ספרי מוסר · אחרונים · בירת מגדל עוז

בירת מגדל עוז

רבי יעקב ב"ר צבי [היעב"ץ] עמדין

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

בירת מגדל עוז

רבי יעקב ב"ר צבי [היעב"ץ] עמדין

מקור הטקסט: פנינים · רישיון: GNU FDL 1.3

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/בירת-מגדל-עוז/
הקובץ נוצר ב־16 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611151759 של הספרייה.

תוכן העניינים

שער 4
הסכמות 5
ברכות שמים 6
שש אוצרות 107
אלון מורה 120
אוצר הטוב 122
נוה חכם 192
בית מדות 253
א 255
ב 256
ג 257
ד 281
ה 284
ו 291
ז 325
ח 365
ט 367
י 368
יא 370
יב 373
יג 375
יד 376
טו 379
טז 380
יז 387
יח 431
יט 440
כ 446
כא 448
כב 455
כג 463
כד 468
כה 485
כו 487
כז 489
כח 517
כט 534
ל 537
לא 558
לב 568
תכונת הכרך הנורא הלז יפרד לארבע ראשים 627
לג 629
לד 637
לה 650
לו 663
לז 669
לח 670
לט 681
מ 686
מא 688
מב 691
מג 692

רבי יעקב עמדין

שער

ספר בירת

מגדל עוז

(הוא חוזק העיר) בו ירוץ צדיק ונשגב ונמשכים ממנו

ברכות שמים

גברו עד תאות נפש לאור אור החיים

ובו הרבה ענינים כולל מוסר השכל וחידושי דינים באיסור והיתר מאת הרב המאור הגדול הגאון החסיד המקובל מוהי **יעקב עמדן** זצלל"ה:

הוא ספר שלישי מצורת בנינו של עולם הקטן יאיר נתיב מנהגי האיש הישראלי כל ימי צבאו והעתים העוברים על האדם על סדר שנות פרקיו השבע. מלא ברכת ה' שלא לגזול אביו ואמו כחבר לאיש משחית האומר בלבו אין תובע ולא נתבע. ולא ישא אלהים נפש אדם עמל היקבע. יתן לעמל אור להתהלך לפני ה' בארצות החיים. תושיע לרוב יודיע. יום ליום אומר יביע. בו ירבו ימיו ויוסיפו לו שנות חיים ושלום מעמל נפשו יראה ישבע. מתוכו ילמוד מה חובתו כל ימי משך דירתו בפרוזדור הלז היוצא שנה שנה גם עד זקנה ינוב בשיבה טובה לגור בשני עולמות דירת קבע בהתיישבו בראשון ע"פ תקון התורה והמצוה והטבע למען יקראו חיים גמורים לא ע"ד העברה כגון צבע. כי אם ע"ד הכנה לשני הנצחי ללין בטרקלין בל יפקד רע כי יכרע וכי ירבע. בטיט היון בל יטבע. בבור שחת לא ישקע כהולך על ארבע. מה יקר חסד אלהים מעולם על יראיו ובני אדם בצל כנפיו יחסיון אשר אליו כל לשון תשבע. צנה וסוחרה אמתו מגן וכובע. ישועה בראש צדיק מתהלך בתומו ומלא ברכות טוב ושפתי רננות יהלל ביום שבע:

ווארשא

בדפוס ישראל אלאפין נ"י,

שנת **תרמב** לפ"ק

мигдАЛь озь

т. е. крБнкая бамня

соч. раввина якова змдена

(нравствекно-назндательнаго содержанія)

вАрмАвА

вь типографіи и. о. Аланина дзв.тьная № 4

1882
дозволено цензрою
варма а 13 ман 18 1.

הסכמות

הסכמות

הסכמת הרב החסיד המפורסם בוצינא קדישא איש אלקי קדוש יאמר לו נ"י ע"ה פ"ה כבוד קדושת שמו מהור"ר מרדכי מ"מ דק"ק טשארנאביל:

ידוע ומפורסם גודל יקר תפארת קדושת חיבורי הגאון הגדול האיש אלקים קדוש רבי **יעקב עמדן** זצללה"ה. אשר הפליא לעשות בכל מקום ובפרט בחיבור הסידור תפלה והנה כאשר סידורים הראשונים אזלי לעלמא ונתקרעו שלא היה בנמצא אפילו אחד בעיר העיר ה' את מדפיסי קארץ לאדפוסי אודרא שני חלקים. הראשון וגם השני. אמנם החלק השלישי לא נדפס. כי לא עלתה בידם ונמצא הספר הקדוש חסר שליש בנינו עתה העיר ה' את רוח איש אחד להדפיס את חלק השלישי לבדו להיות למחברת קדש לשני החלקים הראשונים הנמצאים אשר לזאת אמרינן לפעלא טבא יישר חילו וה' יהי' בעוזריו להתחיל ולגמור וחלילה לשום בר ישראל להשיג גבולו ולהעלות החלק השלישי הזה על מכבש הדפוס בלתי רשות והשומע לדברינו אלה הנאמרים באמת וצדק ישב שאנן ושקט. כ"ד המדבר לכבוד התורה ולכבוד המחבר הגאון האמיתי יום ב' י"ב ימים לחודש אלול שנת **תקצד לפ**"ק פה ק"ק **טשארנאביל**

נאום **מרדכי** בלאאמ"ו מוה' **מנחם נחום** זצ"ל:

הסכמת הרב החסיד המפורסם בוצינא קדישא איש אלקי קדוש יאמר לו נ"י ע"ה פ"ה כבוד קדושת שמו מוהר"ר ישראל דק"ק רוזין:

הן הלום ראה ראינו המראה אשר נראה לנו אור זרוח לישרים מאיר ומזהיר ככוכבים במסילותם וכפנינים יקרים וכפו נחמד מעט הכמות ורב האיכות אשר חיבר הרב הגאון תפארת עוזינו הצדיק המפורסם מוהר"ר **יעקב עמדן** זצללה"ה. על אדני פז יסודתו ומחצבתו להורות דרך הישר בשכל צח בענין התפלה. והנה ביום ראות בו. ובראותו זיו הילולו. אחר אשר הוא מאוד נעלה. וכבר יצא צנורי החכמה מהגאון הצדיק הנ"ל בסידורים הקודמין אשר נדפסו שני חלקים הראשונים. וחלק שלישי חסר הי' ובכדי שיהא המלאכה נשלם בשלימות בלי שום גירעון. נדבה רוחו של הרבני הנגיד. מוהר"ר **מאיר חיים** במהור"ר **משולם** הכהן מבארדיטשוב להוציא לאור חלק השלישי. להיות

למחברת קודש לשני החלקים הראשונים ע"כ אמרתי לפעלא טבא יישר חילו וזכות הרבים תליא ביה תבא עליו ברכות טוב. הכ"ד המדבר לכבוד התורה ולכבוד המחבר יום ב' ארבעה ימים לחודש טבת שנת **תקצ"ה** לפ"ק פה **רוזין**
נאום **ישראל** במהור"ר **שלום**:
[ברדיצוב תקצו: **הסכמת** הרב המופלא ומופלג בתורה וביראה ותיק וחסיד הישיש מוהרר **יצחק אייזק** מע"ה דק"ק בארדיטשוב:
הן כל יקר ראתה עיני ויאירו מנופת אמרי קדוש עליון הרב הגאון החסיד המפורסם מוהרר **יעקב עמדן** זצ"ל אשר הפליא לעשות בחבורו הקדוש סידור תפלה והסידורים הראשונים. אשר נדפסו בפעם הראשון אזלי לעלמא והעיר ה' את רוח. מדפיסי דק"ק קאריץ והדפיסו את השני חלקים הראשונים. והחלק השלישי לא זכו להדפיסו. וכעת העיר ה' את רוחו של הרבני הנגיד מוהרר **מאיר חיים** במהורר **משולם** הכהן להדפיס גם את החלק השלישי להיות למחברת קודש לשני החלקים הראשונים לחבר את האוהל להיות אחד וגם הלום אחרי רואי שיש תחת יד מהרמ"ח הנ"ל הסכמת מאדומ"ר הרב בוצינא קדישא מוהרר **מרדכי** מטשארנביל שלא ישיג שום אדם את גבולו משך עשרה שנים. אמרתי גם אנכי לא אמנע הטוב מבעליו וגזרתי אומר על כל איש אשר בשם ישראל יכונה שלא להשיג את גבול המדפיס הנ"ל בהדפסת הסידור הנ"ל משך עשרה שנים. מעת כלות ההדפסה הנ"ל הן על ידי עצמו והן על ידי גירי דיליה הן בהוספה והן בהגרעה הן במדינה זו והן במדינה אחרת הן במתכונתו והן שלא במתכונתו או בשאר ערמה ותחבולה בעולם וגם על המסייעים והתגרין ותגרי תגריהן מהמשיגי גבול מזידים חייבים וליקו בארור משיג מאחר שהם מחזיקים ידי עוברי עבירה וכל השומע לדברי תבוא עליו ברכת טוב. הכ"ד המדבר לכבוד התורה ולכבוד המחבר הגאון יום ה' ג' תשרי שנת **תקצ"ה** פה ק"ק **בארדיטשוב**
נאום הקטן **יצחק אייזק** בהרב **צבי בצלאל** זצ"ל:]

ברכות שמים

תעלת הברכה העליונה. בביאור משפטי הנולד עד היותו בן שמונה:

ברכות שמים

א

שנינו בפי"ד תנוק בן יום אחד מיטמא בזיבה. ובנגעים. ובטמא מת. זוקק ליבום (אם נולד קודם מיתת אחיו) ופוטר מן היבום (אם חי אחר מיתת אביו אפילו מת מיד) מאכיל

בתרומה. ופוסל מן התרומה. ונוחל ומנחיל. וההורגו חייב והרי הוא לאביו ולאמו ולכל קרוביו כחתן שלם:

ב
תינוקת בת יום אחד מיטמאה בנדה. אם ראתה טפת דם כחרדל. טמאה שבעה. ולכל שאר דברים הנ"ל דינה שוה לדין התינוק:

ג
אבל עובר אינו בכל זה. ומ"מ אסור להמיתו (עש"י סמ"ג):

ד
וצריך קבורה בודאי (עש"י סמ"א):

ה
גם לענין קדושין יש להחמיר בהוכר העובר. כמ"ש במקומו בס"ד:

ו
אמנם משנעקר לצאת הרי הוא כילוד לכמה דברים, הרי שישבה אמו על המשבר ומתה. מחללין עליה השבת. ומוציאין אותו. שמא עדיין הוא חי. והוא שידוע שכלו לו חדשיו (ולענין מילתו וכן לענין ירושה יתבאר עוד כל דבר במקומו בעזה"י):

ז
הולד שנולד בשבת. עושין לו כל צרכיו. ומרחיצין ומולחי' אותו וטומנין השליא ומיישרין איבריו:

ח
וחותכין טבורו. ונ"ל שיש לעשותו ע"י עובד כוכבים ומזלות היכא דאפשר וכל זה בשכלו חדשיו:

ט
אבל בן שמנה חי. ואפילו ספק בן שבעה שלא גמרו שערו וצפרניו. אסור לטלטלו בשבת (י"א עד שיהא בן עשרים) אבל אמו שוחה עליו ומניקתו:

י
בשבת אחר יום הלידה. אסובי ינוקא אסור. לפופי שרי. וע"י עובד כוכבים ומזלות מותר לעשות לו הכל:

יא
יונק תינוק מארמית ומבהמה טמאה. ומביאין לו חלב מכל מקום ואפילו בשבת:

יב
כבר נ"ל שדין ולד נקבה. כדין זכר. והי"ה לדין עובר ונפל ששוין בשניהם:

יג
באי״י נוהגים להיות נעורים אצל התינוק בכל הלילות שקודם המילה. ועוסקים שם בתורה (וי"ל בס"ה פ' לך לך דצ״ב) ובמדינות הללו נהגו כך בלילה שלפני המילה.

יד
ועושין קצת סעודה. ואין לה דין סעודת מצוה. שאינה אלא מנהג בעלמא:

טו
בליל שבת שלפני המילה נכנסין אצל התינוק ואוכלין שם פירות ומיני מתיקה. י"א שזהו שבוע הבן שנזכר בתלמוד (פ"ז דקמא וספ"ב דבתרא) ויסכים לזה שם שבוע. שכן השבת היא תכלית ימי השבוע כי אין טעם לקרות כך סעודת הברית. שהיא בשמיני. וקורין אותה סעודת זכר. אולי הוא לשון זכרון וזכירה. כלומר מפני ששכח התורה שלמד במעי אמו. שבא מלאך וסטרו בצאתו לאויר העולם (וכ"כ ז"ל הטעם שבאין לבקרו עכשיו לנחמו על שכחת תלמודו. ואני אומר זכרהו מאחר שבא להשכיחו. וזה דווקא בשבת לפי שנאמר בה ג"כ זכור. ועוד שהיא מצוה ראשונה שמקיים עתה. ועל כן עושין סעודה להתחלת התורה ושמירתה ובדין שתהיה חשובה סעודת מצוה (וכהסכמות האחרונים. ועחו"י) וזה טעם יפה אף נעים בענין סעודה זו ושמה. עי"ל שנקרא זכר ע״ש שבאין להזכירו שבועתו. שמשביעין אותו בשעת לידתו. וזהו ג"כ שבוע הבן. מלשון שבועה. ומזכירין אותו בפעם ראשון שבאה מצוה לידו. שהוא השבת. גם זה טוב ויפה. אלא שי"ל קצת א"כ מדוע לא נעשה ג"כ שבוע הבת. הלא גם היא מוזהרת על שמירת התורה (כי לא חלק הכתוב בין איש לאשה לכל עונשין שבתורה) ונראה א"כ שככה משביעין לנקבה כמו לזכר (ולדרך הראשון לא קשיא. דאשה אינה בת״ת) מ"מ לא קשיא כולי האי דפשיטא אינו דומה רבוי המצות שהאיש חייב בהם, ועל כולן חלה שבועתו. משא"כ באשה. (ובס״ד) [אלטונא תקח: ובס"ת] י"ל הענין בטוב טעם ודעת. כי ידוע שכל הנשמות זכר ונקבה הן באין. עס"ה לך לך (ד צא ב') כי כל אחד הוא פלג בלבד והזכר הוא עיקר היצירה. והנקבה נכללת בו. לכן כשיוצא לאויר העולם. משביעין אותו לבדו ובזה מושבעת ג"כ בת זוגו בבת אחת. אבל לא נשבעת בפני עצמה. ובכן הכל מתוקן ונכון:

הבריכה העליונה. במילה והלכותיה וברכותיה כתקונה ונתפרדו ממנה נחלים שלש עשרה

הנחל הראשון בטעם המילה

א

עם שהעלים הקב"ה טעמי תורה נעו מעגלותיה. הרב במ"נ פמ"ט משלישי התחכם לתת טעם למצוה זו. כדי להחליש האבר כפי היכולת. ולמעט המשגל באומה הישראלית. ואמר בהכרח סברתו זאת. ז"ל וכבר חשבו שזאת המילה היא השלמת חסרון יצירה, ומצא כל חולק מקום לחלק ולומר. איך יהיו הדברים הטבעיים חסרים. עד שיצטרכו להשלמה מחוץ. עם מה שהתבאר מתועלת העור ההוא לאבר ההוא. ולא נתנה מצוה זו להשלים חסרון הבריאה. רק להשלים חסרון המדות. והיות המילה מחלשת כח הקושי. ופעמים שתחסר ההנאה. הוא דבר שאין ספק בו כי האבר כשיושפך דמו ויוסר מכסהו מתחל' בריאתו. יחלש בלי ספק. [אלטונא תקח: ובביאור אמרו החכמי' ז"ל הנבעלת לערל קשה לפרוש ממנו.] זה החזק שבטעמי מילה אצלי עכ"ל לענין זה. ובאמת דבריו הללו מתמיהים מאד (כו') [אלטונא תקח: כי מה שזכר שכבר חשבו שהיא השלמת החסרון. נראה שרמז למ"ש בבראשית רבה (פי"א) ששאל פלוסופוס את ר' יהושע מ"מ לא נתנה מילה לאדה"ר השיב לו כל מ"ב צריכין תיקון כגון החרדל צריך למת' עמ"ש שם בס"ד. ומה שמץ דבר נשמ' בתשוב' זו ובמ' מצא כל חולק שיהא חן בעיניו. שטען איך יהיו הדברים הטבעיים חסרים כו'. והלא התבאר הפכו בודאי. וגם כל אדם צריך תקון חסרון יצירתו מיד בתחלת לידתו. בחתיכת טבורו וקשורו. ולולי התקון הלז. לא היה יכול להתקיים כלל. וכן כשגדל. צריך תמיד לתקן עצמו. בגלוח שערו וקציצת צפרניו. שאם לא יעשה כן. תפסד צורתו מכל וכל. ואיך התעלם הרב מכל זה. ומה שאמר מתועלת העור ההוא. באמת לא נודעה לנו תועלתו. כי אם ירצה שלשמירת האבר הוא עשוי. הלא אנו רואים שכל המהולים אינן צריכין לו. ונשמרים היטב זולתו. ואם כוונתו על ההנאה היתרה הנמשכת ממנו. וכמו שחשב להוכיח גם מדברי חז"ל. באמרם הנבעלת לערל קשה לפרוש. אודיע נאמנה שאין הדבר כמו שחשב ז"ל. אבל הוא בהפך כפי מה שהוגד לי ושמעתי מא' מבני אומתנו המהולים. שאנסתו גויה לתשמיש. והגידה לו כי י"ל הנאה גדולה ותענוג כפול בבעילת המהול. יותר מן הערל. ונתנה טעם לדבריה. מה שאינו מהראוי להעלותו על ספר. ואמנם מה שזכרו חז"ל מהנבעלת לערל. אינו מטעם משך ערלתו. כמ"ש בס"ד במקומו אלא משום דניחא לה בהפקירא ושכיח לה תדיר גם בנדותה. וגם משום טעמא דאיסורא. דמים גנובים ימתקו. וכן הדבר בהפך

הבועל ארמית קשורה בו ככלב. על כן אין מזה הכרח לגמרי שתהיה הערלה מכוונת לשום תועלת גופני בעולם. כמו שאינה להועיל בדבר רוחני. אכן בלי ספק שהיא חסרון היצירה שאין למעלה ממנו. וכמו שגינה הנביא בה לרשעים. כי כל הגוים ערלים. בנות הערלים. וכן אמר לי אדם שהיה מהם. והניח כבוד ועושר ונתגייר ובא לדתנו. וסבל צער ודוחק גדול ודקדוק עניות ביותר. ועכ"ז בפה מלא היה משבח להשי"ת תמיד שעשאו יהודי. לא לבד מחמת האמונה שהיתה תקועה בלבו גם בהיותו ערל. כי גם בפרטות על שנעשה מהול והסיר ממנו חרפת הערלה המגונה מאד אצלו בלי ערך ושיעור. לזה אמ' כ"פ אלמלא לא היה מרויח אלא זה שסר ממנו רעת העור המאוס ההוא (הנבאש תמיד מחמת מ"ר המקלקלים אותו. שלא יוכלו נקיון ממנו עד שמסריח תמיד (אולי גם מזה הטע' אוהבות הגויות בעילת המהול) ומתאכל פעמים רבות מן הבאוש. עד שמשחית גם האבר המכוסה בו שנפסד גם הוא ומקבל היזק רב על ידו. עד שכמה פעמים צריך לחתכו) דיו. והאריך לספר בגנות ונזק גדול ורע מופלג שנמשך מזה העור אוי לו ולשכנו הקרו' במכסת קלונו. הרי דבר ברור שהשכר מעיד על אמתתו. שלא די שאין בו תועלת. אבל נהפוך הוא כי מצאוהו רעות רבות וצרות. מה שא"א להכחיש. גם מה שחשב הרב שהמילה מחלשת כח המשגל. אינו כן. כי הפלגת רבוי הדם בודאי מחליש הכח ההוא. וכבר העידו חז"ל הנאמני' ע"ז ג"כ באמרם הקזת דם מלמעלה כפלים. וגם דם זה מלמעלה מן הבצים הוא בא. ועוד שהוא ג"כ דם טפל ושפל ומזיק. שנבלע בעובר במעי אמו. מדם הנדות. לכן צריך מציצה מכל האיברים. שיטהרו ממנו. שאם לא יצא יזיק לו בודאי. ובהנקותו. יועיל בלי ספק. ויעזור בכח המשגלו (מ"ש ח"א למב"ו ימולו כדי שיהיו חלושים. זו היתה תשובה גנובה לבטל הגזר') עד שידמ' יות' קרוב לאמ' שאח' מטעמי המיל' יהיה זה ר"ל כדי להוסיף כח ההולדה באומה הנבחרת. שיפרו וירבו לרוב (ונמנעה מעכו"ם לסבב המעטתם) וכן להגדיל התאוה בנשותיהם. שמרגישו' בהנאת המהול ביותר כדי להפליד תאותן והנאתן. למען יזדקקו להם ולא תתמעט עונתן. בסבת עול מצות ותור' המוטל עליהם. וביחוד בהיותם רובצים רוב זמנם תחת עול גליות. כדי שלא יתבטלו מפ"ו. הוכפלה הנאתם ותאותם. של הזכר והנקבה גם שניהם כאמור. למען לא יתמעט לגיון של מלך. וכן אריכות העור ההוא. סבה למעט בהולדה. שכבר נתבאר בחכמת הטבע שכל מה שיהיה ארוך האבר לא יוליד הרב' כאדם קצר האבר. כי יתקרר הזרע בעברו דרך ארוכה והרי מכל זה נראה מורגש פחיתות הערלה. ותועלת המילה. לצורך קיום המין ביחוד. שבו כוונת היצירה מעיקרה. ותכלית האבר ההוא ביחוד. לא יגיע לשלמותו כי אם דווקא ע"י המילה. לפיכך ניתנה לעם סגולה. שהוא עיקר המכוון

במציאות הבריאה בכללה. שלא תהא לבטלה. ולא ינגד זה אלא מתעקש המתרחק מדבר צדק סלה. אבל כגבוה שמים מארץ כן גבהו דרכי הי"ת ומחשבותיו, וממחשבות ב"א שוכני בתי חומר ומתעתועי הדמיונות הכוזבים יגעו לריק ילדו טעמים לבהלה.] ואף אם הטעם השני שהמציא הרב הנ"ל והוא שיהי' לאנשי אומה ביחוד אות גשמי שיקבצם. אין בו רוע כ"כ. ולא יזיק (אף אם באמת גם הוא טפל. כי א"כ היה מספיק למול ערלת אוזן ר"ל לחתוך אלית התנוק. והיה בזה היכר גלוי לאנשי האומה מיד בפגעם זה בזה. גם חתיכת בשר כזה. לא יעשה אדם אם לא מתוך אמונה אמתית ומה הוצרך לעשותו במקום סכנה גדולה. שכמה וכמה מתו על ידיה. מה שלא יקרה בחתיכת בשר האליה כלל. עם היותו מכאיב יותר מחתיכת עור טפל) אך במ"כ ברוב דברים לא יחדל פשע במש"ע שיש ג' חכמות במילת בקטן יע"ש. וכאילו היא היתה תחבול' אלהית. אבל לא זו העיר והדרך לאנשי החכמ' האמיתית העומדים בסוד ה'. ידעו כי גבוה מעל גבוה שומר הברית ויעמיד' ליעקב לחק לישראל ברית עולם. ועמוק עמוק מי ימצאנו לא נחלה לפלוסוף בטעמי תורה. ולא חלק לבעלי העיון המחקרי במצותיה ודיינו דבר המצוה יתברך כי אות ברית היא בינו ובינינו. וא"צ להתחכמות יתרה והולכי תמימות ישבעו נעימות. עכ"ז תנוח נפש הר"מ בג"ע. כי לפי מה שהיה חסר ממסורת חכמת האמתי טרח ויגע למצוא דברי חפץ ללמד דעת את העם בדברי טעם. כאשר יוכלון שאת. שלא יהיו ערומים מלהשיב לשואל אשר רוחו נפעם. עע"ל.

ב

ובבחיי כתב וע"ד המדרש מצות מילה היא כענין קרבן. וכשם שדם הקרבן לכפרה על המזבח כן דם המילה מכפר. ועל כן מצותה ביום השמיני. כי הקרבן לא ירצה עד יום השמיני. שנאמר ומיום השמיני והלאה ירצה. וכשם שכתוב בקרבן ואכלו אשר כופר בהם. כך עושין סעודה ביום המילה. וגדול כחה מהקרבן שהקרבן בממונו. והמילה בגופו. מאבר שכל גידי האיברים נקשרים בו. מטעם זה נקרא ראש הגויה. כלומר ראש כל הגוף. ועל כן נחשב לו לעקדה וזבח. כאילו עקד עצמו. וכתיב כורתי בריתי עלי זבח. וכ"כ (בת"ה) [זיטאמיר תרלד: בס"ה] זכאין אינון ישראל דעבדין קורבנא ברעוא לקב"ה דמקריבין בנייהו לתמניא לקרבני.

ג

ובסכ"ה כתב עוד טעם מצוה זאת ע"ד הפשט הוא. שנצטוינו לעשות אות קבוע בבשר. והיה לאות ברית ולכך נקראת מצוה זו אות. כמצות שבת ותפילין. כי שלשתם בלבד נקראים אות ובמדרש שיר השרים אמרו חכמי האמת השבעתי אתכם בנות ירושלים בצבאות. צבא שיש לי בה אות. ועל אות זה נקרא האדם תמים. שכן כתוב באברהם

התהלך לפני והיה תמים. וכל מי שהוא נמול הוא נכנס באמונת היחוד ובבריתו של אברהם אבינו כענין שכתוב להיות לך לאלהים ולזרעך אחריך.

ד

ע"כ בפי' לך לך שלש מצות הן שנקראו אות. ואלו הן מילה שבת ותפילין ושלשתן עדות ואות על היחוד והאמונה. ואין ראוי לכל [זיטאמיר תרלד: אחד] מישראל. לעמוד זולת השתים מהם כי קיום כל דבר על פי שני עדים ועל זה יצטרך שילכו שני עדיו עמו. לפיכך חייב אדם להזהר במצות תפלין. ואז יהיו שני עדים נמצאים עמו והם מילה ותפלין. לא יסורו ממנו. כמו שנשתבח אותו חכם. מימי לא הלכתי ד"א בלא תורה ובלא תפילין. וביום השבת שהוא פטור מתפלין. מילה ושבת נמצאים בו:

ה

וז"ל רש"ט אמרו רז"ל מ"ד סוד ה' ליראיו וגו'. איזהו סוד שגילה ליראיו. הוי אומר זו מילה שגילה לאברהם בו כי ירא אלהים אתה. א"ל הקב"ה לאברהם כשבראתי עולמי הייתי מגלגל עשרים דורות בשבילך. ואם אין אתה נוטל המילה אני אל שדי שאמרתי לעולמי די. ומחזירו לתוהו ובוהו. ואמרו עוד ובריתי להודיעם. משל למלך שהי"ל אוהב והיה עשיר יותר מדאי. א"ל המלך מה אתן לך. כסף וזהב יש לך הרבה אלא הריני חוגרך כלי זייני. כך אמר הקב"ה לאברהם. מה אתן לך. כסף וזהב יש לך. שנאמר ואברם כבד מאוד בכסף ובזהב. אלא דייך שתהא כמוני. שנאמר ואתנה בריתי ביני ובינך. ופירוש במ"מ שכ"ז וחרבו של הקב"ה הוא שם שדי ומי שהוא מהול חתם בבשרו שם של שדי. כמש"ל. הרי הוא חגור כלי זיין של הקב"ה. ונראה שזהו ג"כ מה שאמרו דייך שתהא כמוני. וכן רמזו לזה בס"ה אר"א זכאין אינון ישראל דקב"ה אתרעי בהון מעמין דפלחי למזריא ויהיב לון את קיימא דא [דכל מאן דאית ביה האי את, לא נחית לגיהנם אי איהו נטיר ליה כדקא יאות, דלא עייל ליה ברשותא אחרא. ולא משקר בשמיה דמלכא. דכל מאן דמשקר בהאי כמאן דמשקר בשמיה דקב"ה. דכתיב בה' בגדו כי בנים זרים ילדו. וכתב ע"ש ומבשרי אחזה אלו"ה. מאי ומבשרי. ומעצמי מבעי ליה. אלא מבשרי ממש. ומאי הוא דכתיב ובשר קדש יעברו מעליך. וכתיב והיתה בריתי בבשרכם. דתניא בכל זמנא דאתרשים בר נש בהאי רשימא קדישא דהאי את. מניה חמי לקב"ה. מניה ממש. ונשמתא קדישא אתאחידת ביה. ע"כ ודי בזה למבין בדרך הפשט ולהלן נייחד מדור בני עצמו לכתבי אר"י בסוד המצוה]:

הנחל השני במעלת מצות מילה

א
היא המצוה הראשונה שצוה הקב"ה שקיימו זרע אברהם אוהבו. ועלה כרת עמו ברית. ועם זרעו אחריו:

ב
במדרש חזית אל גנת אגוז ירדתי לראות באבי הנחל. מה אגוז יש בו שתי קליפות. אחד עבה ואחד רכה כך המילה יש בה שני עורות אחד עב ואחד רך. אגוז תחלתו א' וסופו ז'. כמנין שמונת ימי המילה (ג"ו מרמזים לט' ירחי לידה) באבי גי' י"ג. כמנין י"ג בריתות שנכרתו על המילה:

ג
ואלו הן: א] ואתנה בריתי ביני ובינך: ב] הנה בריתי אתך: ג] והקימותי את בריתי: ד] ובין זרעך אחריך לדורותי ברית עולם: ה] ואתה את בריתי תשמור: ו] זאת בריתי אשר תשמרו: ז] והיה לאות ברית: ח] והיתה בריתי: ט] לברי' עולם: י] את בריתי הפר: יא] והקימותי את בריתי אתך: יב] לברית עולם: יג] את בריתי אקים. ואלו הי"ג בריתות רומזים לי"ג מדות:

ד
גדולה מילה שדוחה את השבת:

ה
שדוחה את הנגעים:

ו
שלא נתלה למשה הצדיק עליה אפי' שעה א':

ז
כל המצות שעשה א"א לא נקרא שלם עד שמל:

ח
אלמלא היא לא ברא הקב"ה את עולמו. שנאמר אם לא בריתי יומם ולילה חוקות שמים וארץ לא שמתי:

ט
ששקלה כנגד כל המצות. שנאמר הנה דם הברית אשר כרת ה' עמכם:

י
גדולה מילה שעמה חתום בבשר ישראל שם שדי. בנחירים דמות שי"ן. בזרוע דמות דלית. במילה דמות יו"ד. הישמעאלים אינם בכלל. כי מל ולא פרע כילו לא מל:

יא
גדולה מילה שהיא שקולה כנגד כל התורה כולה שנאמר מי יעלה לנו השמימה. ר"ת מילה וס"ת שם הוי"ה:

יב
מילה גי' (אליהם) [אלטונא תקח: אלהים] ע"ה. פריע"ה גי' שס"ה כנגד כללות מל"ת:

יג
בזכות המילה ישראל מקבלין פני שכינה שנאמר ומבשרי אחזה אלוה. ר"ל בזכות מילה שבבשרי:

יד
גדולה מילה שבזכותה הקב"ה שומע תפלתן של ישראל. זכר לדבר מה שאנו אומרים בתפלה. כי אתה שומע תפלת כל פה. [אלטונא תקח: ואינו שומע תפלת פה הגוי (אם לא כשבא ופרש כפיו לפני הבית)] אלא של ישראל בזכות המילה. פ"ה גי' מילה. ר"ל שומע תפלת כל מהול. אע"פ שחטא:

טו
גדולה מילה. שאין ישראל עושין ברית מילה. עד שאליהו בא ורואה ומעיד עליה. ועל כן נקרא מלאך הברית:

טז
גדולה מילה שבשבילה ישראל נצולין מעונשו של גיהנם. שנא' גם את בדם בריתך שלחתי אסיריך מבור אין מים בו. ואברהם אבינו ע"ה עומד על פתח גיהנם ואינו מניח נמול לירד לגיהנם חוץ מבועל ארמית:

יז
[אלטונא תקח: ואמרו במדרש עה"פ כל איש ואשה אשר יבוא אל המלך וגו' אשר לא יקרא. כלומר כל עכו"ם איש או אשה אשר לא יקרא לקבל התור' (להאמין שהיא אמתית) אחת דתו להמית המיתה האמיתית מיתת עולם. לבד מאשר יושיט לו המלך. ר"ת מילה. ונשי ישראל מנין שנצולות וקמות בתחיה. שנא' את שרביט הזהב ר"ת אשה. %%% יח] גדולה מילה שבהן מקבלין אלהותו יתעלה. שנא' והקמותי את בריתי וגו' להיות לך לאלהים ולזרעך אחריך: (%%% יח) [אלטונא תקח: %%% יט] גדולה מילה שבשבילה נבקע הים שנאמר לגוזר ים סוף לגזרים. א"ת אלא לגזורי. וכתוב נורא עלילה על בני אדם. ס"ת מילה. וסמיך ליה הפך ים ליבשה: (%%% יט) [אלטונא תקח: %%% כ] גדולה מילה שבזכותה ישראל יורשין את הארץ ירושה שאינה פוסקת שנא' ונתתי לך ולזרעך אחריך את ארץ מגורך לאחוזת עולם. וכשבטלוהו גלו שנאמר ובשר קודש

יעברו מעליך: (%%% כ) [אלטונא תקח: %%% כא] גדולה מילה שעל ידיה הובטחו ישראל שאינן כלין בגלות. שנאמר לדורתם לברית עולם:

כא

לפיכך לא לחנם מסרו ישראל נפשם עליה בשעת הגזירה. כענין שאמרו עה"פ מה המכות האלה בין ידיך אשר הוכתי בית מאהבי. שגרמו לי ליאהב לאבי שבשמים מה לך יוצא ליצלב. על שמלתי את בני. וכדרך שעשו בימי (אנטיוכוס) [אלטונא תקח: יונים. ובזמן מלכות הרשעה] שגזרו לבטל מצות מילה. ולא יכלו לבטלם ממנה. סוף בטלה גזרתם (ואף בשעת שלום מוסרין נפשם עליה. כדאשכחן בראב"א דאהדריה לינוקא אתריסר מהולאי עד דשוייה כרות (שפחה) [אלטונא תקח: שפכה]) והמצוה קיימת ואינה מקבלת הביטול בשהיא קיום העולם באמת:

הנחל השלישי על מי מוטלת המצוה

א

מ"ע על האב למול את בנו. שנאמר זאת בריתי אשר תשמרו וגו' ובין זרעך אחריך המול לכם כל זכר. והיא הגדולה שבמצות עשה שנכרתו עליה י"ג בריתות. ויש בה כרת כמש"ל בס"ד:

ב

אם לא מל האב את בנו. חייבים ב"ד למולו. ועיין מ"ש בס"ד לקמן:

ג

לא מלוהו ב"ד. חייב הוא כשיגדיל. למול את עצמו. לא מל. חייב כרת. ובכל יום שעובר. עומד באיסור כרת. עש"י (סל"ו):

ד

אין מלין בנו של אדם שלא מדעתו. ומי שעבר ומל שלא מדעתו. והאב הוא מוהל. חייב לתת לו עשרה זהובים:

ה

האב שיודע למול. אינו רשאי לעשות שליח למול את בנו. אם לא שדחוקה לו השעה:

ו

עבר האב ולא מלו. ב"ד מלין אותו בע"כ:

ז

ואין האשה חייבת למול את בנה:

ח

האב שאינו יודע למול. ויש כאן מוהל שאינו רוצה למול בחנם. יש לב"ד לגעור במוהל זה. כי אין זה דרכן של זרע אברהם. אדרבה המוהלים מהדרין אחר המצוה שיתנו להם

למול. ואם עומד במרדו. ואין יד האב משגת לתת שכרו. הוי כמי שאין לו אב. שב"ד חייבין למולו. ולכן ב"ד כופין אותו. במקום שאיו אחר שימול:

ט

ואם אין בידיהם לכופו. או שאין שהות. נ"ל שרשאין להטעותו. ואומרים לו בוא ומול ונתן לך ככל חפצך. ואח"כ יכולין לשחק בו. כענין שנ"ז בהגה דש"ע ח"מ פ"א במ"ש לחתנו תלמד עם בנך ואשלם לך. אף על גב דאיתא התם רבים אין דרכן להשטות. מצוה שאני:

י

ואם האב אינו בקי. ונתן המצוה לאחר. אסור לחזור בו:

יא

מיהו אם חזר בו. הוי חזרה. ואין מועיל בזה קבול קנין:

יב

אבל אם נשבע לו. כופין אותו שיקיים שבועתו. וצ"ע שלענ"ד אינה חלה כלל. שאם נשבע שימול הוא דווקא. הוי דבר שאינו בידו. שמא יחלה או ימות תוך כך. והוי שבועת שוא. וכן אם נשבע שלא ימול אחר. פשיטא דהוי נמי כנשבע לעבור על המצוה. שאם יארע אונס למוהל זה. הלא על כרחך יצטרך אחר למולו:

יג

ואם נתנה לאחד. ולא היה בעיר. והאב היה סבור שלא יבוא המוהל בזמן המילה. ובשביל כך שלח אחר מוהל אחר. בתוך כך בא הראשון. ימהלנו הראשון. דודאי לא חזר בו מן הראשון:

יד

במה דברים אמורים בשנתן האב המצוה לאחר. אבל אם האב הוא עצמו מוהל. אלא שחשב שלא יוכל להיות שם בעת המילה. מפני כך העמיד מוהל אחר במקומו. ואירע שבא באותה שעה. אפילו כבר התחילו לעסוק בצרכי המילה. והכין עצמו המוהל המורשה לקיים המצוה. מיד בבוא האב. פקע זכותו ממילא. וכל לגבי נפשיה ודאי הדר ביה. דמצוה בו יותר מבשלוחו. ופשיטא שאין על האב שום עונש או תרעומת בעבור החזרה:

טו

וכן אם האב אינו בקי. ונזדמן לו אח"כ מוהל צדיק גדול או בקי ומומחה יותר מהראשון. יכול לחזור בו. כדי לקיים המצוה מן המובחר. כל שכן היכא דאיכא נמי משום בקיאות:

טז
ברם אם היה זה השני אוהבו יותר. בזה אני חוכך שלא יוכל לחזור בו בשביל חבתו היתרה בלבד. אף על גב דאנן סהדי דאילו הוה הכא מעיקרא. ודאי לדידיה יהיב. אפילו הכי מסתברא לי דלא מצי הדר ביה. וכבר זכי ביה האי. ואית ביה משום שארית ישראל לא יעשו עולה. ואיכא למיחש נמי לפגמא דהאי. משום הכי בכדי לא פקע. וכל שכן אם נשבע. שאין להזקק להתיר לו. שלא מרצון הזוכה. שאין חבין לו שלא מדעתו:

יז
נתן האב המצוה לאחר. וקדם אחר ועשאה. צ"ע אי בעי שלומי ליה עשרה זהובים (עיין מה שכתוב (בסימן ד') [אלטונא תקח: בס"ד] בחושן משפט סימן שפ"ב) מיהו האידנא ודאי לא מפקינן מניה כהאי גוונא:

יח
אשה אינה יכולה לתת בנה לאחר למולו. כיון דאינה חייבת במצוה כנ"ל. ובמקום אב פשיטא דלא נצרכה. אלא היכא דליתיה הכא. או דמת. וצריך לומר דאז המצוה היא על היורשין הגדולים. שירשו זכותו של אב בזו גם כן:

יט
או אפוטרופוס במקום אב קאי. וכי ליתנהו לא הא ולא הא. אז על הבית דין מוטל כדלעיל:

כ
ואם יש שם מי שהיה האב רגיל לתת לו למול בניו הראשונים. הוא זוכה מדין מכירי כהונה:

כא
והיכא דאית בן גדול שיודע למול. והאשה מוחה. עתש"ו אמ"ה ז"ל (סס"ס) ודין אפוטרופוס (ס"ע):

כב
כהן הבקי למול קודם לכל אדם:

כג
ויש לאדם לחזר אחר מוהל היותר צדיק. יבוא טהור ויטפל עם הטהור. ובלבד שיהא בקי כראוי:

הנחל הרביעי בתנאי המוהל

א
מי הוא הכשר למולו אפי' עבד אשה וקטן וערל ישראל שמתו אחיו מחמת מילה:

ב
אבל מפר ברית לא:

ג
וישראל גדול היודע קודם לכולם:

ד
י"א אשה לא תמול היכא דאפשר לאהדורי בתר ישראל גדול מהדרינן ודאי אע"ג דליתיה הכא ולא אמרינן כה"ג כדיעבד דמי ותמול אשה הנמצאת כאן דהותרה היא אלא דחויה היא אצלה עש"י (סל"ד) ר"ל דווקא בדליכא גדול לגמרי. ובזה מתיישב דעת הג"ה דש"ע שפיר:

ה
וה"מ דאתי ביומא דשמיני דאי לאו הכי אע"ג דאתי לאחר זמן פשיטא ליה דשהויי מצוה לא משהינן בשביל ספק זה:

ו
אבל א"י אפי' הוא מהול לא ימול כלל (צ"ל ג"כ בדאיכא לאשכוחי ישראל צריך למטרח ולאתוייה אפי' ליתיה קמן) וכה"ג אפי' להחמיץ המצוה עד שיעבור זמנה ממתינין אם מצפים שיבוא מוהל ישראל דאל"ה ודאי עדיף מלהניח הילד ערל לגמרי: %%ז ואם מל א"צ להטיף ממנו דם ברית וי"א שצריך וכן עיקר עש"י סי' הנ"ל:

ח
מומר לכל התורה או מומר לערלות דינו לענין מילה כא"י:

ט
תנוק שהוצרכו למולו תוך שמונה מפני הסכנה אין חילוק בין ישראל לא"י כל המצוי יותר ימול אותו וא"צ לחזור כלל אחר ישראל:

י
אבל צריך עכ"פ שיהא ישראל עומד על גביו בכל אופן:

יא
ובין מל ישראל או א"י צריך ישראל לחזור ולהטיף ממנו דם ברית בזמנו או אחר זמנו אם לא היה אפשר בזמנו כך הוא העיקר בזה ועש"י סי' הנ"ל:

יב
ואצ"ל שאם נשארו בו ציצין [אלטונא תקח: ה]מעכבין וכ"ש אם מל ולא פרע שיגמור ישראל המילה בזמנה או לכשיתרפא:

יג
וכה"ג פשוט שזכה בו מוהל ראשון כשהוא ישראל גדול:

יד
התחיל פסול וגמר הכשר או איפכא עמו"ק:

טו
אונן במקום שאין מוהל אחר בשמיני ני"ל שימול ועש"י סי' כ"ז מנהג האבל ע"ל נ"י:

טז
כתוב בס' הזכרונות שראוי לתקן שלא יהא אדם רשאי למול עד שיטול רשות מב"ד ולשום קצבה לשנים עד כ"ה או שלשים שנה לא יותן רשות לשום אדם מלבד האב את בנו והרב את עבדו וזה בתנאי שלשה האחד שיעשה בפני אנשים חכמים ובקיאים בדבר כו':

הנחל החמישי תנאי הילד

א
קטן שהוא ירוק (כל מין ירוק בין כעין הזהב או ככרתי או כמראה הכחול ודוק) סימן הוא שלא נפל בו דמו ואין מלין אותו עד שיפול בו דמו ויחזור מראהו למראה שאר הקטנים וכן אם נמצא אדום סימן שלא נבלע דמו באבריו אלא עומד בין עור לבשר ואין מלין אותו עד שיבלע בו דמו וצריך ליזהר מאד באלו הדברים שאין מלין ולד שיש בו חשש חולי שאפשר למול אחר זמן וא"א להשיב נפש:

ב
חלה הילד והבריא אין מלין אותו מיד אלא ממתינין לו משנתרפא שבעה ימים מעת לעת אז מלין אותו:

ג
נ"ל דאין חילוק בזה בין גדול לקטן:

ד
בד"א שחלה כל גופו כגון אישתא צמירתא. אבל חלה באחד מאיבריו כגון שכאבו לו עיניו כאב מועט וכיוצא בזה ממתינין לו עד שיבריא אח"כ מלין אותו מיד והוא שחזר לאיתנו הראשון ממש:

ה
י"א שאם הבריא ביום ה' ממתינין לו עד למחר ויש חולקין ואע"פ שכבר השבתי לטענות הש"ך ז"ל בזה מ"מ להלכה נראין דברי החולקין וגם המחמיר אין תופסין אותו על כך וזה בין ביום הבראתו דחולי קטן או בז' להבראתו דחולי גדול הכל שוה:

ו
אשה שמלה בנה ראשון ומת מחמת מילה (נ"ל כל שלא הבריא אחר המילה ומת מחמת מילה מיקרי) ומלה גם השני ומת מחמת מילה הוחזקה זו שבניה מתים מחמת מילה לא תמול השלישי עד שיגדל ויתחזק כחו ואם עברה ומלה אותו עתידה ליתן את הדין:

ז
ונ"ל דנקט תלמודא אשה (ואפי' היו הבנים משני אנשים) לאפוקי איש שמתו לו ב' בנים (מחמת מילה) משתי נשיו לא הוחזקו בניו בכך וכ"מ נמי מדמייתי עובדא דאחיות ולא אשתמיט כלל לאשמועינן דכוותה בזכרים ומסייעא למאן דמפליג בהכי. ויהיב טעמא משום דדם בא מן האשה והכי מסתברא ואפי' הכי הוי ליה ספק נפשות להקל:

ח
הוא הדין אם אשה מלה בנה ומת מחמת מילה וגם אחותה מלה בנה ומת מחמת מילה שאר האחיות לא ימולו בניהן עד שיגדלו ונראה דל"ש אחיות מן האב או מן האם:

ט
אר"פ יומא דעיבא לא מהלינן ביה והאידנא דדשו בה רבים שומר פתאים ה':

י
נולד כשהוא מהול צריך להטיף ממנו דם ברית בזמנו אם אפשר ואינו דוחה שבת:

יא
ואין מברכין על הטפת דם ברית אלא אם כן נראית לו ערלה כבושה (וע"ל):

יב
ואם הוא ספק ערלה כבושה דעת הב"ח לברך על ההטפה אע"פ שאינה דוחה שבת:

יג
כשמטיפין דם ברית לנולד מהול צריכא מילתא למבדקה יפה יפה בידים ובמראית עינים דילמא ערלה כבושה היא או שינוי אחר ובעיא בדיקה במישוש היד בנחת באצבע בבישרא ובטופרא ולא בפרזלא דלא לעייק ליה ורואין ונזהרין היאך מלין אותו וממתינין לו הרבה ואין חוששין ליום שמיני שלא יביאוהו לידי סכנה:

יד
תינוק שמת קודם שנמול מלין אותו על קברו ואין מברכין על המילה אבל משימין לו שם לזכר שירחמוהו מן השמים וק"ל שהוא כנגד המ"ר שא"א מעביר ערלתן ונותנה על פושעי ישראל שחטאו הרבה שוב מצאתי בהג"מ שעושין לתקנת הפושעים ודבר תמוה הוא לעשות נגד מ"ש רז"ל אולי לא נתכוונו אלא לאותן שלא זכו למילה:

טו
אסור למול עכו"ם שלא לשם גירות אפי' בחול:

טז
י"א דווקא משום רפואה אסור וי"א אפי' שלא לרפואה ואע"פ שנוטל עליה שכר אסור:

יז
מיהו היכא דאיכא משום איבה פשיטא דלכולי עלמא בכל גוונא שרי ובין בשכר בין שלא בשכר:

יח
מעשה בתינוק שנולד עם דלדול בשר כדמות אצבע של זכר ולא היה חלול ועוד שינוי אחר עש"י סקע"א דבר נפלא מאד:

יט
היתה בהרת בראש הערלה ימול בין בזמנה בין שלא בזמנה לעולם דוחה צרעת:

כ
אבל אם נמול פ"א כהוגן ואח"כ גדל בשר במילתו עד שאינו נראה מהול אף על פי שצריך לחתוך אותו בשר אם היה בהרת באותו בשר אסור לחתכו עמו"ק:

כא
גם המשוך צריך לחזור ולמול עמו"ק:

כב
וכשנתעכלה העטרה והערלה קיימת אם חייבין למולו עיין בהלק"ט שתלה הדבר בראוי לביאה ובמ"כ נשתבש לדרוש טעם המצוה ולבטל מצוה שיש בה כרת בדברים אשר א"ל שחר וכבר נ"ל שאפילו הטעם הוא בריר חלמות פשוט בעיני שחייב במילה ומברכין עליה:

הנחל הששי זמנה של מילה

א
משתנץ החמה של יום שמיני ללידת התינוק:

ב
ומשעלה ע"ה יצא. ונראה פשוט היכא דאיכא למיחש לאונסא לבתר שעתא כגון דאתי פולמוסא ההוא יומא ויצטרכו להחמיץ המצוה כדיעבד דמי ומלין מיד בעלות ע"ה:

ג
וכל היום כשר למילה עד צאת הכוכבים אלא שזריזין מקדימין למצוה:

ד
עבר ומל בליל שמיני צריך לחזור ולהטיף ממנו דם ברית למחר ביום שמיני:

ה
(עש"י סל"ד):

ו
נאנסו או נתעצלו ולא מהלוהו עד בין השמשות דיום שמיני עש"י (סל"ה) שהסכמתי דשמיני ספק תשיעי עדיף מודאי יום דשלא בזמנה:

ז
אנדרוגינוס ומי שיש לו שתי ערלות זו ע"ג זו אי נמי שיש לו ב' גידים ויוצא דופן נמולים לשמונה:

ח
נולד בין השמשות מונין לו מן הלילה ונמול לתשיעי ספק שמיני:

ט
ואם הוציא ראשו חוץ לפרוזדור מבעוד יום או ששמעו אותו בוכה אפי' נולד אחר כמה ימים מונין לו שמונה מיום שיצא ראשו (ורובו עם פדחתו ככולו) או כששמעוהו בוכה:

י
י"א הני מילי בסתם אבל אם אומרת שהתנוק היה מונח בבטנה ולא היה לה חבלי לידה כלל אף על פי ששמעוהו בוכה מונין לו מיום הלידה:

יא
נולד כשהיו נראים ברקיע כוכבים קטנים מאד יש לסמוך על זה לעשותו ספק למולו למחרת אם לא יהיה שבת או י"ט ראשון ואף על פי שהיה הרקיע מזהיר כעין אורה של יום:

יב
אם לאלתר כשהוציא הילד ראשו חוץ לפרוזדור נראו שלשה כוכבים בינונים יש לסמוך עליהם שהוא לילה אפי' למחר שבת:

יג
אבל אם שהו בין הוצאת הראש ובין ראיית הכוכבים אם לפי השיהוי נראה להם שהיה יום בהוצאת הראש אין להם אלא מה שעיניהם רואות ויהא נמול לשמונה אפי' יארע בשבת:

יד
אין דבר זה תלוי בתפלה לא להקל ולא להחמיר:

הנחל השביעי איזו מילה דוחה שבת ויו"ט

א
של ישראל ובזמנה דווקא:

ב
ואינה דוחה אלא המילה עצמה. ופריעה ומציצה:

ג
אפילו פירש חוזר על ציצין המעכבין דהיינו עור החופה רוב גבהה של עטרה אפי' במקום אחד:

ד
ועל שאינן מעכבין אם לא פירש חוזר פירש אינו חוזר:

ה
נותנין עליה אספלנית וכמון:

ו
יש אומרים שמותר לטלטל האיזמל לאחר המילה להצניעו במקום שמותר לטלטל אע"פ שאינו צריך לו עוד באותה שבת אבל העיקר כדברי המחמירין בה שלא לטלטלו אפי' לפני המילה בחנם ומשמל והניחו מידו שוב לא יגע בו ויש מקילין להצניעו באותו חדר שלא יאבד:

ז
נ"ל שאסור לקנחו מן הדם:

ח
אבל מכשירי מילה אין דוחין כיון שהיה אפשר לעשותן מאתמול לפיכך אין עושין סכין למול בו ואין מביאין אותו ממקום למקום ואפי' להוציאו מהבית להביאו דרך גגין וחצרות ומבואות שלא עירבו:

ט
אם שכח הסכין בגג וחצר מותר להביאו מזה לזה אפי' עירב כל בית עם חצר שלו דשכיח מאני דבתים בחצר לא גזרינן דלמא אתי לטלטל נמי כלים ששבתו בבתים מחצר לחצר:

י
ואין מביאין התינוק לבה"כ דרך חצר שאינה מעורבת אפי' ע"י א"י. כשיכולין למול בבית אבל אם יש איזה אונס ועכוב בדבר נ"ל להתיר משום דחי נושא את עצמו. עמ"ש בס"ד בלח"ש:

יא
אין שוחקין סממנים ולא מחמין לו חמין ואין עושין לה אספלנית ולא טורפין לה יין ושמן:

יב
אם לא שחק מערב שבת לועס בשיניו דרך שינוי ונותן. לא טרף יין ושמן מע"ש נותן זה לעצמו וזה לעצמו:

יג
ואין עושין לה חלוק (כעין כיס דחוק ומלבישין ראש הגיד עם העטרה וקושרין אותו כדי שלא יחזור העור לכסות העטרה) אבל כורך עליה סמרטוט:

יד
אם לא התקין מערב שבת כורך על אצבעו ומביא אפי' מחצר אחרת שלא עירבה אבל לא מר"ה:

טו
מלו את הקטן בשבת ואחר כך נתפזרו הסממנין (עמו"ק) עושין לו בשבת:

טז
יש אומרים אם נתפזרו בו ביום אפי׳ קודם המילה אין למצוה אלא שעתה ומלין אותו ואין דוחין המילה מפני שנצטרך אח״כ לדחות השבת דפ״נ הוא:

יז
האידנא אין רחיצתו דוחה שבת אלא טומנין לו חמין או מביאין משל א״י ולא ישרו סדין במים:

יח
שכחו ולא הביאו סכין מערב שבת אומר לא״י להביא סכין בשבת ובלבד שלא יביא אותו דרך ר״ה כללו של דבר כל דבר שעשייתו בשבת אסורה משום שבות מותר לומר לא״י לעשותו כדי לעשות מצוה בזמנה וכל דבר שעשייתו בשבת אסורה משום מלאכה אסור לומר לא״י לעשות בשבת:

יט
כל מכשירין שאינן דוחין שבת גם יום טוב אין דוחין חוץ מזה ששוחקין לה כמון ביום טוב הואיל וראוי לקדירה וכן טורפין לה יין ושמן:

כ
אדם שלא מל או לא פרע מעולם לא ימול בשבת:

כא
ואם כבר מל פעם אחד מותר:

כב
ואפי׳ הוא אביו של תינוק וע״ל:

כג
הנולד ערב שבת או ערב יום טוב [אלטונא תקח: א] בין השמשות אינו דוחה שבת ולא יום טוב מספק ונימול לעשירי שהוא ספק תשיעי:

כד
ואם חלו שבת ויום טוב סמוכים נמול לאחד עשר חל ר״ה ביום ה׳ נמול לי״ב:

כה
ואפי׳ לא הוציא אלא ראשו בין השמשות אף על פי שיצא כולו בשבת אינו נמול בשבת:

כו
בהוצאת הראש חוץ לפרוזדור שאמרו נסתפק חכם אחד לומר שפירושו בבית החצון אף על פי שלא יצא לאויר העולם הרי הוא כילוד והרעיש העולם בקונטרס מלחמת מצוה לחוש לספיקו שאפי׳ לא הוציא ראשו אלא בשבת מיד אחר שחשכה נחוש לו שמא יצא לפני שבת לפרוזדור ונחשב כילוד אפי׳ רק ברוב ראשו ולא ימולו אותו בשבת אלא באחד בשבת ולא השגיחו בו חכמי דורו ואמרו שפירוש חוץ לפרוזדור היינו לאויר ממש:

כז
ועדיין יש לפקפק בשנולד בתחלת ליל שבת שמא הוציא ראשו קודם כניסת שבת שבודאי יש משך זמן בין הוצאת רוב הראש ליציאת כל הולד לאויר העולם וכתב בשכ"ג דלא חיישינן לה אלא אמרינן עכשיו יצא ראשו ועכשיו נולד ואינו נ"ל (ע"ש סי' קכ"ח):

כח
אלא כך הוא פסקן של דברים לענ"ד שאם לא קשתה האשה בלדתה בין השמשות אלא לא נראו לה חבלי לידה עד כניסת שבת אפי' בתחלת ליל שבת מיד אז ודאי לא אמרינן שמא הוציא ראשו קודם השבת אלא הוא כשעת מציאותו:

כט
אבל אם נמשך זמן קשויה בה"ש וילדה בתחלת הלילה יש לנו לחוש לחומר איסור שבת דקרוב הדבר שהוציא הראש לפני שבת ולא יהא אלא ספק אינו דוחה השבת:

ל
ואע"פ שלא ידעו מזה לא היולדת ולא המולדת אימור לאו אדעתייהו אגב דטרידי:

לא
וכי שיילינן להו ואמרי דידעי שהוציא ראשו לפני שבת או שלא הוציא פשיטא שאין לנו אלא דבריהן בין לדחות שבת בין שלא לדחותו:

לב
ומשנפתח הקבר ואינה יכולה לילך בידוע שהוציא העובר ראשו חוץ לפרוזדור:

לג
בשיעור בה"ש עיין פרוזדור ד' מהל' שבת:

לד
ואם נולד בע"ש קודם לשיעור זה מלין אותו בששי:

לה
נולד בתוך זמן זה הו"ל ספק ונמול ליום אחד. לאחר זמן זה הו"ל ודאי לילה ונמול בשבת:

לו
אם נולד בשבת כה"ג לפני אותו שיעור דבין השמשות הוי שבת ונדחה:

לז
לאחר הזמן ההוא הו"ל לילה ונמול ביום א':

לח
כשנראין שלשה כוכבים בינונים הוי לילה גמור לכל דבר:

לט
י"ט שני של גלות ודאי נדחה מפני הספק כמ"ש בס"ד במשנה לחם ובש"י (סל"ה) וכ"ה הסכמת הש"ך:

לט
קטן שנולד כשהוא מהול ומי שיש לו שתי ערלות ומי שנקרעה אמו בשבת ונמצא חי בבטנה ויוצא דופן אע"פ שנמולים לשמונה אין דוחין שבת:

מ
ואצ"ל מי שנמול ונמשכה ערלתו וכסתה העטרה תוך שמונה כך נ"ל:

מא
טומטום שנקרע ונמצא זכר מלין אותו בשבת בשמונה ללידתו ויש אוסרין:

מב
נולד בחודש השביעי מלין אותו בשבת אפי' לא גמרו שערו וצפרניו:

מג
אבל הנולד בשמיני אין מלין אותו בשבת אלא א"כ גמרו סימניו:

מד
והוא הדין לספק בן שמונה שאין דוחין שבת אלא א"כ גמרו סימניו:

מה
וי"א דמהלינן ליה אלא שאין מחללין עליו השבת בשאר דברים וכן עיקר:

מו
ישראל שהמיר ונולד לו בן מישראלית ואפילו גם היא מומרת ונתעברה ממנו בהמרתם מלין אותו בשבת:

מז
אכן אם היא אדוקה בע"ג נ"ל להחמיר עש"י (סכ"ח):

מח
ממזר מלין בשבת:

מט
כתבתי במו"ק בת ישראל שילדה מעבד ונכרי אפי' היא א"א נמול בשבת:

נ
אבל בן שפחה ונכרית מישראל אפילו נתגיירה קודם שילדתו אין מלין אותו בשבת:

נא
בני הקראים שבזמננו אסור למולם בשבת:

נב
ואם נודע לנו שהולכין בתמימות ושומרים המועדים ואינן מדברים תועה על החכמים י"א שמלין בניהם בשבת אם רוצים לשוב ויש להתיישב בדבר:

נג
יש ליזהר שלא ימולו שנים מילה אחת בשבת אלא המל הוא יפרע ואע"פ שבהג"ה הראה פנים להתיר לא סמך ע"ז למעשה ורבים וגדולים מהאחרונים אוסרים והמאסף בשכה"ג לייט עלה ע"כ יש לבטל המנהג שסמכו להקל ראש באיסור שבת דחמיר:

נד
ואף בחול אין נכון לחלק המצוה לחצאין כי המל מבחין יותר במקום החתך להזדרז לתפוס עור הפריעה מיד ועכ"פ כשאחר פורע יש עכוב קצת ושיהוי בדבר וגורם צער לנמול בחנם ועוד שהמתחיל במצוה אומרים לו גמור וראיה ג"כ משחיטת הקרבנות אע"ג דהא אפשר לשחוט בשנים כאותה ששנינו קרצו ומירק אחר שחיטה על ידו אפ"ה לא היו עושין כן אלא מדוחק רק פ"א בי"כ בלבד ואף על פי שאין מניחין כל השנה לכהן אחד לעבוד שתי עבודות בקרבן אחד כדי לזכות הרבה כהנים והא נמי להך דמיא מילה ופריעה חדא מילתא מל ולא פרע כאילו לא מל:

נה
לכן צריך הפורע לכוין לצאת ידי חובת הברכה ע"י שישמענה מהמל והוא יתכוין להוציאו:

נו
ודומה בעיני שמפני הברכה מחבבין החתוך ומחזרין אחריו ושכחו שגדול העונה אמן יותר מהמברך ואין המצוה נקראת אלא ע"ש מי שגומרה אבל בעלי נפש אין מקבלין חציה של מצוה כלל:

נז)
אדם שלא מל מעולם לא ימול בתחלה בשבת היכא דאפשר במוחזק:

נח
ברם בדלא אפשר לא חמירא שבת מחיי נפש שהמילה יש בה ס"נ ומוסרין לו בתחלה אחר שלמד ונסמך:

נט
בחד זימנא סגי ליה לאתמחויי:

ס
אפילו אבוה דינוקא שרי לממהליה בשבתא ונ"ל להקל בו אף בפעם ראשונה אע"פ (שי"א שלא) [אלטונא תקח: שי"א לו] למול בשבת לעולם משום דחשיב אצלו מתקן בפס"ר מיהו אנן דלא קיי"ל הכי לדידן איהו עדיף דאפילו בפי"א ימול אף על גב דאפשר באחר כיון דמצוה אאב רמיא הוה ליה כדלא אפשר:

הנחל השמיני בדיני מילה ופריעה

א
בכל מלין אפילו בצור ובזכוכית ובכל דבר הכורת חוץ מבקרומית של קנה:

ב
ומצוה מן המובחר למול בברזל בין בסכין בין במספרים וכבר נהגו הכל בסכין:

ג
כיצד מלין חותכין כל הערלה שהיא העור החופה העטרה עד שתתגלה העטרה שהוא חוט הסובב:

ד
אח"כ פורעין את הקרום הרך שתחת העור בצפורן ומחזירו לכאן ולכאן עד שיראה בשר העטרה:

ה
אחר כך מוצצין המילה עד שיצא הדם מהמקומות הרחוקות כדי שלא יבוא ליד סכנה וכל מוהל שאינו מוצץ מעבירין אותו:

ו
ואחר שמצץ נותן עליה אספלנית או רטיה או אבן סמים העוצרים הדם:

ז
יהא נזהר להפך שפה של אספלנית לחוץ:

ח
מל ולא פרע כאילו לא מל:

ט
והני מילי בקטן אבל המל את הגדול אין צריך לפרוע:

י
יש ציצין המעכבים המילה וחוזר עליהם אף בשבת ויש שאינם מעכבים כיצד אם נשאר עור החופה את רוב גבהה של עטרה בין במקום אחד או בכמה מקומות אפילו אינו רוב היקפה וכן ברוב היקפה אפי' רוב גובהה מגולה זהו המעכב את המילה:

יא
ואם לא נשאר מהעור ההוא אלא מעט שאין בו רוב בשום אופן אינו מעכב:

יב
בחול לכתחלה יטול כל הציצין הגדולים אע"פ שאין מעכבין:

יג
קטן שבשרו רך ומדולדל או שהוא בעל בשר הרבה עד שנראה כאילו אינו מהול רואים אם כשמתקשה נראה מהול אין צריך למול פעם שנית:

יד
ומ"מ מפני מראית העין צריך לתקן רבוי הבשר ע"י שימשוך העור לאחוריו ויקשרנו שם סביב הגיד למעלה מהעטרה אם אפשר שתעמוד שם ולא תחזור למטה ואם אי אפשר בדרך זה א"צ לחתוך כלום עמו"ק:

טו
ואם אינו נראה נמול בעת הקשוי צריך לחתוך כל הבשר המדולדל עד שיהא נראה כמהול בשעת קושיו וא"צ שתהא רוב העטרה נראית בעת קשיו הואיל ונמול פ"א כראוי משו"ה במיעוט נראה סגי ליה כה"ג:

טז
הנולד מהול כבר נ"ל שצריך הטפת דם ברית כתב מהרי"ל שחותך מעט בצפורן ור"ל בעור שעל גבי העטרה:

יז
והיכא דנולד מהול אבל לא לגמרי שהעור חופה רוב גובה העטרה או רוב היקפה אפי' כבר הטיף ממנו דם ברית ביום שמיני כיון שאח"כ כשמתקשה אינו נראה מהול אלא קצתו שעדין חופה רוב עטרה צריך למולו ולחתוך כל הבשר מכאן ומכאן עד שיהא נראה מהול לגמרי בעת קשוי כך הורה הב"ח וכן הסכים הט"ז:

יח
כל מקום שצריך לחזור ולמול צריך לברך שנית לפניה ולאחריה ואין צריך לומר קיים הילד הזה:

הנחל התשיעי בהקדמת הכנה והרגל בלמוד ויפרד לשני ראשים

א בהכנת צרכי מילה ומכשיריה ויומשכו ממנו טו"ב יאורים
אמר יעקב עמדין החכם עיניו בראשו לפיכך צריך אדם להיות זריז וזהיר להכין כל צרכי המילה ביום שלפני הברית שלא יבוא הדבר לידי שהות ועכוב ואלה הדברים יהיו נזכרים ונעשים בהזמנה:

א בנוגע לילד הנמול

א כבר נ"ל מתנאי הילד שצריך להשגיח שיהא בריא: %%%%% **ב מים חמים להרחיצו**: %%%%% **ג בגדים נאים להלבישו מעיל כחתן**:

ב אבי הבן והמוהל יכינו דעתם ומחשבתם

א
שתהא זכה וצלולה לקיים המצוה בשמחה ובכונה נכונה בפרט באמירת הברכות ועשיית המצוה בפועל:

ב
ומה טוב אם יטהרו גופם ג"כ במי מקוה כי נקיות וטהרה מביאה לידי פרישות ויסתפרו וילבישו עצמם יפה כי י"ט שלהם הוא לענין תספורת בשבוע שחל ט"ב בתוכה עיין בשער שלכת:

ג
והרוצה לקשט נשמתו ג"כ ולתקן חטא קרי ביחוד והוצאת שז"ל ר"ל ינהוג נזיפה יום א' בתענית ובכי ויאמר הבקשה שאומרים כשמתירים נדרים כשמתרחק מן העדה וישב לארץ יחף עיין בשער המטרה וינקה נפשו כל האפשר כדי שיהא ראוי להקריב לפני ה' קרבן חביב וגדול כזה:

ג המוהל צריך ליזהר בצפרניו

א
שיהו מגודלים כל צרכם ולא יתר מהצורך כי אם יהו ארוכים מאד לא יוכל להשתמש בהם בטוב ובקל ישברו וישמרם מנגיפה שלא יקבלו היזק ושבירה ויחתוך אותם מחודדים עשויים לתפוס בו יפה עור הפריעה:

ב
אבל במקום שאין מוהל אחר רשאי לתקן צפרניו:

ג
וכ"ש בשבוע שחל ט"ב בתוכה:

ד סנדק

א
מנהג ישראל שמזמינין אחד להיות בעל ברית שושבין לתנוק לאחזו על ברכיו להמול ואמרו במדרש הקב"ה נעשה שושבין לאברהם אבינו ע"ה שנא' וכרות עמו הברית והמלאך גבריאל נעשה סנדק לריב"א כ"ג ואמרו עוד שישראל משתבחים שמקיימין מצות בכל איבריהם בירכי אני עושה סנדקוס לילדים הנמולים:

ב
וצריך לחזור אחר איש כשר כדי שיתרצה מלאך הברית לישב בקתדרא לצדו ולא יקח אדם סנדק ומוהל באהבת אדם או בשביל תועלת אם אינן ראוין כי תקנת הנער הנמול תלויה בכוונת המטפלים עמו ואמרו חכמים יבוא טהור ויטפל עם הטהור:

ג
לכן גם הסנדק ינקה עצמו תחלה יטהר גופו ונשמתו ויסתפר וילבש בגדים חשובים כי י"ט שלו הוא. מהרי"ל נהג לטבול מפני שדומה לכהן המקטיר:

ד
ונוהגין קק"א ליפות כח הסנדק בענין חיוב לעלות לתורה אם הוא יום קריאת התורה לפי שעל פי הרוב הוא מוציא הוצאות מרובות על זאת מפני שדומה לקטורת שמעשרת:

ה
ונותן דורון לנמול כמ"ש שהקב"ה נתן לאברהם אבינו ע"ה אי"י כשמל. ומחמת זה נהגו בו סלסול שאין עושין אותו סנדק ב"פ בשני ילדים אחים ואם בא האב לעשותו פשיטא שאין בכך כלום: (אלטונא תקח: %%%%% ו) וי"א [אלטונא תקח: %%%% % ו] במדינה זו הסנדק הוא זוכה ג"כ בהבאת התנוק עד הכסא שמלין עליו (אבל מנהג אי"י טוב יותר ע"ל):

ז
אבל מיחה מהרי"ל שלא יכנס בין הנשים אצל היולדת לקחת משם הילד ואצי"ל שאשה לא תכנס בין האנשים עם הילד אלא נוהגין שאשת הסנדק מביאתו עד עזרת ישראל והוא הולך לקראתה ולוקח הילד ממנה בפתח בה"כ ומביאו על הכסא המוכן לו:

ח
יש מקומות מחלקין ההבאה לכמה בני אדם לזכותן ולכבדן במצוה:

ט
צריך הסנדק להיות זריז לבוא בהשכמה ואם לא בא מיד מעמידים אחר במקומו שאין מחמיצין המצוה:

ה הסכין

א
ישחיזנו ויחליקנו יפה שיהא חד ובלי פגימה כל האפשר אף על פי שאין פגימה כל שהוא פוסלת בו מ"מ גורם כאב לנמול שהפגימה קורעת ואינה חותכת וכשהיא גדולה יוכל להסתכן בה ולעשותו כרות שפכה:

ב
מהרי"ל העיד שהיה מנהג באוסטרייך שכל מוהל היו לו שני אזמלין מוכנים בידי המחזיקים צרכי מילה מפני שלפעמים [אלטונא תקח: י]מצא הגיד מכוסה בשני ערלות [אלטונא תקח: ו]כשישליך מידו האיזמל עם הערלה הראשונה ואח"כ מרגיש בערלה שניה ועד שיחפש אחר האיזמל ויעביר לכלוכו לחתוך בו שנית יסתכן הילד לכן יהא מוכן לו השני וטוב ונכון הדבר לנהוג כן:

ג
הסכין לא יהא ארוך ביותר ולא קצר מאד ושיערתי להבת איזמל של אמ"ה ז"ל והיה ארכו כמו רוחב שלש גודלין ואני עשיתיו קצת ארוך עוד גודל יותר:

ד
יש מקומות לוקחין כלי בעל שני קרנים כמו צבת קטן (שקורין בל"א צוועגיל) של כסף ותוחבין אותו על עור הערלה כדי שלא יבואו לחתוך בבשר הגיד ועכ"ז לפעמים נכשלין שדוחקין האבר עצמו בכח בלי בחינה וחותכין מן הגיד לפיכך צריך ליזהר מאד לעשותו בנחת בישוב הדעת ובמתון:

ה
והבקי אין צריך לכך ומרויח שאינו גורם צער ומכאוב כ"כ לתינוק כמו על ידי דחיקת הכלי הנ"ל:

ו
ויש בני אדם שיש להם עוד כמו מחט של כסף גס וארוך ואין לו עוקץ חד בראשו בו ממשמשין בעור הערלה דרך הנקב לבחון אם הוא דבוק בבשר הגיד ומפרידין אותו עם המחט הלז והיא זהירות שאין בו נזק ולא צער כל כך:

ו יזמין אבק העוצר הדם ובעת שמל יתננו ביד איש מוכן שיושיטנו אליו ודברים רבים יש העוצרים ונציג רק הראשיים המצויים:

א
אפר כירה של עץ:

ב
קורי עכביש:

ג
קמח של עץ רקוב מתולעת:

ד
דם תנין (בלטין סנגווין דראגין):

ה
אבק טוציא:

ו
עלי הדס כתושים עם פרח רמון:

ז
למעלה מכל אלה אבק סימפטיע ויטריאול לבן שנתייבש בחמה בתקופת תמוז והוא מעמיד כל דם מכה ע"י נגיעה בטפת דם מהמכה אפי' ברחוק מקום אם מטבילין בגד כל שהו או איזה דבר שהוא בדם הנחבל ומפזרין עליו מהאבק הלז וכורכין אותו בסמרטוטין כמו האבר החבול ומצניעין אותו יעצור בלי ספק ויתרפא מהר בעז"ה:

ח
לרפא נפוח המכה טוב להניח עליו עלה חבצלת (בל"א) לילגן כבושה בשמן זית:

ט
ובתלמוד אמר אביי אמרה לי אם אספלניתא דכולהון כיבי שב מינאי תרבא וחדא קירא רבא אמר קירא (וחלבא) [אלטונא תקח: וקלבא] רישינא:

י
והואיל ועסקינן במידי דרפואה לתינוקות אסיק לכולהו מילי דאביי בהאי ענינא שאם יקרה מקרה בלתי טהור תדע רפואתו שלא יעוכב הילד מן המילה בזמנה אמר אביי א"ל אם האי ינוקא דלא ידע מפקתיה לישייפיה מישחא ולוקמוה להדי יומא והיכא דזיג לקרעיה בשערתא שתי וערב אבל בכלי מתכות לא דזריף:

יא
וא"א אל"א האי ינוקא דלא מייץ מיקר דקר פומיה מאי תקנתיה לייתי כסא גומרי ולנקטיה ליה להדי פומיה דחיים פומיה ומייץ:

יב
וא"א האי ינוקא דלא מנשתיה לנפפיה בנפוותא ומנשתיה:

יג
וא"א האי ינוקא דלא מעוי ליתו סילתא דאמיה ולשרקיה עלויה ומעוי:

יד
וא"א האי ינוקא דקטין לייתו לסילתא דאמיה ולשרקיה עלויה מקוטנא לאולמא:

טז
ואי אלים מאולמא לקוטנא:

ז חלוק כיס דחוק ע"ל נחל שביעי סי' י"ג

א
ואנו לא נהגנו בו ולא ראינו בכל המקומות שעברנו בארץ פולין ומערערין מי שנוהג בו אמנם בקק"א נוהגים בטראפליס טבולים בשמן זית וצריכים לאומנות ובקיאות גדול ושמענו שמסבבים סכנה פעמים רבות וצער גדול לתינוק על כן האומן הבקי אשר לא ניסה באלה לא ישתמש בהם אלא מדוחק גדול דהיינו אם רואה שחוזר עור הערלה ומכסה העטרה ונדבק בה בחוזק אז ההכרח לא יגונה וצריך זריזות וזהירות יתרה לפי שיש בהם אחריות עצום מכמה צדדים שצריכים השגחה פרטית עליהם שלא יוזק הנמול ע"י כך אבל הילד הנמול כהוגן בלי שינוי זר בערלתו ודאי א"צ לכך ות"ל רבים נכנסו לברית על ידינו שלא הצטרכו לשום דבר תיקון ורובם כמעט שנתרפאו ביום מילתם בלי שום דבר רפואה אחרת רק עם האבק העוצר הדם:

ב
א"א א"ל אם האי חלוק דינוקא לפנייה לסטריה לעילא דילמא מידביק גרדא מניה ואתי לידי סכנה:

ג
אמיה דאביי עבדא ליה כיסתתא לפלגא:

ד
א"א האי ינוקא דלית ליה חלוק ליתי בליתא דאית ליה שיפתא ולכרכיה לשפתא לתתא ועייף ליה לעילא:

ח סמרטוטין להניח על המילה

א
ומטפחות לכרוך בהם וחגורות לקשור רגלי הנמול יהיו מוכנים לרוב:

ב
מהרי"ל היה סנדק ולא היה שם מפה ללפף בה רגלי הילד אחר המילה שלא תתקלקל המילה וצוה הרב ז"ל להביא מפה של ס"ת ללפף בה רגלי הילד:

ג
ואמר שגם יריעה של ס"ת מותר ללפף בגופה בכה"ג משום סכנת נפשות:

ד
ואמר דלא פקעה קדושת המפה בכך אך יטהרנה אח"כ מן הדם ויחזירנה לס"ת:

ה
ויתן דבר לצדקה שלא ליהנות מן ההקדש בחנם:

ט כסא

א
נוהגין לעשות כסא לאליהו ז"ל שנקרא מלאך הברית עפר"א לפי שנתקנא על הברית:

ב
וצריך להזמינו בפה:

ג
נוהגין להניחו בצד שמאל של כסא הסנדק ולא ידעתי הטעם מדוע לא יהיה לצד ימין כראוי לפי כבודו אולי מפני שהוא מכוון כנגד ימין המוהל ואין זה כלום:

ד
במקומנו זה עומדים שני הכסאות במזרח בה"כ לפני ארון הקודש ופניהם למערב. ובמ"א מושיבים אותם אחוריהם לצפון ופניהם לדרום:

י

א
צריכין לזמן עפר וחול (ע"ש ושמתי את זרעך כעפר הארץ וכחול הים) לתת בו הערלה ולרוק עליו דם המציצה:

ב
לפס"ה צריך למול על העפר שיפול הדם עליו דוגמת הקרבן על גבי מזבח אדמה:

ג
בשבת צריך להיות העפר מוכן מבע"י:

ד
בני מזרח מלין על המים ושולקים אותם בהדס ומיני בשמים:

יא

א צריכין להביא יין לברך עליו גם ברכת המילה שא"א שירה אלא על היין: %%%% **ב נוהגין להכין ב' כוסות אחד לברכה ואחד למציצה כנ"ל**:

יב

א
יש מקומות נהגו להביא גם הדס לברך עליו ולהריח בו אחר ברכת היין כדרך שמסדרין אותן בכוס של הבדלה:

ב
ופשוט שרשאין להריח בהדס אפילו בט"ב ואין צריך לומר בי"כ:

יג

א
במדינות אלו מרבין בנרות משום ליהודים היתה אורה ושמחה וששון זו מילה דכתיב בה שש אנכי על אמרתך ושרגא כי האי ודאי מהני אפי' בטיהרא כי בנר של בה"כ לעולם מצוה שידליק תמיד לא יכבה וכל דאיכא טובא טפי עדיף ותו דזריזין מקדימין למצוה משכימין בבוקר בשפרפרא שאור הנר יפה לחוש הראות בעת ההיא בכל ענין:

ב
ויש להדליק י"ב נרות קטנים (בכותלי בה"כ) כנגד השבטים ושלש (לפני התיבה) גדולים כנגד האבות. ובמהרי"ל להדליק גם נר תמיד שלשה ימים:

ג
כתוב בבד"ה משם א"ח נהגו להביא מחבת של אש אפילו בימות הקיץ אצל המילה כדאמרינן בב"ר בשעה שמל א"א ילידי ביתו העמידן גבעת הערלות זרחה עליה חמה

והתליעו ועלה ריחן לפני הקב"ה כקטורת ועולה כליל לאישים אמר הקב"ה בשעת שיהו בני באין לידי עבירות אני מתמלא עליהן רחמים אולי גם במנהגנו בנרות לד"א נתכוונו:

יד לקרות שם לילד הנמול

א

ביום המילה שנכנס לברית נותנין לו שם ושארית וכדרך שנשתנה שמו של אברהם אבינו לטוב ביום מילתו:

ב

כתוב בס"ח יש אדם שכל הנקראים בשמו יצליחו ויעלו לגדולה ויש להפך לכן יתפלל אדם שכל הנקראים בשמו יהיו בהם מדות טובות ושלא יקראו זרעו על שם אותם שמדות הרעות בהם כיצד יראה אדם כשיש שני אחים וקראו שם בניהם על שם פלוני אפי' אחר צדיק ומתו בלא תולדות אל יקראו יותר באותו שם. ולא יאמר אקיים לאבותי שם שלא ישכח והוא רואה שנקראים אחריהם ונכשלו הרי הוא נושא אל נפשו עון ואין אלו משום ניחוש:

ג

ע"ש אם ראית אדם שאין בניו מתקיימין דע כי השם גורם להם ואם אחיו קורין לבניהם אותו שם ולזה אין מתקיימין דע שהמקום גורם ויש לו ללכת למדינה אחרת:

ד

יע"ש בצוואות רי"ח לא יקרא לאיש מזרעו יודא ולא שמואל ורבים תמהים ע"ז וכתב בשכה"ג ואולי צואה זאת היא פרטית על זרע הרב החסיד מפני סבה ידוע לו ואני כתבתי על זה נ"ל ברור משום ששמו של בעל הצואה היה יודא ושם אביו שמואל והיה ירא שלא יתקיימו הנקראים על שמם אף כי מרוב חשק י"ח להשאיר שמם ירצו לתת זכרון לשמות אבותיהם החסידים ז"ל והני חסידי לא בעו נמי לאחזוקי טיבותא לנפשייהו אפילו אם יהיו הגונים לא ניחא להו לתלות בזכותם כ"ש אם ח"ו לא יהיו ראוים שלא יהיו נתלין במקולקלין ולכן מנעו תולדותיהם מזה אבל (מודאי) [אלטונא תקח: בודאי] לא צוו כך אלא לזרעם או לדורם בלבד שכן מצינו לפנים בישראל שהיו בני הדור שקבלו טובה מרבן קוראים בניהם אחריהם כמ"ש במשפחה שהיתה מב"ע שנתן להם ריב"ז עצה שיחיו וקראו בניהם אחריו וכן ברי נתן הבבלי (ואפי' במלך א"י מצינו אלכסנדרוס מוקדון (כמ"ש בש"י) שעשו לו חשיבות זה):

ה

ושמא היתה כונת החסיד נ"ע ג"כ למען לא יקראו לאבותיהם או לרבותיהם בשמן:

ו

ע"כ בס"ח אחד היה קורא שם לבנו אחר הפ"ק של שנות היצירה כגון אם היה י"ד היה קורא שמו דוד ולא היו מתקיימין יע"ש:

ז

וראוי לידע את אשר כבר נודע דלא מסקינן בשם רשעים דכתיב וש"ר ירקב ואף לא בשם עכו"ם ואם יקשה לך מ"ש אלכסנדרוס לזה י"ל מלבד שהוא לשון יון שהיה מצוי באהלי שם. ואולי גם לפנים בישראל היו נקראים אנשי שם כך א"כ לק"מ כדניחא בשם דואג ואבשלום. אבל עוד תדע שחז"ל עשו כל עניניהם בחכמה גדולה. ולזה תמצא כמה פעמים שם זה בגמרא. אבל לא נזכר בשום מקום אלא אלכסנדרי בתוספת יו"ד היא גי' שלמ"ה המלך שהשלום שלו. ירצו לרמוז בו בלישנא דמשתמע לתרי אפי דהיינו מפני שלום מלכות. ומלכותא דארעא כעין מלכותא דרקיעא שלמ"ה הוא שלום מלכות ודאי המ"י וזכור זה ותבין ד"ח וחדותם במ"א:

ח

כתב הרמ"ט שאין ראוי להעלות אפי' שמות אדם נח שם ועבר שאין להעלות שם אלא מאברהם ואילך (אע"פ שעסקו בתורה ג"כ עקי"פ ותמצא דברים הגונים בזה הענין):

ו

עיין שכנה"ג מה שהשיב עליו ועם מש"ל נתיישב בעה"י נייחד ס' השם להבדיל בין הקודש לחול:

טו

א

צריך המוהל על כל פנים לראות הנולד לעיין ולבדוק גיד הנמול ביום שלפניו שלא יעמוד מבוהל ביום המילה כשימצא בו דבר חדש וזר כי יש אבר גדול או קטן בעל בשר או רזה. ולפעמים ערלה כבושה וכפולה או נולד מהול ושאר שינויי הטבע רבים יכול להתייעץ בדבר תחילה עם אומנים כשיצטרך (העניל) [אלטונא תקח: הענין]:

ב

ויצוה (לכחך) [אלטונא תקח: לחכך] בערלת הילד כדי שתתרפה ותפרד מן האבר ושיקשרו רגלי התינוק יפה בהכניסם אותו לבה"כ:

ג

יעיין בדיני המצוה ומנהגיה ובכונותיה איזה ימים קודם המילה וירגיל ברכותיה בפיו ובשפתיו שלא יכשל ביחוד אם הוא שוחט ואפי' זקן ורגיל צריך זירוז והזכרה ויהיה בעיניו כאילו נכנס תחלה לעבודה חמורה מאד שצריך להתחנך בה בטרם יגש להקריב שלא תפסל עבודתו בפרטות בזו שחיי נפש תלויים בה לפיכך יחזור תחילה ויעבור על

פרטי הדברים שסדרנו לו כאן להזהר בהן שלא יהא נשכח ונשמט שום דבר מלעשות בעתו:

טז

א
יזמין בי עשרה על הברית לפרסומי מילתא ואין דבר זה מעכב:

ב
גם יאסוף כל המוהלים הנמצאים לבוא לעמוד אצל המוהל בעת המילה שישגיחו לראות שתהא המצוה עשויה כתקנה ושמא יהא המוהל נבהל ונחפז ויתעלם ממנו דבר או שמא יתעלף או מקרה אחר המעכבו מלגמור פעולתו כהוגן ותשועה ברוב יועץ:

ג
טובים השנים מן האחד כ"ש אם רבים הם המסייעים לדבר מצוה אשר יש להם שכר טוב בעמלם לפיכך יחלק המוהל צרכי המילה למוהלים אחרים העומדים עליו לתמכו שימסור ביד אחד דבר אחד להיות מזומן לפניו כגון סכין ביד אחד כלי שבו אבק של רפואה ביד ב' וכוס של מציצה ביד ג' כלי עם עפר וחול ביד ד' סמרטוטין ומפות וחגורות ביד ה' כוס של ברכה ביד ו' הרי אלו ו' זוכין בו ((וי"א) [אלטונא תקח: וי"מ] שמעמידים ב' להחזיק ב' רגלי הילד) ועי"ז מתקיימת המצוה בזריזות:

יז יעשה הסעודה

א
ויקרא לפחות מניין עשרה שהיא סעודת מצוה:

ב
והמרבה בה הרי זה משובח שכך כתוב ויעש אברהם משתה גדול ביום הגמל ודרשוהו ביום ה"ג מ"ל:

ג
אע"פ שכתוב משתה אין הכוונה על שתיית כוס בלבד כי הסעודה הגדולה קרויה משתה בכ"מ ע"ש היין וכ"כ ויעש להם משתה ויאכלו וישתו ואין סעודת מצוה אלא בבשר ובכאן יש סמך מיוחד בכתוב כורתי בריתי עלי זבח:

ד
סדרי [אלטונא תקח: חדרי] סעודה כבר נתגלו לך בכסא שן ובפרוזדור דמה"ש:

ה
לא יזמין מי שיודע בו שאינו בא אל הלחם שאסור לגנוב דעת הבריות וגם יש בו קצת מכשול לנקרא לדבר מצוה ואינו הולך שהוא כמנודה לשמים:

ו
אמנם אם יש שם ב"א שאינם מהוגנים אינו צריך לילך אע"פ שקראוהו:

הראש השני בלימוד אומנות המוהל בהנהגה ישרה בסדורה לקיים הברית כסדר וכשורה

א

א
כשמושיב הסנדק התנוק על ברכיו להחזיקו למולו יהא נזהר לקרב ברכיו זו אצל זו בדוחק שלא יוכל הילד לפול בין רגליו:

ב
ויאחוז בשתי ידיו ברגלי הילד בכל כחו או יאחזו שנים זולתו ברגלי הנמול אחד מכאן וא' מכאן:

ג
יניח המוהל כר תחת עגבות הילד כדי שיעמוד האבר בגובה גלוי לחוץ:

ד
יזהר המוהל לנגב האבר תחלה בפרט אם השתין הילד צריך להמתין לו עד שיתנגב היטב שלא ימשך בשר האבר עם העור מחמת לחלוחית שנתרכך ויביאהו לידי סכנה:

ה
אח"כ ימשמש באבר עד שיתקשה הגיד ויצא מן הגוף החוצה ויועיל לו שיבחין עד היכן מגעת העטרה:

ו
אז ישלח ידו השמאלית ויתפוס עם אגודל ושתי אצבעות הסמוכות (יתחוב צפורן אגודל תוך הערלה ובזה ירויח שיחזור האבר לאחוריו קצת ועור הערלה יותר בטוח שלא ישמט מידו) בעור הערלה שבראש הגיד ממקום העטרה ולמטה וימתח הערלה למעלה באופן שכשיחתכנו יחתוך תחת העטרה:

י
ויהא זהיר לחתוך סמוך לאחיזת אצבעותיו:

יא
לא יטה לצד הגיד או הכיס של הנמול וגם לא לאצבעותיו של מוהל שלא יחתוך זה או זה ויהא זריז להתחיל החתוך מן הצד בזה יהא נשמר מדבר רע בחתוך:

יב
ויהא נזהר לתפוס עור הערלה בכל כחו שלא ישמט מידו ויבא לידי סכנה:

יג
יכרות הערלה בפעם אחת ולא יוליך האיזמל למטה שלא יפגע בכיס ויעשנו כרות שפכה אלא יהיו ידיו ואצבעותיו אמונה להרים אותן לאויר דהיינו בשמאלית יתפוס וימשוך הערלה כלפי מעלה קצת (אל פני המוהל) מבין ירכי הילד וחוצה והימנית פשוטה עם סכין המילה ג"כ לצד מעלה ויתחיל לחתוך בעליונו של גיד (מתחת לעטרה בשפוע) ומצדדיו ומוליך מכנגד הגוף והלאה באופן שתתרחק הולכת הסכין וחתיכת הערלה ותעבור למרחוק ולא תגע בנמול בגמר החתוך ודעת לנבון נקל להיות משכיל בדרכיו להשמר מפגע רע:

יד
אם נשמט העור מידו קודם שגמר החתוך צריך זריזות גדולה לחזור ולתפוס במהירות ולחתוך במקום חתך ראשון ואם נתמלא מדם ימצצנו עד שיראה ויבחין לתפוס ולחתוך כראוי שלא יבא לידי סכנה לפיכך צריך המוהל ליזהר שלא ירך לבבו שאם לא כן עבודתו פסולה:

ב

א)
אחר שעשה החתוך ימהר ויזרוק האיזמל שמל בו מידו גם הערלה ישליך אל כלי העפר המוכן וימהר לעשות הפריעה בטרם יכסה הדם את נקב הפריעה:

ב
ויתפוס בידו השמאלית את האבר עד שיתן צפורן של גודל הימנית תוך הנקב ויאחוז בה את קרום הפריעה:

ג
אח"כ יניח ידו השמאלית מן האבר ויאחז גם בצפורן גודל שמאלית הקרום ההוא וימשכנו בשתי צפרני אגודליו קצת אליו ויקרענו הנה והנה:

ד
ויהא זהיר מאד לעשות הקרע ההוא מלמעלה עד גובה העטרה שתתגלה לעיניו ולא יקרע למטה כלל כי בקל יעשנו כרות שפכה:

ה
ודבר זה צריך התמדת הראיה והלמוד כי לפעמים (כשתחתוך קצת) [אלטונא תקח: כשהחתוך קצר] אז עור הפריעה מכוסה כולו ולא נראה כי אם נקב מכוון והוא לבן ומוהל שאינו בקי (מכינס צרפניו) [אלטונא תקח: מכניס צפרניו] שם ותופס בכח העור עם בשר הגיד וברוב פשיעתו קורע העור עם קצת הבשר שבנקב הגיד וגורם כאב גדול

לילד גם ריבוי דם ויכול לבוא לידי סכנה או לפסלו לבוא בקהל על כן צריך לזה אומנות גדולה. ובקי היודע לאמן ידיו:

ו

וכן לפעמים נעשה החתוך גדול עד שנחתך גם עור הפריעה במקצת ונעשית עור הפריעה על העטרה כמו שפה לנקב והוא לבן אבל כשמכסהו הדם לא נודע איה מקומו לכן ימהר אחר החתוך לתפוס עור הפריעה כמש"ל ואם אירע לו שכיסהו הדם ימצצנו ויתראה העור:

ז)

גם לפעמים יש אבר קטן מאד ואחר שנעשה החתוך נשמט האבר תוך הכיס תקנתו ליתן אצבעו תחת הכיס נגד האבר וידחוק האבר ויצא לחוץ ויתפוס עור הערלה בידו השנית ויעשה הפריעה:

ח

גם פעמים עור הפריעה קיימא גלדי גלדי אף על פי שפרע וקלף קרום אחד יעמוד אחר תחתיו המכסה העטרה והמוהל סבור שכבר נעשית מצותה ואינו כן והוא לא ידע ואשם שעדיין לא נעשית הפריעה האמיתית לכך צריך בזה עיון רב ולמוד במעשה והרגל בעבודה זו ושומר מצוה לא ידע דבר רע:

ט

ויש שינויים רבים כי לאו כל האצבעות שוות יש קטן באבריו שערלתו גדולה ויש גדול באבריו ולו ערלה קטנה ויש שא"ל ערלה כלל ויש נראה כמו נולד מהול ואינו אבל ערלתו כבושה וחומרא לעשות חתוך גם יש חלופים בערלה עצמה יש שהיא קשה כעץ ויש רכה ויש אדוקה בבשר הגיד ויש נפרדת ומדולדלת מלבד שינויים גדולים כטומטום ואנדרוגינוס ויש בהם כמה מינים והנדמה להם ואינו עש"י (סקע"א) וכבר נ"ל עצה טובה:

י

י"א שצריך ליזהר שלא להכניס ולתחוב שני צפרנים תוך הנקב בבת אחת:

ג

א

אחר שפרע מיד יכניס האבר לתוך פיו וצריך למוץ עד שישער שיצא הדם ממקומות אחרים שבגוף (שבלע הרבה דם עכור בהיותו בבטן אמו ע"ל בנחל י"א):

ב

וכל מוהל שאינו מוצץ כראוי מעבירין אותו:

ג
לפיכך מוצצין אף בשבת שסכנה היא לתינוק אם לא יעשנה:

ד
יש מוהלים נוהגים אחר המציצה שגומעים יין עם הדם שבפיהם (וצ"ל שלא לבלוע ממנו) וממהרים מריקה בפיהם על המילה לרפואת הנמול והוא דבר בחון ובדוק אצלי להועיל להטיב בעזה"י. ויש בזה סוד גם כן ע"י מריקת היין מצא מין את מינו וניעור:

ד

א
אחר שגמר עבודתו כראוי יפזר עליה אבק עוצר הדם בכל צדי המילה:

ב
ויכרוך המכה בסמרטוטין סביב סביב ויחגור אותו במטפחות:

ג
ויקשור רגלי התנוק שלא יתחכך ויחבול עצמו:

ד
ובבוא הילד הנמול לבית ירחצוהו במים חמין ויעיינו במילתו אם צריך לתקן עור הפריעה כשנמשכה למטה או שמא יצטרך לפזר עוד סממנין העוצרים הדם:

הנחל העשירי בדיני ברכותיה יחלק לשני יאורים.

א׳ מושך שבע ברכות

א ברכת המוהל

א
המל בין לעצמו בין לאחר מברך מעומד אשר קדשנו במצותיו וצונו על המילה:

ב
נהגו למול בעמידה ואם הוצרך לישב יושב:

ג
א"צ לכסות ערות הקטן בשעה שמברך:

ד
אם אבי הבן מוהל בעצמו מברך למול את הבן לדעת הר"מ ז"ל ואין נוהגין כך בק"ק אשכנזים אלא מברכין לעולם בשוה:

ה
מיהו אם בירך למול ודאי יצא לד"ה:

ו
אבי הבן עומד אצל המוהל להודיע שהוא שלוחו. כאותה [אלטונא תקח: ש]שנינו היאך קרבנו של אדם קרב והוא אינו עומד ע"ג:

ב

א
ברכת האב אבי הבן בין חתיכת הערלה והפריעה (לפי מנהג ק"ק אשכנזים) מברך מעומד אשר קדשנו במצותיו וצונו להכניסו וכו':

ב
י"א להכניס בני וישר הוא:

ג
וגדול המל עצמו אומר להכנס:

ד
אם אין אבי הבן אצל המילה י"א שמעמידין אדם אחר לברך ברכה זו כי ב"ד מצווים למולו. ונוהגין שהסנדק התופס הנער בשעת המילה מברך אותה (וכן אם האב כאן ואינו יודע לברך) והוא מברך מיושב בשעה שמלין התנוק על ברכיו:

ה
אבל כל העם עומדים שנא' ויעמוד העם בברית:

ו
אם האב מל את בנו י"א שיאמר גם ברכת להכניסו קודם החתוך. ובודאי רשאי הוא לעשות [אלטונא תקח: כן] אך לא ידעתי ההכרח לזוז מן המנהג בשביל כך כי בטוב יוכל לנהוג לעולם בשוה ולברך מיד עם הפריעה ומה מעכבו וכך נהגתי במילת בני שי':

ז
אם בירך רק ברכה אחת משתי הברכות יצא וא"צ לברך אח"כ ואפי' לא בירך כלל אין ברכות מעכבות:

ח
אם בא לברך אחר קיום המצוה עון ברכה לבטלה היא בידו:

ג

א
ברכת העם בלי שם ומלכות אם אחרים עומדים שם עונים אחר האב כשם שהכנסתו כו'. כך היא נוסחת הר"מ והספרדים והכונה לברך גם את האב שיזכה להכניסו אף לשאר מצות. ואי תניא תניא:

ב
איברא בתלמודין לא גרסינן הכי אלא כשם שנכנס כמנהגא דידן וי"ל שלא רצו לתלות ברכת הבן בזכות האב שמא לא יזכה לפיכך תקנו לשון סתמי ואם יזכה האב ממילא הוא יכניסהו גם כן לשאר מצות:

ג
לגדול הנמול עונים אחריו כשם שנכנסת כו' כן תכנס:

ד

א
ברכת היין אבי הבן או המוהל או אחד העם המזומן לברכה מברך על הכוס בפה"ג:

ב
כל היכא דבעינן כוס צ"ל בו בכל דיני כוס שנזכרו בכסא שן:

ג
ואחר שגמר שאר ברכות הנאמרות אליו נהגו העם להטעים ממנו לסנדק (ותמהני מדוע לא [אלטונא תקח: י]שתה ממנו המברך עליו):

ה

א
ברכת הדס בארצות המזרח נוהגין ליטול גם הדס לברך עליו בורא עצי בשמים ולהריח בו וסודר אותו על הכוס כמו בהבדלה

ב
ונ"ל שטוב יותר לברך עליו קודם ברכת היין שלא להפסיק במה שלא מצינו בתלמוד שתקנוהו חז"ל:

ו

א
(**ברכת**) [**אלטונא תקח**: **ברכה**] כנגד הילד גומרה על הכוס ואומר אק"י כו':

ב
נוהגין כשמגיע לבדמיך חיי נותן מהיין באצבעו בפי התינוק:

ג
י"א שעושה באצבעותיו צורת שם שדי דהיינו שלש האצבעות הרצופות הם דמות שי"ן והאצבע שנותן בפי הנמול כופפו כעין דל"ת והאגודל הוא בצורת יו"ד:

ד
כשהמוהל מברך ברכה זו רוחץ תחלה ידיו ופיו במים או ביין בכל מידי דמנקי אחר כך אומר הברכה:

ז

א
ברכת זמן כשהאב מל את בנו הוא מברך שהחיינו:

ב
ולהר"מ לעולם האב מברך שהחיינו על כל מילה ומילה אפי' אם אחר מל. וכן נהגו בארצות המזרח ובמצרים:

ג
ובמדינות אלו לא נהגו לברך אפי' כשאב עצמו מל בנו אם לא כשמל בנו הבכור:

ד
וכן נכון לברך על בן ראשון שמכניסו לברית אפי' אינו בכור:

ה
בני האנוסים שבאים לחסות תחת כנפי השכינה חייבים לברך שהחיינו בשעת המילה. הרי אלו שבעה ברכות לחתן דמים למולות כנגד שבעה של חתנים וכלות:

יאור ב משקה לשבעה רהטים בשאר חלקי דינים ופרטים השייכים ליום הברית:

א

א
הנולד כשהוא מהול כשמטיפין ממנו דם ברית א"צ ברכה לפניה:

ב
י"א שיש לברך גם ברכת להכניסו. ונ"ל המברך לא הפסיד:

ג
ואומר אק"י כו':

ד
אבל כשחוזר על ציצין המעכבין את המילה (ואצ"ל אם מל ולא פרע) צריך לחזור ולברך על המילה בלבד ואינו מברך לאחריה:

ב

א אנדרוגינוס אין מברכין על מילתו כלל: %%%% **ב אלא אומר או"א קיים את הילד כו'**:

ג

א
ממזר מברכין על מילתו עד כורת הברית:

ב
אבל אין אומרים קיים את הילד ולא כשם שנכנס לברית ולא יבקשו עליו רחמים כדרך שנוהגין לעשות מ"ש לכשר:

ג
ומפרסמין בשעת מילתו שהוא ממזר:

ד
מהריי"ל נתן לו שם כידור:

ה
וצוה למולו בחצר בה"כ:

ו
ונראה שאין עושין לו נרות אבל בשאר דברים שוה לכשר:

ד

א
פנויה שילדה בנה ככשר לכל דבריו בעניני מילה כמו בכל המצוה:

ב
ומ"מ עושין לו היכר שלא למולו בבה"כ לבייש יולדיו כדרך שמעמידין הטמאים בשערי מזרח משום קנס:

ג
ואם יש בו חשש ספק ממזר או חלל (שאם יבא על אשה או ישאנה ותתאלמן נפסלה לכהונה) צריך לפרסמו שלא יהיו נכשלין בו:

ד
ילדה מעבד ונכרי בין פנויה בין א"א מפשטא דגמרא ופירש"י גם הבן פגום לכהונה לענין שאם בא על בת ישראל וילדה בת אסורה לכהן:

ה

א
מי שיש לו שני תינוקות למול יברך ברכה אחת לשניהם אפי' שנים מלים. [%%%%% ב] הראשון יברך על המילה ועולה גם לשני. אם מתכונים זה להוציא וזה לצאת.

ג
והשני יברך אשר קידש ידיד מבטן ועולה גם לראשון ואפי' אין הילד לפניו בשעת הברכה כיון שדעתו עליו רק שלא יסיח דעתו בנתיים:

ד
אם שח בנתיים או שלא היה דעתו על השני מתחלה צריך לברך אשר קידש ידיד על הראשון וחוזר ומברך על מילת הב':

ה
ודווקא אם שח בדברים שאינם מצרכי המילה אבל בצרכי המילה לא הוי הפסק:

ו
ואפי' שכח ובירך אשר קידש ידיד אחר הראשון אין צריך לחזור ולברך על המילה:

ז
וכבר נמנעו מלנהוג כך אלא נזהרין שלא להביא שני תינוקות ביחד. ואינם מכוונים לצאת בברכה אחת:

ח
אם לא בשני תינוקות של איש אחד ומוהל אחד לשניהם כה"ג [אלטונא תקח: נראה]דיש לנהוג כש"ע:

ט
ובכה"ג אומר קיים את הילדים כו' לאביהם:

י
וכבר נ"ל שיתקן צרכי מילה לכ"א בפ"ע:

יא
הנולד ראשון נמול ראשונה אם אין מתעצלין בו:

יב
ואם שנים נולדו בשעה אחת יגרילו ביניהם:

ו

א
כשיש מילה בתעניות של צבור מתפללין סליחות ואומרים ודוי כדרכם:

ב
ואין אומרים והוא רחום ולא נפילת אפים:

ג
אבל אומרים אל ארך אפים ולמנצח:

ד
ונ"ל לומר גם כן יה"ר שאחר קריאת התורה שיש בו בקשה לחיי הנימול בכלל ישראל ולא גרע ממ"ש שעושין לו ואפילו בשבת אומרים בקשת רחמים לחיי כלל עדת ישראל כמ"ש יקום פורקן ומ"ש:

ה
אם יש כמה בתי כנסיות בעיר יש מקומות שאומרים תחנון בשאר בית הכנסת שאין מלין שם:

ו
ויש מקומות שאין אומרים תחנון בכל העיר ונמוקם עמם מפני שאליהו בא לעיר ויש מקומות אין אומרים גם למנצח נהרא נהרא ופשטיה:

ז
ביה"כ ובשאר תעניות של צבור לא יברך על הכוס:

ח
מיהו בשלש צומות שהיולדת אינה מתענה או אפי' בט"ב ויום כפור אם היא צריכה לאכול יברך על הכוס ותטעום ממנו היולדת אם היא שומעת הברכה ומתכוונת שלא להפסיק בדבור בין שמיעת הברכה לשתיית הכוס:

ט
היכא דנהוג בהדס נראה פשוט כש"כ דמותר(אלטונא תקח:ו) להביאו גם בט"ב אצ"ל בי"ה:

י
ובמדינות אלו מברך על הכוס בכל תענית ונוהגין להטעים לתנוקות שלא הגיעו לחנוך:

יא
ובי"כ נוהגין ליתן לתנוק הנמול שאר מנהגי מילה בי"כ וט"ב וכשנדחה וכן במועדים תמצא בעיר האלקים כ"א במקומו:

ז

א
אונן כבר נ"ל סוף נחל רביעי שמל במקום שאין אחר וכן ראיתי שוב בתשובת רש"ל דפסק הכי בפשיטות (מביאו הט"ז סשמ"א בי"ד):

ב
וכי מהיל מסתברא דמברך נמי על המילה:

ג
מיהו נראה לחלק דדווקא היכא דאב עצמו מל (ואז מכניסין המת לחדר והולך לבה"כ למול בנו וחוזר לקבור מתו) אבל אם אחר הוא שאין שם מוהל אלא האונן יקברו המת קודם אחר כך ימול ואין משגיחין בזריזות דמילה יותר מזריזות דקבורה דחמירא ורמיא עליה דהיאך ומילה לאו עליה דידיה רמיא טפי מכל ישראל משא"כ כשהוא אביו של הנמול דתרוייהו רמו עליה וקי"ל מילה קודמת לקבורת מת גם אין קוברין לפני תפלה ומלין בשעת תפלה:

ד
בד"א בשניהם יכולים להתקיים באותו יום אבל אם הוא באופן שלא יוכלו לקברו בו ביום נ"ל שימול ואל יחמיץ המצוה וכה"ג מברך גם כן כיון דלא אפשר באחר:

ה
ואם אפשר באחר לא יקחו אבל למול אפי' לאחר שלשה ימים לאבלו:

ו
וכשצריכין לו מותר לו לצאת מביתו לבה"כ להיות מוהל ומתקן צפרניו אפי' בתוך ג'. [אלטונא תקח: ו]דינו בסעודה יתבאר בנחל י"ג:

ז

ונ"ל שאסור להחליף בגדיו אא"כ הוא לאחר ז' ואז מותר ללבוש בגדי שבת עד לאחר המילה:

הנחל האחד עשר בכוונת המילה על פי כהאר"י:

א

להמשיך הארת שלשה חסדים שהם שלשה הויות ולהורידם ביסוד למתק שלשה גבורות הויות אשר שם והנה הב' חסדים וב' שלישים הם מגולים והם ב' הויות כמנין ב"ן ושני שלישים ח"י ושניהם כמנין ע' הרי שיש כאן ע' אורות מגולות והם ב' אותיות מ"ל ממילה ותכוין להמשיך אלו הע' אורות ביסוד ויכוין שע"י המילה שהוא מל וחותך הערלה יתגלו אלו הע' אורות ויכוין להמשיכם ביסוד להמתיק הגבורות אשר שם ולכן מצוה זאת טעונה כוס כי היין סוד הגבורות גם י"ן עולה ע':

ב

וע"י הפריעה מתגלה אותו שליש של החסד ויומתקו ביסוד ג' גבורות גמורות וז"ס הפריעה פרע יה ר"ל הוא פורע ומגלה גילוי ב' שהוא אותו השליש שהוא מכוסה אמנם הע' אורות שאין בהם מסך אינם נקראים פריעה כי דרכם להיות בגלוי אך שליש העליון המכוסה תמיד כשמתגלה הוא פריעה גמורה והנה שליש החסד המכוסה כשיורד ביסוד ממתק שליש של גבורה וב' שלישים הם ח' ח' כמנין י"ה ע"ה וזהו פריעה פרע יה ובאותיות מילה רמוז כל זה כי שני אותיות מל ממילה הם הע' אורות המגולים וב' אותיות י"ה השליש המכוסה ומתוק שליש הגבורה שהם י"ה כנז' הרי כי אותיות מילה רמוזים בהם מילה ופריעה:

ג

מל ולא פרע כאילו לא מל כי (היא י"ו) [אלטונא תקח: הלא י"ה] אורות כנז"ל שמתגלים בעת הפריעה גם הם על ידי המילה באים כאחד והנה כשאינו פורע נמצא שהמילה עצמה לא נגמרה כי עדיין חסרים אותיות י"ה ממילה כי כוונת המילה היא לגלות ולפרוע אותן י"ו אורות כנ"ל ואם כן מל ולא פרע כאילו לא מל והנה י"ו אורות אלו האחרונים נשתיירו באבר הקדוש עצמו עתה בעת הפריעה כי הלא האבר עצמו צורתו ו' ועתה בפריעה נגלית העטרה והיא י' על ו' הם י"ו אורות הנ"ל וז"ס ביום הגמל את יצחק ואחז"ל ה"ג מ"ל כי הנה הגמ"ל הם ע"ח אורות המתגלים עתה ביחוד על ידי המילה שהם אותיות מ"ל מהגמל שמורה על מציאות המילה והכריתה עצמה ונתגלו על ידי ע"ח אורות כנ"ל. ופירש היכן נתגלו אורות אלו ואמר את יצחק ופירוש עם יצחק עצמו הגבורות שביסוד שהם סוד יצחק כנודע ולכן לא אמר ליצחק כי מלת את ר"ל עם. ואמנם

לפי שהם ע' אורות המתגלים תחלה ואחר כך מ"ל הם ע' תחתונים ולכן נזכר באחרונה. והנה יוסף הוא צדיק בחי' היסוד אשר שם הג' חסדים שממתיקים ג' גבורות. וכבר בארנו לעיל כי צורת האבר אחרי הפריעה הוא י' על ו' והם ב' אותיות י' ו' מיוסף והם סוד שליש החסד העליון הממתיק שליש בגבורה אשר שניהם כמנין י"ו כנ"ל. נשארו אורות ע' החסדים וע' בגבורות הנמתקים בחסדים ק"מ והם אורות כמנין ס"פ מיוסף ולכן נחלקו י"ו לבדם הבאים על ידי הפריעה וס"פ לבדם על ידי המילה כללות כולם הם כמנין יוסף דהיינו ג' הויות חסדים וג' הויות גבורות שהם כמנין יוסף ע"כ.

ועתה נבאר כיד ה' הטובה עלינו עשרה דברים שנאמרו בכוס זה של ברכ"ה גי' זכ"ר למען ישכיל ויבין האיש הנלבב כי לא נפל דבר מכל האמור (במקרא) [אלטונא תקח: במקרה] וביחוד המוהל יכוין לבו לעבוד עבודה תמה וידע את מי הוא עובד כי מלחמת ה' הוא נלחם כי יתן בכוס עינו יתהלך במשרים (להרחיק) [אלטונא תקח: להרחי'] גבול הקדושה ולהכרית הקליפות לנצחם:

א

ברי"ת ע"ה גי' תרי"ג לפיכך היא שקולה ככל התורה ומבטל כח ס"מ וזוגו (כגי' שלהם שעולה ברי"ת) הנאחזים בערל"ה גי' אש"ה ע"ה אשה רעה היא קליפת נוגה החופה על הקדושה ויניקתה משם אלהים דיודין עה"א גי' ערל"ה והיא ר"ע ל"ה וכשנכרתת מתכפר עון אדה"ר שמשך ערלתו ומתגלה העטרה הנקראת אשה יראת ה' והיא אשה טובה בסוד הביאו עלי כפר"ה בהסתלק הנחש ע"י שנתנה לו הערלה כמש"ל בס"ד:

ב

מילה כבר נ"ל שהוא גי' אלהים ע"ה בו ב' בחינות מ"י אל"ה (לאה) בינה ותבונה או א"ם (לבינה תקרא) מ"ה (ז"א) שהוא ביסוד ונראה שזוהי ה' שנוספה באברהם ע"י המילה (ונלקחה משרי שנמתקו דיניה ולכן נחלקה היוד לשנים ונקראת היא שרה. גי' אבגית"ץ שהוא בחסד וה' לאברהם להמתיק בו ה"ג) ה"א דאלקים ה' עלין תקיפין שנמתקו בו אז. וחזר כולו חסד לאברהם וזפ"ה וידבר ה' וגו' ואתנה בריתי ביני ובינך ר"ל היא או"ת הברית הנ"ל שחלק עמו מכבודו כאמור מה כתוב אחריו וידבר אתו אלקים (ולמעלה בענין כתיב שם הויה ואל שדי בחי' יסוד דבינה) כי עי"ז נתקנו ונמתקו בו ה"א דאלקים לכן דבר עמו בבחי' זו שיוכל לעמוד בה ולא ייראּ מתוקף דיניו כי אני הנה בריתי אתך ברשותך כנ"ל כמו שצוהו באותו דבור שרה אשתך לא תקרא שמה שרי כי שרה שמה מטעם הנזכר להמתיק דיני ה"ג ולכללם בחסד אל דרועא ימינא וחתם הפרשה ויכל לדבר אתו ויעל אלקים מעל אברהם ר"ל כל זמן שהיה הדבור באותו הענין היה נחשב כאילו הוא מהול משא"כ כשנפסק הדבור חזר לבחי' ראשונה כל עוד שלא נמול

בפועל זהו ויעל אלהים מעל אברהם כלומר בחיי אלהיים הנ"ל עלה ונסתלק ממנו והנה אברהם גי' הוי"ה אלהיים הוי"ה אדנ"י מ"ה (הוא מילוי הוי"ה דאלפי"ן ומילויו מ"ם ה"א עולה אלהיים) כי הוא אב"ר מ"ה בחי' יסוד דבינה שנקראת אלהים כנ"ל אכן כל זמן שלא מל סר ועלה מעליו בחינת אלהים ה"ג ממותקות שעדין לא נתבסמו בו ונשארו בו בחיי ב"ן מ"ה כלולים באדנ"י זווג תחתון בלבד וכללות ג' שמות הללו הנשארים אחרי סלוק אלהים (מההויה זווג עליון) כמילוי קס"א (ע"ה) דאהיה היא בינה בלי בחי' פשוט להמתיק ה"ג לפיכך מיד לקח אברהם וקיים מצות מילה כמ"ש לתקן ולמתק ה"ג בשרשם ולירש מדת חסד העומדת לו אלקים אדני אל אלוה ס"ת מילה:

ג
פריעה כבר נ"ל שהיא גי' שס"ה כנגד מל"ת והיא שי"ן דאלהים דיודין וס"ה אדני:

ד
אזמ"ל דמילה הוא בסוד הגמ"ל אתוון דדין כאתוון דדין למתק ג' הויות בלחי"ם הידוע וכבר נ"ל סודו:

ה
צפורן גי' ד"ש של קו האמצעי אהיה הויה שדי אדני גם צפרן חסר עולה כ"ת באתבש אל מלויו עולה מקו"ם ובצירוף הוי"ה א' חשבונו יאר זפ"ה אל ה' ויאר וע"י הצפרן מתגלה אור העטרה ע"י אגודל רבוע אהי':

ו
דם רבוע אהי' וצריך מציצה מכל הגוף הכלול מע"ס י"פ דם עולה מת שבזה נצול ממיתה וצריך לשום הערלה והדם בעפ"ר:

ז
עפ"ר גי' ר"ע יסו"ד הוא רע הנ"ל הנאחז באבר הקדוש ע"כ צריך כריתה ופריעה שהוא חלק הנחש ונחש עפ"ר לחמו. בסוד הלחם אשר הוא אוכל:

ח
חול גבול לי"ם העליון בינה. רבוע אהי' גי' חול. ועל ידי שנמתקו דיני דם בחול יהיה מספר ב"י כחול הים כי דם נעכר ונעשה חלב טהור:

ט
יין. ידוע בבינה יין המשומר המשמח אלהים ואנשים. וצריך ממנה ב' כוסות. ב"פ יין גי' ח"כמה ב"ינה:

י
הדס. לשמח הלב בריחו הטוב. להעביר יגון ואנ"חה גי' הד"ס יי"ן. הנה נתבארו יפה עשרה הדברים הנזכרים ונעשים במצוה זו. דוגמא וזכר לדבר כענין שנאמרו עשרה

דברים בכוס עוד יש כאן אחד המקיפם (ויהיו מעין י"א סממני הקטורת) הוא אליהו ז"ל הנמצא כאן (ויושב על הכס"א הוא הכו"ס) הוא המלאך הברית כי אחיזתו בשם דב"ן כגי' שלו וחלוף אליהו באתבש אע"ה גי' מילה פריעה אליהו ב"ן וק"ל צרופיו מחלישים כח קל"א אי"לן ומבטל עינ"א בישא מבת עי"ן וב"פ עי"ן עולים י"פ הויה ר"ס עם מי"לה עולה א"ל שד"י סוד היסוד האבר הקדוש שמסירים ממנו החיצונים בקיום זאת המצוה ונמתקים הדינים ומתגלים פנים של רצון ואמרו המקובלים שאם יזכה המוהל ויהא ראוי לכך יראה בחוש בעת הפריעה כדמות אותיות אש נוצצים על העטרה כהרף עין ומיד מתכסים ויראה בגוונים שלהם מה יהיה משפט הנער ומעשהו אם זך וישר פעלו שאם האותיות ידמו לו כאש ירוקה סימן הוא שיחיה הולד ואם יהיה ירוק נוטה ללבן יהיה הילד גברא רבא. ואם יהי' נוט' לגון זהב יהי' בינוני. ואם כדמות אש אדומ' ביותר ימות באותה שנה. ואם נוטה לתכלת יצא לתרבות רעה ח"ו והמשכיל יבין וידום לפיכך חייב המוהל להזהר לעמוד על נפשו לטהרה ולזככה ולכוין היטב במעשה ובברכ' שבו תלויה תקנת הנמול ולא יעמוד על דם רעהו בלי הכנה ומחשב' נכונה גם בלא דעת נפש לא טוב ואם יעבוד בדעה שלמה ובכוונה תמימ' בודאי יעשה רושם גדול למעלה בכמה יחודים שיגרום עי"ז. ואותו הילד לא במהרה הוא חוטא והדם ההוא נרשם בהיכל עצם השמים בפורפירא דקב"ה. הוא יתברך יעזרנו על דבר כבוד שמו לקיים מצותיו כרצונו אכי"ר:

הנחל השנים עשר בהנהגת המילה בבה"כ

א

ביום הברית יהא אדם שמח וטוב לב שזכהו בוראו לקיים מצוה גדולה כזאת להקריב לפניו קרבן חשוב שאין למעלה ממנו ועל זה יגיל וישיש מאד. ועי"ז ינצל ג"כ משכחה וממכשול ורשול ויהא זריז לעשותה כהוגן. (ושכרו כפול ואוכל פירות בעוה"ז לפי שבח המצוה ועשייתה בלב שמח כמ"ש במ"א. והעוש' מצוה בעצב לא די שאינו מקבל שכר אלא שנעשית לו רצועה רעה. כמש"ה תחת אשר לא עבדת את ה' אלהיך בשמח' ובטוב לבב):

ב

וז"ל ס"ה זכאה חולקיה מאן דקריב האי קרבנא לחדוותא קמי קב"ה ובעי למחדי בהאי חולקא כל ההוא יומא דכתיב וישמחו כל חוסי בך לעולם ירננו וגו' וכן גדולה שמחת הקב"ה במי שמקיים מצוה חביבה זו בלב טוב כמ"ש בס"ה בזמנא דבר נש אסיק בריה לאעליה להאי ברית קרי קב"ה לפמליא דיליה ואמר חמו מאי בריה עבדית בעולמי ע"כ:

ג
נהגו המוהלים להתפלל ביום המיל' ומצאו להם סמך רוממות אל בגרונם וחרב פיפיות בידם ואין האבלים נדחין משום כך:

ד
י"מ שמנגנים וכרות ועיין בבית אל במקומו:

ה
כנ"ל שא"א תחינה ובקשה:

ו
ועב"א שמלין קודם עלינו ומקדימין לומר שיר הלוים וש"ה וי"ל גם מזמור י"ב על השמינית:

ז
עכשיו נוהגין המוהלים לאמר לפני עבודתם בקשה זו:
רבונו של עולם הנני מודה ומשבח ומהלל לשמך הגדול שבראתני יש מאין לא לצורך חובה כי אם נדבה ורצון ואהבה במדת טובך וחסדיך כי טוב חסדך מחיים שפתי ישבחונך. שנתת בי נשמה קדושה ורוחנית ועוד הגדלת טובך עלי שלא עשיתני אשה או עבד ועל הכל יתגדל ויתרומם שמך לעולם שנתת לי אמונה שלימה להאמין כי אתה אל אמת ותורת משה עבדך בכתב ובע"פ אמת וחתמת אות בריתך בבשרי לאות בינך וביני להמול כל זכר לאות כי אתה אלהינו ואני עבדך חתום בחותמך הקדוש כי אמרת לי עבדי אתה ישראל אשר בך אתפאר ועוד נתת לי מתנת חנם שזכיתני להיות אמצעי להכניס בניך תחת כנפי שכינתך ולמול את בשר ערלתם להחתימם באות ברית קודש צדיק יסוד עולם ועמך כלם צדיקים לכן הנני מתחנן אליך אל שדי שתסייעני ותצילני מיצר הרע שלא לטמא אות ברית קודש וחותמך ששמת בבשרי וכן כל הנימולים על ידי ישמרו את ברית קודש מכל טומאה שלא יקרבו אל עריות ולא אל שניות מדברי סופרים או על נדה או זכר או בהמה חיה ועוף או עם גויה או עם פנויה בלא קידושין או אל כלה בבית אביה או עם נשותיהן שלא כדרכן ולא שום דבר הגורם המשכת ערלה ח"ו ובני והנימולים על ידי וכל בני ישראל עמך לא ימירו את דתם ואמונתם לא ברצון ולא באונס אלא תמיד יהיו חזקים באמונתם בדת תורת משה עד יום מותם ונתת פניהם חזקים נגד המקנטרים אותם על אמונתם ומצחם נחושה נגד מצחם לא יבושו בעולם הזה ולא יכלמו לעולם הבא ויהי רצון מלפניך ה' אלהי ואלהי אבותי שתשלח את אליהו הנביא עתה לראות מצוה זו ויהיה הילד הזה בריא ולא חולה כדי שאקיים מצות מילה בזמנה ותזכני למולו כהוגן וכשורה ובכוונה הראויה וקבל עבודתי במצוה זו כאילו

הקרבתי קרבן על גבי מזבחך וכעקדת יצחק תרצני ברחמיך הרבים ושלא יסוכן הילד הזה ח"ו מחמת המילה ותשלח רפואה וחיים לילד הזה ולאמו כרפואת יחזקיהו מלך יהודה מחליו וכמרים הנביאה מצרעתה וכנעמן מצרעתו וכמי מרה על ידי משה רבינו וכמי יריחו על ידי אלישע ובזכות מצוה זו רחם עלינו שלא יגזרו א"ה גזירות רעות לבטל מצוה זו ולא שום מצוה מישראל ותזכני למדת אברהם אבינו ע"ה שהכניס גרים תחת כנפי השכינה שנאמר ואת הנפש אשר עשו בחרן ובזכות מצוה זו החתומה בבשרנו נזכה לראות פני השכינה כמש"ה ומבשרי אחזה אלוה ותצילני מן הגיהנם כמש"ה גם את בדם בריתך שלחתי אסיריך ושלח לנו הגואל במהרה ב"א:

ח

כשמביאין התנוק לבה"כ צריכין הכל לקום מפניו וכן הדין בכל עושי מצוה צריך להדרם בקימה (ונ"ל שהפוגע בהם בדרך הלוכו חייב ללותם ד"א לפחות):

ט

וגם בשעה שעוסקים במצות הברית חייבין כל העם להיות בעמידה כמש"ל:

י

ואומרים הקהל בקול **בָּרוּךְ הַבָּא** יכוונו שמ"ט שערי בינה באין עמו וע"י כוונה זו ממשיכים רוח קדושה וטהרה על התנוק הבא ומקשר גם רוח אליהו בנער:

יא

וי"א גם פי' ראשונה דפנחס מן וידבר ה' וגו' עד הנני נותן לו את בריתי שלום:

יב

אח"כ יקח המוהל את הנער מן המביא אותו ויאמר בשמחה **אמר הקב"ה לאברהם אבינו התהלך לפני והיה תמים. הנני מוכן ומזומן לקיים מצות מילה שצוני בוראנו יתברך**: (וכשהאב מל את בנו יאמר) **למול את בני לשם יחוד קודשא ב"ה ושכינתיה בדחילו וברחימו**:

יג

וישים התנוק על הכסא אשר הכין לאליהו. ויכוין לשם הקדוש (תכמץ) שהוא בא"ת ב"ש אליה. וטוב לשמירת הילד שלא יטמא בריתו ויאמר:

זֶה הַכִּסֵּא שֶׁל אֵלִיָּהוּ זָכוֹר לַטּוֹב: לִישׁוּעָתְךָ קִוִּיתִי יְיָ: שִׂבַּרְתִּי לִישׁוּעָתְךָ יְיָ וּמִצְוֹתֶיךָ עָשִׂיתִי: אֵלִיָּהוּ מַלְאַךְ הַבְּרִית הִנֵּה שֶׁלְּךָ לְפָנֶיךָ. עֲמוֹד עַל יְמִינִי וְסָמְכֵנִי. שִׂבַּרְתִּי לִישׁוּעָתְךָ יְיָ: שָׂשׂ אָנֹכִי עַל אִמְרָתֶךָ כְּמוֹצֵא שָׁלָל רָב: שָׁלוֹם רָב לְאֹהֲבֵי תוֹרָתֶךָ וְאֵין לָמוֹ מִכְשׁוֹל: אַשְׁרֵי תִּבְחַר וּתְקָרֵב יִשְׁכֹּן חֲצֵרֶיךָ (הקהל עונין) **נִשְׂבְּעָה בְּטוּב בֵּיתֶךָ קְדוֹשׁ הֵיכָלֶךָ:**

יד
ויקח הנער מכסאו ש"א ויניחנו על ברכי הסנדק (יהיו רגליו אדוקים ע"ל) כשפותח התנוק למולו והוא רואה ערות התנוק אזי ידמה בעיניו שרואה בו כל הדינים ושרצונו למתקם ברחמים במעשה המילה ובשני שמות הוי"ה אדנ"י (כמש"ל בנחל י') ויציירם בשילוב במחשבתו **יאהדונהי** העולים צ"א כמו תיבת המילה ע"ה. וכשיחתוך הערלה יכוין שהוא חותך הדינים הנאחזים בה. חתוך באי"ת ב"ש סמא"ל נמצא בחתוך הוא מסלק ס"מ הרוכב על הנחש. וממתק בשני שמות כנ"ל באמרו ברוך אתה ה' שכתיבתו הוי"ה וקריאתו אדנ"י להיות רחמים גמורים בסוד המילה שזכרנו:

טו
לפיכך יברך בקול רם לעורר הכוונה (קבלתי להכריז תחלה **בְּרִית** אחר שכבר תפס עור הערלה בין אצבעותיו): **בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל הַמִּילָה** ואח"כ בלי הפסק יעשה החתוך בזריזות ככל הנ"ל (בנח"י):

טז
אז אבי הבן מברך: **בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ לְהַכְנִיסוֹ** (י"א לְהַכְנִיס **בְּנִי**) **בִּבְרִיתוֹ שֶׁל אַבְרָהָם אָבִינוּ**:

יז
המל עצמו אומר **לְהַכָּנֵס** כו':

יח
הקהל עונין אחריו **כְּשֵׁם שֶׁנִּכְנַס לַבְּרִית כֵּן יִכָּנֵס לְתוֹרָה וּלְחֻפָּה וּלְמַעֲשִׂים טוֹבִים**: י"א **כְּשֵׁם שֶׁהִכְנַסְתּוֹ** כו' **כֵּן תַּכְנִיסֵהוּ**:

כ
לגדול המל עצמו אומרים **כְּשֵׁם שֶׁנִּכְנַסְתָּ** כו' **כֵּן תִּכָּנֵס** כו': ע"ל בפי' פותח כיון:

כא
אחר שנעשה החתוך כראוי ימהר לעשות הפריעה כאמור. ויכוין לגלות העטרה שהי' דמות י"ו כנ"ל שהוא החותם ועי"ז נתמלא השם שדי וטוב לכוין בשם קר"ע שט"ן בשעת הפריעה:

כב
אחר שעשה הפריעה. כשרואה דם התנוק שהוא בערך מדת הדין. עתה במציצה יכוין למשוך כל הקליפות וסיגי הדינים הנתונים ברמ"ח איברי ההנוק הזה להוציאם ולהורידם לעפר שרוקק הדם עליו ולנוקבא תהום רבא. ולכן מוציא דם התנוק בפה למתק כל הדינים:

כג
ולכך נוהגים לזרוק יין מפיהם על המילה כנזכר למעלה:

כד
אחר שנעשית גם הפריעה כהלכתה. נוטל הכוס בידו ואומר:
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם בּוֹרֵא פְּרִי הַגָּפֶן:
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדֵּשׁ יְדִיד מִבֶּטֶן. וְחוֹק בִּשְׁאֵרוֹ שָׂם. וְצֶאֱצָאָיו חָתַם בְּאוֹת בְּרִית קֹדֶשׁ. עַל כֵּן בִּשְׂכַר זֹאת אֵל חַי חֶלְקֵנוּ צוּרֵנוּ צִוָּה (נ"א צִוָּה) **לְהַצִּיל יְדִידוּת שְׁאֵרֵנוּ מִשַּׁחַת לְמַעַן בְּרִיתוֹ אֲשֶׁר שָׂם בִּבְשָׂרֵנוּ. בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ כּוֹרֵת הַבְּרִית**:
אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ קַיֵּם אֶת הַיֶּלֶד הַזֶּה לְאָבִיו וּלְאִמּוֹ וְיִקָּרֵא שְׁמוֹ בְּיִשְׂרָאֵל. (פב"פ)
יִשְׂמַח הָאָב בְּיוֹצֵא חֲלָצָיו וְתָגֵל אִמּוֹ בִּפְרִי בִטְנָהּ: כַּכָּתוּב יִשְׂמַח אָבִיךָ וְאִמֶּךָ וְתָגֵל יוֹלַדְתֶּךָ:
וְנֶאֱמַר. וַאֲעֻבֹר עָלַיִךְ וָאֶרְאֵךְ מִתְבּוֹסֶסֶת בְּדָמַיִךְ וָאֹמַר לָךְ בְּדָמַיִךְ חֲיִי: נותן באצבעו מהיין בפי התינוק **וָאֹמַר לָךְ בְּדָמַיִךְ חֲיִי: וְנֶאֱמַר זָכַר לְעוֹלָם בְּרִיתוֹ דָּבָר צִוָּה לְאֶלֶף דּוֹר אֲשֶׁר כָּרַת אֶת אַבְרָהָם וּשְׁבוּעָתוֹ לְיִצְחָק. וַיַּעֲמִידֶהָ לְיַעֲקֹב לְחֹק. לְיִשְׂרָאֵל בְּרִית עוֹלָם: וְנֶאֱמַר וַיָּמָל אַבְרָהָם אֶת יִצְחָק בְּנוֹ שְׁמוֹנַת יָמִים כַּאֲשֶׁר צִוָּה אֹתוֹ אֱלֹהִים. הוֹדוּ לַייָ כִּי טוֹב כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ**: (פלוני) **זֶה הַקָּטֹן גָּדוֹל יִהְיֶה. כְּשֵׁם שֶׁנִּכְנַס לַבְּרִית. כֵּן יִכָּנֵס לַתּוֹרָה וּלְחֻפָּה וּלְמַעֲשִׂים טוֹבִים**:
כשאב הוא המוהל אומר **קיים לי יהי רצון שאשמח ביוצא חלצי ותגל אמו** וכשנפטרה האם אומר **ותגל אמו בג"ע**. כשנפטר האב. אומר המוהל **ישמח האב בג"ע ותגל אמו**:
ואם הוא להפך אומר **ישמח האב בי"ח ותגל אמו בג"ע**:

כה
ליתום מאו"א אומר **ישמח האב בג"ע בי"ח ותגל האם בג"ע** (י"א נ"א וא"צ בהם):

כו
למל את הגדול. יאמר **קיים את הנער או האיש הנמול הזה לאביו ולאמו** כו':

כז
ואם הוא מל עצמו או שאמר הברכה בעצמו אומר **או"א קיימני** כו': **יהי רצון שישמחו אבי ואמי בי ככתוב**:

כח
ואם הלכו לעולמם אומר **שישמח בי אבי בג"ע ותגל אמי** או **שישמח בי אבי ותגל אמי בג"ע**. או **שישמחו בי אבי ואמי בגן עדן**:

כט
לתאומים מברך **להכניסם בבריתו של אברהם אבינו** ואם האב מברך. אומר להכניס **בניי** והעם עונין כשם שנכנסו לברית כן **יכנסו** לתורה או כשם **שהכנסתם כו' כן תכניסם כו'**. **או"א קיים הילדים האלה לאביהם ולאמם ויקרא שמם**:

ל
האב המל אומר **קיים לי הילדים כו'**

לא
אם הוא נשוי (כגון שהוא ערל שמתו אחיו מחמת מילה וכבר נשא קודם שמל. וכן כשלא הי"ל מוהל במקומו או שהיה אנוס מצד אחר ואינו אסור לבוא בקהל מחמת הערלה כשהוא מחמת אונס. אף על פי שחרפה היא לבת ישראל לינשא לערל ככתוב) אומר כן יכנס לשאר מצות ולמע"ט כו':

לב
לגדול הנמול (לא יאמר לתורה אם לא שעדיין לא הביא שתי שערות. ולא נראו בו סימני סריס. שאז הוא קטן עד רוב שנותיו או שיולדו בו סימני סריס) אומר כן יכנס לשאר מצות כו':
ושותה הסנדק גם הנערים גם חוזר ונותן מעט לתינוק הנמול מכוס של ברכה בפיו אח"כ עומד המוהל ואומר בקשה זו:
רבש"ע יהי רצון מלפניך שיהא זה חשוב ומרוצה ומקובל לפניך כאילו הקרבתיהו לפני כסא כבודך ואתה ברחמיך הרבים שלח ע"י מלאכיך הקדושים נשמה קדושה וטהורה לפב"פ הנמול עתה לשמך הגדול ושיהיה לבו פתוח כפתחו של אולם בתורתך הקדושה ללמוד וללמד לשמור ולעשות:
אומרים עלינו הש"ץ אומר מי שבירך לילד הרך הנמול ונודרין בעבורו לתלמוד תורה (ויש סמך לדבר זה בתרגום המיוחס ליב"ע) ונפטרין לבתיהם בשמחה ומלוין את הנמול כל העוסקים עמו והמטפלים במצוה והקרואים לה הולכים עמו לבית שואלין בשלום אבות הנמול. ומברכין אותם שיזכו לגדלו ולראות בשמחתו. ולשמוח בי"ח לאריכת י"ט. וטועמין שם מעט. שוהין כשעה קטנה. אחר כך מרחיצין הילד ומשגיחין על המילה אם עשויה כהלכתה. או אם צריכה לאיזה תיקון:

לג
בס' הלק"ט כתוב סדר המילה שנוהגין בירושלים תוב"ב. מביאות נשים התנוק לבה"כ ומוסרות אותו לאביו והוא תופס אותו ואומר בקול רם **אם אשכחך** ירושלים ת"י תל"ל אל"א וגו'. שמע ישראל **יאי"א** ה' מלך ה"מ ה"י ל"ו. אנא ה' הושיעה נא ב"פ. אנא

ה' הצליחה נא ב"פ. ויש מקדימין לפני אם אשכחך הטיבה ברצונך את ציון וגו'. וכל הפסוקים הוא קורא והקהל עונים אותם אחריו אח"כ מברך אקב"ו להכניס בבש"א. והש"ץ אומר אשרי תבחר וגו' ועונין כל הקהל נשבעה וגו'. במקהלות ברכו וגו'. בפרוע פרעות בישראל וגו'. ומוסר התנוק למוהל והוא נותנו על הכסא של אליהו ז"ל. ואומר זה הכסא של אליהו הנביא ז"ל ואח"כ נותנו לסנדק ומל. ואבי הבן אומר שהחיינו וש"ץ מברך על היין ועל הבשמים וכל הקהל מריחין שכבר חלק להם בעל הברית ע"י השמש בד של הדס ואומר אשר קי"מ כו' ואלקינו קיים א"ה כו'. וקדיש ע"כ. ובמנהגי ספרדים ראיתי שאומרים ש"ה אשרי כל ירא ה' וגו' לפני הקדיש:

הנחל השלשה עשר לסעודת ברית ויקרא נחל כרית מלשון כריתה וע"ש ויכרה להם כרה ושם ישב אליהו ז"ל וכלכלוהו העורבי' בלחם ובשר:

א
ארז"ל כל מצוה שקבלו עליהם ישראל בשמחה עדיין עושין אותה בשמחה שנא' שש אנכי על אמרתך איזו אמירה אחת שחשובה ככל התורה הוי אומר זה מילה לפיכך עושין סעודה ומשתה ביום הברית כמש"ל וע"ז אמרו קול ריחיים בבורני משתה שם:

ב
זמנה ביום המילה ולא בלילה רמז (ומלתם) [אלטונא תקח: ומלתה] א"ז (בח') יאכל ב"ו (בח') בו ביום:

ג
אם הגיע זמן מנחה גדולה צריך להתפלל תחלה ובמקום ששומעין קול הכרוז לבה"כ א"צ:

ד
אבל סמוך למ"ק לא יכנסו לסעודה אפי' במקום שקורין לבה"כ ואם התחילו מפסיקין כמ"ש בב"א במקומו:

ה
במנחה אין נ"א בסעודה כן העיקר:

ו
בחג חייבין לאכול בסוכה כמ"ש בשעה"תח בס"ד:

ז
אבל השייך להברית בתוך ביתו מותר לאכול עמהם אפי' הוא בתוך ז'. [אלטונא תקח: ו]בלבד שלא ישב עמהם על השולחן:

ח
ולאחר ז' מותר ליכנס לסעודת הברית אפי' חוץ מביתו:

ט
יש מחמירין באבל על או"א כל ל':

י
אבל אסור ללבוש בגדי י"ט תוך שלשים אפי' באבילות דקרובים:

יא
ואפי' הוא מוהל או סנדק לא ישנה בגדיו אלא בשעת המצוה בלבד כדלעיל:

יב
אם נמשכה הסעודה עד הלילה שהיא יום מיתת או"א או רבו יש אוסרין לאכול בה:

יג
אבל אם היום שעבר הוא יום מאו"א פשיטא דמותר לאכול בכל סעודה בלילה שלאחריו עמו"ק:

יד
נ"ל שחתן לא ילך לסעודה לבדו אא"כ הכלה הולכת ג"כ ושושביניהם עמהם ואל"כ אפי' מוהל (או סנדק) לא יהא במקום דאפשר באחר אם יצטרך ללכת לבדו אל הסעודה שהרי אפי' לבה"כ אינו הולך:

טו
כבר נ"ל שלא יזמנו מי שיודעים בו שאינו בא. נקיי הדעת שבירושלים לא היו יושבין בסעודה אא"כ יודעים מי מיסב עמהם:

טז
יקרותן של בני ירושלים שלא היה אחד מהם הולך לסעודה עד שנקרא ונשנה:

יז
צריך שלא לשכוח להזמין עניים אל הלחם. שלא לתת מקום למקטרג. כי אין מצוה להאכיל עשירים. ואפי' א"א ע"ה נתנסה בעקדה מחמת שעשה משתה גדול ביום המילה לגדולי הדור. ולא היו מצויים לו עניים לפיכך הי"ל לזכור להקריב קרבן. אמנם אנו שא"ל קרבן. ושכיחי וקיימי עניים פשיטא שחיוב גדול להקדימן לכל אדם. ואין קרבן חביב להקב"ה מזה. והמעלים עיניו מהם מתחייב בנפשו ומערבב שמחתו כנ"ל. לכן צריך להתאמץ בזה כל איש לפי יכלתו:

יח
ד"א של האורחים והקרואים. עיין במדרגה ג"ד דכסא השן:

יט
אוכלים ושותים ושמחים כי סעודת מצוה היא. אבל צריך לעשות זכר לירושלים. ולהניח מקום פנוי בשלחן מן הקערות הראויות לתת שם. וראוי להניח שם קערה ריקנית כדי שיהא המקום ניכר:

כ
ואסור לשורר בפה ולנגן ביד בכלי כמ"ש בחלון המצרי אם לא בשירות ותושבחות להשי"ת זהו דבר ראוי ומשובח (ובסיום הנחל נציג זמר הגון לסעודה זו) אך אם רוצה לעשות מ"ש לכבוד האורחים ויש שם ש"ץ הגון ידור לו על מנת שלא יזמר כלל או ינדר לעניים שאין שם שמחה גדולה הימנה לשמח נפש אומללים ולהחיות לב נדכאים ושפלים:

כא
גם משמחים את הקרואים בפקודי ה' ישרים משמחי לב לפיכך נהגו לדרוש ולעסוק בד"ת:

כב
גמרו מלאכול מברכין בה"מ בשמחה כראוי וכהלכה:

כג
א"א שהשמחה במעונו ונהגו (קק"ק) [אלטונא תקח: קק"פ] לומר חרוזים הללו לפני בה"מ:

נודה לשמך בתוך אמוני ברוכים אתם ליי"י: ברשות אל איום ונורא משגב לעתות בצרה אל נאזר בגבורה אדיר במרום י"י: ברשות התורה הקדושה טהורה היא וגם פירושה. צוה לנו משה מורשה משה עבד יי"י: ברשות הכהנים והלוים אקרא לאלהי העבריים אהודנו בכל איים אברכה את י"י: (ברשות רבי ומורי אקרא לאלהי צורי מאין יבא עזרי. עזרי מעם יי"י: ברשות הרבנים והבחורים אקרא לאלהי העברים לכו נא הגברים ועבדו את י"י): ברשות מורי ורבותי אפתח פי בשיר ושפתי ותאמרנה עצמותי ברוך הבא בשם יי"י (בקק"א קובעים פייט באמצע בה"מ והוא מכלל המנהגים. עוקרי הלכות ועש"י (סל"ד ל"ה) בביאור חרוז חמור שבו: ימול ביום ולא בלילה ואפי' ספק ישנה) אחר שסיימו בה"מ כשמגיעים לבעיני אלקים ואדם אומרים:

הָרַחֲמָן הוּא יְבָרֵךְ אֲבִי הַיֶּלֶד וְאִמּוֹ: וְיִזְכּוּ לְגַדְּלוֹ וּלְחַנְּכוֹ וּלְחַבְּבוֹ. מִיּוֹם הַשְּׁמִינִי וְהָלְאָה יֵרָצֶה דָמוֹ. וִיהִי יְיָ אֱלֹהָיו עִמּוֹ:

הָרַחֲמָן הוּא יְבָרֵךְ בַּעַל בְּרִית הַמִּילָה. אֲשֶׁר שָׂשׂ לַעֲשׂוֹת צֶדֶק בְּגִילָה. וִישַׁלֵּם פְּעֻלּוֹ וּמַשְׂכֻּרְתּוֹ כְּפוּלָה. וְיִתְּנֵהוּ לְמַעְלָה לְמַעְלָה:

הָרַחֲמָן הוּא יְבָרֵךְ רַךְ הַנִּמּוֹל לִשְׁמוֹנָה. וְיִהְיוּ יָדָיו וְלִבּוֹ לָאֵל אֱמוּנָה. וְיִזְכֶּה לֵרָאוֹת פְּנֵי הַשְּׁכִינָה. שָׁלֹשׁ פְּעָמִים בַּשָּׁנָה:

כשהמוהל מברך יתן הכוס של ברכה לאחר לומר זה הרחמן

הָרַחֲמָן הוּא יְבָרֵךְ הַמָּל בְּשַׂר הָעָרְלָה. וּפָרַע וּמָצַץ דְּמֵי הַמִּילָה. אִישׁ הַיָּרֵא וְרַךְ הַלֵּבָב עֲבוֹדָתוֹ פְּסוּלָה. אִם שְׁלָשׁ אֵלֶּה לֹא יַעֲשֶׂה לָהּ:
הָרַחֲמָן הוּא יִשְׁלַח לָנוּ מְשִׁיחוֹ הוֹלֵךְ תְּמִים. בְּזְכוּת חֲתַנֵי מוּלוֹת דָּמִים. לְבַשֵּׂר בְּשׂוֹרוֹת טוֹבוֹת וְנִחוּמִים. לְעַם אֶחָד מְפֻזָּר וּמְפֹרָד בֵּין הָעַמִּים:
הָרַחֲמָן הוּא יִשְׁלַח לָנוּ כֹּהֵן צֶדֶק אֲשֶׁר לֶקַח לְעִלּוֹם. עַד הוּכַן כִּסְאוֹ כַּשֶּׁמֶשׁ וְיַהֲלוֹם. וְיָלֶט פָּנָיו בְּאַדַּרְתּוֹ וַיִּגְלוֹם. בְּרִיתִי הָיְתָה אִתּוֹ הַחַיִּים וְהַשָּׁלוֹם:
נסתיים נחל כרית אז ישיר ישראל בסעודת הברית על השמינית לנצח בשמונה חרוזים לכבוד שבעה אבות כרותי ברית ואחד הכוללם הוא יוסף הצדיק שומר הברית:
אָשִׁירָה לַייָ שׁוֹכֵן אֱרוֹן הַבְּרִית: יְיָ נִרְאָה אֵלַי מֵרָחוֹק יְיָ אָמַר אֵלַי בְּנִי אַתָּה אֶכְרָתָה לְךָ בְּרִית אֲסַפְּרָה אֶל חוֹק: אַבְרָהָם יָגֵל בְּכוֹרָתִי בְּרִית עָלַי זָבַח יַעֲלוֹס וְיִצְחוֹק. שָׂרָה תְּדוּץ בְּבַעֲלֵי בְּרִית תֹּאמַר עָשָׂה לִי אֱלֹהִים שְׂחוֹק: יִצְחָק יְרַנֵּן יַעֲקֹב יַעֲלוֹץ בְּשׂוֹמְרֵי בְּרִית יִפְגְּעוּ בַיְיָ יְפַחֵ לַקֵּץ וְיִדְחוֹק: יוֹסֵף יָשִׁישׁ שִׁבְטֵי יָהּ יַעֲלְזוּ בִּבְנֵי בְּרִית יְחַנְּנוּ לָאֵל חָטְאָם לִמְחוֹק: מֹשֶׁה יִשְׂמַח אַהֲרֹן יְחַדֶּה בַּאֲרוֹן הַבְּרִית יְבַקְּשׁוּ פְּנֵי יְיָ צָרָיו לִשְׂחוֹק: פִּנְחָס יְפַלֵּל דָּוִד יִצְהַל בִּבְרִית מָלַח עוֹלָם אוֹתָנוּ לְחַיִּים תָּחוֹק: לפ"ק:

שוקת א לזכר:

סליקו י"ג נחלי דבש וחמאה כמספר י"ג בריתות שנכרתו על אודות הבריכה העליונה הזאת. עתה ימשכו עד הבריכה הסמוכה שתי שקתות לזכר ולנקבה עד היותו בני שלשים:

א
ביום שני ושלישי למילה שחל בשבת מרחיצין את המילה. וי"א שאינו מותר אלא ביום שלישי דווקא:

ב
והאידנא אין דרך ברחיצה כל כך. ואין מחללין עליה שבת:

ג
מיהו אם יש לחוש לסכנה אם לא ירחצוהו. ודאי מחללין עליו השבת לעולם:

ד
ופשטו של דבר ביום השלישי גדל הכאב והחולי מכביד ביותר על הנמול. לכן המתינו שמעון ולוי לאנשי שכם עד יום ג':

ה
וביום הג' בא הקב"ה לבקר את אברהם (איברא מהא לא מוכח כולי האי. עמ"ש (בסוד) [אלטונא תקח: בס"ד] בחבור הקשורים):

ו
לפיכך ביום ג' חוזרים לבוא אל הנמול לבקרו ועושין בו ג"כ סעודה כדרך שמצינו באי"א ע"ה שהסעיד למלאכים באותו יום:

ז
מ"מ אינו חיוב אטו מאברהם ניקו ונגמר. ולכן אינה נקראת סעודת מצוה:

ח
מניחין הכסא של אליהו עד יום ג':

ט
גם מדליקין נר תמיד בשבילו עד אחר ג':

י
כבר נ"ל שמילה דוחה צרעת. ואם היה סימן מוחלט בעור הערלה. והלך לו ע"י המילה ה"ז חייב בקרבן מצורע בזמן הבית:

יא
אבל טהרת מצורע בתגלחת וצפרים נוהגת גם בזה"ז (עש"י סקל"ו):

יב
נ"מ בין בקטן בין בגדול (אחד זכר ואחד נקבה טומטום ואנדרוגינוס ועבד) לענין איסור כניסה לירושלם ולע"ח הידועים עדיין בא"י. ואפי' חרבה חומתן:

יג
כיוצא בה קטן שאמרו בזיבה. אחד זכר ונקבה טומטום ואנדרוגינוס ועבד. כל ימי זוב אסור ליכנס לפנים משתי מחנות. לפיכך זבים וזבות משתלחין חוץ להר הבית:

יד
ומי שמל ואח"כ ראה זוב. תולין במילה כל זמן שמצטער:

טו
ובחמשה דרכים בודקין את הקטן במאכל. במשתה בקפיצה בחולי. וכשם שתולין לו בחליו. כך תולין לו בחולי אמו אם היה יונק ממנה. או צריך לאמו:

טז
בד"א שבודקין הזב בראיה שניה אבל ראשונה מטמאה אפי' באונס. וכן שלישית:

יז
אין בין רואה שתי ראיות לרואה שלש אלא קרבן:

שוקת ב לנקבה:

א
בת יום אחד שראתה טפת דם כחרדל אפי' מאונס נעשית נדה:

ב
ואף על פי שלא יצא הדם לחוץ מיטמאה בבית החיצון. וה"ז נדה כל שבעת הימים. בין שפעה דם כל שבעה בין לא ראתה אלא טפה ראשונה בלבד:

ג
ראתה דם ביום השמיני ה"ז דם זיבה שהיא בלא עת נדתה:

ד
וכן כל דם שתראה בתוך הימים שבין וסת נדה לוסת נדה. הרי הוא דם זיבה. והל"מ שאין בין זמן נדה לזמן נדה אלא אחד עשר יום:

ה
וכל י"א יום אחר השבעה משהתחילה לראות. הן הנקראין ימי זיבתה. שהן ראוין לזיבה. וכל דם שתראה בהן דם זיבה יחשב:

ו
כל ימי האשה מיום שיקבע לה הוסת עד שיעקר תספור לעולם שבעה מתחלת יום הוסת. ואחריהן אחד עשר. ואחריהן שבעה. ואחריהן י"א. לעולם כך הן חוזרין חלילה. ותזהר במנין כדי שתדע בעת שתראה דם. אם בימי נדה ראתה. או בימי זיבה. שכל ימיה של אשה כך הן. ז"י נדה וי"א ימי זיבה. אא"כ הפסיקה הלידה. כמ"ש במקומו בעז"ה. זו היא דעת רבינו משה המיימוני:

ז
אבל אין כן דעת רש"י ור"מ הנחמני וסיעתם שלדעתם כל זמן שלא יהיו לה ז' נקיים אינה חוזרת לימי נדותה:

ח
והוי יודע שלד"ה אין זיבה אלא אחר נדה. ואחר שראתה פ"א שבעה ימים תהיה בנדתה בכל אופן כאמור. אחר השבעה מתחילין י"א יום שבין נדה לנדה. ומשפטה שאם תראה יום אחד בתוך אחד עשר יום ה"ז שומרת יום כנגד יום. דהיינו שתפסוק בטהרה ותשמור לילה שאחר כך. אם לא תראה תטבול ביום המחרת משתנץ החמה. ראתה גם ביום השני ופסקה בו. משכמת ביום השלישי וטובלת. וזוהי שנקראת זבה קטנה. ראתה גם ביום השלישי נעשית זבה גדולה ואינה מיטהרת עד שיהיו לה שבעה נקיים חוץ מיום שפוסקת בו. וטובלת ביום שביעי והיכא דראתה י"א בלבד ודאי לא מצטרף י"ב לזיבה. ואפי' עשירי לא בעי שמור למ"ד אלא מדרבנן. וכי לא ראתה בי"א ימים לגמרי נמי כ"ע ל"פ דהדר מתחלי ימי נדה לא פליגי אלא כשמשכו ימי זיבתה לתוך ימי נדה. שלא פסקה מלראות ולסתור. עד שפגעו בה ימי נדה. להרב המיימוני הרי היא עומדת בימי נדה. ולהרב הנחמני לא יתחילו ימי נדה אחר שנעשית זבה גדולה אלא משיהיו לה שבעה

נקיים וכל זמן שתסתור עדיין בימי זיבה היא עומדת ומשספרה נקיים וראתה חוזרת לימי נדה ויש בדבר להקל ולהחמיר ולדידן דנהגינן כחומרא דר"ז אין לנו נפקותא בהך פלוגתא לכן לא אאריך בחלוקי דיניהם יותר בכאן מ"מ לא נמנעתי מלהודיע שורש דין התורה ובמה נחלקו המפרשים כי אפי' הלומדים נבוכים הם בדברים אלו ואמנם לענין שלוח משתי מחנות הנדה והזבה קטנה וגדולה שוין ואחת בת יום אחד או בת עשרים לדבר זה:

ט

ביום שהולכת היולדת לבה"כ בעלה הוא חיוב לעלות לתורה באותו שבת כך נהגו אבותינו האשכנזים ואף על פי שלא חששתי להזכיר שאר חיובים (השייכים בעיר האלקים) שאינם אלא מנהג קל ולא נתפשט כ"כ משא"כ חיוב דבעל יולדת שעשאוהו זכר להבאת קרבן יש בו קפידא יותר ודבר הגון הוא אע"פ שהבעל הוא העולה לתורה לא היא הרי הבעל מבי' על ידי אשתו כל קרבן שהיא חייבת:

י

ונראה דכשמתפללין וקורין עשרה בצמצום בבית היולדת ואין בעלה כאן יש להעמיד הדבר על הדין שאשה עולה וקוראה בתורה כה"ג אע"ג שאמרו חכמים לא תקרא בצבור מפני הכבוד לא אמרו אלא בקהל רב ושלא לעשות תדיר אבל בהאי גוונא דהויא מילתא דלא שכיחא ומשום תקנתא דידה איכא למימר לא גזרו עכ"פ הרי בפירוש אמרו שעולה למנין ז' ואם לא עכשיו אימתי אלה הדברים איפוא הם אמורים ובודאי לא יפול שום דבר מדבריהם ארצה שלא יהא לו מקום ובאופן זה כדיעבד דמי כך דעתי נוטה אם יסכימו עמי חברי:

יא

אלא מיהא אי קשיא לי אהך מנהגא הא קשיא לי. תינח ביולדת זכר שהולכת לבה"כ אחר מ' יום אלא יולדת נקבה עד מלאת שמונים יום לאו בת קרבן היא ואיך תדחה אפי' שאר חיובים כשהולכת לדי שבועות:

יב

ואם היתה חולה ואינה יכולה לילך לבה"כ בסוף ד' שבועות אין הבעל חיוב עד שתבוא לבה"כ:

יג

מ"מ אחר מ' לזכר ואחר פ' לנקבה אז הוא חיוב כמ"ש במג"א:

יד

עוד כתב שנ"ל דהמפלת ולד בעלה חיוב אא"כ הפילה ואינו ידוע מה הוא:

טו
ואם מתה היולדת פשוט שאין הבעל חיוב בענין דיחויי חיובים זה לזה אינני מטפל כל מקום יאחז במנהג מקומו ובמקום שאין מנהג קבוע יעיינו בלבוש סרפ"ב:

טז
ביום שבת קודש שהולכת היולדת נקבה לבה"כ עושין מ"ש לילדה וקורין לה שם בישראל:

יז
ואם אינה הולכת מ"מ האב או אחרים נותנין לה שם בסוף ארבעה שבועות. משקרובה לצאת מספק נפל. ואין משגיחין להמתין לה שלשים (ולענין היולדת בתפלה יבואר עוד במקומו אי"ה. וכן לענין ברכת הגומל. ועב"א בית נתיבות):

יח
יש ליזהר כשקורין שם לילדה לקרותה בשם ברור של תורה ולא בשם דקטנות. כגון רעכלא רייכלא אלא רחל עכ"פ לעיקר השם שלא יבוא לידי ספק בכתיבת כו"ג. וגם בזכרים צריך להשגיח על זה. אלא שאינו מצוי כל כך כמו בנקבות. רגילים להוציא שמותיהן בשינוים רבים לכן לא נמנעתי מלהזכירו כאן:

יט
בשבת ההיא עושין קצת שמחה בחילוק קליות ואגוזים לילדים המבקרים הילדה. וקוראין על עריסתה פסוקי ברכה. ואינו מנהג פשוט וקבוע בין האשכנזים. ולא נכתב בספר. אמנם במנהגי ספרדים ראיתי. לזבד הבת:
יוֹנָתִי בְּחַגְוֵי הַסֶּלַע בְּסֵתֶר הַמַּדְרֵגָה הַרְאִינִי אֶת מַרְאַיִךְ הַשְׁמִיעֵנִי אֶת קוֹלֵךְ כִּי קוֹלֵךְ עָרֵב וּמַרְאֵךְ נָאוֶה (ואם היא בת ראשונה יאמר) **אַחַת הִיא יוֹנָתִי תַּמָּתִי אַחַת הִיא לְאִמָּהּ בָּרָה הִיא לְיוֹלַדְתָּהּ רָאוּהָ בָנוֹת וַיְאַשְּׁרוּהָ מְלָכוֹת וּפִילַגְשִׁים וַיְהַלְלוּהָ עד כאן: וַיְבָרְכוּ אֶת רִבְקָה וַיֹּאמְרוּ לָהּ אֲחוֹתֵנוּ אַתְּ הֱיִי לְאַלְפֵי רְבָבָה: וְיִירַשׁ זַרְעֵךְ אֵת שַׁעַר שֹׂנְאָיו:**
מי שברך אמותינו שרה ורבקה רחל ולאה ומרים הנביאה ואביגיל ואסתר המלכה בת אביחיל. הוא יברך את הילדה הנעימה הזאת ויקרא שמה (פלונית) במזל טוב ובשעת ברכה ויגדלה בבריאות שלום מנוחה ויזכה לאביה ולאמה לראות בשמחתה ובחופתה. בבנים זכרים עושר וכבוד דשנים ורעננים. ינובון בשיבה. וכן יהי רצון אמן:

פלג א' מי החייב בפדיון
ברכות הורי בו שמונה פלגים.

א
מצות עשה בכל זמן ובכל מקום לפדות בכור פטר רחם בישראל:

ב
אם אינו בכור לאם אע״פ שהוא בכור לאב אינו חייב בפדיון:

ג
ואם יש לו כמה נשים ויש לו בכור מכל אחת ואחת חייב לפדות את כולם:

ד
כהנים ולוים פטורים מפדיון הבן:

ה
אפי' כהנת או לויה נשואה לישראל אין הבן חייב בפדיון:

ו
אם נתעברה מא״י ועבד וילדה בכור בן הלויה פטור מפדיון:

ז
ובן הכהנת חייב לפדות עצמו כשיגדיל:

ח
כתבתי בחי׳ גדולה מזו אפי׳ נבעלה מאחד מחייבי כריתות בישראל. או א"א וארוסה שנתעברה מישראל אחר שאינו בעלה. אע״ג דהוי ממזר. בן הלויה פטור. ובן הכהנת חייב:

ט
והוא הדין לבת ישראל שילדה ממזר. פשוט בעיני שצריך פדיון כישראל כשר. והאב חייב בו ככשר. ואם לא פדאו הוא חייב לפדות עצמו כשיגדיל. ואיני יודע למה לא הזכירוהו המחברים כלל:

י
נתחללה הכהנת בביאת עבד ונכרי (ומתחללת אפי׳ מבעילת אנדרוגינוס) ולא נתעברה ואח״כ נתעברה מכשר האב חייב לפדותו:

יא
כהנת פנויה שנתעברה ונבדקה ואמרה מאיש פלוני כשר נתעברתי והוא מכחישה הנטען פטור מפדיונו וגם הבן פטור לפדות עצמו:

יב
ואם היא אשתו ארוסה או נשואה והוא אמר (מיד כשנולד) אינו בני והיא מכחישתו ואומרת בנו הוא הבעל פטור מפדיון והבן אע"פ שכשר הוא לדעתי (דלא כת"ה) ואינו נאמן לפסלו (עלח״ש פ״ד בקידושין) מ״מ בפדיון נתחייב מכל מקום שאם מישראל נתעברה הרי הוא ממזר ודינו ככשר לפדיון כנז"ל ואם מעבד ונכרי הרי הוא כשר לכל דבר וכאמור הרי אלו דברים ברורים בס״ד (ובחנם נסתבך בש״ך ז"ל):

יג
לפיכך כללו של דבר בן הכהנת פנויה כמו שלענין יוחסין אפי' ברוב פסולין אמו נאמנת עליו להכשירו (במקום שאין עדים) כן נפטר מפדיון על פיה:

יד
וכהנת נשואה וכן הישראלית בין פנויה בין נשואה במקום שהבעל והבועל מכחישין אותה הבן חייב לפדות עצמו כשיגדיל:

טו
ובן הלויה בין פנויה בין א"א לעולם פטור:

טז
ודבר פשוט ג"כ שאף המומרת שלא בכרה וילדה מגוי בהמרתה אותו בן חייב בפדיון:

יז
השפחה שנשתחררה ונכרית שנתגיירה כשהן מעוברות וילדו אע"פ שהורתו שלא בקדושה הואיל ונולד בקדושה חייב:

יח
אין ידוע אם קודם שנתגיירה נולד או אח"כ המע"ה:

יט
ילדו ואח"כ נתגיירו ונשתחררו וילדו אין זה פטר רחם:

כ
בן שמונה חדשים שהוציא ראשו והוא חי והחזירו ומת או בן ט' שהוציא ראשו אפי' אחר שמת והוחזר אח"כ יצא אחיו והוא בן קיימא אינו פטר רחם ומשתצא רוב פדחתו פוטר הבא אחריו:

כא
וכן המפלת כמין בהמה חיה ועוף שחצי פרצוף פנים דומה לצורת אדם. או סנדל. או שליא. או שפיר מרוקם. או שיצא הולד מחותך (עלח"ש) איברים איברים הנולד אחר כל אחד מאלו פטור. כללו של דבר כל שאמו טמאה לידה הבא אחריו אינו בכור לכהן:

כב
בן ח"ח שהוציא ראשו מת והמפלת שפיר מלא דם. או מלא מים או מלא (גנונים) [אלטונא תקח: גוונים]. והמפלת כמין דגים וחגבים שקצים ורמשים. והמפלת ליום ארבעים (אפי' אירע כך כ"פ) הנולד אחר כ"א מאלו בכור לפדיון והכלל כל שאין אמו טמאה לידה הבא אחריו בכור לכהן:

כג
השפיר. כל זמן שאין איבריו מרוקמים אינו פוטר הבא אחריו. אפי' בזה"ז סומכין על זה:

כד
עיין תשו' אמה"ג ז"ל (סק"ד) בענין שפיר ספק מרוקם. בפי' דברי מהרי"ק והשגה עליו:

כה
ועש"י (סמ"ט) שישבתי דעת מהרי"ק בס"ד יע"ש המעשה שהיה והוריתי שחייב בפדיון. וצדדתי לברך על הפדיון ג"כ:

כו
שוב זיכני השי"ת לסי' שכנה"ג. וראיתי שסמך ג"כ על הוראה זו. ועשה מעשה באשה שהפילה כמין גמל. ולא דקדקו הנשים באותה שעה לידע אם היה בו מצורת אדם. והורה שחייב בפדיון ובברכה:

כז
כללו של דבר אע"פ שספק בכור פטור. שהמע"ה. אין כל הספקות שוין. וצריכין עיון וחקירת חכם עש"י סי' הנ"ל ובשכנה"ג ותמצא חלוקים שונים:

כח
וכל היכא דהוי נמי ספק גמור ופטור משום דספק ממון להקל נ"ל שיש לפדותו עכ"פ בע"מ להחזיר (שאין כאן ח"כ) ובלי ברכה. ולא הוצרכו הפוסקים להזכירו דממילא משמע. דאשכחן טובא דכוותא דלא כי רוכלא אזלי ומתנו ושבקי רווחא לדאתי בתרייהו (הלכך לא חששתי לעשות עצמי הולך רכיל מגלה סוד בדברים שלא נתפרשו כל כך בספרי המחברים):

כט
יוצא דופן והנולד אחריו כדרכו שניהם פטורים:

ל
ולד שי"ל שני ראשים חייב בעשרה סלעים כ"ה תלמוד ערוך. ופסקו הטור בפשיטות. ואעפ"כ השמיטו הרב בעל ש"ע כמדת הר"מ ז"ל שלא זכרו כמו כן וטעמא לא ידענא. וליכא למימר משום דס"ל דלא חיי. דהא איכא סתמא דגמרא. ומעשה רב. כ"ש שאין מקום לומר שהוא דבר שאינו במציאות. ולא נאמר אלא משום יגדיל תורה. ושמא יאמר [אלטומא תקח: אומר] דהמעשה גם כן הוא כמו מעשה איוב למ"ד משל היה ואף על פי שאין אחריות עקשים ונלוזים כאלו עלינו חלילה לר"מ ז"ל ממחשבה כזאת. שלא ישים לב למעשה שהיה בבאור גדול שא"א להכחישו בשום אופן. רחוק רחוק מאדם בן דעת להתעקש בכך. מ"מ אראך אמתת דחז"ל. מקוימת על פי סופרי או"ה שהעידו שאירע מעשה כזה בימי רבי ממש. והביאו הצ"ד. וזכרו כותבי זכרונות כמה מעשים כאלו. ומה לנו לשנים קדמונים ואירע כמה פעמים בימינו וראינו בעינינו. ואין לומר דהוי"ל טרפה משום דהוא יתר ראש. וכנטול דמי דהא מקשי תלמודא אההוא עובדא.

מדרב"ח שומע אני אפי' נטרף. ומשני שאני הכא דבגולגולת תליא רחמנא. א"ה ש"מ חדא מתרתי אב"א האי לא טרפה הוא א"נ טרפה כי האי חיה (וכן נמצא בד"ה שפ"א תבעה אי להנשא) משו"ה אינו (בכל) [אלטונא תקח: בכלל] סתם טרפות דמיעטיה קרא. וזה נראה עיקר (וכמ"ש) [אלטונא תקח: וכ"מ] בתו' (ונסתייעו דברי הרשב"א בטרפות דיתרת שאנו רואים שהיא חיה. ואעפ"כ אסורה היא) ועמ"ש בלח"ש פ"ב דבכורות שם כתבתי קצת ישוב לדהר"מ בזה ואינו מספיק כל כך. מכל מקום אנו א"ל אלא דברי סתם גמרא וכפסק הטור:

ל

ממוצא דבר אתה למד שזה שכתב הש"ך דבודאי טרפות אפי' חי אחר כך זמן ארוך פטור מפדיון ליתא. דהא מי שיש לו שני ראשין טרפה הוי וכדמקשי עלה תלמודא מה"ט ומשני שאני הכא דבגולגלת תלי רחמנא משו"ה חייב אפי' הוא טרפה וטעמא משום דבגולגולת תליא וטרפה כה"ג חיי וכל שכן ולד גמור ובו טרפות שחי בו או שנעשה טרפות אחר שנולד וחי בו שאינו פטור מפדיון ולא מיעטה תורה אלא דווקא הנטרף שאין לו חיים כלל דהוי"ל כנפל וגולגלת שלו כדליתא דמיא משא"כ בחי עם הטרפות דרבייה רחמנא. זה נ"ל ברור בס"ד שלא כדברי הרב הנ"ל שכתב בפשיטות להפך במ"כ לא דק:

לא

מי שלא בכרה אשתו וילדה זכר ונקבה ואין ידוע איזה מהם יצא ראשון אין כאן לכהן כלום:

לב

ילדה שני זכרים אע"פ שאין ידוע איזה מהם הבכור נותן חמש סלעים לכהן:

לג

מת אחד מהם בתוך שלשים האב פטור מפדיון:

לד

מת האב קודם שפדאן בין תוך שלשים בין אחר שלשים והבנים קיימים נותנין בין שניהם ה"ס אפי' כבר חלקו הנכסים:

לה

וי"א אם מת תוך שלשים אפי' לא חלקו פטורים ואם מת לאחר שלשים אפי' לאחר שחלקו חייבים וכן עיקר:

לו

שתי נשים של איש אחד שלא בכרו וילדו שני זכרים נותן עשר סלעים מת אחד מהם בתוך שלשים אם לכהן אחד נתן יחזיר לו חמש סלעים:

לז
ואם לשנים נתן אינו יכול להוציא מידם אם לא ציין פדיון זה על בן זה:

לח
ילדו זכר ונקבה ואין ידוע איזו ילדה זכר או שני זכרים ונקבה ונתערבו נותן ה"ס:

לט
ואם מת אחד מהזכרים תוך שלשים יום אינו נותן לכהן כלום:

מ
ילדו שתי נקבות וזכר או שני זכרים ושתי נקבות ואין ידוע איזה נולד ראשון אין כאן לכהן כלום:

מא
שתי נשיו אחת בכרה ואחת לא בכרה וילדו שני זכרים ונתערבו נותן ה"ס:

מב
ואם מת אחד מהם בתוך שלשים אין לכהן כלום:

מג
מת האב (לפד"א הנ"ל מיירי אחר שלשים אבל תוך שלשים פטורים) נותנין בין שניהם ה"ס:

מד
זכר ונקבה או שני זכרים ונקבה אין לכהן כלום:

מה
שתי נשים של שני אנשים שלא בכרו וילדו שני זכרים ונתערבו זה נותן ה"ס וזה נותן ה"ס:

מו
נתנו ואח"כ מת א' מהבנים תוך ל' אם לשני כהנים נתנו אינם יכולים להוציא מידם:

מז
ואם לכהן אחד נתנו כותב (וה"ה בלא כתיבה כששניהם לפנינו בהרשאה דבע"פ סגי) א' הרשאה לחברו וילך זה בהרשאה ויוציא מהכהן ה"ס:

מח
ואם ילדו זכר ונקבה ואין ידוע איזו ילדה זכר ואיזו ילדה נקבה או שילדו שני זכרים ונתערבו ומת אחד מהם האבות פטורים והבן חייב לפדות עצמו:

מט
וכן מבכרת שלא שהתה אחר בעלה שלשה חדשים ונשאת וילדה זכר ספק בן תשעה לראשון או בן שבעה לאחרון האבות פטורין. והבן חייב לפדות עצמו:

נ
ואם ילדו שתי נקבות וזכר או שני זכרים ושתי נקבות אין לכהן כלום:

נא
שתי נשים של שני אנשים אחת בכרה ואחת לא בכרה וילדו שני זכרים זה שלא בכרה אשתו נותן ה"ס:

נב
זכר ונקבה או שני זכרים ונקבה אין לכהן כלום זה הכלל מי שהוא ספק אם חייב בפדיון פטור שהמע"ה עמ"של:

ב על מי מוטל חובת פדיון

א
האב חייב בו שנא' כל בכור בניך תפדה:

ב
ואין האשה חייב לפדות בנה:

ג
הוא לפדות ובנו לפדות וא"ל אלא ה"ס פודה את עצמו בהן:

ד
לפדות בנו ולעלות לרגל פודה בנו תחלה עש"י (סי"ח):

ה
לא פדהו אביו חייב לפדות עצמו כשיגדיל:

ו
וכי בעי לקיומי מצוה בנפשיה אין פודין שלא מדעת בין הוא האב או הבן:

ז
ובאופן זה נראה שאם קדם אחר ופדהו שלא מדעתו לא עשה כלום:

ח
לפיכך א"צ לשלם עשרה זהובים:

ט
ודבר ברור הוא מה שכבר הסכימו מאוחרי האחרונים שהאב יכול לעשות שליח לפדות בנו:

י
ולא עוד שאפי' אינו רוצה דבר פשוט הוא שכופין אותו ומכין אותו עד שתצא נפשו ומוציאין ממנו הפדיון בע"כ אם יש לו:

יא
ואם אין לו אם יש בכיס של צדקה נותנין כדי פדיון:

יב
וכן אם מת האב והניח נכסים ב"ד אביהן של יתומים ופודין אותו:

יג
ואם לא הניח כלום ב"ד מוציאין הפדיון מקופה של צדקה כל זה נראה ברור מאד בס"ד:

יד
היה שם ב"ד ולא קופה של צדקה עושין לו טס וחוקקין עליו שלא נפדה ותולין לו בצוארו כדי שידע לפדות עצמו כשיגדיל ותשיג ידו:

ג מתי זמן הפדיון:

א
אין הבכור ראוי לפדיון עד שיעברו עליו שלשים יום:

ב
אחר שלשים יום יפדנו מיד ולא יחמיץ המצוה ואעפ"כ ממתינין עד יום ל"א. עמש"ל בס"ד:

ג
חל יום ל"א להיות בשבת ימתין עד יום אחד:

ד
וכן אין פודין הבן בי"ט לא אפי' בי"ט ש"ג:

ה
יש אוסרין גם בח"ה. ויש מתירין וכן עיקר:

ו
רשאין לפדות אפי' בלילה. אלא שלא נהגו כך ואפשר דטעמא משום הסעודה שמצותה ביום משום דסומא אוכל ואינו שבע כדקי"ל גבי סעודת פורים. ומנה דאם עשאה כעין יום ר"ל לאור הנר מיהא יצא כמ"ד התם אע"ג דלא קיי"ל כוותי'. (ע"ש מ"ש במקומו) מיהא הכא דלא אתמר בשום דוכתא בהדיא דצריכה להיות ביום שפיר דמי ולכאורה יש לי כעין ראיה מן התורה שמצות פדיון בכור בלילה דווקא כמו שהיתה מכת בכורות מצרים בלילה ומפני שנצולו בכורי ישראל לפיכך הצריכם הכתוב פדיון:

ז
וסמך לדבר מיהא איכא דשרי ודאי לפדות מחצי הלילה ואילך (ביחוד שאז הרחמים מתעוררים) אם צריכין לכך לאיזה טעם שיהא אכן בלי סבה פשיטא לא ישנו מן המנהג ושמא חושבים שצ"ל שלשים מע"ל ואין הדבר כן כמ"ש בס"ד בחי':

ח
ועכ"פ אם עבר יום ל"א שלא יכלו לפדותו בו נ"ל שאין להשהות המצוה יותר ופודין בתחלת הלילה ואין לנו להעביר עונת המצוה בלי טעם ידוע:

ט
ואם חל יום ל"א בת"צ כתב הש"ך יש לראות אם הגיע הבן לכ"ט י"ב תשצ"ג ביום שלפני התענית שהוא יום שלשים יש לעשותו ביום שלשים אחר השעה שמלאו לו בה כ"ט י"ב תשצ"ג וכן כתב עוד להלן בשם הב"ח לענין אם חל ל"א בשבת והיו לו כ"ט י"ב תשצ"ג ביום ו' והדבר תמוה בעיני מאד דהא בעינן מבן חודש ומעלה ואין מונין שעות לחדשים. אח"כ ראיתי במג"א דחה ג"כ דעה זו. שוב נזכרתי שגם אמה"ג ז"ל בתשו' (סק"ד) השיג עליו בזה. לכן אין לזוז מפסק הש"ע ואין לפדות בשום ענין אלא בל"א. ומן הוא והלאה לא לפניו כלל:

י
וא"צ ל' מעת לעת ויש בדבר להקל ולהחמיר. כיצד הרי שנולד ביום ראשון סמוך לחשכה בתקופת תמוז. פודין אותו בשלישי בשבת שהוא ל"א אע"פ שעדיין לא עברו י"ב שעות אחר כ"ט יום. כבר נראה לפדיון משהאיר השחר הרי להקל:

יא
ואם נולד בתחלת ליל ראשון מ"מ אינו ראוי לפדיון עד שתשקע חמה ש"ל שני בשבת ואע"פ שכבר יש לו קרוב לחצי יום יתר מכ"ט י"ב תשצ"ג הרי להחמיר:

יב
כללו של דבר אין משגיחין בכ"ט י"ב תשצ"ג אלא בשלשים שלמים בסופן אע"פ שאינן שלמים בתחלתן:

יג
ובת"צ אם רצו פודין אותו בו ביום ויעשו הסעודה בלילה. או יפדוהו בלילה בין לפני ל"א בין לאחריו. וכן יעשו הסעודה באותה שעה:

יד
ובשאר תעניות י"ל דלא קבילו עלייהו כה"ג ומותרין לאכול בו מנין השייכים. מכל מקום טוב להחמיר:

טו
ותענית יחיד שקבל עליו ב"ה וכיוצא ודאי צריכין התרה. ואין להתיר אלא לקרוב כדרך שנזכר בשער הצאן עיין שם:

טז
בש"ך כתוב בשם תשו' הראנ"ח על תנוק בכור שחלה ולא נתרפא עד יום ל"א שהורה להקדים המילה משום (שהיה) [אלטונא תקח: שהיא] אות הכנסה לברית ונותן ה"ס לכהן בתוך ל' ומברך לאחר ל'. והנה מה שתלה הטעם דקדימת מילה בקבלת הברית (שלמלא) [אלטונא תקח: שאלמלא] היא אין חיוב למצות פדיון הוא דבר תמוה מאד

בעיני. ונ"מ חורבא. הגע עצמך שחלה עוד חודש ושנה או יתר. וכי בשביל כך יעכבו הפדיון שאפשר להתקיים בזמנו. וימתינו לו עד שיתרפא וימלו אותו תחלה. נשתקע הדבר ולא נאמר. ועוד יוצא מד"ז הריסה גדולה במי שמתו אחיו מחמת מילה. וכל האנוסים לעבור על המילה שיחשבו שאין עול תורה ומצות עליהם כל זמן שעומדים בערלה ח"ו מהעלות כזאת על הדעת. ודבר ידוע הוא לכל בר בי רב שאין מילה מעכבת בישראל מקבלת עול מצות. רק בא"י הרוצה להתגייר. הוא שצריך מילה וטבילה. בנולד בקדושה לא שמענו והדבור בזה אך למותר ולכל זה לא היה צריך כלל. דבלא"ה פשיטא דמילה קודמת משום שהיא תדיר ודאי. וזמנה קודם גם כן. ול"ד כלל למנחה ומוסף שמנחה קודמת. חדא מפני שהיא תדיר. ועוד שעיקר זמנה עכשיו משא"כ מוסף ובדעבד כל היום זמנה. לאפוקי מילה הן עוד היום עיקר זמנה עומד בכל תקפו שבכל יום עומד בכרת כל זמן שלא מל. הילכך לית דין צריך בשש. ומש"ע להקדים נתינת ה"ס בתוך ל' גם כן דבר מתמיה מאד כולי האי למה. וכבר השיגו הרב בש"ך ז"ל בזה:

יז

שוב זכיתי וראיתי כתוב משם תשו' צ"צ בענין בכור שנולד לשבעה. וחששו למולו עד כלות שני חדשים. והורה שאביו חייב לפדותו מיד אחר שלשים. ואין לעכב הפדיון מחמת שלא נמול שהרי בכורות שבמדבר לא היו נמולים. ואעפ"כ נפדו ע"כ. ונאים הדברים למי שאמרן. אע"פ שא"צ לכך להביא עצות מרחוק וקרוב הדבר בפינו כמש"ל:

יח

מת הבן אפי' ביום שלשים (פשוט לענ"ד אפי' כבר מלו לו כ"ט י"ב תשצ"ג. לא מהני כנ"ל דשפורא גרים אבל מע"ל א"צ אלא משקעה חמה ביום ל' ראוי לפדיון אפי' אינו כ"ט י"ב תשצ"ג) וכן אם נעשה טרפה (שנתחדש בו עכשיו או שנולד בטרפתו. והוא באופן שידוע שאינו חי. לאפוקי יתרת כדלעיל) קודם שעברו עליו שלשים יום אינו חייב בפדיון. ואפי' הקדים ונתן לכהן יחזירנו:

יט

מת לאחר שלשים חייב לפדותו ובברכה אבל לא יאמר שהחיינו:

כ

ונראה שאם הם תאומים הניכרים שלא נתערבו ומת הבכור בטרם מלאו לו שלשים אע"פ שאחיו חי האב פטור מפדיון. והוא הדין איפכא אם השני מת והבכור חי אין אומרים גם זה נפל כאחיו אלא חייב בפדיון. ועי"ד (סשע"ד) בהג"ה:

כא

בן ח' חי פשיטא דלא גרע מטרפה דיתרת. ואם חיה שלשים יום חייב בפדיון:

כב
וכן הגוסס ביום ל"א חייבין לפדותו:

כג
מי שפדה בנו בתוך שלשים אם א"ל מעכשיו (אפי' אומר ולאחר שלשים יום) אפי' המעות קיימים לאחר שלשים אין בנו פדוי:

כד
ואם אמר לאחר שלשים יום בנו פדוי ואע"פ שאין המעות קיימים:

כה
וי"א שאם אין המעות קיימים או שהחזירן לאב תוך שלשים אינו פדוי. לפיכך צריך לחזור ולפדותו בלי ברכה:

כו
מת האב תוך שלשים. הרי הבן בחזקת שלא נפדה. עד שיביא ראיה שנפדה בין אשה בין קטן. או עבד נאמנים עליו:

כז
לאחר שלשים בחזקת שנפדה עד שיודע שלא נפדה:

ד במה פודין וכמה שיעור הדמים:

א
ה"ס האמורי' בתורה הם ק"ך מעים שהם שלשים דרהמים (עב"א דקסע"ב בפי' פטום הקטורת) כסף מזוקק. זה מוסכם מהרבה פוסקים ומחברים קדמונים. והוא בנוי על יסוד חזק מוכח מהגאונים. שהפרוטה משקלה חצי שעורה כסף מזוקק. ל"ב פרוטות הם מעה כסף. ו' מעין לדינר. ד' דינרין לסלע הוא שקל של תורה. נמצא ה"ס משקלן אלף תתק"ך שעורות. ושקלום רבים וגדולים בזמנים שונים. ובארצות מתחלפים ומצאום משקל חמשה לויט ורביע. או שליש נמצא השקל הוא לויט בריוח. גם אני המבריך שקלתי חמישיתם ומצאתי שפי"ד שעורות שוקלים לויט בריוח והיא דעת רש"י ז"ל בפירוש התורה בכ"מ שהשקל הוא חצי אונקיא וידוע שהוא המשקל שקורין בלעז אונ"ץ. והוא שני לויט. ובדעת זה החזיקו רוב החבורים חדשים עם ישנים. ואע"פ שבעל כפתור ופרח הביא שמונה דעות חלוקות. כולם מוסיפים על משקל הלז בין רב למעט. אבל אין אחד שיאמר שהסלע הוא פחות משיעור הנ"ל. וצלולה היתה החבית. כי כבר הודה בעל דינו של רש"י אליו בכך. הלא הוא הרמב"ן ז"ל בפירושו על התורה נחלק עליו לומר שהדינר הוא כבד מזהובים של רש"י (ואמנם פי' הזהובים של רש"י. בע"כ צ"ל שכיוון לדינרי זהב ממש. וכמו שחשב ג"כ בתה"ש. ואין מנוס מזה) עכ"פ שם אוקיא ואונקיא ידוע לכל שא"ל באור אחר אלא לויט כפול. והנה בסוף הודה הרמב"ן ז"ל

שהדין עם רש"י בזה. כי אין חכם כבעל הנסיון. אחר שבא לידו השקל של ישראל בעינו. בחן וראה האמת כדברי רש"י. וכן הגיע מטבע שקל ישראל ליד ב"כ ופרח. המדקדק ובקי בחשבונות ומצאו ג"כ מכוון לחצי אוקיא בריוח וזה עולה ג"כ יפה עם דעת הר"מ בחשבוני הדרהם עיין בס' הנ"ל הרי דבר ברור מאד שהפוחת אל יפחות בדמי פדיון מחמשת לויט בריוח. כסף נקי ששוייו כמו שלשה ר"ט שפעצ"י לפחות. או ששה זהובים (חב"ב) והמוסיף משובח. אבל הגורע מגונה עם היות קצת רבותינו האשכנזים עכרו וטרפו חבית החשבונות בשמרים וסיגי כסף ועברו חק יסוד מוסד הקדום הנ"ל להקל הרבה ונמשך אחריהם הרב בהג"ה שקבע ב' זהובים ריינש לשיעור ה"ס ועקבותיהם לא נודעו. בכדי טרחו תרוייהו לרישייהו בנ"ש ובח"וי לבוא עד תכונתם. ולא עלתה בידם אבד חשבון שקל וסלע וקולבון חלילה לסמוך על דברי המקילים שא"ל שורש וענף נגד כל גדולי המחברים אנשי השם מעולם בפרט אחר אשר המופת הוכיח בבירור אמיתת דברי רש"י הנשר הגדול כל בעלי כנף ואמנם הרוצה לצאת ידי חובת המצוה מן המובחר. יפדה בהר"ט לדעת המחמירים יותר נ"ל שאין לחוש. ודו"ב לפי כוונתינו בחבור זה כעת:

ב
בכור שי"ל ב"ר כנ"ל שנותן י"ס:

ג
אם עבר יותר משלשים ולא פדאו. י"א שחייב להוסיף חומש והוא דבר מתמיה. מאין הרגלים כמ"ש מהרי"ק ז"ל בתשו' (סק"ל):

ה

ד
אלו ה"ס נותנן בכסף בין טבוע בין שאינו טבוע:

ה
ובשוה כסף מכל דבר שירצה:

ו
חוץ מהקדשות וקרקעות ועבדים ושטרות (שי"ל על אחרים) ואם פדהו בכל אלו אינו פדוי:

ז
כתב לכהן שהוא חייב לו ה"ס בשביל פדיון בנו חייב לתנן לו ובנו אינו פדוי (עמל"ש מ"ש פ"ב דחלה):

ח
נתן לו כלי שאינו שוה בשוק ה"ס וקבלו הכהן בה"ס. הרי בנו פדוי והוא שישוה ה"ס לשום אדם:

ט
ויש אומרים דווקא בסודרא וגברא רבה:

י
ועכ"פ אסור להתנות עם הכהן מתחלה שיקח פחות מה"ס ואם עשה כן אין בנו פדוי:

יא
נתן לו כלי בפדיון בנו סתם אם הוא שוה ה"ס. אף על פי שלא שמו אותו תחלה בנו פדוי:

יב
אם אינו שוה אין בנו פדוי:

יג
ואם הכהן רוצה להחזיק בכלי א"צ להחזיר לו והוא ישלים עד ה"ס:

ו למי נותנו:

א
לכל כהן חבר אפי' אינו אוכל חוליו בטהרה:

ב
לע"ה אין נותנין מתנות כהונה אם לא היכא דלא אפשר בת"ח. נראה שנותנין לו שלא לבטל המצוה לגמרי:

ג
מיהו היכא דאיכא לאשכוהי כהן כשר בזמן קרוב נ"ל שאין לחוש לשהוי מצוה איזה ימים כדי לקיימה ע"צ הי"ט כדקי"ל גבי קה"ל ודכוותה: (ד) אפי' כהן קטן פודה:

ה
אמר לכהן שנותן לו פדיון בנו אסור לחזור בו:

ו
מיהו אם חזר בו הוי חזרה ע"ל בנחל שלישי דבריכה עליונה:

ז
נתן ה"ס אפי' לעשרה כהנים בין בבת אחת בין בזה אחר זה יצא:

ח
עש"י (סקנ"ה) כתבתי דהאידנא יש לחזר אחר כל כהן שיוכל למצוא:

ז דין הנתינה:

א
צריך לתת לו מתנה גמורה:

ב
ואם רצה הכהן אח"כ להחזיר יחזיר:

ג
לא יהא כהן רגיל להחזיר הפדיון אם לא לעניים רשאי להחזיר בכל פעם (בש"י סי' קכ"ה) כתבתי דהשתא ודאי ש"ד לכל אדם:

ד
נתן לכהן חמשה סלעים בפדיון בנו על מנת להחזירם לו הבן פדוי וכך יעשה מי שירצה לדקדק במצוה ולפדות הבן ע"י כהנים רבים דילמא מתרמי ליה מיוחס כמ"ש בש"י וכן העני רשאי לעשות כן אפי' לכתחלה:

ה
אמר לו הי לך ה"ס בפדיון ותחזירם לי אינו פדוי בכך עד שיאמר על מנת להחזיר:

ו
הפריש חמשה סלעים לפדיון בנו ונאבדו חייב באחריותן עד שיבואו ליד כהן:

ז
רצה לתת הבן לכהן אינו יוצא בכך וצריך לפדותו:

ח טעם המצוה וכוונתה:

א
הטעם מבואר בתורה ויהי כי הקשה פרעה לשלחנו ויהרוג ה' כל פטר רחם ע"כ גו' וכל בכור בני אפדה:

ב
ובב"ר אתם מכרתם בכורה של רחל בה' סלעים לפיכך כל אחד יפדה בכורו בה"ס רצו ליתן טעם על דמי הפדיון ובארו לפי שהם בקשו להרוג בכורה של רחל שהיא עקרת הבית ולו נתנה הבכורה מיעקב לכן יפדו בכורותיהם באותו סך שקבלו בדמי מכירתו (עפ"י יובן ג"כ מ"ט רבתה תורה בכור בב"ר ל"ס כי יוסף כולל שני שבטים מנשה ואפרים):

ג
ועדיין צריכין אנו לידע א"כ מה ענין הפדיון אצל הריגת בכורי מצרים ומה הוצרך לטעם אחר אבל הענין יובן עם הידוע שבעוון מכירת יוסף הוצרכו לבוא בגלות מצרים כמ"ש רז"ל אתם מכרתם אחיכם לעבד חייכם אתם קוראים בכל שנה עבדים היינו לפרעה ובס"ה חושב לכל שבט כ"ב שנה כנגד מ"ש יוסף מאביו א"כ כבר היו ראוין בכורותיהם ללקות עם בכורות מצרים וחס עליהן הקב"ה וקבע להן פדיון ה' סלעים נגד ה' סלעים שקבלו בעדו וכ"ה ערך בן חודש (י"ל בפסוק על מכרם בכסף צדיק קשה הלא בעשרים

כסף מכרוהו אלא ה"פ ידוע שסלע מדינה שמיני שבצורי האמור בתורה הרי בכ"כ יש ק"ס של מדינה גי' כס"ף זהו בכסף והוא כדי מזון לשנה (עיין משנה לחם שילהי פאה) ועם תוספת חומש מלבר הם מאתים (זהו בעבור נעלי"ם):

ד

עוד אמרו בב"ר אתם מכרתם כו' לפיכך יתן כ"א בקע לגולגולת וצ"ב כי אף אם ודאי הכוונה על יו"ד שבטים שהגיע לכ"א מחצית השקל (ואע"פ שראובן ובנימן לא היו במכירתו מ"מ הניחו להם חלקם וצרפום עמהם) מ"מ עדיין אינו מתיישב איך בשביל זה יתן כ"א מישראל מחצית שקל כופר פדיון נפשו הלא על שבט שלם לא הגיע (כל אחד) [אלטונא תקח: כ"א] חצי שקל ואיך יהא זה כופר נפש אבל דע שק"ל הוא ודאי פדיון נפ"ש אתוון דדין כאתוון דדין וחייבה תורה מחציתו לכל אדם מישראל בכל שנה וחיובו מתחיל מהיותו בן ך' ((ע"ל ח"ש) [אלטונא תקח: עלח"ש] פ"א ד"ש מ"ש בס"ד) כמו הגברים יוצאי מצרים וימי שנותינו בהם שבעים שנה נמצא סתם אדם בינוני שוקל כ"ה סלעים לפדיון נפשו כל ימי חייו וכ"ה משקל דם הנפש שהוא רביעית הלוג ומשקלו כ"ה סלעים לפי חשבון הירוי במשנת כל גרב וכמ"ש גם התו' בסוטה:

ה

והמעריך בן עשרים נותן כפל נגד דם הנפש ודם האיברים שהוא כמוהו לפחות שזהו ערך שוויו עכ"פ:

ו

והנה שקל גי' ת"ל כמספר שנים שנגזר עליהם להיות בגלות מצרים ולא עמדו שם אלא מחציתו (כמ"ש בפר"א) לכן בזה נפרע חצי כופר של כל אחד מהם ונשאר להם לפרוע חצי שקל לפדיון נפש משלם הוא הדבר האמור שפדיון בכורות בשביל מכירת יוסף וגלות מצרים גם הוא היה בעון זה הכל ד"א לפיכך הבכורות ביחוד הם צריכין לפדיון שלם (כערך בן חודש) בפני עצמם כי היו ראוים להספה עם בכורי מצרים הנה נתבאר יפה טעם מצוה זו ולא מצאנו בו למחברים וספרים שבאו לידינו דבר:

ז

סוד בכור הוא כרוב הוא ברוך עולה ע"ב (הויה מילוי יודי"ן) קנ"ו (יוסף ופ"ה) סוד ז"א ת"ת וצדיק גם עה"א עולה דמ"ה בכור האצילות:

ח

פט"ר רח"ם נ"ל הוא סוד רפ"ח (חו"ג) ניצוצין שנבררו על ידי אברהם ג"י רח"ם יסוד דאבא שפוטר בישראל יסוד האימא (עיין נחי"א) גם ידעת שהוא כמילוי שמים כמש"ל בנ"ל י"ג בפ' לישראל ברית עולם) לכן נאמר בו קדש לי כל בכור כל קודש בחו"ב כנודע:

ט
והוא הענין שקודש מתחלל על פרו"ט. כי פר"ט הוא פט"ר ו"ה הוא סוד שמי"ם חו"ד:

י
וזה שהאשה מתקדשת בפרוטה:

יא
אמנם פדיו"ן הוא בחי' נו"ק גי' אלקי"ם אדנ"י א"כ קנא דאהיה צריך ה' סלעים שהם ג"א תת"ס פרוטות שעולים י"פ רפ"ח ואל שד"י במלואו (דכורא) ומ' יתרים כנגד מ' דלמרבה המשרה שפתח הקב"ה ביציאת מצרים כמ"ש האר"י ז"ל שעל ידו נפטר הרחם ודאי ונולד הגואל וכנגד מ"י דיצירת הולד (המ"ם מתמלאה בעצמה הוא סוד מ"ם פתוחה מ"ם סתומה ושתיהן גי' יסוד) ועי"ז הוא פדיון גמור שנמתקה על ידי גואל קרוב:

יא
והיינו דמברכינן על פדיון הב"ן לא על פדיון הבכור:

יב
אולם בפודה עצמו לא סגי בלא"ה ועוד שכבר נמתקו דיניו ונעשה בכור שלם לכן יתכן לומר על פדיון הבכור ההודאה לאשר גאלנו מכור הברזל בעל המבחן יתב' מצרף לכסף לזהב כור:

ט דיני הברכות ונוסחאותם ומנהג הפדיון כסדרו.

א
בשעה שנותן הפדיון לכהן מברך עובר לעשיה ב"ב על הפדיון ושהחיינו (ע"ל אימתי אינו מברך שהחיינו):

ב
נוהגין שהאב מביא הבכור לפני הכהן ומודיעו שהוא בכור והכהן שואלו במה אתה רוצה כו':

ג
ואם האב אינו במקום הבן יכול לפדותו במקום שהוא שם (ואמר) [אלטונא תקח: ואומר] לכהן שי"ל בכור ורוצה לפדותו והכהן משיבו ונותן לו דמי הפדיון ומברך כמשפט והרי הוא פדוי אף על פי שאין הבן אצל הפדיון:

ד
מנהג ישראל לעשות סעודה וחושבין אותה לסעודת מצוה (וכבר נ"ל דינה בתענית):

ה
אחר המוציא פודין.

ו
האב מייתי ליה לבכור קמי כהן ומודיע ליה שהוא בכור פטר רחם אמו הישראלית:

ז
ומייתי כסף או שוה כסף חמשה סלעים ומניח לפני הכהן ואומר לכהן **אשתי פלונית הישראלית ילדה לי בן זה הבכור והנני נותנו לך**:

ח
הכהן שואל אותו **במאי בעית טפי בבנך בכורך או בחמש סלעים דמחייבת ליתן לי בפדיון בנך בכורך זה**:

ט
האב אומר **בעינא בבני בכורי זה והי לך חמשה סלעים בפדיונו דמחיבנא ביה**: (כשגדול פודה עצמו יאמר **אני בכור פטר רחם והנני שלך** (ישיב הכהן) **אתה רוצה להיות שלי או לתת לי ה' סלעים שאתה חייב לי בפדיונך** (ויאמר הלה) **אני רוצה לפדות עצמי והא לך** [**אלטונא תקח**: **ברוך**]:

י
ובהדי דיהיב האב לכהן הפדיון מברך האב בקול רם:

יא
יכוין לקיים מ"ע שבתורה ויאמר **הריני מוכן לקיים מצות פדיון בכור לשם יחוד קודשא בריך הוא ושכינתיה**:

יב
בעוד הה' סלעים בידו הפשוטה לתת אומר

א בָּרוּךְ אַתָּה יהוה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל פִּדְיוֹן הַבֵּן:

יג ואם הוא גדול הפודה עצמו אומר ע"פ הבכור

יד (ב) **בָּרוּךְ אַתָּה יהוה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם שֶׁהֶחֱיָינוּ וְקִיְּמָנוּ וְהִגִּיעָנוּ לַזְּמַן הַזֶּה**:

טו
הכהן נוטל כוס יין ומברך (ג) **בורא פרי הגפן**:

טז
ועל ההדס (ד) **בורא עצי בשמים**. ואומר

יז
(ברכה זו הזכירוה כמה גדולים קדמונים. וכן הורה מהריי"ט לאומרה ורשות היא):
((ד)){אלטונא תקח: (ה) **בָּרוּךְ אַתָּה יהוה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדֵּשׁ עֲבָר בְּמֵעֵי אִמּוֹ: וּלְאַרְבָּעִים יוֹם חָלַק אֲבָרָיו רמ"ח אֵבָרִים וְאַחַר כַּךְ נָפַח בּוֹ נְשָׁמָה. כַּכָּתוּב וַיִּפַּח בְּאַפָּיו נִשְׁמַת רוּחַ חַיִּים. עוֹר וּבָשָׂר הִלְבִּישׁוֹ וּבְעֶצָמוֹת וְגִידִים סְכָכוֹ: כַּכָּתוּב עוֹר וּבָשָׂר תַּלְבִּישֵׁנִי. וּבְעֶצָמוֹת וְגִידִים תְּסוֹכְכֵנִי: וְצִוָּה לוֹ מַאֲכָל וּמִשְׁתֶּה דְּבַשׁ וְחָלָב לְהִתְעַנֵּג בּוֹ: וְזִמַּן לוֹ שְׁנֵי מַלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת לְשָׁמְרוֹ בְּתוֹךְ מְעֵי אִמּוֹ כַּכָּתוּב חַיִּים וָחֶסֶד עָשִׂיתָ עִמָּדִי: אִמּוֹ**

אומרת זֶה בְּנִי בְּכוֹרִי. שֶׁבּוֹ פָּתַח הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא דַּלְתֵי בִטְנִי: אביו אומר זֶה בְּנִי בְּכוֹרִי הוּא: וַאֲנִי מוּזְהָר לְפָדוֹתוֹ שֶׁנֶּאֱמַר וְכָל בְּכוֹר אָדָם בְּבָנֶיךָ תִּפְדֶּה: יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהַי שֶׁכְּשֵׁם שֶׁזָּכִיתָ אֶת אָבִיו לְפָדוֹתוֹ: כֵּן תְּזַכֵּהוּ לַתּוֹרָה וּלְחֻפָּה וּלְמַעֲשִׂים טוֹבִים: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַדֵּשׁ בְּכוֹרֵי יִשְׂרָאֵל לְפִדְיוֹנָם:

יח ונוטל הכהן את הכסף ומוליכו בידו על ראש הבן ואומר

זֶה תַּחַת זֶה: זֶה חִלּוּף זֶה: זֶה מְחוּל עַל זֶה: וְיִכָּנֵס זֶה הַבֵּן לְחַיִּים לַתּוֹרָה וּלְיִרְאַת שָׁמַיִם.

יְהִי רָצוֹן שֶׁכְּשֵׁם שֶׁנִּכְנַס לְפִדְיוֹן כֵּן יִכָּנֵס לְתוֹרָה וּלְחוּפָּה וּלְמַעֲשִׂים טוֹבִים וְנֹאמַר אָמֵן:

[%% יט] ונותן הכהן את ידו על ראש הבן ומברכו כזה:

יְשִׂימְךָ אֱלֹהִים כְּאֶפְרַיִם וְכִמְנַשֶּׁה: יְבָרֶכְךָ וגו': יְיָ שׁוֹמְרֶךָ וגו': כִּי אוֹרֶךְ יָמִים וּשְׁנוֹת חַיִּים וְשָׁלוֹם יוֹסִיפוּ לָךְ: יְיָ יִשְׁמָרְךָ מִכָּל רָע יִשְׁמוֹר אֶת נַפְשֶׁךָ:

כ

אח"כ אוכלים ושותים ושמחים יש נוהגין לברך לפני בהמ"מ שהשמחה במעונו וכ"כ כמה גדולי האשכנזים והורו לאמרו אפי' היה בר"ח אב:

כא

ועתה ערבה כל שמחה ונמנעו מלומר שהש"ב בסעודת פדיון:

כב

וכמשפט הזה עושין לעולם בין שנעשה הפדיון בזמנו הכל שוה:

א בן שלשים גמורים:

סליק ויפתחו שבעה גולות מים עד הברכה הנמשכת:

א

(יש לומר) [אלטונא תקח: י"ל] ערך וה"ה בחזקת בן קיימא לכל דבר א' הזכר וא' הנקבה:

ב

יוצא לבה"ק בגלוסקמא הנטלת באגפים:

ג

עומדים עליו בשורה ואומרים עליו ברכת אבלים ותנחומי אבלים:

ד

לחמשים יום מכיר מניקתו א"נ לשלשה חדשים כל חד לפום חורפיה:

ה

לשבעה חדשים מתחילין השנים לצמוח החוץ ואז הוא חולה על פי הרוב ויקרה להם שלשול (הוא טוב לחולי זה) לפעמים עם קדחת בוערה וסימן הוצאת שנים ריר הנוזל בפיו בתמידות צריך שמירה והשגחה יתרה בזמן קור לא יוליכוהו באויר הרחובות ולא ביום סגריר:

ו
תרופה לכאב צמיחת השנים שיסוך הלחיים של הילד עם מוח ארנבת או שמן שושנים גם יסוך הבטן בשמנים יקרים של גירופלי (נעגליך) ושל מושקאט ושל כמון או של אגוזים ואם הכאב גדול צריך לעשות לו חוקן ממרק של תרנגולים וחלמון ביצה מטורפת בשומן צבי או של איל ועז ובהעדר אלה די לו בשמן פשתן או בחמאה בתולה:

ז
בשבת נעשים צרכיו על ידי א"י אם אין בו סכנה:

ח
ואם הוא מסוכן מחללין עליו השבת כעל גדול כמ"ש בס"ד בה"ל ב"ח:

ט
בן י"ב חודש יוצא במטה ורבים מצהיבים עליו ומתעסקין עמו ואומרים עליו צדוק הדין וקדיש:

י
המשמש מטתו על מטה שתינוק ישן עליה אי הוי בר שתא לית לן בה:

יא
לכ"א חדשים מתחיל לדבר אביו מלמדו תורה מאי היא **תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב** וק"ש פסוק ראשון:

ב אחר שנעשה בן שנה מתחילין להרגילו במאכל:

א
ונ"ל שנותנין לו דין הגיע לכלל שכיוצא בו יכול לאכול כזית דגן בכדי שיכול גדול לאכול אכילת פרס ומרחיקין מצואתו וממ"ר וסתמא דלישנא דש"ע והפוסקים משמע אפי' אינו אוכל אלא משהגיע לכלל שאחר כמוהו אוכל דינו כאוכל:

ב
וי"א שצריך (שאוכל) [אלטונא תקח: שיאכל] פ"א ואז אף על פי שעכשיו אינו אוכל מרחיקין:

ג
ובמג"א מיקל ביותר ואין דבריו נראין אף על פי שעשיתי לו סמך במו"ק יע"ש.

ד
כתבתי שם שעכ"פ אחר שהוא בן ד' בריא או בן ה' אפי' חולה מרחיקין מצומ"ר לד"ה:

ה
יש מחמירין אפי' משעה שאוכל כזית דייסא בשעור הנ"ל עמו"ק ולכתחלה ודאי נכון להרחיק מצואת כל קטן שהוא:

ו
עד היותו בן שתים דמוהו חז"ל למלך שהכל מחבקין ומנשקין אותו ושואלין בשלומו (האצטגנינים מייחסים אותו בזמן זה ללבנה):

ז
הבנים יוצאין בקשרים בתנוק שי"ל געגועין על אביו:

ח
נוטל אדם את בנו והאבן בידו בבן שי"ל געגועין:

ט
רבה זבין לבריה גזיזי דפתרא:

י
רבה בר"ה עבד לבריה טנבורא:

יא
בתוך שני שנים אפי' פירש מהנקה כמה ימים מחזירין אותו:

ג בן שתי שנים גמורות:

א
לפי המנהג הטבעי שומטים הדד מפיו וגומלים אותו וכך יפה לו והוא זמן הנקה לאלמנה וגרושה בתנאי ובשכר:

ב
לפנים בישראל היו מקריבים עליו קרבן ככתוב בשמואל:

ג
ולפי פשט הכתוב עשה אברהם משתה גדול ביום שגמל יצחק מחלב אמו אולי לפי שהיו מפרישין אותו מיד לתורה ולעבודת הי"ת ככתוב את מי יורה דעה וגו':

ד
אולם אם רצו להבטיחו על שדי אמו יונק והולך עד ארבעה שנים והוא שלא פירש:

ה
אבל משנגמל ופירש שלשה ימים מע"ל אחר כ"ד חודש אסור להחזירו אפי' הוא כחוש והוא שפירש מתוך בוריו:

ו
אבל אם פירש מתוך חולי שלא היה יכול לינק רשאים להחזירו אפי' הוא בריא עתה (בלבד שלא פירש ג"י אחר שהבריא) והו"ל כלא פירש כלל שיונק והולך ע"ד שנים:

ז
ואם יש סכנה בדבר מחזירין אותו אפי' פירש מתוך בוריו כמה ימים:

ח
אמנם אחר שיצא מכלל סכנה צריך להפרישו מיד הואיל ופירש מתוך בוריו:

ד גולות עילית בשנה שלישית:

א
המשילהו לחזיר שמלכלך עצמו באשפה:

ב
וצריך להשגיח על נקויו [אלטונא תקח: ו]טהרתו לאט לאט ללמדו יותר פסוקים ולה"ק בע"פ לחנכו ע"פ דרכו לפי מה שיוכל לקבל:

ג
בן ג' שנים מתחילין ללמדו האותיות והקב"ה שמח ואוהב מאד למוד הקטן ודגל"ו על"י גי' קטן אהבה ונאמר כי נער ישראל ואוהבהו.
גולות תחתית:

ד
הבת עד ג' שנים כנותן אצבע בעין בתוליה חוזרין:

ה
בת שלש ויום אחד ביאתה ביאה לכל דבר ומתקדשת בה:

ה בן ד' גמורות

א מפרישין אותו מחלב אשה בע"כ אם הוא בריא: %% ב והכחוש יונק עד מלאת לו ה' שנים אח"כ צריך להעתיקו משדים ואין חלוק בין זכר לנקבה בכל דיני יניקה:

ו מבן שלשים יום עד בן ה' שלמות

א
יש לו ערך חמש סלעים:

ב
הערכין הם מכלל נדרי הקדש לפיכך חייבין עליהן משום לא יחל דברו ולא יאחר לשלמו ומשום ככל היוצא מפיו יעשה (ונ"ל מג"ש בת"כ והכ"מ לא הראה מקום):

ג
ומ"ע שיביאם ברגל שפגע בו תחלה שנאמר ובאת שמה והבאתם שמה (מ"ש במ"ל שלא מצא מקום דין זה ופשטיה דקרא לא מירי אלא במידי דהקרבה. תמוה בעיני דהא בהדיא תנינן לה בברייתא דפ"ק דר"ה חייבי ערכין כו'. וסבר ר"מ כיון שעבר עליהם רגל אחד עובר בב"ת. ואמרינן מ"ט משום דכתיב ובאת שמה והבאתם שמה. ומינה יליף רבא לעשה ועלה קאי בעיא דר"ז ביורש. דאכולהו קיימי הנך אמוראי כדאיתמר בברייתא תרי זימנין בההיא סוגיא דערכין שוו לכל הקדשות לענין ב"ת. וזה פשוט מבואר שם

לכל מעיין. ולא עוד אלא שעשה כפול יש כאן. ונ"מ כדבעינן למימר בס"ד) הגיע הרגל ולא הביא עבר בעשה:

ד
עברו שלש רגלים ולא הביאן עובר בל"ת: (פסק הר"מ ז"ל כת"ק דברייתא דלא בעינן כסדרן נגד סתם משנה דריש ר"ה כדאוקי לה גמרא. והא איכא נמי תרי (ר"ש ורבי דס"ל כוותיה) להדי כל חד מאמוראי דאיפליגו בהא (ע"כ אין מקום לדחקו של בכ"מ כלל) ושמא ר"מ במקום ר"ש. הלכה כר"ש דאפי' נגד ראב"י שמשנתו קב ונקי. פסק הר"מ כמותו (עי תשו' אמה"ג ז"ל סי' י' ומ"ש בס"ד בלקוטי כללים):

ו
והוי יודע דלכ"ע שלש שלמים בעינן. שאם הקדיש באמצע הרגל. אינו עובר עד שיעברו שלש רגלים והוא למר כדאית ליה. ולמר כסדרן דווקא:

ז
ולד"ה תחלת רגל אחרון מצטרף לסוף רגל ראשון. למר כדא"ל. ולמר כדא"ל:

ח
אח"כ בכל יום עובר בב"ת:

ט
אחד האיש ואחד האשה עוברים בב"ת:

י
יורש אינו בב"ת:

יא
ונוהגת מצוה זו בזכרים ובנקבות בכל זמן. מ"ש מ"ל בשם בעל החנוך דעשה זה אינו נוהג כ"א בזמן הבית. במ"כ שגה ברואה דבפי' כתב בפי' בחוקותי שנוהגת בכ"מ ובכ"ז. ושעובר לעולם בעשה ובב"ת. אלא שא"א לו לקיים המצוה בעונותינו. וזה כתב שלא לצורך דמילתא דפשיטא היא דא"א לו לקיימה בבית הבחירה עכשיו. מ"מ קאי ליה בעשה דכל היוצא מפיו יעשה:

יב
ולכתחלה אין מעריכין בזה"ז משום דערכין לב"ה אזלי:

יג
ואם העריך ונתן מעות ילכו לים המלח:

יד
וכל זמן שלא הפריש הדמים. יכול להשאל עליהן כמו על שאר נדרים. אבל משהפרישן נ"ל שאין יכול להוציאן לחולין ע"י שאלה:

טו
אבל מחללן אפי' מנה על ש"פ:

טז
ואם לא נשאל ממשכנין אותו עליהם ומסדרין לו כמ"ש סדור ב"ח (במ"מ צ"ז) והעני בשעת הערך נדון בהשג יד:

יז
אין בערכין פחות מסלע. ואם לא נמצא בידו יותר נפטר בו:

יח
הרי שלא השיגה ידו אפי' לסלע אין לוקחין ממנו פחות מסלע אלא ישאר הכל חוב עליו. ואם העשיר יתן ערך שלם הכתוב בתורה:

יט
השנים בנערך גדול שהעריך את הקטן נותן ערך קטן:

כ
האומר ערך אלו עלי נותן ערך כולן כל אחד ואחד לפי שניו:

כא
היה עני נותן על ידי כולם ערך אחד עני. היה עשיר נותן ע"י כולן ערך עשיר:

כב
האומר ערך לבו של פלוני או כבדו עלי נותן ערך כולו. וכן כל אבר שאם ינטל מן החי ימות. אם אמר ערכו עלי נותן ערך כולו:

כג
אחד המעריך את היפה הבריא ואחד המעריך את הכעור החולה. אפי' היה הנערך מוכה שחין. או סומא. או גדם. ויש בו כל מום נותן לפי שניו כמו שקצוב בתורה:

כד
העבד נערך ומעריך כישראל:

כה
כהנים ולוים נערכין ומעריכין.
גולות תחתית הנקבה מבת שלשים ואחד עד בת חמש שנים גמורות:

א
ערכה שלשה שקלים:

ב
טומטום ואנדרוגינוס אין להם ערך:

ג
העכו"ם נערך ולא מעריך. ויש להחמיר בעכו"ם שהעריך וילכו הדמים לים המלח:

ד
וכן חרש ושוטה נערכין:

ה
הגוסס אין לו ערך:

ו
היוצא ליהרג בדיני עכו"ם יש לו ערך:

ז
שנת חמש כלמטה:

ח
העריך פחות מבן חמש ונעשה יותר מבן חמש נותן כזמן הערך:

ז בן חמש למקרא

א
מצאו לו סמך מ"ה שלש שנים יהיה לכם ערלים ובשנה הרביעית יהיה כל פריו קודש הלולים שמלמדו צורת האותיות והכר הנקודות. ובשנה החמישית תאכלו את פריו להוסיף לכם תבואתו. מכאן ואילך ספי ליה כתורא:

ב
אבל אין מכניסין אותו אצל מלמד תנוקות עד שיהיו לו ששה שלמות בבריא:

ג
והמכניסו פחות מכן רץ ואינו מגיעו:

ד
וי"מ בר שית תקבל בשנה ששית והכי נהוג עלמא:

ה
אמר אביי אמרה לי אם בר שית דטרקיה עקרבא ביומא דמשלם שית. לא חיי. מאי אסותיה מררתא דדיה חיורתא בשכרא נשפייה ונשקייה:

ברכת גבעון

ברכת גבעון ע"ש ונתתי אותם וסביבות גבעתי ברכה. עתה יקומו הנערים וישחקו לפנינו. כי מיום שחרב בהמ"ק אין שחוק לפני הקב"ה אלא בארבע אמות של הלכה ותורה אור. ב"פ אור גי' שחוק (ע"ע מ"ש בס"ד בלקוטי אורות) לכן גם כן אסור למלא שחוק פיו בעולם הזה כ"א בבדיחותא דמצוה (לא שחוק הכסיל אשר אחריתה שמחה תוגה) ובשחוק זה עוסק הקב"ה בכל יום. ותבין ד"ח שאמרו למ"ד מיום שחרב בית המקדש אין שחוק לפני הקב"ה. ברביעית מאי עביד יושב ומלמד תורה עם תשב"ר. כי הוא השחוק ממש שאין שמחה גדולה מזו לפניו ית' להשתעשע בגמולי מחלב כנ"ל.

ועל הבל פיהם שאין בו חטא העולם עומד. לכן צריך להעלותם לראש הגבעה הזאת בהתחלת צמיחתם. וללמדם חרב פיפיות של שחוק זה. ויקוים בהם ובמלמדיה'. ותשחק ליום אחרון. בריכה זאת תשקה ארבע תעלות:

א ההכנסה לבית המלמד

א
בן שש שלמות מכניסין התינוק אצל מלמד תנוקות:

ב
ז"ל הרוקח מנהג אבותינו שמושיבין התנוקות ללמוד בשבועות לפי שנתנה בו תורה:

ג
רמז שמכסין הנער שלא יראה כותי וכלב ביום שמחנכין אותו לאותיות הקודש גם הצאן והבקר אל ירעו אל מול ההר ההוא.

ד
כעלות השחר יום עצרת מביאין הנער על שם בהיות הבוקר ויהי קולות וברקים ומכסין אותו תחת המקטורן. (מביאו) [אלטונא תקח: מביתו] עד בית הכנסת או עד בית הרב ע"ש ויתיצבו בתחתית ההר:

ה
ונותנין אותו בחיקו של הרב שמושיבים ללמוד ע"ש כאשר ישא האומן את היונק ואנכי תרגלתי לאפרים קחם על זרועותיו:

ו
ומביאין הלוח שכתוב עליו **אבג"ד תשר"ק. תורה צוה לנו תורה תהא אמונתי. ואל שדי בעזרתי. ויקרא אל משה**:

ז
וקורא הרב כל אות ואות מן א"ב והתנוק אחריו וכל תיבה של תשר"ק והתנוק אחריו וכן תורה תהא וכן ויקרא:

ח
ונותן על הלוח מעט דבש ולוחך הדבש שעל האותיות בלשונו:

ט
אח"כ מביאין העוגה שנלושה בדבש וכתוב עליה ה' אלהים נתן לי לשון למודים לדעת לעות את יעף דבר יעיר בבוקר. בבוקר יעיר לי אוזן לשמוע כלמודים ייי אלהים פתח לי אוזן ואנכי לא מריתי אחור לא נסוגותי:

י
וקורא הרב כל תיבה של אלו הפסוקים והנער אחריו:

יא
אח"כ מביאין ביצה מבושלת קלופה וכתוב עליה ויאמר אלי בן אדם בטנך תאכל ומעיך תמלא את המגלה הזאת אשר אני נותן אליך ואוכלה ותהי בפי כדבש למתוק:

יב
וקורא הרב כל תיבה והנער אחריו:

יג
ומאכילים לנער העוגה והביצה כי טוב הוא לפתיחת הלב ע"כ:

יד
הרואה דברים הללו הלא יכיר מדוע הצליחו הראשונים בלמוד תורתן שכל מעשיהם לשם שמים בלב שלם בהשגחה גדולה ובכונה עצומה ובדקדוק עצום ורב למען יגדלו בניהם בתורה התמימה ילכו בדרכי ה' גם יעשו פרי ביראת ה' לכן גדלו והצליחו ועשו פרי למעלה קרובה לרוח הקודש:

טו
ומעתה לא יפלא בעינינו מדוע אין אחד מאלף עכשיו יוצא להוראה אע"ג דכולהו תנויי בנזיקין ומתנו בעוקצין תליסר מתיבת' והיא הנותנת (גרס) [אלטונא תקח: גרם] בנזקין לבדוק בעוקצי תואנה הם מבקשין ולכבוד עצמן דורשין כמין חומר להשיג ע"י עשירות האיבה אומר היינו דצווחינן ככרוכיא ולית דמשגח בן לא תמצא בארץ החיים כי כל למודם בעו"ה רק להתפאר ולהתגדר לא לשם שמים לידע לשמור ולעשות ולקיים לפיכך אם תשאל לגדולי הלומדים בזמנינו מ"ע הפשוטה שבתורה נבוכים הם בבאורה והם חריפים ובקיאים לרמות הפתאים וכל רוח חיים אין בהם נחת לבריות ולא לשמים ודב"ל כאן שאינו מקומו רק הערה קטנה לקטן המתחיל ולאב המשכיל שישקיף על הצלחת בנו כשיוליכהו אל בית הרב להושיבו על כנו ובאמת לא ידעתי מדוע בטלו מנהג הנ"ל מכל וכל ואף אם מנהג אכילת העוגה שכתובים עליה פסוקים ושמות יש להרהר אחריו והיכא דנהוג נהוג אבל כל מ"ש מתחל' עד סימן ט' נראה טוב וישר והגון מאד ואיך נהיתה כזאת לעקור דבר נאה ויפה כזה בלי טעם אין זה כי אם (ממסו') [אלטונא תקח: ממעו'] מחשבה על עסק הלמוד הישר וטוב ע"כ נתקיים בהם מ"ש רז"ל מ"מ אין מצוין לצאת מת"ח בנים ת"ח אבל אב חכם יראה את הנולד שיהא כיוצא בו ויקוים בו יולד חכם ישמח בו: %% (י) [אלטונא תקח: טז] לחוכמא צפורת כרמים (דמשתכחא בדיקלא דחד נבארא) עבדי לה לחוכמא אכיל פלגא דימינא ופלגא דשמאלא (מחי) [אלטונא תקח: רמי] ליה בגובתא דנחשא (וחתום) [אלטונא תקח: וחתים] ליה בשתין גושפנקי

ותלי ליה באיברא דשמאלא וסימנך לב חכם לימינו ולב כסיל לשמאלו וחכים כמה דבעי וגמר כמה דבעי ואכיל לאידך פלגא דאי לא מעקר תלמודיה:

ב סדר הלמוד

א

מתחילין ללמוד עם התינוקות פ' ויקרא כך אז"ל יבואו טהורים ויתעסקו בטהרות ועיין בס"ח סי' תת"שם:

ב

וילמדנו מקרא כולו היינו תנ"ך ויפה כח הספרדים בזה מכח האשכנזים המהפכים הסדר ורוצים שילמוד הנער כל התורה על רגל אחד ושיעיין הלכה בטרם יכיר לה"ק על בוריו ואיך יעלה עה"ד להכנס לחדרי פנימיות התורה שמתגלים בתורה שבע"פ אם לא נמסרו לו מפתחות החצונות שהן פשטי המקראות שבהכרח צריך להקדימם וכמו שסדרו חז"ל בספ"ה דאבות וכבר צווחו עלה הרב החסיד בשל"ה ובניו החסידים ז"ל והב"ח (ודברי הש"ך בזה אינן נראין כלל כבודו במקומו מונח):

ג

והחכם עיניו בראשו לבחור לבן סדר ישר בלמודו להשכילו תחלה בתורה שבכתב ע"ד הפשט בצירוף פירש"י:

ד

וילמדנו רוב חכמת הדקדוק (ע"ל בחלון המצרי ובש"י (סקנ"ב) ותדע הצורך הגדול לידיעתה שאפי' למד כל התורה אינו נצול ממכשול בלשון ולפעמים קרוב לחרוף ר"ל וא"צ שידע כל מה שפלפלו בה בעלי אותה חכמה כי באמת אינה אלא המצאה אנושית לא אלהית ואין מההכרח לידע כל חלוקי דעותם ורעיוני סברותיהם שאין בהם לא אסור ולא התר. אצ"ל שאין יוצא מהם ידיעת ה' ולא שום חכמה. ולכן קראוה מלאכה בלבד. אולם היא כלי לכל דבר מלאכת חכמת תורתנו הקדושה בכלל. לפיכך יש צורך גדול בה ולה משפט קדימה זמנית. אכן מעוטה יפה כדי הצריך להכרת ה"ק בשלמות. ורובה קשה אבוד זמן בלי תועלת מסוים. וימי אדם יצטרכו ללמוד כל ס' הדקדוק. ועדיין לא ידע את ה' ותורתו אימתי נעשית. ועוד הרבה דברים צריך שילמוד ויידע שהם פרפראות לחכמה. ונזכירם אי"ה בהנהגות האבות והמלמדים עם בניהם ותלמידיהם) בימי הילדות קודם שיטריד שכלו בלמוד הגמרא. ואם ככה יתנהג עמו יבנה לו יסוד טוב שיעמוד עליו בנין הלמוד התכליתי בטוב וביושר ויקל עליו אח"כ למוד התלמוד וישיגנו במהירות יותר. ומה שהלך מן הזמן בלמוד המקרא ירויח על ידו שלא יכבד עליו אח"כ עיון גפ"ת וכל דבר חכמה בינה. משא"כ המבלבלים הסדר. זה וזה לא עלתה בידם ואין להאריך

(כידוע) [אלטונא תקח: בידוע] לכל בר דעת אלא שקשה לאדם לפרוש מהרגלו ומנהג אנשי מקומו. וכבר ארז"ל ידעי רבנן להא מילתא ועברי עלה. א"כ מה אוסיף עוד לדבר בזה:

ה
צריך ללמוד עם התנוקות כל היום ומעט מהלילה כדי לחנכן לקיים מצות והגית בו יומם ולילה. יתר דיני ת"ת והנהגת מלמדים ותלמידים יתבאר עוד בעזה"י:

ו
לא למדו אביו ב"ד חייבין ללמדו ומושיבין מלמדי תינוקות בכל עיר: {אלטונא תקח:

ז
ועיר שאין בה מת"ן מחרימין אותה שאין העולם עומד אלא פיהם של תשב"ר}

ח
לא תמחי לינוקא אלא בערקתא דמסאנא. שא"ד מת"נ יבואו במקומן אי"ה:

ט
לא יראה אדם לתינוק באזנו:

י
לא יפחידנו בדבר טמא. שאר הדברים שצ"ל בגידול הבנים והנהגתם בילדותם נזכור בס"ד במקומן:

יא
התנוקת אין מכניסין אותה לבית מ"תן זה פשוט מאד שהרי אינה מצווה ללמוד. וה"ה כמלמדה תפלות ואפי' במצות שחייבת בהן. מ"מ ודאי אינה מוליכה לבית הספר בשום ענין תדע מדהוצרכו לטעם שלא ילמד רווק סופרים מפני אמותיהן של תנוקות שמביאות בניהם לבית הספר ת"ל משום ילדות גופייהו אלא דבר ברור הוא שאיסור גמור יש בזה מכמה צדדים:

יב
אם משום איסור יחוד שפעמים נקבה אחת או יותר מתייחדות עם המלמד בטרם בוא הזכרים או אחר שהלכו לביתם ואפי' בעודם עמם בזה לא נסתלק איסור יחוד א"ל בגדול כשר או במי שאשתו משמרתו ובכל זה אין אפוטרופוס והנסיון הוכיח כ"פ שאנסו ילדות בבית רבן. ואצ"ל כשהוא רווק שמשנה שלימה שנינו שלא ילמד סופרים אפי' עם ילדים זכרים עאכ"ו עם נקבות ולא אוכל לידע מאין בא המנהג הרע הזה עכשיו במדינות הללו ששולחין בנות קטנות לבית המלמד ואפי' הוא רווק מבלי משים לנצח ויש להשגיח ע"ז ולמחות בידיהם אלא ישלחו אותן ללמוד אצל אשה בקיאה או ילמדו אותנה בבית אבותיהם ולא בין הילדים שמרגילים אותן לדבר עבירה:

יג
אפי' אצל אשה לא ישלחוה ללמוד חוץ לביתה פן יתעללו בה הנערים. גם שלא תהא יצאנית ולא תלמוד דרכי יוצאת החוץ הומיה וסוררת בביתה לא ישכנו רגליה פעם בחוץ פעם ברחובות אצל כל פנה תארוב. על כן צריך ללמדה דרכי צניעות מנעוריה שכל כבודה בת מלך פנימה. וצריך להטמינה מבני אדם כל מה שאפשר כולי האי ואולי. וכבר אמר ב"ס בת לאביה מטמונת שוא בקטנותה כו':

יד
עאכ"ו שצריך ליזהר מאד מאד בדחז"ל שלא למסור תנוקות (בין זכרים בין נקבות) ללמוד אומנות. אצל מי שאסרו ג"כ להתייחד עמהן אפי' גדולים. ובזה אין מועיל שום שמירה והשגחה. לשוא שקד שומר. והשמר והזהר שכל דבריהם כגחלי אש:

תעלה ג לחינוך מצוה דקטן

א
בדבר זה לא נאמר בו דבר ברור. ולכאורה נראה שאינו זמן שוה בכל מקום אלא הכל לפי הענין. וכ"כ הר"ן:

ב
כי [%%% א] בראיה(: (א)) נתנו שיעור לדבר כל שיכול לאחוז בידו של אביו ולעלות מירושלים להר הבית:

ב
בציצית כל שיודע להתעטף:

ג
בתפלין כל שיודע לשמרן:

ד
בת"ת משיודע לדבר:

ה
היודע לשמור גופו אוכלין על גופו טהרות:

ו
לשמור ידיו אוכלין על ידיו טהרות:

ז
היודע לשאול בר"ה ספקו טהור:

ח
היודע לפרוס כפיו חולקין לו תרומה בבה"ג:

ט
היודע לשחוט אוכלין משחיטתו באי עע"ג:

י
יכול לאכול כזית צלי שוחטין עליו הפסח:

יא
כל שניעור ואינו קורא אימא אימא חייב בסוכה:

יב
עלח"ש מ"ג פ"א דמגלה הוכחתי שמצות הבאת קטנים להקהל. גם היא אינה אלא בקטנים דגבי ראיה לפחות: %% (יג) [אלטונא תקח: ג] אמנם בקצת מקומות נתנו חכמים דבריהם לשעורין הללו בשנים. כמו שפירשו לענין סוכה עוד:

א
עד בן ד' עד ה'. (כל חד לפום חורפיה. כפרש"י. וי"ל לפי כחו אם בריא או כחוש) והיינו כי איתיה לאביה במתא:

ב
וכי ליתיה במתא עד בן שש (והם שלמות):

ג
וכן בן שש יוצא בערוב אמו:

ד
האב זן בנו בן שש:

ה
וכן לענין ת"ת ומו"מ כמש"ל בס"ד:

ו
והטור סובר לענין חיוב סוכה בן שש וז' ונסתבכו שם המפרשים מהיכן למד לומר כן ולענ"ד מדין הפעוטות למדה (ומכאן שמ"ש המג"א בדעת הטור לענין חנוך דציצית שהוא מבן תשע דליתא וגם התו' ריש ערכין דחו סברא זו):

ז
גם לענין תענית שעות והשלמה דיה"כ קבעו השעור בשנים כמ"ש בס"ד:

ד
ברם נראים הדברים דבסתם בן שש שלמות הרי הוא בן חינוך לכל המצות המעשיות שא"צ בהם ידיעה ולמוד ובקיאות:

ה
ובדבר שיש בו משום הפרשה מאיסור הקדימוהו שנה ושיעורו בן ד' שלמות לבריא ובן חמש לכחוש כמו שמצינו ביניקה דכוותה ונ"ל דחד טעמא הוא משום שאז נכנס בשנות החנוך שמצוה להפרישו מאיסור ואע"ג דקטן אוכל נבלות אין ב"ד מצווין עליו להפרישו אביו מצווה עליו ואפי' במידי דמדרבנן:

ו
ותו בידים אסור להאכילו אפי׳ דברים שאיסורם מד"ס וה״נ חלב אשה שהיא נותנת לו הדד לתוך פיו הו"ל ספי איסורא בידים דאסור ודאי לכל אדם:

ז
ומילתא דנפיק מנה חורבא כגון תקיעת שופר שהקול נשמע לרבים מצוה לב"ד להפרישו:

ח
ולענין טומאת מת גבי כהן קטן י״א שמצווין להפרישו אפי׳ לא הגיע לחנוך וכך נ״ל עיקר אע"פ שיש חולקין וסוברים שאין מוזהרין עליו אלא בהגיע לחנוך:

ט
ואוהל טפח הוא טומאה דאורייתא ואם לא הפרישו אביו מזהירין אותו להפרישו:

י
וסוף טומאה לצאת הוי ספק וכל ספקא דאורייתא לחומרא מדרבנן הוי ולכתחלה צריך האב להפרישו וא"ל הפרישו אין ב"ד נזקקין לו כך נ"ל:

יא
אשת כהן מעוברת שמלאו ימיה ללדת נ"ל שאסורה ליכנס לאוהל המת עמ״ש בס״ד בי"ד (סשע״א) על מ"ש שכה״ג ובו מתיישב ג״כ תמיהת המג"א ודוק:

יב
אסור ליתן לתנוק חגב טמא לשחוק בו ואצ״ל מת:

יג
וכן חגב טהור חי אסור ליתן לו לשחוק דלמא אכיל ליה ועבר על בל תשקצו. אבל מת שרי:

יד
קטן שלא הגיע לחנוך ושתיית המים יזיק לו ואין שם יין ישראל מותר לגדול ליתן לו סתם יינם בתנאי שימזגנו בששה חלקים מים וישים המים תחלה אח"כ היין (ראב"ח):

טו
וכתב במג״א ונ״ל אם היין אינו חזק שיפסד ע"י כך יצוה לא״י ליתן לו:

טז
וכן אם התנוק צריך לדבר אסור שהוא חולה קצת. אע״פ שאין בו סכנה מותר לומר לא״י להאכילו:

יז
וכן נוהגים בפסח שאומרים לא״י לישא התנוק לביתו להאכילו ולהשקותו חמץ ע״י שומר ישראל:

יח
וכן בשבת צרכיו נעשין ע"י א"י כשצריך לכך כל זמן שלא הגיע לחנוך:

יט
וביה"כ אפי' ישראל מאכיל אותו בידים:

כ
אבל מידי דלא צריך ליה אסור לעשות לו אפי' ע"י א"י:

כא
וכשהתנוק חולה קצת לא גרע מגדול שאומר לא"י ועושה לו מלאכה בשבת ולענין שאר אסורין מאחר שעדיין אינו מוזהר עליהן ג"כ אומרים לא"י ונותנן לתוך פיו כשצריכין לו לרפואה:

כב
ובפסח אם התנוק חולה שאינו יכול לשאתו מביתו (אע"פ שאין בו סכנה) יבקש מן הא"י שיתן להתנוק חמץ והוא מביא חמץ ומעמידו בבית וה"ל חמצו של א"י ואז אפי' הולך הא"י החוץ לפעמים יכול לצוות לקטן הבריא לתת לו אבל הגדול לא יגע בו:

כג
ופשוט דבמקום סכנה גם הגדול נותנו לו ואינו חושש:

כד
לענין הפרשה מאיסור בן ובת שוין לכל דבר:

כה
בד"א באב אבל אמו אינה מצוה עליו. מ"מ נשים צדקניות מגדלות בניהן לתורה ולמצוה ורודות אותן. כמו שמצינו בבת שבע שהיתה כופתו לשלמה ומייסרתו ואומרת לו מה ברי ומה בר בטני. וע"י כך זוכות לחיי עוה"ב. כמ"ש רז"ל נשי במאי זכיין. ויזכר עוד משפט גדול בנים במקומו הראוי בעזה"י:

כו
וכן בחנוך דקיום מצוה מצינו בהילני המלכה שהושיבה בניה הקטנים בסוכה:

כז
הבת אינה בתורת חינוך אפי' ע"י האב. אם לא במצוה שחייבת בהן מן התורה כגון אכילת מצה בל"פ:

כח
משא"כ במה שאין עליהן חובה. אע"פ שהיא מצוה הנוהגת בהן. כגון בק"פ דנשים רשות. או בנזירות וכיוצא בהן אינו מוטל על אביה לחנכה ואצ"ל במע"שהג דפטירי מנייהו ומיעטינהו קרא:

כט
וכן אפי' במה שחייבות בהן מדבריהם כתפלה וברכה. כיון דכל עיקר חיובן אינו אלא מד"ס. תקנתא לתקנתא לא עבדינן:

ל
מ"מ מד"ח שילמד אדם גם את בתו בילדותה ולהרגילה במה שחייבת בו אצ"ל שמחויב לפקוד ביתו ובניו ובנותיו כשיגדילו. ולצוותם תמיד ללכת בדרכי ה'. למען ייטב לו וישמח בהם בגדלותם. ויאירו עיניו בזקנותו בסבתם ובמקומו אי"ה יבואר יותר:

לא
לפי דרכנו למדנו שכל המצות שהגדול חייב בהן ד"ת. יש לאביו ולרבו חובת חנוך עליו:

לב
וכן בתפלה דרחמי היא וי"ל עקר מה"ת:

לג
וה"ה בברכות דכתפלה דמי ואצ"ל בבה"ת שהיא מד"ת שחובה לחנכו בה. משנכנס לבית הספר ללמוד ירגילנו לברך על הלמוד כ"פ שהסיח דעתו ממנו. ויכניס בלבו מורא שמים ואהבת התורה וכבוד לומדיה וספריה. כפי השגת שכלו וערכו. ויחנכנו במוסר ומד"ח לפי דרכו:

לד
הל"מ שהאב מדיר את בנו בנזיר. עמ"ש בס"ד רפכ"ג (ונזיר) [דנזיר] שהחזקתי דתי"ט שאין הדברים אמורים אלא בהגיע לחנוך:

תעלה ד לדין הפעוטות לה שני גולות

האחת כוללת זכרים ונקבות בעסקי מו"מ ממנה שותים שלש ערוגות:

א למתנה

א
א"ר שלש מדות בקטן צרור וזורקו אגוז ונוטלו זוכה לעצמו ולא לאחרים סתם שיעור זמן זה הוא עד שיהיה להם שש שלמות כדלעיל לענין חנוך דמצוה:

ב
בזה הנקבה שוה לזכר כך נ"ל פשוט:

ג
י"א דווקא כשיש דעת אחרים מקנה אותו הוא שזוכה מד"ת אבל לא במציאה וי"ח וצ"ע כמש"ל בס"ד:

ד
יש מי שאומר שהמתחייב לקטן בין בשטר בין בקנין כיון שאין אותו דבר תחת ידו של הקטן אינו זוכה אא"כ זיכה לו ע"י אחר:

ה
וכן מתנת ש"מ (שאינו אביו) מאחר שאינו קונה לו אלא מדבריהם נראה לכאורה שאין זכיה בה לקטן (א"ל זיכה לו בה) אלא מפני ד"ש כמציאה וי"ל לאידך גיסא כיון דדש"מ ככתו"מ דמו אם כן ל"ש קטן או גדול זיל בתר טעמא והכי מסתבר:

ו
אין חצרו של קטן קונה לו אפי' משתמרת לדעתו:

ז
וכן אין ד' אמותיו קונות לו אפי' במתנה עד שתגיע לידו או בזכהו ע"י א' כנ"ז:

ח
קטנה יש לה חצר וכן ארבע אמותיה קונות לה:

ט
ודי"א אלו שעומד' בצדן קונות לה בסימטא או בצדי ר"ה או בחצר שא"ל בעלים אבל בר"ה או בשדה של אחרים אינה קונה עד שתגיע מתנה לידה דלא עדיפא מגדול:

י
וחצרו של אדם שאמרו שקונה יש אומרים דווקא במשתמרת לדעתו משא"כ שדהו וחורבתו שאינן משתמרים אינן קונין לו עד שיהא עומד בצדן ויאמר זכתה לי שדי לפ"ז פשיטא דקטנה לא קניא לה חצרה אלא כה"ג:

יא
מיהו י"ח וס"ל דבמתנה שדעת אחרת מקנה לא בעינן חצר משתמרת אם כן קטנה דאתרבאי חצרה מידה לא גרעא נמי בהא ודבריהן נראין:

ב למציאה

א
מציאת קטן וקטנה אין בה משום גזל אלא מפני ד"ש לפיכך אינה יוצאה בדיינים:

ב
כבר זכרנו שי"א במציאה אין לקטן זכיה ד"ת כלל ברם נראין דברי הרב ש"ך (אלטונא תקח:()שלא אמרו מציאת קטן מד"ש אלא קודם לזמן שזורק צרור ונוטל אגוז אבל משהגיע לכלל זה הרי הוא זוכה לעצמו בתורת יד (דודאי יש לו יד ל"ש קטן או קטנה) ולא צריך דעת אחרת מקנה:

ג
שכירות דקטן וכיוצא בו היכא דדעת אחרת מקנה מוציאין בדיינין כמש"ל:

ד
יתום הסמוך על שלחן אחרים בחנם מציאתו לעצמו:

ה
י״א קטנה אין לה יד וחצר לזכות לעצמה אלא כשאין לה אב או אפי׳ י״ל אלא שכבר נשאת ואין דבריהם נראין אלא ודאי לעולם יש לה יד וזכתה במתנה מד"ת ונראה לי שהיא של אביה אפי׳ אינה סמוכה על שולחנו כיון דרווחא דאתי לה מעלמא הוא בלא צערא דגופא:

ז
ויפה בה כח האב ממציאתה שאין מוציאין בדיינין כל שאינה מבחנת בין צרור לאגוז לד"ה משא"כ במתנה דדעת אחרת מקנה. ממ״נ בכל גוונא מוציאין ומיהא במזכה לה על ידי אחר ודאי קניא כמו בקטן ובקטנה דאבוה הוה בכל גוונא:

ח
מציאתה שלא הכירה בה ודאי לא קנתה לה חצרה ולא ידה (דבגדול נמי דינא הכי):

ט
והי״ה אפי׳ נפלו עליה קטן או קטנה. הא כדאיתא והא כדאיתא (אי משום ד״ש או מדין קנין גמור כגווני דאמרן) במקום שד״א קונות אפי׳ הכי כי לא מכווני לקנות ודאי לא קנו ואפי׳ גדול כה״ג לא קני היכא דלא ידע במציאה אע"ג דנפל עליה בלי כוונה:

י
אבל בנפל בכונה על מנת לקנות במקום שד"א קונות בזו יש חלוק בין קטנה שי״ל חצר ודי׳ אמות לקטן כנ"ל:

יא
והמגביה מציאה בין לקטן בין לקטנה נ״ל שלא זכו דמדין שליח הוא [אלטונא תקח: ו]אין שליחות לקטן:

יב
וכן הם שהגביהו לגדול לא קנה:

ג הפעוטות

א
הם לר"י כבר ו׳ כבר ז׳ שלמות (נ"ל שש לבת ושבע לבן כמ״ש בלח"ש בס"ד) ולר״כ כב״ז כב"ח ולמתניתא כב״ט כב"י ול"פ כל חד לפום חורפיה (היינו לפי מה שרואין אותו חריף ויודע בטוב מו״מ יקדים הזמן או יאחר מהיותו בן ו׳ עד בן עשר):

ב
מקחו מקח וממכרו ממכר ומתנתו קיימת בין בדבר מרובה בין בדבר מועט:

ג
בין במתנת בריא בין במתנת שכיב מרע והכל במטלטלין:

ד
אבל בקרקע אינו מוכר ולא נותן עד שיהא הזכר בן י״ג שלמות והנקבה בת י״ב שלמות והביאו שתי שערות:

ה
אפי׳ הוא קרקע שניתן להם במתנה או שקנה להם האפטרופוס:

ו
ואם נתנו אפי׳ במתנת שכ"מ אפי׳ קרקע שניתן להם במתנה ואע״פ שיודעים בטיב מו״מ אינו כלום:

ז
מיהו כל זמן שחפץ הקטן במה שעשה וגם הב"ד וקרוביו לא בטלו מעשיו והלוקח אכל פירות הקרקע שלקח אצ"ל לשלם מה שאכל:

ח
אם ירש מאביו שט״ח דינו כמטלטלים:

ט
ואם עשה שלא כהוגן כגון שמכר בנכסים מועטין במקום בנות אין במכירתו כלום:

י
קטן בן שש שנתנו לו מתנה על ידי גדול ולא פירש אימתי יתננו לו והוא נתן לו עכשיו אם אין הקטן חריף ובקי אזי פשע זה במה שנתנו לו:

יא
היה אפטרופוס לקטן אפי׳ הוא חריף אין במעשיו כלום אף במטלטלים אלא מדעת האפטרופוס. ויש אומרים במתנה א״צ דעת האפטרופוס:

יב
והסמוכין על שולחן בעל הבית. דינו כאפטרופוס:

יג
ואחר שהגדיל אפי׳ י"ל אפטרופוס שמינהו אביו מקחו מקח וממכרו ממכר:

יד
אף על פי שהאפטרופוס צריך לקיים דברי המת ואסור ליתן הנכסים ביד היתום ולא ללוקח עד הזמן שצוה. מ״מ מקחו קיים. ואם תפסן הלוקח מיד אין מוציאין אותו מידו:

טו
קטן היודע בטיב מו"מ וא"ל אפטרופוס שנשא ונתן במטלטלים וטעה דינו כדין הגדול באונאה:

טז
אין מקח הקטן וממכרו במטלטלין קיימין. אלא כשמשך או המשיך:

יז
אבל אם נתן מעות על המקח. וחזר בו אינו מקבל מי שפרע:

יח
אחרים שחזרו בו מקבלים מי שפרע:

יט
וכן אם קנו מיד הקטן או שהשכיר מקום המטלטלין וחזר בו לא קנה הלוקח:

כ
וכן קטן שקנה מטלטלין וקנו מידו ושכר המקום לא קנה עד שימשוך:

כא
קטן שקנה קרקע ונתן דמים והחזיק בה תעמוד בידו:

כב
קטן שלוה מאחרים יש מי שאומר שחייב לשלם כשיגדיל. וזהו כשלוה בפעוטות:

כג
ואם מכר הקטן ואין במכירתו כלום כענין שנ"ל צריך להחזיר המעות ואם א"ל הלוקח גובה ממנו מבני חורין:

כד
קטן בפעוטות שהודה בעסק מו"מ גובין מנכסיו:

כה
איזה שבועה נשבעין לקטן עח"מ סצ"ו ומ"ש שם בס"ד:

כו
קטן שערב לאחרים פטור אף כשיגדיל:

כז
וכן אם חבל והזיק פטור אף כשיגדיל:

כח
קטן שגנב מחזירין קרן לבעלים אם הוא בעין ואם אינו בעין פטור אף לאחר שיגדיל:

כט
ראוי לב"ד להכות הקטנים כפי כחן על הגנבה. וכן אם הזיקו וחבלו במתכוין מכין ורודין אותו כפי שיראה להם:

ל
קטן שהכה אביו או חבל באחרים או עבר שאר עברות בקטנותו טוב שיקבל על עצמו איזה עונש וסיגוף לתשובה ולכפרה ביחוד כשהיה בן דעת וזוכר חטאו:

לא
בכל אלה הדברים קטן וקטנה שוין:

גולה שנית לדיני פעוטות הנוגעים לקטנה בלבד ממנה שותים שתי ערוגות:

א למיאון

א
קטנה שהגיעה לעונה זו שנוטלת אגוז וזורקת צרור (ויתבאר עוד) ואין לה אב (או שי"ל אב והשיאה אביה אחר שנתאלמנה או נתגרשה שאין לו עוד רשות בה) והשיאוה אמה ואחיה לדעתה כיון שקדושיה דרבנן אם אינה חפצה בבעלה א"צ גט אלא יוצאת ממנו במיאון:

ב
אבל אם השיאוה שלא לדעתה אפי' מיאון אינה צריכה:

ג
וכן אם נשאת מדעת עצמה בלבד א"צ מיאון:

ד
וכן היתומה בחיי האב צריכה דעת אביה:

ה
וי"א שאם הגיעה לפעוטות צריכה מיאון:

ו
נתקדשה ע"י אמה ואחיה (או אביה) והיא לא קבלה הקדושין א"צ למאן:

ז
היכי דמי מדעתה עבדי לה גננא ומלבושי ומדכרי לה גבר. שלא מדעתה דלא מדכרי לה גבר:

ז
כשאמרו א"צ מיאון י"א שדינה כפנויה אפי' גדלה תחתיו אם לא בעל אותה משגדלה ומותרת לאחר בלי מיאון. וי"א שאסורה לאחר אלא אם מתה אינו יורשה ואינו זכאי במציאתה:

ח
השיאוה לדעתה זוכה בכל הדברים שזוכה בהם הבעל זכאי במעשה ידיה ובמציאתה ובמתנותיה וירושתה ואוכל פירות בחייה כל זמן שלא מיאנה:

ט
וכן הוא חייב לה בעשרת הדברים שהבעל מתחייב לאשתו כל זמן שהיא תחתיו:

י
אבל אם הלך למד"ה ולותה ואכלה או לצורך פדיונה ועמדה ומיאנה אינו חייב לשלם אע"פ שאכל פירותיה ואפי' הן בעין שלקטן ועדיין מונחין ברשותו אינו מחזירן:

יא
פחותה מבת שש אפי' היא נבונת לחש ביותר ויודעת לשמור א"צ למאן:

יב
מבת שש עד בת עשר בכלל. בודקין אותה אם יודעת לשמור קדושיה בתורת קדושין ה"ז צריכה מאון:

יג
ואם אינה יודעת לשמור קדושיה א"צ למאן אלא הולכת לבית אמה כאילו לא נתקדשה מעולם:

יד
היתרה על בת עשר אפי' סכלה ביותר צריכה מיאון והוא שלא תעשה מעשה שטות:

טו
אבל השוטה הגמורה שאינה יודעת לשמור קדושיה לא תקנו לה נשואין:

טז
המיאון הוא שתאמר **אי אפשי בפלוני בעלי. או אי איפשי בקדושין שקדשוני אמי ואחי. ואבי**:

יז
אפי' לא אמרה דבר אלא הלכה ונתקדשה לאחר כשהיא קטנה. אפי' היתה נשואה קדושיה הם מאוניה:

יח
ממאנת בין מן האירוסין. בין מן הנשואין:

יט
אפי' שלא בפני הבעל. ושלא בפני ב"ד:

כ
רק שיהו שנים שיעידו על הדבר לכשתגדיל ולא נתקדשה לאחר שתהא מותרת להנשא:

כא
וכשנתקדשה בפרהסיא לאחר. הוי כאילו מיאנה בפני שלשה:

כב
אבל כשנתקדשה בצינעא. צריכה למאן בפני שלשה לכתחלה ובדעבד כשרה בפני שנים:

כג
וממאנת כל זמן שהיא קטנה אפי' ד' וה' פעמים בין לו בין לאחר:

כד
וכשם שממאנת בבעל כך ממאנת ביבם אם לא מיאנה בבעל:

כה
השנים שמיאנה בפניהם כותבין לה גט מיאון וחותמין ונותנין לה:

כו
ואינו כגט גרושין להיות נתינתו מגרש. לפיכך אינו צריך לא כתיבה תמה. ולא לשמה. ולא מסירה. לא דבר ממשפטי הגט:

כז
ואין כותבין בו טופס הגט שלא יראה כגט גמור:

כח
בעטור הביא תחלה נוסח ארוך ודחאו. וזה נוסח הר"מ וקצתו מבה"ע:
בכך וכך לבריאת עולם. למנין שאנו מונין. מיאנה פ' בת פ' בן פ' בפנינו: ואמרה אמי או אחי. או אבי. הטעוני וקדשוני. או השיאוני ואני קטנה. לפ' בן פ' והשתא גליתי דעתי קדמיכון דלא צבינא ביה ולא קאימנא ביה ובדקנא פ'. ואתבריר לנא דקטנה היא וכתבנא וחתמנא ויהיבנא לה להיות לזכות ולראיה בידיה למהך להתנסבא לכל גבר די תצבי. עדים:

כט
אלו שממאנת בפניהם צריכין שיכירו אותה (ושהיא קטנה) ואת בעלה לפיכך כל מי שיראה שמיאנה בפני שנים יכול לכתוב לה גט מיאון להתירה אע"פ שאינו מכירה שודאי הכירוה אותם שמיאנה בפניהם:

ל
עבב"ה שנסתבך בענין ובחי' פרשתיו כך שאין יכול לכתוב אא"כ יודע שאותן שמיאנה בפניהם מכירים אותה כך הוא מעיקר הדין ולפיכך כותבין לה הרואים שמיאנה בפני מכיריה אע"פ שאין הכותבין עצמן מכירין אותה ולא כל הרואה רשאי לכתוב אלא עד שיתברר לו שמיאנה בפני המכירין וסתם הכותבין הם ב"ד ומאן דלא גמיר ודאי דאינו כותב וה"פ כל ב"ד שיראה כותב לה ע"פ המכירים זה ברור בעיני באופן שנתיישב מ"ש בב"ה עמ"ש שם בס"ד באורך יותר:

לא
הממאנת אין לה כתובה מאתים או מנה:

לב
אבל יש לה תוספת:

לג
ואין לה מזונות ופירות כדלעיל:

לד
ונכסים שהכניסה לו אם הם בעין בין של מלוג בין של צאן ברזל נוטלתן:

לה
ומה שהוציא מהם א"צ לשלם:

לו
וי"א דווקא כשנשתמש כדין (ובעלה) [אלטונא תקח: ובלה] אז פטור מלשלם וכן מה שנגנב מהם או נאבד אבל אם הוציא שלא כדין חייב לשלם:

לז
והו"ל ספיקא דדינא ואין מוציאין ממנו בע"כ (ויש כאן בטור ט"ס שנשמטה מלת אין ונמשך הש"ע אחריו וקבע לשבשתיה וצ"ל אין צריך לשלם:

לח
ולענין בתה של ממאנת (אם אפשר עמש"ל בס"ד) ונ"ל פשוט הדין אמת שהוא ככל הבנות שי"ל מזונות ואין מקום לתמיהת הר"ן וההמ"מ בזו אם אמנם רוח אחרת אתי בכוונת הר"מ כמ"ש בהגהותי בס"ד:

לט
הוא מותר בקרובותיה והיא מותרת בקרוביו וכשרה לכהונה:

מ
ואינה צריכה להמתין ג"ח:

מא
נשאת לאחר וגרשה או מת מותרת לחזור לראשון:

מב
ולא עוד אלא אפי' גרשה הראשון והחזירה ומאנה בו ונשאת לאחר וגרשה האחר מותרת לחזור לראשון:

מג
אבל המגרש את הקטנה בגט יש לה כתובה ואסור בקרובותיה ואסורה בקרוביו ואסורה לכהונה וצריכה להמתין ג' חדשים קודם שתנשא לאחר:

מד
ואם מיאנה באחר אסורה לחזור לראשון שיצאה ממנו בגט ואצ"ל אם גרשה האחרון או מת:

מה
וכן אסורה לקרוביו של ראשון אע"פ שיצאה מן האחרון במיאון:

מו
הממאנת ביבם אסורה באביו אבל מותרת בשאר קרוביו לפיכך מותרת לשאר האחין:

מז
עד מתי הבת ממאנת עד שתביא שתי שערות אחר שתים עשרה שנה:

מח
או עד שתלד:

מט
י"א דמשעת עיבור נחשבת גדולה למיאון והיא דעת התו':

נ
ודע דבנים פליגי בה אמוראי אי הוו כסימנין או עדיפי מסימנים ולכאורה משמע מסתימת הטור והש"ע דאזדו בשטת מ"ד עדיפי ולפום הכי ס"ל אפי' ילדה בקטנותה ממש הרי היא חשובה גדולה לפיכך לא התנו כלל באיזו קטנה הדברים אמורים ונראה שכן הבין גם בב"ש המפרש שכ"כ בפשיטות דלהרי"ף ותו' וראי"ש לר"ס אפי' כשתלד בעת קטנותה הוה כסימנין אחר שגדלה משמע בכל גוונא וזו שגגה היא במ"כ כדמוכח בהדיא בההוא סוגיא דלא איירי אלא בשנה הסמוכ' לגדלות שהיא מבת י"א ויום א' עד בת י"ב ויום א' שהוא תוך הזמן אבל קודם לזה שהוא לפני הזמן ליכא מ"ד אלא סתמא דטור וש"ע כפירושו דנתנו לבנים דין סימנים וכי היכי דש"ש לא מהני תוך הזמן (כמ"ש שם בס"ד אע"ג דהיא גופה קשיא) ה"ה בנים (אפי' לר"ס ובלישנא דעדיפי לא אתי אלא לאפוקי מדר"י כ"ש לאידך לישנא ולר"ז נמי) (ואצ"ל) [אלטונא תקח: ואת"ל] דאזלי בה לחומרא אפי' בתוך הזמן (אף על גב דמקילי בסימנין כה"ג) משום דסברי דעדיפי מסימנין בהא נמי מיהא לפני הזמן מי איכא דס"ל דהוו כסימנין זה ברור ופשוט:

נב
עפ"ז הרווחנו שאם ימצא עוד בזה"ז מקום שיולדות שם הנשים בנות ה' שנים או ו' כמ"ש סופרי או"ה וכענין שהוכיחו רז"ל שב"ש הולידה בת ה"ש וו"ש ויוסטיני בת אסוירוס הגידה שילדה בת ז"ש אעפ"כ אינן גדולות למיאון ול"ת לך א"כ מצינו חמות ממאנת דתנא דידן ודאי סבר דא"א בזה"ז ובמקומות פזורינו כמו שהיא האמת שלא נראה ולא נשמע כזאת בימינו ובימי אבותינו ומדורות הראשונים לא גמרינן ותנא דידן לא איירי אלא במידי דשכיח לזימנין אבל למעוטא דמיעוטא דלא שכיח כלל ודאי לא חייש משו"ה לא פריך לה תלמודא מב"ש ולפי דרכנו למדנו זכות גדול למעשה דוד עם ב"ש כי קטנה היתה מבת חמש ולמטה כשנשאת לאוריה ושמא נשאת לו שלא מדעת אביה אלא כשהיה במלחמה ולא קבל קדושיה ולא נתרצה או שמא כבר מת קודם שנשאה אוריה וא"ל ממה שנמנה בין גבורי דוד אח"כ כי גם אוריה ועשהאל נמנו אחרי מותם אמנם אליעם בד"ה לא נמנה כלל (עם שדחקתי שם לפרש אחיה (השלוני) [אלטונא תקח: הפלוני] עליו) לפיכך אפי' מיאון לא היתה צריכה שאע"פ שחזרה מבית דוד לבית אוריה לא היה במעשיה כלום כ"ש שאין מיאון גדול מזה (וגם היה קודם שנתעברה

דלהרמב"ם יכולה למאן בימי עבורה אפי' תוך הזמן כ"ש לפני הזמן) אע"פ ששלחה דוד לבית בעלה לחפות עליה וזה נראה דבר הגון מאד להסיר לזות שפתים מעל אדונינו דוד המע"ה אשר בית ישראל נכון עליו אשר לא סר בכל מה שנאמר עליו לזכותו ועתה נתיישב היטב מה שלא חשב לו המקום עון א"א כלל כמו שמוכיחים הכתובים בברור:

נג

הלכה רווחת בישראל שמיאון נוהג גם בזה"ז בפחותה מבת י"ב שנה. ועתש"ו אמז"ה בש"א ז"ל (סקי"ב) הלמ"ע:

ערוגה ב לגירושי קטנה

א

קטנה שנתקדשה ע"י אביה ומת או שנשאת אם מבחנת בין גטה לד"א. דהיינו שנותנין לה צרור וזורקתו אגוז ונוטלתו (וי"א משהגיעה לעונת פעוטות דווקא דהיינו בת שית או בת שבע לפום חורפה) מתגרשת ע"י עצמה. ואם אינה מבחנת וגרשה ע"י עצמה אינה מגורשת:

ג

אבל בהשיאוה אמה ואחיה ודאי מתגרשת בכל גוונא דמן הדין א"צ גט ולא אפי' מיאון:

ד

כל היכא דיש לקטנה יד לקבל גטה יש לה תורת חצר או ד"א לקבלו. כמש"ל לענין זכיה ומתנה:

ה

קטנה אפי' א"ל אב או שנשאת אינה יכולה לעשות שליח לקבלה. ונ"ל פשוט דה"ה ליתומה שנתקדשה למיאון אינה יוצאת בגט ע"י שליח לקבלה. ואע"ג דמציא למאן מאחר שאינה חפצה במיאון אלא בגט כל דתקון רבנן כעין דאורייתא תקון (דיני קדושי קטנה וגרושיה ע"י אביה אין כאן מקומם ויבוארו בעז"ה במקום הראוי להם).

שש אוצרות

ותכלנה שבע שני השבע ימי ילדות (שבהם פרנסתו מצויה והאב מצווה לפרנסו עד כאן) ועד עכשיו כרוך אחר אמו. ותחילנה שבע שני הרעב המה ימי נערות בהם ידע הנער טוב ורע ומתחיל לפקוח עיניו בעסקי עולם (הטבעיים מייחסים אותו לכוכב) ואי לא לאי לא אכיל וצריך להביא צוארו בעול תורה וד"א ויפתחו שש אוצרות על דברי הבצרות. לתת לרעבים לדבר ה' בר ולחם ומזון לשובע ולא לרזון:

א לבן שמונה

א

ארז"ל דורות הראשונים הולידו הזכרים. בני שמונה והוכיחו כן מכמה כתובים:

ב

ובעל שפתים ר"ע מאדומים (פי"ז מספרו) חכם בעיניו בילדי נכרים יספיח ולמד לשונם הסרות לפטפט בדחז"ל רוח עועים הסיתו לדבר בצואר עתק גאוה בלי מגן מפיק באמת כל חכם לב הרואה ישתומם על מעשה כסילות כזה. ואלמלא היה בא בדברי חכמה החרשתי. אמנם כל מבין משכיל יראה כי לא היה חפץ בתבונה כ"א בהתגלות לבו, בריבוי דברים כקול הסירים ואמר לכל כי סכל היה כל דבריו שם (המכ) [אלטונא תקח: המה] מהבל יחד. ולא ידע מאי קאמר. לשוא שקד על ס' מירם אך לשקר שמר. כי אחרי ראותו מוכרח בכתוב שאחז הוליד את חזקיה בן י"א שנה זדון לבו השיאו להביא בשם מפרש מאו"ה שהתעורר ע"ז ואמר כי זולתו התיר הקושי הזה. לומר כי חזקיהו לא מלך תיכף למות אביו. אבל לסבות מה שבת הכסא סך שנים. אפס הוא דחה תשובה זו באמרו שאם היה כן א"א שלא הוזכר דבר מזה. אם בס' מלכים אם בס' ד"ה. ומדעתו השיב כי דרך הכתוב הוא על חצאי השנים פעם למנותם תמימות ופעם לא ימנה. ובכן אפשר כי הכ' שנה של אחז היו בלתי שלמות וכן הי"ו היו י"ז ובהפך זה הכ"ה של חזקיהו לא היו כ"א כ"ד שלמות וב' או ג' שנים יותר עכלה"מ. וע"ז הוסיף להעיז פניו האדומי הלז באמרו. ובאמת גם התשובה הראשונה תכון. ואני קורא עליו ורועה כסילים ירוע איש לשון ודובר שקרים לא יכון. אבל אשר לבו יבין ושום שכל במקרא הלא יכיר כי לב הותל הטהו ומפרש שוטה הגדיל והעלה לשמים שיאו. תעה אחרי בני נכר העוה נלאו כהתעות שכור בקיאו כולם לא הרגישו שהוא דבר שא"א להשמע כלל ששבת כסא המלוכה בין מות אחז ומלך חזקיהו. שהרי הכתוב אומר בשנת י"ב לאחז מלך הושע. ובשנת שלש להושע מלך חזקיה ושנה הרביעית לחזקיהו היא השנה השביעית להושע ושנת שש לחזקיה היא שנת תשע (כל זה מפורש בכתוב) הנה שהכתובים מוסיפים להקדים ולמנות שנה למלכותו של חזקיה. וגרעו כנגדה שנה משל אחז שמלך שש עשרה באמת. ואיך א"כ אלה הטפשים בכלל עשו בהפך וקיימו אפשרות לנמנע. הלא נראה לעין השמש כי פיהם דבר שקר וכזב מוחלט. צללו בתהום האולת לאין חקר. בין בתשובה הראשונה בין בשניה. כי מנ"ל להוסיף שנים קטועות. שא"ל רמז ורמיזה (אם אמנם אף אנחנו בהגהות מפרשי התנ"ך הוצרכנו להשתמש במספר שנים מקוטעות. כדי לכוין חשבון תשע שנים להושע (כמ"ש שם בס"ד) מנינו י"ב של אחז י"ג אמתית מקוטעות וכן שלש דהושע למקוטעות ע"ש דברים נכוחים בטעמן. משא"כ להוסיף

עליהם ועל שנות חייו של אחז ועל שני מלכותו הפך מה שאנו רואים שהכתוב נתכוין לגרוע מהם ולא להוסיף ע"כ לא יתכן בשום אופן להוסיף להם מקוטעות ויתברר הדבר שלא ידע האדומי עם מפרשיו במה יכשלו. לו חכמו ישכילו כי לא דבר חדש הוא במקרא שהולידו דורות ראשונים בני י"א ובפחות מכן וכמה מקראות לעדים נאמנים כי מלבד כל הנזכרים ובדרז"ל עוד יש לנו כיוצא בה גם שהמע"ה בהכרח הוליד בן י"א ושאול לכל היותר בן שמונה היה כשהוליד כמ"ש בס"ד במקומו ודוד נמשח למלך בן י"ב שנה (ועשה כל הגבורות הנוראות בדוב וארי וגלית בפרק ההוא ובסמוך) כמו שהוכחתי שם בס"ד ומה שאירע לאב אירע לבן גם שלמה קבל מלכותו בן י"ב שנים, וכבר היה חכם מכל האדם כנראה ממעשיו לכן זכה בה עוד ביתר שאת. מדיהב חכמתא לחכימין) ומלבד אלה שאין להאריך בידוע משינוי טבעם כחם וגבורתם של ראשונים בכל הענינים גדולים עם קטנים אף אם יפלא בעינינו אלו הנחשבים בערכם כחגבים ואמת לא היה ראוי וכדאי לכפל בהבאת דברי אדומי הלז אשר הבל יפצה פיהו בבלי דעת. מלין יכביר עני הדעת. היה שכן אכל פתו עסה בלוסה בסובין ובמורסן שבה. יתן אוכל ולא למכביר. לא לזרות ולא להבר. מה לתבן את הבר. ללצים הוא יליץ לרעים התחבר כל מה שמצא שיחה בטלה בספרי עע"ז קבעה כמרגלית בספרו והראם בהם ידו החזקה ובקיאותו בחדרי משכיתם ולא בשום מדע ותבונה רק בפטפוטי דברים רבים מרבים הבל וכפתי יאמין לכל דבר האמין בכותבי פלסתר ועל האמת דחז"ל המפורסמים בעמים לכנים ונאמנים כפה פסכתר חשב לבנות וסתר להשיב אל יבשת חכמה בחלומו חתר (ושקר) [אלטונא תקח: ושקע] באולתו ולא פתר והנה למשכיל לא (יזיכו) [אלטונא תקח: יזיקו] רבוי דבריו טובם כחדק האם איש שפתים יצדק רק מפני שספרו קבעו בדפוס נאה ועשאו כיון צלמו וכל רוח חיים אין בגלמו ועטרו בקרמי לשונו הנדמה יפה לטפשים שכמוהו אשר חכם לא יבין הוות ולשוא נברא להם פה כי לא יטעמו מאומה טעם זקנים ולא ידעו להבדיל בין נאה לכעור בעצם וכ"זב סיגים על חר"ש מצופה וקונים ספרים כאלו בדמים יקרים להכניס צרה לביתם ואחר הדלת והמזוזה שמים זכרון תורה שלמה מצותיה פרטיה ודקדוקיה והבנת תעלומותיה ועמקיה וכבר הארכתי במ"א על אודות האיש ואת שיחו שאינו נאה כולה נעה וחשודה מכף רגלה עד קדקדה שמו הנאה לו מעור עינים וכלה שעיניה טרוטות כל גופה צריך בדיקה כסוטות (עש"י סל"ג) ושמעתי שגם חכמי הדור באותו זמן שנדפס הס' ההוא גזרו לבער אותו ס' שכל עסקו בדרשות של דופי לזה לא נמנעתי מלפרסמו להרים מכשול מדרך עמנו ויהיו לרצון אמרי פי:

ד
חזרנו לענין. דע אע"פ שזה אמת גמור ומהימן ויציב פתגמא מיהו אנן מדורות ראשונים לא גמרינן כ"ה הלכה קבועה אליבא דב"ה ותימה מהרב בעל חות יאיר (סע"ב) שכמדומה כב"ש אמרה לשמעתיה אם בדיוק כתב בתחלה שהנער היה בן ח'. (וצ"ל מ"ש האשה כבר הוא בן ט' בודאי לא הכחישה (לאשה) [אלטונא תקח: לאישה] ובעלה השואל האמת הגיד לנשאלה לידע משפט הנער וע"כ צריך לפרש שהיה בן שמונה שלמות וכבר נכנס לתשיעית) לפ"ז לא היה צריך להטריח עצמו שם כל הטורח כי כל זמן שלא מצאו לו תשעה ויום אחד עדיין אין ביאתו ביאה לשום דבר אף על פי שהרגישה באבר חי כמ"ש שם (ובודאי היה שם הכנסת עטרה ואין מקום לספק זה לדעתי באופן ההוא שזכרו הרב בעל התשו') אעפ"כ אינו נחשב כלום. כמו שאינה נחשבת ביאת פחותה מבת ג'. אע"פ שהרגישה בהנאה כענין שבא לפני ר"ע:

ה
וראוי לפרסם המעשה הנפלא ונורא הלז. לא יאומן כי יסופר שנער קטן כזה בדורות הללו אנס אמו. ונוסרו כל הנשים המגעגעות בילדיהם הקטנים ולא יקחו אותן ערומים בין ירכותיהן במטתן. אף כי להשכיבם על בטנם לישן עמהם. באמת לא נשמע כדבר הזה מעולם וראוי היתה אותה אשה לעונש גדול כי היא פשעה פשיעה גדולה עשתה נבלה להתנהג עם נער כזה במעשה אישות ותחת ידה המכשלה השי"ת ישמור עמו מכל דבר תקלה:

ו
קטן פחות מבן ט' ויום אחד שבא על הגדולה אפילו כענין שנ"ל לא עשאה מוכת עץ לפיכך כתובתה מאתים:

ז
בד"א שלא השיר בתוליה. אבל אם השירן אין לה אלא מנה. ל"ש הכיר בה או לא הכיר בה:

ח
לרב כהנא כבן ז' כבן ח' הם פעוטות:

ט
ולענין תענית יום כפור לרב הונא ולרב נחמן תנוקת בת שמונה מחנכין לשעות:

אוצר ב לבן תשעה ויום אחד

א
אם בא על יבמתו קנאה (והיא כמאמר בגדול):

ב
ואינו נותן גט עד שיגדיל:

ג
ומיטמא בנדה. לטמא משכב תחתון כעליון:

ד
פוסל ואינו מאכיל בתרומה:

ה
ופוסל את הבהמה מע״ג המזבח:

ו
ונסקלת על ידו:

ז
אם בא על אחת מכל העריות האמורות בתורה מומתין על ידו:

ח
(בשוגג נאסרות על ידו):

ט
והוא פטור:

י
האב שאמר בני זה בן ט׳ בתי זו בת ג׳ נאמן לקרבן אבל לא למכות ולעונשין:

יא
בגד של קטן המתהלך לבדו בשוק וא״צ לשמרו שמתכסה בו ראשו ורובו וגדול אינו מתבייש לצאת בו לשוק באקראי חייב בציצית והוא לדברי הטור של קטן בן תשע:

יב
למתניתא הפעוטות הן כבר ט׳ כבר י׳:

יג
לענין תענית ביו״כ. לרב הונא ולר״נ בת ט׳ כחושה ובן ט׳ הבריא מחנכין לשעות:

אוצר ג לבן עשרה שלמות

א
בן י׳ למשנה אחר שלמד חמש שנים מקרא ואם התחיל מקרא בששית מלמדין אותו משנה בעשירית כי דיו לעסוק במין למוד אחד חמש שנים:

ב
בן י׳ הוא פעוט דמתניתא:

ג
בן י׳ כחוש או בריא מתענה לשעות:

ד
בת י׳ בריאה משלמת דרבנן:

אוצר ד לבני אחד עשר שלמות

א
בן י״א כחוש מתענה לשעות:

ב
הבריא משלים מדרבנן:

ג
בת י״א אפילו כחושה משלמת דרבנן:

ד
בת אחד עשר שנים נדריה נבדקין אם ידעה לשם מי נדרה או הקדישה נדריה קיימין:

ה
עד כאן נקראת הקטנה פגה אפילו הביאה שתי שערות אינן אלא שומא:

אוצר ה לבן שתים עשרה שלמות

א
בן י״ב אפילו כחוש משלים דרבנן:

ב
נדריו נבדקין:

ג
כל שנת שלש עשרה עדיין קטן הוא לכל שאר דבר אפילו הביא שתי שערות אינן אלא שומא:

ד
קטן לא תקינו ליה רבנן נשואין. והמשיא בתו לקטן עליו הכתוב אומר למען ספות הרוה את הצמאה:

ה
אבל סמוך לפרק שרי דהיינו בשנת י״ג לקטן:

ו
קטן אפילו מבן ט׳ ולמעלה שהשיאו אביו אין לה כתובה (אפילו כתב לה):

ז
ואם בא עליה משהגדיל יש לה עיקר כתובה מאתים לבתולה. מנה לאלמנה:

ח
אבל תוספת שכתב לה בקטנותו אין לה ואפילו השיאו ב״ד יתומה קטנה לקטן (ס״ל דכה״ג אית להו רשות לב״ד להשיא לקטן ובהכי מתיישב דעת בעל הג״ה):

ט
אף העיקר אינה גובה מכח שטר הכתובה אלא מתנאי ב"ד ולפיכך אינה גובה אלא מבני חורין ולא ממשועבדים שנמכרו בקטנותו: %% (יא) [אלטונא תקח: י] עכשיו נהגו לחנכו בתפילין חצי שנה לפני שנת חיובו:

יא
ומאחר שיש לו תפילין בראשו ראוי להיות לו ג"כ טלית לעטוף דמצוה אע"פ שיש לו טלית קטן:

יב
ובספר מהריי"ל הביא סמך לבחורים שאין מתעטפין עד שנושאין נשים אך בשירי כנסת הגדולה תמה עליו כסבור היה שפוטרן לגמרי ממצות ציצית כל זמן שהן פנויין וזו לא עלה ע"ד אדם מעולם. במחילת כבודו שגה בדעת מהריי"ל שאין כונתו אלא על טלית גדול בלבד שאין מתעטפין. אבל יש להם ודאי טלית קטן. גם אנכי עשיתי לו סעד קצת במור וקציעה. מ"מ לפי דעתי יותר נכון שיתעטפו גם בטלית גדול מעת שמניחין תפילין ואצ"ל הגדולים שלא נשאו. אמנם לאו בתורת חובה אני אומר אפילו לגדולים. כשיש להם טלית קטן ודאי יוצאין בו מד"ת יע"ש:

אוצר ו לבת שתים עשרה

כולל שלש מגורות סימנם נקב"ה. נערה קטנה בוגרת וכלולים בה"א הידועה

א

א
בת י"ב משלמת דבר תורה:

ב
הבת שהביאה ש"ש אחר שיש לה [אלטונא תקח: י"ב] שלמות ויום אחד הרי זו נערה ונקראת בוחל:

ג
לא הביאה ש"ש אע"פ שנראו בה סימני איילונית עדיין קטנה היא לכל דבר עד עשרים שנה:

ד
באו לה ש"ש בשנת שלש עשרה (וזה נקרא בא סימן התחתון למטה בגוף בבית הערוה) תקרא נערה עד ששה חדשים גמורים:

ה
בזו ובזו (ר"ל קטנה ונערה) אביה זכאי במציאתה במעשה ידיה ובהפרת נדריה בקדושיה ובכסף קנסה ובמכירתה ויתבארו פרטי דברים הללו במקומן בעז"ה:

ו
הבת משתהא ראויה לביאה עד שתבגר יש לה קנס חמשים דאונס ומפתה (מלבד ג' דברים כמ"ש במקומו בס"ד) ואם א"ל אב הוא לעצמה:

ז
הבת שנתארסה ונתגרשה קנסה לעצמה:

ח
אונס ומפתה דנין בכל זמן בב"ד של שלשה סמוכים באי"י:

ט
והאידנא שאין סמוכים מנדין עד שיפייס ויתן שיעור מה שראוי לו ליתן ויבואר עוד בעז"ה במקום הראוי:

מגורה שניה מה בין קטנה לנערה:

א הנערה גדולה היא לכל דבר לעונשין ולדבר שבממון אלא שרשות אביה עליה כנ"ל:

%%% ב מה בין נערה לבוגרת לעונשין שבתורה בדבר אחד ויחלק לב':

א הוצאת ש"ר לענין ממון ומלקות

א
המוציא ש"ר על נערה בתולה בת ישראל ונמצא הדבר שקר לוקה. שנאמר ויסרו אותו ואזהרתו מלא תלך רכיל: %%%%% (ג) [אלטונא תקח: ב] ונותן מאה כסף מזוקק (שעורו נ"ל בפי"ד מברכות הורי) הר"מ ז"ל נתן טעם נאה לדבר. לפי שרצה להפסידה כתובה חמשים כסף לפיכך ישלם שנים אמנם טעם כסף כתובה יבואר אי"ה במקומו:

ג
המוציא ש"ר על הקטנה ועל הבוגרת פטור מן הקנס ומן המלקות:

ד
אין דנין דין זה אלא בפני הבית בב"ד של כ"ג:

ה
ומ"ע שתשב אשת המוציא ש"ר תחתיו לעולם שנאמר ולו תהיה לאשה אפי' עורת או מוכת שחין:

ו
ואם גרשה עבר על ל"ת. שנאמר לא יוכל לשלחה כל ימיו:

ז
וכופין אותו ומחזיר ואינו לוקה:

ח
קדם אחר וקדשה או שמתה או שהיה כהן שאסור בגרושה הרי זה לוקה על גרושיה:

ט
נמצא בה דבר ערוה. או שאסורה עליו מחייבי לאוין או מחייבי עשה. ואפיי מאיסורי שניה (עמ"ש בס"ד בחי' היכי אתו רבנן ועקרו ד"ת) הרי זה יגרשנה בגט שנאמר ולו תהיה לאשה הראוי לו: %%%%% (יא) [אלטונא תקח: י] באו עדים שזנתה קודם אירוסין אין לה כתובה שהרי כנסה בחזקת בתולה ונתעלמה מהרב"י (סקע"ז) הלכה וגמרא ערוכה:

ב לענין נפשות ומכות כיצד הוצאת ש"ר

א
בא לב"ד ואמר פ' קרבתי לבתך שקדשתיי ולא מצאתי לה בתולים וכשחקרתי על הדבר נודע לי שזינתה תחתי משארסתיה ואלו הם עדיה (שארוסה היא ושזינתה) ב"ד שומעין דברי העדים וחוקרין עדותן אם נמצא הדבר אמת נסקלת:

ב
הביא האב עדים והוזמו עדים שהביא הבעל (על הזנות) יסקלו וילקה הוא ונותן מאה סלעים וע"ז נאמר ואלה בתולי בתי אלה העדים שיזימו עדי הבעל:

ג
חזר הבעל והביא עדים אחרים והזימו עדי האב הרי הנערה ועדי אביה נסקלין עז"נ ואם אמת היה הדבר:

ד
הוציא עליה ש"ר והיא בוגרת אע"פ שהביא עדים שזינתה תחתיו כשהיתה נערה ה"ז פטור מן המלקות ומן הקנס:

ה
ואם נמצא הדבר אמת תסקל:

ו
כל נערה שא"ל קנס אם נאנסה או נתפתתה כך המש"ר פטור מן המלקות ומן התשלומין:

ז
וכן העכו"ם שנתגיירה ושפחה שנשתחררה פחותה מבת שלש שנים ואפיי היתה לידתה בקדושה אם הורתה שלא בקדושה המוציא עליה ש"ר פטור מן הקנס וממלקות שנאמר כי הוציא ש"ר על בתולת ישראל עד שתהא הורתה ולידתה בקדושה:

ח
קידש נערה וגרשה וחזר וקדשה והוציא עליה ש"ר והביא עדים שזינתה תחתיו בקדושין הראשונים ונמצאו זוממים ה"ז פטור:

ט
וכן אם היתה יבמתו שכנסה והוציא עליה ש"ר והביא עדים שזינתה תחת קדושי אחיו ונמצאו זוממין ה"ז פטור וכל הפטור אם רצה לגרש יגרש:

י
אינו חייב עד שיבעול אותה כדרכה ויוציא ש"ר בכדרכה:

יא
בעלה שלא כדרכה ואמר לא מצאתיה בתולה פטור ומכין (אותה) [אותו] מכת מרדות:

יב
וכן אם אמר לא מצאתיה בתולה ולא אמר שזינתה תחתי או שאמר זינתה תחתי ולא הביא עדים אלא באו (מאלהים) [אלטונא תקח: מאליהם] ה"ז פטור אע"פ שהם נהרגין אם הוזמו:

יג
זה שנאמר בתורה ופרשו השמלה לשון כבוד שנותנין ונושאין בסתרי הדבר וכן אלה בתולי בתי הן זוממי עדי הבעל:

יד
הבא על נערה המאורשה היו שניהן מזידין שניהם בסקילה ואינן חייבין עד שתהא נערה בתולה מאורשה והיא בבית אביה:

טו
היתה בוגרת או נכנסה לחופה ולא נבעלה אפי' מסרה האב לשלוחי הבעל וזנתה בדרך הרי הם בחנק:

טז
והבא על הקטנה מאורסה בבית אביה הוא בסקילה והיא פטורה:

יז
ונערה מאורסה בת כהן שזנתה בסקילה:

יח
באו עליה(אלטונא תקח: ן) עשרה והיא בתולה בבית אביה הראשון בסקילה וכולן בחנק:

יט
באו עליה שלא כדרכה עדיין היא בתולה והכל בסקילה:

כ
נערה מאורסה שהיתה משוחררת או גיורת אע"פ שנשתחררה ונתגיירה פחותה מבת שלש הרי זה בחנק ככל א"א:

כא
כל זנות האמור בנערה המאורסה הוא קודם שנכנסה לחופה אבל משנכנסה לחופה אף ע"פ שלא נבעלה דין בת ישראל המאורסה כאשת איש לכל דבריה והרי היא ובועלה בחנק:

כב
ואם בת כהן היא בשרפה ובועלה בחנק הא למדת שלש מיתות באשת איש יש בחנק ויש בשרפה ויש בסקילה כ"ה העיקר:

כג
אבל לדעת הר"מ חדוש יש במוציא ש"ר שאפי' זנתה אחר שנכנסה לחופה היא בסקילה וכן דעת רשב"ם בתו':

כד
היכן סוקלין נערה המאורסה אם זנתה בבית אביה ובאו עליה עדים בבית חמיה אחר שנסת (בין בעלה הבעל בין לא בעלה כה"ע) ה"ז נסקלת על פתח בית אביה:

כה
זנתה בבית אביה ובאו עליה בבית אביה (היינו קודם שניסת) נסקלת על פתח שער העיר (ויג"א):

כו
באו עליה עדים אחר שבגרה תסקל בבית הסקילה:

כז
היתה הורתה שלא בקדושה ולידתה בקדושה נסקלת על פתח שער העיר:

כח
כל שמצותה לסקלה על פתח שער העיר אם היתה עיר שרובה עכו"ם סוקלין אותה על פתח ב"ד:

כט
וכל שמצותה לסקלה ע"פ בית אביה אם לא היה לה אב. או שהיה לה אב ולא היה לו בית הרי זו נסקלת בבית הסקילה:

מגורה שלישית

א
אחר ששלמו ששה חדשים משהביאה הבת סימן התחתון בזמנו הרי היא בוגרת נקראת צמל. אין בין נערות לבגרות אלא ששה חדשים:

ב
מעתה אין לאביה רשות בה אלא היא ברשות עצמה לכל דבר:

ג
ויש בבת סימן עליון והוא בכמה אופנים ואלו הן:
משתחזיר ידיה לאחוריה ויעשה קמט תחת הדד: (ב) משישחיר ראש הדד: (ג) משיתן ידו על העוקץ והוא שוקע ושוהא לחזור: (ד) משיפצל החוטם עצמו: (ה) משיטו הדדין: (ו) משיתקשקשו הדדין: (ז) משתקיף העטרה (בשר התפוח שלמעלה מהערוה לעומת הבטן): (ח) משיתמעך הבשר הזה ולא יהא קשה:

ד
כל אלו הסימנין אם נראה בה סימן אחד מהם או כולן והיא פחותה מבת י"ב ויום אחד אין משגיחין בו כמו בסימן תחתון והרי היא קטנה:

ה
נעשית בת י"ב ונראה סי' התחתון אין משגיחין בכל אלו:

ו
ואם לא נראה התחתון ונראה בה אחד מכל אלו הרי הוא ספק בין נערה לקטנה ודנין בה להחמיר:

ז
ואם נראו כולן ה"ז גדולה ודאית שאי אפשר שיבואו כולן עד שלא בא התחתון אלא כבר בא ונשר. כך היא שטת הר"מ ז"ל:

ח
לפ"ז גם סימן העליון סימן נערות הוא ואין סימן לבגרות אלא זמן ששה חדשים אחר שבאו סימני נערות מתחילין ימי בגרות אפי' אין בה אחד מכל סימנים הללו:

ט
ובתוך ששה חדשי נערות אפי' יש בה כל סימנין הללו עדיין נערה היא:

י
אמנם לדעת שאר מפרשים סימנין הללו שמלמעלה סימני בגרות הם שאם באו כולן בתוך ו' חדשים ה"ז בוגרת מיד בין להקל בין להחמיר:

יא
ובאחד מהן הרי היא ספק בוגרת והולכין בה להחמיר שאם קדשה עצמה שלא לדעת אביה או קדשה אביה שלא לדעתה לעולם צריכה גט:

יב
וכן אם קדשה אביה לאחד והיא עצמה לאחר צריכה גט משניהם או מגרש ראשון ונושאה שני כך נ"ל פשוט:

יג
ואם אינו יודע מי קדש ראשון נראה בעיני שאין להחמיר לאסרה בשניהן אלא א' מגרש וא' כונס:

יד
אין האב מפר נדריה:

טו
ולא תנשא לכ"ג:

טז
מ"מ נראה שבזה הכל שוין שאחר ו' חדשים של נערות היא בוגרת מכל מקום וא"צ לסימן עליון:

יז
ואם לא נראה בה סימן תחתון ובא כל הסימן העליון הנ"ל לדברי שאר מפרשים בוגרת ודאית היא:

יח
ויום האחרון של ששה חדשים אם קדשה אביה בו בבוקר והיא קדשה עצמה בערב ובדקוה ומצאו לה סימני בגרות אין קדושי האב כלום:

יט
וי"א בשאינה מכחישתו לומר שהי"ל סימנין בבוקר צריכה גט משניהם:

כ
ודעת הר"מ שהיא בוגרת ודאי מתחלת היום (וצ"ע מה דעתו בסוגיא זו וי"ל דס"ל כי פליגי רו"ש דווקא בקדשה עצמה ג"כ אבל בקדשה אביה בלבד בחזקת פנויה עומדת כמ"ש התו' שם ושמא סובר דכה"ג ל"צ בדיקת סימנין וכל זה לא שוה לי):

כא
לפשטא דסוגיא ומסתימת הפוסקים נראה שאם לא באו סימני בגרות ביומא דמשלם שית אפי' ספק אין כאן והרי היא בחזקת נערה ורשות אביה עליה עדיין עד שיכלו ששה חדשים גמורים מיום ליום ואז נעשית בוגרת בכל אופן מאחר שבא סימן התחתון בזמנו:

כב
וכל הנבדקות נבדקות ע"י נשים כשרות ואפי' אשה אחת אפי' קרובה נאמנת להעיד על הסימנין אם באו אם לא:

כג
אבל במנין השנים אין סומכין עליהן אלא על פי עדים כשרים להעיד:

כד
וי"א שחזקה על פי שכנים שבאו לכלל שנים מספקת. וכן על פי קול שיצא שבאו לכלל שנים מספיק:

כה
המקדש בתו סתם אין הבוגרת בכלל:

כו
יש מי שאומר שאין האב יכול להעשות שליח לקדש בתו בוגרת וחלקו עליו. מ"מ לכתחלה יש לחוש לדבריו:

כז
אין הבוגרת רשאה לנוול עצמה אפי' באבל אביה. לפ' התו' אינה חייבת ואינו מוכרח עמ"ש בס"ד בלקוטים:

כח
לא הביאה סימן התחתון ולא עליון עדיין קטנה היא עד בת כ' אם נראו בה אז סימני אילונית כמ"ש שם בס"ד:

כט
ונסתפקתי אם נשארת ברשות אביה לכל דבר. נ"מ טובא (עש"י סי"ד):

אלון מורה

ובזה חלפו ימי נערות ומתחילין ימי עלמות המיוחסים לנוגה ודומה בהם לצפיר עזים רוקד. ויצר הרע מתחיל להתגרות בו משיתחיל להיות איש דוב אורב הוא לו על הרעה שוקד. ונתנו לו חכמי המוסר רמז במשנה אור לשנת י"ד בודקין את החמץ (הוא שאור המבאיש העסה) לאור הנר ה' נשמת אדם ולעשות לו מוקד ע"י אש דת וערך עליה עצי עול תורה ומצות ולמסרו ביד ת"ח סופר ונוקד וכל דרכיו פוקד. חנוך לנער בילדותו כשור לעול וכחמור למשא לישא חבילתו על כתפו להעקד (על) [אלטונא תקח: עד] שלא יומת בדין סורר ומורה. רע בל יפקד ולא ישתרגו על צוארי עונותיו ילכדונו עול פשעיו בידו נסקד: להתלות **באלון מורה** כאשר אירע לאבשלום אשר נתלה באלה ואלון לפי שלא רדהו אביו והיה כעס לאביו וליולדתו קלון:

א
משפט ב"ס ומורה מפורש בתורה שהוא בסקילה: % ב והיכן אזהרתו לא תאכלו על הדם לא תאכל אכילה המביאה לידי ש"ד והיא אכילת בסו"מ (והיא אזהרה כללית שלא לאכול ולשתות בדרך זולל וסובא כמ"ש בס"המ) שאינו נהרג אלא על אכילה מכוערת שנאמר זולל וסובא. מפי השמועה למדו שזולל הוא אוכל בשר ברעבתנות. וסובא

השותה יין בגרגרנות: % ג אכילה זו שהוא חייב עליה דברים הרבה יש בהם והן כולן הלכה מפי הקבלה: א **אינו** חייב עד שיגנוב משל אביו: ב ויקנה בשר בזול (נ"ל כל זוזא בארבעה דנקי) ויין בזול. ג ויאכל וישתה חוץ מרשות אביו: ד בחבורה שכולה ריקים ופוחזים: ה ויאכל הבשר חי ואינו חי. מבושל ואינו מבושל כדרך שהגנבים אוכלים: ו וישתה היין מזוג ולא מזוג הרבה כדרך שהגרגרנים שותים: ז והוא שיאכל משקל חמשים דינרין מבשר זה. בלגימה אחת (ר"ל בסעודה א' ולא יפסיק בה כשעור אכילת פרס כך נ"ל) וישתה חצי לוג (האיטלקי כך פירשתי בלח"ש בס"ד ע"ש) מיין זה בבת אחת: % ד גנב משל אביו ואכל אכילה זו המכוערה ושתה שתיה זו המגונה ברשות אביו. או גנב משל אחרים ואכל ושתה בין ברשות אביו בין ברשות אחרים ה"ז פטור: % ה וכן אם גנב משל אביו ואכל ברשות אחרים והיתה אכילת מצוה אפי' של דבריהם. או אכילת עבירה של דבריהם פטור. שנא' איננו שומע בקולנו שאינו עובר באכילה זו אלא על קולם יצא זה שעבר בה על דת (מ"ש תי"ט למחוק טבל מן המשנה לא דק עלח"ש): % ו אכל כל מאכל ולא אכל בשר בהמה שתה כל משקה ולא שתה יין פטור ואם אכל אכילה זו המגונה מבשר בהמה והשלים משקל החמשים דינרין בבשר עוף חייב: % ז אכל בשר מלוח ביום השלישי למליחתו או שתה יין מגתו פטור: % ח לא ענש הכתוב קטן שלא בא לכלל מצות וכן איש שגדל והרי הוא ברשות עצמו אינו נסקל בדין בסו"מ: % ט הא כיצד מפי השמועה למדו שאין דין זה אלא בבן י"ג שנה ויום אחד שהביא ש"ש עד שיקיף כל הגיד ואחר שיקיף השער כל הגיד. הרי הוא ברשות עצמו. [אלטונא תקח: % י] כל ימיו של בסו"מ אינן אלא שלשה חדשים מאחר שהביא ש"ש בשנת י"ד כמש"ל (תוך זה הזמן ראוי להיות בסו"מ לא יותר) לפי שאפשר שישא אשה ותתעבר ויהא עוברה ניכר לג"ח ונאמר כי יהיה לאיש בן ולא אב סו"מ: % יא הא למדת שאם הקיף זקן התחתון קודם שישלים ג"ח או מלאו ג"ח קודם שיקיף ה"ז פטור: % יב כיצד דנין בסו"מ. תחלה מביאין אותו אביו ואמו לב"ד של שלשה. ואומרים להם בננו זה סו"מ: % יג ומביאין שני עדים שגנב משל אביו וקנה בשר ויין במה שגנב: % יד ושאכל אותה אכילה אחר ההתראה וזוהי עדות ראשונה: % טו ומלקין אותו (נ"ל שבודקין אותו תחלה אם הביא ש"ש) שנא' ויסרו אותו ולא ישמע אליהם: % טז חזר וגנב משל אביו ואכל אכילה זו. אביו ואמו מביאין אותו לב"ד של כ"ג ומביאין עדיו שגנב ואכל אחר שהתרו בו. וזוהי עדות אחרונה: % יז אפי' הן הראשונים הן האחרונים: % יח ואחר שקבלו עדותן בודקין אותו שמא הקיף זקן תחתון אם לא הקיף ולא שלמו לו ג"ח גומרין דינו וסוקלין אותו: % יט ואינו נסקל עד שיהא שם הב"ד של שלשה הראשונים שנאמר

בננו [אלטונא תקח: זה] זהו שלקה בפניכם : % כ מחלו לו או"א קודם שנגמר דינו פטור: % כא ברח עד שלא נגמר דינו ואח"כ הקיף השער מלמטה פטור: % כב ואם משנגמר דינו ברח אפי' הזקין כל עת שימצא יסקל שכל מי שנגמר דינו. הרי הוא כהרוג ואין לו דם: % כג היה אביו רוצה ואמו אינה רוצת אינו נעשה בסו"מ שנא' ותפשו בו או"א: % כד היה אחד מהם גדם או חגר או אלם או סומא או חרש אינו נעשה בן סו"מ שנא' ותפשו ולא גדמין והוציאו ולא חגרין ואמרו ולא אלמין בננו זה ולא סומין איננו שומע בקולנו ולא חרשין: % כה גזירת הכתוב היא שיסקל בסו"מ. אבל הבת אינה בדין זה שנאמר כי יהיה לאיש בן ולא בת ולא טומטום ואנדרוגינוס: % כו טומטום שנקרע ונמצא זכר אינו נעשה בסו"מ שנא' כי יהיה לאיש בן עד שיהא בן משעת התראה: % כז בסו"מ צריך הכרזה. כיצד מכריזין עליו כותבין ושולחין לכל ישראל בב"ד פ' סקלנו פ' מפני שהי' בסו"מ: % כח בסו"מ ה"ה ככל הרוגי ב"ד שממונם ליורשיהם שאע"פ שאביו גרם לו סקילה הרי הוא יורש נכסיו. ואינו נחשד שיגרום לו המיתה בשביל הירושה כי רחמי האב על הבן בטבע: % כט בסו"מ נדון ע"ש סופו אמרה תורה ימות זכאי ואל ימות חייב שמיתתן של רשעים הנאה להם והנאה לעולם ולצדיקים רע להם ורע לעולם. שקט לרשעים רע להם ורע לעולם. ולצדיקים הנאה להם והנאה לעולם:

אוצר הטוב

פנת יקרת מוסד

עתה יפתח ה' לנו את אוצרו הטוב. אוצר של יראת שמים שהוא כל חפץ אלוה מעולמו. ומאחר שידע הנער מאוס ברע ובחור בטוב. ונעשה איש בעל חיוב מצות צריך להודיעו הטוב הגמור ולהכירו מי המצווה לעשות ולשמור קל כחמור בהכרח יש לידיעה זו דין קדימה במעלה ובזמן. ולכן נדרוך בכאן בסדר הר"מ ז"ל האומן. ודרכו בס' המדע ולא נעתיק ממנו אלא מה שיאות לפי כוונת חבורנו והוא כולל חמש הלכות כולליות. הראשונות מהן נקראים בשם יסודי התורה ונקח מהם חמשה חלוקי אבנים למוסדות האוצר הטוב הלז ונכלל בהם עשר מצות. שש מ"ע וארבע ל"ת וזהו פרטן: **א** לידע שיש שם אלוה: **ב** שלא יעלה במחשבה שיש שם אלוה אחר זולתי ה': **ג** ליחדו: **ד** לאהבו: **ה** לירא ממנו: **ו** לקדש שמו: **ז** שלא לחלל שמו: **ח** שלא לאבד דברים שנקרא שמו עליהם: **ט** לשמוע מן הנביא המדבר בשמו: **י** שלא לנסותו. ובאור מצות האלה בפרקים אלו. פנת יקרת מוסד:

א מוסד המאמין י'סוד ה'יסודות ו'עמוד ה'חכמות אל שמאל ואל ימין:

א
לידע שיש מצוי ראשון והוא הממציא כל נמצא. וכל הנמצאים משמים ושמי השמים והארץ וכל תהומות. וכל מה שביניהם לא נמצאו אלא מאמתת המצאו:

ב
ואין שם דבר אחר יכול להמצא מבלעדיו

ג
ואם יעלה על הדעת שאין כל הנמצאים מלבדו מצויים הוא לבדו יהיה מצוי ולא יבטל הוא לבטולם שכל הנמצאים צריכין לו והוא ברוך הוא אינו צריך להם ולא לאחד מהם לפיכך אין אמתת אחד מהם כאמתתו:

ד
הוא שהנביא אומר והי' אלהים אמת. הוא לבדו האמת. ואין אחר כאמתתו. והוא שהתורה אומרת אין עוד מלבדו. כלומר אין שם מצוי אמת מלבדו כמותו:

ה
המצוי הזה המקור הטוב שורש השרשים אלהי העולם אדון כל הארץ ברא העולם כולו (וכל צבאם בששה ימים) אחר האפיסה המוחלטת בלי חומר כי אם בדבור ובמאמר למענו ולכבודו ברצונו הפשוט וחפצו להועיל להיטיב לברואיו ולהשפיע לזולתו מהודו. ועיין בחרוזים לשרשי האמונה בסיום הסולם שהצבנו לעלות לבית אל והם כללים קצרים נאותים דברים מועטים מחזיקים הרבה פרטים:

ו
המופת על מציאות האל חפשו החוקרים בדרכים רבים קצתם הלכו בדרכי הפלוסופים וקצתם החזיקו במנהג המדברים וימצאו בספר האמונות והדעות לרס"ג ז"ל ובח"ה שער היחוד. ואין בהם הפסד כל כך לדעת אותם (עם היות שאין אנחנו בני תורה אלהית צריכין לכך כמש"ל) כדי ללמד דרכי הנצוח והווכוח (והקשה) [אלטונא תקח: וההקשה] לידע מה להשיב לאפיקורס בלי בושה אכן הרב במ"נ הרבה לחקור בזאת הבקשה אזן ותקן משלים הרבה והוא יסוד הספר ההוא. כוונתו היה לשם שמים לפי זמנו דבר שגברי האפיקורסות בעולם באין מכלים דבר אמנם אינו שוה לכל נפש ולמי שאינו שלם בדעת ולא נבלעו ד"ת בדמו מירחי קדם בטרם יצא ממעי אמו ולא הוקדש מרחם למלא כרסו יין התורה אכול ושבוע בשר ולחם הוא מסוכן מאד פן (הוא) [אלטונא תקח: יהא] נבוך בדרכים עד סירים סבוכים כי הנה המופת הראשון שעשה ע"ז הדרוש בח"ב מס' הנ"ל מתנועה נצחית תדירי' (והיא שמצאה חן בעיניו והציגה לבדה עמנו פה בס' המדע) לקוחה מאריסטו מניח הקדמות לא יודה בה בעל הדת שהיא בנויה על פנת החדוש

לו ידעו הרבנים התלמודיים בפלוסופיא לא היו שותקים לו בכאן (אכן נמצאים קנאים לה' באגרות גם על ספר המדע) אבל פלוסופי בני עמנו גלו ערות הדעת הזה יעוין בס' העקרים (פ"ה משני):

ז

אולם על דעתי יש מופת מבואר מכל מה שנודע לי שזכרוהו פלוסופי אמונתנו וזולתנו (אף אם לא יהא מסודר בצורת מופת פלוסופי) כי הנה אנו רואים עם כל מי שי"ל צורה אנושית ומוח בקדקדו שהעולם הלזה התחתון והעליון קשורים ואדוקים זה בזה כאיש אחד אמנם העליון היא בדמות נפש לתחתון שהוא מתפעל מהעליון כענין הנשמה המנהיגה את הגוף ועם זה יראה חלוף גדול ביניהם מן הקצה אל הקצה (כדמיון הנשמה הרחוקה מהפסד ופועלת בגוף הפסדי שמתפעל ממנה) כי התחתון השפל הלז שאנו דרים בו סובל שינויים ותמורות רבים מאד בכללו ובפרטיו והעליון ישר הולך סובב סובב על אופן א' ותכונה א' וערך שוה לא יקבל החלוף בטבע לעולם אינו משנה מדתו והקפת גלגליו וצבאיו עומדים בענינם הראשון והולכים על סדר ישר מתמיד כל ימי עולם אם לא יחפוץ בעל הבירה ית' המנהיג העליון לשנות סדרם לרצונו לפי שעה ובדרך הלוכם ותקופותם ומצבם יפעלו השינויים והתמורות בעולם השפל הלז בעל החילוף בלתי שומר תמונתו וא"א לומר שהתמורות הם מקרים כי המקרה לא יתמיד והתמורות מתמידים כל ימות עולם וכ"ש שאין לגזור סבת שווי הסדר במהלך צבא השמים מצד המקרה מהטעם הלז בעיניו ולא יכחיש זה כל בעל שכל (עמש"ע בהגהות ס' האמונות לרבינו ס"ג) גם אי אפשר לבעל שכל הבריא לקבל שצבא השמים הם אלוהות שכבר ידע כל חכם לב המשכיל גדר האלהות שאי אפשר היות מושל עולם אמיתי אלא אחד יחיד בעל יכולת מוחלט שאין מוחה בידו ושנים לא יסכימו לעולם ע"ד אחד כ"ש בהיותם רבים וכבר אמר החכם בפשע ארץ רבים שריה ועוד כי תקצר ידו מליכנס בגבול חברו וברשותו לבטלו ממלאכתו או לעשותו הלא מבואר מזה לכל אשר עינים לו שאין לצייר אלא אל אחד אשר לו כח וממשלה בשמים ובארץ לסדר ענינם וערכם ומצבם להנהיגם ע"פ חפצו אין עוד מלבדו ישתבח לעד סלה.

ח

הנה אין מקום להסתפק במציאות האלוה ואחדותו ויספיק זה לראיה גמורה לכל בן דעת מבני האדם אפי' שא"ל תורה ואינו מאמין בחדוש ובנבואה ויועיל כמו כן לבעלי דת אלהית מאמיני החדוש להוכיח אמתתו גם מצד השכל ע"ד הקשי. כי אחר שהכרחנו האחדות מצד השלמות המחויב למחויב המציאות א"כ (נדע) [אלטונא תקח: נודע] מעצמו שכל (מציאת) [אלטונא תקח: מציאות] זולתו הוא אפשרי ובעל קץ ותכלית נגדר

במקום וכחו נפסק ברצון השליט המוחלט גבוה מעל גבוה שומר עת לכל חפץ על כרחנו לומר שכולם יש להם הפסק בזמן ג"כ שמי שא"ל סוף ותכלית אינו אפשרי ואינו תחת יד זולתו לשנותו ולהפסיקו וכבר הוכח לאמת ברור בלתי מקבל הכחש' שלא יתכן תואר זה כי אם ליחיד הנעלה והנשגב לבדו:

ט

וידיעת דבר זה השכל מחייבו ואין בו ענין למצוה כי באין אלוה לא תצויר מצוה וכן אם ידומה שהם יותר מאחד מי ישמע לאחד מהם ולא יירא שיתקצף חברו אבל בהכרח שכבר קבל השכל דבר זה מבלי מצוה ועל כן ודאי הושוו בו השחור והלבן ואחר שהשכל גזר כך א"צ למצוה כי מה תועיל מצוה לידע ולהאמין דבר אם השכל יתנגד וימאן לקבלו (אם אמנם יש לנו גם מצות (אמונית) [אלטונא תקח: אמוניות]. במקום שאין השכל גוזר סתירי' ולא חיוב ואין זה ממינם) ואם התברר והתחייב קבולו בשכל כבר קדמה הידיעה למצוה. וא"ל שהמצוה היא לחקור אחר ידיעת דבר זה עד שיתיישב בשכל. כי מנ"ל ראיה לדבר זה. והכתוב אנכי ה' אלהיך שהביאו בס' המדע להוכיח זה. אינו מורה עליו כלל. שהרי תלה ידיעת ה' בההוצאה ממצרים לא בחקירה פלוסופית. ועוד שהכתוב מודיע אלהותו של שם הוי"ה ב"ה. וידיעה זו אינה מושגת במחקר פלוסופי כלל וכלל. אבל באה המצוה לנו יוצאי מצרים להכיר אלהינו בשמו המיוחד הנעלם מבני נח. עם היותם מקבלים ושומרים שבע המצות ואפי' לאבות לא נודע להם בו ככתוב ובא מלכנו ונגלה עלינו אחר שקנה אותנו לעבדים מיוחדים אליו. ע"י היציאה לחפשי ולחירות מעבדות מצרים והראנו את כבודו ואת גדלו והודיענו שמו העצמי שהוא אשר הוציאנו ממצרים ועשה כל הגדולות והנוראות לשדד המערכות. ולהראות שהוא לבדו שליט בעולמו לעשות בו כרצונו. ומזה נדע ונכיר כי הוא בראו והמציאו. ומשנהו ומטהו לכל אשר יחפוץ לא עשה כן לכל אומה מעולם להודיעם שמו וגבורתו עם שהכירו שיש לעולם אלוה אם בידיעה ואם בקבלה. אבל לא ידעו את ה'. ובזו נתייחדה המצוה לנו לדעת את שם ה'. שהוא האלוה מושל עולם בגבורתו. זהו ענין זאת המצוה בפרט המציאות:

י

כיוצא בה פסוק שמע ישראל בענין האחדות עם היותו מושג לכל באי עולם שהאל הוא יחיד בוודאי. אכן שמו הגדול לא ידעו. והודיע מחבתו אל עם סגולתו. שהשם הנכבד והנורא הזה הוא אחד היחיד האמתי אין זולתו. והיא מצוה פרטית לישראל. ולא הוצרכה להורות על היחוד בלבד. לומר שאין שני אלוהות. ושאינו נחלק ושא"ל דמיון. ומה שידמה עוד באזהרה ושמירה מדעת ההגשמה (אע"פ שראית בה"ס מסבוב

הגלגל אינו כלום. במ"כ לא דבר נכונה בדעת זה המגונה שהותרה לו אחר ששנה ושלש בה כאמור. שהיא ראיה לסתור התחלת התורה. ונהפוך על פיה הקערה. השי"ת יצילנו מדעה זו נכריה היא וזרה. ואין צורך בה מכל וכל. אבל סבוב הגלגל נתחדש עם הבריאה. ויפסק גם בסוף כשיחדש הקב"ה עולמו. לכן ירחיק כל בעל דת האלהית ראיה זו כלכל לא יוכל. אם לא שנדחוק לפרש כוונתו על פי מ"ש רז"ל שהקב"ה היה בונה עולמות ומחריבן (עם היות רחוקה היא מדעת הרב הזה) וכך יפורש דעתו שאין הפסק לסבוב הגלגל. ר"ל השמים החדשים. ובזה הצלנוהו קצת מתפיסה עצומה וראוי לנו שנדינהו לכף זכות. ברם זכור הוא לטוב הוא האיש אשר עיני ישראל עליו בגופי הלכות בחבורו הגדול. ובכמה דעות ישרות חזק ואמץ ידים רפות וברכים כושלות יעפי הגלות. תהי משכורתו שלמה מבעל הגמולות וכך צוה עלינו בפתיחת ס' המורה לדונו לכף זכות ולפרש דבריו אפיי בפירוש רחוק. במקום שיש לחוש להפסד דעת וקלקול באמונה ח"ו. לפיכך שמענו לעצת חכם וקבלנו מצותו לעשות הטוב והישר בעיניו. להזהיר הרבים שלא יכשלו ולא יטעו בדבריו. לומר משה בדאי הוא והראינו דרך התנצלות בלשונו הנחשד ולהסיר הלעז ממאמריו) כי דבר זה ידוע בשכל. וכבר האמינו ולא יציור באופן אחר כלל. אבל בא להורות שהיחיד הוא השם ב"ה. ועם שי"ל שמות וכינוים רבים לא תטעה כי לא יחייבו ריבוי במהותו ח"ו. זהו ענין המצוה באחדות וכלל הכתוב שתי ידיעות הללו עוד בפסוק וידעת היום והשבות אל לבבך כי ה' הוא האלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת אין עוד. הרי באר כוונתו להודיע שהאלהים הבורא ויכול הוא ה' ושהוא יחיד בעולמו אחר שהקדים זכר נפלאותיו הגדולים הרבים והעצומים אשר הראה לישראל ביחוד:

יא

אחר שהדבר כן חובה פרטית עלינו להכיר מלכנו אלהינו מצד שמו הגדול והנורא בפרטות. לא בדרך החקירה הפלוסופית שאינה צריכה לנו אחר שזכינו לכל הכבוד והגדולה שנגלה ממ"ה הקב"ה בכבודו ובעצמו והראנו אותותיו ומעשיו וכחו הגדול וזרועו הנטויה ומופתיו בשמים ובארץ ומעמד הר סיני וכל זה לעיני עם גדול חכם ונבון ששים רבוא הגברים לבד מטף ומלבד נשים בחורים וזקנים שהיו אפשר עשרה או עשרים פעמים ס"ר. כולם ידעו וראו את כל מעשה ה' הגדול אשר עשה במצרים ובים ובמדבר ובירדן ובארץ. איה ראיה ברורה מזו על יכולת המצוה וממשלתו המוחלטת הלא חרפה תהיה לנו לאבד זמן בחקירות ודברים הרבה מרבים הבל שיש בו חטא אבל תהיה תפארתנו להשיג ידיעת שמו וכינוי[אלטונא תקח:ו] (שבו נבדלנו מבני נח

המכירים ויודעים גם כן שיש אלוה בורא ומושל ומנהיג) ומדותיו ודרכיו ומה שכתוב בתורה מתארים גשמיים ויחס איברים והפעליות בבורא יתּ. כענין ויאמר וידבר וירח ה'. עתיק יומין ושער ראשה כעמר נקא איש מלחמה וירד ה' ותחת רגליו כתובים באצבע אלהים יד ה' ועיני ה' ויתעצב אל לבו שנותי ברק חרבי אדום ללבושך עלה עשן באפו. וירכב על כרוב ישב על כסא קדשו ושאר תכונות בני אדם אשר בעפר יסודם רבים מאד משיסופרו אע"פ שכבר אמרו חז"ל דברה תורה בלשון בני אדם לשבר האוזן בדרך שהיא יכולה לשמע מ"מ ידוע למשכילים כי יש פנימיות ותוך לכינוים הללו ואין ד"ת כשיחה בטלה חלילה ולא לה"ק הסכמיי(אלטונא תקח: ם) כשאר לשונות אמנם הם סתרי התורה הגנוזים למי שזוכה כיוצא בה אמרו גדול כחן של נביאים שמדמין הצורה ליוצרה כמש"ה ועל דמות הכסא כמראה אדם וכן מה שבקש מרע"ה הראני נא את כבודך וא"ל וראית את אחורי ופני לא יראו אינם דברי משל בטל כמו שחשבו חכמים בפלוסופיא בלבד אבל הם סתרי סתרים כבשונו של עולם אשרי העומד בסוד ה' וידיעה זו מצוה גדולה היא [אלטונא תקח: אל] הקרובים אל ה' ויגעו בתורה והלכו בדרכיה ולא נמסרה ביד ההמון ההולכים בשרירות לבם ולא נמצאת בגסי הרוח החכמים בעיניהם ולא לאפרוחים קטנים שלא נפתחו עיניהם בחכמה ובינה ודעת מוסר השכל להבין דברי חכמים אלהיים וחדותם ודבר זה צריך שמוש הרבה לשקוד על דלתות החכמה סופריה וספריה עם שמירת התורה בהשגחה יתרה בדיוק עצום כאוהב נאמן ואשר לא נלאה מדרוש ומחקור אחריה בתהפוכות הזמן הוא יארסנה באמונה ויהא לה מוכן ומזומן:

יב

ועכ"פ אין ראוי לאדם להיות ערום ומשולל מידיעה זו לגמרי אבל באמת י"ל לחנך שכלו ודעתו בימי נערותו ליכנס אחת לאחת בחדרי חכמת האמת (שהיא לבדה תקרא חכמה אמתית ושאר חכמות הם כלים אליה. אמנם מלאכת הגיון כבר מנעו חז"ל ממנה בדין כמ"ש זה פעמים בבית אל ובעיר האלהים כי היא מסוכנת מאד מאד. ראה נא כי שני המלכים ראב"ע ורמב"ם ז"ל לא עמדו בפניה עם כל עוצם חכמתם לא נשמרו מן החרב אשר בידיה כי בנוסם וברחם מפחת ההגשמה בכל כחם ונשתמשו בכלי מלאכת הגיון פלוסופי נלכדו בפח יקוש הקדמות אשר כשלו ונפלו בו כמה סכלים אשר לא הבינו דבריהם ועצתם כי לטובה היתה כוונתם עקב רוח אחרת אתם. אבל בדור הבא אחריהם לקחו דבריהם כפשוטם ופקרו בתורה בכללה והיה להם למוקש ולמכשול ואבן נגף לבית ישראל:

יג

ואשרי האיש התמים ההולך בתורת ה' בלי מופתי הפלוסופים כי לא כדתות נמוסיות דת אלהית. שעדיה בצדה מקוימת מאנשי העולם כולו אפי' הכתות המתנגדות מודות על אמתתה כטבע האמת שאינו מקבל הכחשה והזמה ואין בה דבר שיקשה על השכל לקבלו ולברר סתירתו כולה אהובה קרובה לשכל האמתי באמונותיה תורת ה' תמימה משיבת נפש פקודיה ישרים משמחי לב מצות ה' ברה מאירת עינים. ונחלוה רבים מרבים עד סיני מה לנו ולצרת המופת המסוכן ומוכן לפורענות בדרכי החכמה המזויפת הנקראת סופיסטה אשר הכשילה רבים ונכבדים בשפתי חלקות ונופת. שלחה אותם אל התופת). לידע מי עובד ואת מי הוא אוהב וירא ומכבד. הוא שצוה המלך החסיד לבנו החכם ועתה שלמה בני דע את אלהי אביך והלא יש לנו להתבונן ענין ידיעה זו מה היא כי מהות השם לא יוכל כל חי לדעת[אלטונא תקח:ו] ואפי' שרפי מעלה שואלים איה מקום כבודו להעריצו ובכנפיהם יכסו פניהם שלא יציצו להסתכל בעצם כבודו לא יהרסו לעלות בהשגתם ולא יפרצו. ואם לידע שמו הפשוט מבלי באור והבנה בפנימיותו ותוכיותו או להבין שאינו נגדר בגשם ולא מהחלק ושאינו תחת יד המקרים שהוא כל התחכמות הפלוסופים באלהיות זה נודע מיד לתנוקות. אמנם ידיעתו היא הדעת אותו ברמזיו ורזיו צרופיו וחלופיו שא"ל חקר והיא למעלה מכל חכמה ועמוקה מכל בינה ומזימה ולייחדו בשמותיו וכל כנותיו הלא היא הנדרשת ממנו שעליה באה ההבטחה הגדולה אשגבהו כי ידע שמי כי ממנה ימלא האדם אהבת ויראת בוראו וישיג מה שאפשר להשיג ממנו בחייו אף אם חקר אלוה נעלמה מעיני כל חי ולא יבוא עד תכונתו בשלמות עודנו שוכן בבתי חומר הגשמיות מ"מ יושפע עליו חלק טוב כפי הראוי לו באופן שיודרך לעומת ההצלחה האמיתיות להתעלות מעילוי אל עילוי אף כי אחרי הפשיטו את כתנתו החומרי יזכה לחסות בצל כנפי שכינתו לחזות בנועם ה' לאור באור פני מלך חיים כזהר הרקיע וכעצם השמים. ע"כ אל יתרשל אדם מבקשת הצלחתו ולא תמנעהו בשתו וכלימתו מלרדוף בדרך עץ החיים הנצחיים ללקוט מפריו ואכל וחי לעולם וילמוד תחלה בספר מפתחות חצונות לחצרי החכמה כגון ס' האורה והחיים ושבילי אמונה ועבודת הקודש ופלח הרמון ותולדות אדם להחסיד בשל"ה ויטפס ויעלה גם בשליבות הסולם שלנו הנ"ל בספרים האלה יתחכם בכל לבבו וישיגם בקלות עודנו באבו אחר יעלה ויכנס אל הקודש פנימה ויביאנו המלך חדריו להציץ באור הגנוז להבין עומק כוונת ס"ה וכאר"י:

מוסד ב האל הנכבד והנורא הזה:

א
מצוה לאהבה וליראה אותו שנאמר ואהבת את ה' אלהיך ונאמר את ה' אלהיך תירא:

ב
והאיך היא הדרך לאהבתו ויראתו. בשעה שיתבונן האדם במעשיו וברואיו הנפלאים הגדולים ויראה מהם חכמתו שאין לה ערך ולא קץ. מיד הוא אוהב ומשבח ומפאר ומתאוה תאוה גדולה. לידע [אלטונא תקח: ה]שם הגדול. כמו שאמר דוד צמאה נפשי לאלהים לאל חי. וכשמחשב בדברים האלה עצמן מיד הוא נרתע לאחוריו. ויירא ויפחד ויודע שהוא בריה קטנה שפלה אפלה. עומדת בדעה קלה מעוטה לפני תמים דעות. כמו שאמר דוד כי אראה שמיך מעשה אצבעותיך. מה אנוש כי תזכרנו. ולפי הדברים האלה אמר בה"ס שיבאר כללים גדולים ממעשה רבון העולמים כדי שיהיה פתח למבין לאהוב את השם כמו שאמרו חכמים בענין האהבה שמתוך כך אתה מכיר את מי שאמר והיה העולם:

ג
כל מה שברא הקב"ה בעולמו נחלק לשלשה חלקים מהן ברואים שהם מחוברים מגולם וצורה והם הווים ונפסדים תמיד כמו גופות האדם והבהמה והצמחים והמתכות ומהן ברואים שהם מחוברים מגולם וצורה. אבל אינן משתנין מגוף לגוף ומצורה לצורה כמו הקודמים אלא צורתן קבועה כל ימי עולם בגולמם והם הגלגלים והכוכבים שבהן. ואין גולמם כשאר גולמים ולא צורתם כשאר צורות ומהן ברואים צורה בלא גולם כלל והם המלאכים שאינם גוף וגויה. אלא צורות נפרדות זו מזו:

ד
ומה זה שהנביאים אומרים שראו המלאך אש ובעל כנפים. הכל במראה הנבואה ודרך חידה לומר שאינו גוף ואינו כבד כגופות כבדים שנאמר כי ה' אלהיך אש אוכלה הוא. ואינו אש אלא דרך משל וכענין שנאמר עושה מלאכיו רוחות:

ה
ובמה נפרדו הצורות זו מזו. והרי אינן גופין. לפי שאינן שוין במציאותן. אלא כל אחד מהן למטה ממעלתו של חבירו. והוא מצוי מכחו זה למעלה מזה. והכל נמצאים מכחו של הקב"ה וטובו וזהו שרמז שלמה בחכמתו ואמר כי גבוה מעל גבוה שומר:

ו
זה שאמרנו למטה ממעלתו של חבירו. לפ"ד הפלוסופים אינה מעלת מקום כמו אדם שיושב למעלה מחברו. אלא כמו שאומרים בשני חכמים שאחד גדול מחבירו בחכמה שהיא למעלה ממעלתו של זה וכמו שאומרים בעלה שהיא למעלה מן העלול זוהי דעת

בני אדם מסברת עצמם אבל בעלי הקבלה האלהית ידעו במסורת אמת שיש עולמות זה למעלה מזה ממש (ובכל עולם יש מלאכים מיוחדים) כענין ד"ע אבי"ע. בידוע שעשיה למטה במקום מיצירה וכן יצירה מבריאה ובריאה (מיצירה) [מאצילות] בודאי עם שכולם רוחניים מ"מ הם חלוקים בזכוך. ודקות רוחניותם. שהאחד גס ועב יותר מהאחר. וע"כ ירד למטה תחת הדק והזך. ובכל עולם מהם יש ד' בחינות הללו. וכן יש עולמות אין מספר ואין חקר. זה למעלה מזה עד כסא כבוד מרום שעליו שוכן רם ונשא על כולן. יחיד המתנשא לכל לראש. שאין למעלה ממנו והוא על הכל ובכל:

ז

שינוי שמות (ש)[אלטונא תקח: ה]מלאכים על שם מעלתם הוא. וזכר בה"ס עשרה צורות חיות הקודש ושרפים [וארא‍לים וחשמלים] ומלאכים ואלהים ובני אלהים וכרובים ואופנים ואישים. ושם החיות ראשונים ואישים אחרונים. והם סברות אנושיות דמיונות אין להם השורש. ועמ"ש בבית בפי' ברכת יוצר אור (והיות המלאכים עשרה בלבד. היא דעת הפלוסופים המניחים לכל גלגל שכל נבדל המנהיגו ואין זו דעת חז"ל האלהיים ההולכים בתורת ה' סמוכים באמת על הכתובים היש מספר לגדודיו אלף אלפים ישמשוניה ורבו רבבן קדמוהי יקומון):

ח

וכל הצורות האלו חיים ומשכילים. מכירים את הבורא ויודעין אותו ידיעה גדולה עד למאד כל צורה לפי מעלתה לא לפי גודל מעלת הבורא אפי' מעלה ראשונה מכתות המלאכים אינה יכולה להשיג אמתת הבורא כמו שהוא. אלא דעתה קצרה להשיג ולידע. אבל משגת ויודעת יותר ממה שמשגת ויודעת צורה שלמטה ממנה. וכן כל מעלה ומעלה עד מעלה העליונה שאין למעלה ממנה אלא מעלת האל. גם היא יודעת הבורא דעה שאין כח בני האדם המחוברים מגולם וצורה יכול להשיג ולידע כמותה. והכל אינן יודעין הבורא. כמו שהוא יודע עצמו:

ט

כל הנמצאים חוץ מן הבורא. מצורה ראשוני עד יתוש קטן שיהי' בטבור הארץ. הכל מכח אמתתו נמצאו והוא מחיה את כולם מהשפעתו נזונים ומתכלכלים איש איש כפי צרכו די ספקו. ואילו (יסור) [אלטונא תקח: יסיר] פני השגחתו והשפעתו מהם רגע אחד יעדרו כולם והיו כלא היו. ולפי שהוא יודע עצמו ומכיר גדולתו ותפארתו ואמתו הוא יודע הכל ואין דבר נעלם ממנו:

י

הקב"ה מכיר אמתו ויודע אותה כמו שהיא. ואינו יודע בדעת שהיא חוץ ממנו. כמו שאנו יודעין. שאין אנו ודעתנו אחד אבל הבורא יתברך הוא ודעתו וחייו. אחד. (ע"ד מכתב ליחזקיהו) מכל צד ומכל פנה. ובכל דרך יחוד נמצאת אומר. הוא היודע והוא הידוע. והוא הדעה עצמה הכל אחד. ודבר זה אין כח בפה לאמרו. ולא באוזן לשמעו. ולא בלב האדם להכירו על בוריו. ולפיכך אומר חֵי פרעה וחי נפשך. ואין אומר חֵי ה' אלא חַי ה' שאין הבורא וחייו שנים. כמו חיי הגופים החיים. או כחיי המלאכים. לפיכך אין הכרתו את הברואים וידעו אותם מחמת הברואים. כמו שאנו יודעין אותם. אלא מחמת עצמו ידעם. לפיכך מפני שהוא יודע עצמו. יודע הכל. שהכל נסמך לו (בהיותו) [אלטונא תקחף בהוותו] אותם:

יא

דברים אלו הנזכרים בשני פרקים הללו כמו טפה מן הים. ממה שצריך לבאר בענין זה. ובאור כל העיקרים שבשני פרקים אלו. הוא הנקרא מעשה מרכבה ודאי. אבל אין ידוע באורם כי אם לחכמי האמת. ואצלם ובספריהם תבוקש החכמה האמתית המרוממת מעיני כל חי התרים אחרי לבבם ואחרי עיניהם אשר הם זונים אחריהם נעלמת. וכל הדורש חכמת האלהות. אצל פלוסופים הנפתים. כמבקש כהן בבית הקברות ודורש בעד החיים אל המתים. ויפה עשה הרב במ"נ (פ"ז מח"ג) אחר שהתחיל לדבר כמבאר מעשה מרכבה. עזב הענין ולא דבר ממנו מאומה מקטן ועד גדול. לא נגע בו כלל כו'. החריש ותהי לו לחכמה. אבל תלמידיו הפלוסופים לא אבו בדרכיו הלוך. כמו רד"ק איש אשר אין מעצור לרוחו. בפירושו למרכבת יחזקאל התאמץ לעלות במרכבה. וליכנס לפרדס הנעלם וגן נעול ופגע ביער. עם אילני סרק ובו חיתו יער. ובהמה רבה. דימה שהוא הפרדס הנפלא כמו שעלה לפניו במחשבה. ותקנתו קלקלתו (שלו) [אלטונא תקח: שלא] הי"ל לירוא מעונש מגלה סתרים מה שהנביא כיסה. ולא יקרהו עון פרסום אותן השבושים והבלים שמותר להרהר בהם אפי' בבית הכסא (כמו שאמר לנו אמ"ה ז"ל בפה מלא):

יב

אמנם מעשה מרכבה האמתי. להכיר רוכב הכרובים לרוכב בשמי שמי קדם הבורא יתב' מתוך שמותיו ומדותיו שהם מרכבתו (ועיין מ"ש בס"ד בלחם שמים ריש פרק שני דחגיגה) ואיך האצילם ומתייחד בהם. ואיך ברא העולמות ובנה בשמים מעלותיו. ואיך ירדו העולמות זה תחת זה והשתלשלו זה מזה. ואיך צמצם שכינתו ביניהם והכין לו כסא כבוד ומושב יקר ועשה לו חדרים והיכלים וגנזכים. זה לפנים מזה ואלו צחים מאלו

וזכים. ואיך מתלבש בהם ושוכן בתוכם. ואיך מנהיג בריותיו. בחסד ובדין וברחמים ובצדקה. ואיך מסתיר פנים מהם לרוע בחירתם ואיך מחלק מזון וטרף. ומה ומי הם הממונים על העולם השפל ומשטרם בארץ שלוחיו עושי דברו. מה שמותם וכחותם. ומקומותם. ופקידותם למשמרותם. ואיך יתלבשו המלאכים ויתחברו לב"א ויגלו אליהם. ואיך יושפע רה"ק על האיש הראוי ואיך יתנבא האדם הזוכה. ואיך ישיג חיי עולם לנפשו אשרי המחכה. כל זה נכלל במ"מ והרבה יותר מזה. אבל אין בדור ראוי להשגה כזאת. שהיא ודאי השגת רה"ק. אשר ימצא חן בעיני ה' הוא יראה עין בעין ממש. הכל ברור לפניו. לא בדמיון כוזב. אשרי הסוכה:

מוסד ג הגלגלים

א

הם הנקראים שמים רקיע שחקים וזבול מכון מעון ערבות (דעת הרב שבהם מסבבים שבעת הכוכבים המשרתים ואינו נראה כן מהגמרא והמדרשים אלא אלה הם רוחניים מלבד הגרמים הגשמיים המשמשים הקפה וסבוב) והם תשעה גלגלים גלגל הקרוב אלינו הוא גלגל הירח. והשני שלמעלה ממנו. הוא גלגל שבו הכוכב הנקרא כוכב. וגלגל שלישי שלמעלה ממנו שבו נוגה. וגלגל רביעי שבו חמה. וגלגל חמישי שבו מאדים. וגלגל ששי שבו כוכב צדק. וגלגל שביעי שבו שבתי. וגלגל שמיני שבו שאר כל הכוכבים שנראים ברקיע. וגלגל תשיעי הוא גלגל החוזר בכל יום מן המזרח למערב. והוא המקיף ומסבב את הכל וזה שתראה כל הכוכבים כאילו הם כולם בגלגל אחד. ואע"פ שיש בהם זה למעלה מזה מפני שהגלגלים זכים כזכוכית וכספיר. לפיכך נראים הכוכבים שבגלגל השמיני מתחת גלגל הראשון:

ב

כל גלגל וגלגל משמנה הגלגלים שבהן הכוכבים נחלק לגלגלים הרבה זה למעלה מזה כמו גלדי בצלים מהן גלגלים סובבים ממערב למזרח ומהן סובבים ממזרח למערב. כמו הגלגל התשיעי החוזר ממזרח למערב וכולן אין ביניהם מקום פנוי:

ג

כל הגלגלים אינן לא קלים ולא כבדים כו'. לא אוכל לדעת מניין לו דברים הללו מי עלה שמים וירד ויגידה לנו גבהי שמים מי ידע מה טבעם ואם הפלוסופים הודו ולא בושו שלא ידעו מהות חומרם וטבעו והוכרחו לכנותו גשם חמישי. לסכלות העדרי ויפה גזרו שלא לייחס להם דבר ממקרים הללו בחיוב ובטענת ברי. מאחר שאין לנו בהם השגה מוחשת מורגשת אבל שלילה לא שמענו ולא ידענו איך יוכל חכם אמתי לגזור על דבר שאינו ת"י ההשגה ולהחליט היות הגלגלים משוללים ודאי מאלה המקרים אכן באמת

הוא נטיה מדעת התורה ששמה מים מעל לרקיע ואין מקרא יוצא מידי פשוטו ואיני יודע מה בא הרב ללמדנו בכך וכי כבוד הבורא תלוי בכך אם הגלגלים כבדים או קלים. סובלים ומסובלים:

ד

כל הגלגלים האלו המקיפין את העולם הם עגולים ככדור והארץ תלויה באמצע ויש למקצת מן הכוכבים גלגלים קטנים שהן קבועים בהם. ואין אותן הגלגלים מקיפין את הארץ. אלא גלגל קטן שאינו מקיף קבוע בגלגל הגדול המקיף במספרן של גלגלים הקטנים עם הגדולים נחלקו חכמי התכונה. ומי יעיד על אמתת סברת אחד מהם באין מכלים. ובמדרש חז"ל מצינו תתקנ"ה גלגלים גם ש"צ רקיעים:

ה

גלגל התשיעי שהוא מקיף את הכל חלקוהו החכמים הקדמונים לשנים עשר חלקים כל חלק וחלק העלו לו שם על שם צורה זו שתראה בו מן הכוכבים שלמטה ממנו שהם מכוונים תחתיו. והם המזלות ששמותם טלה. שור. תאומים. סרטן. אריה. בתולה. מאזנים. עקרב. קשת. גדי. דלי. דגים:

ו

גלגל התשיעי עצמו אין בו לא חלוקה ולא צורה מכל הצורות האלו ולא כוכב אלא מחבור הכוכבים שבגלגל השמיני הוא שיראה בכוכבים גדולים שבו תבנית הצורות האלו או קרוב מהן. ואלו השנים עשר צורות לא היו מכוונות כנגד אותן החלקים אלא בזמן המבול. שאז העלו להן שמות אלו. אבל בזמן הזה כבר סבבו מעט לפי שכל הכוכבים שבגלגל שמיני. כולם סובבים כמו השמש והירח אלא שהם סובבים בכבדות. וחלק שיתהלך השמש והירח כנגדו ביום אחד. ילך כל כוכב מהן בקרוב משבעים שנה:

ז

כל הכוכבים הנראים יש מהן כוכבים קטנים שהארץ גדולה מאחד מהן. ויש מהן כוכבים גדולים שכל אחד מהן גדול מן הארץ כמה פעמים. והארץ גדולה מן הירח כמו ארבעים פעמים. והשמש גדול מן הארץ כמו ק"ע פעמים. נמצא הירח אחד מששת אלפים ושמונה מאות מן השמש בקירוב. ואין בכל הכוכבים כוכב גדול מן השמש. ולא קטן מכוכב שבגלגל השני:

ח

כל הכוכבים והגלגלים כולן בעלי נפש ודעה והשכל הם חיים ומכירים את בוראם. כל אחד לפי גדלו ולפי מעלתו משבחים ומפארים ליוצרם כמו המלאכים. ודבר זה עלה בידינו מפשוטי המקראות. ברן יחד כוכבי בוקר ויריעו כל בני אלהים. השמים מספרים

כבוד אל. אף אם זה הכתוב האחרון אין מההכרח לפרשו כך לפי פשוטו (וכבר פרשנוהו בבית בד"א) וכן יראה ממחז"ל שלא הבינוהו כך. ואמרו על ומעשה ידיו מגיד הרקיע. מאי ניהו מטר. לכן עדיין דבר זה בלתי מוכרע. כי אפשר היות הגלגל בדמות אבן ספיר דומם בלי שכל. ומסבבו המלאך חי ומשכיל מ"מ אין הפסד בהבנה זו. אך מה שהביאו הפלוסופים לגזור כך מן התנועה הסבובית. הכל הבל ורעיון רוח והזיות בדויות:

ט

ברא האל יתברך למטה מגלגל הירח גולם אחד שאינו כגולם הגלגלים. וברא ארבע צורות לגולם זה. ואינן כצורת הגלגלים ונקבע כל צורה וצורה במקצת גולם זה. צורה ראשונה. צורת האש נתחברה במקצת גולם זה. ונהיה משניהם גוף האש. וצורה שניה צורת הרוח נתחברה במקצתו ונהיה משניהן גוף הרוח:

י

וצורה שלישית צורת המים. נתחברה במקצתו. ונהיה משניהם גוף המים. וצורה רביעית צורת הארץ נתחברה במקצתו. ונהיה משניהן גוף הארץ. נמצא למטה מן הרקיע ארבע גופין מוחלקין זה למעלה מזה וכל אחד מקיף את שלמטה ממנו מכל רוחותיו כמו גלגל. הגוף הראשון סמוך לגלגל הירח הוא גוף האש (אמנם אין זו דעת הכל ולא דעתנו. עמ"ש בס"ד בבית בפי' מזמור קמ"ח) למטה ממנו גוף הרוח. למטה ממנו גוף המים. למטה ממנו גוף הארץ. ואין ביניהם מקום פנוי בלא גוף כלל:

יא

ארבעה גופות הללו נקראים גופים מתים אינם בעלי נפש ואינם יודעים ולא מכירים דבר (גם זה דעת פלוסופי בלתי מוכרח) ויש לכל אחד מהם מנהג שאינו יודעו ולא משיגו ואינו יכול לשנותו. וזה שאמר דוד הללו את ה' מן הארץ תנינים וכל תהומות אש וברד ושלג וקיטור באור ענין הדברים לפ"ד בה"ס. הללוהו בני אדם מגבורותיו שתראו באש וברד ובשאר ברואים הנמצאים למטה מן הרקיע שגבורת בוראם וחכמתו נכרת בהם תמיד. כקטן כגדול. אולם דעת חז"ל שכולם י"ל נפש משכלת ומהללת לבורא יתב'. ויסדו ע"ז פרק שירה. ובאמת בבעלי נפש בין חי בין צומח. לא יקשה על השכל לקבלו. ויותר קרוב מהתחייבו בגלגלים הרחוקים מאתנו שעדיין לא נודע לנו חיותם. אף כי השכלתם:

מוסד ד ארבעה גופים הללו שהם אש ורוח ומים וארץ:

א

הם יסודות כל הנבראים למטה מן הרקיע. וכל שיהיה מאדם ומבהמה ועוף ורמש ודג וצמח ומתכת ואבנים ומרגליות ושאר אבני בנין והרים וגושי עפר. הכל גלמן מחובר מארבעה יסודות הללו. נמצאו כל הגופים שלמטה מן הרקיע חוץ מארבעה יסודות האלו

מחוברים מגולם וצורה. וגולם שלהם מחובר מן ד' יסודות אלו אבל כל אחד מארבעה יסודות אינו מחובר אלא מגולם וצורה:

ב

דרך האש והרוח להיות מהלכם ממטה מטבור הארץ למעלה כלפי הרקיע. ודרך המים והארץ להיות מהלכם מתחת הרקיע למטה עד לאמצע. שאמצע הרקיע הוא המטה שאין למטה ממנו. טבע האש חם ויבש. והוא קל מכולם. והרוח חם ולח. והמים קרים ולחים. והארץ יבשה וקרה. והיא כבדה מכולם. והמים קלים ממנה. לפיכך הם נמצאים למעלה על הארץ. והרוח קל מן המים: לפיכך הוא מרחף על פני המים. והאש קל מן הרוח ומפני שהם יסודות לכל גופים שתחת הרקיע. ימצא כל גוף מאדם ובהמה וחיה ועוף ודג צמח ומתכת ואבן. גלמו מחובר מאש ורוח ומים ועפר. וארבעתם יתערבו ביחד וישתנו כל אחד מהם בעת העירוב עד שימצא המחובר מארבעתן אינו דומה לאחד מהן כשהוא לבדו. ואין במעורב מהן אפי' חלק אחד שהוא אש בפני עצמו או מים בפני עצמן או ארץ בפני עצמה או רוח בפני עצמו. אלא הכל נשתנו ונעשו גוף אחד. וכל גוף וגוף המחובר מארבעתן. ימצא בו קור וחום לחות ויובש כאחד. אבל יש מהם גופים שיהיה בהם חזקה מיסוד האש כמו בעלי נפש חיה. לפיכן יראה בהם החום יותר. ויש בהן גופין שיהיה בהם חזקה מיסוד ארץ כמו האבנים. לפיכך יראה בהם היובש הרבה. ויש מהם גופים שיהיה בהן חזקה מיסוד המים. לפיכך יראה בהם הלחות יותר. ועל הדרך הזה ימצא גוף חם יותר מגוף אחר חם. וגוף יבש יותר מגוף אחר יבש. וכן ימצאו גופים שיראה בהם הקור בלבד וגופים יראה בהם הלחות בלבד וגופם יראה בהם הקור והיובש כאחד בשוה. או הקור והלח כאחד בשוה. או החום והיובש כאחד בשוה או החום והלח כאחד בשוה לפי רוב היסוד שהיה בעיקר התערובת. יראה מעשה אותו היסוד וטבעו בגוף המעורב:

ג

וכל המחובר מארבע יסודות אלו הוא נפרד בסוף (כל שהונח לטבעו ברצון המהווה יתב') יש שהוא נפרד לאחר ימים אחדים. ויש שנפרד לאחר שנים רבות. וכל שנתחבר מהם אי אפשר שלא יפרד להם אפי' הזהב והאודם (אבל מי עד הראיה בזה) אי אפשר שלא יפסד ויחזור ליסודותיו. וישוב מקצתו לאש ומקצתו למים ומקצתו לרוח. ומקצתו לארץ:

ד

הואיל וכל הנפסד יפרד ליסודות אלו למה נאמר לאדם ואל עפר תשוב. לפי שרוב בנינו מן העפר. ולא כל הנפסד כשיפרד. מיד יחזור לארבעה היסודות אלא יפסד ויחזור לדבר

אחר ודבר אחר לדבר אחר וסוף הדברים יחזור ליסודות ונמצא כל הדברים חוזרים חלילה:

ה

ארבע יסודות הללו משתנים מזה לזה תמיד בכל יום ובכל שעה מקצתן לא כל גופן. כיצד מקצת הארץ הקרובה מן המים משתנה ומתפוררת ונעשה מים. וכן מקצת המים הסמוכים לרוח משתנין ומתמסמסים והווים רוח. וכן הרוח מקצתו הסמוך לאש משתנה ומתחולל ונעשה אש. וכן האש מקצתה הסמוך לרוח. מתחולל ומתכנס ונעשה רוח. וכן הרוח מקצתו הסמוך למים משתנה ומתכנס ונעשה מים וכן המים מקצתן הסמוך לארץ. משתנה ומתכנס ונעשה ארץ. ושינוי זה מעט מעט ולפי אורך הימים. ואין כל היסוד משתנה עד שנעשה כל המים רוח. או כל הרוח אש. שאי אפשר שיבטל אחד מן היסודות הארבעה. אלא מקצת ישתנה מאש לרוח ומקצת ישתנה מרוח לאש. וכן בין כל אחד וחברו ימצא השינוי בין ארבעתן וחוזרות חלילה לעולם:

ו

ושינוי זה יהיה בסביבת הגלגל ומסביבתו יתחברו ארבעתן ויהיה מהן שאר גלמי בני אדם ונפש חיה וצמח ואבן ומתכת. והאל נותן לכל גולם צורה ראויה לו ע"י מלאך המיוחד לו:

ז

לעולם אין אתה רואה גולם בלא צורה או צורה בלא גולם. אלא לב האדם הוא שמחלק גוף הנמצא בדעתו. ויודע שהוא מחובר מגולם וצורה ויודע שיש שם גופים שגלמם מחובר מארבע יסודות (או משלש כמו העשן או משנים כמו האבק והאד והסלמנדרא והשד) וגופים שגלמם פשוט ואינו מחובר אלא הוא גולם אחד. והצורות שאין להם גולם אינן נראין לעין. אלא בעין הלב הם ידועים. כמו שידענו אדון הכל בלי ראית עין:

ח

נפש כל בשר היא צורתו שנתן לו האל והדעת היתרה המצויה בנפשו של אדם. היא צורת האדם השלם בדעתו ועל צורה זו נאמר בתורה נעשה אדם בצלמנו כדמותנו כלומר שתהיה לו צורה היודעת ומשגת הדעות שאין להם גולם כמו המלאכים שהן צורה בלא גולם עד שידמה להם ואינו אומר על צורה זו הניכרת לעינים שהוא הפה והחוטם והלסתות ושאר רושם הגוף שזו תואר שמה ואינה הנפש המצויה לכל נפש חיה שבה אוכל ושותה ומוליד ומרגיש ומהרהר אלא הדעה שהיא צורת הנפש. ובצורת הנפש הכתוב מדבר בצלמנו כדמותנו ופעמים רבות תקרא זאת הצורה נפש ורוח ולפיכך צריך להזהר בשמותן שלא יטעה אדם בהן וכל שם ושם ילמד מענינו:

ט

אין צורת הנפש הזאת מחוברת מן היסודות החומריות עד שתפרד להם ואינה מכח הנפש החיונית עד שתהא צריכה לה כמו שהנשמה צריכה לגוף אלא מאת ה' מן השמים הוא לפיכך כשיפרד הגולם שהוא מחובר מן היסודות הגשמיות ותאבד הנפש החיונית הטבעית מפני שאינה מצויה אלא עם הגוף וצריכה לגוף בכל מעשיה לא תכרת הצורה הזאת הנשמה השכלית האלהית לפי שאינה צריכה לנפש טבעית במעשיה אלא יודעת ומשגת הדעות הפרודות מן הגלמים ויודעת בורא הכל ועומדת לעד ולעולמי עולמים. היא שאמר שלמה בחכמתו וישוב העפר אל הארץ כשהיה והרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה

י

כל הדברים האלו שדברנו בענין זה כמר מדלי הם מחכמת הטבע ודברים עמוקים הם כשיובנו בשרשן אבל אינם כעומק פרק ראשון ושני ובאור כל אלה הדברים שבמוסד שלישי ורביעי ההוא יקרא מעשה בראשית כשיושג ענין היצירה בעצם ובסבותיו באופן שיגיע האדם לתכליתו ויוכל להמציא ג"כ יצירה חדשה מעקרה כענין ר"ח ור"א דעסקי בסי יצירה ומיברי להו עיגלא להורות יכולת וחכמת הממציא העליון אשר חלק מחכמתו ליראיו וגלה להם סודו לפרסם כח שמותיו הקדושים ולידע שחולק לאוהביו מכבודו להשתמש בשרביטו שיתדמו לבוראם להוציא הויות חדשות ונותן כח בידם לברוא עולמות בכח צירוף השמות המתבאר בספר יצירה. למי שיודעו זוהי חכמת עצמית מעשה בראשית שהפליגו חז"ל בשבחה והעלימוה מאד (כי אמנם עונותינו הבדילו בינינו לבין אלהינו וחטאתינו מנעו הטוב הגמור ממנו עד שאין אתנו יודע עד מה ולא אחד בדור שראוי וכדאי להבין אותה חכמה) ועליה צוו חכמים במשנה אין דורשין במעשה בראשית בשנים לא על ידיעת שמות חומר וצורה ולידע שכל הגופים השפלים מורכבים מארבע יסודות ארמ"ע ושחומר הגלגלים הוא גשם חמישי בלתי מושג. ומנין גלגלים המדומה שבזה נכללו ב"פ גדולים מה"ל יסודי התורה באריכות גדול. ואין בהם עומק כלל ורובן סברות קלות והשערות מבני אדם חכמי העכו"ם אשר חכמת מה להם. אינן מקנות שלמות לא באמונה ולא בשכל ולא אפי' חדוד (אעפ"כ לא סרנו מסדר הרב בזה כדי שידע כל אדם מבעלי הדת גם הנחות החוקרים הטבעיים שאם יזכה יבחין חין ערך יסודות סודות תורתנו הקדושה האלהית. כי גבהו דרכיה ומחשבותיה מדרכי מחשבות בשר ודם כגבוה שמים מארץ) ולא ידעתי להם יחס עם יסודי התורה מה לדעות הללו עם התורה ויסודותיה. והיא אינה משועבדת לקבל כל העולה על הרוח כל שכן שלא יאומן כי יסופר שעליה באה האזהרה מההעלמה והסתירה ושלא ללמדה כי אם

לאחד מיחידי סגולה הראוים לאותה אצטלא דמילתא יקירא (ואילו היה אדם חושב כזאת על החלק הנעלם שבחכמת הטבע הנקראת אלקימיא שהיא חלק המעשי שבה להכיר ולידע הפרדת היסודות וניתוחן בכל המורכבים בכלל ולדעת גם אופן חבורם והרכבתם בכמות משוער ומלאכת הבשול והצירוף בחום המוזג הראוי כנודע מספרי אנשי אותה המלאכה (עמ"וק סי' רכ"ד) שמא היינו מודים שהיא סעיף ממעשה בראשית ותחויב לה ההעלמה בודאי וכבר אבדה ומתה גם היא) לא עליה המשא בסודם של חכמים לא תבוא ולא תעמיד פרסה. הלואי שירחיקוה חכמינו ז"ל בשתי ידיהם ויאסרוה מכל וכל בל יעסוק בו האיש הישראלי אשר ללכת באלה לא נסה. כאשר כה עשו חכמי הדורות שגזרו איסור על למוד אותה חכמה (כמבואר באגרת הר"מ הידועה. ובתשו' רשב"א תט"ו ותי"ט) ויחשבוה לאבן מעמסה. ולאבן נגף ולצור מכשול שהכשילה רבים בתורה וגילו בה פנים של זעם וצרה כמפקירה להפך דברי אלהים חיים מים מתוקים וצלולים למי מרה ועסקו בדרשות של דופי קיא תחת יופי ועשו רוב ענייניה חוכא ואטלולא לעיני העמים הזילו'. לכלכוה בטיט היון חומר וצורה לא תהא כזאת בישראל עם חכם ונבון להלביש התורה האלהית הנוה והמעונגה בבגדים צואים מחכמת יוונית הכעורה ולהשקות גן המלך מלכו של עולם במים המאררים הנובעים מבאר זרה להצמיח קוץ שמיר איך ימיר תחת חטה יצא חוח. ובאשה תחת שעורה. חלילה חלילה לנו לסור מאחרי תורת אלהינו ללכת בחוקות העמים הבל לבחור אלהים חדשים שכל הפועל ועשרת שכלים נבדלים. וצורות משוערות אשר לא שערום אבותינו (עם היות לקחה אוזן הפלוסופים שמץ מדברים הללו מחכמי ישראל. ושמצאו בבית גנזינו ממגלות סתרים שבא לידיהם ע"י מלכיהם ששלטו באוצרותינו ובבתי חמדתנו כנודע. ולא ירדו לסוף עומק אותן הרשימות הנעלמות והלבישום בגדים אחרים. להטעות העולם כאילו בכח חכמתם מצאו מים קרים) כלום חסר לנו בידיעות האלהיות הנמצאות במכמני התורה והנבואה. ובמטמוני החכמים הנאמנים שכל דבריהם דברי אלהים חיים. מאירים כשמש בחצי השמים. ודי בזו הערה הארה לבעלי עינים:

יא

מה בין ענין מעשה מרכבה למ"ב (עלח"ש שהגירסא הנכונה במשנה במרכב' לא מעשה מרכבה ויש לו מקרא יע"ש) שענין מעשה מרכבה אפי' לאחד אין דורשין בו. אלא א"כ היה חכם ומבין מדעתו מוסרין לו ראשי פרקים. וענין מעשה בראשית מלמדין אותו ליחיד. אע"פ שאינו מבין אותו מדעתו ומודיעים אותו כל מה שיכול לידע בדברים אלו. ולמה אין מלמדין אותו לרבים. לפי שלא כל אדם יש לו דעת רחבה להשיג פירוש ובאור

הדברים על בוריים. ואפי' יש לו דעת רחבה. אם אין בידו זכיות וגדלות ומע"ט הרבה. ועניו וצנוע וחסיד בכל דרכיו ועניניו אין מוסרין לו סתרי תורה. שלא ידמו נזם זהב באף חזיר ויוכל להחריב עולמות. אם ישתמש בהם להנאותיו המגונות. לכן מנעו חז"ל מאד מלמסור אפי' ראשי פרקים. גם לאדם שיש בו כל המעלות הללו. עד שיהא עומד בחצי ימיו ולבו דואג עליו. באופן שנתנסה במלחמת היצר ועמד בבחינה. ונצרף בתולדות הימים ככסף מזוקק. לא נשתכר ביין חמת חמדת תבל פן ישתה וישכח מחוקק:

יב

אם יש ללימוד מ"מ ומ"ב דין ת"ת ששקול נגד כל המצות. עמ"ש בס"ד במשנה לחם ריש פיאה:

יג

בזמן שאדם מתבונן בדברים הללו ומכיר עניני הברואים: ממלאך וגלגל ואדם וכיוצא בו. ויראה חכמתו של הקב"ה בכל היצורים מהברואים מוסיף אהבה למקום. ותצמא נפשו ויכמה בשרו לאהוב המקום ברוך הוא. ויירא ויפחד משפלותו דלותו וקלותו. כשיעריך עצמו לאחד מהגופות הגדולים. וכ"ש לאי מהצורות הקדושות וטהורות. הנפרדות מן הגלמים שלא נתחברו בגולם (אם לא יתלבשו ויתגלמו בחפץ בוראם שולחם. להראות לבני אדם חסידים גלויי עינים) וימצא עצמו שהוא ככלי מלא בושה וכלימה. רק וחסר:

יד

אולם יש דרך לאהבת אבינו שבשמים קרובה מזו. בהסתכל האדם שחננו השי"ת המציאות מבלתי היותו צריך אליו. וכמה טובות גמל עמו עודנו בבטן אמו. ושמירתו ביציאתו מרחם. להספיק צרכיו ולכלכלו מים ולחם. וזולת זה מה שיארך זכרו יעוין בשער הבחינה. לבח"ה באורך. וכל זה וכיוצא בו מספיק לעורר האהבה בין הברואים והבורא יתברך:

טו

אמנם לנו בעלי הדת האלהית יש בחינת אהבה עזה חזקה ועצומה מכל הנזכר והיא מצד חסד נפלא. עליון מאד נעלה. בתת ה' לנו כלי חמדה כלולה (שבשבילה נברא כל העולם הגדול הלזה בעל החמשה גשמים. וגופים נוראים גלגלים וגרמים שמימים. הכל לתכלית זה נמצא. אף אם שמים כעשן נמלחו והארץ כבגד תבלה היא והמחזיקים בה יהיו חיים וקיימים) וקרבנו לו לעם סגולה. והנחילנו חיי עד ואושר ההצלחה. על ידי פרטיות ההשגחה. לפקוד עלינו עונותינו ומיסרנו בעוה"ז שלא לכלותנו. ולא להפר בריתו אתנו. כאב את בן ירצנו. לכן אהבה זו המות לא יפרידנה. והים הגדול עם כל משבריו וגליו לא יכבנה (אותות האוהב הנאמן יעוינו בסח"ה שער האהבה):

טז

ועניני ד' פרקים אלו (שבחמש מצות האלו) הם התחלה קלה וכניסה למה שחכמים הראשונים קוראים פרדס. כמו שאמרו ארבעה נכנסו לפרד"ס שהוא יער צומח עצים. עץ החיים. בו שוכן אל שד"י. ועץ הדעת טוב ורע. בצלו שכנו כל חיות השדה. ואלהים אחרי"ם. דע והבן (לפיכך צריך שמירה יתרה ואזהרה גדולה שלא לטעות ביער הלז. כאשר אירע למשכילים שנכשלו ותעו בו. ולא הכל ראוים להשתמש בכבודו של הקב"ה כזקן הגון ושלם הוא ר' עקיבא שנכנס ויצא בשלום) ואע"פ שגדולי ישראל היו. וחכמים גדולים היו. לא כולם היה בהן כח לידע ולהשיג כל הדברים על בוריין. ואמר בה"ס ז"ל. ואני אומר שאין ראוי לטייל בפרדס אלא מי שנתמלא כרסו לחם ובשר. שהוא לידע האסור והמותר וכיוצא בהם משאר המצות. ואע"פ שדברים אלו דבר קטן קראו אותן חכמים. שהרי אמרו דבר גדול מעשה מרכבה. ודבר קטן הוייות דאביי ורבא. אעפ"כ ראוין הן להקדימן שהן מיישבין דעתו של אדם תחלה. ועוד שהם הטובה הגדולה שהשפיע הקב"ה לישוב העולם הזה. כדי לנחול חיי העולם הבא. ואפשר שידעם הכל קטן וגדול. איש ואשה בעל לב רחב. ובעל לב קצר ראו דברים מתוקים עתיקים יוצאים מפי זקן בתורה רב מובהק. חכם גדול אביר הפלוסופים מופת דורו נזר החסידים נוי ישראל בגלות החל והדרו. בחבורו התלמודיים הן פרש עליו אורו ואע"פ שאהב חכמות רבות ארמיות יוניות מואביות עמוניות. מצריות ישמעאליות צדניות אשר לקחן לטבחות לרקחות לא הטו את לבבו ח"ו לסור מדרך התורה האלהיות ועמד בפרץ בכל צד ופנה. למשה היתה למנה. לדקדק במצוה קלה כבחמורה. ולהגיד לאדם ישרו הכריז בפה מלא לתת לה דין קדימה כבכירה. בשבטי ישראל הודיע נאמנה שהיא הטובה הגדולה שהשפיע הקב"ה לישוב עוה"ז ולנחול עוה"ב לקביעות דירה הלא יבושו אותן המכנים עצמן תלמידיו שכלו בהבל ימיהם ושנותם בהבלי אמו"ה מדעות פלוסופיות. וחשבו להשיג שלמות נפשותיהם בעסק זה ברמסם חומר לצורה מתנכרה. והגישו (עצמותיהם) [אלטונא תקח: עצומותיהם] והקריבו מנחות סברותיהם לשכל הפועל הנבחר מהם לעבודה זרה. והשליכו אחרי גוום מצות מעשיות שבתורה ולמוד התלמוד שהוא לחם ובשר של הרב הגדול (שבו מתפארים) היה להם לזרא. וגבעת (ספר) המורה שבו חפשו כל הצלחתם לא יהא להם לעזרה ולא משגב לעתות בצרה. אבל יחייבם קרבן חטאות ואשם. כי יגיד עליו רעו. ס' המדע יענה בפניהם כאשם. כי לא נעשה אותו ס' להם ולכיוצא בהם. שבעים בלחם הקלוקל זוללי בשר התאוה. שתויי יין ענושים. נכנסו למקום גדודי חיות ולסטים גונבי דעת העליונה אוהבי עשה סטים

הלב יודע אם לעקול עקלקלותם מטים עוזבי תורה צו לצו זער שם זער שם. לא הועילו לזולתם ונתחייבו בנפשם. דמם בראשם. הש"ת ברחמיו וחסדיו ישים חלקנו עם אלופינו המסובלים בתורת אמת ובמצותיה ובפקודיה נשיג שמחה ובתלמודה ובעמלה נמצא לנפשנו מנוחה. אין פרץ ואין יוצאת ואין צוחה. אשרי העם שככה לו אשרי העם שה' אלהיו. לשמו ולזכרו תאות נפשו ודי בו הצלחה:

יז

ואמנם עם היות מ"מ ומ"ב מנועי הפרסום בהמון. אבל התחלות הנ"ל במוסדות הקודמות (ע"פ מה שסתתנו והחלקנו אבניהם מכל רושם פגימה הפוסלת) ראויות לדרשן ברבים ולפרסמן בפומבי להודיעם לעם כקטן כגדול מבין עם תלמיד ישמעם. בהם יוודעו ארבעת ראשי שרשי הדת הלא הם חיוב מציאות האלוה ואחדותו ויכלתו והשגחתו כמ"ש בס"ד והם הולידו והצמיחו ארבעה נטעי נעמנים בדמותם. הלא הם אהבת ה' ויראתו. (בעצם מבלי בחינת גמול) ותורה מן השמים. ושכר ועונש:

מוסד ה בארבע הידות מוסדות שקדמו. נתבארו ארבעת הידיעות האמתיות היושבות ראשונות במלכות שמים

א

הלא המה מציאות אחדות יכולת והשגחה והם מחויבות ונמשכות זו מזו. כי בהתאמת מציאות האל. ימשוך אחריו דעת האחדות שלא יתכן תואר אלהות אלא לאחד. ובהתקיים אחדותו יתבי יתברר היכולת המוחלט אחר שיכול על חדוש הנמצאות יכול על העדרם והפסדם וכן בידו לקיימם ולהתמידם או לשנותם ולהחליף מערכותם לשדדם. ובקיום כל אלה תתחייב אמונת ההשגחה. כי מלפני אל אחד בעל יכולת וממשלה. לא יצא ולא יבוא דבר בלתי מסודר בכוונת מכוין ולא יפעל דבר לבטלה. ה' צדיק צדקות אהב לא יעשה עולה ועל כרחנו נודה בצדק משפטיו סלה. אף אם לא נבוא עד תכונתם לו יתעלה נתכנו עלילות (ומה שנראה מעושק דל וגזל משפט במדינה. וכן מענין רשע וטוב לו צדיק ורע והדומה. נאמרו בו דברים רבים בספרים כולם נכוחים למבין וישרים ואין כאן מקום באורם) על בני אדם נורא עלילה:

ב

אמנם מההשגחה תחויב תורה מן השמים. כי מן הצדק והיושר האלהי ללמד בני אדם דעת ולהנהיגם בדת אלהית דרך סלולה. באופן שיושגחו ויודרכו לעומת ההצלחה האמתית. ולא ישוער שתשיג יד דת נמוסית להניח חוקים משפטים צדיקים טובים וישרים. יספיקו לסבב ההשגחה הפרטית וההצלחה הנכספת:

ג

אכן לצורך זה הספיקו שבעה מצות בני נח. שנתנו להם מאת ה' מן השמים בל יהיו כרמש אין מושל בו. וכל זה יתבאר מאליו מכלל פרקים הראשונים שעברו לפנינו. ועדיין נשאר לנו לדבר ביסוד אמתת תורתנו. הכוללת תרי"ג מצות. שמזה לא דבר הרב בפרקים הללו שקדמו. ולא יתחייב מיסודות ההם רבוי המצות. (אך סמך על מה שיבאר בפרקים האחרונים מנבואת מרע"ה ונצחיות התורה):

ד

אולם במה שהוספנו להוכיח אמתת שרשים הנ"ל מצד הנפלאות הגדולות ומעמד הר סיני ביחוד שראינו בעינינו מקטן ועד גדול כל אנשי קהלנו. כבר נתקיים בידינו אמות תורתנו הנתונה לנו ביחוד. לחבה יתרה נודעת לו יתברך אף אם לא נדע סבתה. כאשר לא יתכן שימנע האדם עצמו מן האכילה עד שידע תחלה סבת היותו צריך לה ושיחקור מדוע לא יתקיים בלא אכילה. או מדוע לא יזון בדבר אחר ומה סבת המאכל ההוא וירצה להמתין עד שילמוד המלאכות המצטרכות להוציא לחם מן הארץ הלא ימות ברעב וע"ז אמר החכם אל תתחכם יותר ואל תהי סכל למה תמות בלא עתך:

ה

אכן אם ישאל שואל ולמה הספיקו לבני נח ואפי' לאבות מצות מועטים ועל מה זה הוצרכנו אנחנו להשתרג עלינו עול רבוי מצות תשובתו בצדו כי הכל לפי הכנת המקבלים הא למה זה דומה לחולה שצריך מאכלים מתוקנים וקלים אחר שהיה רגיל בעת בריאותו לאכול מאכלים גסים ובלתי מבושלים גם לא יתכן מאכל הכפרי לאיש הרך והענוג. ואנשי אקלים חם לא יאות להם מזון אנשי אקלים קר וכן להפך:

ו

ואם יטעון טוען לפי הנחה זו כבר אפשר שתשתנה התורה עוד לפי ההכנה בעת ובעונה. לא נכחיש זה. כי לא נודה בהחלט למה שהשריש הרב ז"ל שהתורה בכללה לעולם לא תשתנה בחיוב כי אין ראיה מכרחת על זה לא מן השכל והסברא ולא מן המקרא וכן חכמים יגידו הקב"ה נותן תורה חדשה לע"ל. אכן ודאי לא תקבל השינוי. עד שיבוא הקב"ה בכבודו ובעצמו ויגלה לעיני הכל בפומבי שלו עם פמליא שלמעלה (ב"ד הגדול בחכמה ובמנין) כנתינתה ברכב אלהים רבותים וגו' לששים רבוא הגברים לבד מטף ונשים ומלבד זקנים ונערים ומלבד עבדים ושפחות וגרים. פמליא שלמטה כי לא בסתר בחושך דבר ואז כשיחפוץ מלכנו לשנות התורה או להחליפה בזולתה. ככל אות נפש המלך לרדת על הר סיני (או על זולתו מההרים הרמים. או הגבעות. ואפי' אל עמק שוה לנו) ירד שנית לעיני כל חי. הננו הננו ראשונים לעשות רצונו ככל אשר יבחר נמהר

ונחיש ולא נאחר. ואפיי יעמיס עלינו עול כבד אלף פעמים יותר מבראשונה. לא נתמהמה ולא נבחל. ונרוץ לקיים דברו כארי וכשחל. ולא נהיה אחור נסוגים. כאשר מאנו בו ובתורתו האומות הקודמות וכבר היו ארץ ויושביה נמוגים לולי אנחנו שקבלנו עלינו אלהותו ומלכותו וקיום תורתו ע"י שהשמיענו אנכי ה' אלהיך תכן עמודיה סלה. ולאשר נחקק בלבנו אותו המעמד הנורא והנפלא מקולות וברקים והאש הגדולה לא שכחנו שם אלהינו בכל אורך הגלות וקשיו על שמו יתב' הורגנו כל היום ושמו לעולם נודה בכל מדה ומדה נשבח ונתן לו תהלה עאכ"ו שלא נסרב מלקבל מאמרו כשירצה להראות עוד אלינו כאב את בן ירצה ויקרב. הלא בשמחה גדולה בתופים ובמחולות במינים ועוגב. נקדם פניו לשמוע בקול דברו לתת כבוד לשמו בו ירוץ צדיק ונשגב ונעשה ונשמע לכל אשר יצונו. בכל לבבנו ובכל נפשנו אבל כל זמן שלא יעשה כזאת ודאי לא נוכל לשנות בה אפילו קוצו של יו"ד או תג אחד כי דבר שבמנין צריך מנין אחר להתירו. וכלל מושכל הוא שאין ב"ד יכול לבטל דברי ב"ד חברו אא"כ גדול ממנו בחכמה ובמנין:[1] לכן אין מי שיוכל לבטל דברי אלהינו אלא הוא בעצמו הפה הקדוש שאסר הוא יתיר כאשר עשה בראשונה לשעבר כי לא מראש בסתר דבר ובזה צדק מאמרו של הרב ז"ל שלא תנוסח התורה בלי ספק כל ימי עולם זה וכמו שהזכיר חותם הנביאים עליה והזהיר לבני בית שני שלא תשכח בשכבר עד שיהא עת רצון לפניו יתב' ונגלה כבוד ה' וראו כל בשר יחדו כי פי ה' דבר:

[1] מה גם בהיות תורתנו בארבעת הסבות שלמה (עיין עקרים מ"ג פ"ד) בעדותיה נאמנה טהורה ונקיה שמורה מכל חסר ופגימה אהובה וחביבה באמונותיה והנחותיה אין זר אתה ולא רחוק כל מאומה במשפטיה וחוקיה ישרה ותמימה לא יחסר בה כל טוב עובר ונצחי בגוף ונשמה איה דת נמוסית או מדומה תערוך אליה ביפיה בתואר במראה ובקומה כולה יפה כלבנה ברה כחמה חמודה ערבה ונעימה אין חקר לעשרה הון עתק אתה כל אבן יקרה מסוכתה ולא יעלה על לב אדם להשליך מידו אבן יקרה שעמדה לו ביוקר ובעמל גדול עד שהשיגה ונתמלא ממנה ביתו אורה וממנה נעשה לו כל הכבוד או היתכן לאדם בריא בשכלו שימירנה באחרת אשר לא ידע ולא הכירה מעולם אם היא טובה בעצם ובטבע או מזויפת במראה ובצבע. כעין הזכוכית הצבועה והדומה הלא לסכל יחשב האיש ההוא במינו ואין לו יתרון מן הבהמה כי אם בצורה החיצונה כדמות האבן המזויף אשר קנה ואם בענינים הזמניים והעוברים כך אדם חס על ממונו שלא להאמינו כי אם בערב בטוח ובעדים כשרים בלתי חשודים עאכ"ו בעסקי הנפש וההצלחה האחרונה בעולם הקיים שאם יתן איש את כל הון ביתו באהבתה בוז יבוזו לו ואין לאדם לגנות אותנו על סבל עול אריכות הגלות המר כי אדרבה ממנו יוודע אמתות טוב חקותנו באמונתנו כי לא יצויר באנושות זד יהיר ובעל עקשות שיבקש להשאר בשביה מרצון מופשט ולא ילאה באורך גלות כזה אם לא יהא לבו בטוח בתועלת המושג באחרונה אבל באמת מזה יראה לכל בן דעת כי אין הפסק לקשר שבין אלקינו ובינינו אחר שנקשרנו בעבותות האהבה הגמורה המוחלטת וכבר שבח אותנו הנביא על אומץ לבבנו ועמדנו בנסיון הגלות באמרו כל זאת באתנו גו' ודומה לזה הרבה וכבר ראו כל הנביאים עומק הגלות והודיעוהו טרם היותו גם הוא לטובתנו לטהרנו ולצרפנו בכור הגלות החל עד שנצא צרופים ככסף בחונים כזהב וטובה תוכחת מגולה מאב לבן אשר יאהב:

ז
נמצא (כל) [אלטונא תקח: כלל] העולה ממוסדות הצלעות שש אמות אמוניות יוצאות משורש אחד וזה שבהוודע המצא אלוה יתקיימו אחדותו יכלתו והשגחתו וממה שהתברר ששמו העצמי הוא שם הוי"ה ב"ה נודע חדוש הבריאה והתחייבו תורה מן השמים ושכר ועונש והנה ארבעת אמונות ראשונות אינם אפשרי הבטול כי כמו שמציאותו נמנעת הבטול שיש לנמנע טבע קיים כי תואריו המחויבים הם מתיחדים בו ודבקים עמו גם שם העצם אינו נופל תחת יד השינוי כי כבר הודיענו וצונו לשמוע שהשם הוא אחד לא איש אל ויכזב ואמר אני ה' הוא שמי וכבודי לאחר לא אתן ועם שמצאנו בתורה ובנביאים כ"פ המלאך נקרא בשמו יתב' וכן ירושלם וארז"ל עתידים צדיקים שיקראו בשמו של הקב"ה אבל בשביל זה לא יהיו אלוהות שהוא מהנמנעות אצלנו היות יותר מאל אחד אבל באמת אמרו שהשליח נקרא בשם שולחו לכבוד וכן האהוב לחבה יתרה אבל שיתן כבוד אלהותו לזולתו הוא מן הנמנעות ודאי וכן אמר ע"ז אחרון הנביאים אני ה' לא שניתי אכן שתים הנשארות שהן כללות התורה ושכר ועונש הדבק עמה עם היות בלי ספק אין להם הפסק כל ימי עולם זה שהרי ניתנה לדורותינו בלי תנאי כלל וכמו שיבואר עוד בפרקים שלפנינו וכבר נתבאר שאי אפשר לשום נביא וחוזה להפסיקה אמנם כשיחדש הקב"ה עולמו ויראה עלינו כבודו שנית לעיני כל חי וירצה לחדש גם התורה בשאר מצות אם בכולן אם במקצתן מי ימחה בידו ואף אם נצייר שיחפוץ לבטל גם שכר ועונש מכל וכל ולא יהא שום מציאות לקיום שום תורה כלל לא היה זה הפסד באמונה אלא שאי אפשר היותו בימי המשיח שכבר העיד הנביא והחוטא ב"ק שנה יקולל מכלל שיש חטא ועונש לפי שאין בין עוה"ז לימות המשיח אלא שעבוד מלכיות אבל בעולם הבא פשיטא שאין שם מקום לקיום מצות התורה שאין שם אכילה ושתיה ולא שום דבר מעניני הגוף (ביחוד לדעת הר"מ ז"ל הסובר שגם גוף וגויה אין בו) הלא א"כ לא יסופק שיפסק בהכרח קיום התורה בפועל וזה מושכל ראשון עכ"ז אין התורה בטלה כל עיקר והיא קיימת בודאי לעולמי עולמים כמו שהקב"ה קיים לעד ולעולמי עולמים שהתורה כולה שמותיו של הקב"ה היא ואינה מקבלת הבטול אבל יעסקו בה הצדיקים והיא ההזנה מזיו השכינה וכמו שהיתה אצלו אמון ושעשועיו של הקב"ה משחקת לפניו בכל עת בהכינו שמים ראשונים ואת אחרונים גם התורה חדשה שארז"ל בלי ספק ממנה היא כמעשיה אלא שיקרו בה חדושים בקצת מצותיה לפי חדוש העת ההיא וכענין שארז"ל בכניסתן לא"י קדלי דחזירי היו מותרים להם אך כל זמן שלא יצוה הקב"ה בעצמו אין נביא רשאי לחדש דבר כמ"ש להלן בס"ד ולא זו

בלבד שא"א להתיר דבר האסור אלא אפי' לשנות קוץ ותג שבתורה אין ביד שום נביא לשנותו. קצרו של דבר כשם שלא שכחנו שם אלהינו בכל אורך הגלות ואף אם יצויר שיארך עוד כמה אלפים שנים חלילה לא נשכחהו ולא נמירהו כך אין בידינו לבטל דבר קל מתורתו בלי רצונו וכמו שהבטיחנו כי לא תשכח מפי זרענו ואחר שהתורה אינה סובלת השינוי והבטול בשום אופן חזרו שרשי הדת למספרן של אותיות התורה כי אחת היא ושוה אצלנו מי שכופר באות אחת ממנה כאילו כופר בכולה (כמ"ש בסיום סולם בית אל) לפיכך הוא טורח שלא לצורך לדקדק במנינן של שרשים כדרך שעשה הר"מ ז"ל שהעמידן על י"ג וב"ע על ג' בלבד וזולתם שהאריכו למעניתם ואם באנו לדקדק אחריהם כראוי אין אחד מהם שכיון החשבון אפי' לפי דרכם ודעת לנבון נקל כשירצה לעמוד על דבריהם ולעיין בהם אלא שהיא מלאכה שאינה צריכה לגופה של תורה ואין לנו נפקותא לגמרי מזאת החקירה:

ראש פינה

פנה א תקרא אבן בוחן
ובזה נשלמו המוסדות ועתה יתיצבו שש פנות יוצאות מהראשונות:

א
כל בית ישראל מצווין על קדוש השם הגדול הזה שנאמר ונקדשתי בתוך בני ישראל:

ב
ומוזהרין שלא לחללו שנאמר ולא תחללו את שם קדשי:

ג
כיצד כשיעמוד עכו"ם ויאנוס את ישראל לעבור על אחת מכל מצות האמורות בתורה או יהרגנו יעבור ואל יהרג שנאמר במצות אשר יעשה אותם האדם וחי בהם ולא שימות בהם ואם מת ולא עבר ה"ז מתחייב בנפשו ויתבאר עוד לפנינו:

ד
במה דברים אמורים בשאר מצות חוץ מעכו"ם וג"ע ושפיכות דמים אבל שלש עברות אלו אם יאמר לו עבור על אחת מהן או תהרג יהרג ואל יעבור:

ה
במד"א שבשאר מצות יעבור ואל יהרג (שרי ליה מריה לבש"ג שאמר משם הר"מ ז"ל מה שלא עלה על דעתו וטעה מחמת סדור הדברים עכנה"ג) בזמן שהעכו"ם מתכוין להנאת עצמו כגון שאנסו לבנות ביתו בשבת או לבשל תבשילו או אנס אשה (פנויה או אפי' תימא אשת איש וס"ל דאינה בכלל ג"ע והראיה שהרי אינה נאסרת עליו כמ"ש בפ"י

מה"ג ואתיא כדעת ר"ת וכמ"ש במקומו בס"ד ובזה (אלטונא תקח: אין) א"צ לדחוק כלל במעשה דאסתר כ"ני וכ"מ ולא בלשון הרב ודלא כלח"מ) לבעול אותה וכיוצא בזה:

ו
אבל אם נתכוין להעבירו על המצות בלבד יש חלוק בדבר שאם היה בינו לבין עצמו ואין שם במקום ההוא עשרה (מאנשים) [אלטונא תקח: מישראל] שיודעין בו יעבור ואל יהרג:

ז
ואם אנסו להעבירו בעשרה (מאנשים) [אלטונא תקח: מישראל] הרי זה יהרג ואל יעבור שום מצוה ולא אפי' אערקתא דמסאנא:

ח
אבל אם אינו מתכוין אלא להנאת עצמו יעבור ולא יהרג וכל הדברים האלו שלא בשעת (הגזירה) [אלטונא תקח: השמד] אבל בשעת (הגזירה) [אלטונא תקח: השמד] והוא שיעמוד מלך רשע כנבוכדנצר וחבריו ויגזור גזרה על ישראל לבטל דתם או מצוה מן המצות יהרג ואל יעבור אפי' על אחת משאר מצות אפי' אערקתא דמסאנא בין נאנס בתוך עשרה בין נאנס בינו לבין העכו"ם:

ט
ודווקא שרוצים להעבירו על דבר שהוא משום ל"ת אפי' בלאו דלא (סתור) [אלטונא תקח: תסור] אבל אם גזרו שלא לקיים מ"ע א"צ למסור נפשו על קיומה:

י
מ"מ אם השעה צריכה לכך ורוצה ליהרג ולקיימה הרשות בידו ונראה דבשעת (הגזירה) [אלטונא תקח: השמד] אין חלוק לגמרי בין מ"ע לל"ת כדמוכח מההיא דמה לך יוצא ליצלב על שנטלתי לולב מה לך יוצא ליסקל שמלתי את בני ודניאל שמסר נפשו על התפלה יוכיח ואלישע בעל כנפים על התפילין ור"ע על נט"י וכמו שעשו לרוב בימי יוונים (והרי זה כעין אותה שאמרו ב"ד מכין והורגין שלא מן הדין אלא להוראת שעה ומעשה באחד שרכב על הסוס בשבת בימי יוונים והביאוהו לב"ד וסקלוהו ואם ממיתין בידים את שאינו חייב מיתה כ"ש שרשאי אדם מרצונו לקדש השם בנפשו אפי' על מ"ע ומצוה היא ודאי בשעת (הגזירה) [אלטונא תקח: השמד]) וכן מצינו בר"י בן בבא שמסר עצמו להריגה על סמיכת זקנים ורחב"ת על תלמוד תורה וכן ר"ע שהיה מקהיל קהלות ברבים ועוסק בתורה נגד גזרת (הע"ג) [אלטונא תקח: המלכות] ולא זז משם עד שסרקו בשרו במסרקות של ברזל ואין לך קדוש שם גדול מזה:

יא
ובע"א ג"ע ש"ד אפי' בצינעה ושלא בשעת הגזרה ואפי' אין העכ"ום מכונין אלא להנאתן יהרג ואל יעבור:

יב
ודוקא שאומרים לו לעשות מעשה כגון שאונסין לאיש לגלות ערוה (ולבוא על הכותית הוא בכלל ג"ע) או שיהרוג נפש (מבני אדם) [אלטונא תקח: מישראל] או שישתחוה לע"א אבל אם אונסים לאשת איש לבוא עליה העכו"ם או לאיש שהוא מוקשה ורוצים לתקוע אותו בערוה או שרוצים להשליכו על התנוק להרגו או לכוף ראשו לפני ע"א בעל כרחו או לזרוק עליו מים שלהם א"צ ליהרג:

יג
וכל איסור של ע"א ג"ע ש"ד אע"פ שאין בו מיתה אלא לאו צריך ליהרג ולא לעבור כך הוכיח הר"ן ממעשה דאדם שנתן עיניו באשה והעלה לבו טינא ואמרו חכמים ימות ואל תעמוד לפניו ערומה ולא תספר עמו אחורי הגדר ולא הבינותי הוכחה זו שא"כ אפי' אין שם איסור ולאו ג"כ יהא ביהרג ואל יעבור אם יגזרו עליו עכו"ם לעמוד ערום בפני אשה או אשה ערומה בפני איש או שיספרו זה עם זה ימסרו עצמן להריגה ולא יעשו וזה לא שמענו ולא עלה על דעת אדם אלא ע"כ לומר אחת משתים אם שאותו מעשה ד"א הוא לפי שגירה יצה"ר בעצמו שנתן עיניו במה שאינו שלו לכן משפטו שימות באין מוסר וברוב אולתו שלא הי"ל לתור אחר עיניו ואין האשה חייבת להצילו בגופה ולא משום שאין אומרים לאדם חטוא בשביל שיזכה חברך כי בזה באנו למחלוקת ר' ורשב"ג די"ל כמ"ד ניחא ליה לחבר דליעבד איסורא זוטא ולא לעביד חבריה איסורא רבא כ"ש במקום פ"נ אלא משום לתא דהאשה הוא דבזיונא דגופא הוי לפחות ולא מצינו שאדם חייב להציל חברו מן המיתה בבזיון גדול כזה שנוגע עד הנפש כמו שאינו מחויב להצילו באיבוד אבר מאיבריו כענין ההוא שתעמוד בפניו ערומה וכן באחורי גדר ערומה איירי שהוא דבר קשה כמות אע"פ שאין בו אפילו לאו בעלמא לא חייבו חכמים האשה להצילו בנזק עצמ' ואפשר אפי' היתה רוצה מיחו בידה שלא לפגום עצמה ואי נשואה הואי משום פגם בעלה שאינו מוחל על פגמו ובשתו משו"ה פשיטא לתלמודא למ"ד אשת איש שפיר דאין בידה למחול על כבודה ומסיק דאפי' בפנויה איכא משום פגם משפחה או כדי שלא יהו בנות ישראל פרוצות בעריות כדאיתא התם או נאמר שידעו חז"ל שאין בו סכנת נפש ודאי אע"פ שאמרו ימות לפי דבריהם של רופאים השיבו שלא השגיחו במשפט הרופאים ולא חשבוהו אמיתי איך שיהיה אינו דומה במקום שהוא

גרם לעצמו יש כח ביד חז"ל (לנקום) [אלטונא תקח: לקנוס] אף שלא מן הדין. והו"ל כמו הוראת שעה ואף לעולם הדין כן משום מגדר מילתא לשמור האדם מללכת אחר עיניו:

יד

והרב בחוי" בתשו' (סק"ה) העלים עין מגמרא זו. ויש לתמוה על הוראתו להקל שם. כי הוא מתנגד ממש להההוא עובדא דהעלה לבו טינא הנ"ל שלא התירו אפי' בזיון בעלמא בלי שום קריבה לגמרי וגם במקום סכנת נפשות להציל נפש מבני אדם לא. עאכ"ו שלא להפקיר אדם בתו (לעכו"ם) [אלטונא תקח: לערל]. לעבור על איסור קריבה דאסור מדאורייתא ומלקין עליה למ"ד וכל זה לצורך פרנסת אביה. שבודאי לא היה פקוח נפשות דבר זר ותמוה מאד בעיני שסמך להקל בדבר. ואע"פ שהאב חשש לעצמו ורצה להמנע. ונראה דהוה ס"ל דכיון דהעכו"ם אינו מצווה אלאו דקריבה. איהי נמי לא מיפקדא. ואין זה כדאי ח"ו (א"כ בדבר ערוה גופא נמי נימא הכי) אף כי מרגילה לדבר ערוה. ואחר שיצרו תקפו כל כך. ומשיג רצונו וחפצו בה. ליראת אביה מקפוח פרנסה מן הקל יבוא אל החמור. ואין אפוטרופוס לערוה ולא אפשר להושיב שומר והרי זה עובר ממש אלאו דלא תחלל בתך להזנותה וגם יש לחוש להבת אפי' שתחלתה קצת באונס. סופה ברצון מתוך ק"ר ופריצות שנוהג עמה בלי בושה. שהוא כאש לנעורת. בפרט אשה דעתה קלה. אפי' כשרה שבכשרות. פרצה קוראה לגנב. סוף שהיא שוכרתו. אחר דיצר אלבשה וכמדומה שצער ודוחק העני גרמו להרב להטות דינו להקל (ולהביא עצות מרחוק מיעל דטובתן ש"ר רעה היא. התם להצלת ישראל נתכוונה גם לא היו שם ישראל. משא"כ בנדון הלז שהיה בק"ק. שיש משום ח"ה ג"כ ולשינויא דקרקע עולם. הרי זו בתהרג ואל תעבור. ואף למ"ד הנאת עצמן שרי. דווקא במקום ס"נ דידה. גם נ"ל דיעל אע"פ שצדקת היתה ומשתבח בה קרא לא היתה ישראלית. ונראה מפשטי המקראות שחבר הקיני אף אם היה מבני יתרו. לא היה אלא גר תושב) כי נכמרו רחמי הרב על דל משום כדי חייו. והרי הוא כמהנן ממון ואינו אלא כמפסיד נפשות ח"ו. לפיכך אין לסמוך על הוראה זו כלל:

טו

אמנם בענין שאנו בו. נראה להקל דהיינו שאינו מחוייב למסור עצמו להריגה אם גזרו עליו עכו"ם לעבור על לאו דקריבה בעלמא. בא"א או בערוה. מותר להציל נפשו בכך אם אין העכו"ם מכוין להעביר על דת. ואינה שעת (הגזירה) [אלטונא תקח: השמד] ואפילו מאן דמחמיר בה. מודה נמי היכא דלא מתכוין ליהנות בדרך תאוה וחבה. וכ"כ בש"ך דכה"ג לכ"ע אינו עובר בלאו. ובמקום סכנה שרי לגמרי. אלא שאין אני מודה בסברא זו בהחלט. משום דמתעסק בעריות חייב. ואע"ג דהכי מסתברא לאקולי במקום סכנה כי

הכא וכן לענין משוש דפק באי"א ובנדה דבעבידתיה טריד. ואין פנאי ליצר להתגרות בו דומיא דמרביעי בהמה דמותרין להכניס למכחול בשפופרת:

טז
מ"מ נ"מ במתעסק בקירוב דחבוק ונשוק הערוה כדי להמלט מן המכס. ודאי אסור דלא סגי דלא נהנה וגם אינו אלא משום רוח ממון. פשיטא דלא שרי כלל:

יז
אבל דכוותה לענין ע"ז לנשקה ולגפפה. אע"ג דאינו אלא לאו בודאי הוא ביהרג ואל יעבור בכל גוונא דשאני ע"ז ואבזרהא דחמירא טובא:

יח
ואפי' אאנדרטי דמלכא מסרו חמ"ו עצמן למיתה. ומרדכי הכניס כלל ישראל בסכנת (נפשות) [אלטונא תקח: שמד]. שלא לכרוע להמן אע"פ שלא היה עושה עצמו ע"ז ואפי' למ"ד ע"ז היה חקוק על לבו. כה"ג שרי במקום סכנה. כיון דלא מכוין אלא לכבוד האדם מ"מ הרשות ביד האדם לקדש שמו של הקב"ה בכך. ובש"ד כה"ג כגון לזרוק אבן לגו או לסבב המיתה בגרמא בעלמא. כדי להציל עצמו ממיתה ודאית. עדיין אני מסתפק. ונראה ג"כ להחמיר בו אצל הנרדף. ולהקל אצל הנאנס כיון שהוא אינו פוגע בעצמו דמא דחבריה סומק טפי:

יט
אלאו דלפני עור ל"ת מכשול. כגון שאנסו להשאיל או לתת לו דבר לצורך ע"א יעבור ואל יהרג:

כ
ישראל הבא על העכו"ם הרי הוא בכלל ג"ע. הכי מוכח בשילהי פ"ק דקדושין בעובדי דר"נ ור"כ:

כא
ויש עוד מן קדוש השם והוא להכניס עצמו בסכנה כדי להעמיד הדת על תלה ולפגוע בעוברי עבר' כענין פנחס וראב"ה כדאמרינן פמ"ש מ"ש ראשונים דאתרחיש להו ניסא משום דמסרי נפשייהו על ק"ה ובכלל זה המזהיר ומזכיר לעם הדרך הישרה הטובה להם. ואינו חושש על עצמו וממונו רק להיטיב לזולתו ולכבוד קונו אין קדוש השם גדול מזה:

כב
כל מי שנאמר בו יעבור ואל יהרג. ונהרג ולא עבר. ה"ז מתחייב בנפשו:

כג
וכבר נזכר למעלה שבמקום שיש קדוש השם רשאי אדם להחמיר על עצמו. אע"פ שאינו מחייב (והיינו לקיים עשה או שלא לעבור על"ת אפי' להנאת העכו"ם בפרהסיא אבל בצינעא ה"ז חובל בעצמו) וכן נאה לחסיד. כענין בקרובי אקדש וכן כתב בעל החינוך שאין כל אדם רשאי ליהרג במקום שאמרו יעבור. אלא חסידים וחכמים גדולים הראוים (וגם שלא במקום ק"ה. מצינו חסידים הראשונים שהיו מחמירים על עצמן ועלח"ש פ"ק בברכות):

כד
ואותן ששחטו אותן ואת בניהם בשעת הגזרה מיראתם שלא יוכלו לעמוד ביסורין. קדושים הם ודאי אע"פ שלא היו חייבין לעשותו. עם שכבר הביאו ראיות לדבר. יש בידינו ראיה מפורשת ביותר הלא היא באגדה דהנזקין בד"מ ילדים וילדות שנשבו לקלון ודרש להם הגדול אשיב ממצולות ים אלו שטובעין בים. וקפצו כולן ונפלו לתוך הים. הרי מבואר הדבר שטוב ויפה הוא להמית אדם עצמו. אפי' רק כדי להנצל מקלון. ואע"ג דמן הדין לא היו ביהרג ואל יעבור דהאיכא תרתי קרקע עולם. והנאת עצמן היכא דאיכא למיחש להעברה על דת לגמרי. ולנגידא דקשי ממותא. צריכה למימר דשרי. ומצוה היא בודאי. אבל לשחוט לזולתו. צ"ע אם מותר מיראת העברה על דת.

כה
וכל מי שנאמר בו יהרג ואל יעבור. ונהרג ולא עבר. הרי זה קידש את השם ואם היה בעשרה מישראל הרי זה קידש את השם ברבים כדניאל חנניה מישאל ועזריה ור' עקיבא וחבריו. שאין מעלה על מעלתן. ואין כל בריה יכולה לעמוד במחיצתן. ועליהם נאמר כי עליך הורגנו כל היום נחשבנו כצאן טבחה. ונאמר אספו לי חסידי כורתי בריתי עלי זבח:

כו
ונ"ל שיש לו לברך כשמקיים מצוה זו הגדולה שבגדולות: **ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו לקדש שמו** בעשרה אומר **ברבים** (כמדומני שראיתי ברכה זו כתובה בספרים ולא אוכל לחפש אחריה עתה) ויברכנה בשמחה גדולה בלב שלם ובנפש חפצה. שזכה לכך להקריב חלבו ודמו גידו ובשרו ועצמותיו עולה כליל למלך הכבוד. אשריו מה טוב חלקו מה נעים גורלו. גם כתבו ז"ל שהוא מקובל מקדושים שעמדו בנסיון. שכל המוסר עצמו לסבול היסורים על קדושת השם ית' בלב שלם. שוב אינו מרגיש בכל יסורים קשים ומרים שבעולם:

כז
נ"ל פשוט שהנאנס מצטרף לעשרה. ואם עובר הרי חילל ה' בעשרה:

כח)
וכל מי שנאמר בו יהרג ואל יעבור ועבר ולא נהרג הרי זה חילל את השם. ואם היה בעשרה מישראל. הרי זה חילל את השם ברבים. וביטל מ"ע שהוא קדוש השם ועבר על מל"ת. שהוא חלול השם. ואעפ"כ מפני שעבר באונס. אין מלקין אותו. ואין צריך לומר שאין ממיתין אותו ב"ד. אפי' הרג באונס שאין מלקין וממיתין אלא לעובר ברצונו. ובעדים ובהתראה (לדעת רמ"כ חייב מיתה כשהתרו בו. ואע"פ שאין דעתו מוכרחת. מ"מ מ"ש עליו הכ"מ משני הפכים לדעתי אינה תשובה. כשיעוין ולא עוד שאפשר לומר אף לדעת הר"מ. חייב מיתה בב"ד כשהתרו בו וקבל התראה. אע"פ שעשה מאונס) שנאמר במולך ונתתי את פני באיש ההוא. מפי השמועה למדו ההוא ולא אנוס. ולא שוגג ולא מוטעה מה אם עכו"ם שהיא חמורה מן הכל. העובד אותה באונס אינו חייב כרת ואין צורך לומר מיתת ב"ד. ק"ו לשאר מצות האמורות בתורה. ובעריות הוא אומר ולנערה ל"ת דבר:

כט
אבל אם יכול למלט נפשו ולברוח מתחת יד המלך ואינו עושה. הנה הוא ככלב שב על קיאו והוא נקרא עובד עכו"ם במזיד. ונטרד מן העולם הבא. ויורד למדריגה תחתונה של גיהנם:

ל
ואם יכול להציל עצמו בכל אשר לו. צריך ליתן הכל. ולא יעבור שום לא תעשה אפי' אינה משלשה החמורות:

לא
ונ"ל דהני מילי שצריך לפזר כל ממונו שלא לעבור ל"ת. היינו דווקא במקום שיש בני אדם שירחמוהו. ויתנו לו כדי חייו אז לא חשיב אונס ממון אונס. אע"פ שיעני וישאר בעירום ובחוסר כל. אבל במקום שלא יוכל לחיות עצמו בשום אופן אם לא ישאר בידו מאומה. אין לך פקוח נפש גדול מזה:

לב
ולענין קיום מ"ע אם מחויב לפזר כל ממונו עמו"ק ושער התחתון דעיר רחוב שה"מ:

לג
ובאביזרייהו דג' עבירות היינו לעבור אמידי דרבנן שהוא ממין אותן ראשי עבירות. כגון גזרת ב"ד של שם בפנויה אע"ג דלהר"ן אינה בתהרג ולא תעבור להרא"ם מיפשט פשיטא ליה דאיתא. ולכן הורה ג"כ בחלוצה לכהן. אע"פ שאינו אלא איסור דרבנן. לא מיבעיא דמשום אונס ממון לא שרינן לה. אלא שצריך ג"כ ליהרג ולא לעבור ועם היות השבתי על במ"ל שנתקשה בהוראה זו והניחה בצ"ע. דלק"מ ויובן גם ממש"ל אמנם ראיתו של

הרא"ם אינה מוכרחת כמו שיובן ג"כ מזה שכבר זכרנו מ"מ אינה דומה קריב' בעלמא לבעילה דאין קישוי אלא לדעת וגם לנהוג אישות בתמידות ד"א לגמרי אבל אונס ממון פשיטא דלא חשיב אונס. לבטל גזירת חז"ל בקום עשה:

לד

גם מי שירצה להחמיר על עצמו אפילו בסכנת נפש רשאי שחמורים ד"ס מד"ת. שכל העובר אפי' על דבר קל מדבריהם חייב ובמקום שיש צורך שעה. ולמגדר מילתא מצוה וחובה היא למסור נפש על זה. כ"ש אם היתה גזרה כללית על קהל מישראל. לבטל מצות חכמים חייבים הצבור לעשות כל טצדקי. אפי' לעקור דירה ולא להסכים בעקירת דברי חז"ל כמלא נימא. ולא גרע מערקתא דמסאנא ואצ"ל לאותו אדם עצמו שרוצין לאונסו על כך. שמחויב למסור נפשו על זה שהרי אין כאן לא הנאת עצמן ולא קרקע עולם. וגם במקום שיש עשרה:

לה

וכתב בשכנה"ג בשם (רש"י) [אלטונא תקח: תשו'] הרדב"ז שאם אומרים לאדם מישראל עבור על מצוה זו לפי שאין תורת משה אמת. או שהחלפנו אותה אפי' בצינעא ושלא בשעת (הגזירה) [אלטונא תקח: השמד] ולהנאת עצמו. חייב למסור עצמו וצ"ע בגוף התשו' מנליה הא. אם אינה משלשה עבירות. ומה איכפת לן בדבורו של העכו"ם. פשיטא כל עכו"ם חושב שאמונתו בלבד היא האמתית. והמעביר לישראל על דתו בודאי אינו מאמין בה. וצל"ד שר"ל שאם יצטרך להודות לו בפה מלא שכדבריו כן הוא. ושמפני כך יעבור על המצוה. ואם לא יעשה כן יהרגנו. באופן זה צריך הישראל למסור נפשו ולא לכפור בתורת משה בדבור ובמעשה. ונראה דלפ"ז אפי' לומר דיבור מגונה כזה בלי הוראה בפועל. נמי חד דינא הוא והוא הדין נמי למי שאונסין אותו להכחיש דברי חז"ל ולעשות תורה שבע"פ פלסתר ח"ו ד"א הוא עם הכחשת תורה שבכתב. כי היא ופירושה אחת היא ונראה דהא ודאי גרע ממ"של שאסור ליהודי לומר שהוא עכו"ם:

לו

עכו"ם שרוצה להשביע היהודי המחויב שבועה בשם המיוחד בקריאתו ובגילוי הראש אם כוונתו הוא להחמיר על ישראל שלא יעבור על שבועתו. יעבור ואל יהרג. ואם כוונתו היא להעביר על דת ולחלל שם המיוחד. פשיטא יהרג ואל יעבור אם הוא בפרהסיא. פסו"כ מהעתקת כנה"ג עם תקון קצת המוכרח. וכ"ע בשמו שאינו יודע כל כך איסור מפורש שלא להזכיר השם בגילוי הראש לצורך שבועה שמחויב בה ואינה הזכרה לבטלה. ובגלוי ראש לא אשכחן בהדיא קפידא ע"כ. מ"מ בודאי מדת יהודית היא. שהרי אסור לילך ד"א בגילוי הראש מפני מורא שמים. כ"ש בהזכרת השם:

לז
במקום שנהגו שהעכו"ם נוטלין עצים מכל בית ובית ושורפים העצים והם קופצים משפה לשפה. ונוטלין אף מבית ישראל בע"כ. אין חיוב למסור ע"ז. ומיהו אסור ליתן להם בידיו ממש. אלא העכו"ם יקח מעצמו. וכן אסור ליתן סיוע לגבאים שלהם כשהולכים לכל בית לגבות מעות לצורך בנין ע"ג. כ"כ בכנה"ג ואינו מוכרח כדמשמע מההיא דקווקי ודימונקי היכי יהבינן להו:

לח
בשעת (הגזירה) [אלטונא תקח: השמד] אין דוחין אפי' תקנה מפני (הגזירה) [אלטונא תקח: השמד]. ומ"מ אם נהגו העם להקל ממילא באותה תקנה. כדי להציל מן (הגזירה) [אלטונא תקח: השמד]. אין מוחין בידיהם:

לט
אם היתה שם סכנה בקיום אותה תקנה. שלא מחמת (הגזירה) [אלטונא תקח: השמד] אז שפיר דמי לבטל התקנה ולעקור לגמרי. ואפי' אין הסכנה ברורה. אלא שאירע דבר בתקנה. שמחמת אותו דבר באין לידי סכנה:

מ
לאו דווקא מפני הסכנה בלבד עוקרין התקנה כי גם מחמת האונס מבטלין התקנה:

מא
מיהו כל מה דאפשר למעט בבטול התקנה ממעטינן. דאם אפשר להנצל מן האונס מבלי שיבטלו התקנה. יש למעט בבטולה כל האפשר. ולא אמרינן תקנה שבטלה מקצתה בטלה כולה:

מב
עבר האונס והסכנה. התקנה במקומה עומדת:

מג
ואין כח ביד ב"ד לבטל התקנה מכל וכל. אבל לעקרה מיום זה ליום אחר יכולין:

מד
הא דאמרינן במקום אונס המקל לא הפסיד. היינו אפי' אונס ממון (וצ"ע בתשו' הריב"ש סי' שע"ז ובהרא"ם סנ"ט) וה"ה אונס במצות:

מה
ודווקא במידי דרבנן הוא דאמרינן דמחמת חשש סכנה ותקלה המיקל לא הפסיד אבל בדבר של תורה אפשר דמחמת תקלה לא מקלינן. אפי' בתקלה ברורה:

מו
משום חשש סכנה נמי אין להקל בדברי תורה. עד שיהו רגלים לדבר וברירא מילתא דסכנה איכא בדבר:

מז
משום אונס נמי אין להקל בד"ת. אפי' ברור האונס כל שהאונס אינו סכנת נפשות: [אלטונא תקח: מי שאונסין אותו לחזור לדת הישמעאלים הוי כע"ז. וחייב למסור נפשו וכ"ש שהממיר עצמו לדת ישמעאל מרצון. שהוא חשוב עע"ז]

מט
אסור לאדם לומר שהוא עכו"ם. כדי שלא יהרגוהו:

נ
אבל מותר לומר לשון דמשתמע לתרי אפי. שהעכו"ם יבינו שהוא עכו"ם והוא יכוין להשם. כאותה שאמרו שרי לצורבא מרבנן למימר עבדא דנורא אנא. לא יהיבנא כרגא. שהעכו"ם חושב שהוא מעובדי האש. ע"ז של פרסיים. ולבו לשמים אש אוכלה. וזה אינו מותר אלא לת"ח. שהוא באמת פטור מן המס. והעכו"ם בעלילה בא עליו לקחת ממנו מה שאינו חייב לו. וגם הת"ח בטוח שלא יתפקר (דכוותה אשכחן לזימנין דמקילי גבי ת"ח משום הפסד ממון כגון הערמה דסיור נכסי בשבת. וריבית דעכו"ם. וכן לבני ביתו. ולא חיישינן שיזלזל ח"ו באיסורין וכן לשמש מטתו ביום ע"י האפלת טליי משום בטול תורה) אבל לע"ה לא שרי כה"ג משום ממון. שהרי חייב לתת ואסור לו להעביר המכס והמס. והרי הוא גוזל את המלך. פשיטא שלא נתיר לו. וגם לעשות איסור. כי בע"ה איכא למיחש דאי שרית ליה משום הפסד ממון. אזיל ופלח דקסבר משום אונס הא נמי שרי. הילכך לע"ה אסור כה"ג. מיהו משום הצלת נפשות ודאי מותר לכל אדם:

נא
ישראל ששומע שאומרים עליו שהוא עכו"ם. צריך שיאמר יהודי אנכי. כך כתוב בס"ח. ונראה דהיינו שלא במקום סכנה. אבל בשעת הגזרה. נראה דאין קפידא אם ישתוק ואינו צריך להוציאם מטעותם. כדאמרינן לענין גנבת דעת. דהיכא דמטעי נפשיה שרי. ה"ה הכא אע"ג דגנבת דעת זו חמורה. מ"מ במקום ס"נ לית לן בה. ובזה אין כאן מחלוקת בין תשו' מהר"ר מנחם שהביאו האחרונים. ובין ס"ח (סקי"ז) והכי מוכח נמי קצת באותו ס' (סקצ"ט) דלא חיישי להטעות העכו"ם שיהיו סבורים שהוא ישראל. ומשמע שאפי' אומרים בפניו. שהוא עכו"ם לית לן [אלטונא תקח: בה] בשעת הגזרה וראיה ג"כ מר"מ שטבל אצבעו בדבר האסור. והטעה אותן כאילו הכניסו לפיו. ובודאי אמרו שהוא עכו"ם כשראו בו כך:

נב
אסור לחתום שמו בשם עכו"ם ויש מקל במקום הפסד מעות. ואינו נראה:

נג
פשוט שגם האשה אסורה לומר שהיא ערלית. ובס"ח התיר לה למר שהיא ערלית כדי שלא יתעללו בה הפריצים. ונראה דלא דבר אלא בהווה. כי מפריצי ישראל דרכה להמלט בכך. וה"ה אם ידוע שהעכו"ם ימנע מלחללה כשתאמר שהיא ערלית רשאה לעשות כן. לפ"ז משמע קצת דבמקום סכנת נפשות דחמירא טפי מזנות. פשיטא שרשאי אדם להציל עצמו באמירה בעלמא שהוא עכו"ם ומאומה ידועה בלי שיזכיר שם ע"א. וצ"ע:

נד
אם כדי שלא יכירוהו שהוא יהודי משנה מלבושו בשעת (הגזירה) [אלטונא תקח: השמד] מותר כיון שאינו אומר שהוא עכו"ם:

נה
ואם גזרו (הגזירה) [אלטונא תקח: שמד] על כל מי דלא ילבש מלבוש עכו"ם יהרג ואל יעבור ויש מחלקין בזו. שאינו אסור אלא כשהעכו"ם מכירין אותו שהוא יהודי. ורוצים לכופו לעבור. אבל באין מכירין שרי דאז ליכא חלול השם והכי מסתברא (והיינו דתר"י ששינו עטיפתן בשעת (הגזירה) [אלטונא תקח: השמד]) ול"ד לערקתא דמסאנא. דמאחר שהוא לבוש כל גופו כישראל ניכר הוא בשינוי דערקתא דמסאנא ואיכא ח"ה:

נו
אשה ההולכת בדרך. ושמעה שפוגעים בה (ישמעאלים) [אלטונא תקח: גוים]. ויראה פן ישכבו עמה. יכולה ללבוש בגדי כומרת. כדי שיהו סבורים שהוא כומרת ולא ישכבוה. כ"כ בס"ח (סי' תש"ב) לכאורה קשיא דידיה אדידיה. דבסי' קצ"ט לא התיר בגדי כומרים לאיש. להציל עצמו בשעת הגזרה. אע"ג דנפשות חמירי ודאי מעברה זו. ולק"מ דהתם מיירי באפשר לו להציל עצמו בשינוי בגדים בעלמא משא"כ באשה. שלא יועיל לה להנצל בזה ממשכב שהעכו"ם מתעלל גם בערלית אם לא בבגדי כומרת. שבה נזהרין מלחללה ומתיראים ביותר מלנגוע בה. וה"ה אם ידוע שאינו מספיק שינוי בגדים גרידא. לאיש רשאי נמי כן להציל עצמו בבגדי כומר:

נז
וכן מותר ללבוש כלאים מפני סכנת נפשות ברורה. אבל אם מספיק לו שינוי בגדים בתפירה כשרה פשיטא דאסור לו ללבוש שעטנז. שלא מפני ס"נ ובהכי מיירי בס"ח סי' הנ"ל שהצריכו כפרה. ומהרש"ל בהגוזל בתרא (סי"ט) כמדומה לפום ריהטא לא דק בהא. גם מ"ש שם שעטנז איסורא דרבנן. תמוה. דתפירה בחוט הוא ודאי שעטנז דאורייתא:

נח

אדם שהולך בשיירא יהא לו שינוי בגדים כשל עכו"ם בלא שעטנז. ואם ילך במלבושי יהודים מזיק לאחרים ונמצא גורם רעה לכולם (שמתוך שמתחבר עמהם. יכירום שכולם יהודים ויתגרו בהם) לא יעשה (נראה שר"ל אע"פ שרשאי להחמיר על עצמו. אינו רשאי לגרום רעה לחבירו בחסידותו) והגורם טובה לרבים כאילו עשאה בידים. וכן הגורם רעה לרבים (ר"ל ואינו חשוב גרמא בעלמא). מעשה בחסיד אחד שהיה הולך בדרך עם החבורה. אמרו לו (אלטונא תקח: לא) תלבש מקטורן שלא יכירו בך. אמר מפני שתפור בשטענז לא אלבש. תפשו אותו והוצרכו לפדותו. ואותו צדיק טרח עד שפרע. כי אמר אני גרמתי. כ"כ בס"ח. פירוש שהי"ל להכין לדרך בגד שתפור בקנבוס. או שמא היה סבור דהלכה כר"ע שמותר ללבוש כלאים אפי' להעביר המכס. דדבר שאינו מתכוין הוא. ואע"פ שרצה להחמיר על עצמו. במקום שחב לאחרים להפסידם ממון. אינו נכון. לכן טרח עד שנשתכר והשיג דמי פדיונו. ולולי זאת לא היה צריך לטרוח. לפי שמצוה היא לפדותו מן השביה. וכל מי שיכול חייב בו כך נ"ל:

נט

ע"ש (ס"ר) עת לעשות לה' הפרו תורתך. אע"פ שאמרה תורה לא יהיה כלי גבר על אשה. ולא ילבש גבר שמלת אשה. אם צרו אויבים על עיר. או אם הולכים בדרך. וכשיודעים שהם נשים ישכבום. תלכנה במלבוש אנשים ואף בחרב תחגורנה כדי שיהיו סבורים שהם אנשים ולא יזיקום. מעשה באשה יפה מאד. שהלכה בדרך עם בעלה (דאי בלא בעלה איסורא עבדא) ועשתה משער חברתה זקן. ושמה בפנים שלה. הרואה אותה סבור שהיתה איש ונוצלה:

ס

וכן בחורים שאין להם זקן. לובשים בגדי נשים להנצל. צ"ל דמיירי שהיתה הגזירה על אנשים בלבד. וי"ל עוד שאפי' אין מניחין האשה בחיים אלא משום דכלי זיינה עליה. נמי שפיר דמי להציל עצמן בכך. ממ"נ או ינצלו וימלטו מידם בתחבולה זו ולא יגעו בהם. או יהרגום כשימצאו אותם זכרים. והוא הדין שאם ירצו לשכב עמהם במשכב זכור. אין מחויבים למסור עצמן להריגה. משום כך דהוי"ל קרקע עולם גם להנאת עצמן אלא דבשעת (גזירה) [אלטונא תקח: שמד] על ישראל בלבד אינו מועיל כל זה. כמש"ל גם כבר נ"ל דממד"ח רשאי להמית עצמו שלא יבוא ליד קלון. וי"ל שכר טוב:

סא

וכן יכול להטעות העכו"ם משום פ"נ לתחוב אצבעו בדבר איסור ולהכניס האחרת לתוך פיו. כמו שעשה ר"מ:

סב
נשים שאמרו להם עכו"ם. תנו לנו אחת מכם ונטמאנה. ואם לאו הרי אנו מטמאים את כולכן. יטמאו את כולן. ואל ימסרו להם נפש אחת (מהן) [אלטונא תקח: מישראל]:

סג
אפי' פנויה אין מוסרין להציל בה אשת איש.

סד
ואפי' אחת מהן מחוללת כבר אין בינה לבין הטהורה והכשרה כלום. ולא עוד אפי' היתה ביניהן זונה מופקרת לשעבר אין רשאין לאנסה ולמסרה להם שלא מדעתה שמא עתה הרהרה תשובה:

סה
אבל אם יכולין להציל עצמן במומרת פרסית עודה מחזקת בטומאתה. נראה פשוט דמוסרין אותה. אע"פ שאינה מתרצה לזנות ואין אומרים בזו אע"פ שחטאה ישראלית היא. עש"י (סגכ"ח):

סו
כתב בשכנה"ג שנ"ל אם אחת רוצה לילך עם העכו"ם אין מוחין בידה. ולי נראה פשוט שעברה היא בידה. אע"פ שמתכוונת להציל האחרות אינה רשאה ואם יטמאו כולן. אין בידן עון אשר חטא. כי אנוסות הנה. וא"כ ודאי צריכין למחות בידה ג"כ אם היא טועה וסבורה דמצוה קעבדה. חייבין להוכיחה וללמדה. כך נ"ל. ולפ"ז כ"ש שאסור למסרה בדברים לומר לעכו"ם קחו זאת שהיא נאה וכיוצא בדברים הנכנסים באזניהם לקחתה בעל כרחה. דודאי איסורא הוא. ומאי שנא מדיבורא דמסור ומראה ממון חבירו. דחשיב כעושה בידים דמיקלי קלי ליה בעסקי נפש עאכ"ו. לפיכך לא ירדתי לסוף דעת הרמ"א בתשו' שהעתיק (שבכה"ג) [אלטונא תקח: שכנה"ג] משמו:

סז
נראה פשוט שבכל האמור כאן בלטמא אשה. הוא הדין במבקשים זכר מבין הזכרים למשכב זכור:

סח
בענין זה דמבקשים עכו"ם לטמא אשה או איש למשכב זכור. אין חילוק שאפי' יחדו להם אשה פ' או זכר פ' יטמאו כולם. ואל ימסרו להם בידים:

סט
ודווקא כשאין ביד העכו"ם להרגם אבל אם אומרים (תנה) [אלטונא תקח: תנו] לנו אחת או אחד לטמא ואם לאו. הרי אנו הורגין את כולכם הואיל והם מסורים בידיהם להריגה ומתכוונים להנאת עצמן בלבד. גם הו"ל קרקע עולם מותר. כך נ"ל פשוט. שוב ראיתי

שגם בט"ז כך דעתו עם שלא פירש דבריו היטב וצריך תנאי ג"כ והוא שלא יהא שעת (הגזירה) [אלטונא תקח: השמד]. וגם שלא יהיו מתכוונים להעביר על דת (וסתמא ודאי הכי הואי. שאם כוונתם לכך הי"ל לטמא כולם מ"מ יוכל להיות באופן שא"ל פנאי כל כך לטמא כולם). ואז אם הם עשרה. צריכין למסור נפשם (וצ"ע אם עשרה נשים ג"כ הוו פרהסיא וצ"ל על ק"ה. אע"ג דבני ישראל כתיב. הא ודאי נשי מפקדי אק"ה. כגברי. א"כ לענין ק"ה לא נפקי מכללא דגברי. א"ה היינו נמי פרהסיא דידהו. והכי מסתברא) איברא די"ח כמ"ש בכנה"ג משם בנימן זאב שבכל אופן לא ימסרו נפש מישראל. ונ"ל טעמיה משום דס"ל שאני אסתר שנלקחה לבית המלך בעל כרחה. אבל למסרה בידים לא היו רשאים אע"פ שהיה ביד פקידי המלך להרגם אם לא יתנוה. אין כתוב שנתנוה להם אלא שלקחוה. אבל אין מזה הוכחה כי שם מעשה כך היה. כי הפקידים לקחו מה שמצאו מ"מ נראה שאף במגזימים להרגם. אינו מותר לתת אחד מהם. אלא ביחדווהו דוקא דומיא דבאים על עסקי נפשות. אבל בלא יחוד אינן יכולים להציל עצמן בנפש א' מהם. דאמרינן מאי חזית וכה"ג מסתברא דמהני רצון אחת מהם. כיון דמן הדין מותרין. ואין כאן משום לתא דג"ע. מאחר שכולן מסורין בידם אלא שיכולים להקל האיסור ע"י שימסרו א' מהן והמניעה אינה אלא מצד בחירתם על כן ברצונם הדבר תלוי. ואם יש אחת רוצה להמסר בשביל הצלת כולם זכות הוא לה באופן זה:

ע

וכן אם אמרו עכו"ם תנו לנו אחד מכם ונהרגנו. ואם לאו נהרוג כולכם יהרגו כולם ואל ימסרו להם נפש אחת מבני אדם:

עא

ואם יחדווהו להם. ואמרו תנו לנו פלוני או נהרוג כולכם. אם היה מחויב מיתה כשבע בן בכרי יתנוהו להם ואין מורין כן לכתחלה:

עב

ואם אינו חייב מיתה יהרגו כולם ואל ימסרו להם נפש (מבני אדם) [אלטונא תקח: מישראל] בדבר זה רבו הסברות והחלוקים יעוין בשכה"ג שהאריך:

עג

ומסקנת הב"ח בתשוי' (סמ"ג) דשלשה חלוקים יש בדבר **א** אם חייב מיתה בדין תורה כשב"ב (מורד במלכות בודאי חייב מיתה מ"ה דלא כחתנו בט"ז. ולא זו בלבד במלך ישראל דמקרא מלא כל אשר לא ישמע לקול דבריך אשר תצונו יומת. אלא אפי' המורד במלך או"ה פשיטא דמחויב מיתה מן התורה מיקרי נמי כמש"ה אני פי מלך שמור ועל דברת שבועת אלהים. וכתיב ירא את ה' בני ומלך. הוקש כבודו לכבוד המקום דמלכותא

דארעא כעין מלכותא דרקיעא ואלמלא מוראה. איש את רעהו חיים בלעו. וכן פירשו החכמים האלהיים חז"ל כתובים הללו על מלך או"ה (עבמ"ר פט"ו) והוא שלא יאמר לך עבור על שבועת אלהים. שהיא קיום התורה. אז אל תבהל מפניו תלך) מורין לכתחלה (וזה שלא כדעת הר"מ ז"ל אמנם אין דעתו מוכרחת בזו שלמדה מעובדא דריב"ל. ויותר נראה שהלכה היא ודאי ומורין כן וקפידת אליהו ז"ל על ריב"ל היה רק מפני שאדם חשוב שאני. כההיא דתנן התם ואם מתחשב הוא לא ירחוץ ור"א דקפיד ארי"נ דשתי מיא דאחים קפילא ארמאה. ורי"י פ' נערה גבי רפואה שי"ל קצבה וטובא דכוותיה. ופיוסו של ריב"ל. היינו כפיה והכי מוכח בב"ר פצ"ד): **ב** אם אינו חייב מיתה בדין תורה אלא בדיניהם. ושאלוהו להרגו. [אלטונא תקח: לאו משנת חסידים הוא] ואין מורין כך לכתחלה. **ג** ואם שאלו בסתם שימסרוהו להם יכולין למסרו להם. ומורין כך לכתחלה וצ"ע בכל זה (ויש לחלק עוד בין הוא והם בתוך הסכנה. או הם בלבד) ולהתיישב הרבה לענין מעשה שלא יבוא:

עד

וכל היכא דיחדוהו בין שאותה שאלה היא שאלת הריגה או ליסורין ועונשין שאינן של מיתה או שאלת ממון לבד הכל אחד אם חייב מוסרין וא"ל אין מוסרין:

עה

אם אותו פלוני חייב בכך ע"י מעשיו הרעים שעשה לעכו"ם בזדון (ואצ"ל אחר התראה) יכולים למסרו בידם דמו בראשו. וגרם לעצמו לחייב נפשו ואין זו דומה למחוייב מיתה מחמת שהרג הנפש באקראי או אפי' הרים יד במלך כשבע בן בכרי דבודאי מוטעה הי' עכ"פ (כענין שאר החולקים על מב"ד כי אמרו אלהים עזבו אין ישועתה לו) ואעפ"כ חייבי מיתה היו. וכן כל המורדים במלכים בין באונס בין בשגגה מחייבים ראשם ואפי' בחטא קל מתחייבין כי חמת מלך מלאכי מות אבל אין דמו מסור ביד כל אדם אלא ביד המלך בלבד משא"כ המכניס חבריו בסכנה בשאט בנפש. הרי הוא רודף ומותר למסרו וכן כתוב בס"ח (סתרצ"ט) אם אחד ביניהם שמתקוטט עם העכו"ם ואומרים לו אל תתקוטט למה אתה משים כולנו בסכנה ואינו חושש והרג את העכו"ם נותנים אותו כדי שלא יהרגום שהרי הוא שם את עצמו ואותם בסכנה ע"כ. ויש לנו ללמוד דבר זה [אלטונא תקח: גם] מן הכתוב שהרי בני יהודה עלו ואסרו את שמשון ומסרוהו ביד פלשתים מפני ששם אותם בסכנה מחמת שהרע הרבה לפלשתים שהיו מושלים בהם ואע"פ שלפי דעתו הי"ל דין על פלשתים גם לא היה בתוך בסכנה אלא שיש לדחות קצת אפשר שבני יהודה בטחו על גבורתו שאפי' ימסרוהו בידם לא יוכלו להרע לו כמו שהוכיח סוף הענין. מ"מ הלכה רווחת היא בישראל שכל מי שמכניס לאחרים בסכנה

בפשיעה. אין חוששין לו ומוסרין אותו ביד עכו"ם וכתב הט"ז אף בזמננו זה מי שפושע ומורד במלכות שלו מוסרין אותו. וה"ה בשאר עברות שאחד מוחזק בהם כגון שעוסק בזיופים או שאר דברים שיש בהם סכנה. פשיטא שמוסרין אותו ומן הראוי למסור אותו אפי' לא יחדוהו כיון שהוא רודף לישראל (ועח"מ שפ"ח). [אלטונא תקח: אבל מה שאינו דבר ידוע ומפורסם לגרום סכנת נפשות לעצמו ולזולתו. אע"פ שיש כח ביד המלכות לדון מיתה למי שאינו חייב מיתה. מפני תקנת העולם ולצורך שעה. ודינו דין בודאי. שאפי' ב"ד מכין והורגין להוראת שעה ולמגדר מילתא. מ"מ נראה שאין רשאין למסרו ביד המשפט אפי' יחדוהו.] ויש להביא ראיה ג"כ לדבר זה (נוסף על מה שהוא דבר פשוט מטעם כל הנ"ל) ממעשה דפלגש בגבעה שלא אבו בני בנימן לשמוע בקול אחיהם ועמדו להלחם שבט אחד נגד י"ב שבטים ולא רשעים היו השבט בכלל ח"ו גם לא שוטים שיבטחו בגבורתם כל כך לעמוד נגד כלל ישראל אף בעול (כמו שיראה בהסתכלות ראשון כי רע ומר המעשה) אם לא מחמת שחשבו לפחות הצדק והיושר עמהם. אלא שהשבטים בטחו בגבורתם ובקבוצם הרב. וחשבו שחייבים המיעוט להמשך אחרי רבים להטות מאחר שחשבוהו לתקון העולם ולצורך וגדר. אמנם בני בנימן לא כן ידמו כי על השבט לדון שבטו (עיין במ"ש הרמב"ן פ' וירא) וכיון שמן הדין לא היו חייבין מיתה אותם שענו הפלגש ואע"פ שמתה בגרמתם. ע"כ חשבו למשפט שאין בידם למסור אותם הפושעים למיתה ואולי היו רוצים לענוש אותם בהכאות ויסורין כפי שקול דעתם ועל זה סמכו שלא לגור מרבים לוחמים להם ולקיים ל"ת אחרי רבים לרעות לפי דעתם. ונראה שמפני כן נענשו בני ישראל בתחלה בפרט שלא נמלכו תחלה במקום לדרוש את ה' אם כדין הם עושים:

עז

כתב שכנה"ג בשם המאירי למדנו שאף בהצלת עצמו ויחיד אצל רבים וקטן אצל גדול אין דוחין נפש מפני נפש:

עח

אבל שנים שיושבין ובקשו להרוג אחד מהם אם האי ת"ח והשני הדיוט מצוה להדיוט לומר הרגוני ואל תהרגו חברי (ת"ח)}אלטונא תקח: ס"ח{:

עט

אם אמרו תנו אחד ונהרגהו ואם לא נהרוג את כולכם. והיה טריפה ביניהם אפי' לא יחדוהו ימסרוהו בידם. הרב המאירי:

פ
ע"כ שכנה"ג בשמו אהא דאמרינן אם יחדוהו ימסרוהו להם כל שיש בו הצלת שנים (משמע דבהצלת אחד לא מהני יחוד) ושפסק כר"י שאפי' אינו חייב מיתה יע"ש:

פא
כותי האומר לישראל תן לי כלי זיינך ואהרוג את ישראל זה ואם לאו אהרוג אותך והעכו"ם אינו יכול ליטלו שלא מדעתו אין לו לתת לו לפדות נפשו הרדב"ז וצ"ע כי נראה דלא שייך הכא מאי חזית כיון שאינו הורג בידיו. ואע"פ שנסתפקתי אם מותר להציל עצמו בגרמא דש"ד ונטיתי להחמיר היינו היכא דעושה מעשה כגון המשסה את הכלב או להראות לעכו"ם היכן היהודי טמון דמיקלי קלי ליה משא"כ לתת כלי זיין לעכו"ם דאיהו לא קעביד מידי (ואע"פ ששנינו אין מוכרין להם כ"ז אבל א"צ למסור עצמו להריגה על כך כ"ש שאינו אלא ספק. דילמא גזים ולא עביד אע"פ שי"ל דקרוב לוודאי הוא כי קנאה חמת גבר ולא יחמול ביום נקם וא"כ אפי' בישראל כה"ג יש להחמיר. וכן כתוב פגוש דוב שכול באיש ואל כסיל באולתו ל"ש עכו"ם ל"ש ישראל:

פב
ע"כ אם יכול העכו"ם להרגו באבן או באגרוף בלא כ"ז של זה אינו חייב למסור עצמו:

פג
וכתב בשם הר"מ ריקנטי אם אמר שלטון לישראל הנח לי לקצץ אבר אחד מאיבריך. שאינך מת בו. ואם לאו אמית את (אדם) [אלטונא תקח: ישראל] חברך י"א שחייב להניחו שיקצץ לו אבר ולא יניחנו שיהרוג את חברו ע"כ ואין ראיה לדבר זה שיחויב אדם מישראל שאינו רודף להציל באחד מאיבריו את הנרדף מזולתו זה לא שמענו אבל ההפך שמענו בגדולה מזו. דהיינו אפי' בזיונא דגופא לא מידחי כמש"ל בס"ד אמנם נראה דרשות היא ומצוה גרידא. גם צ"ע בסכנת אבר שלפעמים יש בו סכנת כל הגוף ואע"פ שאינו מאיברים ראשיים המטריפים גם יסורין קשים ומרים. נראה שא"צ לסבול בשביל הצלת חברו. דנגידא קשי ממותא וכמו שאין רשאין למסרו ליסורין בעלילה אם אינו חייב. אפי' הן נהרגין אם לא יתנוהו כמש"ל בס"ד ק"ו שאין אדם חייב למסור עצמו ביד (כותים) [אלטונא תקח: גוים] ליסורין בשביל הצלת חברו:

פד
ואפי' לתת בעדו כל אשר לו אח לא פדה איש. וייקר פדיון נפשם וחדל לעולם אם לא לעתים רחוקות. כריב"ח עם ריב"א (ואע"ג דשבי כולהו איתנהו ביה. אין פודין את השבוים יתר על כדי דמיהן):

פה
גם נראה פשוט שאין אדם רשאי למסור עצמו להריגה להציל חברו מרצון פשוט ומאהבה שאינה תלויה בדבר. אם אינו יודע בבירור שחברו ת"ח כשר וצדיק יותר ממנו (כדלעיל בשם ס"ח. או בשביל אביו ורבו כדלקמן) דאל"ה ודאי אמרי' מאי חזית דדמא דידיה סומק מדידך ולפיכך אפי' בנו יחידו אשר אהב אינו יכול להציל באופן זה אם לא שהאב זקן שא"א לו לקיים עוד מצות פ"ו בזה נראה להקל כשהבן אדם כשר לפחות אפי' אינו גדול כמותו ולא ממלא מקומו או שהוא ילד קטן שעדיין לא התנכר במעלליו ועדיין צ"ע:

פו
עש"י (סס"ח) מעשה הנושה בא לקחת בחובו א' משני ילדים שהאחד זכר ואחת נקבה. ורוצה להעבירו על דת ולטמעו בין (הכותים) [אלטונא תקח: הגוים] והוריתי שהזכר קודם להצלת נפשו כמו להחיות גופו:

פז
וכן שנינו בזמן ששניהם עומדים לקלקלה האיש קודם לאשה ופירשתי בלחם שמים דהיינו בשניהם מזומנים למשכב או כמעשה שהיה בפלגש בגבעה שמוסרין נקבה להציל הזכר (ולא נצרכה אלא לאשת איש יע"ש) עוד כתבתי שם דאפשר לומר לענין למסור בידים אשה ואיש שוין ומעשה שהיה מאן לימא לן דשפיר עבד (אף על פי שכתוב בתורה נמי גבי בנות לוט כה"ג התם עדיין לא ניתנה תורה) אלא לפדות בלבד מיד הנכרים מן הקלקלה ומן המיתה הוא שקודם הזכר:

פח
וכן כהן קודם ללוי. לוי לישראל:

פט
צ"ע אם גם נקבות של שלשה יוחסין אלו יש להן מעלה זע"ז בענין זה לפי שקדושת כהנת ג"כ מרובה שאוכלת בתרומה ובמורם מן הקדשים וי"ל מתנות כהונה (ואם זנתה בזיקת בעל בשרפה) ובת לוי אוכלת במעשר ובניהם פטורין מן הבכורה מ"מ מסופקני אם זה כדאי לחוב לאחרות וקצת הוכחה מדשתקו מנה הפוסקים לגמרי ולא הזכירו דין קדימתן לענין פדוין שבויות וכן לענין צדקה לא שמענו מימינו מי שמקדימה עם היות האמת שמעלות הכהונה והלויה ירדו בדורות הללו שאפי' לזכרים אין נותנין דין קדימה בדברים אלו (אם לא באיש מפורסם) וזה מפני שאינם אלא כהני חזקה. מ"מ הדבר שקול אצלי:

צ
ישראל. לחלל. חלל לשתוקי (ומי שחציו בן חורין נראה שקודם לשתוקי) שתוקי לאסופי אסופי לממזר ממזר לנתין נתין לגר גר לעבד משוחרר ונקבותיהן של שבעה יוחסין אלו. נראה פשוט שיש להן קדימה זה על זה:

צא
ונ"ל שיש עוד דין קדימה לכל אלו על חרש וקטן. והם קודמין לשוטה ואפי' היו אלו השלשה ישראלים מיוחסים כל העשרה יוחסין גדולים פקחים עם נקבותיהן קודמין ואצ"ל בחש"ו שלהם:

צב
עוד יש מין קדימה אחרת בעשרה יוחסין בכל א' בפ"ע לבחור על זקן סתם ולזקן בריא על חולה ולחולה על סריס ולסריס על המסוכן ולמסוכן על הטריפה אבל (בן) [אלטונא תקח: בין] מחוסר אבר לשלם נראה שאין חילוק בענין זה אם לא בראש הגויה והיינו בכלל סריס א"נ הגדם אפי' ביד אחת איזה שהיא שמא אין קדושתו מרובה כשלם מפני שאינו יכול להניח תפלין אבל הקטע יכול לקיים כל המצות והני ארבעה דהיינו חולי סריסות טרפה חסר יד שייכי נמי בחש"ו:

צג
עוד יש להקדים בכל אלה המינין זכר תמים לאנדרוגינוס אנדרוגינוס לנקבה ונקבה לטומטום והוא קודם לסריס):

צד
אימתי בשכולן שוין בתורה ובמע"ט אבל אם היה ממזר ת"ח (ר"ל הגון וירא שמים שאל"כ טוב ממנו הנפל) וכ"ג ע"ה ת"ח קודם וכל הגדול בחכמה קודם את חברו:

צה
ואשה לגבי זכר בענין זה ודאי לא חשיבא דאינה מצווה על ת"ת מיהו אם היתה אחת צנועה ומשכלת ואשת חיל ואחרות הדיוטות ודאי אשה יראת ה' היא תתהלל וקודמת לבל תתחלל אם יש בידינו לפדות ולהציל רק אחת מהנה איזה (שנראה) [אלטונא תקח: שנרצה] (אע"ג דלמסור בידים אין חילוק וכולן שוות לטובה כדלעיל):

צו
ואם היה אחד מהם רבו או אביו אע"פ שיש שם גדול מהם בחכמה רבו או אביו שהוא ת"ח קודם לזה שהוא גדול מהם בחכמה:

צז
אבל בן אצל אב אין לו מעלה על ת"ח אם אינו גדול כמותו אבל הוא קודם לאח ולבן הבן בשוין כך נ"ל שכל הקודם בנחלה קודם להצלה וכל הקרוב קרוב קודם בשניהן שוין הכל כמו לענין צדקה ופדיון שבוי' (כמו שיתבאר בס"ד):

צח
וכל זה במסורין ביד נכרים על עסקי נפשות או ג"ע בודאי אבל להוציא מבית השביה סתם אשה קודמת לאיש ואמו קודמת לאביו ולרבו:

צט
הוא קודם לכולן בין להצלת נפשות בין להוציא מהשביה:

ק
(מיהו נ"ל דלהציל מן המיתה יכול למחול על דמו בשביל אביו אפי' אינו ת"ח כמותו ובשביל רבו מובהק פשיטא כדלעיל אבל לטמא במשכב זכור נראה שאינו רשאי לוותר בבחירתו) ויש אומרים דלהוציא מבית השביה אמו קודמת אפילו מלעצמו כל שאין בה סכנת נפשות:

קא
עש"י מעשה שאחד המית נפש במזיד ונתפש בדיניהם ולפי שלא היו שם עדים מספיקים גזרו עליו להשבע שבועה חמורה שהוא אינו הרוצח שלא היה רשאי להציל עצמו בשבועת שוא וכ"ש שאין מורין לו היתר:

קג
[אלטונא תקח: ועש"י (סמ"ג) בא"א שזינתה ונתעברה. שלדעתי מותרת לגמוע סם להמית העובר הממזר. דלא כחו"י (אבל בעובר הכשר פשיט' דאסו' אפי' בן הנדה. הרי הוא כשאר עובר כשר) ולא עוד שאפי' להמית היא את עצמה אפשר שאינה נענשת] אבל אם זינתה כשהיא מעוברת אסור לה להכניס עצמה (מסכנה) [אלטונא תקח: בסכנה] מחמת העובר הכשר שבמעיה:

קד
כענין שאמרו באונסין כך אמרו בחלאים כיצד מי שחלה ונטה למות ואמרו הרופאים שרפואתו בדבר פלוני מאיסורין שבתורה עושין לו ומתרפאין בכל איסורין שבתורה במקום סכנה חוץ מע"א היינו (עצי אשרה ודכוותה יין שנתנסך וזבחי מתים אבל סתם יינם יתבאר דינו עוד בעז"ה ודיני שאר איסורין במקומן בה"ל מא"א) וג"ע ש"ד שאפי' במקום סכנה אין מתרפאין בהם:

קה
ואם עבר ונתרפא עונשין אותו ב"ד עונש הראוי לו כך הוא לשון (בס') [אלטונא תקח: ב"ס] המדע ולא ידענו מנין לו זה ונראה כסותר דבריו שכתב למעלה שאין מלקין אלא לעובר ברצונו ואם בע"א עצמה החמורה כך ק"ו דרך רפואה שאין עבודתה בכך ואצ"ל באביזרייהו דאינך ב' עברות וי"ל בדוחק דווקא מלקות דבמקום מיתה עומדת אין עונשין אותו ולא בשום עונש הגוף אבל קונסין אותו עונש ממון לפי הנראה לב"ד למגדר מילתא ואם שנראין הדברים מסברא מ"מ עדיין צריכין ראיה איברא היכא דאפשר להתרפא בדברים המותרין ושביק היתירא ואכל איסורא אע"פ שעושה במקום סכנה פשיטא שעונשין אותו ואפי' היה משאר איסורין שבתורה אם ההיתר מזומן מיד כמו האיסור ה"ז עובר במזיד בשאט בנפש וצריך כפרה לפיכך ב"ד שלמטה מלקין אותו ומנקין אותו:

קו
ומניין שאפי' במקום ס"נ אין עוברין על אחת מג' עברות אלו שנא' ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך אפילו הוא נוטל את נפשך והריגת נפש מבני אדם לרפאות נפש אחרת או להציל אדם מיד אנס דבר שהדעת נוטה לו הוא שאין מאבדין נפש מפני נפש (מדוע לא נלמדנו מהכתוב ואהבת לרעך כמוך) ועריות הוקשו לנפשות שנא' כי כאשר יקום איש על רעהו ורצחו נפש כן הדבר הזה:

קז
דבר פשוט הוא שע"א חמורה מן התורה כולה נ"מ שאם ישראל בשביה אצל עכו"ם ונותן לו הברירה לע"א ולשמור התורה או לעבור על כל התורה ושלא לע"א בודאי יעבור על כל התורה ולא יע"א ואפי יכריחנו לעבור גם בג"ע וש"ד באופן שזכרנו דהיינו שהוא קרקע עולם שאינו עושה מעשה כגון לאנוס אשה או איש לתקוע אותו בערוה או לשכבו במשכב זכר וכן להשליכו על התנוק למעכו:

קח
אבל בשתי העברות האחרות ודאי שפיכת דמים חמורה מג"ע באופן זה עצמו שאם יעמיד האנס ביד הישראל האנוס שיבחר לו אם להניחו לתקעו בערוה (וכן אשה לבעול אותה) או למעך בו נפש יבחר לו להכשילו בדבר שבערוה בעל כרחו ולא בש"ד זה נראה פשוט לפי שאי אפשר להחזיר נפש וש"ד היא עברה שא"ל כפרה כ"א בדם שופכו משא"כ בעריות דאית לה תקנתא בתשובה וגם בלהעבירו בכפיפת קומתו לפני ע"א בע"כ או למעך בו הנפש צ"ע איזה חמור אחר שאינו עושה מעשה:

קט
אע"פ שאין שליח לדבר עברה מ"מ האומר לשלוחו גדול צא והרוג הנפש המשלח חייב בדיני שמים ובדינא זוטא לכ"ע:

קי
כתוב בס"ח (סתש"א) בני אדם שבספינה והיה רוח סערה (כולל) אין רשאים להטיל גורלות שאם יפול על אחד מהם צריך להפילו בים אין לעשות זה כאשר עשו ליונה בן אמתי דהשתא אסמכתא לא קניא לענין ממון (צ"ע שגם לענין ממון לאו אסמכתא היא כי הארץ נתחלקה בגורל והכי קיי"ל האידנא נמי (עח"מ סקע"ג) אע"פ שרא"ש שם חולק אמנם ודאי אין למדין נפשות מממון) כ"ש לענין נפשות שלא יסמכו על הגורל ואשר כתוב ויאמר שאול הפילו ביני ובין יונתן בני וילכד יונתן (הו"ל לאתויי מעשה דעכן דקדים שנצטוו מפי הגבורה לדון נפשות ע"פ הגורל) שם היה הארון ומה' כל משפטו אבל עתה אין לסמוך על הגורל שנא' ויריתי לכם גורל פה לפני ה'. ואפי' בממון אין מפילין גורל אלא כשחולקין בשוה ולכך היו צריכין שני שעירי יוה"כ להיות שוין ור"ל משא"כ בבני אדם דבר ידוע הוא שאין אחד דומה לחברו לא במראה ולא בקומה ולא בכח ובבריאות ואין פרצופיהם שוין ואין דעתן שוה:

קיא
אבל בני אדם שעוברים בים ועמדה עליהם רוח סערה לשבר הספינה או להטביעה ושאר הספינות עוברות בשלום בידוע שיש בספינה מי שחייב ורשאים להפיל גורלות על מי שיפול הגורל שלש פעמים רצופים רשאים להפיל[אלטונא תקח:ו] בים ומתפללים שלא יפול על הזכאי אלא על החייב שנא' ה' אלהי ישראל הבה תמים. וכתיב ויפול הגורל על יונה וכתיב ויאמר שאוני והטילוני אל הים ולמה לא אמרו ליונה תשליך עצמך אל הים אלא לא רצה להשליך עצמו ועוד עכו"ם היו בספינה ומוטב שישליכוהו הם ואם יש שם כלי או עריבה אל ישליכוהו בים אלא יתנוהו באותו כלי (אל הים) ואם ינצל ינצל כ"כ בס"ח (סתרע"ט):

קיב
שם (סקצ"ח) מומר פרסי שאל ליהודים לשוב ולהיות יהודי אך אין לי אלא מעט כסף והעכו"ם מאמינים לי ורצוני ליקח מהם הרבה. ואח"כ לברוח עם הכל ולהיות יהודי. והשיב לו חכם אחד כיון שרצונך לשוב ולהיות יהודי אל תגנוב ואל תקח משום אדם אפי' מן העכו"ם ואמר חכם אחד כיון שלא המיר אלא בשביל שלא היה לו תאות נפשו מוטב שיקח מן העכו"ם ואחר כך יברח כו' ואם יתפסוהו וימיתוהו תהא מיתתו כפרתו אמר החכם השלישי דעו לכם כי טוב שלא תגידו לו מה לעשות כי הוא מיד יגיד לעכו"ם

שהיהודים נתנו לו עצה על זה ויבואו לידי סכנה לכך אל תדברו לו וכן היה שהגיד לעכו"ם וכמעט שהעכו"ם הרגום ונתנו ממון הרבה על זה (ע"ש עוד סקפ"ח ועש"י ס"ג) ואם יש מומר פרסי ידוע לחשובי העיר שברצון היה חוזר בתשובה ואם יברח תהא סכנה לאנשי העיר שיאמרו היהודים הבריחוהו (אלטונא תקח: ו)יכול הוא מעצמו לומר שרוצה ללכת לאיזה מקום לחוג (חג שלהם) [אלטונא תקח: ויקח עליו תכשיטיהם] עד שיצא מן המקום שמכירים אותו ולא יהיה התרעומת על היהודים:

קיג

וכתוב בספר מהריי"ל (כותי) [אלטונא תקח: נכרי] שבא להתגייר. והיהודי מתיירא שיתפרסם ויבוא לידי סכנה מותר לדחותו. ואם אינו מניחו עד שיגיירנו. מותר לגלות למושל למען הציל נפשו של ישראל מן הסכנה:

קיד

בס"ח (סתכ"ג) (אנס ספרי) [אלטונא תקח: שר] שהי' רע ליהודים שבעירו והיו רוצים לברוח משם ותפשם עד שדחקם ונשבעו לו שלא יברחו. אם תאמר ישאלו על השבועה ויתירו להם יהיה חלול השם (באמת חסידות יתרה היא זו כי שבועת אונס לא כלום היא ואפי' התרה אינה צריכה גם אין מקום לח"ה בכך כי גם העכו"ם יודע שאין שבועה באונס שבועה) ועוד שלא יאמין ליהודים יותר. ושמא יתפוש אחד ולא יניחוהו עוד בשבועה. אלא יתעסקו [אלטונא תקח: עם המלך או] עם שר גדול לקחת אותם משם בעל כרחו:

קטו

עוד שם בעיר אחת היה שר רע (אלטונא תקח: פרסי). והיה רוצה להעביר היהודים שבעיר מן הדת. וברחו ואמרו קהלות לגזור חרם שלא ידור יהודי עוד בעירו לעולם א"ל החכם אל תתנו מכשול לפני דורות הבאים אחרינו אלא תגזרו לזמן שהשר ההוא בחיים:

קטז

ע"ש שני בני אדם היו בעיר אחת ואחד היה חייב לעכו"ם ממון הרבה וחפץ לברוח שאין לו מה לפרוע. אם יודע שחברו ירא שמים שלא יגלה לעכו"ם יאמר לו אני רוצה לברוח כי אני חייב וחושש אני שמא יעלילו עליך. תצא קודם שאברח אבל אם ידחקו עכו"ם ליהודים שימירו הדת אם יכול לברוח. יברח ואל יעכב (ע"ש סתכ"א שלא התיר שבועה להפקיע ממון דעכו"ם):

קיז

שם (סתכ"ז) כתיב ושם א"א לא תזכירו לא ישמע על פיך. וסמיך ליה שלש רגלים תחוג לי בשנה למה הקישן לומר לך שלא יאמר ישראל לעכו"ם אני אלוה לך עד יום חג של ע"א

פי ועד יום של אותו אליל. אלא יאמר עד כך וכך שבועות וכתוב לא תזכירו (מהנוסף) שלא תגרמו לאחרים להזכירם ולא תשביעו אחרים בשמם. וכתיב ולא תקראו לי עוד בעלי. והסירותי את שמות הבעלים מפיה. ולא יזכרו עוד בשמם ואפי' שם חג שקורין מלאך. אל יזכיר ישראל ולא יאמר אני משביעך על אמונתך ולא יאמר לגר שם ע"א אפי' להתלוצץ בה ולא ישבע ביהדות שלו ולא יאמר אדם כשרוצה לישבע (לכותי) [אלטונא תקח: לנכרי] אשבע לו באלהותו לשקר. גם זה לא יעשה ואל (יעשה) [אלטונא תקח: יחשוב אדם אעשה ביזוי] לע"א [אלטונא תקח: ואשתין עליו או אעשה צואה עליו (נראה משום דאסור להסתכל בה משום אל תפנו אל מדעתכם)] אם יאמר (הכותי) [אלטונא תקח: הנכרי] אלקינו או אדונינו יעזרך או יצילך או יהיה עמך אל יענה היהודי אמן. כי מחשבת (הכותים) [אלטונא תקח: נכרי] לאלילים שלו. אבל אם יאמר אלהיך (או אלהים) או אדוניך יצילך. אז יענה אחריו אמן:

קיח

וכן אסור לומר לעכו"ם אלהיך יעזרך (בש"ע סקמ"ז בהג"ה נפל טעות כמ"ש האחרוטם שם) אבל מותר להחזיק ידי עכו"ם ולומר לו אלקים יעזרך:

קיט

מי שנתן עיניו באשה וחלה ונטה למות. ואמרו הרופאים אין לו תקנה עד שתבעל לו ימות ואל תבעל לו. אפי' היתה פנויה ואפי' לדבר עמה אחורי הגדר שלא יהו בנות ישראל הפקר ויבואו בדברים אלו לפרוץ בעריות:

קכ

כל העובר מדעתו בלא אונס על אחת מכל מצות האמורות בתורה בשאט בנפש להכעיס הרי זה מחלל את השם ואם עבר בעשרה מישראל הרי זה חילל את השם ברבים וכן כל הפורש מעברה או עשה מצוה לא מפני דבר בעולם לא פחד ולא יראה ולא לבקש כבוד עצמו אלא מפני הבורא ברוך הוא כמניעת יוסף הצדיק מאשת רבו. הרי זה מקדש את השם:

קכא

ויש דברים אחרים שהן בכלל ח"ה והוא שיעשה אותם אדם גדול בתורה ומפורסם בחסידות דברים שהבריות מרננים עליו בשבילם ואע"פ שאינן עברות ה"ז חילל את השם כגון שלקח ואינו נותן דמי המקח לאלתר והוא שיש לו. ונמצאו המוכרים תובעין והוא מקיפן (ודבר זה מפורש בקבלה בלאו. א"ת לרעך לך ושוב ומחר אתן ויש אתך) או שירבה בשחוק (שמרגיל האדם לערוה ועמ"ש במ"א על ענין בדיחותא) או באכילה ושתיה אצל עמי הארץ (ובניהן) [אלטונא תקח: וביניהן] או שדבורו עם הבריות אינו

בנחת. ואינו מקבלם בסבר פנים יפות אלא בעל קטטה וכעס. וכיוצא בדברים אלו. הכל לפי גדלו של חכם צריך שידקדק על עצמו. ויעשה לפנים משורת הדין:

קכב

וכן אם דקדק החכם על עצמו והיה דבורו בנחת עם הבריות ודעתו מעורבת עמהם, ומקבלם בסבר פנים יפות ונעלב מהם. ואינו עולבם. מכבד להם ואפי' למקילין לו. ונושא ונותן באמונה ולא ירבה באריחות עמי הארץ וישיבתן. ולא יראה תמיד אלא עוסק בתורה לשם שמים עטוף בציצית. מוכתר בתפילין ועושה כל מעשיו לפנים משורת הדין (והוא שלא יתרחק הרבה ולא ישתומם) עד שימצאו הכל מקלסין אותו. ואוהבים אותו ומתאוים למעשיו. הרי זה קידש את השם. עליו הכתוב אומר. ויאמר לי עבדי אתה. ישראל אשר בך אתפאר:

קכג

ולא כל הנאהב להמון. הוא החסיד וירא שמים אמיתי. שכבר קדמוהו חז"ל ואמרו האי צורבא מרבנן דמרחמו ליה בני מתיה לא משום דמעלי אלא משום דלא מוכח להו במילי דשמיא. וכן להפך רבה הוו סנו ליה פומבדיתאי מפני חסידותו ושלא נשא להם פנים (ועמ"ש בלח"ש פ"ג דאבות על מ"ש שם כל שרוח הבריות נוחה הימנו. ותנוח דעתך) וכן הוא בכל הדורות ביחוד בזמנינו זה רוב ב"א פתאים שונאים אוהבים האמתיים הנאמנים ואוהבים שונאיהם הרמאים. הגונבים דעתם וכל מעשי הזיפים הללו. אינו אלא למצוא חן בעיני ההמון ואין עינם כ"א על בצעם הוא אלוה נכר המפורסם הנקרא ממון עליו יניעו ראש לכוף כאגמון. אותו עובדים בכל כחם מכבדים ואת שמו מייחדים למען יהיו אצלו אמון שעשועים יום יום להשתחות לו בבית רמו"ן. אולי יגלה להם מטמון לעשות להם יד ושם ולבנות להם ארמון. מאבל השוטים עד בית הישימון. ואין כאן המקום להאריך במעשי הרמאים ובעניניהם אוי לי אם אומר. אוי לי אם לא אומר. אכן די לנו במה שהורונו חז"ל הפקחים בפרק היה נוטל (וכמ"ש שבע פרושים הם. ואמרו הזהר מן הצבועים שעושים מעשי זמרי ומבקשים שכר כפנחס) ובאחרון דסוטה בגמרא בפיסקא משרבו בעלי הנאה נתעוותו הדינין ונתקלקלו המעשים ואין נוח בעולם. וכולי (כמ"ש בגמרא באורך לא בע"י) ומי שלא פקח עיניו בדברי חז"ל בודאי הוא מוכה בסנוורים ולא יועילו לו כל הדרשנים והדברנים. ויסיר שפה לנאמנים הי"ת יסיר כל בדילנו וישיב עטרת האמת הנעדרת לישנה. אבן מאסו הבונים. היתה לראש פנה:

פנה ב

א
כל המאבד שם מן השמות הקדושים הטהורים שנקרא בהם הקב"ה לוקה מן התורה שהרי הוא אומר בעכומ"ז ואבדתם את שמם מן המקום ההוא לא תעשון כן לה' אלהיכם:

ב
ושבעה שמות הם **א** השם הנכתב יו"ד ה"א ו"ו ה"א. והוא השם המפורש. **ב** הנכתב אדני. **ג** אל. **ד** אלוה. **ה** אלהים. **ו** שדי. **ז** צבאות. זוהי הגירסא הנכונה:

ג
וי"א [אלטונא תקח: וי"ג] גם אהיה אשר אהיה:

ד
שם הוי"ה בכל מקום שנכתב במקרא. הוא קדוש אפי' בירמיה כ"ג וסוף יחזקאל. ואסור למחקו:

ה
אבל שם אדני פעמים כתוב שלא לכוונת שם הקדוש. כגון הנה נא אדוני סורו נא. אבל אל נא אדני הוא קדוש עמש"ל:

ו
גם השם הויה כשלא נכתב לשם קדושה אינו קדוש ונמחק:

ז
היה צריך לכתוב השם. ונתכוון לכתוב יהודה וטעה ולא הטיל בו דל"ת. אח"כ העביר הקולמוס על כל אותיותיו לקדשו. פלוגתא דר"י ורבנן. והלכה כרבנן. ר"י"ו:

ח
שם אל. יש רבים בכתובים שאינם קדושים (אם קדשם אין קדושה תופסת בהם) וכן אלהים וכן אלוה:

ט
אלה שבתרגום דניאל ושבעזרא. אלה שמיא פשוט שהוא קדוש. ואסור במחיקה. וכן הנטפל אלהי שלח:

י
ואפי' השם שקורין האו"ה כגון דיא"ו בלעז גא"ט בל"א אסור למחוק אם כתבו (בני אדם) [אלטונא תקח: ישראל]:

יא
שדי כשהוא חלק משם ב"א כגון עמישדי צורישדי. נמחק וכן צבאות במקום שאינו כינוי להשם כגון יצאו צבאות ה' נמחק:

יב
ואצ"ל בצבאות או באילות שהוא ענין אחר:

יג
נקודות השם מותר למחוק מהרי"ל בתשובתו:

יד
השם שנכתב בסדורים בשני יודין כזה יי"י או ביו"ד א' על גביהם כזה ..י..^..י^.. בכתבי מהרא"י נטה להחמיר שלא למחקו:

טו
אין חילוק במחיק' בין גרידי בסכין להעברת קולמוס שפוסל האות:

טז
כל המוחק אפי' אות אחת משבעה שמות אלו לוקה:

יז
כל הנטפל לשם מלפניו. מותר למחקו כגון למ"ד מן ליי"י. ב' מבאלהים. וכיוצא בהן אינן בקדושת השם:

יח
וכל הנטפל לשם מאחריו. כגון ך' של אלהיך. וכ"ם של אלהיכם וכיוצא בהם אינם נמחקים. והרי הם כשאר אותיות של שם. מפני שהשם מקדשם ואע"פ שנתקדשו ואסור למחקם המוחק אלו האותיות הנטפלות. אינו לוקה. אבל מכין אותו מכת מרדות:

יט
כתב אל"ף למ"ד מאלהים. יו"ד ה"א מהוי"ה. אינו נמחק. ואין צריך לומר יה. שהוא שם בפני עצמו (ולא מנה אותו למעלה מפני שהוא בכלל שם הויה אבל פשוט שלוקין עליו ג"כ) מפני שזה השם מקצת שם המפורש הוא:

כ
אבל הכותב שי"ן דל"ת משד"י. צדי"ק בי"ת מצבאות. הרי זה נמחק. עד שלא גמר השם. אבל משכתב כל השם אסור למחוק אפי' אות אחת מאלו:

כא
יו"ד אלהי (בין צרוי בין פתוח) אלהיך אלהיו אלהיכם אלהיה אלהיהם (במקום שהוראתם בקדושה) אלהינו. ודאי שרשית היא ואסורה במחיקה מן התורה ולוקין עליה כדמוכח בהדיא מלשון הגמ' והר"מ ז"ל דלעיל ועש"י (סקנ"ב) שהשבתי על במ"ב ובט"ז ז"ל בארוכה. במ"כ שגגה גדולה יצאה מלפני השליטים האלה בענין זה:

כב
וע"ש אם השמיט הסופר יו"ד מאלהינו ושאר נטיות מה דינו. גם שם מתבאר כשהשמיט ו' מאלוה. אם הוא קדוש. ושם (סקנ"ג) בענין קדירה (ויזכר אי"ה במקומו):

כג
וכל שאר שמות הכינויין שמשבחין בהן את הקב"ה כגון חנון ורחום הגדול הגבור והנורא. הנאמן קנא וחזק. וכיוצא בהן הרי הן כשאר כתבי הקודש ומותר למחקן לצורך תקון הספר:

כד
כלי שהיה השם כתוב עליו. קוצץ את מקום השם וגונזו ואפילו היה השם חקוק בכלי מתכות. או בכלי זכוכית והתיך הכלי. הרי זה לוקה אלא חותך את מקומו וגונזו:

כה
וכן אם היה שם כתוב על בשרו ה"ז לא ירחוץ ולא יסוך ולא יעמוד במקום הטנופת. נזדמנה לו טבילה של מצוה. כורך עליו גמי. וטובל ואם לא מצא גמי. כורכו בבגדיו ולא יהדק. כדי שלא יחוץ שלא אמרו לכרוך עליו אלא מפני שאסור לעמוד בפני השם. כשהוא ערום ונראה שכך יעשה גם כשהולך להסך את רגליו וכן כשנזקק לאשתו ואז כורך ומהדק:

כו
הסותר אפילו אבן אחת דרך השחתה מן המזבח או מן ההיכל. או משאר העזרה לוקה. שנא' בע"א כי את מזבחותם תתוצון. וכתוב לא תעשון כן לה' אלהיכם וכן השורף עצי הקודש דרך השחתה לוקה. שנא' ואשריהם תשרפון באש. וכתיב לא תעשון כן לה' אלהיכם:

כז
כתבי הקודש כולן ופירושיהן ובאוריהן. אסור לשרפם או לאבדם ביד. והמאבדם ביד מכין אותו מכת מרדות:

כח
ואסור לגרום להם הפסד וגזרו על כתבי הקודש שיטמאו את הידים מטעם זה. לפיכך אסור להצניעם אצל האוכלים שלא יבואו העכברים וישחיתום וכן צריך להזהר שלא ירד עליהם הדלף. ולשמרם מלחלוח מים ומכל דבר המפסידם וכתוב בס"ח פ"א הוציאו צדיק א' מקברו והכוהו בא לאחד בחלום ואמר לפי כשהייתי רואה הספרים נמחקים לא הייתי קושרם בטבלאות לכך הוציאוני והכוני:

כט
שם. אל ימשכן אדם ספרים ביד העכומ"ז ואפי' הספרים ביד יהודי. לא יאמר לעכו"ם תלוה לי על הספרים והניחם בביתי וקח לך המפתח:

ל
דפוס כתיבה מעלייתא היא לכל מילי. כ"ה הסכמת כל האחרונים. א"כ אם ישראל המדפיס ודאי דהמוחק שם מהם לוקה דבר תורה ואפי' אם נדפסים ע"י פועל עכו"מז אסור למחקן דהא קי"ל ס"ת שכתבו עכו"מז יגנז:

לא
וצריך להשגיח לשמור הדפים של ס' קודש שבדפוס מכל דבר המאבדם כמו דברים שבכתב ממש ואפי' הם כתב שקורין רש"י או משקיט. ובכל כתב של לעז. לא פקע קדושת דברים של קודש:

לב
ועמו"ק (סקנ"ד) על ענין קושרי ספרים שמדבקין כתבי קודש בלוחות הספרים שנתעורר עליו במג"א ויפה כתב כי בודאי הוא איסור גמור אמנם הסכמתי להקל בדפים המקולקלים שיצאו מתחת מכבש הדפוס בראשונה. שהם מוטעים מאד. ולכן ודאי זוהי תקנתם דמ"מ אסור לנהוב בהם בזיון. ועל כן יש לדבקם ללוחות הספרים ולכסותם בנייר מדובק עליהם מלמעלה. וכך יפה להם:

לג
עוד זאת צריך להזכיר ולהזהיר מאד ההמון הבלתי יודעים כשנותנים ספרים ישנים לאומן עכומ"ז לקשר' מחדש. שיקחו תחלה הלוחות מהם ויצניעום לצורך ס' קודש אחר. או יעמדו עליהם ויראו שיחזיקו אותן הלוחות עצמן לס' הקדוש (אע"ג דלא חיישינן לאחלופי באומן. דלא מרע נפשיה כדקי"ל בעלמא. היינו להחליף טוב ברע ברם הכא איכא למיחש שיחליף רע בטוב. וחדש מפני ישן יוציא. כסבור למצוא חן במלאכתו הנאה. ותו דהכא ליכא למיקם עלה דמילתא כה"ג אפי' להחליף טוב ברע איכא למיחש גם לפי חומר הענין ולפי קלותו בעיני העכומ"ז ראוי להזהר יותר. שלא יצא ממנו תקלה בלוחות הישנות שכבר היו תשמיש קדושה לעשותן תשמיש לס' ע"א ח"ו וביחוד אם דבוקים בהם גם דפי של ס' קודש כנ"ל שהעכומ"ז יקחם משם להשתמש בהם תשמיש בזוי ח"ו ויש בזה מכשול עון חמור ר"ל:

לד
אבל באזכרות ופסוקים הנמצאים בס' מירם כענין מ"ש בחוי" (סקי"ו) נראה שאין לחוש להם כל כך מתשמיש בזוי. אף על פי שהרב הנ"ל מחמיר גם בהם והמחמיר יחמיר וצריך לשרפם ודאי. כמ"ש עליו בס"ד דודאי לא עדיפי מס"ת דכתבו מין. ישרף:

לה
אבל פסוקים ושמות שבס' עכו"מז שאינן ס' מינות דינם בגניזה:

לו
אפי' היה השם בבגד מעשה מחט בתפירה ורקימה או באריגה ע"י ישראל אסור להפריד החוטין או אפי' לנתק חוט אחד מאותיות השם:

לז
כל השמות האמורות באברהם קודש אף זה שנא' ה' אם מצאתי חן הרי הוא קודש לא ידעתי מה הי"ל לבעל הלק"ט (סס"ז) שעשה מזה ספק מאחר דמסקנא דתלמודא כמ"ד קודש. ואם באנו לחוש למ"ד הנדחה בגמרא לא מצאנו ידינו ורגלינו בבה"מ בכ"מ ח"ו לחשוב כזאת אף כי במקום שאין אחד מפוסקי הלכות שעלה ע"ד לפקפק בו ואין לחוש למדרשים ומפרשים בהוראה:

לח
וכל השמות האמורות בלוט חול. חוץ מזה אל נא ה'. הנה נא מצא עבדך חן:

לט
כל השמות האמורות בגבעת בנימין. קודש:

מ
האמורות במיכה חול (פסק כת"ק ולא נהירא דמסתברא כמ"ד יו"ד ה"א קודש. ואי משום דר"א שמותי הוא דקאמר לה דילמא ר"א בן שמוע הוא ותו במ"ס גרס ר' יוסי וקי"ל דנמוקו עמו וקרוב בעיני דת"ק מודה לו ולא בא ר"א אלא לפרש כדאשכחן טובא דכוותה עכ"פ איך שיהא אפי' הוא מחלוקת שקול. צריך להחמיר בו כמו בכל ספק של תורה וכן תפסו כל המפרשים והסופרים לקדש כל שם הויה ואין כאן ספק כלל לדעתי ותו לא מידי):

מא
כל שמות האמורות בנבות קודש:

מב
כל שלמה האמור בש"ה קודש והרי הוא כשאר הכנויין חוץ מזה האלף לך שלמה (וי"א אף זה קודש וזהו חול דמטתו שלשלמה):

מג
כל מלכיא שבדניאל חול חוץ מזה אנת מלכא מלך מלכיא והרי הוא כשאר הכנויין כך הוא לשון הר"מ ופי' בכ"מ כוונתו לענין שבועת העדות א"כ אין מקומו כאן דבאיסור מחיקה איירי ואין זה מדרכו של הר"מ להביא דברים חוץ למקומן לגמרי ועוד מאי חוץ מזה דקאמר אטו מאן דמשבע בהאי קרא דווקא משבע זה א"א להשמע. והלא לפי הבנת הכ"מ לא בעי לאשמועינן אלא אם חשובין כנויין להשביע בהם בע"פ על כן פירושו לא נכנס באזני כלל אע"פ שכתב כך גם בשם הר"ן והריטב"א והרא"ש (ולא ראיתי תשו'

הרא"ש) אבל לדעתי אין לך בדבריו אלא לפי מקומן דודאי באיסור מחיקה עסקינן הכא. איברא אע"ג דכנויין מותר למחקן כמש"ל מ"מ חמירי ודאי כמ"ש בב"ה י"ד סרע"ז בשם א"ח שכתב בשם רס"ג הכינויין דווקא אם טעה בהם הסופר וכתבן שלא במקומן מותר למחקן וכתב הראב"ד ואם לא טעה אסור למחקן או אם כתב כל הפסוק אסור למחקו אפי' טעה והיא עצמה דעת הר"מ ז"ל אע"פ שבב"ה כתב שם וא"נ כן מפשט דברי הר"מ בכה"ג אמרינן שבקיה דדחק ומוקי נפשיה שהרי פשט לשונו אינו סובל פירוש אחר כמו שהוכחנו:

מד

ונראה פשוט ג"כ בדעת הר"מ דשלום ודאי לא גרע משלמה ולא הוצרך הר"מ להביאו מטעם זה דס"ל חדא מילתא ונכלל בשלמה (אע"ג דמשמע דלא ס"ל כההיא דאסור ליתן שלום בבה"מ. מדהשמיטו בהל' ק"ש מיהו לדידן דקי"ל הכי נראה דשלום אסור במחיקה נמי כיון דמסיק תלמודא דקב"ה גופיה איקרי שלום וחמור ודאי מכינויין וכיון שכן יראה שהוא הדין לשלמה דש"ה ודכוותיה אסורין במחיקה לגמרי כשמות הקודש ולא ככינויין בלבד ויבוא זה וילמד על זה שהרי שלמה מטעם שלום הוא. ע"כ ד"א הם שוב באה לידי תשוי' הרא"ש וראיתי דבריו סוף כלל ג' ולאו כיפי תלי לה דסמך על המנהג שאין העולם נזהרין כשכותבין שלום באגרת. ונזרקין ולא ילפינן ממקלקלתא. ונקיי הדעת המדקדקין במעשיהן נזהרים בכך. לפיכך נהגו עכשיו שאין גומרים תיבת שלום באגרת כמ"ש מהרי"ל ג"כ בשם ס' תשב"ץ וידוע שהוא מחובר מתלמיד הר"מ ב"ב מר"ב. והוא היה גם רבו של הרא"ש ולדברי הרב שומעין שאמר כהלכה כי בודאי אין הדעת נותן שיהא דבור חמור מכתיבה ואיפכא מסתברא. כ"ש הכתוב במקרא אטו לא שנו ליה בין קדושת קרא כדכתיב ובין אגרת שלומים בעלמא והא פשיטא ליה לראב"ד אפי' בכינוין דעלמא דאין נמחקין כה"ג כ"ש בהא דחמיר כמש"ל לפיכך נ"ל שר' מצליח יפה כיון והצליח בדבר זה:

מה

ויש איזה שמות בתורה ובנ"ך שיש בהם ספק אם הם קודש וצריך להזהר שלא למחקן שמא נתקדשו ואם צריך לקדשן ואי אלו הם יבואר בעז"ה בהל' כתיבת ס"ת ומקרא:

מו

יש מי שמחמיר שלא למחוק אפי' כשכתוב ר"ת כזה הקב"ה וכן בכינוי רחום (לדעת הראב"ד בהל' ק"ש) לפי שלא נמצא דוגמתו לתואר בן אדם וכך ראוי ליראי ה' ולחושבי שמו:

מז
שמות ב"א שיש בהם מאותיות השם כגון יהודה יהושע יהוא פשוט שנמחקין כמו שאר תיבות שבמקרא וכל מה שאמרנו בו שנמחק היינו לצורך תיקון. שמוחק והולך כפי הצריך לתקן טעות הסופר אבל שלא לצורך לא וכבר נ"ל שאפי' גרם מחיקה אסור בכל אות מכתבי קודש:

מח
וכשם שאסור לאבד כתבי קודש. כך אסור לאבד ולהשחית משהו מגוליהם לפיכך גם מה שנחתך ונגרד מהן לצורך תקון צריך לגנוז פירורין וגרדין שלהם ולא להשליכן במקום התורפה שנדרסין ח"ו:

מט
בד"א בכתבי קודש שכתבם ישראל בקדושה אבל אפיקורוס (בס' המדע גורס ישראל כמדומה שיצא לו מההיא דארי" אין מינין באומו' והא משנינן לה אין רוב אומות מינין) שכתב ס"ת שורפין אותו עם האזכרות שבו מפני שאינו מאמין בקדושת השם ולא כתבו אלא במחשבת ע"א ומצוה לשרפו שלא להניח שם (למינים) [אלטונא תקח: לאפיקורסים] ולמעשיהם:

נ
אבל עכומ"ז שכתב את השם גונזין אותו וכן כתבי הקודש שבלו. או שכתבן עכו"מז יגנזו:

פנה ג (מיסוד) [אלטונא תקח: מיסודי] הדת

א
לידע שהאל מנבא את בני האדם:

ב
ואין הנבואה חלה אלא על חכם גבור ועשיר. ואצ"ל שצריך להיות מקושט במדות טובות ומושל ביצרו:

ג
בד"א בישראל אבל בנביאי האומות. שאינו נגלה עליהן בדבור שלם. נגלה עליהן אפי' שאין בהן אחד מדברים הללו. כמ"ש בבלעם הרשע שהיה בעל עין רעה רוח גבוה נפש רחבה. הרי בעל מדות רעות. ועני בממון ובדעת. שהלך ונשכר לבלק לקלל מפני עניותו. ואפי' דעת בהמתו לא ידע. ועוד שאמר לו יש חרב בידי הרגתיך. והלך לכלות אומה שלמה ברוח פיו לא שוטה היה. גם היה סומא (מעינו) [אלטונא תקח: מעינו] וחגר מרגלו. כמ"ש חז"ל על שה"ע וילך שפי. הרי [אלטונא תקח: גדול] שבנביאיהם כמה מכוער היה שלא יאמרו או"ה מפני שבחו נחה עליו רוח ה'. ויעשוהו אלוה. אבל נביאי ישראל כולן נאין ומשובחין ובודאי היו ג"כ שלמים בגופן. שאפי' הסנהדרין היו צריכין

להיות מנוקין מכל מום ולכן כל ישראל במעמד הר סיני נתרפאו ממומן. לפי שכולם נעשו נביאים (וזה שנאמר מי עור כי אם עבדי וחרש כמלאכי. הכתוב מתרעם על ליצני הדור שהיו מלעיגים ומלעיבים במלאכי האלקים) שנאמר כלך יפה רעיתי. אבל צחות הדבור לא היה מעכב בהו. כמו שמצינו במר"עה ובעמוס:

ד

אדם שהוא ממולא מכל המדות המשובחות כנ"ז. כשיכנס לפרדס חכמת האמת. ותהיה לו דעה נכונה להבין ולהשיג. והוא מתקדש והולך ופורש מדרכי כל העם ההולכים במחשכי הזמן. והולך ומזרז עצמו ומלמד נפשו. שלא תהא לו מחשבה כלל באחד מדברים בטלים ולא מהבלי עולם הלזה ותחבולותיו אלא דעתו פונה תמיד למעלה קשורה בהשי"ת ומסתכל במעשה מרכבה. רוח הקודש שורה עליו. ברצון השי"ת. ביחוד אם היה תלמידו של נביא. כענין ויאצל מן הרוח אשר עליו ויתן על שבעים איש הזקנים ונאמר ונתת מהודך עליו וכתוב נחה רוח אליהו על אלישע. או שיתחבר לנביאים ויתנבא עמהם. כענין שאירע לשאול בפגעו בחבל נביאי' וכן בהתחברו עם שמואל ודוד בניות ברמה:

ה

אבל לפעמים אפי' היו באדם כל המדות הטובות שבעולם. וגם שמש לנביא גדול. לא היה זוכה לנבואה הוא שהתרעם ברוך בן נריה אוי לי גו' יגעתי באנחתי ומנוחה לא מצאתי מכלל שהיה ראוי והגון לה ונמנעה ממנו הנבואה בסבת הדור הבלתי מוכשר להתפשט הנבואה יותר לפי שהגיע זמנו של בית ליחרב וכמ"ש ירמי' רבו הנה אשר בניתי אני הורס וגו' אל תבקש לך גדולות (ואע"פ שה"ל תלמידים שנתנבאו ג"כ כמו [אלטונא תקח: חגי] זכריה ומלאכי ואין נראה לומר שהם היו מוכנים יותר אלא הענין הוא שנביאים האחרונים נתנבאו בהתחלת בית שני שחזרה הנבואה קצת בראשיתו (אע"פ שבמותם נסתלקו הנבואה) ואז באמת נתנבא ברוך ג"כ כדאמרינן בהדי' ספ"ק דמגלה תרי זימני ובזה השווינו בין האגדות באופן שאין סתירה ביניהם אלא הכל לפי הזמן וכן מצינו גם בדורו של עלי והשופטים כי היה דבר ה' יקר בימים ההם אין חזון נפרץ מחמת הדור שלא היה ראוי כמ"ש חז"ל על שמואל הקטן שראוי היה שתשרה עליו שכינה אלא שלא היה דורו כדאי לכך:

ו

ובעת שתנוח הרוח על הנביא תתערב (אלטונא תקח: ב)נפשו במעלת המלאכים ויהפך לאיש אחר ויבין בדעתו שאינו כמות שהיה אלא שנתעלה על מעלת שאר ב"א החכמים כמו שנאמר בשאול והתנבית עמהם ונהפכת לאיש אחר:

ז

ומעלות [אלטונא תקח: מעלות] יש בנבואה כמו שיש בחכמה. חכם גדול מחברו. כך בנבואה. נביא גדול מנביא. ורובן אין רואין מראה הנבואה אלא בחלום חזיון לילה כמ"ש אליהו. וזהו בנביאי או"ה כמ"ש אל אבימלך ואל לבן ובלעם. או ביום אחר שתפול עליהם תרדמה (כמ"ש בנפול תרדמה עלי אנשים. וכ"כ באברם קודם שנמול ותרדמה נפלה על אברם) כמו שנאמר במראה אליו אתודע בחלום אדבר בו. אבל מראה היא מדרגה אחרת בנבואה שהיא בהקיץ ביום אלא שהיא באספקלריא שאינה מאירה ומשנמול אאע"ה נגלה אליו ביום בהקיץ ואפי' לגדעון ואחרים:

ח

ורובן כשמתנבאים איבריהם מזדעזעים וכחות הגוף בטלים ועשתונתיהם מתטרפות. ותשאר הדעת פנויה להבין מה שתראה כמו שנאמר והנה אימה חשיכה גדולה נופלת עליו ובשאול ויפל ערום (וכתוב מדוע בא אליך המשוגע והיו קורין לנביא משוגע איש הרוח כאשר תנהיגהו רוח ה' בבלי דעת בעניני העולם ומאין הרגשה בחושיו וכן אמר שמעיה הנחלמי לכל איש משוגע ומתנבא) וכן נאמר בדניאל והודי נהפך עלי למשחית. ולא עצרתי כח ונשמה לא נשארה בי אבל קצתן רואין בהקיץ והם עומדים על רגליהם או יושבין כמ"ש באברהם אע"ה וירא אליו וגו' והוא יושב פתח האוהל כחום היום וישראל בכלל גדולים וקטנים ואפי' שפחה בקריעת ים סוף ראתה מה שלא ראה יחזקאל בלי טירוף דעת ואפי' קלים שבנביאים כמו גדעון ומנוח ראו ביום ולא נזדעזעו ולא חרדו:

ט

הדברים שמודיעין לנביא במראה הנבואה ברוב פעמים דרך משל מודיעים לו ומיד יחקק בלבו פתרון החלום במראה הנבואה וידע מה הוא. כמו הסולם שראה יעקב אע"ה ומלאכים עולים ויורדים בו. והיה משל (לגלות) [אלטונא תקח: למלכיות] ושעבודם. וכמו הסיר נפוח ומקל שקד שראה ירמיה והמגלה שראה יחזקאל. והאיפה שראה זכריה וכן שאר הנביאים. מהם ראו המשל ופתרונו כמו אלו. ויש שהן אומרים הפתרון בלבד ופעמים שאומרים המשל בלבד בלא פתרון כמקצת דברי יחזקאל וזכריה וברוב דרך חידה הם מתנבאים:

י

כל הנביאים אין מתנבאין בכל עת שירצו אלא מכוונים דעתם ויושבים שמחים וטובי לב ומתבודדים (ולפעמים בפתע פתאום כענין שכתוב בתורה באהרן ומרים אולי באמצעות משה נהיה זה ושמואל שוכב. וגדעון חובט חטים ואלישע היה חורש וזולתם) שאין השכינה שורה לא מתוך עצבות ולא מתוך עצלות אלא מתוך שמחה. לפיכך נא' בבני

הנביאים ולפניהם נבל ותוף וחליל וכנור והם מבקשים הנבואה וזהו שנאמר והמה מתנבאים כלומר מהלכין בדרך הנבואה עד שינבאו כמי שאומר פלוני מתגדל מתגבר:

יא

אלו שהם מבקשין להתנבא הם הנקראים בני הנביאים ר"ל תלמידיהם. ואע"פ שמכוונים דעתם. אפשר שתשרה שכינה עליהן ואפשר שלא תשרה אבל הנביאים עצמן אם מכינין עצמן לכך מיד רה"ק שורה עליהם כענין שכתוב קחו לי מנגן ונאמר והיה כנגן המנגן ותהי עליו רוח ה':

יב

כל הדברים שאמרנו הם דרך נבואה לכל הנביאים הראשונים ואחרונים חוץ ממשה רבינו רבן של כל הנביאים שכל הנביאים בחלום או במראה בלתי לטוש ומרע"ה מתנבא והוא ער ועומד ורואה במראה לטוש באספקלריא המאירה. כל הנביאים ע"י מלאך. לפיכך רואים במשל וחידה. מרע"ה לא ע"י מלאך שנאמר פה אל פה אדבר בו ונאמר ודבר ה' אל משה פנים אל פנים ונאמר ותמונת ה' יביט כלומר שאין שם משל אלא רואה הדבר על בוריו בלא חידה ובלא משל הוא שהתורה מעידה עליו במראה ולא בחידות שאינו מתנבא שום פעם בחידה כל הנביאים רואים ונבהלים ומרע"ה אינו כן הוא שהכתוב אומר כאשר ידבר איש אל רעהו כלומר כמו שאין אדם נבהל לשמוע דברי חברו כך היה כח בדעתו של משה רבינו להבין דברי הנבואה ולשמוע את הקול מדבר אליו. והוא עומד על עמדו שלם. כל הנביאים אינן מתנבאים בכל עת שירצו. מרע"ה אינו כן אלא בכל עת שחפץ רה"ק לבשתו ונבואה שרתה עליו בלי הכנה אחרת ואינו צריך לכוין דעתו ולהזדמן לה. שהרי הוא היה מכוון ומזומן תמיד ועומד כמלאך השם לפיכך התנבא בכל עת שרצה שנאמר עמדו ואשמעה מה יצוה ה' לכם ובזה הבטיחו האל שנאמר לך אמור להם שובו לכם לאהליכם ואתה פה עמוד עמדי הא למדת שכל הנביאים כשהנבואה מסתלקת מהם חוזרים לאהלם ולצרכי הגוף כולם כשאר העם לפיכך אין פורשין מנשותיהן. ומרע"ה לא חזר לאהלו הראשון לפיכך פירש מן האשה (ומן הדומה לה) לעולם ונקשרה דעתו בצור העולמים ולא נסתלק ההוד מעליו לעולם וקרן אור פניו ונתקדש במלאכי השרת:

יג

ואע"פ שהתנבא מרע"ה בלי הקדמת הזמנה מבחוץ אלא לרצונו בלבד היה הדבור בא אליו אבל לפעמים היה מעלים הקב"ה ממנו דבר עד שיתעורר עליו כמו שהיה בתחילת שליחותו לפרעה שנתרעם למה זה שלחתני ובשעיר החטאת שכיון אהרן להלכה יותר ממנו ואצ"ל בשאר הנביאים כמ"ש אלישע וה' העלים ממני ולא הגיד לי:

יד

הנביא אפשר שתהיה נבואתו לעצמו בלבד להרחיב לבו ולהוסיף דעתו עד שידע מה שלא היה יודע מאותן הדברים הגדולים והסודות הנעלמים מן שאר בני אדם ואפשר שישולח לעם מעמי הארץ או לאנשי עיר וממלכה מאו"ה כענין יונה ונחום לכונן אותם ולהודיעם מה יעשו. או למנעם ממעשים הרעים שבידיהם וכשמשלחים אותו נותנין לו אות ומופת כדי שידעו העם שהאל שלחו באמת:

טו

ולא כל העושה אות ומופת מאמינים בו שהוא נביא אלא אדם שהיינו יודעים בו מתחלתו שהוא ראוי לנבואה בחכמתו ובמעשיו שנתעלה בהם על כל בני גילו. והיה מהלך בדרכי הנבואה בקדושתה ובפרישותה ואח"כ בא ועשה אות ומופת ואמר שהאל שלחו מצוה לשמוע אליו שנא' אליו תשמעון ואפשר שיעשה אות ומופת ואינו נביא וזה האות יש לו דברים בגו ואעפ"כ מצוה לשמוע לו הואיל ואדם גדול וחכם וראוי לנבואה הוא מעמידים אותו על חזקתו שבכך נצטוינו כמו שנצטוינו לחתוך את הדין על פי שנים עדים כשרים אע"פ שאפשר שהעידו שקר הואיל וכשרים הם אצלנו מעמידין אותן על כשרותן ובדברים האלו וכיוצא בהן נאמר הנסתרות לה' אלהינו והנגלות לנו ולבנינו ונאמר כי האדם יראה לעינים וה' יראה ללבב:

פנה ד משה רבינו ע"ה

א

לא האמינו בו ישראל מפני האותות שעשה שהמאמין על פי האותות יש בלבו דופי שאפשר שיעשה האות בלט וכשוף אלא כל האותות שעשה משה במדבר לפי הצורך עשאם לא להביא ראיה על הנבואה היה צריך להשקיע את המצריים קרע את הים והצליל בתוכו צרכנו למזון הוריד לנו אח המן. צמאו בקע להם את האבן. כפרו בו עדת קרח בלעה אותם הארץ וכן שאר כל האותות ובמה האמינו בו במעמד הר סיני שעינינו ראו ולא זר ואזנינו שמעו ולא אחר האש והקולות והלפידים והוא נגש אל הערפל. והקול מדבר אליו. ואנו שומעים משה משה לך אמור כך וכך. וכן הוא אומר פנים בפנים דבר ה' עמכם ונאמר לא את אבותינו כרת ה' את הברית הזאת כי אתנו אלה פה אנחנו כולנו חיים היום. ומנין שמעמד הר סיני לבדו היא הראיה לנבואתו שהיא אמת שאין בה דופי שנאמר הנה אנכי בא אליך בעב הענן. בעבור ישמע העם בדברי עמך. וגם בך יאמינו לעולם מכלל שקודם דבר זה לא האמינו בו נאמנות שהיא עומדת לעולם אלא נאמנות שיש אחריה הרהור ומחשבה:

ב

נמצא אלו ששולח להם הם העדים על נבואתו שהיא אמת ואינו צריך לעשות להם אות אחר שהוא והם עדים בדבר כשני עדים שראו דבר אחד ביחד שכל אחד מהם עד לחברו שהוא אומר אמת ואין אחד מהם צריך להביא ראיה לחבירו כך משה רבינו. כל ישראל עדים לו אחר מעמד הר סיני ואינו צריך לעשות להם אות וזהו שאמר לו הקב"ה בתחלת נבואתו בעת שנתן לו האותות לעשותן במצרים ואמר לו ושמעו לקולך ידע משה רבינו שהמאמין על פי האותות יש בלבבו דופי ומהרהר ומחשב והיה נשמט מלילך ואמר והן לא יאמינו לי. עד שהודיעו הקב"ה (סירוס מקראות ובלבול ענינים יש כאן עיין בהשמטה) שאלו אותות אינן אלא עד שיצאו ישראל ממצרים ואחר שיצאו ויעמדו על ההר הזה יסתלק הרהור שמהרהרין אחריך שאני נותן לך כאן אות שידעו שאני שלחתיך באמת מתחלה ולא ישאר בלבם הרהור והוא שהכתוב אומר וזה לך האות כי אנכי שלחתיך. בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלהים על ההר הזה נמצאת אומר שכל נביא שיעמוד אחר משה רבינו אין אנו מאמינים בו מפני האות לבדו. כדי שנאמר אם יעשה אות נשמע לו לכל מה שיאמר. אלא מפני המצוה שצוה משה בתורה. ואמר אם נתן אות אליו תשמעון כמו שצונו לחתוך דבר המשפט על פי שנים עדים אע"פ שאין אנו יודעין אם העידו אמת. אם שקר. כך מצוה לשמוע מזה הנביא. אע"פ שאין אנו יודעין אם האות אמת. או בכישוף ולהט:

ג

לפיכך אם עמד נביא ועשה אותות ומופתים גדולים. ובקש להכחיש נבואתו של משה רבינו. אין שומעין לו. ואנו יודעין (בברור) [אלטונא תקח: בבאור] שאותן האותות בלהט וכשוף הן. לפי שנבואת משה רבינו אינה על פי האותות. כדי שנערוך אותות זה לאותות זה. אלא בעינינו ראינו ובאזנינו שמענו. כמו ששמע הוא. הא למה הדבר דומה לעדים שהעידו לאדם על דבר שראה בעיניו שאינו כמו שראה. שאינו שומע להם אלא יודע בודאי שהם עדי שקר. לפיכך אמרה תורה שאם בא האות והמופת לא תשמע אל דברי הנביא ההוא. שה"ז בא אליך באות ומופת להכחיש מה שראית בעיניך. והואיל ואין אנו מאמינים במופת אלא מפני המצוה שצונו משה. היאך נקבל מאות זה שבא להכחיש נבואתו של משה. שראינו וששמענו:

פנה ה דבר ברור ומפורש בתורה

א

שהיא מצוה עומדת לעולם ולעולמי עולמים (עמ"ש בס"ד לעיל מוסד ה' ובאמת בהשקפה ראשונה נראה שדבריו הללו סותרין מ"ש הוא ז"ל בפירוש המשניות בענין

עוה"ב שאין בו גוף (ל)[אלטונא תקח: ו]גויה אלא נשמות קיימות בלבד כמ"ש בשמו (במעמדות על מסכת) [אלטונא תקח: בבית (דר"ה) על משנת] כל ישראל יש להם חלק לעוה"ב ושם [אלטונא תקח: (דשפ"א)] על מרגלא דרב ומי יתן והודיענו איך יתקיימו שני דברים הללו (הלא ידוע מ"ש מרע"ה למלאכים תורה זו למה לכם) אם לא באופן שזכרנו למעלה סוף מוסד הנזכר [אלטונא תקח: (דנז"א)] יעוין שם או שרצה באמרו ולעולמי עולמים העולמות של הגופות כמו ועבדו לעולם וישב שם עד עולם) אין לה לא שינוי ולא גרעון ולא תוספת שנאמר את כל הדבר אשר אנכי מצוה אתכם אותו תשמרון לעשות לא תוסף עליו ולא תגרע ממנו ונאמר והנגלות לנו ולבנינו עד עולם לעשות את כל דברי התורה הזאת הא למדת שכל דברי תורה מצוים אנו לעשותם עד עולם וכן הוא אומר חוקת עולם לדורותיכם ונאמר לא בשמים היא הא למדת שאין נביא רשאי לחדש דבר מעתה:

ב

לפיכך אם יעמוד איש בין מן האומות בין מישראל ויעשה אות ומופת ויאמר שה' שלחו לישראל להוסיף מצוה או לגרוע מצוה או לפרש במצוה מן המצות פירוש שלא שמענו ממשה או שאמר אותן המצות שנצטוו בהן ישראל אינן לעולם ולדורי דורות אלא מצות לפי הזמן היו הרי זה נביא שקר שהרי בא להכחיש נבואתו של משה ומיתתו בחנק על שהזיד לדבר בשם ה' אשר לא צוהו שהוא ברוך שמו צוה למשה שהמצוה הזאת לנו ולבנינו עד עולם ולא איש אל ויכזב:

ג

א"כ למה נאמר בתורה נביא אקים להם מקרב אחיהם כמוך לא לעשות דת הוא בא אלא לצוות על דברי התורה ולהזהיר העם שלא יעברו עליה (ויוכיחום בעברם עליה כענין שכתוב ויאמר אלי ב"א אני שולח אותך אל בני [אלטונא תקח: ישראל] וגו' והמה אם ישמעו [אלטונא תקח: ו]אם יחדלו גו' וידעו כי נביא היה בתוכם ונגד נביאי השקר אמר כשועלים בחרבות נביאיך ישראל היו לא עליתם בפרצות ותגדרו גדר על בית ישראל) כמו שאמר האחרון שבהם זכרו תורת משה עבדי (וכן דברי כל הנביאים פה אחד טוב אל המלך ה' צבאות להוכיח את ישראל על קיום התורה והמצות זה היה כל פרי נבואתם בעצם וראשונה) וכן אם צונו בדברי הרשות כגון לכו למקום פלוני או אל תלכו עשו מלחמה היום או אל תעשו בנו חומה זו או אל תבנוה מצוה לשמוע לו והעובר על דבריו חייב מיתה בידי שמים שנא' והיה האיש אשר לא ישמע אל דברי הנביא אשר ידבר בשמי אנכי אדרוש מעמו:

ד
וכן נביא שעבר על דברי עצמו והכובש את נבואתו חייב מיתה בידי שמים ובשלשתן נאמר אנכי אדרוש מעמו:

ה
וכן אם יאמר לנו הנביא שנודע לנו שהוא נביא לעבור על אחת מכל מצות האמורות בתורה או על מצות הרבה בין קלות בין חמורות לפי שעה מצוה לשמוע לו וכן למדנו מפי השמועה בכל אם יאמר לך הנביא לעבור על דברי תורה כאליהו בהר הכרמל שמע לו חוץ מעכו"ם והוא שיהיה הדבר לפי שעה כגון אליהו שהקריב עולה בחוץ וירושלם נבחרת לכך והמקריב בחוץ חייב כרת ומפני שהוא נביא מצוה לשמוע לו וגם בזה נאמר אליו תשמעון ואילו שאלו את אליהו ואמרו לו היאך נעקור מה שכתוב בתורה השמר פן תעלה עולותיך בכל מקום היה אומר לא נאמר אלא המקריב בחוץ (מחמת שאומר מותר הוא) לעולם חייב כרת כמו שצוה משה אבל אני אקריב היום בחוץ בדבר ה' כדי להכחיש נביאי הבעל ועל הדרך הזאת אם צוו כל הנביאים לעבור לפי שעה מצוה לשמוע להם ואם אמרו שהדבר נעקר לעולם מיתתן בחנק שהתורה אמרה לנו ולבנינו עד עולם:

ז
וכן אפי' עקר דבר מדברים שלמדנו מפי השמועה או שאמר בדין מדיני התורה שה' צוה לו שהדין כך והלכה כדברי פלוני הרי זה נביא השקר ויחנק אע"פ שעשה אות שהרי בא להכחיש תורה שאמרה לא בשמים היא אבל לפי שעה שומעין לו בכל:

ח
בד"א בשאר מצות אבל בעכו"ם אין שומעין לו אפי' לפי שעה ואפי' עשה אותות ומופתים גדולים ואמר שה' צוהו שתעבוד עכו"ם היום בלבד או בשעה זו לבדה הרי זה דבר סרה על ה' ועל זה צוה הכתוב ואמר ובא האות והמופת גו' לא תשמע אל דברי הנביא ההוא כי דבר סרה על ה' אלהיכם שהרי בא להכחיש נבואתו של משה ולפיכך נדע בודאי שהוא נביא שקר וכל מה שנעשה בלאט וכשוף עשה ויחנק:

פנה ו

א
כל (נשיא) [אלטונא תקח: נביא] שיעמוד לנו ויאמר שה' שלחו אינו צריך לעשות אות כאותות משה רבינו או כאותות אליהו ואלישע שיש בהם שינוי מנהגו של עולם אלא האות שלו. שיאמר דברים העתידים להיות בעולם. ויאמנו דבריו. שנאמר וכי תאמר בלבבך איכה נדע הדבר וגו'. לפיכך כשיבא אדם הראוי לנבואה. במלאכות השם ולא

יבוא להוסיף ולא לגרוע. אלא לעבוד את ה' במצות התורה. אין אומרים לו קרע לנו את הים. או החיה המת וכיוצא באלו. ואח"כ נאמין בך אלא אומרים לו אם נביא אתה. אמור לנו דברים העתידים להיות. והוא אומר. ואנו מחכים לראות היבואו דבריו. אם לא. ואפי' נפל דבר קטן. בידוע שהוא נביא שקר. ואם באו דבריו כולן. יהיה בעינינו נאמן:

ב

ובודקין אותו פעמים הרבה. אם נמצאו דבריו נאמנין כולם. הרי זה נביא אמת. כמו שנאמר בשמואל. וידע כל ישראל מדן ועד באר שבע כי נאמן שמואל לנביא לה':

ג

והלא המעוננים והקוסמים אומרים מה שעתיד להיות. ומה הפרש יש בין הנביא ובינם. אלא שהמעוננים והקוסמים וכיוצא בהם. מקצת דבריהם מתקיימין ומקצתן אין מתקיימין. כענין שנאמר. יעמדו נא ויושיעוך הוברי השמים החוזים בכוכבים. מודיעים לחדשים מאשר יבואו עליך. מאשר ולא כל אשר. ואפשר שלא יתקיים מדבריהם כלום אלא יטעו בכל. כענין שנא' מפר אותות בדים וקוסמים יהולל אבל הנביא כל דבריו קיימים. שנאמר כי לא יפול מדבר ה' ארצה. וכן הוא אומר הנביא אשד אתו חלום. יספר חלום. ואשר דברי אתו. ידבר דברי אמת מה לתבן את הבר נאם ה'. כלומר שדברי הקוסמים והחלומות כתבן שנתערב בו מעט בר ודבר ה' כבר שאין בו תבן כלל. ובדבר הזה הכתוב הבטיח ואמר שאותן הדברים שמודיעים המעוננים והקוסמים לאומות ומכזבים. (אלטונא תקח: ו)הנביא יודיע לכם דברי אמת. ואין אתם צריכים למעונן וקוסם וכיוצא בו שנא' לא ימצא בך מעביר בנו ובתו באש וגו' כי (העכו"ם) [אלטונא תקח: הגוים] האלה וגו' ואמר נביא מקרבך מאחיך כמוני (ישראלי מיוחס) הא למדת שאין הנביא עומד לנו. אלא להודיענו דברים העתידים להיות בעולם משובע. ורעב. מלחמה ושלום. וכיוצא בהם:

ד

ואפי' צרכי יחיד מודיע לו הנביא. כשאול שאבדה לו אבדה. והלך לנביא להודיעו מקומה. וכיוצא באלו הדברים הוא שיאמר הנביא לא שיעשה דת אחרת. או יוסיף מצוה או יגרע:

ה

דברי הפורענות שהנביא אומר כגון שיאמר פלוני ימות. או שנה פלונית רעב או מלחמה. וכיוצא בדברים אלו. אם לא עמדו דבריו. אין בזה הכחשה לנבואתו. ואין אומרים הנה דבר ולא בא. שהקב"ה ארך אפים ורב חסד ונחם על הרעה ואפשר שעשו תשובה ונסלח להם. כאנשי ננוה. או שתלה להם כחזקיה. אבל אם הבטיח על טובה שתהיה כך וכך.

ולא באה הטובה שאמר בידוע שהוא נביא שקר. שכל דבר טוב שיגזור האל. אפילו על תנאי אינו חוזר ולא מצינו שחזר בדבר טובה. אלא בחורבן ראשון כשהבטיח לצדיקים שלא ימותו עם הרשעים וחזר בדבריו. הא למדת שבדברי הטובה בלבד יבחן הנביא הוא שירמיהו אמר בתשובתו לחנניה בן עזור. כשהיה ירמיה מתנבא לרעה וחנניה לטובה. אמר לו לחנניה אם לא יעמדו דברי. אין בזה ראיה שאני נביא שקר אבל אם לא יעמדו דבריך יודע שאתה נביא שקר שנא' אך שמע נא את הדבר הזה וגו' הנביא אשר ידבר שלום בבוא דבר הנביא. יודע הנביא אשר שלחו ה' באמת:

ו

נביא שהעיד לו נביא אחר שהוא נביא הרי הוא בחזקת נביא. ואין זה השני צריך חקירה שהרי משה רבינו העיד ליהושע והאמינו בו כל ישראל קודם שעשה אות. וכן לדורות נביא שנודעה נבואתו והאמינו בדבריו פעם אחר פעם או שהעיד לו נביא והיה הולך בדרכי הנבואה. אסור לחשב אחריו. ולהרהר בנבואתו שמא אינה אמת ואסור לנסותו יותר מדאי. ולא נהיה הולכים ומנסים לעולם שנאמר לא תנסו את ה' אלהיכם כאשר נסיתם במסה שאמרו היש ה' בקרבנו אם אין אלא מאחר שנודע לנו שזה נביא. יאמינו וידעו כי ה' בקרבם:

ז

לתוספת באור בדברים הנזכרים בפנות האלה נעתיק כאן לשון בס' העקרים (פי"ח מראשון) וכה אמר ראוי שנשאל ונאמר אחר שאנחנו נמצא דתות הרבה נקראות (בפי הכתות אלהיות והקבלה נמשכת בכל אחת מהן לבעלי הדת ההיא. במה יוודע איפה הבדל בין הדת (האלהים) [אלטונא תקח: האלהית] האמתית ובין הדת המזויפת הטוענת שהיא אלהית מתדמה אל אלהית ואיננה אלהית. ואומר כי התאמת היות התורה אלהית הוא משני צדדין מצד הדת בעצמה ומצד השליח ואולם מצד הדת בעצמה הנה הוא שיבחנו השלשה עקרים שכתבנו עם השרשים המסתעפים מהם. ועל הדרך שכתבנו למעלה. ואם אינה חולקת על שום עקר מהעקרים ולא על שורש מהשרשים היוצאים מהם או הנתלים בהם הנה היא אלהית ואם לא הנה היא [אלטונא תקח: היא] מזויפת ומתדמי באלהית ואולם אשר מצד השליח הנה הוא בשיתאמת הגעת הנבואה אל הנביא והיותו שליח להנתן דת על ידו אמות עצמי וזה כי אמות הדבר על שני פנים אם אמות עצמי ואם אמות בלתי עצמי. והאמות העצמי הוא. שיתאמת הדבר אם מצד סבותיו. ואם מצד סגולותיו העצמיות. והמשל בזה שני רוקחים שהובאו לפני חכמי הרופאים לעשות מרקחת התיריאק הגדול ואמר האחד כי הוא ירקח התיריאק רקוח יפה מציל מכל סמי המות החמים והקרים ומכל מיני הארסים בראיה שהוא יראה לפניהם בשר האפעה

וכל הסמים הראוים ליכנס בתיריאק. וינסה סגולות כל הסמים הפשוטים וכחותיהם אחד לאחד לפניהם ועשה כן שנסה לפניהם כל הסמים והוכרו כולם שאין בהם חשש זיוף כי אין ספק שהתיריאק שנעשה על זה הדרך אין בו חשש זיוף. אחר שנתן הרוקח ההוא אמות עצמי אליו. וכן אם יאמר שהתיריאק אשר יעשה הוא טוב בראיה שהוא ירפא כל החולים מכל מיני התחלואים וסמי המות. שראוי לרפא בתיריאק ועשה כן. אין ספק ג"כ שהאמות הזה טוב אחר שאמת היות התיריאק אמיתי מצד סגולותיו העצמיות ואע"פ שאין האמות הזה חזק כראשון. שאמת הדבר מצד סבותיו הנה שניהם אמות עצמי אל התיריאק שא"א יהא בו שום זיוף. והרוקח השני אומר כי הוא יעשה תיריאק מועיל מכל סמי המות בראיה שהוא ילך במו אש ולא יכוה או ילך על פני המים ולא יטבע. כי אע"פ שיעשה כן לעיני השרים. ולפני כל החכמים אין בו ראיה עצמית על היות התיריאק שעשה או שיעשה טוב כי כבר אפשר שאף אם הלך במו אש ולא נכוה שהתיריאק שיעשה לא יהיו לו סגולות התיריאק להציל מכל סמי המות לפי שהאמות הזה שעשה אל התיריאק הוא אמות בלתי עצמי. ואפשר שיהיה בו עדיין חשש זיוף. ועל זה הדרך בעצמו הוא אמות נבואת הנביא או השליח. כי הנביא שיתן אות על היותו נביא בראיה שהוא ילך על פני המים או שיבקע הנהר לעבור בו או שילך במו אש ולא יכוה או שירפא החולים או המצורעים הנה זאת אות שהוא איש שראוי שיעשו על ידו נסים אותות ומופתים אבל אין זה אמות עצמי לנבואה וכ"ש שאיננו אות אל שתנתן תורה על ידו כי כבר ימצאו אותות ומופתים נעשים בלהט וכשוף או נעשים על ידי הצדיקים שאינם נביאים כמו שנזכר בפרק הזהב בענין מחלקותו של ר"א שנעקר החרוב ממקומו וחזרה אמת המים לאחוריה וזולת זה. ואעפ"כ לא קבעו הלכה כדבריו לפי שלא היה מוסכם בנביא ולזה תמצא כי כל האותות והמופתים שעשה משה קודם מתן תורה היו אותות אל שראוי שיעשו על ידו אותות ומופתים בלבד לא לקבל תורה על ידו ולדבר הזה בלבד היתה האמנת ישראל בו. וע"כ היו מתנהגים על פיו בהיותם מאמינים שהשם שומע צעקתו ומקיים דבריו כמו שעשה משה במרה ויורהו ה' עץ וכן במלחמות עמלק והוריד המן בתפלתו ובקע הים בצעקתו אמר הכתוב מה תצעק אלי וע"ז ועל כיוצא בו נאמר בבקיעת ים סוף ויאמינו בה' ובמשה עבדו ר"ל שהאמינו שהיה עבד השם שיעשה השם על ידו אותות ומופתים ככל אשר חפץ יגזור אומר ויקם לו (וקודם שעשה זה הנס הגדול. אפילו באותותיו לא האמינו אמונה שלמה שהם מן השם) כמו שנמצא זה בצדיקים שהשם יעשה על ידם אותות ומופתים. אע"פ שאינם נביאים כרבי פנחס בן יאיר שבקע הנהר שלשה פעמים לפי מה שסופר ממנו וכרבי חנינא בן דוסא.

וחוני המעגל ונקדימון בן גוריון שנקדה לו חמה וחנניה מישאל ועזריה שנצולו מכבשן האש (ואמר אנטונינוס לרבי ידענא בזוטרא דבכון שמחיה מתים) ולכן בעבור שהאותות והמופתים ע"י משה רבינו. עם רבוים והפלגת פליאותם בשינוי טבעו של עולם לא היו מופת עצמי לנבואה היו ישראל מסופקים עדיין במציאות הנבואה (אפי' לאחר קריעת ים סוף) תדע שהרי אחר מתן תורה אמרו למשה היום הזה ראינו כי ידבר אלהים את האדם וחי שיראה מזה שעד המעמד ההוא היו מסופקים במציאות הנבואה עם היותם מאמינים במשה שהוא עבד השם להעשות על ידו אותות ומופתים כמו שאמר הכתוב ויאמינו בה' ובמשה עבדו ולזה תמצא שאמר הכתוב למשה בעת מתן תורה הנה אנכי בא אליך בעב הענן בעבור ישמע העם בדברי עמך וגם בך יאמינו לעולם כלומר אני רוצה לאמת להם מציאות הנבואה עצמה אמות עצמיי וגם לאמת להם שאתה שלוח מאתי לתת להם תורה על ידיך וזה כשהם עצמם ישיגו למעלת הנבואה ובזה יתאמת להם מציאת הנבואה עצמה ועוד שישמעו אותי מדבר עמך כשאני רוצה לתת תורה על ידיך וזהו אמות עצמיי לנבואה ולשליחות השליח ולזה אי אפשר שישאר אחר אותו המעמד הנכבד שום ספק ולא שום חשש זיוף אחר שנתאמתו במעמד ההוא השני דברים שהם הכרחיים לאמת מציאות תורה מן השמים האחד מציאות הנבואה לפי שכולם היו נביאים באותה שעה ושמעו קול אלהים חיים אומר להם עשרת הדברות. והשני ששמעו את הקול אומר למשה לך אמור להם שובו לכם לאהליכם. ואתה פה עמוד עמדי ואדברה אליך את כל המצוה החוקים והמשפטים אשר תלמדם. לעשות כן בקרב הארץ ובזה נתאמת להם אמות עצמי כי משה היה שליח להנתן תורה מתמדת לדורות על ידו. וזהו ההבדל שבין הנביא והשליח. כי הנביא אמות נבואתו הוא אם בהגדת העתידות שלא יפול דבר מכל דבריו ארצה. ואם בעשיית אותות ומופתים והנביא שתתאמת נבואתו על זה הדרך מצוה פרטית היא בתורה לשמוע אליו בכל מה שיאמר. ואפי' לעבור על דברי תורה בהוראת שעה כגון אליהו בהר הכרמל. חוץ מע"ז כי אחר שנוסה פעמים רבות ונמצאו כל דבריו אמתיים אם בעשיית אותות ומופתים ואם בהגדת העתידות. שלא נפל מכל דבריו ארצה. הרי הוא בחזקת הנביאים ומצוה לשמוע אליו אמר הכתוב וידע כל ישראל גו' כי נאמן שמואל לנביא לה'. ולא הפיל מכל דבריו ארצה. והרי זה כמי שעשה התיריאק פעמים שלש ונסה אותו שהיה אמתי. שזה הרוקח בחזקת אמתי עד שינוסה פעם אחרת וימצא מזויף וכן הנביא המגיד עתידות או העושה אות ומופת על נבואתו. מצוה לשמוע אליו כל עוד שלא ימצא שקר בדבריו. אמר הכתוב אשר ידבר הנביא בשם ה' ולא יהיה הדבר ולא יבוא. הוא הדבר אשר לא דברו ה' כי כבר אפשר

שהנביא יהיה נביא אמת. ויכזב בשום פעם בבחירת עצמו. ולא מצד הנבואה. כי לא איש אל ויכזב. כמו שקרה לחנניה בן עזור שהיה נביא אמת. כמ"ש רז"ל וטעה וכזב בשבירת המוטה מעל צואר ירמיהו. כמ"ש לו ירמיהו לא שלחך ה' ואתה הבטחת את העם הזה על שקר. וכתוב השנה אתה מת. כי סרה דברת אל ה'. וכתיב וימת חנניה בדבר ה' (נענש. ששגגת תלמוד עולה זדון וכמו שאירע לעדו הנביא גם כן עם שהיה שוגג גמור. וכן נתן רשות לרוח שקר להטעות לנביאי מלבם הנביאים הסכלים ההולכים אחר שרירות לבם ואומרים כי ה' שלחם. לפיכך פותחין להם פתח לטמא אותם יותר. ומראין להם מחזה שוא. יחשבו שהם אמתיים ויתחזקו בנבואתם השקרית כי בדרך שאדם רוצה לילך מוליכין אותו וכמו שהיה הענין בנביאי אחאב. כשהתנבאו לו שיעלה לרמות גלעד למלחמה ויצלח. ומן ה' נהיה הדבר הזה כמש"ה ויאמר ה' מי יפתה את אחאב ויעלה ויפול ברמות גלעד. ויאמר אליו הרוח אני אצא וגו'. ויאמר ה' אליו תפתה וגם תוכל צא ועשה כן. הרי כי מן השמים סייעו לנביאי השקר בנבואתם זאת. לכן הכה צדקיה בן כנענה (למיכהו) [אלטונא תקח: למיכיהו] על הלחי בחמה כצודק לפי מחשבתו בחזיונו ואמר איזה הדרך עבר רוח ה' מאתי לדבר אותך. וכן כתוב עוד והנביא כי יפותה ודבר דבר אני ה' פתיתי את הנביא ההוא וגו' והשמדתיו מתוך עמי. כעון הנביא כעון הדורש יהיה שהכתוב מדבר בנביאים ההולכים אחר לבם ורוחם לבלתי (ראוי) [אלטונא תקח: ראו]. לכן נותנין לפניהם מכשול ממש. להראות להם חזון שקר ותרמית לבם כדי להשמידם. ומשלם להם כדרכיהם להאבידם ולפעמים היו מתחלה נביאי אמת. וחזרו להנבא בשקר לתועלתם הזמנית. וכן מצינו להפך נביא שקר. שנעשה נביא אמת כמו שהיה הנביא הזקן. בבית אל) אבל השליח והוא השלוח להנתן תורה על ידו אי אפשר שיכזב בשום פנים. כי לא יקרא שליח אם לא שיתאמת שליחותו אמות עצמי וזה אם בהתאמתות מציאות הנבואה לכל המקבלים כמו שהתאמת לכל ישראל במתן תורה. ואם בהתאמתות שליחות השליח. כמו שנתאמת שליחות משה רבינו. לא שנתאמת בהגדת עתידות. או בעשיית אותות ומופתים. שהגדת העתידות אמות בלתי עצמי לשליחות השליח לתת תורה על ידו. ואפשר שיכזב באיזה פעם. כמו שקרה לחנניה בן עזור כמו שאמרנו. וכן עשיית האותות והמופתים. יש בהן ספק. שאפשר שיעשו כמותן באיזה חכמה או תחבולה טבעית. אבל כשיתאמת שליחותו על דרך שנתאמת שליחות משה. אי אפשר שיכנס בו הכזב בשום פנים. לא מצד בחירת עצמו. ולא מצד אחר. לא מצד בחירת עצמו כי לא יקיים אליו השי"ת השליחות על זה הדרך. אם היה עתיד לכזב. ולא מצד אחר. כי אחר שנתאמת שליחותו אמות עצמי נסתלק

ממנו כל מין מהספק. וזה מה שכתב הרמב"ם בס' המדע. מרע"ה לא האמינו בו ישראל מפני האותות שעשה. שהמאמינים על פי האותות יש בלבם דופי שאפשר שיעשה האות בלהט וכשוף וכו'. ובמה האמינו בו במעמד הר סיני שעינינו ראו ולא זר. ואזנינו שמעו ולא אחר האש והקולות והלפידים. ומשה נגש אל הערפל. והקול מדבר אליו ואנו שומעים משה לך אמור להם שובו לכם לאהליכם ואתה פה עמוד עמדי ואדברה אליך וגו' ומניין שבמעמד הר סיני לבדו היא הראיה לנבואתו שאין בה דופי שנאמר הנה אנכי בא אליך בעב הענן בעבור ישמע העם בדברי עמך. וגם בך יאמינו לעולם. מכלל שקודם זה לא האמינו בו נאמנות שהיא עומדת לעולם. אלא נאמנות שיש אחריה הרהור ומחשבה עכ"ל. וכוונת דבריו שהאותות שיעשו הנביאים. כמת שהחיה אלישע. וכרפואת צרעת נעמן. וכחמ"ו שלא נכוו בכבשן האש ודניאל שנצל מן האריות ויונה ממעי הדגה וכן כל האותות שנעשו ע"י כל נביא ונביא או הגדת העתידות. כבר אפשר שיעשו ע"י הוברי השמים. או בעלת אוב. וכן עשיית האותות. כבר אפשר שיעשו קצתם לצדיקים. או ע"י חסידים. אע"פ שאינם נביאים כר"ח בן דוסא ור"פ בן יאיר וחבריו. או על ידי איזו תחבולה טבעית. כמו שאמרו רז"ל על חזקיה מלך יהודה שהעבירו אביו באש ונצול לפי שסכתו אמו סלמנדרא או אפשר שיעשו בלהט או בכשוף כמו שהיו עושים חרטומי מצרים או ע"י שם משמות הקודש. כי השמות הם ככלי אומנותו של מקום. כי שם בכחם שיעשו בהם אותות ומופתי' ומי שמשתמש בהם לרצונו של מקום כנביאים. או לכבודו של מקום כחסידים. הוא אהוב למעלה ונחמד למטה ואינו מת בחצי ימיו. ואינו נופל ביד שונאיו אמר ה' לירמיהו ונלחמו אליך. ולא יוכלו לך כי אתך אני להצילך. אבל מי שישתמש בהם מדעת עצמו ולא לכבודו של מקום הוא נכרת בחצי ימיו ויפול ביד שונאיו וסוף שיחתו' ברע' אמרו רז"ל ודאשתמש בתגא חלף והרי זה כמי שגנב טבעתו או כליו או חותמו של מלך ומשתמש בהם שהוא חייב מיתה ואפי' ישעיה שהיה נביא אמת לפי שהזכיר שם מן השמות להנאת עצמו כמו שאמרו חז"ל. אמר שם ואבלע בארזא. נענש ונפל ביד שונאיו והרגוהו כמו שנזכר שם. והבן זה מאד כי בדבר הזה יבחן המשתמש בשמות שלא ברצונו של מקום כי ימות מיתה משונה או יכרת בחצי ימיו. וזה הדבר נבוכו בו רבים. ולא ידעו איך אפשר שישתמשו הפריצים בשמות הקודש. ויגיע המעשה על ידיהם אחר היות הנביאים משתמשים בהם. לפי מה שנמצא לקדמונים. ונרמז בפסוק ויסע ויבא ויט. והכלל כי הכל הולך אחר החתום. ובעבור זה הוא מבואר שאין האותות ראיה אמתית על הנבואה. כל שכן על שליחות השליח. ולזה לא היו האותות שנעשו ע"י משה קודם מת"ת עצמיים לנבואה. וכ"ש על שתנתן תורה

על ידו. עד מעמד הר סיני וזה מה שרצינו לבאר בזה הפרק עד כאן בס' העקרים הצגתיו כולו לפניך (עם מה שהבלעתי בו מעט תוספת תבלין להשביח טעמו) עם היות הלשון באמת ארוך מאד. כפול ומכופל וכבר נכלל הכל בפנות הקודמות בדברים מספיקים. מ"מ הוסיף קצת טעם לשבח. אף כי יש אנשים שאין מספיק להם הקצור ואוהבים באור רחב ידים בשגם אפי' לא יעלה בידינו אלא כפל דברים. ראוי וכדאי לשנות ולשלש דברים אמוניים מועילים כאלה עד שיהיו שגורים בפה ושמורים בלב :

ט

(ועוד שהוסיף נופך בסיום לשונו על אודות פעילות שמוש שמות הקודש ויצאו ממנו שתי תועליות נכבדות יקרות הערך האחד כי ממנו יראו יקחו מוסר המתפלספים. כי החכם הלז פלוסוף גדול היה. ועכ"ז אחז צדיק דרכו. לא סר מלאשר ולקיים קבלת אבותינו ז"ל שיש כח בהזכרת שמות. לעשות אותות ומופתים. כמפורסם בדברי חז"ל הנאמנים ואין דבריהם צריכין חזוק אלא לפי שהפתאים מרחיקים מלתת אמנה בדבר זה מחמת שכלם הגס. שאין להם השגה בדברים כאלה וא"צ להאריך באמתת הענין מפי ספרי המאמינים אלא שנתאמת גם על פי הממאנים. הלא הם מפרשי ס' המורה (פס"ב מח"א) שהביא רש"ט בשם הנרבוני מעשה שהיה שראה בעיניו אע"פ שאותם הכסילים המינים. לחצו להפיל עצמן אל באר שחת סכלותם להכחיש החוש. מה שלא יאומן כי יסופר על בעל צורה אנושית. ומשם יראה לכל מי שי"ל מוח בקדקדו. עד היכן פרצה עזות האנשים ההם המכחישים ראות עיניהם והרגשת איבריהם הלא באמת נמשלו כבהמות נדמו כאלילים אשר עינים להם ולא יראו כי רמות לאויל חכמות טבעו ביון מצולת (אות) [אלטונא תקח: אולת]. ואין מעמד לדעתם הנפסדת ומקולקלת:

י

ובענין מ"ש בסה"ע בעונש המשתמש בשמות להנאתו. שאינו נפטר מן העולם בשלום. כיונה דעתו למ"ש בס"ח (סר"ה) וחז"ל הכניסוה בכלל הל' כשפים ואמרו שיש בהן מותר לכתחלה. מ"מ לא לכל אדם אמרו אלא למי שראוי והגון ועושה לכבוד השי"ת וכמו שאמרו על ר"ע הניחו לזקן זה שראוי להשתמש בכבודי. ושלשה האחרים (שנכנסו לפרדס בהשבעות) אף על פי שהיו מגדולי ישראל לא יצאו בשלום. והאר"י ז"ל קרוב לזמננו היה ומפורסם בעולם כמה היה כחו גדול לפעול בכח יחוד השמות אך מנע ג"כ מהשתמש בשמות. רק לכוין בהם במחשבה בלבד אמנם בעו"ה עתה כבתה נחלת אותה חכמה. אין אתנו יודע עד מה:

יא
אבל הנבואה כבר נסתלקה משמתו נביאים אחרונים חגי זו"מ (ומן אז נכרתו התרפים אשר דברו און ונאלמו. בושו החוזים וחפרו הקוסמים כי אין מענה אלהים והמינים נדמו. גם נכלמו. אבדה עצה מבנים נסרחה חכמתם של (כותים) [אלטונא תקח: או"ה]). ועדיין היו משמשין בבת קול. מנין שמשתמשין בב"ק שנא' ואזניך תשמענה דבר מאחריך לאמר זה הדרך לכו בה כי תאמינו וכי תשמאילו. והוא דשמע קל גברא במתא. וקל איתתא בדברא והוא דאמר הן הן. והוא דאמר לאו לאו:

יב
ואע"פ שבטלה נבואה מנביאים. מחכמים. לא בטלה. שנאמר ונביא לבב חכמה:

יג
עוד ארז"ל מיום שחרב בהמ"ק ניתנה נבואה לשוטים ולתנוקות ולכאורה יקשה שנראים דברים הללו סותרים זא"ז מקצה אל הקצה כי השוטה הוא הפך החכם ואיך יקוימו שני הפכים בנושא אחד ונראה לפרש וליישב הענין כך כי משנגזר חורבן הבית נגזר ג"כ ואבדה חכמת חכמיו ובינת נבוניו תסתתר. הרי מפורש כי אף הנחשבים לחכמים בעיני ההמון. תאבד חכמתם ותסתר בינתם. עם היותם עדיין נקראים חכמים. כי לא אמר ואבדה חכמה (כמ"ש במ"א אבדה עצה מבנים) מהעם הזה אלא באמת יהיו חכמים גם היום (ולא עוד אפילו יהיו לפעמים חכמים אמתיים עד שיוכלו לכוין ולהגיד עתידות כמדבר ברה"ק ידמו בעיני העם כאילו הם שוטים שאין להם ידיעה בטיב העולם כי חכמת סופרים תסרח בגלות והאמת תהא נעדרת וסר [אלטונא תקח: מרע] משתולל. ונחשב סכל משוגע ומתהולל) וזה לעונש הראוי ומד' כנגד מדה לפי שהיו מלעיבים במלאכי ה' ומתעתעים בנביאיו וקורין אותם אויל הנביא משוגע איש הרוח ומי עור כמשלם. בשביל כך נשתלם להם כפעלם נמצא דא ודא אחת היא ממש:

יד
ומתפלתו של מרע"ה. לא שרתה שכינה על או"ה כי בלעם אע"פ שנתנבא לשעה. לטובת ישראל בלבד חזר להיות קוסם כשהיה (וע"פ הדברים האלה צ"ל אם שאיוב וחבריו. היו קודם מתן תורה או דלמא ס"ל לאגדה זו. דלאו מאו"ה היו א"נ ל"פ לגמרי ונבואת איוב וחבריו גם היא לתועלת ישראל בלבד נאמרה להיות להם למשל על ענין עמידתם בגלות ביסורים קשים ומרים. וסובלים הכל לאהבת השם ולנחמם להבטיחם בטוב אחריתם כמוהו):

טו
ומעולם לא נתנבא חכם מאו"ה בדבר הנוגע לעם ישראל במאמר מיוחד להם אלא מהם היו נביאיהם. כמו שנאמר נביא אקים להם מקרב אחיהם. כענין שנאמר במלך מקרב אחיך תקים עליך מלך. וכן אמרו חז"ל ממנו כהניו ממנו נביאיו. ממנו מלכיו. כרכא דכולא ביה. לא כאו"ה שאפי' כשהיו צריכים לנביא שיוכיחם. לא נמצא בהם אדם מוכשר לשליחותו של מקום. אלא מישראל נשתלחו אליהם. כמו יונה ונחום. ונאמר נביא לגוים נתתיך בירמיהו שהתנבא על ממלכות רבות. וכן ישעיהו:

טז
ומשבאו ישראל לארץ. שוב לא שרתה שכינה בח"ל. ויחזקאל. לפי שכבר נתנבא בא"י (ועוד לפי שכל ישראל מקצה עם כהניהם ומלכיהם ונביאיהם ירדו לבבל ומדי. במחוז אחד ותחת מלכות אחת. ירדה שכינה עמהם) ואעפ"כ לא נגלה לו אלא על המים במקום טהרה. וכן דניאל. אבל יונה בא"י באה אליו הנבואה שירד לח"ל ויכריז שם דבר ה' שהגיע אליו בא"י ואעפ"כ פעם שנית לא דברה עמו שכינה על עסקי נינוה: הי"ת יקיים בימינו מ"ש והיה אחרי כן אשפוך את רוחי על כל בשר כיר"א.

נוה חכם

תאים אוטם

אחר אשר עד כה עזרנו ה' לגלות יסודות אוצר הטוב של יראת שמים לטהר הלב ולנקות הדעות והמחשבות באמונה והמסתעף ממנה. מחק הסדר הישר הוא לבאר הנה תקון המדות הבאות מכח המתעורר וקשוט התכונות הנפשיות ולברר הנא' מן המגונה לבחור בחיים נעימים מאושרים מוצלחים בעוה"ז. המגיעים אל הנצחיים האמתיים ואל הטוב התכליתי. והנה הר"מ ז"ל קצר מאד בכאן במקום שראוי להאריך. עם שהאריך במקום שהיה יכול לקצר לכלול כל דבריו במאמר אחד קטן. ובכל הפרקים שבהלי' דעות לא הספיק לבאר סבת רוע המדות באופן שתושג התרופה בנקלה. ולפי שהוא הטוב אשר הכל יכספוהו צריך לירד לעומקו. אם אמנם חוברו בו ספרים רבים ונכבדים כולם טובים כולם נכוחים וישרים אלא שהלכו בדרך ארוכה ביותר ועוד קצרו בהכרחי ולא ראי זה כראי זה הצד השוה בלבול הסדר ורוע החלוקה בעז"ה נחדש המלאכה. לברר זאת ההלכה. הכוללת ד' ענינים גדולים הלא הם הלי מוסר במדות ובדי"א שבין אדם לחברו ועסק הנהגת ביתו ופרנסתו ומנהגו בצרכי גופו על דרך הבריאות ונייחד לכל אחד מדור בפני עצמו והשם המקבצם: **נוה חכם** ונקדים הלי דעות להר"מ ויהא כעין הצעה. הנה הוא יורה דעה יבין שמועה. אלא שהוא ז"ל נתן סמנים רבים ביורה. וכולן אין עולין אלא

למינן. מ"מ נניח לשונו כמו שהוא. לא נשנה בו דבר. בלי להוסיף ולגרוע מאומה. ובזה יהא נכלל חלק א' ליסוד הבנין לו שבע תאים ויש בכללן אחד עשר מצות. חמש מ"ע ושש ל"ת. וזהו (פורטן) [אלטונא תקח: פרטן]. **א** להדמות בדרכי ה'. **ב** להדבק ביודעיו. **ג** לאהוב הריעים. **ד** לאהוב את הגרים. **ה** שלא לשנוא אחים. **ו** להוכיח את עמיתו. **ז** שלא לישא עליו חטא. **ח** שלא לענות אומללים. **ט** שלא להלוך רכיל. **י** שלא לנקום. **יא** שלא לנטור:

תא א

דעות הרבה יש לבני אדם. זו משונה מזו. ורחוקה ממנה ביותר

א

יש אדם שהוא בעל חמה כועס תמיד. ויש אדם שדעתו מיושבת עליו ואינו כועס כלל. ואם יכעס. יכעס כעס מעט בכמה שנים. ויש אדם שהוא גבה לב ביותר. ויש שהוא שפל רוח ביותר. ויש שהוא בעל תאוה לא תשבע נפשו מהלוך בתאוה. ויש שהוא לב טהור מאד ולא יתאוה אפי' לדברים מעטים שהגוף צריך להם. ויש בעל נפש רחבה. שלא תשבע נפשו מכל ממון העולם כענין שנאמר אוהב כסף לא ישבע כסף. יש מקצר נפשו שדיו אפי' דבר מועט. מה שלא יספיק לו ולא ירדוף להשיג כל צרכו. ויש שהוא מסגף עצמו ברעב. וקובץ על ידו ואינו אוכל פרוטה משלו אלא בצער גדול. ויש שהוא מאבד כל ממונו בידו לדעתו. ועל דרכים אלו שאר כל הדעות. כגון מהולל ואונן. כילי ושוע. אכזר. ורחמן. רך לבב. ואמיץ לב. וכיוצא בהן:

ב

ויש בין כל דעה ודעה הרחוקה ממנה בקצה האחר. דעות בינוניות זו רחוקה מזו. וכל הדעות יש מהן דעות שהן לאדם בתחלת ברייתו. לפי טבע גופו ויש דעות שטבעו של אדם זה מכוון ועתיד לקבל אותם במהרה יותר משאר הדעות ויש מהן שאינן לאדם מתחלת ברייתו. אלא למד אותם מאחרים או שנפנה להם מעצמו. לפי מחשבה שעלתה בלבו או ששמע שזו הדעה טובה לו. ובה ראוי לילך. והנהיג עצמו בהן עד שנקבעה בלבו:

ג

שתי קצוות הרחוקות זו מזו שבכל דעה ודעה אינם דרך טובה ואין ראוי לו לאדם ללכת בהם. ולא ללמדם לעצמו ואם מצא טבעו נוטה לאחת מהן. או מוכן לאחת מהם. או שכבר למד אחת מהן ונהג בה. יחזיר עצמו למוטב וילך בדרך הטובים והיא הדרך הישרה.

ד

הדרך הישרה היא מדה בינונית שבכל דעה ודעה מכל הדעות שיש לו לאדם. והיא הדעה שהיא רחוקה משתי הקצוות ריחוק שוה. ואינה קרובה לא לזו ולא לזו. לפיכך צוו חכמים הראשונים שיהא אדם שם דעותיו תמיד ומשער אותם. זמכוין אותם בדרך האמצעית כדי שיהא שלם בגופו. כיצד לא יהא בעל חמה נוח לכעוס. ולא כמת שאינו מרגיש אלא בינוני לא יכעוס אלא על דבר גדול. שראוי לכעוס עליו כדי שלא יעשה כיוצא בו פעם אחרת. וכן לא יתאוה אלא לדברים שהגוף צריך להם. ואי אפשר להיות בזולתם. כענין שנאמר צדיק אוכל לשובע נפשו. וכן שלא יהא עמל בעסקו אלא להשיג דבר שצריך לו לחיי שעה. כענין שנאמר טוב מעט לצדיק. לא יקפוץ ידו ביותר ולא יפזר ממונו אלא נותן צדקה כפי מסת ידו ומלוה כראוי למי שצריך. ולא יהא מהולל ושוחק. ולא עצב ואונן. אלא שמח כל ימיו בנחת. בסבר פנים יפות וכן שאר דעותיו. ודרך זו היא דרך החכמים. כל אדם שדעותיו דעות בינוניות ממוצעות נקרא חכם:

ה

ומי שמדקדק על עצמו ביותר ויתרחק מדעה בינונית מעט לצד זה. או לצד זה נקרא חסיד. כיצד מי שיתרחק מגובה הלב עד קצה האחרון. ויהיה שפל רוח ביותר. נקרא חסיד וזוהי מדת חסידות. ואם נתרחק עד האמצע בלבד ויהיה עניו נקרא חכם וזוהי מדת חכמה ועל דרך זו שאר כל הדעות. וחסידים הראשונים היו מטין דעות שלהם מדרך האמצעית כנגד שתי הקצוות יש דעה שמטין אותה כנגד הקצה האחרון. ויש דעה שמטין אותה כנגד הקצה הראשון (בפ"ד מח"פ שלו יבואר היטב כל זה) וזהו לפנים משורת הדין. ומצווין אנו ללכת בדרכים האלו הבינונים. והם הדרכים הטובים והישרים. שנאמר והלכת בדרכיו:

ו

כך למדו בפירוש מצוה זו. מה הוא נקרא חנון. אף אתה היה חנון. מה הוא נקרא רחום אף אתה היה רחום. מה הוא נקרא קדוש. אף אתה היה קדוש. ועל דרך זו קראו הנביאים לאל בכל הכנויין. ארך אפים ורב חסד. צדיק וישר תמים גבור. חזק וכיוצא בהם להודיע שהן דרכים טובים וישרים. וחייב אדם להנהיג עצמו בהן. ולהדמות אליו כפי כחו:

ז

וכיצד ירגיל אדם עצמו בדעות אלו עד שיקבע בו. יעשה וישנה וישלש במעשים שעושה על פי הדעות האמצעיות. ויחזור בהם תמיד. עד שיהיו מעשים קלים עליו. ולא יהא בהם טורח עליו. ויקבע הדעות בנפשו ולפי שהשמות האלו נקרא בהן היוצר והם הדרך הבינונית שאנו חייבין ללכת בה נקראת דרך זו דרך ה'. והוא שלמד אברהם אבינו לבניו.

שנאמר כי ידעתיו למען אשר יצוה וגו' וההולך בדרך זו מביא עליו טובה וברכה. שנאמר למען הביא ה' על אברהם את אשר דבר עליו:

תא ב

א

חולי הגוף טועמים המר מתוק ומתוק מר ויש מן החולים מי שמתאוה ותאב למאכלות שאינן ראוין לאכילה כגון העפר והפחם ושונא המאכלים הטובים כגון הפת והבשר הכל לפי רוב החולי כך בני אדם שנפשותיהם חולות מתאוים ואוהבים הדעות הרעות ושונאים הדרך הטובה ומתעצלים ללכת בה והיא כבדה עליהם מאד לפי חליים וכן ישעיהו אומר באנשים הללו הוי האומרים לרע טוב ולטוב רע שמים חושך לאור ואור לחושך שמים מר למתוק ומתוק למר ועליהם נאמר העוזבים אורחות יושר ללכת בדרכי חושך ומה היא תקנת חולי הנפשות ילכו אצל החכמים שהם רופאי הנפשות וירפאו חליים בדעות שמלמדים אותם עד שיחזרו לדרך הטובה והמכירים בדעות הרעות שלהם ואינם הולכים אצל החכמים לרפא אותם עליהם אמר שלמה חכמה ומוסר אוילים בזו:

ב

וכיצד היא רפואתם מי שהוא בעל חמה אומרים לו להנהיג עצמו שאם הוכה או קולל לא ירגיש כלל וילך בדרך זו זמן מרובה עד שתעקר החמה מלבו ואם היה גבה לב ינהיג עצמו בבזיון הרבה וישב למטה מן הכל ולבש בלויי סחבות המבזים את לובשיהם וכיוצא בדברים אלו עד שיעקר גובה הלב ממנו ויחזור לדרך האמצעית שהוא דרך הטובה ולכשיחזור לדרך האמצעית ילך בה כל ימיו ועל קו זה יעשה בשאר כל הדעות אם היה רחוק לקצה האחד ירחיק עצמו לקצה השני וינהוג בו זמן רב עד שיחזור בו לדרך הטובה והיא מדה בינונית שבכל דעה ודעה:

ג

ויש דעות שאסור לו לאדם לנהוג בהן בבינוניות אלא יתרחק מן הקצה האחד עד הקצה האחר והוא גובה הלב שאין דרך הטובה שיהיה האדם עניו בלבד אלא שיהא שפל רוח ותהיה רוחו נמוכה למאוד ולפיכך נאמר במרע"ה עניו מאד ולא נאמר עניו בלבד ולפיכן צוו חכמים מאד מאד הוי שפל רוח ועוד אמרו שכל המגביה לבו כופר בעיקר שנאמר ורם לבבך ושכחת את ה' אלהיך ועוד אמרו בשמתא מאן דאית ביה גסות רוח ואפי' מקצתה וכן הכעס מדה רעה היא עד מאד וראוי לאדם להתרחק ממנה עד הקצה האחרון וילמד עצמו שלא יכעוס אפילו על דבר שראוי לכעוס עליו ואם רצה להטיל אימה על בניו ובני ביתו או על הצבור אם היה פרנס ורצה לכעוס עליהן כדי שיחזרו למוטב יראה עצמו בפניהם שהוא כועס כדי ליסרם ותהיה דעתו מיושבת בינו לבין עצמו

כאדם שהוא מדמה כועס בשעת כעסו והוא אינו כועס אמרו חכמים הראשונים כל הכועס כאילו עובד ע"א ואמרו שכל הכועס אם חכם הוא חכמתו מסתלקת ממנו ואם נביא הוא נבואתו מסתלקת ממנו ובעלי כעס אין חייהם חיים לפיכך צוו להתרחק מן הכעס עד שינהיג עצמו שלא ירגיש אפילו לדברים המכעיסים וזוהי הדרך הטובה ודרך הצדיקים הם עלובים ואינם עולבים שומעים חרפתם ואינם משיבים עושים מאהבה ושמחים ביסורים עליהם הכתוב אומר ואוהביו כצאת השמש בגבורתו:

ד

לעולם ירבה אדם בשתיקה ולא ידבר אלא או בדברי חכמה או בדברים שצריך לחיי גופו אמרו על רב תלמיד רבינו הקדוש שלא שח שיחה בטלה כל ימיו וזוהי שיחת רוב כל אדם ואפילו בצרכי הגוף לא ירבה אדם דברים ועל זה צוו חכמים ואמרו כל המרבה דברים מביא חטא ואמרו לא מצאתי לגוף טוב משתיקה וכן בדברי תורה ובדברי חכמה יהיו דברי האדם מעטים ועניניהם מרובים והוא שצוו חכמים ואמרו לעולם ישנה אדם לתלמידיו דרך קצרה אבל אם היו הדברים מרובים והענין מועט הרי זו סכלות ועל זה נאמר כי בא החלום ברוב ענין וקול כסיל ברוב דברים סייג לחכמה שתיקה לפיכך לא ימהר להשיב ולא ירבה לדבר וילמד לתלמידים בשובה ונחת בלא צעקה ובלא אריכות לשון הוא שאמר שלמה דברי חכמים בנחת נשמעים:

ה

אסור לאדם להנהיג עצמו בדברי חלקות ופתוי ולא יהא אחד בפה ואחד בלב אלא תוכו כברו והענין שבלב הוא הדבר שבפה ואסור לגנוב דעת הבריות אפילו דעת העכו"מ כיצד לא ימכור לעכו"מ בשר נבלה במקום בשר שחוטה ולא מנעל של מתה במקום מנעל של שחוטה ולא יסרהב בחברו שיאכל אצלו והוא יודע שאינו אוכל ולא ירבה לו בתקרובת והוא יודע שאינו מקבל ולא יפתח לו חביות יין שהוא צריך למכרן כדי לפתותו שבשביל כבודו פתח וכן כל כיוצא בו ואפילו מלה אחת של פתוי ושל גנבת דעת אסור אלא שפת אמת ורוח נכון ולב טהור מכל עמל והוות:

ו

לא יהא אדם בעל שחוק והתול ולא עצב ואונן אלא שמח כך אמרו חכמים שחוק וקלות ראש מרגילין את האדם לערוה וצוו שלא יהא אדם פרוץ בשחוק ולא עצב ומתאבל אלא מקבל כל אדם בסבר פנים יפות וכן לא יהא בעל נפש רחבה נבהל להון ולא עצב ובטל ממלאכה אלא בעל עין טובה מעט עסק ועוסק בתורה ואותו המעט שהוא חלקו ישמח [אלטונא תקח: בו] ולא בעל קטטה ולא בעל קנאה ולא בעל תאוה ולא רודף אחר הכבוד כך אמרו חכמים הקנאה והתאוה והכבוד מוציאין את האדם מן העולם כללו של דבר

ילך במדה הבינונית שבכל דעה ודעה עד שיהיו כל דעותיו מכוונות באמצעות והוא ששלמה אמר פלס מעגל רגליך וכל דרכיך יכונו:

תא ג

א

שמא יאמר אדם הואיל והקנאה והתאוה והכבוד וכיוצא בהם דרך רעה הן ומוציאין את האדם מן העולם אפרוש מהם ביותר ואתרחק לצד האחרון עד שלא יאכל בשר ולא ישתה יין ולא ישא אשה ולא ישב בדירה נאה ולא ילבש מלבוש נאה אלא השק והצמר הקשה וכיוצא בהן כגון כומרי עכו"מז גם זו דרך רעה היא ואסור לילך בה. המהלך בדרך זו נקרא חוטא שהרי הוא אומר בנזיר וכפר עליו מאשר חטא על הנפש אמרו חכמים מה אם נזיר שלא פירש אלא מן היין צריך כפרה. המונע עצמו מכל דבר ודבר על אחת כמה וכמה לפיכך צוו חכמים שלא ימנע אדם עצמו אלא מדברים שמנעתו תורה בלבד ולא יהא אוסר עצמו בנדרים ובשבועות (דווקא אבל [אלטונא תקח: בלא] שבועה ודאי מצוה היא ונקרא קדוש. כדאמרינן קדש עצמך במותר לך וכן זכר רבינו ג"כ דברי חסידות בהל' אלו וזולת והא דאמרינן שנשבעין לקיים המצות וכן אותה ששנינו נדרים סייג לפרישות עמ"ש המחבר בסוף הל' נדרים) על דברים המותרים כך אמרו חכמים לא דייך מה שאסרה תורה. אלא שאתה אוסר עליך דברים אחרים ובכלל הזה אלו שמתענין תמיד אינן בדרך טובה. ואסרו חכמים שיהא אדם מסגף עצמו בתענית [אלטונא תקח: (עיין בעיר שער המטרה מ"ש בס"ד)] ועל כל הדברים האלו וכיוצא בהן צוה שלמה ואמר אל תהי צדיק הרבה ואל תתחכם יותר למה תשומם.

ב

צריך אדם שיכוון לבו על מעשיו כולם לידע את השם ברוך הוא בלבד ויהא שבתו וקומו ודבורו הכל לעומת זה הדבר כיצד כשישא ויתן או יעשה מלאכה ליטול שכר (אלטונא תקח: ש)לא יהא בלבו לקבוץ ממון בלבד אלא יעשה דברים אלו. כדי שימצא דברים שהגוף צריך להם מאכילה ושתיה. וישיבת בית ונשיאת אשה וכן כשיאכל וישתה ויבעל לא ישים בלבו לעשות דברים אלו כדי ליהנות בלבד עד שנמצא שאינו אוכל ושותה אלא המתוק לחיך ויבעול כדי ליהנות אלא ישים על לבו שיאכל וישתה כדי להברות גופו ואיבריו בלבד לפיכך לא יאכל כל שהחיך מתאוה ככלב וכחמור. אלא יאכל דברים המועילים לגוף אם מרים אם מתוקים ולא יאכל דברים הרעים לגוף אע"פ שהן מתוקים לחך כיצד מי שהיה בשרו חם לא יאכל בשר ולא דבש ולא ישתה יין כענין שאמר שלמה דרך משל אכול דבש הרבות לא טוב ושותה מי העולשין אע"פ שהוא מר שנמצא שותה ואוכל דרך רפואה בלבד כדי שיבריא ועומד שלם הואיל ואי אפשר לאדם לחיות אלא

באכילה ושתיה וכן כשיבעול לא יבעול אלא כדי להברות גופו וכדי לקיים את הזרע. לפיכך אינו בועל כל זמן שיתאוה אלא כל עת שידע שהוא צריך להוציא שכבת זרע. כמו דרך הרפואה או לקיים זרע:

ג

המנהיג עצמו על פי הרפואה אם שם על לבו שיהא כל גופו ואיבריו שלמים בלבד ושיהיו לו בנים עושין מלאכתו ועמלים לצרכו אין זו דרך טובה אלא ישים על לבו שיהא גופו שלם וחזק כדי שתהא נפשו ישרה לדעת את ה' שאי אפשר שיבין ויסתכל בחכמות והוא רעב וחולה או אחד מאיבריו כואב וישים על לבו שיהא לו בן אולי יהיה חכם גדול בישראל. נמצא המהלך בדרך זו כל ימיו עובד את ה' תמיד ואפי' בשעה שבועל מפני שמחשבתו בכל כדי שימצא צרכיו עד שיהא גופו שלם לעבוד את ה' (אלטונא תקח: תמיד) אפילו בשעה שהוא ישן אם ישן לדעת כדי שתנוח דעתו עליו וינוח גופו כדי שלא יחלה ולא יוכל לעבוד את ה' והוא חולה. נמצאת שינה שלו עבודה למקום ברוך הוא ועל ענין זה צוו חכמים ואמרו כל מעשיך יהיו לשם שמים. והוא שאמר שלמה בחכמתו בכל דרכיך דעהו והוא יישר אורחותיך:

תא ד

א

הואיל והיות הגוף בריא ושלם מדרכי השם הוא. שהרי אי אפשר שיבין או ידע דבר מידיעת הבורא והוא חולה לפיכך צריך להרחיק אדם עצמו מדברים המאבדים את הגוף. ולהנהיג עצמו בדברים (ש)[אלטונא תקח: ה]מברין ומחלימים ואלו הן לעולם לא יאכל אדם אלא כשהוא רעב ולא ישתה אלא כשהוא צמא ואל ישהא נקביו אפי' רגע אחד אלא כל זמן שצריך להשתין או להסך את רגליו יעמוד מיד (וכ"מ בעובדא דשמואל בבכורות ואפ"ה אשכחן רבא דאנסי ליה רבנן בעידניה ושתין סבי איעקור מפרקיה דרב הונא):

ב

לא יאכל אדם עד שתתמלא כריסו אלא יפחות כמו רביע משבעתו ולא ישתה מים בתוך המזון אלא מעט ומזוג ביין וכשיתחיל המזון להתעכל במעיו שותה מה שהוא צריך לשתות ולא ירבה לשתות מים ואפילו כשיתעכל המזון ולא יאכל עד שיבדוק יפה יפה שמא צריך לנקביו. לא יאכל אדם עד שילך קודם אכילה עד שיתחיל גופו לחום או יעשה מלאכה או יתיגע ביגע אחר. כללו של דבר יענה גופו וייגע כל יום בבוקר עד שיתחיל גופו לחום וישקוט מעט עד שתתיישב נפשו ואוכל ואם רחץ בחמין אחר שיגע הרי זה טוב ואח"כ שוהה מעט ואוכל:

ג
לעולם כשיאכל אדם ישב במקומו או יטה על שמאלו ולא יהלך ולא ירכב ולא ייגע ולא יזעזע גופו ולא יטייל עד שיתעכל המזון במעיו וכל המטייל אחר אכילתו או שיגע הרי זה מביא על עצמו חלאים רעים וקשים:

ד
היום והלילה כ"ד שעות די לו לאדם לישן שלישן שהוא שמונה שעות ויהיו בסוף הלילה כדי שתהא מתחלת שנתו עד שתעלה השמש שמונה שעות ונמצא עומד ממטתו קודם שתעלה השמש:

ה
לא יישן אדם לא על פניו ולא על ערפו אלא על צדו בתחלת הלילה על צד שמאל ובסוף הלילה על צד ימין ולא יישן סמוך לאכילה אלא ימתין אחר אכילה כמו שלש או ארבע שעות ולא יישן ביום:

ו
דברים המשלשלים את בני מעיים כגון ענבים ותאנים ותותים ואגסים ואבטיחים ומיני הקשואים ומיני מלפפונות. אוכל אותם האדם בתחלה קודם אכילה ולא יערבם עם המזון אלא שוהה מעט עד שיצאו מבטן העליון ואוכל מזונו ודברים שמאמצין את בני מעים כגון רמונים ופרישים ותפוחים וקרוסטמלין אוכל אותם תיכף למזונו ולא ירבה לאכול מהם:

ז
כשירצה אדם לאכול בשר עוף ובשר בהמה כאחד. אוכל בתחלה בשר העוף וכן ביצים ובשר עוף אוכל תחלה בצים בשר בהמה דקה ובשר בהמה גסה אוכל בתחלה בשר [אלטונא תקח: בהמה] דקה לעולם יקדים אדם דבר הקל ומאחר הכבד:

ח
בימות החמה אוכל מאכלים הקרים ולא ירבה בתבלין ואוכל את החומץ ובימות הגשמים אוכל מאכלים החמים ומרבה בתבלין ואוכל מעט מן החרדל ומן החלתית ועל דרך זו הולך ועושה במקומות הקרים ובמקומות החמים. בכל מקום הראוי לו:

ט
יש מאכלות שהם רעים ביותר עד מאד וראוי לאדם שלא לאכלן לעולם כגון הדגים הגדולים המלוחים הישנים והגבינה המלוחה הישנה והכמהין ופטריות והבשר המלוח הישן ויין מגתו ותבשיל ששהא עד שנדף ריחו וכן כל מאכל שריחו רע או מר ביותר הרי אלו לגוף כמו סם המות ויש מאכלים שהם רעים אבל אינם כמו הראשונים לרוע לפיכך ראוי לאדם שלא לאכול מהם אלא מעט אחר ימים הרבה ולא ירגיל עצמו להיות מזונו

מהם. או לאכלם עם מזונו תמיד כגון דגים גדולים. וגבינה וחלב ששהא אחר שנחלב כ"ד שעות. ובשר שוורים גדולים ותיישים גדולים והפול והעדשים והספיר ולחם שעורים ולחם מצות. והכרוב והחציר. והבצלים. והשומים והחרדל והצנון. כל אלו מאכלים רעים הם. אין ראוי לאדם לאכול מאלו. אלא מעט עד מאד ובימות הגשמים. אבל בימות החמה. לא יאכל מהם כלל. והפול והעדשים בלבד. אין ראוי לאכלן. לא בימות החמה ולא בימות הגשמים והדלועים אוכל מהם בימות החמה:

י

ויש מאכלים שהם רעים ואינם כמו אלו. והם עוף המים ובני יונה הקטנים והתמרים ולחם קלוי בשמן. או לחם שנילוש בשמן והסולת שניפו אותה כל צרכה עד שלא נשאר בה ריח מורסן והציר והמורייס. אין ראוי להרבות במאכלות אלה. ואדם שהוא חכם וכובש את יצרו. לא ימשוך אחר תאותו ולא יאכל מן הנזכרים כלום אלא אם נצרך להם לרפואה הרי זה גבור:

יא

לעולם ימנע אדם עצמו מפירות האילנות. ולא ירבה מהן אפי' יבשים ואין צריך לומר רטובים. אבל קודם שיתבשלו באילן כל צרכן הרי הן כחרבות לגוף. וכן החרובין רעים לעולם. וכל הפירות החמוצים רעים. ואין אוכלין מהן אלא מעט בימות החמה ובמקומות החמים. והתאנים והענבים והשקדים לעולם טובים בין רטובים בין יבשים. ואוכל אדם מהם כל צרכו. ולא יתמיד אכילתם. אע"פ שהם טובים מכל פרי האילנות:

יב

הדבש והיין רע לקטנים ויפה לזקנים וכל שכן בימות הגשמים. וצריך אדם לאכול בימות החמה שני שלישים ממה שהוא אוכל בימות הגשמים:

יג

לעולם ישתדל אדם שיהיו מעיו רפויים כל ימיו. ויהיה קרוב לשלשול מעט וזה כלל גדול ברפואה כל זמן שהרעי נמנע או יצא בקושי חלאים רעים באים ובמה ירפה אדם מעיו אם יתאמצו מעט. אם היה בחור יאכל בבוקר מלוחים שלוקים מתובלים בשמן זית ובמורייס ובמלח בלא פת. או ישתה מי שלק של תרדין או של כרוב בשמן זית ומורייס ומלח ואם היה זקן ישתה דבש מזוג במים חמים בבוקר וישהא כמו ארבע שעות. אח"כ יאכל סעודתו ויעשה כן יום אחד [אלטונא תקח: או שנים] או שלשה וארבעה ימים אם צריך לכך עד שירפו מעיו:

יד
ועוד כלל אחר בבריאות הגוף כל זמן שאדם מתעמל ויגע הרבה ואינו שבע ומעיו רפים אין חולי בא עליו. וכחו מתחזק ואפי' אוכל מאכלים הרעים:

טו
וכל מי שיושב לבטח ואינו מתעמל או מי שמשהא נקביו. או מי שמעיו קשים אפי' אכל מאכלים טובים ושמר עצמו על פי הרפואה. כל ימיו יהיו מכאובים וכחו תשש ואכילה גסה לגוף כל אדם כמו סם המות. והוא עיקר לכל החלאים. ורוב החלאים שבאים על האדם. אינם אלא מפני מאכלים רעים. או מפני שהוא ממלא בטנו ואוכל אכילה גסה אפי' ממאכלים טובים הוא ששלמה אמר בחכמתו. שומר פיו ולשונו שומר מצרות נפשו כלומר שומר פיו מלאכול מאכל רע או מלשבוע ולשונו מלדבר אלא בצרכיו:

טז
דרך הרחיצה. שיכנס אדם למרחץ משבעה ימים לשבעה ימים ולא יכנס סמוך לאכילה ולא כשהוא רעב. אלא כשיתחיל המזון להתעכל. ורוחץ כל גופו בחמין שאין הגוף נכוה בהן וראשו בלבד בחמין שהגוף נכוה בהם ואח"כ ירחץ גופו בפושרין ואח"כ בפושרין מן הפושרין עד שירחוץ בצונן ולא יעביר על ראשו מים לא פושרין ולא צוננין ולא ירחץ בצונן בימות הגשמים ולא ירחץ עד שיזיע ויפרך כל גופו ולא יאריך במרחץ אלא כשיזיע ויפרך גופו ישתטף ויצא ובודק עצמו קודם שיכנס למרחץ ואחר שיצא שמא יהא צריך לנקביו וכן בודק אדם עצמו תמיד קודם אכילה ואחר אכילה וקודם בעילה ואחר בעילה וקודם שיגע ויתעמל ואחר שיגע ויתעמל וקודם שישן ואחר שישן ובשיעור הכל עשרה:

יז
כשיצא אדם מן המרחץ ילבש בגדיו ויכסה ראשו בבית החיצון כדי שלא תשלוט בו רוח קרה ואפי' בימות החמה צריך להזהר וישהא אחר שיצא עד שתתיישב נפשו וינוח גופו ותסור החמימות ואח"כ יאכל ואם ישן מעט כשיצא מן המרחץ קודם אכילה הרי זה יפה מאד ולא ישתה מים קרים בצאתו מן המרחץ ואצ"ל שלא ישתה במרחץ ואם צמא כשיצא מן המרחץ ואינו יכול למנוע עצמו יערב המים ביין או בדבש וישתה ואם סך בשמן במרחץ בימות הגשמים אחר שישתטף הרי זה טוב:

יח
לא ירגיל אדם להקיז דם תמיד ולא יקיז אלא אם צריך לו ביותר ולא יקיז בימי החמה ולא בימי הגשמים אלא מעט בימי ניסן ומעט בימי תשרי ומאחר חמשים שנה לא יקיז כלל ולא יקיז אדם דם ויכנס למרחץ בו ביום ולא יקיז ויצא לדרך ולא ביום שיבוא מן

הדרך ויאכל וישתה ביום ההקזה פחות ממה שהיה רגיל וינוח ביום הקזה ולא ייגע ולא יתעמל ולא יטייל:

יט

שכבת זרע היא כח הגוף וחייו ומאור העינים וכל שתצא ביותר הגוף כלה וכחו כלה וחייו אובדים והוא שאמר שלמה בחכמתו אל תתן לנשים חילך כל השטוף בבעילה זקנה קופצת עליו וכחו תשש ועיניו כהות וריח רע נודף מפיו ומשחיו ושער ראשו וגבות עיניו וריסי עיניו נושרין ושער זקנו ושחיו ושער רגליו רבה שיניו נופלות והרבה כאבים חוץ מאלו באין עליו אמרו חכמי הרופאים אחד מאלף מת בשאר חלאים והאלף מרוב התשמיש לפיכך צריך אדם להזהר בדבר זה אם רצה לחיות בטובה ולא יבעול אלא כשימצא גופו בריא וחזק ביותר והוא מתקשה הרבה שלא לדעתו ומסיח עצמו לדבר אחר והקשוי בו כשהיה וימצא כובד ממתניו ולמטה וכאילו חוטי הביצים נמשכים ובשרו חם זה צריך לבעול ורפואה לו שיבעול לא יבעול אדם והוא שבע ולא רעב אלא אחר שיתעכל המזון שבמעיו ויבדוק נקביו קודם בעילה ואחר בעילה ולא יבעול מעומד ולא מיושב ולא בבית המרחץ ולא ביום שנכנס למרחץ ולא ביום הקזה ולא ביום יציאה לדרך או ביאה מן הדרך ולא לפניהם ולא לאחריהם:

כ

כל המנהיג עצמו בדרכים אלו שהורינו אני ערב לו שאינו בא לידי חולי כל ימיו עד שיזקין הרבה וימות ואינו צריך לרופא ויהיה גופו שלם ועומד על בוריו כל ימיו אלא א"כ היה גופו רע מתחילת ברייתו או אם היה רגיל במנהג מן המנהגות הרעים מתחלת מולדתו. או אם תבוא מכת דבר או בצורת לעולם:

כא

וכל המנהגים הטובים האלו שאמרנו אין ראוי לנהוג בהן אלא הבריא אבל החולה או מי שאחד מאיבריו חולה או מי שנהג מנהג רע שנים רבות יש לכל אחד מהם דרכים אחרים והנהגות כפי חליו כמו שיתבאר בספר הרפואות ושינוי וסת תחלת חולי:

כב

כל מקום שאין בו רופא אחד הבריא ואחד החולה אין ראוי [אלטונא תקח: לו] לזוז מכל הדרכים האלו שנאמרו בפרק זה. שכל אחד מהם לאחרית טוב מביא:

כג

כל עיר שאין בה עשרה דברים אלו אין ת"ח רשאי לדור בתוכה. ואלו הן רופא ואומן ובית המרחץ ובית הכסא מים מצויים כגון נהר ומעין ובית הכנסת ומלמד תנוקות ולבלר וגבאי צדקה וב"ד מכין וחובשין. משום ר"ע אמרו אף מיני פירי. שמיני פירי מאירין

את העינים (נאם המבריך אמת כל המנהג שכלל הר״מ ז״ל בפרק הלז בבריאות הגוף הוא נאות לעשירים בלבד. כי מה היה עושה רחב״ד אם לא היה אוכל חרובין משבת לשבת וראב"פ שהיה צריך לאכול בצל אפי' ביום הקזה. והרבה מהמנהגים שאי אפשר לאדם בינוני לנהוג בהן (ואצ״ל עני או שכיר יום) ואפילו עשירים אינן יכולים לעמוד בכולן. שהכל טרודים וחרדים עתה על עסקי פרנסתן ועוד שעשירי הדעת השומעים לעצה. יקרים הם מפנינים. באלה הזמנים הכל רודפים אחר הממון כסוסים רצים. אחריו ינהו לא יפחדו ולא ירהו לחשוב על תקון גופם ושלמות נפשם אינם חפצים. ואף אם קצתם יתאוו לתקן מדותיהם הם מתעצלים להוציא מחשבתם לפועל ולא חרוצים וחכם עצל בעיניו משבעה משיבי טעם. ע"כ הי״ל לקצר בדרושים הללו. ועוד כי קצת דברי הר"מ ז"ל נראין כסותרים דברי חכמים. וקצתן גם לרופאי הזמן בלתי מוסכמים מחמת כל זה בחרתי מתחלה בקצור מנהגי ד״א הללו בבית אשר בניתי לשם ה' וכבר הובאו שם והוכן מקום חשוב לתמצית דברי פ' הלז ביחוד בכסא שן. וכן לרוב דברי הפרקים העוברים והבאים בנוה הלז. נתייחדו להם מדורות בבית הקדוש גם עברו לפעמים בתוך העיר האלהית. ועתה שבתי וראה כי טוב לדבר בם שנית כאן ולבארם בארוכה. גם הצגתי כל דברי הר״מ בהלי אלו ככתבם וכלשונם. לא יחסר דבר מהם וזה אם מפני שחייב אדם לומר בלשון רבו. אחר שהוא ז"ל התחיל לסדר ולחבר הלי אלו. הרי הוא רב ואדון בדבר זה ביחוד שלא נתעוררו חכמי הדורות לחלוק עליו בשום דבר מהם ולכן (מ) [אלטונא תקח: נ]ניח לו כבודו במקומו כאן ומה שי"ל להתעורר בו נציג לבדו. ואם מפני שאני מוצא השנות ענינים הללו והכפלותם טובה גדולה לעולם. ותועלת בלי ערך. על כן בחרתי הפעם באורך עם היותי אוהב הקצור בענינים אחרים. ויש בני אדם כשקראו ספר פעם אחד. קשה עליהם לחזור עליו. כי יחשבו שכבר ידעוהו וקבלוהו בפ"א. אף אם רחוק הוא מכליותיהם תמיד יחמדו לדבר חדש. ע"כ לא אמנע טוב מבעליו בהיות לאל ידי לתת לו מקום שיחזור על ענין הטוב לגופו ולנפשו פעמים רבות. עם איזה שינוי טעם וחלוף לשון. וחדושים נוספים מבלי שיגעל בקריאתו מחדש. באופן שיעשהו קנין גמור בנפשו להוציאו מכח אל הפועל להשתמש בו כראוי וכיון דדש דש. לכן אשנה ואשלש פרק זה וכיוצא בו. לכבוד אלהי ישראל ואם יהיו הנהנים מעטים חשובים הם בעיני ה' כמרובים כי חכם ירא א' שקול נגד עשרת רבוא שוטים וקשר רשעים אינו מהמנין ויפה עושים החכמים בעיניהם אם ירחיקו עצמם מאהלי ומשכני ואחזיק להם טובה שכבר השגתי בזה רצוני בפרטות אם ימאסו בו חנוני ושולחני כאשר הזהרתי אותם בשיר לכסא שן בל יקרבו אל שולחני ולא עשירים שבמקומינו שי״ל ס' רבוא (אלפים)

[אלטונא תקח: קלפים] בבית המסס שלהם ולא אסתרא בלגינא דאגב אונסא דזוזי לא ג"מרי ומ"קני אך אל זה אביט אל עני ונכה רוח וחרד לדבר ה' בשבילו טרחתי ואטרח. עשיתי ואשא זכרה לי אלהי לטובה וחנני:

תא ה

א

כשם שהחכם ניכר בחכמתו ובדעותיו והוא נבדל בהם משאר העם. כך צריך שיהא ניכר במעשיו במאכלו במשקהו בבעילתו ובעשיי' צרכיו ובדבורו ובהלוכו ובמלבושו ובכלכול דבריו ובמשאו ובמתנו ויהיו כל המעשים האלו נאים ומתוקנים ביותר. כיצד ת"ח לא יהיה גרגרן אלא אוכל מאכל הראוי להברות את גופו ולא יאכל ממנו אכילה גסה ולא יהא רודף למלא בטנו. כאלו שמתמלאין ממאכל ומשתה עד שתפח כרסם ועליהם מפורש בקבלה. וזריתי פרש על פניכם אמרו חכמים אלו בני אדם שאוכלים ושותים ועושים כל ימיהם כחגים והם האומרים אכול ושתה כי מחר נמות וזהו מאכל הרשעים ושולחנות אלו הם שגנה הכתוב ואמר כי כל שולחנות מלאו קיא צואה אבל החכם אינו אוכל אלא תבשיל אחד או שנים ואוכל ממנו כדי חייו ודיו הוא שאמר שלמה צדיק אוכל לשובע נפשו:

ב

כשהחכם אוכל מעט זה הראוי לו לא יאכלנו אלא בביתו על שולחנו ולא יאכל בחנות ולא בשוק אלא מפני צורך גדול כדי שלא יתגנה בפני הבריות ולא יאכל אצל עמי הארץ ולא על אותן השלחנות המלאות קיא צואה לא ירבה סעודותיו בכל מקום ואפי' עם החכמים ולא יאכל בסעודות שיש בהן קבוץ הרבה ואין ראוי לו לאכול אלא בסעודה של מצוה בלבד כגון סעודת אירוסין ונשואין (עיין בעיר שער סוד אשנב ב' סימן טז) והוא שיהיה ת"ח שנשא בת ת"ח והצדיקים והחסידים הראשונים לא אכלו מסעודה שאינה שלהם:

ג

כשהחכם שותה יין אינו שותה אלא כדי לשרות אכילה שבמעיו וכל המשתכר הרי זה חוטא ומגונה ומפסיד חכמתו ואם נשתכר בפני עמי הארץ הרי זה חילל את השם ואסור לשתות יין בצהרים ואפילו מעט אלא אם היה בכלל האכילה שהשתיה שהיא בכלל האכילה אינה משכרת ואינן נזהרין אלא מיין שלאחר המזון:

ד

אע"פ שאשתו של אדם מותרת לו תמיד ראוי לו לת"ח שינהיג עצמו בקדושה ולא יהא מצוי אצל אשתו כתרנגול. אלא מלילי שבת ללילי שבת. אם יש בו כח. וכשהוא מספר

עמה. לא יספר בתחלת הלילה כשהוא שבע. ובטנו מלא ולא בסוף הלילה כשהוא רעב. אלא באמצע הלילה כשיתעכל המזון שבמעיו ולא יקל ראשו ביותר ולא ינבל את פיו בדברי הבאי ואפי' בינו לבינה. הרי הוא אומר בקבלה מגיד לאדם מה שיחו אמרו חכמים אפי' שיחה קלה שבין אדם לאשתו. עתיד ליתן עליה את הדין ולא יהיו שניהם שכורים לא עצלנים ולא עצבנים ולא אחד מהם ולא תהיה ישנה. ולא יאנוס אותה והיא אינה רוצה אלא ברצון שניהם ובשמחתם יספר וישחק עמה מעט כדי שתתיישב נפשה ויבעול בבושה ולא בעזות ויפרוש מיד:

ה

כל הנוהג מנהג זה. לא די שקדש נפשו וטהר עצמו ותקן דעותיו אלא שאם היה לו בנים. יהיו נאים וביישנים ראוים לחכמה ולחסידות. וכל הנוהג במנהגות שאר העם. ההולכים בחושך. יהיו לו בנים כמו אותן העם:

ו

צניעות גדולה נוהגים ת"ח בעצמם. לא יתבזו ולא יתגלו ראשן (עמו"ק ס"ב) ולא גופן ואפי' בשעה שיכנס לבית הכסא. יהא צנוע ולא יגלה בגדיו עד שישב ולא יקנח בימין ויתרחק מכל אדם. ויכנס חדר לפנים מחדר. מערה לפנים ממערה ונפנה ואם נפנה אחורי הגדר יתרחק כדי שלא ישמע חברו קולו אם נתעטש ואם נפנה בבקעה ירחיק כדי שלא יראה חברו פרועו ולא ידבר כשהוא נפנה אפי' לצורך גדול. וכדרך שנוהג צניעות ביום בבית הכסא. כך נוהג בלילה. ולעולם ילמד אדם עצמו להפנות שחרית וערבית בלבד (למעלה אמר בשיעור עשרה ורבים מהם ביום אחד) כדי שלא יתרחק:

ז

ת"ח לא יהא צועק וצווח בשעת דבורו כבהמות וחיות. ולא יגביה קולו ביותר אלא דבורו בנחת עם כל הבריות. וכשידבר בנחת יזהר שלא יתרחק עד שיראה כדבור גסי הרוח ומקדים שלום לכל אדם. כדי שתהא רוחן נוחה הימנו. ודן את כל אדם לכף זכות ומספר בשבח חברו ולא בגנותו כלל אוהב שלום ורודף שלום אם רואה שדבריו מועילים ונשמעים אומר ואם לא ישתוק. כיצד לא ירצה חברו בשעת כעסו ולא ישאל לו בשעת שנדר. עד שיתקרר דעתו וינוח ולא ינחמנו בשעה שמתו מוטל לפניו מפני שהוא בהול עד שיקברהו וכן כל כיוצא באלו. ולא יראה לחברו בשעת קלקלתו אלא יעלים עיניו ממנו ולא ישנה בדבורו ולא יוסיף ולא יגרע אלא בדברי שלום וכיוצא בהן כללו של דבר אינו מדבר אלא בדברי חכמה או בגמילות חסדים וכיוצא בהן. ולא יספר עם אשה בשוק. אפי' היא אשתו או אחותו או בתו:

ח

לא ילך ת"ח בקומה זקופה וגרון נטויה כענין שנאמר ותלכנה נטוית גרון ומשקרות עינים ולא יהלך עקב בצד גודל בנחת כמו הנשים וגסי הרוח כענין שנאמר הלוך וטפוף תלכנה וברגליהם תעכסנה ולא ירוץ ברשות הרבים כמנהג משוגעים. ולא יכפוף קומתו כבעלי חטוטרת אלא מסתכל כלפי מטה. כמו שהוא עומד בתפלה. ומהלך בשוק כאדם שהוא טרוד בעסקיו. גם במהלכו של אדם ניכר אם חכם ובעל דעה הוא. או שוטה וסכל. וכן אמר שלמה בחכמתו. וגם בדרך כשהסכל הולך. לבו חסר. יאמר לכל סכל הוא. הוא מודיע לכל על עצמו שהוא סכל:

ט

מלבוש ת"ח. מלבוש נאה ונקי. ואסור לו שימצא בבגדו כתם. או שמנונית וכיוצא בהן ולא ילבוש מלבוש מלכים. כגון בגדי זהב וארגמן. שהכל מסתכלין בהן ולא מלבוש עניים. שהוא מבזה את לובשיו. אלא בגדים בינונים נאים ולא יהא בשרו נראה מתחת מדיו. כמו בגדי הפשתן הקלים ביותר שעושים במצרים. ולא יהיו בגדיו סחובים על הארץ. כמו בגדי גסי הרוח אלא עד עקבו. ובית יד שלו. עד ראשי אצבעותיו. ולא ישלשל טליתו. מפני שנראה כגסות הרוח. אלא בשבת בלבד. אם אין לו להחליף. ולא ינעול מנעלים המטולאים טלאי על גבי טלאי בימות החמה. אבל בימות הגשמים מותר אם היה עני. ולא יצא מבושם לשוק. ולא בבגדים מבושמים. ולא ישים בושם בשערו. אבל אם משח בשרו בבושם. כדי להעביר את הזוהמא. מותר. וכן לא יצא יחידי בלילה. אלא א"כ היה לו זמן קבוע לצאת בו לתלמודו. כל אלו מפני החשד:

י

ת"ח מכלכל דבריו במשפט. אוכל ושותה וזן את אנשי ביתו כפי ממונו והצלחתו. ולא יטריח על עצמו יותר מדאי. צוו חכמים בדרך ארץ שלא יאכל אדם בשר אלא לתיאבון. שנאמר כי תאוה נפשך לאכול בשר. דיו לבריא לאכול בשר מערב שבת לערב שבת. ואם היה עשיר כדי לאכול בשר בכל יום אוכל. צוו חכמים ואמרו לעולם יאכל אדם פחות מן הראוי לו לפי ממונו. וילבש בראוי לו. ויכבד אשתו ובניו יותר מן הראוי לו:

יא

דרך בעלי דעה שיקבע לו אדם מלאכה המפרנסת אותו תחלה. ואח"כ יקנה בית דירה. ואח"כ ישא אשה. שנאמר מי האיש אשר נטע כרם (עיין במפרשיו) מי האיש אשר בנה בית. מי האיש אשר ארס אשה. אבל הטפשים מתחילין לישא אשה. ואח"כ אם תמצא ידו. יקנה בית. אח"כ בסוף ימיו. יחזור לבקש אומנות. או יתפרנס מן הצדקה. וכן הוא

אומר בקללות. אשה תארש. בית תבנה. כרם תטע. כלומר יהיו מעשיך הפוכין. כדי שלא תצליח את דרכיך. ובברכה הוא אומר ויהי דוד לכל דרכיו משכיל. וה' עמו:

יב

ואסור לו לאדם להפקיר או להקדיש כל נכסיו. ויטריח על הבריות. ולא ימכור שדה. ויקנה בית. ולא בית. ויקנה מטלטלין. או יעשה סחורה בדמי ביתו. אבל מוכר הוא מטלטלין. (וקנה) [אלטונא תקח: וקונה] שדה. כללו של דבר ישים מגמתו להצליח נכסיו. ולהחליף הכלה בקיים. ולא תהיה כוונתו ליהנות מעט לפי שעה. או ליהנות מעט. ויפסיד הרבה:

יג

משאו ומתנו של ת"ח באמת ובאמונה אומר על לאו. לאו. ועל הן. הן. מדקדק על עצמו בחשבון. ונותן ומוותר לאחרים. כשיקח מהן. ולא ידקדק עליהן. ונותן דמי המקח לאלתר. ואינו נעשה לא ערב. ולא קבלן. ולא יבוא בהרשאה (ומתרחק מלקבל פקדונות עמש"ע בס"ד) אינו מחייב בעצמו בדברי מקח וממכר במקום שלא חייבה אותו תורה. כדי שיעמוד בדבורו ולא ישנהו. ואם נתחייבו לו אחרים בדין. מאריך ומוחל להן. ומלוה וחונן. [אלטונא תקח: ולא ירד לתוך אומנות של חברו.] ולא יצר [אלטונא תקח: לאדם] לעולם בחייו. כללו של דבר יהיה מן הנרדפים ולא מן הרודפים. מן הנעלבים. ולא מן העולבים. ואדם שעושה כל המעשים האלו וכיוצא בהן. עליו הכתוב אומר. ויאמר לי עבדי אתה. ישראל אשר בך אתפאר:

תא ו

א

דרך ברייתו של אדם. להיות נמשך בדעותיו ובמעשיו. אחר (אלטונא תקח: אחר) רעיו וחבריו. ונוהג מנהג אנשי מדינתו לפיכך צריך אדם להתחבר לצדיקים ולישב אצל החכמים תמיד כדי שילמוד ממעשיהם ויתרחק מן הרשעים ההולכים בחושך. כדי שלא ילמוד ממעשיהם. הוא ששלמה אומר. הולך את חכמים יחכם. ורועה כסילים ירוע. ואומר אשרי האיש וגו'. וכן אם היה במדינה שמנהגותיה רעים. ואין אנשיה הולכים בדרך ישרה. ילך למקום שאנשיה צדיקים. ונוהגים בדרך טובים. ואם היו כל המדינות שהוא יודעם ושומע שמועתם נוהגים בדרך לא טובה. כמו זמננו או שאינו יכול ללכת למדינה שמנהגותיה טובים. מפני הגייסות או מפני החולי. ישב לבדו יחידי. כענין שנאמר ישב בדד וידום. ואם היו רעים וחטאים שאין מניחין אותו לישב במדינה אלא אם כן נתערב עמהן ונוהג במנהגם הרע. יצא למערות ולחוחים ולמדברות. ואל ינהיג עצמו בדרך חטאים כענין שנאמר מי יתנני במדבר מלון אורחים:

ב

מ"ע להדבק בחכמים ותלמידיהם כדי ללמוד ממעשיהם כענין שנאמר ובו תדבק וכי אפשר לאדם להדבק בשכינה. אלא כך אמרו חכמים בפירוש מצוה זו. הדבק בחכמים ותלמידיהם. לפיכך צריך להשתדל שישא בת ת"ח. וישיא בתו לת"ח. ולאכול ולשתות עם ת"ח. ולעשות פרקמטיא לת"ח. ולהתחבר להן בכל מיני חבור. שנאמר ולדבקה בו. וכן צוו חכמים ואמרו הוי מתאבק בעפר רגליהם. ושותה בצמא את דבריהם:

ג

מצוה על כל אדם לאהוב את כל אחד ואחד [אלטונא תקח: מישראל] כגופו. שנאמר ואהבת לרעך כמוך. לפיכך צריך לספר בשבחו ולחוס על ממונו. כאשר הוא חס על ממון עצמו. ורוצה בכבוד עצמו. והמתכבד בקלון חברו. אין לו חלק לעולם הבא:

ד

אהבת הגר שבא ונכנס [אלטונא תקח: תחת] כנפי השכינה. שתי מ"ע. אחת מפני שהוא בכלל רעים. ואחת מפני שהוא גר. והתורה אמרה ואהבתם את הגר. צוה על אהבת הגר כמו שצוה על אהבת עצמו שנאמר (ואהבתם את הגר) [רמב"ם: ואהבת את ה' אלהיך] הקב"ה עצמו אוהב גרים שנאמר ואוהב גר:

ה

כל השונא אחד מישראל בלבו עובר בל"ת. שנאמר לא תשנא את אחיך בלבבך ואין לוקין על לאו זה לפי שאין בו מעשה ולא הזהירה תורה אלא על שנאה שבלב אבל המכה את חבירו והמחרפו. אע"פ שאינו רשאי אינו עובר משום לא תשנא:

ו

כשיחטא איש לאיש. לא ישטמנו וישתוק כמו שנאמר ברשעים ולא דבר אבשלום את אמנון מאומה למרע עד טוב כי שנא אבשלום את אמנון אלא מצוה עליו להודיע ולומר לו למה עשית לי כך וכך. ולמה חטאת לי בדבר פלוני. שנאמר הוכח תוכיח את עמיתך ואם חזר ובקש ממנו למחול לו צריך למחול. ולא יהא המוחל אכזרי שנאמר ויתפלל אברהם אל האלהים:

ז

הרואה חבירו שחטא. או שהלך בדרך לא טובה מצוה להחזירו למוטב ולהודיעו שהוא חוטא על עצמו במעשיו הרעים שנא' הוכח תוכיח את עמיתך. המוכיח את חבירו בין בדברים שבינו לבינו בין בדברים שבינו למקום צריך להוכיחו בינו לבין עצמו וידבר לו בנחת ובלשון רכה ויודיעו שאינו אומר לו אלא לטובתו להביאו לחיי העה"ב אם קיבל ממנו מוטב ואם לאו יוכיחנו פעם שניה ושלישית. וכן תמיד חייב אדם להוכיח עד

שיכהו החוטא ויאמר לו אינני שומע וכל שאפשר בידו למחות ואינו מוחה הוא נתפש בעון אלו כיון שאפשר לו למחות בהם:

ח

המוכיח את חבירו תחלה לא ידבר לו קשות עד שיכלימנו שנא' ולא תשא עליו חטא כך אמרו חכמים יכול אתה מוכיחו ופניו משתנות. ת"ל ולא תשא עליו חטא מכאן שאסור לאדם להכלים את ישראל וכל שכן ברבים אע"פ שהמכלים את חבירו אינו לוקה עליו עון גדול הוא כך אמרו חכמים המלבין פני חבירו ברבים אין לו חלק לעולם הבא לפיכך צריך אדם להזהר שלא לבייש חבירו ברבים בין קטן בין גדול ולא יקרא לו בשם שהוא בוש ממנו ולא יספר לפניו דבר שהוא בוש ממנו בד"א בדברים שבין אדם לחבירו אבל בדברי שמים אם לא חזר בו בסתר מכלימין אותו ברבים. ומפרסמין חטאו. ומחרפין אותו בפניו. ומבזים ומקללים אותו עד שיחזור למוטב. כמו שעשו כל הנביאים בישראל:

ט

מי שחטא עליו חבירו ולא רצה להוכיחו. ולא לדבר לו כלום. מפני שהיה החוטא הדיוט ביותר. או שהיתה דעתו משובשת ומחל לו בלבו. ולא שטמו ולא הוכיחו הרי זו מדת חסידות. לא הקפידה תורה אלא על המשטמה:

י

חייב אדם להזהר ביתומים ואלמנות. מפני שנפשן שפלה למאוד. ורוחם נמוכה. אע"פ שהן בעלי ממון. אפילו אלמנתו של מלך ויתומיו. מוזהרים אנו עליהן שנאמר כל אלמנה ויתום לא תענון והיאך נוהגין עמהן. לא ידבר אליהם אלא רכות. ולא ינהוג בהן אלא מנהג כבוד. ולא יכאיב גופן בעבודה ולבן בדברים קשים. ויחוס על ממונם יותר מממון עצמו. כל המקניטן או מכעיסן. או הכאיב לבם. או רדה בהם או אבד ממונם. ה"ז עובר בל"ת. וכ"ש המכה אותם או המקללם. ולאו זה אע"פ שאין לוקין עליו. הרי ענשו מפורש בתורה. וחרה אפי והרגתי אתכם בחרב ברית כרת להן מי שאמר והיה העולם שכל זמן שהם צועקין מחמס. הן נענין. שנאמר אם צעוק יצעק אלי שמוע אשמע צעקתו. בד"א בזמן שעינה אותן לצורך עצמו. אבל ענה אותן הרב. כדי ללמדם תורה או אומנות. או להוליכן בדרך ישרה. הרי זה מותר. ואע"פ כן לא ינהוג בהן מנהג כל אדם. אלא יעשה להם הפרש. וינהלם בנחת וברחמים גדולים וכבוד. שנאמר כי ה' יריב ריבם. אחד יתום מאב. ואחד יתום מאם. ועד אימתי נקראים יתומים לענין זה עד שלא יהיו צריכין לאדם גדול להסמך עליו לאמנן ולהטפל בהן אלא יהיו עושין כל צרכי עצמן לעצמן כשאר כל הגדולים:

תא ז

א

המרגל בחבירו עובר בל"ת. שנאמר לא תלך רכיל בעמיך. ואע"פ שאין לוקין על דבר זה. עון גדול הוא. וגורם להרוג נפשות רבות מישראל. לכך נסמך לו ולא תעמוד על דם רעך. צא ולמד מה אירע לדואג האדומי:

ב

איזהו רכיל זה שטוען דברים והולך מזה לזה ואומר כך אמר פלוני. כך וכך שמעתי על פלוני (כל שמספר דברים הנוגעים לשומעם שהם מכעיסים אותו אע"פ שאינם גנאי לעושיהם ואינו אומר שעשה בזדון להקניטו) אע"פ שהוא אמת הרי זה מחריב את העולם:

ג

יש עון גדול מזה עד מאד. והוא בכלל לאו זה. והוא לשון הרע והוא המספר בגנות חבירו אע"פ שאומר אמת אבל האומר שקר נקרא מוציא שם רע על חבירו. אבל בעל לשון הרע. זה שיושב ואומר כך וכך עשה פלוני. כך וכך היו אבותיו כך וכך שמעתי עליו ואמר דברים של גנאי על זה אמר הכתוב יכרת ה' כל שפתי חלקות לשון מדברת גדולות:

ג

אמרו חכמים שלש עבירות נפרעין מן האדם בעולם הזה. ואין לו חלק לעולם הבא. ע"א. וגילוי עריות. ושפיכות דמים. ולשון הרע כנגד כולם. ועוד אמרו חכמים [רמב"ם: כל המספר בלשון הרע כאילו כופר בעיקר שנאמר אשר אמרו ללשוננו נגביר שפתינו אתנו מי אדון לנו. ועוד אמרו חכמים] שלשה לה"ר הורגת האומרו והמקבלו וזה שאומר עליו. והמקבלו יותר מן האומרו:

ד

ויש דברים שהן אבק לה"ר כיצד מי יאמר לפלוני שיהיה כמות שהוא עתה או שיאמר שתקו מפלוני איני רוצה להודיע מה אירע ומה היה. וכיוצא בדברים האלו וכל המספר בטובת חבירו בפני שונאיו. ה"ז אבק לה"ר שזה גורם להם שיספרו בגנותו ועל זה הענין אמר שלמה. מברך רעהו בקול גדול בבקר השכם קללה תחשב לו שמתוך טובתו בא לידי רעתו. וכן המספר בלשון הרע דרך שחוק. ודרך קלות ראש כלומר שאינו מדבר בשנאה הוא ששלמה אמר בחכמתו כמתלהלה היורה זקים (אלטונא תקח: חצים) ומות. ואמר הלא משחק אני. וכן המספר לה"ר על דרך רמאות. והוא שיספר לתומו. כאילו אינו יודע שדבר זה שדבר לה"ר הוא. אלא כשממחין בו. אומר איני יודע שדבר זה לה"ר. או שאלו מעשיו של פלוני:

ה
אחד המספר בלה"ר בפני חבירו. או שלא בפניו. והמספר דברים שגורמין אם נשמעו איש מפי איש. להזיק לחבירו בגופו או בממונו. ואפילו להצר לו או להפחידו ה"ז לה"ר. ואם נאמרו דברים אלו בפני שלשה כבר נשמע הדבר ונודע. ואם סיפר הדבר אחד מן השלשה פעם אחרת. אין בו משום לה"ר. והוא שלא יתכוין להעביר הקול ולגלותו יותר:

ו
כל אלו הם בעלי לה"ר שאסור לדור בשכונתם וכ"ש לישב עמהם ולשמוע דבריהם. ולא נחתם גזר דין על אבותינו במדבר. אלא על לה"ר בלבד:

ז
הנוקם מחבירו. עובר בל"ת שנאמר לא תקום. ואע"פ שאינו לוקה עליו. דעה רעה היא עד מאד אלא ראוי לו לאדם להיות מעביר על מדותיו. על כל דברי העולם. שהכל אצל המבינים דברי הבל והבאי ואינן כדי לנקום עליהם. כיצד היא הנקימה אמר לו חבירו השאילני קרדומך אמר לו איני משאילך למחר צריך לשאול ממנו אמר לו איני משאילך כדרך שלא השאלתני כששאלתי ממך ה"ז נוקם אלא כשיבוא לו לשאול יתן בלב שלם ולא יגמול לו כאשר גמלו וכן כל כיוצא באלו וכן אמר דוד בדעותיו הטובות. אם גמלתי שלמי רע גו'.

ח
וכן כל הנוטר לאחד מישראל. עובר בל"ת שנאמר ולא תטור את בני עמך. כיצד היא הנטירה ראובן שאמר לשמעון שכור לי בית זה או השאילני שור זה. ולא רצה שמעון לימים בא שמעון לראובן לשאול ממנו או לשכור ממנו. ואמר לו ראובן הא לך הריני משאילך ואיני כמותך. לא אשלם לך כמעשיך. העושה כזה עובר על לא תטור אלא ימחה הדבר מלבו ולא יטרנו שכל זמן שהוא נוטר הדבר וזוכרו שמא יבוא לנקום. לפיכך הקפידה תורה על הנטירה עד שימחה העון מלבו ולא יזכרנו כלל. וזוהי הדעה הנכונה שאפשר שיתקיים בה ישוב הארץ ומשאם ומתנם של בני אדם זה עם זה:

חלונות אטומים

נשלמו התאים ליסוד הבנין הנקרא אוטם (במשנה דמדות) וצריך להעמיד להם חלוני שקופים אטומים. להשקיף על ידיהם במקום שדברי התאים סתומים והם נקראים גם כן חלונות אטומות אל התאים (יחזקאל (לז) [מן]) להביא האור אל האטום ברואה על כן נעתיק כאן משמנה הפרקים הידועים להרי"מ ז"ל שהקדים למס' אבות. פרקים שנים ויהיו לנו לעינים

חלון אחד
המעשים טובים:

א
הם המעשים השוים הממוצעים בין שתי קצוות ששתיהן רעות. האחת מהן תוספת והשנית חסרון. והמעלות המדות הן תכונות נפשיות וקנינים ממוצעים בין שתי תכונות רעות. האחת מהן יתרה. והשנית חסרה. מן התכונות האלה יתחייבו הפעולות ההם והמשל בו הזהירות שהיא מידה ממוצעת בין רוב התאוה ובין העדר הרגש ההנאה והזהירות היא מפעולות הטובות ותכונות הנפש אשר יחויב ממנה הזהירות היא מעלת המדות אבל רוב התאוה היא הקצה הראשון. והעדר הרגש ההנאה לגמרי היא הקצה האחרון ושתיהן רע גמור. ושתי תכונות הנפש. אשר מהם יתחייב רוב התאוה והיא התכונה היתרה. והעדר ההרגשה. והיא התכונה החסרה. שתיהן יחד פחיתות מפחיתות המדות. וכן הנדיבות ממוצע בין הכילות והפזור. והגבורה ממוצעת בין המסירה לסכנות. ובין רך הלבב. והסלסול ממוצע בין ההתנשאות ובין הנבלה (ופירוש סלסול הוא שמתכבד כראוי. ואינו מתנבל בדבר וההתנשאות הוא שיתכבד האדם יותר מן הראוי לו. והנבלה ידוע שהוא שיעשה אדם מעשים בלתי הגונים שיש בהם פחיתות הרבה וחרפה) והנחת ממוצעת בין הקטרוג והקנטרנות ובין רכות הטבע (מה שקורין בלעז אמול"ד) והוא מי שהוא בלא דיבור ובלא מעשה לכבדות טבעו. וקור מזגו והוא כנגד הקטרוג שיבא מחדוד טבעו וחום מזגו. והענוה ממוצעת בין הגאוה ובין שפלות הרוח וההסתפקות ממוצעת בין אהבת הממון ובין העצלות וטוב לב ממוצע בין הנבלה ובין יתרון טוב הלבב ומפני שאין למדות האלה שם ידוע בלשוננו צריך לפרש עניניהם ומה שרוצים בו הפלוסופים לב טוב קוראים מי שכל כוונתו להיטיב לבני אדם בגופו ועצמו ובממונו בכל יכלתו. בלתי שישיגהו נזק או בזיון והוא האמצעי והנבל הוא הפך זה. והוא מי שאינו רוצה להועיל לבני אדם בדבר. אפילו במה שאין לו בו חסרון ולא טורח ולא נזק. והוא הקצה האחרון. ויתרון טוב הלבב הוא שעושה דברים הנזכרים בלב טוב. ואפילו אם ישיגהו בזה נזק גדול או בזיון. או טורח רב והפסד מרובה. והוא הקצה הראשון. והסבלנות ממוצע בין הכעס. ובין העדר הרגשת חרפה ובוז. ובושת פנים ממוצע בין העזות. ובין הביישנות (פירוש נראה מדברי רז"ל שביישן הוא אצלם. מי שיש לו רוב בושת ובוש פנים הוא הממוצע ממאמרם לא הביישן למד. ולא אמרו אין בוש פנים למד ואמרו בוש פנים לג"ע. ולא אמרו הביישן) וכן שאר המדות יצטרכו על כל פנים לשמות מונחים להם מהסכמה. שיהיו העניינים נחלקים:

ב

והרבה פעמים יטעו בני אדם באלו הפעולות. ויחשבו אחד הקצוות טוב ומעלה ממעלות הנפש ופעמים יחשבו הקצה הראשון טוב. כמו שיחשבו המסירה לסכנות מעלה. ויקראו המוסרים עצמם לסכנות גיבורים. וכשיראו מי שהוא בתכלית זאת המידה ר"ל שמוסר עצמו לסכנה. ומוסר עצמו למיתה בכוונה. ופעמים ינצל במקרה. יחשבוהו בזה. ויאמרו עליו שהוא גבור. ופעמים יחשבו הקצה האחרון שהוא טוב. ויאמרו על פחות הנפש שהוא סבלן ועל העצל שהוא שמח בחלקו ועל נעדר הרגש ההנאות לעובי טבעיו. שהוא נזהר. כלומר ירא חטא. ועל זה המין מן הטעות יחשבו גם כן הפזור. ויתרון טוב הלב. מן הפעולות הטובות. וזהו כולו טעות ואמנם ישובח באמת הממוצע. ואליו צריך אדם שיכוין. וישקול פעולותיו כולם תמיד עד שיתמצעו:

ג

ודע שאלו המעלות והפחיתיות אשר למדות לא יגיעו ולא יתישבו בנפש רק בכפול הפעולות הבאות מן המידה ההיא פעמים רבות ובזמן ארוך וירגילנו בהם. ואם היו הפעולות ההם טובות יהיה המגיע לנו מהם מעלה. ואם היו רעות. יהיה המגיע לנו מהם פחיתות.

ד

ומפני שאין אדם בטבעו בתחלת ענינו בעל מעלה ולא בעל חסרון (אבל מוכן יותר למעשה או לחסרון כמו שביאר שם פ"ח אי"ה נעתיק ג"כ מקצתו) והוא ירגיל בלא ספק בפעולות מקטנותו כפי מנהג קרוביו ואנשי ארצו ואפשר שיהיו הפעולות ההם ממוצעים ואפשר שיהיו מיותרות. או מחוסרות כמו שספרנו. ותהיה נפשו חולה וראוי שילכו ברפואתו בדרך רפואות הגוף בשוה כמו שהגוף כשיצא משויו נראה על איזהו צד נטה ויצא ונעמוד נגדו בהפכו עד שישוב אל השווי וכשיעמוד נסלק ידינו מן ההפוך. ונשב לעשות מה שיעמידהו על שויו כן נעשה במדות והמשל בו כשנראה אדם שהיתה לו תכונה בנפשו יחסר בה נפשו מכל טובה לרוב הכילות וזה פחיתות מפחיתיות הנפש והפועל אשר יעשהו מפעולת הרע כמו שבארנו וכשנרצה לרפאת זה החולי לא נצוהו להרגיל בנדיבות שזהו כמו שירפא מי שיגבר עליו החום בדבר הממוצע השוה שלא יבריאהו מחליו אבל צריך שנביאהו לפזר ויכפול מעשה הפזור פעם אחר פעם פעמים רבות עד שתסור מנפשו התכונה המחייבת לכילות. ויהיה קרוב להגיע אל תכונת הפזור ואז (נסתלק) [אלטונא תקח: נסלק] פעולת הפזור ונצוהו להתמיד על פעולת הנדיבות וישקוד עליה לא יותיר ולא יחסר:

ה

וכן כשנראהו מפזר נצוהו לעשות פעולת הכילות ולשנותה אבל לא ישנה פועל הכילות פעמים רבות כשנותו פועל הפזור. וזה החדוש היא סדר הרפואה וסודה. והוא שישוב האדם מן הפזור לנדיבות. יותר קל ויותר קרוב משובו מן הכילות לנדיבות. וכן שוב נעדר הרגשת ההנאה נזהר וירא חטא. יותר קל ויותר קרוב לשוב משוב בעל התאות נזהר. לזה נכפול על בעל התאות פעולת העדר הנאה. יותר משנכפול על נעדר ההרגשה. פעולת התאוה. ונחייב על רך הלבב מסירת עצמו לסכנות. יותר משנחייב המוסר עצמו לסכנות. רכות הלבב. ונרגיל הנבל ביתרון טוב הלבב. יותר משנרגיל מי שיש לו יתרון לב טוב. בנבלה. זהו סדר רפואות המדות וזכרהו:

ו

(אמר שאול אבל יש לזכור ולהתעורר שאין סדר זה של רפואה בדוק ובטוח להועיל בכל אופן. ובכל אדם. ובכל מדה כי אמנם ברוב הוא בהפך. שלא יתכן להכריח הטבע לקפוץ בפי"א מקצה אל קצה אחר המתנגד. לא כך שמענו בין ברפואת הנפש בין ברפואות הגוף כי יקצוף הטבע או יחרידהו ויבהילהו. הלא אם נצוה למי שנתקרר בחורף שיכנס בחדר חם מאד. ימות מיד בלי ספק. וכן להפך אם נתחמם מאד במלאכה ובמרחץ עד שהזיע. נצוהו ללכת למקום קר ביותר יסתכן בודאי וכן בכל ההפכים הפתאומיים. תתפעל הנפש ביותר. תבהל ותפרח מיד ואם נעמיס על אדם ענוג משא כבד ירבץ תחת משאו. וכן להפך. כמו שאמרו חז"ל אוכלסי דמחוזא אי לא עבדי חלשי לכן אם יאכל הכפרי מאכל רך יחלש. והענוג אם יאכל מאכל קשה יחלה ולא יוכלו להעתיק טבעם בפי"א. כי"א לאט לאט כמ"ש בס"ד במדרגה א' דכסא שן וכן למדונו רז"ל ע"פ הרופאים. כמ"ש בהנזקין באסוותא דאסו לר"צ (גם אין דרך הרפואה לעמוד בקר נגד חום בכל פעם אם לא באבר פרטי או בקור וחום בינוני וחיצוני עמ"ש. בהקדמת הבית הקדוש די"ד) אבל העצה [אלטונא תקח: היעוצה] להרגיל ולחנך הטבע מעט מעט כגון אם היה זולל וסובא. לא נסדר לו מיד להתענות רצופים כי יסבב לו המיתה ע"פ הרוב. אמנם נעיין אם יוכל טבעו לסבול בהתחלה להניח הבשר ולעזוב היין. ולהסתפק בלחם ומים וירגיל עצמו אחת לאחת במיעוט אכול ושתה עד אשר ילמוד להתענות יום אי אחר זה נצוהו להתענות רצופים לתקון נפשו שעור שיספיק לו לצורך התשובה ולייסר עצמו. עד שיהא רגיל לענות בצום נפשו ואז נתיר לו לשוב לדרך הממוצע שבו יעמוד. ואם לא יוכל טבעו לשאת מניעת הבשר לגמרי בפי"א ולהזיר עצמו מהיין נצוהו לאכול מבשר חצי השעור שהיה רגיל בו ולשתות מיין חציו או מעט פחות או מעט יותר וירגיל בהדרגה וכן אם חטא ברוב תשמיש. לא נאסור עליו המשגל זמן רב פתע פתאום כי יפול בסכנה כמ"ש

הרופאים אלא ימנע ממנו כפי השעור הראוי לעמידת הטבע בלבד. אח"כ יתרחק ממנו עד קצה האחרון האפשרי ושוב יחזור אל דרך המצוע ויחזיק בו וכן ארז"ל החכמים הנאמנים ברפואת הנפש והגוף אם רואה אדם שיצרו מתגבר עליו כו' וכן אפי' במדות הנוגעים בדברים שחוץ לגוף. שאין רעתם וטובתם נוגעת לנפש בעצם. כגון הכילות והפזור לא יתכן לשנותם בכפיה עצומה לטבע והרגל להחליף מדתו בדלוג למרחוק מקצהו הראשון לקצהו האחרון כי עם היות דבר כזה אינו נוגע לנפש אלא במקרה ועל דרך סבה רחוקה ואינה בנפש דבוקה וידומה שכבר יוכל להפרידה ממנו בבחירה קלה ולהעתיקה אין הדבר כן כי כח המדמה גדול מאד. עד שהרבה בני אדם יבחרו מות מחיים כדי להנצל מן העוני אחר שכבר שערה הנפש הצער הגדול הנמשך הקשור בו כשיתמיד. עם היות אפשר שיחזור ויתעשר. וכמ"ש חז"ל יש לך אדם שממונו חביב עליו מגופו. ולא עוד אלא שהיא מדת הצדיקים ואמרו לאיוב כי על זה בחרת מעוני. אע"פ שיסוריו היו קשים ממיתה. וארז"ל נגידא קשיא ממותא וידוע כי טוב המות מחיים גרועים אעפ"כ בחרום לו יותר מהעוני כבוחר הרע במעוטו הרי שעניות קשה ממיתה עצמה ומן הגרוע ממנה ע"כ היא ודאי היותר גרועה שבארבעה החשובים כמתים א"כ כשנאמר לכילי שיעזוב דרכו ויאחוז במדת הפזור ויסבב העניות לעצמו מי ישמע לנו ואפי' אם יסכים בדעתו להכריח טבעו ולכוף יצרו לחוש לרפואת נפשו במהירות להשליך כספו בחוצות ורכוש יבזור לא יוכל עליו ולא יגהה ממנו מזור כי יבחר למות מהלכד בפח העוני ואם יצויר שימצא איש שיקבל עצה זו לעשותה עדיין אינה נכונה אם מחמת שהרי זה כאילו אנו דנין אותו בדין נפשות וברע ממנו כאמור. ואם שיוכל לסבב לו גם המיתה ממש ואף קודם שיוציא המעשה לפועל ימות לבו בקרבו מפני הרע הגדול המצוייר במחשבתו שא"א לו להמלט ממנו בצאת הסכמתו אל הפועל או יפול בדאגה ותוגה שהיא מיתה מתמדת וטובה ממנה ההריגה. אחר שיאשנוהו מתקנת ורפואת נפשו אם לא בדרך זו ויקוץ בחייו לגמרי ותאבד נפשו עם הגוף ח"ו וכן אם נצוה המפזר לאחוז במדת הכילות עם שיחשב דבר נקל איננו ככה כי אחר שהתעצמה בו פעולת הפזור. קשה כמות לעזבה. וכן בכל המדות והלואי שיוכלו לעמוד בדרך המצוע בתחלה. לכן לא זו הדרך ברפואה החומרית ולא הפלוסופית כללו של דבר צריך להחמיץ דין זה בטרם נחליטהו לענין מעשה אולם צדק משפט הרב במקצת ובצד זולת צד שלפעמים יכבד חטא המדות עד שאין אנו חוששין להסכמתו ולבחירתו. וכופין אותו בע"כ עד שיאמר רוצה אני ונעניש‌הו עונש ממון וקנס אף אם נגע עד הנפש או עונש אחר אף אם לא יוכל עמוד בו מקיימין בו הלעיטהו לרשע וימות וכמו שעונשין אותו ביסורין ומכות וחובשין אותו. כמ"ש

ושבט לגו חסר לב ואפי' תצא נפשו. אם עונותיו לכדוהו בחבלי חטאתו הוא ימות באין מוסר וברוב אולתו. לא תהיה תקומה למפלתו וזה יובן כשהגיע רוע המדות לעבור (על) [אלטונא תקח: אל] הזולת. ואפי' רק במניעת ההטבה כגון שהפריש עצמו מן הצבור ולא נשתתף בגזרתם וסדרם לתת כפי ערכו. לצדקה ולצרכי הרבים קונסין לפי עוצם החטא והמשכו ולפום גמלא. בלי חמלה וכל זה ברע לבריות ואצ"ל ברע לשמים. גם יש אדם חזק בנין הגוף. שיוכל לעמוד בחלוף הטבע מקצה אל הקצה בבחירת עצמו. ולא יוזק גם בשינוי היותר עצום. והכל לפי מה שהוא אדם ולפי הענין. ודי בזו הערה):

ז

ולזה הענין לא היו החסידים מניחים תכונות נפשותיהם תכונה האמצעות בשוה. אך היו נוטים מעט לצד היתר. או החסר על דרך הסייג והשמירה ר"ל עד"מ שהיו נוטים מן הזהירות לצד העדר הרגש ההנאה מעט. ומן הגבורה לצד מסירת נפשו בסכנות מעט. ומטוב הלבב לצד יתרון טוב הלבב מעט. ומן הענוה לצד שפלות הרוח מעט וכן בשאר הענינים. ואל זה הענין רמזו באמרם לפנים משורת הדין:

ח

אבל מה שעשו אותם החסידים בקצת הזמנים מנטות אחר הקצה האחר. בצום. וקום בלילות. והנחת אכילת הבשר ושתיית יין. והרחקת (אנשים) [אלטונא תקח: הנשים]. ולבוש הצמר והשער. ושכונה בהרים. והתבודדת במדברות. לא עשו דבר מזה אלא דרך רפואות כמו שזכרנו עד כאן מח"פ הרב. מה שראינוהו צריך לבאור ב"פ הראשונים מהל' דעות. עם שהוא ז"ל האריך שם עוד יספוק שעור זה לכוונתנו הנה. ודע שרוב דברי הפרק הלז לקוח מס' המדות היווני אלא שטיהר בשיחה נאה של הרב. ע"ד תוספת מחול אל הקודש.

ובזה נסתם חלון א ונפתח בעז"ה:

חלון ב

א

צריך אדם שישעבד כחות נפשו כולם. לפי הדעת כמו שהקדמנו. וישים לנגד עיניו תכלית אחת והיא השגת הש"י כפי יכולת האדם לדעת אותה. וישים פעולותיו כולם תנועותיו. ומנוחותיו וכל דבריו. מביאין לזה התכלית. עד שלא יהא בפעולותיו דבר מפועל ההבל. והמשל בו. שיהא הכוונה באכילתו. ובשתייתו. ומשגלו ושנתו (וקיצתו) [אלטונא תקח: ויקיצתו]. ותנועתו ומנוחתו. בבריאות גופו לבד והכונה בבריאות גופו שתמצא הנפש כליה בריאים ושלמים לקנות החכמות וקנות מעלות המדות. ומעלות השכליות. עד שיגיע לתכלית ההוא. ועל זה ההקש לא תהיה אז כוונתו אל ההנאה

לבד. עד שיבחר מן המזון והמשתה הערב. וכן בשאר ההנהגות אבל יכוין אל המועיל. וכשיזדמן שיהיה ערב יהיה. וכשיזדמן שיהיה בלתי ערב יהיה. או יכוין אל הערב ע"ד חכמת הרפואה. כמי שחלשה תאותו למאכל. יעירה במזונות המתובלות הערבות. שנפש האדם מתאוה להם. וכן מי שתתעורר עליו מרה שחורה יסירה בשמיעת הנגונים. ובמיני זמר. בטיול הגנות. ובבנינים הנאים וחברת הצורות היפות. וכיוצא בה. ממה שירחיב הנפש. ויסיר חולי המרה השחורה ממנו. והכונה בכל זה שיבריא גופו. ותכלית הכוונה בבריאות גופו. לקנות חכמה. וכן כשיתעסק לקנות ממון. יהיה תכלית כונתו בקבוצו. שיוציאנו במעלות. ושימצאהו לחושי גופו ולהמשיך מציאותו. עד שישיג וידע מהשי"ת. מה שאפשר לדעתו. ועל זה ההקש יש למלאכת הרפואות מבוא גדול מאוד במעלות השכליות והמדות ובידיעת השי"ת ובהגיע אל ההצלחה האמתית. ויהיה למודה ובקשתה עבודה מן העבודות הגדולות ולא תהיה אז כאריגה וכנגרות כי בה נשער פעולותינו. וישובו פעולות אנושיות מביאות אל המעלות האמתיות. כי האדם שיבא ויאכל מזון ערב אל החיך. טוב הריח. שנפש אדם מתאוה לו. והיא מזיק לו. ואפשר שיהיה סבה לחולי קשה או למיתת פתאום. זה והבהמה אצלי שוין. ואין זה פעל האדם. מאשר הוא אדם בעל שכל. אמנם הוא פעל אדם מאשר הוא חי. נמשל כבהמה נדמה ואמנם יהיה פועל אנושי כשיאכל המועיל לבד. ופעמים יניח הערב. ויאכל הנמאס כפי בקשת המועיל. וזה פעל לפי הדעת. ובזה נבדל האדם בפעולותיו מזולתו. וכן כשיבעול כשיתאוה. מבלתי שישמור הנזק והתועלת. יש לו זה הפעל לא מאשר הוא אדם. ואפשר שתהיה הנהגתו כולה לפי המועיל כמו שזכרנו. אלא שישים תכליתו בריאות גופו ושלמותו מהחיים לבד. ואין זה חסיד כי כמו שבחר זה הנאת הבריאות בחר זה האחר הנאת המאכל או הנאת המשגל וכלם אין תכלית אמתית לפעולותיהם. אבל הנכון שישים תכלית כל מה שיתעסק בו בבריאות גופו. והמשך מציאותו על השלמות. כדי שישארו כלי כחות נפשו אשר הם איברי הגוף שלמים. ותתעסק נפשו מבלי מונע במעלות המדות ובמעלות השכליות. וכן כל מה שילמדהו מן החכמות ומן הדעות שישיג מה שהוא מהן דרך לתכלית ההוא. אין בו דין ודברים. ומה שאין בו תועלת בתכלית ההיא. כשאלת החשבון וספר החרוטים ותחבולות ולהרבות משאלות אל ההנדסה. ומשיכת המשקלים. והרבה כיוצא באלו. יהיה כונה בהם לחדד בהם השכל. ולהרגיל כח השכלי. בדרכי הראיות. עד שיגיע לו לאדם קנין ידיעת ההקש והראיה מזולתו (באמת אין לנו צורך לאבד זמן בדברים הללו. ויש אתנו הון עתק בחכמת תורתנו הקדושה. המקנה חדוד השכל בשלמות משמחת לב מאירת עינים) ויהיה לו

זה הדרך שיגיע בה לידיעת אמתת השי"ת. לכן בדרכי האדם כלם. אין צריך שידבר אלא שיבא לנפשו בו תועלת. או ירחיק היזק מנפשו. או מגופו. או בחכמה או במעלה. או בשבח מעלה. או מעולה או לגנות גנות. או מגונה. כי קללת בעלי החסרונות. וזכרם לגנות. אם יהיה הכונה בו לחסדם אצל בני אדם. עד שיתרחקו מהם ולא יעשה כמעשיהם הוא מחויב והוא מעלה. הלא תראה אמרו יתעלה כמעשה ארץ מצרים אשר ישבתם בה לא תעשה. וספר הסדומיים וכל מה שבא מגנות בעלי החסרונות. וזכרם לגנאי. ושבח הטובים והגדלתם אין הכונה בו רק מה שזכרתי לך. עד שימשכו בני אדם אחרי הדרכים הטובים האלה. ויתרחקו מדרכי הרעים ההם. וכשישים האדם כוונתו אל זה הענין. יבטל מפעולותיו. ויחסר ממאמריו הרבה מאד כי מי שיכוין אל זה הענין לא יתעורר לפתח הכותלים בזהב. או לעשות רקום זהב בבגדיו הנאים. האלקים אם לא יכוין בזה להרחיב נפשו כדי שתבריא וירחיק ממנה חליה עד שתהיה בהירה זכה לקבל החכמות והוא אמרם ז"ל דירה נאה ואשה נאה ומטה מוצעת לת"ח כי הנפש תלאה ותעכור המחשבה. בהתמדת עיון הדברים הכעורים כמו שילאה הגוף בעשותו המלאכות הכבדות. עד שינוח וינפש. ואז ישוב למזגו השוה. כן צריכה הנפש ג"כ להתעסק במנוחת החושים בעיון. לפתוחים ולענינים הנאים. עד שיסור ממנה הלאות. כמ"ש כי הוו חלשי רבנן מגרסייהו. הוו אמרי מילתא דבדיחותא. ויחשוב שעל זה הצד לא יהיו אלה. רעות. ולא מעשה הבל. ר"ל עשיית הפתוחים והציורים בבנינים. ובכלים ובגדים. ודע שזאת המדרגה. היא מדרגה עליונה מאד וחמודה לא ישיגוה אלא מעט מזער ואחר הרגל גדול. וכשיזדמן מציאות האדם שזה ענינו אני אומר שהוא למטה מן הנביאים (ירצה קרוב למדרגתם) ר"ל שישמש כחות נפשו כולם. וישים תכליתו ידיעת השי"ת לבד. ולא יעשה מעשה קטן או גדול. ולא ידבר דבר אלא שהפועל ההוא או הדבר ההוא מביא למעלה או למה שמביא אל מעלה והוא יסתכל בכל פועל ותנועה. ויראה אם יביא אל התכלית ההוא. או לא יביא. ואז יעשהו (או יניחהו) וזה אשר בקש ממנו יתברך. שנכוין אליו באמרו ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך. ר"ל בכל חלקי נפשך שתעשה תכלית כל חלק ממנה. תכלית אחת. והיא לאהבה את הש"י וכבר הזהיר הנביא ע"ז ג"כ. ואמר בכל דרכיך דעהו ופירשו חז"ל ואמרו אפילו לדבר עבירה ר"ל שתשים לפועל ההוא תכלית והוא האמת. אע"פ שיש בו עברה מצד אחד. וכבר כללו חז"ל זה הענין כולו. בקצרה במלות מועטות. מורה על זה הענין הוראה שלמה מאד. עד כשאתה תבחן קוצר המלות. איך ספרו זה הענין הגדול והעצום כולו. אשר חברו בו חבורים ולא השלימוהו תדע שנאמר בכח אלהי בלא ספק. והוא אמרם

בצואותיהם וכל מעשיך יהיו לשם שמים. וזהו הענין אשר בארנוהו בזה הפרק. ע"כ מח"פ ולהיותו באמת כלל גדול בתורה יקר לאין ערך לא חששנו מלהעתיק כל אריכות לשונו של הר"מ ז"ל זה פעמים. עם שכבר דברנו בו ג"כ איזה פעמים במאמרים קצרים כוללים. והם מפוזרים בחדרי הבית הגדול והקדוש בכל זוית ופנה. היום אשיב לך מגיד משנה. ויהיה לך למנה ובזה נסתם גם חלון ב

חלון צורי

ועדיין צריכין אנו למודעי ולפתוח בעזר אלהי צורי:

חלון צורי צור תעודה. חתום תורה בלמודי מדה ומדה. שעדיין אנו מבחוץ ממששים כעור באפלה. למצוא דרך סלולה. איך להוציאם אל הפעולה. להגיע אל התכלית. להשיג ע"י עיון דרוש זה הטוב הנכסף כבוד מכל כלי חמדה. כי הנה חקרנו (בפרק הרמ"א) [בפרקי הר"מ] ז"ל וראינו דבריו טובים ונכוחים ושומע אין להם (וכן כל דברי ספרי מוסר בעלי העצות הטובות. אין אחד מאלף שיאזינם באזנים קשובות) אצל רוב אנשי העולם. יחד עשיר ואביון חכם ועני בדעת. לכל העם מקצה אין עצתו נשמעת לא לבד ימאנו לנסות הדלוג הרחוק כנזכר והיה בעיניהם כקסם שוא כאומר על מנת שתעלה לרקיע להרוס גבול הטבע ולעבור חוק אלא אפילו לאחוז במדת המצוע הקרוב מאד. לא יחפוץ אחד מני אלף ולא יחמוד ואף אם קצתם יחפצו בו. לא יכירוהו. מי ומה הוא. ובמה יוודע איפוא ואיזה שעור לדבר לומר עד פה. תבוא דרך המצוע. בלי להוסיף ולא לגרוע. וכבר ידעתי אנשים הסכימו בדעתם להתנהג במעלת המדות עד הקצה האחרון. עד"מ להיות עניו כהלל למנוע עצמן מכל כעס וחרון ומיד עברו עברה וזעם. על דבר קל יבהילו ברוחם לכעוס בקול רעם. לא הקיצו משנת אולתם ולא נערו כפעם בפעם ולא כעוברים בזדון. למרות את פני האדון. אדרבה לבם נשבר בקרבם ישיחו ויחפש רוחם איך נהיתה הרעה הזאת שאין אדם שליט ברוח קנאה חמת גבר להשבית קלון ומדון עם שקראו הרבה בס' מוסר אשר הרבו חזון במועצות. להזכיר לשבח המדות הנאות ולגנות הרעות המוקצות. והתאוו ללכת בדרכי ישרים מדותם למצות ולמאוס במגונות להפילם חללים ולקצות אכן לא ידעו לגרש ולשרש עיקרי המדות המרות והחמוצות. ע"כ נעו עברים בחוצות כמדומה שאין תקנה לעלולי המדות לרפאותם ולשנותם להחליפם בזולתם אין תרופה למחלתם אם כן למה זה אנכי הרה עמל להבל איגע ליקח עמי דברים לרפא משובת פתים כל מחלה כל נגע. וכל רופא אומן נלאה למצוא פתח תקוה לשוטה הנפגע רפואת תעלה אין לו יגזור ויאמר נואש אין דן דין למזור. ואשתומם כשעה חדא בלב זוחל ונרעד ואומר אהה ה' אלקים הרופא אין לאנוש הצרי אין בגלעד. הלשוא בראת

כל בני אדם יעלו בתוהו ויאבדו ויגועו בבלי דעת יסודם וחקר כבודם. האם להבל וריק נתת לנו את הנפש הזאת. ולחנם הודעת לה מדע וחכמה לא לעזר ולא להועיל כי אם לבושת גם לכלימה. אם לא תוכל להביאה לידי מעשה הרצוי לנצור תושיה ומזימה וכל חכמה ופעל ובחירה. אמנם הוא לתכלית טוב. וגדר הטוב הוא אשר הכל יכספוהו (כדבר החוקר בראש ס' המדות. וכן אמר עוד בשני שאין המכוון בחכמה זו בידיעה בלבד אלא במעשה) ואולם רוב האנשים יודעים ומשיגים שיש מדות טובות כרצון וענוה. ושכנגדן רעות ככעס וגאוה. אבל נכנס בהם הטעות וחלוק (דעה) [דעות]. מאין מכיר על מה יסודותיהן הטבעו מאיזה מקור יצאו חלופי המדות והתכונות מהיכן הגיעו על כן לפעמים יאמרו קצתם לרע טוב ולטוב רע וקצתם יוסיף מנת חוקם וקצתם יגרע. וסבותי אני ליאש את לבי מעיון זה להניח לי מעצבי בעודי מחריש משתאה בלב נשבר ונכאה והנה נוגע בי כמראה אדם ויחזקני ויאמר מה לך נרדם. קום קרא אל אלהיך אולי יתעשת אשר בטוחות חכמה שת. הלא נתן לך ה' לב לדעת כי לא יוודע הדבר באמת כי אם בסבותיו ועל ידי משיגי העצם הוא נגדר ויושג המבוקש הנכסף והמהודר כי בסור הסבה יסור המסובב ויעדר. ובזה קצר הר"מ (ועמו ספרי המוסר בכלל) כל דבריו אחת הן ללכת בדרך המצוע ועדיין יצטרך להודיע היאך נגיע למצוע חסרו דבריו השלמות והניח לך מקום להתגדר. ועתה דרוש וחקור סבות התכונות ומקריהם. אם תבקשם ככסף תמצאם ותשיגם. אז תבין יראת ה' ויהיו חיים לנפשך ורפאות לחולי מדותיך ותכונותיך יכונו לכל חפציך תנהיגם ואתנה את לבי לדעת חכמה ודעת הוללות וסכלות לחשוף שרשיהם שרשות גבלות:

ולזה אקדים לשון הר"מ בשמיני מפרקיו כה אמר: % א אי אפשר שיולד האדם מתחלת עניניו בטבע בעל מעלה. ולא בעל חסרון (מדותי) כמו שאי אפשר שיולד אדם בטבע בעל מלאכה מן המלאכות. אבל אפשר שיולד בטבע מוכן למעלה. או לחסרון בהיות פעולות האחת מהן יותר קלות עליו מפעולות האחרת. והמשל בו כשיהיה האדם מזגו נוטה אל היובש. ויהיה עצם מוחו זך והלחות בו מעט יקל עליו לגרוס ולזכור ולהבין העניינים יותר מבעל לחה לבנה רב הלחות במוח. אבל אם (ינוח) [אלטונא תקח: יונח] האיש ההוא המוכן במזגו אל זאת המעלה מבלתי למוד כלל ולא יעורר כחותיו ישאר סכל בלי ספק וכן כשילמדו ויבינו זה העב הטבע רב הלחות יידע ויבין. אבל בקושי ועל זה המין בעצמו ימצא איש שמזג לבו יותר חם ממה שצריך יהיה גבור ר"ל מוכן לגבורה אם ילמדוהו (הגבורים) [אלטונא תקח: הגבור']. יהא גבור במהרה ואחר מזג לבו יותר קר ממה שצריך והוא מוכן לצד המורא והפחד וכשילמדוהו וירגילוהו לא יקבלם

מהרה ואם יכוין לבו הגבורה לא ישוב גבור רק בקושי גדול אבל ישוב כשירגילוהו בלי ספק כו' שפעולות האדם כולם מוסרות לו אין מכריח אותו בהם. ולא מביא זולת עצמו כלל. שיטהו לצד מעלה או לצד חסרון אא"כ יהיה לו הכנה המזגית לבד. (ועמ"ש בס"ד בשער המטרה) כמו שבארנו שיקל לו ענין או יכבד עכ"ל הצריך לענין שאנו בדרכו: % ב ואם הדבר כן שכל נטיית המדות בא מצד המזג נצטרך לידע ולהכיר מהו המזג: % ג ולפי שהוא עיקר גדול מאד (שרפואת) [אלטונא תקח: ברפואת] הגוף והנפש גם יחד. לכן נאריך קצת בזה ונאמר כי יאות לכל בעל צורה אנושית לדעת מ"ש הטבעים והרופאים וכן הוא בס"ה ובס' המקובלים שכל ההפכים שבאדם הם מחמת הרכבתו מארבע יסודות ארמ"ע (ועם שבעלי האלקימיא מניחים יסודות אחרי' מ"מ הם נכללים באלו) שברא הש"י ארבעה חלטים באדם. המיוחסים לארבעה יסודות שמהם הורכב

א

המרה הירוקה היא חמה ויבשה. כטבע האש ומשכנה בכיס המרה וכשתרבה בגוף כולו נמשך ממנה הירקון (וראוי לשתות בכל יום אוקיא וחצי ממין עולשין בחצי אוקיא צוקיר ויבריא) ואם הרבתה באבר אחד תמשוך אחריה הצבת (והרוצה לנצח זאת המרה יתנהג לאכול דברים חמוצים) והחריצות והעזות והרוגז והתחרות כלם באים ממנה ונחלקת למינין ותועלתה לעורר כח הדוחה שבמעיים. ולהרחיב הגידים הצרים והדקים ברוב חריפותה וחדודה. כדי שיכנס בהם הדם:

ב

הדם הוא חם ולח. כטבע האויר ומבואו מן הכבד ומשכנו בווריד‍ין ובלב ושולטנותו בשטח הגוף ובמוקדם הראש. תועלתו ידועה שהוא כח הגוף ומשכן הנפש ואשר ישיג לנפש מסגולת הדם הוא השחוק והמשגל והשינה. ומעצם הדם נברא כל אבר חם ולח כמו הבשר והעורקים והעצבים והכליות והבצים והחזה והלב והושט והלשון והכבד והחי שדמו זך מעט חם הוא יותר מבין ומי שדמו עב הוא כעסן (ואשר ירבה דמו ביותר יצטרך להקזה):

ג

הלחה הלבנה. היא קרה ולחה כטבע המים וקרירותה הוא כנגד חומו של כבד. וחמימותו של דם כנגד קרירותה שלזו הלחה. ואם יהיו שניהן שוין כפי הראוי למזיגתם אזי יהיה שלום לגוף אמנם אם יתעורר הדם וישפיל הלחה אז יעורר החרס והשחין. ואם ישפיל הדם. ותעור הלחה. אזי יתגבר קרירותה על האדם. הוא הקדחת. וכן רוב החלאים מתגבורת זו הלחה הן באין וכן העצלה. והכשלון. והכבדות והשכחה. ואחור המענה. ומעוט התנוע' והשעול ומעוט המשגל והפלאגה (שתוק בל"א שלא"ק) והרעד

מזאת הלחה ושכונתה בריאה וקרירותה מגיעו האויר הנכנס אל הגוף בתוך קנוקנות הריאה. והריאה מגיעו אל הלב ומועילו ועוזרו ויתרפא עמו ההבל העולה אל המוח. ותקון הנפש. החיה בזה. וגם בחום הטבעי. וברא הבורא יתברך המוח והריאה וכל מה שיש בגוף מן האיברים הקרים הרטובי'. מזאת הלחה. ורובה שוכן במוח ובריאה כמו שהמים מתחלקים לשני חלקים ראשיים חלק על פני הארץ. וחלק באויר ישאהו הענן. כן היא זאת הלחה. ממנה בריאה. וממנה יטפטף מן המוח. כמו הטל הנוזל מן השמים. ושולטנות זו הלחה באחרית המוח ובחזה עם היותה ודאי מתפשטת בכל הגוף דרך חוט השדרה. וכשתרבה זאת הלחה בכל הגוף. תמשוך השדפון הבשרי. ואם הרבתה באבר אחד תמשך הצבת הידוע בנפיחת לחה. וצבות רך ואין עמו כאב. והרוצה לנצח זאת הלחה יתנהג לאכול מאכלים מלוחים:

ד

המרה השחורה. היא קרה ויבשה כטבע העפר. משכנה בטחול. ונחלקת לטבעית והוא קר ויבש (תועלתה לעורר החפיצה באצטומכא. ע"י השחרות הבא אליה דרך צנור מחובר בשניהם. ועוד צנור אחר יש לו דבוק בכבד לנקותו ולמשוך אל הטחול הפסולת והשחור. וע"י נקיון זה טחול שוחק. ועפ"ז תבין ג"כ מ"ש רז"ל כבד כועס. ר"ל ע"י הירוקה התלויה בו. ומרה זורקת בו טפה ומניחתו היא המרה השחורה. ותדע כמה דבריהם נכוחים למבין בחכמת הטבע) וליוצאת מן הטבעית. ומתילדת משרפת החלטים. והנטירה והנקימה. וההקפדה. ורוח קנאה ורוע לב. וזעף הפנים. הוא בא ממנה. וכשתרבה בכל הגוף תמשוך חולי היגון. והרוצה לנצח זאת המרה. יתנהג לאכול מאכלים הדשנים והשמנים: % ג וכמו שארבעת החלטים האלה הם מיוחסים לארבע יסודות כנ"ל. כן זמן פרקי השנה מיוחסים לארבעת החלטים שבכל פרק ימשול חלט אחד. על שאר חלטים. כיצד ארבע פרקי השנה הם קור. וחום. קיץ. וחורף. זמן הקור הוא הסתיו. והוא קר ורטוב ובו מושלת הלחה הלבנה וזמנו מתקופת טבת עד תקופת ניסן. זמן החום והוא האביב היא חם ולח כטבע האויר ובו התעוררות הדם. וזמנו מתקופת ניסן עד תקופת תמוז. זמן הקיץ הוא חם ויבש כטבע האש. ובו מושלת המרה הירוקה. וזמנו מתקופת תמוז עד תקופת תשרי זמן החורף קר ויבש כטבע העפר ובו מושלת השחורה וזמנו מתקופת תשרי עד תקופת טבת: % ד וגם ימי האדם הם נחלקים לאלה הזמנים. והם זמן הילדות. וזמן הבחרות. וזמן הישישות וזמן הזקנה. שבכל אחד מאלה הזמנים מושל חלט אחד על שאר החלטים כיצד מעת יצירת האדם עד עשרים שנה. הוא זמן הילדות. ואז גדל האדם. ומזגו הוא חם ולח ולכן מושל בו הדם שמגדל אותו.

וזמן הבחרות. הוא מעשרים עד ארבעים. אז נשלם גדולו ומזגו חם ויבש ומושלת בו המרה הירוקה. זמן הישישות מארבעים עד ששים אז מזגו קר ולח ומושלת בו הלחה הלבנה. זמן הזקנה מששים ולמעלה מזגו קר ויבש בתכלית והיא מזג העפר ומושלת בו השחורה: % ה גם בכל יום ויום אחד מהחלטים מתגבר ששה שעות כמשפטו כיצד הדם הוא מתגבר מתשע שעות מהלילה עד שלש שעות ביום. והמרה (מ)[אלטונא תקח: ה]ירוקה משלש שעות מהיום עד תשע ממנו והמרה השחורה מתשע שעות מהיום עד שלש שעות בלילה. והלחה הלבנה משלש שעות מהלילה עד תשע שעות ממנה: % ו וכן יקבלו החלטים תגבורת לפי האקלמים המתחלפים כי באקלים הקרוב לקוטב הצפוני תתגבר השחורה. ותחת המשוה תתגבר הירוקה. ובפלך ממוזג כגון הרביעי שהוא אמצע הישוב הצפוני (בו א"י ביחוד) והסמוכים אליו מעט מפה ומפה הם מגבירים הדם [אלטונא תקח: לשוכניהם] והקרובים לעגול הצפוני יותר מגבירים הלבנה ביושביהם ויהיו אנשי נוף ונוף מיוחסים לחלט חלט עם היותם במקומם מזוגי הטבע כראוי. לפי המחוז ומצב המדינה מ"מ יחשבו עלולים. בערך אנשי פלך אחר (וכן טבע הנקבות בכלל. הוא יוצא המזג בערך הזכרים. וכן הזכרים בערך הנקבות כי רוב טבע הנקבות ממזג לבנה ודם ורוב הזכרים מירוקה ושחורה בערך אל הנקבות) והיוצא מפלך לפלך יהא עלול ממש ע"פ הרוב ויקבל היזק לטבע לפי רוב השינוי והתחלף האויר. מהאויר שהיה בו קודם זמן רב. וביחוד אם הוא מהתולדה וזה יובן בשווי המזג אבל העלול במקומו יבריא לפעמים בצאתו לפלך אחר כגון העלול מהלבנה ודר בפלך קר תקנתו ללכת לפלך חם וההפך בהפך. אמנם הפלך הממוזג שבפלכים כמו שהוא הרביעי הוא נאות לכל ישרי המזג: % ז (וכל הגולה ונודד ממקומו אפי' אינו נודד ללחם הוא ירוקי שחוריי בערך השקט על שמריו. כמ"ש במ"ר בתלמיד שלא היה יכול להבין ולסבור תלמודו. מחמת שלא היה במקומו עם שהתנוק כשנולד שם צריך לשמרו מהיתושים שלא ינקרו מוחו ולהפך האזרח רענן הוא דמוי לבניי בערך המטולטל. כמ"ש רב"ת אי הוית באתרי. הוינא מחוי לך חורפאי. ואפילו בריח עפר ארצו האדם מתפעל ומתחזק טבעו כמו שאמרו בסבי דבי אתונא שדי עלייהו מעפרייהו אקשי לאפי מלכא: % ח וכן החברה הנעימה והנאה תגביר כח הדם והמאוסה תגביר הירוקה והמופלגת ברוע. בצירוף היאוש מתוכחה תרבה השחורה והשכונה עם בעלי הצער והיסורין. תוסיף בלבנה גם בשחורה: % ט וכן יתעוררו ויתגברו החלטים לפי ההתעמלות והמנוחה. ושאר פגעי החושים החצונים והפנימים כי בעמל שוה והלוך (ישור) [אלטונא תקח: ישר] יתעורר הדם. ובהפלגת ההתעמלות. תתגבר הירוקה והתמדת הישיבה ובמנוחה

תגבר הלבנה. ובהפלגת השביתה והבטלה וכן בעמידה מתמדת תגבר השחורה: % י וכן יתפעלו בדבור או בשתיקה כי המכלכל דבריו במשפט שוה יתיישר מזגו וישלוט הדם ביושר והמדבר בצואר עתק לשון מדברת גדולות בהמיה וברבוי. מעורר הירוקה והמרבה בשתיקה מרבה כח הלבנה. מפני שאינו מחתכה בדבור. והמפליג בשתיקה מרבה השחורה: % יא וכן הדבר בתעורה ושינה. כי המנהיג אותם בשוה. מגדיל כח הדם והמרבה להקיץ מגדיל הירוקה. והמפליג מגדיל השחורה. והמרבה בשינה מגדיל הלבנה: % יב וכן יש למשגל מבוא בהתפעלות החלטים כי כאשר יפעלהו בשעור כהוגן וכראוי לטבעו ועל פי ההנהגה הטובה (המבוארת במטת כסף) תיטיב הבריאות. כי ישקוט רתיחה הירוקה ויוסיף כח הדם ותורק השחורה והלבנה. איש על מקומו יבוא בשלום ואשר יפליג ריבויו יעור הירוקה וכאשר ימעט כן תרבה הלבנה. וכאשר יעזבהו זמן רב כן יוסיף השחורה: % יג וכן הוא הענין בהנאת החושים וצערם בכלל כי כל מה שיתענג בו בשווי משמיעה ומראיה וריח וטעם ומשוש. מוליד דם טוב ובריא. והפכו מוליד השחורה. אמנם מיעוט הצטערות ורוב התענוג מוליד ירוקה ומיעוט תענוג ובפרט בהיותו בלי הפעולות מצער יוליד הלבנה. ובתענית תגבר הירוקה ובריבוי כן ירבה השחורה ובשובע ירבה הדם ובהפלגתו יוליד הלבנה: % יד וכל הטעמים נחלקים לארבעה יסודות כיצד כל טעם מתוק הוא חם ולח. ויוסיף בדם וכל טעם מר חם ויבש מוסיף בירוקה וכל טעם חמוץ קר ולח. ויגרום תוספת הלבנה וכל טעם חריף וחד בו תוסיף השחורה השרופה ופרטי טבעי המאכלים והמשקים יזכרו בעז"ה אצל ברכתם: % טו וכן הריחנים לפי חדותם וחריפותם. או מתיקותם ועריבותם או באושם וסורחנם ומרירותם יבחנו בארבעת החלטים: % טז וכ"ה במושגי השמע הדברים המקניטים ושמועות רעות וקול עצב יעוררו הירוקה. ואם יפליגו יעירו השחורה והקול הערב והבשורות הטובות ודברים רכים ונעימים יעירו הדם ובהפלגת התמדתם. תעיר הלבנה: % יז וגם התכונות הנפשיות המתפעלות מהחלטים בהתעוררם והתגברם ישובו פועלים ויסבבו שינוי בחלטים. כי השמחה הישרה. וכן האהבה הממוצעת יוסיפו תת כח בדם. לב שמח ייטיב גהה. והקנאה והשנאה והכעס יוסיפו בירוקה והדאגה והאנחה בשחורה והפחד והעצבון בלבנה. וכן התכונות העשיות בערמה ובתחבולה. ומתדמות לפעולת המדות עם היותן בלתי אמתיות. יסייעו ג"כ בהתעוררות החלטים: % יח וכן יפעלו המעלות השכליות בחלטם כי הלמוד הפשוט והשוה בעמל ובדבור וסדר ישר. יעזור בכח הדם אמנם מהלמוד הקשה בהתחלתו ומהעיון המורכב והמתמיד. וטרדת המחשבה ועומקה. תתפעל הירוקה. ובהפלגת העיון המסובך והעמוק. וכ"ש כשיצורף

אליו רוע הסדר. ימשוך אחריו השחורה וע"ז אמרו כל ימי עני רעים זה בעל תלמוד ובמחשכים הושיבני כמתי עולם זה תלמודא של בבל: % יט ומהירות השכל וחדודו. מהירוקה והנדיבות והרצון מפעלי הדם והענוה והבושת מהלבנ' ויראת שמים וכניעות מהשחורה: % כ וכן יתפעלו החלטים באיכות האויר הקר והחם והלח והיבש והמזוג וכן באדים וקטורים עשניים וגפרתיים ושמניים או בוסמניים: % כא כללו של דבר כל המציאות הלזה המורכב מארבע היסודות. יתפעל ויקבל חלוף מזג. וישתנו אכיותיו בהשתנות הזמן והמקום ובפגעים ובמקרים ועליהם צריך כל חכם לב להשקף אם ירצה לרדוף שלום בין ארבעה האחים הללו. אשר מבטן א' יצאו (כמבואר במוסד רביעי מאוצר הטוב. איך השתלשלו זה מזה. ויתהפכו ג"כ ויתחוללו זה לזה) בשלומם יהיה לנו שלום בגוף ונפש ואם יתעוררו להתגבר האחד על חברו. וילחמו זה עם זה אין קשה כשנאת אחים הללו. ויבקשו להשחית איש את אחיו יחדו יכליון. אם לא יהא להם מנהיג חכם משקיט הריב לפני התגלעו בצלו יחסיון. כי הוא ישגיח עליהם לעשות משפטיהם בטרם יגישו עצומותיהם. וירבה האהבה ביניהם. להכנע זה לזה. ביום טובה ובעת רעה איש את אחיו יעזורו. בשלום ובמישור יתנהגו זה עם זה בריתם ינצורו: % כב אחרי הודיע אלהים אותך את כל זאת. כמעט כל חכמת רפאות הגוף והנפש בידך בבחינת הסבה החומריית הצוריית והפועלת. כי בהסר הסבה. יסור המסובב. לכן תדע שרפואת הנפש מחולי המדות. היא עצמה רפואת הגוף ממש. וזה הסוד לא שערו ולא זכרו רוב בעלי ספרי מוסר. כמעט כולם לא ידעו ולא חשבו שיש מבוא לרוע מזג ומדוה הגוף להחליא הנפש ושתבריא בהסיר המדוה והיטיב המזג. רק על דרך דמיון אמרו כי ישיג לנפש חולי. ושצריך לעסוק ברפואתם והכינו לה נרתק של רפואות בציורים ודברים שכליים בלבד. וזה אמנם לא יצדק בכל אופן ובכל פעם בעצם. כי אם בסיוע והכנה ע"פ הרוב כי באמת חולי הנפש קשור בחולי הגוף. לשניהם מקור אחד. הוא רוע המזג העלול. ואין ביניהם אלא יתר ופחות כי מדרגה קטנה מרוע המזג תספיק להחליש הנפש. להיותה עצם רוחני לא תוכל לסבול שום בלבול וערבוביא במשכנה. ותרגיש במעט היוצא מהשווי ותתפעל בו. משא"כ טבע הגוף שהוא עצם קשה חומרי. לא ישיגהו ההרגש והצער. כי אם במדרגה גבוהה מקלקול המזג. מ"מ סבה שרשית אחת היא להם. ולפיה תבוקש הרפואה באופן אחד. לא יתחלף כי אם בחסר ויתר: % כג אלא שצריך לבחון סבות רוע המזג. אי אלו הם. כי סבותיו רבות ודתיהן שונות. ברוב יהיו עצמיות ולפעמים תהיינה מקריות מתחדשות ולפי חלוף הסבה ישתנה סדר הרפואה בעצם וראשונה כי אשר נפל רוע המזג בגורלו הטבע שם על שכמו. והוא מנת

חלקו מבטן אמו ונמסר ביד אדונים קשה. הוא רוע לב החלטים האלה השולטים בו ולא יסכימו בחפשיותו. כל מחשבותם להרע לו. לאדם כזה לא יועילו דברים בלבד. בדברים לא יוסר עבד מושלים אלה שבוי ואסור בזיקים הלא בע"כ שלא בטובתו ישמע לעצתם. ויכנע לגזרתם אחר שנקשר בעבותות הטבע. ושקע בחומר חלט אחד וטבע. לא ישגיח בדבור ואזהרה. ולא ישים על לב אף אם אחריתו תהיה מרה. הא למה זה דומה לאם נצוה על המדמה שלא ידמה או נזהיר לזן ולדוחה שלא יעשו פעולותיהם ולמגדל שלא יגדל. ברוב דברים לא יחדל לפיכך זאת העצה היעוצה לבוא לעזרת קשה יום להצילו מיד שוסהו עד לא יעשה עמו כלה ונחרצה לפתחו ממוסרי צוארו ומן האזיקים אשר על ידו והונחו שתים אשר ברגליו לפרוק עול החלטים המתקוטטים מעליו להרחיק כפם ממנו ואימתם אל תבעתהו לעשותו בן חורין ועבד חפשי מאדניו להפך השט' עליונים למטה ושרים הולכים כעבדים כפופים אליו סרים למשמעתו זהירים וזריזים במשלחתו וזה יהיה בהשבת החלטים איש על מקומו בשלום על פקודתו ומשמרתו כענין ההשגחה בפעולת הרפואה להסיר מחלת הגוף. כן צריך לנהוג ממש בעשיית רפואה חומרית לחולי הנפשי בהיות הסבה החומרית אחת היא לשתיהן לא יתחלפו כי אם ביתרון וחסרון לכן העלול מהמדות שמוצאה מן הירוקה צריך להתעסק ברפואתו על דרך זה לנקותה ולהסירה בהרגל אכילת דברים חמוצים. וישתה מי העולשין כנ"ל ואם לא יספיק זה. יעסוק בממרקי הירוקה כמו מאנ"ה. וריאו ברברו שקאמוניא אז יסור סובלה מעל צוארו וינוח לו מעצבו ומרגזו ויוכל למשול ברוחו ככל אות נפשו באין מונע ומעכב ובזה תקיש לבעלי שאר החלטים לעשות להם כראוי חוקים ומשפטים כגון להקיז הדמיי. ולהריק השחורה בעלי סיננה והלבנה בשורש יאלאפה והרבה רפואות כיוצא בהן או להתעסק בהרקת ארבעתם עם מאנה מירקוריאו. או מירקורי"או דולצי וזולתם הידועים לרופאים כי לא באתי לחבר ספר רפואות מעשיי רק באנו להזכיר דרך הערה כללית. להורות דרך רפואות וחולי המדות עם מדוה הגוף בשוה. כמו שישתדלו הרופאים בהמציא מנוח לגוף הנחלה. בהסרת העלה. ככה יצטרכו להשתדל בתקנת התכונות הנחלות והמדות המגונות להריק החלטים מהוספותיהם ולהעמידם על השווי וישקיטו המדות העלולות מחמתם וירפו התכונות הקשורות בהם ובבחינה זו הרופא הבקי ברפואת הגוף הוא עצמו יוכל לעסוק ברפואת הנפש ומחלת המדות. אחר שיוודע לו שרשי המדות מוצאם ומקורם ויסתכל לחקור הסבה האמתית לתכונת הנפש ההיא אשר אותה רע ואהבה רע מטוב ומאיזה מזג וטבע הוא העלול: % כד אמנם להכיר

המזגים יעודו עליהם מדות אנשיהם וכבר נזכרו למעלה ועוד הם ניכרים בסימנים נאמנים. מבחוץ ומבפנים:

ואלה הם סימני הירוקה

א רובן קצרים **ב** כחושי הבשר **ג** וזקנם דק מרוב חום שרשי שבהם **ד** כשמדברים מרימים קולם בשאון רב **ה** פניהם כרכומים או נוטים לאדום **ו** יש להם נשימה רבה **ו** חוש הראות שלהם טוב **ח** אוכלים הרבה ומעכלים היטב **ט** על הרוב נדמה להם בחלומם מלחמה ודליקה **י** לשונם כמורג חרוץ **יא** ראשם כחוש הבשר **יב** דפקם חד קשה ומהיר:

ואלה סימני מזג הלבנה

א אינם כל כך גבוהי קומה אבל מסורבלים בבשר ושמנים מהרטיבות שבגופם **ב** עורם רך ולבן **ג** שערות ראשם מוסרקים ורכים **ד** קופצת עליהם זקנה מחמת חומר מימיי שבהם וקרירות הגוף **ה** תואר פניהם יפה בימי נעוריהם **ו** בחלומותם רואים כאילו הולכים בימים ובנהרות גם במרחצאות או נושאים על שכמם משא. או מעוכבים מכמה פגיעות וכיוצא בהם **ז** ורידים ועורקים שלהם דקים כי עורקיהם מחזיקים מעט דם **ח** ודפקם מתאחר ורך **ט** ובנקל מזיעים **י** קולם חד ודק **יא** קשה לשמוע ומהר לאבד:

סימני השחרות.

א רואים חלומות מבוהלים ונוראים **ב** רזי הבשר חשך משחור תארם **ג** אזניהם חוטמם שניהם וגם עצמותיהם גדולי הכמות **ד** שערותיהם שחורים וקשים. אבל ממהרים להתהפך ללבן מחסרון החום **ה** העורקים והורידים שלהם רחבים ועבים **ו** פניהם ועורם מזוהמים ושפתותיהם עפרתיים **ז** הולכים לאט וראשם כפוף **ח** עיניהם עכורים ונפוחים **ט** דפקם מאוחר קטן ורך:

סימני מזג דמיי

א רובן גדולי קומה ובעלי כח ומהם בעלי בשר. לפי שקבותיהם מסוגלים לעכל מחמת רוב חמימות ורטיבות שבהם **ב** תואר פניו עגולי ונוטה לגוון האדום מחמת הדם העולה בין עור לבשר ומצהיב פניו **ג** שערותיו מסולסלים ורכים וצבעם כרכומי או אדום **ד** נדמה להם בחלומותם כאילו עפים באויר גם נראה להם כאילו יושבים ונסמכים בסעודות בגנות ופרדסים ובהיכלות מלכים ובכל מיני תענוג **ה** קולם חזק **ו** ותנועתם במהירות **ז** ודפקם חזק (ובתקון כ"ב מאן דאיהו רשימו דאריה בחותמא דיליה איהו חיור באנפוי ומאן דאיהו בחותמא דשור איהו סומקא באנפוי מאן דאיהו בחותמא דנשר. איהו ירוק באנפוי. מאן דאיהו בחותמא דדמות אדם איהו אוכם באנפוי ושאר הכרת הפרצוף עיין בס"ה ובז"ח עה"פ זה ספר תולדות אדם ובפרשת ואתה תחזה ואצל הזווג נזכיר עוד

הכרת טבעי בני אדם בתמונת פניהם בעזה"י): % כה ועתה נשוב לבאר נטיות טבעי תכונות ומדות המזגים האלה ביחוד:

א בעלי הדם

א הם זוללים וסובאים לפי שכחם המעכל טוב הוא **ב** אוהבי השחוק והרקוד ואינם שמים שום דאגה על לבם **ג** שכלם אינו כל כך צח וביותר בחכמה עיונית כי רבוי הדם מעכיר אותו הכח המדמה **ד** אבל בהתערב הדם עם הירוקה אז יזדכך השכל ומסוגל לכל דבר עיוני. המדות הטובות שבמזגי הדם הם **א** שהם נעימים ונחמדים אהובים ונוחים לבריות. ומיושבים **ב** ואינם מן המקנאים **ג** זריזים **ד** אוהבי חברת האנשים וקבוצם **ה** אינם קמצנים אבל ותרנים **ו** לחלוחית שבהם לא תמהר להתייבש **ז** קשים לכעוס. ונוחים לרצות **ח** מאריכים ימים יותר מכל שאר מזגי האדם לפי שהמות הטבעי יקרה בסבת חסרון חום הלחות השרשי והחום הטבעי. ובהיותם שניהם בדם לא במהרה ינתק **ט** סודך אל תגלה להם לפי שהם שמחי לב והשמחה מסוגלת לגלות ולפרסם הסוד **י** ובנקל יאמינו לכל אדם:

ב טבעי הירוקה

א הם רגזנין ואינם סובלים כלל שום דבר **ב** אעפ"כ הם נוחים לכעוס ונוחים לרצות **ג** קלים נמהרי לב עזי פנים **ד** בעלי מריבה נוקמים ונוטרים כנחש **ה** רודפים אחר השררה **ו** אינן עומדים בדבריהם **ז** רמאי מחרחרי ריב ואוהבי שקר **ח** רובן כבדי פה ולשון. בסבת הרוגז ורוב החמימות שבהם **ט** בנקל נופל בחלאים רעים. כמו הירקון והשדפון והשגעון:

ג וטבעי הלבנה שנמצאת באנשים שבהם ריבוי לחות וקרירות

א שכלם עכור. מרוב גסות הלחה **ב** מהם עצלים ובוחרים תמיד בשינה. ובורחים מכל מלאכה **ג** פחדנים. שהפחד בא מקרירות **ד** הפכפכים כמו שהלחה תהפך לכמה גוונים כך דעתם ישתנה לכמה פנים **ה** אין רוח הבריות נוחה מהם **ו** אין להם אהבה עם שום אדם גם לא יצניעו סוד הבריות **ז** אינן מבחינים בין טוב לרע. ומדותם הטובות הם **א** רובן מיושבים ואינם מהירי לב **ב** רחמנים ושונאי בצע. וישרנים **ג** ואם יהיה מבעלי לחה לבנה. תערובת דם. אז יהיו נעימים נבונים ואומנים **ד** קרובים יותר לשמחה מן היגון **ה** מנהיגים ומדריכים העם בדרך ישרה ובדברים רכים כי אינם חפצים בסכסוך ומריבה. פיהם ולבם שוים:

ד טבעי השחורה

א הם מדקדקים בעניניהם אפילו בדבר קל **ב** אוהבי התבודדות. ומואסים במושב לציים **ג** חושדים וקנאים **ד** בעלי יגונים ועצבנים. וזה בא מתגבורת השחורה החקוקה בלבם המעכבת להכניס שמחה בלבם **ה** פחדנים ומלאים דמיונות **ו** קמצנים ואכזרים **ז** חסרים

אוהבים **ח** אינם מאמינים לשום אדם **ט** ואם יאהבו לאחד. תהיה האהבה בקצה האחרון. כי אחר שתנוצח דעתם יאמינו עד קצה אחרון **י** וכן להפך אם ישנאו לאדם תהיה תכלית השנאה **יא** הם גסי רוח ואוהבי הרבנות ושרה **יב** בעלי חימה. ואם נערוך מדות טובות שבהם יהיו **א** לא ממנמנמים. ולא ישנים הרבה **ב** מצניעים סודותם וסודות חבריהם **ג** בעלי עצה ותבונה **ד** תאות להם הנשיאות. לפי שעומדים בדבור' **ה** מהם נעשים מופלגים בתורה ובחכמה בעבור התמדתם.

הארכתי להזכיר טבעי וסימני ארבעה הלחיות לטוב ולרע (ועס"ה בפ' פנחס ובתקון י"ח וך' וזולת) למען תכיר מוצאי כל מדה ומדה בעצמך ובזולתך. ותדע ותשכל ממוצא דבר להשמר מרעתם להועיל להיטיב בריאות הגוף והנפש יחדיו יהיו תמים. ואתה הראת לדעת כי בכלן ידבקו מדות טובות. והפכיהן וכמקרה הסבות לתכונות. ר"ל החלטים כי ימשכו מכל אחת טוב ורע כן מקרה המדות המסובבות עצמן כי אין בשום אחת מהן רע בהחלט. אלא לפי אופן השמוש בהן (כאשר עוד תדע בעזה"י) וע"כ יתהפכו לטוב ולרע [אלטונא תקח: לפי הענין]: % כו רק תחלה צריך להרחיב לך עוד זה הענין. שכל הצלחת האדם תלוי בו. למען תבינהו היטב. ועוד אצייר לפניך בקצור תכונות בעלי החלטיים הארבעה האלה. תדמה כי היו ארבעתם שותפים בכספם כיס אחד היה לכולם. אם גנבים באו להם אם שודדי לילה. ולקחו כל הכסף הנמצא באמתחותיהם והלכו לדרכם. בעל הירוקה יתעורר בקצף גדול לחבוש סוסו לרכוב. ויאמר לרדוף אחריהם בסכנת נפשו ולהשיגם להשיב את הרכוש. בעל הדם יסכים לשכור אנשי חיל לדלוק אחר הגנבים אולי השג ישיגו ויצילו. אך הוא לא יסכן בעצמו יתנחם ויאמר אם הגזרה אמת החריצות שקר ויש לאל לתת לנו הרבה תמורתו. וישלח אל החנות להביא לו כד יין המשמח הלב. ישתה וישכח רישו וייטיב לבו מיד. בעל השחורה. לא יאבה להוציא על זה מכיסו כלום. כי ידאג להפסיד גם הנשאר בידו. ויצא נקי מנכסיו לגמרי. ועם זה לא יקבל תנחומים על ההזק. לא יאכל ולא ישתה ותדד שנתו מעליו. אך בעל הלבנה הלך לישן. עצלה תציל תרדמה את ארבעת אלה יולדו לחרפה ולשמה. אם לא יתנהגו בחכמה. בעצה ותבונה גבורה למלחמה: % כז ועתה אודיעך כי בקושי ימצא מי שגבר במזגו א' מהחלטים לבדו. אבל רוב בני אדם הם מורכבי המזג. יש מורכבים מהירוקה ומהשחורה בשוה ויש מלבנה ושחורה וכדומה: % כח ואם תשאל איזה הוא המזג היותר משובח ומסוגל אל העיון הלמודי והחדוד. אמרו המובחר שבמזגים לחדוד השכל והעיון. הוא ההוה מהירוקה ומהשחורה כי כל בעלי מזג דמיי. מרבים בשמחה ואין בהם ישוב הדעת. וכן בעלי לבנה הם עצלים וכבדים ומאוחרים. ובעלי

ירוקה לבד אע"פ שהם זריזים. עכ"ז אין בהם ישוב הדעת. ובעלי שחורה יש בהם ישוב הדעת אך הקרירות שבהם משבש השכל אבל אם יתמזגו הירוקה והשחורה יחדו. אז יולד מהם מבחר המזגים. והיותר משובח ומסוגל לעיון השכלי. יען שהירוקה מחדד השכל ובעבורה ממהר לקבל. אפס השחורה מישבת הדעת בקיום יותר. וכענין זה כתבו שהפלוסופים וחכמי מחקר ואומנים הטובים. היו בעלי שחורה. וכן רוב בני אומתנו היהודים הם (אלטונא תקח: ה)נוטים לשחורה. אם מצד עול גלות שעליהם. וכובד משא הפרנסה. ואם מחמת עול מצות. לכן לא לחנם הודו להם האומות בפקחות. כמ"ש בס' ש"י (בשם סופרי או"ה) שהתפלאו מלכים גדולים כשנסו חכמת הדיוטים שבהם עם היות הגולה לבו בל עמו. וחכמתו מתמעטת בהכרח ולא עמד בו טעמו. מ"מ גם זו לטובה. כי השוקטים על שמריהם גוברת בהם הלבנה או הדם וגורם שבוש הדעת והפסד השכל כמ"ש בתורה וישמן ישורון ויבעט. ושנוי בנביאים שמנו עשתו עברו. ומשולש בכתובים ויאכלו וישבעו וישמינו ויתעדנו בטובך הגדול וימרו וימרדו לפיכך הוצרכו להתטלטל בגולה. למרק הדם ולהריק הלבנה הנאספת ברוב שלוה. וכדי שלא ישחת המזג ויפסד השכל לגמרי. צדיק ה' וטוב לכל ובכל (מלבד פקחותם הטבעית. בסבת התורה האלהית ואשר נשאר בטבעם מטבע אויר ארצם המחכים): % כט ואמנם היותר גרוע שבכל הארבעה המזגים לענין העיון והלמוד. הוא מזג הלבנה. כי מרפיון חום שרשי שבו. מתהוות הרבה לחיות גסות המשבשות ומעכבות הרוח החיוני לפעול באותו מזג. אך תדע שעם היות בעלי לבנה. אטומי לב יש להם זכירה טובה כי מפני הלחה נדמו לשעוה רך שיקבל צורה המודפסת (לו) [אלטונא תקח: בו] בנקל: % ל ועתה יש להודיעך כי אינו מן הנמנע שיתחלף מזגו למזג אחר. והמשל אשר מעודו ומנעוריו דמיי אפשר שיתהוה שחוריי בזמן מוגבל וזה בהיותו מתמיד בלמודו לפי שהרוח הטבעי מתייבש מרוב הלמוד ולאו דווקא מזג זה מסוגל להתהלך למזג אחר ממינו. אלא שההרגל עושה טבע שני. וכן ישתנה המזג לפי פרקי שנותיו של כל אחד. וכן במקום. ובמזון ובאויר ובעמל. וכמש"ל באורך ואלה כולם סבות מקריות: % לא אולם סבות המזג בטבע ובתולדה הם על כמה פנים הרוב בא מירושת אבות המחלקים לזרעם טבעם כמ"ש האב זוכה לבן בהי' דברים כו' ואמרו מכלבא בישא גוריא טבא לא נפיק וכתוב כי משורש נחש יצא צפע אם שימצא לפעמים אחד יוצא מן הסדר אין המאמר כאן אלא מדרך הרוב ואפי' אם אחד יוצא פעם מהכלל מ"מ נשאר בו מטבע הוריו. וסוף סוף זרוק חוטרא אאוירא אעיקרא קאי כל דבר הולך אחרי יסודו: % לב וכן הנהגת המעוברת ומזונה יעזור מאד בטבע העובר. כמ"ש רז"ל דאכלה כווריי הוו

לה בני חנני כו'. גם התפעלות מעט שקרה לאם בימי עבורה יעשה רושם בולדה: % לג גם המנקת תוריש טבעה ותחלק מזגה לילד הרך והענוג ע"י החלב שיונק ממנה וכידוע ממ"ש רז"ל ממעשה דאנטונינוס ורבי וכן העידו החוקרים שראו ילד ינק מחזיר ולאחר שנתגדל תמיד היה חפץ להתפלש באשפה ויש שינק מן העז וכשגדל היה תמיד מרקד בין האילנות וקוצץ בשניו עלי העץ וכן נראה פעמים רבות שיש אשר ינקו ממניקות זוללות וסובאות לבשו טבעם ונעשו זוללים וסובאים ומי שינק (מבעלי) [אלטונא תקח: מבעלת] חולי ידוע לימים נפל גם הילד היונק באותו חולי והרבה כזה אירע: % לד ויש שלקוח מהבדל האקלמי והארצות וכן ארז"ל מפני מה עיניהם של תרמודיי טרוטות כו' מפני מה אין בעלי ראתן ולא מצורעין בבבל מפני שאוכלין תרדין ושותין שכר ורוחצין במי פרת ובני מחוזא האי דגחורי כו': % לה ויש מצד המזל הצומח בעת הריונה ומולדו. נגזר עליו אם גבור אם חלש כו'. ואמרו כלדאי לאמה דר"נ בריך גנבי הוי כו'. מ"מ אינו עושה אלא נטיה לא מכריח כלל. כמ"ש בשער המטרה וזולת כ"פ. אמנם העיקר מחמת הכנת האבות וקדושן בשעת תשמישן כמ"ש במטת כסף: % לו אמנם הטבע התולדי. יגלה ויוודע מיד בעת הילדות כמש"ה גם במעלליו יתנכר נער אם זך וישר פעלו. וכתיב בתורה ויגדלו הנערים ויהי עשו איש יודע ציד. עם שלא למדו אביו ורבו מלאכה זו. ויעקב איש תם יושב אוהלים ולא באה לו השקידה על הספר מהשגחת אביו שכהו עיניו אלא שניהם מנטיית טבעם היו להם המדות ההם הלכו בדרכי לבם שנחלו בבטן אמם: % לז ועם היות הסבה הטבעית בקושי תסור. מ"מ בילדות נוחה להכבש. כי הענף הרך נכפף בקלות. וכמ"ש אולת קשורה בלב נער שבט מוסר ירחיקנה ממנו. ואמר חנוך לנער ע"פ דרכו. גם כי יזקין לא יסור ממנו: % לח אבל אחר שגדל והזקין באולתו. בין בטבע בין בהרגל ביותר קשה להפרידה ממנו. ועליו אמר אם תכתוש את האויל במכתש גו' לא תסור ממנו אולתו. אעפ"כ אין ראוי להתיאש מרפואתו ותקנתו כי מ"מ תפעל בו ההנהגה הישרה כסדר הרפוא'. בעזר המוסר והלמוד וכן אשר קנה קנין רע לנפשו. ע"י מנהג רע במזון. והפעליות מפסידי התכונות הישרות ירפא. כמו כן בתרופות הראויות להחליש כח החלט הגבור. ולהוסיף בכח שכנגדו הנחלש. ולהתיך המזוג העלול הנקרש וזה יקבל תועלת הנהגה רפואית יותר מהרה ביחוד אם יבואו לעזרתו בטרם התעצם ההרגל ונשתרש: % לט אמנם כבר תבין מההצעות הנ"ל כי אלה החלטים. עם שעל פי הרוב הם פועלים בתכונות. ויקראו עלות למדות הנמשכות מהם. כבר ישובו לפעמים נפעלים. ומהיותם עלות. יקראו עלולים כמו שהודעתיך שעם היות בעצם וראשונה. התכונות הם תולדות החלטים. מ"מ במקרה יהיו התכונות והמדות עלות. ופועלי השינו

בחלטים. כי יתכן שהכעסן לא ירש מדת הכעס מאבותיו. ולא הקנהו הטבע בו מתחלת בריתו משום צד. אלא פעל בו מצב המדינה. ולא סייע מזל תולדתו. אלא שלמדה מבעלי חבורתו. כענין שאמר החכם אל תתרע את בעל אף ואת איש חמות לא תבא. פן תאלף אורחותיו. ולקחת מוקש לנפשך. והקש לשאר המדות. כמ"ש ורועה כסילים ירוע. וזולת זה הרבה וזה ברוב ההרגל מכריח טבעו להחליף מדתו הראשונה העצמית. באחרת. וקונה לו טבע שני נכרי וזר בבחירה ורצון מופשט לא טבעי נגזר. וזה הקנין אכזר. בזה לא תשיג יד רפואה מעשית בנקל כקודמים אחר שסבתו הבחירה וההסכמה. ולא מהר תפעל בו התוכחה והמוסר הפשוט. כי ילעיג עליך ויבוז לשכל מליך. ויחשוב אותך לשוטה ונואל. ועצמו חכם מדניאל. ואמר החכם באזני הכסיל אל תדבר. ואם מה דלא הוי הוי. מה דהוי. לא כל שכן. שלא במהרה ינתק. מבחירתו לא ימוש ולא יעתק. אם לא בהכאות ויסורין כמ"ש ושבט לגיו חסר לב. ואמר לץ תכה. ופתי יערים: % מ אך הפתי הזה שלא נתיישן בו עדיין חטא השכל. עם שנפתה אחרי משאות שוא ומדוחים. שנבא לו המדמה (כמ"ש החכם פעמים שלש מפתויי הזונה וחלק שפתיה והבטחותיה ומרמתה) הוא נוסר בזולתי ערום יערים ולזה יש תקוה להוסר גם בדברים. וצריך לבוא עליו ולתפש רפואתו מצד התכלית. כי אמנם כל בחירה היא לתכלית מה. אם תחשב לחכמה. על כן צריך לסדר לפניו התכליות. אולי יקח מוסר. כי בעלול חדש כזה יעשה רושם הדבור המוסרי. ויפעל ברוב לקחו. ונפקחו עיני שכלו ושב ורפא לו: % מא ולירד לעומק הענין להועיל להשכיל להיטיב צריך לדעת כי אף אם אמנם המדות המגונות והרעות ע"פ הרוב ידועות דרך משל אין מי שלא יחשוב הכעס מדה רעה. וכן הדאגה. אין מי שיסכל רעתה. ואין אדם ממי שיש לו חלק מה בצורה השכלית. שלא יחשוק ויכסוף לאחוז בסנסני מעלה המדות. עם כל זה לא יוכלו לדחות הרעות. ואיך בא זה הענין הרע לבני האדם לענות בו. הלא האדם בעל בחירה. לזה צריך שתבין כי אין שום מדה רעה בעצם. כי אם במקרה וזה כשאינו פועל בה בדבר הראוי. בשעור הראוי (כמ"ש כ"פ בבית) ואפילו הטובות אצל רוב ב"א. יחזרו רעות אם אינן עשויות כתקנן בהשקפת השכל במדה במקום ובזמן. ואפי' דבור חכמה. אם אינו בעתו. אינו טוב. ואמר משיב דבר בטרם ישמע. אולת היא לו וכלימה. וכן בכל ענין ומעשה ופעל. הנעשה מבלי הסכמת השכל המבושל. לא לבד אינו משובח אבל יקרא בעליו נכשל ועל דרך שארז"ל גדולה עבירה לשמה. ממצוה שלא לשמה כי אותה מפעל שכלי וזו מפעל סכלותי ולפי שרוב בני אדם לא הגיע שכלם לבשולו. אם מצד הטבע כאמור. או מפאת המקרים המעיקים לו. או שלא הניחוהו בעליו לשקוד על פעלו. ולא כמשלו. לפיכך כשלו ונפלו

בערבוביא גדולה. וגן החכמה הנטועה בלבם. היה להם לגן מתעה. נבוכים הם בדרכיו ולא ידעו השכל איפוא הוא רועה. סגר עליהם המדבר ונקף השכל בסבכי יער המדמה המתגבר ע"כ לא ידעו לברר הטוב מן הרע המתחבר. מעורבים הם ביחד בבלבול גדול עובר ומתעבר. לכן יטעו רובם בתוספת וחסרון כנז"ל. ויש שיגיע בשכלו לשעור גדול מן הערבוב עד שיאמר לטוב רע. ולרע טוב. בהיות השכל נחבא. אמנם זה הטעות בכלל שרשו והתחלתו מן החכמה והשכל הוא בא. כי הלא הסכל הגמור משולל השכל. לא יכעוס על דבר ולא יצא בצבא. ולא ידאג משום דבר ולא יבוש לדבר אף אם תבער בו להבה כאמרם אין שוטה נפגע. להיותו משולל ההרגשה. אבל החכם באמת הוא העלול ביותר משתי מדות אלה ביחד. הלא הם הכעס. כמה שאמר הכתוב כי ברוב חכמה רוב כעס ויוסיף דעת יוסיף מכאוב. ואמר עוד כי כל ימיו (מכאוביו) [מכאובים] וכעס ענינו וחליו וקצף. ונמשך לו רוע ופחיתות זה. מן החכמה החדודה המשערת הענין ההוא שראוי לקצוף עליו. מחמת היותו דבר שאינו הגון בלי ספק. לפחות לפי דמיונו של הכועס. וזולת זה בודאי לא יכעוס אדם מעולם (אם לא יהא טבוע כעיט צבוע. וכארי ונמר אשר יתמרמר. על האיל והכבש אם יברחו מפניו ולא יעמדו להיות לו טרף כתוא מכמר) עם היות אחד מוכן אליו יותר מצד הטבע הראשון או השני. וביחוד הכועס נגד טבעו. בודאי מכריח אותו הענין ההוא שיעורר כעסו. מחמת החכמה המוטבעת בו כי שניהם החכמה והכעס. מבטן אחד יצאו. שסבתם חום הטבע (עיין מטת כסף כי הנוצר בחום התאוה יהא חדוד השכל וההפך בהפך וזה ידוע) שנתחדד על ידי הירוקה. אם בטבע ובעצם. ואם בהתחזק המקרים המתיצבים עליו כנ"ל ולפעמים במקרה קל יתפעל ויחלש הגבור להלחם עם הכעס. כגון בהיותו עמל במעשה. או טרוד במחשבה או שתה משקה חזק. המחדד הטבע. ויעיר כחו להרגש קל. והנה (מוצא) [אלטונא תקח: מוצאו] מהתעוררות חכמה. אלא שקרה בחכמה טעות ומכשול. שלא הגיע השכל לשלמותו וממשלתו. מחמת בהלת הירוקה וחרדתה. נחפז ועשה פעולתו שלא בשעור הראוי. או חוץ לזמנו. כי בזה בלבד יחטא השכל. והוא אם בתוספת אם בחסרון. וזה מחמת המהירות והחפזון. אבד ממנו כל חזון. או מחמת עצלה. ישוב לכסלה. (זוולת) [אלטונא תקח: וזולת] זו אין רוע במדת הכעס. ולא פחיתות וגנאי. כשישתמש בו כהוגן. אכן במקום ובענין הראוי. הוא מחויב כמ"ש בס"ד. וכן הדבר בכל המדות (כמ"ש בפ"ב דק"ש ובמעמד יום ב' בפרטות) כי בכולם יש טוב ורע מעורב. וצריכין בירור היטב הדק להפריד הטוב מן הרע שבהם. ולא יתחלפו להקרא טובות או רעות אלא בבחינת איזה יותר נוטה לטוב. ובמה שבה חלק גדול מהטוב. ומעט מהרע. והאחרות שכנגדן יקראו

רעות. בנטותן יותר לרע ובהיות בהן שעור מועט מהטוב: % מב ונשלים המשל במדת הכעס להזכירה לטוב ולגלות שבחה תועלתה. וצרכו הגדול בעתים ובענינים הראויים. כמו שכתוב טוב כעס משחוק. אמרו זרוק מרה בתלמידים וצ"מ אורייתא מרתחא ליה. ואמרו אל תהיה מתוק פן יבלעוך. ואם ירגיל אדם השחוק והרכות יקל בעיני בני אדם ויפסדו ענייניו. ולא יהיו דבריו נשמעים הוא שאמר החכם דברי חכמים בנחת נשמעים. מזעקת מושל בכסילים ר"ל כשהם חכמים ביחד שומע ומשמיע אז נשמעים דבריהם בנחת יותר בפעל. מזעקת המושל ברוחו. הוא חכם יחידי ומנהיג כסילים כי הכסילים אי אפשר להנהיגם בנחת בשפה רפה וההכרח לא יגונה לגעור בהם בנזיפה ועל זה אמר טוב לשמוע גערת חכם ואם ראית ת"ח נוקם ונוטר כנחש חגרהו על מתניך. ואין השגיאה אלא בפעולה הנעשית נמהרה ונבהלה כמו שאמר אל תבהל ברוחך לכעוס כי כעס בחיק כסילים ינוח ר"ל יעשה לו מקום מנוחה ודירת קבע: % מג וכן אמר בהפכו בלב נבון תנוח חכמה. מצאה לה מנוח ודאי אבל בקרב כסילים תודע כי אם תקח אזנם שמץ מן החכמה. לא ידעו להשתמש בה. ותהיה מיוסרת ומנוגעת תחת ידיהם. הוא שאמר תודע מלשון ויודע בהם את אנשי סוכות שהחכמה סובלת אצלם יסורים קשים ומרים. וכאב אנוש לחלל כבודה ולשחת הודה. לעשות בה שפטים ליסרה בשוטי"ם אחר שלא ידע להשתמש בו בענין הראוי ובמקום הראוי בשעור ראוי בישוב הדעת כי אז ישובח ולא יגונה כלל ולכן צוה אליהו לר"נ הנח שליש בטנך פנוי לכשתכעוס תעמוד על מלואך. אחר שההכרח מביא כמה פעמים הצורך לכעוס ומ"ש ג' הקב"ה אוהבן אחד מי שאינו כועס. אין הפירוש שלא יכעוס כלל בשום פעם כי איש כזה לא היה בעולם. צא ולמד ממרע"ה והלל הידועים בהפלגת הענוה מכל האדם אשר על פני האדמה. ואעפ"כ נשתמשו לפעמים בכעס. במקום שהיה נראה להם. שהכעס מחויב ומי שאינו מרגיש בשום פעם בדבר המכעיס ומקניט יצא מגדר אנושות אבל פירוש מי שאינו כועס. הנרצה בו הוא. שלא יעבור גבול הכעס. ההוא יקרא כועס בתואר וקנין. אך כשיכעוס החכם לעתים רחוקות בענין הראוי ישובח בו: % מד ואם ימנעהו יגונה ויענש לפעמים כמו שמצינו בעלי אע"פ שמיחה בבניו והוכיחם. נענש עונש גדול ונאמר לו בעון אשר ידע גו' ולא כהה בם ולא נחשבה תוכחתו מאומה מפני שהיתה בנחת והיה צריך להתעורר עליהם בחמה ובחרי אף כפי חומר העברה ולא היה יכול (כל) [אלטונא תקח: על] זה כי אם בהגדיל הקצף. וכן הגבורה המצטרכת לעמוד נגד האויב ונגד כל מתקומם. אינה נפעלת אלא באף ובחמה ואין בה טעות ושגיאה אם אינה בבהלה ובהחפז: % מה וכן הדבר בדאגה. עם היותה סעיף משטות כי הדאגה והיגון על הרוב

לא יועילו ולא יצילו. אך יזיקו בודאי ואעפ"כ הם מפעולת חכם שיש לו הרגשה וציור גמור ברע אשר מצאהו ויסתכל באשר ימצאהו עוד רע אחר בסבת המקרה אשר קרהו כחכם הרואה את הנולד. הרי שמוצאה ממקור החכמה בלי ספק אבל משל בה ג"כ חטא המהירות שלא קרא השכל אליו כחותיו אנשי סודו להועץ בהם תחלה לדעת איך ועד מה יושג התועלת בדאגה ולהתייאש ממה שאי אפשר לתקנו בדאגה. ולהתנחם בנמנע מצד הטבע ומי יודע ישוב ונחם האלהים ושב והיטיב לו הנה ראית שאפילו הסכלות הוא מעולל מרבוי החכמה ולא עוד אלא שהסכלות עצמו נחשב פעם חכמה גדולה כמ"ש יקר מחכמה ומכבוד סכלות מעט. כמו שעשה דוד המע"ה בשנותו את טעמו. והנביא במרוצתו כמשוגע (ולכן שם שכלות וסכלות אחת הם במבטא אין בהם שינוי אלא בצורת האות בכתיבה) ואמר כי העושק יהולל חכם: % מו ותדע ותשכל כי הענין בהתהפכות החלטים המיוחסים לארבע היסודות. כענין התהפכות היסודות זה לזה (כמו שנזכר במוסד רביעי אוצר הטוב) וכדרך שהיה השתלשלותן זה מזה כך הוא ממש בהשתלשלות החלטים כי הירוקה תהפך לדם והוא למים ולח' לבנה והיא לשחור' העפריי' ובהתהפכותם תמזג השחורה את הלחה המימיי ותקפיא אותה או היא עצמה תתחולל ותחזור ללחות ולחו' הלבנה תהפך הדם לאיכותה או תהפך לאיכותו והדם יחלש מאיכותו לירוקה או ישתנה אליה ויקנה איכותה הנה בשכונתם הם קרובים מתדמים ואוהבים ומתרכבים ובהפרדם והתרחקם נעשו אויבים (לפני) [אלטונא תקח: לפי] התחלף מצבם אחר שיצאו ממקור אחד והוא מה שקרה בסכלות שהוא הפך החכמה מוצאו ומקורו מן החכמה שמשכנה בירוקה ובדם ומתנגדת לסכלות שמצבה בלבנה ובשחורה עם שקנה הוייתו מהחכמה אלא שנתרחק ממנה וטעה בהשתמשות החכמה שלא על דרך השגת התועלת הנכסף: % מז וזהו שאמר הכתוב וראיתי כי יש יתרון לחכמה מן הסכלות. כיתרון האור מן החושך. בידוע שלא יפול מאמר היתרון (שהוא הבדל במאמר הכמות) אלא בדברים שוין במהות שהם תחת מין אחד. ומתחלפי הכמות לא בשני דברים שאין להם יחס זה עם זה כי לא יאמר שיתר המראה מן החום אלא יתר מראה זה על אחר החלוש ויתרון לחום זה על זולתו בחזקו (עיין מורה פנ"ו מח"א) הנה ברור שלא היה הבדל לחכמה מן הסכלות ביתרון. אם לא היה להם יחס במין ויבדלו בכמות יותר ופחות והוא עצמו ערך ויחס האור עם החושך כי הלא החושך מוצאו מהתעבות האור והתגשמו ע"י ההשתלשלות כי לשלג (שתחת כסא כבוד) יאמר הוה ארץ ממנו נולד החוש שתוצאותיו מן העפר החשוך ואינו העדר גמור כמחשבת החכמים בעיניהם מסכלות העדרי (כמ"ש כ"פ בבית ולמעלה באוצר הטוב) אלא שיש

לאור יתרון עליו במה שהוא עלה לו ונשאר בדקותו וזכותו במקומו העליון והחושך יכסה ארץ דבוק ביסוד העפרי במקום שפל ואפל ויבחן יתרונו של אור במעלה מחמת מקומו וגם בהיותו עלה לחושך. ככה הוא יתרון החכמה מן הסכלות העלול ונתהוה ממנה ממש שוה בשוה: % מח והעולה מכל זה שהמדות בכלל חלק להם השם יתעלה בטוב וברע הכל לפי מדת השכל השלם אלא שיתחלפו בכמות הטוב והרע הנמצא בם ויוסיפו ויחסרו בנאה ובמגונה. לפי ההשתמש בהם בישוב הדעת לא פחז כמים במרוצה ובבהלה כי אף הרוחניים יפלו בטעות בהחפזם הן במלאכיו ישים תהלה אף כי אש שותה כמים עולה. לכן מה מאד יקרה עצת החכם שבקש מבנו שילין כעסו לילה אחת. טרם יפעלהו לא מנעהו מכעס כלל וכלל כי הוא דבר שאי אפשר לאדם מבלעדו כנזכר אך בזאת נאות לו שימתין לו לחקור תחלה אם באמת ראוי לכעוס על הענין ההוא. או שמא יש התנצלות לעושה הפעל המקנט ומסבב הכעס ההוא. או טעות ומכשול בהבנת הענין. שמא אינו ראוי לגמרי לכעוס על הענין ההוא ואם יוחלט שראוי לכעוס. יהא לו זמן לשער התעוררותו ולהגביל כעסו במדה ושעור הראוי שלא יעבור חוק השכל ויזיק לעצמו או לזולתו בלא משפט. ועצה טובה זו יקרה מפז ונכונה היא בכל המדות התכוניות (אם יהא הנועץ מוכן לקבל ומהר לשמוע עצה ולא נאמרה בכעס ביחוד אלא מפני שהוא מהיר במלאכתו יותר מכולם) כי על ידיה ימלט האדם ממכשול בלי ספק אם יקח מועד מישרים ישפוט על כל המעשה שם. האם הוא פועל נרצה או פגול מאוס ומוקצה אם לא ילכד במצודת המהירות אשר פרש היצר החכם לרגליו להחליט מיד על טוב הדבר הנדרש או רעתו מבלי בחינה הגונה בכל צדדי הענין ומשיגיו ובעצה שכלית מבושלת כל צרכה: % מט אכן לפעמים יצטרך הענין למהרו ולא לאחרו. ואין כל הענינים סובלים שהות והמתנה כענין שארז"ל בבתולה נשאת ליום הרביעי חיישינן לאקרורי דעתא וזכרו במשל הדיוט בת דינא בטל דינא. ואשר ימתין להפרע מן המחויב בעודו בידו ויניחנו חפשי לעצמו. עד שיתייעץ תחלה בתוך כך יברח יבקשהו ולא ימצאהו אח"כ יירע לו ויתחרט שלא היה זריז מקודם ולא יועיל לו כלום. ונענש שאול המלך על שהיה מתון בהריגת אגג אע"פ שהיה תפוס ברשותו וככה מלך ישראל על מעוט זריזותו כאמור יען שלחת את איש חרמי מיד וגו' לכן כל החכמה האנושית לא תשיג ידה להגביל ולשער השתמשות המדות בשעור הראוי להן ובזמן הראוי ובמקום הראוי. ובאיש הראוי כי בכאן פרושה רשת ליד מעגל על כל החיים להטעותם ולהכשילם בארשת פיהם לומר לטוב רע ולרע טוב אינה חוששת לצדק עול. ולעול צדק ולא יודע עול בושת. בהחפזם להסכים על הדעת הנמהר שהבהיל והחריד שכלם ואסר כוחות השכל וכבלם עתה

תהיה מבוכתם בהמצא (הטמנה) [אלטונא תקח: הטענה] לכל אחד לעשות עצמו ישר ותם להיות בכל מדה ומדה נמצא בהן מן הטוב ומן החכמה שעור מה וההבדלה היא החכמה על כן בזאת יודע כל מעשה תקפה וגבורתה של החכמה האמתית השמנה היא אם רזה ובכאן היא גנוזה אם בכל רוחות היצר אינו נוטה לצד דין לא תמוש ממקומה מנקודת התכלית אינה זזה: % נ אמנם החכמה הגמורה השלמה. הבטוחה מכל מכשול ומרמה. הוא יראת שמים באמת אין זולתה בזה. היא ולא אחר המקנה המדות החמודות. להחיצב על השעור הראוי להם. הוא קו המדה לחקרה ולהפכה. לדעת כמה ארכה. וכמה רחבה. לרעה ולטובה. וככתוב ויאמר לאדם הן יראת ה' חכמה: % נא ובמקום אחר קראה ראשית חכמה ראשית דעת. וזה אמנם. כי בלתי יראת ה' לא תצויר כלל התחלה לשום חכמה ודעת כי מלאכת שניהם להבדיל בין הטוב והרע ובין האמת והשקר. ואם יצויר במוח אדם המצויר. שאין צורך ליראת שמים כדעת הפוקרים ר"ל א"כ טורח זה למה להם ועל מה זה ייגעו נפשותם בחקירות האלה. ומה תועלת ימצאו בהן. הלא די להם לחיות כבהמות יער. כפי אשר תורם הנפש הבהמית. ומי הגיד להם מה נאה ומה מגונה. ורבים מבני אדם. כיושבי הטרטריאה ואומות שלמות בקצת הודו לגזל ונאוף וכיוצא בהם. יקראו פעולות נאות והגונות. בם יחיו עתקו גם גברו חיל זרעם נכון לפניהם. וישאר מינם (כפי הקרי וההזדמן שהם עמודי למודי הפלוסופיא) כחית שדה. אכן נודע כי טבע האמת הכריחם להכיר שיש אלהי. ושראוי להתבושש ממנו. עם שלא הכירו דרכיו. מ"מ הוטבע בהם יראת השם. היא ראשית דעת. עם שלא השיגו שלמותה. שלא תושג במחקר אנושי בלבד) וסור מרע בינה. כי אחר שבכל המדות נמצא הטוב והרע. לא יוודע ולא יוכר הטוב מן הרע באמתות. כי אם בשום האדם ה' נגדו תמיד. וכמאמר המלך החסיד שויתי ה' לנגדי תמיד. כי מימיני בל אמוט. ואומר בכל דרכיך דעהו וכללוה חז"ל במאמרים קצרים בתכלית השלמות. באמרם הסתכל בשלשה דברים ואין אתה בא לידי עבירה. עין רואה ואזן שומעת וכל מעשיך בספר נכתבים. וכן הסתכל בג"ד מאין באת ולאן אתה הולך ולפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון: % נב והמסתכל בדברים אלו עיניו לנוכח יביטו ועפעפיו יישירו נגדו. ודאי לא יונח נפשו. ולא יוכל לחטוא בשום אופן. הוא לא יסתכל במה שאינו רשאי. ולא יחשב ויהרהר בדבר גנאי. לא (יחשה) [אלטונא תקח: יפתח] פיו לדבר כ"א במה שמביא לכבוד ה' אז לא יחשה. ואם יפגע באשה ערומה לא יתקשה. ואפילו יהא עמה לבדו ברשותו לא תטנו ברוב לקחה בחלק שפתיה לא תדיחנו. (גם) [אלטונא תקח: עם] כל תוקף חום טבעו ושלמות כחו. כאיש גבורתו. ואם יראה ויריח כל מיני מטעמים ותבשילים מבושמים

ומתובליי לא יבוא הרוק בפיו. קודם שידע אם הוא מן המותר לפיו. והנאות לצורך חייו. [אלטונא תקח: ו]אם ימצא בגנזי (מרומים) [אלטונא תקח: ברומים] לבדו לא ישלח ידו ויגע במה שאינו שלו. ואם יוכל למשול בכל הכבוד המדומ' והגדולה העוברת. להפסיד על ידו קצת מכבוד עצמי ומעלה אמתית. מאפס ותוהו נחשבו לו ואם יוכל לסגל כל העושר שבעולם אפי' בהתר ויהא אפשר לו להשיג כל חמדת תבל וכל תענוגי בני אדם ביותר שלם שבפנים. יהיו מתועבים בעיניו. כדי שלא להפסיד על ידיהם שלמות נצחי וחיי עולם. ואם ישיג עושר רב. גם כבוד וגדולה. יהיו לו לנחלה. לא ישמח בהם יותר מדאי. ואם יעדרו ממנו לא ידאג לא יצעק ווי. ואם יראה כל עניני שחוק וטיול. לא ימלא פיו שחוק. ואם יפקדו אוהביו וקרוביו לא יבכה ולא תבוא דמעתו יותר על החוק. עם היותו מרגיש בכל אלה המקרים. בכל שלמות חושיו. וכחותיו בריאים ומהירים. גבורי כח לעשות דברו. לכשירצה להשתמש בהם בעת ובענין הראוי הוא זריז לעוררם. והם נשמעים אליו. וחרוצים להפיק רצונו בכל הנאה המותרת. ולתת תאותו. כאשר יחוש לה. ותערב לו המקום שלא תתנגד לשכל האמיתי הברור. הוא האיש המוצלח. אשר לא ייירא בהמיר אר"ש לא יפחד מטעות החכמה וכשלון הדעת ומהירות העצה. ושגיאת הסכמת השכל. בהיות יועצו תמיד נגד פניו. ומלמדו ומשכילו בין עיניו והכין לו כסא בין קירות לבבו ע"כ מקול רעים לא ייחת ומהמונם לא יענה. כן מראהו מאיש לא משחת. וצורתו לא תשתנה. יבטח כי יגיח מלחמה. עם יצרו ביד רמה. ביום טובה וביום מהומה. כל כלי יצ"ר עליו לא יצלח וכל עצתו הרעה לא תהיה לה תקומה: % נג אולם להיות מעלה זו קרובה למדרגת הנביאים. ולא ימצא איש כזה בנקל. אף אם קרוב אליו הדבר מאד. בפיו ובלבבו לעשותו אם ישוב לפניו יעמוד. לפיכך צריך להרחיב לו הדרך בדרישות וחקירות התכליות. ואם רבות הנה כי יש ירדוף המדות להשיג הנאת החושים ותענוגיהם וזה לא יבחין בין טוב לרע רק מצד הערב ולזה בהיותן ערבות. כולם בריאות וטובות. ויחפש בזה (אלטונא תקח: ל)כל הצלחתו. ויש להשיג על ידיהם כבוד ומעלה. וחשיבות מבני אדם. וזהו מדת פלוסופים. כי יבחרו גם הם בנאה מהמדות והתכונות על דרך השכל. כדי להרוויח על ידי הנהגה נחמדת במוסר אנושי. כבוד יקר וגדולה. בין בני אדם. אולם יעשו במחשך מעשי תועבותיהם. ויש אשר יבחר ברוע ופחיתות מה. כדי להשיג על ידו תקון הנפש. והיה למשל בפי כסילים. מוטב שיחלל שבת אחת. ואל יחלל שבתות הרבה. על יסוד זה יתירו לעשות עול ולרדוף אחר החמס. קם למטה רשע להיות להם מטה לחם ושבר רעבון בתיהם ימלאו שלל ובזה נמבזה ונמס. ורמיה תהיה למס. מרעהו חסד הוא ונכרתו כל נטולי כסף נמאס. קרה להם כמקרה הדגים עם השועל אשר יעצם

לברוח אל היבשה מחמת הסכנה ועל אלה יאמר משל הקדמוני גנבא במחתרתא קרי רחמנא חושבים לגנוב גם דעת העליונה. אלה הם ההופכים משפט ללענה וככה תהיה אחריתם ערב לאיש לחם שקר ואחר ימלא פיהו חצץ מרה תהיה באחרונה. גם אלה. והדומים להם שגו ביין הדעת. תעו מדרך השכל השכירוהו נסך עליו רוח תרדמה. והרסו גבולו בבחירה והסכמה ויאמרו לחכמה אחותי שכבי גם את תשכרי תהי נעלמה. ומאנו דעת במרמה. אלה הם המישרים אורחותם בתחבולה ובערמה. וכן כל רשע כסיל בער אויל סכל פתי חסר לב זד לץ עקש ונלוז. והדומים להם הנזכרים בכתבי הקודש לגנאי. אינם אלא חכמים להרע היודעים לצבוע הכעור שידמה יפה. חכמים המה ואומנים בקיאים להמציא כסף סיגים מצופה. אלא שלהיטיב לא ידעו כי מצרף לכסף בעליל לאר״ש. ובוחן לבות ה׳ כל אמרת אלוה צרופה: % נג ואף אם רבו (כארבה) [אלטונא תקח: מארבה] התכונות והמדות וענפיהם ומקריהם וסבותיהם והתכליות. והשקפת התועליות. המושגות בכל אחת מהנה אם באמת ובאמונה. או בשקר ותואנה עם כל זה לא נפטור עצמנו מלהציג אשר יבואו לידינו מהם. אחת לאחת למצוא חשבון סבתה וטובתה ורעתה תועלתה ותכליתה של כל אחת בקצרה כאשר יורנו הי״ת בחסדו עליו נשליך יהבנו בסתום חכמה יודיענו. ויהא עם פינו ועם הגיון לבבינו. להודיע קושט סלה להשיב אמרים אמת לשולחינו ונחלקם לכתות. לפי חלוקת ד׳ החלטים שבהן אחוזות כל המדות כנ״ל. כדי לידע מוצאן להכין על פיהן התרופה המבוקשת כתקנה כמשפטה. אף אם קשה להכניסן במיץ המין והסוג בהחלט. כי הרבה מהמדות יונקות משתי (מדות) [אלטונא תקח: מרות]. וכמו שרוב ב״א גם הם מורכבי המזג. כמוזכר למעלה. על כן קשה לתת להם גדר שלם. (וכבר טעה בעל גורן נכון וחטא. בציורו יחס המדות החליף השטה) אלא בקירוב ומדעת נוטה כאשר תשפטם החלוקה בעזר המאיר בעלטה: % נד וזהו סוד הרפואות המדות וסדרם לחפש בסתרם. לדרשם ולחקרם לידע הסבה המניעה אותם. לבוא בסודם. וזה כל האדם והוא שידע ויכיר רופא חכם שורש המחלה וסבתה בין בגוף בין בנפש. אם הוא עלול החלטים או החלטים עלולים מסבות חצוניות. עצמיות או מקריות. חדשות או ישנות. כי לפעמים יעזרו במעט עזר. ואם הסבה טבעית צריך לעמוד נגדה במתנגד טבעי מעשי. בעצם וראשונה והוא עיקר דרך הרפואה בו. וההרגל בלמוד ודבור מוסרי יהיו (מסייעם) [אלטונא תקח: מסייעים] ואם הסבה מחמת החברה וההרגל יצטרך להסיר הסיבה ההיא העצמית תחלה. להרחיק מהחברה המזקת ולהשתדל בפעולת ההרגיל המקביל והרפואה המעשית והמוסרית. תהיינה חוברות לסייע. ואם הסבה בעצם ובראשונה מהעיון והמחשבה. תהיה דרך הרפואה הראשיית.

לעמוד כנגדו בעיון אמתי תכליתי. והאחרות ישתתפו לסיועו. כי מעשה מוציא מיד מעשה ומחשבה מיד מחשבה. ודע שכל דברי' הארבע' יסודות ולחיות שרשיות שבאדם כנגדה כנזכר. הם מיוסדים על אדני פז לא לבד בחכמה האנושית אבל באמת שרשם באלהיו' וידיעתם מחצבת צור חוצבה. והמבינים לאשורם ובמקורם ידע ויבין מעשה בראשית האמתית מה טיבה והיא הנובעת ממעשה מרכבה. אשר רחבה ונסבה למעלה ולמטה בכחות השכליות מושבה: % נה לפיכך לשלמות המלאכה יצטרך לידע ג"כ דרך (השמות) [אלטונא תקח: השמוש] בכחות המחשביות והשכליות. להוציא גם הם לאור פעולתם באמת. וצריך להכירם היטב. לכן עדיין נשאר לנו להודיע ולהזכיר ג"כ טבע חלוקי החושים הפנימים והשכליים ולציירם והמה כמו כן ארבעה במספר ומכוונים כנגד טבעי היסודות והלחיות השרשיות שבאדם.

א

החכמה היא ידיעת המושכלות הראשונות והפשוטות הידועות מעצמן לאשר חלק לו השי"ת בחכמה. בטבע בלי ראי' והקדמה כידיעת תשעת המקרים בעצם ואיכיות היסודות בעולם הלז. וטבע הנמנעות טבעה אשיי.

ב

בינה היא השגת המושכלות השניות. להבין דבר מתוך דבר ע"י הקדמה אחת או שתים והיא תולדות החכמה ועלולה טבעה אוירי.

ג

דעת היא מהרכבת החכמה והבינה להוליד באמצעותן מושכלות יותר עמוקות ע"פ הקדמות רבות והצעות צודקות והוא מכח הלבנה. הממזגת שני טבעי הראשונים. ומעכבת אותן. להיות מתוק ומסיק. והבינה והדעת נקראים שכל נקנה.

ד

שכל פועל באלה השלשה הקודמים. והוא מושפע מהירוקה בעצם ולו שני משרתים הלא הם הזכרון. (והמדמע) [אלטונא תקח: והמדמה] בשניהם מיסוד עפר. (כנגד השחורה החלוקה כמו כן לשנים) אך הכח הזוכר והשומר הוא בערך רקק. כמו אמצעי בין המים והעפר. בו יחקקו ויודפסו המושכלות. והוא בית גניזתם. עד הגיע תור השתמשותם. אמנם המדמה המשתלשל ממנו הוא עפריי בהחלט. ומכח מקשיי. כעין החלט השרוף לכן יש ממנו צודק. ובלתי צודק. והצודק גורם ההעמק במחשבה. כי תעוכב אצלו יותר. ותשהא עמו לעוביו ומקשיותו. ותשמרהו שלא יטעה בדמוי. והבלתי צודק הוא שעשה פעולתו בלי השגחה וכוונה. רק במקרה על כן לפעמים ראה ולא ידע מה ראה. כמו שידמה אדם באלף קרנים. עינים בכתפיו או גמל פורח באויר בכנפיו:

% נו אמנם השכל. הוא הכח הכוללם ומקבצם. אולם בשקידה ובעיון נמרץ. כי הוא השופט על צודק הדמיון וטעותו. בין במושכלות ראשונות. בין בשניות. בין במורכבות. לכן לפי שכלו יהולל איש. לא בחכמה הטבעית. הנגזרת מפאת מזל מולדו. אם חכם אם טפש ובסבת טבע מזגו. מצד ארבעת החלטים. שהן סבות לכל הכחות השכליות כאמור. ועדיין הם עלולים לקבל טעות הדמיון על כן לא יקראו בשמותם בהחלט. טרם ישפוט השכל ויגזור על אמתותם. והוא יפעל בשני כלים בזכרון ובמחשבה. ולפי שהוא פועל בבחירה ובהתעוררות ויגיעה רבה. לפיכך בו ישובח בעצם. לפי שכלו יהולל איש. בעוצם השכל המתיצב על משמרת פקודת החכמה והבינה והדעת. לבלתי תת להם מגרעת. וזולתו לא ירימו ידם ורגלם לעקור או לטעת. דרך משל אחד הלך לבתי טיאטרות. שעושין מיני שחוק וטיול בחלוף הראות ואחיזת עינים. שמדמים אדם בעל כנפים פורח באויר והאיש ההוא לא נסה באלה ולא ידע דרך המשחקים ותחבולותיהם להטעות העין. ויחשוב שראה ראיה גמורה ויאמר בחכמה בהשקפה ראשונה. היות דבר אפשרי אדם יולד בעל כנפים פורח באויר. בחושבו הרגשת חוש ראותו נאמנת לו וירצה להשבע על זה. ויחשוב המכחיש לסכל. כי המורגש הוא ממין המושכלות ראשונות. ושוב יסתכל בבינה. וירחיק להאמין שהיה אדם גשמי פשוט ויחשבהו לנמנע. אבל יאמין יותר שהיה אחד מהמלאכים כאותן שנאמר עליהן שנפלו מן השמים. ונאמר גם במלאכים ופניהם פני אדם. ובכח הדעת יחוה דעת שלישי מורכב. שהיה אדם אלהי שנתהפך למלאך ועולה ויורד. ויסכים שראוי לכבדו. ושלשה כחות האלה לא יכלו לחשוד החוש שיכזב. אמנם השכל הערום. יעיין ויחפש בתחבולות ההם המטעים הראות וימצא שלא ראה אלא כנפים מעץ או מנייר בדמות כנפים אמתיים. והאדם נמשך באויר ע"י חבלים דקים בלתי נראים לאור הנר במרחק ידוע. וישיג מקרי הטעות. שגרמו להכחות השכליות להסכים על משפט כוזב: % נז וכן אם יראה איש הכה את רעהו או חרפו וקללו ונעלם זמן מה. ושוב ראהו ומיהר להכירו בטביעות עין בחכמת חוש הראות. שהוא האיש החוטא. וימהר להבין בבינה שזה האיש חטא והרע לעשות נגד המפורסם בטבע או בדת. ויחפז להסכים בדעתו שראוי לעונש גדול מפני תקון העולם. הנה זאת הסכמה עשויה בחכמה בתבונה ובדעת. אבל לא תכון מבלי מחשבה והשקפת השכל. הוא השופט בצודק. ולא יבטח בהשגת הכחות הרוחניות האלה בדברים חומריים. שאין להם בקיאות בו כי אם ע"י הכח המדמה. והוא לפעמים מטמא ומרמה. ויוכל להיות שנלכדו במצודת ערמתו. אבל השכל לו יד בחכמה והוא שכן אל המדמה. ובקי במרמתו היותו מתהפך בתחבולותיו וישב וידרוש ויחקור היטב. אם אמת נכון הדבר שזהו

האיש ההוא המחויב להענש על הפעל ההוא. כי יוכל להיות שהדמיון הטעה המחשבה בראותו איש דומה לו. ובאמת אין זה האיש המחוייב. ואם אמת היה הדבר שמא התחיל המוכה [אלטונא תקח: או] המקולל. והכה או קלל תחלה ואיך הכה. ובמה הכה. וכמה ועל איזה מקום עד שיתברר לו חיוב העונש וגדרו. כל זה וכיוצא הרבה מדרישה וחקירה מוטל על השכל לעשותו בטרם יגמור הדין. ויחליט הסכמתו בשום ענין ואינו דן יחידי שלא בב"ד של שלשה. כי יצרף עמו הזכרון והמדמה שהם עומדים לשרתו ונושאי כלי מלאכתו. לבדוק יפה בענין בכל הרוחות. ויצוה על הזכרון לעורר כחו לזכור נשכחות. ואל המדמה שיצייר הענין כפי מה שהיה לא יוסיף ולא יגרע. מטוב עד רע. ובעזרתם יחפש וידע אם היה הדבר ברצון ומזיד או באונס ובשגגה. ובכמות ובאיכות ובמקום ובזמן מבלי שימצא דרך ואופן התנצלות לאותו פעל המגונה. ואז יחליט עליו עונש הראוי. בשעור ובקצוב הראוי אם כה יעשה אזי השלים פעולתו. ושמר חוק השכל: % נח אבל אם נתעצל בזה יוכל לחטוא אע"פ ששמע לעצת החכמה. ואינו מפעל השכל עם ששרשו בא מן החכמה. ואף אם לא נכשל הרי לא עשה מאומה. ואם יכשל יענש בשמעו ונטותו אחרי המדמה. ויאמין בו מבלי (הבינו) [אלטונא תקח: הביט] כי הוא מלא תוך ומרמה מאין באו כל הדעות החלוקות בעולם. כי אם ממנו. הוא יצייר בעיני כת בירה בלא מנהיג. ולאחרת חומר קדמון ולאחרת גלגל קדמון. ולכולם בחכמה יבוא ביד רמה. ולאחרת (ימצא) [אלטונא תקח: ימציא] עכו"ם אחרי שהודיע השגתו בחכמה ותבונה מידיעת האל. ושראוי לרוממו ולכבדו ומשורש זאת ההנחה החכמה והנבונה ישער שמחיוב הכבוד הוא לתת כבוד ויקר גם לעבדי המלך משרתיו בעולם התחתון לעבדם במנחות וזבחים. ובהשתחואות והודאות ושבחים. ולאחרות ימציא צורות להוריד בהם הרוחניות ולאחרות לשרוף בניהם ובנותיהם למולך ולאדרמלך וענמלך. ושמע את אשר קראתי בס' מספרי החדושים מארץ סינה כי שם עם רב יאמינו כי מלך השמים בא פעם ורכב על תנין לבן וירד מן השמים למקום אחד ממדינתם. וקרא לאחד מן החוזים שבארצם הידוע אצלם בשם לסעוד עמו. בעודם יושבים בסעודה ומטיבים את לבם יחד. והמלך לא דאג כלום. עמד החוזה ההוא מן השולחן ורכב על התנין הלבן ועלה לשמים. וכבש שם כל המלכות. וכשהרגיש המלך הראשון ורצה לעלות ולחזור אל מקום ממשלתו. סגר זה השני אשר כבש המלכות. הדלת בפניו. ולא הניחו עוד לעלות למקומו הראשון. ועל פי תחנונים גדולים נתרצה המלך השני אשר עמד תחתיו. להניח לו מקום לשכון על הר אחד ידוע בארצם ועודנו שם לפי דבריהם. וספרו הכותבים שאלו הדבקים באמונת השטות המופלג הלז. הם החשובים והתקיפים שבאותה מדינה אשר אנשיה

נודעים בשם לחכמה ולתבונה חריפים בכל מלאכת מחשבת ואומנות. עד שחושבים בני שאר מדינות סומים בערכם. ראה והבן בן אדם עד כמה הגיע כח המדמה לצוד האנשים הקרואים חכמים ונבונים לפי תומם. ותמימים כיורדי בור שחת לו בניו מומם כאלה רבות מחשבות בלבות ב"א. כשל כח הסכל להעלות [אלטונא תקח: על] ספר זכרון משלי אפר: % נט הנה נא ערכתי לפניך פה גם מילי דבדיחותא ופרקא דשטותא ולהרויח לשכלך במעוט שחוק ולמען תדע (אלטונא תקח: ו)להזהר עוד ושמור נפשך מאוד שלא יחטיא אותך המדמה (מ)[אלטונא תקח: ב]חכמת ערמתו הוא המתיר אסו"רים. והוא הפוקח עורים. השכלים העליונים שלא ראו ולא הכירו דרכי החומר (כמ"ש ותפקחנה עיני שניהם) ומעור הפקחים ברוחניות ומיעצם שימנעו עצמם מלהביט אל האלהים ואל תורתו שלא יכהו עיניהם באור הגדול וע"י זה ירויחו שיפקחו עיניהם בהנאות הגופניות (ככתוב ויראו בני האלהים את בנות האדם כי טובות הנה וגו') באמור להם כי הוא חלקם מכל עמלם. ויש אשר יהיה ענן חכמת הדמיון על עיניהם לשום כל מעייניהם. בהשגת הקנינים הנפסדים כל ימי חלדם. ונתן בלבם אהבת הממון בחשק גדול נפלא מאוד להשיגו בכל אופן שיהא בין ביושר בין בעול אפי' בגנבה וגזל ואצ"ל באונאה ורבית ותחבולת החנופה. ולגנוב לב ודעת הבריות. זוהי חכמה רמה אין כמוה במעלה ובחשיבות אצל ההמון כהיום הזה: % ס ועתה בני בינה אדר היקר אנשי לבב בעלי מחקר שפטו נא אם לא כח המדמה עשתה זאת בחכמתו ובתבונתו העיני האנשים יעקר. למאוס בטוב ולבחור ברע לשנוא אמת ולאהוב שקר. אבל השכל השלם הוא ישב בדין על המדמה. ויחקור בסבות ובתכליות אם המה אמתיות או מזויפות משוחים בששר ההכשר להראות סבר פנים יפות ויסתכל בכל צדדי הענין אשר אפשר שיפול בהם הטעות מצד המדמה. וכן ישפוט על כל שכל נקנה אם אמת הוא אם שקר. ויביא במשפט על כל נעלם אם טוב אם רע כאשר יעריך אותו כן יקום (בין במורגשות בין במפורסמות בין במקובלות בין במושכלות. הכל נתון בידו. לא ירים איש דגלם ולא יטה לאר"ש מנלם בלעדו המרגיש והמתעורר נתונים נתונים המה לו לעבדו. המדמה והזוכר ישרתוהו כל ימי חלדו) כי השכל הנשלם לא יחטא. אך החסר הוא החוטא במעוט התעוררת ועצלות. וע"כ ישובח או יגונה על חריצותו והשתדלותו או התרשלותו. ולפיהן יגמל בשכר ויענש. בהיות הכח נמצא בו וכליו שלמים ולא בקש להוציאו לפועל. ההוא יקרא בשתוף השם סכלות לפי ששרשו ומוצאו מן השכל כאמור (לכן אין הבדל בשמותם בשורש התיבה כ"א בכתיבה) אלא שיוסיף לעשות פעולתו בחפזון ובבהלה או יגרע בעצלה לפיכך אינו בטוח מן המכשלה. ותשוב לו לכסלה. ואם יהא

עלול מאחד מארבעת החלטים יחלש ותשיגהו המחלה ויהא ראוי לחמלה ותבוקש לו הרפואה בסור הסבה והעלה: % סא גם יחלה לפעמים מרוב השמוש והתמדה ושקידה כאשר הסכין ברוב תשמישה תאבד חדודה ובמעוט השמוש תעלה חלודה (ככתוב אם קהה הברזל וגו' וחיילים יגבר ויתרון הכשר חכמה) ככה יארע לשכל שיצטרך להרויח לו לפעמים לנוח ולהנפש מעט כדי שיתחזק ויוכל לשקוד על מלאכתו לאט. כי ברוב העסק יהולל חכם. ונאמר למבחר מין האנושי נבול תבול כי כבד ממך הדבר לא תוכל עשוהו לבדך. גם יפסיד הבריאות ברוב עמלו. כי כל הכחות בנפש אחת מתקבצים. ממנה יוצאים (ועליה) [אלטונא תקח: ואליה] הם שבים ורצים ובשעה שעסקה רב וכבד בשכליות. יתמעט כחה בגופניות וכן להפך אם תשקע בעסק החומר לא תוכל להסתכל בשכליות. ובהפסד בריאות הגוף בהכריח יפסיד השכל וילאה. והמדמה הכוזב יגבר על בלילו יגאה. לזה תמצא שהמדמה המטעה מצוי בב"א גדולים בחכמה. בהעמק העיון והתפעלות המחשבה בתמידות תתגבר השחורה. שהיא מושב ומשכן המדמה העפרי וימצא מקום להתחבר לחכמה ומן התחברות אליו יעשה מרמה לפיכך לא יעמיס עליו יותר מדאי בפ"א כדי להיות לבו פנוי לדרוש לתור בחכמה לנקותה מכל מרמה. ועת ומשפט ידע לב חכם. לעשות כל דבר בעתו כחוקו. ולתת לכל אחד חלקו ויטיל שלום בין הגוף והשכל זה את זה יחבקו איש את אחיו יעזורו ויחזקו: % סב ודע כי השכל צריך להיות לו אלף עינים (לא יתנצל שלא יכול לראות מאחוריו) כדי שלא יחטא לגוף ולנפש. כי רבים אבני נגף שטמן לו המדמה (הוא ודאי יצה"ר) בכל הדרכים אף אם נראים ישרים וזכים. יש דרך ישר לפני איש ואחריתה דרכי מות ואולי לזה כוונו חז"ל שאמרו מ"ה מלא עינים לפי שהוא משגיח בכל צד שאפשר שיכשל בו האדם וזולת זה לא היה יכול לו כי אין מיתה בלא חטא והוא עולה ומשטין. כי אין צדיק בארץ גו' ולא יחטא. ואע"פ שלא היה ראוי להקנס על חטא השוגג. יחשוב לו כזדון ע"ד ת"ח שגגות נעשות לו זדונות. כ"ה הענין בשכל הכללי אשר לא שמר פקודתו ולא נזהר ולולי רחמי השם יתברך עליו לא היה יכול לעמוד אפיי רגע אחת אך שומר פתאים ה' להרחיב לו הזמן שלא יכלה מיד בחטאו שאל"כ לא היה העולם יכול להתקיים כלל: % סג והבן שכל המצות והעברות שבתורה לא נצטוה עליהן אלא השכל ואינן אלא בשני כחות הנפש המרגיש והמתעורר (והם שני סרסורי החטאים. כמ"ש תנה בני לבך לי ועיניך. ובתורה ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם כי בלב הוא הכח המתעורר ובעין בו כלול המרגיש המוביל ההרגש לחמשת החושים כי עין רואה וכלי המעשה גומרים) מצד שנשתעבדו לכח השכלי. לא נבראו אלא לעבדו ולא ירימו ידיהם ורגליהם מבלעדו.

שכל השתמשות חושיו החצונים והפנימים לו הם לבדו ולא חשך ממנו מאומה ועשאו בן חורין בבחירתו לכל חפצו. כטוב וכישר בעיניו יעשה להרויח ולהרבות כבודו או להפסידו אם יעזוב כל אשר לו ביד המדמה וימנהו אפטרופוס. להנהיג שני כחות הללו לפי עצתו החפשית והמשולחת. והחטא הראשון יוכיח שנתפתה השכל לציור המדמה (הבא מכח נחש אשר עפר לחמו) ונפל בפחת. ולא יענש המדמה שהוא עפרי אלא הכח השכלי הוא המצווה והנגמל. בהיות לו כח אלהי לפעול בבחירה חפשית: % סד ושרי ליה מריה להר"מ ז"ל שאמר (בפ"ב מח"פ) שאין לשכל חטא. אלא לפי אמונת דעת בטל. והוא דבר בטל במ"כ נמשך אחר דעת הפלוסופים האומרים שאין לשכל העיוני חלק במעשים מטוב עד רע לפי שאינם אצלם טובים או רעים רק מצד ההסכמה לא נתאמתו להם במופת (ואם ימצאו פלוסופים ההם במדינות המסכימות על בחירת הגזל והחמס והנאוף. כמו שהן מדינות רבות ומחוזות גדולות ורחבות. כטרטריאה וברבריאה וארביאה וחלק גדול [אלטונא תקח: מהודו] המפורסמות באלו המחשבות מלבד הכתות הנעלמות הרעות כיוצא בהן שנמצאו לרוב בכל מקום ומדינה. ועושים מעשים כאלה בסתר ואינם אצלם דבר מגונה רק כולן התר לא יתנגדו להם אותם פלוסופים אחר שהסכימו על בחירתם אין בה רוע אמתי לדעתם (וכמו שהורה לעשות הגדול שבהם (כמ"ש בבית מריעים) וכן תלמידו המפורסם ומובחר שבכולם הקריב זבח קרבנו לאשת עמיתו. כדי למלא בה תאותו) כי אין אצלם אמת ושקר. בטוב המעשה והפכו אחר שאין להם תורה מן השמים ואין להם ראיה הכרחית לבחור בטוב ולמאוס ברע. ולא השיג יד שכלם בזה אלא מצד המוסכם: % סה ומזה נהיה ג"כ מה שהוליד הרב בפ"ו מפרקיו. שהשוה בין דעת חז"ל הסוברים שהכובש יצרו גדול מן הבלתי מתאוה. ובין הפלוסופים האומרים שהבלתי מתאוה לרע חשוב יותר ועשה פשר דבר באמרו שכוונת חז"ל על המתאוה וכובש יצרו בשמעיות כחזיר ושעטנז. והפלוסופים דברו מבעל תאוה ברעות מפורסמות כש"ד וגזלה הנקראות אצל החכמים הנאמנים מצות שכליות. שאלמלא לא נכתבו ראוים להכתב. ואמר (שאלו) [אלטונא תקח: שחלו] חולי המדברים. בהנחת שם שכליות למצות טובות ורעות. וזה לפי שהשכל אין לו חלק ונחלה בהם לפי דעתו (וכמ"ש נושא כליו ברי"ח שאינם שכל ע"ד האמת ואין בהם תקון ר"ל מהאי דעתא) וכמה שקע שכלו בטיט היוני חוץ לכבודו ז"ל. כי בודאי אינן אלא שכליות דוקא. ועל מה אמרה תורה ושמרתם ועשיתם כי היא חכמכם ובינתכם לעיני העמים הרי בפירוש שהמצות המעשיות יש בהן חכמה ובינה בעיני כל. ואם לא במפורסמות לפחות. (אלא) [אלטונא תקח: אלה] איפוא הם אלא ודאי הן שכליות ומפני שחכמי האומות לא יכלו

להגבילם (ולכן לשטתם יפה אמרו שנעדר התאות גדול מהכופה תאותו. מפני שאינם בטוחים להראות גבורת שכלם נגד טבעם. מאחר שאין להם מכריח עצמי להמית התאות. שלא חטאו למופת. לכן בנקל יטה לבם אליהם ויפת) (ישבחנו) [אלטונא תקח: ישבחו] אותנו העמים על צדקם ואמתתם. בהיותם בנוים על יסוד אמיץ וחזק כי על כן נקל לאיש הישראלי לכוף טבעו בכל אופן אם יהא לבו קשור בתורה האמתית שבא בבריתה וידע מקורה וראשיתה. וכן נקראות בפי החכם מכל האדם בראש ספר החכמה שכולו עוסק ביחוד במפורסמות. גם במקובלות בלבד. לא בשום ידיעה וחכמה אחרת פתח דבריו יאיר מבין פתים. לדעת מוסר השכל צדק ומישרים כאלה רבות עמו לשון ברור שאין להבין ממנו הוראה אחרת. כי אם ההשכלה במעשיות בין מקובלות בין מפורסמות אבל המפורסמות אצל האומות. הם אצלנו מאומתות במופת עצום וחותך יותר מכל מופתי הלמודים השכלים אחר שראו עינינו בלי שום ציור חשד וטעות בחוש (כמ"ש באוצר הטוב) והמורגשות האמתיות הם במדרגת מושכלות ראשונות ממש. כי אם ישולל מהשכל אמות הרגש החושים החצונים. איך יעמדו חושיו הפנימים לשפוט בין אמת לשקר. במה יאמנו דבריהם אם בנראה אין לו רשות להשתמש ולהתבונן. עאכ"ו שלא יעסוק בנסתר א"כ כל בינת האדם תסתתר. ולא יהא מציאות לשום שכל בעולם ואין לאדם על הבהמה מותר ע"כ אין לנו חלוק בין מצוה למצוה כולם שכליות יחשבו (אף אם (אלטונא תקח: ה)נקראות שמעיות בפי הפלוסופים) אחר שהתאמתו בשכל השלם ולא נצטוה עליהם אלא כח השכל כנ"ל. והוא לבדו יענש וביחוד על העברות המעשיות יותר מן האמנויות כי אמונת הלב אם נשתבשה. הרי הוא אנוס ומה לו לעשות ובבחינה זה ג"כ כל המצות שבתורה. יש בהן בחינת אמת ושקר כי הגנבה והנאוף אצלנו רע אמתי לא מפורסם לבד וכבוד הורים והדומה הוא טוב אמתי. והעובר אומר לרע טוב ולטוב רע בשקר גמור מוחלט במה שהוא מכחיש הידוע במופת. לכן הכתוב סומך טוב ורע לאמת ושקר בכמה מקומות אהבת רע מטוב שקר מדבר צדק. וזולת: % סו אכן בענין הכובש יצרו רחוקה דעת חז"ל מדעת הפלוסופים כי אנו אין לנו מצות אלא ברע וטוב דוקא כאמור. והאמנת דעה שקרית המפסדת דעותנו. היא מכלל הרע הגמור. כי לתת האמנה לשקר. אין רע למעלה הימנו. אפי' הוא בדברים שאין נוגעים לתורה כלל. האדם השכלי מוזהר עליה מדבר שקר תרחק כי הוא מפסיד ומשחית צורתו האמתית האלהית ונעשה בו קנין רע אמתי. שאין גרוע ממנו בעולם. בהאמינו דבר שאינו במציאות. ודעת חז"ל האמתית היא שהב"ת שכבש יצרו בשכליות גדול ודאי. מנעדר התאוה שלא חטא ולא ישובח הסריס. על מיעוט חשקו. ושלא בא על

הערוה המתייחדת עמו. ולא יקווה לקבל שכר על זה. וכן בכל דבר תאוה שתהיה אשר תערב לנפש בטבעה. והוא ימשול בה ויכניעה. עליה יטיל שכרו משלם. לפום צערא אגרא. והוא מ"ש הקב"ה אוהב הרשעים (כמ"ש בדרוש מכתב לחזקיהו) והוא תכלית כל ביאת האדם לעולם. להלחם עם יצר סמוך תצור שלום (כמ"ש בחצר הבית בהרחבה) ולכן אחז"ל האלהיים כל הגדול מחברו. יצרו גדול ממנו (והארכתי עוד בזה בהגהת הח"פ) אולם דבר הכתוב נפש רשע אותה רע אינו מתנגד לדעת חז"ל. כי בודאי נפשו נכספת אל הרע. לכן הוא נשכר אם יכבשנה. וכל זמן שיחזק בטומאתה לתת שאלתה ולמלא תאותה. יענש ויגונה בעבורה. ולכשישבור מאויה ישובח מאד ביתר שאת ויתר עז. כפי אשר הראה השכל גבורתו. להשתמש במתג ורסן עדיו לבלום ולחסום נפשו השוקקה (עם שיש רע בלתי טבעי כלל. כגון אוהבי ש"ד בלי הנאה ותועלת וכן שנאת ב"א בכלל. ולשלם רעה תחת טובה וכיוצא בהם. שאין זה אלא טבע חיות יער ופראים וכן האוהב שקר בטבעו. יצא מגדר אנושי ואינו רק אדם מצויר. עכ"ז בהתגברו על נפשו המטומאה וקדשה וטהרה גדול הוא מאד בעיני ה'. כמו שישובח המהפך העופרת לזהב. וכמש"ה אם תוציא יקר מזולל כפי תהיה. הנה כי כל משפט טוב ורע ביד השכל וזה כל מעשה תקפו להבחין בין אמת לשקר. כדי להבדיל בין הטוב והרע המתערבים ומסתבכים זה בזה. וזה כל תכליתו. אבל השכל אשר יטריד עצמו לדעת אם כדור הארץ עגול אמתי. או עמודי. או בעל צלעות. אין זה ממעשה השכל. אלא מפעולת המדמה. כדי להונות את השכל. ויעכבנו בדמיונים ורעיונים מרבים הבל. ותכליתם לאבד זמנו היקר שבכל הנמצאות בכתם אופיר לא יסולה. וכן אם ימדו התוכנים השמים מלמעלה. ויחקרו מוסדות הארץ למטה. לריק יגיעתם בלי פחד אלהים לנגד עינם כי מי עלה שמים וירד. ומה פרי התכלית היוצא מעצי החקירות האלה והדומים. המשבשים הדעת להרוס ולעקור שרשי השכל לא לטעת הדורשים במופלא וחוקרים במכוסה עוסקים בנסתרות ובמה שהורשו ונצטוו לא יתבוננו לא יאבו לדעת מה הטוב והרע באמת או בשקר בחיים הקצרים האלה אין שטות גדול מזה. והוא מהמצאת הכח המדמה וחכמתו המרוויח בזה לפי מחשבתו. ובאמת אין לך הפסד גדול מזה לעצמו לאבוד דמיונותיו. הבאים בהבל והולכים בחושך שמו יכוסה. ולשכל היקר יאבד הון רב אוצר כל כלי חמדה הוא ישסה: % סז אבל השכל החרוץ הער ואינו ישן על משמרתו הוא שוקד על הכנסתו הטובה. המפרנסת ביתו ולכלכל את שיבתו ויחשוב תמיד לאסוף הון ועושר להרבות כבודו וגדולתו ותפארתו. על כן חושש מאד שלא יאבד רגע בסכלות העדרי של המדמה. ואם הצריכו הטבע לפזר קצת הזמן להוציאו בבטלה. מפני ההכרח אשר לא יגונה כמ"ש

למעלה. מוטב לו להשחמש במדמה במותר ובמה שיש בו מהצודק והשווי להשהעשע במיני ציור וטיול. שאינם נגדיים לשכל הישר. ומרחיבים דעתו. ואז יחשב בטול הזמן לצורך השכל. ע"ד יש מפזר ונוסף עוד. כי ע"י כך תשוב רוחו אליו. ויתחזק ויוסיף אומץ לשקוד על פעלו הנכסף. ובהיותו בריא וחזק ידמה לסוחר אוהב כסף לא ישבע כסף לצבור כחול למשול במכמני הכסף והזהב וסגולת מלכים לנחול. כן השכל לא ישבות יום ולילה מלרדוף אחרי ההשגות הנכספות האמתיות המצליחות והמאשרות בעליהם. ולהבחין ביניהם. ובין המתדמות חכמות. החסרות כל טוב עניות וערומות ומה שישיג בצדק מן הידיעות. ויתרון הכשר חכמה. יחמול עליהן ויצניעם בבית גנזיו. שלא יאבדו אחר שעמדו לו ביגיעה רבה. ועל פיהן יקרא עשיר או דל. לפי מה שסגל ידיעות שכליות נאמנות המושגות בעמל. אם הרבה או מעט. וכל שירבה לסגל מהם יתקיימו בידו ביתר שאת ויתוקן כי הוא מלא מחזיק לא ריקן. שהידיעות וההשגות סומכות זו את זו אם יפולו האחד יקים את חברו. ואילו האחד שיפול ואין שני להקימו: % סח אמנם אוצר גנזי השגות וידיעות התבונות הרבות והשונות במקום א' הוא הזכרון לבדו. כל טוב אדוניו בידו. בהעדרו יעדרו כולן. והיו כלא היו לפיכך ביותר יצטרך השכל השגחה פרטית לשמרו להעמידו ולהתמידו. כי הוא נאמן ביתו. ושומר אדוניו (מכלי) [אלטונא תקח: מכל] פח אשר טמן המדמה ללכדו. על כן יכובד כראוי לו. טובות לגמלו להיות בסומכי נפשו. ביחוד להזהר מדברים המפסידים הזכירה. כמ"ש חז"ל

א

חמשה דברים משכחין את התלמוד. האוכל ממה שאכל עכבר. וממה שאכל ממנו חתול. האוכל לב בהמה הרגיל בזתים (עמו"ק שנ"ל זתים כבושים אינן בכלל). והשותה מים שבשיורי הרחיצה. המטבל והרוחץ רגליו זה ע"ג זה. וי"א אף המניח כליו תחת מראשותיו:

ב

חמשה דברים יפים לתלמוד. האוכל פת חטין. ואצ"ל חטין עצמן. והאוכל ביצה מגולגלת בלי מלח. והרגיל ביין ובבשמים דא"ר חמרא וריחני פקחין (וזה יובן במי שטבע מוחו קר. וכן סתם זקנים יין ישן יפה להם) הרגיל בשמן זית. דאר"י כשם שהזית משכחת תלמוד של שבעים שנה. כך שמן זית מחזיק תלמוד של שבעים שנה:

ג

עשרה דברים קשים לתלמוד. העובר תחת אפסר גמל. וכ"ש תחת גמל עצמו והעובר בין שני גמלים. והעובר בין שתי נשים. והאשה העוברת בין שני אנשים והעובר תחת ריח רע של נבלה. והעובר תחת הגשר שלא עברו תחתיו מים ארבעים יום. והאוכל

פת שלא בשל כל צרכו. והאוכל בשר מזוהמא לסטרון. והשותה מאמת המים העוברת בבית הקברות. והמסתכל בפני המת. וי"א אף הקורא כתב שע"ג הקבר (עקי"פ): % סט הרופאים כתבו שהחפץ לחזק כחות שכלו. ובפרט כח הזכרון. צריך שיאכל מאכלים קלים וישמור עצמו מן הגסים. כמו בשר השור (בדחז"ל מצינו להפך דלא אכילנא בשרא דתורא. ואין סתירה. כי אין גרוע אלא השור הזקן. אבל הבחור ומפוטם. ודאי משובח אצל הכל. ולא יאומן מ"ש באגרת הר"מ לבזות חכמי הצרפתים על אכלם בשר שור כי לא עליהם לבד. יצא דבר הלעג מרבה להכיל. כ"א על חכמי התלמוד להבזותם ח"ו) ובצים קשות ואגוזים וזתים. ומן הקור ומן השינה והיקיצה יותר מדאי. והדאגה. והשמחה. ויתרחק מכל הקצוות. ויחזיק ראשו מכוסה היטיב כפי האויר והמקום אשר גר שם: % ע וכתב בש"א כשיוולדו לחות לבנות בסוף המוח. לא יניחו אל הזכרנית להשלים מעשיה. והעזר הוא שימשח ראשו בשמן אריה וישתה משקין המטהרים הראש מהלחות ההם הקרות והגסות. כגון שיקח עקר קרחה שני זוזים וחצי במים פושרין. וזה ירכך הלחה וינקה הגרון ויוסיף בזכרון. או יכתוש צמוקים מנוקים מגרעיניהם ולבונה זכה. מכל אחד אוקיא. ושני שקלים כרכום. יכתשם יחד ויקח מהם בכל יום כאגוז וזה יסיר השכחה. ויפסיק הלחה. ויחדד הראות והשכל. וישמח הלב. וילעוס מצטכי עם פלפל שחור. או זפת עם לבונה. או עם חרדל (ולא יתכן לעשות כן בלי עצת רופא מובהק. המכיר טבע העלול. אם אינו חם. כי אז יזיקו לו דברים חריפים)ודע כי מי שמזג מוחו מאוחר נוטה ליובש. הוא קשה לשמוע וקשה לאבד. כי הוא קשה לשמוע מפני שהיובש בקושי הוא מקבל הדבר. כאשר לא תוכל לחקוק בדבר יבש. כי אם בקושי ואולם כאשר תחקוק בו לא יאבד ולכן יהיה קשה לאבד כי היובש תופס הדבר ואם מזגו לח הוא ממהר לשמוע. מפני שהלח מקבל הדבר במהירות. וממהר לאבד. לפי שאינו תופס. ומי שמזג מוחו ממוצע בין אלו השנים יהא ממהר לשמוע וקשה לאבד. ולפיכך הוא טוב הזכר בימי הבהרות והשכחה בנערות ובזקנה בנערות מפני הרטיבות הטבעית ובזקנה מפני הלחה המקרית וזקן שלא גבר על מזגו הטבעי הלחה המקרית יהא זכרן לפי שמזג הזקן יבש ולפיכך ימצא במקצת הזקנים זכרן(נזכר אחרי ששכח) ולא שמרן (הוא בעל זכרון רצוף) אבל הנערים ימצא בהם השמור יותר מהזכר ובבחורים השמור והזכר ותמצא שהאדם יזכור הרבה דברים שהרגישן בנערותו בזכרון היטב לפי שבנערותו הוא חושק הרבה הצורות שרואה ונפלא מהן מאד לפיכך יאריך לקיחתו בהם ותיטיב ידיעתו אותם על כן יקשה לאבדן: % עא וכתב בסגולותיו **א** ביצת הדוכיפת ולשונו מופלא לשכחה **ב** אם תאמר בכל יום ז"פ נר לרגלי דבריך ואור לנתיבתי תהיה זכרן **ג** אם בקשת לדרוש ברבים

אמור דבקה לעפר נפשי עד כי תרחיב לבי עשר פעמים **ד** אם יהרהר לבך רע. אמור הורני ה' דרך חקיך. עד בצדקתך חייני **ה** בשבתך ללמוד אמור חלקי ה' אמרה נפשי וגו' חמשה פעמים. **ו** י"א עין עוף שחף (שקורין קוקו בלע"ז לשונו מעושן עם קאסטור אם יתלה על האדם יועיל מאד נגד השכחה. עוד אומרים ימשח פניו בחלב הדוב ויועיל **ז** גם אמרו כי העשב הנקרא לשון שור. אם ישתה אדם ממי"ן שלו או יאכל ממנו בכל בוקר. יחזק (הזכרן) [אלטונא תקח: הזכרון]. הצגתי עמך מן הבא בידי רפואות וסגולות שתועלתם קרובה ב"ה אך השמר והזהר מלהשתמש מבלאדור כי הוא קרוב יותר להפסד הזכרון ולעדור לכן הנאה ממנו דור: % עב האפודי כתב ט"ו הערות על דרך העיון בתורה אשר מהם ימשך טוב הזכרון ואלו הן **א** ללמוד עם חכם חשוב (רז"ל אמרו וקנה לך חבר. שחבריך יקיימוה בידיך) וחברים חשובים במחקר חריפות כי התעוררות החום הטבעי מחזיק כחות הנפש אשר מכללם הזוכר והשומר **ב** לעיין בספרי חכמי ישראל רבי הכללות עם הקצור בלשון המקיימים. לעולם ישנה אדם לתלמידו דרך קצרה. כרש"י ז"ל והדומים לו לא במרבים דברים ללא תועלת **ג** שיכוין להבין המכוון ממה שקורא. ושישאר בזכרונו. ולא כעוף המצפצף. **ד** שיעשה סימנים תמיד כבעלי תלמוד והמסרה והסופרים **ה** שיעיין תמיד בספר א' ר"ל אם ימצא מחבר א' מדפוס או מכתיבות שונות. לא יעיין פעם בזה פעם בזה כי יבלבל כח דמיונו **ו** שהספרים יהיו דפוס או כריכה נאה ונייר נאה ומקום מדרשו פתוח לרווחה ומשמח הלב. **ז** שיבטא בשפתיו מה שיקרא כא"זל למוציאיהם בפה. **ח** שיהיה למדו בשיר ונגון. כי הטעם יביאהו לזכור במשקלו התנועות והמלות הנכנסות בו **ט** שעיון התורה והגמ' יהיה בספרים כתובים אשורית כי קדושת אותן אותיות תיטיב הזכירה **י** שיקרא בספרים שתהיה כתיבתן גסה לא דקה **יא** שילמד לזולתו מה שיעיין כי בהוצאה מכח אל הפועל יחזיקנו בנפשו **יב** שלא יהא נמהר בעיונו אלא מיושב בדעתו בשובה ונחת **יג** שיעסוק בתורה לשמה לא לקנות עושר או כבוד ודבר זה ג"כ טבעי יען אותן כוונות לא יניחוהו לשמור בעצם את אשר יקרא ויעיין. **יד** שיהיי לו קביעות זמן תמיד לא יחשה אם בבוקר אם בערב. ביום או בלילה לכל מין למוד תהיה לו שעה קבועה לא יחלפנה ולא ימיר אותה **טו** התפלה לאלקים להעמידו בריא ולהכין לו צרכיו עד יוכל להבין וללמוד ולשמור ולזכור: % עג ואני מוסיף אחד כנגד כולן והיא שילמוד בשמחה של מצוה וזה בשידע ויכיר כי יקרה היא מפנינים. וכל חפצים לא ישוו בה ותתלהב נפשו באהבתו אותה. כאהבת אשת חיקו וחשוקתו אשר לא ישכחנה בשבתו ולכתו בבואו וצאתו וכאשר לא תשכח אשה עולה. ובעלה ביום ובלילה כן לא תשכח ממנו מחמת האהבה והשמחה הקשורה עמה. וזהו תורה

לשמה (אבל אינה נקנית מתוך שמחה של הוללות ושחוק וקלות ראש כי הם שוללים כל זכרון (כמש"ל שהם מפעולת הדם המבלבל השכל. ואין בו ישוב דעת) ואמנם מילי דבדיחותא לפני הלמוד ד"א הוא והיינו ספור של שחוק מעט ובדבר המותר בלבד כגון ליצנותא דע"א. וגנאי הכסילים. ושבח דברי חכמה. והמצאות ותחבולות המותרות וכל זה רק ליישב הדעת ולהכינו אל הלמוד העקרי. אבל בתוך הלמוד. אסור לערב מחשבה אחרת. כ"ש דבור נכרי. שלא לסור לבו ממקורו הברוך ולשמוח מאשת נעוריו בה יהגה. דדיה ירווהו בכל עת תמיד באהבתה ישגה) על ידיה יזכה לדברים הרבה. והעיד האר"י ז"ל על עצמו שע"י השמחה שהי"ל בעסק התורה. זכה להשגתו הגדולה. ורוח הקודש. כמפורסם: % עד גם צריך לדעת שהמרגיל כח הזכרני להיות ער ולזכור. ישוב קנין בנפשו לזכור כל דבר בנקל יתר הרבה מאד ממי שאינו מרגילו ומכוין לבו לחנך זכרונו בפעולת הזכירה תמיד. כי ההרגל בכל דבר שלטון ואין השכחה מצויה אלא במי שאינו רוצה להשתמש בכח הזכרון בתמידות ומניחו ללכת בטל. לכן יקשה עליו להחזיק בו דבר וכן אם יחזור אדם דבר אפי' מאה פעמים בלי כוונה. לא יועיל לו לזכרו. שכבר הרגיל מוחו להיות נעור ורק והחזרה במתעסק בעלמא אינה כלום. והרגיל בהנהגת כח הזוכר. יספיק לו אפילו אם חזר רק פעם ושתים בכוונה. לפיכך עקר גדול הוא השמוש בו בכוונת הלב וזהו שאמרו אם ערוכה ברמ"ח איברים. שמורה בלב. גם אמרו השונה בלחש משכח. וחיים הם למוציאיהם בפה ואימתי דברי תורה נעימים כי תשמרם בבטנך ואימתי תשמרם בבטנך בשעה שיכונו יחדו על שפתיך. וקובץ על יד ירבה: % עה אבל המצאת זכרון מקומי שהטריח בו בעל לב האריה. אינו מפעל השכל. אכן גם הוא מפעולת המדמה. ממנו הוא כמעשהו ממש ונלמד מענינו ומקומו. והרי זו ודאי חכמה שגנב הכח הדמיוני מבית אדוניו הכח השכלי. ורצה להשתמש בה מבלי ידיעת בית רבו. על כן יצא לסכלות גמור בלי ספק. בבחינת התכלית שהוא מבוקש השכל ומי אשר עינים לו ולא יבין השטות המוחלט הלז שיעץ לאבד כמה חדשים בהכנת המקומות בדמיון מלבד אשר יצטרך המתלמד לאבד יקר המציאות בעיון בספרו ללמוד אותה מלאכה ואח"כ לריק ייגע ולבהלה כחו כלה. כשיבוא להפקיד מושגיו באותן מקומות שבנה לו פלטרין באויר ויתבלבל בשמוש בודאי אין דמיון משובש גדול מזה ומה לאדם חכם לבלות זמנו ושכלו בהבלים כאלה. אוי לשעה שאבדתי בקריאתן. זה ההפסד בא מפתוי המדמה. לאהוב ולחשוק כל דברי בני נכר. לחשוב כל מה שהמציאו רעיוניהם כוסף נבחר עובר לזוכר. להרוויח בו ולהשתכר חלילה לא כאלה חלק יעקב. ודי לנו עצה טובה לשמירת הזכרון במש"ל. שהורהו לנו חז"ל. ובמה שאמרו עוד עשה סימנים ומודעים ומסורת סיג

לתורה. דהיינו ע"ד נוטריקון וגימטריאות כמנהגם ז"ל. ואמרו חזור. חזור. ואל תצטרך לבלזור: % עו אולם אם יש אתנו מקום פקדון לעזור להבטיח שמירת הזכרון שלא יהא אחור נזור. הוא וודאי הספר בעצם וראשונה. וכמ"ש רז"ל ברית כרותה הלומד אגדה מתוך הספר אינו משכח ולא אמרו באגדה דווקא. אלא משום שבימיהם לא נתנו דברים שבע"פ להכתב. רק אגדה לבדה. כמ"ש דר"י ור"ל הוו מעייני בספרא דאגדתא בשבתא משום עת לעשות לה' וכן אמרו היגע בתלמודו לא במהרה הוא שוכח כי האותיות מחכימות. והפרקים והדפים והשורות עוזרות. זהו ודאי זכרון מקומיי. ואצ"ל הטורח בעיונו וכותב בספר למדו והשגתו. כי היגיעה והטורח. יקבעו ויחקקו הדברים בזכרונו. יותר מכל תחבולה אחרת שתהיה. ובסי הנ"ל אמר שהכתיבה מזקת לזכרון ומפסידתו. הנה דבר ברור כי אותה המצאה של מלאכת מחשבת המדמה שהיה טרוד בו אז היא שללה ממנו כל זכר וזכרון שהרי שכח דברי עצמו והנחות אותה מלאכה ויסודותיה. כי אמנם הספר והאותיות והשורות. הם מקומות העקריים ששם יפקיד הזכרון ויצניע. ויקח בהם סימנם. ומה גם בהצטרף עמהם העמל והיגיעה בכתיבה. כי הוא יסוד גדול בזה. כאשר העיד האיש בה"ס ההוא זה פעמיים וכ"ש כשיצורף לזה סדר נאה ונתוח חלקים וחבור פרקים. וביחוד יהיה סיוע גדול אם עשוים בתואר בנין עם חדרים ותאים. כי כן נקראו ת"ח בנאים. זה בלי ספק מסוגל להעמיד הזכרון בכחו ולזה העיר השי"ת אותנו בחבור הלז (אחר שבעו"ה נתדלדל מאד כח זכרוננו) ולקרות לו שמות בנינים נאים ונחמדים. ולחלק חדריו בשמות שונים יפים לענין. ונכונים לבנין. בם ימצא הכח הזכרני מנוח. בלי טרדה בלי הפסד כח. והשי"ת בחסדו יעזרנו להוציא לאור אמת כל אשר ברוח אתי לסדר ולחבר להודיע משפט עמו. ולתת כבוד לשמו. על דרך זה היקר והנבחר: % עז הנה הרחבתי לך הדרך בהבנת ענין הכחות השכליות (ולא דבר רק הוא ולא יקלו בעיניך דברים הללו. שעומדים ברומו של עולם באמת יותר הרבה ממה שניתן רשות לבאר בכתב) לידע טבעם ואופן השמוש בהם וביחוד אודות הזכרון הזה שאנו מוזהרים עליו בתורה כמה פעמים השמר פן תשכח וזולתו רבים. מכלל שהוא דבר המסור בידו של אדם. ובו תלויה כל הצלחתו בגוף ובנפש בזה ובבא. בהיות השכל על ידו צופה מה שעבר ומביט להווה ורואה העתיד לבא. ולא תחשוב שהארכתי שלא לצורך. כי מטבע הנושא הוא והיה מקום להאריך יותר אם לא מדאגה שלא להכביד על הקורא. אבל אין לגנות אותנו על הרחבת הלשון בהלצה ומליצה. כי הוא בערך הציורים והפיתוחים שזכר הר"מ ז"ל (שנ"ל בחלון שני מהאטומות) ונעשה בזה נחת רוח ללומדי תורה שע"פ הרוב אין להם דרך ואופן להשתעשע בציורים נאים. מה גם בהיות לבם תמיד על למודם גם

בהפרדם מעט לנוח לא יפנו ללכת אנה ואנה לרוח היום להביט בבנינים גדולים חומריים עד שיפוח. וטוב להם להסתכל בציור בנינים רוחניים ופיתוחים שכליים מיישבים הנפש והמוח. הנלאה בעיון ומרחיבים דעתה לשמוח ועוזרים אל הזכרון בודאי יוסיף תת כח ומזקנים ונביאים נתבונן והם שלמדונו דרך החקויים במשלים ומלים נרדפים. ועינים כפולים. ומליצות נאות. לייפות הלשון בנושאים עמוקים ואינם לבטלה חלילה אבל נקראים תפוחי זהב במשכיות כסף שהם כלים עשויים בציורים דקים המושכים אליהם עיני רואיהם ע"י זה עברו משכיות לבב אף אם דברי נבואה כולם בר ובלשון בני אדם א"א לבר בלי תבן מ"מ יועילו לסבר את האוזן הערלה ולרכך לב האבן. והם צריכים והכרחיים כצורך קב חומטון. לתבואה הנקחת מן הסיטון. להעלותה לעליה ולקיטון. וכחול גבול לים שלא יעלה שירטון:

ובזה נשלם חלון צורי. שראשו של אדם יכול ליכנס בתוכו להביט בו לרחבו וארכו לכל צרכו כל עוד בו רוחו לא כהתה עינו ולא נס ליחו. ולא ניזוק מוחו. יסתכל בו מה לפניו ומה לאחריו יפן כה וכה. ויצלח בכל אשר יפנה נוכח ה' דרכו.

בית מדות

הוא יתב' יורנו מדרכיו ונלכה באורחותיו נשא מדברותיו בחכמה יבנה

דלתים ובריח ועליות מרווחים לבנה ע"ג לבנה וארית:

ואלה שרשי המדות הנחלקות לכתות ארבעה לפי חלוקת החלטים שהן סבותיהם החומריות לכל אחת חמשה במספר שהן עשרים בפרטן:

א לירוקה מיוחסות

א אכזריות **ב** גאוה **ג** עזות **ד** חריצות **ה** כעס. טבעם אשיי:

ב לדם יוחסו

א גבורה **ב** שמחה **ג** אהבה **ד** נדיבות **ה** רצון. טבעם אוירי:

ג לשחורה יתייחסו

א דאגה **ב** חרטה **ג** כילות **ד** קנאה **ה** שנאה. טבעם עפרי:

ד ללבנה התייחסו

א בטחון **ב** ענוה **ג** בושת **ד** מורך **ה** רחמים. טבעם מימיי.

באלה אחוזות כל המדות והתכונות שבאדם. דוק ותשכח. ולולי יראת האריכות הייתי מסדר ענפיהם וסעיפיהם למיניהם ולמשפחותיהם. אכן יספיק לנו כעת. במה שנעשה מהם שתי מערכות לטוב ולהפכו. וזה בהנחה מוסכמת על פי הכתובים. בקריאת שם

מדות המערכה האחת טובות ברוב פעמים. עם היות בהם לפעמים שעור מה מן הרע. וכן יקראו מדות המערכה השנית רעות. בהיותן כן על פי הרוב. עם שימצא בהם לעתים חלק מהטוב. והכל לפי השמוש בהם:

ואם גם הפלוסופים פלפלו בזאת החכמה. אבל חכמת מה להם בהגבלת המעשים והפעולות כנז"ל. לא ראיתי לאבד זמן בעיון בס' המדות היווני. אינהו בדידהו ואנן בדידן. ברוך אשר בחר בנו מכל העמים. והעמיד לנו נביאים וחכמים שהשאירו אחריהם ברכה אוצר גדול בחכמה המוסרית. כל דבריהם נכוחים למבין וישרים בטוחים אלא שהניחו מקום להתגדר. לבאר ולסדר שאלמלא כן היינו כמי שלא באנו לעולם ואין לנו כי אם לרוץ במעגליהם ולהבין דבריהם. והנה בחלון בית בעד אשנבי נשקפתי. אבינה בבנים חכם רשע צבוע לץ פתי. (חמשה מלכים עשו מלחמה את ארבעת היסודות. והחלטים העורכים ומושכים אחריהם המדות. **א** חכם הוא צדיק גמור מוכתר בנימוסו. טוב חסיד. תם וישר וכיוצא בהם שמות נאים ומשובחים רבים. והוא בעל מזג הישר. **ב** רשע גמור והוא כסיל הנחתו הראשונה על אוהב חמס ובוצע בצע האומר לזהב כסלו ולכתם מבטחו. גם לו שמות רבים מכוערים. רע ובליעל בער איש און והדומה להם. והוא עלול הירוקה. **ג** צדיק בעיניו וחכם נגד פניו ויקרא בפי חז"ל רשע ערום. היודע להצדיק נפשו. גם בעברו על ד"ת בשאט בנפש פעם בסתר פעם בגלוי. ועם זה מתנצל בשקר היותו זך וישר פעלו מפני תקון המדינה היא חכמה מזויפת (בלע"ז פוליטיקא שקרית) אין הכוונה על מה שהוא מותר צורך שעה כמ"ש חז"ל ב"ד מכין ועונשין שלא מן הדין שהיא ודאי חכמה אמיתית. וכן אין הדבור כאן מהאנוס לעבור. (שי"ל גדרים וגבולים מבוארים) ובעליה הוא עלול משחורה היא מקורה והוא החנף. ורמאי אין תוכו כברו. ושמות רבים יש לו הפכפך וזר וגרוע ושמו הכולל צבוע. **ד** לץ זד יהיר שמו. ועוד שמות רבות. כמו עקש נלוז פריץ נבל והוא פלוסוף ואפיקורוס. האומר אין אלהים ומה שדי כי נעבדנו. **ה** פתי גם לו שמות טפש סכל אויל חסר לב מהולל והדומה להם מ"מ אינו שוטה מוחלט. אבל יועיל לו החבוט גם יווסר בזולתו. והוא עלול הלבנה. ובאלה ודאי נכללין כל מיני בני אדם מתחלפי הדעות הרבות רעות וטובות) ואומרה להם סורו הנה תשובו לתוכחתי. ושבו אל השולחן אשר ערכתי בעלייתי לכו לחמו בלחמי ושתו ביין מסכתי אז תרפאו וטוב לכם ותסור מכם יד החלט השולט כי תשמעו לעצתי ויסורו אלי וישבו בצל קורתי. ואביאם בחדרי משכיות לבבי ובתי חמודתי מטפס ועולה ויורד בדרך קצרה וארוכה כאשר יכולתי לא היה דבר אשר לא הראיתים באוצרותי ובית נכאתי ויהפך להם אלהים לב אחר ויראו את ה' יראה גדולה מהיום ההוא ומעלה. ואפול על

פני ואקוד ואשתחוה להי' ואברך את ה' אלהי אדני אשר הנחני בדרך אמת ואשר יעצני אף לילות יסרוני כליותי למצוא מדותי למצוא חן ושכל טוב בעיני אלהים ואדם למצוא דברי חפץ וכתוב יושר דברי אמת הן אמת חפצת בטוחות ובסתום חכמה תודיעני הורני דרכיך הטובים והישרים כי בך בטחתי תשכילני ותלמדני. ואדברה נגד מלכים החמשה הנ"ל ולא אבוש כי תסמכני ואלה שמות העליות בשם ה' נתחיל לשור מראש אמנה.

א

עלית אמונה חלוקה לשתים

אחת אמונת שמים

מהותה נתבאר באוצר הטוב. **גדרה** החכם בס' העקרים (פי"ט מראשון) ז"ל האמונה בדבר היא הצטייר הדבר בנפש ציור חזק לא תשער הנפש בסתירתו בשום פנים. אף אם לא ידע דרך האמת. כמו שלא תשער סתירת המושכלות הראשונות. והדברים שמחשבתו של אדם גוברת בהם. או שהם באדם מצד טבעו ולא ידע איך באו לו. או כמו שלא תשער הנפש בסתירת מה שהושג מן החוש. ומה שאמת אותו הנסיון. אע"פ שלא תדע סבת האמות בו. והאמונה תפול בכל דבר שלא הושג למאמין מצד החוש. אבל הושג לאיש מהרצוי ומקובל. או לאנשים רבים גדולי הפרסום הושג הדבר ההוא בזמן מה בחוש ונמשכה הקבלה למאמין ההוא. אע"פ שלא יאמתהו השכל ולפי חוזק הפרסום מבלי חולק תהיה האמונה יותר מתקבלת ומתיישב בלב ותפול ההאמנה בו בתכלית החזוק. ולזה נתנה תורה ע"י מרע"ה בפרסום גדול לששים רבוא הגברים לבד מטף ונשים וזקנים ועבדים ושפחות. וגם ערב רב שעלה עמהם עד שישוער מספרם למעלה מששים פעמים ששים רבוא. שכולם ראו את כל מעשי ה' הגדול כדי שלא ישאר שום חשש וספק בלב המקבלים והנטפלים אליהם ולא בלב הבאים אחריהם זוהי צורת האמונה שנתבארה באוצר הטוב **טובתה** ותועלתה. ידוע ומפורסם כי היא המביאה אל ההצלחה האמתית. וצדיק באמונתו יחיה וזה חלק אל מעולמו. והוא חלק **החכם** אם יהא נשאל במה הוא מאמין ישיב כהוגן באלהי השמים. הרואה ואינו נראה אבל ארבעה בנים זרים יולדו לאמונה (עם שקוראים עצמם יהודים) אם ישאלום על אודות אמונתם **רשע** מה הוא אומר שמאמין באלהי הארץ הנראה ואינו רואה במעשיו הוא צלמא ראשי' די דהב חדוהי ודרעוהי דכסף מוצהב הכסף אשר יענה את הכל עליו ישליך יהב. אליו יקריב זבחי הבהב ותהיה אחריתו כמוהו טמון בארץ חבלו כמה נר רשעים ידעך בעלות הלהב. **הצבוע** ממתין בתשובתו קוסם ומנחש תחלה ומחשב עתים לידע השעה הטובה

או הרעה להצליח. והוא שומר רוח אל מקום אשר יפנה שם הזמן להיטב או להרע שם ינוח או ינוע. אם יהיה בין קהל המאמינים בה' האלהים ילך אחריו ואם בין עובדי הבעל ילך אחריו ואיש מזמות ישנא ולא היה לו עזר מצריו ולא ימצא מנוח מכל עבריו אין שריד במגוריו: **הלץ** יענה כי הוא אינו מאמין דבר. ולאותו רשע לא מצאנו לו חבר כי אם חמור היער ושור הבר ונמר וערוד וחבריהם גם פראים במדבר עמהם יחיה וימות ושם יקבר: **הפתי** ישיב כי הוא מאמין לכל דבר. כי מזג הלבנה במוחו גבר. אכן קרוב לקבל תועלת בהכאת לץ ובראותו אחרית נבל זרוע רמה תשבר אז ישיב זך ונבר:

השנית

היא שמירת אמונה לבריות ונמשכת מהראשונה כי מי שחסר אותה חסר זו הנולדת ממנה כדמותה אם יאמין באמת אמונה אומן לאומן שעשאו ומאין ליש הוציאו הוא ישמור אמונים. לגדולים וקטנים בכיסוי דבר ובשמירת הקנינים לא יתערב עם שונים ובריתו אתו החיים והשלום נאמנת לו כמו כן איש אמונות רב ברכות ועיני ה' עליו כמש"ה עיני בנאמני ארץ. עיניך הלא לאמונה:

ב

עליית האמת הוא ארש לו את האמונה לאשה ותלד לו ששה בנות וששה בנים ואלה שמותם אהבה יראה בחינה ענוה קדושה שמחה. ואחיהם על פיהם מוסר בושת זהירות בטחון חסד שלום ששה) **מהותו** וגדרו ידוע שהוא הגדת הדבר וציורו כפי מציאותו: **טובתו** ומעלתו שבו נקרא השי"ת. וה' אלהים אמת והוא חותמו של הקב"ה ראש דברו אמת. ותורתו תורת אמת הוא היש והפכו האין וכל זמן שאדם אוהב אמת. צורתו קיימת. ובהפכו היא נעלמת נדמה לבהמה ונחשב כמת. **תועלתו** שפת אמת תכון לעד הקב"ה שומר אמת לעולם ועליו העולם מתקיים כי אמת יש לו רגלים חסד ואמת יצרו מלך. בחסד ואמת יכופר עון הנמשן בחבלי השוא וכעבות גדול האמת שניתן ליעקב בחור שבאבות כל בן חורין אוהב האמת ואין שונא אותו כי אם העבדים. אמת קנה ואל תמכור כי הוא יקר החפצים הנזהר בו אינו מת בלא זמנו אף בשעת הסכנה צריך לקיים ודובר אמת בלבבו. כאותה שאמרו נודרין להורגין יאסרו עלי פירות העולם שהיא של בית המלך אע"פ שאינה ומחשב בלבו. יאסרו רק היום וכן מצינו בדניאל כשהוצרך להחניף לנ"נ באמרו מרי חלמא לשנאך היה מכוין לבו להקב"ה שארית ישראל לא ידברו כזב: **אבל** בחינת הרע המתערב עמו הוא המדבר לשון הרע באמת וכן המבשר רעות והמספר שיחה בטלה באמת. **החכם** ישתמש בו לכבוד קונו בדברי חכמה ולצורך קיום העולם

הרשע עושה ממנו כלי לחרבן העולם **הצבוע והלץ** לא יאמרוהו כי אם במקום שמוצאים בו חשבונם. להרבות כחם ואונם כבודם וממונם. זולת זה לא ישמע על פיהם. כי כן צוה להם כנען אביהם: **הפתי** והסכל ירבה דברים בלי חקר ולא יבחין בין אמת לשקר ואחרי היות האמת כלי יקר בשלשת עמודי העולם העקר. לפיכך צריך ליזהר בכבודו ולא לנהוג בו מנהג הפקר:

ג

עליית האהבה היא הנולדת ראשונה לאמת ואמונה בת תחלה סימן יפה לבנים לפיכך צריך להרבות לה מוהר ומתן כמשפט הבנות לתת הבכירה לפני הצעירה לחתן. תמים עם אלהים ואנשים ועם היות עיקר נדוניתה מאביה שבשמים מופקדת מונחת. באוצר הטוב במוסד רביעי שם מבואר על מה אדניה הטבעו וזולת זה בכמה מקומות בבית ובעיר ובמגדל אעפ"כ נרחיב כאן הביאור בפרטי תנאיה. וחיובי שטר כתובתה כדי שידע הכונסה במה משתעבד לעמוד בסודה ולהזהר בכבודה כי עולה עמו ואינה יורדה על כן נעתיק תחלה דברי סח"ה כי הוא הראשון שגלה יסודותיה את מקורה הערה והיא נקודת התכלית שעליה יסוב חוג ספרו בשעריו העשרה וכאשר יראה מפתח דבריו בשער העשירי הלז. וז"ל אמר המחבר מפני שהקדמנו במה שעבר מדברינו בשער התשיעי. באור עניני הפרישות. והיתה כוונתנו ליחד הלב ולפנותו לאהבת הבורא יתברך ראיתי לסמוך לו באור אופני אהבת האל יתברך. כי היא תכלית התכונות וסוף המעלות במדרגות אנשי העבודה ואומר ובאלהים אעזר ראוי לך אחי שתבין כי כל מה שקדם לנו מחובות הלבבות והמדות ונדבת הנפשות הם מדרגות אל הענין העליון הזה אשר התכוונו לבארו בשער הזה. וגם ראוי לך לדעת כי כל חובה וכל מדה טובה מושכלת או כתובה או מקובלת הם מעלות עולים בהם אל הענין הזה והיא תכליתן אין מדריגה למעלה ממנה ולא אחריה ומפני זה סמכו ענין ליחוד באמרו שמע ישראל גו' ואהבת את ה' וגו' והשיב אותו כמ"ש לאהבה את ה' אלהיך וגו' ולדבקה בו וטעם הדביקה האהבה הנאמנה והלב השלם בה כמ"ש ויש אוהב דבק מאח והרבה פעמים מקדים יראת האלהים על אהבתו שאי אפשר שיגיע האדם אליה אלא אחר שתתקדם יראתו מאלהים יתבי ועל כן הקדים שער הפרישות. כי מן הנמנע שתתיישב אהבת הבורא בלבנו. עם התיישב אהבת העולם בנו וכאשר יהיה לב המאמין ריק מאהבת העולם ופנוי מתאותיו מצד הכרה ובינה. תתיישב אהבת הבורא בלבו. ותהיה תקועה בנפשו וראוי שנבאר מדברי האהבה שבעה ענינים. אחד מהם מה הוא ענין האהבה באלהים יתברך.

והשני על כמה פנים תהיה האהבה באלהים והשלישי האיך הדרך אליה והדי אם היא ביכולת האדם. וה' באופני מפסידיה. והששי אותותיה שבהם תתברר. והשביעי במנהגי אוהבי האלהים:

פרק א

אבל מה ענין האהבה באלהים. הוא כלות הנפש ונטותה אל הבורא. כדי שתדבק באורו העליון. והוא שהנפש עצם פשוט רוחני. נוטה אל הדומה לה מהאישים הרוחניים ומתרחקת בטבעה מאשר הוא כנגדה מן הגופות העבות. וכאשר קשרה הבורא יתברך בגוף הזה העב. אשר רצה לנסותה בו. בהנהגתה אותו (דבר זה מבואר אצלנו כ"פ בבית וביחוד בסלם) העיר אותה לחוס עליו ולמשוך התועלות אליו בעבור השתוף והחברה אשר נטבעה ביניהם מתחלת הגדול. וכאשר תרגיש הנפש במה שיש בו תועלת לגופה ותקנה לגויתה תטה במחשבתה אליו ותכסוף לו כדי לבקש המנוחה ממדוי גופה ופגעיו. וכשתרגיש הנפש בענין שיוסיף לה אור וכח בעצמה. תטה במזמתה אליו. ותדבק בו במחשבתה ותתאוה אליו וזאת תכלית האהבה הזכה. וכיון שהדבר כן והיו קרואי הגוף רבים וצרכיו אל מה שימלא מחסורו מתמידים. ולא היתה הנפש יכולה לעמוד מעיין לו בכל זה. מפני שאין לה השקט ומנוחה מבלי מרגוע גופה. נטרדה הנפש בעניני גופה ואהביה הראוים לה. והמתיחדים בעצמה אשר בהם הצלחתה בנוה מרגוע. וכאשר יבקע לה אור השכל ויגלה לה גנות מה שנטתה אליו באהבתה. מאשר בו הצלחתה בשני המעונים תשוב מזה ותניח כל ענייניה אל הבורא החונן. ותטה במחשבתה לבקש אופני הצלתה מעוצם מה שנוקשה בו. וגודל מה שנוסתה בו. ואז תפרוש מן העולם ומכל תענוגיו. ותבזה הגופות וכל תאותם וסמוך לזה יפקחו עיניה ויזדכו רואותיה מענין הסכלות באלהים ובתורתו ותכיר האמת מן השקר. ויגלו לה פני אמתת בוראה ומנהיגה. וכאשר תבין גודל יכלתו ועוצם מעלתו תכרע ותשתחוה לו ביראה ואימה מעצמותו וגדולתו ולא תסור מזה עד אשר יבטיחנה הבורא יתעלה וישקיט פחדה ומוראה. ואז תשוקה כוס האהבה באלהים ותתבודד בו לייחד לבבה לו לאהבה אותו ולבטוח עליו ולכסוף לו ולא יהיה לה עסק בלתי עבודתו ולא יעבור על רעיונה זולתו ולא יעלה במחשבתה בלעדיו ולא תשלח אבר מאיברי גופה אלא במה שימשך בזה רצונו ולא תתיר לשונה כי אם בזכרו. ושבחו והודאתו ותהלתו מאהבה בו ומכסוף לרצונו ואם ייטיב לה תודה ואם יענה תסבול ולא תוסיף עם זה כי [אלטונא תקח: אם] אהבה בו ובטחון עליו (ע"ד הוכח לחכם ויאהבך וכמ"ש בתורה ויענך וירעיבך וידעת עם לבבך כי כאשר ייסר איש את בנו ה' אלהיך מיסרך ושנוי בנביאים אני יסרתי חזקתי זרועותם ונאמר אהבתי

אתכם אמר ה' ומשולש בכתובים כי את אשר יאהב ה' יוכיח וכאב את בן ירצה והוא מאמר מתהפך בהכרח שהנוכח צריך ג"כ להיות אוהב ע"ד כמים הפנים לפנים ועל דרך זה אמר טובה תוכחת מגולה מאהבה מסותרת וטוב כעס משחוק. ועמש"ל במוסד ד' דאוצר הטוב) כמ"ש על אחד מהחסידים שהיה קם בלילה ואומר אלהי הרעבתני ועירום עזבתני ובמחשכי הלילה הושבתני ועזך וגדלך הורתני אם תשרפני באש לא אוסיף כי אהב אותך ושמח בך דומה למה שאמר איוב הן יקטלני לו איחל. ואל הענין הזה רמז החכם באמרו צרור המור דודי לי ואמרו רז"ל אע"פ שמיצר ומימר לי דודי בין שדי ילין. וזה דומה למ"ש ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאודך:

פרק ב

אבל על כמה פנים תהיה האהבה באלהים יתברך. אומר בתשובת השאלה הזאת. כי אהבת העבד לאדוניו תהיה לא' משלשת פנים. אחד מהם אהבתו אותו בעבור הטבתו לו וחסדו עליו. והשני אהבתו [אלטונא תקח: אותו] מפני שהוא עובר על פשעיו ורוב מחילתו לו. והשלישי אהבתו אותו בעבור גדולתו ורוממותו. ומוראו לעוצם כבודו. לא לתוחלת ולא לפחד. ועל ההקשה הזאת תהיה האהבה ממנו באלהים. לרוב חסדו עלינו. והתמדת טובתו לנו. ותדבק נפשנו באהבתו לתקות גמולו. ויש שתהיה אהבתנו באלהים להסתירו עונינו ועברו על פשעינו. עם גודל מריינו אותו ועברנו על מצותיו. ויש שתהיה אהבתנו בו. לעצמו ולגדלו ולרוממו וזאת היא האהבה הזכה באלהים יתברך. וכבר זרזנו הנביא ע"ה בזה ואמר ואהבת את וגו'. ורצה באמרו בכל לבבך. לעומת מדות בני אדם והתחלפות דעותם. בנדיבותם וכילותם בגופם וממונם וכבודם. כי מהם מי שנתנדב בגופו וממונו. וחס על כבודו ומהם מי שמתנדב בממונו וכבודו. וחס על גופו ומהם מי שנתנדב בגופו וכבודו. וחס על ממונו. וכמ"ש חז"ל אם נאמר בכל נפשך. למה נאמר בכל מאדך. אלא יש לך אדם שגופו חביב עליו מממונו לכך נאמר בכל נפשך וכו'. וגם ירצה באמרו בכל לבבך וגו'. שתהיה אהבת הבורא יתב' כוללת כל שלשתן. ר"ל הגוף והנפש והממון. להתנדב האדם בכל זה. ואל יהא כילי בדבר מהם אצל רצון הבורא יתברך. כמש"ה אם יתן איש את כל הון ביתו באהבה בוז יבוזו לו (ונאמר באהבת ב"ו ונפשו קשורה בנפשו ואמר ביהונתן כי אהבת נפשו (אהבה) [אלטונא תקח: אהבו]. ואמר דוד נפלאתה אהבתך לי מאהבת נשים). וכמ"ש רז"ל בכל לבבך בשני יצריך ובכל נפשך אפי' נוטל את נפשך ובכל מאדך ובכל ממונך. ואמרו עשה רצונו כרצונך. כדי שיעשה רצונך כרצונו. בטל רצונך מפני רצונו. כדי שיבטל רצון אחרים מפני רצונך. ויש לומר שירצה באמרו בכל לבבך וגו'. להדבק באהבת ה' בסתר. ולהראותה בגלוי

עד שתתברר מן המאמין אמתת אהבתו לאלהים בסתרו ובגלויו. ובמצפון ענינו ונראהו. על השוה והנכון על שקל אחד וערך אחד. כמש"ה לבי ובשרי ירננו אל אל חי. וי"ל שירצה באמרו בכל לבבך וגו' להיות כל אהבתך והשתדלותך בזולתו לשמו. ואל תשתף עם אהבתו אהבת זולתו ואם תאהב זולתו. יהיה במה שירצהו ממך. כדי שתהי' סעיף מאהבתך בו:

פרק ג

אבל איך הדרך אל אהבת ה' יתב' אומר בתשובת שאלה זאת כי הבקשה הזאת לא תתכן לשואל אלא אחר הקדמות רבות וכאשר תתקיימנה ההקדמות תתיילד מהם האהבה בה' יתב' אבל מי שמכוין אליה בעצמה לא יוכל להגיע אליה וההקדמות אשר ראוי למאמין להקדים לה בנפשו הם שני יחודי הלבבות ושתי כניעות ושני חשבונות ושתי בחינות. אבל שני יחודי הלבבות. אחד מהם לייחד הלב ביחוד הבורא והשני ליחד המעשה לשמו ולעבדו לכבודו בלבד אבל שתי הכניעות אחת הכניעה לה' יתב' והשנית הכניעה ליראי האלהים ובחיריו. אבל שני החשבונות אחת חשבונו עם נפשו. על מה שחייב לאלקים. להתמדת טובותיו והשני חשבונו עם נפשו על הסתירו עונותיו והאריכו לו ומחילתו. אבל שתי הבחינות אחת הבחינה במה שעבר לראשונים בעמדו על ספרי הנביאים ודברי הקדמונים ע"ה כמש"ה זכרתי ימים מקדם וגו' והשנית הבחינה בעולם. במה שהוא רואה מפלאי הבורא יתב' בבריאותיו (כמ"ש בשער הבחינה באורך) וכאשר יתקן כל זה. ויחבר אליו הפרישות מתענוגי העולם ותאותיו ויבין גדולת הבורא ועצמותו ואמתותו ורוממותו וישכיל קטנות ערך נפשו וזעירותו וזלותו ואח"כ יכיר רב טוב הבורא עליו וגודל חסדו עמו (אלטונא תקח: אז) תהיה (באהבה) [אלטונא תקח: האהבה] באלהים מן המאמין סמוכה לזה בלב שלם. ואמתת זוך נפשו והפכו לו בהשתדלות וחריצות וזריזות דומה למה שנאמר נפשי אויתיך בלילה. ואמר לשמך ולזכרך תאות נפש ואמר צמאה נפשי לאלהים. והחזק שבדברים שתעזר בהם על המדרגה הזאת העליונה. הוא המורא הגדול מאלהים והאימה ממנו והפחד ממצותיו. והמחשבה תמיד בהשקפתו על סתרך וגלויך ומצפונך ונראך והנהגתו אותך וחמלתו עליך ודעתו הנסתר והנגלה בעבר ובעתיד ממעשיך ומחשבותיך והבטחתו לך והקרבתו אותך ולא תוכל עם כל זה לעמוד מנטות אליו בלבך ובמצפונך. בבר לבב ואמונה שלמה. ותחלה באהבתו ותבטח על חמלתו וגודל חנותו ורחמיו. ולא תשתף בעת ההיא עם אהבתו. אהבת זולתו ולא ישקיף עליך שאתה ירא עם יראתך ממנו בלתו ולא תפקדהו מרעיוניך ולא יסור מנגד עיניך ויהיה צוותך בבדידות וישב עמך במדברות. ויהיה מקום מלא בני אדם. בעיניך כלא מלא והריק

מהם כלא ריק ולא תשומם בהפקדם. ולא תדאג בהעדרם. ותהיה תמיד שמח באלהיך. שש בבוראך עלז ברצונו וכוסף לפגיעתו. כמ"ש ישמח צדיק בה' וחסה בו. ואמר הנביא ואני בה' אעלוזה אגילה באלהי ישעי ואמר דוד המלך עליו השלום ה' אורי וישעי ממי אירא ושאר המזמור:

פרק ד

אבל אם האהבה באלהים הוא ביכולת האדם. אומר בתשובת שאלה זאת כי האהבה (עד) [אלטונא תקח: על] שלשה פנים. אחת מהם אהבה שנקל בעיני האוהב אבדת ממונו בעבורה ולא אבדת גופו ונפשו. ומהם אהבה שנקלה בעיני האוהב אבדת חלק מגופו עם אבדת ממונו. כשהוא מקוה שתשאר נפשו בחיים בעבורה. והשלישית אהבה שנקלה בעבורה אבדת הממונות והגופות והנפשות וכבר מצינו אברהם אבינו ע"ה הראה אהבתו לאלהים בכל הפנים. התנדבו בממונו שהיה מוציאו על העוברים והשבים. כרי להודיעם את הבורא ומה שאמר למלך סדום אם מחוט ועד שרוך נעל לאות על נדיבות נפשו ושהממון נקל בעיניו. ובגופו בברית מילה. שלא נתעכב לקיים אותה בנפשו ובזולתו בשמחה. אבל התנדבו באבדן נפשו באהבת האלהים. מה שתראה בעקדת יצחק מן המהירות והחריצות. והוא (מורה) [אלטונא תקח: תורה] על אהבתו הזכה באלהים. ולבבו הנאמן בעבודתו. והיא המדרגה העליונה ממדרגות האהבה בה'. וכמוה לא תתכן מכל אדם. לפי שהיא למעלה מן היכולת הבשרית. מפני שהטבע הפכה וכנגדה וכאשר תמצא ביחידים מבני אדם. איננה כי אם באומץ הבורא ועזרתו אותם. מגבור היוצר עליהם שכל השתדלותם בעבודתו וקיומם מצות תורתו בנפש נאמנה ולבב שלם. ומצפון זך. כמו נביאי האל. ובחיריו וסגולתו. אבל השני פנים הם ביכולת רוב המדברים. בהשתדלם בהקדמות שזכרנו.ומה שמורה כי השני פנים האלה אינם על האהבה השלמה באלהים. מה שאמר השטן החנם ירא איוב אלהים הלא אתה שכת בעדו. ואולם שלח ידך וגו'. כלומר כי הוא כסוחר עמך. באהבתו ויראתו אותך. לקח מחירה כבוד העולם והונו אך פסוק ממנו מה שחננתו מתועלת העולם ואם יעמוד בעניניו עמך. הוא נאמן באהבתו בך. ואמר לו הבורא הנה כל אשר לו בידך. ועשה מה שידעת בממונו ובבניו. ולא נשתנה לא בנגלהו ולא בנסתרו לאלהים. ועמד באהבתו הנאמנה לאלהים באומרו ערום יצאתי מבטן אמי. ואמר הבורא לשטן השמת לבך אל עבדי וגו' ואמר עור בעד עור וגו' אולם שלח נא ידך וגו' אמר הרבה בני אדם מתנדבים בממונם ונשיהם ובניהם. כדי לשמור גופם אך אין אמונת אהבתו אותך נראית. אלא בבחינתו בגופו ובשרו. במה שיצערהו ויקוץ בו. וא"ל הבורא ית'. הנו בידך רק את נפשו

שמור. ועשה מה שאמר מנסיונו בגופו וסבל ולא נשתנה באמונתו. וטוב לבבו באלהים באמרו לאשתו כדבר אחת הנבלות תדברי וגו'. ונראתה אהבתו הנאמנת ובר לבבו לאל. במה שהתאפק לסבול. והתנדבו באבדת ממונו וצער גופו. ואמר הן יקטלני לו איחל. ושבח לו הבורא על זה כמ"ש ויאמר ה' אל אליפז וגו' וחבר אותו לצדיקים. באמרו נח דניאל איוב. ואח"כ שב את שבותו כמ"ש וה' שב את שבות איוב ועל דעתו ומנהגו היו כל החסידים הראשונים המנוסים כדניאל וחבריו בגוב אריות וכבשן האש. ועשרה הרוגי מלכות. והנוהג מנהגם. ועל המדרגה הזאת הזהיר ואהבת את ה' אלהיך וגו' ומי שמתמיד על האהבה שהיא לתוחלת. או ליראה בעולם הבא. אשר ביכולת רוב המדברים לקיים מצותיה. ומשתדל בה תמיד. יאמצהו הבורא ויעזרהו על האהבה הנאמנה אשר תהיה לגדל ולרומם לבורא ית'. אשר היא למעלה מן היכולת הבשרית. כמ"ש אני אוהבי אהב ומשחרי ימצאונני:

פרק ה

אבל מפסידי האהבה באלהים רבים מאד. מהם שיקצר האדם בהקדמות אשר תתילד מהם האהבה בבורא ית'. ומהם מפסידי ההקדמות אשר הקדים לבארם בשעריו הקודמים ומהם השנא' באוהביו. והאהבה בשונאיו. כמ"ש מצדיק רשע ומרשיע צדיק. תועבת ה' גם שניהם. ואומר עוזבי תורה יהללו רשע. ואומר אומר לרשע צדיק אתה גו':

פרק ו

אבל אותות אהבה באלהים מן האוהב מהם עזיבת כל מה שיטרידהו מעבודת הבורא ית' מעניני המותרים. ומהם הראות אותות יראתו ואימתו על פניו. כמ"ש ובעבור תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו. והיראה על שני פנים. אחד יראת עונשו ונסיונו. וזהו הירא (לעבור) [אלטונא תקח: בעבור] מה שיצערהו וידכאהו. שאם היה בטוח ממה שיצטער בו. לא היה ירא את ה' ועליו ארז"ל ליחוש דילמא אתי למעבד מהאהבה ומיראה. והוא מקצר ממדרגת יראי אלהים. והוא מה שהזהירנו ממנו רז"ל. אל תהיו כעבדים המשמשים את הרב ע"מ לקבל פרס. ואמר אחר מהחסידים. אני מתבייש מאלהי שאעבדנו בעבור הגמול והעונש. ואהיה כעבד הרע אשר אם ייירא ויקוה יעשה. ואם לאו. לא יעשה אבל אעבדנו למה שיאות לו. והשני יראתו לכבודו ורוממותו ועוצם גבורתו. ואיננה סרה מן האדם ולא נפרדת ממנו כל ימי חייו. וזאת העליונה שבמדרגות יראי אלהים אשר (נזכיר) [אלטונא תקח: נזכרו] בספרים ביראה והוא המבוא אל האהבה הזכה. ומי שהגיע למדרגה הזאת מן היראה. לא יאהב ולא ייירא זולת הבורא. כמו שסופר על אחד מהיראים שמצאוהו ישן באחד המדברות. וא"ל האינך ירא מן האריה. שאתה

ישן במקום הזה. א"ל אני בוש מאלהי שיראני ירא זולתו. (צ"ל שהיה תועה בדרך. או נפרד מבני חבורה. בסבה מן הסבות. שנשאר במעון אריות. אבל ההולך למקום גדודי חיה ולסטים בשאט בנפש. ואומר שעושה כן להראות שאינו ירא דבר אחר זולת ה' עובר על ד"ח שאמרו לא יעמוד במקום סכנה והעובר על דברי חכמים חייב מיתה. והרי זה אינו אלא שוטה רשע וגס רוח. שוטה שמוסר עצמו לסכנה. בחנם. רשע אשר איננו ירא מלפני האלהים. אשר עשה (חיות רעות ומזיקים בארץ) שייראו מלפניו ולא מלפני החיות מתייראים אלא ממי שעשה אותן כלי זעמו. ונתן להם מקום ומדור בפני עצמם. והנכנס בתחומם ומקומם לא נמצא מתחייב בנפשו (האם לא נתן האלהים לב"א מקום ישוב בארץ) א"ל שהוצרך לברוח מפני ב"א רעים וחטאים לה' שהם ודאי גרועים מחיות השדה. וכמש"ה הנה ארחיק נדוד אלין במדבר. ונאמר מי יתנני במדבר מלון אורחים. וטוב לשבת בארץ מדבר מאשת מדנים ובית חבר. ורז"ל הזהירו לת"ח ביחוד שלא יצא יחידי ואפי' בישוב ואפי' ביום. אבל בלילה וכ"ש במדבר. אסור לכל אדם לצאת יחידי) וג"ר שבוטח בזכיותיו ואין צדיק בארץ אשר לא יחטא ובשע' הסכנה השטן מקטרג צא ולמד מיעקב אבינו ע"ה שאע"פ שהובטח על חזרתו לבית אביו בשלום ובירושׁ הארץ. היה ירא מאד מלפני עשו. ומשה ירא מלפני פרעה וברח. ולא עמד להראות שאין עליו מורא ב"ו. וכן דוד מפני שאול וזולתם רבים. ואין להאריך בידוע. והפלא שאפיי בצווי הקב"ה אין לסמוך על הנס. כמו שנודע משמואל שאמר לה' איך אלך. והשיבו עגלת בקר תקח בידך וארז"ל היכא דשכיח היזיקא אפיי שלוחי מצוה נזוקין. אולם אם יצווה הקב"ה על הנביא שילך בדברו ולא ייירא. אז הוא בטוח. ואין לו לירוא ולדאוג כלום כענין שאמר לירמיהו ואתה תאזור מתניך אל תחת מפניהם. פן אחתך לפניהם ואני נתתיך היום לעיר מבצר וגו' ונלחמו אליך ולא יוכלו לך ואמר ישעיה ה' מבטן קראתי גו' וישם פי כחרב חדה בצל ידו החביאני גו' ואמר עוד ה' אלהים פתח לי אוזן ואנכי לא מריתי גו'. גוי נתתי למכים וה' אלהים יעזר לי גו' מי הוא ירשיעני. וכן מצינו לכמה נביאים שהיו עומדים בסכנה כשהיו מוכיחים את העם. ולא נמנעו. וכן הוא חובת המוכיחים לפעמים. כמ"ש בסמוך ויבואר בע"ה בעלית התוכחה) ומהם שישתוה בעיניו אם ישבחוהו בני אדם. או יגנוהו ברצון הבורא ית' כשהוא מצוום הטוב ולהתרחק מן הרע. (ומהם שיקנא לה' להוכיח עוברי תורה. ולעשות בהם משפט. ולא ישא פני איש ואל אדם לא יכנה. כענין פנחס ואליהו וישנא שונאי ה'. כענין שכתוב הלא משנאיך ה' אשנא ובתקוממיך אתקוטט תכלית שנאה שנאתים. זוהי תכלית אהבת ה' הנאמנה) ומהם שיתנדב בנפשו וגופו וממונו ובניו ברצון האל ית' כמ"ש כי עליך הורגנו כל היום.

ומהם שישים שם אלהים תמיד על לשונו. בשבח והודאה ותהלה כמ"ש ולשוני תהגה צדקך כל היום תהלתך. ואומר ימלא פי תהלתך כל היום תפארתך (ומהם השקידה על למוד התורה. כאמרו מה אהבתי תורתך כל היום היא שיחתי) ואל יזכור הבורא לשוא ולבטלה. ולא בשקר ולא בקללה והוא חייב להזהר מכל מה שיביאהו להשבע בשם הבורא (אפי' באמת [אלטונא תקח: מפני] כבוד ה') כמ"ש נקי כפים ובר לבב אשר לא נשא לשוא וגו' ונאמר ליראה את ה'. ואמר וזרחה לכם יראי שמי שמש צדקה גו'. ואחז"ל אלו בני אדם שיראים להוציא שם שמים לבטלה. והקללות וחרופים וגדופים שמזכירים שם שמים לבטלה. הוא גנאי גדול למאמין. וכבר התירו עמי הארץ לעצמם זה. עד שהגיעו בו אל תכלית הגנות. והיו מכוונים בזה להפליא ולהפליג בגדופיהם ולהגדיל ולפאר חרפותם. והם דומים בזה למש"ה. כשחוק לכסיל עשות זמה. ומהם שיתנה בכל מה שעתיד לעשותו ולאמרו. ברצון הבורא. בעת שהוא יועד בו זולתו. אפי' אם יהיה לזמן קרוב עד מאד. וזה בעבור שני דברים. האחד מיראת מהירות המות. והשני מפני שאינו יודע אם קדם בגזרת האל לעשותו ומהם שישאל ויורה עבודת האל. בין ברכה בין בקשה כפי הצריך לזמן ולמקום. ולכתות בני אדם ולמעלותם. מהמלכים עד אנשי השוק כמש"ה ישמע חכם ויוסיף לקח גו'. לתת לפתאים ערמה גו'. וראוי לך אחי לדעת. כי זכיות המאמין אפי' אם יהיה מגיע אל תכלית הרחוק בתקון נפשו לאל ית' ואילו היה קרוב למלאכים במדותם הטובות ומנהגיהם המשובחים והשתדלותם בעבודת הבורא ואהבתם הזכה בו אינם כזכיות מי שמור' ב"א אל הדרך הטובה ומיישר הרשעים אל עבודת הבורא שזכיותיו נכפלות (בעבודת) [אלטונא תקח: בעבור] זכיות' בכל הימים ובכל הזמנים. והמשל בזה שני סוחרים. אחד מהם הרויח בסחורה אחת שהיתה בידו עשרה כפלי הקרן. והיה הכל מאה זוז. והרויח השני כפל אחד בלבד. והיו לו סחורות רבות. והגיעו לידו עשרה אלפי זוז והיה ריוח הסוחר הראשון עם רוב כפלי הריוח תשעים זוז. והיה ריוח הסוחר השני חמש אלפי זוזים. עם מעוט כפלי הריוח. (כי כל) [אלטונא תקח: וכן אחי] מי שאינו מתקן אלא נפשו בלבד. תהיה זכותו מעטה ומי שמתקן נפשו ונפשות רבות. תכפל זכותו. כפי זכיות כל מי שיתקן לאלהים. כמ"ש רז"ל כל המזכה את הרבים. אין חטא בא על ידו. ואמרו משה זכה וזיכה את הרבים. זכות הרבים תלוי בו שנאמר צדקת ה' עשה ומשפטיו עם ישראל. ואמר הכתוב ולמוכיחים ינעם ועליהם תבוא ברכת טוב ואמר תורת אמת היתה בפיהו וגו' ורבים השיב מעון. ואמר ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד. ועל כן צוה הבורא להוכיח את המקצרים (ע"ל בס"ד בעלית תוכחה) ונאמר מוכיח אדם אחרי חן ימצא. ומהם שמחתו וגילתו

בזכיותיו. מפני שהוא שש בהן לא לגאוה ותפארת. ואבלו ויגונו על חטאיו. לתשובה מהם וחרטה. כמש"ה פלגי מים ירדו עיני על לא שמרו תורתך. ומהם שיתנפל בלילה ויתענה ביום. אם יכול לסבול זה (ע"ל ובשער המטרה) כי תפלת הלילה יותר היא זכה מתפלת היום. לכמה פנים. מהם כי האדם בלילה יותר פנוי ממה שהוא ביום. ומהם שתאות הגוף ממאכל ומשתה יותר נחים בלילה. ממה שהם נחים ביום ומהם הפסק חברה בינו ובין בני אדם. שאוהב יבקרהו וחבר ידבר עמו. ובעל חוב יתבעהו. ומהם (כח) [אלטונא תקח: נוח] חושיו מרוב מוחשיו. בלילה. מפני שאינו רואה מה שיטרידהו ולא שומע מה שיפסיקהו. ומהם המלטו מן החנופה מפני מעוט היושבים עמו בלילה. ואפשר שלא יוכל להתבודד ביום. ומהם שיתיחד בזכר האלהים ויתבודד בו בעת התיחד כל אוהב באהובו. והתבודד כל חושק עם חשוקו כמ"ש נפשי אויתיך בלילה. ונאמר על משכבי בלילות בקשתי את שאהבה נפשי. וכבר נזכר יתרון תפלת הלילה בספרי הקודש הרבה. מהם מש"ה זכרתי בלילה שמך ה'. חצות לילה אקום להודות לך קדמתי בנשף ואשועה. קדמו עיני אשמורות. יום צעקתי בלילה נגדך. והרבה כזה. ונאמר קומי רוני בלילה (ויבחר לו הנאות והנבחר אצלו מהבקשות והתחנונים והתוכחות אשר חברום הקדמונים. ומה נעים אם יוכל לחקות מורשי לבבו בלשון עצמו ולהעתיק מחשבותיו בהתנפלו והתפללו לפני אלהיו. כי היא שורש כל תפלה. כמ"ש בעז"ה בבית אחר תפלת י"ח) ועקר הדבר שתהיה בזוך נפשך בעת שתתפלל. ושתסדרנה במתון (עיין בסולם הבית) ומהם השמחה והששון באל ית' ובידיעתו. והכוסף לרצונו והגילה בתורתו. והחברה אל יראיו כמ"ש חבר אני לכל אשר יראוך ואמר ישישו בך כל מבקשיך. ואמר בדרך עדותיך ששתי. ואמר נחלתי עדותיך לעולם כי ששון לבי המה. ונאמר בה' אעלוזה אגילה באלהי ישעי:

פרק ז

אבל מנהגי אוהבי ה' יתברך. רבים מספר. אך אזכור מה שיזדמן לי והוא שהאנשים ידעו אלהיהם. והכירו חפצו בהם והנהגתו אותם. וכי הוא (מנהגם) [אלטונא תקח: מנהלם] ומכלכלם. ומשלו בכל מה שנתן להם רשות להתעסק בו. ולבחור אותו מעניני העולם והתורה. ונתברר להם והאמינו כי כל עניניהם ותנועותיהם נוהגים בגזרת הבורא ית' וחפצו אז עמדו מבחור בענין מעניניהם יותר מזולתו. ובטחו על הבורא שיבחר להם הטוב והנכון מהם (ר"ל שלא בדו מלבם תורה ומצות שכליות כדרך שעשו להם הפלוסופים מצות ותורה בחכמה המוסר. כמו בס' המדות הידוע להם וזולת שבחרו הטוב מהרע כפי הנראה בעיניהם היותו מועיל בישוב העולם ולא האמינו שיש לה'

חפץ בקיום תורה ומצות סדורים מאתו ית' אבל אוהבי ה' לא קבלו עליהם דבר מגזרת שכלם. רק מה שגזר הי"ת לעשותו או להמנע ממנו בלי להוסיף ולא לגרוע עתה תבין לשונו בקודם ובנמשך) וכאשר ראו מן התורה כי הוא מזהיר על עניני המצות. ומצוה על בחירת עבודת הבורא. ומרשל מבחירת התענוגים ומונע מהם. עמדו בבחירתם במקום שהעמידם לכלות אליו ולכסוף לרצונו בלבם ובמצפונם וחדלו מכסוף לעולם ולרהביו. בכל לבבם ובכל נפשם מצפים העזר והאומץ ממנו להקים מחשבתם בעבודתו. ולהשלים (במעשה) [אלטונא תקח: המעשה] במה שבחרו במצותיו. ובמה שיצא מהם אל גדר המעשה. ישבחו האל עליו ויודוהו בעבורו. ומה שלא יוכלו להראות בו מחשבתם מפני חלישותם מהשיגו. יתנצלו לפני האלהים ממנו. ויבחרו לעשותו בעת שיוכלו ומייחלים לעת שיזמנהו הבורא בעזרתו. ויתחננו אליו על זה בנפש זכה ולב נאמן ויהיה זה תכלית מאויים וקץ משאלותם מאלהים כמש"ה. אחלי יכונו דרכי לשמור חקיך. וישבח הבורא בחירתם בעבודתו אפי' אם ימנע מהם קיום המעשה כמו שאמר לדוד יען כי היה עם לבבך לבנות בית לשמי. הטיבות כי היה עם לבבך. ועזבו עניני עולמם והנהגת גופיהם בלבותם ומחשבותם והתעסקו בהם בחושיהם הגופיים בעת הצורך והדחק. מפני זלותו אצלם וקלותו בעיניהם ופנו נפשותם ולבותם לעניני תורתם ועבודת אלהיהם. לכבודו ורוממותו ולשמור מצותיו. וגופותם עולמיות ולבותם רוחניות גופותם בארץ ולבותם בשמים. והם במה שיש בלבותם מידיעת האל. כאילו עובדים אותו עם המלאכים הקדושים בשמי השמים. נמסו התאות מלבותם. ונעקר מהם הכוסף לתענוגים. בעבור מה שנכנס בהם מן הכוסף לעבודת הבורא ומאהבה אותו. וכבתה אש היצר מלבותם. ונפסק חומם מרעיוניהם. מעוצם מה שלבשם מאור העבודה. כמו שיקרה לנר נוכח אור השמש. ונכנעו מפני מורא אלהיהם. והתודו לפניו בקצורם ושחחו לעבודתו ולא חששו לחסרון. ותראה אותם כשמתעסקים עמהם כאחי הבושת. וכשמדברים עמהם. חכמים. וכששואלים אותם. יודעים. וכשחוטאים להם. ענוים. תראה צורותם שעלה עליהם האור ואם תעמוד על הלבבות תראה לבבות נשברות לאלהים. ובשיחתו נושבות. ובעסקי העולם נשמות מלאה אהבת אלהים לבותם ואינם מוצאים לדברי הברואים תאוה. ולא בשיחותם הנאה. מאסו דרך השחיתות והלכו במבחר הנתיבות. ובזכותם מסתלקים היסורין ויורדים הגשמים. בזכותם ישוקה האדם והבהמה לפי שמנעו גופותם מן העריות ומשכו ידיהם ממיני המטעמים וברחו בנפשותם מן האסורים. והלכו בדרך הטובה והישרה הגיעו אל המעלות הגדולות בסבל ימים מעטים. והרויחו שני העולמים. וקבצו שתי הטובות והשלימו שני היתרונים. כמו שאמר במזמור אשרי ירא עד סופו ומן

התימה בענינם כי מעטו בעיניהם המצות אשר צום בם הבורא מצד חובת טובתו להם. ומצד שקבלו על נפשותם מן היגיעה וההשתדלות והסבל והמתון לדבקה בעבודתו. וזה לפי שמנו מצות הבורא. והגיע מספר כולם תרי"ג. מהם שס"ה מל"ת ומהם שחייבין בהם הצבור. ואין היחיד חייב בהם ס"ח מצות ומהם מ"ע שהזמן גרמא. ומהם מ"ע התלויות בארץ ובבית. ומהם מצות תלויות בדברים כשימצאו. מתחייבין בם וכשיפקדו יסתלקו. המילה ופדיון הבן ומעקה וכבוד או"א. והדומה לזה. וכאשר מנו המצות אמרו לא נעלה האזהרות בחשבון. מפני שהעמידה מהם. היא עשייתם. ותקטן בעיניהם עבודתם לאלהים. וימעטו אליהם מעשיהם מצד מאוים וכספם למה שיגיע בו אל רצון האלהים, ובקשו מ"ע מחובות האיברים אשר הם חובות היחיד בכל זמן ובכל מקום ובכל ענין. ולא מצאו אלא קריאת התורה ולמוד המצות כמש"ה והיו הדברים האלה גו' ושננתם לבניך ודברת בם גו' ומה שזרזם על זה אח"כ שנית באמרו ולמדתם אותם וגו' וימעט בעיניהם כל זה. לגודל מה שנגלה להם ממה שחייבין בו להבורא ית' מן העבודה והמעשה ועבדו את הבורא במצות שכליות ומוסרים מיוחדים (ר"ל פרישות וחסידות. שגם הוא מצות התורה. כמש"ה והתקדשתם והייתם קדושים. קדושים תהיו. ואנשי קודש תהיון לי וכן הרבה. וארז"ל קדש עצמך במותר לך. לא שיוסיפו מצות חדשות מלבם ח"ו. אלא הכל על פי הוראת חז"ל לעשות סייג לתורה ומשמרת למשמרת לא זולת) ומדות טובות רוחניות. והוסיפום על המצות הידועות. בבור לבבם לאלהים בהם. ולמדו מדרכי הנביאים ומנהגי החסידים. לבקש רצון הבורא בהם ושקיבל אותה מהם. והם מכלל חובות הלבבות. אשר היא החכמה הצפונה בלבות החכמים. ואין צדקה ואמתה נעלם מכל אנשי הדעות הצלולות. והגיעו בה אל התכונות הרמות. ואל המעלות היקרות מעבודת האל בלב שלם ואהבם אותו אהבה נאמנה בנפש ובגוף ובממון. ואנשי המדרגה הזאת קרובים אל מדרגת הנביאים הזכים החסידים. אשר קורא אותן הכתוב אוהבי ה' ואוהבי שמו ובהם נאמר להנחיל אוהבי יש וגו'. ואם אתה אחי חפץ בחברתם ולהכנס בכתותם. עזוב מותרי עולמך והתעלם מהם. והיה מסתפק במוכרח מהם. והרגל עצמך לעמוד בלעדיהם. והקל טורח עסקי העולם מעל נפשך. ופנה לבך מהעמיק מחשבתך בהם. ורוץ בדברים הצריכים לך לגופך. לא בלבבך וברצונך. כשותה הרפואה המרה. אשר ישתה אותה בפיו. לא ברצונו. והוא מואס שתיתה לעצמה ומקל על עצמו מרירותה. לדחות הנזק מעליו. כך צריך להיות צרכי עולמך בעיניך. וכבר ידעת אחי שמחשבתך על עניני עולמך. לא תוסיף לך בטרפך מאומה. כמו שמעוט השתדלותך לא יגרע מחקך דבר. וטרדת לבך בהם. תמנעך מחשוב במה שיועילך מחשבתך עליו. מעניני תורתך

[אלטונא תקח: ו]מצות הבורא. אשר נמסרו לך. וקבלת על עצמך להתעסק בהם כל ימי חייך. ורצה לנפשך מה שיש בו הצלתך ושלום תורתך ועולמך. והקדם הזריזות בעניני אחריתך בין עיניך. ושים השכל מלכך. והענוה קצינך. והחכמה מנהיגך. והפרישות ידידך. והתנהל לאט בקנות המדות הטובות. כפי שיסבלהו ענינך. והזהר מן הרבוי וההפלגה. מבלי הדרגה. פן תאבד. כי רוב השמן בנר הוא סבה לכבות אורו. והזהר מהתעלם ומהתעצל ומהתרפות. והדבק הזריזות בזריזות. והרדף הסבל בסבל בהדרגה וסמוך לכל מדרגה מן המדות הטובות. את הסמוך לה. ואל תתעלם מפקוד לבך ומחשב עם נפשך תמיד. ותתעסק בעיון ספר זה וקריאתו וזכור ענייניו ושמור שרשיו וחקור על תולדותיו תדיר תגיע בו אל המעלות החמודות ותכלית המדות המעולות הרצויות לפני האלהים. ותהיה בו מיושר. ואל תוחיל שתגיע אל זה. עד שתפנה לבך מדאגו' העולם וטרדותיו. אפילו שתמאסם. כאשר לא יתכן לשכור להרפא מן היין עד שיתרוקן ממנו. ואמר אחד מהחסידים. אלו היינו בושים מהבורא לא היינו זוכרים אהבת עולם ואנחנו שכורים מכוס יין אהבת העולם. על כן השתדל אתה לפנות לבך ממנו. עד אשר יפנה גופך מעסקיו. (כן) [אלטונא תקח: כי] אתה צריך בעת בדידותך הגופנית אל בדידות רוחנית. מפני הקשר המחשבה בעסקי העולם. אפי' אם יפנה הגוף ויניח מהתעסק בהם. ופקוד אחר זה נפשך תמיד. והשתדל להרחיק תאות העולם מלבך. והמירם בעניני אחריתך. וחובות לבבך. ותשיבם ברעיוניך תדיר. תגיע בהם אל רצון הבורא יתברך ויאר פניו אליך ויקבל ממך מעשיך הטובים. ויסלח לעונך. ותמצא חן בעיניו. כמ"ש אני אוהבי אהב ואמר כי מכבדי אכבד ע"כ מסח"ה הצנתיו כולו לפניך לא חסרתי דבור (ונוסף עליו קצת תקון הערה והרחבה הראויה) בלשונו הרחב מאד והוא כמו קצור כל הספר:

פרק ח

הנה באמת האריך ביותר והכל מרומז במקרא ובמשנה. ובדחז"ל בלשון קצר שהיה מספיק לראשונים שהיה לבם פתוח כפתחו של אולם. ועם היות די באר והותר במש"ל בענין האהבה הנאמנה וטכסיסיה נשאר לבאר הסבות המחייבות האהבה האמתית בינינו לבין אבינו שבשמים. שבהם קצר בח"ה בשער הלז וסמך על מה שכבר זכר בשער הבחינה ואמנם שלש הנה הסבות העצמיות העקריות.

א

בהסתכל האדם בחסד הגדול שהמציאו הבורא. אחר שלא היה ושמר אותו מכל הפגעים הרבים והרעים. עד שחננו גם השכל המאיר בו יותר מאור הכוכבים אם ישתמש בו כאשר צוהו והורהו

ב
לא לבד שהיוה אותו מאין אבל נתן בו נשמה קדושה חלק אלוה ממעל ובזה התקיים לו גם השארות נצחי.

ג
בתוספ' שבח ומעלה עצומה וחבה יתרה נודעת לנו. בנתינתו התורה הקדושה התמימה אלינו ביחוד. שבה נקראנו בנים למקום. ועשאנו סגולה מכל העמים. ועל ידיה אנו מקוים לתשועה הנפשית וההצלחה הנכספי הקיימ'. להשיג תענוג פרטי נפלא מאד נעלה לחזות בנועם ה' שובע שמחו' את פניו נעימו' בימינו נצח נוסף על הקיום והשארות נפשי המעותד גם לחסידי או"ה (אלא) [אלטונא תקח: אלה] הם הבחינו' הראשיו' וראשונו' לחיוב התקשרות נפשותינו. באהב' אבינו מלכנו האוהב הנאמן. **והמופת** על אמתת בחינו' הללו הבטוחו' מכל משגה. יקוים על פי שני עדים נאמנים נראים לעינים אחד הוא ענין מצבנו וקיומנו בארך הגלות הלז שקיים לנו ית' הבטחתו הנאמנה ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים גו' ולא סרה מאתנו אהבתו הישנה ביחוד עם קיום (אלטונא תקח: התורה ו)שמיר' תורתנו בידינו כמו שהבטיחנו כי לא תשכח מפי זרעו. ולא נאבד ממנה אות אחת בכל גלי הצרו' אשר עברו על ראשינו. לולי ה' שהיה לנו אזי המים הזדונים שטפונו. נחלה עבר על נפשינו והשני ענין ארצנו כי מיום שיצאנו ממנה לא קבלה אומה אחר' להתיישב בה (נדמית כאשה שיצא בעלה למד"ה וממתנת לו) ונתקיים דבר הכתוב ושממו עליה אויביכם. להגיד ששמורה היא לנו וכל זמן שאנו מפוזרים בגולה. לא חזרה שכינה ולא עמד כהן לאורים ותומים אין נביא ואין מקדש הלא כל אלה מופתים חותכים שלא אבדה תקותנו. ולא פסקה אהב' אלהינו מאתנו. ועל אמתת אהבה זו שאינה בטלה מיוסד שיר השירים וכשם שהקב"ה אוהב אותנו אהבה עזה מים רבים לא יוכלו לכבותה. ונהרות לא ישטפוה כך אנו חייבים להראות אהבתנו השלמה והעצומה. כמים הפנים לפנים. וכאשר מישרים אהבוהו אבותינו אהבנוהו ונאהבהו זה קרוב לאלפים שנה לא עזבנו. לא עזבנוהו ולא נעזבהו. לא המירנו ולא המרנוהו ולא נמירהו וכבר זכרנו כדברים האלה קצת בהרחבה איזה פעמים בסלם הבית ביחוד גם בחדריו. ולמעלה באוצר הטוב (במוסד רביעי) אלא שצריכים להיות לטוטפות בין עינינו תמיד. ולהתקשט בהם כבאצעדה וצמיד. להיותנו אוהבים נאהבים כפרי רגיג וחמיד:

והשער הזה לא יסגר בטרם נרוה דודים נתעלסה באהבים. ונשתעשע עוד בדברי חשק ולשון של חבה שנשתמשו בו מלאכי השרת הם רבותינו ז"ל. וכמו שנקבצו באו בס' מעלות המדות החשוב. אך מדלג אני על מה שכבר נ"ל מלשונם:

מצינו שעבד א"א להקב"ה מאהבה שנאמר וישכם אברהם בבוקר מכאן שזריזין מקדימין למצות. ויחבוש את חמורו. וכי לא היו לו עבדים שיחבשו לו. אלא שאהבה מקלקלת השורה:

אמרו חכמים אינו דומה העושה מאהבה. לעושה מיראה. שהעובד מיראה. כשרבו מטריחו. מניחו והולך. אבל העובד מאהבה אינו כך עשה מאהבה. עשה מיראה. מאהבה שאם באת לשנוא. אין אוהב שונא:

ושנו חכמים ואהבי את ה' אלהיך בכל לבבך. בשני יצריך. שלא יהא לבך חלוק עליך. בכל נפשך. אפילו נוטל נפשך. כענין שנאמר כי עליך הורגנו כל היום. וכי אפשר לאדם שיהרג כל היום. אלא אהבהו עם מצוי נפש. שכן מצינו בר"ע שהיו מסרקין בשרו במסרק של ברזל. ושוקלין בשרו במקולין ואותה שעה זמן ק"ש היה. והיה מקבל עליו עול מ"ש באהבה. לקיים מ"ש ואהבת את ה' אלהיך וגו' ובכל נפשך. ויצתה נשמתו באחד:

עוד אמרו ובכל נפשך. בכל נפש ונפש שברא בך. שעל כל נשימה שאדם מעלה. חייב לקלס ליוצרו. בכל מאדך. במה שחביב עליך. משל לאוהבו של מלך. שכבד את המלך בדורון. כל זמן שהוא מכבדו במה שחביב עליו. הוא ערב עליו ביותר:

ד"א בכל מדה ומדה שמודד לך. הוי מודה לו במאד מאד. כענין שאמר דוד המע"ה. כוס ישועות אשא ובשם ה' אקרא צרה ויגון אמצא ובשם ה' אקרא. וכן הוא אומר חסד ומשפט אשירה. אם חסד אשירה. אם משפט אשירה. ונאמר בה' אהלל דבר באלהים אהלל דבר. וחייב אדם לברך על הרעה ברוך דיין האמת בשמחה. כדרך שמברך הטוב והמטיב בשמחה. את הכל יקבל מאת הבורא בשמחה ובטוב לבב. כמו שאמר איוב לאשתו כדבר אחת הנבלות תדברי אך את הטוב נקבל מאת האלהים וגו' ה' נתן וה' לקח יהי שם ה' מבורך. בין נתן בין לקח יהי שמו מבורך. וכה"א ואתה מרום לעולם ה' לעולם ידך על העליונה:

א"ח שלא תאמר הריני לומד תורה בשביל שאהיה עשיר בשביל שאקרא רבי בשביל שאקבל שכר טוב לעוה"ב. ת"ל לאהבה את ה'. כל מה שתעשו. לא תעשו אלא מאהבה. ואמרו אשרי איש ירא את ה' במצותיו חפץ מאד ולא בשכר מצותיו. ואמרו עשה דברים לשם פועלם. ודבר מהם לשמם. ואל תעשם עטרה להתגדר בהם. ולא קרדום להיות עודר בו:

אבל מתן שכר העושה מאהבה. צדקתו עומדת לעד. כענין שנאמר עושה חסד לאלפים לאוהבי. אי לאלפים שומע אני שנה. ת"ל דור לאין חקר. לאוהבי ולשומרי מצותי. אלו שנותנין נפשם על המצות. מה לך יוצא ליהרג על שמלתי בני. מה לך ליצלב. על שנטלתי

לולב. מה לך לוקה על שאכלתי מצה. מה לך ליסקל על שאהבתי להקב"ה ואומר אשר הוכתי בית מאהבי. המכות הללו גרמו לי ליאהב לאבי שבשמים:

תנא דבי אליהו. אני כפרתם של ישראל בכל מקומות מושבותיהם. שאין קורין ולא שונין ולא נכנסין לברית. אלא באהבת אביהם שבשמים. לפיכך אמר הקב"ה אפיי יעמדו כל או"ה ויתנו כל כספם וזהבם. וכל מחמדיהם הטובים ויאמרו תן לנו כתר אהרן כתר בית דוד איני נותן להם. באותה שעה אמר הקב"ה אפיי יעמדו או"ה ויבנו לי בית המקדש יותר מכם. איני נותן להם דבר אחד מבזתה של תורה. שנאמר מים רבים לא יוכלו לכבות את האהבה גו' אם יתן איש את כל הון ביתו באהבה בוז יבוזו לו:

ושנו חכמים כל אהבה כו'. ואיזו היא אהבה שתלויה בדבר כגון אהבת בלעם ובלק. ושאינה תלויה בדבר. אינה בטלה לעולם כגון אהבת אברהם יצחק ויעקב להם ולבניהם ולבני בניהם. עד סוף כל הדורות:

ומה היא האהבה שיאהב אדם את המקום. כענין שנא' לאהבה את ה' אלהיכם לשמוע בקולו ולדבקה בו. לעשות המצות וללכת בדרכי המקום כמש"ה לאוהבי ולשומרי מצותי לאוהביו ולשומרי מצותיו וזולת זה הרבה וזהו תכלית האהבה וכללה:

פרק ט

וכשם שחייב אדם לאהוב את בוראו כך חייב לאהוב את חבירו שהרי ישראל חביבין הן לפני הקב"ה יותר מכל (הכותים) [אלטונא תקח: האומות]. ומתוך חבתן קראן בניו. כענין שנא' בנים אתם לה' אלהיכם ואומר בני בכורי ישראל:

ולא עוד אלא שמתוך חבתן יחד שמו עליהן. שנא' כה אמר ה' צבאות מלך ישראל וגואלו. ואומר וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך. ולא עוד אלא שקנה אותם לחלקו כמ"ש כי חלק ה' עמו. ואומר הלא הוא אביך קנך. ומתוך חבתן. קראם מלכים וקדושים. וכענין שכתוב ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש. ואומר ואנשי קודש תהיון לי:

ואמרו חכמים באגדה משל לבני המדינה שעשו שלש עטרות למלך. מה עשה המלך. נתן אחת בראשו. ושתים בראש בניו. כך בכל יום מכתירים העליונים לפני הקב"ה שלש קדושות ואומרים קדוש קדוש קדוש ה' צבאות מלא כל הארץ כבודו. מה עשה הקב"ה נתן בראשו אחת. ושתים בראשן של ישראל. שנא' והתקדשתם והייתם קדושים כי קדוש אני:

ומתוך חבתן נתן להם את התורה שהיא סם חיים. וכל זמן שהן מתעסקין בה אין כל אומה שולטת בהן. משלו חכמים למה"ד למלך שהיה לו בן יחידי מאשתו. והיו לו בני פלגשים. הרגיש המלך בבני פלגשים שהיו מתקנאין על בנו ומבקשין להזיקו. אמר

המלך בלבו אם ח"ו יעלה בידם מה שהן חושבין על בני. על מי תתקיים מלכותי מה עשה המלך עמד ודבק את בנו אצלו. ותלה לו קמיע בצווארו. שאפי' נפל בידם אינם יכולים להזיקו. ופיטם מאכלו ומשקהו ומלבושו. וכל כלי תשמישו ומרכבתו בטירייקי. שלא יהא סם המות מזיקו. כך כל זמן שישראל עוסקין בתורה. שהיא סם חיים אין כל אומה ולשון שולטות בהם:

בניי בואו וראו כמה חבתן של ישראל לפני המקום. שקראן בשמות הרבה של חבה. שבתחלה קראן בני בכורי כשם שהבכור נוטל פי שנים בירושת אביו. כך ישראל יורשין העוה"ז והעוה"ב. וקראן בן יקיר. כענין שנא' הבן יקיר לי אפרים. כאדם שיש לו בן יחידי. ואוהבו אהבה עזה וקראן ילד שעשועים לשדול. כענין שנא' כי נער ישראל ואוהבהו וכשם שהנער אינו ראוי לעונשין כך ישראל אינן נענשין לדון בכליה כענין שנאמר כי אעשה כלה בכל העמים גו' ואותך לא אעשה כלה:

גדולה היא החבה שחבב הקב"ה את ישראל שאף בגלותם אינו עוזבם ביד (העמים) [אלטונא תקח: האומות]. שנא' ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים גו' להפר את בריתי אתם. ולא עוד אלא שהקב"ה מושך חוט של חסד עליהן בפני האומות. כמ"ש ויתן אותם לרחמים לפני [אלטונא תקח: כל] שוביהם:

ראו מ"ש ביוסף הצדק ויט אליו חסד. במרע"ה גם האיש משה גדול בעיני עבדי פרעה ובעיני העם. במרדכי ואסתר נאמר ויאהב המלך את אסתר מכל הנשים. ואומר כי גדול מרדכי בבית המלך. בדניאל ודניאל בתרע מלכא. בחמ"ו כתוב באדין מלכא הצלח לשדרך מישך ועבד נגו במדינת בבל:

ואמרו חכמים בחמשה לשונות של חבה חבב הקב"ה את ישראל. בדביקה. בחשיקה. בחפיצה. באהבה. בדיבור. בדביקה ואתם הדבקים בה'. ואומר כאשר ידבק האזור אל מתני איש כן הדבקתי אתכם אלי. בחשיקה. לא מרובכם מכל העמים חשק ה' בכם ויבחר בכם. בחפיצה. ואשרו אתכם כל (העמים) [אלטונא תקח: הגוים] כי תהיו אתם ארץ חפץ אמר ה' צבאות. באהבה אהבתי אתכם אמר ה'. בדבור שנא' דברו על לב ירושלים וכולן אנו למדין מפרשתו של אותו רשע. שנא' ותדבק נפשו בדינה. שכם בני חשקה נפשו בבתכם. כי חפץ בבת יעקב. ויאהב את הנערה וידבר על לב הנערה:

ומתוך חבתן של ישראל לפני המקום אין המלאכים רשאין לומר שירה. עד שיאמרו ישראל תחלה. כמ"ש וקרא זא"ז ואמר קק"ק גו' מלא כל העולם לא נאמר. אלא מלא כל הארץ. זה שירן של ישראל שעולה מן הארץ וכיון שהקב"ה אוהב את ישראל ביותר. א"כ

כל אחד מישראל חייב לאהוב לחבירו כגופו. וכן הכתוב מזהיר ואהבת לרעך כמוך. וזה כלל גדול בתורה דעלך סני לחברך לא תעביד:

ותנא דבי אליהו. הקב"ה יהי שמו לעולם מבורך ולעולמי עולמים אוהב את ישראל בכל מקומות מושבותיהם. ואוהב תלמידי חכמים ביותר:

ואמרו ז"ל הוי מתלמידיו של אהרן אוהב שלום ורודף שלום. אוהב הבריות. ומקרבן לתורה. שכל זמן שהבריות אוהבים זה את זה מקרבין זה את זה לתורה ולמצות:

ושמא יאמר אדם הריני אוהב את חברי ביותר. אבל אם סרח עלי. איני מוחל לו ת"ל ואהבת לרעך כמוך שכשם שאם סרחת על חברך אתה רוצה שימחול לך על עלבונו כך אם סרח עליך מחול על עלבונך:

יכול אפילו בזמן שאינו נוהג כשורה. ת"ל כמוך. לא אמרתי אלא בזמן שנוהג כשורה:

ושמא יאמר הריני אוהב את המקום ואה התורה ואת חכמי התורה. וכל אדם שנוהג כשורה. ואוהב כל אדם שעוסק במצות ובמע"ט אבל מותר לי להחניף את הרשעים ולהתערב עמהן בשעה שרואה אותן נוהגין שלא כשורה. ת"ל אוהבי ה' שנאו רע. ולא עוד אלא שמצוה לשנוא את הרשעים ולהתקוטט עמהם כמש"ל:

ושמא יאמר הרי כבר נאמר לא תשנא את אחיך וגו' הוכח תוכיח. לא דבר הכתוב אלא במי שאתה נושא חטא על שנאתו. שאם אתה מוכיחו חוזר בו. יצא מי שאתה מוכיחו וחוזר ומוכיחו ואינו מקבל תוכחה. ואינו חוזר בו שמצוה לשנאתו שכל האוהב את הרשעים סופו להיות לוקה עמהם. שכן המשל אומר בהדי הוצא לקי כרבא וכן מצינו ביהושפט מלך יהודה שהלך עם אחאב למלחמה נקנסה עליו מיתה שנאמר ויצא אל פניו יהוא גו' ויאמר הלרשע לעזור ולשונאי ה' תאהב. ובזאת עליך קצף מלפני ה':

וכך צריך לו לאדם לאהוב את הגרים. וא"ח מ"ח פעמים הזהיר הקדוש ב"ה על הגרים וכנגדן הזהיר על ע"ז. אמר הקב"ה די שהניח ע"ז שלו ובא אצלי לפיכך אני מזהירך שלא תונהו שאני אוהבו שנאמר אוהב גר:

ובמה יגיע אדם לאהוב את חבירו אהבה שלימה. שיזכרהו לטובה בכל שעה. ומבקש מה' שיראה אותו לפניו בכבודו. ומספר בטובתו ומעלים עיניו מגנותו ומכסה פשעיו. ומוכיחו בינו לבינו. כשרואהו נוהג שלא כשורה ושמח בזכירתו וערבים עליו דבריו. ואינם עליו למשא וירא מאהבתו שלא תבוא עליו שום סבה להפרידו ממנה ומתוך אהבתו משפיל עצמו לפניו. ומכניע לבו לעבדו ומחזר להתרצות אליו במעשיו. ואוהב את אוהביו. ושונא את שונאיו ומדריכו בדרכי התורה והמצות כל מי שנוהג במדה זו בידוע שאוהב את חברו אהבה שלימה ע"ל:

פרק י

אבל אות אמת לאהבת הבריות הנאמנה היא התוכחה כל המוכיח לרשע מומו ומורה לבני אדם הדרך הטוב והישר ואינו נושא פנים לגדול הוא ודאי האוהב הנאמן האהוב לשמים ולבריות. שכן בא האות והמופת גם באהבת השי"ת כנז"ל. ואין אוהב אלא המבקש טובת חברו הנאהב מאתו משא"כ המחניף אותך לייפות מעשיך בין רע ובין טוב בהראות אהבה מזויפת תדע שהוא שונאך הגמור אין גרוע הימנו. כי הוא אויב ומבקש רעתך בגוף ונפש ואינו חושק אלא לאבדך להנקם ממך או מפני שמקוה להשיג ע"י כך תועלת אחר לעצמו ולאהבת נפשו ואינו חושש לאבוד נפשך. עליו נאמר כבר מחליק על רעהו רשת פורש על פעמיו. על כן לאדם כזה תשנא תכלית שנאה. יותר מכל צר ואויב נגלה בעולם. שתוכל להשמר מרעתו. מה שלא תוכל להזהר מציד הרמאי הקרוב אליך בפיו ושבע תועבות בלבו פרש לך רשתו. אם תבטח באהבתו ואמונתו בודאי תלכד במצודתו. והוא בך יתקלס ומשחק לו בראותו מפלתך שהועילה לו ערמתו לכן הרחיקהו (מאתו) [אלטונא תקח: מאתך] ואל תדור בשכונתו אבל המוכיחך תבטח באהבתו כמ"ש טובה תוכחת מגולה גו':

ואי"ת והרי אחז"ל כל שאין רוח הבריות נוחה הימנו אין רוח המקום נוחה הימנו. ואנו רואים שהמוכיחים האמתיים שנואים הם לבני אדם כמ"ש האי צ"מ דסנו ליה בני (מתיא) [אלטונא תקח: מתיה] משום דמוכח להו במילי דשמיא ורבה סנו ליה כולהו פומבדיהא (עמ"ש בס"ד בלח"ש פ"ד מאבות):

י"ל אין פירוש בריות כאן יצירות לשון בריאה יברא ה' כי א"כ גם הבהמות והחיות והשקצים ורמשים במשמע אלא פירושו כמו ענלון איש בריא שפירושו הפך החולה ור"ל שמן וטוב המזג בבריאות הגוף וכן ומאכלו בריאה. שה בריה. וכ"ה הנרצה בכאן רוח הבריות כלומר ב"א טובים וישרים בריאי המזג ששכלם בריא וחזק להבחין בין ריוח ובין היזק אך שונא תוכחת בער ולא יאהב לץ הוכח לו חכמה ומוסר אוילים בזו. וכבר ידעת כי אלה הם עלולים וחולים אומרים לרע טוב ולטוב רע למר מתוק למתוק מר פתאום יבוא כעכס אל מוסר אויל וכתוא מכמר ואני איני מחזיק אותך האהוב הקורא בצדק מאותם הכתות שונאי חיי עצמם כי שונא תוכחות ימות באין מוסר ועליהם נאמר ותוכחתי לא אביתם גם אני באידכם אשחק אבל אני חושב אותך חכם אוהב נפשך. ותקיים בי הוכח לחכם ויאהבך:

פרק יא

אחרי כל הנ"ל לא נעלים עין מללקוט אורות בשדה סר"ח אשר אסף באמרים מדרז"ל בס"ה. ונעזוב האריכות בפעם הזאת רק (לעולל) [אלטונא תקח: נעולל] אחריו במה שיכללהו קצת חדוש ונבחר בקצור האפשרי בלתי שמירת לשונו רק תמצית הענין גם נוסיף עליו לקח טוב ונבליע בזה אשר ישים ה' בפינו. ואלה שבלי הכללים אשר חבטתי ולקטתי

א

עשיית המצות מאהבה. תהיה כדי לשמח אבינו שבשמים אוהבינו הנאמן יתב' שאמר ונעשה רצונו וכל מי שאוהב את המלך כל מחשבותיו להשלים חפצו. ויתחכם תמיד במה יקדם פניו להוסיף מצוא חן בעיניו לכן יסגל מצות ומע"ט הרבה להביא אל גנזי המלך להרבות כספו ולטע בגן המלך כל עץ נחמד ופרי מגדים ציצים ופרחים לתורה:

ב

עקרה למסור נפש וגוף על קדוש שמו באהבה כאשר ינסהו הי"ת בכל צד דין שיגיע לו כדי לכלול דין בחסד. ומצינו שהאדם מאהבתו לבניו מוסר עצמו למיתה בשבילם אפילו רק מרוב שמחה בראות הצלחת בנו כענין יעקב אבינו ע"ה שאמר ליוסף אמותה הפעם אחרי ראותי פניך כי עודך חי. ודוד המע"ה התאונן וצעק על מיתת בנו. מי יתן מותי תחתיך. עאכ"ו יקל בעיני אוהב השם למסור נפשו על אהבתו ועל אהבה כזו נאמר כי עזה כמות אהבה לכך ידמה אהבתו של מקום כאילו נדבק באשתו וחשוקתו. בתוקף חום חבתו שאינו נפרד ממנה לסבת אהבה אחרת שתהיה עד גמר ביאתו ואם תמנע ממנו השלמת תאותו תקצר נפשו למות כמ"ש על ותאלצהו ששמטה כר מתחתיו ויותר מזה ידבק באהבת השכינה. שיקל בעיניו לפרוש באבר חי אם תאמר לו אשתו בשעת ביאה נטמאתי ועל זה נאמר על כן עלמות אהבוך. וקרי בי' נמי על מות שקשה פרידה זו כמות וז"ס אהב"ה בגי' אח"ד שהאוהב מתאחד באהובו ממש כענין ונפשו קשורה בנפשו ולכן סמוך ואהבת לאחד:

ג

ומסימני האהבה היא הקנאה שמרוב אהבתו בשכינה יתקשר בה כל כך עד שיקנא לה שלא תפרד ממנו ותשרה באחר ותשכח אהבתו כענין שאמרו חז"ל שטן ופנינה לש"ש נתכוונו חזא דנטה קב"ה בתר איוב אמר דילמא ח"ו מנשי לרחמותיה דאברהם והוא מציאות רחימותא דנפשא ורוחא לאדבקא בשכינתא. והוראת אהבה עזה זו ביחוד ע"י עסק התורה בלילה:

ד
כל עיקר כוונת למוד התורה וקיום המצות והתפלה לתקן השכינה. שתוכל להעלות מ"ן ע"י כך לגרום יחוד העליון בהתעוררות אהבה שתוכל לומר חזי במה ברא אתינא קמך שע"י כך (עשו) [אלטונא תקח: יושג] תקון העולם בכללו להכרית הקליפות ולהעביר רוח הטומאה מן הארץ ולקרוע המסכים המבדילים בינינו לבין אלהינו ולהשיג שפע אור חדש המקווה ב"ב (כמ"ש ברוחב בסלם הבית ובהיכל אצל ק"ש ובמ"א בס"ד):

ה
להתעורר בקיום המצות ועסק התורה והתפלה. ואמירת הברכות בהתלהבות הלב וחשק נפלא מאהבה רבה ובשמחה גדולה בזריזות עצום:

ו
לדקדק בדקדוקי מצות בתכלית השלמות ולטרוח בעיון הלכות בעומק כדי לירד לסוף דעת קדושים. בקיום פרטי המצות על אמתתן כהלכתן. ולברר כל הספקות הנופלות להסיר כל תבן ומוץ מן החטה. להוציא פת נקיה בלי סובין ומורסן ע"י שיפה ובעיטה. ללבן הסוגיא בפלפול וישוב הקושיות לתקן השטה וזאת היא אות אהבה אמתית להקב"ה מהמדקדקים בעשית המצות כתקונן כהלכתן אם עושים לשמו בלבד כמו שאמר הכתוב לאוהבי ולשומרי מצותי:

ז
גם מדברים המעוררים האהבה נוסף על מה שנבחן מן הנסים העוברים וההווים תדיר ומההבטחו' העתידות צריך לבחון השגחת השי"ת על ישראל בענין החכמה המושפעת מאתו יתעלה לראוים לה כענין שהיו חכמי ישראל בקיאים בהכרת הפרצוף להגיד עוברות ועתידות ולפעול עם השמוש בשמות הקדושים (במקום הצריך מאוד להגדיל כבוד שמים ולהצלת רבים וע"ל באוצר הטוב פנה ו' ובסולם הבית) שנשתבחו בה גם חכמי הדורות סמוך לזמנינו וכמו שהעיד בר"ח שהיו בזמנו הראוים לברך עליהם ברוך שחלק מחכמתו וכמפורסם מהאר"י ז"ל ועם היות בעו"ה כבר שקע אור זה בימינו בעו"ה מ"מ אינו אלא מחסרון הכנה. והרי היא מונחת בקרן זוית כל הרוצה יבוא ויזכה בה בודאי. אם יתנהג במנהגיהם ז"ל ובדרך שהורה רפב"י במשנה שילהי סוטה בלי ספק יוכל להשיגה מי שירצה להתקדש. ויתנדב לפרוש עצמו מהבלי עולם ולדבק נפשו בעץ החיים ולאהוב השם בלב שלם מובטח הוא כי לא ימנע ה' הטוב להולכים בתמים וכמ"ש רז"ל מ"ש קמאי דמתרחיש להו ניסא משום דמסרי נפשייהו על קדושת ה' [אלטונא תקח: ובימינו היו ג"כ אנשים בעלי שם שגרשו ר"ר מן העלולים בכח שמות הקדושים ואחד מפורסם בעולם במעשה שאירע בק"ק נ"ש זה כשלשי' שנה שנעשה במקהלות

לעיני עמים רבים. ונתקדש שם שמים מאד בגוים. כנודע ונדפס בספר קטן. ואני הכרתי אותו אדם שהיה עלול במדרגה היותר גדולה ונרפא ע"י השבעה והיה שפוי ככל האדם]:

ח

גם דבר בחון ומנוסה הוא בכל הדורות כשישראל צועקין ומתענין בלב שלם מבטלין גזרות רעות. ועצירת גשמים וכמו שהובטחנו בתורה כי מי גוי גדול אשר לו אלהים קרובים אליו כה' אלהינו בכל קראנו אליו וכן הועד על בעל אור ה' שנתקדש ש"ש על ידו בקהל עמים ולעולם אין תפלת הרבים נמאסת ואם צועקין ואינן נענין בידוע דיש עבירות גדולות ביניהן שלא עשו תשובה מהן ביחוד אם לא שבו מן החמס אשר בכפיהם דלית ליה תקנתא עד דמהדר למאריה סאה מלא עונות מי מקטרג בראש הגזל הוא שור נגח ולכן כשהצבור מחפין עליהן ואצ"ל כשמסייעין ידי עוברי עברה. קמצווחי ולית דמשגח כי ישראל ערבים זה בזה ובתקון החמס והסרת הגזל אין תפלת צבור חוזרת ריקם אם אמת מארץ תצמח צדק משמים נשקף גם ה' יתן הטוב:

ט

עוד יש להודיעך אם רצונך להיות אוהב ה' באמת מוסר ה' בני אל תמאס ואל תקוץ בתוכחתו כי את אשר יאהב ה' יוכיח (עיין בסולם בהרחבה) וזה דבר בדוק שאין הקב"ה מחבב אוהביו אלא ע"י נסיון לברר אהבתם הנאמנת לו לעיני הכל ואינו מעלה אדם כשר (כי לפעמים במשול אדם רשע יאנח העם פרנס לפי דורו) לגדולה אא"כ מנסהו תחלה לגלות צדקתו ואמתתו ולא נקרא אברהם אבינו ע"ה אוהבו של מקום עד שנסהו כמ"ש וה' נסה את אברהם. וכן נתנסו כל הצדיקים כמ"ש ה' צדיק יבחן ואמר המלך החסיד בחנני ה' ונסני צרפה כליותי ולבי ולא תחשוב שיספיק פ"א בלבד אף אם הגיע הנסיון עד הנפש. והרי אברהם אבינו ע"ה נתנסה בעשרה נסיונות וכתיב וזכרת כו' למען ענותך לנסותך לדעת אשר בלבבך התשמור מצותיו. ואומר למען ענותך ולמען נסותך להיטיבך באחריתך ולפעמים נותנים רשות להטעותו לבטל עסק מצוה שהתאמץ האוהב ומסר נפשו לעשות רצון קונו ולהשתדל בכבוד בוראו באמת. והזמן יעשה עצמו מתנגד לו ומחזיק ביד מרעים צלחה דרך רשעים המעכבים ומונעים עד שיהא מקום ליצר לצייר יראתו כסלתו כמ"ש באיוב ולרפה ידיו (כמו שחשב השטן להניא את אבינו מן העקדה ברוב תחבולותיו כמ"ש במדרש) ולזה ג"כ נתן הקב"ה בלבו של פרעה להרע להעם יותר מאז בא משה אליו לדבר בשמו וכן כתוב כי מנסה ה' אלהיכם אתכם לדעת הישכם אוהבים את ה' אלהיכם בכל לבבכם ובכל נפשכם הרי מפורש שזה מחקו יתברך לבחון האהבה מעמו אליו גם ע"י הטעאה וגרוי היצר בטענה חזקה ופתוי עצום להכריחם לכפור באהבתו יתב' וכבר קדם הי"ת להודיענו זה ולהזהירנו שלא נכשל לטעות בנסיון

עם כל מעשה תקפו אפילו בשינוי הטבע כי אמנם מחויב האוהב הגמור האמיתי. אשר קנה אהבתו על יד בחינה בטוחה מכל חשד שניאה (כמבואר באוצר הטוב) שלא יתפתה בשום סבה נגדיית מטעה לנטות מאהבת אדוניו אשר (נתקשה) [אלטונא תקח: נתקשר] בה מלב ונפש אחר שלבו נכון בטוח שהי' אהבה מחויבת לא יצויר בטולה שאם לא יעמוד בנסיון איך שהוא אין אהבתו שלמה. ולכן את אשר יאהב ה' יוכיח שע"י כך יוסיף אהבה ככתוב הוכח לחכם ויאהבך ואל תחשוב שפעם אחת או פעמים אפי' כמה פעמים יספיקו לנסיון הרי יעקב אבינו ע"ה רוב ימיו הלכו בהם כמ"ש מעט ורעים היו ימי ודוד המע"ה רוב ימיו היה או נרדף או מיוסר ונכאב ומוקף באויבים. וצריו רבים. אבל רבות רעות צדיק ומכולם יצילנו ה' ואחז"ל הנעלבין ואינן עולבין עושים מאהבה ושמחים ביסורין עליהם הכתוב אומר. ואוהביו כצאת השמש בגבורתו. לכן אם תדע שאהבתך לשמים תמימה בלי שום תוחלת תועלת גופני ותראה עם כל זה אין דרכיך מצליחים בה לפי שעה. אכן תרגיש כי מן אז החלות להתדבק ולהתקשר באהבת הי"ת. היה לך הזמן לאויב והקים לך שונאים ומתנגדים אורבים מכל צדדים ולא עוד אפי' האוהבים מלפנים יפנו אליך עורף לא פני' כמ"שה הרחקת ממני אוהב ורע מיודעי מחשך ואומר הבט ימין וראה ואין לי מכיר אבד מנוס ממני אין דורש לנפשי ואמר איוב ומיודעי שכחוני ויודעי אך זרו ממני אל (תחות) [אלטונא תקח: תחוש] כי ה' אתך שכר גדול צפון לך ולפום צערא אגרא. ואצ"ל אם ע"י תוכחה מאהבת הבריות סבלת שנאתם וקנאתם. אל תירא (עיין בפי' ש"ה על חרוז נפשי חמדה) כ"ש ששכרך כפול וסוף יהפכו לך לאוהבים ברצות ה' דרכי איש גם אויביו ישלים אתו ודע כי ישה לך אלוה מעונך שבאין ספק גם הנסיון אע"פ שהוא לברר אהבה. מ"מ אינו בא בלי סבה. אבל ודאי מצא המקטרג מקום לבקש נסיונך בדין. וכענין שארז"ל אפי' נסיון העקדה היה מחמת נתינת פתחון פה לבעה"ד. הכלל אין יסורין בלי עון. לפיכך אף אם תראה הכוכבים ממסילותם נלחמו עמך מן הוא והלאה לא תבהל ותאמר הנה מתלאה ולא תתרפה מאהבת קונך כמלא נימא. אדרבה כ"ש שתתחזק בה בכפלים. ותתיצב לעומת המתנגדים בסבל ובגבורה עצומה כי לכן הובאת הנה לנסות כחך במלחמה ואיבתם גם שנאתם כבר אבדה ולא תהא לה תקומה ואתה תשיש בה' תראה בנחמה סוף הכבוד לבוא וקושטא קאי ימין ה' רוממה וכל הנעשה לשם שמים סופו מתקיים ואמרו כל דבר שב"ד נותנין נפשם עליו סוף מתקיים בידיהם:

פרק יב

עד הנה עזרונו ה' להעיר את האהבה המחויבת מאתנו לאבינו שבשמים כמו שחבה יתרה נודעת לנו מאתו יתעלה כנזכר (והלואי שתהא אהבתנו אחת מאלף בערך אהבתו יתברך אלינו) והיא מושכת אחריה כמה אהבות נאמנות בריאות וטובות

א

אהבת הבריות ומקרבן לתורה

ב

ביחוד יחויב לאהוב שכניו וקרוביו ואשתו ובניו ולהנהיג אותם כשורה כל הקרוב קרוב יותר תהיה האהבה פרטית וגדולה להם כמ"ש רז"ל האוהב שכניו וקרוביו ומכבד אשתו כגופו עליו הכתוב אומר אז תקרא וה' יענה וכתוב ויביאה יצחק וגו' ויאהבה. ויאהב יעקב את רחל ונאמר אילת אהבים ויעלת חן וגו' ובבנים ונפשו קשורה בנפשו ובחברים נאמר כי אהבת נפשו אהבו. אמנם האוהב בנו שחרו מוסר:

גדולה האהבה שמקלקלת את השורה ודוחקת את הבשר היא מעורת עינים ומחרשת אזנים ואמר החכם על כל פשעים תכסה אהבה וכן נאמנים פצעי אוהב ואומר חכם אחד לא תגיע אל מה שאתה אוהב. עד שתסבול הרבה ממה שתשנא ולא תנצל ממה שתשנא עד שתסבול הרבה במה שאתה אוהב וכד הוי רחימתין עזיזא אפותיא דספסירא שכיבן ולא יקצר המצע מהשתרע לאוהב עם רע וצריך המחזיק במדה חמודה זאת להיות אהבתו נאמנה לכל אדם ואפי' ע"א יאהוב בבחינה שהם יצורי ה' ולא ישנא אלא מעשיהם בלבד כמ"ש רז"ל יתמו חטאים לא חוטאים. אבל יתפלל עליהם שיחזירם השי"ת בתשובה ויזכו אל הטובה. ואמרו הוי מקבל כל אדם בשמחה ובסבר פ"י. והוי מקדים בשלום כל אדם אפי' עם עכו"ם בשוק

ה

ובישראל חבירו מצוה עליו מן התורה לאהוב אותו כנפשו. שנאמר ואהבת לרעך כמוך. והוא יסוד כל התורה. אם עושה כן מאהבת המקום. כי אז ודאי יזהר בכל דבר הנוגע לכבודו של מקום ולאהבתו. שנקרא ג"כ זה דודי וזה רעי. ואשרי הזוכה למדה זו החביבה מהכל. בה יזכה בקלות לכל המדות הטובות. והוא אוהב נפשו באמת.

וכל אלה ענפי האהבה שאינה תלויה בדבר ואינה בטלה לעולם. הזורע אהבה. יקצור רצון ברכה וטובה רבה. בזה ובבא. ומאלה הענפים. יסתעפו עוד סעיפי אהבות רוחניות

א

אהבת החכמה והמוסר כל טוב בה לא יחסר.

ב

אהבת ימים לראות טוב. להנצל מכריתה ומקטוב

ג
אהבת השם טוב והכבוד בה זבד טוב יזבוד זבוד

ד
עוד יש אהבה טובה וחשובה. אלא שהיא שנואה שלא בזמנה. ונמנעה שלא לדחוק את השעה. כמש"ה השבעתי אתכם גו' אם תעירו ואם תעוררו את האהבה עד שתחפץ. אבל יש לנו לצפות תמיד לישועה קרובה:

פרק יג

אמנם יש באלה האהבות הנז"ל בחינות רעות רבות מגונות מאד מכלות עינים ונפש מדיבות ואלו הן

א
הראשונה אהבת חשק נשים. שאין רע למעלה ממנה כידוע. וכמו שהזהיר עליהם החכם פעמים הרבה לשמרך מאשה זרה. אשת כסילות הומיה. אל תחמוד יפיה בלבבך. כי שוחה עמוקה זונה. הולך אחריה כשור אל טבח יובל. ואשת איש נפש יקרה תצוד. ורועה זונות יאבד הון. ומשחית נפשו נגע וקלון ימצא. אל תתן לנשים חילך. ואין להאריך ברעת הרודף אהבת נשים. ולכן מנעו חז"ל שלא להרבות שיחה אפילו עם אשתו שגורם רעה לעצמו ובוטל מד"ת וסופו יורש גיהנם. ואחאב לא אבד עוה"ב ג"כ אלא ע"י אזבל אשתו

ב
אהבת הבנים אם גדלה כל כך עד שאינו מוכיחם ומדריכם בדרך ישרה. כענין שנא' ולא כהה בם. ולא עצבו אביו מימיו. שגורם אבודם מן העולם. ומקהין שני יולדיהם

ג
אהבת קרובים ובני משפחה וחברים ורעים. אם עברה הגבול. עד שיחפה עליהם במעשיהם הרעים. גם יסייע להם במחלוקת. ולא ידקדק אם חטאו ופשעו לשכנגדם. וישמע לעצתם אפי' אינה טובה ולא יסור מדבריהם. גם יבקש להעלותם למעלות בלתי ראויות להם. לעשותם מושלים ורודים בעם. ולא יחוש אפי' הם רשעים. כפי תוקף האהבה (המתעוורת) [אלטונא תקח: המעוורת] הגוברת.

ד
אהבת החיים. ואורך ימים אם עצמה מאד. תחליש אהבת הבורא כי לא יעמוד בנסיון. וכן אהבה בתענוגים גופניים של עולם עובר. מסירים אהבת עולם עומד.

ה
אהבת הכבוד. התאוה והכבוד מוציאין את האדם מן העולם.

ו
אהבת הממון. אוהב כסף לא ישבע כסף. זו קשה מכולן.
כל אלה אהבות התלויות בדבר. בטל דבר בטלה אהבה ויתבארו עוד אהבות אלו וכיוצא בהן בעז"ה כל אחד במקומה: **החכם** קונה (לו) [אלטונא תקח: לב] אוהב נפשו ואוהב הטוב. והיה כגן רוה ורטוב. **הרשע** חומס נפשו שונא הטוב ואוהב הרע. על כן לא יראה בטוב עינו יגרע והרע ממנו יפרע. יאכל בשרו בדי עורו מעליו יקרע **הצבוע** מראה עצמו אוהב הטוב מאהבתו לרע. לבו חרש און סופתה יקצור כאשר רוח זרע: **הלץ** אינו אוהב כי אם מה שמועיל לגופו ועצמו נוקר. לכל תכלית חולף הוא חוקר. בין טוב לרע לא יבקר. נבלתו תהיה הפקר. לעוף השמים ולחיתו שדי הנוחר והמעקר. **הפתי** אוהב כל מה שערב לגוף. ולא ידע כי בנפשו הוא אך נגף (נגף) [אלטונא תקח: נגוף]. ואוהב אשישי ענבים. לחם כזבים. ושירי עגבים. והמה ירדו חדרי בטן מרורות פתנים באו אל קרבו כתער הגלבים. ויש כאן בחינת דעה ששית והיא המצויה אצל **הטפש** הגמור הוא אוהב שונאיו המוחלטים. ושונא לאוהביו השלמים האמיתים כמ"ש סוף פנה א' ונגע זה מתפשט ברוב המון העם העורים יחד עשיר ודל. ביחוד בדור הזה בעו"ה כשלה אמת ברחוב ונכוחה לא תוכל לעמוד אין לה רגל ולא עקב וסנדל. ושקר מרבה רגלים כנדל הולך וחזק וגדל. והתום והיושר חדל וסר מרע משתולל ונבדל. ואינו נחשב כשומשם וגרגיר חרדל. ומאחר שמדח האהבה היא יתד שהכל תלוי בה. בין לטובה בין לרעה. לפיכך צריך חכמה גדולה ואומנות יתרה. להנהיגה דרך ישרה. יראי ה' ואוהבי שמו ינחלוה ויקנו בה עטרה. בלתי נעדרה:

ד

עליית האכילה כבר הארכנו בענינה (ובבואה) [אלטונא תקח: ובבאור] טובתה ותועלתה ותכליתה אם היא הגונה. וכן נתבאר רעתה והפסדה כשהיא מגונה בכסא שן תחלתו וסופו. יעוין שם תמצא צוף דבש אמרי נועם נופת מתוק אל חכך מכל מקום אחר שבא לידינו לפטרה בלא כלום אי אפשר מלהוסיף טעם לשבח בחכמה ויתרון הכשר. וצריך שתדע כי היא מצוה ראשונה שבתורה. שעליה נצטוה אדה"ר במ"ע מכל עץ הגן אכול תאכל ומיתורא דלשון אכילה כפול שמעת לה. ותו קרא יתירא הוא דאי לל"ת לחוד קאתי. לימא מעץ הדעת ל"ת ולשתוק, אלא ודאי מצוה גמורה היא. ויש לה דין קדימה לכל המצות. כי לא סגי בלא"ה ומתחלה לכך בא לעולם להעלות הרוחני שבדצח"ם ולתקנו. לפיכך היא גדולה מהתענית. שהוא אינו אלא דרך רפואה לנפש החולה. כמ"ש בס"ד בשער המטרה (מעגל ד) משא"כ לנפש הבריאה. וכן מצינו לאליהו ז"ל שהעורבים

הוצרכו להביא לו לחם ובשר בבוקר. ולחם ובשר בערב. אע"פ שהיה יכול להתקיים בלי אכילה זמן רב. ובא משולש מרובע בסי' החכמה אין טוב באדם שיאכל ושתה וגו' וכתוב הנה אשר ראיתי אני טוב אשר יפה לאכול ולשתות ולראות טובה גו' כי הוא חלקו גו' גם כל האדם גו' והשליטו [אלטונא תקח: לאכול] ממנו גו' זו מתת אלהים היא. ובהפכו אמר יש רעה גו' ולא ישליטנו האלהים לאכול ממנו גו' זה הבל. עוד אמר אשר אין טוב לאדם תחת השמש. כי אם לאכול ולשתות ולשמוח והוא ילונו בעמלו. ואף אם ידוע דרך הדרש אמת. ודאי שהכונה על אכילה רוחנית תורה ומע"ט מזון הנפש. מ"מ אין מקרא יוצא מידי פשוטו. כי היא עצמה מצוה גדולה בלי ספק אם היא כתקנה ובכונה נכונה אז כחה גדול מהתענית. וכן כתוב הלא אביך אכל ושתה וגו'. וכתוב כי צמתם וספוד גו' הצום צמתוני: **אבל** על האכילה הרעה נאמר ובטן רשעים תחסר. והכלבים עזי נפש לא ידעו שבעה. וכתיב הרוג בקר ושחוט צאן אכול ושתה כי מחר נמות אתיו אקחה יין ונסבאה שכר. והיה כזה יום מחר. וכתיב אחריו חי ה' אם יכופר לכם העון הזה עד תמותון. כי היא מדה כנגד מדה. על הריגתם הבקר ללא דבר. רק למלאות כרסם. על כן נחשבה הריגה כהורג נפש. שאינו מתקן אלא מקלקל להנאתו בלבד לפיכך ענשה מיתה כמו שנקנסה המיתה מתחילה על האכילה הנפסדת וכן בן סורר ומורה (לדון) [אלטונא תקח: נדון] למיתה. על אכילתו המקולקלת. ואמר החכם אל תהי בזוללי בשר בסובאי יין. דבש מצאת אכול דייך. אכול דבש הרבות לא טוב. ואמר פן אשבע וכחשתי. ואמר ורועה זוללים יכלים אביו ואמר כי תשב ללחום את מושל בין תבין את אשר לפניך ושמת סכין ונאמר כי לא ידע שלו בבטנו. וכתוב ונפש שבעה תבוס נופת. טוב ארוחת ירק ואהבה בה. טוב פת חרבה ושלוה בה מבית מלא זבחי ריב: **וז"ל** רס"ג בס"הא והדעות. ראו קצת בני אדם. כי הראוי שיתנהג בו האדם שער האכילה והשתיה. ואמרו כי המזון בו קיום הגופים והנפשות. ועם זה יש בו ערבות גדולה והוא סבת גידול הגופים ורבוים והעמדת הזרע. והנה אתה רואה שהאדם יצום יום אחד. יחלש אור עיניו ושמעו ומחשבתו וזכרונו ורעיונו. וכאשר יאכל ישובו כל כחותיו כבתחילה. ויש עת שירעב ויכפור באלהיו. ולא יבין מה שיתפלל אליו. והנה אתה רואה ישוב הארץ כולו. אינו (מושב) [אלטונא תקח: מושם] כי אם במקום הנהרות. בעבור הזרע ושתות המים. וכן מס המלכים. וכן מתנות החיילים. ואליהם יגע המשל באמור כל אדם זה לחמי. ותראה הספרים מבטיחים בהם הצדיקים. כאמרם ועבדתם את ה' אלהיכם וברך את לחמך ואת מימיך וכן ועשתה הארץ פריה ואכלתם לשובע. והדומה לזה הרבה ושכל אירוסין וחתונה ולידה ומילה (מיועד) [אלטונא תקח: ומועד]

וחנוך. לא ישלם דבר מהם. כי אם בו. וכן החברה והרעות בין האוהבים. (ארז"ל גדולה לגימא שמקרבת את הרחוקים ומרחקת את הקרובים ומשרה שכינה על נביאי שקר). ואמרו היין מראהו נחמד וריחו טוב וטעמו ערב. ישים (הדאוג) [אלטונא תקח: הדואג] שמח. והכילי נדיב ורך הלבב גבור. וכבר קבצם הפסוק בשבח באמרו ויין ישמח לבב אנוש להצהיל פנים משמן גו' (ואומרים הלצה היין פוקח עורים. ומעשיר עניים. ומיישר החגרים. ושלשתן רמוזים בכתוב א"ת יין. בהיות שלשתם יושבים בחנות לשתות יין הסומא מרוב שמחתו אומר הלא תראה יין זה אדום כנופך. זה"ש אל תרא יין כי יתאדם והעני מצוה למזוג לו עוד כוס ופך. כי יתן בכיס (כתי') אז ידלג כאיל פסח ויתחיל לרקוד זהו יתהלך במשרים) והתבוננתי במאמרם זה ומצאתי רובו טעות. ועוד כי הם הביטו אל טובותי'. ולא הביטו אל רעותיו. והוא שרוב המאכל גורם הקבסא ומכביד האיברים וממלא הראש והעינים ומביא לידי גויעה בהרבותו. וישיב הלב נמהר. וישנה מדות האדם. ויטה אל תאות המאכל ולהרבות הממון. עד שלא יזכור השבע. וידמה למדת הבהמות והכלבים כמש"ה הנ"ל. גם ישוב כמו האש. אשר מה שיובא אליה תאכלנו מבלי הרגש. כמ"ש ויהי העם כמאכולת אש. גם ישוב כמות. אשר יאסוף אליו כל הבריות. ולא אמר די כמו שכתוב אשר הרחיב כשאול נפשו והוא כמות ולא ישבע. גם ישוב כארבע סבות החסרון. והם האש והמים והמות והעקר. כמו שאמר לעלוקה שתי בנות הב הב שאול ועוצר רחם. ארץ לא שבעה מים ואש לא אמרה הון עד שתהיה עינו רעה במי שיאכל ממנו חלת לחם. אפי' אם יהיה עשיר. ואם יראה לו זה יהיה בלי לב. וכמ"ש כי כמו שער בנפשו כן הוא אכול ושתה יאמר לך ולבו בל עמך וכאשר יראו זה ממדותיו. ישנאוהו המלכים וגדולי בני אדם ומשכיליהם. ולא ישבו עמו. כי כאשר יאכל ימהר. ואם יראה חתיכה טובה. יקפוץ עליה. והוא ראשית מי שישלח יד לאכול. ואחרית מי שישאנה. ועינו אל מה שיבוא מן המאכל מאשר לבו אליו. וכמ"ש כי תשב ללחום הנ"ל. ועוד כי יכוין להפנות עד שיוכל לאכול שנית מהתאוותו לו. וכאילו הוא משפך. שופך מלמעלה ויורד מלמטה. וכמ"ש כי כל שולחנות מלאו קיא צואה בלי מקום. ועוד כי יבא להקיא מרוב המאכל כאשר לא תכילנו האצטומכא כמ"ש פתך (ר"ל אם פתה אותך הצר עין) אכלת תקיאנה ואיה עבי הלב עד שיעזוב תורתו וישכח אלהיו. כמ"ש כמרעיתם וישבעו. שבעו וירם לבם על כן שכחוני. ושכחו ממעשה היין נגוב המוח. אם ישתהו חי. והרטבתו אם ישתהו מזוג. ואיה התגברותו על הסבל. והפסידו את החכמה. וכמ"ש לץ היין הומה שכר כל שוגה בו לא יחכם. ואיה הרפותו את הגידים והרעישם. והמיית הדם וקדחת הדם והמורסות והסמטות. וכהות שטח האצטומכא.

והכשת הכבד. וגרידת שריקת המעים. והמכאובים הגדולים. וכמ"ש למי אוי למי אבוי למאחרים על היין ואיה העברות (זו)[אלטונא תקח: ו]התועבות ליפות כל גנות. והתר כל איסור. והוא מתהלך בגוף האדם מעט מעט. וכמ"ש ואחריתו כנחש ישוך וכצפעוני יפריש עיניך יראו זרות. ואיה הריגת הנפש והמכות והמאסר והכבל והעונש הלא בו. ואיה כל דרכי האונאה והתחבולות והאבדן. כי אם בו. ומי שירגיל בו את עצמו לסמוך אל המאכל והמשתה מהיתרם. ולא יגיע אליהם. יקחם מאשר ימצא. כמ"ש כי לחמו לחם רשע ויין חמסים ישתו. אבל הם טובים לקחת מהם מעט כפי מה שיעמיד גופו. כמ"ש צדיק אוכל לשובע נפשו וכאשר יראה בשכלו מקום לזה. ישלח תאות המאכל והמשתה. וכאשר יהיה לו מזונו. יעצרנה. ע"כ לשון הגאון ז"ל וכל זה ויותר מזה נכלל בכסא שן בדרך קצרה. והכלל הכל הולך אחר הכונה הטובה היא אם רעה ולפי מה שהוא אדם ולפי המקום והשעה. כי מצינו יחזקיהו מלך יהודה שהיה אוכל (לפתו) [אלטונא תקח: לפסו] ירק ועוסק בתורה. כי היה מרגיש שהוא טוב לטבעו. וכמ"ש בתד"א אם אתה מתאוה שיכנסו ד"ת לתוך מעיך. אל תכניס תענוגים בתוך מעיך וכ"מ במרע"ה כשעלה לקבל התורה הוצרך למרק אכילה ושתיה שבמעיו לשומו כמלאכי השרת ועמד ארבעים יום וארבעים לילה בלי אכילה ושתיה. וכן אליהו ז"ל כשעמד במערת חורב. וזולת זה אכל בשר ולחם בבוקר ובערב כנ"ל וכן נשתבח יוחנן בן פנקאי שמילא כרסו מקדשי שמים. ולא הניח נותר בעזרה. וראב"ש אכל שתין מיני ליפדי להברות נפשו שיוכל לעסוק בתורה וזולתו חכמים רבים וכמ"ש קצתם בכסא שן ונתגנה פקח שאכל ארבעים סאה גוזלות בקנוח סעודה מפני שהיה רשע. ואע"פ שבודאי היה לפי ערך כחו וגבורתו מ"מ אכילת הרשע נחשבת כמפטם עגל לע"ז ויקלקל בריותיו של הש"י שהכין שולחנו שיהנו בו הטובים שיוסיפו על ידיה כח לשקוד על עבודת תורתו. **החכם** אוכל לשובע נפשו. יגהה ממנו מזור ורפוא **והרשע והצבוע והלץ** נתקשרו יחד למשביע היצר עד כי נגפו **הפתי** כל מגמתו להשביע גופו. עד אשר יצא מאפו. ה' ישביענו שובע שמחות ויסך עמנו בכנפו:

ה

עליית הבושת הוא הבן יקיר לאמת ואמונה. ממנו יתד. ממנו פנה. להזהר מכל מדה מגונה. שכל מי שיש לו בושת פנים. נצול מן החטאים והעונות. כמש"ה ובעבור תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו. ואמרו חז"ל זו בושה. שהבושה מביאה לידי יראת חטא מכאן אמרו סימן יפה באדם שהוא ביישן (ואמר) [אלטונא תקח: ואמרו] כל המתבייש

לא במהרה הוא חוטא. וכל שאין לו בושת פנים בידוע שלא עמדו אבותיו על הר סיני. גדולה היא המדה הזאת שהיא אחת מג' סימנים שבאומה הישראלית. ואמר חכם אחד סימן הבנים הכשרים. הבושת הנראה על פניהם. ואמרו במאן דחציף כולי האי ש"מ ממזר הוא:

בואו וראו כמה גדול כח הבשת לפני המקום שאפילו עבר אדם כמה עברות ומתבייש מהם. ואינו שונה בהם. הקב"ה מוחל לו על כל עונותיו. כענין שנא' למען תזכרי ובושת ולא יהיה לך עוד פ"פ בכפרי לך אשר עשית נאם ה' אלהים. וכן מצינו בשאול בשעה שהעלה את שמואל ע"י האשה בעלת אוב. ואמר לו למה הרגזתני להעלות אותי. ויאמר שאול צר לי מאד גו' וה' לא ענני גם ביד הנביאים. גם בחלומות. אבל אורים ותומים נתבייש להזכירם מפני שהרג כהני נוב. ומחל לו הקב"ה כמ"ש מחר אתה ובניך עמי. במחיצתי. וא"ח כל העושה עבירה ומתחרט. מוחלין לו מיד. שנא' וקרבתי אליכם למשפט גו' במנאפים ובמכשפים ובנשבעים בשמי לשקר וגו' ולא יראוני. הא יראוני מוחלין לו. וכה"א ומודה ועוזב ירוחם:

ואמר חכם אחד הזהר במדת הבושת. כי הבושת מורה על פני הנדיב ואמר מי שיעטהו הבורא מעיל הבושת. יעלמו מומיו מבני אדם:

גדולה היא מדת הבושת. שבעבורה יזכה אדם למעשים טובים ולא עוד אלא שזוכה לגן עדן שכך שנו חכמים עז פנים לגיהנם. ובוש פנים לג"ע:

ואמר חכם אחד הבושת והאמונה נצמדות. כשתסתלק אחת. תסתלק חברתה:

ומהו הבושת. שיתבייש האדם מנפשו וממעשיו בינו לבין עצמו. ויתבייש גם מן האנשים ויהיה צנוע בכל דרכיו ובכל ענייניו. וידקדק עליהם שלא יולד מהם שום דופי. ודבר של גנאי. שאם יראו אותם או ישמעום אחרים. שלא יוכל להתבייש מהם. ויסתכל בתחלת הדבר קודם שיעשהו שלא יבא עליו לידי בושה. ויהיה צנוע במאכל ובמשתה. ובכל דבר מפעולות התאוה כדי שלא יתגנה ויתבזה ויתבייש מן הבריות. ויתרחק מן הכיעור ומן הדומה לו:

כלל הדבר יתבייש מן הבורא. הרואה מעשיו במסתרים. ויודע מצפוני לבו. ואז יגיע למדה זו על שלמותה כמ"ש ח"א. כשתעשה דבר בתוך ביתך תתבייש מבני ביתך וכשתעשה דבר בשוק תתבייש מן האנשים. ואם לאו תתבייש [אלטונא תקח: מעצמך. ואם לאו תתבייש מנפשך. ואם לאו תתבייש] מן הבורא. והיא המעלה העליונה במדת הבושת שיתבייש מן השי"ת. כענין שנאמר אלהי בושתי ונכלמתי להרים פני אליך:

ארבע מדות בבעלי בושת. אחד המתבייש לעשות עברות בגלוי. ועושה בסתר הרי זה גונב דעת עליון ורעתו רבה מאד כאילו כופר בעיקר כמ"שה הוי המעמיקים מה' לסתיר עצה והיה במחשך מעשיהם ואמרו מי רואנו ומי יודעני. השני שמתבייש מלעבור עברה גם בסתר כי ירא שמא יודע לב"א על זה אמרו מתוך שלא לשמה בא לשמה. הג' אם יחשוב איך אעשה בסתר הרע הזה. ואתבייש מן העבד יותר מלפני האדון. ואגנוב דעת העליונה. זאת היא מעלה טובה. הרביעי אם יתבייש האדם בגלוי ובסתר מפני השי"ת בלבד. אין למעלה הימנו:

הוו זהירין במדת הבושת. שבשעה שאדם מתבייש מן האנשים. הרי הוא נזהר מן הדברים המגונים והמכוערים. ואינו נכשל בהן. כל שכן אם מתבייש מן הבורא שלא יכשל בדבר עברה ועון. וכל מי שאין לו בושת פנים כבר הותרה הרצועה בעיניו כמ"ש ח"א סוף מה שקבלנו מדברי הנבואה כשאינך מתבייש. עשה כל רצונך ואמר לא יגיע לביישן חשד כאשר לא יגיע לנאמן קול מן הגזלות והחמסים והגנבות. ושאלו לחכם מהו הבושת ואמר השכל. ואמרו לו מהו השכל. אמר הבושת (וראיה כי קודם שאכל אדה"ר מעה"ד נאמר ולא יתבוששו. ומה שיקשה המקשה א"כ טובה גדולה נגמל אדם על עונו. עמ"נ בראשיתו ישוב ע"ד הפשט) וכן מותר האדם מן הבהמה אין כי אם בבושת ובהשכל. **וא"ח** הבושת היא דרך החיים הארוכים:

ואמר אחר חיי בני האדם בזכות האמונה והיראה ימים. ואח"כ חייו במדת הבושת והענוה והשכלות:

אבל הבושה הרעה מאד. אין צריך לומר שלא לבייש אחרים וכ"ש שלא לבייש בן אדם ברבים. מפני שהיא מן העברות החמורות שבתורה. כך אמרו חכמים ז"ל כל המלבין פני חברו ברבים אין חלק לעוה"ב והיא שניה לרציחה כאילו שופך דמו. דחזינא ליה דאזיל סומקא ואתי חיורא (עלח"ש אבות):

ועוד אמרו כל המבייש. סופו מתבייש. ולא עוד אלא שמלאכי השרת דוחפין אותו. ומראין קלונו לכל באי עולם:

ועוד אמרו כל היורדין לגיהנם עולין. חוץ משלשה שיורדין ואינן עולין. ואלו הן הבא על אשת איש. והמכנה שם לחברו. והמלבין פני חברו ברבים. אמרו בשביל שחשדו אביהו לירבעם ברבים. שא"ל ועמכם ענלי הזהב נגפהו ה' לאביהו ומת קודם ירבעם. ובשביל שהלבינו פני בר קמצא ברבים סייעו הקב"ה ונחרב בית המקדש אלא אפי' להודיע בושת עצמו ברבים אסור ואחז"ל חציף מאן דמפרש חטאיה אם אינו חטא מפורסם. ואע"פ שהבושה קשה. אם טעה אדם אל יתבייש לחזור ולהודות על האמת. כי

היא מדת החכם. וחלופה בגולם ומי שהוא בוש להודות על האמת הוא הנקרא עז פנים בלי ספק. כמש"ה ומצח אשה זונה היה לך מאנת הכלם ואם חטא שוגג או מזיד בדבר מדברי תורה והמצות. אל יתבייש להתודות עליו לפני המקום. וכן כשיסופק בדבר מד"ת או מדברי קבלה. או בשום דבר מצוה או חכמה. אל יתבייש לשאול עליה. אפי' לקטן במעלה ובשנים שכך אמרו איזה חכם הלמד מכל אדם. ולא הביישן למד. ואל יתבייש אדם בדבר שאינו יודע. לומר שאינו יודע. ועל מה שלא שמע. לא שמעתי. כמ"ש וישמע משה ויטב בעיניו. וא"ח הודה ולא בוש לומר לא שמעתי. וכתוב אשר חכמים יגידו ולא כחדו מאבותם ראובן הודה ולא בוש. יהודה הודה ולא בוש. ותנא דבי אליהו ישאל אדם את הפסוק. אע"פ שהכל משחקין עליו. יכניס עצמו לגופה של תורה. אע"פ שאינו בקי בהלכה כלום. שנאמר אם נבלת בהתנשא ואם זמות יד לפה:

וכן אל יתבייש להזהיר לבני אדם להדריכם בדרך טובה. כי בושת זה הוא רע מהעזות ואינו מדרך השלמים במדותם:

ירגיל אדם עצמו שלא יעשה דבר שחברו מתבייש לומר לו. כגון אדם שיש לו חבר. ונכנס אצלו לבקרו ומוצאו שהוא טרוד בעסקיו (או שמתעכב ביותר) וחברו מתבייש לומר לו לצאת וע"ז נאמר הוקר רגלך מבית רעך פן ישבעך ושנאך. וכן אם יתאכסן בבית חברו. והוא מצטער אם מחמת דוחק הדירה. או שקשה עליו ההוצאה. והלה מתבייש ממנו ואינו אומר לו שיצא. או שיקרא כתבים של חברו וזה מתבייש לומר לו שלא יקרא או שמסתכל בכליו ובחפציו (אצ"ל באשתו ובבניו) וקשה בעיני חברו שמכניס עין הרע בשלו אע"פ ששותק ונמנע מלביישו וכל כיוצא בזה ידקדק מאד שלא יכביד בשום דבר על חברו ולא ישאל ממנו שום דבר במתנ' או להשאיל ולהשכיר לו כלים (שאינן עשוים להשאיל ולהשכיר שמקפיד עליהן או שיודע בחברו דגברא קפדנ' הוא אפי' במאי דלא קפדי אינשי) ואין צ"ל שלא יבקש ממנו הלואת מעותיו. במקום שיודע שאינו עושה ברצון טוב אע"פ שמתבייש להשיב פניו ריקם. ובזה יובן מ"ש רפ"בי ישראל קדושים הם. יש שיש לו ואינו רוצה כו'. שהכל תמהים ע"ז דקרי ליה קדוש והתו' נדחקו ומלבד זה קשה למה בשביל שוטה זה יאבד הצדיק זכותו שלא יהנה ממנו. ואם אינו רוצה. פשיטא שלא יהנה ממנו בע"כ. אלא ה"פ אע"פ שבאמת אינו רוצה מדעתו. מ"מ מפני הבושה אומר רוצה אני. בעל כרחו שלא בטובתו. כענין שכתוב אכול ושתה יאמר לך ולבו בל עמך. ואפ"ה קרי ליה קדוש. שהרי מ"מ מראה סימן ישראל הכשרים שיש לו בושה על פניו. ומפני שאין ביד האדם לבחון תמיד בין מי שעושה בלב שלם ורוח נדיבה. או מחמת בושה בלבד. לפיכך נמנע רפ"בי מלהנות מכל אדם אפי' ממי שידע שיש לו

עושר ונכסים וכבוד. וגם בפיו מילא לאמר שיכבדנו שמא אין פיו ולבו שוין וכן מצינו שנמנעו החכמים ז"ל אפילו מלהיות אצל פוסקי נדוניא מדאגה מדבר שלא יפריזו יותר מדאי בסבת הבושה מבני אדם גדולים כמ"ש עלויי דידי היינו עשויא ואצ"ל שלא יתקרב אדם אצל עשירים בדברי ריצוי וחבה עד שיתיר (פת) [אלטונא תקח: פס] ידו ויאצל עליו מהודו כמתנת ידו וזהו בעיני שני לגזל וע"ז המלצתי הכתוב את מי עשקתי את מי רצותי גו'. שי"ל מאי רבותיה שלא עשק. כ"ש אמרו מי רצותי. שלא רצץ עזב דלים כפירוש פשטנים שאין לו הבנה מה התפארות בזה לשופט ישראל שלא ישבור קנה רצוץ אלא כך הוא כוונת הכתוב שבא לפרש דבריו במ"ש לא עשקתי. היינו לא רצותי. כלומר אף לא עשיתי רצוי לבן אדם כדי שיהנה אותי ויכבדני במתנה מעצמו. כי לעולם גם זה היה נחשב גזל ועושק בעיני:

והמתארח אצל רע עין סופו להקיא מה שנהנה משולחנו. כמש"ה פתך אכלת תקיאנה. וכן מעותיו אינן בכלל ברכה. כמ"ש רז"ל על מעות של אשראי ודכוותייהו. ודאתי נמי מעות רעות נינהו ואין בהם סימן ברכה. לפיכך יתרחק אדם משאלה מבן אדם כמותו אם לא יודע בודאי שהוא טוב עין ונפש טובה רוח נדיבה. כענין שאמרו באיוב כל הנוטל פרוטה מאיוב מתברך לפי שכל מה שהיה נותן. בעין יפה. נתן. שרתה בה ברכה. שאל ממי שהעושר והנכסים שלו. ברכת ה' היא תעשיר ולא יוסיף עצב עמה כי אפילו הנדיב שבבני אדם מתנתו מעוטה וחרפתו מרובה ואי אפשר שלא יקל ענינך אצלו אחר ששאלת ממנו ונתן שאלתך אפי' אוהבך כנפשך. סופך מתבזה בעיניו. ואמר חכם אל תאהב מבני אדם אלא מי שמראה עצמו שאינו יכול לעמוד בלתי עזרתך. אע"פ שאתה צריך לעזרתו יותר ממה שהוא צריך לעזרתך. ואם תחטא ימחול לך ויראה עצמו כאילו הוא החוטא וישאל ממך דברים כדי שלא תתבייש לשאול ממנו לפיכך כשתראה אדם מונע עצמו מליהנות ממך שום דבר התרחק ממנו מאד שלא תהנה ממנו. וזה סימן ברור בידך לידע שאין לבו שלם עמך ורע עין הוא. ומתירא שלא תשאל ממנו דבר. או שיוכל להתפאר עליך שהיטיב לך כך וכך. ועליו ארז"ל לא כלבא אנא דמהנית לי ולא מהנינא לך. לכן הזהר מלחלל הדר פניך לשאול מבני אדם. שאחר שנתחלל הדר פניך. אי אתה מוצא מי שיחזירנו לך. והרוצה להרגיל עצמו במדת הבשת. (יעמד) [אלטונא תקח: ישב] תמיד לפני מי שמתבייש ממנו:

יש מבייש חברו ולא בשביל ששונא הוא לו. אלא כדי לסלק בשתו. כגון שהוא עושה דבר בושה. וכשמכלימין אותו. אומר מה עשיתי בזה. והלא פלוני ופלוני עשו כמוני. ובזה הוא מקיל בשתו ממנו. ויש בזה רעות גדולות. האחד שהוא מבייש אחרים בשביל

הנאתו (ואם אינן בכאן ואין מגיע להם בושה מחמת זה. מ"מ הרי הוא מתכבד בקלון חברו. שאחז"ל שא"ל חלק לעוה"ב). ונראה שבמוציא לעז הדברים אמורים או אפילו אמת הדבר שמא שגג בכך. או שמא עשה תשובה. (וכן אם טעה וסבו' מותר הוא מחמת שראה לפלוני שעושה כיוצא בו בדבר שאינו ברור לאסור. אין בזה חטא אלא אדרבה זכות הוא לשאול לפלוני לברר הספק) אבל בידוע שעושה במזיד ולא שב. הרי אמרו מפרסמין את החנפים. והשני שהוא מתקשה בזה לשוב. כי מתעצם בזה לומר שלא חטא. כענין שכתוב הנני נשפט אותך על אמרך לא חטאתי. והשלישי שהוא מחטיא את הרבים. כי מתוך כך יהא אותו חטא קל בעיניהם. אחר שהסיר הבושת ממנו וילמדו אחרים ממנו ביחוד כששומעים שפלוני ופלוני כך עשו ויחשבוהו לאמת. ויעשה בעיניהם כהתר. ואם אומר שקר על אחרים כדי להקל בשתו. אז ענשו גדול. שנותן דופי בכשרים. ועוד הרבה רעות תלוים בזה:

יש מתבייש אם ימנע מן העבירות. כגון שנהגו אנשי עירו בעבירות ידועות ומביישים את הנמנע מלנהוג כמותם כמו להסתכל בנשים או לשחק עמהם. ולדבר שיחה בטלה שחוק וקלות ראש או למסוך יין ושכר בחברתם. ולראות עניני צחוק או לצחק בכתותם. וכיוצא בזה משאר עבירות. ומתלוצצים במי שאינו הולך בדרכיהם ועושה כמעשיהם. בזה צריך להתחזק לסבול הבושת. ולמנוע עצמו מהעברות. כי בוש פנים כזה. יורש גיהנם. וכן יש מתבייש אם מקיים מצות (אלטונא תקח: עשה) שלא נהגו העם לקיימם. אל יתבייש מפני המלעיגים. ולא יניח שום מצוה בעבור הבושה. כי צריך להתבושש מפני הבורא יתברך שצוה על המצוה. ואוי לעבד מלך שיעזוב מצות מלכו. בשביל איזה בושה שיקבל מבני אדם בעשותו מה שצוהו אדוניו. וכן אם יתבייש אדם להודות על האמת. גם זה חולי רע מאד ואין לך כלימה גדולה מזו. וכן המתבייש להוכיח בני אדם. הרי זה מגונה. או היושב לפני רבו. ומתבייש לשאול מה שאינו יודע. או אינו מבין דברי רבו ושותק אולת היא לו וכלימה וע"ז נאמר אם נבלת בהתנשא. ואם זמות יד לפה. הלא תראה מ"ש דוד המע"ה ואדברה בעדותיך נגד מלכים ולא אבוש. החסיד נקרא ע"ש הבושה. תרגום חסד חסודא הוא לשון בושה בארמית. ות"א והחסידה וחוריתא לשון לובן כי המתבייש פניו מתלבנין. כמ"ש רז"ל דאזיל סומקא ואתי חיורא. וכן כתוב לא עתה יבוש יעקב. ולא עתה פניו יחורו. ולפיכך שם חסיד מורה שצריך לסבול בושת כדי לקיים התורה ולא ישגיח בלצים וכענין שכתוב זדים הליצוני מתורתך לא נטיתי. ובלבד שלא יראה גדולה במדת חסידות יתרה שאינה הגונה להראות ברבים ולפני בני אדם גדולים. כאילו הוא מדקדק במצות יותר מהם. כענין יהודה בן נקוסא דהוה מפסע וכן

אליעיר זעירא דהוה מסיים מסאני אוכמי ודכותייהו. שהיו עונשין אותם. אלמלא לא היו ראוים לכך. כי לא כל הרוצה ליטול את השם יטול. וחיישינן ליוהרא:

אבל החסידים האמתיים הם נעלבים ואינן עולבים. כדרך שהיו נוהגין הנביאים. שנאמר גוי נתתי למכים ולחיי למורטים פני לא הסתרתי מכלימות ורוק. וכתוב והי אלהים יעזר לי על כן לא נכלמתי ואדע כי לא אבוש. וכן החסידים זוכים לרוח הקודש ולנבואה. ככתוב אז דברת בחזון לחסידך. א"ח יביישוך ואל תבייש. לכן צריך האדם ליזהר שלא יגיע לשום אדם בעולם בושת בסבתו. גם בדברי תורה אם ישא ויתן עם חבירו ושומע שחבירו טועה. לא יאמר לו טעית (אם הוא רבו או גדול ממנו. כי בחברים ממש. מצינו בתלמור פעמים רבות שא"ל ר' ישמעאל לר"ע עקיבא טעית. וכן הרבה עשו כך. ואצ"ל בתלמידים שמצוה לגעור בהם ולהכלימם. כדי לחדדם ולזרזם. וכמ"ש זרוק מרה בתלמידים. וכן מצינו ג"כ דברי קנטור רבים קשים ומרים בלשונות חכמי התלמוד בהתווכחם עם תלמידיהם. ועמ"ש בס"ד במ"א על בחו"י) או אינך מבין או כיוצא בלשון שמתבייש בו. והכל לפי מה שהוא אדם המבייש והמתבייש. אך יעשה עצמו כאילו לא הבין שטעה. ביחוד אם הוא בפני רבים. וכן לא יכנה שם לחבירו כשמתבייש בו. והוא מהעונות הגדולים ר"ל ואם יחפץ לדבר עם מי שיש לו שם כינוי גם שלא בפניו. יאמר פלוני ששמו כך ממקום פלוני או בנו של פלוני. או יתן בו סימנים אחרים עד שיהא ניכר זולת הכינוי. לא יתפאר אדם ברבים פלוני רצה לתת לי או לבני ביתו ואני לא רציתי אותה או בקש ממני בתי ומנעתי ממנו והדומה לזה. כי בזה הוא נותן כבוד לעצמו ומטיל גנאי בחבירו. או פגם בבתו. וכן ידקדק בכל ענין שלא יגיע בושת לחבירו מתוך דבריו. ובבן אומתך לא תתן דופי. לעולם יהא אדם מן הנעלבים ואינן עולבים. ומן השומעים חרפתם (אומרים דרך הלצה אפי' ששומעין חרפת המחרפים עצמם. שכל הפוסל במומו פוסל אעפ"כ אינן משיבין הלא אתה כך) ואינן משיבין. עליהם הכתוב אומר ואוהביו כצאת השמש בגבורתו. מדה כנגד מדה. יען אשר שמע חרפתו ונהפכו פניו לירקון יבהיקם הקב"ה יותר מאור השמש. שנא' וכבוד ה' עליך זרח. וי"ל למה כאור השמש דוקא לפי שגם השמש הוא היה עלוב מקטרוג הלבנה ושמע ושתק. לפיכך נגזר מיעוט על הלבנה והשמש גדל אורו ונכפל כמ"ש בס"ד בלשכת שרים. וגדרו הפלוסופים הבושת. שהיא הנהגת הדברים על מנהגים הטובים. והניחום על אופניהם הנעימים ומי שמתבייש מלעבור על מנהג הטוב והרצוי לאלהים ואדם תגדל מעלתו ויהיה אדון. ומי שיעטהו השי"ת מעיל הבושת. יעלמו מומיו מבני אדם הבושת והאמונה נצמדות בהסתלק האחת תסתלק חברתה. למדנו בושה מגמל. והוא אחת משלשה סימנים שבאומה זו:

החכם איש בושת יתן למכהו לחי ישבע בחרפה ודעת ואינה נחלשת. כאלם לא יפתח פיו וכאלם אזנו חרשת. אך נפשו מלבייש אחרים מתבוששת:
הרשע והלץ פניהם גיד ברזל ומצחם נחושת. ולא יודע עול בושת:
הצבוע קורי אך בו"ש יארוג מעשה רשת:
הפתי נפשו עריה בושת בבזיון עצמו וזולתו אינה מרגשת:

1

עליית הבחינה

כה אמר בח"ה מפני שהיתה הבחינה בחכמה הנראת בבריות הש"י הדרך הקרובה אל בירור מציאותו והנתיב הסלול לדעת אמתתו. והתחייבנו להביא כל הענינים אשר בהם נתחייבנו בעבודת האל יתעלה אשר בראנו לה כמש"ה והאלהים עשה שייראו מלפניו. ונאמר תחלה כי טובות האל יתברך על ברואיו ואם הם כוללות את כולם כמ"ש טוב ה' לכל. רובם כעורים מהכירם ומהבין גודל מעלותם ואינם משכילים ענינם מפני שלשה דברים:
אחד מהם רוב התעסקם בענין העולם ותענוגיו והתאוותם מה שלא יגיעם ממנו (שכך אמרו חכמים ז"ל אין אדם מת וחצי תאותו בידו. כי אין קץ לתאוותיו. ולא תשבענה עיניו. לכן לא יפנה להכיר חכמת הבורא והשגחתו בעולם הלז) והתעלמם מהביט אל טובות הבורא עליהם. מפני שלבם תלוי בעוצם מה שהם מקוים ממלוי תאותם והשלמת משאלותם. כי כל אשר יגיעו ממנו אל מעלה. מבקשים מה שהוא למעלה ממנה. ודורשיס מה שאחריה. ותמעטנה בעיניהם הטובות הרבות. ותקטננה אצלם המתנות הגדולות עד שהם חושבים כל טובה שיש לזולתם כאילו נשללה מהם. ומה שהגיעם ממנה רעות מוצאות אותם. ולא יבינו אל פעולת ה' המטיב בהם אליהם כמ"ש רשע בגובה אפו בל ידרוש אין אלהים כל מזמותיו:
והשני צאתם אל העולם הזה והם נמשלים כבהמות סכלות. כמ"ש ועיר פרא אדם יולד. והתגדלם בטובות האלהים העודפות. והתגלגלם בהם עד ששבו אצלם רגילות וידועות כאלו הם עצמיות להם. בלתי סרות מאתם. ולא נפרדות מהם כל ימי חייהם. וכאשר ישכילו ותתחזק הכרתם יסכלו טובות הבורא עליהם. ואינם משימים על לבם חיוב ההודאה עליהם מפני שאינם יודעים מעלת הטובה והמיטיב בה אליהם ומשלם בזה לתנוק שמצאו איש אחד מאנשי החסד במדבר וחמל עליו. ויאספהו אל ביתו ויגדלהו ויאכילהו וילבישהו ויתנדב עליו בכל הטוב לו עד שהשכיל והבין אופני דרכו טובתו

ואחר כן שמע האיש ההוא על אסיר שנפל ביד שונאו. והגיעהו אל תכלית הצער והרעב והעירום ימים רבים ונכמרו רחמיו על צערו ופייס לשונאו עד שהתירו ומחל לו את דמיו ויאספהו האיש אל ביתו והיטיב לו במקצת הטוב אשר הטיב בו לתנוק והיה האסיר מכיר בטובת האיש עליו ומודה עליה יותר מן התנוק שגדל בה מפני שיצא מענין העוני והצער אל ענין הטובה והשלוה בעת שהכרתו בה גמורה על כן הכיר טובת האיש החסיד וחסדו מאד והתינוק לא הבין מעלת הטובה עליו אע"פ שהתחזקה הכרתו והתישב בדעתו מפני שהיה רגיל בה מימי נערותו ואין איש מאנשי השכל מסתפק שחסדו וטובו על התינוק כוללים ונראים יותר ושהוא חייב בה בהתמדת ההודאה והשבח עליהם יותר (מזה) [אלטונא תקח: וזה] דומה למ"ש ואנכי תרגלתי לאפרים קחם על זרועותיו ולא ידעו כי רפאתים:

והשלישי מפני מה שמוצא אותם בעולם ממיני הפגעים ומה שמגיע אליהם מעניני ההפסד בגופם ובממונם ולא הבינו סבות אופני טובתם בהם ותועלות הנסיון והמוסר להם כדבר הכתוב אשרי הגבר אשר תיסרנו יה ומתורתך תלמדנו ושכחו כי הם וכל אשר להם טובות שהיטיב להם הבורא יתב' נדבה וחסד וגזר בהם בצדק כפי מה שחייבה חכמתו וקצו בהראות צדקו בהם ולא שבחוהו בהגלות חסדו עליהם והביאה אותם סכלותם לכפור בטובה ובמוטיב בה להם ואפשר שתביא הסכלות רבים מהם להתחכם עליו במעשהו ובמיני (הבריות) [אלטונא תקח: הבריאות] אשר בראם לתקנתם ומה נדמו בזה אל אנשים עורים הובאו אל בית מוכן להם בכל תועלותיהם והושם כל דבר בו על מכונתו הטובה והותקן על התקון הנאה והנאות לתועלותם וכונת תקנותם וזומן להם בו עם כל זה כחלים מועילים ורופא חכם לרפאם בהם כדי שייטיב ראותם והם התעלמו מעסוק ברפואת עיניהם ולא שמעו אל הרופא אשר היה מתעסק ברפואתם והיו הולכים בבית בענין רע מעורונם וכל אשר הלכו בבית נכשלו בדברים המוכנים לתועלותם ונפלו על פניהם. והיה מהם מי שנפצע ומי שנשבר ורב צערם ונכפלה רעתם והיו מתרעמים על בעל הבית והבונה אותו וגנו את מעשיהו והיה בעיניהם כמקצר וכמנהיג רע וחשבו כי לא כיון בהם כונת טובה וחסד כי אם כונת הצער והנזק וגרם להם זה לכפור בטובת בעל הבית וחסדו כמו שאמר החכם וגם בדרך כשהסכל הולך לבו חסר ואמר לכל סכל הוא (ואמר אולת אדם תסלף דרכו ועל ה' יזעף לבו) וכיון שהוא כן התחייבו אנשי החכמה והמדע להעיר מי שלא הבין טובות הבורא ולהורות בני אדם לדעת יתרונם בדרך שכלם כי כמה טובות מנע בעליהם ליהנות מהם וערבב שמחתו בהם חסרון הכרתו אותם וידיעתו מעלותם וכשמעירים את בעלי הטובות להכיר אופני יתרונם ומגלים להם

מה שנעלם מדעתם מהם. יגדל שבחם ותרבה הודאתם למיטיב להם וישיגו בזה אל התענוג וההנאה בהם בעולם הזה ולשכר טוב לעולם הבא וכבר אמר החכם בענין הזה דברי חכמים כדרבונות וכמסמרות נטועים בעלי אסופות דמה דברי חכמים לדרבונות בענין ההערה ודמה אותם למסמרות נטועים בעבור קיום ענייניהם בלבבות וקיום אופני החכמות בהם וכבר פירשו בבעלי אסופות בעלי החבורים בהסתרת (מלת) דברי אשר בתחלת הפסוק והטעם וכמסמרות קבועים דברי בעלי אסופות כי הספרים המחוברים במיני החכמה קיימים עומדים. אין תועלתם נפסקת וע"כ דמה אותם למסמרות נטועים. וצריך שנבאר עתה מענין הבחינה ששה ענינים. הראשון מהם מהות הבחינה ואמתתה. והשני אם אנחנו חייבין לבחון בברואים אם לא. והשלישי איך אופני הבחינה בברואים. והרביעי כמה מיני סימני החכמה בברואים אשר נוכל לבחון מהם. והחמישי איזה מהם קרוב אלינו ואנחנו חייבין לבחון בו יותר משאריתם. והששי במפסידי הבחינה והדברים התלוים בה:

פרק א

אך מהות הבחינה. היא ההתבונן בסימני חכמת הבורא בברואים ושערם בנפש כפי הכרת כח המבחין. כי החכמה ואם סימניה נחלקים בברואים. היא ביסודה ועיקרה אחת. כשמש אשר היא אחת בעקרה בעצמה ומתחלקות מראות נצוציה בשמשות הנעשות מן הזכוכיות הלבן והשחור והאדום והירוק ומשתנה אורה כפי השתנות צבעי הזכוכית וכמים שמשקין בהם הפרדס שפרחיו שונים זה מזה במראה על כן התבונן בבריאת הבורא מקטנם ועד גדולם. והתיישב בנעלם ממך מהם תמצאם כאשר ספרתי לך בע"ה ומפני שהם מתחלקות בברואים התחייבנו להתבונן ולחשוב בהם עד שיתיישב ענינם בנפשותינו וינוח ברעיונינו ואילו היו סימניה על דרך אחת בברואים כולם לא היה ענינה מסתפק על אחד מהם והיה המשכיל והכסיל שוה בהכרתם והעלה בזה שהדבר שהוא עושה מעשה אחד תדיר. מורה שמעשהו אינו לרצונו. אך הוא עושה בטבעו שהוטבע עליו בלבד ויש לו מכריח שמכריחו על המעשה ההוא ואין לו יכולת לשנות ממנו כאש אשר לו כח השרפה בלבד וכמים אשר מקררים בטבעם בלבד ואשר הוא עושה בחפצו יראו ממנו מעשים משתנים בעתים משונים ומפני שהבורא יתברך חפץ במעשהו ואיננו מוכרח ולא צריך ולא מוטבע עשה הדברים משתנים זה מזה כפי שמחייבת חכמתו בכל עת כדי שיורה השתנותם על אחדותו ועל חפצו בפעלו כמו שאמר כל אשר חפץ ה' עשה בשמים ובארץ והאלהים יודע אם בעבורה לא היו כל הבריות בדמות אחד ובתמונה אחת. והדין נותן בעבור זה השתנות סימני החכמה

בברואים וחכמתו יתברך נעלמה מהשיג. אך זכרנו אחד מהרבה פנים שלא הגענו אליהם. ולו יתעלה החכמה המגעת ואין אלוה מבלעדו:

פרק ב

אך אם אנו חייבין לבחון בברואים אם לא נאמר כי הבחינה בברואים והבאת ראיה מהם לחכמת הבורא יתברך אנו חייבין בה מן המושכל ומן הקבלה ומן הכתוב. מן המושכל כי השכל מעיד שיתרון המדבר על שאינו מדבר הוא בעבור יתרון הכרתו והבנתו וקבולו דעת יסודי החכמות המקויימים מכל העולם כמ"ש הכ' מלפנו מבהמת הארץ ומעוף השמים יחכמנו וכשאדם חושב ביסודי החכמה ובוחן סימניה יהיה יתרונו על הבהמה כפי הבנתו ואם יתעלם מהם. לא יהיה דומה לבהמה אך יותר גרוע ממנה. כמש"ה ידע שור קונהו וחמור אבוס בעליו ישראל לא ידע גו'. ומן הכתוב מה שאמר שאו מרום עיניכ' ראו מי ברא אלה ואמר כי אראה שמיך מעשה אצבעותיך ירח וכוכבים אשר כוננת. ואמר הלא תדעו הלא תשמעו הלא הוגד מראש לכם ואמר החרשים שמעו והעורים הביטו לראות. ואמר טוב ללכת אל בית אבל מלכת אל בית משתה. באשר הוא סוף כל האדם והחי יתן אל לבו. ואמר החכם עיניו בראשו והכסיל בחושך הולך. ואמר ואורח צדיקים כאור נוגה הולך ואור עד נכון היום. דרך רשעים כאפלה לא ידעו במה יכשלו:

ומן המקובל מה שאמרו חז"ל. כל היודע לחשב תקופות ומזלות ואינו מחשב. עליו הכתוב אומר והיה כנור ונבל תוף וחליל ויין משתיהם. ואת פועל ה' לא יביטו ואת מעשה ידיו לא ראו ואמרו מנין שחייב אדם לחשב תקופות ומזלות שנאמר ושמרתם ועשיתם כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים. איזוהי חכמה ובינה שהיא לעיני העמים הוי אומר זה חשבון תקופות ומזלות. ואמרו הוי מחשב הפסד מצוה כנגד שכרה ושכר עברה כנגד הפסדה. ואמרו אלמלא לא נתנה תורה לישראל. למדנו צניעות מחתול. ועריות מיונה. ודרך ארץ מתרנגול וגזל מנמלה (ובושה מגמל. כנ"ל. כ על כן הוא אוחר בין הגמלים כשנזקק ולפיכך הסתירתו תורה. שכתוב ובניהם שלשים) וכבר התבאר חיוב הבחינה בברואים (ואהבת) [אלטונא תקח: והבאת] הראיות מסימני החכמה ואתה דע לך:

פרק ג

אך איך אופני הבחינה בברואים. נאמר כי הבחינה בברואים היא העיון בפנות העולם ותולדותיהם המחוברים מהם ובתכונת חלקי כל מורכב ואופני תועלתו וסימני החכמה בבריאתו ובמתכונתו. דמותו ועילתו המשלימה (התכליתית) אשר לה נברא והדרת רוחניות העולם ועלוליו (פעוליו) ומעולליו (פועליו) ותקנתו התמימה שנברא בעבורה

ולדעת רוחניות העולם הזה. וגשמותו ומדברו ודוממו ונחו ונעו וקפאיו וצמחיו ועליונו ותחתונו. ושהבורא יתברך הרכיבו הרכבה נכונה. וסדרו סדור מתוקן וחלק אותו חלק מבואר. ושמהו רומז אליו ומורה עליו כאשר תורה המלאכה על עושהּ והבנין על בונה. וראוי שתדע כי כל העולם מחובר מגשמיות ורוחניות. נמזגו ונתערבו. עד שקצתם מעמיד את קצתם. כנפש וכגוף בחיים. וסימני החכמה בכל זה על שלושה ענינים. האחד מהם סימנים מבוארים וגלויים. אינן נעלמים מן הכסילים. כל שכן מן המשכילים. כתנועת גלגל השמש ממעל לארץ ביום להאיר פאת הישוב. ויהנו בה הברואים כמש"ה תזרח השמש יאספון וגו' יצא אדם לפעלו ולעבודתו עדי ערב מה רבו מעשיך ה' כולם בחכמה עשית וגו'. והשני סימנים נעלמים מן הברואים. אשר לא ידע קשרם כי אם המשכיל המבין כמות ישרים הכולל כל בשר ובו תקנת העולם. כמש"ה וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד והנה טוב מות (מאמר רז"ל עב"ר פ"י ועי"ז הוא זוכה לאור באור פני מלך חיים) ואמר החכם ושבח אני את המתים שכבר מתו מן החיים אשר המה חיים עדנה. והשלישי סימני החכמה שהם נראים מצד אחד ונעלמים מצד אחר ולא יכירם מי שבינתו מעוטה אלא לאחר שהתיישב בהם וידקדק עליהם כהשתנות עניני השנה בארבע תקופותי' והדומה לזה והחכם המבין יברור לו מן העולם דעת רוחניותיו ודקותו וישימם כסולם להבאת הראיות על בורא הכל יתעלה וידבק בעבודתו כפי גדלו ורוממותו בלבו וכפי הכרתו סימני טובותיו וחנותו אל כל מעשיו ואת אשר חננו מרוב הטובות ואת אשר נשאו מבלי מעשה שקדם לו ולא מדה יתרה התחיל בה התחייב לו בעבורם הגמול הטוב מאת האלהים. ואח"כ יברור לו מגשמי העולם מה שיש בו הנאת גופו ותקון ענינו בעולם כפי הצורך הספוק בלבד ויעזוב שאר מותרי העולם ומשכיותיו (חמודותיו) המטרידים את הלבבות מן האלהים להשתדל לעשות לאחריתו ולאשר הוא הולך אליו (אלטונא תקח: ו)לאחר מותו ויחשוב העולם וקנינו צֵידה מגעת ליום מועדו ולאחריתו ויקח ממנו מה שילך עמו בנסיעתו בלבד (והשכל) [אלטונא תקח: והסכל] בדרכי העולם ובשימוש החכמה בו יחשבהו בית עולמים מכון שבתו ומשתדל בו בכל יכולתו וישיב כל לבבו אליו וכל עמלו והוא סובר כי הוא רץ לתקנת נפשו ואיננו שוער כי עמלו ומותר קבוצו יהיה לזולתו בחייו ואחרי מותו והתעלם מענין אחריתו ומה נדמו בזה לשני אחים ירשו מאביהם אדמה שצריכה לעבדה וחלקו אותה לשנים ולא היה להם דבר זולתה והיה האחד מהם דעתן וזריז והשני הפכו. הדעתן ראה כי עסקו באדמתו בלבד ימנע אותו מעסוק בפרנסתו ומהגיע אל טרפו והשכיר לעבוד באדמת אחרים כדי שיהיה משתכר עמלו יום יום וכשהיה נפטר מן העבודה לערב היה עושה באדמתו

שעה אחת בהשתדלות וחריצות וכשהיה יותר לו משכירות ימים כדי מזון יום אחד על מזונותיו או יותר היה מניח לעשות בשל אחרים בעת ההיא ועושה בשלו בתכלית השתדלותו וחריצותו ולא סר לעשות כן עד שנגמרה עבודת אדמתו כהוגן ובהגיע עת פירותיה וזמן תבואתה קבצם ואספם והתפרנס מהם בשנה השנית והיה עובד אדמתו כרצונו והולך ומוסיף בה אילנות עד שהיתה תבואתו מספקת לפרנסתו והותירה לו מה שהוסיף בו אדמה אל אדמתו. והאח הכסיל כיון שידע שעבודתו באדמתו תמנעהו מהתעסק בענין מזונותיו עזבה לגמרי והיה משתכר לבני אדם בעבודת האדמה ולוקח שכרו ומתפרנס ממנו ולא היה מותיר כלום וכשהיה נשאר בידו מזון יום א' היה משים אותו יום מנוחה ובטלה ושעשוע ולא היה חושב בענין אדמתו. והעתות אשר היה נפטר מן העבודה בימי עבודתו היה הולך בהם אל המרחץ ונשארה אדמתו שממה לא הצמיחה דבר ותעל כולה קמשונים ונהרס גדרה ונשא השטפון את אילנה כמש"ה על שדה איש עצל עברתי ועל כרם אדם חסר לב והנה עלה כולו קמשונים כסו פניו חרולים וגדר אבניו נהרסה והמשכיל כאשר יעיין במשל הזה מתבונן ממנו עניני אחריתו אשר היא ביתו באמת ויעשה לה בכל יכלתו וכשהוא עושה לעולמו יעשה לו כמי שעושה בשל אחרים כדי הצורך והספוק בלבד והכסיל עושה בשני הדברים בהפך משתדל בעניני עולמו ומתעלם מעניני אחריתו כמש"ה בבחינתו בכסיל ואחזה אנכי אשית לבי ראיתי לקחתי מוסר:

פרק ד

אך כמה סימני חכמה בברואים אשר נוכל לבחון בהם נאמר כי פנות החכמה המקוימות בברואים לרוב מיניהם ואישיהם שבע:

אחת מהנה סימן החכמה הנראה בשרשי העולם ויסודותיו כראותנו עמידת הארץ באמצע והימים סמוכים לה למעלה ממנה. והאויר סמוך והאש למעלה מכולם (ע"ל באוצר הטוב מוסד ג) על משקל ושעור. לא ישתנה ממנו דבר כל אחד מהם שוקד על מקומו המתייחד בו והמוגבל לו והים עומד והמים אסורים בתוכו. לא יעבור את גבולו. ואם יהמו עליו גליו ויסתערו רוחותיו כמ"ש ואשבור עליו חוקי ואשים בריח ודלתים ואומר עד פה תבוא ולא תוסיף ופה ישית בגאון גליך. ואמר בעמידת השמים והארץ לעולם ה' דברך נצב בשמים. לדור ודור אמונתך כוננת ארץ ותעמוד למשפטיך עמדו היום כי הכל עבדיך. וכמו שזכר דוד המע"ה מהענין הזה במזמור ברכי נפשי את ה':

והפנה השנית סימן החכמה הנראית במין האדם. אשר הוא העולם הקטן אשר בו השלמת סדרי העולם. ויפיו וזיונו (מענין גבור מזויין. וכן הוא האדם באמת גבור וכלי

זיינו עמו. לכל דבר הצריך לתקון ענינו ולמשול ולרדות בבעלי חיים העזים והחזקים ממנו. עם מעוט כוחו ואונו בערכם) ותמימותו ואליו רמז דוד ע"ה באמרו ה' אדונינו מה אדיר שמך בכל הארץ:

והשלישית סימן החכמה הנראית בהרכבת האדם וחבור גופו וכחות נפשו ואור השכל (שייתר) [אלטונא תקח: שייחד] אותנו בו הבורא ושם לו בו יתרון על שאר החיים שאינם מדברים והוא דומה לעולם הגדול. ונמשל אליו בשרשיו ויסודותיו. ואליו רמז איוב באמרו הלא כחלב תתיכני וכגבינה תקפיאני. עור ובשר תלבישני ובעצמות וגידים תסוככני. חיים וחסד עשית עמדי. ופקודתך שמרה רוחי (כיוצא בה אמר המשורר נפלאים מעשיך ונפשי יודעת מאד אשר עושיתי בסתר רוקמתי בתחתיות הארץ גלמי ראו עיניך):

והרביעית סימן החכמה הנראית במיני שאר החיים. מקטנם ההולך על ארבע לפי התחלקות צורתם. ועד גדולם מהם המעופף והשוחה (בשי"ן ימנית ר"ל הולך שחוח כבהמה וחיתו שדי. אבל הדג הוא בכלל הזוחל) והזוחל ומדותם ושמושם והנאותם ותועלתם בעולם כמו שנזכר במענה שהוכיח בו הבורא את איוב וכדי להעיר אותו. מי יכין לעורב צידו וגו' ושאר מה שספר בו ממיני החיות המדבריות והימיות:

והחמישית סימן החכמה הנראית בצמחים ובמוצאים. המוכנים לתקנת האדם ואופני תועליותיו בהם על התחלקות טבעיהם ומזגיהם וכוחותם וכבר הזכירו הקדמונים בספריהם מן הענין כפי השגתם וכמ"ש וידבר על העצים מן הארז אשר בלבנון ועד האזוב אשר יוצא בקיר וגו':

והשישית סימן החכמה הנראית בחכמות ובמלאכות ובפעולות אשר הכינם הבורא ית' לאדם להשלמת תקנתו. וסבות טרוף חוקו ושאר תועלותיו הכוללות ומתבודדות ועל זה רמז הכתוב באמרו מי שת בטוחות חכמה או מי נתן לשכוי בינה ואמר כי ה' יתן חכמה. מפיו דעת ותבונה:

והשביעית סימן החכמה הנראית בקביעות התורה והחוקים לעבוד בהם הבורא יתעלה להגיע בהם השוקד עליהם להנאות העולם הזה מיד. ולגמול העולם הבא באחרית. כמש"ה שמעו שמוע אלי ואכלו טוב ותתענג בדשן נפשכם. ואמר הטו אזנכם ולכו אלי שמעו ותחי נפשכם וגו' ותלוים בזה עניני המנהגים אשר בהם סדר הנהגת שאר האומות ותועלותם, והם עומדים להם במקום התורה בעניני העולם בלבד וכבר נאמר כי מדרגת הטבע מן התורה כמדרגת העבד מאדוניו. כי כחות הטבע הם נוהגים בהנהגת העולם כפי מה שיאות לתורה. כמ"ש ועבדתם את ה' אלהיכם וברך את לחמך ואת מימיך.

והסירותי מחלה מקרבך ואמר אם שמע תשמע בקול ה' אלהיך והישר בעיניו תעשה והאזנת למצותיו ושמרת כל חקיו כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך כי אני ה' רופאך ורבים כאלה ויש מי שסובר במאמר החכם חכמות בנתה ביתה חצבה עמודיה שבעה שכיון אל אלה השבע פינות אשר זכרנו:

פרק ה

אך איזה מין קרוב אלינו ואנו חייבין לבחון בו יותר. נאמר כי הבחינה בכל אחד מהם. ואם הצורך אליו גדול אנו חייבין לבחון יותר הקרוב אלינו יותר והגלוי לנו הוא סימן החכמה הנראית במין האדם אשר הוא העולם הקטן והוא הסבה הקרובה להוית העולם הגדול הזה וחייבין אנו לעיין בהתחלת האדם ומולדתו. וחבור חלקיו והרכבת איבריו. ותועלתו בכל אחד מהם והצורך המביא לעשותו על הצלם אשר הוא ואחרי כן נעיין בתועלותיו ובכל מדה ממדותיו וכחות נפשו ואור שכלו והדברים העצמיים והמקריים אשר בו ותאותיו ותכלית ענינו ובעמדנו על מה שזכרנו מן האדם יתבאר לנו מסוד העולם הזה הרבה מפני שהוא דומה אליו וכבר אמרו קצת החכמים שהחכמה היא ידיעת האדם את עצמו ר"ל ידיעת מה שזכרנו מענין האדם (כי) [אלטונא תקח: כדי] שיכיר הבורא יתעלה מסימן החכמה בו כמו שאמר איוב ומבשרי אחזה אלוה וכיון שהוא כן ראוי לנו להזכיר מכל מה שזכרנו מעניני האדם מעט מזער מכל ענין. להעיר המתעלם על מה שהוא חייב לזכרו תמיד ונביאהו לחקור על מה שלא זכרתי. ואז יכנע לבורא על רוב חסדו וטובו עליו ותתגדל הודאתו לו. כמ"ש דוד המע"ה אודך על כי נוראות נפליתי נפלאים מעשיך ונפשי יודעת מאד לא נכחד עצמי ממך אשר עושיתי בסתר רוקמתי בתחתיות ארץ גלמי ראו עיניך ועל ספרך כולם יכתבו ימים יוצרו ולא אחד בהם ותחלת מה שראוי לך שתעלה במחשבתך אל תחלת האדם ואל ראשית הוייתו ואז תראה כי חסד האלהים עליו המציאו אחר אפסו. והוא צאתו מתכונת היסודות אל תכונת הצמח. ואחר כך יעתק מתכונת הצמח אל תכונת החיים ואח"כ יעתק ממנה אל תכונת האדם. והוא החי המדבר המת. והוא הולך בשנויים וגלגולים וסבות מתחלפות (ומצוים) [אלטונא תקח: ומצועים] מתמידים מחוברים במחשבה נכונה וחבור מתוקן:

וכאשר תתבונן בזה ותראה סימן הטובה והחכמה והיכולת השתכל וחשוב בשרשי חבורו הנראים רצוני לומר נפשו וגופו תראה גוף האדם הורכב מיסודות חלוקים וטבעים שאינם דומים חברם הבורא יתעלה בגבורתו וקשרם בחכמתו. והתחבר מהם גוף עומד מתאחד במראיתו מתחלק בטבעיו וחבר אליו עצם רוחני אוירי דומה לרוחנית האישים העליונים וזה העצם הוא נפשו אשר קשרה בו באמצעיים ראוים לשתי הקצוות.

והם החיים והחום הטבעים והדם (עיין כוזרי פכ"ו משני) והגידים הדקים והעצמים (בעלי המוח) והעורקים (גידים דופקים) והמתרים (החבלים הלבנים הקושרים העצמות והחליות יחד) והעור. והשער. והצפרנים. וכלם מגינים ומכסים להגן עליהם מהפגעים:

ואח"כ חשוב בחנות הבורא יתעלה בהנהגתו את האדם אשר שם לו בטן אמו למצע בתחלת ענינו. כדי שיהא במקום שמור ומבצר נצור. מקום שלא תשיגהו יד. ולא יגיע אליו לא חום ולא קור. עם המגן החזק והמחסה הנבצר. ועם המזון המזומן. והוא הולך וגדול עד שיחזיק על תנועה והתנודה (ידמה שכוונתו בתנועה. המוכרחת. ותנודה החפצית וכן ירא' מן המתרגם נע ונד גלי ומטלטל וק"ל) עם הגעתו אל מזונו מבלי יגיעה וטורח. הוכן לו במקום אשר לא יוכל אדם להגיע אליו בשום פנים. וכל אשר יגדל גופו ירבה מזונו עד עת קצוב:

ואחר כן יצא מבטן אמו אל דרך צר. מבלי תחבולה שיתחכם בה לצאתו. ולא דבר שיעשה לסייע לו בו. אלא ביכולת החכם הרחום וחנון המרחם על כל בריותיו כמו שאמר לאיוב הידעת עת לדת יעלי סלע חולל אילות תשמור. תספור ירחים תמלאנה וידעת עת לדתנה:

ואח"כ יצא הולד אל העולם הזה. והוא חלוש בחושיו. זולתי חוש המשוש והטעם. ויזמן לו הבורא יתעלה מזונו משדי אמו ויהפך הדם אשר היה מזונו במעי אמו לחלב בשדים נגר ערב ומתוק כמעין הנובע בעת הצורך אליו. איננו רב שיכבד על אמו משאו. ויגר בלי מיץ. ולא מעט שייגע הולד בהוציאו ומוצו מן השד. ומחנתו בזה ששם נקב השד כפי מחט. לא רחב שיגר החלב מבלי מיץ שיחנק בו הילד בעת מצצו את השד. ולא צר הרבה שיטרח בהוצאתו במיץ:

אח"כ יחזק גופו לראות המראים. ולשמוע הקולות. ויתנהו האלהים לחן ולחסד ולרחמים בלב יולדיו. כדי שלא יכבד עליהם גדולו. וירגישו עליו יותר מעצמם במאכל ובמשתה ויקל בעיניהם כל טרחו ועמל גדולו. מרחיצה וחתול וכיוצא בהם ולנהלו לאט. ולדחות מעליו כל נזק על כרחו. אח"כ יעתק מענין הילדות אל הנערות. ולא יקוצו בו אבותיו. ולא יתקצפו לרוב צרכיו ומעוט הכרתו מה שהם סובלים מטרחו וספוקו ומשאו אך תגדל הדאגה לו בלבם עד שיגיע לימי הבחרות וכבר למד לדבר על סדר ודלוג (ר"ל דרך קצרה שידלג על היתר ויסמוך על המבין) ויחזקו כחות חושיו וכחות נפשו. ויקבל החכמה והדעת ויכיר קצת המוחשים מקצתם בחושיו הגשמיים וקצת המושכלים בחושיו הרוחנים. כמש"ה כי ה' יתן חכמה מפיו דעת ותבונה:

ומרוב הטובה על האדם. שאינו משכיל ולא מכיר הטוב והרע בעת ילדותו שאם היה שכלו והכרתו שלמים בעת גדולו. ויכיר יתרון בני אדם עליו בהנהיגם עצמם ומהירות תנועתם ונקיותם ויראה עצמו בהפך כל זה. היה מת מן הדאגה והיגון:

(**אמנם** מה שנולד והוא חסר כח ונעדר שלמות חושיו שלא יוכל להשתמש בהם מיד מבלי שיצטרך לטפול יולדיו הקשה וכבד מאד. והוא פחות וגרוע בזה מכל החי מכל בשר אשר על פני האדמה. יי"ל שהיה זה מהשגחת הבורא יתעלה הפרטית ומיוחדת במין האדם. כדי שלא יבעט באביו ואמו ולא היה מודה להם יתרונם עליו. כמו ולדות שאר בעלי חיים. שאין להם מורא וכבוד ובושה. מפני מולידיהם. אחד באחד יגשו. לדחפם ולהדפם ביד ובכתף לא יחושו. להראות קלונם לעיניהם ערומים ולא יתבוששו. וחנן השי"ת למין המדבר חן וכבוד בושׁ ומורא. הנהגה וסדר. הוד והדר. לא ירהב הנער בזקן. ויכיר הנולד חיוב הודאתו למגדליו. ויזכה על ידי כך לטובת העוה"ז והבא):

ומן התימה בענין בכייתו. כי הילד יש לו תועלת בה. כפי מה שאמרו חכמי הרופאים כי במוחי הילדים לחה. כשהיא נשארת על ענינה. מחדש' עליהם (חלואים) [אלטונא תקח: חדושים] רעים. והבוכה מתיך הליחה ההיא ממוחיהם. וינצלו מרעות (מאורים) [אלנא תקח: מאורעיה]:

ומרוב חנות הבורא יתעלה על האדם. שהוא מחליף את שניו. זו אחר זו (לא בבת אחת) שלא ימנע מאכל כל ימי צמיחת מה שנפל מהם. ואחר כך יעברו עליו חלאים ומקרים מכאיבים. כדי שיכיר העולם ולא יעלם ממנו ענינו. שיבטח בו. וימשלו בו תאוותיו. (ויחלה) [אלטונא תקח: ויחיה] כבהמות לא ישכיל ולא יבין. כמש"ה אל תהיו כסוס כפרד אין הבין:

ואח"כ ישיב אל לבו ויסתכל בתועלות איברי גופו ואופני תקנתן בכל אחד מהם. הידים לקחת ולתת. והרגלים ללכת. והעינים לראו'. והאזנים לשמוע והאף להריח והלשון לדבר והפה לאכול והשנים ללעוס והאצטומכא לבשל והכבד לזקק המזון והסמפונו' להוציא המותרו' והכיסים והמעים לסבלם והלב משכן חום הטבע ומבוע החיים והמוח משכן הכחות הרוחניים ומבוע ההרגש ושורש העצבים והרחם לקיים הזרע וכן שאר איברי הגוף ואשר יעלם ממנו מתועלותם יותר ממה שנראה לנו:

וכמו כן תראינה פעולו' הטבע בתוך הגוף למתבונן בהם בהגיע המזון אליו בחלקו אותו על כל חלק מחלקי הגוף ויראה מסימני החכמה מה שיזרז אותו להודות לבוראו ולשבח עליהם כמ"ש דוד המע"ה כל עצמותי תאמרנה ה' מי כמוך והוא שהמאכל הולך אל הבטן אל תעלה מוכנת על קו ישר אין בה עקוב ולא עוות. והוא הושט אח"כ טוחן

אותו הבטן יותר מן הטחינה שטחנו אותו השנים בתחילה ואח"כ ישלחנו אל הכבד בגידים דקים נוגעים בינתים הושמו כמסננת למזון. שלא יגיע שום דבר עב אל הכבד. ויהפכהו לדם ויחלקהו על הגוף. וישלחהו אל כל חלקיו בתעלות מוכנו' לזה. כתעלות המוכנות למים. וישאר מה שנשאר מן הפסולת אל תעלות הוכנו להם מה שהוא מן המרה האדומה (ר"ל הירוקה) הולך אל בית המרה. ומה שהוא מן המרה השחורה. הולך אל הטחול. ומה שהוא מן הליחה והרוטב הולך אל הריאה. ומה שהוא מתמצי' הדם. ילך אל השלחופית (כיס השתן) התבונן אחי בחכמ' הבורא. בהרכב' גופך ושומו אלה האברים בו במקומותם. (בסבול) [אלטונא תקח: לסבול] הפסולות ההם. שלא תתפשטנה בגוף ותחלינה אותו. ואח"כ התבונן בתכונו' כלי הקול ומוצאי הדבור. הקנה נבוב כאבוב. להוצאו' הקול. והלשון והשפתים והשינים לחתוך אותיו'. והטעמים (נועם נגינות) ובאלה האברים תועלות אחרו'. האויר הולך אל הריאה בקנה והלשון לטעום בו ויש בו עם זה עזר להעביר המאכל והמשתה. והשנים ללעוס המאכל. והשפתיים לעכב המשתה כדי שיהא הנצוק ממנו בשיעור ובכוונה. וכן בשאר האברים. תועלות. מקצתם ידועות. ומקצתם אינן ידועות לנו:

ואח"כ התבונן אחי בכוחות הארבעה שהמה בגוף ומעשיהם בו הכח המושך הוא המקבל המאכל והמגיעו אל האצטומכא והכח המחזיק הוא המעכב המאכל בו עד שיעשה בו הטבע מעשהו. והכוח המבשל הוא המבשל אותו. ומוציא הזך שבו ומפרידו מן הפסולת הבלתי נאות. ומשלח אותו אל הגוף והכח הדוחה הוא הדוחה הפסול' הנותרים אחר שיקח הכח הזן צרכו מן המזון ראה היאך הופקדו אלה הכחות על הגוף לשמש אותו במה שיש בו תקנתו. והוא כחצר המלך שיש בו עבדים ונציבים פקידים על ביתו. אחד מהם עומד לצורכי העבדים ולהגיעם אל גזבר המלך. ופקיד שני לקבל מה שיביא הראשון ולאצור אותו בבית עד שיוכן ויתוקן. ופקיד שלישי להכין מה שנאצר ולתקנו ולזמנו ולחלקו על העבדים. ופקיד רביעי לכבד מה שיש בבית מן הזבל והלכלוך ולהוציאם ממנו:

אח"כ חשוב בכוחות הנפש ומקומותם. מתועלות האדם במחשבה והזכרון והשכחה והבושת. והשכל. והדבור. תראה אם יחסר לאדם מאלה המדות הזכרון לבדו. היאך יהיה ענינו. וכמה הפסד יבוא לו בכל ענייו כשאיננו זוכר מה שיש לו ומה שיש עליו. ומה שלקח ומה שנתן ומה שראה ומה ששמע ומה שאמר ומה שנאמר לו ולא יזכור מי שהטיב לו ומי שהרע לו. ומי שהועילו ומי שהזיקו. ועוד שאיננו יודע הדרך אם דרך בה פעמים רבות ולא יזכור חכמה אם יהגה בה כל ימיו. ולא יועילנו נסיון. ולא ישקול

דבר במה שעבר (שלא ישמור החולף) ועל מה שעתיד להיות (לא ישפוט) במה שיהיה (כי ממנו נקח לגזור על העתיד. כמש"ה ואשר להיות כבר היה) אך הוא קרוב להתפשט מן האנושות ומתועלות השכחה. כי לולא השכחה לא היה נשאר מבלי עצב. ולא היה טורדו ממנו שום דבר משמחת עולם ולא היה נהנה במה שמשמח אותו. כשהוא זוכר פגעי העולם. ולא היה מקום מנוחה ממקנא (ס"א מתקוה) ולא התעלם מהמלך (מלהועץ תמיד בלי הפסק עד שלא יסכים להוציא מעשה לפועל. עז"נ הכל היום יחרוש החורש לזרוע גו') הלא תראה איך הושם באדם הזכרון והשכחה. והמה מתחלפים ושונים זה מזה. והושם לו בכל אחד מהם מינים מהתועלות:

ואח"כ חשוב במדת הבושת אשר יחד בה האדם מה גדלה מעלתה ורבה תועלתה ותקנתה ולולי היא. לא היו מאכסנים אכסניא ולא מקיימים דבר ולא ממלאים משאל ולא גומלים חסד ומתרחקים מן הרע בשום דבר עד כי דברים רבים מדברי תורה עושים אותם בעבור הבושת כי רוב מבני אדם לא היו מכבדים את אבותם לולי הבושת. כל שכן זולתם. ולא משיבין אבדה. ולא נמנעין מעברה כי כל אשר יעשה מכל אלה הדברים המגונים שזכרנו. אינו עושה אותם אלא לאחר שיפשוט כסות הבושת מעליו כמש"ה גם בוש לא יבושו גם הכלים לא ידעו. ואומר ולא יודע עול בשת:

ומן התימה הגדול שהוטבע האדם על הבושת מב"א. בעבור מה שזכרנו מתועלותיו בה ויותר ממה שזכרנו ולא הוטבע על הבושת מבוראו המשקיף עליו תמיד כדי שלא יהיה מוכרח על עבודתו אותו ויחלש חיוב תגמולו עליה. אבל אנחנו חייבין להתבוששש מן הבורא מדרך הבחינה ובידיעת מה שאנו חייבין מעבודתו. ודעתנו השקפתו על נגלותינו ונסתרותינו כמש"ה בושו והכלמו מדרכיכם בית ישראל:

אך רוב טוב האלהים עלינו בשכל(אלטונא תקח:ו) ובהכרה אשר בהם יחדנו משאר בעלי חיים אין תועלתם לנו נעלמת ממנו בהנהגת גופנו והסדרת תנועתינו מבלעדי מי שפקדם ממנו לפגע שארע את מוחו אך המדות אשר נגיע אליהם בשכל רבות מאד מהן שבו נדע שיש לנו בורא חכם קיים אחד קדמון יכול לא יכילהו זמן ולא מקום נעלה ממדות הברואים והתרומ' ממחשבת הנמצאים רחום וחנון ומיטיב. לא ידמה אל דבר. ולא יתדמה אליו דבר וגם מהם שאנחנו מבינים בו החכמה והיכולת והרחמים המקוימים בעולם וחיוב עבודתו לאשר יאות לו. ובעבור טובתו הכוללת והמיוחדת ובשכל יאמן אצלנו ספר תורת האלהים הנאמנה הנתונה למשה נביאו ע"ה (ובו מבחין בינה ובין המתדמות המזויפות) ומפני שכל האדם והכרתו הוא בא לידי חשבון ומדקדק עליו בוראו יתעלה (כדי לשלם שכרו ולגמלו כפי מעללו):

ומי שפקד שכלו מסתלקים מעליו המעלות האנושיות כולן והמצות והגמול והעונש וממעלות השכל שבו ישיג האדם כל מושגיו המוחשים המושכלים ובו יראה מה שנעלם מחושיו הגשמיים מן הנראות כנסיעת הצל ומעשה הטפה אחת מן המים בצור החלמיש (כי אבנים שחקו מים ע"י טיף להדי טיף):

ובו יבדיל בין האמת והשקר ובין היתר והחסר והטוב והרע והמשובח והמגונה ובין הראוי (ר"ל מחויב) והאפשר והנמנע:

ובו יעביד שאר מיני בעלי חיים. בתועלותיו והנאותיו ויכיר מקומות הכוכבים ויעמוד על מרחקיהם. ותנועות גלגליהם ויבין הערכים (היחסים שבחכמת המספר כמו שתאמר ערך שנים עם ארבעה כערך שלשה עם ששה וכן בהנדסה ערך קו שני אמות בארבע אמות כערך קו שלש בשש) וההקשות שבחכמת השעור (גיאומטריאה, הנדסה) וצורות המופת אשר בחכמת הדבר (הגיון לאגוק) ושאר החכמות והמלאכות שיארך זכרם:

וכן שאר כל מדות האדם כאשר תבחנם תמצאם בתכלית התקנה. והתועלת לו כאשר זכרנו בשכל:

ואח"כ חשוב במה שהיטיב בו האלהים לאדם בדבור והסדרת הדברים אשר יליץ בהם על מה שיש בנפשו במצפונו. ויבין בהם עניני זולתו והלשון קולמוס הלב ושליח המצפון ולולא הדבור לא היה לאדם צוות בחברו והיה כבהמה ובדבור יראה היתרון בין בני אדם ובו תהיה ברית כרותה ביניהם ובין האלהים ועבדיו ובדבור ישוב האדם ממעוותיו ויבקש כפרת עונותיו והוא הראיה על חשיבות האדם וגריעותו. וכבר נאמר כי האדם. הלב והלשון ובו השלמת גדר האדם ר"ל הדבור כי גדר האדם חי מדבר מת (לפי שמצינו קדוש מדבר בלתי מת) ובו נבדל מן הבהמות:

ואח"כ חשוב במעלות אותיות המכתב והכתיבה אשר בהמה מחברים מעשה (העורים) [אלטונא תקח: העוברים] והנמצאים ועניניהם לבאים אחריהם ומגיעים דבריהם אל מי שאינו נמצא עמהם. ויודעים דברי הרחוקים מהם. ועניני קרוביהם אשר בארץ אחרת. שאפשר שבהגיעם אליהם חיי רוחם והצלתם מרעתם ושחיתותם ובו תתקיימנה החכמות בספרים ויתחברו הענינים המפוזרים בלבבות (ומה שיכבד על הלשון לבארו בדבור לארכו ועומקו) ובו כותבין מה שיש ביניהם מעניני משא ומתן וסחורה והלואה וקנין. ונשואין וגרושין והענין רב מהשלים:

ומהשלמת הטובה על האדם. שהוכן לו כף ואצבעות לתקן בהן הרושם והמכתב והרקמה וקדיחת האש ושאר המעשים והמלאכות הדקות מבלעדי שאר מיני ב"ח מפני שאינם צריכין להם ואומר כי אין אבר שזכרתי תועלותיו שאין סימני החכמה נראים

בהרכבתו ותכונתו וחבורו למי שמתבונן בהם ועדותם חזקה וראיתם גלויה על חמלת הבורא עלינו. וכבר בארו הרופאים בכמה ספרים תועלות האיברים באר היטב. ואילו היינו מכוונים לבאר את זה באבר אבר לבדו היינו יוצאים בדברים מגבול הדרך הקצרה ובמה שהבאנו די להעיר מי שיורהו הבורא דרך הצלתו בע"ה:

(**והפלא** מהשגחת הבורא הפרטיות לתועלת עולמו. ולהשלים תקנת בני אדם דרי תבל למלא חסרונם בהמצא בהם עניים ודלים כי זולתם לא היתה הארץ נעבדת לתת יבולה ופריה. ולא היו מתגלים מחצבי הכסף והזהב. ואבנים יקרות. וסממני הרפואה ומיני הצבעים הנחפרים מן הארץ להודיע טובה ושבחה ושפעה הרב לא תחסר כל בה ואם היו כולם שבעים ומושפעים בשוה לא היה אחד מהם טורח להשיג דבר מן הדברים הנזכרים ואצ"ל שלא היה שום אדם מסכיס לרכוב אניות ולדרוך ציות להביא לחמו ממרחק ולמלא חסרון המדינות נעדרי התבואות והדברים היקרים וראשי בשמים והסמים הפשוטים. ולא היה מי מהם שירצה להעמיס על עצמו המלאכות הכבדות כבנות הבנינים הגדולים והיכלות מלכים ומגדלים ערים בצורות וחפירת הבורות והבארות והיה העולם שמם. וכל שכן שלא היה אחד טורח בשכלו ובכח ידו להמציא תחבולות ואומניות נפלאות כמו כלי השעות והמחזות והדומה להם מהאריגה והציורים ופתוחי חותם והרבה מה שיארך זכרו ולא היה נכר שוע לפני דל ובסבת העוני ישיגו בני אדם כל הטובות הגדולות הרבות ההנה והעני והחסר ישיג בהם די מחיתו והשלמת חסרונו ברצונו. מלבד מה שישיגו ע"י כך אורחות חיים כי יחלץ עני בעניו על ידי שנצרף בכור עוני והעשיר זוכה בו ומהנהו מנכסיו מאיר עיני שניהם ה' חסד ואמת מן ינצרוהו):

אך הבחינה בשאר מיני הב"ח והנהגתם ומחיתם. איננה נעלמת ממי שמסתכל בהם ומתבונן סימני החכמה מהם וע"כ שונים אותם הספרים בזכרם פליאות הבורא יתעלה. כמ"ש לאיוב מי יכין לעורב צידו. כי ילדיו אל אל ישועו ואומר נותן לבהמה לחמה לבני עורב אשר יקראו והרבה כאלה וכן כשהוא מעיין במרוצת הגלגלים החלוקים בתנועות משתנות והמאורים החלוקים לסדר ענין הכל. בהם יראה מסימני היכולת והחכמה מה שלא תכילהו מחשבת אדם וילאה לספרם בלשון כמ"ש השמים מספרים כבוד אל ומעשה ידיו מגיד הרקיע ושאר המזמור ואומר כי אראה שמיך מעשה אצבעותיך ירח וכוכבים אשר כוננת. ומן המופלא במה שנופלת עליו עין האדם מבריאות הבורא יתעלה הגדולות השמים כי בכל-מקום שהוא עומד מן הארץ יראה חצי הגלגל הסובב את הארץ. וכשמסתכל בו האדם ע"ד הבחינה יראה כי הבורא אותו בחפצו אין תכלית ליכלתו וחכמתו וגדלו כי כאשר אנחנו רואים ממעשה בנין בני אדם הקדמונים מאומה נתמה

על יכלתם לעשות כמוהו ויורנו על חזקת גופם ויקרת נפשם לעשותם מבצר חזק לעצמם וכאשר יגדל בעינינו זה המעט המזער והמעשה הנבזה הזה שאינו מוסיף על מעשינו אלא מעט. כמה אנחנו חייבין שתגדל תמיהתנו על בורא שמים וארץ. וכל אשר בהם מבלי יגיעה וטורח ולא ליאות ועמל מאין דבר ולא על דבר אלא ברצונו וחפצו כמ"ש בדבר ה' שמים נעשו וברוח פיו כל צבאם:

ומן הטובות על האדם כי כל אשר תסתכל בסימני החכמה מברואים תמצאם עם מה שהם מעידים בו לבורא מן האלהות ומן האחדות אינם נמלטים להיות בם לאדם אופני תועלת וכונת תקנה אלא שקצתם גלוים וקצתם נעלמים ומהם האור והחושך כי תועלת האור נגלות ונראות אינן נעלמות אך החושך תועלותיו נעלמות מפני שבני אדם משתוממים בו ונפסקים ממעשיהם ותנועותם בבואו ולולי חשכת הלילה היו גופי רוב בעלי חיים כלים בהתמדת יגיעתם ועמלם ואורך תנועתם (כמ"ד לא איברי לילה אלא לשנתא) ובלילה יבדל קצת הזמן מקצתו ובו יודעו הזמנים שאינם ידועים ואורך ימי החיים וקצרותם. ואילו היה הענין הולך תמיד על צורה אחת. לא היתה מצוה תלויה בזמן כשבתות וכמועדים וכצומות ולא היה בין בני אדם מועד לעת קצוב. ולא היו יודעין רוב הידיעות התלויות בזמן ולא היה נגמר בשול המאכל בבטן אחד מבעלי חיים כראוי ומפני שהיה האדם צריך (לעור) [אלטונא תקח: לאור] בלילה לעשות בו קצת מעשיו ולהיות בו צוות לחולה העמיד לו הבורא במקומו מאור האש להשתמש בו הלילה בכל עת שירצה ויכבהו בכל עת שירצה (וכן יש לבחון תועלת זמן הקור. שהוא לטובת ולתקנת העולם כי לולא זה היה העולם כלה בחום תדירי. והיו הצמחים והאלנות מתיבשים מהר וכן הב"ח בכלל היו מפסידים כוחם בחום החצון המתמיד המגרש החום הטבעי ומכלה לחותם. לכן היה מחכמת הבורא שאפי' תחת קו המישור ששם בהכרח חום השמש חזק בכל השנה. מ"מ קור וחום קיץ וחורף לא ישבותו. ויש להם חורף כפול שני פעמים בשנה. ע"י הפוכי השמש. הכפולים שם. ונותן גשמיהם בעתם שלא יתייבש לחלוחית האדמה האדם והבהמה):

ומן התימה שיהיה מראה השמים מן המראות המחזיקים את אור העינים שהוא נוטה אל השחור. ומכחו המיוחד לו שהוא מקבץ אור העינים ומחזקו ואם היה מראהו לבן היה מזיק לעיני ב"ח ומחלישם וכן שאר החכמה בשאר הבריות:

ומרב טוב האלהים על האדם ששם מוראו על שאר ב"ח המזיקים. כמ"ש ומוראכם וחתכם יהיה על כל חית הארץ וגו' כדי שיהא התנוק בטוח מן החתול והעכבר והדומה

לו וכשהאדם מת אינו בטוח מהם. כמו שארז"ל תנוק בן יומו חי אינו צריך לשמרו מן העכברים. עוג מלך הבשן מת צריך לשמרו מן העכברים שנאמר ומוראכם וגו':

וממה שראוי לך להבין מכל הבריות העליונים והתחתונים מקטנם ועד גדולם. הענין הנעלם אשר בו סדר הכל והשלמתו. ואיננו מושג בחושים הגשמיים והיא התנועה הדבקה לכל מחובר (כי לא יתחבר ולא יתרכב דבר בעולם ההויה וההפסד הלזה כי אם בסבת התנועה הכללית אשר לגרם השמימי הפועל בסביבתו התנועה הפרטית בעולם השפל. היא גורמת התמזגות היסודות הארבעה בו והשתנותם והעתקתם מצורה לצורה שא"א להיות מבלי תנועה נסתרת הבאה מכח תנועת הגלגל שגם היא נעלמת מהשגת החוש. אכן שתי התנועות יושגו בשכל באמצעות הגופים עליונים ותחתונים שמצאם נעים ונעתקים ממצב למצב בזה יודע לו כי בהכרח יד התנועה עשתה זאת) ואין חוש מהחושים הגשמיים משיג אותה אך השכל משיג אותה באמצעות הנע אשר ישיגוהו החושים ולולי התנועה לא היתה נגמרת הוית שום דבר מן הנמצאות ולא הפסדם. ואמר אחד מן החכמים רוב הטבעים עם התנועה. וכשתבין סוד התנועה ותשכיל ענין אמתתה ורוחניותה. ותדע כי היא מפלאי החכמה האלהית. ותכיר חמלת הבורא על ברואיו. אז יתברר לך כי כל תנועותיך נקשרות בחפץ הבורא יתעלה והנהגתו ורצונו. הקטנה והגדולה שבהם מהגלויה והנסתרת. חוץ ממה ששם (ברשותו) [אלטונא תקח: ברשותך] מבחירת הטוב והרע. וכאשר יתברר לך זה תפקוד עצמך בכל תנועה שתנוע ותזכור הקשר אשר קשרך הבורא והתבוששש ממנו תמיד ותירא אותו ותמסר לדינו. ורצה בגזרותיו. תגיע אל רצונו. ותהיה אחריתך לטוב כמש"ה והבוטח בה' חסד יסובבנו:

וממה שראוי לך לבחון בו מעניני העולם. שתסתכל תמיד באחרית הדברים שהם מתקשים עלינו ומזדמנים לנו. ותראה בהם פליאה גדולה כי הרבה דברים באים על כרחנו ושבח אחריתם ובהיפך (שהרבה דברים רצויים ומקובלים אצל ב"א כסבורים שהם לטוב. ואחריתם לרע). וכבר נאמר כי חבורה אחת מעוברי דרכים לנה אצל כותל אחד. ובא כלב והשתין על אחד מהם ונעור וקם לרחץ עצמו מן השתן. וכשהרחיק מחבריו. נפל הכותל עליהם ומתו ונצל הוא. והרבה פעמים יקרה כזה והפכו.

ומן הגדול שבדברים שראוי לך לבחון בהם כלילת מתנות האלהים לב"ח וצמח האדמה בגשמים בעת הצורך אליהם וירידתם בעתם. כמ"ש היש בהבלי הגוים מגשימים ואם השמים יתנו רביבים הלא אתה ה' אלקינו ונקוה לך כי אתה עשית את כל אלה. ואמר ולא אמרו בלבבם נירא נא את ה' אלהינו. הנותן גשם יורה ומלקוש בעתו שבועת חוקות קציר ישמר לנו. ותמצא הכתוב מגדיל ענינם מאד באמרו עושה גדולות עד אין חקר

ונפלאו' עד אין מספר. הנותן מטר על פני הארץ ושולח מים על פני חוצות. לשום שפלים למרום. וקודרים שגבו ישע:

ומן התימה בסבת המזונו' מן הזרעים. כי גרגיר אחד מוציא אלף ויותר. כשנצל מן הפגעים. וכבר נאמר כי ימצא בגרגיר אחד של חטה. שלש מאות שבלים. ובכל שבולת יותר מעשרים גרגרים ונמצא אלנות גדולים אשר יהיה שרשם גרגיר אחד. וגדלים מאד על ההקש' אשר זכרתי מן הכפל. ישתבח החכם החונן המסבב להוית הדברים הגדולים מן הקטנה והחלושה שבסבו'. כמש"ה ולו נתכנו עלילות. אך הטרפים המיוחדים לאישי מיני החיים. רבו מספר. והחכם כאשר יתבונן בהם. ויבין סבותם. יכיר חכמת מחשבת הבורא יתעלה בהם ועליהם אמר דוד המע"ה. כולם אליך ישברון לתת אכלם בעתו. תתן להם ילקוטון תפתח ידך ישבעון טוב. ואמר פותח את ידך ומשביע לכל חי רצון. ואנו עתידים לבאר ענין הזה בעליית הבטחון בעה"י:

והגדולה שבטובות שהיטיב בהם הבורא לאדם. והראיה החזקה עליו. התורה הנתונה למשה נביאו עליו השלום. והראות האותות על ידו. ושנות המנהגים והטבעים והראות המופתים הנוראים. כדי להאמין בבורא יתברך ובנביאו. כמ"ש וירא ישראל את היד הגדולה אשר עשה ה' במצרים. וייראו העם את ה' ויאמינו בה' ובמשה עבדו. ואמר אתה הראת לדע' כי ה' הוא האלהים אין עוד מלבדו. ואמר מן השמים השמיעך את קולו ליסרך. ועל הארץ הראך את אשו הגדולה. ודבריו שמעת מתוך האש:

ואם יבקש אדם בזמן הזה לראות מה שהוא דומה לענינים ההם. יביט בעין האמת עמדנו בין האומו' מעת הגלות (עיין סולם הבית) וסדור ענינינו ביניהם. עם מה שאנו בלתי מסכימים עמהם בסתר ובגלוי. והם יודעים בזה. ויראה כי ענייננו אפשר שיהיה קרוב מעניניהם במזונו' ובטרפי'. ואפשר שיהא טוב מעניניהם בעתו' המלחמ' והתגרות. ותראה הבינונים והכפריים שבהם טורחים יותר מן הבינוניים שבנו. והדלים אשר בקרבנו. כמו שהבטיחנו יוצרנו יתברך. ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים ולא געלתים וגו'. ואמר עזרא כי עבדים אנחנו ובעבדותנו לא עזבנו אלהינו ונאמר לולי ה' שהיה לנו יאמר נא ישראל גו' בקום עלינו אדם. ושאר המזמור ואנו עתידים להרחיב בעליית קבלת עבוד' האלהים. בזכרון רב טוב האלהים עלינו בתורתו אשר נתן לנו. מה שיש בו די בעה"י:

וממה שראוי לתת אל לבך ולבחון בו הסכמת בני אדם והתחברות לבותם. עם רוב התחלקות מדותם. למנות עליהם איש מהם ומקבלים עבודתו ושומעים בקולו. במה שהוא מצוה ומזהיר אותם ויראים אותו. והוא שומר אותם וחומל עליהם. ודן בצדק

דיניהם ומנהיגם על מה שיש בו תקנת כולם. כדי שלא יתקלקלו ענייניהם ולא יוכל האויב להם. ואלו היה כל אחד מבני אדם חושש לעצמו ולדחות מעליו (הנזק) לא היו מסכימים על בנין מגדל ולא חומה והיו ענייניהם מופקרים. ועל כל זה שהמושל בהם שומר חוקי התורות .ומנהיגם במשפטים צדיקים. ובדרכים טובים וישרים והוא משרת לתורה ושומר מנהג הצדק ובהם תכון ממשלתו ותתמיד ממלכתו. כמ"ש חסד ואמת יצרו מלך ואמרו רז"ל הוי מתפלל בשלומה של מלכות. שאלמלא מוראה איש את רעהו חיים בלעו:

ומה שצריך לך לבחון בו ולהבין סימני החכמה העליונה והיד הטובה ממנו הוא הסכמת בני אדם אל המקח והממכר. בזהב ובכסף, והשתדלם להרבות מהם בחמלת הבורא עליהם. שיהיה בהם תקון ענינם. ואם לא יעשה להם בהם חפץ בנפשם. כי כל מי שימצאהו רעב או צמא מחסרון המזון והמים לא יועילהו רובם. ולא ימלא חסרונו. וכן אם ימצאהו בא' מאיבריו כאב. לא ירפא בכסף ובזהב והרבה משתמשים בשאר המוצאים. ומעט שמשתמשים בזהב ובכסף (לרפואה):

ומפלאי סימני החכמה בהם שהם הרבה אצל קצת בני אדם. מצד שאינם ריקין מהן (ר"ל לא שיהא חשוב הרבה באמת כי במה נחשב לפי רב טוב המשפיע יתעלה אם היו כדאים ליותר מזה) והם מעט אצל רובם. ואלו היה הרבה אצל כלם. לא היו מגיעים בהם אל חפץ ומהם מעט מצד והרבה מצד (אחשוב ירצה שמצויים במחוז ואקלים אחד יותר מזולתו) וכן הם יקרים מצד ונמבזים מצד. מפני שאין תועלת בעצמם. וזה מן המחשבה המעולה אשר בחכמה העליונה:

ואח"כ עיין בדברים אשר בהם קיום הגופות והשארם על ענינם וגבולם עד קצם. תמצאם ברב ובמעט. כפי רוב הצורך אליהם. וכל אשר יהיה הצורך אליו גדול. יהיה מזומן ונמצא. וכל שאפשר לעמוד בלעדו. ולהעכב זולתו. תהיה מציאותו יותר קשה והזדמנותו מעוטה. והדמיון בזה האויר הנשאף. מפני שאי אפשר לעמוד בלעדיו שעה אחת בשום פנים המציאו הבורא יתברך בעולם והזמינו הזמנה שאינה נמנעת משום אדם. באיזה מקום שיהא ובכל עת וזמן. ומפני שהצורך ג"כ למים. אלא שהם יכולים לעמוד בלעדיהם יותר ממה שיכולים לעמוד בלתי האויר. שלחם הבורא על פני הארץ וקבצם במקום מיוחד. שהולכים ב"ח אליו איננו נמנע מהם אלא שאינם בכל מקום כאויר. ומביאים אותם בדמים לקצת בני אדם מה שאין כן באויר. והם מזומנים לקצת החיים יותר מקצת והאויר שוה במציאותו והשגתו לכולם תמיד על ענין אחד. ומפני שהצורך ג"כ אל המאכל אלא שאפשר לעמוד בזולתו ולמצוא תמורתו יותר ממה שאפשר באויר ובמים

הרבה היתה השגתו יותר קשה ומציאותו יותר יקרה מן המים אלא שהוא עם כל זה נמצא הרבה ואינו נמנע כלל מבני אדם. וכן אודות המלבושי' מן העורות והצמר והצמחים יש מהן תמורה יותר מן המאכל והשגתם יותר מעוטה. אלא לאחר זמן מפני שיוכל אדם לעמוד זולתם. ולהסתפק במעט מהם בזמן ארוך. יותר ממה שיוכל במזון אבל האבנים היקרות והזהב והכסף ושאר מיני המוצאים. מפני שהיה הצורך אליהם בעצמם מעט ותועלתם יותר רחוקה. אלא מצד ההסכמה עליהם לא נמצא מהם אצל המון בני אדם. מה שנמצא מן המאכל אצל אחד מהם וזה בעבור העלה אשר זכרנו. שיכול אדם לעמוד זולתם. ישתבח הבורא החכם החומל והמרחם על עבדיו אשר עינו עליהם לטובה. בכל מה שיש בו תקנתם אין אלוה מבלעדיו. כמ"ש ליונה אתה חסת על הקיקיון אשר לא עמלת בו ולא גדלתו. ואני לא אחוס על נינוה העיר הגדולה וגומר.

פרק ו

אך מפסידי הבחינה והדברים התלוים בה אומר כי כל הדברים המפסידים את היחוד. כולם מפסידים הבחינה. והשלשה פנים אשר הקדמנו זכרם בתחלת השער הזה. גם הם מפסידים. ומהם הגאות בטובות הבורא. שיחשוב הכסיל הפתי. כי הוא ראוי להם וליותר מהם ואיננו בוחן בטובות האלהים. ולא יחייב את נפשו לשבח עליהם ולהודות לבורא ובכמוהו אמר החכם תועבת ה' כל גבה לב:

אך הדברים התלוים בבחינה. מהם שיבין האדם טובות האלהים עליו. ושיקבל עבודתו בעבורה. ומהם שישיב אל לבו תמיד סימני חכמת הבורא ולא יעמוד מחשוב בהם ומחקור עליהם בכל אשר יגיע אליו מן המוחשי' והמושכלי'. ואיננו פוסק מראות סימן חדש בכל יום. כמש"ה יום ליום יביע אומר. וממה שראוי לך לדעת בעת קריאתך מה שהעירותיך עליו בשער הזה. כי הוא מעט מהרבה ממה שתגיע אליו בבינתך מסודי החכמה שיגלו לך. בבור לבבך וזכות נפשך:

וכאשר תגיע מזה עד התכלית אשר ביכלתך. ראוי לך לדעת כי כל מה שעמדת עליו מחכמת הבורא ויכלתו בעולם הזה אינו נחשב למאומה לנגד יכלתו וחכמתו. כי אין נראה אלא מה שהצורך אליו. בעבור האדם בלבד. אך דמה עצמך בעולם אל ילד שנולד בבור מאסר המלך וחמל עליו המלך וצוה לו בכל הטוב לו וכל הצריך לתקנתו. עד שגדל והשכיל ואיננו יודע מאומה חוץ מן הבור ומה שיש בו. והיה שליח המלך בא אליו תדיר בכל מה שצריך לו מנר ומאכל ומשתה וכסות. והודיעו כי הוא עבד המלך וכי הבור וכל אשר בו וכל אשר יביא אליו מן המזון. של מלך הוא. וחייבו להודות לו ולשבחו. ואמר אני משבח בעל הבור הזה אשר לקחני לעבד לו ויחדני בכל טובותיו ושם עינו

ולבו עלי. אמר לו השליח אל תאמר כן פן תחטא. כי אין הבור הזה לבדו ממשלת המלך כי ברחבי ארצותיו מכפלי הבור הזה מה שלא יספר מרוב. וכן אין אתה לבדך עבדו כי עבדיו רבו מספר. וכן מה שהגיע אליך מטובותיו וחסדיו אינן נחשבים מאומה לנגד טובותיו על זולתך. וכן השגחתו עליך איננה נחשבת. לנגד השגחתו על זולתך. ואמר הנער אינני יודע מה שזכרת. אך הבינותי מדבר המלך כפי מה שראיתי טובתו וממשלתו בלבד. אמר לו השליח אמור אני משבח המלך העליון אשר אין קץ למלכותו. ולא תכלית לטובתו וחסדו. ואני כלא חשוב בין רובי חייליו. ועניני איננו כולו לפי גודל יכלתו. והבין הנער מענין המלך מה שלא היה מבין. וגדלה מעלתו בנפשו. ונכנעה אימתו בלבו ותגדל בעיניו טובתו ומה שהגיע אליו ממנו מפני גודל מעלתו ומעוט חשיבות הנער במלכותו. ויגדלו מתנותיו אצלו. ואתה אחי שים לבך אל הדמיון הזה כשתסתכל בגלגל הסובב את הארץ. כי אין אנו מבינים מה שיש בבקעה קטנה מן הארץ כל שכן בכולה. וכ"ש מה שיש אחרי הגלגל. התבונן אחי המשל הזה ובחון אותו והבן מענין הבורא כפיהו. ויגדל בעיניך מה שחננך מטובו וחסדו. אשר שם עליך עינו לטובה בכלל בריותיו (כל מ"ש במשל הזה נכלל בדברים קצרים שאמר המשורר מה אנוש כי תזכרנו. וכן דבר איוב מה אנוש כי תגדלנו. אך אני שכוי קורא תגר על מ"ש בח"ה בענין השגחת השי"ת על האדם שאינה נחשבת לערך השגחתו על העליונים ואין אני מודה לו בזה. כי אמנם שפלותו היא שעמדה לו להיות עיני השגחתו יתעלה פקוחים עליו ביותר וכמו שמוכיחין כתובים רבים עמ"ש בס"ד בסולם הבית הקדוש) והבט אל ספרו ומצותיו וחקיו בעין הגדולה. והעבר על מחשבתך רוב המורא והגדולה אשר תמצא בלבך למי שתמצא ידו מן הטוב. יותר ממך מבני אדם. כי כפי יתרון מעלתו על מעלתך. ומעוט צרכו אליך. תהיה גדולת טובתו אצליך וכן תהיה למצותיו ואזהרותיו מעלה בלבך כפי זה והשתדלך וטרחך בעניניו. בין והתבונן תמצא בעז"ה. והאלהים ישימנו מאנשי עבודתו המכירים עניני טובתו ברחמיו וחסדיו אמן:

פרק ז

קרא הגב' מי יתן **לשכוי** בינה להבחין בין יום ובין לילה לידע חלק הרע בבחינ' החשוכה והאפלה. והנה בעל כנפים מגיד דבר אל תהי חכם בעיניך כפלוסוף הסכל אל ראזי. האומר רזי לי רזי. להוציא מכור הבחינה שהרע במציאות יותר מהטוב כמ"ש בשמו במ"נ (פי"ב משלישי) וז"ל הרבה פעמים יעלה בלב ההמון שהרעו' בעולם יהיו יותר מן הטובות. ויאמרו כי מן הפלא שימצא דבר טוב. אמנם רעותיו רבות ומתמידות. ואין זה הטעות אצל ההמון לבד רק עם מי שיחשוב שהוא חכם גם כן. (ולא לראוי) [אלטונא

תקח: ולאלראזי] ספר מפורסם כלל בו משגעונותיו הרבה. ומכללם ענין בדהו שהרע נמצא יתר מאוד מהטוב. שאתה כשתקיש בין מנוחות האדם ועונגו. בעת מנוחתו. עם מה שיקרהו מן הכאבים והחבלים הקשים והמומים. ובטול האברים. והמהומות והדאגות. והצרות. תמצא שבמציאות האדם נקמה ממנו ורעה גדולה לו והתחיל לאמת זה הדעת במנותו אלו הרעות אחת אחת. לחלוק על מה שיחשבו אנשי האמת מגמולות חסדי ה' למציאות האדם וטובתו המבוארת. והיותו יתעלה הטוב הגמור בלא ספק וכל מה שיבוא מאתו טוב גמור. וסבת זה הטעות כלו היות זה הסכל וחבריו מן ההמון לא יבחנו המציאות רק באיש אחד מבני אדם לא זולת זה וידמה כל סכל כי המציאות כולו היה בעבורו וכאילו אין שם (מציאתו) [אלטונא תקח: מציאות] זולתו לבד. וכשיבואהו הענין בחלוף מה שירצה. יגזור מהמציאות כולו רע ואילו בחן האדם המציאות וציירו וידע מעוט חלקו ממנו התבאר לו האמת. ונגלה כי זה השגעון הארוך אשר ישתגעו בו בני אדם ברוב רעות העולם אינם אומרים שהוא בחק המלאכים ולא בחק הגלגלים והכוכבים. ולא בחוק היסודות. ומה שהורכב מהן ממוצא או צמח ולא בחוק מיני ב"ח גם כן ואמנם תלך מחשבת' כולה לקצה אישי המין. ויתמהו מזה אשר אכל מן המאכלים הרעים עד שהצטרע איך חלה בו הרעה הגדולה ואיך נמצא זה הרע וכן יפלאו ממי שהרבה המשגל עד שיכהו עיניו ויקשה בעיניהם כשהוכה זה בערון. ומה שדומה לזה. והבחינה האמתית היא שכל בני האדם הנמצאים כל שכן זולתו משאר מיני ב"ח. הוא דבר שאין לו שעור כלל. בערך אל המציאות כולו. כמ"ש אדם להבל דמה. אף כי אנוש רמה ובן אדם תולעה. אף שוכני בתי חומר הן גוים כמר מדלי. וכל מה שבא בדברי הנביאים מזה הענין הנכבד גדול התועלת בידיעת האדם ערכו ושלא יטעה ויחשוב שהמציאות היה בעבורו לבד (ויען **שכוי** אין בזה מה שיספיק לשכך תלונת בני אדם. מרבוי הרע המוצא אותם ועודפו על הטוב. והראוי היה בהפך. כמ"ש חז"ל מדה טובה מרובי ממדת פורענו' ובהבחין יתרון הטוב בעליונים וכן בשאר נמצאי העולם התחתון. מזולת האדם. הנכבד שבעולם התחתון לדברי הכל הן הוא לבד. היה עלול הרעות הגדולות רבו מספר. אשר זכרנו קצתם במו"ק (סרכ"ו ובלח"ש פ"ה דאבות) בזה לא סרה תלונת בני אדם וצעקת חמסם מדוע הרע להם האל הטוב ושדי המר נפשם יותר מכל החי אשר על פני האדמ'. אף כי באמת כולם נבראו לצרכו ולתשמישו. כמ"ש באריכות בסולם הבית שבודאי אפי' הגרמים השמימי' בעבורו נמצאו ובבחינת טובות ההנאה וההשקט והשלוה וביחוד במציאת הטרף הנה הוא גרוע גם מהרמש הקטן בלי ספק (וכמ"ש ראית מימיך ארי סבל כו' והם מתפרנסים שלא בצער וכ"ה מקרני ראמים

עד ביצי כנים חוץ מן האדם) ואיך נהייתה הרעה הגדולה הזאת מאלהים. וכמו שאיוב מילא פיו תוכחו' בזה הענין הרע ומר לשוכני בתי חומר אך האמת הוא מה שהשיב הרב בנמשך וז"ל אבל המציאות לפי דעתנו מפני רצון הבורא. אשר מין האדם הוא נכבד מכל מה שהורכב מן היסודות ומציאותו הוא טוב גדול לו (הכרעה לשעה קלה במ"ש ב"ש וב"ה ב"ש ומחצה ועיין בסולם) וחסד מה' במה שיחדו בו והשלימו ורוב הרעות הנופלות באישיו. הן מעצמן ר"ל מאישי בני אדם החסירים (במדותם) ומחסרונותינו מה נצעק ונבקש עוד ומהרעות נעשה אותם בעצמנו בבחירתנו. נכאב וניחסהו להי' חלילה לו ממנו. כמ"ש בספרו שחת לו לא בניו מומם וגו' וכמש"ה אולת אדם תסלף דרכו (וכמ"ש באחי יוסף בתחלה נתרעמו מה זאת עשה האלהים לנו ובסוף הודו ולא בושו לומר מה נדבר ומה נצטדק האלהים מצא את עון כולנו) ובאור זה שכל רע שימצא האדם ישוב אל אחד משלשה מינין:

המין האחד מן הרע הוא מה שיקרה לאדם מצד טבע ההויה וההפסד ר"ל מאשר הוא בעל חומר כו'. וישיג אישי המין מן החסרון כפי חסרון חומר האיש שהוא כו' ואתה תמצא עם זה שהרעות אשר ימצאו בני אדם מזה המין מעטים מאד מאד. ולא יהיו אלא לעתים רחוקים. שתמצא מדינות שיש להם אלפים שנים לא נשקעו ולא נשרפו וכן יוולדו אלפים מבני אדם בתכלית הבריאות. ולא בעל מום רק על דרך פלא ועל צד זרות. ואינו חלק אחד מאלף מן הנולדים בתכלית השלמות:

המין השני מן הרעות. הוא מה שיארע לבני אדם מקצתם לקצתם. ואלו יותר מרעות המין הראשון. וסבותם רבות וידועות. והם ג"כ ממנו. ועם זה איזה מדינה שתמצא בעולם כולו. לא ימצא בין אנשי המדינה ההוא זה המין מן הרע מתפשט מאד כלל אבל מציאותו ג"כ מעט כאיש שיתנכל את איש להרגו. או לגנוב ממונו בלילה. ואמנם יכלול זה המין הרע אנשים רבים במלחמות הגדולות. וזה ג"כ אינו ברוב מה שבישוב:

המין השלישי מן הרעות הוא כי ימצא כל אחד מבני אדם מפעולתו בעצמו. וזהו הרוב. ואלו הרעות. יותר מרעות מין השני הרבה. ומרעות זה המין יצעקו בני אדם כולם. וזה כי לא ימצא מי שלא יחטא על עצמו בו. אלא מעט. וזהו שראוי לגנות בעל המאורע על מה שיארע לו באמת. ויאמר לו כמו שאמר מידכם היתה זאת לכם. ועל זה נאמר משחית נפשו הוא יעשנה. ועל זה המין מן הרעות נאמר אולת אדם תסלף גו'. וכבר באר גם כן בזה המין מהרעות שהוא פעל האדם בעצמו. והוא אמרו לבד ראה זה מצאתי אשר עשה האלהים את האדם ישר. והם בקשו חשבונות רבים. והחשבונות ההם הם אשר הביאו עליו אלו הרעות. ועל זה המין נאמר. כי לא יצא מעפר אין ומאדמה לא יצמח עמל. ואחר

כך באר מיד שהאדם הוא אשר ימציא זה המין מהרע. ואמר כי אדם לעמל יולד וגו' וזה המין הוא הנמשך אחר המדות המגונות כולם. ר"ל רוב התאוה במאכל ובמשתה ובמשגל ולקיחתם ביתרון כמות. או בהפסד סדר. או בהפסד איכות המזונות ויהיה סבה לכל החליים והמכות הגשמיות והנפשיות. אמנם חליי הגוף הם מבוארים. אבל חליי הנפש מרוע זה הסדר. משני צדדים האחד מהם השנוי המשיג לנפש בהכרח מפני שינוי הגוף. מאשר היא כח גשמי כמו שכבר נאמר שמדות הנפש נמשכות אחר מזג הגוף (ע"ל בחלון צורי באורך) והצד השני הוא היות הנפש מרגלת בדברים שאינם הכרחיים. וישוב לה טבע חזק להשתוקק למה שאינו הכרחי. לא בהשאר האיש. ולא בהשאר המין. וזאת התשוק' הוא ענין אין תכלית לו אמנם ההכרחיים כולם הם מתי מספר בעלי תכלית . אבל המותר אין לו תכלית והוא שאם תתאוה להיות כליך מכסף. והלא היותם מזהב. יותר נאה. ואחרים עשאום מספיר. ואפשר ג"כ שיעשו מנופך. או מאודם או מכל מה שאפשר למצוא ולא יסור סכל רע המחשבה. מהיותו בצער ואנחה על אשר לא ישיג לעשות מה שיעשהו פלוני מן המותרות. וברוב יכניס עצמו בסכנות עצומות ברכיבת הים ועבודת המלכים ותכלית כוונתו בזה להשיג אל אלו המותרות שאינם הכרחיות. וכשיארעו לו המאורעות בדרכים ההם אשר ילך בהם יתרעם מגזרת ה' ומשפטיו ויתחיל לגנות הזמן ויתמה ממעוט דינו. איך לא עזרו להגיע אל ממון גדול. יקנה בו יין הרבה שישתכר בו תמיד. ופלגשים רבות מזויינות במיני תכשיטי זהב ורקמה ואבנים טובות עד שיעיר רוחו למשגל ביותר מאשר ביכלתו. בעבור שיהנה באלה תכלית הנאת זה הפחות בלבד. עד כה הגיע סכלות ההמון. עד שהלאו השם בזה המציאות אשר המציאו בזה הטבע. המחייב לאלו הרעות הגדולות לפי דמיונם להיות הטבע ההוא בלתי עוזר כל בעל מדה רעה. להשיג אל רעתו. עד שיגיע לנפשו הרעה תכלית תאותה. אשר אין תכלית לה. כמו שבארנו:

אמנם החשובים החכמים. כבר ידעו חכמת זה המציאות והבינוהו כמש"ה כל אורחות ה' חסד ואמת לנוצרי בריתו ועדותיו. אמר שהם שמרו טבע המציאות ומצות התורה וידעו תכליתם. התבאר להם צד החסד והאמת בכל. ולזה שמו תכליתם מה שכוון להם. אשר הם אדם והוא ההשגה ומפני הכרחי הגוף. יבקשו צרכיו ההכרחיים. לחם לאכול ובגד ללבוש מבלי מותר. וזה דבר קל. ויגיע אליו כל אדם במעט טורח כשיספיק להם ההכרחי (ומה שאחז"ל קשין מזונותיו של אדם כקריעת ים סוף. נמשך אחר קלקול העולם ורוע בחירות רוב בני אדם. וכמו ששנינו. אלא שהרעותי מעשי וקפחתי את פרנסתי. והוא נכלל במה שיבארהו הרב בסמוך. אך מה שנמצא במ"א בני חיי ומזוני

לא בזכותא תליא מילתא יסבור שהם דברי יחיד. עמ"ש בס"ד במ"א) וכל מה שתראהו מקושי זה הענין וכבדותו עלינו הוא מפני המותרות. בבקשת מה שאינו הכרחי יקשה אפי' מציאות ההכרחי. כי כל אשר יתאוה האדם יותר מותרות יהיה הענין יותר כבד. ויכלו הכחוח והקנינים במה שאינו הכרחי. ולא ימצא ההכרחי וצריך שתבחן. כי כל אשר הענין יותר צריך לב"ח הוא נמצא יותר. ויותר בחנם כו' (כמש"ל בפ"ה) אמנם המוסק והענבים והאודם. איני חושב שאחד משלמי הדעת יחשוב. שיש לו צורך גדול לאדם אלא לרפואה. והנה יעמדו במקומם ובמקום הדומים להם הרבה מן העשבים והעפרים. זהו פרסום גמילות חסדי ה' למציאותו ואפי' בחוק זה החי החלוש:

ואמנם פרסום ישרו והשוותו ביניהם מבואר מאד. כי אין בהויה ובהפסד הטבעי איש מכל שאר מיני ב"ח שיתייחד. בכח מיוחד בו (כי אם ימצא לאחד מפרטיהם כח עודף בגבורה ובבריאות וביופי. כבר ייוחס לסבת חלוף הכנת החומר כענין שאמרו במין האדם הנבחר. ששאלו לאימא שלום מפני מה בניך נאין ביותר כו'. (ובקמחית שזכתה בניה לכ"ג) [אלטונא תקח: ולקמחית שזרדה עלה לגג]. ואמרה מימי לא ראו כותלי ביתי קלעי שערי וכן ביתר ההכנות התלויות באבות להנחיל אושר לבניהם ובשורש הטוב. וכמ"ש טוב ינחיל בני בנים. וכמו שלא יתכן שיתהוה מחומר החול אבן הכחול. אולם השתנות החמרים במקום זולת מקום כי יש מקום לזהב יזוקו בארץ החוילה ואופיר. וארץ כוש מקום אבניה ספיר. ולבונה משבא וקנה הטוב מארץ מרחק יובא. גזרה החכמה האלהית למען תתפשט ידיעת ה' בקצוות ובארצות רחוקות. כי ע"י הרוכלים וסוחרים ההולכים לתור את הארץ. לחקור אחר הדברים היקרים החסרים בארצם. יתאחדו לבות בני אדם. וילמדו כולם לדעת את ה'. כמו שאירע במלכת שבא וכמקווה לעתיד. כענין שכתוב לקבץ את כל הלשונות האיים הרחוקים אשר לא שמעו את שמעי. והגידו את כבודי בגוים וכתיב אז אהפוך אל עמים שפה ברורה. לקרוא כולם בשם ה' ולעבדו שכם אחד כי"ר בב"א) או באבר נוסף על איש ממנו כו' ואם יש באחד מהם חסרון הוא במקרה כו':

אמנם היות זה אצלו כיסי מר דרור רבים ובגדים מוזהבים. וזה חסר זה המותר אין עול בו ולא חמס ולא מי שהגיע אל זה המותר שלט בדבר מוסף בעצמו ואמנם הגיע לדמיון מכזב או לשחוק. ולא זה החסר המותר. חסר דבר מחויב. לא העדיף המרבה. והממעיט לא החסיר. איש לפי אכלו לקטו זהו על הרוב בכל זמן ובכל מקום ולא תביט לזר:

(**ואולם** אין בידינו טעם נגלה ליסורי הצדיקים (אם לא בדרך החכמה האמיתית הנעלמת. המגלה עמוקות) אלא היותם נסיון כענין איוב וכמש"ה וה' נסה את אברהם. עיין בעליית

האהבה יותר מזה. וגם הם על חטאים קלים עכ"פ. והכל לטובתם כמו שהארכנו בזה בסולם הבית. אכן אמת הדבר אין העולם נדון אלא אחר רובו ובטוב העולם נדון. כי פועל אדם ישלם לו וכאורח איש ימציאנו. לפיכך אין אחד משלשה מיני הרעות הכוללות הנזכרים שליט באדם הישראלי להרע לו במקרה. ולהיות נספה בלי משפט חלילה לאל מרשע ושדי מעול. ומי שיש לו כח המבחן בשלמות. אם יסתכל בענין אומתנו הגולה הנתלאה. יראה מהשגחת השי"ת הנפלאה. כי אם שבעונותינו גלינו. והננו בחרפה כהיום הזה. על כל זה עין ה' עלינו לטובה. שהרבה חלאים רעים נמצאים באו"ה כמ"ש בס' רפואות שלהם מה שלא נודע ולא נשמע בזרע ישראל אפי' לעתים רחוקות. עם שיעדנו במדוה מצרים ומכות גדולות וחליים רעים. גם כל חלי גו'. ברוך אשר חשך למטה מעונינו ונתן לנו פליטה. ונתקיים בנו גם היום בהסתירו פניו ממנו. כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך כי אני ה' רופאך. ויד ה' עלינו לשמרנו. מכל המקרים הזרים כי בשמירת התורה (הגודרי' מאכלנו ומשקנו. וכל הנאות חושינו והנהגת הרגשותינו. פנימיים וחיצונים כולם עשוים באמת ויושר וקצב אלהי) סם חיים ומרפא לכל בשרנו ושקוי לעצמותינו ורפואת תעלה כוללת לכל איברינו בה נשמר מכל פגעים רעים בנערותינו ובזקנתנו. ותכלכל את שיבתנו גם בארץ לא לנו) ולפי שתי הבחינות האלה. יתבאר לך חסדי השי"י על ברואיו. ולפי זאת הבחינה האמתית אמר אדון הנביאים הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט ואמר המשורר כל אורחות ה' חסד ואמת לנוצרי בריתו ועדותיו. ובבאור אמר טוב ה' לכל ורחמיו על כל מעשיו. כי המצאתנו הוא הטוב הגדול הגמור ע"כ מדברי המ"נ:

פרק ח

אחר שהארכנו בעלית הבחינות. והקדמנו דברי המאוחרים המה בח"ה ובסמ"נ ראינו כי טוב לגלות המקור שממנו שאבו שני המחברים הנזכרים. הלא הוא [אלטונא תקח: הגאון] הגדול רב סעדיה הקודם בזמן ובמעלה. מן השנים הנו נכבד. וכל הבאים אחריו לקטו מפרי דבריו. ובאמת דבריו מעטים. מחזיקים הרבה. קלים וחדים. וקורא אני עליו טבא פלפלא חריפא כו' וז"ל בפתיחת שער העבודה והמרי:

אמר המחבר אני פותח למאמר הזה הקדמה. שאומר שאע"פ הברואים רבים. אין ראוי שנהיה נבוכים במכוון מהם. רצוני לומר מי הוא. כי הנה שער טבעי. יתבאר לנו בו. מי הוא המכוון בכל הברואים. וכאשר נחקור בשער ההוא. נמצא המכוון הוא האדם. והוא כי המנהג והבניה משימים כל דבר נכבד באמצע הדברים. אשר אינם נכבדים כמוהו. ונתחיל מהקטן שבדברים:

ונאמר כי הגרגיר ממוצע בתוך כל העלין. והוא שהגרגיר יותר נכבד מהם. כי צמח הצומח ותכונתו ממנו. וכן מה שצומחים ממנו האילנות. אם יהיה הוא המאכל. יהיה בתוך הפרי כמו השקד. ואם יהיה מגרעינו. יהיה הגרעין ממוצע בתוך הפרי. ולא יפנה אל המאכל. ויעזבוהו חוצה לשמרו. וכן חלמון הביצה הוא הממוצע בה. כי ממנה יהיה האפרוח וכן לב האדם הוא ממוצע בתוך חזהו מפני שהוא משכן הנפש והחום הטבעי. וכן הרוח הרואה. באמצע העין מפני שהראות בו וכאשר ראינו הדבר הזה נוהג ברוב הדברים:

וראיתי הארץ באמצע השמים והגלגלים סובבים אותה מכל צדדיה. התקיים אצלנו כי המכוון בבריאה הוא בארץ. ואח"כ הסתכלנו בכל חלקיה. וראינו העפר והמים שניהם דומם. ומצאנו הבהמות בלתי מדברים. ולא נשאר כי אם האדם. והתברר לנו כי הוא הענין המכוון בלי ספק. ודרשנו הספרים ומצאנו בהם מאמר הבורא. אנכי עשיתי ארץ ואדם עליה בראתי:

אבל מתחלת התורה ספר כל הברואים. וכאשר השלימם אמר עתה נעשה אדם. כמי שבונה ארמון (וממציאו) [אלטונא תקח: ומציעו] ומתקנו. ואח"כ מביא (עליו) [אלטונא תקח: אליו] בעליו. וכיון שהקדמתי הדברים האלה אתחיל עתה ואומר. הודיענו אלהינו ע"י נביאיו שהוא שם לאדם. יתרון על כל ברואיו. כאמרו וירדו בדגת הים וגו' וכאשר אמר במזמור ה' אדוננו מה אדיר שמך בכל הארץ מתחלתו ועד סופו. ושהוא נתן לו יכולת לעבדו. ושם אותה לפניו והשליטו עליה ושם הבחירה ברשותו וצוהו שיבחר בטוב. כאשר אמר ראה נתתי לפניך היום את החיים וגו' ואמר אחרי כן ובחרת בחיים וגו'. והעמידו לנו על המאמר הזה האותות והמופתים וקבלנוהו:

ואחר כן עיינו במלאכת העיון במה נתן לנו יתרון מצאנו יתרונו בחכמה אשר נתנה לו ולמדה אותה כאשר אמר המלמד אדם דעת. והוא בה שומר כל דבר שחלף מהפעלים ובה רואה רוב הנולדת אשר תבאנה. ובה הגיע להעביד הבהמות. לעבוד לו הארץ. ויביאו לו תבואתה ובה הגיע להוציא המים ממעמקי הארץ עד שיהיו הולכים על פניה ועוד עשה לו הגלגלים השואבים ממנה מעצמם. ובה הגיע לבנות הבתים הנכבדים וללבוש הבגדים החמודות. ולתקן המטעמים הערבים. ובה הגיע לנהוג החיילים והמחנות להנהגת המלכות והשלטון. עד שנתקנו בני אדם. ובה הגיע אל ידיעת תכונת הגלגל. והליכת הכוכבים ושיעור גרמיהם ומרחקיהם ושאר ענייניהם:

ואם יחשוב חושב. כי אשר נתן לו היתרון הוא דבר זולת האדם יראנה אלה המעלות או קצתם לזולתו. וזה מה שלא ימצאהו ובדין אם כן שיהיה המצוה המוזהר הגמול הענוש.

כי הוא קוטב העולם ומכונתו. כמו שאמר כי לה' מצוקי ארץ וישת עליהם תבל. וצדיק יסוד עולם:

וכאשר התבוננתי אלה השרשים ומה שמסתעף מהם ידעתי כי מותר האדם איננו טעות שנופלת בלבנו. ולא נוטות אל הותירנו ולא שהביאיתנו גאוה ולא עזות שנטעון אותו לנפשנו כי אם אמת ברורה וצדק מבואר ולא הותירו החכמים אלה הדברים כי אם בעבור ששמו מקום למצותו והזהרתו כאשר אמר ויאמר לאדם הן יראת ה' היא חכמה וסור מרע בינה:

וצריך שאזכור מה שדקדקתיו בשער הזה וממה שהוצרך אליו ואומר שחשבתי ואמרתי איך תהיה הכונה מכל אשר בעולם אל האדם והנה אנחנו רואים גופו קטן ונבזה והתישבתי בזה ומצאתי שאע"פ שגופו קטן נפשו רחבה מהשמים והארץ כי מדעו כולל כל אשר בם עד שהגיע לדעת מה שיש למעלה מהם אשר בו היא (עמדתם) [אלטונא תקח: עמידתם] רוצה לומר הבורא יתברך וכמו שאמר נפלאים מעשיך ונפשי יודעת מאד:

וחשבתי (בעיני) [אלטונא תקח: בענין] ימי חייו ואמרתי למה לא החיהו תמיד והתבאר לי שהבורא לא נתן לו החיים האלה הקצרים בעולם הזה אשר הוא עולם הטרח אך כאשר יסייעוהו יהיה לו החיים התמידים כאשר אמר הכתוב חיים שאל ממך נתת לו וגו' וכאשר אבאר במאמר גמול ועונש:

והשבתי איך היה עם מותר האדם בנין גופו חלוש מורכב מהדם והליחה ושתי המררות ולמה לא היו חלקיו זכות מתמידות והשיבותי המחשבה הזאת ואמרתי אם נרצה זה אנו רוצים שיברא כוכב או מלאך כי גוף האדם הוא זה הנברא מאלה התערובות והוא יותר זך מכל הדברים האלה הארציים ומה שהוא יותר זך ממנו הוא אחד מהשנים אם מלאך או כוכב ומי שיחפץ לשום גוף האדם מחלקים אינם חלקיו הוא רוצה לבטלו כמי שרצה שלא יהיו שמים כי אם מעפר ושלא תהיה ארץ כי אם מאש שרצונו הבל ומה שאיננו חכמה וכבר אמר מה רבו מעשיך ה' כלם בחכמה עשית וגו':

וחשבתי עוד בחליים הבאים עליו ואמרתי הלואי נצל מהם או נדחו מעליו ומצאתים טובים לו בעבור שישוב מחטאיו ויכנע לאלהיו ויתוקנו ענייניו כמו שאמר והוכח במכאוב על משכבו. וחשבתי עוד במשול החום והקור והרגשתו בארס זוחלי העפר והחיות המזיקות. וידעתי כי הרגשתו בזה מתקנתו כי אם לא היה מרגיש בצער. לא היה מפחד מעונש אלהיו. כי כאשר אמר אליו אני אצערך לא היה יודע מה הוא הצער. ושמהו מרגיש בצערים האלה לבעבור יכירם ויהיו לו לדמיון. כמו שאמר בחום הגדול.

כי הנה יום בא בוער כתנור. (הוא מ"ש לא נבראו רעמים אלא לפשט עקמומית שבלב. שנאמר והאלהים עשה שייראו מלפניו) ואמר בדמות העונש בארס. חמת תנינים יינם: **וחשבתי** באלה הצרכים המורכבים בו. והתאוות אשר הרבה מהם לרע לו. והתבאר לי כי החכם לא הרכיבם בו כי אם לשום כל אחת מהנה. במקומה. בשכל אשר חננו האלהים תאות המזון. להעמיד הצורה. ותאות המשגל. להעמיד תמורתו. ויתעסק בכל כפי שבאר לו והתירו. ואם הוא מתעסק בו מצד ההתר. יהיה משובח. ומתעסק בו מן האיסור. יהיה מגונה כמו שאמר תאות צדיקים אך טוב ותקות רשעים עברה. ואמר כי הלל רשע על תאות נפשו:

וחשבתי איך יעותד לו הצער המכאיב וההתמדה באש. וראיתי כי לעומת זה הנעימות התמידית. וההתמדה בגמול. ואם לא יהיו שניהם כן לא יקוה תקוה גמורה ולא ייראו יראה גמורה. וכמו שאמר. אלה לחיי עולם. ואלה לחרפות לדראון עולם וחשבתי שהוא קודם זה צוה עליו בעולם הזה להמית אותו באפני ארבעה מיתות והתבאר לי כי זה לתקנתו. ואיננה יוצאה חוץ לשכל כי השכל כשהוא רואה כי אדם האחד כשיפסד אחד מנתחיו בחלי או בארס שכריתתו תקנה בעבור הצלת שאר גופו. כן רואה מן המדברים. כי המית מי שנשחת מהם. והשחית בארץ. תקנה. בעבור שינצל שאר המין כמו שאמר והנשארים ישמעו וייראו:

ואחר אשר ספרתי אלה השבעה שערים. משער הצדק בצווי האדם הזה. אומר וכן כל מה שנדמה למאמין. ממה שדומה להם ראוי שיחשוב בו הטוב כי בלי ספק ימצא לו פנים מן החכמה כמו שאמר כל ארחות ה' חסד ואמת וגו' ואחר שבארתי איך תהיה העמידה על השערים האלה מאופני הצדק. אומר וממה שהוא נאות לצדק הבורא. וחמלתו על האדם הזה. שנתן לו כח ויכולת לעשות מה שצוהו בו ולהמנע ממה שהזהירו ממנו. וזה מבואר בשכל ובכתוב. בשכל שהחכם לא צוה אדם מה שאין ביכלתו. ולא מה שילאה מעשותו. ובכתוב כמו שאמר עמי מה עשיתי לך ומה הלאיתיך ענה בי. ועוד אמר וקוי ה' יחליפו כח. החרישו אלי איים ולאמים יחליפו כח. ואמר עוד באור הבקר יעשוה כי יש לאל ידם. ע"כ מסה"א והדעות. והוא מה שרצינו להציגו כאן מתועלת הבחינה. בטוב העולם הקטן הלזה. וכבר כללנו ג"כ דברים נאותים בזה הדרוש בסולם הבית ובמ"א:

פרק ט

בבחינת האוהבים והחברים נאמנים. אמר חכם האוהב הנאמן מי שהתנדב לך מממונו בעת רצונך ובנפשו בעת צרתך:

ואמר כשתרצה להתחבר עם אדם הכעיסהו ואם יודה לך על האמת בעת כעסו. התחבר לו ואם לאו. עזוב אותו:
ואמר אל תבטח בהודאת מי שתתן לו. עד שתמנע ממנו. כי הסובל הוא המודה. והחרד הוא הכופר:
ואמר אל תתחבר אלא למי שמכיר ערך מעלתו. אז טוב לך בחברתו:
ואמר מי שרוחו יקרה ודעתו נוחה חבורתו טובה ואהבתו מתמדת:
ואמר כשתרצה לדעת מי יאהבך. או מי ישנאך ראה מה יש בלבבך:
ואמר מי שהשליך טרחו עליך. ומנע ממך טובתו אל תאמין באהבתו:
ואמרו לחכם למי מבני אדם תאהב יותר. ואמר מי שרבו טובותיו אצלי. ושאלו במה מכיר האדם אוהבו. והשיב כשהלבבות והלשונות רצות בו. אינם צופות כי אם אהבתו. ולא מדברות כי אם בשבחו:
ואמר כשתאהוב אדם. לא תחניף לו. ולא תשאיל עליו כי שמא תמצא אויב שיספר לך מה שאין בו ויפריד בינו ובינך:
התנדב לאוהבך בנפשך וממונך ולמודעך (בטובתו) [אלטונא תקח: בטובך] בדבר הטוב ולהמון בהסברת פנים. ובנתינת שלום. ולשונאך בצדקה וחוס על תורתך וזכרה עם הכל:
הזהר ממי שאהבתו כפי הצורך. כי אם השלמת הצורך תשלם אהבתו:
ואמר אל תשיאך אהבת המלך כשהיא אוהב אותך. וכשאתה בטוח מן השר. אל תירא מן המלך:
ואמר לא אהבני אדם שלא היתה לו אהבתי זכה כל ימי ולא שנאני אדם שלא התפללתי בעדו שיישרהו הבורא ולא האמין אדם אותי על סודו וגליתיו ולא שלחתי יד בדבר שאינו הגון ולא אמרתי הן וחזרתי בי אפילו אם היתה מאבדת כל ממוני ממני ואמרתי לא בכל דבר הסבל טוב אלא על האוהב:
ואמר מי שאסף אל אהבתו השלמה בך העצה הטובה אסוף אל אהבתך. שזכה בה שתחייב עצמך לשמוע לו:
ואמר כשקיימו השרשים הלבבות יראו הציצים על הלשונות ולא תראה לך אהבה ישרה אלא מלב שלם:
ושאלו לחכם מה היא האהבה ואמר נטות הלבבות והתחברם יחד ואמר אין נקב המחט צר לשני אוהבים ואין רחב העולם די לשני שונאים והוא שארז"ל כד הויא רחימתין עזיזא אפותיא דספסרא שכיבן כו':
ואמר אין אוהב נאמן כנדיב ואין נדיב כרוח נדיבה. ואין אהבה כתוכחת מגולה בחבה אוהב טהר לב חן שפתיו רעהו מלך:

ואמר אחד יקל אדם או יקר בעת המבחן:
ואמר מי שמאריך לך שלומו ומונע ממך טובתו בצורה המצויירי' תמצא דוגמתו:
ואמר האכילה עם האוהב מרקחת ועם השונא או הכילי קדחת:
ואמר מי שלא יסבול מאוהבו חטא הקל ישיבהו אויבו בנקל:
שאלו לחכם את מי תאהב יותר אחיך או חברך והשיב אין אני אוהב את אחי ואף שהוא עצמי ובשרי עד שיהא איש כלבבי וחברי:
ואמר אחד השמר מהתחבר למי שלא תקבל ממנו טובה הן בתורה הן בד"א ומדה חשיבה:
ואמר אחד חשוד כל אדם והשמר ממנו ואל תהלל אותו עד שבכל דבר תבחננו:
ואמר המשכיל שומר עצמו מאוהביו יותר ממה שישמור עצמו מאויביו:
ואמר בעת הזעם אלף אוהבים לא יצדיקוך ובעת הרצון אלף אויבים לא יזיקוך:
ואמר אוהבך מי שיעזור אותך. **ואמר** בעת הצורך תכיר חברך ואח לצרה יולד: **ואמר** מי שיבטח בזולת נאמן לא יאשים כי אם נפשו מבטח בוגד כו'. איבת המשכיל טובה מאהבת הכסיל אם ראית ת"ח נוקם ונוטר כנחש חגרהו על מתניך. ע"ה חסיד אל תדור בשכנותו. מניעתך השאלה לשואל טובה משתבטיחהו תוחלת ממושכה מחלת לב:
אין חכם מי שידע הטוב מן הרע אלא מי שיבחן משני דברים רעים: **אמר** מחובת קרבת הקרוב להציע לו טובתיך ולהעביר ממנו רעתך עדש"ה על כל פשעים תכסה אהבה מכסה פשע מבקש אהבה:
ואמר אין טוב בצידה כשלא תספיק. הוא מאמר חז"ל טובת רשעים אינה שלמה וכל טובתן של רשעים רעה היא אצל צדיקים:
ואמר הזהר מן הנאמן. ואל תאמן בבעל הונאה. ואמר הזאב לא יהא נאמן. הוא ש"ה בשפתיו ינכר שונאו כי יחנן קולו אל תאמין בו. ואמר הנביא היהפוך כושי עורו גו' גם אתם תוכלו להטיב:
ואמר אל תבטח במי שישחק בפניך אמר איוב אשחק אליהם לא יאמינו ואור פני לא יפילון:
ואמר בעת הערכות יוודע בעל המרוצה. **ואמר** נגלה השחר לבעל העינים. ואמר אין רצונו להחיותך מי שהקריבך אל האריה. **ואמר** טעות הנכבד גדולה לפי מעלתו. הוא דבר חז"ל שגגת תלמוד עולה זדון:
ואמר בני אדם ברשותך בעוד שיקווך: **ואמר** המשכיל מי שיסתכל בחברו כמו בנפשו. **ואמר** ייקר בעיניך מי שלא יצטרך לך: **ואמר** לא ידאג הנאמן מן המכזב: **ואמר** מי

שהתנדב לך באהבתו. כבר השוה אותך לנפשו. ואמר מי שהוא נאמן לאוהביו תקן דרכו. ומי שיחלקו אמריו. ראוי לכל בני אדם לאהבו (אם מוחזק בתם וישר אבל צריך להשמר מהרמאים הבקיאים באומנות זו הקל. וצדים ברשת ארשת שפתיהם נפשות נקיים כמ"ש כי החליק אליו בעיניו ואומר יחלק משמן חכה הולך אחריה גו' בחלק שפתיה תדיחנו. ופה חלק יעשה מדחה. גבר מחליק על רעהו רשת פורש על פעמיו. לשון רכה תשבר גרם. והרבה כזה: **ואמר** די במה שיש בעולם מקניני השמחה. אהבת אנשי דין ומוסר. **ואמר** מי שהיה אהבתו בכבוד. תעמוד גדולתו על בני אדם. ואמר לא יחייב המשכיל אמונת האהבה אלא לאנשי האמונה:

ואמר השלים החסד מי שיתחסד לבלתי קנות תועלת. ולבלתי הרחק ממנו הנזק: **ואמר** שים כוונתך לרומם מי שנתן לך באהבתו יתרון על קרוביך. **ואמר** מי שיקחה להראות נדיבותיך בשאילותיו. שים היאוש והמניעות פרי יגיעתו. **ואמר** ראוי הוא לחיבתך. מי שיציק אותך במעלתו. ומי שיתקרב אליך בקרבת החכמה תן לו חלק מן התועלת. **ואמר** טוב היחס עוזר אל המוסר. ובשמירת הברית תגדל האהבה: **ואמר** מי שמתבייש מאחרים. ולא יתבייש מעצמו. אין לנפשו ערך בעניו: והיה מתפלל לאל לשמרו מאוהביו. לפי שלא יוכל להשמר מהם:

ושאלו לחכם מה היה הדבר אשר הרבה שונאיך. אמר כי לא ישרה בעיני חברתם. ואמרו ומדוע לא ישרו בעיניך ואמר מפני שניסיתי אותם. ואמרו לחכם מדוע אתה סובל גדופי בני אדם. ואמר כי אנחנו שוים במומים. ואני בעיניהם כאשר הם בעיני. ואמרו לחכם מדוע לא תאהב חברת ב"א. ואמר כי לא ישרה בעיני ולכן ארחק מהם. ושאלו לחכם מה לו לפלוני כי רחק מעליך אמר ישתוה בעיני הרחקתו וקרבתו. אמרו לו הוא סוטם אותך להזיק לך. אמר מי שיחשוב שיוכל להזיקני יועיל לנפשו אם יוכל: **ואמר** אל יירע בעיניך שנאת מי שרצונו משקר: **ואמר** דע כי לא תשיג מה שתאהב עד שתסבול דברים רבים מאשר תשנא. ולא תנצל ממה שיכבד עליך עד אשר תרחק ממה שתאהב: **ואמר** ברצותך שתתקיים אהבתך בלב אדם תיטיב אליו. ואמר אל תאהב אלא מבקש יושר. ואל תפקיד סודך אלא לנאמן:

ואמר לא נקרא הריע ריע. כי אם לאומנתו לך. ונקרא האויב אויב. מפני שהוא מזיק לך. **ואמר** לבות בני חורין. מבצר הסודות: **ואמר** אשרי מי שמתעסק לבו בהודאת הטובה. ואל יכחש בה. ואמר מי שיחשוב עליך טוב. הצדק מחשבתו והכר טוב למי שיכירהו לך אם יהא נכבד או נקלה. **ואמר** אל תשיאו לנפשותיכם לעשות מעשה בלי בחינה ואל ישיאכם אדם במבטא ובמפעל לעשות מה שאינו ראוי. **ואמר** האהבה תהיה בין

שני משכילים. מפני שתאות אל השכל והיא ממינו ולא תהיה בין שני כסילים מפני שאינה נאותה אל השטות כי השכל הולך על קו המישור. ועל כן יתכן שיתחברו בו שני אנשים על דרך אחת. והשטות אינו נוהג על סדר. על כן לא יתכן שיתחברו בו שני אנשים. **ואמר** אין חבר טוב כנועם המדות. **ואמר** אל תדבר לפני איש. עד אשר תשמע דבריו. ותעריך מה שיש בנפשך יותר ממנו ממדות טובות. החריש ואסוף בלבך הדברים אשר תוסיף עליו. ממה שהתבוננת ממנו (כר"ג מי שאין תוכו כברו אל יכנס לבה"מ. וארי' אל יכנסו תלמידי ר"מ מפני שקנטרנים הן) ואם יהיה בנפשו יתרון. אז ראוי לך שתפזר להוסיף הדבר הנוסף על מה שיש לך ונכנס אדם לפני מלך ושמלותיו בלות. ודבר לפניו והיטיב לדבר. ושאלו אותו וענה כהוגן. ויאמר המלך אליו. לו היתה כסותך כתקון אמריך. אז היית נותן לגופך חוק מן הקשוט. אשר נתנה לנפשך חוקה מן הדעת. ואמר אדוני המלך המאמר יכלתי עליו. אבל הכסות אתה תוכל עליה אז צוה המלך להלבישו מחלצות והיטיב לו. ואחד אמר לאחד מן המלכים נכנסתי אליך בתקוה. וקבלתי רוע מוסרך בסבל. וראיתי לפניך אנשים הקריבם המזל אליך. ואחרים הרחיקם המזל. ואין ראוי אל הקרוב לבטוח ולא לרחוק להתייאש. כי תחילת הידיעה המבחן על כן בחון וחקור. ושמע מלך שני אנשים מאנשיו מתקוטטים זה עם זה וכל אחד יבזה את חבירו והיו קודם לכן חברים אוהבים זה לזה. ואמר ליושבים לפניו יאות לאיש בעת שיבחר חבר שימעיט קרבתו. ויזהר מרוב חברותו ולא יהיה רגיל עמו במה שיהיה ספק:

ואמר דע כי קרבת החלוש והתחברותו יחשב רמאות וחונף. וקרבת החזק והתחברותו. תחשב צניעות וענוה צדק ונפש יקרה:

ואמר מה שיאהבו בני אדם. היא הענוה והצניעות וחלק המאמר ומה שיתמהו ממנו. אומץ הלב. ויקר הרוח. לכן קבוץ שני הדרכים תכלול אהבת בני אדם (ע"ע בעלית מלוכה) ואמר שנאתך במי שיאהבך בוז. ואהבתך במי שישנאך. זולות הנפש:

ואמר מבחן האדם שכלו כאשר מבחן הזהב האש:

ואמר החכם ידע הכסיל מפני שהי' בנערותו כסיל והכסיל לא ידע את החכם. מפני שלא היה חכם. ואמר הכסיל אויב נפשו ואיך יהי' אוהב לזולתו. ואמר מי שישבח אותך ללא גמול מהר לגמול אותו פן יהפך השבח גדוף:

ואמר עשותך חסד לבן חורין. יעוררהו לגמלך. ועשותך חסד לנבל יעוררהו להוסיף שנית לשאול:

וכשתתמה על ענין בני אדם. תשוטט במחשבותיך על מדותיך. כי יש לכל אדם סודות ומתנות מאת הבורא. אין לך אדם שאין לו שעה כו'. **ואמר** כי האהבה והאיבה תהיה

על שלשה חלקים או לחבור הרוחות. ולא יהא לאדם מנוס מאהבת חברו. או לתועלת והנאה. או לדאגה ושמחה. וזה פרושם כי חבור הרוחות יהיה בהיות החמה והלבנה בשני מולדות. במזל אחד אוהבים זה לזה במבט אהבה. או חצי אהבה וכשיזדמן זה יהיו בעלי שני המולדות קשורים בעבותות אהבה. ויאהבו זה לזה. וכאשר תהיה אהבתם לדאגה או לשמחה. כשיהיו במולד שניהם במזל אחד. או יביט צומח זה לצומח זה מאהבה. או חצי אהבה. וכאשר תהיה אהבתם לתועלת והנאה כשיהיו גדולי ההצלחה במזל אחד. ויביט גודל זה לגודל זה מאהבה או חצי אהבה זה יורה כי ישיג זה מזה תועלת ויהיה התועלת ביניהם סבת אהבה. או יהיה להם ההזק מצד אחד והרעה אשר תמצאם. ותהיה דאגתם אחת על כן יתחברו. ויתחזק כל זה מבני הכוכבים הטובים בשעת הלדה. ויחלישהו מבני הכוכבים הרעים:

ואמר לא תהיה שלם עד יבטח ממך אויבך כל שכן כשלא יבטח בך אוהבך:

ואמר ייראו מי שישנאהו לבכם. **ואמר** מי שלא יכיר הטוב מן הרע הציגהו עם הבהמות. והיה מנהג החכם לשתוק במעמד הקהל ובקשו ממנו (לרב) [אלטונא תקח: לדבר] לא רצה כי היה אומר ער שיבואו ב"א (וכשיבא) [אלטונא תקח: וכשבא] חכם חברו (אלטונא תקח: ו)אמר דברו כי כבר באו ב"א כמ"ש המתן עד שיכנסו בעלי תריסים לבה"מ. **ואמר** חכם חולק. טוב מכסיל מודה טובה תוכחת מגולה גו'. כמים הפנים גו' כן לב ב"א. לבות בני אדם כמראות. ואמר מבחר הריעים מי שישיב רעיו מן הרע אל הטוב. ותוקף הגבורה מי (שידחק) [אלטונא תקח: שידחה] בה ההזק מבני אדם. וצוה היה חושד מי שתכיר. ונזהר ממי שלא תכיר. ולא תטעום צמח אשר לא תדעהו ואמר המנסה יוסיף דעת:

ואמר לא תתקן לבעל הטעות טעותו. כי ילמוד ממך חכמה. וישוב לך לאויב:

ואמר מי שישרו מדותיו תנעם מחיתו ותאריך שלותו. וימעטו אויביו. ונועם המדות ינחיל אהבה ויחזק הידידות. והוא מביא אל המעשים הטובים. כאשר רוע המדות מביא אל מעשים רעים. ומי שישרו מדותיו. תתחזק אהבתו וימשכו הלבבות לקראתו ומי שירעו מדותיו תגדל איבתו וכל רואיו ידודו ממנו ונועם המדות גורם הצדקות והמעשים העליונים. ומי שינעמו מדותיו. יהיה אהוב. ומי שירעו מדותיו. יהיה מאוס:

ואמר מגלה סוד אין לו שכל ואמר מי שיגלה סודו אינו נאמן בנפשו. וק"ו שאינו נאמן בסוד זולתו והעלמת הסוד סבת האהבה:

ואמר הכזב והחונף שתי סבות לחשוף כל דבר ולהפר כל אהבה:

אם תרצה להיות אהוב תאהוב ומי שירצה להיות אהוב מבני אדם יתנהג עמהם במוסר הטוב וההנאה מביאה לידי אהבה. כמו שהיזק מביא לידי שנאה. (ודע שאם יש לאל ידך לא תשכח להיטיב ולהנות מהטוב אשר ייטב לך ה'. כמ"ש בדוד המע"ה ששלח לזקני יהודה גו' משלל אויבי ה' ולא לבד לנצרכים ולראוים פשיסא כי זה כל האדם חסד ואמת מן ינצרוהו. אלא גם למי שאינו צריך לטובתך ולהנאתך תפקדהו לפרקים בהראות אות אהבה וחבה עם איזה הנאה ותענוג אשר יחסר לו. כי ע"י זה תתקשר החבה והאחוה בין בני אדם כשישתתפו זה עם זה בטובה והאומר שלי שלי ושלך שלך זו מדת סדום אלא חלק ממה שהשפיע לך הגומל חסד חנם לחברך. אף אם לא גמלך טוב. וגם אין לו כל כך צורך בה. ותהיה מכת האומר שלי ושלך שלך חסיד. ואחז"ל גדולה לגימה שמקרבת את הרחוקים אולם במי שיש לו חובה עליך לכבדו ולחבבו אצ"ל שלא תמנע מהראות חבתך הפרטית אליו באשר תמצא ידך (ושושבינות נגבית בב"ד) ואפי' אינו צריך לכך ואחז"ל שע"י מניעת פקודת תגמולי ההנאה ב"א רגילים לידור הנאה זה מזה דא"ל לא מלכא אנא דמהנינא לך ולא מהנית לי. ואם אינו רוצה ליהנות ממך כל עיקר. אף אתה דור הנאה ממנו. שכך אמרו לא כלבא אנא דמהנית לי ולא מהנינא לך כי הוא לחם העצבים ומאן דאכיל דלאו דיליה בהית לאסתכולי ביה והרי אתה מתבייש להסתכל בפניו על כן תדע להזהר מאדם כזה שמתרחק מליהנות כלל משלך כי הוא מתייירא פן תבוא לידי הנאתו בשום פעם לכן אפי' אם יפציר בך ללחום בלחמו ולמסוך שכר עמו. אל תאבה ואל תשמע אל תתאו למטעמותיו כי כמו שער בנפשו. כן הוא. אכול ושתה יאמר לך ולבו בל עמך ואם הצריכך זמנך ליהנות משל אחרים ואין לאל ידך לשלם גמולם. לפחות השתדל לעשות הטוב בעיניהם בכל אשר תשיג ידך. להודיע טוב רצונך והכרתך טובתם עליך. והודאתך בפועל ובמעשה לא בדבור רחב ושפת יתר כי הוא חומץ על נתר):

אמרו כשאתה חולק כבוד לאוהבך כראוי לו ואינו חולק לך מה שראוי לך. טוב שתעזבנו. וכל אוהב שמתהפך ומשתנה באהבתו. חשוב אותו כשונא ואל תבטח בו לעולם:

החכם שכלו מצרף לכז"ב וכור לזהב האהבה מבחן:

הרשע שומר משמרת שפולטת יין ידידות וחבה. וקולטת שמרי האיבה רעהו בעיניו לא יוחן:

הצבוע בידו מאזני מרמה לעשוק אהב בהם יכרע שכלו כי פנה אל רהב. ויעלה באשו ותעל צחן:

הלץ בבית הסורים רע טוחן ואינו מוצא אלא סובין ומורסן יהי למלא בטנו עדי ישחן:

הפתי שכלו ספוג או משפך. פשט"א מהפך בעיני אלהים ואדם לא ימצא חן:

ז

עלית הבטחון

פתח השער. אמר בח"ה ז"ל מה שצריך יותר מכל הדברים לעובד האלהים. הוא הבטחון עליו בכל דבריו בעבור מה שיש בו מן התועלות הגדולות. בענין התורה ובענין העולם. ותועלותיו בו בתורתו. מהם מנוחת נפשו ובטחונו על אלהיו יתברך. כמו שהעבד חייב לבטוח על אדוניו מפני שאם איננו בוטח באלהים. בוטח בזולתו ומי שבוטח בזולת ה' מסיר השם השגחתו מעליו ומניח אותו ביד מי שבטח עליו ויהיה כמו שנאמר בו כי שתים רעות עשה עמי אותי עזבו מקור מים חיים לחצוב להם בורות נשברים וגו' ואמר הכתוב ברוך הגבר אשר יבטח בה' והיה ה' מבטחו ואמר אשרי הגבר אשר שם ה' מבטחו ולא פנה אל רהבים ושטי כזב ואמר ארור הגבר אשר יבטח באדם ושם בשר זרועו. ומן ה' יסור לבו. ואם יבטח על חכמתו ותחבולותיו וכח גופו והשתדלותו ייגע לריק ויחלש כחו. ותקצר תחבולתו מהשיג חפצו כמש"ה לוכד חכמים בערמם. ואמר שבתי וראה תחת השמש. כי לא לקלים המרוץ ולא לגבורים המלחמה. ואמר כפירים רשו ורעבו ודורשי ה' לא יחסרו כל טוב. ואם יבטח ברוב עשרו. יוסר ממנו וישאר לזולתו. כמש"ה עשיר ישכב ולא יאסף. עיניו פקח ואיננו. ואמר התעיף עינך בו ואיננו וגו' ואמר בחצי ימיו יעזבנו וגו'. או תמנע ממנו הנאתו בו כמש"ה ולא ישליטנו האלהים לאכול ממנו. ויהיה אצלו פקדון ששומר אותו מן הפגעים. עד שישוב למי שהוא ראוי לו כמ"ש ולחוטא נתן ענין לאסוף ולכנוס לתת לטוב לפני האלהים, ואמר יכין וצדיק ילבש וכסף נקי יחלוק (ואומר וצפון לצדיק חיל חוטא). ואפשר שיהא הממון סבת רעתו ואבדון נפשו. כמ"ש וגם זו רעה חולה עושר שמור לבעליו לרעתו. ומהם שהבוטח בהי"ת יביאנו הבטחון עליו. שלא יעבוד זולתו. ושלא יקוה לאיש ולא ייחל לבני אדם. ולא יעבדם להתרצות אליהם ולא יחניף להם ולא יסכים עמהם. בבלתי עבודת השם. ולא יפחידהו ענינם. ולא יירא ממחלקותם אבל יתפשט מבגדי טובתם וטרח הודאתם. וחובת תגמולם. ואם יוכיח אותם לא יזהר בכבודם. ואם יכלימם לא יבוש מהם. ולא ייפה להם השקר כמש"ה והי' אלהים יעזר לי ע"כ לא נכלמתי. ע"כ שמתי פני כחלמיש ואדע כי לא אבוש. ואמר אל תירא מפניהם ומדבריהם אל תחת (ואמר ושמתיך לחומת נחושת בצורה) ואמר כשמיר חזק מצור נתתי מצחך ומהם שהבוטח בה' יביאהו בטחונו לפנות את לבבו מעניני העולם. וליחד לבבו לעניני העבודה ויהא דומה (בנוחת) [אלטונא תקח: במנוחת] נפשו ורוחב לבו ומעוט דאגתו לבעל האלקימיא והוא היודע להפך הכסף

לזהב. והנחשת והבדיל לכסף ע"י חכמה ומעשה ועוד כי הבוטח באלהים יש לו עליו יתרון בעשרה דברים:

תחלתם שבעל הכימיאה צריך לדברים מיוחדים למלאכה. לא יגמר לו דבר זולתם ולא ימצאם בכל עת ובכל מקום. והבוטח באלהים טרפו מובטח לו מכל סבה מסבות העולם. כמש"ה כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם וגו'. כי הסבות אינן נבצרות ממנו בכל עת ובכל מקום. כאשר ידעת מדבר אליהו עם העורבים. ועם האשה האלמנה. ועוגת רצפים וצפחת המים ודבר עובדיהו עם הנביאים. שאמר ואחביא מנביאי ה' מאה איש וגו' ואכלכלם לחם ומים ואמר כפירים רשו ורעבו ודורשי ה' לא יחסרו כל טוב. ואמר יראו את ה' קדושיו כי אין מחסור ליראיו:

והשני כי בעל הכימיא צריך למעשים ולמלאכות. לא ישלם לו חפצו זולתם. ואפשר שימיתהו ריחם ועשנם. עם התמדת העבודה. ואורך היגיעה בהם לילה ויומם. והבוטח באל בבטחה מהפגעים. ולבו בטוח ממצוא הרעות וכל אשר יבואנו מאת האלהים. יהיה לו לששון ולשמחה. וטרפו בא אליו במנוחה והשקט ושלוה. כמ"ש בנאות דשא ירביצני על מי מנוחות ינהלני:

והשלישי כי בעל הכימיא אינו מאמין על סודו זולתו. מיראתו על נפשו. והבוטח באלהים איננו ירא משום אדם בבטחונו אבל הוא מתפאר בו כמ"ש דוד המע"ה באלהים בטחתי לא אירא מה יעשה אדם לי:

והרביעי כי בעל הכימיא אינו נמלט מהזמין מהזהב והכסף הרבה לעת צרכו או שלא יזמין מהם כלום אלא כפי שיספיק לזמן מועט. ואם יזמין ממנו הרבה. יהיה כל ימיו מפחד על נפשו שלא יאבד ממנו. בעניני סבות האבדה. ולא ישקוט לבו ולא תנוח נפשו מפחדו עליו מהמלך והעם. ואם לא יזמין מהם אלא למלאות מחסורו זמן מועט אפשר שיבצר ממנו המעשה בעת הצורך הגדול אליו מפני המנע סבות מסבותיו ממנו. והבוטח באלהים בטחונו חזק באלהיו שיטריף אותו כרצונו בעת שירצה ובמקום שירצה כאשר יטריף העובר ברחם אמו. והאפרוח בתוך הביצה אשר אין בה מקום מפולש להכנס אליו מחוצה. והעוף באויר והדגים במים והנמלה הקטנה עם חלישותה ויבצר הטרף מהארי עם תקפו בקצת הימים כמ"ש כפירים רשו ורעבו גו' ואמר לא ירעיב ה' נפש צדיק. ואומר נער הייתי גם זקנתי ולא ראיתי צדיק נעזב וזרעו מבקש לחם:

והחמישי שבעל הכימיא תחת יראה ופחד על מלאכתו. מן המלך ועד הקטן שבעם. והבוטח באלהים ייראוהו המלכים ונכבדי בני אדם. אף האבנים והחיות מבקשים רצונו.

כמ"ש במזמור יושב בסתר עליון עד אחריתו ואומר בשש צרות יצילך גו' ברעב פדך ממות עד סוף הענין:

והששי שבעל הכימיא אינו בטוח מהחליים והמדוים שמערבבין עליו שמחתו בעשרו ואינם מניחים אותו ליהנות ממה שיש לו. ולא להתענג במה שהשיגה ידו. והבוטח בה' בטוח מן המדוים והחליים. אלא ע"ד הכפרה או התמורה (להמיר לו עולם עובר בעולם עומד ולהיטיב אחריתו) כמשה"כ וייעפו נערים וייגעו ובחורים כשול יכשלו. וקוי ה' יחליפו כח ואמר כי זרועות רשעים תשברנה וגו':

והשביעי שבעל הכימיא אפשר שלא יגיע אל מזונו במה שיש אצלו מן הזהב והכסף. מפני שלא יהיה האוכל נמצא בעירו בקצת העתים כמ"ש כספם בחוצות ישליכו ואמר גם כספם גם זהבם לא יוכל להצילם והבוטח בה' לא יבצר ממנו מזונו בכל עת ובכל מקום עד סוף ימיו כמ"ש ברעב פדך ממות ואמר ה' רועי לא אחסר ואמר לא יבושו בעת רעה ובימי רעבון ישבעו:

והשמיני שבעל הכימיא אינו מתעכב בשום מקום מיראת שמא יתגלה סודו. והבוטח באלהים בבטחה בארצו ובמנוחת נפש במקומו כמ"ש בטח בה' ועשה טוב שכון ארץ ורעה אמונה. ואמר וצדיקים יירשו ארץ וישכנו לעד עליה:

והתשיעי שבעל הכימיא. לא תלונו באחריתו ולא ישיג בה זולת הבטחון מן הריש והצורך לבני אדם והבוטח בהי ילונו גמול בטחונו בעוה"ז ולעוה"ב כמ"ש והבוטח בה' חסד יסובבנו, ואמר מה רב טובך אשר צפנת ליראיך וגו':

והעשירי שבעל הכימיא אם יודע ענינו תהיה סבת מותו. מפני שמה שהוא משתדל וטורח בו. הפך הנהגת העולם ומנהיג הכל (ישלוט) [אלטונא תקח: ישליט] עליו מי שימיתהו. כשאינו יודע להעלים את סודו (כי מתת אלהים היא. ואין ראוי לבעט בברכתו. ולגלות דבר סוד כמוס בחכמת הטבע לבלתי ראוים. שהזיקן מרובה משכרם בהמצא להם הכסף והזהב בשפע גדול לכל חפצם וישתמשו בו להשחתת העולם. כענין שכתוב וכסף הרביתי להם וזהב עשו לבעל. ונאמר יש עושר שמור גו'. לכן המגלה אותה לשאינו צנוע נענש. אבל עטרת חכמים עשרם ואת ישרים סודו. שהכל פעל ה' למענהו אך אין בזה עון אשר חטא שיהפך וישביח צורת מין מתכת אחד ותכונתו לזולתו ויעלהו למדרגה חשובה זוהי חכמה ובקיאות ואומנות גדולה. וכבוד בורא הכל היא מלאכה מעולה ויקרה כזאת. ולגודל חשיבותה הסתירה מהבלתי ראוים כאמור) והבוטח בה' כאשר יוודע בטחונו יגדל בעיני הבריות ויכבדוהו בני אדם ויתברכו בקרבתו ובראייתו

ויהיה גורם לתקנת עירו. ולדחות הפגעים מעל אנשי מקומו כמ"ש וצדיק יסוד עולם. וכענין לוט בצוער:

ומתועלת הבטחון בה' בענין התורה הבוטח בה' אם הוא בעל ממון. ימהר להוציא חובות האלהים וחובות בני אדם ממנו. בנפש חפצה ורוח נדיבה. ואם איננו בעל ממון יראה כי חסרון הממון. טובה מטובות המקום עליו מפני שנסתלקו מעליו החובות. שהוא חייב בהם לאלהים ולבני אדם בעבורו ומעוט טרדת לבו בשמירתו והנהגתו. כמו שנא' על אחד מהחסידים שהיה אומר המקום יצילני מפזור הנפש אמרו לו מהו פזור הנפש. אמר שיהיה לי ממון בראש כל נהר ובראש כל קריה. והוא מה שאמרו ז"ל מרבה נכסים מרבה דאגה. ואמרו איזהו עשיר השמח בחלקו ומהם כי הבוטח בה' לא ימנענו רוב הממון מבטוח בה'. מפני שאיננו סומך על הממון. והוא בעיניו כפקדון צוה להשתמש בו על פנים מיוחדים ובענינים מיוחדים לזמן קצוב ואם יתמיד קיומו אצלו. לא יבעט בעבורו ולא יזכור טובתו למי שצוה לתת לו ממנו ולא יבקש עליו גמול הודאה ושבח אבל הוא מודה לבוראו יתברך אשר שמהו סבה לטובות ואם יאבד הממון ממנו לא ידאג ולא יאבל לחסרונו אך הוא מודה לאלהיו בקחתו פקדונו מאתו. כאשר הודה בנתינתו לו (כמ"ש איוב ה' נתן גו' וישים אשם נפשו ויצדיק דינו) וישמח בחלקו. ואיננו מבקש הזק זולתו ולא יחמוד אדם בממונו כמש"ה צדיק אוכל לשובע נפשו:

אך תועלות הבטחון בעולם. מהם מנוחת הלב מן הדאגות העולמיות והשלוה מנדנוד הנפש וצערה לחסרון תאותיה הגופניות. והוא בהשקט ובבטחה ובשלוה בעוה"ז כמ"ש ברוך הגבר אשר יבטח בה' והיה ה' מבטחו ואמר והיה כעץ שתול על פלגי מים ועל יובל ישלח שרשיו וגו' ומהם מנוחת הנפש מלכת בדרכים הרחוקים אשר היא מכלה הגופות. וממהרת השלמת ימי החיים כמ"ש ענה בדרך כחי קצר ימי ונאמר על אחד מהפרושים כי הלך אל ארץ רחוקה לבקש הטרף בתחלת פרישותו ופגע אחד מעובדי הצלמים בעיר אשר הלך אליה אמר לו הפרוש כמה אתם בתכלית העורון ומעוט ההבנה בעבודתכם לצלמי'. א"ל האמגושי ומה אתה עובד א"ל הפרוש אני עובד הבורא היכול המכלכל האחד. המטריף אשר אין כמוהו. א"ל האמגושי פעלך סותר את דבריך. א"ל הפרוש והיאך. א"ל אילו היה מה שאמרת אמת היה מטריפך בעירך כמו שהטריפך הנה ולא היית טורח לבוא אל ארץ רחוקה כזאת ונפסקה טענת הפרוש ושב לארצו וקבל הפרישות מן העת ההיא ולא יצא מעירו אח"כ:

(**אמר** שלה (הייתי) [אלטונא תקח: שלה הוית] בביתי וגלגל החוזר גלגלני וטלטלני אל ארץ רחבת ידים כדור צנפני. ולא ממעוט בטחוני בקוני חלילה. אבל גזרת עלאה היא ואף

היא לטובה ושומע לעצה חכם. שכן צוו חכמים מאן דביש ליה בהאי מתא ליזל למתא אחריתא וזה משלש טעמים אם עונותיו מנעו הטוב ממנו במקומו הרי גלות מכפרת עון ואם לאו אלא עונות אנשי המקום גורמים שהיחיד נמשך אחר הרוב א"כ מהר המלט ימלט מן המקום ולא יספה עמהם בלא משפט או שמא נסיון הוא. (כמ"ש בס"ד בבית נתיבות יע"ש) ואין אחד מאבותינו הראשונים ועמודי אומתנו הזקנים שלא נטרדו בגלות וטלטול מארץ אל ארץ. לבקש טרפם והצלתם. צא ולמד מאבות השלשה ומרע"ה ודוד המע"ה וזולתם נביאים וחסידים רבים קבלו עליהם עול גלות וע"כ דבר תמוה הוא שלא מצא אותו פרוש ידיו ורגליו לענות הכסיל כאולתו ולהשיבו על עקב בשתו. וי"ל עיקר טעמו של הפרוש שחזר למקומו היה מחמת שראה שיצא שכרו בטלטולו בהפסדו מפני רשעות אנשי המקום שהלך לשם. שהיו עובדי אלילים והיה ירא פן תדבקתהו הרעה שם בסבתם לפיכך הסכים לשוב למקומו. נמצא שכר גלותו כפול. ולא חשש להשיב את הכסיל פן יבוז לשכל מליו וקיים בו אל תען) ומהם. מנוחת הנפש והגוף מן המעשים הקשים והמלאכות המיגעות את הגופות ועזוב עבודת המלכים וחמוס אנשיהם והבוטח בה' הוא תובע מסבות הטרף מה שיש בו יותר מנוחה לגופו. ושם טוב לו ופנאי (לבבו) [אלטונא תקח: ללבו]. ומה שהוא מפיק יותר לחובות תורתו עם אמונתו כי הסבה לא תוסיף לו בחקו ולא תחסרהו ממנו מאומה. אלא בגזרת האל יתברך. כמ"ש כי לא ממוצא וממערב ולא ממדבר הרים וגו' ונאמר בנאות דשא ירביצני וגו' ומהם מעוט צער נפשו במסחר אם יתעכב אצלו או פרקמטיא. או אם לא יוכל לגבות חובו אם יפגעהו חולי בגופו מפני שהוא יודע כי הבורא יתברך מתקן ענינו יותר ממנו ובוחר לו טוב יותר ממה שהוא בוחר לעצמו כמו שאמר אך לאלהים דומי נפשי כי ממנו תקותי ומהם שמחתו בכל ענין שיעתיקהו אליו. ואם יהיה כנגד טבעו מפני בטחונו באלהיו. שלא יעשה לו אלא הטוב לו בכל ענין כאשר תעשה האם החומלת לבנה ברחיצתו וחתולו וקשירתו והתרתו על כרחו כמש"ה אם לא שויתי ודוממתי נפשי כגמל עלי אמו וגו':

וכיון שבארתי מתועלות הבטחון באלהים. והנאותיו בתורה ובעולם מה שנזדמן לי. אבאר עתה מענין הבטחון שבעה דברים אחד מהם מהו הבטחון והשני בסבות הבטחון על הברואים והשלישי בבאור ההקדמות אשר בעבורם יתחייב הבטחון באלהים וחיוב העסק בסבות והרביעי בבאור הדברים אשר בהם יהיה הבטחון וחיוב שבחו וגנותו בהם. והחמישי בהפרש בין עסק הבוטח באלהים בסבות הטרף ובין עסק מי שאינו בוטח באלהים בהם. והששי בבאור אופני חיוב גנות דעת האומרים באריכות התאוות בעולם ומיחלים נפשותם בקבלת עבודת האלהים כשיגיעו לחפצם בו והם בעלי המשכונות

והשביעי במפסידי הבטחון באלהים. וכל מה שצריך לדבר בענין הבטחון ולקצר בחלקיו:

פרק א

אך מהות הבטחון היא מנוחת נפש הבוטח. ושיהיה לבו סמוך על מי שבטח עליו שיעשה הטוב והנכון לו בענין אשר יבטח עליו. כפי יכלתו ודעתו במה שמפיק טובתו. אבל העיקר אשר בעבורו יהיה הבטחון מן הבוטח אם יפקד לא ימצא הבטחון הוא שיהיה לבו בטוח במי שיבטח בו שיקיים מה שאמר. ויעשה מה שערב. ויחשוב עליו הטוב במה שלא התנה לו ולא ערב עשוהו שיעשהו נדבה וחסד.

פרק ב

אך הסבות אשר בהן יתכן הבטחון מהבוטח על הברואים הן שבע:

אחת מהן הרחמים והחמלה והאהבה. כי האדם שהוא יודע בחברו שהוא מרחם וחומל עליו יבטח בו ותנוח נפשו עליו בכל מה שיטריחהו מענייניו:

והשנית שיהיה יודע בו עם אהבתו שאיננו מתעלם ממנו ולא מתעצל בחפצו. אבל הוא יודע בו שהוא משתדל ומסכים לעשותו כי אם לא יתברר לו ממנו כל זה. לא יהיה בטחונו עליו שלם. מפני שהוא יודע התעלמותו ורפיונו בחפצו וכאשר יתקבצו לבוטח ממי שבטח בו שתי המדות האלה גודל רחמנותו עליו ורוב השגחתו על ענייניו יבטח בו מבלי ספק:

והשלישית שיהיה חזק לא ינוצח באשר הוא חפץ ולא ימנעהו מונע מעשות בקשת הבוטח. כי אם היה חלש לא ישלם הבטחון עליו. אע"פ שנתברר שהוא מרחם ומשגיח. מפני המנע דברים ממנו ברוב הענינים. וכאשר יתקבצו בו שלש המדות האלה יהיה הבטחון עליו יותר ראוי:

והרביעית שיהיה יודע באופני תועלות הבוטח עליו. ולא יעלם ממנו מה שהוא טוב לו בנסתר ובנראה ומה שייטב בו ענינו. כי אם לא ידע כל זה לא תנוח נפש הבוטח עליו. וכאשר יתקבצו לו בו דעתו בתועלותיו ויכלתו בהם ורוב השגחתו עליהם וחמלתו עליו יחזק בטחונו בו בלי ספק:

והחמישית שיהיה מתייחד בהנהגת הבוטח עליו. מתחלת הוייתו וגדולו וינקותו ונערותו ובחרותו וישישותו וזקנתו. עד תכלית ענינו וכשיתברר ממנו כל זה לבוטח. יתחייב שתנוח נפשו עליו וישען אליו. בעבור מה שקדם לו עליו מן הטובות העודפות. והתועלות המתמידות ויהיה זה מחייב חזקת בטחונו בו:

והששית שיהא ענין הבוטח מסור בידו. ולא יוכל אדם להזיקו ולהועילו ולא להיטיב אליו ולא לדחות נזק מעליו זולתו. כעבד האסור אשר הוא בבית הבור ברשות אדוניו: **והשביעית** שיהיה מי שבטח עליו. בתכלית הנדיבות והחסד. למי שראוי לו ולמי שאינו ראוי לו. ותהיה נדיבותו מתמדת וחסדו נמשך לא יכרת ולא יפסק ומי שנקבצו בו כל המדות האלה. עם כל מה שזכרנו קודם לזה נשלמו תנאי הבטחון בו והתחייב היודע זה ממנו לבטוח בו ושתנוח נפשו עליו בגלויו ובנסתרו בלבו ובאבריו. ולהמסר אליו ולרצות בגזרותיו ולדון אותו לטוב בכל דיניו ומפעליו. וכאשר נחקור על אלה השבעה תנאים. לא נמצאם כלל בברואים. ונמצאם כולם בבורא יתעלה. שהוא מרחם על בריותיו כמ"ש רחום וחנון ה' ואמר ואני לא אחוס על נינוה וגו'. ושאינו מתעלם כמ"ש הנה לא ינום ולא יישן שומר ישראל. ושהוא חכם ולא ינוצח כמ"ש חכם לבב ואמיץ כח מי הקש' אליו וישלם ואמר לך ה' הגדולה והגבורה והתפאר' והנצח וההוד וגו'. וכתוב ה' אלהיך בקרבך גבור (מושיע) [אלטונא תקח: יושיע]. ושהוא מתייחד בהנהגת האדם מתחלת ענינו והתחלת גדילתו כמ"ש הלא אביך קנך הוא עשך ויכוננך. ואמר עליך נסמכתי מבטן אמי ממעי אמי אתה גוזי. ואמר הלא כחלב תתיכני וכגבינה תקפיאני. ושאר הענין. ושתועלתו והיזיקו אינם ברשות אדם. כי אם ביד הבורא יתעלה לבדו כמ"ש מי זה אמר ותהי. ה' לא צוה. מפי עליון לא תצא הרעות. ואמר יבש חציר נבל ציץ ודבר אלהינו יקום לעולם ואמר אכן חציר העם וכבר התבאר הענין הזה בשער עבודת האלהים במה שיש בו די. ושנדיבותו כוללת וחסדו סובב. כמ"ש טוב ה' לכל ורחמיו על כל מעשיו ואמר נותן לחם לכל בשר כי לעולם חסדו. ואמר פותח את ידך ומשביע לכל חי רצון והשכל גוזר בקבוץ אלה השבעה עניינים בבורא יתעלה. מבלתי הנבראים לכן הבאתי אלו הפסוקים מן הכתוב לזכרון בלבד וכאשר יתברר זה לאדם ותחזק הכרתו באמתת חסד הבורא. יבטח בו וימסר אליו. ויניח הנהגתו עליו ולא יחשדהו בדינו. ולא יתקצף על בחירתו לו. כמ"ש דוד המע"ה כוס ישועות אשא ובשם ה' אקרא. ואמר צרה ויגון אמצא ובשם ה' אקרא:

פרק ג

אך ההקדמות אשר בברורן ואמתתן ישלם לאדם הבטחון באלהים הן חמש. אחת מהן שיאמין ויתברר אצלו התקבצות השבעה ענינים באלהים אשר בהתקבצם במי שבוטחים בו יתכן לבוטח לבטוח עליו. וכבר זכרתים והעירותי עליהם במה שנזדמן לי מן הכתוב. והם:

הראשון שהבורא יתברך מרחם על האדם. יותר מכל מרחם. וכל רחמים וכל חמלה שיהיו מזולתו עליו כולם הם מרחמי האל וחמלתו. כמ"ש. ונתן לך רחמים ורחמך והרבך:
והשני כי הבורא יתעלה לא יעלמו ממנו אפני תועלות האדם. והדין נותן זה מפני שהוא אחד ממעשיו ואין מי שיודע באופני תקנות העשוי והפסדו. ובפגעים המשיגים אותו ובאופני מחלתו וארוכתו יותר מעושהו. ואם זה יהיה נמצא בעושים מבני אדם. אשר לא יחדשו במעשיהם זולתי צורה מקרית. אך השורש והצורה עצמה אין להם בהם שום תחבולה. ולא יכולת לחדשם ואשר חדש שרשי האדם וצורתו ותכונתו וסדר חבורו. הוא החכם היודע בעניני תועלותיו ונזקיו והטוב לו בעולמו ואחריתו בלי ספק. כמש"ה אני ה' מלמדך להועיל מדריכך בדרך תלך. ואמר את אשר יאהב ה' יוכיח גו':
והשלישי כי הבורא יתברך חזק מכל חזק ודברו נגזר מכל דבר. ואין משיב את דינו כמש"ה כל אשר חפץ ה' עשה. ואמר כן יהיה דברי אשר יצא מפי לא ישוב אלי ריקם וגו':
והרביעי כי הוא משגיח על הנהגת בני אדם כלם לא יניחם ולא יתעלם מהם ולא יסתר ממנו דבר מהם מקטנם ועד גדולם ולא ישכיחהו דבר את דבר כמ"ש למה תאמר יעקב ותדבר ישראל נסתרה דרכי מה' ומאלהי משפטי יעבור. ואמר הלא ידעת אם לא שמעת אלהי עולם ה' בורא קצות הארץ לא ייעף ולא ייגע אין חקר לתבונתו גו':
והחמישי שאין ביד אחד מהברואים להועיל את נפשו ולא להזיקו ולא לזולתו. כי אם ברשות הבורא יתעלה. כי העבד כשיהיה לו יותר מאדון אחד. ויהיה כל אחד מהם יכול להועילו. לא יתכן לו לבטוח על אחד מהם. מפני שמקוה התועלת מכל אחד מהם. ואם יהיה אחד יכול על הגדלתו יותר משאריתם יהיה חוזק בטחונו בו כפי יכלתו. אע"פ שהוא בוטח בשאריתם. ואם לא יוכל להועילו כי אם אחד מהם בלבד. על כרחו יבטח עליו לבד. מפני שאינו מקוה תועלת מזולתו. וכן כשירגיש האדם שלא יועילנו ולא יזיקנו אחד מהנבראים אלא ברשות הבורא יתב' ישוב לבו מיראתם ותקותם ויבטח על הבורא לבדו. כמ"ש אל תבטחו בנדיבים בבן אדם שאין לו תשועה:
והששי שידע רב טוב האלהים על האדם. ומה שהתחיל בו מרוב החסד והטובה מבלי שיהיה ראוי אצלו לכך. ולא לצורך שיהיה אליו. אך נדבה וטובה וחסד. כאשר בארנו בשער הבחינה. וכמ"ש רבות עשית אתה ה' אלקי נפלאותיך ומחשבותיך אלינו אין ערוך אליך אגידה ואדברה עצמו מספר:
והשביעי שיתברר אצלו כי יש לכל ההויות שבעולם הזה מעצם ומקרה גבול ידוע. ולא יוסיף ולא יגרע. על מה שגזרו הבורא יתעלה בכמותו ואיכותו וזמנו ומקומו. אין מרבה למה שגזר במעוטו. ולא ממעט ממה שגזר ברבותו. ולא מאחר למה שגזר להקדימו.

ולא מקדים למה שגזר לאחרו. ומה שיהיה מן הדברים על הדרך הזה. (ר"ל כשיתחדשו בעולם דברים יוצאים מהלוך הטבע נוהגים מנהג זר ודרך נס) הוא הנגזר אשר קדם בתחלת הידיעה. אלא שלכל הגזרות הקדומות בידיעת הבורא סבות. ולסבות סבות. ומי שאינו מבין עניני העולם יחשוב כי הסבה המתחדשת מחייבת שינוי הענינים. והתהפכותם מענין אל ענין. והסבה חלושה ונקלה מהיות ממנה שנוי או חלוף בעצמה כאשר נראה הגרגיר האחד מן החטה מצמיח שלש מאות שבלים. ובכל שבולת שלשים גרגרים. ויהיה הגרגיר הא' סבה לעשרת אלפים. או קרוב להם. היעלם כי כח הגרגיר חלוש מעשות כמות זו. וכן שאר הגרגרים הנזרעים והנטועים. וכן נאמר בהוית האדם ושאר החיים מטפת הזרע. וכמו כן הוית הדג הגדול מביצת הדג עם קטנותה. וטרדת הנפש להקדים מה שיאחר הבורא יתעלה. ולאחר מה שהקדים ולהרבות מה שהמעיט. ולהמעיט מה שהרבה מקניני העולם. מבלי סבב אל קיום מצות עבודתו וקבול תורתו. חלישות ההכרה באמתת ידיעתו. וסכלות מהבין טובת הנהגתו. וכבר רמז החכם אל הענין הזה באמרו לכל זמן. ועת לכל חפץ תחת השמים ואח"כ זכר מהם עשרים ושמונה ענינים. והוא מה שאמר עת ללדת גו'. עד אמרו ועת שלום ואמר כי עת ופגע יקרה את כולם. ואמר כי גבוה מעל גבוה שומר וגבוהים עליהם. והליכות דיני הבורא יותר נעלמות ועמוקות ועליונות מהגיע אל ידיעת חלקיהם. כל שכן כללם. וכבר אמר הכתוב כי גבהו שמים מארץ כן גבהו דרכי מדרכיכם ומחשבותי ממחשבותיכם:

וההקדמה השנית שידע ויתברר אצלו. כי הבורא יתברך משקיף עליו. ואין נעלם ממנו נגלהו ונסתרו. וצפונו ונראהו ואם בטחונו באלהיו בלב שלם אם לא כמש"ה ה' יודע מחשבות אדם כי המה הבל ואמר הלא תוכן לבות הוא יבין ואמר כי אתה ידעת לבדך את לבב בני אדם וכשיתברר זה לבוטח אין ראוי לו לטעון שהוא בוטח באלהים יתעלה בדבורו. מבלי שיבטח עליו בלבו ובמצפונו ויהיה במעלת מי שנאמר עליהם בפיו ובשפתיו כבדוני. ולבם רחק ממני:

וההקדמה השלישית שייחד אלהיו בבטחו בו במה שהוא חייב לבטוח בו ואל ישתף זולתו עמו. ויבטח עליו ועל אחד מהברואים ויפסד בטחונו באלהיו. בהשתתף זולתו עמו וכבר ידעת מה שנאמר באסא עם חסידותו עת שסמך על הרופאים שכתוב. וגם בחליו לא דרש את ה' כי ברופאים. ונענש על זה. ואמר הכתוב ברוך הגבר אשר יבטח בה' והיה ה' מבטחו וגו' ומן הידוע עוד כי מי שימנה מבני אדם שני ממונים או יותר לעשות דבר מנויו מופסד כל שכן מי שבטח על האלהים וזולתו. שיסתר בטחונו. ויהיה

זה סבה חזקה להמנע ממנו מה שבטח עליו בו. כמש"ה ארור הגבר אשר יבטח באדם ושם בשר זרעו ומן ה' יסור לבו:

וההקדמה הרביעי' שתהיה השגחתו חזקה והשתדלותו גדולה. לקיים מה שחייבו בו הבורא מעבודתו ולעשות מצותיו. ולהזהר מאשר הזהירו ממנו כפי מה שהוא מבקש כדי שיהיה הבורא מסכים לו. במה שהוא בוטח עליו בו כמ"ש רז"ל עשה רצונו כרצונך. כדי שיעשה רצונך כרצונו. בטל רצונך מפני רצונו כדי שיבטל רצון אחרים מפני רצונך. ואמר הכתוב בטח בה' ועשה טוב שכן ארץ ורעה אמונה ואמר טוב ה' לקוויו לנפש תדרשנו. אבל מי שיבטח על הבורא והוא ממרה אותו. כמה הוא סכל וכמה דעתו חלושה והכרתו כי הוא רואה כי מי שנתמנה לו מבני אדם על דבר. כשהוא מצוה אותו להתעסק בצורך מצרכיו או מזהיר אותו מדבר. ויעבור על מצותו. ויגיע לממונה עברו על מצותו. כי יהיה הסבה החזקה להמנע ממנו העשות מה שבטח עליו בו. כל שכן מי שעבר על חוקי האלהים ומצותיו אשר יעד (בעצמו והועד על ידי הנביאים) עליהם שתהיה תוחל' הבוטח עליו נכזבה כשימרהו ולא יהיה ראוי להקרא בשם בוטח באלהים. אך הוא כמש"ה כי מה תקות חנף כי יבצע כי ישל אלוה נפשו. הצעקתו ישמע אל גו'. ואמר הגנוב רצוח ונאוף והשבע לשקר. ובאתם ועמדתם לפני בבית הזה גו' ואמרתם נצלנו. ואמר המערת פריצים היה בבית הזה:

וההקדמה החמישית שיתבאר אצלו כי השלמת הדברים המתחדשים בעוה"ז אחר היצירה. הוא בשני דברים. אחד גזרות הבורא יתעלה וחפצו ביציאתם אל גבול ההויה. והשני סבות ומצועים. מהם קרובים ומהם רחוקים ומהם נגלים ומהם נסתרים. וכולם רצים להשלים מה שנגזר הויתו והראותו. בעזר האלהים להם על זה.

ודמיון הסבות הקרובות. כהוצאת המים ממעמקי הארץ בגלגל הכלים. המעלי' את המים מן הבאר וסבתו הרחוקה האדם. שהוא קושר הבהמה אל הגלגל ומניעתו להעלות המים מתחתיות הבאר אל פני ארץ. אך הסבות אשר בין האדם והכלים. מצועים בין שני הדברים. ואם הבהמה והעגולים שמניע קצתם את קצתם. והחבל. ואם יקרה פגע לאחד מן הסבות הנזכרות. לא יגמר הענין המכוון בהם. וכן שאר המעשים היוצאים אל גבול ההויה לא יתקבצו מן האדם וזולתו. כי אם בגזרת האלהים. והזמנתו הסבות אשר בהם הגמרם. כמ"ש ולו נתכנו עלילות. ואמר גדול העצה ורב העליליה. ואמר כי היתה סבה מעם ה'. ואם תהיינה הסבות נעדרות בכלל. לא תגמר יציאת דבר מן הפעולות הטבעיות אל גדר ההויה. וכאשר נסתכל בצורך האדם לסבב ולהתגלגל לגמור ענייניו. נמצאהו בראות העין כי הצריך אל המזון כשיושם לפניו המאכל כראוי לו. אם לא יתגלגל לאכלו

ובהגבהתו אל פיו ולעסו לא ישבר רעבונו וכן הצמא בצרכו אל המים וכל שכן אם ימנע המאכל ממנו עד שיתגלגל לתקנו בטחינה ולישה ואפיה והדומה לזה ויותר גלגול וקשה אם יצטרך לקנותו ולתקנו ויותר מזה עוד אם לא יזדמנו לו הדמי' שיקנה אותו בהם ויצטרך לגלגול ולסבוב גדול ממה שזכרנו קודם שישתכר בדמים או שימכור מה שהוא צריך לו מחפצים וקנינים וכיוצא בהם. והעלה אשר בעבורה חייב הבורא את האדם לחזר ולסבב על סבות הטרף ושאר מה שהוא צריך אליו לשני פנים. אחד מהם מפני שחייבה החכמה בחינת הנפש בעבודת האלהים ובהמרותה בחן אותה במה שמראה זה ממנה והוא הצורך והחסרון אל מה שהוא חוץ לה ממאכל ומשתה ומלבוש ומעון ומשגל וצוה אותה לחזר עליהם להביאם בסיבות המוכנות להם על פנים מיוחדים ועתים ידועים ומה שגזר הבורא שיגמר לאדם מהם יגמר וישלם בהשלמת הזדמנות הסבות. ואשר לא גזר להגמר בהם לא יגמר וימנע ממנו הסבות ונתברר ממנו העבודה והעבירה בכוונה ובבחירה לאחת מהנה מבלתי האחרת ויתחייב אחר זה הגמול והעונש ואפילו לא גמר בהם המעשה. והשני כי אילו לא הוצרך האדם לטרוח ולחזר ולסבב להבאת טרפו. היה בועט ורודף אחר העבירות (כמ"ש בדור המבול וסדום וחבריהם) ולא היה משגיח על מה שהוא חייב בו על טובת האלהים עליו. כמ"ש והיה כנור ונבל תוף וחליל ויין משתיהם. ואת פועל ה' לא יביטו גו' ואמר וישמן ישורון ויבעט שמנת עבית כשית ויטוש אלוה עשהו. ואמרו רז"ל יפה תורה עם דרך ארץ. שיגיעת שניהם משכחת עון וכל תורה שאין עמה מלאכה סופה בטלה וגוררת עון. כל שכן מי שאין לו חלק באחת מהן. לא שם לבו על אחת מהן והיה מחמלת הבורא יתעלה על האדם שהטרידו בעניני עולמו ואחריתו להתעסק כל ימי חייו בזה. ולא יבקש מה שאינו צריך לו ולא יוכל להשיגו בשכלו. כמו עניני ההתחלה והתכלה (שאלת מה לפנים מה לאחור) כמש"ה גם את העולם נתן בלבם. מבלי אשר לא ימצא האדם את המעשה אשר עשה האלהים מראש ועד סוף. ואם הוא מגביר עבודת האלהים ובוחר ביראתו ובוטח בו בעניני תורתו ועולמו וסר מן הדברים המגונים. וכוסף למדות הטובות לא יבעט במנוחה ולא יטה אל השלוה (לפנות לבו לתענוגי העולם ותאותיו) ולא ישיאהו היצר. ולא יפת בכשפי העולם. יסתלק מעליו טורח הגלגול והסבוב בהבאת טרפו מפני הסתלקות שני הפנים מעליו הבחינה והבעיטה בטובה. ויבואהו טרפו בלי טורח ובלי יגיעה כפי ספקו ומזונו כמש"ה לא ירעיב ה' נפש צדיק. ואם יאמר האומר הנה אנחנו רואים מקצת צדיקים לא יזדמן להם טרפם אלא אחרי העמל והיגיעה. ורבים מאנשי העברות בשלוה וחייהם בטוב ובנעימים. נאמר כי כבר קדמו הנביאים והחסידים לחקור על זה הענין. מהם מי שאמר

מדוע דרך רשעים צלחה ואמר האחד למה תראני און ועמל תביט ושוד וחמס לנגדי גו'. ואמר כי רשע מכתיר את הצדיק. ואמר תחריש בבלע רשע צדיק ממנו ואמר אחד הנה אלה רשעים ושלוי עולם השגו חיל. ואמר אך ריק זכיתי לבבי וארחץ בנקיון כפי ואהי נגוע כל היום ותוכחתי לבקרים. ואמר אחד על אנשי דורו. גם בחנו אלהים וימלטו. והרבה כזה (בספרי אמת וקהלת ביחוד) אך הניח הנביא התשובה בבאור עלת זה מפני שעלת כל אחד מן הצדיקים הנבחנים. וכל אחד מן הרשעים שהם בטובה בעוה"ז זולת עלת האחר לכן העיד על זה באמרו הנסתרות להי' אלהינו והנגלות לנו ולבנינו ואמר החכם בדומה לזה אם עושק רש וגזל משפט וצדק תראה במדינה אל תתמה גו'. ואמר הכתוב הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט. ועם כל זה ראיתי לבאר בענין הזה מה שהיה בו מעט הספקה. ואומר כי הפנים אשר בעבורם ימנע מהצדיק הזדמנות טרפו. עד שיטרח עליו ויבחן בו. אפשר שיהיה לעון שקדם לו. התחייב לו להפרע ממנו עליו. כמ"ש הן צדיק בארץ ישולם. ויש שיהיה על דרך התמורה בעולם הבא. כמ"ש להיטיבך באחריתך ויש שיהיה להראות סבלו והסברתו הטובה בעבודת הבורא יתעלה. כדי שילמדו בני אדם ממנו. כמו שידעת מענין איוב. ויש שיהיה לרשע אנשי דורו ויבחנהו הבורא יתעלה בעוני ובריש ובחלאים להראות חסידותו ועבודתו לאלהים מבלעדיהם כמ"ש אכן חליינו הוא נשא ומכאובינו סבלם ויש שיהיה מפני שאיננו מקנא לאלהים. לקחת הדין מאנשי דורו. כמו שידעת מענין עלי ובניו. שאמר בהם הכתוב והיה כל הנותר בביתך יבוא להשתחות לו גו'. אבל טובת האל יתעלה על הרשע. יש שתהיה בעבור טובה שקדמה לו יגמלהו האלהים עליה בעולם הזה כמ"ש ומשלם לשונאיו אל פניו להאבידו ותרגמו בו הראשונים ומשלם לשנאוהי זכוון דאנון עבדין קדמוהי בחייהון לאובדיהון. ויש שתהיה על דרך הפקדון אצלו עד שיתן לו האל יתברך בן צדיק יהיה ראוי לה. כמ"ש יכין וצדיק ילבש. ואומר ולחוטא נתן ענין לאסוף ולכנוס לתת לטוב לפני האלהים. ואפשר שתהיה הסבה הגדולה שבסבות מותו ורעתו. כמ"ש עושר שמור לבעליו לרעתו. ואפשר שתהיה להאריך הבורא יתעלה לו עד שישוב ויהיה ראוי לה כמו שידעת מענין מנשה ויש שתהיה לחסד שקדם אביו והיה ראוי להיטיב לבנו בעבורו. כמו שאמר ליהוא בן נמשי בני רביעים ישבו לך על כסא ישראל. ואמר מתהלך בתומו צדיק. אשרי בניו אחריו. ואמר נער הייתי גם זקנתי ולא ראיתי צדיק נעזב וזרעו מבקש לחם. ויש שתהיה לנסות אנשי התרמית והמצפונים הרעים כשהם רואים זה ממהרים לסור מעבודת הבורא וחשים להתרצות אל אנשי הרשע וללמוד ממעשיהם. ויתברר הנבר לאלהים. ויראה הנאמן בעבודתו. בסבלו עת ששולטין בו ומביישין אותו. ויקבל

שכר מהבורא יתעלה על זה. כמו שידעת מענין אליהו עם איזבל. וירמיהו עם מלכי דורו. וכיון שהתברר חיוב (הגלגל) [אלטונא תקח: הגלגול] על הסבות על בני אדם:

נבאר עתה כי אין כל אדם חייב לחזור על כל סבה מסבות הטרף. כי הסבות רבות מהן נקלות שטרחם מעט. כסחורה בחנות. או מלאכה שטרחה מעט. כתפירה וכאיחוי (קרעים) והספרות ואצור המסחרים ושכור האריסין והפועלים והשמשים בעבודת האדמה. ומהן סבות יש בהן יגיעה וטורח כעבוד העורות. והוצאת הברזל והנחושת מן מוצאיהם וזקוק הכסף בעופרת. ונשוא המשאות הכבדות. ולכת בדרכים רחוקים תמיד ועבודת האדמה וחרישתה. וכיוצא בהם. ומי שהוא מבני אדם חזק בגופו. חלש בהכרתו ראוי לו מהם מה שיש בו מן היגיעה כפי שיכול לסבול. ומי שהוא חלש בגופו. והכרתו חזקה אל יבקש מסבות הטרף מה שמייגע גופו. אך יטה אל מה שיהיה קל על גופו. ויוכל להתמיד עליו. ולכל אדם יש חפץ במלאכה או סחורה. מבלתי זולתה כבר הטביע האל לה בטבעו אהבה וחבה. וכן בשאר החיים כמו שהטביע בטבע החתול צידת העכברים ובטבע הנץ צידת מה שראוי לו מן העוף. ובטבע האיל. צידת הנחשים. וכן יש מן העופות שיצודו הדגים לבד. וכן בטבע מין ומין ממיני החיים. נטיה ותאוה אל מין ממיני הצמחים והחיים. הוטבע עליו להיות סבה למזונו. ותכונת גופו ואיבריו לדבר ההוא. כפה הארוך ושוק הארוך לעוף שצד את הדגים. וכשן והצפורן החזק לארי. והקרנים לשור ולאיל. ואשר תוכן מזונו מן הצמח. לא נתן לו כלי הציד והטרף. ועל הדמיון הזה תמצא מדות בני אדם וגופותם מוכנות לסחורות ולמלאכות ומי שמוצא במדותיו כוסף אל מלאכה מן המלאכות ויהיה גופו ראוי לה ויוכל לסבול את טרחה. יחזור עליה וישים אותה סבה להבאת מזונו ויסבול מתקה ומרירותה. ואל יקוץ כשימנע ממנו הטרף בקצת העתים. אך יבטח באלהים שיספיק לו טרפו כל ימי חייו. ויכוין בטרדת לבו וגופו בסבה מן הסבות והסבוב עליה. לעמוד במצות הבורא שצוה האדם להתעסק בסבות העולם. כעבודת האדמה וחרישתה וזריעתה. כמ"ש ויקח ה' אלהים את האדם וינחהו בגן עדן לעבדה ולשמרה ולהשתמש בשאר בעל חיים בתועלותיו ומזוניו ובנין המדינות והכנת המזונות. ולהשתמש בנשים ולבעול אותן להרבות הזרע. ויהיה נשכר על כוונתו בהם לאלהים בלבו ובמצפונו בין שיגמר לו חפצו בין שלא יגמר לו חפצו. כמ"ש יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך. וארז"ל וכל מעשיך יהיו לשם שמים. ויהיה בטחונו באלהים שלם. ולא יזיקנו הסבוב על הסבות להבאת טרפו בהם מאומה. כשהוא מכוין בהם בלבו ומצפונו לשם שמים. ואל יחשוב כי טרפו מעומד על סבה ידוע. ושאם תמנע הסבה ההיא ממנו. לא יבוא בסבה אחרת. אבל יבטח על האלהים בטרפו וידע כי הסבות כולן

אצל הבורא שוות. יטריפהו במה שירצה מהן. בעת שירצה מאיזה ענין שירצה. כמש"ה כי אין מעצור לה' להושיע ברב או במעט. ואמר כי הוא הנותן לך כח לעשות חיל. ואמר לא בחיל ולא בכח. כי אם ברוחי אמר ה' צבאות:

פרק ד

אבל הדברים שחייב המאמין לבטוח בהם על הבורא יתעלה כוללים אותם שני מינים. אחד מהם דברי העולם הזה. והשני דברי העולם הבא. ודברי העולם הזה יתחלקו לשני חלקים. אחד מהם עניני העולם לתועלת העולם הזה. והשני עניני העולם לתועלת העולם הבא. ועניני העולם לתועלות העוה"ז. יחלקו לשלשה חלקים. אחד מהם תועלת גופו בלבד. והשני תועלת טרפו וסבות הונו ומיני קניניו. והשלישי תועלת בני ביתו ואשתו וקרוביו ואוהביו. ומי שהוא למעלה ממנו ולמטה ממנו מכתות ב"א. ועניני העולם לתועלת העולם הבא יחלקו לשני חלקים. אחד מהם חובות הלבבות והאברים שהוא מתייחד בהם לבדו. ואין מעשהו יוצא בהם להנאת זולתו. ולא להזיקו. והחלק השני חובות האיברים אשר לא יוכל לעשותם אלא בהשתתפות זולתו עמו בפועל ובהפעל. כצדקה וגמילות חסדים ולמוד חכמה. ולצוות בטוב ולהזהיר מן הרע. ועניני העולם הבא יחלקו לשני חלקים. אחד מהם הגמול הראוי והשני שהוא מחסד הבורא יתברך על החסידים והנביאים לעוה"ב והנה כל הדברים שבוטחים בהם על הבורא יתברך שבעה חלקים אחד מהם עניני גוף האדם בלבד. והשני עניני הונו וסבות טרפו. והשלישי עניני אשתו ובניו. וקרוביו ואויביו. והרביעי חובות הלבבות והאיברים. שהוא מתייחד בתועלותם והזקם. והחמישי חובות האיברים שתועלותם והזקם מתעברות אל זולתו. והששי גמול עוה"ב אשר יהיה כפי המעשה בעוה"ז. והשביעי גמול העוה"ב אשר יהיה מהבורא יתברך על דרך החסד על אנשי סגולתו. כמ"ש מה רב טובך אשר צפנת ליראיך. פעלת לחוסים בך נגד בני אדם. וכיון שפירשתי ההקדמות. אשר בעבורן יתכן הבטחון מן הבוטח באלהים יתברך. יש עלי לסמוך להן פירוש אופני יושר הבטחון בכל אחד מהשבעה דברים אשר בהם יבטח כל בוטח באלהים ועל זולתו אחד ואחד. ואומר בפירוש **החלק הראשון** מהם והוא בעניני גוף האדם בלבד והם חייו ומותו. וטרף מזונו לעצמו. ומלבושו ודירתו. ובריאותו חליו ומדותיו. ואופני היושר בבטחון על האלהים בכל ענין מהם. שישליך את נפשו בהם להליכת הגוזר. אשר גזר לו הבורא מהם. ותבטח נפשו באלהים יתברך. וידע כי לא יגמר לו מהם. אלא מה שקדם בדעת הבורא. שהוא הנכון לעניניו בעוה"ז ובעוה"ב. ויותר טוב לאחריתו. ושהנהגת הבורא לו בכולם שוה. אין לשום בריה עצה ולא הנהגה. אלא הכל ברשותו וגזרתו ודינו. וכמו

שאין ביד הברואים חייו ומותו ובריאותו (כי) [אלטונא תקח: כן] אין בידם טרף מזונו וספוקו ולבושו. ושאר עניני גופו ועם ברור אמונתו כי ענינו מסור אל גזרות הבורא יתברך. ושבחירת הבורא לו. היא הבחירה הטובה. הוא חייב להתגלגל לסבות תועלותיו ולבחור הטוב (כ)[אלטונא תקח: ב]נראה לו מן הענין. והאלהים יעשה מה שקדמה בו גזרתו. והדומה לזה כי האדם אע"פ שקצו ומדת ימיו קשורים בגזרת הבורא יתעלה. יש על האדם להתגלגל לסבות החיים במאכל ובמשתה ובמלבוש ובמעון כפי צרכו ולא יניח זה על האלהים. שיאמר אם קדם בגזרת הבורא שאחיה. ישאיר נפשי בגופי מבלי מזון כל ימי חיי. ולא אטרח בבקשת הטרף ועמלו. וכן אין [אלטונא תקח: ראוי] לאדם להכנס בסכנות. בבטחונו על גזרות הבורא: וישתה סם המות. [אלטונא תקח: או] שיסכן בעצמו להלחם עם הארי והחיות הרעות ללא דוחק. או שישליך עצמו בים או באש. והדומה לזה ממה שאין האדם (בוטח) [אלטונא תקח: בטוח] בהן ויסכן בנפשו. וכבר הזהירנו הכתוב מזה במ"ש לא תנסו את ה' אלהיכם גו'. כי איננו נמלט בזה מאחד משני דברים או שימות. ויהיה הוא הממית את עצמו. והוא נתבע על זה כאילו המית (אחד) [אלטונא תקח: זולתו] מבני אדם אף על פי שמותו על הדרך ההיא בגזרת האלהים וברשותו. וכבר הזהירנו שלא להמית שום אדם בשום גלגל. באמרו לא תרצח. וכל אשר יהיה המומת קרוב אל הממית יהיה העונש יותר ראוי. כמ"ש על רדפו בחרב אחיו ושחת רחמיו גו' לכן מי שהמית את עצמו. יהיה ענשו גדול בלי ספק. מפני שמשלו בזה כעבד שצוהו אדוניו לשמור מקום לזמן ידוע. והזהירו שלא יפרד ממנו עד שיבוא שליח אדוניו אליו. וכיון שראה שבושש השליח לבוא. נפרד מן המקום קודם בואו. וקצף עליו אדוניו והענישו עונש גדול. וכן הממית את עצמו. יוצא מעבודת האלהים אל המרותו. בהכנסו בסבות המות ועל כן אתה מוצא שמואל ע"ה אומר איך אלך ושמע שאול והרגני. ולא נחשב לו לחסרון בבטחונו אל האלהים. אך היתה התשובה מהאלהים לו במה שמורה כי זריזותו (ר"ל שהיה זריז לשאול כהוגן. ולהתעצל במעשה) בזה משובחת ואמר לו עגלת בקר תקח בידך. ואמרת לזבוח להי באתי. ושאר הענין. ואילו היה זה קצור בבטחונו. היתה התשובה אליו. אני אמית ואחיה גו'. או הדומה לו כמ"ש למשרע"ה. עת שאמר לו כי כבד פה וכבד לשון אנכי. מי שם פה לאדם גו'. ואם שמואל עם תום צדקתו לא הקל להכנס בסבה קטנה מסבות הסכנה אע"פ שהיה נכנס בה במצות הבי"ת. כשאמר לו מלא קרנך שמן ולך אשלחך אל ישי בית הלחמי. כ"ש שהיה זה מגונה מזולתו מבלתי מצות הבורא יתברך. או שינצל בעזרת הבורא יתברך לו. ויאבדו זכיותיו ויפסיד שכרו כמ"ש חז"ל בזה הענין. לעולם אל יעמוד אדם במקום סכנה ויאמר עושין לי נס. שמא

אין עושין לו נס. ואם עושין לו נס. מנכין לו מזכיותיו. ואמר יעקב אע"ה קטונתי מכל החסדים גו' ואמר המתרגם בפירושו זעירן זכותי מכל חסדין ומכל טבוון. וכמו שאמרנו בחיים ובמות כן נאמר בחיוב תביעת טובות הבריאות והמזון והמלבוש והדירה והמדות הטובות. ולהרחיק שכנגדם עם ברור אמונתו כי הסבות אינן מועילות אותו בזה כלום. אלא בגזרת הבורא יתברך. כאשר יש לבעל האדמה לחרוש אותה. ולנקותה מן הקוצים ולזרעה ולהשקותה. אם לא יזדמנו הגשמים בעתם. ויבטח על הבורא יתברך להפרותה ולשמרה מן הפגעים ותרבה תבואתה. ויברך אותה הבורא. ואין ראוי לו להניח האדמה מבלי עבודה וזריעה. בבטחונו על גזרת הבורא שתצמיח האדמה מבלי זרע שקדם לו (עליו אמר החכם מחורף עצל לא יחרוש וגו' כמ"ש בס"ד בבית העצל דברים נאותים מספיקים בזה הענין וע"ש):

וכן בעלי המלאכה והסחורה והשכירות. מצווין לחזור על הטרף בהם עם הבטחון באלהים כי הטרף בידו וברשותו. ושהוא ערב בו לאדם ומשלימו לו באיזה סבה שירצה. ואל יחשוב כי הסבה תועילהו או תזיקהו מאומה. ואם יבוא לו טרפו על פנים מאופני הסבות אשר התעסק בהם. ראוי לו שלא יבטח על הסבה ההיא וישמח בה ויוסיף להחזיק בה ויטה לבו אליה. כי יחלש בטחונו באלהיו (אמנם לא יעזבנה מידו מאחר שראה בה סימן טוב. אחז"ל הקב"ה ייפה לכל אומן אומנותו. ואמרו לעולם יחזיק אדם באומנות אבותיו ואמרו בית תנוק ואשה כו' יש סימן. אבל יודה להשי"ת על חלקו ויתפלל אליו להצליחו בה גם לעתיד וישליך יהבו על השי"ת) אך אין ראוי לו לחשוב כי תועילנו יותר ממה שקדם בדעת הבורא ואל ישמח בהדבקו בה וסבובו עליה. אך יודה הבורא אשר הטריפו אחר יגיעתו. ולא שם עמלו וטרחו לריק. כמ"ש יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך. ואמר אחד מן החסידים אני תמיה ממי שנותן לחברו מה שגזר לו אצלו הבורא. ואח"כ יזכיר לו טובתו עליו בו. ויבקש להודות אותו עליו. ויותר אני תמיה ממי שקבל טרפו על יד אחד מוכרח לתתו לו. ויכנע לו ויפייסהו וישבחהו (נאום שלו דילמא שלו הוית לבח"ה. מש"ה רבים יחלו פני נדיב. וכל הרע לאיש מתן ואוהבי עשיר רבים. מתן אדם ירחיב לו. ולפני גדולים ינחנו. ובמ"ר מפליג כמה מהגדולה והכבוד שעשו ר"א ור"י לאבא יודן שפסק הרבה לכיס של צדקה וכמה דברי פיוס ושבח אמרה רות לבועז על גמלו אותה טוב וכן נעמי ברכה (אותה) [אלטונא תקח: אותו] בפה מלא (ומפיבושת כמה הכנעה ופיוס עשה לדוד על שהתחסד עמו. בראשונה ובאחרונה) ולא נמנעו מזה מחמת היותו מוכרח במעשהו. בשליחות ה' בעל הסבות יתי כי זהו רצון הי"ת לשבח לעושי הטוב ולהודות להם על טוב בחירתם שאם לא כן

הרי אתה מסלק הבחירה וחלילה להיות כופר בטובה שמקבל האדם מחבירו ולומר אינני צריך להחזיק לו טובה מאחר שהוא מחויב בכך מגזרת עליון המסבב הכל כי זוהי סכלות גמורה וכפירת הטובה מאוסה אצל כל בעלי דעת. ואין צריך לומר אצל רז"ל ויש ראיות והוכחות רבות על סתירת דעה זו המשובשת. ויוצאה מגדר המוטבע בבני אדם כולם ואמרו רז"ל לעולם תהא דעתו של אדם מעורבת עם הבריות. והתורה פרסמה לשבח עושי הטוב כמ"ש בבועז ויצבט לה קלי וארז"ל אלמלי ידע בועז שעתיד הכתוב לומר כך עליו. פטומות היה מאכילה וכיוצא בזו הרבה. ודוד המע"ה שלח לאנשי יבש גלעד והודה להם על ג"ח שעשו עם שאול בקבורתו עם שהיו מחויבים על זה בחיוב גמור. גם השתדל להיותם בעזרתו בדבר המלוכה באמרו. ועתה תחזקנה ידיכם והיו לבני חיל וגם אותי משחו גו' וכן עשה עם זקני יהודה ועמשא אחר מעשה דשבע ב"ב. שהרבה בהפצרות ודברי פיוסים להטות לבבם אליו. אצ"ל ממה שהתחנן לנבל בעניו ובעת הצטרכו אליו ואף בשקר פייס והתקרב אל אכיש. כאילו היה רוצה לבוא למלחמה נגד בני עמו. בעבור אהבת אכיש. רק למען ימצא חן בעיניו. ולא סמך על הנגזר (במוכרח) [אלטונא תקח: בהכרח]. עאכ"ו להודות למיטיב. חובה הוא ודאי. ומה שמצינו לשמעון בן שטח דא"ל לאו את מוקרת לי אורייתא היא דמוקרא לי זה עשה מחמת שהתפאר עליו ואמר חזי מאי יקרא עבדינא לך. והכה על קדקדו להודיעו שכך חובתו וכך יפה לו. וכך היא המדה כל התולה בזכות עצמו. תולין לו בזכות אחרים כו' למען לא יתפאר אדם בעשייתו הטוב. אבל מי שאינו מתפאר בו ראוי להחזיקו טובה ולתמוך בידו בתשואת חן. בעבור יגבה לבו בדרכי ה' ויתחזק על עשיית הטוב. כזה וכזה לא ירפה כענין שכתוב אל ירפו ידיכם כי יש שכר לפעולתכם רק בתנאי שיתלה אדם הגדולה בבעליה. וכשמחזיק טובה למי שגמל חסד עמו. שישבח מעשיו ויודה על צדקו ואמונתו שהולך בדרכי מישרים ואוהב צדקות. כאשר אהב ה' יתעלה. ושהוא ית' יחזק לבו בעשות הטוב והישר להרבות זכיות ופעלי' טובים בישראל ויזכה לו ולדורותיו. זהו המוטל על כל נבון וחכם לעשותו לאשר בעלי המעשים הטובים ולחזק ידם וימצא חן ושכל טוב בעיני אלהים ואדם) ואם לא יבואהו הטרף על הפנים אשר סבב עליהם אפשר שטרף יומו כבר קודם אצלו והוא ברשותו. או שבא לו על פנים אחרים. ועל איזה פנים שיהיה. ראוי לו להתעסק בסבות ואל ירפה מחזר עליהן. כשהן ראויות למדותיו ולגופו כאשר קדמתי ויבטח עם זה על אלהיו שלא יעזבוהו ולא ירפהו ולא יתעלם ממנו כמ"ש טוב ה' למעוז ביום צרה גו'. וכן נאמר בענין הבריאות והחולי. כי על האדם לבטוח בבורא (ב"ה) [אלטונא תקח: בזה]. ולהשתדל בהתמדת הבריאות. בסבות אשר בטבעם

זה ולדחות המדוה במה שנהגו לדחותו (עלח"ש ס"פ מש"נ) כמו שצוה הבורא יתעלה ורפא ירפא מבלי שיבטח על סבות הבריאות והחולי. שהן מועילות או מזיקות. אלא ברשות הבורא. וכאשר יבטח בבורא ירפאהו מחליו בסבה ובבלתי סבה. וכמ"ש ישלח דבריו וירפאם גו'. ואפשר שירפאהו בדבר המזיק הרבה כמו שידעת מענין אלישע במים הרעים. שרפא הזיקם במלח. וכן ויורהו ה' עץ וישלך אל המים וימתקו המים ואמרו הקדמונים שהיה עץ הרדופני וכמוהו ויקחו דבלת תאנים וימרחו על השחין ויחי. וכבר ידעת מענין אסא כשבטח על הרופאים. והניח בטחונו באלהים בחליו ואמר הכתוב הוא יכאיב ויחבש. ופירוש **החלק השני** הוא בעניני קניני האדם וסבות טרפו ואופני עסקיו מסחורה ומלאכה. והליכת דרכים ומנוי. ושכירות ועבודת המלכים. וגזברות וקבלנות. ואמנה וספרות ומיני העבודות והליכת המדברות והימים והדומה לזה ממה שמתעסקין בו לקבץ ממון. ולהרבות מותרי המחיה. ואופני יושר הבטחון בהם על האלהים שיתעסק במה שזמן לו הבורא מהם לצרך ספקו ומזונו. ולהגיע אל מה שיש בו די מן העולם ואם יגזור לו הבורא יתעלה בתוספ' על זה תבואהו מבלי טורח ויגיעה. כאשר יבטח על האלהים בה. ולא ירבה לחזר על הסבות ולא יסמוך עליהם בלבו. ואם לא יגזרו לו יותר מן המזון אם היו משתדלים עליו כל אשר בשמים ובארץ להוסיף עליו. לא היו יכולים בשום פנים ולא בשום סבה. וכאשר יבטח באלהים. ימצא מנוחת לבו ושלות נפשו. כי לא יעברנו חקו אל זולתו. ולא יקדם ולא יאחר מעתו הנגזר לו בו ויש שמנהיג הבורא טרפי רבים מבני אדם על יד איש אחד מהם להבחין בזה עבודתו לאלהים מהמרותו. וישים את זה מן הסבות החזקות שבסבות הנסיון וההסתה לו כמלך שהוא מטריף חילו ועבדיו וכן השרים ורואי פני המלך. והסגנים אשר סביבותיהם כתות מעבדיהם ושמשיהם ופקידיהם ונשים וקרובים ומשתדלים בעבורם לחזר על סבת קבוץ הממון מפנים טובים ורעים. והסכל מהם. יטעה בשלשה פנים אחד בקבצו הממון כי הוא לוקח מה שגזר לו הבורא לקחתו. על פנים מגונים ורעים. ואלו היה מבקש אותו על אפניו. היה מגיע אל חפצו ורצונו והיה מתקיים בידו ענין תורתו ועולמו ולא היה חסר לו ממה שגזר הבורא מאומה (כמ"ש לעלי ואתנה לבית אביך את כל אשי בני ישראל גו'. וכענין הזה מ"ש לדוד ואתנה לך את בית אדוניך גו'. ואם מעט ואוסיפה לך כהנה וכהנה) והשני כי הוא חושב שכל מה שהגיע אליו מן הממון. הוא טרף מזונו ולא יבין כי הטרף מתחלק לשלשה חלקים אחד מהם טרף מזונו והוא כלכלת גופו בלבד. והוא המובטח מן האלהים לכל אשר בו רוח חיים. עד תכלית חייו. והשני טרף מזון זולתו. מאשה ובנים ועבדים ומשרתים והדומה להם ואיננו מובטח מן האלהים לכל הברואים.

אלא לסגולה מהם. בתנאים מיוחדים. והוא מקרה מזדמן בעת אחת. ואין מזדמן בעת אחר'. כפי שמחייבות הליכות דיני הבורא מן החסד והמשפט. והשלישי טרף קנין. והוא הממון אשר אין בו תועלת לאדם והוא שומר עליו ונוצר אותו. עד אשר יורישנו לזולתו (כמ"ש כי איש נכרי יאכלנו) או שיאבד ממנו (כענין שכתוב ואבד העושר ההוא בענין רע גו' ומאומה לא ישא בעמלו גו') והסכל יחשוב כל אשר גזר לו הבורא מן הממון שהוא טרף מזונו וכלכלת גופו. והוא ממהר אליו ומשתדל עליו. ואפשר שיקבצנו לבעל אשתו אחריו ולחורגו ולגדול שבשונאיו. והשלישי שהוא נותן הטרפים לבעליהם. כמו שגזר להם הבורא על ידו והוא זוכר להם טובתו בהם. כאילו הוא הטריפם בהם וכלכל אותם והתחסד בם עליהם ורוצה שיודוהו וישבחוהו הרבה עליהם ושיעבדוהו בעבורם ויתגאה ויגבה וירום לבבו ויניח הודאתו עליהם ויחשוב שאם היה מונע אותם הבורא מהם. היו נשארים אצלו. וכי לולא הוא. היו נפסקים טרפיהם. והוא העני אשר ייגע לריק בעוה"ז ויפסיד שכרו לעוה"ב. והמשכיל נוהג בשלשה הפנים. על הדרך הנכונה לתורתו ולעולמו. ובטחונו במה שיש ביד האלהים מטרפו וקנינו יותר חזק מבטחונו במה שיש בידו מהם מפני שאינו יודע אם הוא טרף מזון או טרף קנין. ויגיע לכבוד העוה"ז. ואל הגמול הטוב בעוה"ב. כמ"ש במזמור הללויה אשרי איש ירא את ה' עד סופו:

ויש מבני אדם כתות שאינם משתדלים לקנות הממון ולהרבות ממנו. אלא לאהבת הכבוד מבני אדם. ולעשות להם שם. ואין מספיק להם ממנו דבר. וזה סכלות מהם בסבות הכבוד בעוה"ז ובעוה"ב וגורם להם זה. מה שרואים מכבוד עמי הארץ לאנשי הממון לתקותם מה שיש אצלם. ולמשוך מאשר בידם ואילו השכילו והבינו כי אין ביכלתם ולא בכחם. לא לתת ולא למנוע למי שגזר לו הבורא אצלם לא היו מקוים לזולתו. ולא היה ראוי אצלם לכבוד. אלא מי שייחדהו הבורא במעלות משובחות. ראוי בעבורן לכבוד הבורא יתעלה כמ"ש כי מכבדי אכבד ומפני שסכלו עמי הארץ בכבדם בעלי הממון בסבות הכבוד הוסיף להם הבורא סכלות בסבות בקשותם. ונפלו בהשתדלות גדולה ויגיעה רבה כל ימיהם. והניחו מה שהיו חייבין להשתדל בו ולמהר אליו מהשלים חובות הבורא אשר עליהם. ולהודות על טובותיו אצלם ותהיינה בקשותם יותר קרובות בדרך הזה בלי ספק. כמש"ה אורך ימים בימינה בשמאלה עשר וכבוד ואמר והעושר והכבוד מלפניך וגו':

ויש שימצא בכלל מבקשי הממון מי שיגיע ממנו אל תכלית תאותו. בדרך הסבות אשר זכרנו. ומהם מי שיגיע אליו בדרך הירושה והדומה לזה. ויחשוב כי הסבות חייבו לו את זה ולולי הם. לא היה מגיע אליו ממנו. ומשבח הסבה מבלעדי המסבב. וכמה הוא דומה

בזה לאדם שהוא במדבר. הכביד עליו הצמא ומצא מים שאינם מתוקים בבור אחד. ושמח בהם שמחה גדולה ורוה מהם. וכאשר הלך מעט. ומצא מעין נובע מים מתוקים. ודאג על מה שקדם משתותו המים הראשונים ורותו מהם. וכן בעל הממון שהגיע אליו בסבה ידועה. אילו היתה נמנעת הסבה ההיא ממנו היה משיג אותו בסבה אחרת כאשר הקדמנו כי אין לה' מעצור להושיע ברב או במעט:

וממה שראוי לבוטח על האלהים בטרפו. כשיתעכב ממנו הטרף יום מן הימים. שיאמר בלבו. כי אשר הוציאני אל העולם הזה בזמן ידוע ועת ידוע. ולא הוציאני אליו לפניהם ולא לאחריהם. הוא שמעכב ממני בוא טרפי לעת ידוע ויום ידוע. לדעתו מה שהוא טוב לי (כמ"ש ואתה נותן להם את אכלם בעתו. ונאמר נותן לחם לכל בשר כל"ח) וכן כאשר יבואהו טרפו מצומצם לא יותיר על מזונו מאומה. ראוי לו לחשוב בלבו ולומר אשר הכין לי מזוני בשדי אמי בתחלת עניני כפי צרכי ודי כלכלתי יום יום. עד אשר המיר אותו לי בטוב ממנו. ולא הזיק לי בואו בצמצום מאומה. כן לא (יזיקני) [אלטונא תקח: יזיק לי] בוא הטרף הזה אשר העתיק אותו אליו עתה מצומצם. כפי צרכי עד תכלית ימי. מאומה ויהיה נשכר על זה כמש"ה על אבותינו במדבר ויצא העם ולקטו דבר יום ביומו. ואמר הלוך וקראת באזני ירושלם גו' וכן אם יבואהו טרפו בסבה מבלי סבה. ובמקום מבלי מקום וע"י איש מבלתי איש אחר. יאמר בלבו אשר יצרני על צורה ותבנית ותכונה ומדה. מבלי שאר הצורות והתכונות והמדות. לתקנת עניני. הוא בחר לי שיבוא טרפי על הפנים המפיקים לעניני מבלי שאר הפנים. ואשר הוציאני אל העוה"ז במקום ידוע ועל ידי שני אישים ידועים. מבלי שאר אשי העולם הוא בחר לי בוא טרפי בארץ ידועה. ועל ידי איש ידוע שם אותו סבה לטרפי לטוב לי וכמ"ש צדיק ה' בכל דרכיו וטוב ה' לכל גו'. אבל פירוש

החלק השלישי והם עניני אשתו ובניו ובני ביתו וקרוביו ואוהביו ואויביו ומיודעיו ומכיריו ואשר למעלה ממנו ואשר למטה ממנו. מכתות בני אדם אפני יושר הבטחון על האלהים בהם כאשר אספר. והוא שאין אדם נמלט מאחד משני דברים שיהיה נכרי או שיהיה בתוך משפחתו וקרוביו ואם יהיה נכרי יהיה צוותו באלהיו בעת השתוממותו. ויבטח עליו בגרותו. ויעלה על לבו גירות הנפש בעוה"ז וכי אנשי הארץ כמו הגרים בה כמ"ש כי גרים ותושבים אתם עמדי (ונאמר כי גר אנכי עמך תושב ככל אבותי. כי גרים אנחנו לפניך גו') ויחשוב בלבו כי כל מי שיש לו קרובים בו. עד זמן מעט ישוב נכרי בודד. ולא יועילהו קרוב ולא בן ולא יתחבר עמו אחד מהם. ויחשוב אח"כ בהסתלקות כובד משאם וחובותם מעליו ויחשוב זה טובה מטובות הבורא עליו מפני

שאם יהיה רודף אחר עניני העולם וצרכיו תהיה יגיעתו יותר קלה עליו מבלי אשה ובנים וחסרונם מנוחה לו וטובה ואם יהיה מבקש עניני אחריתו. יהיה לבו יותר ריק ופנוי בעת התבודדותו מבלי ספק ועל כן היו הפרושים בורחים מקרוביהם ומבתיהם אל ההרים כדי שיפנו לבותם לעבודת האלהים. וכן היו הנביאים בזמן הנבואה יוצאים ממעונותיהם. ומתבודדים לחובות הבורא עליהם כמו שידעת מענין אליהו עם אלישע. שנאמר עליו שנים עשר צמדים לפניו והוא בשנים העשר וכיון שרמז לו אליהו במעט רמז. הבין אותו ואמר אשקה נא לאבי ולאמי ואלכה אחריך. ואמר וילך אחרי אליהו וישרתהו ואמרו על אחד מהפרושים שנכנס למדינה אחת להורות את יושביה עבודת האלהים. וימצאם לובשים צבע אחד במלבושיהם ותכשיטיהם. וראה קבריהם אצל פתחי בתיהם. ולא ראה ביניהם אשה ושאל אותם על זה ואמרו לו מה שאנו לובשים צבע אחד שלא יהיה ניכר בנו העני מן העשיר. ושלא יבוא העשיר להתגאות ולהתפאר בעשרו ויבוא העני להתבזות אצל עצמו ושידמה ענינו על האדמה כענינו תחתיה ונאמר על אחד מהמלכים שהיה מתערב בין עבדיו (ר"ל בענין המלבוש היה משתוה להם. למען לא ירום לבו מאחיו. זוהי דרך התורה רק שלא יקל ראשן לפניהם ותהא אימתו עליהם) ולא היה נכר ביניהם מפני שהיה נוהג מנהג השפלות בתכשיטיו ובמלבושיו. ומה ששמנו קברות מתינו אצל פתחינו. כדי שנוכח מהם. ונהיה נכונים למות ונזמין לנו הצידה המגעת אותנו למקום המנוחה. ומה שראית שפרשנו מן הנשים והבנים דע כי יחדנו להם קריה קרוב מכאן. כשיצטרך אחד ממנו אל דבר מדבריהם ילך אליהם וישלים צרכו. וישוב אלינו. מפני שראינו מה שיכנס עלינו מטרדת הלב ורוב ההפסד וגודל היגיעה והטורח בקרבתם והמנוחה מכל זה בהרחקתם לבחור בעניני העוה"ב. ולמאוס בעניני העוה"ז וייטבו דבריהם בעיני הפרוש ויברך אותם ויאשרם בענינם. ואם יהיה הבוטח באלהים. בעל אשה וקרובים ואוהבים ואויבים יבטח באלהים בהצלתו מהם. וישתדל לפרוע מה שחייב להם ולעשות חפציהם ולהיות לבו שלם עמהם. וירף ידו מהזקתם. ויסבב על מה שיהיה טוב להם. ויהיה נאמן בכל ענייניהם. ויורם אפני תועלותם בעניני התורה והעולם לעבודת הבורא. כמ"ש ואהבת לרעך כמוך. ואמר לא תשנא את אחיך בלבבך. לא ליחל הגמול מהם. ולא לקדם אצלם. ולא מאהבתו בכבודם ושבחם. ולא להשתרר עליהם. אך לקיים מצות הבורא ולשמר בריתו ופקודתו עליהם. כי מי שתהיה דעתו בעשותו חפציהם על אחד מהדברים שזכרנו תחלה. לא ישיג רצונו מהם בעוה"ז. וייגע לריק ויפסיד שכרו לעוה"ב ואם הוא נוהג בזה לעבודת האלהים בלבד. יעזרם האלהים לגמול אותו בעוה"ז. וישים בפיהם שבחו. ויגדל ענינו בעיניהם ויגיע אל הגמול הגדול בעוה"ב.

כמש"ה לשלמה וגם אשר לא שאלת נתתי לך גו'. אבל אופני בטחונו על אלהיו בעניני מי שהוא למעלה ממנו ומי שהוא למטה ממנו מכתות בני אדם. הפנים הישרים לו. כשיביא אותו הצורך לבקש חפץ ממי שהוא למעלה ממנו או למטה ממנו. שיבטח בו על אלהיו. וישימם סבה בהשלמתו. כאשר ישים עבודת הארץ וזריעתה סבה לטרפו. ואם ירצה להטריפו ממנה. יצמח הזרע ויפרה וירבה. ואין להודות הארץ על זה. אך ההודאה לבורא לבדו (בעצם וראשונה ולאדם במקרה מצד בחירתו וכנ"ל) ואם לא יחפוץ האלהים להטריפו ממנה לא תצמיח הארץ. או תצמיח ויקרה לצמח פגע (או תצמיח קוץ ודרדר) ואין להאשים הארץ וכן כשיבקש מאחד מהם חפץ שיהיה נחשב אצלו החלש מהם והחזק שוה בעשותו. ויבטח בהשלמתו על האלהים יתב'. ואם ישלם על יד אחד מהם. יודה הבורא יתב' אשר השלים חפצו. ויודה למי שנעשה על ידו. על לבו הטוב לו. (כאן באר המחבר עצמו מש"ל. וכן מצינו מפורש בדוד שברך לה' אשר שלח אביגיל לקראתו וחזר וברך אותה) ושהבורא הביא תועלתו על ידו. ובידוע שאין הבורא מגלגל טובה אלא ע"י הצדיקים. ומעט הוא שמתגלגל הפסד על ידיהם. כמ"ש חז"ל מגלגלין זכות ע"י זכאי וחובה ע"י חייב. ואמר הכתוב לא יאונה לצדיק כל און. ואם לא ישלם על ידיהם. אל יאשימם. ואל יתלה בהם קצור (אחר שברור לו הדבר שהם אוהביו ושהיו עושים חפצו אם היה אפשר בחקם. כמו שיבאר. אך במנעם הטוב ויש לאל ידם. לא ינוצלו בגזרת עליון על בחירתם הרעה בעצלת ומניעה) אך יודה לאלהים אשר בחר לו הטוב בזה. וישבחם כפי שידע מהשתדלם לעשות חפציו. אע"פ שלא נשלם כרצונו וכרצונם לו. וכן ינהג במיודעיו ואוהביו. ומי שנושא ונותן עמהם. ושמשיו ושותפיו. וכן אם בקש ממנו מי שלמעלה ממנו או שלמטה ממנו חפץ. יסבב לעשותו בכל לבו. וישתדל להשלימו במצפונו אם יזדמן לו. ויהיה מי שבקשו ראוי להשתדל [אלטונא תקח: לו] בו. ואח"כ יבטח על האלהים בהשלמתו ואם ישלימהו על ידו וישימהו סבה לטובת זולתו. יודה על זה. ואם ימנע ממנו ולא יזדמן לו לעשותו. אל יאשים נפשו. ויודיע את חברו שלא קצר אחר שיטרח וישתדל בו בעצמו. אבל עניני אויביו וחומדיו. ומבקשי רעתו. יבטח בעניניהם על הבורא יתעלה. ויסבול חרפתם. ואל יגמול להם כפעלם. (נאום **שלו** דבר זה צריך עיון גדול. כי אמנם אמת מצאנו כתובים רבים מצווים ומזהירים על זה. אל תאמר אשלמה רע גו' אם רעב שונאך האכילהו גו'. וכן מצינו בדוד המע"ה ביחוד עם שאול במערה ובמעגל. וכמ"ש עליו שאול ואתה הגדת היום גו' וכי ימצא איש את אויבו ושלחו בדרך טובה. ובס' תהלים ואני בחלותם לבושי שק. ואני כחרש לא אשמע גו'. דום לה'. אך לאלהים דומה נפשי. וכהנה רבות. נגד זה נמצא הרבה כתובים מתנגדים

ובפרטות אצל דוד המע"ה כי בקש להנקם מנבל בשצף קצף. על מניעת הטוב בלבד. וכן בקש מהשי"ת לעשות נקמה באויביו ואמר חנני והקימני ואשלמה להם. עשה להם כפעלם גו' והתרעם כמה ימי עבדך מתי תעשה ברודפי משפט ואויבי חיים עצמו וכיוצא בזה רב מאד משיסופר. ושבח הנקמה. ישמח צדיק כי חזה נקם (ואין סבלנותו ומחילתו לשמעי מענין זה. כי בשעת מעשה היה בצרה גדולה ונכנע. וקבל חרפתו לכפרה. וסבל הצער תמורת ענשו הראוי. ממעשה דב"ש. ובסוף כשבקש ממנו שמעי מחילה. היה ראוי למחול לו. אם לצורך שעה ג"כ כי מלבד שכל שב ומודה ועוזב ירוחם ואעפ"כ (שאמר) [אלטונא תקח: שמר] לו הדבר ונפרע ממנו ע"י שלמה בנו) ולא יקובל אל הדעת לומר שכל מקום שנשתבחה הנקמה בכתוב מדבר באו"ה באויבי ה' ועמו דווקא. גם ירמיהו בקש נקמה מאנשי ענתות הכהנים בני משפחתו. כאמרו הנקם לי מאויבי גו' אל לארך אפך תקחני. וצ"ל הכל לפי חומר הענין וגודל העון ויזכר עוד בעליית הנקמה בעז"ה. כי שם ביתו) אך יגמלם חסד. ויעשה להם כל מה שיוכל לעשותו מן הטוב. ויזכור בלבו שתועלתו ונזקו ביד הבורא יתעלה ואם יהיו סבה להזקו. יחשוב עליהם טוב. ויחשוד את עצמו ומעשיו ברוע הקדמותיו אצל אלהיו. (כמ"ש פפוס ולוליינוס) ויתחנן אל האלהים ויבקש מלפניו לכפר עונותיו (כענין שעשה דוד במעשה דשמעי) ואם ישובו אויביו לאהבתו. כמש"ה ברצות ה' דרכי איש גם אויביו ישלים אתו (כאשר אירע ליעקב עם עשו. והשבטים עם יוסף. ואצ"ל משמעי) ופירוש

החלק הרביעי בעניני חובות הלבבות והאברים שהאדם מתיחד בתועלתם ונזקם וזה כצום וכתפלה וכסוכה וכלולב וכציצית ושמירת שבת והמועדים. והמנע מן העברות וכל חובות הלבבות. לא תעבורנה אל זולתו ותועלתם ונזקם מיוחדים בו. מבלי שאר בני אדם. ואופני יושר הבטחון בכלם על האלהים יתברך. מה שאני מבאר אותו. ומאלהים אשאל להורות אותי האמת ברחמיו. והוא כי מעשי העבודה והעברה לא יתכנו לאדם. כי אם בהקבץ שלשה דברים. האחד הבחירה בלבו ומצפונו והשני הכוונה וההסכמה לעשות מה שבחר בו. והשלישי שישתדל לגמור המעשה באיבריו הנראים. ויוציאהו אל גדר המעשה. ומה שאינו נעלם ממנו בהם. כבחירת העבודה והעבירה והכונה וההסכמה על המעשה הבטחון על האלהים בזה. טעות וסכלות. כי הבורא יתברך הניח ברשותנו עבודתו והמרותו כמ"ש ובחרת בחיים ולא הניח ברשותנו השלמת המעשה בעבודה ובעברה. אלא בסבות שהם חוץ לנו. מזדמנות בקצת העתים. ונמנעות בקצתם. ואם יבטח על האלהים בבחירת עבודתו. ויאמר לא אבחר ולא אכוין לעשות כלום מעבודת הבורא. עד שיבחר לי הטוב ממנה כבר תעה מדרך הישרה. ומעדו רגליו מאופני הנכונה.

כי הבורא יתברך כבר צונו לבחור במעשה העבודה ולכוין אליה בהשתדלות והסכמה ובלב שלם לשמו הגדול. והודיענו שהוא אופני הנכונה בעוה"ז ובעוה"ב. ואם יזדמנו הסבות ויתכן גמר המעשה בעבודתו. אשר קדמה בחירתנו בה. יהיה לנו השכר הגדול על הבחירה בעבודה. ועל הכונה לעשותה. ועל השלמת מעשיה באיברים הנראים. ואם ימנע מן האיברים גמר המעשה. יהיה לנו שכר הבחירה והכונה (החושב לעשות מצוה ונאנס ולא עשאה מעלין עליו כאילו עשאה. מחשבה טובה הקב"ה מצרפה למעשה) כאשר זכרנו במה שקדם. וכן העונש על העבירה. וההפרש שבין עבודת הבורא. ושאר מעשי העולם בענין הבטחון באלהים יתעלה. ששאר עניני העולם לא נגלו לנו אופני הטוב והרע בסבה מן הסבות מבלעדי שאריתם. ולא אופני הטוב והרע בקצתם בלתי קצתם לא עמדנו על איזו מלאכה מן המלאכות טובה לנו. ויותר ראויה לבקשת הטרף והבריאות והטוב (עם היות חז"ל גילו קצת מן המגונים שבהם. כאשר יתבאר באוצר המלאכה בס"ד) ולא באיזו סחורה ובאיזה דרך כשנתגלגל בהם. ומן הדין עלינו שנבטח באלהים בבחירתנו והשלמתה לעזרנו על מה שיש בו טובתנו אחר שנתגלגל עליהם. ונתחנן אליו להעיר לבבינו לבחירת הטובה והראויה לנו מהם. אבל עבודת הבורא יתעלה איננה כן. מפני שכבר הודיענו בגמול עליה. ואם נתחנן אליו בבחירתה. ונבטח עליו בהראותנו אופני הטוב לנו. נהיה טועים בדברינו וסכלים בבטחוננו. מפני שכבר קדמה הודעתו אותנו דרכי העבודה אשר יועילנו בעוה"ז ובבא. כמ"ש ויצונו ה' לעשות את כל החוקים האלה לטוב לנו כל הימים. ואמר בגמול העוה"ב וצדקה תהיה לנו כי נשמור לעשות גו' ועוד כי ענייני העולם. יש שתשוב הסבה המשובחת (כמו שאמרו אהוב את המלאכה) מגונה (כיון שנתמנה פרנס על הצבור אסור לעסוק במלאכה בפני ג') והמגונה (כבורסקי וגרדי שאין ממנין מהם לא מלך ולא כ"ג) משובחת (כמו שמצינו שהיו לפעמים גדולי החכמים בעלי אומנות גרועה. כמו שני גרדיים משער האשפות. וחלפתא אביו של ר"י שלחא הוה. וא"ר לר"כ פשוט נבילתא בשוקא כו') אך העבודה והעבירה אינם כן. כי המגונה והמשובח מהם לא יעתק מענינו ולא יתחלף. אבל מה שראוי לבטוח עליו. הוא גמר מעשה העבודה. אחר בחירתה בלב שלם ונאמן והסכמה והשתדלות בבר לבב וכונה לשמו הגדול. ובזה אנחנו חייבין להתחנן אליו לעזור אותנו בו. (גם נגד היצר סמוך. כמ"ש אלמלא הקב"ה עוזרו אינו יכול לעמוד בו) ולהורות אותנו עליו. כמ"ש הדריכני באמתך ולמדני ואמר הדריכני בנתיב מצותיך. ואמר דרך אמונה בחרתי וגו'. ואמר דבקתי בעדותיך ה' אל תבישני. ואמר ואל תצל מפי דבר אמת עד מאד וכל זה ראיה שבחירתו היתה במעשה העבודה. אך התפלל אל האלהים על שני

דברים. אחד מהם לייחד לבבו ולחזק בחירתו בעבודתו בהרחקת טרדות העולם מלבו ומעיניו כמ"ש יחד לבבי ליראה שמך גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך. העבר עיני גו' הט לבי אל עדותיך והדומה לזה והשני לחזק איבריו על השלמת המעשים בעבודתו. והוא מה שאמר הדריכני בנתיב מצותיך סעדני ואושעה. והרבה כמוהו. (אמר **שלו** עם היות דברי בח"ה אמת וצדק בזה מ"מ אינן מספיקים ליישב לשון כמה פסוקים בס' תהלים וביחוד בתמניא אפי וכן רבו כמו רבו בס' משלי החכמה. אשר יראה מהם לכאורה התנגדות למ"ש בח"ה וסתירה לכן צריכין אנו למודעי כי יש עוד דברים בגו. שהתפלה להעזר בלמוד התורה וקיומה הכרחית גם מפני ארבעה טעמים נוסף על מה שזכר בח"ה. והם אחד לפי שהרבה דברים סתומים בתורה וצריכים באור רחב וביחוד בפרטים המסתעפים. שבהם נחלקו הפירושים ונתרבו הדעות והסברות ומתחדשים בכל דור. כי אין קץ להם וצריכים יגיעה גדולה ועזר אלהי לעמוד על האמת הברור. אפילו בענין קיום המצות על הנכון ופעמים הרבה יוכל החכם להטות הדין וההוראה לכל צד שירצה לאסור או להתיר לחייב או לזכות ככל חפצו. לא יבצר ממנו להורות אופני פני ההראות לפי נטית דעתו לכן הזהירו רז"ל לא לידון אינש מאן דרחים דלא חזי ליה חובתא ולא למאן דסני ליה דלא חזי ליה זכותא וכ"ש אם הדבר נוגע לעצמו או למי שחביב עליו כגופו. אמרו אין אדם רואה חובה לעצמו וכן במשוחד שהוא חד וגם משוחד דברים הזהירו ואפי' תלמיד בור מנעו שלא ישב אצל רבו המובהק בדין שמא יקפחנו בטעות. וכן להגיע לסוף חקור דין. שהוא מקצוע גדול בתורה ומקרא מועט. מלבד שאר הלכות מרובות שהן כהררים התלוים בשערה. ועל זאת בקש המלך החסיד למדני חוקיך ולמדני את חוקיך. ומשפטיך למדני. והדומה לזה. ועל זה אנו מתחננים באה"ר כן תחננו ותלמדנו. והשני על ענין טעמי תורה הכמוסים וגנוזים וחתומים באלף חותמות. על זה התחנן באמרו גל עיני וגו' וכן אנו מבקשים והאר עינינו כו'. וע"י זה אדם זוכה לעבוד אלהיו באהבה עזה ובדבקות גדול ובשמחת לבב. והשלישי להשיב למינים המונים אותנו בטענות להשיבם על עקב בשתם בדרך הנגלה. וע"ז אמר ואענה חורפי דבר. ואדברה בעדותיך נגד מלכים ולא אבוש. והדומה לזה הרבה. והרביעי להסיר המונעים והמבטלים ולעזור על ההכנות המצטרכות והמדות הטובות והחמודות. שכמו כן אינן מבוארות כל כך ברוחב. וע"ז אמר דרכיך ה' הודיעני אורחותיך למדני. ולזה שאלו התלמידים לרבותיהם למדנו אורחות חיים ושאלו לזקנים במה הארכת ימים. ללמדם מדרכי החסידים וצריכים סיוע גדול מן השמים. הן בענין הלמוד. לידע הדרך הטוב והישר למצוא חן בעיני אלקים ואדם (כי לפעמים יש דרך ישר לפני איש וגו' והיצר

חכם להרע) והן באופן קיומן והוצאתם לפועל. וכל אלה כלים לעיקר מלאכת התורה והעבודה. שתשמר ותקוים באופן היותר טוב וחזק. ובכן תדע ותשכל דרכי כתובים רבים כאלה. (ואל) [אלטונא תקח: ועל] זה נתייסד ספר משלי ביחוד לדעת חכמה ומוסר אם תבקשנה ככסף אז תבין צדק ומשפט ומישרים כל מעגל טוב. על כן בודאי צריך להתמיד בתפלה ובבקשה עצומה על הדבר הזה ואחר שנמלכת בקונך. בטח בה' ועשה טוב. אז תלך לבטח דרכך כי אז תצליח את דרכיך בתורה ובמצות ואז תשכיל ואם תרוץ לא תכשל בשוגג ומשגה יועץ לפי דרכו וטוען ואל בינתך אל תשען) ואני עתיד לבאר אופני מפסידי החלק הזה ואופני השלמתו. והדרך הנכונה בו בעה"י. אבל פירוש

החלק החמישי והוא חובות האיברים. אשר תועלתם ונזקם מתעברים אל זולתם. כצדקה והמעשר ולמוד החכמה. וצוות בטוב (וזהיר) [אלטונא תקח: והזהיר] מהרע. ולהשיב האמנות ולהסתיר הסוד ולדבר טוב ולעשות הטוב וכבוד אבות. והשבת הרשעים אל האלהים. והורות ב"א דרכי טובתו. ולחמול ענייהם ולרחם עליהם. ולסבול חרפתם. כשמעיר אותם אל העבודה. ומוחל אותם ומיראם בגמול ובעונש. ואופני יושר הבטחון בזה. שיהיה האדם צופן בלבבו כל המעשים האלה והדומה להם. ויבחר עשותם ויסבב עליהם. כפי מה שהקדמנו בחלק רביעי מחיוב הבחירה עלינו. להתקרב אל האלהים בלבד. לא לקנות שם וכבוד ביניהם ולא לקוות הגמול מהם ולא להשתרר עליהם. ואח"כ יבטח על האלהים בהשלמת המעשה שכיון לעשותו מהם כפי מה שהוא רוצה בו ממנו. אחרי שיסבב עליו. ויזהר כפי יכלתו בכל זה. להסתירו ממי שאין צריך לו להודיעו. כי בהיותו נסתר יהיה שכרו יותר גדול. ממה שיהיה אם יהיה נודע ומה שלא יוכל להסתירו יזכור בו השורש אשר הקדמנו. כי התועלות והנזק לא יהי' מן הברואים (על כן לא ידאג לקבל גמול מהם מטוב עד רע. על עשותו הטוב. ולא יחוש לעלבון מקנאים ומתלוצצים. ולא נמצא חן בעיני אוהבים הרוצים בכך וחפצים) כי אם ברשות הבורא יתברך. וכאשר יגלגל הבורא על ידו מצוה. יחשוב בלבו כי היא טובה מאת הבורא יתברך שהיטיב בה אליו ואל ישמח בשבח אותו בני אדם עליה. ואל יחפוץ בכבודם בעבורה. ויביאהו זה להתגאות במעשהו. ויפסד לבו וכונתו לאלהים. ויפסיד מעשהו ויאבד שכרו. ואני עתיד לבאר זה בשערו בעזרת האל. אבל פירוש

החלק הששי והוא בגמול העולם הזה והעוה"ב אשר יהיה האדם ראוי לו במעשה הטוב בעולם. הוא שהגמול על שני פנים. גמול בעולם הזה בלבד. וגמול בעוה"ב בלבד. ויש שיהיו ראוים שניהם על מעשה אחד. ולא פירש לנו באור זה באר היטב אך ערב הבורא לעמו גמול כולל על מעשה כולל ולא חלק הגמול על העבודות בעולם כמו שעשה בעונש

על העבירות בעולם כמו שפירש המעשים שעושיהם חייבין סקילה שרפה הרג וחנק ומלקות ארבעים ומיתה וכרת ותשלומי כפל ותשלומי ארבעה וחמשה ונזק שור ובור ושן ואש ונותן מום באדם. ושולחת יד במבושיו. והמוציא שם רע. והדומה לזה. אבל גמול העוה"ב ועונשו. לא פירש מהם הנביא מאומה בספרו. בעבור כמה פנים מהם כי צורת הנפש בלעדי הגוף. אינה ידועה אצלנו. כל שכן מה שתתענג בו או תצטער בענין ההוא (ולא יהיה נחשד במרחיק עדיו) אך פירש אותו למי שהיה מבין הענין הזה. כמו שאמר ליהושע כ"ג ונתתי לך מהלכים בין העומדים האלה. ולא יהיה זה בעוד נפשו קשורה בגופו אבל רמז למה שיהיה אחרי המות. שתשוב הנפש בצורת המלאכים בענין פשיטותה ודקותה. ועזבה להשתמש בגופה. כשתזדכך ותזהיר. והיו מעשיה טובים בעולם הזה. ומהם שגמול העולם הבא ועונשו היה מקובל אצל עם הארץ מהנביאים ומושכל אצל החכמים. והניחו לזכרו בספר כמו שהניחו לזכור הרבה מפירוש המצות והחובות. מפני שסמכו על הקבלה. ומהם שהעם היו מן הסכלות ומעוט ההבנה. בענין שאיננו נעלם ממה שכתוב בתורה (מתלונות ונסיונות שנסו את ה' בטרם נתן ה' להם לב לדעת) ונהג הבורא עמהם מנהג האב החומל על בנו הקטן. כשהוא רוצה ליסרו בנחת ולאט כמ"ש כי נער ישראל ואוהבהו. והאב כשרוצה ללמוד את בנו בנערותו החכמות אשר יעלה בהם על המעלות העליונות אשר לא יבינם הנער בעת ההוא ואילו היה מפייס אותו עליהם ואומר לו סבול יגיעות המוסר והלמוד בעבור שתעלה בהם אל המעלות החמודות לא היה סובל את זה ולא שומע אליו מפני שאינו מבין אותו וכאשר יעדהו על זה במה שהוא ערב לו מיד ממאכל ומשתה ומלבוש נאה ומרכבת נאה. וכדומה לו ויעדהו במה שיצער אותו מיד מרעב ועירום ומלקות והדומה להם ויישב דעתו על מה שיבטח עליו מן הראיות והמורגשות והעדויות הגלויות האמתיות יקל מעליו לסבול יגיעות המוסר ולשאת טרחו. וכאשר יגיע לימי הבחרות ויחזק שכלו יבין הענין המכוון אליו במוסרו. ויכוין אליו ותתמעט בעיניו הערבות. אשר היה רץ אליה בתחלת ענייניו והיה זה לחמלה עליו. וכן הבורא יתב' יחל עמו והפחידם בגמול ועונש ממהרים. מפני שידע כי העם כאשר יתוקנו לעבודה. תגל מעליהם סכלותם בגמול העולם ועונשו ויכוונו בעבודה אליו. ויתנהגו עדיו וכן נאמר בכל מה שבספרים מהגשמות הבורא יתב':

ומהם שגמול העולם הבא אין אדם ראוי לו במעשהו הטוב בלבד. אך יהיה ראוי מן האלהים בשני דברים אחר המעשה הטוב האחד שיורה ב"א עבודת הבורא יתעלה וינהיגם לעשות הטוב כמ"ש ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד. ואמר ולמוכיחים ינעם ועליהם תבא ברכת טוב וכאשר יתקבץ למשתדל גמול הצדקתו אל גמול צדקתו

וגמול אמונת לבו וסבלו יהיה ראוי לגמול העוה"ב אצל הבורא והשני חסד מאלהים ונדבה וטובה כמ"ש ולך ה' חסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו והעלה בזה כי אם היה מעשה האדם כחול הים במספר. לא יהיה שקול בטובה אחת מטובות ה' יתב' עליו בעולם הזה כל שכן אם יהיה לו חטא. ואם ידקדק הבורא עם האדם בתביעת הודאת הטובה. יהיה כל מעשהו נכחד ונשקע בקטנה שבטובות הבורא עליו ומה שיהיה מגמול הבורא לו על מעשהו הוא מחסד הבורא עליו. אך העונש בשני העולמים הוא באמת ובדין וחוב שחייב בו האדם אלא שחסד הבורא יתגבר עלינו בשני העולמים כמ"ש ולך ה' חסד והוא רחום יכפר. (וכה"א שובה משובה ישראל לא אפיל פני בכם כי חסיד אני ונאמר כי אתה חשכת למטה מעונינו ונתת לנו פליטה וזולתם):

ומהם כי המעשה הטוב מתחלק לשני חלקים ממנו נסתר אין משקיף עליו זולת הבורא כחובות הלבבות והדומה להם. וממנו נראה על האיברים איננו נסתר מן הברואים והם המצות הנראות על האיברים והבורא יתעלה גומל על (המעלה) [אלטונא תקח: המעשה] הנראה על האיברים בגמול נראה בעולם הזה וגומל על המעשה הצפון והנסתר בגמול נסתר והוא גמול העוה"ב ועל כן זכרו דוד המע"ה במלה שמורה על הענין כמ"ש מה רב טובך אשר צפנת ליראיך וגו' (ואמר הנביא עין לא ראתה אלהים זולתך יעשה למחכה לו) וכן דרך העונש הנראה והנסתר כדרך הגמול הראיה על זה כי האל יתעלה ערב לעמו על העבודה הנראית על האברים גמול נראה מהר בעולם הזה והוא המפורש בפרשת אם בחוקותי וכן ערב להם על העברות הנראות הגלויות עונש נראה מהר בעולם הזה לפי שאין להמון העם אלא מה שנראה מן המעשים לא מה שנסתר והוא מה שאמר הנסתרות לה' אלהינו והנגלות לנו ולבנינו עד עולם ואמר הכתוב ואם העלם יעלימו עם הארץ גו' ושמתי אני את פני באיש ההוא גו' אך העבודות והעברות הצפונות בלב דין גמולם על הבורא יתברך בעוה"ז ובעוה"ב על כן הניח הספר פירוש גמול העולם הבא:

ומהם כי הגמול והעונש הנזכרים בספר דבר ה' בגמול העוה"ז ועשו לאנשי העולם ומפני שהיה יהושע בן יהוצדק בעולם המלאכים אמר לו ונתתי לך מהלכים בין העומדים האלה כי זהו דרך היחול וההפחדה שיהיה כראוי לזמן ולמקום ואתה הבין:

ומהם שגמול העוה"ב אין תכליתו אלא להדבק בהאלהים ולהתקרב אל אורו העליון כמ"ש והלך לפניך צדקך (אלטונא תקח: ו)כבוד ה' יאספך. ואמר המשכילים יזהירו כזוהר הרקיע ואמר לאור באור החיים. ולא יגיע אליו אלא מי שרצה הבורא בו ורצון הבורא שורש הגמול כמ"ש כי רגע באפו חיים ברצונו:

ואמר בפרשת אם בחוקותי רמזים שמורים על הרצון מאלהים. והוא מה שאמר ולא תגעל נפשי אתכם. ואמר ופניתי אליכם והייתי לכם לאלהים ואתם תהיו לי לעם. והבטחון על האלהים במה שיעד בו הצדיקים. מגמול העוה"ז והעוה"ב על העבודה שישלמהו למי שראוי לו. וכן ישלם העונש למי שראוי לו מן הדין על המאמין. ובטחונו על האלהים בזה מהשלמת האמונה באלהים כמ"ש והאמין בה' ויחשבה לו צדקה. ואמר לולי האמנתי לראות בטוב ה' בארץ חיים. ואין ראוי לבטוח על מעשהו הטוב. ויבטיח נפשו בגמול העוה"ז והעוה"ב על מעשהו. אך יטרח וישתדל בו הודאה לטובות הבורא התמידות עליו. לא לתקות גמול עתיד שיתחייב לו במעשהו אך יבטח על האלהים בו. אחר ההשתדלות לפרוע הודאת הבורא על גודל טובותיו עליו. כמו שאמרו רז"ל אל תהיו כעבדים המשמשים את הרב על מנת לקבל פרס. אלא הוו כעבדים המשמשים את הרב על מנת (ע"ש נ"א ובלח"ש) שלא לקבל פרס. ויהי מורא שמים עליכם. והיה אחד מן החסידים אומר לא יגיע אדם אל גמול העוה"ב במעשהו. אם מדקדקים עמו בחשבון. במה שהוא חייב לאלהים על טובותיו עליו אבל בחסד האלהים עליו. על כן אל תבטחו במעשיכם ואמר הכתוב ולך ה' חסד גו'. אבל פירוש

החלק השביעי והוא בחסד האלהים על בחיריו וסגולתו בעוה"ב ברוב הטובות אשר לא נוכל לספרם. אופני הבטחון על האלהים בו שיתעסק בסבות המגיעות אותו על מדרגות החסידים הראוים לזה מאת האלהים יתב' בחסדו. והוא שינהג במדות אנשי הפרישות המואסים בעוה"ז. ולהוציא אהבתו ובחירתו מלבו וימיר זה באהבת הבורא יתב'. ולהמסר אליו ולהשתעשע בו ולהשתומם מהעולם ויושביו (כמ"ש רשב"י ובנו כי נפקי ממערתא חזו אינשי דקא כרבי אמרי מניחין חיי עולם ועוסקין בחיי שעה. אבל כבר יצתה ב"ק חזרו למערתכם כי לא תוהו בראה. ורשב"י לשטתיה אזיל דס"ל יכול יהא אדם חורש בשעת חרישה כוי תורה מה תהא עליה. איברא אנן קי"ל כרי"ש נהוג בהם מנהג ד"א והרבה עשו כמותו ועלתה בידם ומאן דקאי בשיטת רשב"י צריך ודאי לפרוש מן העולם לגמרי ולשכון במערה כרשב"י. אולי לזה הקדים בח"ה. שינהג במדות אנשי פרישות. אבל הנראה יותר שדבר בהווה ובנוהג שבעולם ברוב. כי רוב מעשי בני אדם (אוהבי העולם) תוהו. ובחשכה יתהלכו ברדיפתם המותרות וע"ז ודאי ישתומם כל בעל(אלטונא תקח: י) נפש אוהב הבורא אשר עשה לו הנפש הזאת) ויתנהג במנהגי הנביאים והחסידי' ויהיה לבו בטוח בה'. שיתחסד עמו במה שהתחסד בו עמהם בעולם הבא. אבל מי שיבטח על האלהים שיזכהו לזה מבלי מצוע המעשה. הוא הכסיל הפתי. והוא דומה למי שנא' עליהם עושים מעשי זמרי ומבקשים שכר כפנחס:

ומסימני אנשי המעלה הגדולה הזאת. שיורו עבדי הבורא אל עבודת הבורא והסבל בעת הנסיון והצרה. ושיקל בעיניהם כל דבר. אצל קיום מצות הבורא יתברך. כמו שידעת מן והאלהים נסה את אברהם. וענין חנניה מישאל ועזריה בכבשן האש ודניאל בגוב האריות ועשרה הרוגי מלכות. ומי שבחר במות בעבודת הבורא. מן החיים בהמרותו. והריש מן העושר. והחולי מן הבריאות והצרה מן השלום. ונמסר לדין הבורא ורצה בגזרתו. ראוי הוא לחסד הבורא עליו בנועם העולם הבא אשר אמר עליו הכתוב. להנחיל אוהבי יש ואוצרותיהם אמלא. ואמר עין לא ראתה אלהים זולתך יעשה למחכה לו ואמר מה רב טובך אשר צפנת ליראיך:

פרק ה

אבל ההפרש שבין הבוטח על האלהים. וזולתו בענין התעסקו בסבות אומר כי הבוטח באלהים. יבדל מזולת הבוטח עליו. בשבעה ענינים:

אחד מהם כי הבוטח באלהים רוצה בדינו בכל ענייניו. ומודה לו על הטובה ועל הרעה. כמ"ש חסד ומשפט אשירה. וארז"ל אם חסד אשירה. ואם משפט אשירה. ואמרו חייב אדם לברך על הרעה. כשם שמברך על הטובה. (עלח"ש מ"ג פי"ג דשבת. ומשנה לחם. ובפירוש המעמדות ליום שני ובסולם הבית) ואשר איננו בוטח באלהים מתהלל בטובה. כמו שנאמר כי הלל רשע על תאות נפשו גו'. ומתקצף על הרעה כמ"ש והיה כי ירעב והתקצף. (ויקלל) [אלטונא תקח: וקלל] במלכו:

והשני כי הבוטח באלהים. נפשו במנוחה ולבו שליו מצד הגזרות. לדעתו כי הבורא ינהיגם לטובתו בעולמו ואחריתו. כמ"ש המלך החסיד ע"ה. אך לאלהים דומי נפשי כי ממנו תקותי. ואשר איננו בוטח באלהים. הוא בטובה. בצער תדיר ודאגה ארוכה ואבל להוסיף ולהרבות ולכנוס וברעה מפני שהוא קץ בה. והוא כנגד תאותו וטבעו ומדותיו. ובו אמר החכם כל ימי עני (בדעה) רעים גו':

והשלישי כי הבוטח באלהים ואם יתעסק בסבות לא יסמך בלבו עליהם. ולא יקוה מהם תועלת. ולא נזק בלתי רצון האל. אך מתעסק בהם לבחור בעבודת הבורא. אשר יצוה להתעסק בעולם ליישבו ולזיינו. ואם תגיעהו תועלת או ידחה מהם הנזק. יודה האלהים לבדו על זה. ולא יוסיף בהם אהבה וחבה יתרה ולא תנוח נפשו עליהם יותר. אך יחזק בטחונו באלהים. ויסמוך לבו עליו מבלעדי הסבות ואם לא יועילוהו הסבות. יידע כי יבואהו טרפו כשירצה ה' מאיזה ענין שירצה. ולא ימאס בהם בעבור זה ולא יניח להתעסק בהם לעבודת הבורא. ואשר אינו בוטח באלהים מתעסק בסבות. לבטחונו עליהן שהן מועילות אותו. ודוחות הנזק מעליו ואם הם מועילות אותו ישבח אותן.

וישתבח השתדלותו בהן ובחירתו אותן. ולא יפנה אל זולתן. ואם אינן מועילות לו יגנה אותן וימאסם וישיב חפצו מהן. כמש"ה על כן יזבח לחרמו ויקטר למכמרתו:

והרביעי כי הבוטח באלהים. כשיותר לו דבר על מזונו יוציאנו במה שמפיק רצון הבורא יתברך בנדיבות נפשו וטוב לבו. כמו שכתוב כי ממך הכל גו'. ומי שאינו בוטח באלהים איננו רואה העולם וכל אשר בו. די פרנסתו וספק צרכו. והוא חס על ממונו מהשלים חובות הבורא וחובות בני אדם ממנו. ואיננו מרגיש בו. עד שיאבד ממנו ממונו וישאר לזולתו. כמש"ה יש מפזר ונוסף עוד. וחושך מיושר אך למחסור:

והחמישי כי הבוטח באלהים הוא מתעסק בסבות העולם להכין מהם צידה לאחריתו וספק לבית מועדו. ומה שיתברר לו בו הצלת תורתו ועולמו מתעסק בו ומה שיהיה שום הפסד בתורתו. או מביא להמרות הבורא איננו מתעסק בו שלא יביא לעצמו מדוה תחת הארוכה. ומי שאינו בוטח באלהים. בוטח על הסבות. ותנוח דעתו עליהן ולא ירחק מדבר מהם. ויתעסק במשובח ובמגונה מהם. ולא יחשוב באחרית עניניו. כמ"ש החכם בהם חכם ירא וסר מרע:

והששי כי הבוטח באלהים הוא אהוב לכל כתות בני אדם. ודעתם נוחה עליו מפני שהם בטוחים מהזקתו ולבם שלם מחמתו ולא יפחדו ממנו על נשיהם ועל ממונם והוא ג"כ בטוח מהם. מפני שיודע שתועלתו ונזקו אינם ביד נברא ולא ביכלתו על כן איננו מפחד מהזקתם כאשר איננו מקוה הנאתם. וכשהוא בטוח מהם והם בטוחים ממנו יאהבם ויאהבוהו. כמ"ש והבוטח בה' חסד יסובבנו. ומי שאיננו בוטח באלהים אין לו אוהב. מפני שהוא בכל עת חומד אותם ומקנא בם. וחושב כל טובה שתגיע אליהם סרה ממנו. ושטרפיהם לקוחים מטרפו וכל מה שנמנע ממנו מתאותיו. הוא בעבורם. ובידם להגיע אל תאותיו. ואם תבואהו רעה או פגע בממונו ובניו. יחשוב כי הוא מאתם ושבידם להעביר הנזק ולדחות הרעה מעליו וכיון שקדמו אלה ההקדמות בנפשו. יבוא בעבור זה למאוס אותם ולדבר בהם ולקללם ולשנוא אותם. והוא הנמאס בשני העולמים. והמגנה בשני המעוני' כמ"ש עקש לב לא ימצא טוב:

והשביעי כי הבוטח באלהים לא יאבל בהמנע בקשה ולא בהפקד (אוהב) [אלטונא תקח: אהוב] ולא יאצור הנמצא ואיננו דורש ליותר מטרף יומו (ר"ל אינו מבקש מה' אלא כמ"ש הטריפני לחם חקי(אלטונא תקח:)) לא יטריח עצמו יותר מדאי מה שאינו מהמסודר לו. כגון אם הוא שכיר יום או עוסק במלאכה לא ידאג אם ימצא שוכר או קונה מחרתו אבל יבטח בה' שיזמין לו טרף יומו. כמ"ש ויצא העם ולקטו דבר יום ביומו. וארז"ל מי שי"ל מה שיאכל היום. ואומר מה אוכל למחר. הרי זה מקטני אמנה

אכן מי שמלאכתו לזמן ידוע ובעונה ידועה כגון העובד האדמה. בודאי צריך שיטריח ביום ובעת המוכשר לימים הרבה ולעתות בצרה. כמ"ש אוגר בקיץ בן משכיל. ויסרו למשפט אלהיו יורנו ללמוד מן הנמלה ולראות דרכיה להתחכם בזריזות להכין בעת לזולתו. וכן העוסק בסחורה וצריך ליסע לירידים לשוקים וכיוצא בו אין איסור למלא אוצרות לסמוך עליהן בשני בצורת. או לאסוף מקנה וקנין מן המותר. ממה שימציא לו השי"ת שיהא מוכן לעת הצריך. וכן כתוב בתורה וידעת כי ה' הוא הנותן לך כח לעשות חיל. ות"א דיהיב לך עצה למקני נכסין. ואמר החכם הון עשיר קרית עזו גו'. כשהוא עושר עשוי במשפט. יחוס עליו ואל יבעט בברכתו של הקב"ה גם אינו מחויב לפזר הכל. אלא בתנאים מיוחדים (עש"י סס"ג) והמשכיל יכלכל דבריו במשפט הטבעי על פי הרצון האלהי כאשר סודר לו בעסקי מחיתו לבקשם בזמן מבלתי זמן עם לב שלם בוטח באלהיו ונאמן) ולא יעלה על לבו מה יהיה למחרתו מפני שאינו יודע עת בוא קצו. ובוטח באלהים להאריך [אלטונא תקח: לו] בו. ולהזמין טרפו ומזונו בו. ואיננו שמח בעתיד ולא יאבל לו כמש"ה אל תתהלל ביום מחר כי לא תדע מה (יולד) [אלטונא תקח: ילד] יום. ואמר בן סירא אל תצר צרת מחר כי לא תדע מה ילד יום שמא מחר בא ואיננו. נמצא מצטער על עולם שאינו שלו. אבל דאגתו ואבלו על מה שהוא מקצר בו מחובות הבורא. ומשתדל לפרוע מה שיוכל לפרוע מהם בנראהו ובנסתרו מפני שהוא חושב במיתתו ובוא יום האסיפה ופחדו שיבואהו המות פתאום. יוסיף לו השתדלות וזריזות להרבות לאחריתו ושלא ירגיש על מה שיזמין לעולם הזה. והוא מה שאמרו שוב יום אחד לפני מיתתך. ופירשו בו שוב היום שמא ימות למחר. נמצא כל ימיו בתשובה. כדכתיב בכל עת יהיו בגדיך לבנים. ואשר איננו בוטח באלהים. ירבה אבלו להתמדת פגעי העולם עליו. ויפקדהו אוהביו. וימנעו ממנו בקשותיו. ויזמין (מהן) [אלטונא תקח: מהון] העולם הרבה. כאילו בטח מן החליפה (כמ"ש אשר אין חליפות למו ולא יראו אלהים) וסרה מעליו אימות המות. כאילו ימיו לא יתמו. וחייו לא יכלו. איננו זוכר אחריתו. ומתעסק בעולמו. איננו מעיין בעניני תורתו וצידתו ובית (מודעו) [אלטונא תקח: מועדו]. והיה בטחונו באריכות ימיו בעולם. סבה לאורך תאותו בעניניו. וסבה לקוצר תאותו בעניני אחריתו. וכאשר יוכיחנו מוכיח ויורנו מורה. ויאמר לו עד מתי אתה מתעלם מחשוב בצידתך ועניני בית מועדיך. יאמר עד שיהיה לי די פרנסתי וספוקי. (וכל) [אלטונא תקח: ולכל] אשר אתי מאשה ובנים. עד סוף ימינו תנוח נפשי מדאגות העולם. ואפנה לפרוע חובותי לבורא. ואחשוב בסבות הצידה ליום המועד. וראיתי להראות פני סכלותם. וטעותם בדעה הזאת. בשבעה ענינים ויגלה בהם גודל טעותם. ואם יארכו דברינו. בעבור

שיש בזה מן הביוש והתוכחה לבעלי הדעה הזאת. והם כת בעלי המשכונות. ענינם בזה כענין הסוחר המוכר באשראי. למי שאינו מאמינו. וימשכנהו בעת המכר. מפני יראתו ממעוט אמונתו. ושלא תמצא ידו לפרעו. והראשון מאופני התשובה עליו שנאמר לו אתה האיש המסתפק בגזרת הבורא ושאינו מאמין בגודל עצמותו. אשר חשך אור שכלו וכבה נר תבונתו בגבור אפילת תאותו עליו. הטוב לך לבקש משכון ולקחתו. אלא מרעך וחברך אשר אין לו רשות עליך ולא מצותו עוברת עליך. אבל השכיר כשהוא משתכר אצל בני אדם. אין טוב לו למשכן שוכרו בשכרו קודם עבודתו וכ"ש העבד שלא ימשכן אדוניו קודם עבודתו. ק"ו הנוצר שלא ימשכן יוצרו קודם עבודתו לו. ומן התימה כי עבודת העבד לאדוניו. על מנת שיפרע לו שכרו אחר עבודתו. גנאי הוא כמו שאמרו אל תהיו כעבדים המשמשים את הרב על מנת לקבל פרס כו' כ"ש שיעיז פניו לבקש משכון בפרנסתו קודם עבודתו. וכדומה לזה אמר הכתוב הלה' תגמלו זאת וגו'. והשני שכל המקבל משכון מחברו יש לו קצבה ולבקשתו תכלה. אך בעל הדעת הזאת. אין קץ לבקשתו כי אינו יודע מה יספיק לפרנסתו ופרנסת אנשי ביתו. ממזון ומותרים עד יום מותם ואילו היה לו ממון כפלי כפלים ממה שיספיק לו לא תנוח נפשו מפני שקצם נעלם ומדת ימיהם אינה ידועה והוא סכל במה שבקש מפני שאין לו תכלית אצלו. ולא שעור. והשלישי שהממשכן את חבירו. אינו ממשכן אותו אלא אם לא קדם לו עליו חוב שהוא חייב בו ואינו משה בו משאת מאומה. והדין עמו אבל אם קדמו לחבירו עליו חובות שהוא חייב בהם. ויודע שיש לו עליו חובות ראויות. אין לו לבקש ממנו משכון בשום פנים ולא יהיה ראוי לקחתו ממנו אפלו אם יתנדב בו הממושכן כל שכן הבורא שיש לו על האדם החובות הראויות. מה שאילו היו מקבצין מעשי כל בני אדם בכל ימות העולם. לא היה מספיק הכל לגמול טובה אחת מטובות הבורא עליו. ואיך לא יתבייש זה העז פנים לבקש מן הבורא שיקדים טובות גדולות על מה שקדם לו אצלו. ויכבד החוב עליו ושמא לא ישלם מה שנדר לו מן העבודה. בעבור כלות ימיו ובוא קצו. והיה אחד מן החסידים אומר לבני אדם. היתכן שיתבע אתכם הבורא בחובות מחרת ביום הזה. וכן במה שאתם חייבין אחריו בשנה ושנים אמרו לו היאך יתכן שנהיה נתבעים בחובות ימים. שאין אנו יודעים אם נחיה עד שנגיע אליהם ויחייבנו בהם. אבל אנו חייבין עבודה ידועה בזמן ידוע וכאשר נגיע לזמן נתחייב בעבודה אמר להם וכן ערב לכם הבורא יתברך לכל זמן ידוע טרף ידוע ועליכם בו עבודה יתירה. וכאשר איננו תובע אתכם בעבודה קודם חיוב עתה. כן ראוי שיהיה בפניכם בושת ימנע אתכם מלבקש טרף שלא הגיע עתו. ומדוע אני רואה אתכם מבקשים ממנו טרפי שנים באות. אינכם יודעים

אם ימיכם יגיעו אליהם. ותבקשו להקדים לכם טרף מי שלא נברא עדיין מאשה ובנים ולא יספק לכם המזון לבדו. אלא שאתם מקדימים המזון ומותריו. לזמנים שאינם ידועים ולא ערוכים לכם. ולא די לכם שאינכם מקדימין לו עבודה לזמן עתיד. אלא שאינכם מחשיבים עם נפשותיכם במה שהתעלמתם מן העבודה: במה שעברו מן הימים. אשר לא התעלם מהשלים לכם טרפם בם:

והרביעי כי הממשכן את חברו הוא ממשכן אותו לאחת משלש עלות. אחת מהן. שמא יעני ולא תשיג ידו. והשנית שמא יקפוץ ידו על מה שיש לו אצלו ולא יוכל להפרע ממנו. והשלישית מפני שהוא ירא שמא ימות או שלא ימצאהו והמשכון רפואת המדוים האלה בין בני אדם. ואילו היו בטוחים ב"א קצתם בקצתם מאלה השלש מדות. היה גנאי להם למשכן מבלי ספק והבורא יתברך אשר לא יאותו לו אלו המדות. יותר הוא גנאי גדול ומופלא שימשכנו אותו וכבר אמר הכתוב לי הכסף ולי הזהב וגו':

והחמישי כי הממשכן את חבירו תנוח נפשו במשכון מפני שהוא מקוה להפרע ממנו וליהנות בו או בתמורתו אבל מי שיחשוב כי כאשר יקדים לו הבורא די ספקו תנוח נפשו מצד העולם טענתו (כצ"ל) שקר. מפני שאין בטוח בהשאר הממון אצלו שאפשר שיקרהו פגע מן הפגעים המבדילים בינו לבינו כמש"ה בחצי ימיו יעזבנו (ואמר התעיף עיניך בו ואיננו) ומה שטענו ממנוחת נפשם בהגיעם אל חפצם מהון העולם. כזב וסכלות מהם בבקשותם כי אפשר שיהיה סבה חזקה לטרדת לבם ולצער נפשם. כמ"ש רז"ל מרבה נכסים מרבה דאגה:

והששי כי המקבל משכון מחבירו. אילו היה ברור לו שיפרעהו קודם זמנו ויגמלהו תחת המתנתו כפל מה שיש לו אצלו לחסד עליו לא היה ממשכן אותו בשום פנים והבורא יתברך אשר ידענו מנהגו הטוב עמנו. וטובו הגדול עלינו חדשים גם ישנים ושהוא גומל על מעשה הצדקה והעבודה במה שאינו עולה בדעת. כל שכן שיסופר כמו שאמר עין לא ראתה אלהים זולתך יעשה למחכה לו. יותר הוא גנאי גדול שנמשכן אותו:

והשביעי כי הממשכן את חבירו. אינו ממשכנו אלא אחר שהוא יכול למלאות מה שמשכנו בעבורו מהון העולם. אבל הממשכן הבורא יתברך בהקדמת הטובות אין לו יכולת לשלם העבודה עליהם ולא מובטח לפרוע מה שיש עליו מן החובות הישנות כל שכן החדשות. שהאדם הצדיק איננו פורע חובת טובות האלהים עליו. אלא בעזרת האלהים לו. כמו שאמר אחד מן החסידים בתושבחותיו. ואף המשכיל היודע אותך. לא במעשהו יתהלל כי אם בשמך וברחמיך אשר הכינות את לבבו לדעת אותך. כי בך יצדקו ויתהללו כל זרע ישראל ונאמר באלהים הללנו כל היום:

וכיון שהשלמנו בשער הזה מה שהיה ראוי לו מן הדברים. כפי השגתנו ראוי לנו עתה לבאר מפסידי הבטחון באלהים ואומר כי מפסידי השערים הקודמים (המה יחוד. בחינה עבודת האלהים) כולם מפסידים הבטחון. וממפסידיו עוד הסכלות בענין הבורא ובמדותיו הטובות. כי מי שאינו מבין רחמי הבורא על ברואיו. והנהגתו עליהם והשגחתו ומשלו בהם. ושהם קשורים באסוריו. לא ינוח ולא יסמך עליו ומהם סכלותו במצות הבורא ית' ר"ל תורתו אשר הזהיר בה לסמוך עליו ולבטוח בו ובחנוני נא בזאת. ואמר בטחו בה' עדי עד ומהם נטותו אל הסבות הקרובות אשר הוא רואה אותן ולא ידע כי העלות כל אשר תקרבנה מהמעולל. תמעט יכלתם להועיל למעולל ולהזיקו. וכל אשר תרחקנה יהיה כח יכלתו להועילו ולהזיקו יותר חזק ונראה כמו המלך כשהוא רוצה לענות אחד מעבדיו מצוה משנהו לעשות. והמשנה מצוה השר והשר מצוה השוטר והשוטר מצוה לסרדיוט והסרדיו' מצוה הנוגשים והנוגשים מקיימים המעשים בכלים מוכנים לו ואשר יכלתו מעוטה מכלם להקל מצערו ולהוסיף עליהם. הם הכלים מפני שאין להם חפץ. והנוגשים יותר יכולים מהכלים וכן הסרדיוט יותר מהנוגשים והשוטרים יותר מהסרדיוט. והשר יותר מן השוטר. והמשנה יותר מן השר והמלך יותר מכולם מפני שאם ירצה ימחול לו. וכבר נראה לך כי חלישות העלות וחזקתם להועיל למעולל תהיינה כפי קרבתם ורחקם ממנו. והבורא יתעלה אשר הוא תכלית העלות ברוחק מן המעוללים. ראוי לבטוח בו ולסמוך עליו לחוזק יכלתו על תועלתם ונזקם. כאשר קדמנו מן הדברים וכללו של דברים בענין הבטחון כי יתרון הבטחון מהבוטחים באלהים. כפי יתרון ידיעתם אותו ואמונתם בהגנתו עליהם. ורוב השגחתו על טובתם. והנה הילד בתחלת ענינו בוטח על שדי אמו. כמ"ש מבטיחי על שדי אמי. וכאשר תחזר הכרתו בטחונו על אמו. לרוב השגחתה עליו כמ"ש אם לא שויתי ודוממתי נפשי כגמול עלי אמו וגו' וכשתחזק הכרתו עוד ורואה כי הנהג' אמו אל אביו משיב בטחונו אליו. למעלת הגנתו עליו וכאשר יחזק גופו ותתכן לו תחבולה במחיתו במלאכה או סחורה והדומה להם. משיב בטחונו אל כחו ותחבולתו. מפני סכלותו בכל אשר קדם בטובת הנהגת האלהים. ואמר אחד מן החסידים שהיה לו שכן סופר מהיר. היה מתפרנס בשכר ספרותו. אמר לו יום אחד האיך ענינך. אמר לו בטוב בעוד ידי שלמה ולערב נגדעה ידו ולא כתב בה שאר ימיו והיה זה ענשו מהאל יתעלה. על אשר בטח על ידו ואם יתכן לו טרפו על ידי זולתו מן הבריות ישיב בטחונו אליהם ותנוח נפשו עליהם וכשתחזק הכרתו ויראה חסרונם וצרכם אל הבורא יתעלה ישיב בטחונו אליו ויסמוך עליו בענינים שאין לו יכולת בהם ולא יוכל להמלט מהמסר בם אל גזרת הבורא. כמו

ירידת הגשמים בעת הזריעה והליכת הים והליכת המדברות מאין מים ובבוא שטף ובנפול הדבר בחיים. והדומה לזה מן הענינים אשר אין בהם לאדם שום תחבולה בשום פנים. כמ"ש ובעת רעתם יאמרו קומה והושיענו ואם תחזק הכרתו באלהים עוד יבטח בו גם כן במה שיתכן לו בו קצת תחבולה כמו הבאת הטרף בסבות המסוכנות והמלאכות המיגעות את הגופים. ויניחם לבטחונו באלהים שיטריפהו במה שיהיה קל להתעסק בו יותר מהם. ואם תחזק הכרתו באלהים יותר ישיב בטחונו אליו בכל הסבות הקשה מהם והקלה ויכוין בהתעסקו בהם להם לעבודת האל ולשמור מצותו. וכאשר תחזק הכרתו יותר מזה בחמלת הבורא על ברואיו ירצה במה שיהיה מגזרת האלהים לו. בלבו בחושיו ובנראהו ובנסתרו. וישמח בכל אשר עשה לו האלהים ממות וחיים וריש ועושר ובריאות וחולי לא יבחר לזולת מה שבחר לו האלהים. ולא ירצה אלא מה שרצה ונמסר אל האלהים. והשליך נפשו וגופו אל דינו ולא יגביר ענין על ענין ולא יבחר על זולת מה שהוא בו מעניני עולמו. כמו שאמר אחד מן הבוטחים. לא הסכמתי מעולם בענין והתאויתי לזולתו. וכאשר תחזק הכרתו באלהים יותר מזה ויידע הענין המכוון אליו בבריאתו ויציאתו אל העולם הזה הכלה ויכיר מעלת העולם האחר הקיים ימאס בעולם הזה ובסבותיו. ויברח במחשבתו ובגופו אל האלהים יתברך וישתעשע בזכרו בבדידו' וישתומ' מבלתי המחשבה בגדולתו. ואם יהיה במקהלות לא יתאוה כי אם לרצונו ולא יכסוף כי אם לפגיעתו. תטרידהו שמחתו באהבתו. משמחת אנשי העולם בעולם. ושמחת אנשי העולם הבא בעולם הבא. וזאת העליונה שבמדרגות הבוטחים. מהנביאים והחסידים וסגולת האלהיים הזכים והוא כמו שאמר הכתוב אף אורח משפטיך ה' קוינוך. לשמך ולזכרך תאות נפש. ואמר צמאה נפשי לאלהים לאל חי. אלה עשר מדרגות הבטחון. אשר לא ימלט בוטח מאחת מהנה. ומצאנו ענין הבטחון בלשון הקודש. מליצים בעדו בעשר מלות כנגד העשר המדרגות האלה. והם מבטח. ומשען. ותקוה. ומחסה. ותוחלת. וחכוי. וסמיכה. וסבר. ומסעד. וכסל. האלהים ישימנו מן הבוטחים עליו. הנמסרים לדינו בנראה ובנסתר ברחמיו אמן:

פרק ח

פירוש ה"ר אשר ז"ל במה שאמרו רז"ל אין מזל לישראל ומצאנו במקום אחר חיי בני ומזוני לאו בזכותא תליא מילתא. אלא במזלא תליא מילתא. וצריך ליישב אלו הענינים כדי (ליישב) [אלטונא תקח: ליישר] הלב. ולהסיר טעות בני אדם הבוטחים על המזל לרוב בניהם ולעשרם. ובאורך חייהם. ואינם יראים מעונש הבורא ומרשעם (של) [אלטונא תקח: על] זה. ובאמת הם טועים. כי אינם נצולים במזל מפגעי העולם.

וכתבנו זה להראות חסרון דעתם וגנותם. ר' חנינא אומר מזל מחכים מזל מעשיר ויש מזל לישראל. ר' יוחנן אומר אין מזל לישראל איכא דקשיא ליה הכא טובא היכי פליגי אמוראי בהא מילתא שהרי דבר זה כתוב בתורה שנוי בנביאים ומשולש בכתובים. ונחקר ונדרש היטב בראיה גמורה. בשקול הדעת הברורה. כתוב בתורה. והסירותי מחלה מקרבך. ועוד כתוב והסיר ה' ממך כל חולי גו' וכתיב לא תהיה משכלה ועקרה בארצך גו'. וכתוב לא יהיה בך אביון גו'. רק אם שמוע תשמע בקול ה' אלהיך. הרי נתבאר מן התורה שהבריאות והחולי. והעקור וההולדה. ומלאת הימים וחסרונם והעושר והעוני אינם תלוים כי אם בעבודת ה' ושמור מצותיו. לא במזל. ושנוי בנביאים כמו שאמרה חנה בתפלתה. כי אל דעות ה' ולו נתכנו עלילות. ואמרה ה' ממית ומחיה מוריד שאול ויעל. ה' מוריש ומעשיר משפיל אף מרומם. ועוד כתוב הנני מוסיף על ימיך חמש עשרה שנה. ומשולש בכתובים. דכתיב יראת ה' תוסיף ימים ושנות רשעים תקצורנה (וכהנה רבות מאד) ונמצא בשקול הדעת שאם אמת הוא שכל הדברים תלוים במזל למה יתפלל אדם לפני בוראו. להציל ממות נפשו ולחיותו ברעב. ולתת מטר על פני האדמה. וא"כ רוב תפלותינו הם ללא תועלת וללא צורך חלילה חלילה ליראי ה' ולחושבי שמו לומר כדברים האלה כי דבר ידוע הוא מן הכתוב ומן הקבלה ומן הנראה לעין כי יש אנשים קוראים להי' והוא יענם. ואם תשיב ותאמר כל מה שבא בתורה ובנביאים בענין הזה. הוא בזמן שישראל יושבים על אדמתן ושכינה שורה בישראל. אבל אם חסרו שני הדברים האלה יש מחלוקת בדבר. אם כן היכי מייתי רבי יוחנן ראיה מהאי קרא כה אמר ה' אל דרך הגוים אל תלמדו. והלא בזמן שאמר הנביא דבר זה לא חסר מישראל דבר משני הדברים האלה (וכה"ג לא פליג ר"ח) ועוד רב היכי מייתי ראיה מאברהם והלא אברהם שלם היה בכל. ועוד הא ר' חנינא גופיה משמע דסבירא ליה אין מזל לישראל. מדגרסינן בחולין פ"ק ההיא איתתא דהות מהדרא למשקל עפרא מתותי כרעיה דר"ח. אמר לה שקולי. אין עוד מלבדו כתיב. ומקשינן והאר"י למה נקרא שמן כשפים שמכחישין פמליא של מעלה ומשני שאני ר"ח דנפישי זכוותיה. אלמא ישראל דנפיש זכותיה. לא יזיקו לו כשפים. אע"פ שיש להם כח גדול והוא הדין למזל. דהא אין עוד כתיב. על כן אני אומר מר אמר חדא ומא"ח. ולא פליגי. ר"ח איירי בישראל דלא נפיש זכותו. ור"י מיירי בישראל דנפיש זכותו. דומיא דאברהם. וקרא מני בשומר תורה כתיב. וכי אמרינן אין מזל לישראל בישראל דנפיש זכותיה הני מילי למעט מרעת המזל. אבל אין חסידות תועלת. ולאו זכות מסייע שיהיה מי שנולד במערכה רעה. שלם בשלשתן. וראיה לדבר א"א. שלא זכה להרבות בנים משרה. כמו שהרבה מקטורה והיינו דקאמר

רבא במ"ק בני חיי ומזוני לאו בזכותא תליא מלתא אלא במזלא תליא מילתא. דהא רבה ורב חסדא תרוייהו צדיקי גמורי הוו. מר מצלי ואתי מיטרא. מר מצלי ואתי מטרא ועם כל זה לא הועיל לרבה להיות שלם בשלשת הדברים האלה כר"ח שהיה שלם בשלשתן אבל הועילה לו זכותו למלאות ימיו כפי מערכת מולדו ככתוב את מספר ימיך אמלא. וכן הועילה לו זכותו להוליד(אלטונא תקח: ו). ואם לא הרבה בנים. וכי אמרינן אין הזכות מנעילה לבטל כח המזל לגמרי. הני מילי מזל כללי כמו מערכת מולדו כדאמרינן בתענית. ניחא לך דאחריב עלמא כוי אפשר דמברית בשעתא דמזוני. אבל מזל פרטי. כמו המקרים המתחדשים בחלאים ועצירת גשמים. ומיתה בלא עתו ובלא יומו. והדומה להם. יש כח בזכות לבטל אותם על כן אפילו חרב חדה מונחת על צוארו של אדם אל ימנע עצמו מן הרחמים והצדקה ומדרב נחמן ב"י נמי אין מזל לישראל. דאמיה דרנב"י. א"ל כלדאי בריך גנבא ליהוי לא שבקתיה גלי ראשיה א"ל לא תגלי רישך כי היכי דתהוי אימתא דשמיא עלך דהא קיימא לן הכל בידי שמים. חוץ מיראת שמים. וליכא מאן דפליג בה. ולא שכסוי הראש גורם ליי"ש אלא נאות הוא להזהר ולהזכיר. ועוד שכסוי הראש מונע אותו מלהביט לכל דבר. ואמר החכם אין חוצץ בפני התאות כעצימת העינים עכ"ד הר"א. והם שוין במקצת לדברי התוי שילהי קדושין ובמ"ק (ובב"מ) [אלטונא תקח: ובכ"מ]. ויש לנו דברים בגו בלחי"ש יעוין בפירוש מעמדות ליום ראשון. אמתניי דלעולם ילמד אדם את בנו אומנות. ועדיין נשאר דוחק גדול בדברי הרא"ש הנ"ל. במי"ש שהועיל זכותו לרבי למלא ימיו כפי המערכה וכן הועילה לו להוליד בנים ואם לא הרבה. וכל זה משמע נגד פשוטן של דברים. כי אמרו רבה חיה ארבעין שנין. והא (לר"ח) [אלטונא תקח: לד"ח] זכה מוסיפין לו גם לישנא דשתין תכלי משמע שהיה שכול בנים לגמרי. איברא לכאורה נראה לי דמרבה לק"מ משום דמבית עלי קאתי. שכבר נגזרה גזרה. ודכוותה אמרינן הרבה בנים הי"ל לכנען שהיו ראוין ליסמוך כטבי עבדו של ר"ג. אלא שחובת אביהם גרמה. ודיה לתורה שהועילה לו לבטל קצת הגזרה. שלא ימות פחות מבן עשרים. כאותה משפחה שהיתה בירושלם. ואביי דעסק בתורה ובג"ח חיה שתין. ואע"ג דרבא לא הוה ס"ל הכי מדקאמר אלא במזלא תליא מ"מ קושטא הכי הוא. וגם נראה דאפילו רבא הדר ביה דאל"ה קשיא דידיה אדידיה. דא"ר תלתא בעאי משמיא. תרתי יהבי לי חוכמתיה דר"ה ועותריה דר"ח. ש"מ צלותא מהניא. ובזכותא תליא מילתא ודאי אלא כדאמרן. דפשימא זכות גדול מועיל לשנות המזל בכל דבר מיהו הני מילי היכא דליכא עון אבות הגורם ג"כ. אבל היכא דנצטרף עון אבות הגוזר רעת הבנים. עם רוע המזל של הבן המסייע אז לא במהרה ינתק חבל הגזרה אפילו בזכות גדול. כענין ת"ת

ששקול ככל המצות אין כחו יפה כאן לבטל כולו (כי דיו לעמוד באחת. ר"ל או נגד המזל או נגד חוב אבות בלבד) ואעפ"כ מועיל לבטל הגזרה במקצת. כענין רבה דאהניא ליה מיהא. שלא מת בחור. ואילמלא הוסיף עוד יפוי כח של זכות גדול גם בג"ח כמו שעשה אביי. היה מאריך ימים יותר. ובזה יבוא הכל אל נכון. ועמש"ע בס"ד גם ספ"ק דקדושין. על המשנה כל העושה מצוה אחת מטיבין לו (הובא בפירוש מעמדות ליום שני) יע"ש כי טוב הוא. ויתפשטו קמטים הרבה בפרטים הללו:

גם צריך לדעת ולזכור כי חקור דין של מעלה רחוק מאד מאדם ועמוק עמוק מי ימצאנו המשפט לאלהים הוא. אל דעות ה' ולו נתכנו עלילות מצעדי גבר. נבער כל אדם מדעת דרכי יושר משפטיו כי רבים המה. כי לפעמים יש מיתה קודם זמנה בלי חטא. כענין שאמרו דמידחי גברא מקמי גברא מפני שאין מלכות נוגעת בחברתה. ולא זו בלבד אלא שמושך עצמו ואחר עמו. כמ"ש בשמואל שהיה מוכרח למות לפני שאול והיינו דכתיב ע"כ חצבתי בנביאים גו'. דמית שמואל אדזוטר. כדי שלא יבטלו מעשי ידיו בחייו. ופעמים מפני הרעה נאסף הצדיק כענין מתושלח ואברהם. ויש יסורין בלי עון כענין יסורי הצדיקים. להגן על דורם. כמ"ש והוא מחולל מפשעינו. ורחב"ד שכל העולם היה נזון בזכותו והוא היה די לו בקב חרובין. יש יסורין של אהבה. כל שהקב"ה חפץ בו מדכאו ביסורין כיוצא בהם הרבה. כללו של דבר אין בכח ב"ו לעמוד בסוד ה' גדול העצה ורב העליליה נורא עלילה על ב"א אל אמונה. ולא עביד דינא בל"ד:

פרק ט

עוד זאת אדרש לבית ישראל להניח להם מעצבם ורוע לבבם. בראותם לפעמים צדיק כתמר. אשר שם ה' מחסהו בו יתאמר. יקוה לאור והנה אופל הלילה לו למשמר. ולשלום מר לו מר. תדע כי שתף בבטחונו ב"ו. אף אם לא שם בשר זרועו נטויה לרעה או לטובה. רק בדרך גלגול ומצוע הסבה אם רחוקה או קרובה. מ"מ לא כל אפיא שוין לפום גמלא שיחנא. ועם אדם כשר מדקדקין הרבה. ועל דרך זה פרשתי. מ"ש ברבה פ' מקץ (הובא בפרש"י עה"ת פ' וישב עה"פ ולא זכר שר המשקים את יוסף) זש"ה אשרי הגבר אשר שם ה' מבטחו זה יוסף ולא פנה אל רהבים (אלו המצריים שנקראו רהב) שעל ידי שאמר לש"ה כי אם זכרתני גו' נתוספו לו שתי שנים בבית האסורים. שהכל תמהים על זה שמביא המקרא לחובתו וראיה לסתור. אלא כך פירושו הרי אנו רואים מעשים בכל יום שכחי אלהים הבוטחים על חילם בתיהם שלום מפחד ישליו אוהלים לשודדים בטוחות למרגיזי אל. כי הלל רשע על תאות נפשו. יחילו דרכיו בכל עת. ואימת עליון אותו לא תבעת. אבל הכל הולך אחר החתום. יומם חתמו למו כי ליום איד יחשך רע רומו

מעט ואיננו. ינתק מאהלו מבטחו אשר יקוט כסלו. והרשעים כים נגרש תחלתם שלוה וסופן יסורים ראשיתו עשיר ואחריתו רש. אבל בצדיק הוא להפך. תחלתו יסורין לנקותו ולזככו מכל חלאה וחובה. וסופו שלוה. הן תוחלתו לא נכזבה והיה ראשיתו מצער ואחריתו ישגה אחוה ואהבה וטובה רבה. כדרך שאירע ליוסף שהוצרך להתעכב בבית הסוהר מחמת שנטפל בבטחונו לרשע כי סביביו נשערה ולפום צערא אגרא. לזה יפה הביא הכתוב לפרשו על יוסף. כי מתוך שאנו רואים שנענש מיד ונתעכבה תקותו ידענו כי היה תמים לאל. בוטח בה' מעודו. על כן נפרעו ממנו תחילה כדי להיטיב אחריתו ולא תאבד תקותו. כי לולי זה היו ממתינין לו החוב. ונותנין לו שאלתו וממהרים למלא בקשתו. ושורת הדין הפוכה ומשונה כי מרה תהיה באחרונה. הנה זאת חקרנוה כן היא הולך בתום ילך בטח בוטח בה' ישוגב וצדיקים ככפיר יבטח קול רינה וישועה באהלי צדיקים ישמחו לקול עוגב:

אבל גנות הבטחון. כמו שנאמר כסיל מתעבר ובוטח ונאמר נביאיה בכסף יקסומו וכהניה במחיר יורו ועל ה' ישענו. בוטח בעשרו יפול ובוטח בלבו הוא כסיל. ונאמר ויבטחו על רכב כי רב. ואמר איוב אם אבטח כי רב חילי וכי כביר מצאה ידי:

גדול הבוטח בה' שהוא מבורך כמש"ה ברוך הגבר אשר יבטח בה' מה טוב ומה נעים גורלו לבו שקט ושאנן מפחד רעה. כמש"ה משמועה רעה לא ייירא נכון לבו בטוח בה'. אל תירא מפחד פתאום גו' כי ה' יהיה בכסלך ומה יפיו שאפילו היצה"ר מניחו ודורש שלומו. כענין שכתוב יצר סמוך תצור שלום כי בך (בוטח) [אלטונא תקח: בטוח] מה גדול כחו שאפי' במותו מובטח שמלאכי שלום יצאו לקראתו כמ"ש וחוסה במותו צדיק. ואצ"ל כי ינעם בחיים חייתו בשלוה ימצא נועם המאכל והמשתה ואין שלוה ונועם לגוף. כמו הרצון במה שנגזר לו מה' ולבטוח במה שחלק לו. אמר הפקח אין בטחון גדול ממי שלא יבטח בטובת העולם הזה. ולא יאמין בה. ובוטח בה' אשריו ביראת ה' מבטח עוז ולבניו אחריו. הלא כתבתי לך שלישים במועצות ודעת להיות בה' מבטחך גול אל ה' דרכיך ויצליחך בלכתך לא יצר צעדך. בטח בה' בכל לבך ויתמוך גורלך ויחזק בידך:

החכם בוטח על ה' ידושן לא יקוה לאיש ולא ייחל לבני אדם מריאי בשן:

הרשע אם יצבור כעפר כסף. לכתם יאמר מבטחו פרחו כאבק יעלה כפיח כבשן:

הצבוע שם כזב מחסהו בית. אך ביש מבטחו יעלה בתוהו כענן כלה וכעשן:

הלץ בעושק ונלוז במבטח בוגד יעלוז. ממועצותיו ישבע ומפרי עון אבותיו יאכל ישן נושן:

הפתי יבטח ברוב עשרו הנה ערשו רעננה עשיר ישכב כחלום חזיון לילה עינו לא פקח שנת עולם יישן. בטחו בה' עדי עד שומר ישראל הנה לא ינום ולא יישן:

ח

עליית הבדידות שמנו מדה זו בין המדות הטובות. ככתוב הן עם לבדד ישכון. וישכון בטח בדד עין יעקב. ההתבודדות היא מעלה גדולה וגורמת קדושה. ומביאה לידי רה"ק כמש"ע בעז"ה בעליית הפרישות. כי שם מקומו האמיתי. והכוונה בבדידות. להתרחק מעמי הארצות. כי על כן הבדיל הקב"ה את ישראל מן העמים וכי מי גרם לישראל שנתפזרו בין העמים קריבות שהיו חפצים בהן. וכתיב ויתערבו בגוים וילמדו מעשיהם וכן צריך הת"ח להרחיק עצמו מהמון העם בכלל. ארז"ל ישיבת בתי כנסיות של ע"ה מוציאין את האדם מן העולם. ואמרו אל תשב בגבהה של עיר ותשנה. והנבדל מעמי הארץ נצול מכמה ראשי עברות חמורות. שאדם דש בעקביו. כגזל אונאה להי"ר ח"ה דברים בטלים חנופה ליצנות שחוק וקלות ראש ובטול תורה ובטול מצות תוכחה והרבה כיוצא בהן. ואחז"ל אמרה כנסת ישראל אל תדינני כיושבי כרכים שיש בהם גזל ועריות (עמ"ש בס"ד עה"פ אתהלך לפני ה' בארצות החיים) לפיכך אשרי הממעט בעסקיו ודבורו עמהם. שמרויח הרבה לגופו ולנשמתו כי גם שנאתם גם קנאתם כבר אבדה. מלבד עונש חטאתם כי כבדה. ואם גברו עונותיהם למעלה ראש אל יהא לו עסק כלל עמהם. כענין שכתוב ישב בדד וידום. ואם עצמו פשעיהם שאין מניחים להשרוי ביניהם אלא א"כ נוהג כמנהגיהם יעזבם ויפרוש למדברות וליערות כמש"ה ואומר מי יתן לי אבר כיונה אעופה ואשכונה הנה ארחיק נדוד אלין במדבר סלה (וכמש"ל תא ו'):

אבל שלא מהכרח. לא יפרוש ויתרחק הרבה. שלא ישתומם (כמש"ל סוף פנת אבן בוחן) ואחז"ל או חברותא או מיתותא כמש"ה כי לא טוב היות האדם לבדו וכתיב טובים השנים מן האחד גו' ואי אפשר לו לאדם שוכן בית חומר להשיג שני מיני שלמיותיו הם חיי הנפש וחיי הגוף והוא יחידי לבדו מבלי עזר כנגדו כי צריך הוא למאכל ומשתה ומלבוש ומדור. ואינו כשאר בעלי חיים הנזונים מצמחי הארץ. משא"כ באדם שמזונו דק ומתוקן כהוגן. לפי ערך מזגו הדק והישר כראוי צריך למלאכות רבות. וכן מעונו ומלבושו וכלי זיינו. לא הזמין לו הטבע. כבעל חי שהוכן לו מלבוש טבעי ומטל (שמים) [אלטונא תקח: שמיא] יצטבע. כי על כן יפה אמרו הטבעים האדם מדיני בטבע אבל גם לשלמות נפשו וקיום הדת אי אפשר לו בלתי חברת בני אדם. ביחוד אנו בעלי תורה האלהית. כי היאך יתקיימו דיני ממונות בכלל. ודיני נשים ובנים ביחוד. שאסור לאיש הישראלי

להיות בלעדם ואיך תתקיים התפלה וכל דבר שבקדושה שאינו בפחות מעשרה ואיה איפה ששת העמודים שהעולם נתייסד עליהם. דין אמת ושלום תורה עבודה ג"ח ואיך יוכל להתנהג במדותיו של הקב"ה מה הוא רחום כו' הלא כולם בטלים לגמרי בהתייחד האדם לעצמו והפרדו מחברו. ואיך היה מתקיים צדקת ה' עשה ומשפטיו עם ישראל. ולזכות הרבים שזה כל חפץ אלוה מעולמו על כן כת האישיא. שזכר היוסיפון. שפירשו מן הישוב למדבר מבלי הכרח היתה לשמצה בקמיהם ספו תמו מן בלהות אכן אם יתבודד לשעות ולעתים מזומנות למעט המכשלה והטרדה הרבה. ולזכך הדעת והמחשבה. אל ירחיק עצמו מן הישוב. אלא בסמוך לעיר או יתהלך בתום לבבו בקרב ביתו (כמ"ש בעז"הי בעליית הפרישות ברוחב) וימעט גם חברת בני ביתו ואפי' עם אב ואם. נשים ובנים ואחים ואוהבים וקרובים אל ירבה ישיבתו עמהם. אם לא במה שחייב להם בהשלמת צרכיהם וכבודם או ללמדם ביחוד בדורנו שהגענו כפי הנראה לעקבות משיחא שנתקיים בימינו דבר הכתוב כי בת קמה באמה גו' אויבי איש אנשי ביתו. ואמר הנביא ועל כל אח אל תבטחו. כי כל אח עקוב יעקוב וכל רע רכיל יהלוך איש מרעהו השמרו למדו לשונם דבר שקר ואמת לא ידברו ביחוד אחר שגברה אגרופה של חנופה. ואין דורנו דומה יפה אוי לנו כי היינו למשל ולשנינה שבענו בוז הנזכר במשנה. חוצפא יסגא כו' חכמת סופרים תסרח ויראי חטא ימאסו והאמת תהא נעדרת וסר מרע משתולל. נערים (מנוערים מתורה ומצות) פני זקני חכמה ילבינו זקנים יעמדו מפני קטנים. הבן אינו מתבייש מאביו פני הדור כפני כלב (שמעתי הלצה ישרה במה שתפס לו התנא לשון זה כי בדורות קדמונים שהיו עשירים. לא היו תולין החוצפה בעזות פני כלב אלא לפי שעשיר יענה עזות. משא"כ בעקבות משיחא שא"א לומר כך. כי אין בן דוד בא עד שתכלה פרוטה מן הכיס. ודל גאה הוא דבר שאין הדעת סובלתו. לפיכך בודאי לא יסגא חוצפא רק מחמת שפני הדור כפני כלב כמ"ש והכלבים עזי נפש) בן מנוול אב כו' הדור אתם ראו אם לא נתקיים כל זה בימינו כאלה ויותר מאלה. כל י"ח קללות שקלל ישעיה ולא נתקררה דעתו עד שאמר ירהבו הנער בזקן והנקלה בנכבד. ויש מקוה לישראל על זאת שהישועה קרובה לבוא. **על כן** יאמרו המושלים האבות איבות. והאמות אימות והאחים אוחים והנשים נושים. והבנים קשי פנים. והריעים רעים. והחברים חוברים. והקרובים קרבים. והאוהבים אויבים. והטובים דובים. ויפה אמר הנזיר אשר חשבתים אחים שומעים לקולי. ובני בית היולי. שבו אלי שרף ועקרב ונחש. צפעונים אשר אין להם לחש. אין להם הרהור ומחשבה כי אם להרע ולהטות הכף לחובה. ומהם אשר הוא כארי ברוב גאוה וקשה עורף. ילמוד לטרוף טרף. ומהם כדוב במסתרים יארוב נפשי

לאדוב להכות בלי פשע באגרוף רשע. ומהם ככלב חרוץ לשונו. עובר ומתעבר ברוב זדונו. ומהם כשועל. ברוב מרמה למעול מעל וישא משלו ויאמר:

בְּתוֹךְ לִבִּי וּמֵעַי אֵשׁ וְגַחַל. לְאַחַי בָּגְדוּ כֻּלָּם כְּנַחַל:

אֲשֶׁר לִי נֶאֱמָן רוּחַ חֲשַׂבְתִּיהוּ. יְחַלֵּל שֵׁם אֱמוּנָתוֹ וְנִחָל:

וְזֶה יִשְׁפַּל בְּמִרְמוֹתָיו כְּשׁוּעָל. וְזֶה יִגְאֶה יְצוּדֵנִי כְּשַׁחַל:

עתה ראה בן אדם עם מי תתחבר. ובדוק אולי תמצא זך ונבר נבון דבר וסבר. אותו קנה בכוסף מלא ועשהו אדון עליך ודבר. וע"ל בעלית הבחינה (פ"ט) ובעליה החברה בעז"ה:

ט

עליית הביקור כוללת בקור אוהבים וחולים ובשורה. אמר החכם בכל עת אוהב הרע ודבר זה כתוב בתורה ביעקב אע"ה שאמר ליוסף לך נא ראה את שלום אחיך ומרע"ה וארא את שלום אחי אשר במצרים וכתוב בנביאים ואת אחיך תפקוד לשלום ומשולש בכתובים שכן מצינו במרדכי שבכל יום הלך לדעת את שלום אסתר ולדעת מה יעשה בה והתרעם המלך החסיד ע"ה נשכחתי כמת מלב ואמר דמיתי לקאת מדבר גו' שקדתי ואהיה כצפור בודד על גג ואמר הרחקת ממני אוהב ורע מיודעי מחשך. ואמר הבט ימין אין לי מכיר אבד מנוס ממני אין דורש לנפשי ואמר במתים חפשי כמו חללים גו' שתני בבור תחתיות גו' ואמר איוב תעבוני כל מתי סודי. ויודעי אך זרו ממני:

ואמר הפקח מי שהניח בקור אוהבו חומס נפשו אך השמר מלהרבות הבקור הוקר רגלך מבית רעך. פן ישבעך ושנאך. ובית אחיך אל תבוא ביום אידך כי כל אחי רש שנאוהו. ויודעיו רחקו ממנו ואחז"ל אל תרצה את חברך בשעת כעסו ואל תנחמהו בשעת שמתו מוטל לפניו ואל תשאל לו בשעת נדרו ואל תשתדל לראותו בשעת קלקלתו (עלח"ש פ"ד דאבות) אם תרצה שישנאוך בקר תמיד. ושיוסיפו בך אהבה. בקר לעתים רחוקות. וכשאתה מבקר אוהב. זכור שלא תכביד עליו ביחוד אם הוא איש טרוד בלמוד. או במו"מ או בחולי לא תתעכב אצלו יותר מדאי. שמא אין לו פנאי. אע"פ שסובל ושותק ונזהר מלבייש אותך התבייש מעצמך והתרחק מגנאי כנז"ל בעליית הבושת:

אמר חכם אחד בקור האדם הכבד קשה על החולה יותר מחליו וספר שאדם כבד בקר החולה והאריך לשבת. אמר לו החולה אם יש לך בבית מאומה. או אני חייב לך כלום קחנו ולך. ואמר על אדם אחד שהיה חולה אמרו לו ממה אתה כואב אמר להם מרוב עונותי אמרו לו מה אתה מתאוה אמר הכפרה. אמרו נקרא לרופא. אמר הוא החלני (לפעמים גם מהכבדת ישיבתו ושיחתו הבטלה מלבד סממני תרופתו):

ואמרו אלה דרכי הכבדים השנואים לכל הברואים איש כבד יבוא בסוד אחרים בלי רצונם ישחק לפניהם בעת עצבונם. וישב על שולחן אינו קרוי לו ויתעבר על ריב לא לו. וישב במקום אין נאה לו. יועץ לאין דורש עצתו. ויחבק לבלתי דורש קרבתו. יקשה לשאול ובמפעליו מגואל. מלת לשונו לא תכלה וסוד אחרים יגלה:

ואמרו כתוב בספרים בא לאיש חולה בין המבקרים איש כבד וישאלהו מה מחלתו אשר הציקתהו ויען החולה כך וכך שם כאבי. אמר הכבד מחולי זה מת אבי. ויחר לחולה מאד ויתעצב אל לבו ויבושו המבקרים וכל אשר סביבו ואמר הכבד אל יחר לך את אשר דברתי באזנך אקרא אל ה' ויחונך ויאמרו לו היושבים תוסף נא בתפלתך לבל נראה עוד אנוש כבד אולי יתעשת האלהים לנו ולא נאבד. ואנשי הידידות ובא עליהם איש כבד אז חשך אור שמחתם תהפך לאבל רנתם. ותערב כל שמחה ורבתה האנחה. כי נהפך להם מתוק למר וישא האחד משלו ויאמר מה לי ולכבד עת ישב עמי ששון לבי יגרש אתאבל עת אראה פניו ובעת ידבר מי יתן אהי חרש:

ואמר חכם טרח מיל לבקר החולה. וטרח שנים להכניס שלום בין בני אדם וטרח שלשה לכבוד הבורא ואמר השמר מהרבות הבקור והזהר לקצר כי הגשם יקוצו בהתמדתו. ויתפללו עליו כאשר יעצר. מנע רגלך מבוא בכל עת בבתי האח הבן הבת. מדוע אתה הולך אליהם לא חודש ולא שבת (ואמר ב"ס מנע רבים מתוך ביתך כמש"ה בס"ד בעלית החברה):

אך אם תדע תועלת לחברך אז היה שוקד וחרוץ. ללכת אליו מהר ולרוץ לבשרו בדבר טוב (שמועה טובה תדשן עצם ומים קרים על נפש עיפה) כענין שכתוב ארוצה נא ואבשרה את המלך וכתיב וירץ אחימעץ ונאמר כי איש טוב זה ואל בשורה טובה יבוא. וכ"ש אם ידעת לשמרו מהנזק ומהמכשול קום חיש מהר לקראתו והזהר מעצלה ורישול וכן אם יש לך לדבר אליו מפגע מצאך אל תכבד ותשב בביתך והזדרז להודיע לאוהבך את אשר קראך. כענין שכתוב שלחה לי אחד מהנערים גו' וארוצה עד איש האלהים ואשובה. דאגה בלב איש ישיחנה לאחרים ואין חבוש מתיר עצמו מבית האסורים. טובים השנים מן האחד גו' כי אם יפולו האחד יקים את חברו. ואילו האחד שיפול. ואין שני להקימו. וההולך בתומו. ירבה נעמו. וייטב טעמו. והי' עמו:

ו

עליית הבנים ז"ל רס"ג ראו אנשים אחרים שישתדלו בבקשת הבנים ואמרו שיש בזה שמחה לנפש. ומחמד לעין וששון וגילה. ולולי הבנים לא היו בני אדם. ולא יתקיים

העולם. והם הסגולה לאדם לעת הזקנה והזוכרים אותו בטוב אחר מותו ושהחנינה והרחמים אינם כי אם להם והכבוד והיקר להם. ודי כי כל נכבד מן הנביאים שואל אותם. כאשר תמצא אברהם אומר. הן לי לא נתת זרע ואמרה התורה ויעתר יצחק להי' לנוכח אשתו כי עקרה היא. ואמרה רחל הבה לי בנים ואם אין מתה אנכי ופעמים מלמדו האב תורת האלהים יתברך ויתעלה. וחוקיו ומצותיו. יקנה בהם שכר. כאשר אמר אב לבנים יודיע אל אמתך:

והשתכלתי במה שאמרו וראיתיו נכון בבנים שיחנם הבורא לעבדו כרצונו. ומקום טעות אלה שמחייבים כונת זה השער לבדו. מבלי שאר הדברים ואומר מה תועלת יש בהם אם לא יהיה להם מזון וכסות ומחסה. ומה טוב יש בגדולם אם לא יהיה להם חכמה ומדע. ומם היא חנינתם והחמלה עם העדר אלה הדברים רק תוספת בצער האבות. ואיה היא יקרם וכבודם שיקוה מהם דבר. כשלא יהיו להם הקדמות. ואיה צער הריון וחבלי לידה. ומה שיקרה מן חליה. וכמו שאמר בעצב תלדי בנים ושמא תמות בעת לדתהו. תשוב השמחה לאבל. כמ"ש ויהי בצאת נפשה כי מתה (וכיוצא בה באשת פנחס בן עלי) ואיה יגיעת האב ועמלו. והכנסתו בכל סכנה. כי אם על מזון בניו. כמ"ש ואפרוחיו יעלעו דם. ואיה צער הגידול והנהגת החולי. ותקון הרפואות ושמירת מי השעורים והכנת המשקים כי אם עמהם ברוב כל שכן שאחרית הענין למות ולשכול(אלטונא תקח: י). והוא האוי והאבוי. כמ"ש כי אם יגדלו את בניהם (ושכלתם) [אלטונא תקח: ושכלתים] מאדם. ואם יחיו הפחד ממה שיחדשוהו הזכרים מהם. איננו מניח לו לישן. וכמ"ש משדד אב יבריח אם בן מביש ומחפיר ופחד ממה שיתחדש על הנקבות מהם. הוא כלימות עולם וחרפת פנים. כמ"ש רבותינו מפחדה לא יישן בלילה. והכלל אם יהיו ממרים תאבד התוחלת. כל שכן אם יהיו מרעים ועליהם אמר. דור אביו יקלל ואת אמו לא יברך:

אבל שם האב לאהוב את הבנים להחזיק במה שחננו בוראו בהם. ולא יקוץ בהם כמ"ש הנה נחלת ה' בנים שכר פרי הבטן ע"כ. **ושנו** חכמים הבנים נאים לצדיקים ונאים לעולם שנא' עטרת זקנים בני בנים גו'. יל"ד אי בצדיקים מיירי פשיטא שהם נאים לכל אדם אי בר אוריאן יאי אם לאו אשא תיכליה. ומאי מעליותא עי"ל בכתוב שהביא על זאת דקשיא מאי שנא בני בנים שהם עטרת לזקניהם. ואיפכא לא קאמר אלא אבותם לחוד. וי"ל ה"פ דקרא בני בנים לעולם הם עטרת אבי אביהם אפי' אם אביהם אינו צדיק וישר משום דקי"ל ב"ב הרי הן כבנים וכן בדין בן שלוה בנכסי אביו בחיי אביו ומת בנו מוציא מיד הלקוחות דמצי אמר מכח אבוה דאבא קאתינא. דכתיב תחת אבותיך יהיו בניך הא קמן אע"פ שהבן הוא מפזר ומפסיד נכסי האב. האב מתעטר בבן בנו שמוציא

ומתקן הקלקול. וכן לענין ירושה ומתנה שאם אמר זה לבני וא"ל אלא בן הבן. במקום אביו הוא עומד דבני בנים חשובים כבנים כדילפינן מקראי. וכ"ש אם הבן ובנו הם צדיקים שאז אינו צריך יותר כי אין תורה פוסקת מזרעו עוד. שאפי' אם יש איזה הפסק בדורות מ"מ תורה מחזרת על אכסניא שלה זרוק חוטרא לאוירא אעיקריה קאי. סוף סוף חוזרת על זרעו משו"ה שפיר קאמר תנא דידן הבנים סתם כל שהן. נאים הם לצדיקים ולעולם שאפילו אינם הגונים בסוף יוצאין מהם צדיקים שהולכין אחר שרשיהן וכן היא המדה ברא מזכה אבא. ונתקן על ידו משא"כ בבנים דעלמא שמעשה אבותיהם בידיהם שתולדותיהם כיוצא בהם. פשיטא שהעדרם טובה ממציאותם. כי מאריא בישא. גוריא טבא לא נפק. משורש נחש יצא צפע. וסיפא דקרא אתי נמי שפיר דקמ"ל דמ"מ איפכא ליכא למימר הכי. שבודאי ותפארת בנים אבותם כי בחמשה דברים האב זוכה לבן בנוי בכח כוי על כן התפארת שנטל מאביו בא לו על פי הרוב. אמנם אם יזדמן שיצא האב מן הכלל לא יוכל עוד הבן להתפאר באבי אביו שגרם לו. מאחר שנפסק כחו. שהרי לא הועיל אפילו לבנו ואין אבא מזכה ברא. איך תועיל לבן בנו. ולא עוד שגם הוא עצמו נקרא רשע. כדאמרינן כמאן קרינן לרשיעא בר צדיקא. רשיעא ב"ר. כר"י שא"ל ראו גדולים שגדלתם. נמצא ע"י כך נפסקה העטרה לגמרי ע"כ אין לו להתעטר אלא באביו בלבד והרי זה נכון ומכוון מאד:

יא

עליית הבנין ז"ל הגאון ראו אנשים אחרים. כי ישוב טוב בכל מה שיתעסק בו האדם. ואמרו כי ישוב הבתים הוא דבר שצריך כי לולי הוא לא יהיה לאדם מקום שיהיה לו מחסה מן החום והקור ויתקבצו בו כל הנלוים אליו. אך ישוב השדות. צרכם למזון שאי אפשר בלעדיו וכולם מחדשים לאדם השמחה ורוחב הלב והחריצות והגילה וכמ"ש ויתרון ארץ בכל הוא מלך לשדה נעבד. ובישוב ובבנינים. מתפארים המלכים והשרים. כמ"ש עם מלכים ויועצי ארץ הבונים חרבות למו ובכמו זה יעד המאמינים. כמ"ש ובתים מלאים כל טוב אשר לא מלאת:

והתבוננתי בעצתם ומצאתים שטעו כאשר חייבו עזיבת כל הדברים. והתעסק בשער הזה ואיך יוכל האדם ליישב מאומה מכל זה כי אם בחכמה ועצה ובידיעת המדות והשערים ואם לא יהיה באמצע מדע רחב. לא יגיע דבר מהמבוקש הזה. ואם יטריח אדם עצמו בשער הישוב. יפול ביגיעה ובעמל והדאגה והתוגה והוצאת ממון משלו ומשל אחרים מתאותו להשלים מה שהחל ממנו וכמ"ש הוי בונה ביתו בלא צדק ועליותיו בלא

משפט. ברעהו יעבוד חנם. ואם ישלים מה שהחל. ויראה בו דבר שלא יישר בעיניו. לא ישוה כל מה שטרח בעיניו מאומה. ויהיה עמלו ויגיעתו לריק. וכמ"ש ויצא חירם מצור לראות את הערים גו' ולא ישרו בעיניו. איה היגון המתמיד וקוצר רוח. כי אם עמו. ואיה קנאת בני אדם וכעס המלכים והבאת הפגעים כי אם עמו. וכמ"ש בתי גזית בניתם ולא תשבו בם. ואם יהיה הישוב שדות. לא יצמחו נטעיהם כרצון האדם. אך הם צומחים כרצון בוראם והדאגה על זה מתמדת. ואם יעקרם ויעמד אחרים תחתם תכפל דאגתו. והתוגה על העצר המטר יותר גדולה וכן בצמאון ובקוצים ובירקון והארבה והשטף. וכמ"ש רעב כי יהיה בארץ דבר כי יהיה שדפון ירקון ארבה. ועול המלכים וחמס עבדיהם עד שיהיה מה שיעשו השדות להם ולא יגיע מהם ליד בעליהם מאומה וכמ"ש ברבות הטובה רבו אוכליה. ומה כשרון לבעליה כי אם ראות עיניו. ואם יגדל מה שזרע. ויאסוף אה תבואתו. תהיה כוונתו וחפצו ביוקר השערים ובצוק העתים עד שיקח מה שיש ביד העניים והדלים. כמ"ש לקנות בכסף דלים ואביון בעבור נעלים ומפל בר נשביר. ולא נתנה אהבת הישוב בלב בני אדם. כי אם לתקן בו צרכו בלבד. כמ"ש ויושב שם רעבים ויכוננו עיר מושב. ויזרעו שדות ויטעו כרמים ויעשו פרי תבואה ע"כ:

ויש לעיין בענין זה. כי אין ספק שהאדם נברא לעמל לעסוק בצרכי הגוף כדי לקיים הנפש ולהחזיקה במשכנה עם יושבי חלד כמ"ש ואדם לעמל יולד ומתחלת ברייתו עשאו בוראו עבד מכודן לעבוד את האדמה ולא להניחה שממה. כמ"ש ויניחהו בג"ע לעבדה ולשמרה כי לא תוהו בראה לשבת יצרה. למען יספיק לעלובה זו הנשמה. די צרכה עד שובה אל מקומה וכמו שמוכיחים כתובים רבים שקצתם הביא הגאון ונאמר ובתים טובים תבנה וישבת ובשדה נאמר על שדה איש עצל עברתי גו' כל הפרשה. ואומר עובד אדמתו ישבע לחם. ואומר נוצר תאנה יאכל פריה. וכתוב בתורה ונטעתם כל עץ מאכל. ושנוי בנביא (פרשה ה') [אלטונא תקח: פרשת] כרם היה לידידי גו' ויבן מגדל בתוכו וגם יקב חצב בו וכתוב הלא אם שוה פניה גו' ושם חטה שורה ושעורה נסמן וכוסמת גבולתו. ומשולש עוד בכתובים הגדלתי מעשי בניתי לי בתים נטעתי לי כרמים. ואמר עוד בבקר זרע את זרעך גו'. ובמדרש עלמא בחרובא אשכחתיה. כמה דשתלו לי (אהבתי) [אלטונא תקח: אבהתי] אשתל אנא לבני. ומלבד אלה הרבה מאד ילאה העט סופר לספרם ולזכרם:

אמנם בארץ הקדושה היא כמו מצוה עלינו. כמ"ש רז"ל עה"פ ונטעתם כל עץ מאכל. שיהא אדם זהיר בנטיעה. וילמוד מהשי"ת שמתחלת ברייתו של עולם. לא נתעסק אלא במטע תחלה כו'. אף אתם כשאתם נכנסין לא"י. לא תתעסקו אלא במטע תחלה. כי

תבואו אל הארץ ונטעתם כו'. אמר שלמה בחכמתו. את הכל עשה יפה בעתו. גם את העולם נתן בלבם. העלם כתיב שאילולי העלים הקב"ה מבני אדם יום המיתה. לא היה אדם לא בונה ולא נוטע כו'. אמר הקב"ה אע"פ שתמצאו אותה מלאה כל טוב. לא תאמר נשב ולא נטע. אלא כשם שנטעו אחרים לכם. כך היו נוטעים לבניכם. הרי שהזהירו שלא יבטל אדם מהרבות ישוב הארץ. אפילו יש לו די ספוקו. ואף גם זאת שידוע לו שלא יהנה מנטיעתו. כי קרבו ימי אחריתו. לא ימנע מלהתעסק בישוב האדמה בשביל בניו והבאים אחריו. כ"ש שלא יתעצל להכין טרפו לעצמו. בסבות המסודרות לו מעניני ישוב העולם. ומה מאד נתגנה העצל בס' משלי וקהלת. וכבר זכרנו מה שיספיק בענין זה. בעליית הבטחון והבדידות גם בבית בכמה מקומות:

אך הדבר המתמיה מאד שכבר נמצא בענין זה התנגדות גדול במקרא שנראה ממנו שחביב בעיני הי"ת לבטל ישוב האדמה. ולייאש האדם את לבו מהשתדל בעניני עולמו כלל וכלל. הלא הוא מ"ש בס' ירמיהו הנביא. מבני בית הרכבים ששמרו מצות אביהם. ובית לא תבנו וזרע לא תזרעו וכרם לא תטעו ולא יהיה לכם. כי באהלים תשבו כל ימיכם למען תחיו ימים רבים גו' וכתוב שם ונעש ככל אשר צונו יונדב אבינו והכתוב שבחם על זה והבטיחם השי"ת שכר גדול עצום מאד על כך. (אמרו גדול הברית שנכרת עם יונדב. מן הברית שנכרת עם דוד שהיה על תנאי אם ישמרו בניך בריתי) א"כ הרי זה סותר הקודם מן הקצה אל הקצה. לרפה ידי עושי כל מלאכת עבודת האדמה כאילו אין חפץ ה' בהם ובהפכה ירצה:

וראיתי לרד"ק שנתן טוב טעם ודעת לבחירה זו. וז"ל עה"פ למען תחיו ימים רבים. כי הבתים והשדות והכרמים מעכבים את האדם במקומו. יהיה רעב או חרב וימות בקוצר ימים מדאגה וכל זמן שיהיה לו במקומו כל זה. שיראה טוב בזה המקום ישב בו וכשיראה רע ילך למקום אחר שיהיה בו בטוב. לפיכך צוה להם שיהיו יושבי אוהלים יסעו ממקום למקום כפי מה שיראו הטוב. במקום בית שדה וכרם ויאריכו ימים בזה וכן ראינו באבות שהיו נוסעים ממקום למקום באהלים. מפני הרעב עכ"ד:

ובזה מצאנו מנוח לבחירתם. אבל אינו מועיל לשכך תלונת הערתנו אכן בזאת נאות ליישב הענין. כי בודאי לא היתה כוונת יונדב שלא תעבד הארץ הקדושה ח"ו. כ"ש שלא יסכים הקב"ה על ידו. אלא מפני שהיה מבני קיני. ולא הי"ל חלק בארץ מחמת זה היו בני קיני שוכנים במדבר ככתוב ובני קיני חותן משה עלו מעיר התמרים גו' מדבר יהודה אשר בנגב ערד לפיכך היתה יד מצות יונדב על בניו חזקה שלא ליישב המדברות. שלא הגיע עדיין העת שיקוים ישושום מדבר וציה ביחוד בזמנו. שגם הארץ עצמה חנפה תחת

יושביה ויש לחוש מארץ פרי למלחה. ואיך יתכן לסמוך על הנס ולקבוע דירה בארץ מדבר להשתקע במקום אחד שיש חששות רבות ממצוא חפצי גוף ונפש. כמו שזכר הרד"ק על כן בחכמה גדולה עשה זאת יונדב ויפה עשו בניו שקיימו וקבלו גזרתו הטובה ותחשב להם צדקה:

שוב מצאתי בתחלת ילקוט שופטים. (סומכים) [אלטונא תקח: סוכתים] על שם שהיו יושבים בסכות אמרו הואיל ובית זה עתיד ליחרב רואים אנו אותו כאילו הוא חרב מעכשיו. שנאמר ונשב באהלים גו' ובכן נחה שקטה ההערה לגמרי וסרה מעיקרה:

יב

עליית הגבורה מי שגבר על מזגו טבע הדם יש לו לב גדול וגידיו מלאים וזרועותיו ארוכים ברוב הענינים תמצאהו בעל גבורה (עיין חלון צורי) כל שכן אם יהא רגיל עם זה במלחמות והיא מדה משובחת במקומה ובעתה כפי מה שישער האדם הצלתו ממה שיכנס בו מהסכנה והגבורים אנשי השם הנזכרים במדה זו היו להם אותות עליונות הראו בהן הכח ההוא כיהושע שמשון גדעון יפתח בועז שאול דוד יהונתן יואב וחבריו. והדומה להם אשר נראתה מדת הגבורה בהם. והיו משובחים בעבורה. כי היא מעלה ממעלות הנפש. ואחז"ל אין שכינה שורה אלא על גבור חכם ועשיר:

והגבורה הגמורה היא (מושל) [אלטונא תקח: משול] האדם ברוחו. כמש"ה טוב ארך אפים מגבור גו' ואחז"ל איזהו גבור הכובש את יצרו. והנכנע לפני אלהיו ולפני יראי ה' ועבדיו. כמ"ש עני אני וגוע מנוער חנני ה' כי אומלל אני ולבי חלל בקרבי הוכה כעשב ויבש לבי והרבה כזה עם היות יודע כל ישראל כי גבור חיל היה ולבו כלב האריה:

וראוי להתנהג במדה זאת בעבודת האלהים. כמ"ש שימו איש חרבו על ירכו. וכמ"ש בפנחס ויקח רומח בידו ואמר המשורר בשבח הגבור הנאה והרצוי לקונו. חגור חרבך על ירך גבור הודך והדרך. והדרך צלח רכב על דבר אמת וענוה צדק ותורך נוראות ימינך. היוקח מגבור מלקוח ולהיות אמיץ כח לקרוא לשבוים דרור ולאסירים פקח קוח וכן לעשות דין בחייבים כענין שימו איש חרבו על ירכו. וכמ"ש בפנחס ויקח רומח בידו:

ומדה זאת נכרת בנפשות האלופים (בה נתברך עשו. וערבים קורין לגבור מלכא) נאמר בשאול ויעש חיל ויך את עמלק ויצל את ישראל מיד שוסיהו ונשתבחו שאול ויהונתן בנו. מנשרים קלו מאריות גברו ובשבחי דוד גבור חיל ואיש מלחמה. הכה דוד ברבבותיו ובגבורי דוד יואב חבריו המפורסמים נודע כמה הפליג הכתוב בשבח גבורתם (בשמואל

ב' כ"א וכ"ג) ויתר על זה מהפלגת שבח בני הגדי אשר נבדלו אל דוד גבורי החיל אנשי צבא למלחמה וגו' ופני אריה פניהם גו' אחד למאה הקטן והגדול לאלף (ד"ה א' י"ב):

וצריך המשכיל שיתנהג בה מנהג השוה ועל דרך הטוב והישר. ואמרו אין הגבור נודע אלא בעת הקורות. כענין שכתוב בדוד המע"ה אל יפול לב אדם עליו עבדך ילך ונלחם עם הפלשתי הזה גו' גם את הארי גם את הדוב הכה עבדך:

וגדר הגבור אומץ הלב עם ישוב הדעת כפי מה שהתחייב הראות גבורה בחכמה. ועל דבר אמת והסבל מאהבה. ומשנאה. ומהיגיעה ושימשול בתאותו עד שיהיי אצלו המות על דרך טובה טוב מן החיים על שכנגדה מן הרע (כמש"ה זבולון עם חרף נפשו למות) אשר שער בחכמה. ואמרה החכמה אני בינה לי גבורה. ונאמר ביום ההוא יהיה ה' צבאות לעטרת צבי ולצפירת תפארה גו' ולגבורה משיבי מלחמה שערה:

אך חלי רע הוא אם יוצא בה מן הדרך השוה הנכונה עד שישליך עצמו למקום הסכנה הגמורה והמיתה. בשאט בנפש. נקרא מאבד עצמו לדעת (אם לא במקום קדוש השם והצלת הנפש לבל תתחלל. אז נבחר מות מחיים המותה ביראת ה' היא תתהלל כמש"ל בפנת אבן בוחן והיא הנקראת מיתת גודל הנפש. הנזכרת בדברי יוסיפון) והיא מדת השגעון עליה אמר החכם ומקשה לבו יפול ברעה ואל יתהלל הגבור בגבורתו. כענין גלית ושובך וחבריהם שבטחו בגבורתם את גבורים נופלים ירדו ושכבו את חללי חרב. מגבורתם בושים ולהכרית אחריתם. כמש"ה ברשעים אשר נתנו את חתיתם בארץ חיים וישאו כלימתם את יורדי בור גו' אשר ירדו שאול בכלי מלחמתם. ויתנו את חרבותם תחת ראשיהם ותהי עונותם על עצמותם. כי חתית גבורים בארץ חיים. וכל הפרשה (יחזקאל ל"ב):

ויש שמראים גבורה מגונה בשתיה משכרה כמ"ש הוי גבורים לשתות יין ואנשי חיל למסוך שכר. ויש מפסידים אותה בבעילה יתרה כמ"ש אל תתן לנשים חילך. אלה הכתות תכלית גבורתם חולי וחולשה. כלימה ובושה. ומכתם אנושה כמ"ש למי אוי למי אבוי גו' וכתיב ונהמת באחריתך בכלות שארך ובשרך:

אבל בצדיקים הגבורים הנאים והמשובחים האהובים לאלהי ישראל נאמר צדיק מושל יראת אלהים הם הכובשים יצרם ומנצחים תאות לבם ואינם בוטחים בחרבם לא בסוסיהם ולא ברכבם. כמ"ש אלה בסוסים גו' ואומר כי לא בחרב ובחנית יהושיע ה' ונאמר כי לא בקשתי אבטח וחרבי לא תושיעני. אבל רוממות אל בגרונם. הוא חרב פיפיות לידם וחומה משמאלם ומימינם מגדל עוז שם ה' בו ירוץ צדיק ונשגב. בו ירוץ

גדוד באלהיו ידלג שור. לא יכשל ברכסים ובמישור כנמר עלי דרך ישור מוציא אסירים בכישור חלקו בארץ יאושר אחזה רגלו באשור:

יג

עליית גמילות חסדים. לעולם יגמול אדם חסד אפי' עם מי שהרע לו ולא יהא נוקם ונוטר כנחש שנאמר לא תקום ולא תטור. וזה דרכן של ישראל קדושים אבל הכותים האכזרים וערלי לב נוקמים ונוטרים ועברתם שמרה נצח וכה"א על הגבעונים בשביל שלא מחלו לשאול ולבניו. והגבעונים לא מבני ישראל המה. לעולם ישתדל אדם להיות גומל חסד עם החיים ועם המתים. כדי שיעשה הקב"ה עמו חסד. שנא' יעש ה' עמכם חסד וגו':

גדולה ג"ח מן הצדקה. שהצדקה בממונו וג"ח בגופו ובממונו והצדקה עם החיים ג"ח עם החיים ועם המתים והצדקה עם העניים וג"ח עם העניים ועם העשירים גדולה ג"ח שכל העושה חסד אפי' עם מי שאינו צריך. הקב"ה משלם שכרו כגון אברהם עם המלאכים. הלא דברים ק"ו ומה מי שהוא עושה עם מי שאינו צריך. ראה מה פרע לו הקב"ה מי שעושה חסד עם שצריך. עאכ"ו:

גדולה ג"ח שגזר דין ושבועה נקרע בה. מנין לגז"ד ושבועה שאינו נקרע שנאמר ולכן נשבעתי לבית עלי גו' אמר רבא בזבח ומנחה אינו מתכפר. אבל מתכפר בתורה וגמילות חסדי':

וכל זה האמור לג"ח עם מי שנודע במדת החסד מגזע הטוב והכשר. אף אם במקרה נטה אשורו מן הדרך הישר והרע לך. לא תאמר אשלמה רע אשיב לאיש כפעלו. אלא קיים בו אם רעב שונאך האכילהו ואם צמא השקהו גו' וה' ישלימהו לך:

אבל בחינת הרע בג"ח. נמצאת אצל המתחסד עם הרשעים והמיטיב לרעים שהוא חסיד שוטה. ואחז"ל טב לביש לא תעביד וביש לא ימטי לך וגדליהו ב"א יוכיח. ואמרו כל המרחם על רשעים. סופו להיות אכזר על הצדיקים. כמו שלמדנו משאול וכתיב ורחמי רשעים אכזרי שאת פני רשע לא טוב וכן דוד המע"ה נכשל במה שעשה חסד עם מי שמנעה תורת חסד. לעשות עמהם טובה וחסד אע"פ שכבר עשו עמו חסד. והיה סבור שחייב לשלם להם גמולם הטוב. לפיכך צריך להזהר בד"ח שאמרו הוי ערום ביראה. ואף אם קבל טובה במקרה מהלמוד להרע. המקרה לא יתמיד. הרע מבקש למודו על כן יסתכל יפה באיזה אופן ישלם לו טובתו. וישמר עם זה מרעתו לכל אשר ימצא שם בדק. כי סוף סוף הכל הולך אחר שרשו כמ"ש היהפוך כושי עורו גו' וכל טובתן של רשעים רעה היא אצל צדיקים (טובים) [אלטונא תקח: טובם] כחדק ויזהר שלא לעבור הגבול

שגבלה תורה. ואחז"ל לא תאמין בעבד עד ט"ו דורות. מפנק מנוער עבדו אחריתו יהא מנון. מפיץ וחרב וחץ שנון (כמו שקרה להורקנוס שגדל את הורדוס עבדו לתכלית רעתו. ועקירת מלכותו) אולם שוט לסוס מתג לחמור ושבט לגו כסילים מרים קלון וישבות מדון ולא יציץ הזדון הלעיטהו לרשע קורט של חלתית למען לא יתן חתית. וצדיק ירון ושמח בהודות לה' על הגתית:

יד

עליית גירות וגלות. כתוב בתורה כי גרים ותושבים אתם עמדי. אם גרים למה תושבים. ואם תושבים למה גרים. אלא גרים בעולם הזה. ועל ידי זה תהיו תושבים עמדי בעולם הבא. דבקים בנצחיותי (כ"פ החסיד בשל"ה) הא למדת שהגירות חביבה לפני הקב"ה. וכן אמר דוד כי גר אנכי עמך תושב ככל אבותי. כי גרים אנחנו לפניך ותושבים ככל אבותינו. ופשוטו של מקרא ע"ד רז"ל. די לעבד להיות כרבו. כשהארץ שלי. היא שלכם. ר"ל בכל השנים שהיא עושה תבואה ואתם מפרישין מעשרותיה. הריני כתושב בתוכה והיא שלי אז היא שלכם ובשביעית שאינה עושה פירות שהיא שבת לה' וכאילו אינה שלי אינה שלכם והרי אתם גרים עמדי בשוה. ולא תעשו עצמכם עיקר יותר ממני. וכל שכן בזמן הגלות. שנדמה השי"ת לגר. כמ"ש למה תהיה כגר בארץ והארץ מרבה תבואתה למלכים המושלים עליה בעונותינו. עאכ"ו שלא נחשב אנחנו כתושבים אלא כגרים גרורים נהיה בעיני עצמנו ויושביה כחגבים. וענין הזכירה תמיד בגירות העוה"ז כולל קיום התורה והמצוה. שיהיה לזכרון בין עינינו תמיד. כי האדם אין דירתו בעוה"ז רק דירתו למעלה מצד נשמתו שהיא חלק אלוה ממעל. והושמה באדם ונשלחה בזה העולם. שהוא עולם המעשה לעבדה ולשמרה. והיא בזה העולם כגר בארץ נכריה. כי מתושבי העולם העליון היא. והנה היא דומה ממש למלך השולח שליח אחד מנאמני ביתו לארץ אחרת. ומצוה אותו דבר מה אשר יעסוק בו בשליחות ההוא ומזרזהו הוי זהיר וזריז בעסק שליחותך. כי בפתע פתאום אשלח אחריך ולקחתיך אלי. והיה אם רעה תמצא בך כי תמעול בשליחותך אזי אדחה אותך מכבוד ביתך ומחצרי. והסירותי ראשך מעליך. והיית לחרפה למשל ולשנינה:

אכן אם תהיה נאמן בשליחותך אזי אעשה לך בית נאמן. וגדול יהיה כבוד ביתך אתי עמי במחיצתי. ממה שהיה לך כבר בתוספת תפארת גדולה. ונתתי לך מהלכים בין העומדים האלה. (כי) [אלטונא תקח: כן] הוא הענין. המלך הוא מלך מלכי המלכים הקב"ה לוקח הנשמה שהיא במדור העליון מדור השכינה. ושולחה לעולם הזה ונותנה

באדם. וצווהו וזרזהו על ענין שליחותו הוא העסק בתורה ובמצות וכל ימי היותו בארץ נכריה לא יסיח דעתו אפי' רגע מענין השליחות בעסק התורה והמצות ואל ישעה בדברי שקר. לא ילך אחר עניני עוה"ז כלל ועקר. מה שאינו הכרחי לקיום נפשו. כי זה העולם הוא ההפך מעולם העליון. והתושב בו אומר לרע טוב ולטוב רע. כי בעל העוה"ז מואס בטוב ובוחר ברע. מתאוה לכל הנאות הגופניות ולרדוף אחר המותרות. וללכת בשרירות לבו. רק יסתפק במועט כפי אשר יוכל לחיות בלבד. והמותר יחרים ומכל שכן שיהיה בורח מקנאה תאוה וכבוד וכיוצא בהן ממדות הרעות. מאחר שאינו מזה העולם רק הוא שליח. וגר בארץ לא לו. לא הובא בו אלא לנסיון (כמ"ש בסלם הבית הקדוש באורך) ומה לו בעסקי עולם עובר. אך יהא טרוד בעסקי שליחותו יום ולילה לא ישבות. וידאג מאד אולי בפתע פתאום. אל [אלטונא תקח: על] יקראוהו אל המקום אשר היה שם בתחלה והוא עדיין לא גמר שליחותו ועל זאת יחפלל המלך החסיד גר אנכי בארץ. שלוח אני בארץ נכריה. אל תסתר ממני מצותיך. לקיים צווי שליחותך:

אבל האדם העושה לעצמו בזה העולם דירת קבע. וחושב עצמו תושב בו כאילו ירד לכאן להשתקע. הוא מועל בשליחותו מתהולל ומשתגע. כשיחזירהו הקב"ה למקומו ויאמר לו אתה השליח הגד לי עשית שליחותי. והוא לא זכר ענין השליחות וישכחהו. אדרבה קלקל ועשה הפך שליחותו. אוי לה לאותה בושה וכלימה. זאת ישים האדם אל לבו כל ימי חייו בכל שעה ובכל רגע ואף אם הוא עוסק בענין השליחות. יהא מלא רתת ונרתע. שמא מקצר הוא מן המצטרך. ואולי פתאום לפתע. יבוא אידו לבו ישתע. ולא יראה הדרך לשוב למקומו ילך ויתע. והמכיר מעמד גירותו בעוה"ז יראה זרע יאריך ימים ע"פ האדמה בטוב ישעשע. כענין בית הרכבים מעמל נפשו יראה ישבע. ובבא יזכה להיות תושב עם המלך בקבע:

וז"ל ס' אבן בוחן. וישא משלו על עוזבי ה'. העולם קרקע שוה ובקצהו בור עמוק גוב אריותא. אין מים בו. זולתי נחשים צפעונים. אשר אין להם לחש רבים המו כדובים ככפיר ותנין. והאדם הסכל הולך סביב לו. עודנו מסתכל בתוכו שוחה ונופל. ובחמלת ה' עליו אולי ישוב ונחם. הקרה לפניו מידי נפלו שורש עשבים צומחים בכותלי הבור. ונאחז בסבך השורש לבל ירד למטה. פן יבולע. ובין כך ובין כך נתן עיניו וראה חלון קטן ובו הלך דבש. וישלח ידו להתפרנס ממנו. תמיד ידו אחת מחזקת בשורש. ובשנית ירדה הדבש להשיבה אל פיו. ועודנו פעם אוכל. ופעם חדל. והנה שתי חולדות. אחת לבנה ואחת שחורה. אוכלות תתיד שורש העשב. ואותו הפתי להתפתותו לדבש מצא. לא ירגיש לזה. אפי' חולדות אוכלות אותו והוא לא ידע עד יעקר העשב מעקר. ויפול

פתאום לארעית גובא. ינותח לנתחים בתוך לבאים. אכלוהו ויכלוהו. ואין אומר השב. חסר תבונות החרש ואאלפך חכמה. הנמשל בזה המשל המופלא. העשוי לרמז אחרית נבלים לבד. ובהפך תדון ההפך לשומרי דרך ה׳. אולם שהעולם קרקע שוה כן הוא באמת בעיני החוטאים. כרצפת בהט ושש. אין בה תלוליות וגומות. ובקצהו בקצה החיים סוף כל אדם. קבר פתוח שוחה עמוקה בתחתיתה מלאכי חבלה נערו כגורי אריות יכספו לטרף נפש רשע אותה רע. ובעוד זדים ארורים פניהם למטה ובנפלם עד קרוב מקרקע הבור הזה כי הם בחייהם קרוים מתים. אלא שהם מסתבכים בסבך עץ החיים הגשמיים. והם מוצאים סביבם ממתקי הזמן כדבש למתוק. אוכלים בהשקט ובבטחה ושוכחים מגורות האדמה אשר תחתיהם. גם העולם נתן בלבם ולא יראו פן יפלו בתוך הבור. אשר שם (ערב) [אלטונא תקח: ערוב] כבד. ישלטו הדובים המה בנתחיהם. עודם נואשים מזאת הסכנה. והנה שתי החולדות. הלבנה והשחורה. הם היום והלילה. מדקדקות חוטי חייהם אשר נתלו בהם עדי נתקו באחרונה ויפלו לגמרי. הה ליום שעה שחורה ורגע זעם. את אשר אכלו צוף דבש. פרי מעלליהם יאכלו. פרי נבלה ללענה ע״כ: **וז״ל** בחינת עולם. העולם ים זועף. רב מצולה רחב ידים. והזמן גשר רעוע בנוי עליו. ראשו אחוז בחבלי ההעדר הקודם להויות ותכליתו לראות בנועם מתמיד. לאור באור פני מלך. רוחב הגשר אמת איש וגם אפסו המסגרות ואתה בן אדם על כרחך אתה חי עובר עליו תמיד מיום היותך לאיש. בהביטך קוצר המסלול ואין דרך לנטות ימין ושמאל התתפאר ביד ושם בהציצך אבדון ומות. לך חומה מימינך ומשמאלך. היעמוד לבך התחזקנה ידיך וכי תתהלל בחמדת קנין ורוב ענין אשר אספהו בזרוע חשפתו אשר בקשתו בקשתך. ותרד לרשתו ברשתך מה תעשה לזעף הים והמונו כי יתגעש ושטף ועבר. ובית מלונך אף הוא יחשב להשבר. זה הים גדול אשר אתה בקרבו. התפאר עליו גם השתרר עלי פרשיו ורכבו. צא נא עתה והלחם בו גם כי תחוג ותנוע מיין תנואות גאוניך אשר יונוך מעסיס רמוני רוממותיך שהמה רמוך כמעט נטותך אנה ואנה תאבד ברגע במצולות מבהילות ודמך מידם אין מבקש תלך מתהום אל תהום נבוך בנבכי ים ואין אומר השב:

האבטח על שקר האשען על משענת קנה רצוץ לחשוב מלון אורחים אשר כזה. מבצר משגב לבית מקדש מלך כנף פרעוש צפורן שמיר קורי עכביש ראמות וגביש וכי תראה הימים נעימים והזמן מפזז ומכרכר והרגע הולך להרגיעך והשעה משתעשעת משחקת לפניך בתבל ותבז בלבך לאחרית הימים. על שקר אתה בוטח. צל הקיקיון אתה רואה כהר גבוה ותלול. תמס יהלוך כמו שבלול. והיה שם מסלול:

על כן כלל גדול הוא להיות כגר בארץ. כי ימינו קלו מני רץ וכצל עובר פירשו רז"ל לא כצלו של אילן ולא כצל כותל אלא כצל עוף הפורח ועובר. לרמוז שככה יתעתד האדם להיות קל כנשר מעלה אבר. טוב לשבת עם אברה חס"ידה ידעה מועדיה דרך נשר בשמים וכי ירים קנו. מאשת בל חזו שמש ובית חבר כמו חללים שוכבי קבר. האבות הקדושים היו גרים [אלטונא תקח: גרים] בארץ. אברהם אמר גר ותושב אנכי עמכם. ביצחק נאמר גור בארץ הזאת. יעקב אמר שני מגורי. דוד רגל רביעי במרכבה. אמר גר אנכי בארץ. לכן יהא לזכרון בין עינינו תמיד הגירות בארץ. ושלא להתעסק בענין קביעות דירה בארץ מאפליה שאינו אלא מקום ללין ובמדור העליון שם ביתו של אדם הוא הטרקלין. ואז לא ידאג על עולם שאינו שלו לא יתרעם ולא ילין. אמרו היה חכם במדינה והיו אנשיה בצרה גדולה. והיה מדבר דבריו ולא היה מרגיש בצרה. אמרו לו הלא תצטער למה שכולנו בצער. אמר להם לא. אמרו לו ולמה אמר להם אם הייתי רואה אותה בחלומי. לא הייתי מרגיש לה בהקיץ. על כן לא אצטער על זה למה שאני רואהו. כי כאשר אשוב אל השכל האמתי. יהיו עניני עולם זה כולם כחלום. והעצה ברורה כהקיץ. השי"ת יקיים בנו מקרא שכתוב אני בצדק אחזה פניך אשבעה בהקיץ תמונתך:

טו

עליית הדבור דבר ידוע הוא כי הבדל המין המדבר. ומעלתו על הב"ח. הוא בסגולת הדבור ומוצא השפה ומותר האדם מן הבהמה אין כי אם בדבור פה. והוא עיקר תקון האדם וצורתו המיוחדת (עמ"ש בס"ד בלח"ש ספ"א דאבות. ובעליית השתיקה בעז"ה) בהיות אמרתו צרופה. פי צדיק (יהגה) [אלטונא תקח: טוב] חכמה שפתי צדיק ידעון רצון וכל טובה ממנו נובעת. ככתוב יש זהב ורב פנינים וכלי יקר שפתי דעת. מפרי פי איש ישבע טוב. ולשון חכמים מרפא שפת אמת תכון לעד מפרי פי איש יאכל טוב. ושפתי חכמים תשמרם. מענה רך ישיב חמה. לשון חכמים תיטיב דעת מרפא לשון עץ חיים. שפתי חכמים יזרו דעת שמחה לאיש במענה פיו. וטהורים אמרי נועם. לאדם מערכי לב ומה' מענה לשון. רצון מלכים שפתי צדק ואיש חכם יכפרנה ומתק שפתים יוסף לקח. לב חכם ישכיל פיהו ועל שפתיו לקח. צוף דבש אמרי נועם. שפתים ישק משיב דברים נכוחים. תפוחי זהב במשכיות כסף דבר דבור על אפניו (וזולת הרבה במקרא) הרי כמה מהפלגת השבח הנמצא בדבור ולשון. לכל דבר שבקדושה הוא ראשון. מלה טובה אבן ספיר ולא תסולה בכתם אופיר מלה נכונה נופך משובצת זהב. הלא היא מחוללת תנין מחצבת רהב. והדבור בזה יתרון. כי כל החכמות בכלל וחכמת עצמת התורה הקדושה

ביחוד לא יצאו לאור עולם כי אם ע"י הפה והגרון. בו תגדל המעלה ותושג הגדולה בשיר ושבח ורון. וכפי מעלת והדר הדבור הנגדר וטובתו. כן גנות הדבור הבלתי גדור ורעתו. לעצמו ולזולתו. בפשע שפתים מוקש רע. כי כסיל מחתה לו ושפתיו מוקש נפשו. בפה חנף ישחית רעהו יש בוטה כמדקרות חרב. תועבת ה' שפתי שקר פושק שפתיו מחתה לו. ודבר שפתים אך למחסור ודבר עצב יעלה אף פי כסילים יביע אולת ועל שפתו כאש צרבת. לא נאוה לנבל שפת יתר. ושונה בדבר מפריד אלוף. ונהפך בלשונו יפול ברעה. לך מנגד לאיש כסיל ובל ידעת שפתי דעת. ואנשי לצון יפיחו קריה. (וכאלה רבות מאד) הכלל חיים ומות ביד לשון ואוהביה יאכל פריה תבואת שפתיו ישבע. ובחנו חכמי המוסר כל הדברים וגדרום בארבעה חלקים. פסלו שלשת רבעים ובחרו ברובע. ולהר"מ שלשה מתוך חמשה. הם מצוה ונאהב ומורשה ושנים נאסר ונתעב בהם נכלל כל דבור הקשה. כמו שכתוב בעלית השתיקה בס"ד:

טז

עליית הדקדוק הנה כבר זכרנו ממעלת חכמה זו בקצרה. בבית ובעיר ובמגדל זה שלש פעמים. עכ"ז לא יפקד מושבה מבית מדות הלז. ועם שאין המכוון כאן לעסוק בחכמת הדקדוק בעצם (כי אין כונתנו פה אלא להזכיר המעלות המדותיות שגם שמירת הדקדוק בלשון כאחת מהנה. כמו שיחשב מעלה היות האדם מדקדק במעשיו. ככה מחויב מחק הטבע להיות האדם שומר פיו ולשונו שלא יוציא מפיו דבור מעוות. ושיהיו כל מלותיו שקולים במאזני הדקדוק בכל לשון שאתה שומע. עאכ"ו בלשון הקודש ובעניני קודש. שהקפידה יותר גדולה לפי ערך חשיבות הנושא ביחוד עקימת שפתיו בודאי הוי מעשה מכוער. ואומר ותבחר לשון ערומים יכתירו דעת שפתם ברור מללו דבורם מבואר. לא בלעגי לשון ושפה בלולה כבני ארץ שנער) לא אמלט מלגע בצנור. ולהכות בכנור. הלז המנגן מאליו בדברי החבר לכוזר (מ"ב ס"פ) וז"ל ואחרי זה מעלת הנקוד ומסורת השבע מלכים ומה שיש לנו מהדיוק (הוא לשון עיון דוק ותשכח) ומהדקדוק. והתועלות היוצאות מההפרש אשר בין הקמץ והפתח. ובין הצר"י והסגול ותועלותם (שב אל מעלת הנקוד והמסורת) בענינים להבדיל בין העובר והעתיד בהם. כמו שמתי (דעליך) ושמתי (דאת ירושלם) ואברכהו (דוארבהו) ואברכהו (דגם ברוך) ויבדילו בין פעל לתואר כמו חכם (בשני קמצין) וחכם (בני ראה דרכיה וחכם) ובין ה"א השאלה וה"א הידיעה כמו העולה היא למעלה. וזולת זה ממה שהם מועילים מיופי גלגול הדבור בקבוץ השני נחים (כמו חכם. או שני שואי"ם בסוף מלה כמו וישת) עד שתבוא בדבור העברי קריאה יהיו

שוין בה קהלה מבלי טעות. ולטעמים עוד תנאים אחרים כי צדדי הדבור בעברית בדרך החלוקה משיגים קמוץ. ופתיחה. (ושבא) [אלטונא תקח: ושבר]. ובחלוקה אחרת קמוץ גדול. והוא קמץ. והקמץ בינוני. והוא חולם. וקטן והוא שורק. ופתיחה גדולה והוא פתח. וקטנה והוא סגול. ושבר גדול. והיא חירק. וקטן והוא צירי. והשב"א מונעת באלה כולם בתנאים והיא (חוזר לתנועת המלכים) התנועה לבדה בלי תוספת (כמו פעל) וזולתה (כמו וקאם שמאל) מביאה נח אחריה. והקמץ יהיה סמוך לו נח משוך. ולא יהיה סמוך לו דגש בתכונה הראשונה (נקוד נאות לאותיות והתנועות לפי טבען) ואם יהיה לדגש סמוך יהיה בעבור דוחק התכונה השניה (יופי גלגול הדבור) או השלישית (להניח טעמי הקריאה) ונחו המשוך ה"א או אל"ף. כמו ברא קנה. ויכול שיבוא אחר הנח משוך. נח נראה. כמו וקאם שאון. **החולם** יבוא אחריו נח משוך. והנח שלו וא"ו או אלף. כמו לו לא. ואפשר שיבוא אחריו נח נראה. כמו שור שמאל: **הצירי"** יבוא אחריו נח משוך. ונח אלף או יו"ד. כמו יוצא ויוצאי (ירך) אבל הה"א איננה באה אחרי הצרי" בטבע ובתכונה הראשונה. אך באה בתכונה השניה (במעשה מקנה מבנה הדבוקם): **השורק** מתנועע על השלש תכונות. יבוא אחריו המשוך. ויבוא אחריו הדגש והנח הנראה. ונחו הוא"ו לבדו. כמו אלו ללון ולוקח. **החירק** כמו השורק כמו לי ולבי ולין: **הפתח והסגול** לא יבוא אחריהם נח משוך בתכונה הראשונה. אבל תמשכם התכונה השנית להשען עליה (הדמיון בפתח כמו אחי עלי מתי בני. ובסגול בפעלים אבנה אקנה וכן בשמות מקנה מעשה) או לטעם או למקום הפסק הפרק:

והתכונה הראשונה תקבל תנאיה כשאתה מעיין באות ותיבה תיבה ולא תרגיש על תקנת גלגול הדברים המחוברים מחבור והפסק. ומלה גדולה וקטנה וזולת זה. ואז יכוננו לך השבעה מלכים על תכונתם הראשונה. מבלי חלוף והשבא על ערכה מבלי געיא:

והתכונה השנית מעיינת ביופי חבור המלות וגלגוליהם ואפשר שישונה דבר משתי התכונות הקודמות ואיננו נכרי בתכונה הראשונה רדיפת שלש תנועות. שלא יכנס ביניהם נח ולא דגש. אבל באה בתנועה שבאית. אחר תנועה שבאית שלש ויותר (דוגמא מלת והשתחויתם עם שיבא נח בשלישי. אמנם יבואו גם ארבעה תנועות רצופות כמו דליותיו וזולתו רבים בלי שוא. ובמלת והאחשדרפנים ה' שואים ואין בה נח חוץ מאות המשמשת) כאשר יעבור זה בערבי אבל זה נכרי בתכונה השנית. ובעת שיזדמנו שלש תנועות בתכונה הראשונה. תמשך אחת מהם בתכונה השנית בשיעור נח כי העברית קשה לה רדיפת שלש תנועות. אלא בפגישת הכפל כמו שרך או אותיות אחע"ה כמו נהרי נחלי. ואם תרצה תמשוך ואם תרצה תמהר:

וכן הכשר התכונה הראשונה קבוץ שתי תנועות זאת אחר זאת נמשכות כשיעור שני נחים. וראתה התכונה השנית. כי הדבור כזה לא יהיה נאה והפילה אחת משני המשכים. והשאירה השני כמו שמתי (מלעיל) ושמתי (מלרע) וכל הדומה לו הלא תראה פעל (העבר) וחבריו. הדבור בו בהפך הנקוד תמשך העי"ן והיא פתח. ותנוח הפ"א והוא קמץ ומשיכת העי"ן איננה כי אם להשען. לא לנח רפה וע"כ השאירו אמר לי ועשה לי (מלעיל) על התכונה הראשונה. מפני שנשענו על המלה הקטנה:

וכן אנו רואין פועל בשני קמצין. והוא פעל עבר. ונבקש עלת זה ונמצאהו באתנח או בסו"פ. ונאמר שזה הנח נתיישב בתכונה השנית בעבור העמידה וההפסק ונמצא הענין הזה הולך כן עד שנמצא עוד פעל בשני קמצי"ם בזק"ף ונבקש עלתו ונמצאהו מקום הפסק בענין והיו דיניו שיהיה אתנח או סוף פסוק לולא דחקים אחרים הצריכו שלא יפול באתנח ולא בסוף פסוק. כאשר נמצא גם כן פתחין באתנח ובסוף פסוק. על זולת ההלוך ההוא. כמו וילך (דאהרן ומרים) ויאמר (פתוח בכ"מ) וזקנתי (דשרה) ותשברנה (זרועות רשעים) ונמצא עלת ויאמר מפני הקפדה על הענין. מפני שאין דין ויאמר לעמוד בו מפני צרכו אל מה שאחריו בהשלמת הענין אלא המעט. כמו כאשר אמר (דאברהם) כי ענינו ישלם בהשבה על מה שקדם והוא ראוי לקמ"ץ מפני שהוא מקום הפסק אך וילך. ותשברנה (דקשתותם) מפני שקשה להעתיק השבר אל קמצ"א גדולה מבלי גלגול. אבל העתיקוהו אל פתח ושמא זקנתי מהדרך הזה בעבור ששרשו זקן והעתיקו הצר"י בעמידה אל פתח (דוגמת ויאכל דאדם):

וכן נתמה מפעל (בשש נקודות) וכל אשר בא על משקלו מלעיל משוך הפ"א והוא בסגול עד שנחשוב שאם לא משכו הפ"א היה צורך הדבור העברי למשוך העי"ן וישוב מלרע. ויהיה בין העין והלמ"ד נח רפה אחר סגו"ל וזה דבר תימה. ואין תימה בפ"א כי אי אפשר זה בלי נח (נ"ל כוונתו כמ"ש המכלול אצל אבן הראשה. בטעם נחות פ"א שלה כי לא תוכל להוציא שתי אותיות מבלי נח ביניהם ובארתי טעמו לפי שיבוא להבליע עי"ן השורש (והמגיה הבחור לא הבין) אולם שם הספיק הנחות בת"ג עם שאין בה נגינת הטעם. כי המלה מלרע משא"כ במשקל פעל בשש נקודות. כי מקום הנח רק שאין בו מקום תפיסה בת"ק ובלי אות המשך והנוח. על כן הוצרך לטעם מלעיל. להיות לו משך ודוק. אז תבין לשון החבר הלזה גם בנמשך) ומקום הנח רק. והמשך ההוא שהוא מלעיל. אמנם הוא מקום נח נראה כנגד פן על. לא כנגד פ"א על. אמנם כאשר יבוא באתנח או בס"פ שב פעל כנגד פ"א על. וראינו צורך המשך כאשר אמרנו בשמתי ושמתי:

וכן נתמה משער ומנער וחבריהם על המשך פ"א פעל שלהם והוא פתח ונחשב ונראה שהוא במקום פעל (בסגול) ואמנם נפתחו בעבור אחה"ע ועל כן לא נשתנו בסמוך. כאשר ישתנה נהר וקהל וזהב בסמוך כי הוא על משקל דבר. וכן אעשה יעשה אבנה אקנה בסגו"ל עם נח רפה (על כן הוא כת"ג בעיני. ובזה נתגלה לי טעם דג"ש למ"ד (אלא) [אלטונא תקח: **אלה**] אחרי הנח. שלא מצאו בה כל אנשי חיל מכת המדקדקים ידיהם בהיותו סותר כלל מוסד הידוע להם שלא יבוא דג"ש בת"ק שאחרי ת"ג עם היות בה נגינת הטעם כמו ויאמר וילך ספר והדומים אבל מה שבא הדג"ש במלות אלה. הוא לדעתי מפני שהת"ק שבלמ"ד בא עם נח משוך לפיכך עלתה למדרגת ת"ג (ביחוד שהסגול משתתף עם הציר"י כמש"ל) ודינו כדין ת"ג הבאה אחת ת"ג שבה נגינת הטעם. שיבוא אחריה דגש או נח) ונחשוב בדמיון הראשון שהוא אפעל יפעל. ונראה שעי"ן הפעל לא נבנה על משך. אבל על נח נראה עם (פתוח) [אלטונא תקח: פת"ח] לעולם ויש לנו אמתלא על שלא נוקד בפתח גדול. והיו אומרים אעשה (פתח) בעבור שלא תפול פתחא על הא נחה אלא בקמץ והקמץ משוך ועין הפעל איננו משוך כל עיקר. אלא אם תעתק אליו תנועה (באס"ף) או תפול על א"לף כמו אצא וראוי להעתיק אעשה אל סגול. מפני שהוא המעט שבתנועות ישוב וישתתף עם הציר"י. כשיצטרך בתכונה השנית להשיב תמורתו בעמידה וכמעט שלא יראה לה"א באעשה מקום אלא בהפסק או בטעם ויקל הד"גש עמה. אעשה לך (עמוס ד') אבנה לי (ירמיה רב) עד שלא תראה (לע"ד אין [אלטונא תקח: ראיה] מדגש הבא אחר אעשה ואבנה להוכיח על קלות נחות הה"א בהם כי אלו שהזכיר נדגשו כדין דחוק. משא"כ בויבא לי שנרפה כראוי בדין ב"גד כפ"ת דסמוך ליהו"א בלי מבטל אבל במקום שנשען הסגול על הה"א מבלי שיסמך למלה אחרת. בודאי הוא נח רפה וכחו כח ת"ג כמש"ל בס"ד זה נ"ל ברור) מה שאין כן באצא ואבא ויבא לי (בראשית ך"ז) לא יבוא אחריו דג"ש ויבא לפניו צר"י בעבור הראות הא"לף. והלא תראה קלותם בה"א עד שהפילוה מן הכתב והלשון בויבן וקן ויעש (זהו להקל על הלשון כמו שהמנהג בנחי (אין) [אלטונא תקח: עין]) ואיך תתיישב בציר"י. אבל היא נותנת המעטה שבתנועות והיא הסגול. זה בתכונה הראשונה עד שתעתיקנה התכונה השנית אל הצר"י בהפסק:

וכן נתמה ממראה וממעשה ומקנה וחבריהם מפני שנראה אותם בסמוך בציר"י ובלתי סמוך בס"גול ונהיה סבורים שהאמת בהפך זה וכאשר נחשוב על למ"ד הפעל הנחה והיא הה"א כי היא נחשבת כאין וכאילו השמות אינם כי אם מרא מעש מקן. לא היתה ראויה

לזולת הסגול. עד שיבוא צורך להראותה בנח רפה במראם ומעשם. ומראהו ומעשהו הושב הסגו"ל ציר"י לעמוד בעת הסמוך במקום הק"מץ במראם ומעשם:

ואשר בא על התכונה הראשונה ולא שינתה התכונה השנית בנקוד. אלא בדבור:

בן כשהוא נפרד בציר"י. וסמוך בסגול ואפשר שימשכהו הטעם (ה) מלרע שהוא בצר"י ולמחבר החכמה הדקה הזאת. סודות נעלמים ממנו. ואפשר שעמדנו על קצתם. וכוון בהם להעיר על הפרושים כאשר אמרנו בהעולה היא למעלה ובמה שמבדיל בין העובר והעתיד ובין הנפעל העומד והנפעל העובר וינקדו נאסף אל עמי בק"מץ וכאשר נאסף בפתח. וינקדו וישחט בקמ"ץ. ואם אינם במקום הפסק דבור זה היה במקום הפסק ענין והרבה שמנהיגים הסגו"ל הבא אחר הזר"קא מנהג האתנח והסוף פסוק והז"קף. בזולת התכונה הראשונה ואילו הייתי מרחיב בשער הזה הייתי מאריך הספר ולא הראיתי לך כי אם מעט מהחכמה הזאת הדקה. ושאינה מופקרת אבל היא בעלות ובמסורות:

אמר הכוזרי די לי בזה לחבוב הלשון אצלי ע"כ. הנה הצגתי לפניך מה שחשב אחד מיוחד מן המדקדקים הקדמונים במעלות הדקדוק ותועלותיו אם אמנם דבריו עמוקים (ונטיתי בו מפירוש המוסקאטי שלא ערבו לי דבריו בכ"מ מזה המאמר עם כל טורח מליצתו הארוכה והרחבה) ואף אם בכמה דברים נטה מדרכי המדקדקים המתאחרים ודעותיהם החלוקים ראה דרכיו וחכם כי לא האמין בעצמו שהשיג האמת בכל מה שאמר. ושירד לסוף דעת מניח הנקוד. וכבר הודעתיך נאמנה בתעלה ראשונה מברכת גבעון צורך ידיעת מלאכת הדקדוק לכל בעלי תורה והיא אמנם נקראת מצוה קלה הר"מ בפירושו לאבות רפ"ב עמ"ש והוי זהיר במצוה קלה

כבחמורה כלמידת לשון הקודש בשפה ברורה:

אך באמת מעוטה יפה ורובה קשה ואל תתחכם יותר בבקשת הסבות לכל דרכי הנקוד והטעם למה תשומם והוא מביא לידי שגעון באמת כי מי עמד בסוד ה' לידע כל החלופים והשינויים הנמצאים במקרא אשר היו אצל בעלי מלאכת הדקדוק לזרא. ואל תהי חכם בעיניך כמו אותן המדקדקים הישנים שחשבו להטעות החכמים הנאמנים ולהתערב עם שונים תרם תרמו תורמין מתחיל התחיל מתחילין שספר הר"מ בגנותם ריש תרומות ועתה מקרוב עמד כמו כן מבהיל משתגע איש הרוח הגס הידוע אשר חשב שעשה תורה חדשה בדקדוק. וברוב דבריו לא יחדל פשע. אגב חורפא שבישתא בכ"מ הראה סכלותו דאפיי מקרא לא ידע. והרבה פצעי נוסח התפלה והברכות חנם. כמ"ש בס"ד בלו"א בבירור. וראה עד כמה הגיעה כח שגעונו שאפי' בספרי מקראי קודש המדוייקים כמעט שלח ידו להטעותם. לולי שמצא לבעלי מסורת שאשרום וקיימום. כמי שהעיד

על עצמו בענין דגש ברכת שהיה בעיניו טעות מחמת שיוצא מהכלל שלו שמצא בענין תנועה קלה. שהרעיש עליה את העולם בספריו והרים נסו. כאילו בנה עולם חדש על כן לא יעזבנה מקולמסו. ולו יהיה כדבריו שכיון האמת בזה. וכי יש לנו כלל אחד בכל כללי הדקדוק שלא נאמר בהן חוץ. הטובים הם מכללי התלמוד שבפירוש ארז"ל אין למדין מן הכללות. אפילו במקום שנאמר בהן חוץ. אבל כללי הדקדוק ע"פ הרוב אינם מושלמים לגמרי ואי אפשר
להמציא בהם כלל מוחלט אם לא ע"ד הרוב:

אבל דרישת הסבות והטעמים למונחי הדקדוק ומנהגי הלשון ברוב יולידו הבלים גדולים כמו שחשב זה המתגדר במלאכתו. לעשות משוא נח הבא אחר ת"ק שו"א נע. מפני המצאתו בתנועה קלה כמות שהיא כולה נעה וחשודי אחר שראינו הרבה מלות שאינם נוהגים אותו מנהג כמו הפכי בגנפו ברכת וזולתם. על כן אינו אלא רעיון רוח. וכך דרכו של יצה"ר לבוא מן הקל"ה אל החמורה. לשנות התנועה ודרך המבטא ואם למקרא ופעמים בהיותו נלחץ אל הקיר המקרקר ומקעקע ועוקר תחום כלליו. נעשה דרשן לקשור נימא בנימא ולארוג שבע מחלפות ראשו עם לשון המסכת והגמרא. ויתקע ביתד במקום בלתי נאמן. אשר כל הרואה ושומע. יצחק למלאכת תופי סרעפי רעיוני דקדוקיו. גזרותיו משפטיו וחוקיו. ואתה המתחכם החוקר בסבות דרכי הנקוד. הגד נא לי אם תוכל לבטוח בעצמך כי תמצא' וכי תשיג' באמת היש לך מופתים חותכים בהם או גוזרים בכח עליהם ואחר שתחשוב שמצאתם. האם תוכל לזכור כולם. וכשתבוא לפניך בקריאה ד"מ אות בג"ד כפ"ת דסמיך ליהוא האם תוכל להסתכל מיד אם נמצא בה אחד מהמבטלים אם לא. או תשב לעיין בכל פעם לדרוש ולחקור אחריה. הלא על כרחך צריך שתשמע לעצת חכמים למד בנך מספר מוגה. אז תלך לבטח. בין שתדע הסבה אם לא. וזכור נא מ"ש בח"ה בהקדמתו שנשאל אחד מהחכמים על דין בענין הגירושין והשיב הידע' כל מה שאתה חייב לדעתו מן המצות. אשר אינך רשאי להתעלם מהם עד שנפנית לחשוב בשאלות נכריות כו' והאריך להוכיחו ולביישו על ששאל דבר שלא יזיקנו אם לא ידענו. ולא יקננו מעלה יתירה בתורה ובאמונה ובמדות ע"כ. ואם בדיני מדיני התורה כך. במה שאינו דין ולא תורה עאכ"ו. ולא ראינו לאחד מחז"ל הראשונים עמודי אמונתנו שעסק בו והטריח שכלו בכך. אבל נסתפקו במסורת סייג לתורה. שיש בו די והותר למלאכת קריאת המקרא לעשותה כהלכתה. אבל לא יגעו לריק לחפש העלות לכל דרכי נקוד המקרא בתנועות למשפחותיהם. להבל ותוהו כחם לא כלו לבקש סבות כל מנהגי הנחת חלופי הטעמי' למיניהם כי אין חקר להם ושנות מתושלח לא יספיקו לזה. ועדיין

אתה מבחוץ אם עמדת על אמתת ענינם. ראה את אשר חכמים יגידו ולא כחדו כאשר אמר החבר הלז. הלא תקח מוסר כי הודה ולא בוש שלא בטח שהשיג (מעלה) [אלטונא תקח: העלה] האמתית בהשתנות הנקוד והתנועה. והוא באמת דבר למעלה מגבול שכל האנושי. כי אין יסודות לה"ק בנוים על סברות והתחכמויות אנושיות צנומות דקות שדופות קדים. ולא כלשונות ההסכמיו' הל' האלהית כי חיה היא ממקום קדוש תתהלך ולה טעמים ועלות. אלהיות גבוהו' מאד נעלות. ואפי' אם נניח שיש להם עלות נגלות. וכבר בטוח אתה שמצאת האמת בכולן או במקצתן (ותאמר אלי לא יגונה הרודף אחר החכמה מפני שלא יגיע לתכליתה. כדעתך ידעתי גם אני. אבל) הלא צללת במים אדירים והעלי' חרס בידך כאמור. כי יותר ממה שהרווחת הפסדת. והזמן יקר המציאות אבד' לריק כחך כלית ומה היקר והתועל' אשר סגלת מלבד שלב יודע מרת נפשו כי בכל רעיוני דקדוקיך אלה. אם תשכב הלא תפחד כבראש חבל שוכב. ואם תתאמץ לעלו' במרכבה. על מרכבת המשנה האמ' ומעוות משפט הל' ומעקש הישרה בדבור ובקריאה את הרוכב אם תרוץ הלא תכשל במשעול צר מלא אבני מכשול הספק אשר לא יניח לבך ורוח עורקיך להיות ביושר דופק. לכן המדקדק החכם במועט ובבטוח אמתי הכרחי יסתפק ואין דקדוק לה"ק נמצא על האמ' כי אם כפי שנמצא במקראי קודש על כן צריך להיו' בקי בהן ובשמותיהן. ולידע דרך הנוהג ברוב ובמעוט. כי בכל דבר הולכין אחר הרוב. ואז יתבררו לו כל דרכי הפעלים והשמו' והמלו' והנגינה על הנכונה. ויחבר לזה מעט סולת הקמחי אשר לו משפט המלוכה בדרך הפשט אף אם באמת אין כל [אלטונא תקח: דבריו] סולת נקיה כמו כל המון המחברים. גם אין כל רעיוני עיוני המדקדקים שקדמוהו ושאחרוהו תורה ולא סברא גמורה כי אם סברי כרסם גשמית עבה וגסה. חס וחלילה לתורת ה' מנפול חבלים כאלה בכוסה. אלא שלא יזיקו למתחיל אשר בגדולו' לא נסה:

וז"ל אבן בוחן. ויש שיתפאר בחכמת דקדוק ומסור'. יקוה ממנו מה' משכורת ובעשותו לרוח משקל. לחקור בין בנין הכבד והקל כל היום מביא וצופה בעיון דק הדגו"ש והרפה. האי"תנים מוסדו ומקו"ר משחת משלוח ידו אין דבר ממנו נעלם. בסתרי אותיו' בכ"לם. יפטיר בשפה ירחיב פה בענין חסרי הפ"א. ומעולם לא יעצום עין מעלולי הלמ"ד והע"ין עיניו כיונים קרועים בפוך. בפלאות ה"א הידיעה וויי"ו ההפוך. יגל בהשיגו הפועלים הזרים ובילדי נכרים יספיק. ויתבונן בה"א אם היא נחה או אם מפיק. לא ישוהו ימנה וישוי. בסתרי אותיו' אהו"י ובטעמי אותיו' החך והשפה. בנה בנין נאה אפיק שפה ועייל שפה. וסוד אותיו' אמ"תין בא אליו בנבואה יש שפרשו ע"י מלאך והכא תרגימו שידה

ושדתין. ביוצא ובבודד יש לו סתר וחביון. ומחלמיש צור יחזק באותיו' הרפיון. ואם יסתכל ספרי בן קמחי ובן גנאח. ילולי יליל וגנוחי גנח. כמה ראיתי מדקדקים עברים נצים על כלל גדול אמרו מקדמוני המליצה בלדד וצופר ואליהוא. בענין בג"ד כפ"ת דסמיך ליהוא מאלו שמתחכמים בכל יום לקרות ולהבין ושום שכל אלו המסורות. אלו שסופרים בתורה כמה אותיו' שעטנ"ז ג"ץ ואותיות תלויות קרי וכתיב חסרו' ויתרו'. ויוציאו מזה פירו' ופירי פירו' וקצתם בעיניהם חכמים. ולהם סודות סתומים. במקרא אלו הטעמים אני ראיתי מחלוקת גדולה. בענין קדמא ואזלא. וריב גדול עד שהדם נשפך. בענין שופר מהופך. ומהם אומרים כי מעת משה ספרא רבה דישראל קביר. לא נהיה סוד עמק כמו לפני דרגא תביר. וכן התחבר יתיב עם מק"ף. רמז אל ישב ולבסוף הוקף. וטעם פשט וזקף קטן. הלא הוא כמוס במגל' סתרים בתוך הקיטון. וסוד שני גירו"שין . בשלשה אין דורשין ויש תוקף גדול וממשלת בטעם תלשא שלשלת והיודע טירחא ואתנחתא ינגן בתושבחת'. וסוד פזר רביע וזרקא. מאיר על חד תרין כחיזו ברקא. כמה מאלו ראיתי בזמני בחכמות הללו חלוקים. בהנה לבדנה העמיקו בפרטים ודקדוקים. וגבהו לפי דעתם מאראלים ומצוקים. אע"פ שלא ראו אור במלאכה אחרת חשובה ממנה ונבחרת. ועל האמת אם בדברים הללו הערות טובות. אין לזלזל בתורה בעבורם. כי הם כקליפות והתורה פירות. היא לבדה תרום גבר תוליכנו קוממיות. דקדוקיה עושר וכבוד והללו בערכה דקדוקי עניות ע"כ:

עוד הוסיף לדבר בגנות המבלים ימיהם באלה. בשאתו משלו העולם ים הגדול. והאדם ספינה משוטטת בתוכו ויחשוב שהביא בידו סחורה יקרה והביא עמו הבל הבלים. וז"ל אולם הטעו' בסחורה. אמנם הוא שיש בעולם ב"א יחשבו שעלה בידם קנין נכבד מדברים פחותים כעושי החרוזים והמליצות והשירים ולומדי הדקדוק והרפואות והאצטגנינות. ובאלו ידמו לנפשם להמלט בית המלך מכל היהודים העוסקים בתורה ובחכמה בידיעו' הנסתרו'. ודי בזה למשכיל ומבין מדעתו לברור לו מנה יפה מכל חלקי הלמודים ההכרחיים והנצרכים להיטיב אחריתו. להועיל לגופו ולנפשו ולנשמתו. לטובת מלונו ולהנאת קביעות דירתו:

יז

עליית דרך ארץ לוקח ממנורת המאור של רבי ישראל המובא בסר"ח:

פרק א

גרסינן שילהי ברכות דרש ב"ק איזו היא פרשה קטנה שכל גופי תורה תלויים בה. הוי אומר זה ד"א. שנאמר בכל דרכיך דעהו. והוא יישר אורחותיך. וגרסינן בפ"ק דסוטה אריב"ל כל המיישר אורחותיו. זוכה ורואה בישועתו של הקב"ה שנאמר ושם דרך אראנו בישע אלהים. וגרסינן בויקרא רבא מעשה ברבי ינאי שהיה מהלך בדרך. בא אדם אחד משופע ביותר. א"ל לאתקבלא גבך. א"ל מאי דאהני לך. הכניסו לתוך ביתו בדקו במקרא. ולא מצאו. במשנה ולא מצאו. בהגדה ולא מצאו (עמ"ש בהשמטו' בית נתיבו') א"ל תיב ובריך א"ל יברך ינאי בביתיה א"ל אית בך אמר מה דאמינא לך. א"ל אין. א"ל אמור. אכיל כלבא פתא דינאי. א"ל למה זכית דתיכול על פתורי. א"ל מימי לא שמעית מלה בישא וחזרתיה למרה ולא שמעי' תרין דמתקשין דין לדין. ולא הבאתי שלום ביניהם א"ל כל האי ד"א אית גבך וקריתך כלבא. קרי עליה ושם דרך אראנו בישע אלהים:

וגרסינן באבות דר"נ. לעולם יהיו לך שתי ידות אחת בתורה ואחת בד"א. שכל מי שאינו במקרא ולא במשנה ולא בד"א אין זה מן הישוב. (ארשב"ג) [אלטונא תקח: ארשב"ן] ר"ו דורו' קדמה ד"א לתורה ההי"ד לשמור את דרך עץ החיים. דרך. זו ד"א. החיים זו התורה. וכל מי שהוא זהיר בד"א זוכה לראות בנחמה שנאמר ושם דרך גו':

וגרסינן פ"ג דמכות א"ר הונא א"ר יוחנן מצינו מן התורה מן הנביאים ומן הכתובים. בדרך שאדם רוצה לילך בה מוליכין אותו. מן התורה מנין לא תלך עמהם קום לך אתם. מן הנביאים. אני ה' מלמדך להועיל מדריכך בדרך זו תלך. מן הכתובים אם ללצים הוא יליץ ולענוים יתן חן:

וגרסינן פ"ב דברכות מרגלא בפומיה דאביי לעולם יהא אדם ערום ביראה משיב חמה ומרבה שלום עם כל אדם אפי' עם נכרי בשוק כדי שיהא אהוב למעלה ונחמד למטה. ומתקבל על הבריות. לפיכך צריך אדם להיות בו יראת שמים וד"א שיהא רצוי לכל אדם. ושתהא רוח הבריות נוחה הימנו:

וגרסינן במסכת שקלים חייב אדם לצאת ידי שמים וידי הבריות. מתנ"ך. מן התורה שנאמר והייתם נקיים מה' ומישראל. מן הנביאים שנאמר אל אלהים הוא יודע וישראל הוא ידע. מן הכתובים שנאמר ומצא חן ושכל טוב בעיני אלהים ואדם. וכל מי שהוא זהיר בד"א ומעורב עם הבריו'. זוכה ומאריך ימים: **כדגרסינן** פ"ד דמגלה שאלו תלמידיו את ר"י במה הארכת ימים א"ל כו' ולא כניתי שם לחברי. שאלו את ר"א בן שמוע במה הארכת ימים. א"ל כו' ולא פסעתי על ראשי עם קודש. ושאלו את ר' נחוניא במה הארכ' ימים. א"ל מימי לא נתכבדתי בקלון חברי ולא עלתה על מטתי קללת חברי. ותרן בממוני

הייתי. שאל ר"ע את ר' נחוניא הגדול במה הארכ' ימים. א"ל מימי לא קבלתי מתנו'. ולא עמדתי על מדותי ותרן בממוני הייתי

פרק ב

ד"א של ת"ח. דרכן של ת"ח להיות עמלים בתורה לשמה. ומחזרין על המצו'. ושוקדים על בתי מדרשו' עליהם נאמר אשרי אדם שומע לי גו' רודפי צדק מבקשי שלום לעמם. מצטערים עם הצבור בשעת דחקם. כדגרסינן פ"ק דתעני' ת"ר בזמן שהצבור שרוים בצער. יחיד הפורש מהן שני מה"ש המלוים לאדם מניחים ידיהם עליו ואומרים פ' זה שפרש מן הצבור. אל יראה בנחמת צבור. תניא אידך בזמן שהצבור שרוים בצער. אל יאמר אדם אלך לביתי אוכל ואשתה ושלום עליך נפשי. אם עשה כן עליו הכתוב אומר הנה ששון ושמחה הרוג בקר גו' מה כתיב בתריה. ונגלה באזני ה' צבאות אס יכופר לכם העון הזה גו' אלא חייב אדם שיצטער עם הצבור. שכן מצינו במרע"ה וידי משה כבדים ויקחו אבן גו' וכי לא הי"ל כר או כסת אלא אמר משה הואיל וישראל שרוים בצער. אף אני אהיה עמהם בצער. והקב"ה כביכול משתתף בצערן של ישראל. כדגרסינן בספרי. כל זמן שישראל משועבדים. כביכול שכינה עמהם שנאמר בכל צרתם לו צר. ואין לי אלא צרת צבור. צרת יחיד מנין. תלמוד לומר יקראני ואענהו עמו אנכי בצרה (וכך שנינו כשאדם מצטער שכינה מה לשון אומרת קלני מראשי קלני מזרועי) וכן אתה מוצא שכ"מ שגלו ישראל. שכינה עמהם. שנאמר הנגלה נגליתי לבית אביך בהיותם במצרים. גלו לבבל שכינה עמהם. שנאמר למענכם שלחתי בבלה. גלו למדי. שכינה עמהם. שנאמר ושמתי כסאי בעילם. וכשהן חוזרין שכינה עמהם. שנאמר ושב ה' אלהיך את שבותך. והשיב לא נאמר אלא ושב. וכתיב אתי מלבנון כלה (ונאמר אשר פדית לך ממצרים גוים ואלהיו) וכל המשתתף עם הצבור בעת צרתם עליו הכתוב אומר טוב ה' למעוז ביום צרה:

לעולם יהא ת"ח נאה בכניסתו וביציאתו ומתעסק בעסק ועוסק בתורה עניו ושפל רוח. זריז וזהיר וממולא טוב. עלוב מן הכל ואינו עולב אפי' קל שבקלים. אהוב שפל רוח לאנשי ביתו כל שכן לאחרים ירא חטא מואס כל טוב העוה"ז ואינו דבק אלא בתורה. ויאמר כל מה שיש לי בעוה"ז אין לי חפץ בו כי אם בתורה בלבד לפי שאין העוה"ז שלי יושב ושונה ומטנף כסותו לפני רגלי ת"ח. ואין אדם רואה בו דבר מכוער. שואל כענין משיב כהלכה. כנאד בקוע שנפתח להכניס הרוח אבל לא להוציא. וכערוגה עמוקה שמחזקת מימיה. כקנקנה זפותה שמשמרת את יינה. וכספוג שהוא סופג את הכל. ולא יהיה כפתח גדול שמכניס את הרוח ולא כפתח קטן שמנבל את היקרים. אלא כאסקופה

התחתונה שהכל דשים בה. וכיתד הנמוכה שהכל תולין בה ואם ילקה בממונו יזכור איוב שלקה בממונו ובגופו. ואם ילקה בגופו. יזכור דתן ואבירם שירדו חיים שאולה. אל יכשל במראה עיניו אל יבוש משניו. לתת להם לאכול יותר מדאי. אם אומרים עליו דבר רע. אפילו גדול. יהא בעיניו כקטן כדי שימחל מיד. ואם אומר הוא על אחרים דבר קטן. יהיה בעיניו גדול. כדי שיפייס חברו מיד. יהא פרקו נאה. שזהו שבחו של תורה. אוהב את התורה. ומכבדה. אוהב את הבריו' ומכבדם ומקרבן לתורה. אוהב שלום ורודף שלום. מעביר על מדותיו. ומעביר רצונו מפני רצון אחרים שכך עשתה רחל ללאה. ודוד לשאול. כל דבריו יהיו לשם שמים. חרד על המצות. אל יהי נבהל להשיב. משיב על ראשון ראשון. ועל אחרון אחרון. ועל מה שלא שמע אומר לא שמעתי. אם שאלוהו אפילו דבר קטן. אל יבוש לומר לא ידעתי. אלא ילמד לשונו לומר איני יודע. שמא יתבדה ויאחז. ויזהר בדבורו ולא יוציא דופי על פיו:

מעשה ברשב"א שבא ממגדל עדר מבי' רבו. והיה רוכב על החמור ומטייל ודעתו גסה עליו שלמד תורה הרבה ונזדמן לו אדם מכוער ביותר. נתן לו שלום ולא החזיר א"ל ריקה כמה מכוער אותו איש שמא כל בני עירך מכוערים כמותך. א"ל איני יודע. אבל מה אעשה לך אמור לאומן שעשאני כמה מכוער כלי שעשי'. מיד ירד ר"ש מן החמור ונשתטח לפניו. וא"ל נעניתי לך מחול לי. א"ל אין אני מוחל לך עד שתלך לאומן שעשאני ותאמר לו כמה מכוער כלי זה שעשית. הלך אחריו כחצי מיל. שמעו אנשי עירו יצאו לקראתו. אמרו לו שלום עליך רבי. אמר להם למי אתם קוראים רבי. אמרו לו לזה שמטייל אחריך. אמר להם אם זה רבי אל ירבו כמותו בישראל. א"ל מה עשה לך. א"ל כך וכך עשה לי. א"ל אף על פי כן מחול לו. א"ל מוחל אני לו. ובלבד שלא יהא רגיל בכך:

לעולם יהא ת"ח נאה במשאו ובמתנו בכסותו ובמנעלו במאכלו ובשתייתו. **במשאו ומתנו** כיצד צריך שיהא משאו ומתנו באמונה. ואל יחליף בדבורו שלא יאמר מחר אתן ואינו נותן ואם יש לו מלוה אצל חברו. לא ילחצנו וידקדק על עצמו ויפרע מה שיש לו ליתן ואפילו בויתור. ואל ידקדק כל כך על בני אדם אם יש להם ליתן לו שום דבר מפני שנמצא כאומר שלי שלי ושלך שלך וזו מדת סדום:

בכסותו כיצד. לעולם ילבש ת"ח בגדים ממוצעים. לא חשובים ביותר. כדי שלא יסתכלו בו בני אדם. ולא פחותים ביותר כדי שלא יתגנה ואל יצא מבושם לשוק (כדגרסינן משמיה דר"י בזמן שחושדין על הזכור) ואר"ש ל"א אלא בבגדו אבל בגופו זיעה מעבר' ליה אר"פ שערו כבגדו דמי ואמרי לה כגופו. ואל יצא יחידי בלילה מפני החשד ל"א אלא דלא קבע ליה עידניה אבל קבע ליה עידניה. מידע ידיע דלעדניה קאזיל. אל יצא במנעלים

המטולאים. מסייע ליה לרחב"א דאמר גנאי הוא לת"ח שיצא במנעלים המטולאי'. איני והא רחב"א נפק אמ"ז בריה דר"נ בטלאי ע"ג טלאי ול"א אלא בפנתא. אבל בגילדא לית לן בה. ול"א אלא בימות החמה אבל ביה"ג ל"ל בה. ולא יספר עם אשה בשוק אר"ח אפילו היא אשתו או בתו או אחותו לפי שאין הכל בקיאין בקרובותיו. ולא יסב בחבורה של ע"ה דלא ליתי לאמשוכי אבתרייהו. ולא יכנס באחרונה לבה"מ דלמא חשדי ליה בפושע. ולא יפסיע פסיעה גסה. דאמר מר פסיעה גסה נוטלת אחד מחמש מאות ממאור עיניו של אדם. במאי מהדר ליה בקדושא דבי שמשא ולא יהלך בקומה זקופה. דכתיב מלא כל הארץ כבודו וגרסינן בפרק ט"ו דשבת כל ת"ח שנמצא רבב על בגדו חייב מיתה שנאמר כל משנאי אהבו מות:

במאכלו ובשתייתו כיצד. לעולם אל ירבה ת"ח סעודתו עם ע"ה ולא בכל מקום. כדגרסינן שילהי פא"ע. ת"ר ת"ח המרבה סעודתו בכ"מ. לסוף מחריב ביתו ומאלמן אשתו ומייתם גוזליו. ותלמודו משתכח ומחלוקות רבות באות עליו. ודבריו אינן נשמעים ומחלל ש"ש ושם אביו ושם רבו וגורם שם רע לו ולבנו ולבן בנו עד סוף כל הדורות. מאי היא דקרו ליה בר מיחם תנורי (פירוש שכל כך הוא גרגרן ובזוי ונקלה. שמחמם את התנורים כדי שיאכל הפת החמה) רבא אמר בר מרקד בי כובי (כך דרך ליצנים שוחקים ומרקדים בחניות להשקו' בשכרן) רב פפא אמר בר מלחך פינכי (ר"ל מלחך הקער') רב שמעיה אמר בר מך רבע (מקפל לבושו ורובץ וישן בשוק כדרך הלצים המשתכרים. לשון אחר מתוך שכרותו בא לידי עניות מלשון כי ימוך אחיך. רבע שמתוך עניותו יאכל כסותו וירבץ בביתו שלא יהא לו בגד לצא' בו לשוק) וגרסינן תניא רשב"א אומר כל סעודה שאינה של מצוה אין ת"ח רשאי ליהנות ממנה. א"ר יצחק כל הנהנה מסעודת הרשות לסוף גולה שנאמר אוכלים כרים מצאן. וכתיב בתריה לכן עתה יגלו בראש גולים וגרסינן בסנהדרין דרש רב אחא ב"ח מ"ד אל ההרים לא אכל שלא אכל בזכות אבותיו. ועיניו לא נשא שלא הלך בקומה זקופה ואת אשת רעהו לא טימא. שלא ירד לאומנות חבירו ואל אשה נדה לא קרב שלא נהנה מקופה של צדקה. וכתיב צדיק הוא חיה יחיה: **וגרסינן** בפ"ק דקדושין רב יהודה לא מסגי ד"א בקומה זקופה רב הונא לא מסגי ד"א בגלוי הראש אמר שכינה למעלה מראשי. **ויקבע** ת"ח סעודתו בזמנה. ולא יקדים לאכול קודם. ולא יאחר מפני הסכנה (עיין כסא שן) ואם יבוא ת"ח לעיר לא יתארח אלא אצל ת"ח דגרסינן בפ' הפועלים מ"ש גבי אברהם דכתיב כן תעשה כאשר דברת. וגבי לוט כתיב ויפצר בם. א"ר אליעזר מכאן שמסרבין לקטן ואין מסרבין לגדול. ואל ישנה אדם מממנהג המדינה א"ר תנחום בר חנילאי לעולם אל ישנה אדם מן המנהג. שהרי משה עלה למרום ולא

אכל ומה"ש ירדו למטה ואכלו ושתו. אכלו ס"ד אלא נראין כאוכלין. והצדיקים כשיבוא אורח להם. מקבלין אותו בסבר פנים יפות שנאמר ואקחה פת לחם וגו' וכתיב ואל הבקר רץ אברהם וגו' וכתיב ויקח חמאה וחלב וגו' רשעים אומרים הרבה ואפי' מעט אין עושים מנ"ל מעפרון מעיקרא כתיב השדה נתתי לך וגו' ולבסוף ארץ ארבע מאות שקל וכתיב וישקול אברהם לעפרון את הכסף:

וחייב ת"ח וכל אדם להרעיב עצמו בשנת בצורת. ואפילו הוא עשיר גדול ויש לו מאכלים רבים כדי שיצטער עם הצבור בצרתן כדגרסינן בפ"ק דתענית. אר"י א"ר כל המרעיב עצמו בשני רעבון. נצול ממיתה משונה. **וצריך** ת"ח למשוך סעודתו ולהאריך על שולחנו כדגרסינן בברתא דברכות. א"ר יהודה ג"ד מאריכין ימיו של אדם. ואלו הן המאריך על שולחנו והמאריך בתפלתו. והמאריך בב"ה. ולא יאכל ת"ח מעומד ולא ישתה מעומד ולא יקנח הקערה ולא ילקק באצבעותיו ולא יאכל כל התבשיל שבקערה. אלא ישאיר ממנו מעט בקערה כדי שלא יראה גרגרן. וגרסינן פ"ה דערובין אריב"ח מימי לא נצחני אדם. אלא אשה תנוק ותנוקת. אשה מה היא פעם אחת נתארחתי אצל אכסניא ועשתה לי פולין פעם ראשונה סעדתי ולא שיירתי כלום. שניה סעדתי ולא שיירתי כלום שלישי' הקדיחתו במלח כיון שטעמתי משכתי ידי ממנו. אמרה לי רבי מפני מה משכת ידך ממנו אמרתי לה כבר סעדתי מבע"י. אמרה לי היה לך למשוך ידך מן הפת כמו שמשכת ידך מן התבשיל אלא סבור' אני שהנחת פאה מפני שלא הנחת בראשונה ולא כך א"ח אין משיירין פאה באלפס. אבל משיירין פאה בקערה. תנוקת פעם אחת הייתי מהלך בדרך ראתני תנוק' אחת אמרה לי רבי לא שדה היא זו אמרתי לה לא בדרך כבושה אני הולך אמרה לי לסטים שכמותך כבשוה. תנוק פעם אחת הייתי מהלך בדרך וראיתי תנוק שהיה יושב בפרשת דרכים. אמרתי לו בני באיזו דרך נלך ללוד. אמר לי זו ארוכה וקצרה וזו קצרה וארוכה הלכתי בקצרה וארוכה כיון שהגעתי לעיר היו מקיפין לה גנות ופרדסים. וחזרתי לאחורי אמרתי לו בני לא כך אמרת לי זו קצרה אמר לי ולא כך אמרתי לך זו ארוכה. נשקתיו על ראשו ואמרתי אשריכם ישראל שכולכם חכמים מגדוליכם עד קטניכם. **כללו** של דבר ישמור עצמו מכל רע ודופי. כדי שלא יראה בו ערות דבר. וכדי שלא תתבזה התורה ונמצא שם שמים מתחלל על ידו ויזהר בכל עניניו שלא יבא לידי נוול ולא יתן מקום לבעלי לשון הרע לספר בגנותו. ות"ח העושה כך לא די לו שגופו מכובד על הבריות אלא שהתורה מתעלה ומתכבד' על ידו כדגרסינן בואלה ש"ר. ויתן אל משה ככלתו. אר"ל מה כלה זו מקושטת בכ"ד מיני תכשיטין. כך ת"ח צריך להיות זריז בכ"ד ספרים. ככלתו. אר"ל מה כלה זו כל הימים שהיא בבית אביה מצנעת עצמה

ואין אדם מכירה. באתה ליכנס לחופה מגלה פניה כלומר כל מי שיודע לי עדות. יבוא ויעיד עלי. כך ת"ח צריך להיות צנוע ככלה זו. ומפורסם במעשים טובים ככלה שהיא מפרסמ' עצמה בחופה. הוי ויתן אל משה ככלתו. הא למדת שצריך ת"ח לנהוג ד"א בעצמו. כדי שלא יבא לידי בזיון:

ואין התורה מתקיימ' אם אין עמה ד"א דתנן אם אין ד"א אין תורה וכו' ויהיה עניו ולא יגיס לבו בתלמודו. ולא יהא שמח (בהוריות) [אלטונא תקח: בהוראה].ולא ינהיג עצמו ברבנות לפני גדולים וחכמים כדגרסינן (בהוראה) [אלטונא תקח: בהרואה] א"ר ג"ד מקצרין ימיו של אדם מי שנותנין לו ס"ת לקרות ואינו קורא. שנאמר כי בי ירבו ימיך. ומתוך הן אתה שומע לאו. ומי שנותנין לו כוס של ברכה ואינו מברך שנאמר ואברכה מברכיך. והמנהיג עצמו ברבנו'. דאר"ח ב"ח מפני מה מת יוסף קודם אחיו מפני שהנהיג עצמו ברבנו' לפניהם. וכשקורא בתורה יטול רשות אפילו מתלמידיו. ק"ו מהקב"ה שנטל ממ"ה כדגרסינן בב"ר ארשב"נ אר"י בשעה שהיה משה כותב את התורה כו' כיון שהגיע לפסוק זה נעשה אדם בצלמנו. א"ל (מרש"ע) [אלטונא תקח: רבש"ע] למה אתה נותן פ"פ למינין א"ל כתוב. והרוצה לטעות יטעה. א"ל הקב"ה למשה. משה האדם הזה שאני בוראו. בכל יום גדולים וקטנים יוצאין ממנו. ומכאן ילמדו ד"א שאם יבוא הגדול לטול רשות מן הקטן ממנו ואמר למה אני נוטל רשות מן הקטן ממני. והם אומרים לו למוד מבוראך. שהוא ברא את העליונים והתחתונים כיון שבא לברוא את האדם נטל רשות ממ"ה. וגרסינן רפ"ק דיומא ויקרא אל משה. הקדים קריאה לדבור למדה תורה ד"א שלא יאמר אדם לחבירו אא"כ קורהו. וגרסינן בפ"ב דר"ה אשרי הדור שהגדולים נשמעים לקטנים. קל וחומר שקטנים נשמעים לגדולים מתוך שגדולים נשמעים לקטנים ישאו קטנים ק"ו בעצמן ונשמעים לגדולים ומכבדים אותם. לפיכך צריך התלמיד לנהוג כבוד ברבו ויעמוד לפניו כעבד וישמשנו. כדגרסינן רפ"א דכתוב' אריב"ל כל מלאכות שעבד עושה לרבו. תלמיד עושה לרבו. חוץ מנעילת המנעל והתרתו. א"ר ל"א אלא במקום שאין מכירין אותו (שיחשבו שהוא עבד כנעני) ארי"ו כל המונע תלמידו מלשמשו מונע ממנו חסד. שנאמר למס מרעהו חסד. רנב"י אמר אף פורק ממנו יראת שמים. שנאמר ויראת שדי יעזוב:

ולא ירחוץ ת"ח עם רבו במרחץ. ואם רבו צריך לו לשמשו מותר:

ולא יקרא תלמיד לרבו בשמו. אלא קורהו גבירי או מורי או אדוני. וכיוצא בו דרך כבוד. וגרסינן פ' חלק ארי"ו. למה לקה גחזי. מפני שקרא לרבו בשמו. שנאמר ויאמר גחזי אדוני המלך זאת האשה וזה בנה אשר החיה אלישע: **ולא** יפטר תלמיד מרבו. אא"כ נטל

ממנו רשות. והרב נכנס לבית תחלה אח"כ התלמיד. היו שניהן שקולין זה כזה. בעל הבית נכנס תחלה ואורח אחריו. וכשיוצאין יוצא אורח תחלה. ובעה"ב אחריו. והנפטר מחבירו בין שהוא גדול ממנו בין שהוא קטן ממנו. אומר לו הריני נפטר ממך:

ואפילו שאר בני אדם חייבין לשמש לת"ח. דא"ר מאיר כל מי שיש לו ת"ח בעירו ואינו משמשו. חייב מיתה שנאמר כי דבר ה' בזה. ואומר מה מצאו אבותיכם בי עול. כי רחקו מעלי:

וצריך ת"ח להיות תמיד דואג ומשתומם בוכה ונאנח בלבו על עונות שעשה. ועל חורבן בהמ"ק ועל חלול השם בפי הכותים. ועל ישראל הנפוצים בין האומות. ויצפין העוצב והדאגה בלבו ויראה שמחה בפניו. כדי שיקבל כל אדם בסבר פנים יפות. ויהא לבו רחב להשיב לכל שואל על שאלתו. **ואל** יקפיד על התלמידים אם לא הבינו דבריו וישנה וישלש להם אפילו כמה פעמים אם לא הבינו. **ולא** יהא נוטר איבה ולא חמדן. ולא מדבר במום חבירו. שונא מתנות. שונא השררה. סובל התלאות. מודה על היסורין ואינו בועט בהם. ביישן. נדיב. אם יסכים יעשה. ואם יטעה. יחזור. ולא יתבייש לומר טעיתי. ולא ימהר במעשיו עד שיוודע לו אמתת הדבר. לא יהא מקנטר ולא מקטרג. אם יחלוק יהיה לשם שמים. ולא יתקנא בחבירו ואפילו בשררת מי שאינו חכם ממנו (נאם **הסריס** כמדומה שעל שררת מי שפחות ממנו א"א לעקור הקנאה. שכן מצינו בהעניו מכל האדם. שאמר מאה מיתות ולא קנאה אחת כשבקש הקב"ה לעשות יהושע רב לו. ואע"פ שבכל אדם מתקנא חות מתלמידו. אלא שי"ל זהו בתחלה כשאומרים לו עלה. אבל כשאומר רד ודאי גם בתלמידו אדם מתקנא כה"ג. שאפי' הצנוע ועניו מטיל עליו קומקומוס של חמין כה"ג. להניח גדולתו אפי' לגדול ממנו. מ"מ מסתברא דבקטן איסורא נמי איכא בכל גוונא חלילה ליפתח להשתרר בעוד שמואל חי וקים. וא"ל מיהושע. כי שם הוכיח ה' והודיעו למשה. שהגיע זמנו של יהושע. וע"כ הערה למות נפשו מאחר שא"א לדחות השעה) קיים במאמרו. אם יאמר הן. יעשה. ואם יאמר לאו אל יסתפק לומר הן (נראה שר"ל שלא יאמר לאו עד שיהא ברור לו הדבר בלי ספק שלא יצטרך לחזור ולומר הן. כי ע"פ הרוב הלאו הוא מניעת מתן השאלה. ואדם מהיר בו ומצוה לחזור בו. משום א"ת טוב מבעליו בהיות לאל ידך לעשות. לפיכך ידקדק ת"ח על כל מוצא שפתיו שיהא הן שלו הן. ולאו שלו לאו. שלא יחשב להפכפך ומתעתע. ויזדלזל ענינו בפני ההמון. אם לא יהא עומד בדבורו כל פעם על כן יהא חכם לראות את הנולד מתחלה. אם אולי יוכל לתת שאלת השואל מהיות טוב א"ת רע (וכ"מ בנשבע להרע לעצמו כר"י דאמר אהא בתעני' עד שאבוא לביתי) משא"כ בהן שהוא ברוב נתיני

המשאל ומלוי החפץ. מסתמא אינו מסופק באמירתו שיוכל להוציאו לפועל ולקיימו במעשה. שא"כ היה מתון בתשובתו שלא יתבדה ויאחז. ואעפ"כ יזהר אדם גם בהן שלו. שלא ימהר להבטיח מתוך הבושה ושמא לא יוכל לקיימו ואז הוא גרוע יותר מן האומר לאו וחוזר בו. כי היא מדת צדיקים. וזו מדת רשעים. לפיכך יעיין מתחלה לצדק הן שלו) כובש תאותו ויצרו. ויהיו כל מעשיו לשם שמים. לא ידבר דברים שאין בהם תועלת. ולא יחרף חברו בקורו' הזמן. קשה לכעוס נוח לרצות שמח בחלקו. מכיר את מקומו. יודע מומו שומר עונו בלבו ומתחרט עליו. שוקד על תלמודו מוחל למי שהרע לו. מדבר אמת. ומה שגמר בלבו יקיים ודובר אמת בלבבו:

מעשה ברב ספרא שיצא יום אחד עם תלמידיו לטייל חוץ לעיר פגע בחסיד אחד בא מן הדרך. אמר לר"ס ולמה טרח מר כל כך כסבור שיצא לקראתו להקביל פניו. אמר לו ר"ס לא יצאתי אלא לטייל. נתבייש אותו חסיד אמרו לו תלמידיו לר"ס ולמה אמרת כך. א"ל ומה הייתי משקר א"ל הי"ל לשתוק א"ל אילו שתקתי לא הייתי מקיים ודובר אמת בלבבו. וכמדומה לי שהייתי גונב דעתו (אמר **הסריס** זו המובאה בספרים חצונים אינו הלכה. ברם הכי איתא פג"ה דמר זוטרא ברדר"נ הוה קאזיל מסיכרא לבי מחוז'. ורבא ור"ס הוו קאתו לסיכרא פגעו אהדדי. הוא סבר לאפיה הוא דקאתו אמר להו ל"ל לרבנן (לטרוח) [אלטונא תקח: דטרוח] ואתו כולי האי. א"ל רב ספרא אנן לא הוה ידעינן דקאתי מר. אי הוי ידעינן טפי הוה טרחינן. א"ל רבא מ"ט אמרת ליה הכי דאחלישתיה לדעתיה. א"ל והא קא מטעינן ליה. איהו דקא מטעי נפשיה. והכי קי"ל אפיי לענין אונאה בדררא דממונא. דמכרזינן נפל בישרא לבני חילא. דליתו כ"ע וליזבנו. ול"א נפל טריפתא לבני חילא ולא מיבעיא משום דרכי שלום הבריות ודאי כי הכא. דהא מותר אפילו לשנות בפירוש מפני השלום. והקב"ה בעצמו שינה בו בדבור עאכ"ו בלב בלבד. אמנם לענין דבר שבממון. מדת חסידו' הוא להיות דובר אמת בלבבו. וזה מצינו בר"ס כדאי' בתלמודן שילהי מכות. ומייתי רש"י בשם שאלתות דר"א. דהכי הוה עובדא ר"ס הי"ל חפץ אחד למכור ובא אדם אחד לפניו בשעה שהיה קורא ק"ש. וא"ל תן לי החפץ בכך וכך דמים. כסבור זה שלא היה רוצה לתנו בדמים הללו והוסיף ואמר תנהו לי בכך יותר. לאחר שסיים ק"ש א"ל טול החפץ בדמים שאמרת בראשונה. שבאותן דמים היה בדעתי לתנו לך ע"כ ועפ"י י"ל קושית הגמרי' בפה"ו ל"ל לר"ס למזכי ביה נהי דכי אפקריה אדעת' דארי' אדעת' דכ"ע ל"א. דמשום דהוה בר"ס מדה זו שהיה דובר אמת בלבבו והו' ידע בעצמו שכבר נתייאש ממנו והפקירו בלבבו. לפיכך הוצרך לחזור ולזכות בו ודילמא היינו נמי דמשני תלמודא ר"ס לרווחא דמילת' עבד הכי פירוש דבודאי מדינ' לא היה

צריך לכך. משום דהפקר מדין נדר נגעו בו ובנדרים אומדים דעת הנודר כאותה ששנינו אמר קונם צמר עולה עלי מותר להתכסות בגזי צמר טען והזיע והיה ריחו קשה ואמר קונם צמר ופשתים עולים עלי מותר להתכסו' וכן במסרבין לישא בת אחותו דכוותה טוב'. א"כ ה"נ אומדני' איכ' דל"א (אדעת ודכ"ע) [אלטונא תקח: אדעתא דכ"ע]. משו"ה בשאר אינשי פשיט' דל"צ למהדר ומזכי. אלא ר"ס שמדה יתרה היתה בו דמקיים בנפשו ודובר אמת בלבבו להכי אצטריך בהא נמי למעבד לרווחא דמילת' מה"ט דאמרן). ויהיה חונן לבריות. חומל לאביון. מושיע לעני (כענין ויקם משה ויושיען וכמ"ש איוב כי אמלט עני משוע גו'. אב אנכי לאביונים גו' ואשברה מתלעות עול) חכם לחכמים (מדת הקב"ה. יהב חוכמתא לחכימין) אח לצדיקים עמית לתמימים. ריע לחסידים. רחמן לתלמידים (וזורק מרה) אב ליתומים בעל לאלמנה (כמ"ש איוב ולב אלמנה ארנין. דכל היכא דהויא אלמנה. דלא הוו נסבי לה. הוה אזיל שדי שמיה עילוה. והוו אתו נסבי לה). מזכיר למשכיל. מלמד לפתי (משתטה לשוטים כענין דוד עם אכיש ורמאי עם הרמאים כענין יעקב עם לבן. וכמ"ש עם עקש תתפל) שמחה לקשה יום (ולירא ה'. כמש"ה יראיך יראוני וישמחו. מוראו על התקיפים כמש"א ראוני נערים ונחבאו וישישים קמו עמדו שרים עצרו במלים גו' קול נגידים נחבאו גו' מאוים להמון העם כמ"ש איוב אשחק אליהם לא יאמינו. פחד לרשעים כענין שנאמר ביהושפט. ויהי פחד ה' על כל ממלכות הארצו' אשר סביבות יהודה ולא נלחמו עם יהושפט ובמרדכי כי נפל פחד מרדכי עליהם עינים לעור רגלים לפסח) וכל המשמח לעגומים ונכאבים ומנחם אבלים ודובר על לב עניים ואומללי'. מובטח לו שהוא בן עולם הבא. כדגרסינן סדר תענית ר' ברוקא חוזאה הוה קאי בשוקא. אתא אליהו ז"ל אתחזי ליה. אמר ליה מי איכ' בהאי שוק' בר נש דחזי לעלמא דאתי אמר ליה אילין תרין גוברין מן בני עלמא דאתי נינהו אזל בתרייהו אמר להו מאי עבידתייכו אמרי לי' אינשי בדיחי אנן. וכד חזינן אינש דעציב מבדחינן ליה אי נמי אי חזינן תרי דאית להו תיגרא בהדי הדדי. טרחינן ועבדינן שלמא ביניייהו. ואם יראה מום בחברו יכסה עליו ואם יראה בו מדה טובה יפרסם אותה ויהיה כל אדם בעיניו נכבד מנפשו. וכל ת"ח שהוא נזהר בכל עניניו ומתנהג בהם כשורה בכל מה שכתבנו הרי זה נקרא תלמיד חכם צדיק הגון ישר ונאמן ומכבד להקב"ה ולתורתו הקדושה ובזכותו הקב"ה מביא שלום לעולם. דתנן אר"א אר"ח תלמידי חכם מרבים שלום בעולם. שנאמר וכל בניך למודי ה' ורב שלום בניך:

פרק ג

בדרך ארץ של אנשים. בן עזאי אומר כל הנותן ארבעה דברים כנגד עיניו שוב אינו חוטא. מאין בא. ולאן הוא הולך. ומה עתיד להיות. ומי הוא דיינו. מאין בא ממקום החושך. ולאן הוא הולך. לטמא אחרים. ד"א מאין בא מליחה וממקום שאין עין יכולה לראותו. ולאן הולך. לשאול ולאבדון ולגיהנם לישרף באש. ומי הוא דיינו. אדון כל המעשים ב"ה. ומה עתיד להיות. רמה ותולעה. שנאמר אף כי אנוש רמה ובן אדם תולעה. רש"א רמה בחייו אלו הכנים. ותולעה במותו. שמבאיש במותו. לפיכך יסתכל אדם בד' דברים אלו. ויכיר פחיתות עצמו. וישתדל לעשות רצון הקב"ה. ולמוד תורה ודרך ארץ הרבה. כדי לעשות הטוב והישר בעיני הקב"ה. ויתכוין בכל צרכיו ועניניו ובמאכלו ובמשקהו שיהיו לשם שמים. ולעבוד הבורא יתברך וינהיג עצמו בד"א כדי שיהא נחמד וחביב בעיני אלהים ואדם ויתנהג בסעודתו כדת וכשורה ולא תהיה אכילתו כשור וכחמור שאין בוחן בין טוב לרע וכוונתו למלא בטנו. אלא צריך אדם שתהא אכילתו אכילה בינונית. לא שיאכל אכילה גסה ולא שיחסר נפשו מכל טובה. אלא יתכוין באכילתו לקיום נפשו ולהברות גופו כדי שיהא בריא לעבוד הקב"ה ויבקש מחיה לנפשו. כדי שלא יצטרך לבריות. וינהיג עצמו בסעודתו מנהג נאה על הדרך שתקנו רז"ל:

הנכנס לסעודה ישמח בחלקו אם מעט ואם הרבה. ואפילו אין לו אלא מועט לאכול. יסדר שולחנו כאילו היה לו כמה מטעמים וכמה מעדנים. ולא יפרוס המפה על המקום הדק שבשולחן. כדי ליתן הקערה על מקום הקשה שבשולחן כדי שלא ישתפך המאכל על השולחן (אמר הסריס לא הבינותי זה וכמדומה דה"ג ולא יפרוס מהפת במקום הרך. אלא במקום הקשה. והיינו כדאמר מנשה מהיכן בעית למשרי המוציא. מהיכא (דקדים) [אלטונא תקח: דקרים] בשולא ר"ל שיבצע פרוסת המוציא ממקום שנאפה יפה) ויבא לידי מיאוס ויתגנה. ויאמרו בני אדם כמה מאוס זה. כ"ש אם הוא ת"ח. ולא יאחוז פרוסה בידו כביצה ויאכל. ואם אחז הרי זה רעבתן. כ"ש שלא יאחוז שלמה בידו. וישוך אותה בשניו. ולא ישתה כוס בבת אחת. ואם שתה ה"ז גרגרן. ולא ישתה מן הכוס ויתן לחברו. מפני סכנת נפשות. מעשה בר"ע שהיה באכסניא אצל אדם אחד נתן לו הכוס אחר שטעמו א"ל רבי עקיבא לך שתהו נתן לו כוס אחר שטעמו א"ל לך שתהו. א"ל ר"ז עד מתי אתה נותן כוסות מוטעמים לר"ע. שוב מעשה בר"ע שעשה סעודה לתלמידיו והביא (לשניהם) [אלטונא תקח: לפניהם] שני תבשילין האחד מבושל כל צרכו והאחד לא היה מבושל כל צרכו. הפקח שבהן אחז הקלח בידו לתלשו ולא בא אחריו. משך ידו ממנו ואכל פתו ריקן. הטפש שבהן אחז הקלח בידו ונשכו בשניו. א"ל ר"ע לא כך בני.

אלא הניח עקבך עליו ותלשהו. אח"כ הביא לפניהם מבושל ואכלו ושתו. אח"כ אמר להם בניי לא עשיתי כך אלא לבדוק אתכם אם יש ביניכם ד"א אם לאו. **אורח** שנתארח אצל בעה"ב כל מה שיגזור עליו יעשה. ומעשה בר"ש בן אנטיפטרס שהיו אורחין נכנסין אצלו והיה גוזר עליהן שיאכלו וישתו והם נודרין ומבדין (עמו"ק) בשעת פטירתן היה מלקה אותן נשמעו הדברים אצל ריב"ז וחכמים היו מקנטרין אותו בדברים. אמרו מי ילך ויודיענו א"ר יהושע אני אלך ואראה מעשיו הלך ר"י ומצאו על פתח ביתו א"ל שלום. שלום עליך רבי מורי. א"ל כלום אתה צריך. א"ל לינה אני צריך. א"ל שב לשלום ישבו שניהם ועסקו בתורה עד לערב. א"ל נלך לבית המרחץ א"ל כרצונך היה ר"י מתיירא שמא יקפחנו על שוקיו. לאחר שיצאו ואכלו ושתו א"ל מי מברך א"ל אני. והיה ר"י מחשב בדעתו ואומר מה אשיב לחכמים ששגרוני ופנה ר"י לאחריו. א"ל למה נפנית א"ל דבר אני צריך לשאול ממך א"ל אמור א"ל מפני מה ב"א הנכנסין אצלך אתה מלקה אותם ולי לא הלקית א"ל רבי אתה חכם. ובידך ד"א. ובני אדם הנכנסין אצלי גזרתי עליהם שיהיו אוכלין ושותין. והם נודרין בתורה ומבדין ולי מסורת חכמים שכל הנודר בתורה ובודה. סופג את הארבעים. א"ל וכך אתה עושה להם. א"ל הן. א"ל גוזרני עליך שתַלקה אותם ארבעים בשבילך. וארבעים בשביל חכמים ששגרוני אצלך. הלך ר"י וספר דברים לפני חכמים. ולא יקפיד אדם בתוך סעודתו:

מעשה בהלל הזקן שעשה סעודה לאדם אחד ובא עני ועמד על פתחו ואמר לאשתו. אשה אני צריך להכניס היום ואין לי פרנסה נטלה כל הסעודה ונתנה לו אח"כ לשה עסה אחרת ובשלה אלפס אחר ונתנה לפניהם. אמר לה בתי למה לא באת קודם לכן. מיד ספרה לו המעשה. א"ל אף אני לא דנתיך אלא לכף זכות שכל מעשיך אינן אלא לשם שמים:

שנים שיושבין על שולחן אחד הגדול שולח יד תחלה (לקערה) אח"כ הקטן. ואם שלח הקטן ידו תחלה ה"ז גרגרן בד"א בזמן שאינן בבתיהן אבל האוכל בבית חברו עם חברו. בע"ה שולח (ידו) תחלה ובוצע תחלה וכשהאדם מיסב על שולחנו שם יבחן ויתפרסמו מדותיו. והוא שאמרו ז"ל בשלשה דברים האדם ניכר. בכוסו. ובכיסו. ובכעסו. אכל האורח קודם בעה"ב ה"ז מגונה. אורח מכניס אורח יותר מגונה ומגונה אורח נוטל מלפניו ונותן לפני בע"ה ה"ז מגונה וכשיוצאין האורח יצא תחלה ובע"ה יצא אחריו. וכשנכנסין בע"ה נכנס תחלה ואורח אחריו:

ואורח המתארח אצל חברו אל ירבה בשבחו. משום מברך רעהו בקול גדול וגו' ואל יספר בגנותו כדגרסינן פ' הרואה בן זומא אומר אורח טוב מהו אומר כמה טרחות טרח

בע"ה לפני כמה בשר הביא. כמה גלוסקאות הביא. כל מה שטרח בע"ה לא טרח אלא בשבילי. אכסנאי רע מהו אומר כל מה שטרח בע"ה לא טרח אלא בשביל אשתו ובניו:
מעשה בר"ע שהי"ל אכסניא עם אדם אחד נטל פרוסה וסמך בה הקערה שמטה ר"ע אכלה. א"ל אין לך פרוסה שתאכל אלא זו שאני סומך בה את הקערה א"ל כמדומה לי שאתה נכוה בפושרין. ועתה אין אתה נכוה אלא ברותחין. וישתדל אדם לאכול דברים המברין את גופו. כדי שיהא בריא לעבודת הקב"ה (עיין בכסא שן ובאוצר הרפואה ובה"ל ברכות בעז"ה) ויזהר מדברים שאז"ל משום סכנה עיין בבית נתיבות. ובשאר חדרי בית אל:
לעולם יכבד אדם את הבריות. ויפליג בכבודם. ואעפ"כ ישמר מהן ולא יאמין אלא במי שבדוק אצלו. וישתדל להקדים שלום לכל אדם. (עיין נוה שלום) וכל המכבד את הבריות. זוכה לחיי העוה"ב. כדגרסינן בשעת פטירתו של ר' אליעזר נכנסו תלמידיו אצלו. אמרו רבינו למדנו אורחות חיים. אמר להם הזהרו בכבוד חבריכם. ובשעה שאתם עומדים להתפלל דעו לפני מי אתם עומדים. ובשביל זה תכנסו לחיי העולם הבא. ולא יחוש אדם לכבוד עצמו. ולא יהא רודף אחר הכבוד (שכל הרודף אחר הכבוד. הכבוד בורח ממנו. וכל הבורח מן הכבוד. הכבוד רודף אחריו) ולא יתכוין לישב בראש אלא במקום שיזדמן לו. ואפילו הוא אדם גדול שאין המקום מכבד ליושביו. אלא היושב מכבד את מקומו כדגרסינן ר"י אומר לא מקומו של אדם מכבדו אלא הוא מכבד את מקומו. שכן מצינו בסיני כל זמן שהשכינה שרויה עליו. נאמר לא תגע בו יד וגו'. נסתלקה השכינה המה יעלו בהר:
לעולם יהא אדם מעורב עם הבריות. ישמח עם השמחים וידאג עם הדואגים ויצטער עם המצטערים ולא ישחק בין הבוכים ולא יבכה בין השמחים ולא יהיה ער בין הישנים ולא ישן בין הערים ולא עומד בין היושבים ולא יושב בין העומדים כללו של דבר לא ישנה אדם בדעתו מדעת בני אדם ואם כוונתם טובה. ולשם שמים יעבור על מדותיו. ויבטל רצונו מפני רצון אחרים:
וצריך אדם להעלות על לבו תמיד חורבן בית המקדש ויהא כואב ונעצב. ואל ימלא שחוק פיו:
שמע בני וקח אמרי וירבו לך שנות חיים. אל תתן עיניך בממון שאינו שלך ואל תשמיע לאזניך דברים בטלים שהן נכוין תחלה בדין אל יספר פיך לשון הרע שהוא נכנס תחלה לדין. אל ימצא בידך דבר גזל שכל אבריך מעידין עליך. אל יקדמו רגליך לדבר עברה שמא יקדמך מלאך המות. הוי מתירא מב"ד של מטה. אע"פ שעדיך אוהבי ממון הם כל

שכן מב"ד של מעלה שעדיך ברורים. עיניך שלא נתת בממון שאינו שלך יאירו באישון חושך ואפלה. שנאמר וזרח בחושך אורך וגו'. אזניך שלא שמעת בהם דברים בטלים הם יקשיבו שלום. ויאזינו חיי העולם הבא שנאמר ואזניך תשמענה דבר מאחריך. פיך שלא דבר לשון הרע יזכה לספר בשבחו של הקב"ה לתחיית המתים שנאמר ה' שפתי תפתח. פיך שעסק בתורה יתברכו בו בעלי ברכה שנאמר ואברכה מברכיך. ידיך ששמרת מן הגזל מה יעשו לך בני עולה ידיך שלא קפצת מן הצדקה מה יעשו לך כל בני כסף וזהב. רגליך שלא קדמוך לעבירה מה יעשה לך מלאך המות. ר"א הקפר אומר התרחק מן התרעומת שמא תתרעם על אחרים ותוסיף לחטוא. אהוב את כל המוכיחך. כדי שתוסיף על חכמתך ושנא את המשבחך כדי שלא תמעט מחכמתך (פירוש אם אוהב אדם למי שמוכיחו יוסיף על חכמתו כי המוכיחו אומר לו טפש אתה ולא למדת חכמה לפיכך יוסיף על חכמתו וישתדל תמיד ללמוד יותר. ואם יאהב למי שמשבח אותו לעולם ימעט מחכמתו. כי המשבח אותו יאמר לו חכם גדול אתה. ולפיכך לא ילמוד יותר):

הוי אוהב את בית הכנסת כדי שתטול שכרך בכל יום הוי אוהב את בית המדרש כדי שיבואו לתלמוד תורה הוי אוהב את העניים כדי שלא יבואו בניך לידי עניות הוי אוהב את הענוה כדי שתמלא ימיך. הוי אוהב את החסידים כדי שתמלט מן התשחורת (פירוש מ"ה שמשחיר האדם במותו. וי"א שהוא המלאך המשחית הממונה להמית הבחורים. מגזרת הילדות והשחרות) הוי זהיר בק"ש ובתפלה. כדי שתנצל מדינה של גיהנם יהי ביתך פתוח לרווחה. כדי שלא יחסרו מזונותיך. הוי זהיר בדלתי ביתך שלא יהו סגורות בשעה שאתה מיסב לאכילה. מפני שדלתי ביתך מביאין אותך לידי עניות. הוי זהיר בכבוד אשתך כדי שלא תהא עקרה:

הוי שמח ביסורין הבאין עליך מפני שמצילין אותך מחלאים של מַטָה (כמדומה ר"ל תחתוניות) אם מנעת עצמך מדבר מצוה מלאך המות קדמך. אם טרחת עצמך במצות עליך הכתוב אומר ברוך אתה בבואך. אם שמרת פיך מלשון הרע תהיה כל ימיך בשלום. המעיז פניו בפני מי שגדול ממנו סופו בא לידי בהרת. המונע עצמו ממצוה ועוסק בדבר הרשות. סוף אשתו מתה במגפה. אם רצית לכבד חכם הויין לך בנים עוסקים בתורה ומקיימין מצות בישראל. אם ראית חכם שמת עמוד עליו וחזור עליו עד שיפטר ממך. אם ראית עני שמת עמוד וחזור עליו עד שתוליכהו לקבר:

רדוף אחרי השלום יספרו בשלמך כשלום פנחס ב"א אם ראית חברך שנדלדל אל תחזירהו ריקם ואם הלוית לו מאומה בשעת דחקו יתקיים עליך אז תקרא וה' יענה אם

השפלת עצמך לפני חברך הקב"ה מגביהך. ואם הקלו אותך אחרים בין בישיבה בין במסיבה עשה שלום עמהם כדי שיבוא שלום וינוח על משכבך:

דע מה שבין היום למחר בין שלך בין אינו שלך את שבידך היום. למחר אינו שלך. ושאינו שלך למה יהא שלך. והעושה את שאינו שלו. שלו. עליו הכתוב אומר הוי המרבה לא לו. הוי גומר בטוב ומשלם טוב ושוחר טוב. ומבקש טוב ואפילו על רע הוי עלוב ואוהב הכל ושפל רוח ולשון רכה הוי קל לראש (פי' אל תדבר בפני גדול ממך. אלא עמוד עליו ושמשנו והקל עצמך אצלו ונוח לתשחורת. בהפך יתכבד אצל קטן ולא יקל עצמו אצלו ועמ"ש בס"ד בלח"ש במקומו) הוי נרתע מן החטא הקל כדי שלא תבוא לידי חמור:

הוי רץ למצוה קלה כדי שתביאך למצוה חמורה ואם רוצה אתה להתרחק מחטא צא וחשוב ועיין בסופו:

אם הטיבות לאחרים הרבה יהא בעיניך מעט ואל תאמר משלי הטיבותי לך. אלא משל שמים הטיבו לך ולי. ואם הטיבוך מעט יהא בעיניך הרבה ואל תאמר בשביל מעשי הטובים הטיבו לי אלא בשביל מעשי שאינם הגונים שנא' ומשלם לשונאיו ואם הרעות מעט יהא בעיניך הרבה ואמור אוי לי כי בא מכשול על ידי ואם הרעו לך הרבה יהא בעיניך מעט מחובי פרעתי. האימתנין ועזי פנים ובעלי זרועות. עליהם הוא אומר כי זרועות רשעים תשברנה המאוסין בעיניהם והמבוזין בעיני נפשם והכובשים את יצרם והמשפילים רוחם. עליהם הכתוב אומר. כה אמר ה' גואל ישראל קדושו לבזה נפש למתעב גוי לעבד מושלים מלכים יראו וקמו שרים וישתחוו. גסי הרוח ומספרי לה"ר מדברי כזב. והחכמים בעיניהם. עליהם הוא אומר. הנה היום בא בוער כתנור וגו':

היראים להזכיר שם שמים לבטלה. עליהם הכתוב אומר וזרחה לכם יראי שמי גו'. בעלי אמונה ומחזירי אבדה ופקדון עליהם הכתוב אומר. נשבע ה' בגאון יעקב אם אשכח לנצח כל מעשיהם. רודפי צדקות. ומבקשי שלום. ומצטערים עם הצבור ועומדים עליהם בשעת דחקם. ועושין עמהם צדקה כשהם בצרה. עליהם הכתוב אומר. טוב ה' למעוז ביום צרה. הצדוקים והאפיקורוסים ושכפרו בתורה ושכפרו בתחיית המתים והמוסרים. ומחללי שבתות. ומחללי שם שמים. והחנפים. והפרנסים המטילים אימה יתירה על הצבור שלא לשם שמים יורדין לגיהנם. ונדונים בה לדורי דורות. שנאמר ויצאו וראו בפגרי האנשים וגו'. המתגיירים בצדק והשבים בתשובה שלימה והמחזירים בתשובה לרבים. ומלמדים אותם שלא ישובו לקלקולם. עליהם הכתוב אומר אז יבקע כשחר אורך וגו'. הרחמנים ומאכילי רעבים ומשקי צמאים ומלבישי ערומים. ומחלקי צדקות. עליהם הכתוב אומר. אמרו צדיק כי טוב וגו'. המכים בסתר והמחרפים בגלוי. ומליזי

הרבים. ומטילי מחלוקת. סופן להיות כקרח וכעדתו. שנאמר בהם ותכס עליהם הארץ וגו'. הענוים ושפלי הרוח. ונוחי תשחורת. ובעלי הבטחה עליהם הכתוב אומר ותגזר אומר ויקם לך ועל דרכיך נגה אור:

פרק ד

דרך ארץ בכלל ופרט לכל אדם. כל אחד כפי מה שצריך לנהוג בעצמו בכל ענייניו ודרכיו וכל צרכיו. כפי הראוי לו:

דרך ארץ אדם במאכלו ובכסותו ובנקיות גופו ותקון שערו ועשיית צפרניו:

יזהר תמיד שלא יטיפו נחיריו. ושלא יצא ריח מפיו. ואם ריח רע נודף מפיו. ישתדל להתרפאות ממנו. כדי שלא יהא מאוס אצל בני אדם. ויהיה כל גופו נקי. ויתקן שערו כדי שלא יהא מכוער אצל חברו. וילבש בגדים נאים ממוצעים לא ארוכים ביותר כבגדי גסי הרוח. ולא קצרים ביותר כבגדי הריקים והפוחזים. ויזהר בבגדיו שיהיו נקיים בלא כתם ובלא שמנונית. והולך בשוק כאדם שהוא טרוד בעסקיו. ולא ירבה לישב על פתח ביתו כיושבי קרנות. ולא ישיח עם חברו בשבח אשתו:

דרך ארץ האיש עם אשתו:

צריך שיהיו דבריו עמה בנחת. ומטיל עליה מקצת אימה. ולא יותר מדאי. ומראה לה אימה בגלוי. ואוהב אותה בסתר. ומכבדה תמיד בפרנסה ובכסות יותר מיכלתו. ויהא צנוע אצלה. אפי' בשעת תשמיש. ולא תראה בו כל מום. ולא דבר מאוס:

דרך ארץ האדם בסעודתו:

יטול ידיו קודם אכילה ואחר אכילה. ויאכל בימין ולא בשמאל. ומיסב על שמאל. ותהיה אכילתו בנחת. ולא ימהר לאכול כדרך החיות והבהמות שחוטפין ואוכלין. ולא יביט בפני המסובין. שמא יראה להם שיכבד עליו מה שהם אוכלים. ולא יאכל וישתה יותר מדאי. ולא יאכל התבשיל עד סופו. אלא ישאיר מעט בקערה ויאכל ולא ילקק באצבעותיו. ולא ישתה כוסו בבת אחת. ולא יאכל דבר שמזיקו. וישבע אפילו במעט. וישבח להקב"ה שזמן לו מזונותיו ויבקש מהקב"ה שיזמן לו פרנסתו בכל עת שצריך לה:

דרך ארץ האיש בשנתו:

כשיטה לשכב. יהרהר תמיד בתורה ובמצות עד שיישן ואחר שייקץ משנתו ישבח ויודה להקב"ה שהקיצו משנתו לחיים. ולא ישכב כשהוא שובע ביותר עד שיתעכל המזון שבמעיו. ולא יישן מיד עם חשכה אלא ישב לקרות עד רביע הלילה לפחות. אז ישכב ותערב לו שנתו. ולא ירגיל עצמו לשכב ביום. אלא יעשה מלאכתו להתפרנס ממנה. כדי

שיתפרנס בכבוד ושלא יבוא לידי עניות שנא' מעט שנות מעט תנומות מעט חבוק ידים לשכב. ובא כמתהלך רישך ומחסורך כאיש מגן:

ד"א האדם ביראת שמים:

לעולם יהא אדם ירא האל יתברך. ולא תהיה כוונתו בכל צרכיו ובכל עניניו. אלא ביראת ה'. ובטחונו יתן בהקב"ה בכל מעשיו ומשאו ומתנו. וצאתו ובואו ולא ילמד לעשות מעשה הכותים בכשוף. ולא יהא מעונן ומנחש ולא קוסם ולא שואל אוב וידעוני. ולא ידרוש אל המתים. דוד המלך ע"ה לא היה מסתכל באחת מכל המדות הללו. אלא היה משים בטחונו בהקב"ה. והיה מציל אותו מכל אויביו. שנאמר בידך עתותי הצילני וגו'. וכתיב בידך אפקיד רוחי. רבי חייא אומר כל מי שאינו מנחש. מחיצתו לפנים ממלאכי השרת. ומלאכי השרת שואלין אותו ואומרים לו. מה גזר הקב"ה היום. מה פעל אל. כי לא נחש ביעקב וגו'. ולא גלו ישראל אלא על ידי הנחשים. שנאמר ויקסמו קסמים וינחשו ויתמכרו. אף הקב"ה מוכיח אותם ואמר להם. כי מלאו מקדם ועוננים כפלשתים (ועם שדברים הללו אין כאן מקום באורם בעצם אעפ"כ לא נעבור על המצות. ונציגם פה. בדמותם כצלמם אשר הביאם ר"י במנ"ה ז"ל):

אלו דברים שהן מדרכי האמורי שאסור לנו להתעסק בהם. שנאמר ולא תלכו בחוקות הגוי וגו'. וכתיב כמעשה ארץ מצרים וגו'. איזהו מנחש האומר נפל מקלי מידי. נפלה פתי מפי. קרא חברי. נבח הכלב. קרא שועל על ימיני. עבר נחש על שמאלי. פסק צבי את הדרך לפני. שחרית הוא. ר"ח הוא. מוצאי שבת הוא (פירוש אם יבקשו ממנו מעות בבוקר או בר"ח. או בתחלת השנה. או במ"ש. ויאמר הרי זה סימן רע לו). או כגון שפגע לאחד מן הפרקים הללו בדבר כעור. אדם או בהמה או עוף. או שישמע דבר דופי. כגון קללה או כיוצא בה. ויאמר הרי סימן לו:

איזהו מעונן. אלו שנותנין עתים. כגון אלו האומרים היום יפה לעשות. מחר אינו יפה לעשות:

(נאום **הסריס** נראה שאין הדברים אמורים אלא בתולה בעונה בחונה ע"פ גזרת הכוכבים במשפטי בעלי הקסם משא"כ התולה בחירתו ביום מימים לעשות בו מלאכתו. ע"פ התורה והנביאים והתלמוד. שנראה מהם שיום פ' יפה ונבחר. להיות אירע בו נס. ויום פ' רע. לא יצלח למלאכה למה שקרה בו מאורע רע. כענין שציינו. טיבם וטובם בעיר הקדושה לפי מה שמצאנו ראינו בספרי קודש שהעירונו עליהם. באלה פשוט בעיני שראוי ונכון הדבר לבוחר יבחר לו יום הנזכר לטובה וימנע מהפכו. כענין שאמרו אין מתחילין בב"ד. ואין נושאין נשים אלא במילוי הלבנה ומי שי"ל זכות אבות יקיז בבו"ה.

ובתלתא לא דקאי מאדים בזיוי. ואמרו חז"ל האי מאן דאית ליה דינא בהדי (עכו"ם) [אלטונא תקח: גוי]. לשתמיט מניה באב דרע מזליה ולמצי ליה נפשיה באדר דשפיר מזליה. וכיוצא בה. וכן שנו חכמים אר"י מגלגלין חובה ליום חייב. וזכות ליום זכאי. וכאשר הראינו ג"כ בכמה מקומות מעיר האלהית. ואמרו יום עצרת ברור זרעו חטין. ואותו חסיד שישן בבה"ק ושמע מהרוחות שמספרות זע"ז. למד מהן לזרוע בעונה הראויה ועשה והצליח) מחר יפה לים. היום חמה נהפכה. מחר גשמים יורדים. וחכ"א אוחזי עינים ומספר קומי (פירוש מגלח חצי ראשו אשר מפאת פניו. ויניח חצי האחרון) ועושה בלורית (פירוש המקיף פאת ראשו) והמגררת בנה בין המתים כדי שיחיה. והקושר מטוטלת על ירכה. וחוט אדום על אצבעו. והמונה צרורות ומשליך לים או לנהר (שהוא כעין כשוף) והמטפח והמספק והמרקד לשלהבת שתבוא. נפלה פתו מפיו. ואמר החזירוה לי. שמא תאבד ברכתו. הרי זה מדרכי האמורי. היה מתחיל במלאכה. ואמר יבוא פלוני שידיו קלות. ויתחיל בה. יבוא פלוני שרגליו קלות ויעבור לפניו. הרי זה מדרכי האמורי. האומר אל תפשיל ידך לאחוריך שלא תפסיק עלינו את המלאכה. ולא תעבור עלינו. שלא תפסיק אהבתנו. אל תשבית המחרישה. שלא תכביד עלינו מלאכה. הרי אלו מדרכי האמורי. האומר שחטו תרנגול זה שקרא כעורב. תרנגולת שקראה כזכר. ה"ז מדרכי האמורי. ר' צדוק אומר הקושר על ידו חוט אדום. ה"ז מדרכי האמורי. דבוק בארונו של מת. כדי שתראהו בלילה. אל תדבק בארונו של מת. כדי שלא תראהו בלילה. ה"ז מדרכי האמורי. הנותנת קסמים באזני הקדרה שתהא מרתחת ושופעת לאחוריה. ה"ז מדרכי האמורי. אבל נותנין קיסם של תות ושל זכוכית בתוך הקדרה. כדי שתתבשל מהרה. אבל אסרו חז"ל בזכוכית. מפני סכנת נפשות. המשחקת לעדשים. כשהיא נותנת אותם בקדרה. כדי שיתבשלו מהרה. והמצווחת לגריסין. והמטפחת לנר. כדי שידלוק. ה"ז מדרכי האמורי. המושבת אפרוחים. ואומרת איני מושיבה אותם אלא בשמאל שלא יהיו מוזרות. ה"ז מדרכי האמורי. הנותנת אפרוחים בכברה. והנותנת ברזל בין האפרוחים. שלא ימותו מפני הרעמים ומפני הברק. ה"ז מדרכי האמורי. הנותנת ביצים ואפרוחים בכותל וטחה בפניהם. ומונה שבעה ואחד. ה"ז מדרכי האמורי. השואל במקלו. ואומר אם אלך. ואם לא אלך. ה"ז מדרכי האמורי. ואע"פ שאין ראיה לדבר. זכר לדבר. שנא' עמי בעצו ישאל גו'. הקב"ה מגיד שאין היגיעות האלו מושיעין את האדם שנא' עמדי נא בחבריך וברוב כשפיך באשר יגעת מנעוריך גו' נלאית ברוב עצתיך. יעמדו נא ויושיעוך. הוברי שמים החוזים בכוכבים גו' מאשר יבואו עליך:

אלו דברים שמותר לעשות אותם. ואין בהם משום דרכי האמורי. היה מתחיל בעסה ומתפלל שתכנס בה ברכה. אין בזה משום דרכי האמורי. אדם שהוא מפהק. או שאחזתו עוית. או שנתעוות. מבעתין אותו. כגון שאומרים לו הנה האויב. או הנחש נושך אותך. וכיוצא בזה כדי שיבהילוהו וישכח העטוש. אין בזה משום דרכי האמורי. עמד עצם בגרונו. נותנין על ראשו מאותו המין ואין בזה משום דרכי האמורי. אילן שמשיר פירותיו. סוקרו בסיקרא וטוענין אותו באבנים. ואין בזה משום דרכי האמורי. שאין זה אלא כדי שיבקשו עליו רחמים כל רואיו. ממשיכים צנורות לפני חתנים וכלות. ולא מדרכי האמורי. שורפין על המלכים ולא מדה"א. וכשם ששורפין על המלכים. כך שורפין על הנשיאים אבל לא על ההדיוטות וכשמת ר"ג שרף עליו אונקלוס הגר יותר משבעים מנה. ומה שורפין עליהן מטתן וכלי תשמישן. ומנין שאינו מדה"א. שנא' בשלום תמות ובמשרפות אבותיך המלכים וגו'. אני דברתי נאם ה':

ד"א כשנכנס בישיבה. יתן שלום לכל היושבים. וישב בלא הסבה ויאסוף רגליו. ולא ישב אלא במקום הראוי לו. או פחות מכבודו. לא ישב במקום שהוא גדול ממנו. ואם ישב אחר במקומו שהיה רגיל לשבת בו. אל יקפיד. וימעיט בדבריו. ואם ישב אדם אצלו בקרוב ממנו. יכבדנו. ואפי' לקטן ממנו. ויסביר פנים לכל בני החבורה והישיבה. ולא ישב עד שירצו בו האחרים ויתן להם שלום בצאתו והולך לו:

ד"א השואל מחבריו חפץ או הוראה. אם חפץ. יבקש ממנו בלשון רכה ובמיטב דברים. ואל ילחוץ לחברו אם אמר לו לאו. אלא ידין אותו לכף זכות. ולא יאריך יותר מדאי. ואם קצב על עצמו זמן להשיב החפץ לבעליו. לא ישקר. ואם שאל על הוראה. ידקדק בשאלתו וישאל על אמתת הדבר. ולא יאמר לו אלא האמת. שאם יכזב לו. יורה אותו הנשאל כפי השאלה ששאל ממנו והוא סבור שהוא מרמה ואינו מרמה אלא לעצמו. כגון החולה שישאל לרופא על חליו ויהפוך לו הענין וישאלנו על חולי אחר. והרופא יתן לו רפואה כפי שאלתו. ואפשר שתהי' הפך מחליו וימות. או יבוא לידי סכנה ויאריך חליו:

ד"א אדם עם אביו ואמו. יאזין וישמע למצותם. ויעשה רצונו של אביו ויכבדנו בכל כבוד שיוכל. ויהיה דבורו עמו בבושת ובצניעות. ולא ידבר עמו אלא בנחת ובתחנונים. ואם נצטרך האב לבנו יעשה לו כל צרכו בטוב לב. ולא יזכיר לפני אביו הטובה שהיטיב לו. ויאכילנו וישקנו כפי כחו. ולבישנו וינעילנו וידבר על לבו תמיד. כדי ליישב דעתו. והאב והאם שוין לענין כבוד ולכל דבר:

ד"א האב עם בנו. לעולם יחמול אדם על בנו. ולמדנו תורה וידריכנו על הדרך הנכונה. וכשיגדל הבן לא ילחצנו יותר מדאי. ולא יכנו ולא יקללנו. שמא יחטא הבן על אביו.

ויסייע את בנו תמיד לעשות רצונו. ולא יבקש ממנו יותר מדאי. וישיא אותו אשה בימי בחרותו. וכן יעשה לבתו ישיא אותה לאיש מיד כשתגדל ותגיע לזמן הבגרות. ולא יעכבנה בבית. אלא ישיא אותה כפי אשר תשיג ידו. ולא יאמר ממשפחה יקרה אני. ואם אשיא אותה לפלוני. הוא גנאי לי ולמשפחתי. כי אפשר כשתראה הנערה שגדלה ולא ישיא אותה. שתצא לתרבות רעה. ויהיה יותר גנאי לאביה ולמשפחתו. ולא יבטח בה ויאמר ח"ו לא תעשה בתי דבר כעור. כי דעת נשים קלה:

ד"א אדם עם האכסניא. אם תבוא אכסניא לביתו של אדם. יכבדם כפי כחו ויותר מיכלתו. ואל יראה עצמו להם שהוא עני אלא יראה עצמו לפניהם עשיר. ואפילו הוא עני. ויסביר להם פנים. ולא יראה להם פנים זעומים. ואפי' היתה בלבו דאגה יכסנה. וישכיבנו במיטב מטותיו. ויראה עצמו כאילו הוא אורח. והאכסניא בעל הבית ויאמר אילו הייתי אני מתארח אצל זה. הייתי רוצה שיכבדני ויאכילני וישקני. אעשה לו כן גם אני. שגלגל הוא שחוזר בעולם:

ד"א האשה עם בעלה צריכה האשה להיות דבריה עם בעלה בחן ובתחנונים ובכבוד. ובבושת ובענוה. ותשמע דבריו ותעשה רצונו. ותשתוקק אליו בעת שהולך בדרך. ותהיה מצפה ומייחלת יום בואו. ועת שהוא עמה בעיר תראה לו שמחה תמיד. ותשמור עת אכילתו. ותעשה לו מטעמים כאשר אהב. ותבטל רצונה מפני רצונו. בעת כעסו. תיישבהו. ובעת צרתו. תשיחהו. ובעת רעתו תנחמהו. ואפילו יהיה לה דאגה בלבה. תסתירנה. כדי שלא יתעצב. מתקשטת לפניו תמיד בענוה בחן ובצניעות. ויהיו בגדיה בכל עת נקיים. תכבד אביו ואמו ומשפחתו. ואפילו הם בזוים ותהיה שמחה במתנתו ותראה שהיא מרבה ואפי' היא מעוטה.

ד"א האשה בכל ענייניה צריכה האשה להיות צנועה ויושבת בתוך ביתה ולא תצא מדלתי ביתה אלא לצורך גדול ולא תעמוד בפתח ביתה (אפילו היא עסוקה באיזה אומנות ומלאכה ואצ"ל בבטלה) שמא תחטיא בני אדם. ואפשר שיצא עליה שם רע כי אפשר כשתהיה עומדת בפתח ביתה תזכור דברים שארעו לה עם בעלה ותשחק ויהיה עובר אדם בחור על פתח ביתה. ויאמרו הרואים פלונית מזנה עם פלוני הבחור. כי היתה ממתנת אותו בפתח ביתה. וכשעבר עליה שחקה לו (גם שלא יסתכלו בה בני אדם. ויבואו לידי הרהור עבירה) ולא תרבה דברים עם שכנותיה ולא תכנס לביתן אלא לצורך גדול. ולא תספר עם שום בריה דברים שבינה לבין בעלה. משתדלת בצרכי ביתה ובגדול בניה. תתפלל בכל יום על בעלה שיצליח במעשי ידיו ועל בניה שיהיו מצליחים בתורה ובמצות. תעשה צדקה מיגיע כפיה (אם אין בעלה מקפיד או שיש לו ואינו רוצה לתת

לצדקה) אם תצטרך לצאת מפתח ביתה לא יהא הלוכה על השווקים והרחובות. שהמון בני אדם מצויין שם אלא על המבואות שאין רגילין ב"א להלוך בהם כל כך. ולא תצא כשהיא מבושמת מפני שריחה נודף ויבואו ב"א לידי חמוד ולידי הרהור עון. ותשתדל כשתשב בבית החופה או בבית הכנסת לישב עם הנשים הצדקניות הכשרות ולא תהיה מרבה דברים ויושבת בענוה ובצניעות ולא יראה ממנה כי אם עיניה (שמענה נשי מקומנו היושבות בפתח עינים. גליות עינים פדחת ועפעפים. לסתות צדעים ולחיים. פה לשון ושנים. צואר ועורף ואזנים. זרועות עם הידים חזה ושדים כולם רוב נראה לעינים. אולי חושבות עצמן כמ"ה שכולו מלא עינים. והרי כל גופה חשוב כעיניה. ובדין הוא שהרי הביאה המ"ה בעולם וכן באמת נאסר להסתכל באצבע קטנה של אשה אבל מה נעשה למכשפות הללו המתראות כמלאכי שלום להשביע נפשות נענות שמחות ובעקבן יגונות ואנחות דומות לרוחות. מצודדות נפשות לפורחות. שומר נפשו ירחק מהן בכל ארחות):

ד"א בישיבת עמי הארץ. אע"פ שהוא גנאי לאדם לישב בישיבה של ע"ה אם נזדמן להם והוכרח לישב עמהם בחבורתם. ימעט בדבור עמהם. ואם ידברו הם בדרכי כסילות. לא ישיב אותם. ויאמר אין הדבר כך. אלא כך וכך. ועל זה אמר שהמע"ה אל תען כסיל באולתו. אלא ישמע דבריהם ויחריש. ולא ילעג על מיעוט לשונם והגיונם. ולא יספר בגנותן לאחרים:

ד"א הסוחר בסחורה. כשימכור סחורתו. לא ישבח אותה (גם לא יטיל בה מומין יותר מדאי ויסלף מום בין המומים) וכשיקנה לא יפליג בגנותה (הא מעט שרי דכתיב רע רע יאמר הקונה) ויהיה משאו ומתנו באמונה וישמור דבריו לקיים אותן. ואם אמר אמכור לך במנה. ונזדמן לו אחר שיתן מאתים לא ישנה דבריו. וה"ה אם אמר לחברו אקנה ממך במאתים. ונזדמן אחר שיתן לו במנה (בתרי תרעי נמי מד"ח. והוא שלא נתאנה) אבל כסבור שכך הוא השער. וטעה. אצ"ל אם הטעהו המוכר. אין בזה אפי' מד"ח). לא יחליף דבורו. ואם אומר לו אפרע לך לזמן פלוני. ישמור אותו זמן. ויפרע מה שהחזיק על עצמו. ולא יהיה לו מריבה ולא קטטה. ולא קנאה ולא תחרות. עם שום אדם בעולם:

ד"א העשיר בעשרו. יהיה תמיד צנוע ועניו. ולא יתכבד בממונו ויהיה תמיד מודה ומשבח להקב"ה שחנן עושר וכבוד. וכשיראה אדם שהוא עני. יהיה לו חונן ומרחם בממונו ובדבריו. ויתן הלל והודאה להקב"ה. ויאמר ראוי הוא העני הזה להיות עשיר יותר ממני. ויהיה מקדים שלום לכל אדם ועושה חסד עם הבריות בממונו ויהיה מלוה לנצרך. ונותן לעני. וקרוב לקשה יום. ואוהב וחביב לכל יודעיו:

ד"א הרש יהיה תמיד שמח בחלקו. ומצפה ומיחל בכל יום ישועת ה'. ויסתיר דלותו. ולא יזלזל בכבודו. ולא יטול כלום מאדם בעולם. שאם יבזה עצמו ויעמוד היום לפני המלך לבקש ממנו אפילו אלף דינר. למחר יעמוד לפני הפחות שבפחותים לבקש ממנו אפי' פרוטה אחת. הואיל ובזה עצמו כבר. ועמד לפני המלך לבקש ממנו. לא יוכל לעמוד על עצמו. להמנע מלבקש מב"ו. הואיל ונתבזה כבר:

ד"א אדם בבית המרחץ. יכנס לפני ולפנים מן המערה. וירחץ שם. ויתרחק מכל אדם בשעה שהוא רוחץ. ויכסה ערותו. ויעצים עיניו מראות ערות חברו. וימעט בדבריו בבה"מ. ולא ישאל לשלום חברו כשהוא בבה"מ. ולא ישב שם יותר מדאי. ולא יכנס מיד לבית הפנימי. עד שיתחיל גופו להזיע. וירחץ רגליו בצונן. ויכסה את ראשו ויצא:

ד"א הרב ישקוד תמיד על תלמודו. ותהיה חכמתו ומעשיו כאחד. ולא יקפיד על התלמידים. ולא יהיה חכם בעיניו ותהיה חכמתו מצויה לכל שואל. ויהיה פה לכל מי שאינו יודע לדבר. ויהיה שונא מתנות. ולא יהיה אוהב מן העולם הזה. כי אם חכמתו ומעשיו הטובים. ויהיה פרוש מעמי הארץ:

ד"א התלמיד עם הרב יעמוד עליו וישמשנו. ויהיו עיניו תלוים לו ללמוד ממנו חכמה. ולא יקראנו בשמו. ולא יסתור דבריו. וכוונתו לקנטר אותו בדברים. ולא יתבייש לומר לו לא הבנתי. אפילו כמה פעמים. ואם לא הבין מקוצר דעתו. לא יאמר לרבו טעית בדבר זה:

ד"א המוכיח. כשיעמוד אדם להוכיח בדברים. יכבוש עיניו. ויאמר דברים נכוחים. בחן ובענוה. ולא יגיס דעתו עליו ותהיה תוכחתו לשם שמים. כדי להחזיר את הרבים למוטב:

ד"א המוכח. צריך להטות אוזן למוכיח. וישמע דבריו ויקבל עליו לעשותם. ויראה בעצמו מיד אותות שקבל התוכחה ושהוא מתחרט על מעשיו הרעים. ותראה ההכנעה והתשובה בפניו. ויתן ללבו לתקן המעוות. וליישר דרכיו. ולשוב מפשעיו ולהכלם מעונותיו:

ד"א האדם עם חברו. צריך החבר הטוב לאהוב לחברו כנפשו. ויהיה לו למושיע בעת צרתו. ותהיה אהבתו זכה בלי שום דופי. ויהיה דבורו עמו בנחת בחן ובענוה. ויתרחק מן הדברים הבטלים עמו. כדי שתהיה אהבתו שלמה. ולא ישחוק עמו ביד ולא בדבור ולא יאמר חברי הוא. אומר לו כל מה שארצה ולא יקפיד. ואם ירבה בשחוק ובקלות ראש עמו אהבתם תשוב לאיבה. כי אם הוא חבר וחכם. יקפיד על הדברים שהוא אומר לו דרך שחוק כמתלהלה היורה זיקים חצים ומות. ויטור האיבה בלבו. ואפילו שאינו מראה אותה עתה. ואם היה חברו פתי. מיד יתקוטט על אותן הדברים שאומר לו דרך

שחוק. ויאמר לו אחרים כנגדן. ויגלה מומו אם יודע לו שום דבר מכוער. כי הכסיל אין מעצור לרוחו. ומיד הוא מגלה (אחריו) [אלטונא תקח: סתריו]. ויאמר כל אשר בלבו. שנאמר כל רוחו יוציא כסיל. ואע"פ שלא אמר לו חברו אלא על דרך שחוק. אפשר שיחשוב חברו שלא אמר לו אלא לביישו ולהכלימו. נמצאת אהבתם נהפכת לשנאה ולתחרות. ויהי נקל ונבזה בעיני כל חבריו ומיודעיו:

ד"א האומן צריך להיות נאמן בדבורו. ואם יאמר לבעה"ב למחר אתן לך כלי זה. לא יעכב ליום אחר. ואם יתנה עם חברו. שלא יעשה מלאכה אחרת עד שישלים מלאכת חברו. לא ישקר בדבריו. ולא יתנה על עצמו לעשות. אלא אם כן יכול לעשות. כדי שתהא מלאכתו נאה. וכדי שלא יהיו הבריות מתרעמין עליו. ותהיה מלאכתו מתוקנת ממיטב הדבר שהוא עוסק בו. ולא ישבע לעשות. אפילו שבלבו לעשות:

ד"א האדם בעבוד המלכים. אמר החכם מי שהמלך בעל טענתו. ימעט בדברים אצלו. שאם זכאי או חייב. המלך נוצחו. ואמר מי שהמלך ירדוף אחריו יצר לו העולם כולו. ואמר המלך צל הקב"ה בארץ. שהוא מגין על כל עשיר ורש. ואמר העושה מלאכת המלך רמיה. סכן בעצמו ובקרוביו:

ד"א האדם עם כל הבריות בכלל ובפרט. לעולם יהא אדם אהוב וחביב לכל. ותהא דעת הבריות נוחה הימנו. כדי שתהא רוח המקום נוחה הימנו. ויהיה עלוב ולא עולב. נרדף ולא רודף. יסבול מאחרים. ולא יקניט אפי' לעבדו ולשפחתו. מכבד את הבריות אפי' קטנים ממנו יהיו בעיניו גדולים ממנו. דבורו בנחת עם הכל גומל חסד לכל אפילו למי שהרע לו. ויהיה דואג לצרות הבריות. ולא ישמח לאידם. שונא את הכבוד. שונא את הממון. שונא את המחלוקת. אוהב שלום ורודף שלום. ועושה שלום בין הבריות. ומקדים שלום לכל אדם. ע"כ מספר מנורת המאור של ר' ישראל. ואע"פ שאנו עתידים לבאר בעה"י כל פרט מפרקי ד"א הללו בפ"ע. מ"מ לא ראינו לעבור על המצוה. ולא פקדנו ממנו מאומה. ואף גם זאת לא נעלים עין מלקט שבלים מד"א בעמק רופאים מבריאי הנפשות העלולות. מבעלי ספרי מוסר אחרים. ונעתיק גם דבריהם ככתבם וכלשונם. ואם בין האמרים האמורים כבר נלקט לא יכלימונו. כי מראשית כזאת הגדנו. שאין אנו חוששין בכאן להכפלת דברים. מה שדרכנו להשמר ממנו בזולת זה בשאר חבורנו התלמודיים לשערנו גודל התועלת:

פרק ה

ז"ל ס' מעלות המדות בעבור שמעלת ד"א מדה חשובה עד מאד. ויקרה אצל בני אדם והיא מעלה כללית. וכוללת כל שאר מעלות המדות. הרוחניות והגופניות נמשכות עמה.

ולה פארות וענפים יוצאין לכאן ולכאן. לפיכך אחרתיה. והזכרתי במעלת המדה הזאת קצת מכל שאר המעלות הכתובות בספר הזה. וכתבתיה על דרך קצרה. כדי שאם יקשה לאדם לעיין תמיד בכל הספר. יקרא המעלה הזאת. ובה יזכור ממה שיש בשאר מעלות המדות. ואילו לא כתבתי לכם מעלה אחרת זולתי מעלות ד"א. היה מספיק לכם בהנהגת העולם הזה והבא לכן בני שימו לבבכם עליה. ותעיינו בה תמיד. והספר הזה כלו תחזרו עליו פעם ופעמיים בשנה. ויועיל לכם בעזרת הבורא:

בני בואו ואלמדכם מעלת ד"א דעו בני כי מעלת ד"א מדה חשובה עד מאד. ובעבורה יקנה האדם חיי העולם הזה והבא. ולא עוד אלא שבשביל דרך ארץ יקנה האדם תורה וחכמה ומצות ויראת שמים ומעשים טובים. שכך אמרו חז"ל. אם אין תורה. אין דרך ארץ. חביבה היא מדת ד"א לפני המקום ב"ה. לפי שאין ישובו של עולם כלום. אלא בד"א. וכל מי שאינו בד"א. אינו חשוב לכלום. אלא כבהמה וכחיות המדבר. ועליו נאמר ועיר פרא אדם יולד. ואמרו חז"ל כל מי שאינו לא במקרא ולא במשנה ולא בד"א. אינו מן היישוב. והמחזיק בשלשתן. עליו הכתוב אומר והחוט המשולש לא במהרה ינתק. בני צאו וראו חבתה של ד"א לפני המקום ב"ה. שהרי הקדים ד"א לתורה. דתנא דבי אליהו ויגרש את האדם. מלמד שנתן לו הקב"ה גירושין כאשה. וישכן מקדם לג"ע את הכרובים ואת להט החרב. מלמד שהכרובים קודמין למעשה בראשית. ואת להט החרב המתהפכת. זו גיהנם. לשמור דרך. זו דרך ארץ. עץ החיים. זו תורה. כמו שנאמר עץ חיים היא למחזיקים בה גו'. הא למדת שחביבה מעלת ד"א לפני המקום ב"ה שהקדימה לתורה:

חביבה היא מדת ד"א לפני המקום. שכל זמן שיש באדם ד"א. הרי הקב"ה והבריות מתפארין בו. ואף התורה מתפארת בו. מפני שכל מי שיש בו ד"א עם התורה. היא מתקשטת בו. ומתקנת את לומדיה. והרי הוא מתוקן ומכובד בפני הבריות. והבריות מתקרבין אצלו. מפני ד"א שבו. וכל מי שאין בו ד"א. לא ידור עם בני אדם. כי מעשיו אינן מקובלין. ודבריו אינן נשמעין. ובני אדם מתרחקין ממנו הרחקה יתרה. תדע שכן הוא שכל מי שאין בו ד"א. אפילו הוא בן מאה שנה. הרי הוא חשוב כנער הזה שעושה מעשה נערות. ואין האדם מקובל בפני הבריות. בעבור תורה ומעשים טובים ויראת שמים. ובעבור חכמה ותבונה בלבד. כי אם ד"א מעורב עמהן:

ד"א הוא שיהא האדם מחשב בלבו הדרכים שיש לו לנהוג ולילך בהן. כדי שיתרצה בהן בפני המקום ב"ה. ובפני הבריות כענין שאמר דוד חשבתי דרכי ואשיבה רגלי אל עדותיך. כך אמר דוד כל דרך שהייתי חפץ לילך בה. וכל דבר שהייתי רוצה לעשות.

הייתי מחשב בו בטרם שאעשנו. אם היא טובה וישרה בעיני המקום ובעיני הבריות. הייתי עושה והולך בה. ואם נראית בעיני דרך לא סלולה. הייתי מניחה והולך לפי שכל דבר יש לו שני דרכים. לפיכך יש לו לאדם לבחור מהם הדרך הטובה והישרה בעיני המקום והבריות. ומהו ואשיבה רגלי. כלומר לא מלבי בחרתי הדרך הטובה והישרה. אלא תורתך למדתני ד"א ומנהגות ראויים. שאהיה מקובל בעיניך ובעיני כל הבריות. שהיא מחכימת פתי. כענין שנאמר עדות ה' נאמנה מחכימת פתי. וכן הוא אומר לתת לפתאים ערמה וגו'. לפי שאין אדם למד כל כך ד"א. כמו שלמד אדם מן התורה. שנא' דרכיה דרכי נועם גו':

בני התנהגו בחסידות וביראת שמים עם הבריות. ותתנהגו עמם בענוה ורוח נמוכה. ולשון רכה. ואל תשנו ממנהגות בני האדם. כי המשנה ידו על התחתונה (כל שאפשר לקיים מנהגן. לאפוקי מנהג טעות. וכמ"ש בס"ד בכל דבר במקומו) ותשאו ותתנו בטובתן של בריות ותדברו בשבחן. ותעשו כמעשי הטובים שבהן. ותהיו מצויינים במעשיכם. ובדבריכם ובאכילתכם ובשתייתכם. בעטיפתכם ובמלבושכם במשאכם ובמתנתכם. בהליכתכם. ובישיבתכם. ותרגילו עצמכם בכל דרך טובה ומנהג טוב. שנוהגין בני אדם החכמים והנדיבים. כדי שתהיו מקובלין בעיני המקום והבריות:

ועתה אשוב לזכור מעט מזער [אלטונא תקח: מ]כל מעלה ומעלה על הסדר בדרך קצרה. כדי שתהיו רגילין וזריזין בהן בעזרת שדי:

בני צריך לידע ולהכיר את בוראכם שברא אתכם מאין והמוציא אתכם מאפס. וגמלכם כל טוב. וגומל לכם תדיר בכל יום. ועיקר ידיעתו להדבק בו דיבוק יתר. וללכת בדרכיו. ולעשות מצותיו ולשמור חוקיו ומשפטיו. זהו עקר ידיעת האל יתברך. ודבר זה חייבו השכל. והראהו ד"א. שאם אדם כיוצא בך עשה עמך גמילת חסדים וטובה. אחד מני אלף ממה שגמלך הבורא. הלא אתה מוכרח מן הדין לידע אותו ולהדבק בו. ולעשות כל מה שיגזר עליך. ק"ו למלך מלכי המלכים הקב"ה. וכמו כן צריכין לעבוד לבורא מאהבה. ושיהיו כל מעשיכם ודבריכם לזכר אהבתו. לא על מנת לקבל שכר וגמול טוב ממנו אף לא כדי להנצל מן העונשין. כי אם הכל על דרך האהבה. מפני שהקב"ה אוהב את אוהביו ביותר. ועושה להם רצונם. ודבר זה כמו כן חייבו השכל. והראהו ד"א. שאם אהבך אדם כיוצא בך אהבה שלמה. ועושה לך רצונך. אתה מוכרח להיות אדוק וקשור באהבתו. ק"ו למלך מלכי המלכים הקב"ה. ותאהבו גם את חבריכם כגופכם. מפני שהקב"ה אוהב את ישראל ביותר. ולפיכך משה מזהיר את ישראל ואהבת לרעך כמוך. ותאהבו גם ת"ח

ביותר. שנתרבו באזהרה מאת ה' אלהיך תירא. ותאהבו גרי האמת והצדק. מפני שהתורה הזהירה עליהם והקב"ה אוהב אותם:

וכמו כן צריכין אתם לירא מפני בוראכם ולעשות כל מצותיו וחקותיו ביראת שמים. לפי שאין דבר בעולם חשוב לפני המקום כיראת שמים. מפני שהשליט האדם עליה והיא ברשותו של אדם. ודבר זה כמו כן חייבו השכל. והראהו ד"א. שכן בני אדם יראין לעבור על גזרת מלך ב"ו. ועל מצותיו. מפני היראה. ק"ו למלך מלכי המלכים הקב"ה. וכך אמרו חז"ל במסכתא ד"א רבה. כל דרכיך יהיו לשם שמים:

הוי אוהב את השמים. וירא מן השמים חרד ושש לכל המצות. הוי כנוד שאינו נפתח להכניס בו את הרוח. וכערוגה עמוקה שמחזקת את מימיה. וכקנקנה זפותה שמשמרת את יינה:

שב לפני הזקנים. הט אזניך ושמע את דבריהם. הקשב לדברי חבריך ואל תהי נבהל להשיב. והוי מחשב את הדברים בעניינם. על דבר ראשון. הוי משיב ראשון. ועל אחרון. אחרון. והוי מודה על האמת. ואל תדבר לפני מי שהוא גדול ממך בחכמה:

ותיראו אביכם ואמכם שטרחו ושעמלו בכם וגדלו אתכם עם סיוע המקום. ואם תיראו מהם ותכבדום. יכבדו אתכם מן השמים. ותזכו לחיי העולם הבא:

ותהגו בתורה יומם ולילה. כי היא חייכם ואורך ימיכם. ובה תצליחו בכל ענייניכם. ותזכו לירש חיי העולם הזה. ולנחול חיי העולם הבא:

והתעסקו לעשות כל המצות כתקנן וכנתינתן. כמו שפירשו חז"ל. כי בעשותכם אותן כתיקנן. תנצלו מכל צרה וצוקה בעולם הזה. ותזכו לגן עדן לעוה"ב:

ותגמלו חסד לכל מי שתוכלו. לעניים ולעשירים לחיים ולמתים. כי היא מעלת הבורא יתברך שגמל חסד לכל בריותיו ותחלקו ממונכם לצדקה. ותאכילו פתכם לעניים. מפני שכל העולם עומד בזכות בעלי צדקה וגמילות חסדים:

ושנו חכמים הוי אוהב את העניים כדי שלא יבאו בניך למדה זו כו' כמש"ל. והוי שמח על שולחנך בשעה שהרעבים נהנין ממנו. כדי שתאריך ימים בעולם הזה והבא. הוי עומד במתנה שנתת מתוך ביתך. כדי שיכפה ממך מלאך המות. שנא' מתן בסתר יכפה אף. ותנא דבי אליהו הרחמנין. ומאכילי רעבים ומשקי צמאים. ומלבישי ערומים. ומחלקי צדקות. עליהן הכתוב אומר אמרו צדיק כי טוב כי פרי וגו':

והוו זהירין וזריזין להתפלל תמיד בבית הכנסת עם הצבור. ולהתפלל כל התפלות בעונתן וסדרן. ותקראו ק"ש שחרית וערבית בעונתה. כדי שיקבל הקב"ה תפלתכם לרצון. כי

התפלות נתקנו במקום הקרבנות. ושנו חכמים הוי זהיר בק"ש ובתפלה כדי שתנצל מדינה של גיהנם:

בני אהבו את הענוה ובחרו בשפלות. מפני שהקב"ה אוהב את הענוים והשפלים ונמוכי הרוח. ואם תהיו שפלים ונמוכי הרוח. לא יתקנאו בכם בני אדם:

ושנו חכמים הוי אוהב את הענוה. כדי שתמלא ימיך. ושנו חכמים בתחלת מסכת ד"א דרכן של ת"ח עניו ושפל רוח זריז וממולא. עלוב ואהוב לכל יודעיו. ושפל רוח לאנשי ביתו. ירא חטא. ודורש כל אדם לפי מעשיו. שואל כענין ומשיב כהלכה. וכל המשפיל את עצמו מגביהין אותו. וכל המגביה את עצמו משפילין אותו. וכן אומר. זאת לא זאת השפלה הגבה. והגבוה השפיל:

וכן תנא דבי אליהו ההוגים כיונים. והמנהמים כדובים (והמצפצפין) [אלטונא תקח: והמנפנפין] בידיהן. הבועטין ברגליהם. והמהלכין בראשי אצבעותיהן. עליהן הכתוב אומר אל תבואני רגל גאוה וגו'. ותנא דבי אליהו המאוסין בעיניהן והמבוזין בפני נפשם. והכובשין את יצרן והמשפילין את רוחם. עליהם הכתוב אומר. כה אמר ה' גואל ישראל קדושו לבזה נפש למתעב גוי לעבד מושלים. מלכים יראו וקמו שרים וישתחוו. ועניים ושפלי רוח ובעלי הבטחה ונוחי התשחורת עליהם הכתוב אומר ותגזר אומר ויקם לך ועל דרכיך נגה אור:

ותשנאו מדת הגאוה וגסות הרוח. מפני שהגאוה מלבוש הבורא יתברך. ולו יאות הגאוה והגדולה והיא מדה שנואה מאד. בעיני המקום והבריות כי יתרחקו הבריות מבעלי גסי הרוח הרחקה יתירה והגאוה מוכנת לתקלות רבות. ובעליה לא ינצלו מן המכשלות. שנאמר לפי שבר גאון וגו':

בני אהבו את הצניעות. שכל מי שהוא צנוע בדרכיו אינו נכשל בעברה. והקב"ה ברא עולמו בצניעות. ונתן את התורה בצניעות. ואוהב מאד את הצנועין ואינו מקפח שכרן ותשמרו עצמכם מן הפריצות. ודברי הנבלות. מפני שהן סרסורים רעים. ומבואות פתוחות לזנות. וכל המנבל את פיו מעמיקין לו גיהנם. ואפי' נחתם עליו גזר דין של ע' שנה לטובה נהפך עליו לרעה:

בני אהבו מעלת הבושת ותחזיקו בה. שכל המתבייש. לא במהרה הוא חוטא וינצל מן העונות והחטאים. וזוכה לגן עדן:

ושנו חז"ל אל תאמר אחניף לזה שיאכילני. ולזה שישקני ולזה שיכסני. ולזה שילבישני. מוטב שתתבייש מעצמך ואל תתבייש מאחרים. אל יביישוך שפתותיך. ואל יכזב פיך ואל יקללך לשונך. ואל יכלימוך שניך ואל תשתחוה לדבריך:

ושנאו העזות שכל מי שהוא עז פנים. יורש גיהנם והוא הנקרא רשע. ולא חרבה ירושלים אלא מפני שלא היה להן בושת פנים זה מזה:

בני בחרו במדת האמונה מפני שהיא ממדות הבורא. וכל הזוכה בה. זוכה ויושב במחיצתו של מקום. ולא עוד אלא שבכל מקום שהנאמנות מצויה. שם הברכה והגדולה מצויה ושנאו הגזל והגנבה שהמקום שונא אותה. וכל הגונב והגוזל דבר מחבירו. מעלין עליו כאילו הרגו. וכל מה שהאדם גוזל וחומס בעולם הזה. אינו יוצא מעולמו עד שאחרים בוזזין אותו:

בני אהבו את התמימות שהקב"ה חפץ בתמימים וכל מי שהולך בתמימות עם האל והבריות. הקב"ה משמרו מן החטאים והעונות. ומציל את נפשו מדינה של גיהנם:

ושנאו את הרמאות שכל מי שהולך ברמאות עם חברו. בידוע שהוא חורש רע עליו. וסופו לשקר ולכחש לו וכל המכחש ומשקר בחברו. כאילו מכחיש את המקום שהוא אמת:

בני אהבו מדת הרחמנות שהיא ממדות הבורא. ולא היה העולם מתקיים. אלמלא ששיתף בו הקב"ה מדת הרחמנות וכל המרחם על הבריות. מביא טובה לעולם ומרחמין עליו מן השמים. ושנאו את האכזריות שכל המתאכזר על הבריות. מביא חרון אף עליו ועל כל העולם כולו. והקב"ה נפרע ממנו באכזריות:

בני אהבו מדת הרצון שכל מי שהוא רצוי ומקובל מן הבריות למטה. בעבור שיודע לרצותם בדבריו ולדבר להם בלשון רכה. בידוע שהוא רצוי ומקובל למעלה שכל שרוח הבריות נוחה הימנו. רוח המקום נוחה הימנו והקב"ה מעלה אותו למעלה ושררה:

ושנאו מדת הכעס מפני שהכעס מסלק את הדעת. והמדה הזאת אות לשוטים ולסכלים וכל הכועס עיניו כהות. ויצר הרע מתגרה עליו וגורם לו לחטוא:

בני בחרו במדת שם טוב בעבודת המקום כי הקב"ה בעצמו חוזר לקנות שם טוב בעולמו. ושם טוב גדול מכל היחסים. ויקר מכל כסף וזהב שבעולם ושנאו את מדת שם רע. המגיעכם בהבלי העולם כי היא חרפה וגנות. ומוציאים את האדם מן העולם. וכל זמן שאדם מתכוין להגדיל שמו בהבלי העולם שמו מתמעט והולך. שכל הרודף אחר הכבוד. השררה בורחת ממנו:

בני בחרו במדת יצר טוב. מפני שנברא מן העליונים ממקום טהרה וקדושה ודרכו הולך אחר טבע הנשמה. אשרי מי שמגביר עליו יצר טוב ומחזיר נשמתו טהורה לבעליה כדרך שנתנה בגוף ותגערו ביצר הרע וזבחו אותו לפני הבורא כדי שלא יכשיל אתכם. ולא

יחטיאכם ויטרידכם מחיי העולם הבא. כי הקב"ה ברא אתכם צדיקים וישרים ולפיכך אל תשתעבדו ליצר הרע שבלבכם ואל תשמעו אליו:

בני בחרו בתשובה שהיא מגעת עד כסא הכבוד. והקב"ה מקבל שבים ומקרבן אצלו ומושיבן לפניו והשתדלו לשוב בתשובה שלימה לפני הבורא קודם ביאת הפורענות והמקום יקבל תשובתכם וימחול על כל עונותיכם:

בני בחרו במעלת החכמה. שהיא מתנה נתונה לאדם מאת הקב"ה. ומביאה את האדם לידי יראת שמים ולעושר וכבוד וחיים בעולם הזה. ולירש חיי העולם הבא ומגינה על האדם מן החטאים והעצלות ומצילתו מדינה של גיהנם:

ושנאו את השטות והסכלות. מפני שהכסיל מגנה את עצמו ומגנה את אביו ואת אמו ואת כל משפחתו ומאבד ממונו וחייו מן העולם הזה. ומכרית נפשו מן העולם הבא:

בני בחרו במדת העושר והשתדלו לקנות עושר ונכסים באמונה וביושר ותזכו בעולם הזה ולעולם הבא. מפני שלא נבראת מדת העוני. אלא כדי שיזכו העשירים בה וינצלו מדינה של גיהנם. והעושר הזה היא מתנה נתונה מאת המקום. ואל יאמר האדם העשיר. כחי ועצם ידי עשה לי את החיל הזה. כי הממון הזה כנפים יש לו ופורח השמים. והיום האדם עשיר. ולמחר הוא הולך וחולף לו:

בני בחרו במדת הזריזות. שלא נברא האדם אלא שיהיה זריז ומהיר במלאכתו והאדם הזריז ממנין אותו על עבודת המלכים והשלטונים וכל מי שמתכבד במלאכתו מלאכתו מכבדתו ונכסיו מצליחין ושנאו את העצלות מפני שהיא מדת הפתאים וחסרי לב. וסימן לעצלות עניות:

בני בחרו במדת ההסתפקות מפני שהיא ממדת החסידים המסתפקים בין ברב בין במעט וכל הנהנה מיגיעו ומסתפק. קונה לו חיי העולם הזה והבא. ומוצא קורת רוח ומנוחה בעולם הזה. ואינו בא לידי חולי מעים וכאב לב ואיזהו מסתפק זה השמח בחלקו שחננו הבורא:

ושנאו מדת זולל וסובא מפני שהיא מדת הרשעים וסופו לבוא לידי עניות. ומביא לעצמו חלאים גדולים וכבדים וסופו יורש גיהנם:

בני בחרו במדת הנדיבות שלא נבנה העולם. עד ששיתף בו הקב"ה מדת הנדיבות. והנדיבות מורה על היחס וחסידות:

ותשנאו מדת הכילות שכל מי שעינו צרה מוציאתו מן העולם. מפני שמסיר בטחונו מן המקום ותולה בטחונו על ממונו והוא מן המדות הגרועות שימצאו בבני אדם. דבר

קשה עין הרע. שהוא שקול כנגד כל החלאים כלם וכל מקום שעין הרע שולטת אוכלת ממונו. המשים עין הרע על חברו כאילו הרגו:

בני אהבו את השלום שכל מקום שהשלום מצוי. שם יראת שמים מצויה. גדול השלום שאפי' העליונים צריכים שלום כ"ש התחתונים ואפי' המתים צריכין שלום כ"ש החיים בקשו השלום ורדפו אחריו שהקב"ה אוהב את השלום. ומתחילת ברייתו של עולם נתעסק לברוא דבר של שלום והוא האור. ולא עוד אלא שכל הברכות טובות ונחמות טובות שהקב"ה מביאן על ישראל חותמיהן שלום:

ותברחו מן המחלוקת מפני שהוא דבר שנאוי מאד בעיני המקום שמצינו שויתר על ע"ז. ולא ויתר על המחלוקת. ואפילו כדי לעשות סייג וגדר למצות התרחקו מן המחלוקת כי המחלוקת מביאה את האדם לידי מלקות ולידי סכנת נפשות:

ושנאו מדת הרכילות ולשון הרע שהן טורדין את האדם מן העולם הזה והבא. שכל המספר לשון הרע הקב"ה דוחפו לגיהנם ותלוי בלשונו בגיהנם. מפני שמביא שלש פורענות גדולות בעולם ואלו הן. מחלוקת וע"ז. וגלות. וכל מי שיאמין אל הרכילות לא ישאר לו אוהב ואפי' יהיה לו חביב וקרוב:

בני אל תתפארו בנפשכם. ואל תתנשאו בעצמכם על הבריות בשביל מעלותיכם ובשביל תורה ומעשים טובים שקדמתם. אלא תשפילו עצמכם ותכניעו לבבכם ורוחכם לפני כל אדם. ותהיו כאסקופה התחתונה שהכל דשין בה וכיתד נמוכה שהכל תולין בה:

בני אם חס ושלום לקיתם בממונכם או בגוף אל תתרגזו ואל תתקצפו נגד הבורא אלא הצדיקו עליכם הדין. וקבלו כל דבר מאהבה. וזכרו את איוב שלקה בגופו ובבניו ובבנותיו ובממונו ולא חטא בשפתיו ולא נתן תפלה לאלהים:

בני אל תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם מפני שהם שני סרסורים רעים לגוף שהעין רואה והלב חומד והגוף עושה העברה ואין לך אבר באברי האדם שיגרום לו מכשול כמו העינים (שמהם בא חטא הראשון בעולם) וזכרו את שמשון שהלך אחרי מראה עיניו מה עלתה לו:

בני אל תשבו עם המינים ואל תתווכחו עמהן בדברי התורה פן תמשכו אחריהם ויביאו אתכם אל הבוז והקלון בעולם הזה וסופכם יורשין גיהנם ח"ו:

בני אם ידברו אחרים בכם דבר רע גדול לא תגדילו אותו יותר מדאי ואל יהי בעיניכם גדול אבל יהי בעיניכם כקטן כדי שתניחו מקום לשלום וכן אם אמרתם על אחרים דבר רע קטן אל תאמרו מה אמרנו הלא דבר קל הוא ומה בכך אבל יהי בעיניכם כגדול עד שתלכו ותפייסו אותו ותרבו עליו ריעים עד שתפייסו אותו פיוס גמור וריצוי שלם:

בני יהי פרקכם נאה ושמועתכם נאה וטובה והשתדלו להוסיף על השמועה הטובה כדי שיבחרו בכם הבריות וידבקו בחברתכם ויתקרבו אצלכם כי כל מי שפרקו רע ושמועתו מגונה לא ימצא חברים ויתרחקו הבריות ממנו ויסורו מעליו:

בני אהבו את התורה ותכבדו אותה ואת לומדיה שכל המכבד את התורה גופו מכובד על הבריות. וכל המחלל את התורה ואינו מכבדה כראוי גופו מחולל ומבוזה על הבריות:

בני אם תראו חבריכם תאבים וחפצים בדבר שבידכם וברשותכם למלא חפצם תשתדלו לעשות חפצם ובטלו רצונכם מפני רצון חבריכם שכן עשתה רחל ללאה ותעבירו רצונכם ורצון חבריכם מפני רצון אביכם שבשמים כדרך שעשה יעקב שלא נשק ליוסף כשהיה קורא ק"ש:

בני אל תלשינו חבריכם בדבר שיבא להם שום היזק בסבתכם לא בגוף ולא בממון מפני שהלשון נכנס תחלה לדין וכל המלשין את חברו אין לו רפואה ואם נשמרתם מלשון הרע תהיו כל ימיכם בשלום:

בני התרחקו מן הכיעור ומן הדומה לכיעור שמא יחשדו אתכם בדבר עבירה ואפי' במה שאין בכם שכל המביא עצמו לידי חשד אל יאשים את חושדיו אלא יאשים הוא [אלטונא תקח: את] עצמו מפני שהוא בעצמו גורם לו שם רע וחשד:

בני התרחקו שלא יתרעמו עליכם בני אדם שמא תצטרכו להתרעם על אחרים ותוסיפו לחטוא:

בני אם תרצו ללמוד תורה או דבר חכמה או דרך ארץ אל תאמרו על מה שלא שמעתם שמענו (ואני אומר אפי' כבר שמעת שמע עוד ויהיה לך לזכרון טוב ואם שמוע בישן תשמע בחדש) ואם ישאלו אתכם דבר ואין אתם בקיאין בו אל תתביישו לומר אין אנו יודעין אבל תאמרו למדוהו לנו:

בני אם תבטיחו חבריכם בשום דבר השתדלו להביאו לידי גמר כדי שתהא מבטיחין ועושים מדברים ומקיימים שכל מי שמבטיח ואינו עושה עליו הכתוב אומר למדו לשונם דבר שקר וגו':

בני אהבו את התוכחה וקנו את המוסר כי יביא אתכם להצלחת העולם הזה וינחילו אתכם חיי העולם הבא:

בני אהבו את כל אדם איש כפי מעלתו ותהיה לשונכם רכה עם כל אדם כי בלשון רכה יכנעו הקשים וישחו הגאים והאויבים יהפכו לאוהבים:

בני הוו יראים וחרדים ונרתעים מחטא הקל פן יביאכם חטא הקל לידי חטא חמור שעברה גוררת עברה והוו רצים למצוה קלה שהיא תביאכם לעשות מצוה חמורה שמצוה גוררת מצוה:

בני יהי כבוד חבריכם חביב עליכם כשלכם ואל תתכבדו בקלונם שכל המתכבד בקלון חברו אין לו חלק לעוה"ב:

בני אם חפצים אתם שתדבק בכם אהבת הבריות הוו נושאים ונותנים באמונה ביושר בצדק והוו נושאין ונותנין בטובתן ואל תספרו בגנותן ויהיו דבריכם עמהן נוחים וערבים כדי שתהיו אהובים למעלה ונחמדים למטה:

בני אם תרצו להתרחק מן החטא תחשבו בסופו כי כפי עריבות החטא ומתיקותו בשעת עשייתו כן יהיה מרירות בסופו:

בני תעשו המצות על דרך האהבה ואם עשיתם מצות הרבה יהיו בעיניכם מעטים לפי חיובכם בהם:

בני אם עשיתם טובה וגמילות חסדים וצדקה אל תאמרו משלנו הטבנו אלא ממה שהטיבו לכם מן השמים לפיכך צריכין אתם ליתן שבח והודאה לבורא שספק לכם טובה והיטיב לכם ואם היטיבו לכם מן השמים דבר מועט יהיה בעיניכם הרבה ואל תאמרו בשביל מעשה ידינו שהם הגונים הטיבו לנו אלא בשביל מעשינו שאינם הגונים ודרכינו שאינן מתוקנין היטיבו לנו כענין שנאמר משלם לשונאיו אל פניו להאבידו:

בני אם הרעותם והרשעתם מעט יהיה בעיניכם הרבה ואמרו אוי לנו שחטאנו אוי לנו שבא דבר עברה ומכשול לידינו אם הרעו לכם מן השמים יהיה בעיניכם דבר מועט ואמרו (בלבבכם) (כ)[אלטונא תקח: ב]מעט נגבינו מחובותינו והלא הרבה רעה יותר מזה היתה ראויה לבא עלינו לפי רוב עונותינו:

בני תחשבו על דבריכם קודם שיצאו מפיכם כי משיצאו מפיכם לא תוכלו להשיבם כאשר לא יוכל המורה בקשת אחרי שירה החץ להשיבו אליו:

בני תחשבו על כל מעשיכם ותתקנו כל ענינכם לעשותם במוסר ובדרך ארץ תצדקו עליכם הדין לעולם ותוציאו עצמכם מן (התערומות) [אלטונא תקח: התרעומות]:

בני לעולם הוו דנין את כל האדם לכף זכות ואל תכריעו אותם לכף חובה שכל המכריע את חבירו לכף חובה מפריד החברה. וסוגר דלתי השלום. ופותח דלתי התחרות והאיבה ולא עוד אלא שמן השמים ידינו אותו לכף חובה. וכל המכריע חברו לכף זכות ידינו אותו מן השמים לזכות:

בני הוו ששים ושמחים במה שחננכם הבורא מן הטובה והממון. ואפי' הוא דבר מועט שכל מי ששמח בחלקו. נקרא עשיר. ואפי' הוא עני. וכל מי שאינו שמח בחלקו נקרא רש. ואפי' אם הוא עשיר גדול:

בני אם באה מצוה לידכם אל תתרפו לעשותה. שאם תתרפו במצוה אחת סופכם להתרפות באחרת. ואם עברתם על דברי תורה ברצונכם מעבירין אתכם ברצונכם ושלא ברצונכם:

בני אל תחמדו ממון חבריכם ואל תתנו עיניכם בממון שאינו שלכם ואל תקחוהו לעצמכם כי אם נטלתם את שאינו שלכם סוף שיטלו את שלכם מכם:

בני אל תהיו רגילים בנדרים שכל המרגיל בנדרים סופו למעול בשבועה. ותחלת נדרים פתח לאולת:

בני אל יהי עסקכם עם הנשים. ואל תנהגו עמהן קלות ראש. שכל מי שעסקיו עם הנשים. סורו רע. והוא תחלת פתח לניאוף. וסופו יורש גיהנם:

בני אל תערבו את חברכם בממון. על מנת לפרוע משלכם. ודעו כי הערבות. מפתח העניות:

בני אם לקחתם ממון בהלואה תסגלוהו על בטוח כדי שלא יכלה הקרן. ויהיה לכם מה לפרוע. שכל מי שמלוה מעותיו ירצה להפרע. ואם הלויתם ממון לאחרים אל תתביישו לבקש ממונכם אלא תחזרו עליהם. ותפקדו אותם מדי יום (לחקור מעמדם אולי תוכלו הועיל להציל ולהוציא את שלכם. משא"כ אחר שידע שא"ל מה לשלם אסור לנגוש ב"ח ישראל אפי' לעבור לפניו אסור) ביום. כי הבושת ההוא יכול להביאכם אל הבוז ואל הקלון:

בני אל תתביישו ללמוד תורה וחכמה מכל אדם. אפי' מן הקטנים מכם כי לא הביישן למד. ודעו כי הבושת ההוא. רע מן החציפות ומן העזות:

בני הוו יושבין עם החכמים והתרחקו משבת עם הכסילים לפי שאין כבודו של אדם וקלונו אלא בישיבתו:

בני אל תהיו כאסקופה העליונה שמנגפת הרגלים ולא כאמצעית שכל היושב עליה זועף וסופה להסתר. אלא הוו כאסקופה התחתונה. שרוב בני האדם דורסין אותה וסוף כל הבנין כלו נסתר והיא במקומה עומדת:

בני אם תראו אדם חכם יותר מכם אל תאמרו מפני מה זה האיש חכם יותר ממנו. מפני שלא שמשתם כיוצא בו. ולא נתעסקתם בחכמה כמוהו. לפיכך השתדלו לקנות החכמה והמוסר. מפני שהן עיני האדם. שמראין לו לאדם הדרך הטובה והישרה. וכן אם ראיתם

עשירים גדולים יותר מכם. אל תתקנאו בהם. ואל תאמרו מפני מה האנשים האלו יותר עשירים ממנו מפני שהעושר בא לו לאדם מאת הבורא. או שמא היו זריזין במלאכתן ובעניניהן יותר מכם או אפי' אילו הייתם זריזין מהם וחריפים לעשות מלאכתכם ועניניכם יותר מהם. דעו בני שאין כל אדם זוכה לשתי שלחנות העולם הזה והבא. ושמא אותם העשירים קבלו שכרם בעולם הזה. וגמולכם צפון לעולם הבא. לפיכך אל תהרהרו אחר רצון הבורא. וכן אם ראיתם אדם נאה בעל קומה יפה תואר ויפה מראה יותר מכם אל תתקנאו בו. כי ביום המיתה אתם שוין וחשובין כנבלה. ולא עוד אלא שהנבלה יהנו בעליה מן העור. ומן האדם אין כל בריה נהנית ממנו כלום:

בני הסתכלו בג' דברים ולעולם לא תבאו לידי הרהור עברה ועון. בני דעו מאין באתם ולאן אתם הולכים. ולפני מי אתם עתידין ליתן דין וחשבון. ואמרו חכמים אמר הקב"ה אם עשית דברי בשמחה פמלייא שלי תצא לשחרך ואף אני בעצמי אצא לקראתך ואומר לך בואך בשלום דברי אלה הרציתי לפניך. מה שתרצה עשה שלא תאמר לא הותרה בי:

בני אהבו את המוכיחים אתכם [מעלות המדות: מפני שהן מביאין אתכם] לחיי העולם הבא ושנאו (אין במשמע שנאה זו אלא העדר אהבה בלבד. כי המשבחין בדבר אמת כדין עושין. ודבר ראוי הוא לחזק ידי עושי טוב (עיין בעלית הבטחון) רק שלא יפליגו בשבח אפי' באמת. אבל אומרים מקצת שבחו של אדם בפניו. מ"מ לא יאהוב אדם לשמוע שבחו. כדי שלא יתגאה ושלא יקבל עולמו. אבל יאהוב אדם לזכות לכתר שם טוב באמת שהוא למעלה מכל הכתרים) את המשבחים אתכם אפי' במעלה שיש בכם. וכל שכן שתשנאו המשבחים אתכם במעלה שאינה בכם מפני שהן מחניפין לכם ולפיכך ראוין לשנאותן תכלית שנאה:

בני אהבו לילך תמיד לבית הכנסת כדי להתפלל. וכדי שתטלו שכרכם בכל יום שאפי' על פסיעותיכם אתם מקבלים שכר:

בני אהבו את המדרש ואת חכמי התורה כדי שתזכו ויבואו בניכם לתלמוד תורה. אם רצת לכבוד חכם. יהיה לך בנים ובנות נתונים למעלה. ואם רצת לכבוד עני. יהיה לך בנים ובנות עוסקי תורה. ומקיימי מצות בישראל. אם ראית עני חבירך שנתדלדל ומטה ידו עמך אל תחזירהו ריקם. שומר מצוה לא ידע דבר רע. אם הלוית סלע או מאומה לעני בשעת דחקו. יתקיים עליך אז תקרא וה' יענה. אם גדלת עצמך בפני חברך הקב"ה משפילך. ואם בזוך אחרים בין בישיבה בין במסיבה עשה עמהם שלום כדי שיבא שלום וינוח על משכבך:

בני אהבו את תלמידי חכמים. שנוהגין בעצמן כדרך שת"ח נוהגין. ותכבדו אותן כבוד גדול והמקום יכבד אתכם ויעלה אתכם אל המעלות העליונות. ואי זהו דרכן של ת"ח. כך שנו חכמים חמש עשרה מדות נאמרו בתלמיד חכם נאה בביאתו חסיד בישיבתו. ערום ביראה. פיקח במעשיו. מכיר את מקומו. שמח בחלקו ואינו מחזיק טובה לעצמו. כונס. זכרן. מרבה לחשוב שואל ומשיב. שומע ומוסיף על כל פרק דבר. הולך אצל החכמים ולומד על מנת לעשות:

תלמיד חכם צריך שיהא צנוע באכילה ובשתיה. לא יאכל מעומד ולא ישתה מעומד ולא יקנח את הקערה. ולא (ילקק) [אלטונא תקח: ילקלק] בשפתותיו ולא יגסה בפני חבירו. ויהיה צנוע ברחיצה. ובסיכה. ובעטיפתו. ובהליכתו וברוקו ובקולו. ובמעשים הטובים. מיעוט שחוק מיעוט שינה. מיעוט תענוג מיעוט הן הן. מיעוט לאו לאו:

בארבעה דברים ת"ח ניכר. בכוסו. ובכיסו. ובכעסו. ובעטיפתו. וי"א אף בדיבורו. הדר תורה חכמה. הדר חכמה יראה. הדר יראה ענוה. הדר ענוה צניעות:

ארבעה דברים גנאי לת"ח לא יהא מחשיך בדרך. ולא יצא מבושם לשוק ולא יכנס לבית המדרש באחרונה. ולא ירבה ישיבתו עם עמי הארץ:

צניעות גדול צריך לו לת"ח להיות נוהג בעצמו ככלה הזו. כדי שילמדו ממנו שאר בני אדם ממעשיו הטובים. מה הכלה הזו כל זמן שהיא בבית אביה. היא מצנעת עצמה וכשהיא יוצאה לשוק מפרסמת עצמה ואומרת כל מי שהוא יודע בי עדות יבוא ויעיד עלי. כך תלמיד חכם צריך שיהא צנוע בדרכיו. ומפורסם במעשיו הטובים רודף אחר האמת. ולא אחר השקר. אחר האמונה ולא אחר הגזל. אחר השלום ולא אחר המחלוקת. אחרי הארי. ולא אחרי האשה:

לעולם יהא אדם יודע אצל מי עומד ואצל מי יושב. ואצל מי אוכל ושותה. ומשיב ומסיח ואצל מי חותם שטרותיו:

לעולם לא יהא אדם ער בין הישנים. ולא ישן בין הערים. ולא בוכה בין המשחקים. לא שוחק בין הבוכים. לא עומד בין היושבים. ולא יושב בין העומדים. ולא קורא בין השונים. ולא שונה בין הקוראים. כללו של דבר אל ישנה אדם ממנהג הבריות. ולכניסה. הגדול קודם. לבית הכלא. קטן קודם. לבית ועד הגדול קודם. לברכה. הגדול קודם. והמהלך שואל בשלום היושב. לא ישב אדם לפני מי שהוא גדול ממנו. בא לפרוס על הככר פורס ממקום הצלי שבו. בא לאכול צנון ובצל אוכל ממקום העליון. ולא יהא נוטל את הככר ויתלוש בשיניו ויחזירה על השלחן. וכשבא לשתות ברבים. הופך עצמו לצד אחד ושותה. לא יהא עומקן. ולא גרגרן. ולא נוקרן. ומוותר על קללתו. ואינו מתכבד בקלון חבירו.

תחילת עברה הרהור. שניה לה ליצנות. שלישית לה גסות הרוח. רביעית לה אכזריות. חמישית לה הבטלה. ששית לה שנאת חנם. שביעית לה עין הרע. הוא ששלמה אמר. כי יחנן קולו אל תאמן בו. כי שבע תועבות בלבו:

הוי רך כקנה שהרוח מנשבת בו לכל צד שתרצה שאין התורה מתקיימת. אלא במי שרוחו נמוכה עליו ולא במי שרוחו מושלת עליו. לפיכך נמשלה התורה למים. מה המים הללו אין דרכן להלך במקום גבוה אלא במקום נמוך. כך אין התורה שורה אלא במי שרוחו נמוכה עליו:

כל המעביר על מדותיו. מעבירין לו על כל פשעיו שנא' מי אל כמוך נושא עון ועובר על פשע:

כל המתנבל על דברי תורה. סופו להתחכם בהן שנאמר אם נבלת בהתנשא:

כל המתחכם בדברי תורה. מוסיפין לו חכמה על חכמתו. שנאמר תן לחכם ויחכם עוד:

כל המזלזל דבר אחד מן התורה חייב כרת. שנאמר כי דבר ה' בזה ואת מצותו הפר הכרת תכרת הנפש ההיא עונה בה:

כל ת"ח המזלזל בנטילת ידים הרי זה מגונה. אורח מכניס אורח מגונה ממנו. אורח מטריח אורח מגונה ממנו:

שבעה דברים בגולם מדבר בפני מי שהוא גדול ממנו. ונכנס לתוך דברי חבירו. ונבהל להשיב. שואל שלא כענין ומשיב שלא כהלכה. ואומר על אחרון ראשון ועל ראשון אחרון. ועל מה שלא שמע אומר שמעתי. ואינו מודה על האמת:

לעולם תהא נאה בכניסתך. ותהא נאה בביאתך. ותהא ממעט את העסק ועסוק בתורה. ההולך אחר רבו אינו רשאי ליפטר מאחריו עד שיטול ממנו רשות. היו שני תלמידין שקולין זה כזה כשנכנסין בעל הבית נכנס תחלה ואורח אחריו. וכשהן יוצאין. אורח יוצא תחלה ובעל הבית אחריו. הנפטר מרבו בין כשהוא גדול בין כשהוא קטן אומר לו הריני נפטר:

לעולם לא יפטר אדם לא מאצל חברו. ולא מאצל רבו אלא ימתינו עד שיטול ממנו רשות וילמדו כל אדם ד"א מן השמים. שאמר לו לאברהם אבינו אברהם אברהם כלום אני צריך לך. אמר לפניו רבונו של עולם הן:

ואל יכנס אדם פתאום לבית חברו. וילמדו כל אדם ד"א מן השמים. שעמד על פתחה של גן עדן. וקרא לאדם שנאמר ויקרא ה' את האדם ויאמר לו איכה. ומעשה בזקנים שהלכו למלכות הפנימית. והיה להן פלוסוף אחד חבר שם. ואלו הן רבן גמליאל. רבי יהושע. רבי אלעזר בן עזריה. ורבי עקיבא. אמר לו רבי יהושע לרבן גמליאל. רבי רצונך

נלך ונקביל פני פלוסוף חברינו. אמר לו הן. הלך רבי יהושע וטפח לו על הדלת. והיה פלוסוף ההוא [אלטונא תקח: מ]חשב בדעתו ואומר אין זו ד"א אלא של חכם. לעולם יהיו כל בני אדם חשובין בעיניך כליסטים. והוי מכבדן כרבן גמליאל:

הנכנס לבית בעל הבית. כל מה שיגזר עליו בעה"ב יעשה. ולא יהא קפדן בתוך סעודתו. מניחין פאה במעשה אילפס. ואין מניחין פאה במעשה קדירה. לעולם תהא דעתך מעורבת עם כל הבריות. אל יאחוז אדם פרוסה כביצה בידו. והאוחז פרוסה כביצה בידו הרי זה רעבתן. וכמה (אלטונא תקח: פעמים) הוא שותה שנים ד"א. ג' מגסי הרוח. שנים שיושבין על שלחן אחד הגדול שבהן שולח ידו תחלה ואח"כ הקטן. והשולח ידו בפני מי שהוא גדול ממנו הרי זה גרגרן. לא יאכל אדם עד ד' שעות. חמין רובן קשין לגוף ומיעוטן יפין. היין רובו קשה לגוף ומיעוטו יפה:

שלשה דברים שקולין זה כזה. החכמה. והיראה. והענוה: **הנכנס** לבית חבירו אל יאמר תנו לי ואוכל עד שיאמרו הם. מזגו לו את הכוס. שוחה ושותהו. וכמה הוא שותה. בחמין ג' פעמים. בצונן ד' פעמים. אמר ר' יהודה בד"א בכוס של גליל אבל בכוס שביהודה. שוחה ושותה כל צרכו. לא יאמר אדם לחברו בא ואאכילך מה שהאכלתני. שזה דרך הרבית. לא ישלח אדם לחברו חבית של יין. ויתן על פיה שמן שזו דרך המיתה. לא יאמר אדם לחברו סוך שמן מפך ריקם. מפני שמניח בו טובת הנאה בחנם. ואל ישקה אדם לחברו יין חדש. לשם יין ישן. שזה דרך הגזל. היה שופה יין לחמר. אל יאמר סלקו את זה ותנו את זה שזו דרך הגזל. אל יאמר בכמה חפץ זה. והוא אינו רוצה ליקח. מפני שמשביע דעתו של מוכר. לא יפרוס אדם פרוסה על גבי הקערה אבל מקנח אדם קערה בפרוסה. לא ילקט אדם פרורין ויניח על גבי השלחן מפני שממחה דעתו של חברו. ולא ישוך מפרוסה ויפזרנה בקערה ולא ישוך אדם את הפרוסה ויתננה לחברו. לפי שאין דעת הבריות שוה. ולא ישתה אדם מן הכוס ויתננו לחברו. מפני סכנת נפשות:

חמשה דברים אמר ר' עקיבא אין מניחין בשר חי על גבי הפת. ולא קערה על גבי הפת ואין זורקין את הפת ואין יושבין על השלחן שיש בו אוכלין. מפני שמשבחים את האוכלין. והנכנס לסעודה לא יטול חלקו ויתננו לאחרים. או לשמש שמא יארע דבר קלקול בסעודה. אלא יטלנו ויניחנו לפניו. ואחר כך יתננו לו. אורחין הנכנסין אצל בעל הבית. אינן רשאין ליתן משלפניהם כלום. לא לבנו של בעל הבית. ולא לשלוחו. אלא אם כן נטלו רשות מבעל הבית:

ומעשה באדם אחד שהכניס אצלו ג' עניים בשני בצורת והיו לו ג' בצים והניחן לפניהן. בא בנו של בעל הבית. ונטל א' מהן חלקו ונתן לו. וכן השני. וכן השלישי. וכיון שראה

בעל הבית ג' בצים ביד בנו עמד בעל הבית והגביהו מלא קומתו וחבטו בארץ ומת. אף אשתו כיון שראתה בנה מת. עלתה לראש הגג והפילה עצמה משם ומתה. אף אביו כיון שראה כן שמתו בנו ואשתו. עלה לראש הגג והפיל עצמו משם ומת. הרי שלשה נפשות נהרגו על דבר זה:

הרוחץ מנעליו ויצא לשוק. הרי זה מגסי הרוח. סנטרו לצדדין. וכובעו מאחריו. וירכתו על חברתה ורצועות תפילין בידו מחזירין. כשהוא בשוק. הרי זה מגסי הרוח. וכל גסי הרוח נדמין לע"ז שנא' ולא תביא תועבה אל ביתך וגו'. ולהלן הוא אומר תועבת ה' כל גבה לב. נאמר כאן תועבה ונאמר להלן תועבה. מה תועבה האמורה כאן ע"ז. אף תועבה האמורה להלן ע"ז. נאמר להלן יצאו אנשים בני בליעל ונאמר כאן ובליעל כקוץ מונד כלהם. אלא הוו גבורים לילך בדרכי המקום שאין גבור אלא ההולך בדרכיו. שנאמר ברכו ה' כל מלאכיו גבורי כח עושי דברו. לכן בני בחרו במעלת ד"א. מפני שאין בכל המדות טובה הימנה. ובעבורה יזכה האדם ויגיע לכל שאר המדות. ואלהינו יזכנו להבין דרכה ולידע את מקומה. ברחמיו הרבים וחסדיו הגדולים אמן:

פרק ו

ז"ל ר"י אבוהב במנורת המאור שלו כשהשכל הנאות נאצל על מי שהוא בעל מדות טובות. ושלם בדרך ארץ ורודף אחר אהבה ושלום עם בני אדם השכל שהוא קנוי ממנו אין לו מניעה שלא יגיע ויחזור אל המקום אשר נחצב משם. אבל כשהאדם הרגיל עצמו במדות לא טובות ואינו משיג הדברים הנקראים דרך ארץ. או אינו רוצה להתעסק בהם. אפי' אם כפי מזגו השיג במושכלות. והיה עמלו בתורה. מונעות לו מדותיו מלהיות שלם. וגם אינו יכול לעמוד בבריאות נפשו לעבודת האל יתברך. ועז"א אם אין ד"א אין תורה ר"ל שאינו יכול להיות שלם בתורה ובמצות המעשיות. אשר הם לישוב בני אדם ושלותם. והוא דומה למי שזרע זרעונים טובים. בשדה זיבורית שהצומח ממנו אינו טוב. נמצא שידיעת דרך ארץ ויושר המדות מדריך האדם להיות שלם בתורתו. ועז"א איזוהי פרשה קטנה שכל גופי תורה תלוין בה. הוי אומר זו ד"א. וגרסינן פא"ע ארבעה דברים צריכין חזוק. ובפה"ק מרגלא בפומיה דרבי מאיר כו' (עיין מעמד ליום ראשון) מרגלא בפומיהו דרבנן דיבנה (עיין מעמד יום שלישי) מרגל' בפומיה דאביי (עיין מעמד יום רביעי) וגרסינן פ' אלו הן הגולין מצינו מן התורה מן הנביאים ומן הכתובים בדרך שאדם רוצה לילך מוליכין אותו. מן התורה. שנאמר לא תלך עמהם. וכתיב קום לך אתם. מן הנביאים. שנאמר אני ה' מלמדך להועיל מדריכך בדרך תלך. מן הכתובים. דכתיב אם ללצים הוא יליץ וגו'. וגרסינן חייב אדם לצאת ידי הבריות כדרך שצריך לצאת ידי

המקום. מתנ"ך. שנאמר והייתם נקיים מה' ומישראל וכתיב אל אלהים ה' הוא יודע וישראל הוא ידע. וכתיב ומצא חן ושכל טוב בעיני אלהים ואדם למדנו שברשות האדם דרכו. ושחפץ הקב"ה באדם שיהא נקי לעיני בני אדם. ועל כן אמרו. כי במה שמדברים על האדם אחרי מותו. ניכר אם הוא בן עוה"ב. וסמכוהו על פסוק ואזניך תשמענה דבר מאחריך. על כן הרוצה להיות שלם במדותיו ובריא לעבודת בוראו ומרוצה לעם. ונקי מה' ומישראל ילמוד בדברי ד"א ויאהב לכל אדם ויותר לחבריו. ויהיו חביבים לו דברי חבריו (מדברי) [אלטונא תקח: כדברי] עצמו שזהו שורש לרוב המוסרים הכתובים בתורה מהמצות המעשיות לאדם עם חברו. שהן נכללות בפסוק ואהבת לרעך כמוך ודרשו בו דעלך סני. לחברך לא תעביד. וזהו שלמד הלל לעכו"ם שבא אליו להתייהד על מנת שילמוד לו כל התורה על רגל אחד. ומי שיהא שלם בד"א וילמוד בתורה הוא שלם במדותיו. ויאהב השלום וירדוף אחריו. ויהא טוב עם ה' ועם אנשים. ויהא שלם בגופו ובממונו בעה"ז ובריא לעבוד האל יתברך ויזכה לחיי העוה"ב:

פרק ז

בד"א של ת"ח בראות רבותינו דעות בני אדם. איך הן חסרות. ואין עומדות על בוריין שיבחרו לעצמן הנהגה מדינית בדרך ישרה. ויקחו להם המדות היותר הגונות לגוף ולנפש דברו בהם כל אחד כפי דעתו. וכשראה רב אשי לחבר התלמוד. כתב דברי מוסרים אלו בין הפרקים אגב גררא. כדי שילמוד מהם הדרך הטובה. כל מי שירצה ללכת בדרכי היושר ולפי שהחכמים הם עיני כל ישראל. וכל שאר בני אדם משגיחים בהם. אם יראו להם מדה גרועה כדי שיעלילו להם תואנה. וידברו עליהם דופי. כן הם צריכין להיות פרושים עד קצה אחרון. (ורחוק) [אלטונא תקח: ורחוקים] מכל חשד. לפי שיהא שם שמים נתקדש על ידיהם בפי [אלטונא תקח: כל] אדם. ויכספו הכל ללמוד תורה וללמדה. ויאמרו על לומדיה. אשריהם ואשרי יולדתם. ויהא שם שמים מתאהב על ידיהם כדגרסינן ואהבת. שיהא ש"ש מתאהב על ידך כו'. גם הזהירו רבותינו כי ת"ח לא יהא רגיל אצל ע"ה. כדי שלא יהא בעיניו כדבר חולין. כדגרסינן פד"מ. אר"א למה ת"ח דומה בפני ע"ה. בתחלה דומה לקתון של זהב כו'. וגם אמרו שלא יכנס שלא ברשות במקום גדולים. ואם אחד נכנס שלא ברשות. שיאמר אחד מהגדולים על עצמו. שהוא היה אותו שנכנס שלא ברשות. כדי שלא יתבייש חברו ברבים. וכדומה לזה. כדגרסינן בפ"ק דסנהדרין. ת"ר אין מעברין השנה אלא במזומנין לה. מעשה ברב"ג שאמר השכימו לי שבעה לעליה השכים ומצא שמנה אמר מי [אלטונא תקח: זה] שעלה שלא ברשות. ירד. עמד שמואל הקטן על רגליו ואמר. אני הוא שעליתי שלא ברשות.

ולא לעבור השנה עליתי. אלא ללמוד הלכה למעשה הוצרכתי. א"ל שב בני שב. ראויות כל השנים להתעבר על ידיך. אלא שאמרו חכמים אין מעברין את השנה אלא במזומנין לה. ולא שמואל הקטן הוה. אלא איניש אחרינא הוה. ומחמת כיסופא הוא דעבד הכי (צ"ל שנתבטל מושב ב"ד בפעם ההיא כי מתוך שנפרד שמואל הקטן שהיה מהמזומנים באמת. עמדו כולם. והלכו לדרכם. וקבעו יום אחר לעבור השנה. אי נמי כיון דחזי ההוא דעלה שלא ברשות. מאי דעבד שמואל הקטן. ושמע מנה דלית בה כיסופא. אדרבה שבחיה הוא. דמהדר ללמוד הלמ"ע. אז עמד והלך לו אותו אדם הכוסף. וישב לו שמואל הקטן במקומו ובח"א הלך בד"א לחדודי) כי הא דקא יתיב רבי ודריש. והריח ריח שום. אמר מי שאכל שום יצא עמד ר"ח ויצא. עמדו כולן ויצאו. למחר מצאו ר"ש ברבי. א"ל אתה הוא שצערת את אבא. א"ל ח"ו לא תהא כזאת בישראל. וזה שיצאתי היה כדי שלא להלבין פניו של האוכל. ורבי חייא מהיכא גמר לה מר"מ. דתניא מעשה באשה אחת שבאת לבית מדרשו של ר"מ. אמרה ליה רבי אחד מכם קדשני בביאה. עמד רבי מאיר כתב גט כריתות ונתן לה. עמדו כולם כתבו ונתנו לה. ור"מ מהיכא גמר לה. ממעשה דשמואל הקטן. ושמואל הקטן מהיכא גמר לה. משכניהו בן יחיאל. דכתיב ויען שכניה בן יחיאל מבני עילם. ויאמר לעזר' אנחנו מעלנו באלהינו ונושב נשים נכריות. ושכניה גמר לה מיהושע. דכתיב ויאמר ה' אל יהושע קום לך. למה זה אתה נופל על פניך. חטא ישראל. א"ל רבש"ע מי חטא. אמר ליה הקב"ה וכי דילטור אני לך. לך והפל גורלות. ואב"א ממשה. דכתיב ויאמר ה' אל משה עד אנה מאנתם לשמור מצותי וגו'. וכל ת"ח הבוחר לעצמו דרך הישרה. הרי הוא מכבד התורה:

פרק ח

עוד הי"ל להזכיר הרבה דברים מהלכות ד"א. שהיא פרשה שכל התורה תלויה בה. והיא הלכה עמוקה מתהום. ואין לה חקר (וכבר דברנו בם בכמה מקומות מחדרי הבית האלהי. וגם שיירנו פאה **לנוה שאנן** המיוחד לכך בעז"ה) ועליה נאמר. הוי ערום ביראה. סמא דמילתא. אזלת למדינתא. הלך בנימוסה (ואל תהי סכל כפלוסוף. שהשליך כל כליו וקניניו מעליו. ובקש להתדמות לבהמה לכרוע לשתות מים וללקק בלשונו מן הבארות והנהרות. כאשר ילקק הכלב) שאפילו מלאכים שירדו למטה. לא שינו ממנהג המדינה על כן בעודך בין בני אדם. לא תחשוב להיות מלאך. לחיות בלי צרכי הגוף אכל ושתה מה שהנאך (להנאתך ולטובתך ולתועלתך האמתית) ולמעלה פנה. זרע ובנה. מכור וקנה. ועשה את אשר תמצא ידך. והתנהג בדרך ארץ בכל דבר בבית ובשדה רבה צבאך. כל הימים אשר אתה חי על פני האדמה וכימיך דבאך. והכל על פי התורה אשר צוך בוראך:

אך השמר לך ושמור נפשך מאד פן תנקש אחרי מנהגי עם הארץ. בדברים הסותרים התורה. והיא בחינת **הרע** שבמדה זו. לא בלבד שלא ללכת בדרכי האמורי כנזכר למעלה. אבל צריך להתחזק ולעשות גדרים לתורה וסייגים. אפי' בדרכים המותרים. אל תפן בכל פעם אל מנהגים. ואל תתבייש מפני המלעיגים. כי על כן מיד ה' עליו השכיל בעל המפה בהציגו כלל זה בהתחלת הש"ע. ראש דברו אמת. ליסוד גדול ועמוד חזק. שכל בית התורה והעבודה נשען עליו. ואל (תשא) [אלטונא תקח: תישע] למנהגי עם הארץ אשר השחיתו דרכם ומעלליה' ועשו מהם מנהג. שכבר קדמוך חכמים ואמרו לא ילפינן ממקלקלת'. ומנהג בטעות אינו מנהג. אפי' הוקבע לחסידות ופרישות כענין בני ירחו ובן בוהיין החסיד. שהיו נותנין פאה לירק. ומיחו בהם. ובני חוזאי דמפרשא חלה מארוזא. ואר"י ליכלה זר באנפייהו. וכדומ' לזה הרבה כידוע. גם נמצא לפעמים מנהג הפוך גהנם שמו נקרא אע"פ שמנהג אבותיהם בידיהם והמון העם כמה פעמיס מוסרים נפשם על מנהגים משובשים. כאילו נמסרו להם מסיני (אין זה רק מחמת הרגל המוטבע. כמו שמבקש למודו בכל דבר) וכמה גופי תורה משליכים אחרי גיום. כמעט בעשרת הדברות מזלזלים ודשים אותם בעקב בשתם. ועוקרים הרים על אמירת איזה פיוט כו' על כן הזהרתיך. שלא תהיה כשוטה שהלך בין הסומים. ונקר עיניו. כי חשב לעצמו עון. אם ישנה עצמו ממנהגם. שאינם משתמשים בחוש הראות. והעטלף חושב עיני זולתו בלתי בריאות. (ולפעמים נמשך ונשתלשל מנהג של הבל. שלא בכונה ולא ברצון רק תחלתו באונס. ועל פי דוחק השעה. ובימים הבאים הכל נשכח אצל ההמון ונעשה אצלם חוק ולא יעבור כהלכה קבועה. כענין מ"ש הרב בחו"י החכם האשכנזי פאר אנשי מדינתו בדורו. יעוין בחתימת ספרו (סרל"ד) על אודות מנהג ק"ק ידוע. שאין אומרים פיוט שני זתים נכרתים. מראשו. אלא מאמצעו מתחילין. ואם יתנו להם כל הון ומוהר ירבו. להתחיל בראשית הפיוט עם שאר קק"א בשוה לא יאבו מנהגם לעולם לא יעזובו משם תראה ותבין מאין באו ואיך נמצאו מנהגים גרועים ובאיזה אופן התגלגלו. גם הגבוהות התקלקלו. שמחזיקים לפעמים במנהגים נראים כחוכא ואיטלולא. ולא נתייסדו על פי ותיקין כל עיקר. ועושין מטפל עיקר. ובעיקר וגופי תורה נוהגים מנהג הפקר. אחת היא על כן אמרתי באר צרה נכריה (ר"ל צרת צרה דמחיים. דעבדי לן מן השמים. כי היכי דנזדרז טפי. היא הבאר של מים בלתי חיים. היו למרים. שגלינו למקום מים הרעים ועכורים. נחלה עבר על נפשנו. כמ"ש ויתערבו בגוים וילמדו מעשיהם) ובור הגלות מקור משחת. פח ופחד ופחת. היה לנו השאת והשבר לעוף השמים בלי אבר. כסה ענן הסכלות על עינינו. ונפסדו מאזני בחינתנו. לפלס מעגל דרכינו. נוכח

ה' בנתיב האמת וישר. כראוי למחזיקים בעץ החיים ותומכיה מאושר) ואין צורך לומר במה שנוגע לחוקות העכו"ם. כי זה יתד שכל התורה תלויה בו. ובהתמוטטו מתקעקעת כל הבירה. ומזה נמשכו שני חורבנות. ב"ר וב"ש נעקרו בשביל כך כמפורסם. וכמו שכבר ראינו בעיר האלהית דרך חלון המצרי ובחצר המטרה. על כן צריך ליזהר מאד. שלא (תכשל) [אלטונא תקח: להכשל] במנהגים רעים לה'. הן במאכל ומשקה. כאותן מקומות שנוהגים קלות ביין ובשכר בחלב וגבינה של כותים. והן בקשוטים. כגלוח (הזקן) [אלטונא תקח: פאות הראש והזקן. ומלבושי נכרים. ע"פ מ"ודע מדויק. ביחוד להסיר תפארת פאה נכרית והעכסי' (שטייף רעק) כעכס אל מוסר אויל וכתוא מכמר. על כן נעשה רחב (לא מוצקת מתיה] כאוצר. ולמעלה נצב כצר. ובגד בוגדים בגדי נשים קצרי יד ורחבי צואר. העשוים כפי תקון מוד"ע חדשה. (אולי עושות המספחות לזכור עת בואנה לכרוע ולשחות. לישב על המשבר. אשר הרחיב כשאול ועוצר רחם נפשה תתייפח תפרש כפיה כארך האבר)} קרן חזות קשה. שהם שני סרסורי עברה שושביני השטן ההולך בין שני אלה כחתן כמלך עתיד לכי דו"ר תהפוכות העתידים עורר לויתן. כשתתמלא סאתן. ותעדנה נזמן וחליתן. תגיע עונת וסתן. וה' פתהן יערה לרחוץ צואתן. לכן הרחיבה שאול נפשה ופערה פיה. ובלעה מהן כתות יולדות ילדות טרם בוא עתן. מאז נתחדש המנהג הרע הלז בארץ הלזו רבתה מהומתן. הפלא ה' מכתן. הפשיטן כותנתן. ובגדי רקמתן. הציגן ערומות כיום לדתן. אסף אלהים את חרפתן. אוי (מאולתן) [אלטונא תקח: מאלתן]. מי ינוד להן בצרתן. מי יפנה לצעקתן. מי יסור לשאול שלומן וטובתן. האזינה בנות בוטחות בהשג מילוי תאותן. וסרוחות על ערסותן. ואינן זוכרות אחריתן. אל בנותי מר לי מאד מכם על שדים סופדים על שדי חמד קוץ ושמיר תעלה וספח קדקדן מבעד לצמתן ווי להאי שופרא דבלי בארעא גליי' לדרעא ומהדרי כרעא לאחורי תרע'. ידעי בהאי צערא נשי דשכנציב אמרן ווי לאזלי ווי לחבילה הא מאנא דלא שוי חבולה עדיה בצד אסתן. שובנה בנותי ותעטו מעטה תהלה תשובנה לקדמתן. ותעדו עדי קש"ב נזם זהב וחלי כתם עטרה אמתית. שמעי בת נדיב ושכחי עמך ובית אביך אמורי ואמך חתית. ואל תצאי לראות בבנות הארץ אדומיות צדניות חתיות לראות בך התפתית ויתאו המלך יפיך עוד תעדי תופיך ויצאת במחול משחקים על הגתית:

עוד יש להזכיר ולהכות כף אל כף. כמה טפשאי הנך אינשי. דאפי' בעת אנינותו של אדם. יצרן מתגבר עליהם ומגרים יצה"ר בעצמן. שלא לסור מחוקות העמים. דכי מיתרע בהו מילתא. מיד אומנא לביתייהו קרו. הנהו קבוראי סברי מצוה קעבדי מצוה להביא מן החדש. חתיכת בגד מצבע שחור. דרכי ציו"ן אבלות חדשה. ועושין להם בגדים חדשים

חשובים ראוי לברך עליהם שהחיינו (ביחוד הנשים שמתקשטות מבפנים בכלי לבן הדקין היקרים מאד הפורחות ויוצאות בעד השבכה ונוטפות על ידיהם וזרועותיהם. מתחת למד'. ולא יקדשו את העם בבגדיהם (השחורות) החמודות. כי בזה מוסיפין נוי ופאר עשר ידות) וכן נוהגין ללבוש בשוי"ט מלבושים שחורים לאות. לכבוד ולתפארת ולהתנאות. דעבדין [אלטונא תקח: להון] יום טב ויום ביש. יארוגו קורי עכביש. כמאן דמדא לביש. בנימוסי עממיא שפיל ואזיל בר ע"ב זה באורח כביש. לאויל רמות וגביש: **וביום** טובה היה בטוב והיית אך שמח עם שבורי לב ודכאי רוח. לנחם אבלי ציון לתת להם פאר תחת אפר. ואל תתחבר לשמחי אלי גיל כעמים ישישו כי ימצאו כופר. בסוד משחקים אל תשב. לשמוע דברי לצים אזניך אל תקשב. ואצ"ל שלא לראות ולשמוע דברי נבלה ושחוק וקלות ראש. המרגילין לדבר ערוה כמו שנהוג בבתי המשתאות. ואל תחשוב להתדמות למלאכי השרת. בין בני אדם המתקבצים לראות במזמוטי חתן וכלה. בדורות הללו. שהוסר מסוה הבושה ישחקו יחדו נערות עם בתולות. אנשים ונשים לשיר והמחולות. גדולים וצעירים ירקדו כשעירים. שם הרגיעה לילית ומצאה לה מנוח. תחת חט"אה יצא חוח. ותחת צו"רה באושה בושה. ומצח נחושה. כך הוא המנהג מדרך ארץ. ומכת מדינה מכה אנושה. באין מכלים דבר או מי יענה קשה:

אל תהיו כסוס שוטף במלחמה. (שוטף) [אלטונא תקח: שטוף] בזמה. כגון דרך ארץ פלונית שמקילין בנשג"ז. על זאת תאבל הארץ ותרגז. ומנהג מדינה פלונית שנושאין מהם נשים. תמות בנוער נפשם וחיתם בקדשים. האם אין בבנות עמם אשה כי הלכו געולים. לקחת אשה מבנות הערלים. דתיהם שונות ממנהג מדינה ומדינה. אשתני דינא. ואשתני קטלא. כי לפנים בישראל היו קנאים פוגעים בהם. ועכשיו אלו הולכין בראשי גסו"ת הרוח. (כנוד) [אלטונא תקח: כדוד] נפוח. טבולי סרוח:

ומה נאמר ממנהגי עם הארץ תעו מרחם. לשחוק עושים לחם הפורשים מישובו של עולם עברו תורות חלפו חוק. למסוק בק"ר ובצחוק ביחוד בחנוכה ובפורים ובמועדי ה' המקודשים. יקראו איש אל רעהו ואנשים לקראם נשים. נערים וישישים לשחוק בקלפים יפיס ישנים עם חדשים. שוקדים על סכנת בנות ישראל לילה ויום ואינם בושים על כן אמרתי אמרר בבכי כי הטחול שוחק. מה שגבריאל כותב שמשי מוחק. ובעל הבית דוחק לשחוק אמרתי מהולל מהול במי דמעות בהשתפך נפשם אל חיק. שכינה מה לשון אומרת גם אני באידכם אשחק. אתה ה' אל תרחק. וקרב עת ימלא פינו שחוק. יום ההוא לא ירחק חוק. גם בלמוד צריך ליזהר שלא להשגיח במנהג המקומות. אצ"ל שלא להכשל בבני אדם רעים וחטאים לה' הולכים בשרירות לבם להתחכם בפלוסופיא ואל

תשמע לעצת העוכר. יצה"ר החכם המתנכר. ומתלבש בטלית של ת"ח צדיק וירא שמים. לומר כי על ידיה יזכה אדם ליראת ה' טהורה. כי באמת דרכיה דרכי מות. ואין שלום בנתיבותיה. במעמקי שאול קרואיה. לא ישובון כל באיה. ולא ישיגו אורחות חיים. לכן הרחק מפתח ביתה וחצרותיה. אל תדיחך בחלק שפתיה. אלא אפי' בלמוד הקדוש. צריך אזהרה יתרה שלא לפנות אחר רוב העולם. אחר שנתקלקלו הדורות בעו"ה. והפכו סדר הלמוד על פניו. מה שסדרו חז"ל בן חמש למקרא בן עשר למשנה. בן חמש עשרה לתלמוד. ועתה בעונינו הרבים וחטאינו העצומים. באתנו כל זאת. טח מראות עינינו. מהשכיל לבותינו. מתחילין לחנך הנער בפטפוטי פשטים ממושכים וממורטים בטרם ידע קרוא מקרא. גם הלמדן לכבוד עצמו הוא דורש דרשות של דופי ומרגלא בפומיה חלוקא דרבנן. ואפילו מקרא לא קרא ומשנה לא שנה בהלכה מנין לו אצ"ל בפסק לא התבונן. ובזה נעשה מוסמך ומקבל תואר מורינו ורב מרנן. עד דלא ידע מאי קאמרי רבנן. סודריה (דין שיעוריה כשק ומרדעת של (חמר) [אלטונא תקח: חמור] גוד (אסיק שמא כשומשמני גמלא בעי קרנ') לית דין צבי למילף) כי צורבא נקטיה תונבא. בדיקנא ביה דלא ידע ברוך מרד"כי לא כשר לא דכי אידכי יומא ולא טהר גברא ניחא ליה בהפקרא. ולאחזוקי נפשיי בגברא רבה. וכי היכי דליהדרי ליה בט"ע כלי אנפוריא משני (לבסומי) בפוריא בכל כי (גוונא) [אלטונא תקח: האי נבגא]. צ"מ אנא לא יהיבנא כרג'. בר מלחך פנכי. וסינוק לא אשכי ובשכי. יומא טבא לגו כסילים. טוב לב משתה תמיד בכלים מכלים שונים. כמשתה אחרונים משתם שמרים ימצו. בפיהם ירצה עד מזעזיהם יקצו. **בבה"כ** צריך להשמר שלא להלכד (ברשות) [אלטונא תקח: ברשת] מנהג ההמון ארשת שפתיהם אתם. מי אדון להם בל מנעו סלה. מלהשיח בפני השכינה בחצר המלך והיכלו דברי בטלה. ואפיי יפסיקו בם קריאת התורה וברכה ותפלה אין חטא ואין מכלים כבוד או"מר כולה. ויתלוצצו הבנים (לא אמון בם) בקרבה בעברם על בתי כנסיות כשרואין מי שפורש מהם ואינו מאזין לדבריה' או גוער בהם באמרם כך נהגו לפניו פ' ופ' רועינו מנהלינו המדקדקים שלא לשנות מנהג קל. ואפי' לעבור על ד"ת מנהגן של ישראל תורה לכן החרש שים ידך על פיך ושים בעיניך קורה. והיית לנו לאב ולכהן מורה. ותורת אבותינו אל תטוש הותרה הרצועה ואין מעכב הדבור. שיחת של ת"ח היא הותרה בצבור כל שכן שאין להרהר אחר מנהגי נגוני חזנים הנם בפיהם שיר עגבים יפה קול כקול הסירים. שכים וצנינים ואפילו ידברו בלעגי שפה ובלתי מבינים. כך נהגו משנים קדמונים:

באומנות צריך שמירה יתירה ומלפול בפח יקוש שטמן היצר אוהב הבצע כפי מנהגו של עולם אין נקי תושב ושכיר לעבודתו נרצע. דין רגליה תבירא ודין מוחיה נפצע. והם שותפים עם הכל לטול מן האמצע וקצר מהשתרע המצע. **לא** תהיה אחרי רבים לרעו"ת את עצמך במרעה שמן חלב ודם מעניי הצאן לרדות אותם בחזקה באונס ולא ברצון כדרך ארץ של האיש העשיר אשר חמל לקחת מצאנו שה אחת מן המאתים משחת וקיצון ויקח את כבשת האיש הר"ש לעשות לאורח החיצון יפיחו קריה אנשי לצון קרבת אלהים יחפצון ואת עמו ינאצון והומכו ככל יקפצון למען ידידיו יחלצון. **אל** תפנו אל האלילים אלהי כסף ואלהי זהב. אילין דמתמנין בכסף ובדהב. וטליתן מ"רדעת חמור של רחיים של יד ליד לא ינקה לא שבתה מדהבה אומרת הב הב. ידיו מלכלכת בד"מים כדי לטהר אשה לבעלה מתלהב ועליו ישליך יהב כי יאמר הלא הוא דרך התגרים חכמתו מכר לו וד"ת מעות קונות לך התר פס ודהב. **אל** יקנא לבך בחטאים. שקרי ושחרוראי ומצלי דינא זייפנים עזי פנים ורמאים גיד ברזל ערפם פעל און בכפם. עושים מעשה זמ"רי זמיר עריצים יענה כחשם בפניהם והנם שולחים הזמר"ה אל אפם. **אשרי** האיש אשר לא פנה אל רהב"ים ושטי כזב לה"ר אונאה נשך ותרבית הוי המרבה לאלו ממלא ומערה לאשפה שבבית כדמשלם שערי מכדא פתח בכד וסיים בחבית. נתן בניו פלטים ובנותיו בשבית הן אלה קצות דרכי ארץ ארץ ארץ הי"ת ברחמיו יורנו מדרכיו ונלכה באורחותיו אין יוצאת ואין פרץ. ויזכנו בביאתן בפרץ:

יח

עליית הדן לכף זכות עם היות כבר נגענו במדה זו בעליה הקודמ' מ"מ ראינו כי טוב לייחד לה מדור בפני עצמה. לגודל ערכה. ויוקר מציאותה. כי רבים מבני אדם נכשלין בה. ואפילו המדקדקים במעשיהם וממצים מדותיהם אינן נזהרין בה כראוי. ולולי זה כי עתה לא רבתה מכת המריבה בבני עמינו משיבי מלחמה שערה. וחרב הקטטה והתגרה היתה שוקטת השב אל תערה ורעה רבה הוסרה. אילו היו הכל אוהבי המדה הזאת היקרה. וטובה גדולה זרע השלום היה בארץ רבה (וסרה) [אלטונא תקח: ופרה]. כי על כן גדול מאד שכרה. על כן נרחיב גבולה קצת מן התלמוד אשר מקורה הערה:

גרסינן במסכת שבת בפרק מפנין א"ר יוחנן ששה דברים אדם אוכל פירותיהן בעוה"ז והקרן קיימת לעולם הבא. ואלו הן כו' הדן את חברו לכף זכות. ת"ר הדן את חברו לכף זכות דנין אותו לזכות. מעשה באדם אחד שירד מגליל העליון לגליל התחתון. ונשכר אצל בעל הבית אחד שלש שנים. ערב י"כ אמר לו תן לי שכרי ואלך ואיזון את אשתי ובני

א"ל אין לי מעות. תן לי בהמות. א"ל אין לי בהמות. תן לי קרקעות א"ל אין לי. א"ל תן לי פירות. א"ל אין לי. תן לי כרים וכסתות. א"ל אין לי. הפשיל טליתו לאחוריו והלך בפחי נפש לביתו. לאחר הרגל נטל שכרו בידו. ועמו משוי שלשה חמורים. אחד של מאכל. ואחד של משתה. ואחד של מיני מגדים (פשוט בעיני שהביא כל משוי הדורון לשכיר שהשהא לו שכרו וש"מ כה"ג לית ביה משום אגר נטר עמ"ש בס"ד שם במקומו) הלך לביתו לאחר שאכלו ושתו. נתן לו שכרו. א"ל בשעה שאמרת לי תן לי שכרי. ואמרתי לך אין לי. במה חשדתני. אמרתי שמא פרגמטיא בזול נזדמנ' לך ולקחת בהן (ולא מצא קונים עדיין. והאיש מיהר ללכת מחמת שהיה עי"כ. והרגל אחריו) בשעה שאמרת תן לי בהמה. ואמרתי לך אין לי. במה חשדתני. אמרתי שמא מושכרת היא ביד אחרים. בשע' שאמרת תן לי קרקעות. ואמרתי לך אין לי במה חשדתני. שמא מוחכרות הן ביד אחרים. בשעה שאמרת תן לי פירות ואמרתי אין לי. במה חשדתני אמרתי שמא אינן מעושרין (ושמא לא הי"ל שהות ביום לעשרם בעי"כ. דטריד טובא) בשעה שאמרת תן לי כרים וכסתות ואמרתי לך אין לי. במה חשדתני. אמרתי שמא הקדיש כל נכסיו לשמים (והקדש מפקיע מידי שעבוד) א"ל העבודה כך היה מעשה הדרתי כל נכסי מפני הורקנוס בני שלא עסק בתורה עד שבאתי אצל חברי שבדרום. והתירו לי את נדרי. ואתה שדנתני לכף זכות. המקום ידין אותך לזכות:

תנו רבנן מעשה בחסיד אחד שפדה ריבה אחת בת ישראל. ולמלון. השכיבה תחת מרגלותיו. למחר ירד וטבל ושנה לתלמידיו. אמר להן בשעה שהשכבתיה תחת מרגלותי. במה חשדתוני אמרנו שמא יש בנו תלמיד שאינו בדוק לרבי. בשעה שירדתי וטבלתי במה חשדתוני. אמרנו שמא מפני טורח הדרך אירע קרי לרבי. אמר להם העבודה כך היה. ואתם כשם שדנתוני לכף זכות. המקום ידין אתכם לכף זכו':

תנו רבנן פעם אחת הוצרך דבר אחד לתלמידי חכמים אצל מטרוניתא אחת שכל גדולי רומי מצויים אצלה. אמרו מי ילך. א"ר יהושע אני אלך. הלך ר"י ותלמידיו. כיון שהגיע לפתח ביתה חלץ תפליו ברחוק ארבע אמות. ונכנס. נעל הדלת בפניהן. אחר שיצא ירד וטבל ושנה לתלמידיו. אמר להם בשעה שחלצתי תפילין. במה חשדתוני אמרנו כסבור רבי לא יכנסו דברי קדושה במקום טומאה. בשעה שנעלתי במה חשדתוני. אמרנו שמא דבר מלכות יש בינו לבינה (ש"מ כה"ג לית בה משום יחוד. ע"ש בח"י) בשעה שירדתי וטבלתי. במה חשדתוני. אמרנו שמא נתזה צנורא מפיה על בגדיו של רבי. אמר להם העבודה כך היה. ואתם כשם שדנתוני לזכות. המקום ידין אתכם לזכות:

כתב מהרש"א אע"ג דאמרו יהא חלקי עם מי שחושדין אותו ואין בו. מ"מ אין אדם רוצה שיהא נחשד. וגם נראה של"א כן יהא חלקי כו'. אלא במי שלא הביא עצמו לידי חשד. אבל בכל הני דשמעתין מתוך מעשיו מביא עצמו לידי חשד. ל"א ר"י יהא חלקי כו'. דלא הי"ל להביא עצמו לידי חשד. ושני התירוצים אמת
ודברים פשוטים וברורים הם:
אמנם האחרון מוכרח. ולא זו בלבד שנוח לו לאדם לדון חברו אותו לזכות כה"ג. אלא שמחוייב להוציא עצמו מהחשד. כמו ששנינו בפירוש (פ"ג דשקלים) שצריך לצאת ידי הבריות. כדרך שצריך לצאת ידי המקום שנאמר והייתם נקיים מה' ומישראל. ואומר ומצא חן ושכל טוב בעיני אלהים ואדם. ואם לא [אלטונא תקח: עשה] כן. נענש. מחמת שבא מכשול לחברו על ידו. שכך אחז"ל שאמר הקב"ה לדוד. על ידך נטרד דואג כו'. הרי כי גם דמו של דואג (שהיה רשע) (היה) [אלטונא תקח: הנו] נדרש מיד דוד. שהכשילו ונתן לו מקום לחשוב רע עליו. ולדונו כמורד במלכות. כי זולת זה באמת לא נראה חטא לדואג. במה שהלשינו לדוד. אלא מחמת שהיה לו לדונו לזכות. בידעו שהוא צדיק. חס ושלום שימרוד על מלכו וחמיו. אם לא מחמת שהיה אוהב דברי בלע. ובודאי רשע גמור היה. אכן מפני שגרם לו דוד שיחשדנו. היה צריך לקבל עליו יסורין בשביל כך. ופשיטא דמ"ש כל שחברו נענש על ידו. אין מכניסין אותו במחיצתו של הקב"ה היינו במסבב לו העון. כענין דוד בפני דואג דווקא. אבל בנקי מה' ומישראל. וחברו חוטא עליו וחומס נפשו. דמו בראשו. וחברו נקי. אע"ג דגבי עובד' דר"ד. דאייתי גרוגרת. עם ראב"א. כ' תוס' שהיה מצטער האומר אנא ענישתי'. משום ה"ט דאין מכניסין כו'. ואע"פ שכל אחד הי"ל דין עליו. לא דמי. אינהו ענשי ליה בהדיא. ומשום גם ענוש לצדיק לא טוב. היא דנגעו בה. וגם אוי לו לצועק כו'. ואעפ"כ גם זה אינו מוכרח שם. אבל מי שאינו עושה דין לעצמו להעניש חברו. ואינו תובע עלבונו. אלא שהקב"ה תובעו ועושה דינו. פשיטא שאין חברו נענש ע"י כך. דא"כ לא שבקת חיי לכל בריה (טוביה חטא זיגוד מנגיד) א"כ בודאי לא נענש דוד אלא מפני שסבב החשד לעצמו. אבל הנחשד בלי שהיה הוא הסבה לחשד. כענין שאמרו במרע"ה. מלמד שחשדוהו מא"א. שהי"ל שונאי חנם. כגון זו ודאי שהם נענשין על ידו. והוא זכאי אשרי חלקו. ואעפ"כ ודאי שאין אדם רוצה שיחשדוהו בכל ענין. כי די בזיון וקצף יגיע לו. ונגעה החי"רף עד הנפש. ולכן שכרו גדול. אם הוא סובל ושמח ביסורין. שומע חרפתו ואינו משיב. אשרי לו ואשרי חלקו. ולפיכך המוציא דבה. אוי לו ולחלקו. מפני שגרם צער ויסורין לנפש נקי וצדיק אע"פ שגרם לו ליטול שכרו חלק טוב. יש צדיקים שאינן חפצים בכך. ואומרים לא הן ולא שכרן ולכן החוט'

בהוצאת לעז על חברו בר עונש הוא אפילו בב"ד. והלה א"צ למחול. ות"ח מצווה לנקום ולנטור כנחש:

ועדיין יש לדקדק קצת בענין הנ"ל. ממה שמצינו בסוטה. שאם לא נטמאה ונקתה ונזרעה זרע ופשט' דמילת' משום דחשדי לה במה שאין בה. והרי היא גרמה לעצמה החשד. וי"ל שעל זה כבר קבלה ענשה. במה שסבלה בזיון גדול (בשקאת) [אלטונא תקח: בהשקאת] מי המרים. לכן בדין שתטול שכרה על שחשדוה ואין בה. כמ"ש אשרי חלקו. וגם יש מקום לדון המסתתרת לזכות שמא כיונה לטובה לעשות כן. כדי שתפקד בבנים (או שילדה בצער. ורצתה לילד בריוח זכרים) וכמ"ש בחנה עה"פ אם ראה תראה: **ובאמת** כמעט בכל דבר. יש לדון אדם לזכות. כמ"ש גם בפנינה ושטן לש"ש נתכוונו. ובכהן וכריב יכול לומר אגיסטון אני בתוכה. כהן וזמר יכול לומר לעקל בית הבד אני צריך. ובפרק' דחסידי גבי אב' אומנא דאתי ליה שלמ' ממתיבת' דרקיע' בכל יומ' כו'. שלח אביי זוג' דרבנן למבדקיה. אזלו לביתיה. (אותינהו) [אלטונא תקח: אותבינהו] אוכלינהו ואשקינהו. ומך להו בסתרקי בלילי' לצפר' כרכינהו ואייתינהו לשוק' למחר סליק ליה לשוק' ואשכחינהו. א"ל לשיימינהו מר כמה שוי (והב לן דמייהו). א"ל הכי והכי שוו. א"ל דילמ' שוו טפי. א"ל בהכי שקלי להו. א"ל דידך נינהו ושקליניהו מנך אמרו ליה במטות' מנך במאי חשדתין א"ל אמינ' פדיון שבוים אקלע להו לרבנן וכסיפא להו מילת' למימר לי: **וכאן** הבן שואל. הלא תלמוד ערוך לא תגנוב אפילו ע"מ למקט ואפיי לשלם כפל. א"כ הויא לה מצוה הבאה בעברה. וי"ל אין אסור אלא גניבה בסתר משא"כ אלו. לא בסתר ובחושך עשו אלא בגלוי. ובעל הבית רואה אותם עושין כך וכיונו רק לבדקו אם יקפיד ויריב. ויקח את שלו בחזקה (כי אז אפילו לר"נ ולבן בג בג דס"ל שבור את שניו ואמור שלי אני נוטל. מ"מ לאו מד"ח הוא ולא מבעיי לרבנן דפליגי עליה ולרייי לא נקה מעון. וכ"ש דלא חסיד הוא) ואז היו מחזירים לו את שלו מיד. וכיון שראו שלא מיחה בידם בקשו לנסותו עוד במידת חסידותו אם אמיתי' היא. ונכונה בידו במדרג' שלמה כי האומר שלי שלי זו היא מדת סדום וכן מצינו בתליסר ביניתי' דאתיין לבית רבי ואשתכחו שבעה מנייהו בי ר"ח. לפיכך לא יפלא הדבר על איש חסיד כזה שינהוג במדה זאת (לפיכך) [אלטונא תקח: הילכך] מעיקרא לאו באיסורא אתי לידיהו כלל מלבד שלא היתה כוונתם להחזיק לעצמן אותן מצעות שהציע להם בהתר: **תו** גרסינן התם רבי ברוקא הוי קאי בשוק' דבי לפט אתא אלי' אתחזי ליה א"ל איכ' בהאי שוקא בר עלמ' דאתי א"ל לא אדהכי והכי את' ההוא גברא דהוה מסיים מסאני אוכמי (שלא כמנהג היהודים כדמוכח עובד' דאליעזר זעירי) ולא רמי חוטי דתכלתא בגלימיה. א"ל

האי ב"ע דאתי הוא קרא ליה ולא אתי לגביה אזל איהו אבתריה א"ל מאי עובדך א"ל זיל האידנא ותא למחר כי אתי למחר א"ל מאי עובדך. א"ל זנדוקנ' אנא (שומר בית האסורין של מלך) ואסרנא גברי לחוד ונשי לחוד. בלילי רמינ' פוריאי (מטתי) בין גברי לנשי כי היכי דלא ליעבדו איסור' וכי חזינא בת ישראל דיהב עכו"ם עינ' עלה מסרנ' נפשאי ומצילנא לה. זימנא חדא אתרמי' נערה מאורסה גבן ויהבו ע"א עינייהו ובע' למנסה אתאי דורדיא ושדאי לה בשפולה ואמינא להו דשתנ' היא. מ"ט סיימת מסאני אוכמי א"ל מתאבל אנא על ירושלי' מ"ט לא רמית חוט' דתכלתא עיילנ' ונפקנ' ביני ע"א כי היכי דלא לידעו דיהודאה אנא דכי הוה מילת' דצניעה ובעו למגזר גזרתא מגלו לי ואמינ' להו לרבנן ובעו רחמי ומבטלי לה ומ"ט כי אמינא לך אנא מה עובדך א"ל זיל האידנא ותא למחר א"ל בההי' שעתא בעו למגזר גזרתא ואמינ' איזיל ברישא ואשמעה להו לרבנן כי היכי דליבעו רחמי עלה דמילתא ולבטלוה אדהכו אתו תרי אחריני א"ל הני נמי בני עלמא דאתי נינהו. אזל לגבייהו א"ל מאי עובדייכו א"ל אינשי בדיחא אנן כי חזינן אינש דעציב דעתיה מבדחינן ליה א"נ כי חזינן בי תרי דאית להו תיגרא בהדי הדדי. טרחינן (במילי דבדיחותא ביניהו) ועבדינן להו שלמא:

עוד מצינו ברב גידל דיתיב בשערי טבילה ואמר הכי טבילן. וכן עבד ר' יוחנן ואמר כי היכי דניהוו לבנות ישראל זרע' שפירא כוותי. וראב"א דמרכיב לכלה אכתפיה ומרקד. וריי"צ בר שמואל מרקד אתלת. ואהניא ליה שטותיה. ואמרו על ריב"א שהיה נוטל בד של הדס ומרקד לפני הכלה ואומר כלה נאה וחסודה:

ואמרו בכל דרכיך דעהו אפילו לדבר עברה וכבר אמרו בת"ח. אם ראית שחטא אל תהרהר אחריו ביום. ודאי עשה תשובה:

ולא זו בלבד. אלא כמעט בשלשה ראשי עברות. לפעמים יש מקום התנצלות לדון לזכות:

הרי מצינו בדוד שבקש לעבוד ע"ז. כדי שלא יתחלל שם שמים. (ואמרו בישראל שלא היו ראוים לאותו מעשה כו') שבואל עבד בפועל מחמת טעות: **ובג"ע** אחז"ל לא היה דוד ראוי לאותו מעשה אלא להורות תשובה (כיוצא בה אמרו במקושש) שאע"פ שכל האומר דוד חט' אינו אלא טועה. מ"מ ח"ה היה בדבר כמש"ה אפס כי נאץ נאצת את אויבי ה' בדבר הזה. ובנות לוט קרינן בהו. וצדיקים ילכו בם. ותמר זנתה ויצאה ממנה מלכי' ונביאי'. ויעל זנתה (עמש"ל בפנת אבן בוחן) ונתברכה מנשים באוהל. שגדולה עברה לשמה ממצוה שלא לשמה. **ובש"ד** [אלטונא תקח: מצינו] שהרג דוד את [אלטונא תקח: הגר] העמלקי. רק מפני ק"ה. ולא היה חייב מיתה בדין תורה. וכך עשה לחמשת בני שאול וכן רצה שאול להמית את יונתן בנו החביב שלא מן הדין וע"ד שאמרו ב"ד

מכין והורגין שלא מן הדין. אלא מפני שהשעה צריכה לכך. וכן פנינה לש"ש נתכוונה במה שבזתה את חנה. שהיה קשה לה כש"ד ונחשב לה לצדקה:

בגזל ובגנבה מצינו בזוגא דרבנן הנ"ל. ורב הונא דלא יהיב שביש' לאריס' (עיין בעליית היסורין בס"ד) ואיוב היה גוזל שדה יתומים ומשביחה: **ואשכחן** לר"ח דלא איפייס מרב. כי היכי דליחות ולגמר אורייתי' בבבל:

והמספר קומי ה"ז מדרכי האמורי ואבטולס בן ראובן התירו לו. מפני שהיה קרוב למלכות. וכן ר"ר האצטרובלי:

כיוצא בו אמרו. ארור האיש שילמד בנו יוונית. ולבית ר"ג התירו להם לספר בחכמת יווני'. מפני שקרובים למלכות היו:

והוא הטעם לפי דעתי שסמך עליו הר"מ. שתקע עצמו לדבר הלכה זו לעסוק בחכמה זו (אבל היה מספיק ללמוד ולא ללמד ולחבר בה ספר) כללו של דבר רחמני לבא בעי. והכל הולך אחר כוונת הלב. כי על כן גדולה עברה לשמה. ומצינו מותר לשנות מפני ד"ש. ובג"ד עבידי רבנן דמשנו במילייהו וריי"בל כזב לרשב"י שנראתה הקשת בימיו. ואבא חלקי' הצדיק. כחש לרבנן דאתו לגביה למבעי רחמי אמיטרי':

וז"ל בשל"ה וכבר נודע. הפעולה שאדם עושה אותה למטה מתעורר לעומתו למעלה. ומי שיש בידו מדה זו. אפילו נרשמים עליו למעלה כמה עונות שעשה. באין מליצים ופרקליטי יושר. ודנין הדבר לכף זכות. ואין כח למקטריגים לקטרג. ראה עד היכן מגעת מדה זו:

ע"כ כל אדם ירגיל עצמו במדה זאת לדון חברו לכף זכות. בכל מה דאפשר. אפילו בדרך רחוק. ונוסף על שמסלק קטטה ונותן שלום בארץ. מרבה כבוד שמים כי כל עברה היא מעוט כבוד השם. ובזה מתרבה כח סיטרא דקדושה והקב"ה חפץ מאד בזה. ולא זו שדנין אותו למעלה לכף זכות. אלא אף בזה העולם הקב"ה מראה לו חבה יתרה. כמ"ש באבא אומני הנ"ל. דהוו מייתי ליה שלמא מרקיע' כל יומא. מה שלא זכו אביי ורבא. ובודאי המעלה הגדולה הזאת שנמצאת בו ביתר שאת ויתר עז היא שגרם לו כל הכבוד והגדול' מישיבה של מעלה. כי אע"פ שנמצאו בו גם מדות אחרות מעולו'. ביחוד בענין הצדקה כנזכר שם ממעשיו הגדולים. מ"מ אין ספק שאביי ורבא גם להם לבב כמוהו באותם המעשים הטובים אלא שבמד' חמודה הלזו (נברא) [אלטונא תקח: גברה] ידו עליהם:

וזכרו בעלי המוסר אדם אחד בא לפני המושל. אמר לו באתי אליך לשאול דבר ששאלתיו תחלה מהבור'. אם תעשהו אשבח אלהים ואודך. ואם לא תעשהו אשבח ה' ואודהו. ואדינך לזכות:

והרוצה לזכות במדה זו בשלמות. צריך ליזהר שלא יהא נמהר לחתוך הדין על חברו. כי מצינו גדולי עולם נכשלו בכך כענין עלי שהשגיח בחנה ושמר את פיה כי הרבתה להתפלל בהיותה מדב' על לבה. ורק שפתיה נעו וחשב למשפט אמתי היותה שכורה. והסכיס לבזותה ולהכלימה הרבה. ואע"פ שהאריך להסתכל ולחשוב על ענינה נפל בטעות גדול. א"כ עאכ"ו אנו חסרי מדע קצרי בינה צרי שכל טוב. כמה צריכים אנו לעיון שלם וישוב הדעת ולהחמיץ הדין היטב. על מעשי איש ופקודתו קודם שנחליטהו. ונוציא לאור משפטו בהמתנה. לא בהשקפה ראשונה. ופעמים רבות באה מריבה בין ב"א ותואנה. על עסקי חנם רק טעות בלשון ומכשול בהבנה. וע"ז אמר החכם אל תצא לריב מהר. פן יחסדך שומע ודבתך לא תשוב. **גם** צריך לשום האדם אל לבו כשישב בדין על חטא חברו ועונו שגגתו או זדונו. נגדו בדברים שבינו לבינו. אף אם ברור הדבר בעיניו שחט' לו בשפתיו או במעלליו ועלילותיו. בלי שנתן לו סבה. להפר אהבה. מ"מ יחמול ויכסה עליו. ויתלה במרירות נפשו מצד אחר. או מתוך טרדה גדולה כמ"ש עה"פ כי העושק יהולל חכם שגרמה לו לדבר קשות בבלי דעת מלין יכביר. ואין אדם נתפם על צערו (ואצ"ל אם טפש הוא ששטותו מצילתו. וכן תלמיד שהורה לעשו' פטור. שתקנתו קלקלתו וע"ה זדונות נחשבות להם כשגגו'). ובפרט אם הוא עון ראשון. צריך לתפוס מדת קונו ולמחקו מיד. והוא שלא יהא ככלב שב על קיאו. ויזכר עוד בעלית השלום בעז"ה לכן אל ימהר לענות לו כאולתו. אלא יענהו רכות להשיב חמתו מהשחי' ברי' אהבתו. ולהניחו מרגזו ומעצבו. וצרת נפשו (ומרירותו) [אלטונא תקח: ומרת רוחו] דאבון לבו. כדרך שמצינו באמהו' הקדושות שלא נחשב להן חטא. מה שלא דברו נכונה מתוך צרת לבבן. שרה אמרה לאברהם חמסי עליך גו' בלי שחט' נגדה. וסבל תוכחתה ולא הוכיח אותה. ורחל דברה ליעקב שלא כהוגן הבה לי בנים. ולפי שנתפעל מדבריה והעציבה. אחז"ל במ"ר שנענש על כך. שא"ל הקב"ה כך עונין את המעוקות. ואצ"ל מאיוב שהכל יודעין מענינו. שלא זו שהרבה להכלים את חבריו השלמים עמו. ובאו לנחמו אצא שרגם את האיקונן כו'. ועכ"ז לא די שלא אבד זכיותיו אלא שחשבה לו צדקה והרשיע את חבריו המעציבי אותו. דאתו לנחומי'. צעורי קמצערי ליה:

וגדולה מזו למדנו ממקרא מלא. שאפילו על מעשה רשע ופשע מוחלט שאי אפשר ללמד זכות בשום פנים. כענין שמעי עם דוד. שהרשיע לעשות אשמה רבה בקללתו הנמרצ'. על חנם ועל לא דבר להטיל דופי (בדור) [אלטונא תקח: בדוד] הצדיק. שלא חטא מעולם לבית שאול. אדרבה שלם לו ולביתו טובה תחת רעה ולא כמו שנהג שאול עמו. שרצה לשלם לו רעה תחת טובה. והיה בידו להנקם ממנו פעמים. ולא אבה. מלבד

מה שדרש דמי שאול ובניו מיד הורגיהם ועשה בהם נקמות ולבני יהונתן גמל טובות ישועות ונחמות. והיה מהראוי לשמעי להוסיף אהבה לדוד. מה גם בהיותו חתן שאול. על כן אין מעשה מכוער ומגונה מזה נגד ה' ואדם. ולא נמצא דבר קשה הציור זר בטבע אדם אכזר. יותר מזה. ועם כל זאת מחל לו דוד. בהיותו בידו לקחת נקמתו ממנו ולשלם לו כפעלו. אעפ"כ המתין לו עד שנתמלאה סאתו ולמד עליו זכות בשעתו ואמר הניחו לו ויקלל כי ה' אמר לו קלל את דוד ומי יאמר מדוע עשית כן הרי דבר נפלא ומתמיה מאד. שתלה חטאו ועונו של שמעי ברצון שמים כי שליח הוא אליו קשה. כאילו עושה רצון שמים בכך. (וכשמתנצל) [אלטונא תקח: וכמתנצל] בעדו שאינו אלא שליח העושה שליחתו. וראוי לשכר ולא לעונש כי כל פעל ה' למענהו. וגם רשע ליום רעה. וכן נהג עם שאול בלמדו עליו זכות וחפש לו התנצלות על רדיפתו אותו על לא חמס. ואמר אם ה' הסיתך בי גו'. ואמרו חז"ל פעמים שבטולה של תורה היא יסודה שנא' אשר שברת. יישר כחך ששברת. ואומר עת לעשות לה' הפרו תורתך:

וכתב החסיד בשל"ה. ומיהו אף שהחיוב לדון חברו לכף זכות מ"מ אם יוכל לבוא לידי ברור הענין. והוא רוצה לבוא לידי בירור לשם שמים כדי שבאם חטא. לקיים מצות הוכח תוכיח אח עמיתך. ולדבר עמו בנחת ובהשקט ושלום. הן שהוא ענין שבין אדם לחברו. והן בענין שבין אדם למקום. אז מצוה עביד ובלבד שיכוין לבו לשמים. וכ"מ באבא חלקיה דשאילו ליה רבנן דאתו לגביה למבעי רחמי. מילתא דתמיהא:

אמנם בחינת **הרע** שבמדה זו. שלא להיות צדיק הרבה. וחסיד שוטה. לומר לרע טוב. כי סופו לומר לטוב רע. כדרך שאירע לשאול שבשביל שהיה רחמן על הרשעים מתחלה. סוף שנעשה אכזרי על הצדיקים ואפילו בל"הר החמור מאד. והזהירו עליו ביותר. אמרו אע"ג דלקבולי לא מבעי. למיחש מיבעי. ונכשל גדליהו ב"א בחסידותו היתרה. וגרם רעה רבה (וכמ"ש בעליית החשד בס"ד) וכן מצינו שנכשלו ישראל בירבעם שהיה מוחזק בעיניהם לצדיק. מפני שהוכיח את שלמה. לפיכך שמעו לו אפי' לעבוד ע"ז. ודנוהו לזכות. דא"ל רשע לצדיק. ח"ו גברא רבא כירבעם פלח לע"ז. וחתמו לו כל מה שרצה. וגרם מה שגרם. גלות ישראל ואבדת הארץ. וחורבן בהמ"ק שיבנה ב"ב. הכל נמשך ממה שמרדו ישראל בבית דוד. היא שהביאה למרוד במלכות שמים. וכמעט בלעונו או"ה חיים. ואנו נתונים לבז (בעמים) [אלטונא תקח: בגוים] קרוב לשנים אלפים. הכל בסבת שדנו ישראל לירבעם לכף זכות. בדבר הגלוי וידוע שאי אפשר לבקש לו זכו'. ועל זה נאמר הוי האומרים לרע טוב גו'. שמים אור כו'. והוא דרכו של יצה"ר לפרוש מצודתו

הרעה הצבועה בצבע טוב מבחוץ. ללכוד בה האנשים ההולכים לתומם. לפיכך אחז"ל הוי ערום ביראה. ונאמר כי יחנן קולו אל תאמן בו כי שבע תועבו' בלבו:

וכתב הרע"ב בפ"ק דאבות על אותה ששנינו והוי דן את כל האדם לכף זכות כשהדבר בכף מאזנים. ואין לו הכרע לכאן ולכאן. כגון אדם שאין אנו יודעים ממעשיו אם צדיק אם רשע. ועשה מעשה שאפשר לדונו לזכות ואפשר לדונו לחובה. מדת חסידות [אלטונא תקח: היא] לדונו לכף זכו':

ויותר על כן כתבו מפרשים. דלא מיירי מתניתין אלא במי שמעשיו סתומים אבל ברשע גמור אפילו אם רואים אותו עושה טוב ידונו אותו לחובה ושלא לשם שמים נתכוין באותו מצוה שעשה במקר' אלא להראות טלפיו כחזיר. כדי שיחזיקוהו לאיש טוב. וכך אמר הנביא היהפוך כושי עורו גו'. גם אתם תוכלו להיטיב למודי הרע. ואמרו חז"ל טובתן של רשעים רעה היא אצל צדיקים ואינה שלמה. וכל שכן שלא יועיל להם לזכות ברשע הידוע וברור. ולומר הנה הוא שליח רע מה' ומה בידו עון חף הוא מפשע חלילה לאל היזכו לפניו במאזני מרמה ותהלה. וכל הרשעים יפטרו עצמן בטענה זו. וכן השתבח סנחריב המבלעדי ה' עליתי. ה' אמר אלי גו'. וכן שונאי דוד אמרו אלהים עזבו רדפו ותפשוהו. ונבוכדנצאר שקראו הקב"ה להחריב ביתו ולהגלות ישראל. אעפ"כ לא זכו בעיניו. וכן אמר על הגוים השאננים אשר אני קצפתי מעט. וגבה מהם חובו. כמו שנעקר נ"נ ומלכותו מן העולם במלאת ספקו. וכן עשה דוד לשמעי אע"פ שחפש לו זכות בעת צרתו. הכניע עצמו והכניס מרדות בלבו לכפרת עונותיו אעפ"כ לא יכול לעשות מרע טוב וגמל לו כרעתו בעת הראוי לפי שת"ח היה שאפילו שגגתו עולה זדון. וא"צ התראה:

והנה יש לתמוה על דרך המפרשים הנ"ל. כי הלא דבר ברור אמר התנא. והוי דן את כל האדם לכף זכות. ולא הוציא שום אדם מן הכלל. אבל יש ליישב הענין עם מה שאמרנו למעלה. שבוודאי יש מקום לדון לזכות אף במי שהרשיע מאד ושלם רעה תחת טובה שהוא נגד טבע כל אדם. אעפ"כ הנה מקום אתי לפתוח בזכותו כנז"ל באמור. רצון ה' המה עושים. ויועיל עכ"פ להחמיץ דינם ולתת להם ארכה בחיין. וכל זה דווקא בישראל. שהן קרוים אדם (ואפילו אינו אלא אדם כל דהו קל שבקלים. מ"מ מצווה אתה לאהוב אותו כנפשך שבעך. כבוד לא ימנעך. ככה תתנהג עם שאתך בתורה ובמצות זה חסדך את רעך) ובדברים שבין אדם לחברו. משא"כ בעובדי אלילים. כירבעם וחבריו ושונאיו של הקב"ה פשיטא דלא איירי בהו תנא דידן:

נמצא כללו של דבר שלשה מדות הן בעליה זו. אחת במי שברור וידוע לנו שהוא צדיק גמור. צריך לדונו לכף זכות בכל אופן. אפילו ראינו שעבר עברה (בלילה בסתר

במקום שאין ח"ה) חיוב הוא לכסות עליו כי נתן מכשול לפניו. ככתוב בשוב צדיק וגו' ונתתי מכשול לפניו וכתוב וכשל גם נביא עמך הלילה. ות"ח שסרח אין מנדין אותו (אבל במקום שיש ח"ה אין חולקין כבוד לרב) ומי שמעשיו סתומין. או בינוני שמעשיו שקולין. צריך להכריעו לכף זכות. ומדת חסידות היא במקום שהענין סובל ההכרעה לזכות. וברשעות גדולה. שאין [אלטונא תקח: שם] מקום ללמוד זכות ממש. אם הוא בדברים שבין אדם לחברו. מ"מ טוב הוא לתלות זכותו במה שהסיתוהו מה' ונפקא מנה להגין עליו לפי שעה (ואפילו בש"ד כענין יואב עם אבנר ועמשא. שהמתין לו דוד ולא נפרע ממנו מיד) אבל סוף סוף צריך שיקבל דינו ולשלם לו כמפעלו בעוה"ז. כשיש דין למטה. רק לא יעשה דין לעצמו (ביחוד כשיש לו לצדיק לתלות עלבונו בעונו. כענין דוד. שיסבול ויאריך אפו לרשע עד בוא יומו וזמנו. להפרע חובו מבעל דינו) אך הרשע הגמור ומפורסם. אסור לדונו לזכות. ומצוה לדונו לחובה. אפילו כשעושה לעינים טובה. ואצ"ל בעובדי ע"א שכל חסדם כציץ השדה אמר הכתוב עם נבר תתברר וגו':

לפיכך אם ראית אדם כשר הבדוק לך פוסע פסיעה גסה. כענין ר"י בן נקוסא הוי מלמד עליו זכות. כמו שאמרו לו אלמלא יהודה ב"ן את שכל מעשיו לשם שמים. וכ"מ ביונתן בן עמרם בענין אחר דומה. מכל שכן שלא תהפוך קערת כוסף המדות החמודות על פיה הפך ומחה. לפגום כל מעשה הבריות כמעשה ציד הרמאי שאינו מדבר בשבחה של עולם ופוסל במומו. חנף על נקי יתעורר לתת דופי בבן אמו. אפילו אם רואה חברו אינו רוצה ליהנות מכבוד תורה. ובורח מן הכבוד. רשע יראה וכעס אומר גס רוח הוא. תמיד בכל אופן ימצא לו עלילות דברים להטיל ארם קנאתו וזוהמתו. בנפש נקי צדיק יודע נפש בהמתו. עאכ"ו כשמרגיש שיוצא לחברו איזה תועלת גופני או נפשי. ממעשיו הנאים מיד מתמלא חמה זומם רשע לצדיק וחורק עליו שניו. לחרוש עליו רעה לעשות מיום לילה. תחלה בא עליו בעלילה. לשחוק וללעוג עליו מרבה להכיל. בכל עת מדנים ישלח. לירות במו אופל לישרי לב כמתלהלה היורה זקים חצים ומות. כן איש רמה את רעהו. ואמר הלא משחק אני אבל לא יחרוך רמיה צידו. כי קרוב יום אידו. ואם דברי נרגן כמתלהמים והם ירדו חדרי בטן רשעים תחסר אם בפידו. שניו יחרוק ונמס תאות רשעים תאבד עיניו יראו כידו. ישמח צדיק בה' מגן בעדו. חפץ ה' יצלח בידו:

יט

עליית הודאה והלל לה'. תנן שילהי ברכות על כל מדה ומדה שמודד לך. הוי מודה לו במאד מאד. ומה יפה ונעים נסמכה פרשה זו לשלפניה. כי כמו שצריך לדון חברו לכף

זכות בכל ענין שאפשר. אף אם נראה שחטא לו. מ"מ מחויב כל אדם מישראל להפוך בזכות רעו מאד. עאכ"ו שחיוב הוא להצדיק דיני בוראו בכל אופן וזהו שכפל התנא הלשון במאד מאד ואל יהרהר אחריו. אל אמונה ואין עול צדיק וישר הוא בכל דרכיו וחסיד בכל מעשיו. ורחמיו על כל מעשיו. אף כי על האדם הלז. אשר עשאו מנהיג עולמו ורודה בכל בריותיו. שעיני השגחתו והשקפתו עליו לטובה בכל דבר. אף אם יקרהו אסון ושבר. פן יפגעהו בחרב ודבר. או בכאב אנוש אשר גבר. אשרי הגבר שעל ה' אלהיו יש לו סבר. כמש"ה בה' אהלל דבר באלהים אהלל דבר. ונאמר חסד ומשפט אשירה גו':

וכך שנו חכמים כשם שמברכין על הטובה בשמחה בלב שלם ובנפש חפצה. כך צריך לברך על הרעה. בטוב לבב בדעת מיושבת ומרוצה. כי באמת אין שום רעה אמתית. היורדת מן השמים אל ארץ תחתית. רק מה שגורם האדם רעה לעצמו בארץ חיים נתן חתית. אבל כל מה דעבד קב"ה לטב. את הכל עשה יפה בעתו. והכל טוב מאד בזמנו בשעתו. וכבר הארכנו מזה בחצר הבית הקדוש. ובכמה מקומות מחדריו. על כן אין מהצורך להאריך כאן עוד בזה. גם אין המכוון בעצם לבאר כאן מהחיוב שעל האדם לשבחו ולהללו יתב' ולברך בשמו. על כל הטוב אשר גמל עמו. מהיותו במעי אמו. עד אשר גדלו ורוממו חזקו וחכמו. ורוח ה' מפעמו. ומנהלו שומרו וצלו. לילו ויומו. בשכבו וקומו. ובהתהלכו לתומו. ינחהו במעגלי צדק למען שמו. עד לכתו לבית עולמו (וכבר נזכר במקומו. בית אל ימצאנו ובשער הבחינה ויזכר עוד בעז"ה):

אמנם בחינת הרע בכאן. קשה הציור כמעט נמנע. ולכאורה מירמיה ודניאל יש ללמוד קצת מציאות. למניעת ההודאה. במקום שנראה מתנגד לאמת. אפילו להקב"ה לא חנפו כמ"ש רז"ל עה"פ ויברך עזרא את ה' האלהים הגדול. מאי הגדול. רב מתנה אמר. האל הגדול הגבור והנורא ואתיא כדריב"ל. דאמר למה נקרא שמן אנשי כנה"ג. שהחזירו עטרה לישנה. אתא משה ואמר האל הגדול הגבור והנורא. אתא ירמיה אמר גוים מרקדים בהיכלו. איה נוראותיו. לא אמר נורא. אתא דניאל ואמר גוים משתעבדים בבניו איה הן גבורותיו. לא אמר גבור. אתו אנשי כנה"ג. ואמרו אדרבה זוהי גבורת גבורותיו. ואלו נוראות נוראותיו. זוהי גבורתו שכובש את כעסו ונותן ארך אפים לרשעים. ואלו הן נוראותיו. אומה אחת איך יכולה להתקיים בין שבעים אומות. ורבנן (ירמיה ודניאל) היכי סמכי אדעתייהו ועקרו מה דאמר משה. א"ר יצחק ב"ר אלעזר. מתוך שיודעין בהקב"ה שאמתי הוא. לפיכך לא כזבו בו. הרי מפורש הדבר שנביאי ה' לא מצאו חזון מהי להודות לו ולשבחו במה שאינו נראה לעינים. גם החכמים תמכו בידיהם. לומר

שיפה עשו שלא כזבו בו. עם שלפום ריהטא נראה דלית הילכתא כירמיה ודניאל בהאי. איברא לכי מעיינת לאו הכי הוא. דהא מסקנא לא סלקא הכי. לפום מאי דמהדר תלמודא אטעמא דמילתא. וקשה ג"כ להחליט הטעות לשני נביאים. שסגנון אחד עולה לשניהם. אבל באמת נראה לי דלא פליגי אנשי כנה"ג עליהו ודניאל גופיה נמי מאנשי כנה"ג הוה אלא הכל לפי הזמן. כי לעולם ירמיהו ודניאל לפי זמנם. כן עשו. ודברו נכונה מאחר שישראל בגלות ובהמ"ק חרב. ראו כי טוב להעלים תוארים ההם. אשר לא יצדקו אז. לפי מחשבת בני אדם. ובטלום מפני תרעומת המינין שלא ילעגו למו לומר איה גבורותיו ונוראותיו. עם שבודאי לא נעלם מהנביאים הקדושים הא דאמרי אנשי כנה"ג אדרבה כו'. מ"מ לפי השעה לא יתכן. לפי שהיו בגולה תחת יד או"ה. אכן אנשי כנה"ג שהחזירו העטרה לישנה. זה היה מעשה. כשחזרו ישראל לארצם וישבו על אדמתם לבטח ובנו בהמ"ק ומדוע לא יחזרו אז לומר כלשון הראשון שיסד משה. וכ"ש עכשיו שהראה הקב"ה שנית ידו הגדולה. לקבץ פזורי הגולה מתחת יד או"ה ולשוב לבנות רחוב וחרוץ וזה פשוט מאד. עד שיקשה צריכה למימר. אלא משום שעדיין היתה יד מלכי או"ה תקיפה עליהם. בתחלת בית שני. ככתוב ובצוק העתים וכנזכר בדברי עזרא ונחמיה. ותבואתנו מרבה למלכים. ועל גויותינו מושלים. והיה עולה על הדעת. שעדין לא הגיע עת דודים להחזיר העטרה לישנה. שלא היתה אלא פקידה בעלמא לזה הוצרכו לבאר. שעם כל זה הן הן גבורותיו ונוראותיו. שזה יספיק להחזיר העטרה. מאחר שמ"מ לא היו כבושים עוד תחת או"ה בגלות. אבל כל זמן שלא יצאו מגלות בבל. מודו אנשי כנה"ג דשפיר עבדי רבנן. איברא אנן אאנשי כנה"ג סמכינן ועבדינן כוותייהו. אחר שנתננו ה' לרחמים. בעיני מלכי העמים. כך נ"ל ברור וישר הדבר בעז"ה:

חזרנו לענין ולמדנו. שעם היות כולנו חייבין בכבודו של מקום להודות לו ולברכו. בכל עת ופגע אשר יקרה כה וכה. מכל מקום בדברים הנוגעים לצבור. ודאי שאני כי אז ודאי נחת רוח הוא לפני המקום. כשעומד צדיק גבור חיל ואוזר (כגבור) [אלטונא תקח: כגבר] חלציו לתבוע צרכי צבורו הנתונים בצרה ישכון על מפרציו. ללמוד עליהם זכות ביד חזקה. ולא יודה לרבו לקיים גזירתו יתב' להפגיע בהם מדה"ד הקשה. כענין שמצינו במרע"ה שהרבה והפציר בתפלה ובקשה. כשא"ל הקב"ה ועתה הניחה לי ויחר אפי בהם ואכלם. ולא הניחו עד שהחלהו. ומסר עצמו למיתה עליהם ואמר מחני נא מספרך. וזכה שנקראו ישראל על שמו עמך ולא זז הקב"ה עד שקראו למשה עמו. ככתוב ויזכור ימי עולם משה עמו וכן. בתחלת שליחותו לפרעה. תפס מדה זאת:

ומה שאמרו רז"ל שנענש על שאמר למה הרעות לעם הזה וגו'. ואמרו שא"ל חבל על דאבדין ולא משתכחין. אברהם יצחק ויעקב לא הרהרו אחר מדותי אע"פ שבאמת אינו דומה צורך היחיד. ולבקש טובת עצמו. לצורך רבים ובקשת תועלתם ותקותם כמו שאמרנו. זהו מפני שהיה לו לידע שהבטחת הקב"ה לטובה אינה חוזרת. ולא איש אל ויכזב. ולא אדם הוא להנחם. אבל כשמדת הדין מתוחה. בלי שקדמה הבטחה (ביחוד כשהחטא גורם) צריך פרנס הדור למסור נפשו על צאנו שלא למסרם לטבחה. ולהמציא להם פדות ורוחה וכענין שעשה יהושע וענה עזות (כמ"ש בסמוך) ולא נענש:

וכך עשה דוד ואמר תהי נא ידך בי ובבית אבי. ובעמך לא למגפה. וזכה למלכות ברית מלח עולם וכן מצינו בגדעון שאמר למלאך שדרש שלומו בשם ה' וענהו קשות. ואמר לו אם ה' אתנו ולמה מצאתנו כל זאת וגו' והושב לך בכחך זה והושעת את ישראל מכף מדין. וכן ישעיה אמר איה גבורותיך המון רחמיך ומעיך אלינו התאפקו:

ואפילו במדת הדין של מעלה עצמה מצינו כזאת. כדגרסינן פ' נגמר הדין. א"ל אביי לרי' דימי האי קרא במערבא במאי מוקמיתו ליה. אל תצא לריב מהר. פן מה תעשה באחריתך בהכלים אותך רעך ריבך ריב את רעך וסוד אחר אל תגל. בשעה שא"ל הקב"ה ליחזקאל לך אמור להם לישראל. אביך האמורי ואמך חתית. אמרה רוח פסקונית לפני הקב"ה. רבונו של עולם אם יבואו אברהם ושרה ויעמדו לפניך. אתה אומר להם ומכלים אותם. ריבך ריב את רעך. וסוד אחר אל תגל. ומי אית ליה רשותא כולי האי. אין דאמר ר"י ב"ח שלש שמות יש לו. פסקון אטמון סגרון. פסקון. שפוסק דברים כלפי מעלה. אטמון. שאוטם עונותיהן של ישראל. סגרון. כיון שסוגר שוב אינו פותח:

תו גרסינן אמר ר"נ אמר רב. מאי דכתיב תחנונים ידבר רש. זה משה. ועשיר יענה עזות זה יהושע. מ"ט אי לימא משום דכתיב ויציקום לפני ה'. ואר"נ בא וחבטן לפני המקום. אטו פנחס לא עבד הכי. והכתיב ויעמוד פנחס ויפלל וגו'. וא"ר אלעזר כו' מלמד שעשה פלילות עם קונו. בא וחבטן לפני המקום אמר על אלו יפלו עשרים וארבעה אלף מישראל. אלא מהכא למה העברת העביר את העם הזה את הירדן. משה נמי מימר אמר למה הרעות לעם הזה. אלא מהכא ולו הואלנו ונשב בעבר הירדן:

ויש לתמוה מאי עדיפותיה דיהושע ממשה. דקרי ליה עשיר. ולמשה רש ולא עוד אלא שמשה רבו נענש על דברי תחנונים. ויהושע שענה עזות לא מצאו עון ולא השיגו עונש. כלפי לייא ועולם הפוך מוחלפת השטה. תחתונים למעלה ועליונים למטה. אבל הענין הוא הכל לפי השעה והזמן גורם. שכל זמן שישראל בגלות ואין עת רצון משחקת. אז צריך לדבר תחנונים והמעט שדבר משה בלשון עז נחשב הרבה לפי השפה והענין. בפרט

אחר ששלחו השי"ת אז והבטיחו על הדבר. אף שבאמת לא הגדיל בפיו דבור עז ושפת יתר כיהושע. לפי ששיער בעצמו שלא יתכן שיצא עתק מפיו ביותר מטעמים הנ"ל. וע"כ נחשבים דבריו תחנונים בערך דברי יהושע שהקשה לדבר. ומה שנקרא רש ע"ד יש מתרושש והון רב. ומחמת מצב דורו אז היה רש שלא יכול להרחיב פיו ולשונו בלשון עז. מפני שעדיין לא הגיעה שעת רחמים ועת רצון. לפיכר אפי' על מה שדבר כהוגן נענש מפני שתפס לשון תרעומת. ולא היתה תפלתו תחנונים כפי צורך השעה. אבל יהושע עשיר היה לפי זמנו ומקומו ושעתו. שכבר היו ישראל על אדמתם ושכינה שרויה ביניהם לכן יכול לענות עזות שכך היה דבר ראוי לפי העת והעונה הטובה ולבו של יהושע גס בה בשכינה. כעבד לפני המלך בחצרו והיכלו משא"כ משה. אף כי בתחלת שליחותו חוץ למקומו וחוץ לזמנו מלבד שהשי"ת שלחו כנ"ל וזה נכון:

וגרסינן בפ' האשה. תחלת דבר ה' בהושע כו' א"ל הקב"ה להושע חטאו ישראל. הי"ל לומר. בניך הם. בני בחוניך. בני אברהם יצחק ויעקב. גלגל עליהם מדת רחמיך. לא די שלא אמר כך אלא אמר לפניו רבש"ע כל העולם שלך הוא. העבירם באומה אחרת. אמר הקב"ה מה אעשה לזקן זה אני אומר לו קח לך אשת זנונים וילדי זנונים וגו'. וילך ויקח את גומר בת דבלים כו' ותהר ותלד בן וגו' לאחר שנולדו לו שני בנים ובת אחת א"ל הקב"ה להושע לא הי"ל ללמוד ממשה רבך שכיון שדברתי עמו פירש מן האשה אף אתה בדול עצמך הימנה אמר לפניו רבש"ע יש לי בנים הימנה ואיני יכול להוציאה ולגרשה א"ל ומה אתה שאשתך זונה ובניך בני זנונים ואין אתה יודע אם שלך הם אם של אחרים הן כך. ישראל שהם בני. בני בחוני בני אברהם יצחק ויעקב אחד מארבעה קנינים שקניתי בעולמי. ישראל תורה שמים וארץ ובהמ"ק כו'. ישראל שנאמר עם זו קנית. ואתה אמרת העבירם באומה אחרת. כיון שידע שחטא התחיל מבקש רחמים על עצמו א"ל הקב"ה עד שאתה מבקש רחמים על עצמך בקש רחמים על ישראל שגזרתי עליהם שלש גזרות בעבורך עמד ובקש רחמים ובטל את הגזרות והתחיל וברכן שנאמר והיה מספר בני ישראל כחול הים אשר לא ימד ולא יספר והיה במקום אשר יאמר להם לא עמי אתם יאמר להם בני אל חי ונקבצו (אלטונא תקח: בני אל חי. ונקבצו) בני יהודה וגו' וזרעתים לי בארץ ורחמתי את לא רוחמה ואמרתי ללא עמי עמי אתה:

ובפרק ר"ע דרש רבא. מה דכתיב לכו נא ונוכחה יאמר ה' כו'. לעתיד לבא א"ל הקב"ה לישראל לכו נא אצל אבותיכם ויוכיחו אתכם ויאמרו לפניו רבש"ע אצל מי נלך אצל אברהם שאמרת ידוע תדע ולא בקש רחמים עלינו. אצל יצחק שברך את עשו והיה כאשר תריד ולא בקש רחמים עלינו. אצל יעקב שאמרת אנכי ארד עמך מצרימה ולא בקש

רחמים עלינו. אצל מי נלך. עכשיו יאמר ה' אומר להם הקב"ה הואיל ותליתם עצמכם בי אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו. ואמר רב שמואל בר נחמני (אר"ז) [אלטונא תקח: אר"י] (עד) [אלטונא תקח: מ"ד] כי אתה אבינו כי אברהם לא ידענו וישראל לא יכירנו אתה ה' גואלנו וגו'. לעתיד לבא אומר הקב"ה לאברהם בניך חטאו. אומר לפניו רבש"ע ימחו על קדושת שמך אמר לא בסבי טעמא. אמר אימא ליה ליעקב דהוה ליה צער גידול בנים אפשר דבעי רחמי עלייהו. א"ל בניך חטאו א"ל רבש"ע ימחו על קדושת שמך ואמר לא בסבי טעמא ולא בדרדקי עצה. א"ל ליצחק בניך חטאו אמר לפניו רבש"ע בני ולא בניך בשעה שהקדימו לפניך נעשה לנשמע קראת להם בני בכורי עכשיו בני ולא בניך ועוד כמה חטאו כמה שנותיו של אדם שבעים שנה דל עשרים דלא ענשת עלייהו פשו להו חמשין דל עשרין וחמשא דלילותא פשו להו כ"ה דל תרתי סרי ופלגא דצלויי ומיכל ודבה"כ. פשו להו תרתי סרי ופלגא. אם אתה סובל את כולם מוטב. ואם לאו פלגא עלי ופלגא עלך ואי תימא כולהו עלי הא קריבת נפשי קמך פתחו ואמרו כי אתה אבינו אומר להם יצחק עד שאתם מקלסין לי קלסו להקב"ה ומחוי להו יצחק קודשא בריך הוא בעינייהו מיד נושאים עיניהם למרום אתה ה' אבינו גואלנו מעולם שמך (באור מאמרים אלו עיין בעליית התוכחה בעזה"י):

ובפרקא דחסידי בעובדא דההוא גברא דאיחייב נגידא בבי דינא דרבא משום דבעל נכרית. נגדיה רבא ומית אשתמע מילתא בי שבור מלכא בעי לצעורי לרבא. אמרה ליה איפרא הורמיז אמיה דשבור מלכא לברה לא להוי לך עסק בהדי יהודאי דכל דבעון ממרייהו. עביד להו. אמר לה מאי האי. א"ל דבעו רחמי ואתי מיטרא. א"ל ההוא משום זימנא דמטרא הוא. לבעו האידנא בתקופת תמוז. וליתי מיטרא. שלחה ליה לרבא כוין דעתך ובעי רחמי וייתי מטרא בעא רחמי ולא אתא מטרא. אמר לפניו רבש"ע. באזנינו שמענו אבותינו ספרו לנו פועל פעלת וגו' ובעינינו לא ראינו. אתא מטרא עד דשפוך מרזבי דמחוזא לדגלת. אתחזי ליה אבוה בחלמא. אמר מי איכא דמטרח קמי שמיא כולי האי. קום ושני דוכתך דרתחי עלך מן שמיא. שני דוכתיה. למחר אשכחיה לפורייה דמרשם בסכיני. ובפ' הזרוע רבא נזוף הוה. והא דאענש רבא משום דלא צורך רבים הוה אלא לצרכו ולהנאתו בלבד. הטיח דברים כלפי מעלה. ושמואל הנביא דעבד הכי שלא לצורך. דכתיב הלא קציר חטים היום אקרא אל ה' ויתן קולות ומטר גו'. התם אע"ג דלאו צורך גשמים הוא צורך גדול היה להוכיח את ישראל כמ"ש. ודעו וראו כי חטאתכם רבה: **והא** דאיתא תו התם. לוי גזר תעניתא. בעא רחמי ולא אתא מימרא אמר לפניו רבש"ע עלית וישבת במרום ואין אתה מרחם על בניך. אתא מטרא ואטלע. א"ר אלעזר לעולם

אל יטיח אדם דברים כלפי מעלה. שהרי אדם גדול הטיח דברים כלפי מעלה ואטלע. ומנו לוי ואע"ג דצורך צבור הוה י"ל כבר הרגיש בעל התלמוד עצמו שזה לבדו אינו כדאי. לכן הקשה והא גרמא ליה. והא לוי אחוי קדה קמיה דרבי ואטלע. ומשני הא והא גרמה ליה כלומר זה ודאי לא היה מספיק להענישו כך. שהרי ודאי יפה עשה במה שבקש צרכי ישראל בזרוע. אלא שאעפ"כ היה לו להשמר בלשונו. ולבקש רחמים בלשון רכה ותחנונים. כי בלא"ה הקב"ה עושה רצון יראיו. וצדיק גוזר והקב"ה מקיים. אבל לא כשהדור אינו ראוי ולא כדאי. ואז צריך להרבות בריצוי תחנונים ולשפוך תפלות כעתר להתנהג עמהם לפנים משורת הדין. ולא להטיח דברים קשים כאילו שורת הדין נותנת. לעשות רצונו וחפצו. לפיכך המתינו לו עד שנכשל עוד בדבר ונפרעו ממנו:

ונ"ל ליישב הענין היטב בס"ד. כי י"ל הלא בודאי לא היו שני מעשים אלו בזמן אחד. ר"ל שהטיח דברים כלפי מעלה. ואחוי קדה. ואם אחר זמן אחוי קדה. א"כ מנ"ל דהא והא גרמא ליה. ואי איתא. הו"ל לסבול עונש בפיו ובשפתיו. ומה ענין עונשו היות צולע על שחטא בשפתיו. אבל הענין הוא שנענש משום דאחוי קדה שאינה ראויה אלא למלך הכבוד בביתו והיכלו. משא"כ עתה שנסתלק למרום והוא עצמו מה שהכשילו פיו בהטיחו דברים כלפי מעלה. שעלה למרום ואינו מרחם על בניו. ואמנם שורת הדין חייבה זאת שיסתלק למעלה ולא יפנה אל בניו. מפני שחטאו וע"כ בעונם גלו. לכן במה שנענש על עשיית קדה. בה עצמו הראו לו בחדא מחתא שחטא בלשונו. בהטחת דברים שלא כהוגן כי בגלות ובעת שעון הדור גורם אין הצדיק רשאי לבטוח על זכותו. ולדבר קשות כלפי מעלה אע"פ שעושה לצרכי צבור התלוים בו:

ונ"ל זפ"ה אל תבהל על פיך ולבך אל ימהר להוציא דבר לפני האלהים כי האלהים בשמים גו' וקשה הלא את השמים ואת הארץ הוא מלא ומלא כל הארץ כבודו. אלא ה"פ שאין כל העתים שוים ובזמן שהאלהים בשמים מסתלק למעלה. יהיו דבריו מעטים כמש"ל במשה רבינו ע"ה בס"ד:

כ

עליית ותרנות בפב"ה שאל ר"ע את ר' נחוניא הגדול. במה הארכת ימים. א"ל מימי לא קבלתי מתנות כו' ותרן בממוני הייתי. כתב הריס"ל אין הכוונה לוותר ולבזבז. דהא אדרבה ארז"ל ת"ח מדקדק אפי' בפחות משוה פרוטה (לא ידענא מנליה הא. ואם אמרו צדיקים ממונם חביב עליהם כו'. זו לא שמענו. והיא מדת בן נח. שנהרג על פחות משוה פרוטה. אמנם ודאי יש לאדם לחוס גם על פחות מש"פ שלא ילך לאבוד. כמו שיש

ללמוד מאותה שאמרו שמא תאבד לו מחט ואתי לעיוני בתרה מלשון חכמה שלהם ז"ל למדנו בהלי ד"א שאפילו מה שאינו שוה פרוטה יש לאדם להיות חס על שלו. אבל לדקדק בכך עם בני אדם. אין זו מדת ת"ח) אלא הענין שיהיה נדיב במקום שראוי לו להתנדב. וישקול דבר זה במאזנים של תורה. וילמוד מיעקב אע"ה. שהיה ציקני. ויותר יעקב לבדו. ואחז"ל ששכח פכים קטנים כוי ומצינו במקום אחר שהיה ותרן אין כמוהו. כמ"ש רז"ל אשר כריתי לי. מלמד שנטל יעקב כל כסף וזהב שהביא מבית לבן. ועשה כרי ואמר לעשו טול כרי זה. בשביל חלקך במערה לכן ממנו ילמוד האדם שלא יפזר לריק ושלא לצורך. ובמקום מצוה כגון צדקה ושאר מצות התלויות במעות. כגון לקנות רב חבר וספרים. יהיה ותרן גדול. ואדרבה כל מצוה שקונה אותה ביוקר. הרי זה מעולה. והזוהר נתן סימן. חנם בלא מצוה. כי הקליפה בהפקרא ניחא לה. על כן יבזבז בשביל מצוה. ואין להניח שום מצוה בשביל דמיה שהרי ר"ג לקח אתרוג באלף זוז. ובתנאי שלא יבזבז יותר מחומש (אע"פ שכ"כ קצת פוסקים. לא פשיטא לי כולי האי. דל"א המבזבז אל יבזבז יותר מחומש. אלא לענין פזר נתן לאביונים. ואף בזו יש לנו דברים בגו (ש"י סס"ג) דלאו כל אפיא שוין. איברא במצוה עוברת. פקפקתי במו"ק (סתרנ"ו) דילמא מיחייב למיתב אפילו כולי ביתיה. דל"א דל"צ אלא לענין צדקה או כשיש לו כדי קיום המצוה. ודאי א"צ לתת כל אשר לו בעד הדור מצוה. אמנם ודאי היכא דמיעני לגמרי לא אמינא. שהעוני חשוב כמיתה. לכן נראה שאין לבזבז כל נכסיו על מצות עשה אחת. אע"פ שעוברת. (ועמ"ש באבן בוחן לענין עקירת ל"ת. משום כדי חייו. ושם החמרנו עליו אפי' שיצא נקי מנכסיו. רק בתנאי. שלא יהא בו משום פקוח נפשות. דהיינו שימצא לפחות די פרנסתו ע"י קבלת צדקה וג"ח מאחרים. וכאן לענין בטול מ"ע. אינו חייב להיות עני בשביל קיום מצוה גרידא (ר"ל שאין בה כרת. אבל פסח ומילה נ"ל שהן דומין בזה לל"ת. שצריך אדם לתת כל הון ביתו באהבת המקום כדי לקיימן. אע"פ שמצינו שהעמידו חכמים דבריהם גם בהם בשו"ת) מ"מ חומש או עישור (ולשום) [אלטונא תקח: ושום] שיעור לדבר וקצבה קבועה ע"פ חז"ל לא שמענו עד כה. וע"ש עוד (ולענין הדור מצוה עיין רחוב שה"מ):

ובגמרא במערבא אמרי שליש משלו מכאן ואילך של הקב"ה (פירש"י עד שליש משלו דהיינו אותו שליש שיוסיף בהדור מצוה. משלו הוא שאינו נפרע לו בחייו. כדאמרינן היום לעשותם. ולא היום לטול שכרם. מכאן ואילך. מה שיוסיף בהדור יותר על שליש. יפרע לו הקב"ה בחייו) צריך פירוש לפירושו. ונ"ל דהכי הוא שאם מקיים האדם מצוה בצמצום. אע"פ שכשרה בכל שהיא. כגון אתרוג כזית למר או כביצה למר והוא גרוע

ושפל. אלא שכשר בדוחק עם שיוצא בו בדעבד ובשעת הדחק. היינו שאין מצוי לו אחר. או שהוא עני שאי אפשר לו להוציא מעותיו על המצוה בריוח. אז יש לו שכר מצוה בודאי. מ"מ לא נתנו חכמים דבריהם לשיעורין. במי שמוצא ומצוי לו וסיפק בידו לעשות מצוה כמאמרה בהדורה כי לאדם כזה לא די שאין לו שכר על מצוה שמקיים בדלות ובזלות אלא שתבואהו קללה תחת ברכה. ובמארה הכתובה הוא נארר וארור נוכל ויש בעדרו זכר גו' הקריבהו נא לפחתך גו'. וכן למדנו מן התורה מן הראשון אשר הקריב מנחה להי' מפרי האדמה שלא שעה אל מנחתו ולא חשבה מאומה. וגרם האבדון לו ולדורותיו כליון ומהומה. לפיכך מי שיש לו. מחויב להוציא בהדור מצוה עד שליש וזה נחשב בקרן המצוה. ואין זה תוספת. כי חיוב גמור הוא כאמור שאין לה שכר בעוה"ז. אבל מה שמוסיף על שליש. זהו שבח ופירות שהשביח את המצוה יתר על העיקר. לפיכך אוכל גם הוא משכרה שהרויח ביתר שאת ויתר עז השתדלותו במצוה עצהי"ט. ויש לו פירות בעוה"ז. והקרן קיים לעוה"ב. וע"ע בחלק הדרושים ובבית נתיבות ובעלית הבטחון ממעלת הויתור. ויזכר עוד בעז"ה בעליית הנדיבות. (כי בויתור. ראוי אדם להקרא נדיב) ובה"ל צדקה:

אכן בחינת הרע שבמדה זו המוותר לרשעים ועובר על לא תחנם. (ויש ללמדה מדרכי המקום ב"ה. שכל האומר הקב"ה ותרן כו'. אלא מאריך אף. וגבי דיליה וכן נהג דוד המע"ה עם יואב ושמעי) והמאבד ממונו בחנם. הרי הוא בועט בברכתו של הקב"ה. ויבואר עוד בעז"ה בעליית הפזור. שאין כאן המקום בעצם:

כא

עליית הזריזות ז"ל ס' מעלות המדות:

בני בואו ואלמדכם מעלת הזריזות. דעו בני כי מעלת הזריזות היא מדה חשובה. לפי שמתחילת ברייתו של אדם. לא נברא אלא להיות זריז במעשיו ובדרכיו. כענין שנאמר. ויהי האדם לנפש חיה. מאי חיה זריזתא. ואמרו חז"ל באגדה. עשאו עבד מכודן לעצמו. שאם אינו יגע אינו אוכל. ראה מה שכתוב בענין. ויניחהו בגן עדן לעבדה ולשמרה. וכי עבודה ושמירה היה צריך. אלא כדי לזרזו. וכן הוא אומר עובד אדמתו ישבע לחם. ומרדף רקים ישבע ריש. שכל היגע ועמל לעבוד את שדהו. הרי הוא משביע את נפשו. ומי שהוא רודף ומרדף אחר הריקי' שאינן טורחין ואינן עוסקין במלאכתן. הרי הוא מתרושש. וכל מי שהוא בעל מלאכה. ונתעסק במלאכתו. ונשתכר בה שהעשיר וקונה עושר ונכסים. אל יניחנה וילך. אלא ישתדל להתעסק במלאכתו כל ימי חייו. ואל יתבייש:

שכך אמרו חכמים ז"ל באגדה גדולה היא המלאכה. שכל מי שהוא עסוק במלאכה. אין ידו חסרה פרוטה לעולם. וכל מי שאינו עוסק במלאכה. סופו להתחייב בנפשו. כיצד היה בטל ביום א' ביום ב' ביום ג'. ואין לו מה יאכל. והיו לו מעות של קודש ואכלן. הרי זה מתחייב בנפשו. מי גרם לו להתחייב בנפשו. על שלא היה עסוק במלאכה:

ועוד אמרו גדולה היא המלאכה. שכל מי שהוא נהנה שוה פרוטה מן ההקדש מעל. והפועלים עושים מלאכה במלאכת הקודש ונוטלין שכרן משל הקדש. ועוד אמרו גדולה היא המלאכה. שכל הגוזל את חבירו שוה פרוטה. יוליכנו אחריו אפילו למדי. ופועל שהיה עושה מלאכה עם בעל הבית. אפילו לכותבת. אפי' אחת מהן יפה דינר אוכל ואינו בוש:

בני בואו וראו כמה חשובה מדת הזריזות. שכן ממנין את האדם הזריז במלאכת המלכים. והוא ששלמה משבח ואומר חזית איש מהיר במלאכתו לפני מלכים יתיצב וגו'. ואמר להו רבא לרבנן במטותא בעינא מנייכו. ביומי ניסן וביומי תשרי עסקו במזונייכו. כי היכי דלא תיתו לידי זילותא:

ומן הזריזות לשמור אדם את ממונו ואינו מפקירו. ואינו מוציאו לבטלה. אלא בשעת הצורך. ופוקד שדותיו וכרמיו בכל יום. לידע מה הם צריכים. שכך אמרו חז"ל מאן דסאיר נכסיה. משכח איסתריא. ומצינו שאביי היה רגיל לפקוד את כרמיו תמיד. פעם אחת פגע באריסו שהיה הולך. ומוליך חבילות זמורות ועצים על כתיפו. ואמר לו אנה אתה מוליך אלו העצים. והשיב האריס אני מוליכם לבית אדוני. ואמר לו כבר קדמוך רבנן. שאמרו מאן דסאיר [אלטונא תקח: נכסיה] משכח איסתירי שאלמלא שפגעתי (לך) [אלטונא תקח: בך]. היית מוליכם לביתך:

גדולה היא מדות הזריזות. שאם הרגיל אדם את עצמו במדת הזריזות בימי הנערות. יהיה זריז והולך אפי' בזקנותו. כענין שנאמר חנוך לנער על פי דרכו וגו'. ולא עוד אלא שאם ראית בנך נוהג במנהג הזריזות בין במלאכתו בין בהליכתו בין בכל ענייניו. אל תאמר מעתה (אין) [אלטונא תקח: איני] צריך לזרזו תמיד תוסיף לזרזו במלאכתו. שכן מצינו בהקב"ה שאמר לו למשה רבינו. וצו את יהושע וחזקהו ואמצהו. ואמרו חכמינו ז"ל אין צו בכל מקום אלא זרוז. שאין מזרזין אלא למזורזין. ודעו לכם בני שכל מי שזריז לעשות מלאכתו ומתכבד בו. מלאכתו מכבדת אותו. שכך אמרו חז"ל גדולה מלאכה שמכבדת בעליה. וגדולי החכמים היו נושאין כלי אומנותן על כתפיהן והיו מתכבדין בה. והיו אומרים גדולה מלאכה שמכבדת בעליה. הלא תראו בני מה שכתב במדת הזריזות. והון אדם יקר חרוץ. כלומר היקר שבהון האדם ומדותיו. החריצות שהוא הזריזות:

וכל מי שמשתדל לעשות מלאכתו ועניניו בזריזות. בידוע שמתעשר כענין שנאמר ויד חרוצים תעשיר. ולא עוד אלא שמוצא קורת רוח בעולם ומדשן ביתו מכל טוב. כענין שנאמר ונפש חרוצים תדושן:

ולא עוד. אלא שידו מושלת בכל. כענין שנאמר. יד חרוצים תמשול:

ומהו הזריזות. שיהא אדם נזהר מתחלה ועד סוף. שלא תבוא תקלה. או דבר שאינו הגון לידו. ושיהיה משתדל להוסיף על ממונו. כמו שאמר חכם אחד. ממבחר הטובות. הזריזות וההשתדלות. ואל יתרשל לעשות מלאכתו ועניניו. ואם יאמרו לו לעשות דבר. מזדרז לעשותו מיד. כמו שאמר חכם אחד. מן הזריזות. לשמור מה שצוית. ולעזוב מה שלא צוית. ואמר אחד אבוד תועלת הזריזות. טוב מהתרשלות. מה שיהיה בו ריוח ותועלת. ומן הזריזות שיהא אדם מתקן את ביתו. מכל מה שיצטרך לו. בעניני הפירנוס והכלכול בטרם הצורך ובשעה (שהסחורות) [אלטונא תקח: שהתגרות] בזול. הולך וקונה ממנו. ומוכרו בשעת היוקר. או מוליכו במקום שמוכרין אותו ביוקר. ואינו מתבייש להשכיר עצמו. לכל מלאכה שיוכל להשתכר בה ממנה. שכך אמרו חז"ל. פשוט נבילתא בשוקא ושקול אגרא. ולא תימא גברא רבה אנא. ואמר חכם אחד. הזריז מי שלא ימנעהו נאותו בטובה מעשות לאחריתו. ואמר אחד. הזריז מי שלא יטרידהו רוב הטובה. מחשב באחריתו. ולא רוב הדאגה בתלאתו מבקש עצה להנצל ממנה:

גדולה היא מדת הזריזות. שכל זמן שאדם זריז לעשות מלאכתו ועניניו בזריזות נכסיו מצליחין ולא עוד אלא אפי' אם היה רש מתחלה. אין עניותו וחסרונו מתעכב עמו. כענין שנאמר מעט שנות מעט תנומות וגו'. מה כתוב אחריו ובא כמהלך רישך וגו'. ודעו לכם בני. שכל זמן שאדם מתעסק לעשות מלאכתו ועניניו בזריזות הרי הוא מצליח בכל ענינים ואם מתעצל לעשות מלאכתו ועניניו לא יצליח לעולם:

בני הוו זריזין וזהירין לעשות כל ענינכם בזריזות ובהשתדלות. ואל תאמר כבר נגזר עלינו מן השמים. מה שעתיד לבוא עלינו. ומה לנו עוד להמית את עצמנו. ולהמית גופינו כדי לחזר אחר טרפנו. ומן השמים ירחמו עלינו. כבר אמר חכם אחד מי שאבד הזריזות לבטחונו על הגזר דין. ימהר להביא לנפשו היזק גדול ואמר כי העצלות הוא עקר רוע מזלם. ואינן נותנים אל לבם. כי העצלות שבם הביאם למה שהם במיעוט הטרף והפירנוס:

אמנם הוו זריזין וזהירין שלא לעשות דבר מעניניכם על הדרך המהירות כי דבר זה אינו מן הזריזות. אלא שהוא קלות ושטות כי מן המהירות. לא יצא דבר מתוקן לעולם. וממתון. יתקנו הענינים ויזדמנו הבקשות. ואמר חכם אחד מדת החריצות טובה. כשתהיה בכח

הנפש. ולא תראה בפועל מהרה. אז תהיה ראויה שתקרא חריצות. ואמר אחד מי שרכב על סוס המהירות אינו (בוטח) [אלטונא תקח: בטוח] מן המכשול:

וכשם שהזהרתי שתהיו זריזין וזהירין לעשות מלאכתכם ועניניכם בזריזות. אזהירכם עוד שתהיו זריזין וזהירין בעניני התורה והמצות. לעשותן כתקנן ובזריזות. עם המלאכה שאתם עוסקין בה שכך אמרו חז"ל. יפה ת"ת עם ד"א. שיגיעת שניהם משכחת עון וגו'. ואמרו חז"ל הזריזין מקדימין למצות מנלן מאברהם שנא' וישכם אברהם בבוקר וגו'. וכל מי שזריז וזהיר בתורה ובמצות. הן משמרין אותו בעולם הזה. ולא עוד אלא שמלמדין עליו זכות לעולם הבא כענין שנא' בהתהלכך תנחה אותך. בשכבך תשמור עליך והקיצות היא תשיחך לעתיד לבוא. ודעו בני שכל זמן שאדם קובע עת לתורתו ועת למלאכתו שניהן מתקיימין בידו. שכך אמרו חז"ל אם אין קמח אין תורה. ואם אין תורה אין קמח. ועוד אמרו שונה אדם שתי הלכות שחרית. ושתי הלכות ערבית. ועוסק במלאכתו כל היום. מעלין עליו כאילו קיים כל התורה כולה. וקיים והגית בו יומם ולילה. מכאן היה ר' שמעון בן יוחאי אומר לא נתנה התורה להדרש אלא לאוכלי המן. מפני שלא היה להן צורך לא למלאכה ולא לסחורה הא כיצד היה יושב ודורש. ולא היה יודע מהיכן הוא אוכל ומהיכן הוא לובש ומתכסה. הא לא נתנה התורה לידרש אלא לאוכלי תרומה. אמור מעתה שהתורה מתקיימת עם המלאכה והמלאכה מתקיימת עם התורה לפיכך צריך לו לאדם להתעסק בתורה ובד"א ביחד שמתוך כך שניהן מתקיימין בידו ואמרו חז"ל אהוב את המלאכה ושנוא את הרבנות (וצריך) לכם בני להיות זהירין וזריזין להתעסק בתורה ולחזור עליה כדי שלא תהא תורתכם משתכחת מכם שכן כתוב במגילת סתרים אם תעזבני יום יומים אעזבך. ואמרו חז"ל באגדה אשרי תלמיד חכם המשמר תלמודו בלבו כדי שיהא לו מה להשיב לפני הקב"ה ליום הדין ועוד אמרו אשרי מי שבא לכאן ותלמודו בידו וצריך לו להיות זהיר וזריז ורץ לעשות את המצות שאם באת מצוה לידו יעשה אותה מיד שנא' ושמרתם את המצות. אל תקרי המצות אלא המצות. כדרך שאין מחמיצין את המצה כך אין מחמיצין את המצוה. אלא מצוה הבאה לידך אל תחמיצנה. ואמרו חז"ל חביבה מצוה בשעתה. שהרי בקרבן עולה ויורד. מביא מיד עשירית האיפה. ואין ממתינין אותו עד שיעשיר ויביא כבש בן שתי סלעים. וכן הקטר חלבים ואיברים כל הלילה ודוחין את השבת. ואין ממתינין להן שיקרבו למוצאי שבת ואמרו חז"ל וצוו לעשות המצוה בזריזות. והוי עז כנמר ורץ כצבי וגבור כארי לעשות רצון אביך שבשמים. לכן בני הוו זהירין וזריזין במצות ובתורה לעשות כל עניניכם בזריזות. שכל הזריז הרי זה משובח ואלהים יצליחנו בה ברחמיו אמן. ועדיין צריכין אנו לדברי

בסא"צ. ז"ל **הזריזות** היא מדה גדולה לתורה ולמצות. וגם לענין תקנת העולם הזה. והיא מדת הצדיקים לעבודת הבורא יתב'. ואמרו רבותינו ז"ל זריזין מקדימין למצוות והנה תראה בא"א בענין עקדה שנא' וישכם אברהם בבוקר וגו'. ואע"פ שהיה קשה לו לשחוט את בנו יחידו. עשה רצון הבורא יתעלה בזריזות להשכים בבקר. ומי שעושה מעשיו בזריזות. בזה הוכחה גדולה שהוא אוהב בוראו כעבד האוהב אדוניו ומזרז בעצמו לעשות רצונו כי הזריזות תלוי בלב האדם. כשאדם מפנה לבו מכל מחשבות האחרות שיש בו ותופס מחשבה אחת. אז הוא מזדרז בלי ספק שיצליח. כמו כן עשה אברהם. שהסיר מלבו אהבת בנו. ואחז רצון בוראו ונתבטלה אהבת בנו. מפני אהבת הבורא יתב' ועל כן נזדרז להשכם. כי היתה דעתו קשורה בחשק גדול באהבת הבורא יתב'. על כן נשבע לו הקב"ה לזכור העקידה. כי יש בן אדם העושה בעבור אוהבו דבר קשה לו מאוד ולבו נוקפו לעשות. אבל אברהם ויצחק שניהם עשו מחפץ לבם כי מדרגת האהבה היתה גדולה מאוד בלבם. ושניהם נתדבקו עם השם יתב' (בדיעתם) [אלטונא תקח: בידיעתם] עד שנתיחדו ביחוד גדול. כי כל כוונתם היתה לפרסם יחוד הבורא יתברך בעולם ולישר בני אדם לאהבתו. ובעת שעשו באהבה עבודת השם יתב' ומצותיו. נתבטלה אהבת גופם ונתדבקה דעתם באהבת הבורא יתב' יוצר עולם לכן עשו שניהם בזריזות:

ואתה צריך לדעת כי מדת הזריזות היא תחלה לכל המדות. כי אין אדם יכול להיות תמיד על הספר. כי צריך לאכול ולישן ולעשות צרכיו. לכך צריך זריזות וזהירות לחזור לספרו ללמוד. ואל יחשוב עוד היום גדול. והשנה גדולה כי על זה אמרו חז"ל אל תאמר לכשאפנה אשנה. שמא לא תפנה ולא תשנה:

גם אל יאמר אדם עת ערב הוא כבר. איך אלך ללמוד. אצטרך לעמוד מיד להתפלל. כי טוב שעה אחת ללמוד. ואפי' דבור אחד מכל דבר שבעולם. ועל זה נאמר אוטם אזנו משמוע תורה. גם תפלתו תועבה וכן כתוב טוב לי תורת פיך מאלפי זהב וכסף. אמר הקב"ה טוב לי שעה אחת שאתה עוסק בתורה. מאלף עולות שעתיד בנך שלמה להקריב לפני:

אמר ר' פנחס בן יאיר זריזות מביאה לידי נקיות. נקיות לידי פרישות. פרישות לידי טהרה. טהרה לידי קדושה. קדושה לידי יראת חטא. יראת חטא לידי ענוה. ענוה לידי חסידות. חסידות לידי רוח הקודש. רוח הקודש לידי תחיית המתים. תחיית המתים לידי אליהו. בא וראה כמה גדול כח הזריזות. שמביא לידי המדות הללו לכן יהא אדם זהיר וזריז לכל המצות. לרוץ אל הספר להשכים ולהעריב:

מדת הזריזות היא תכשיט לכל המדות. והיא מתקנת כולם:

ועתה יש לי להזכיר דברים שנוהגים תמיד ב"א להתעצל בהם. אדם צריך לראות שום דבר בספר. יהיה (זריז) [אלטונא תקח: צריך] לחפש הענין שתחפוץ. ותהיה זריז לילך ולשאל מי שיודע הדבר. אם יבוא עני לביתך לבקש לחם אל תאמר לא אוכל לילך ולהביא הלחם אך תלך בזריזות להביא. אם תבוא ליטול ידך. ויש לך מים מועטים או מאוסים. או אם הכלי אינו כשר כל כך כגון שיש בו סדק ואתה רעב לאכול אל תביאך תאוותך. להקל בנטילה. אלא הזדרז להביא מים וכלי הראוי לנטילה:

וצריך זריזות ביותר שלא ישהה נקביו גדולים וקטנים. אפי' רגע אחד. שלא יעבור על בל תשקצו. גם המשהה נקביו. מביא עליו חלאים גדולים. וצריך זהירות וזריזות לשמור עצמו בנקיות. שיהיו בגדיו נקיים. וגופו נקי לרחוץ פי טבעת אחר שעשה צרכיו. שאי אפשר להתנקות בלי מים. גם צריך זריזות לעושה צרכיו בלילה על מטתו. אם רוצה לשתות מים שיקום ויטול ידיו. וילך למקום נקי ויטול ויברך על המים תחלה וסוף. אם הוא על מטתו ושומע קול רעם. או רואה ברקים שיעמוד ויטהר ויברך:

גם צריך לקום ממטתו. ולהעביר תנומה מעפעפיו. ולהשכים ללמוד תורה:

וצריך זריזות לפרוש ממעשיו הגרועים. כגון הקנאה והשנאה והרהורי נשים. כל אלה צריכים זריזות גדול ביותר מאד ולהטות כל מחשבות אחר רצון הבורא ית':

אם יבא לו שום צער באיבוד ממונו. או במיתת אוהבו. או יסורין. צריך זריזות מאד במחשבותיו לזכור אהבת צור עולמים. לבטל הצער מלבו. להיות לבו זך להצדיק האל ית' בדיניו ולהתאמץ במעשים טובים ולהתחזק בכח כוונתו לאל עליון. כללו של דבר יבדוק אדם בצערו איזו עבירה הוא רגיל בה. וימהר לעשות גדרים להזהר ולהשמט מאותה עברה. גם יבדוק עצמו באיזה מצוה הוא רפוי. כגון אדם בטלן יבין מתחלה שהביטול בא. מדברים בטלים. מי שקובע עצמו לדברים בטלים. הוא מתבטל מתורה מתפילה ומכל טוב ויסתלק מן האנשים המרבים דברים בטלים. ולא יתחבר עמהם. זה יש לו רפואה לחולי:

וכן יעשה לכל המדות הגרועות. יבין מתחלה על היסוד הגרוע ויהרוס אותו. ויסיר מעיניו החשך המחשיך אור נפשו ולכל זה צריך זריזות להסתלק כי אם יתעצל לשרש המדות. אז יעשו בלבו ענפים עד שלא יוכל לקצצם:

ויהיה זריז לבקש שלום ולרדוף אחריו. שנאמר בקש שלום ורדפהו. ויהיה זריז לבקש ידיעת התורה וידיעת הבורא יתב' דכתיב נרדפה לדעת את ה'. וכן אמרו חכמים הוי גולה למקום תורה. ויהיה זריז לבקש צדקה. דכתיב צדק צדק תרדוף. וכתיב שמעו אלי רודפי צדק מבקשי ה':

וצריך זריזות לכתוב ספרים אשר הוא צריך ללמוד מהם. או כשיראה או כשישמע דבר חדוש. יהיה זריז לכתוב. ולא ימתין עד שישכח מלבו. א"ר יהודא בן תימא הוי קל כנשר וגבור כארי לעשות רצון אביך שבשמים. ראה איך הזהירו לעשות עצמו קל וגבור על המצות. וכן אמר דוד חשתי ולא התמהמהתי לשמור מצותיך וכן דרשו רבותינו ז"ל ושמרתם את המצות. אל תקרא מצות אלא מצות אם תבא מצוה לידך לא תחמיצנה אלא עשה אותה מיד:

וצריך מאוד קלות וזריזות וגבורה להִלחם נגד הרשעים. להיות אביר לב כמשה רבינו ע"ה שאמר שימו איש חרבו על ירכו. ובפנחס נאמר. וירא פינחס ויקח רומח בידו. לכן הזהר בעצמך להיות זריז מאד להפרד מחברת רשעים שלא להיות בעצתם ובהסכמתם ועל הכל צריך זריזות לעשות תשובה. יחיש ולא יאחר בדרכי תשובה. ולא יהא שעה אחת רשע לפני המקום יתב':

ראה איך משרתי המלכים והשרים הם זריזים בשליחותם ובעבודתם כ"ש שיש ליזהר לעשות עבודת מלך מלכי המלכים הקב"ה:

אע"פ שהזריזות טוב מאד. יזהר שלא ימהר בעבודתו יותר מדאי. כי הרוכב במהירות הוא קרוב מאד להכשל. וכן מי שהוא רץ במהירות הוא נופל. ולא יתכן לתקן מעשה מתוקן. אבל במתון. יתקנו הענינים. וכן אמרו רבותינו הוו מתונים בדין. והזריזות שיהא ניעור מלבו ויקיץ מחשבותיו ויקלו איבריו למלאכתו. אך לא ימהר בשום ענין וכל אלו הענינים צריכים חכמה גדולה. מתי ימהר ומתי יאחר. ואע"פ שמדת הזריזות טוב מאד מיהו לא יהא זריז לרדוף אחר תאותיו ולטרוח אחר הנאותיו ולרדוף אחר מעשיו הרעים. כי כאשר הזריזות לענין התורה. מביא את האדם למעלה עליונה. כך הזריזות לענין העבירות. מביא האדם לשאול תחתית. וכאשר צריך זריזות לתורה. כך צריך זריזות לענין העולם הזה. שיהא זהיר במלאכתו. ויש הצלחה גדולה למי שעושה ענייו בזריזות. לכן בן אדם תהיה זריז לשני עולמים ועשה מלאכתך שהוא צרכי העוה"ז בזריזות כדי שתִכנס מהרה למלאכת שמים:

וז"ל הר' ישעי' סגן לויה זהיר נקרא הזהיר בשעת מעשה (ובחינת הרע בזהירות. הוא שלא תרבה להזהר עיין חתימת ספר לח"ש ח"א) וזריז קודם מעשה. כי זריזים מקדימים. ושניהם שייכין הן בסור מרע והן בעשה טוב. הן שיהיה זהיר בסור מרע ויהיה זריז ויקדים עצמו בסייגים ובשמירה יתירה שלא יבא לידי שום איסור הן חמור הן קל. הן איזה מדה ממדות רעות. והן בעשה טוב. איזה מצוה ופעולה טובה ומדה טובה יהיה נזהר בשמירתה. ויהיה זריז ומקדים להביא עצמו לידי טוב הזה ויעשה הדבר בזריזות

ובשמחה. ועל זה אמר יהודה בן תימא הוי גבור כארי ולא יתן מנוחה רגע אחד שיהא מקום ליצר הרע להסית ולהדיח. וגבור כארי הוא כענין איזה גבור הכובש את יצרו שהזכיר בן זומא. ויש לפרש הכתוב אשר יעשה אותם האדם וחי בהם. פירוש כענין לנפש חיה (הנ"ל בדברי סמה"מ) שיעשה בחיות ובזריזות ולא בעצלתים. כשיש באדם רוח עצלות ועצבות שהוא כח החצוני. המכביד כל אבריו של אדם באופן שאין כח בו לקום ממטתו לעמוד לתורה ולתפלה וכן בשאר המצות. ואז איבריו כאילו מתים. אבל יעשה אותם האדם שיגבר כארי. ע"י דבקותו בה' אלהים חיים. ואז וחי בהם. וגם כן קרוב לענין שפירש"י בעשרה דברים הנאמרים בכוס של ברכה. ואחד מהן חי. פרישק"ו בלע"ז. כלומר שהוא בריא. ולא הופג טעמו. והכל ענין אחד:

ואמרו חכמי החקירה. הזריזות הוא להתיישב בכל הענינים. שתעיין עת שתתן. ותמנע. ועת שתעשה ותאמר טוב שתתאחר לעשות. וכשתחל תעשה מיד. משתקדים לעשות ותאחר להשלים. מי שיהיה זריז. לא יתחרט טובת העוה"ז והבא בעושר ובזריזות. והשני משובח מהראשון. בשהוא סבתו בעצם. העולם שלל הזריזים. ודאגת הפתיים. השם יתב' בחסדו יזכנו להיות מהזהירים וחרדים לדבריו. וזריזים במצותיו. אמן:

כב

עליית הזכירה לקוח מס' הנכבד אורחות צדיקים כשמו כן הוא צדיקים ילכו באורחותיו. ישאו מדברותיו ועם היותו (כולל) [אלטונא תקח: כלול] הרבה מס' ח"ה השר ואדון לכל בעלי ספר חכמת המוסר גם לקח משארי ספרי חכמה זו שקדמוהו. והבאנו דבריהם בכמה מקומות מחבור זה (ובענין הזכירה ביחוד עיין בעליית הבחינה ובחשבון הנפש ובחלון צורי) על כל זה לא נפיל מכל דבריו ארצה. ולא נכחד אמרי קדוש. אף אם יהיו כפולים ומכופלים. כבר אמרנו שאין אנו חוששים לכך בחבור זה. שכך חובתנו וכך יפה לנו לתקנת העולם בכלל. ולהנאי ותועלי עצמנו וצאצאינו וחברינו ותלמידינו ואוהבינו הנעימים השלמים אתנו בפרט לא נעלים דבר אחד מכל (פניני) [אלטונא תקח: עניני] ספיר' גזרת ספרינו המחוכמים. אשר נתנו נפשם על החכמה המוסרי' להועיל לזולת' בכל לבבם ובכל כחם אשרי להם ואשרי חלקם בחיים האמתי' כי אין לך מדה טובה הימנה. להיות שוקד על טובת ותקנ' חביריו כאהבת נפשו. וגם בטוח האדם האוחז בזה. שיועיל (לנפש ותחלה) [אלטונא תקח: לנפשו תחלה] המתפלל על חברו והוא צריך לאותו דבר. הוא נענה תחלה. ויקיים בעצמו התקוששו וקושו קשט עצמך. ואח"כ קשט אחרים. ואם עשו דבריו פרי תנובה. להשיב רבים מעון ולהחזירם בתשובה אזי

מובטח הוא שאין חטא בא על ידו. כמ"ש המזכה את הרבים כו'. ואיה הנאה גדולה מזו. וטובה חשובה ויקרה ממנה. על כן בה החזקתי ולא ארפה מבטן אמי אנחנה. ולא אשוב ממנה. ועל העוזר האמיתי ונותן ליעף כח. אשליך יהבי יחזק ידים רפות ויאמץ לבבי. לקראת המלאכה לצאת ידי חובתה כהלכה כראוי וכישר בעיניו ואל יצל מפי דבר עד מאוד כי לדברו יחלתי. ולמענהו במלאכה הכבדה נטפלתי אך לזאת יחרד לבבי בראותי אבני קודש ספרי המוסר כאבני גיר מנופצות. עלו כולם קמשוני הט"ס לא נכרו בחוצות. כסו פניהם חרולי שגיאות המעתיקים. וגדר אבניהם נהרסה באשמת העוסקים במלאכ' שמים. לא לשם שמים רק לעשות קורדם לאכול וקופיץ לפרנסה על כן לא נזהרו בה עינם לא חסה. כי אין עינם כי אם על בצעם במלאכת ההדפסה על זאת ידוו כל הדווים. מי נתן ספרי ישראל הקדושים לבוזזים ולמשסה. ומה אדבר במר לי ובזה לא יחשך כאבי. והנני דואג להווה על ספר או"צ הלז (וכמקרה רעהו הטוב בס' מעלות המדות. שגם עליו עברה כוס ההעתקה מצאוהו צרה וצוקה) שאני עוסק להעתיקו. כי נלאיתי להגיהו ומסופקני אם אוכל לרפוא לו ולגהות ממנו מזור. בכל מקום אשר יצטרך על ימין לגזור. כי הרבו פצעיו חנם ומכותיו צמתו וקשים לחזור. עם כל זה לבי לא נסוג אחור מלבוא לעזור ואשנס מתני לחגור אזור. לחבוש שברי איברי ספרי רופאי הנפשות הנחלות והשבורות ככל אשר יורני המלמד להועיל יתברך יתמוך לבי להגיע לבאר ולחבר ורכוש יבזור. חוטי תכלית לטוות ולשזור. עת לקרוא ולתפור בגדי מלכות שמים לאחות בצע אמרת קדוש ישראל ולא להיות אחור נזור:

הזכירה היא מדה שאין העולם יכול להתקיים בלתה. כי כל משא ומתן של העולם הזה הכל תלוי בזכירה כי לא היה אדם מאמין לחברו או מלוה לו אם לא היה זוכר. וכל העינים שבעולם כגון מקח וממכר אם היו שוכחים דבריהם לא היו יכולים לעשות מקח וממכר או לעשות תנאי ביניהם בלא זכירה. ואין צריך להאריך בזה כי הדבר ידוע לכל. **לכן** יקח אדם זאת המדה להשתמש בה לענין הזכירה כי הזכירה היא גדר לאמת. היאך יזכור נדריו שנדר לקיים. יש דבר בינו ובין חבירו. יזכור הענין ולא ישנה דבריו גילה לו דבר סתר וצוה לו שלא לגלות. יזכור צוויו ולא יגלה. לוה מן חבירו מעות. או שאל ממנו כלי ביתו. יזכור כמה מעות לוה ממנו. וידקדק בחשבונו. וישלם הכל:

ומי שיש לו עסקים רבים וטרוד צריך ליזהר מאד שלא ילוה מעות. או שלא ישאל ענינים מן ב"א כי כיון שהוא טרוד. ישכח הכל ולא יזכור. גמל לו חבירו טוב. יזכור כדי שיוכל להשיב לו. ולענין הצדקה צריך לזכור העניים ולהעלות ללבו דוחקם, ומתוך כך יעזור

להם ואם יבא להעיד בבית דין. על מה שראה וידע. צריך האדם שיזהר מאד מאד שיזכור ולא יפחות ולא יוסיף על מה שראה:

ראה איך הזהיר הקב"ה על הזכירה. שנאמר השמר לך פן תשכח את ה' אלהיך. לבלתי שמור וגו' וזהו דבר גדול. הזוכר את הש"י בכל מעשיו. וכן אמר דוד. שויתי ה' לנגדי תמיד:

הזכירה היא מעלה עליונה והוא כלי שמחזיק כל המצות וכל התורה. בציצית נאמר למען תזכרו את כל מצות ה'. בתפילין נאמר למען תהיה תורת ה' בפיך. ולזכרון בין עיניך. וכתיב וזכרת כי עבד היית במצרים. ושמרת ועשית את החקים האלה. וכיון שהכל תלוי בזכירה יש לי לכתוב שלשים דברים שתזכור בכל יום שני פעמים. ותכניסם בעמקי הלב ובמחשבותיך. לא תזכרם בפיך בלבד. אך תכתבם על לוח לבך ואז תהיה עבודתך מקובלת לפני המקום ב"ה. ותשא חן וחסד לפניו:

הזכירה הראשונה. שתזכור איך הוציאך הבורא יתברך מאין ליש וזכור הטובה שעשה עמך מעודך עד היום הזה. ואיך גדלך ונשאך על כל בריות וכל זה עשה לך. ולא שהיה חייב לעשות לך אלא בחנם עשה לך. ומרוב חסדיו גמל לך כל זה ובעבור זה אתה חייב להודות לבורא יתברך:

השני שיזכור חסדי השם ית' שהוא שלם באיבריו. ואם היה חולה אבר אחד. ובא רופא וריפא אותו כמה היה נכנע ומחזיק טובה לרופא ההוא. ק"ו שיעשה כן לפני הש"י שעשהו שלם:

השלישי שיזכור חסדי הש"י שנתן בו חכמה ודעת. אם הוא היה שוטה. ומקרע כסותו כמה היו עניניו מקולקלים. ולא היה נחשב למאומה ואם היה רופא מרפא שטותו כמה היה ראוי לשבחו. ק"ו הבורא יתברך:

הרביעי שיזכור הטובה שנתן לו האל ית' שנתן לו תורתו הקדושה. להורות לו דרכיו הישרים. להגיע לעבודת האל ית' ומתרצה בה להודות אל אדון העליון. ובה הגיע לאור באור החיים ליהנות מזיו השכינה:

החמישי שיזכור רחמי האל יתברך, שריחם עליו לתת תורתו הטהורה בידו. ואילו מלך בשר ודם שלח לו כתב וקרא כל הכתב. והיה בו דבר שלא הבין. כמה יהיה מצטער על זה שלא היה יודע מה שציוהו המלך ואין ספק אם היה במקומו אפלו קטן מן הקטנים. שהיה יודע לפרש לו. מה שלא הבין. היה ממהר ללכת אליו ולא היה מתבייש. כל שכן שיעשה כן בתורת אלהינו:

הששי שיזכור אם יש בו שום דבר מה שיעבור בו על שציוהו יוצרו ויחשוב על זה שכל הדברים שברא הבורא יתברך הם עושים מצותו. החמור נושא משוי. הסוס והשור חורשים. ואין שום יום שמורדים באדוניהם. השמש עושה בכל יום. מה שציוהו האל ית'. ואם יום אחד שלא היה זורח והיה חושך. כמה היה נפלא בעיני העולם. או אם האדמה אינה נותנת יבולה ופירותיה. היו כל העולם מתים. ועתה ראה שכל הדברים עושים שליחותם. ואיך לא יתבייש האדם. להרגיל איבריו שנבראו לשמור התורה והוא משנה אותם. ומרגיל איבריו לעבור על התורה:

השביעי שיזכור בעניני העולם. עבד שראה אשר אדונו מיטיב עמו. ומספיק לו צרכיו. כמה צריך אותו עבד לקבל עליו מורא אדונו ואהבתו ושיכנע לפניו. ושישתדל בכל כחו. שימצא חן בעיני אדונו. ק"ו שיקבל האדם עליו עול מלכות שמים. ויחשוב עצמו כעבד נכנע לפני רבו. ואל יראה בעצמו שום שררה וגאוה:

השמיני שיזכור כל עבדי המלך איך הם זריזים ומשתדלים בעבודתו ואם עבדי המלך יעשו מעשה המלך. דבר שצריך חכמה ועצה. הנה יפנו לבם מכל דבר. וישימו כל מחשבותם וחכמתם לעשות ענין המלך בתבונה ובחכמה. ובכיון בכל לב אשר יוכלו לעשות. ואם יבא לשבח המלך ולהחזיק לו טובה על הטוב שעשה לו. הן אם יכתוב לו כתב. או יעמוד אצלנו על פה. יחפש בלבו לשון צח ונאה לשבח בו המלך. ק"ו שיעשה כן לפני מלך מלכי המלכים. שישים כל כוונתו בעבודת השם יתברך לעשותה כהלכתה וליפותה. והנה כל מעשה בעבודת השם יתברך. נחלק לשלשה חלקים. האחד חובת הלב לבד אם יתעסק במחשבתו ליחד השי"ת. יפנה לבו מכל מחשבותיו. ויהיה שלם לאלהים לבד. השני עסק הלב והאיברים כגון התפלה יפנה לבו מכל עסקיו. ויעמוד בכוונה גדולה לפני האל הגדול ית'. השלישי בעשותו לולב וציצית וכיוצא באלו. שהם מצות האיברים בלבד. ואין עיקרם הכוונה. כמו התפלה. כי עיקר התפלה היא הכוונה. אבל אלו עיקרם באיברים בלא לב. אפילו הכי קודם שיעשה יזכור המצוה לשם מי יעשה ויעשה בהידור מצוה עד שליש. לאדון עולמים:

התשיעי שיזכור אדם שיש לו אשה. שאוהב אותה כנפשו. או בנו שהוא אוהב בכל לב הוא טורח תמיד להשיג להם כל צרכם. ולעשות כל רצונם. ואינו עושה זה מפני שירא מהם. או שהם הטיבו עמו בעבור שהוא עושה רצונם. אלא מרוב אהבה שהוא חושק בם עושה. ק"ו שיעשה כן לפני האל יתברך שיכוין כל מעשיו לשמו הגדול לבדו. ולא יעשה המצות מאהבת ב"א או מיראתם או שיקוה לקבל טובה. אלא יש לו ליחד כל מעשים לשמו הגדול לבדו ולא ישתף עמו דבר:

העשירי שיזכור מה היו כל מעשיו עד היום הזה אם עסק בעבודת יוצרו. צריך שיזכור בכל יום. במה עשה עבודת השם יתעלה. ובמה מרד כנגדו. לעולם יתן לבו שיעסוק יותר בעבודתו. ממה שיעסוק בצרכיו. אם לא עסק כל ימיו בעבודת הבורא יתעלה. לכל הפחות מכאן ואילך. יעסוק בעבודת השי"ת:

האחד עשר שיזכור איך הוא זריז וממהר בעניניו לאסוף הון וחושב יומם ולילה. ואינו חושש לאהוב אלא למי שיעזרהו לקבץ כסף וזהב. ואפשר. שייגע לריק. שיאבד הכל. או שמא יהא ממונו לרעתו. או שמא ימות מהרה. אעפ"כ טורח כל כך. אם כן מה יעשה לנשמתו הקיימת לעולם ועד. ועוד כמה אתה חייב לתקן ענינך. ולהיות זריז לזכור תמיד לזכותה ולצחצחה בזכות הקיים לעולם ועד ולעולמי עולמים ועתה ראה מה חילוק יש בין שני עולמים. ומעלות האחד מן האחד כיתרון האור מן החושך:

השנים עשר שיזכור הקב"ה רואה מחשבות לבו. ראה איך מקשט עצמו ומייפה עצמו ההולך לשרת לפני המלך. כמו שכתוב כי אין לבוא אל שער המלך בלבוש שק. וכאשר תראה ביוסף הצדיק ע"ה. וישלח ויקרא את יוסף ויריצוהו מן הבור ויגלח ויחלף שמלותיו ויבא אל פרעה. והנה ראה שאין תכשיט העומד לפני המלך לעולם. כמו שעומד לפני המלך שעה אחת א"כ אנחנו העומדים לפני מלך מלכי המלכים לעולם. כי הוא רואה מחשבות לבנו בסתר ובגלוי ואין מנוס ממנו. כי בכל מקום הוא. שיש לנו לחשוב תמיד בגדולתו. ולהסכים בלבנו לעשות רצונו. ולהתקשט המחשבות לפניו:

השלשה עשר שיזכור. אשר חכמתו יותר ממעשיו. שאינו עושה כפי חכמתו ויש לו ממון. ואינו עושה טובה עם ממונו כפי עשרו. ויחשוב מי האיש אשר אדם בא אליו ויאמר לו. יהי לך ק' זהובים. על מנת שתתן לאוהבי י' זהובים שלא יעשה. ק"ו שיעשה כן לפני הש"י ואל תאמר אילו הגעתי לעושר כך וכך. או אלו ידעתי לימוד יותר ממה שאני יודע הייתי עושה מה שאני חייב מן העבודה. כי כל זה הבל גדול מי שאומר כך. כי כך דחיית יצר הרע. אלא כל אדם יעשה מיד כפי חכמתו ועשרו. למה שהוא עתה. ואם יהיה לו יותר. יעשה יותר:

הארבעה עשר שיזכור האדם. שמסביר פנים לחבירו. איך לבו נוטה אליו לאהוב אותו כדכתיב כמים הפנים לפנים. כן לב האדם לאדם. כל שכן אם רואה מלך מקבלו בסבר פנים יפות. ומראה לו שהוא אוהבו. כמה יאהבנו וכמה ישתבח ויתהלל בזה. ק"ו לבורא יתברך. שהודיענו שהוא אוהב אותנו והבטיחנו בכל דור ודור. כמו שנאמר ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם. לא מאסתים וגו'. שאנו חייבים לאהוב לבורא בכל לב:

החמשה עשר שיזכור שהאדם מזמן צרכיו קודם שצריך. וזהו אינו יודע אם יחיה אם לא. עד שיהנה מהן. וההולך בדרך רחוקה. איך הוא מזמן צידה לדרך. ק"ו שיעשה כן לעולם הארוך שהוא דרך רחוקה. ופתאום שולח המקום שלוחו להביא האדם. יקדים האדם להזמין צידה לדרכו:

הששה עשר שיזכור האדם חבריו. בחורים וגבורים. יותר ממנו. שהיו בהנאה גדולה. ולא האריכו ימים. ואין המות מתעכב לבוא בכל שעה ואין אדם שולט בו. הנשמה היא פקדון בידו. ואינו יודע מתי יבא בעל הפקדון ותובע פקדונו. שימהר לנקות הפקדון שישיבהו נקי. כאשר בא לידו:

השבעה עשר שיזכור. מעלה טובה מאוד להסתלק מבני אדם. כשיכול להנצל מהם. וישב בחדרו יחידי. כי רוב העבירות אינם נגמרים אלא בשנים כגון זנות ולשון הרע. ושקרים וחניפות. מכל אלו ינצל היושב יחידי. אינו מתגאה על בני אדם. ואינו שומע ליצנות שלהם. ובעמדו שם חייב להוכיחם בג' ענינים. בפגיעת היד. כפנחס שלקח רומח בידו. בדברים כאשר עשה משה רבינו ע"ה. שאמר לרשע למה תכה רעך. בלב. כמו שאמר דוד. שנאתי קהל מרעים. ומי יכול זה להתקוטט עמהם תמיד כיון שהם עוברים תמיד. וכשאתה יושב יחיד. ביטלת מעליך כל זה העונש. ואתה נצול מעונות הרבה. אבל עם החסידים יתחבר וישב אצלם וילמוד מהם. דכתיב הולך את חכמים יחכם:

השמונה עשר שיזכור חסדי המקום. שהוא מציל אותו מפגעי העולם. שהוא רואה כמה בני אדם מתים ביסורין קשים ברעב ובצמא. ובסמי המות. ובצרעת. ובחרב. ובמים. ובאש. והוא יודע בעצמו. שהוא ראוי לכל הצרות בעבור כמה עבירות שעבר ולא שמר משמרת האלהים ואע"פ שהוא רשע גמור חמל עליו השי"ת. והצילו מכל הצרות. ויידע כמה הוא ראוי להכנע לפני הבורא. ולבקש ממנו שישמרהו מכל צרות המתרגשות בעולם. כמו שאמר הכתוב והיה אם שמוע תשמע בקול ה' אלהיך כו' עד כי אני ה' רופאך. ואמרו רבותינו ז"ל אין ערוד ממית אלא חטא ממית:

התשעה עשר שיזכור ויחשוב. אם יש לו ממון. שהוא פקדון בידו. כשירצה השם יתברך יקחנו מידו ויפקדנו ביד אחר. לכן לא יצטער לפרוע מה שהוא חייב. כגון אם הוא גזל. ישיב הגזילה בשמחה וישבח להשם יתעלה שידו מגעת להשיב הגזילה. ויזהר שלא יפחות אלא יחשוב מה שהשם יתברך יתרצה כי הכל שלו. כשרוצה נותנו בידו. וכשירצה לוקחו ממנו. לא יבזה עני בשביל עניותו. ולא יחשוב שבזכותו בא לו ממונו. אך יחשוב שהאל יתברך ברחמיו נתנו לו. ויבקש ממנו שישליטנו על ממונו. לעשות בו רצון הבורא יתעלה. ולא יהיה עשרו שמור לבעליו לרעתו:

העשרים שיזכור ויתבונן בין העליונים. ובין התחתונים ויבין שהוא קטן ושפל נגד דברי העליונים ויבין שחלק לו הקב"ה חלק טוב. כי השליטו על כל העולם. על הבהמות על החיות על הדגים. על העופות על הפירות. על העשבים והודיעו סודות גדולתו וגבורותו ונפלאותיו. וכמה הוא חייב להודות לו בעד כל זה. כמו עבד נבזה שגידלו אדונו. ונשאו על כל שריו ועבדיו. ק"ו שהגיע לידיעת בוראו. אשר הוא אדון האדונים. שהוא חייב להשפיל את עצמו לפניו. ולשבחו באימה וביראה:

האחד ועשרים שיזכור תמיד על מצות המלך. וירגיל עצמו לעשות הטוב עד שיהא רגיל בו מאד. ואחר כך יוסיף יותר. וישאל מאלהים עזר שיעזרהו שיודיעהו חכמה. ויחזק איבריו לסבול מצותיו. ולעלות מדרגה אחר מדרגה:

הכ"ב שיזכור לעולם לעשות טובה עם חבריו. לסיע להם בטרחם ובמשאם. ויאהב להם מה שיאהב לנפשו. וישנא להם מה ששונא לעצמו. וישתדל לקנות אחים ורעים נאמנים. שיעזרוהו על תורתו. כי כשלבך שלם עמהם. אז יאהבוך. ורבים יהו בני שלומך. וגלה סודך לאחד מני אלף: **הכ"ג** שיזכור תמיד גדולתו של האל ית'. ויבין בריאת העולם גדולים וקטנים. ואיך הגלגלים הולכים. והשמש והירח והכוכבים. וירידת הגשמים. ונשיבת הרוחות. וכאלו עוד הרבה. עצמו מספר. ובשביל שאדם רואה אלו הנפלאות תמיד אינו תמה לבו על כך. אבל כשהחמה או הלבנה לוקה. אז הם תמהים מאד. זהו בשביל שאינו תמיד ורגיל. כמו סיבוב בכל יום ממזרח למערב. **לכן** הבט אליהם. ועשה עצמך כאילו לא ראית הנפלאות כל ימיך. ויהא נראה כאילו היית סומא עד עתה ועכשו פתחת עיניך. אז הוא נפלא בעיניך מאד. כן תעשה עצמך בכל יום. וכן אמר דוד נפלאים מעשיך ונפשי יודעת מאד: **הכ"ד** שיזכור ויחשוב אדם שעיניו רכות. אינו יכול לראות בכלי כסף וזהב המצויירים בציור דק. אעפ"י שרואה הכל. מכל מקום אינו יכול להסתכל כל כך כמו מי שעיניו חזקות. כך אם למד אדם תורה וחכמה בנעוריו. ונראה לו שהוא מבין אותם כראוי. לא יסמוך על אותה ההבנה. כי החכמה מתחזקת כשמגיע לימים ממה שהבין בנערותו. ולכן בעת שחכמתך מתחזקת תתחיל להתבונן על ענינך. ואז תבין ותוסף להבחין. ותעמוד על בירור הענין יותר מבתחלה. ותוסיף לעולם לחקור מכל אדם. מה שלא ידעת. כענין שנ' מכל מלמדי השכלתי. ואל תחשוב מי יודע לחדש לך. ממה שידעת בנעוריך ועל זה נאמר ראית איש חכם בעיניו תקוה לכסיל ממנו:

הכ"ה שיזכור תמיד נעימות עולם הבא. ויוציא אהבת עולם הזה מלבו. ויגביר אהבת עולם הבא בקרבו. וכבר אמר אחד מן החסידים. כמו שאין מים ואש מתחברים בכלי אחד. כך לא יתחבר בלב המאמין עולם הזה (ועולם) [אלטונא תקח: לעולם] הבא ולא

יאהב עולם הזה אלא משום שמעולם זה. יקח צידה לעולם הבא: **הכ**"ו שיזכור אותם העומדים במצות המלך היראים ונבהלים מעונש המלך. ק"ו שיירא מעונש מלך מלכי המלכים הקב"ה. ויזהר לרוץ לעבודתו:

הכ"ז שיזכור את מי שהכעיס המלך ונתחייב מיתה. והקיל לו והביא לו יסורין. או איבוד ממון תחת המיתה שנתחייב. לכן יקבל בשמחה ובאהבה. ויהא סימן גדול שחפץ בגזרות הבורא יתברך: **הכ**"**ח** שיזכור מי שנותן ביתו לאדם במתנה גמורה. ורוצה המקבל להרוס ולבנות לפי דעתו. שלא יוכל הנותן לעכב. כך ימסור אדם את נפשו. ואת אשתו. ואת בניו. וכל ממונו ביד השם יתעלה. ויהא הכל (נתן) [אלטונא תקח: נתון] לו במתנה. וכיון שמתחלה מסר עצמו ביד השם יתברך. הרי שם בטחונו על השם יתברך. וכבר האמין לבו לקבל מאהבה. מה שיגזור הבורא יתברך עליו. ואפי' אם לא שלח השם יתברך רעה. לא על גופו. ולא על ממונו. ולא על בניו. ולא על אשתו. יש לו שכר גדול על דעתו הנכונה. אשר הכין לבו לסבול הכל לאהבת יוצרו: **הכ**"**ט** שיזכור על בני אדם ויראה שיש אדם אחד. שקול כמאה אנשים ואין זה מחמת הגוף. אלא מחמת תבונתו וחכמתו וצדקתו. לכן תתקן נשמתך כי כל המעלות הם ממנה. כ"א היה חזק ובריא ויפה תואר. לא היה שוה כלום. אם היה שוטה. ואם היה אדם מכוער וחלש (ואם היה) [אלטונא תקח: והיה] מופלג בחכמה. היה עולה לגדולה ולחשיבות:

השלשים שיזכור אם אדם בא אל ארץ נכריה ולא הכיר (שם) [אלטונא תקח: שום] אדם. ואין שום אדם מכירו. וחמל עליו אדון המדינה ונותן לו מזונו בכל יום ויום והזהירו שלא ימרוד בו. ולא יעבור על מצותו. והודיעו גמול טוב על עבודתו והזהירו על הנסיעה. ולא הודיעו העת. באמת העבד הזה חייב להכנע ולעזוב הגאוה. ויחקור על עבודת המלך במה יעשה רצונו ויאהב גר כמוהו. וישתדל להרבות בעבודת המדינה. מפני שאין לו חומל שיפגע בעדו. כן באמת האדם גר בעולם. כשיגיע זמן צאתו לאויר העולם. אם היו משתדלים כל העולם. להקדימו רגע או לאחרו. או לקשור אחד מאיבריו. לא היו יכולים. וכן אחר צאתו לאויר העולם. לא היו יכולים כל העולם לתת לו מזולתו. זולת האל הנאמן. והוא ביחוד שאין לו חבר. כי אם אדוניו שיחמול עליו והוא בוראו:

הנה השלמנו שלשים פנים שיזכור אדם תמיד. ואנחנו הזכרנו אותם דרך קצרה (אבל מקורם שלשה הרמוזים במלה אחת בכתוב. וזכור את בוראך. ודחז"ל בוראך. בארך. בורך. והם ג"ד שהזהיר עקביא להסתכל. והבטיחו שלא יבוא לידי עברה. מאלה השלשה נובעים כל השלשים. ויתקיימו כולם בידו בנקל. ואולם אם באו עליו יסורין. צריך עוד לשתי זכירות ראשיים. הלא הם לידע שכבר קדמו לו חטאים בודאי. ואין יסורין

בלי עון. ויקיים לחקוק במחשבתו וחטאתי נגדי תמיד. ונגד זה יחשוב תמיד. בחסדי ה' אשר גברו עליו. כמש"ה כי חסדך לנגד עיני והתהלכתי באמתך. ויחבב יסורין ולא יבעט בהם) וכל א' יוסיף להעמיק בהם כפי חכמתו. וילמוד מהם כל מדות טובות החמודות והזכות. והן מלבנות הנפש להתיפות משחרוריתה ותהיה זריז לזכרם. ויתחדש לך כח עליו. אשר לא ידעת. וחייב אדם בכל אלו הזכרונות לעולם בכל שעה והרף עין:

ויזהר לזכור השי"ת בכל נשימותיו. כדי שלא יפרד ממנו המורא והפחד והבושת מהאל. הרואה עליו תמיד בכל עת. **צא** ולמד שהזהירה התורה למלך. דכתיב וכתב לו את משנה התורה וגו'. **וכתיב** לא ימוש ספר התורה הזה מפיך ואומר והיו הדברים האלה גו'. ושננתם וגו'. וקשרתם וגו'. וכתבתם וגו' והיה לכם לציצית וגו' למען תזכרו וגו'. לפי זה ראוי לזכור האלהים בכל רגע:

וכתיב בכל עת יהיו בגדיך לבנים. ראה מדת הזכירה כמה היא רחבה מאוד. כי בה יזכור כל מדות הטובות. ולולי הזכירה. היה שוכח הכל והיה נשאר ריק מכל:

לכן חזק בזאת המדה שתתחזק בכל המדות. וזה תקנה גדולה לקנות כל המדות. שיהא רגיל לחזור זה הספר. ואז יזכור על המדות. וישוב מהם. לכל הפחות יחזור אותו פעם אחת לשבוע. וסימני כללות של מדות הכתובים בתחלת הספר יחזור בכל יום. ויבדוק עצמו תמיד. אם (קיצור) [אלטונא תקח: קיצר] לקיים המדות. עד שיהא רגיל לקיים לקח כל מדות הטובות שבו. דע לך שהזכירה מביאה לידי עשיה. כדכתיב וזכרת ועשית. לכך (הזהיר) [אלטונא תקח: הזהר] במדת הזכירה. והזהר לזכור כל מצוה ומצוה. לשם מי שתעשנה. ומי הוא בעל מלאכתך:

אמנם בחינת **הרע** שבמדה זו. שיזהר אדם מאד. שלא לזכור את חברו שעשה לו דבר רע. ועל זה נאמר ולא תטור. אלא ישכח מלבו כל שנאה. ואם הוא הרע לחבירו. יזכור כדי שיתקן מה שעשה לו. ואם שמע דברים בטלים לא יזכרם. אך יהיה כנפה הקולטת את הסולת ומוציאה את הקמח. אבל לא כמשמרת שקולטת את השמרים. ומוציאה היין. ענין זכירת התורה. נבאר בעזרת השם יתברך בעליית התורה:

כג

עליית החברה הוא דבר הכרחי בחיים האלה. אמר החכם מכל אדם. בכל עת אוהב הרע. ואמר איש רעים להתרועע. ואמר רעך ורע אביך אל תעזוב. וטוב שכן קרוב מאח רחוק. ברזל בברזל יחד. ואיש יחד פני רעהו. כי לא טוב היות האדם לבדו: **ואמר** בקהלת החכמה. טובים השנים מן האחד. אשר יש להם שכר טוב בעמלם. (**והתא** בן) [אלטונא

תקח: **והתאונן**] המשורר הרחקת ממני אוהב ורע וגו'. וכך אמר איוב חדלו קרובי ומיודעי שכחוני. **ושנו** רז"ל וקנה לך חבר. ואמרו או חברותא או מיתותא והפלוסופים אמרו האדם מדיני בטבע לפיכך צריך להרחיב גבול עלייה זו. עם שכבר נגענו בה הרבה בעליית הבחינה. ובדידות ובביקור. **אמר** חכם כשילך עמך חברך בצדק ובאמונה מחל לעונו. ושאל א' לחכם הורני על מי (ששאב) [אלטונא תקח: שאשב] עמו (אנשי ירושלים לא יושבים בישיבה ומסבה אלא אם יודעים ומכירים מי היושב עמהם) אמר זאת האבדה שלא תמצא (כלומר קשה למצוא חבר נאמן. לכן שמרהו מאד שלא תאבדהו. ותבקשהו ולא תמצאהו):

ואמר אוהבך. שהלך עמך ויעץ אותך לטוב. ובא עמך מצד שכלך. לא מצד תאותך. ואמר אדם אחד צוה את (אהובו) [אלטונא תקח: אוהבו]. ואמר לו אני ברשותך יותר מידך. ונכנע לך. יותר מעבדך:

ואמר לחברי עלי. שלשה דברים. שאשים עיני עליו כשהוא בא ושארחיב לו מושב. כשהוא יושב. ושאאזין אליו כשהוא מדבר. ואמר חכם לבנו אל תחליף חבר קדמון בחבר חדש. בעוד שלבו עמך. ואל ימעט בעיניך שונא אחד. ואל ירבו בעיניך אלף אוהבים: **ואמר** אני מצאתי כל קניני העולם ומכמניו אבודים. ואין מכמן כמוסר. ואין מעון כחברים. על כן הרבה לך עוזרים ועוז. ביקר המוסר: **ואמר** אדם בלי חברים. כשמאל בלי ימין. ואמר כשהגיע מות אחד מחבריי נפל נתח מנתחי. ואמר החבר הנאמן אשר לא יפתה אותך. ויזיק עצמו. למען הצילך. ואם חומסים אותך יטרח בעדך. למען היטיב אותך: **ואמרו** לחכם. מי תאהב יותר אחיך או חברך. אמר איני אוהב אחי. עד שיהא חברי. ואמר שלשה ישימו לך אהבת אוהבך זכה. שתתחילהו בשלום כשתפגעהו. ותרחיב לו מושב. ותקראהו בחביב מן הכנויים:

ואמר החברים שלש כתות. מהם כמזון. שלא תוכל לעמוד בלעדיו. ומהם כרפואה. אשר צריך לעתיס ומהם כמדוה. אשר אין אתה צריך מהם לעולם: **ואמר** לבנו כשיעלה בלבבך להתחבר עם בני אדם. התחבר למי שאם תתחבר עמו יפארך. ואם תכבדהו יהדרך. ואם תצטרך לעזרתו. יעזרך. ואם תאמר. יצדקך. ואם תכעוס. יסבלך. ואם יבואך ממנו פגע רע. לא יחילו לך דרכיו (לא תחיל כיולדה בעבורם כי נאמנים פצעי אוהב) ואמר החברים שלשה. חבר שיעזרך בגופו ובממונו זהו חבר נאמן. וחבר שיזיקך להנאה מועטת אל תחשבהו נאמן. וחבר שהסברתו הסברת פנים. ורצונו ממך רב. ורצונך ממנו מעט: **ואמר** חבורת הנדיב. מציאה גדולה. וחברת הנבל חרטה. **ואמר** חברו של אדם שכלו. ואויבו תאותו. ואמר הסברת פנים תחזק האהבה וזעם פנים מעדה לבוש הקבול (הקבלת פנים

וחבה) אמר אם יחמוס לך חברך. תפוס עליו בינו לבינך בלבד. אם ישמע לך. כבר רווחת. אם לא ישמע לך. אמור לו בפני אחד או שנים שישמעו הדברים. ואם לא ישמע חשוב אותו חבר פחות. ואמר תפוס קודם הגמול. אמר החכם אל תתחבר אלא למי שמכיר ערך מעלתו. אז טוב לך בחברתו. ואמר מי שרוחו יקרה ודעתו נוחה. חבורתו טובה. ואהבתו מתמדת. ואמר החבורה הטובה. מצלת מן הרעות: **ואמר** חבר שיגיד לך מומך בינו לבינך בכל עת שיפגעך. טוב לך מחבר שיתן לך דינר זהב. ואמר אני אוהב מי שיודיעני במומי ביני לביני בלבד (כמ"ש בס"ד בעליית התוכחה):

ואמר מעולם לא נאמנה לי אהבת אדם אם לא מצאתיו מחפש על מומי. ואמר אין תוכחת בני אדם מועילה. לאיש שאין לו מוכיח משכלו. אמר החכם כשתראה אמתלת ההתנצלות. יסור הרחוק (ויחבב הקירוב ולא תדחה את המתנצל אחר שמבקש קרבתך) ואמר אין טוב לתפוס על מי שמבקש ממך את המחילה. ואין לחשוב עון על מי שהתנצל. ואמר מי שאינו נושא עון ומקבל התנצלות אל תבקש חבורתו. ואמר כשיתנצל לך אוהבך. מקצורו באמתלא או בהודאה אל תתפוס עליו ומחול לו. כי המחילה ממדת הנדיבות: **ואמר** כי אדם אחד התנצל לאוהבו. ואמר לו אוהבו. כבר לא הצריכך הבורא אל ההתנצלות. כי דננו אותך לזכות ולא הוצרכנו לחשוב אליך רע. באהבתנו אותך (הוא דבר הכתוב על כל פשעים תכסה אהבה) ואמר איש אחד לאוהבו. אל יתעכב עמי עונך אלא עדי ההתנצלות. אע"פ שהאחד ברור לי (שחטאת לי) והשני ספק (אם התנצלותך אמת) כדי שתהא לי יד אצלך (להתקרב אליך כדין אוהב נאמן) ותקום טענתי עלי (שהייתי טוען שאתה אוהבי באמת. ולא תתבטל אהבתנו) ואמר מי העצל שבבני אדם. מי שמתעצל מקנות האוהבים. ויותר עצל. מי שבאו לידו ואבדם. ואמר קבל התנצלות. ממי שיבוא להתנצל לפניך. אם אמת אם שקר. כי מי שמרצה אותך בגלוי. מוקירך. ומי שממרה אותך בסתר. מכבדך. אך הזהר ממחליק לשון כמש"ה גבר מחליק על רעהו רשת פורש על פעמיו. ואמר כי יחנן קולו אל תאמן בו: **בחינת הרע** שבישיבת החבורה. אחז"ל הרחק משכן רע ואל תתחבר לרשע. אמר החכם בדעות יתוועדו בני אדם. אמר חכם לבנו הזהר מישיבת אצל מי שלא תלמד ממנו טובה. הולך את חכמים יחכם ורועה כסילים ירוע. חבורה רעה מקנה המדות הרעות כמש"ה אל תתרע את בעל אף. ואת איש חמות לא תבוא. פן תאלף אורחותיו ולקחת מוקש. ואמר במה יבחן המשכיל אח נפשו. (ואחר) [ואמר] שיסבול לאשה רעה. ואמר האשה הרעה. כמו הזאב שמחליף שערו ואינו מחליף טבעו. ואמר הרע שבמתחברים שקונה האדם. האשה הרעה. והיא חבורה (צרעת לבעלה) ואמר הזהר משבת עם הכסיל. כי כמה פעמים. יפסיד את (העניו)

[אלטונא תקח: המנין]. ואמר כשתשב. שב עם הנדיבים כי אין כבודו של אדם וקלונו. אלא באיש ישיבתו. ואמר מי שהכניס עצמו בדבר רע. ישיגהו החשד. ואמר מי שיביא עצמו אל החשד. אל יאשים מי שמחשב עליו רע. ואמר שב עם החכמים והאזן אל חדותס ואל יסורו מלבבך ואמר מה טוב (באדם) [אלטונא תקח: לאדם] שכל שיודה בו. ואם לא יהיה השכל. הממון שיהדר בו. ואם לא יהיה הממון. האשה שתכסה על מומיו. ואם לא תהיה האשה. השתיקה שתכסה על מומיו. ואם לא תהיה השתיקה. הקבר טוב לו. אמר חברת השוטה עינוי הרוחות. חבר הכסיל. מסתכן עמו. מי שיהיו בני אדם שוגים בעיניו לא יהיו לו חברים. החבר הרע מבקש תואנה (אוהב פשע אוהב מצה) ואינו מבקש אמתלא. אמר כל אהבה כלום ואהבת השוטה אינה כלום. ואמר שלשה מן האולת שתגנה בני אדם במה שאתה עושה כמוהו. ושתראה בני אדם מומם בעצמך. ותשאל מהם מה שאין אתה צריך לעולם. ושתזיק שכנך בדבר שלא יועיל לך. ואמר חברת השוטה סכנה. ושנאתו שמחה. אמר חכם שני דברים אין בעולם יותר מעטים מהם. ובכל יום ויום יוסיף מעוטם. ממון מהתר שתוציא אותו לשם שמים. ואוהב נאמן שתבטח בו. אמר החבר הרע. כחלי הרע. הוא פושט בגוף הנה והנה חוקר על מומי חברו. ומעלים זכיותיו:

אמר החכם אלהים יצילני משכן רע. כי אם יראה טובה. יעלימנה. ואם יראה רעה יגלנה. ושאלו לחכם. איזה חלי רע יותר. אמר שכן רע. אם תדבק עמו. יבהילך. ואם תרחק ממנו. ידבר בך ויספר בגנותך. ואמר מי שסובל הזק שכנו יורישהו האל ביתו. אמר החכם מי שנכנס במקום שיש שם בני אדם. וישב מבלי רשותם. יהיה נמאס עד שיקום: ואמר דחה הכבד במעוט האזנתך אליו. ואמר האכילה עם האוהב מרקחת. ועם השונא קבסא וקדחת. ואמר מי שהאריך בשיחה. יקוצו בני אדם בדבריו. ומלך אחד כתב בטבעתו. הכבדת קום. וכאשר היה יושב אדם כבד עמו. היה מראה אותו אליו. וצוה חכם את בנו. אל תשב עם הכבדים. כי מצאתי בספר רפואות. שישיבת הכבד. קדחת רביעית. ואמר מי שיכביד נפשו עליך. ומטריחך בשאלותיו עשה אזנך לו חרשת ועינך עורת. ואמר כאשר ידע הכבד שהוא כבד. אינו כבד (על כן צריך לרמוז לו ולהודיעו שיפנה וילך לו) ואמר אל תשב עם הכבד. כי ישיבתו דאגה. אמר החכם. שמנה הם אם יבזו אותם. אל יאשימו כי אם עצמם. הבא לסעודה שאינו קרוא לה. והמצוה בבית אדם בפניו. והמבקש כבוד משונאו. והשואל שאלה מכילי. והנכנס בדברי שני בני אדם מבלי שיכניסו אותו בדבריהם. והמזלזל במלך. והיושב במקום שאינו ראוי לו. והמספר דבריו למי שאינו מאזינם: וז"ל הריס"ל כתב החסיד הרב ר' יונה שלדרכי תשובה צריך שיהא

לו חבר שידבר עמו אם עבר על תקנת התשובה להוכיח זה את זה. ולעיין איך ינצלו מחטאי' ועליהם נאמר אז נדברו יראי ה' איש אל רעהו וגו' ע"כ. וכן לענין למוד התורה ארז"ל חרב אל הבדים. כי צריכים חברים לחזור ביחד הלמוד שלומדים ומה שחסר זה. יגלה זה. ויש שני מיני התחברות חברים ללמוד. אחד אם הם שניהם חכמים ששמשו רבן כל צרכן. רק מתחברים כדי לחדד זה את זה. אז צריכין לקיים דברי רז"ל פב"א. א"ר ירמיה א"ר אלעזר. שני ת"ח המחדדים זה לזה בהלכה. הקב"ה מצליח להם. שני והדרך. א"ת והדרך אלא וחדדך. ולא עוד אלא שעולין לגדולה שני צלח רכב. יכול אפיי שלא לשמה. ת"ל ע"ד אמת. יכול אם הגיס דעתו. ת"ל וענוה צדק. ואם עושים כן. זוכים לתורה שנתנה בימין. שנא' ותורך נוראות ימינך רנב"י אומר זוכין לדברים שנאמרו בימינה של תורה עכ"ל. הרי צריכין ליזהר להיות דווקא לשמה. ושלא יתגאה. ויחשוב בלבו מה אני עדיין לא השגתי אפילו כטפה מן הים מעמקיה של תורה:

עוד שם א"ר ירמיה ארשב"ל. שני ת"ח הנוחין זה לזה בהלכה. הקב"ה מקשיב להם שנא' אז נדברו יראי ה' איש אל רעהו ויקשב וגו'. אין דבור אלא נחת. שנא' ידבר עמים תחתינו. פירש"י הנוחים זה לזה. נושאים ונותנים בה בנחת רוח. מתעסקים כדי שילמדו זה מזה. ידבר עמים תחתינו ישפילם. וכל שפלות בנחת. ל"א הנוחים. מנהיגים זה את זה להבנתה של הלכה. כמו לך נחה. ידבר תרגום של ינהג עכ"ל. ללשון ראשון. הענין הוא. שהאחד יסייע להשני אם נפלה איזה קושיא לפי עיונו. אז הוא יסייע לתרץ דברו. כמו שמצינו פעמים בתלמוד. תרגמה אביי אליבא דרבא כו'. אע"פ שהיה בר פלוגתיה:

עוד יש חלק שני בחברת תלמידים שכל אחד חסר ידיעה. ומכח התחברות ירצו לבוא להבנת הדבר וידיעתו. ועל זה אמרו שם א"ר אבא ארשב"ל. שני ת"ח המקשיבים זה לזה בהלכה. הקב"ה שומע לקולם שנאמר היושבת בגנים חברים מקשיבים לקולך וגו' ופירש"י המקשיבים. מלמדים זה את זה ומבינים זה לזה. בגנים

בתי מדרשות ע"כ. עוד שם א"ר אבא ארשב"ל. שני ת"ח המדגילים זה לזה בהלכה. הקב"ה אוהבם שנא' ודגלו עלי אהבה. אמר רבא והוא דידעי צורתא דשמעתא. והוא דלית להו רבה במתא למגמר מניה. ע"כ. פירש"י המדגילים. מאספין זה את זה. ואומרים בוא ונלמד ונבין בין שנינו הואיל ואין לנו רב ללמדנו. צורת שורש הדבר קצת למדו מרבם ע"כ. וענין המדגילים שתמיד יתאספו עד שיבינו הפשט. ואח"כ יהיו מוסיפים והולכים וה' אתם:

גם בכלל חבר טוב מ"ש ר"ת בספר הישר (בריש ש"ד) אחד מאופני העבודה שיתחבר האדם לאנשים שיעזרוהו לעבודה. כגון החכמים והחסידים והעניים. והחולים. והשרוים

בצרות. ולהתרחק מהפך כל אלה הנזכרים הם אנשי התענוג. והעשירים. והרשעים. והכסילים. ונעדרי השכל והנשים. והאפיקורסים. כי חברת כל אלה. ישחיתו האמונה ולא תתקיים בהם העבודה עכ"ל:

ויתחבר תמיד לחכמים ויתאבק בעפר רגליהם ולא יהיה בחברת עם הארץ. אף שהוא חסיד. כדאיתא פב"א. א"ר אבא ארשב"ל. אם ראית ת"ח נוקם ונוטר כנחש. חגרהו על מתניך. ואם ע"ה חסיד הוא אל תדור בשכונתו ע"כ. פירש"י חגרהו. הדבק בו. שסופך ליהנות מתלמודו. אל תדור בשכונתו שאינו יודע בדקדוקי מצות ואין חסידותו שלמה ללמוד ממנו:

וכשיש לאדם חבר טוב שמתחברים ביחד בשביל התורה והמעשים והם באמונה זה לזה בלב שלם לעבודת האל ית' אשריהם מה טוב חלקיהם כי אז כל אחד יסייע לחברו בהתעוררותו. נוסף על למודם יקבעו שעה אחת שיפשפשו במעשיהם. וידברו בהתעוררות תשובה. ותקון מעשיהם. ויהיו אוהבים זה לזה בנפשם כאהבת דוד ויהונתן:

עוד בכלל חבר מ"ש דוד המע"ה חבר אני לכל אשר יראוך ר"ל בכל מקום שאדם רואה חבורה קדישא יתחבר להם כגון חבורה דבקור חולים ודקברנים ודתהלים וחבורת הקונים איזה מצוה. כמו חפוש ס"ת. ונר למאור. וכיוצא בזה וזה מה שרצינו לבארו במדה זו שעליה אריב"ז צאו וראו איזו דרך ישרה שיבור לו האדם לפ"ד תלמידו החשוב ריב"ח:

כד

עליית החכמה ז"ל סמה"מ **בני** בואו ואלמדכם מעלת החכמה דעו בני כי מעלת החכמה יקרה אשרי מי שזוכה בה לעלות במעלתה מפני שהיא מתנה נתונה לו לאדם מאת הקב"ה כענין שנאמר כי ה' יתן חכמה וגו' וכן הוא אומר אשרי אדם מצא חכמה וגו' וכן מצינו בהקב"ה יתעלה לנצח שברא את העולם בחכמה כענין שנא' ה' בחכמה יסד ארץ וגו' וכן שלמה ע"ה לא שאל מאת המקום לא עושר. ולא בנים. ולא אריכות ימים. ואף לא שאל שיתן לו הקב"ה את אויביו בידו. אלא ששאל ממנו חכמה בלבד. כענין שנאמר חכמה ומדע תן לי וגו' והקב"ה נתנה לו במתנה כענין שנ' החכמה והמדע נתון לך וגו' וכן הוא אומר הנה עשיתי כדבריך הנה נתתי לך לב חכם ונבון וגו' ואומר וה' נתן חכמה לשלמה וגו'. ולא נשתבח שלמה המלך לא בעושר ולא בכבוד. ולא בשום מעלות אחרים. כענין שנשתבח בחכמה שנאמר ויחכם מכל אדם וכן הוא אומר ויבואו מכל העמים לשמוע וגו' מאת כל מלכי הארץ וכל הארץ מבקשים את פני שלמה לשמוע את חכמתו

וגו' וכן מלכת שבא באה כדי לשמוע חכמתו ולבסוף אמרה והנה לא הוגד לי החצי וגו' גדולה היא החכמה שמביאה את האדם לידי יראת שמים כענין שנא' תחלת חכמה יראת ה' וגו'. וכן הוא אומר חכם ירא וסר מרע ואמרו חז"ל אם אין חכמה אין יראה:

ואומרים החכמים. בחכמה משלמים גמול הבורא. ומגיע האדם לעבודת אלהיו בחייו ולשם טוב אחר מותו. **בני** צאו וראו כמה גדולה מעלת החכמה שהיא קרית עוז לבעליה ומגינה על האדם מן החטאים והעונות. שכך אמרו חז"ל באגדה מאי דכתיב. והחכמה תעוז לחכם מעשרה שליטים וגו' מלמד שהחכמה מגינה על האדם מעשרה איברים המחטיאין אותו. ואלו הן. שתי עיניו שמראין לו דבר העבירה. שתי אזניו שבהן שומע דברי עבירה. שתי ידיו שבהם גוזל וחומס. ושתי רגליו. שמוליכין אותו לדבר עבירה. ופיו אשר ידבר בו דבר עבירה ורכילות ולשון הרע. ולבו שמחשב לעשות העבירות. ולא עוד. אלא שהחכמה מביאה את האדם. לקיים את התורה והמצות כענין שנא' חכם לב יקח מצות וגו':

בני צאו וראו. כמה גדולה מעלת החכמה שהרי יוסף הצדיק ע"ה. בהיותו עבד אסור בבית הסוהר עלה לגדולה. בעבור חכמתו. כענין שאמר שלמה בחכמתו. עבד משכיל ימשול בבן מביש וגו' וכן הוא אומר. טוב ילד מסכן וחכם. ממלך זקן וכסיל וגו'. הלא תראו בני כי במעלת החכמה. יתקרב האדם לגדולה ומצילתו מדינה של גיהנם. ומביאתו לחיי העולם הבא. כענין שנא' אורח חיים למעלה למשכיל. למען סור משאול מטה:

ואמר החכם. החכמה סולם המשכיל. מי שיחסרנה יחסר קרבת הבורא. מי שלא יהיה חכם. לא יחסר לו חולי. ולא עוד. אלא שמעשירה בעליה. כענין שנא'. אוצר נחמד ושמן בנוה חכם. וכן הוא אומר בחכמה יבנה בית וגו'. ואומר ובדעת חדרים ימלאו. כל הון יקר ונעים:

וזכרו לפני המלך אלכסנדר. שתי אנשים אחד עשיר ואחד רש אשר שאלו בת רומינס. לקחת אותה לאשה ואירס אותה לרש. ולא רצה לארסה לעשיר. ושאלו אותו על זה. ואמר לו אדוני המלך. עשיתי זה בעבור כי העשיר היה שוטה. ולא היה לו מוסר לשמור העושר. והרש היה בעל מוסר וחכם. ויש תקוה שיתעשר. ועל כן הוקרתיו על העשיר. ואמר חכם אחד יש לי תקוה במשכיל. ההולך ודל. יותר מן הכסיל המצליח:

גדולה היא החכמה שמצלת בעליה. מן המיתה. ומן הפגעים רעים. כענין שנאמר ויתרון דעת החכמה תחיה בעליה. וכן הוא אומר. החכם עיניו בראשו:

ודעו לכם בניי. כי החכמה היא הקנין הגדול. שאינו כלה והולך. ואוצר אשר לא יסוף. ומטמון אשר לא יחסר. והולכת עם בעליה בכל מקום אשר ילך שם. והיא אור

הנפש. וחיי הגוף. ונועם הנשמה. ומנוחת הגויה ובריאות הלב. ואור העינים. ומשען המשכיל. ועמוד המבין. ויסוד הדעתן. והצלחת כל העינים. וקנין כל הקנינים. ומהלל כל המסחרים. כי כל מי שקנה חכמה. קנה הכל. וכל מי שאין בו חכמה אין בו כלום. ומדריכתו אל נתיב היושר. ודבר נמנע הוא ונגד הטבע. אם ימות אדם חכם נוטה מדרך הטובה והישרה. ויעשה דבר שאינו מתוקן. רק אם יתחברו עמו הרכבות הפוכות. וטבעים לא מתוקנים מתגברים על שכלו:

ואמר חכם אחד מיתרון החכמה. כי לא תוכל שיעבדך אדם אחד בה. כמו שיעבדך בשאר העסקים. אבל אתה תעבדנה בנפשך. ולא יוכל אדם לשלול אותה מעמך כאשר ישלול אדם זולתה מן החפצים. **בני** בואו וראו כמה גדולה מעלת החכמה. שאפילו בריות קטנות. אם נתפרסמו בשום דבר חכמה. נשתבחו עליה. כענין שנאמר. לך אל נמלה עצל. ראה דרכיה וחכם וגו'. וכן הוא אומר ארבעה המה קטני ארץ. והמה חכמים מחוכמים. הנמלים עם לא עז וגו' שפנים עם לא עצום וגו'. מלך אין לארבה וגו'. שממית בידים תתפש וגו'. **גדולה** היא החכמה מכל קנין כסף וזהב שבעולם כענין שנאמר. קנה חכמה מה טוב וגו'. ואין דבר חשוב בעולם שיוריש האדם לבניו טוב. כמו אם יורישם חכמה ומוסר. כי כל מה שיוריש אדם לבנו ספק מתקיים בידו. ספק אינו מתקיים. והחכמה הולכת עם האדם. בכל מקום אשר ילך. ואפשר שיקנה בחכמתו עושר ונכסים:

ואמרו החכמים. לא הנחילו האבות לבנים. דבר שהוא חשוב מן החכמה. כי יש אדם קונה הון בחכמה. ומאבדו באולת וישאר חסר כל: **ואמר** חכם אחד. לא תשלם החכמה לאדם. עד שיהיה מוקדם בשלשה. ומאוחר בשלשה ונקי משלשה. וסומך על שלשה (עיין בעליית המוסר בס"ד). **ויאות** לכם בני לישב בין החכמים. כדי לשמוע דבריהם וחכמתם כי תלמדו מהם חכמה ומוסר. כענין שנאמר. הולך את חכמים וגו'. הט אזנך ושמע דברי חכמים.

וכן צוה חכם אחד לבנו ואמר בני היה יושב עם החכמים. כי אם תדע ישבחוך. ואם תסכל. ילמדוך. ואם יודיעו לך. יועילוך. ואל תתביישו לשאול דבר חכמה מן החכמים. ולתור אחרי החכמה. בכל מקום אשר תמצאו אותה. כי דבר זה שורש מן החכמה. כמו שאמר חכם [אלטונא תקח: אחד]. שאלת החכמה. חצי חכמה. ופיוס בני אדם חצי השכל. ואמר אחד תכנע לדרוש החכמה. תכובד כשדורשין אותה ממך. **וראוי** לכם בני. להיות צנועים בכל ענינכם. ודבר זה תחשב לכם לחכמה. כענין שנ' ואת צנועים חכמה. וקבלו עצתם בכל ענינכם ואפילו בדברים שנראים בעיניכם ברורים. עד שלא תצטרכו לקבל מהם עצה. תקבלו עליהם עצה. ואח"כ תחשבו בעין שכלכם על מה שיעצו אתכם.

ותבררו הענין בבינתכם. פעם אחר פעם ועשו ותצליחו. כענין שנאמר ושומע לעצה חכם. **ואמר** חכם אחד אין משען חזק. כבקשת העצה. ותהיה לכם אזן שמעת. לקבל תוכחת מוסר מן החכמים ומן הגדולים מכם. ובזה תחשבו חכמים ונבונים. כענין שנא'. אוזן שומעת תוכחת חיים. בקרב חכמים תלין. וכן הוא אומר אוהב מוסר. אוהב דעת וגו'. **בני** כשאתם יושבין עם החכמים הטו אזנכם לשמוע דבריהם. ותשתקו ואל תדברו בפניהם. שדבר זה אות גדול מן החכמה כענין שנאמר. חושך אמריו יודע דעת וגו'. וכן הוא אומר גם אויל מחריש חכם יחשב. אוטם שפתיו נבון. **ואמרו** חז"ל סייג לחכמה שתיקה. ועוד אמרו כל ימי גדלתי בין החכמים ולא מצאתי לגוף טוב אלא שתיקה. ואמר חכם אחד. תחלת החכמה. שתיקה. השנית השמיעה. והשלישית הזכרנות. והרביעית המעשה. והחמישית למודה. ואמר אחד. ראש כל מוסר השתיקה. ואמר אחד. כשתשב עם החכמים יהיה רצונך לשמוע יותר מלדבר. **בני** כשתדברו עם אחרים. יהיו דבריכם נוחים וערבים. כי דבר זה כמו כן מאותות החכמה. כענין שנאמר. דברי חכמים בנחת נשמעים. ומה שיש לכם לדבר תחשבו בלבבכם תחלה. ותרגילו הדברים בפיכם ובלשונכם. ואחר כך תדברו דבריכם לפני כל מי שתרצו. כענין שנאמר לב חכם. ישכיל פיהו. ועל שפתיו יוסיף לקח. **ויהיו** מעשיכם בעניני החכמה. מרובין על חכמת הדברים. שכך אמרו חז"ל. כל שמעשיו מרובין מחכמתו. חכמתו מתקיימת. וכל שחכמתו מרובה ממעשיו. אין חכמתו מתקיימת. **וכן** צוה אחד לבנו. בני אל תהיה חכם בדברים כי אם במעשה. כי החכמה שבמעשה. תועילך לעולם הזה ולעולם הבא. והחכמה שבדברים. תשאר בכאן. ואתם בני שימו כוונתכם על אלו המדות. אשר אני זוכר עתה. מפני שהם מדות חמודות ומיוחסות. אשר יאותו לכל משכיל. להתנהג בהם ולהזהר עליהם. כי כלם שרשי החכמה. וסעיפי התבונה. **דעו** בניי כי ראוי לכל מי שנודע בחכמה ונתפרסם בתבונה להיות ביישן ועניו. ושפל ברך. וסבלן. קשה לכעוס ונוח לרצות. ומקדים שלום לכל אדם. ויברח מן המחלוקת. ויהיה אוהב שלום ורודף שלום. וימחול על עלבונו. ויגביר שכלו על יצרו. בכל תאותו. ויהיה דעתו נוחה עם הבריות. ויהיו דבריו מעטים. ובנחת. שואל כענין. ומשיב כהלכה. ולא יהיה נבהל להשיב. ולא נחפז לעשות דבר. ויהיה דן את כל האדם לכף זכות. ולא יהיה לא נוקם. ולא נוטר. ולא מקנא. ולא חומד. ויספר בשבח. ולא יספר בגנות לעולם. ואל יבזה בעיניו. קטן ממנו. ויהיה שונא גאות. ובורח מן השררה. ואל ירבה לשחוק. כי השחוק מורה על השטות ומסיר הדרת פנים. ואל יוציא יותר מיכלתו. שכבר אמר חכם אחד. המוציא יותר מיכלתו. יפול. ויסתפק בכדי הצורך. ויניח המותרות. ויעצם עיניו מן התאות. וימנע היזקו מן בני אדם. מכסה

פשעים. וזוכר החסדים. לא ילך רכיל. ולא יגלה סוד. כמו שאמר חכם אחד. העלמת הסוד. חובה על המשכיל. ומגלה סוד. אין לו שכל. ואל יקבל דברי רכילות. ויקבל ההתנצלות כמו שהוא. וממי שהוא. ומה שיבטיח יקיים ביכלתו. ומודה על האמת. וישפוט הצדק ויתן הדין מעמו לנפשו. אל ישמח בקלקלה. ואל יעלוז לאיד ויאהב אנשי האמת והצדק. וידריך בני האדם בדרך ישרה. ויוכיחם בינם לבינו וימנעם מן העבירות. ויתחרט בעצמו כשידבר או כשיעשה דבר שלא כהוגן וישמח כשידבר צדק ואמת. או בעשותם. ויכבד כל אדם כפי מעלתו ויהיה מסודר ומתוקן בכל ענייניו. ויראה בעצמו כל אדם למעלה ממעלתו ויסיר עצמו מן המדות המגונות והפחותות. ומן המנהגות הגרועים והמכוערים ויתנהג גם בשאר מנהגות מיוחסים אשר יאותו כל חכמי לב להתנהג בהן והם תפארתם וכבודם ותפארת להם מן האנשים. כמו שאמרו חז"ל אי זו היא דרך ישרה. שיבור לו האדם וכו'. ואמר חכם אחד אינו דבר שמורה על דעת הדעתן. כמנהגו הטוב. **בני** אל תהא מעלת החכמה קלה בעיניכם מפני שהיא מעלה כללית. וכוללת עמה כל שאר מעלות המדות הטובות כי אם גוף האדם רק מן החכמה. לא יתכן שיהיו לו מדות הטובות. כי בה יבחין הטוב מן הרע. ודבר נאה מן המכוער. וכל מי שנתן לו האל חכמה ותבונה בלבו. יתכן שימשכו אצלו שאר מעלות המדות. הרוחניות והגופניות ואשרי מי שזכה לעלות במדרגת החכמה כי בה יישר האדם דעותיו ויתקן כל מדותיו. בה ימצא חן ושכל טוב בעיני אלהים ואדם כענין שנאמר אשרי אדם מצא חכמה וגו'. **ומן** המידה המשובחת הזאת. מסתעפת מדת המוסר. שהוא עדי החכמה וחלי התבונה. כמו שאמר חכם. המוסר צורת השכל. ועל כן יפה צורת שכלך כפי רצונך. **דעו** לכם בני. כי לא תשלם לאדם החכמה. אם אין לו מוסר כי כמו שהראש עקר הגוף. כן המוסר. עקר החכמה. ואף שלמה ע"ה. סמך מוסר לחכמה. מפני שאין חכמה בלי מוסר. כענין שנאמר לדעת חכמה ומוסר וגומר. ואמר חכם אחד לבנו. דע בני כי המוסר ראש השכל והשתיקה כוללת החכמה. ואמר אחד. שכל בלא מוסר כאילן בלא פרי. ושכל עם מוסר כאילן עם פרי. **בני** כשתראו בעל מוסר. אל תשאלו על אבותיו ועל יחוסו. כי המוסר הוא היחס הגדול. ואם אין מוסר אין יחס. ויתכן שהיחס יעזור על המוסר כשם שהאילן הטוב יעזור לשאת ענף. ולעשות פרי טוב. כיוצא בו:

ואמר חכם אחד. היה בן מי שתרצה. וקנה מוסר. כי אין טוב בשורש. מבלי מוסר. ואמר במוסר. לא תצטרך ליחס. ואמר פרי המוסר. המנוחה. והצלת כל העניינים. ואמר טוב עבד בעל מוסר. מבן חורין בלי מוסר. ודעו בני כי המוסר מתקן האדם ומיפה חכמתו. כאשר הציורים ושאר התקונים מתקנים ומיפים את הכלים. וכבר דימו החכמים. מי

שיש לו מוסר לבית אשר יש לו יסוד. ומי שאין לו מוסר לבית שאין לו יסוד. ודעו כי האדם יכובד על מוסרו. ועל תיקון מעשיו. כענין שנא' ושומר תוכחת יכובד:

ובמוסרי אלסכנדר בעל המוסר יכובד. ואם הוא רש. כמו האריה שייראו ממנו והוא רובץ. חסר המוסר. יקל. ואם הוא עשיר. ככלב אם יושם רביד זהב על צוארו. ושאלו לחכם מה יפה לאדם בין חבריו. אמר להם המוסר אשר ייפה עושר העשיר ויסתיר דלות העני:

בני אהבו את התוכחות וקנו את המוסר כי הוא עיקר כל המהללים וכשרון כל המפעלים והוא חיי הנפש ובו תלויים עקר חיי האדם בעולם. כענין שנא'. החזק במוסר אל תרף. נצרה כי היא חייך:

ואמר חכם אחד. שני דברים יתקן האדם בעולמו. מוסר יתקן בו הנפש. והשתדלות. ייטיב בו חיותו. ודעו. כי אין ממון בעולם טוב ממוסר. שכך אמר שלמה בחכמתו קחו מוסרי ואל כסף וגו':

ואמר חכם אחד מצאתי קנייני העולם ומטמוניו אובדין. ואין ממון כמוסר. ולא מעוז כחברים. ואמר אחר אין ירושה טובה מן המוסר. ובמי שאין מוסר כתוב ריש וקלון פורע מוסר. ועליו אמר חכם אחד. מי שלא יוסר בבני אדם ייסר בו השם לבני אדם:

ואמר אחר רע המוסר. מוריש הבזיון ומצמיח הדאגה. ואמר אחר מי שאינו מקבל מוסר אבד ונעקר:

בני אל תברחו מקצף בעל מוסר. ומכעסו. כי כעסו. רצון. וקצפו. פיוס ונחת רוח כי תוכיחנו נפשו. ותיישרנו וישוב מכעסו:

ואמר חכם אחד לולי המוסר היו בני אדם שוין. אבל יתרון קצתם על קצתם. במוסר הטוב:

ואמר אחר כאשר לא תוכל עין האדם לקבל אור השמש כן לא ישיג המספר בסיפור בעל המוסר הנכון:

מדרכי המוסר מי שאינו מדבר בפני מי שהוא גדול ממנו במעלה בשנים ואינו חולק על דבריו ואינו נכנס בתוך דברי חברו ומקבל כל אדם בשמחה ובסבר פנים יפות ואינו עז פנים ואינו מבזה האנשים ומבטיח ועושה ואינו משנה בדבורו ואינו רגיל במידת הכעס שכך אמר שלמה אל תבהל ברוחך לכעוס וגו' ומן המוסר שיאהוב אדם מוכיחיו ומכבד מדריכיו בדרכי החכמה והמוסר כי הם הורוהו דרך חיים כענין שנא' ודרך חיים תוכחת מוסר:

בני אל יקל בעיניכם המוסר מפני שמביא אדם אל תכלית הטוב ואל נתיב המנוחה כענין שנא' יסר בנך ויניחך ויתן מעדנים וגו' ואומר יסר בנך כי יש תקוה וגו' ואומר אל תמנע מנער מוסר וגו' אתה בשבט תכנו ונפשו משאול תציל ומהו המוסר שלא יעשה דבר בסתר שיתבייש ממנו בגלוי. וישמור את נפשו. ויכניע יצרו. ויכרית תאותו. ויראה כל אדם למעלה ממעלתו. וישמור את עצמו מלעשות ולומר דבר לחברו. שיהיה קשה עליו לסבול ממנו. וכל מי שמקבל מוסר. סופו להתחכם. כענין שנאמר שמעו מוסר וחכמו וגו':

לכן בני. הוו יושבין עם בעלי מוסר. ורדפו אחריהם. כדי שתחשבו מהם. כי האדם נכר בחכמתו אם טוב ואם רע. והאלהים ברחמיו ידריכנו בדרכי החכמה והמוסר:

והילך דברי ספר מבחר הפנינים. עם הרחבה הראויה מדחז"ל. שהכל משלהם:

אמר חכם. אין לך דבר שמחדד השכל. כמוסר והחכמה (כי המוסר שומר השכל מטעות המדמה. ומהלכד ברשת הטעאה ואונאה. ומורה דרך הישר בלי שום נטיה מנתיב האמת. לפי שאין לו מעכב ומונע מצד התאווה החומריות המחשיכות השכל) ואמר איזה אדם ראוי למלוך. אמר חכם שמלך (כמש"ה בי מלכים ימלוכו) ומלך שידרוש (עצה וחכמה מחכמים ויועצים המבינים):

ואמר ראוי למחזיק בחכמה ובצדק. שלא יירא משום אדם. והצדיקים אינם יראים כי אם מהאלהים לבדו:

ואמר הטורח בחכמה ובמוסר. מקנה העטרות. והנזירים יעשו העטרות מזהב הלשון המדברת. ויושמו בראשי אוהביהם:

ואמר הטורח בבקשת החכמה והמוסר. טורד [אלטונא תקח:]יצרו שיגיעת החכמה משכחת העון) מקנות העונות. ומביא האדם למאוס בעולם כלה. ולאהוב עולם קיים:

ואמר במקום המשתה והשחוק. לא תשכון החכמה. אבל הוא מגורשת משם:

ואמר מי שחננו הבורא חכמה. לא ידאג להפקד הצער והיגיעה (ר"ל כי יפקד ממנו הצער והיגיעה בטורח מציאות הפרנסה. המוצאת לשאר בני אדם. כי הוא מרומים ישכון לחמו נתן מימיו נאמנים. לכן הוא חפשי מדאגה. ודא קני. מה חסר):

ואמר חכם. איני דורש החכמה. לתקוה שאבוא עד קצה. ואגיע לתכליתה. אבל אדרוש אותה. שלא אהיה סכל. ואין ראוי למשכיל זולתו:

ואמר הכסילים אסירי המות (כי שלות כסילים תאבדם ומשובת פתיים תהרגם) התירו מאסרכם בחכמה (שתנתקו מוסרות האולת מעליכם ותחיו):

ואמר לולי החכמה. לא היינו מבקשים המעשה. ולולי המעשה לא היינו מבקשים החכמה (כי לא המדרש היא העקר. אלא המעשה וכל תכלית חכמה תורה ומעשים טובים. לכן גדול תלמוד. שמביא לידי מעשה) וטוב שאניח אותה מפני שלא אדענה משאניחנה ממאוס בה:

ושאלו לחכם מפני מה חכמת יותר מחבריך. אמר להם מפני שהוצאתי בשמן יותר ממה שהוציאו חברי ביין (אולי לזה רמז ג"כ משה"כ על כן משחך ה' וגו' שמן ששון מחבריך):

ואמר גוף בלא חכמה כבית בלא יסוד ואמר מי שנודע בחכמה מביטין אליו בעין ההדור (אמר איוב ראוני נערים ונחבאו וגו') ואמר שתוק ותנצל (שומר פיו ולשונו שומר מצרת נפשו):

ואמר אין דבר שמועיל לאדם כדעת מעלתו והשגת שכלו בחכמה וידבר כפיהם (כפי ערך שכלו וחכמתו ולא ילך בגדולות ונפלאות ממנו להיות חכם בעיניו כי תקוה לכסיל ממנו):

ואמר האדם חכם בעודו מבקש החכמה וכאשר יחשוב שהגיע עד תכליתה הוא סכל ואמר לא הנחילו האבות לבנים דבר שהוא חשוב מן החכמה כי האדם קונה הון בחכמה ומאבדו באולת (כמש"ה ושנאתי אני את כל עמלי וגו' ומי יודע החכם יהיה או סכל וישלט בכל עמלי וגו') וישאר חסר כל:

ואמר אם תכנע לדרוש החכמה תכובד כשדורשין אותה ממך.

ואמר החכמה היא היחס הגדול והאהבה היא הקורבה הקרובה (טוב שכן קרוב):

ואמר המלכים שופטי הארץ והחכמים שופטי המלכים (בי שרים ישורו ונדיבים כל שופטי ארץ ונאמר לי עצה ותושיה אני בינה לי גבורה וגו' עושר וכבוד אתי):

ואמר מה טוב המעשה. תיפהו החכמה. ומה טובה החכמה. ייפנה המעשה. ומה טוב המעשה. תיפהו הנחת. ואין דבר שנלוה אל דבר. טוב מן הענוה אל החכמה ומן המחילה אל היכולת:

ואמר מי שמתעסק בתורה לא יתכן שיהי' צוארו עב וגופו שמן (כמ"ש שנקראת תושיה שמתשת כח לפיכך אפיי ראב"ש וחבריו הידועים בבריאי בשר שמנים ודשנים בטבעם מ"מ אם לא היו לומדים ודאי היו בריאים יותר):

וצוה החכם את בנו היה חכם (להתחכם מעצמך) ולמד (מאחרים) ומאזין (אפיי שיחת חולין של חכמים) או אוהב החכמה ואל תהא החמישי (מה שאחר אלה הארבעה שהיא ההפך מהם. ואין בו תועלת) פן תאבד:

ואמר אין ראוי שתתבייש לשאול כאשר אינך יודע כדי שתדע ולא תתבייש כששואלים ממך מה שלא ידעת. לומר איני יודע. כי מעלת הסבל מן האמונה (בה' והבטחון בו) כמעלת הראש מן הגוף (שהוא נסבל מן הגוף והוא חיותו) כשיאבד הראש יאבד הגוף וכאשר יאבד הסבל תאבד האמונה ערך כל אדם לפי מה שיודע (לפי שכלו יהולל איש):
ואמר אם בני אדם יכבדוך לעושר או לשררה אל יערב לך כי הכבוד ההוא יפנה בפנותם אבל יערב לך אם יכבדך בשביל החכמה (כבוד חכמים ינחלו אחוזת עולם) או בעבור יראה (מה') או בעבור מוסר (לא שיתגאה לבו בשביל כך אלא שמתוך כך יתן לבו להתחזק במדות טובות ובמעלות הגונות ויאחז צדיק דרכו וטהר ידים יוסיף אומץ ולכן כתר שם טוב עולה על כל הכתרים):
ואמר דומים החכמים בארץ למאורות בשמים (ולאלוהות בארץ כמ"ש עד האלהים יבוא ונקרב בע"ה אל האלהים):
ושאלו לחכם מי הם יותר גדולים החכמים או העשירים אמר החכמים אמרו לו א"כ מפני מה החכמים בפתחי העשירים יותר מהעשירים בפתחי החכמים אמר מפני מה שהחכמים מכירים מעלת העושר והעשירים אינם מכירים מעלת החכמה (כי לולי זה ודאי היו העשירים משכימים לפתחי החכמים):
ואמר אין שפתי חלקות מדת המאמין אלא בבקשת החכמה (אז הותר להמאמין להחניף ולהחליק לשון לרבו שילמדו היטיב וישכילנו את אשר לא ידע):
ואמר תחלת החכמה שתיקה. שניה לה שמיעה. שלישית (זכרונות) [זכרנות]. רביעית מעשה להתנהג בחכמה. חמישית מורה (לאחרים ומלמדם):
ואמר כשתשב בין החכמים יהי רצונך לשמוע יותר מלדבר ואמר מי שעובד את ה' כראוי ילמדהו ה' את החכמה ויראו מבועיה מלבו על לשונו (גם בלי רב כמ"ש באברהם אבינו עליו השלום שנעשו לו שתי כליותיו נובעות חכמה):
ואמר אין האדם חכם עד שיהיו בו שלש מדות שלא יבזה מי שהוא קטן ממנו בעודו דורש את החכמה ואל יקנא במי שהוא גדול ממנו בממון ושלא יקבל שכר על חכמתו (הוא שאמרו מה אני בחנם ועוד כי אהבת הבצע תטה לבו אחריה ויסור לבבו מאהבת החכמה ולא ירד לעמקה ויזייף החכמה ויערב בה דברי שקר ללכוד הפתאים וילבישנה בגדים צואים):
ואמר שאל את החכמים שאלת השוטים (אם נבלת בהתנשא) ושמור שמירת הנדיבים (ר"ל אך שמור נפשך שלא תעשה מעשה שוטים אז לא יזיק לך מה ששאלת כשוטה ותחשב לך לחכמה):

ואמר הטובה שבמדות האדם. שיהא שואל (איזהו חכם הלמד מכל אדם):
ואמר מי שלבש בבקשת החכמה לבוש הבושת ילבש מהכסילות אפוד ומעיל (לא הביישן למד) ועל כן תקרעו מעיל הבושת בבקשת החכמה:
ואמר כל מי שרבו פניו (שמשתנים לכמה גוונים מפני הבושה) תמעיט חכמתו:
ואמר החכם מצאתי החכמה בין הבושת והסבל ושאלת הכסיל בין הבושת והגאוה:
ואמר עם הפחד. תאבד תקוה. ועם הבושה. חסרון החכמה:
והחכמה אבדת המאמין צריך שיבקשנה אפי׳ בידי הכופרים (כמ״ד ר״מ רמון מצא תוכו אכל קליפתו זרק. איברא לית הילכתא כוותיה דק״ל הלומד מן המגוש חייב [אלטונא תקח: מיתה] וכתיב אל תקרב אל פתח ביתה) וצוה חכם את בנו למוד את החכמה (מכל אדם והקטן עצמך) כי אם תהיה קטן עם זה תהיה גדול עם אחר:
ואמר כמה מגונה הסכלות בזקן ואמר למד חכמה למי שאינו יודע ולמוד ממי שיודע וכאשר תעשה זה. תדע מה שלא ידעת. ותזכור את אשד ידעת:
ואמר בקשת החכמה בימי הזקנה כתי"ו על החול (הלומד זקן דומה לדיו כתובה על נייר מחוק) ובקשת החכמה בימי הנערות כפתוח על האבן (הלומד ילד דומה לדיו כתובה על נייר חדש):
ואמר אל תמסרו החכמה למי שאינו ראוי לה. פן תחמסוה (עיין חלון צורי הלצה נאה על הפסוק בלב חכם תנוח חכמה וגו׳. ואחז״ל הלומד עם תלמיד שאינו הגון כזורק אבן למרקוליס. שנאמר כצרור אבן במרגמה כן נותן לכסיל כבוד. ואין כבוד אלא תורה שנאמר כבוד חכמים ינחלו) ואל תמנעוה מאנשיה פן תחמסו אותם (מונע בר יקבוהו לאום) ואל תגמלו רשע (רע לך לבדך) כרשעתו פן יאבד שכרכם אצל הבורא (אל תאמר אשלמה רע קוה להי׳ ויושע לך):
ואמר החכם לא יגנה אותו הריש ולא תעבידהו התאוה (לא תביאהו להיות עבד יצרו):
ואמר כסיל חלק על אדם חכם וסתר דבריו ואמר שאין בהם תועלת אמר לו החכם אם היית יודע מה שאני אומר לא היית מבזה אותי. או אם לא הייתי מכיר מה שאתה אומר. הייתי מאשים אותך אך לא ידעת את אשר דברתי על כן האשמתני וידעתי סכלותך ודנתיך לזכות:
ואמר כל חכמה שלא דובר בה. כמטמון שאין מוציאין ממנו (שאין נהנה ממנה):
ואמר החכמה שני חלקים חכמה שבלב (שמורה על מנת להוציאה לפועל) היא החכמה שמועילה וחכמה שבלשון (בלבד בלא לב) מבלי מעשה והיא טענת הבורא על ברואיו

(ר"ל אותה חכמה אינה מועילה. אבל מזקת אותם לחייבם ליום הדין אחר שנתן ה' חכמה בלבם לדעת טוב ורע. ומאסוה מלהשתמש בה. לבחור בטוב ולעזוב הרע):

ואמר דעות בני אדם. ארבע. יודע ויודע שיודע (במה שמקפת ידיעתו חכמתו ברורה לו כאחותו שאסורה אבל עכ"ז מכיר שחכמתו חסרה) חכם שאל מאתו (ספקותיך וכמ"ש עה"פ כי תשב ללחום את מושל וגו') יודע ואינו יודע שיודע (הוא התם שאינו שלם בחכמה) הזכירהו (מה ששכח) ועזרהו (לספר בשבחו בין הבריות למען יחזק ויוסיף אומץ בחכמה) שלא יהא נשכח. אינו יודע. ולא יודע שאינו יודע (הוא שאינו יודע לשאול) למדהו. אינו יודע והוא מראה בעצמו שיודע. סכל הרחיקהו (שאין לו תקנה. ראית איש חכם בעיניו. תקוה לכסיל ממנו. ואולם לא מנה חמישי היודע שאינו יודע כי הוא את חכמים ימנה. שתכלת החכם. לידע שאינו יודע והוא שהזכירו בתחלה. ולא כיון לומר (בידוע) [אלטונא תקח: ביודע]. שיודע החכמה כולה. אלא שיודע מה שיודע. שאינו אלא חלק קטן מן החכמה. כי החושב שהגיע לתכליתה הוא כסיל. כמ"ש למעלה. ובעודו דורש חכמה. יקרא חכם לפיכך המכיר עצמו שאינו חכם. הוא החכם):

ואמר אל תאמר במה שלא תדע. אדע. פן תחשד במה שתדע (כך ענשו של בדאי):

ואמר אין מדה שאחריתה לטובה. כאמונת אלהים וכבוד האבות. ואהבת החכמה ושמוע מוסר:

ואמר מעשה הכסיל בעת חטאו. שמאשים בני אדם (תולה באחרים שגרמו לו) ומעשה המבקש מוסר. שמאשים את עצמו (מודה ועוזב ירוחם) ומעשה החכם החסיד. שלא יאשים לא עצמו. ולא אחרים (לפי שאין חטא בא על ידו. כל כלי יצ"ר עליו לא יצלח. וכל יגיעיו לא ימצאו לו עון אשר חטא):

ואמר אל תבוש לקבל האמת ממי שאמרו. אפילו מאדם פחות:

ואמר מי שמתחכם (ע"ד מתעשר ואין כל) מבלי חכמה. כחמור הריחיים סובב סובב. ואינו זז ממקומו (כך הוא ממקומו לא ימיש ולא יוסיף חכמה):

ואמר חמלו על נכבד שנקל. ועל עשיר שנורש ועל חכם שנופל בין הפתאים:

ואמר אין מי שצריך לחמול עליו. כחכם שנפל עליו דין כסיל (צדיק מט לפני רשע):

ואמר אל תשליכו הפנינים לפני החזירים (ע"ה שנאמר נזם זהב באף חזיר) כי אינם עושים מאומה. ואל תמסרו החכמה למי שאינו יודע מעלתה כי היא יקרה מפנינים. ומי שאינו דורש אותה. רע יותר מהחזיר:

ואמר החכם שאינו עושה כחכמתו. תוכחתו נופלת על הלבבות כאשר יפול הגשם על האבנים (שלא יצמיחם):

ואמר מי שאין דבריו דומין למעשיו. הוא מבייש את נפשו (חכמת המסכן בזויה) על כן כשיוציא הדבר מן הלשון. לא יעבור האוזן (ומה שאינו בא מן הלב. אינו הולך אל הלב):
ואמר אין אדם מכיר בטעות מלמדו. עד שיידע המחלוקת (דברי החולקים וחלקי הסותר):
ושאלו לחכם איך נאה לזקן שילמוד ואמר אם הכסילות גנאי הוא לו הלמוד נאה לו:
ואמר ארבעה דברים אין אדם חשוב מתגדל בהם. שיקום ממקומו לאביו ולרבו (להושיבם במקומו) ושיכבד אורחיו (מצינו גדול ששמש) ושיעיין מרכבותיו ואפי' יש לו מאה עבדים (אל יסמוך עליהם. מרבה עבדים. מרבה גזל. ודסייר נכסיה כו') ושיכבד החכם. לקחת מחכמתו:
ואמר מי שיושב בין החכמים מכובד. ומי שיושב בין הכסילים נבזה. ואמר הזהרו מן הכסיל שעובד (חסיד שוטה. ע"ה חסיד אל תדור בשכונתו) ומן חכם שחוטא:
ואמר בקשת החכמה. כחופש המטמונים. לא יערכנה זהב ופנינים:
ועתה נציג לפניך דברי מוסרי הפלוסופים. למען לא יחסר לך דבור אחד אפי' ממה שאמרו חכמי העמים בחכמת המוסר. עם היות באמת הכל נכלל באמרי אמירי ספירי גזרת ספרי הקודש מפי נביאים וחכמים. ביתר שאת ויתר עז. ולפעמים בדברים קצרים כוללים הרבה ממאמרים של חכמת בני אדם. ופעמים במלה אחת כלולה כל ענין החכמה זו העמוקה. ולא עשו חכמי הכת הזאת כלום בכאן. לא חדשו לא הוסיפו. מה שלא ידענו ולא שמענו מחכמינו האלהיים בשלם שבפנים ובחזק שבאופנים. אכן רצו לקנות שם בחכמה זו האמיתית. ויעשו בערמה וילכו ויצטירו. ואליהם דבר יגונב אמרו ערו. ותקח אזנם שמץ מנהו גנבו מדברי הנבואה ומחז"ל. וישימו בכליהם. וילבישו החכמה בגדים אחרים. למען יקרא שמם עליה. והאמת אגיד כי עסק העתקה זו נדמה בעיני עברה לשמה. ועל כזה אמרו בכל דרכיך דעהו. אפי' לדבר עבירה. ואמרו ניחא ליה לחבר למעבד איסורא זוטא. ולא לעביד חבריה איסורא רבה. גם מצינו בפירוש באיסור זה שהותר מכללו. כי אע"פ ששנו בשם ר"ע הקורא בספרים החצונים. אין לו חלק לעוה"ב חזרו והתירו ללמוד מהם דברים הטובים. ואר"י מילי מעלייתא דאית בהו דרשינן. על כן הבאתי אליך כל נתח טוב ממוסרי אנשי העולם הידועים בחכמה. וכבר אחז"ל ג"כ האומר דבר חכמה אפי' באומות. חכם. ואיזהו חכם הלומד מכל אדם. וה' היודע ועד את כל אשר טרחתי (כי קרה לדבריהם מקרה העתקה. לקו הרבה בוקה ומבוקה ומבולקה) ויגעתי בשבילך. שלא יעלם ממך דבר הגון בחכמה המוסרית. בכל לשון שאתה שומע. וגם למען הצילך שלא תקרב לפתח ביתם. ולא תשתה מים הרעים.

מים גנובים ימתקו. ומינות דמשכא. ולא תלכד במצודתם. מעתה בין תבין את אשר לפניך. תוך הרמון כולו אכול תאכל. ולא תפנה אל קליפתו (שכל המכניס לביתו יותר מכ"ד ספרים. מהומה הוא מכניס לביתו כגון בן סירא ובן חגלה. כמ"ש במ"ר סוף קהלת יע"ש) כי הוא ארס הורג נפש שכל תשכל שמע דברי חכמים ולבך תשית לדעתי שמע מוסר אביך ואל תטוש תורת אמך. אין לך מדה טובה הימנה אז תבין יראת ה' כל מעגל טוב לדעת מוסר השכל:

נקבצו ארבעה פלוסופים ויען האחד ויאמר. בנפשות הנדיבות והרעיונים הזכים יגיעו הלבבות לאויר השכל הרוחני. ויעלו במלכות האורה. והגבורה הנעלמת. העניינים המקיפים על האפסים. ויטיילו בערוגו' השכל הזכות מכל חלאה. וכשתהיינה זכות. יחיו הרוחות חיי עולם. אשר לא ישיגם הפסד. ולא ישובו אפס. ואז ידבק היסוד ביסוד ויתאחד הזך בזך. וישקע העכור בעכור. ואז יראו הלבבות. סודות התעלומות ויבטחו במה שהשיגו מן המדע. הידוע בכח הרעיונים. ובהתאחדות הדמיונים ובהתחברות הדעות:

אמר השני איך ישתוקקו הלבבות לדעת התעלומות וכבר נעלמה מהם מציאות האמת. ואיך יתברר הזך מן העכור. בלי יגיעת הרעיונים. ואיך ישיגו המחשבות בעמקי הסודות. והם צפונות בצפון הסכלות והגיעו (התאוה) [אלטונא תקח: התאות] אל מקורם ומחצבם. והתחזקו הרוחות במקומם ומוצאם. וחזרו הרעיונים ליסודותם. ושבו תנועות המחשבות. אל מקום נוחם ונבדלו הדמיונים מהדמיונים בדקות כח האויר והשקיפו אל היכליהם מאספי יסודיהם:

אמר השלישי קבול עדות היסודות. יביאו הרעיונים בשאון גלי המחשבות והגיעו אל אויר המניע לדעות ולבבות. ויקבלו האויר המגיע אל הלבבות וירוצו במערכת להשיג תבונת התעלומות וידבקו במלכות העליון. אשר שם קיום הנפשות בצל ענני הכבוד:

אמר הרביעי איך יתחברו ההפכים לדעת עדות הכוחות הצפונות בדעות להראות תעלומות הצפונות. עד ידבקו הרוחות ברוחות. ויהיו נמסכים המינים במינים. ויתבררו במרחב המחשבות ויכנסו במשעול השכל וירחקו מעכירות הסכלות. ויבדלו מזולתם במעונות הסתר. לבא למרחב השכל ומה נכבדת הטובה ההיא ומה יקרה ונעימה אמר חנניה ונכתבו אלו המלות בזהב ונחקקו בהיכלות. והיו קורין אותן במרחב הקהלות. ודורשים אותם אל התלמידים ואוצרים אותם באוצר חכמתם. נקבצו חמשה פילוסופים בהיכל מהיכלי החכמה. וזכרו מענין החכמה והמוסר:

אמר הראשון החכמה. חיי הנפש. ונוח הגוף. וזורעת הנוח בלבבות. ומצמחת האהבה. וקוצרת התקוה ואוספת השמחה לא ידעך אורה. ולא יכבה נרה:

אמר השני החכמה תשבץ השכל. ומאזני הצדק. ולשון האמונה. ועץ התבונה. וערוגת ההנחה ומסירה הדאגה מהנפש ושלות היראים. ושמחת השוממים וסחורת החרוצים. וטובת העולם הזה והבא:

אמר השלישי החכמה זוהר הלבבות. וערוגת המחשבות ומרכבת הענוה וערבות ההצלחה והטובה. ומורה אל היושר. ומביאה אל דרך נכונה והמליץ בין השכל והלבבות. לא ישכחו אותותיה ולא ימחקו טוריה. ולא יכבשו דבר אלא בידיעתה:

אמר הרביעי החכמה. פרי החכמים ותבואת המשכילים ומקור החיים. ונועם הנשמות ונוח הלבבות והגויות. והאור העינים והצלחתם ועמוד לגלגל המחשבות. ופלס המופת והבחינה:

אמר החמישי החכמה. היא צורת השכל המנהיג ענינה. המביא לידיעת סודותיה. המופת על תעלומותיה. והמורה על סתומות כחותיה. השליח בינה ובין הלבבות. בענייני החכמות ומיני התושיות. המברר אותה מן הספיקות. ומשבושי העניינים:

אמר החכם. הימים יורוך חכמות. (רוב שנים יודיעו חכמה) היראה עדי החכמה (ראשית חכמה יראת ה') מי שנודע בחכמה יביטו אליו העינים בהידור. (אשחק אליהם לא יאמינו ואור פני לא יפילון) תכלית החכם שידע שאינו יודע (והחכמה מאין תמצא ראית איש חכם בעיניו גו') אמר היש אחד ממנו אשר ישיג הענינים הנעלמים והגלוים. על אמתת ידיעתם. והשיג התבונה. ותנוח נפשו אל הבטחון בחכמתו (כעצמים בבטן המלאה וגו'):

אמר השני. אילו שלמה חכמת הבורא בתכלית הדעות. היה זה קצור בחכמתו:

אמר השלישי. ראוי לנו להתחיל בידיעת נפשותינו. קודם שנעלה לידיעת אלהינו:

אמר הרביעי מה מאד רעה עמידת העומד. במעמד שיצטרך בו לדעת נפשו:

אמר החמישי מי שיאהב הצלחת נפשו לא יתרפה בה. כ"ש אם העמידה בעולם הזה נמנעת. והיציאה ראויה:

אמר הששי. מפני זה היה טוב החבור לחכמים. העוזרים בשכל ובחכמה:

אמר השביעי אני לא אדע אבל אדע שביאתי בעוה"ז מוכרח (ע"כ אתה נולד) והייתי בו משתומם. ואצא משם בע"כ (בע"כ אתה מת(אלטונא תקח:)). ושכחו בע"כ אתה עתיד ליתן דין לפיכך יפה אמר שלמה בחכמתו לב חכמים בבית אבל. באשר הוא סוף כ"ה והחי יתן אל לבו) כל מה שיושג בכח חושי הראות והשמע והמשוש והמחשב. הקצור

מהשיגו גלוי איך ישיגו ההרגשים. במה שאינו מורגש. או איך יגיע הרעיון למי שלא נודע סודו. ולא נודע הדרך אליו. קצרו המחשבות מהשיג התעלומות ושבו ריקם הרעיונים ואספו הדעות קודם השגת התבונות. מי שילאה לדעת נפשו. ילאה לדעת זולתו. ומי שצר לו במבחר הענינים. יקצר מהשיג התכלית לענינים הגלוים. נעלמות. והם גורמים מהשיג אותם בדעות ובמחשבות:

ואולם יעלו אליהם במחשבה. לא באמת וידעוהו בראות הרעיון לא בראית העין. ואפשר שתפול המחשבה על דבר בלתי מושג ברעיונים ובלתי מובן:

אמתת הרעיונים יגלו בהגיע המגיע אליהם ובהדבק הרוחות בהם. וכאשר יגיעו אליהם יתאחדו בהם ויתחברו ויבואו בכללם ההגעה לא תהיה אלא אחרי הבדל הזך מן העכור. וידיעת הנסתרות מן הנגלות. והסכמת הנעדר מן הנמצא והזכות אינו אלא לנפשות. לא לגויות. ובהפרדם. יתאחדו. ובהבדלם יתחברו וידבק הזך בזך. וישוב העכור אל העכור. ראותינו מתגברות ועולות עד הגבול אשר לא (יעברנה) [אלטונא תקח: יעברוהו] ורעיונים משוטטים במרחב. אשר יקצרו מהשיגו וילאו להקיף עליו. כי הוא דק מהשגת ההרגש. והדעות יכלו בטרם השגתם. והרעיונו' יכלו טרם הגעתם. והמחשבות מתודעות בקצורם מדעת אמתתם. מנועות מדעת איכותם. דעות. מתנות הבורא. והמוסרים קנינים החכם רופא הדת והעשיר חולי הדת ובראותך הרופא ימשוך החולי לנפשו. איך ירפא לזולתו:

אין טוב בחיים. כי אם לאחד מן השנים. מדבר חכם או מחריש שלומד. חכם חולק. טוב מכסיל מודה:

אין טוב במי שנתנה לו חכמה וידאג לחסרון הזהב וכסף ובמי שנתנה לו השלוה והמנוחה. וידאג לחסרון החולי והיגיעה. כי פרי החכמה. השלום והמנוחה. ופרי הזהב והכסף. החולי ורוב היגיעה:

אמרו לחכם מתי החלה החכמה להראות בך. אמר מעת החילותי לבזות חמדת העולם:

ואמר איזה חכמה טובה שילמוד האדם בנערותו. אמר יכשר שילמד מה שייטיבו בו חייו:

ואמרו לו מדוע תתחבר לפרושים ואמר כי יגיעת הלמוד. תהיה לבני הסוסים הטובים:

ושמע אחד אומר (הסכל) [אלטונא תקח: השכל] אסור ביד הסכלות. אמר לו לא כן אבל השכלות מגורש מן הסכל:

ואמרו לו באיזה דבר. תושג החכמה אמר שיהא אדם נעזר ושוקד עליה ויהיה לו רעיון להבין בו (כי ה' יהב חכמה לחכימין) וכשיהיו לו (ממדות) [אלטונא תקח: מעמדות] שילמוד בהם:

הנה טעמת מעט הדבש מנעימות החכמה. אשר העתיקו אנשים חכמים ורובם (מקודם) [אלטונא תקח: מקורם] מדברי הנבואה ורז"ל אבל אינו אחד מאלף מהנמצא בספרי הקודש מפוזר ומפורד אחד הנה ואחד הנה. ממעלות החכמה אנשיה אוהביה ומיודעיה. והתועליות הצומחות בערוגות מטעיה. ואם באנו לכתוב אין מספיקין כל עורות אילי נביות וילאו בשבחה הפיות. אולם שרשיה יתגלו ביתר עז בספר משלי עד סוף סימן ט' ביחוד ובספר איוב (סוף סימן כ"ח) בפרשת והחכמה מאין תמצא עד גמירא. ובדברי החכמים האלהיים בפרק שנו חכמים. הנטפל למסכת אבות הם עיקרים לעליה זו. דרוש וחקור בהם. ויתגלו לך הענפים מעצמם בפרט אם תבקשנה ככסף. וכמטמונים תחפשנה בכוסף. כצווי החכם מכל אדם. ותשתוקק לדברי חכמת רז"ל אשר גברה (בהם) [אלטונא תקח: בה] ידם. בכל מקום שתמצא מרגלית ממאמריהם קטנה או גדולה. אל תבז לה. ענדה עטרה לך חבקה ונשקה. כתבה על לוח לבך ועל ספר חוקה. אז יפלו לך חבלים בנעימים ויעלה גורלך בחלקה ותטריפך משולחנה לחם חוקה. ותשכיבך בחיקה וראה מהפלגת עצמת חכמת לשון חכמים זכרונם לברכה. איך כללו כל שבח החכם במאמר קצר מאד. באמרם איזה חכם. הרואה את הנולד. ארבעה תיבות הללו גודרות כל ענין החכם באמת. בתכלית האפשרי. כשיסתכל האדם בהם בעין השכל הברור. והוא שרצה ג"כ איוב באמרו. ויאמר (הן לאדם) [אלטונא תקח: לאדם הן] יראת ה' היא חכמה. עם היות זה המאמר בתחלת ההשקפה. רחוק הוא מלב החכמים בעיניהם. עם כל זה אחר הסתכלות הלב. ימצא בודאי כי אין זולתה חכמה אמיתית בטוחה. ומגעת אל השלוה והבטחון אף בעולם הזה ומדרכת אל ההצלחה. הנכספת הקיימת ומתמדת בשמחה. ועם זולתה מהחכמות אין שלום לנפש להניס יגון ואנחה. ולא לחכמים לחם משאת וארוחה. וכבר דברנו מזה בחצר הבית הקדוש. ובחלון צורי קצת באורך:

ואמנם להזכיר בקצרה קצת מענין הפרי הטוב הצומח בגן החכמה האלהית. הלא היא מש"ה (אורח) [אלטונא תקח: אורך] ימים בימינה. בשמאלה עושר וכבוד. כבוד חכמים ינחלו. ולא תראה אדם שעסק בתורה לשם שמים. שלא עלה לגדולה ופרנסתו מעופפת לו כצפור. ונכסיו מצליחים. ואם אמר החכם גם לא לחכמים לחם. לא דבר כי אם מחכמים בעניני העולם בלבד. ולא זכו לפקוח עינים בחכמת התורה. ומה שמצינו גם מהחכמים הקדושים שהיו עניים. כגון רחב"ד וריב"ח וראב"פ וחבריהם. לא תטעה

לומר שלא היו יכולים למצוא די פרנסתם בכבוד. אלא לפי שלא רצו ליהנות מכבוד התורה. כמ"ש הר"מ. וזה פשוט מאד ומוכרח. כי בודאי אם היה רחב"ד וחבריו רוצים. היו מעשירים אותם. וכן לא היו רוצים להתבטל מן התורה רגע אחד. ולעסוק במלאכה ובאומנות. מרוב אהבתם וחשקם בתורה. לכן בחפצם וברצונם. התגוללו בדמי העניות חנם. וקבלו יסורים מאהבה. אבל הרוצה ליהנות. פרנסתו מצויה תמיד ואינו צריך להצטער. ובלבד שיעסוק בתורה לשמה. והוא הזוכה לדברים הידועים. השנויים פ"ו דאבות:

גם ממעלותיה ומתועלותיה של החכמ' הקדושי' השלמ' תורת ה' תמימה. שאינ' עוזבת אוהביי' ביד אויביהם ומבקשי נפשם. כל אוכלם יאשם. כל המואס בחייו. יקרב לגחלתם וכל המחפש רעתו ברצונו יבוא ויתגר' בהם יידע כי קרוב יום אידו. עיניו יראו כידו. וכל מי שלא נפסד חוש זכרונו יבא ויעיד. שאין מי ששלח ידו במשיחי ה' ונקה. אוי לו למי שפגע' בו מכת פרושים. וכל מקום שנתנו בו חכמים עיניהם או מית' או עוני. ואם הם אין נותנים עיניהם בו. ואינם מקפידים על בשתם. מ"מ עיני ה' בו להומו ולאבדו. דק"בה תבע ביקרי' דרחמי' לגדלו ולכבדו. כאשר הנסיון הוכיח פעמים רבות בכל דור ודור. וזהו החלוק שבין חכמי התור' שנחלו חכמ' ותבונ' תמימ' נאמנ'. ובין חכמים בידיעות העולמות החולפות:

ועוד זקני ע"ה כל זמן שמזקינין מתטפשין. וזקני תור'. כל זמן שמזקינין דעתם מתישבת עליהם. שנאמר בישישים חכמה ואורך ימים תבונה:

וכל הנביאים לא נתנבאו אלא למשיא בתו לת"ח ולעוש' פרקמטיא לת"ח. אבל ת"ח עצמן. עין לא ראתה. אלקים זולתך:

אולם בחינת הרע שבחכמ' (מלבד מה שכבר נזכר ממנו למעל') בקוצר הוא מה שאמר הנביא. הוי חכמים בעיניהם (וכנגד) [אלטונא תקח: ונגד] פניהם נבונים. הוי האומרים לרע טוב ולטוב רע וגו' ונאמר כי בדבר ה' מאסו וחכמת מה להם ואו' חכמים המה להרע. ולהטיב לא ידעו (וכיוצא בה נמצא בכתוב איש חכם לרשע') אך השמר מהלכד ברשת המדמ'. ההופך ללענ' משפט החכמים. ותולה קללתו בהם לדמות כיורדי בור תמימים. וכמו שמצינו בשילהי עו"פ בעובדא דר"ג על כיוצא בזו אמר החכם. חכם בעיניו עשיר וגו' ואומר ראית איש חכם בעיניו גו' ואומר אל תהי חכם בעיניך וגו'. אשרי אדם מצא חכמה. כי מוצאה מצא חיים מצא חן ונחת. או מוצא לכז"ב מקור משחת נמהר צפור אל פח ופחת לדזכי סמא דחיי כו' כי ה' יתן חכמה מתנת ה' היא. יהב חכמתא לחכימין. הוא יתעלה ישים חלקנו בחכמת תורתו אם להשמאיל אם להימין. כן יהי רצון אמן:

כה

עליית החיים ז"ל רס"ג. ראו אחרים כי הטוב שידרוש האדם בעולם הזה ההשגה על אריכות ימי חייו ואמרו כי ארך החיים. בו יגיע האדם אל כל אשר יחפוץ מעניני התורה. ועניני העולם. ואם לא ישתדל האדם על זה. איזה דבר ישמור. ובה יעדו הספרים. באמרם למען יאריכן ימיך. למען תחיו ימים רבים. **וסבות** החיים אצל אלה. התמדת האכילה והשתיה. ושלא ירבה במשגל. ושישתדל לשמח את נפשו. ושימנע מהכנס בסכנות ובפחדים. בכל עניני התורה ובעניני העולם:

ואמת הוא. כי העניינים האלה מתקנים הגוף. אבל אינם סבות החיים. כי אנחנו מוצאים הרבה מבני אדם הם על הענין הזה. והם קצרי חיים. ואחרים בהפך הענין הזה. וחייהם ארוכים. ותראה גופים שבנינם חזק. יהרסו מהרה. ואחרים בנינם חלוש. יעמדו ימים רבים. ואם היה הענין כאשר אמרו היו המלכים מאריכים ימים יותר מכל אדם. בעבור שהם יכלתם על המזונות והתענוג (ואחז"ל אוי לה לרבנות שמקברת בעליה. שאין לך כל נביא שלא קפח ארבעה מלכים בימיו. ואפי' יוסף הצדיק נתקצרו שנותיו משאר אחיו. לפי שנהג ברבנות):

ועוד אזכור (הוא בחינת **הרע**) כל מה שהניחו בשער הזה. כי האדם כל אשר יאריכו ימיו. ירבו יגוניו ודאגותיו וצרותיו. וכמו שאמר צרות לבבי הרחיבו. וירבו עליו העונות והחטאים. ויאריך חשבונם ומנינם. וכאלו הם מתחדשים בכל יום. כמו שאמר אכן השכימו השחיתו כל עלילותם:

ובעוד שהוא בענין הילדות. הוא סכל לא ידע מאומה. כמו שאמר אולת קשורה בלב נער. וכאשר יגיע אל ימי הנערות. יעתק אל ההפסד. ואל ההפקר. כמו שאמר נער משולח. מביש אמו. וכאשר יגיע אל הבחרות. יכנס בעמל וביגיעה. כמו שאמר שלמה נפש עמל עמלה לו. כי אכף עליו פיהו. וכאשר יגיע אל הזקנה יסור כל מה שהתאוה ויהיו חייו עליו לטרח. כמו שאמר עד אשר לא יבואו ימי הרעה. והגיעו ימים אשר תאמר אין לי בהם חפץ. ויחסר זיוו ולחו והרגשתו וכחותיו. וישוב כעב אשר נמס ממנו המטר. ונשאר עשנו היבש. אשר אין בו תועלת. כמ"ש אחריו עד אשר לא תחשך השמש והאור והירח והכוכבים. ושבו העבים אחרי הגשם ושאר הפרשה עד סופה והאדם הצדיק לא יאהב חיי העולם הזה. כי אם בעבור שהיא מדרגה יגיע בה. ויעלה ממנה אל העולם הבא לא בעבור עצמם. ולא נתנה אהבתם בלב האדם. כי אם שלא ימית את עצמו. כשתבא עליו צרה. וכמו שאמר אך את דמכם לנפשותיכם אדרוש. עכ"ל ההאו"ה:

כללו של דבר חיי הצדיקים נאהבים לשמים ולבריות. כי צורך העולם ותקנתו תלויה בהם. לכן האבות והנביאים זכו לאריכות ימים. יודע ה' ימי תמימים. וממלא מספרם בנעימים. כמ"ש את מספר ימיך אמלא. בוא וראה כמה חביבין חיי הצדיקים לפני הקב"ה שהרי חושב להם שנה קטועה למלאה. כמ"ש בס"ד בהגהות התנ"ך (מלכים ב' ט"ו י"ז) וע"ל אוצר ראשון משש האוצרות וכן לע"ל הובטחו לא יהיה משם עוד עול ימים כו'. כי כימי העץ ימי עמי:

אבל [אלטונא תקח: חיי] הרשעים. שנואים למקום ולבני אדם (שמיתתן של רשעים הנאה להם) לפיכך מחסר משנותיהן השנה המקוטעת. כמ"ש שם בס"ד. כי גם בחייהם נקראים מתים. ומיתתן הנאה להם והנאה לעולם. ואם יש רשע מאריך ברעתו. הוא רצועה רעה לדורו. בפשע ארץ רבים ימי צריה (והחאונן המשורר ואויבי חיים עצמו) או בעון עצמו. לשלם לו על פניו שכר קצת צדקות וטובות שעשה. ולהאכילו בעוה"ז כדי להרעיבו בעוה"ב:

ואמנם איך יש להשיג אורך ימים טובים. דבר זה יש לו מקראות רבים מפורש בתורה שקיומה מרבה ימים. כמ"ש למען ירבו ימיכם אפי' במצוה קלה כתוב למען ייטב והארכת ימים ושנוי בנביאים בשלמה ואם תלך בדרכי והארכתי את ימיך ובכתובים פסוקים רבים מאד. כגון מי האיש החפץ חיים. כי מוצאי מצא חיים וגו' כי בי ירבו ימיך ויוסיפו לך שנות חיים אורך ימים בימינה וגו'. עץ חיים היא למחזיקים בה. ויהיו חיים לנפשך שמור מצותי וחיה וירבו לך שנות חיים. כי חיים הם למוצאיהם. מכל משמור נצור לבך כי ממנו תוצאות חיים. כי נר מצוה ותורה אור ודרך חיים אורח לחיים שומר מוסר אורח חיים למעלה למשכיל יראת ה' תוסף ימים יראת ה' מקור חיים. יראת ה' לחיים. רודף צדקה וחסד. ימצא חיים עקב ענוה יראת ה' עושר וכבוד וחיים:

הרי למדנו כאן לקיום התורה בכלל. וללמוד התורה בפרט. ובעלי צדקה וחסד. ומוסר וענוה שמובטחים באורך ימים:

וכן תשובה מארכת ימיו ושנותיו של אדם. שנאמר חיה יחיה. והשיבו וחיו:

וסובלי יסורין מאהבה. גם כן מבושרים באריכות ימיהם בהשתנותם לטובה. כענין שכתוב וה' חפץ דכאו החלי. אם תשים אשם נפשו. יראה זרע יאריך ימים. וכל זה בדוק ומנוסה. כי לא יפול מדבר ה' ארצה. ואין מקרא יוצא מידי פשוטו:

ואין הדבור כאן ובכל מקום. כי אם על פי הרוב ואין למדים מן המיעוט היוצא מן הכלל כי תראה שנמצאו לעתים רחוקות. צדיקים מתים בקצרות שנים. כי מי עמד בסוד ה'. ואל דעות ה' לו נתכנו עלילות. ומצעדי גבר. חופש כל חדרי בטן בוחן כליות ולב

נבר. אם תוכו כברו או שמא יי"ל עונות נסתרות מבני אדם והאדם יראה לעינים. או שמא עונות הדור גרמו כענין שכתוב מפני הרעה נאסף הצדיק. ויש נספה בלא משפט. מלבד דרך הנעלם כי מי עמד בסוד ה' בגלגול. אין לך עסק בנסתרות. ואין דבר בדרכי התורה. כמו בכל עניני שאר החכמות והידיעות שלא ימצא להם דבר יוצא מכללו. כענין שאז"ל אין למדין מן הכללות. אפי' במקום שנאמר בהן חוץ וכדרך שנמצא גם במשפטי הלשון. שכולם נמצאו להם זרים. כנודע לבעלי הדקדוק. וכאשר הראית לדעת בחבור זה בהלכות המדות. כי יתהפכו כולם מטוב לרע. ומרע לטוב. כפי הענין המחייב התהפכותם לפעמים עם כל זה לא יקבלו שינוי בשמותם. כי לא בשביל כך נאמר לטוב רע. ולרע טוב. כי הכל הולך אחר הרוב. ועל שמו יקרא בין טוב בין רע ונדון על מדה ומדה. הטובה היא אם רעה. לפי בחינת טובה כללית. או רעה כללית הנמצאת בהם לא על פי בחינת מקרה פרטי שאפשר (שיסב לו) [אלטונא תקח: שיסבלו]. ולא עוד אלא אפי' בחק הטבע בעולם הגדול ומלואו. ימצא שינוי מנהג הטבע וזרותו בכל הזמנים. בכל חלק מחלקיו. כמבואר בס"ד באנ"ב הרבה מזה (וכבר אמר החכם כי עת ופגע יקרה את כולם. שכולם נופלים תחת יד המקרים ופגעים לבקרים ולרגעים) לכן אל תשים לבך למקרה ופגע המתחדש לשעה ולרגע. ואל תשגיח כי אם על הסדר הכולל ברוב. אז יתאמתו לך כל יעודי הנבואה. והבטחותיה הטובים לשומרי תורה מאהבה ומיראה:

עוד זאת אזכיר מדחז"ל בענין דברים המאריכים ימים. הא דאריב"ל לבניו אקדימו וחשיכו לבי כנישתא כי היכי דתורכו חיי גם זה בחון ונתאמת מאד אפילו בע"ה שנהגו בדבר זה. והמשלים פרשיותיו עם הצבור שמו"ת מאריכין לו ימיו ושנותיו. ברוך השם נפשינו בחיים. הוא יחיינו מיומים. ונזכה להכתב בספרו עם כל הכתוב לחיים בירושלים. אמן כי"ר:

כו

עליית החריצות היא מדה מעולה ויקרה מאד בפי החכם מכל אדם. כמ"ש ויד חרוצים תעשיר ויד חרוצים תמשול. ונפש חרוצים תדושן. מחשבות חרוץ אך למותר. ראה כמה הפליג בשבח בעליה. ואולם ענין החריצות הוא יתר על הזריזות בעסק והשתדלות ובשקידה נמרצת. להתחזק על הפעולה המבוקשת הן בתנועת הגוף ביתר שאת. והן במחשבת השכל וחושים הפנימיים (כי על כן נקרא גם חריפות חריצות) העסוקים בהתמדה לחשוב על הדבר להוציאו לאור ולהשיגו בפועל. בכל מעשה וחשבון וחכמה הנרצה לנו להגיע עדיו. והוא מ"ש רז"ל ד' דברים צריכין חזוק. תורה. ומע"ט. תפלה.

וד"א. שנא' בהם חזק ואמץ. והוא הדין לכל דבר הנדרש לאדם בחיים האלה. לטובתו ולהנאתו ולא זכרו את אלה. אלא מפני שנכתב בהם בפירוש. וק"ו לדברים אחרים. כי היה עולה על הדעת שדברים ראשיים כארבעת אלה הנוגעים לנפש. אין האדם צריך להתחזק בהם כי ממילא יחזיקו בידו מלמעלה. לפי שהם דברים רצויים להשי"ת מאד. קמ"ל. דאפ"ה לא סגי בלא"ה. שיתן האדם ידו ואצבעו. ויניע כל כחות איבריו וחושיו חצונים ופנימים והתעוררות כל טבעו. בחוזק יד ובאומץ הלב להשתדל בהם כדי להשיגם ולהגיע לתכליתם. אז יצליח. וימצא מבוקשו ככל אות נפשו. לא זולת. עאכ"ו לשאר דברים שאינם עיקרים והכרחיים שלא תתכן השגתם בעצם על דרך ארעי בלי שקידת השתדלות ועוצם התפעלות. עם שכבר ימצאו טוב המזל. שיעלו בידם פנינים מבלי חפוש וטורח. גם לא לחכמים רעי המזל לחם עם כל גודל חריצותם ושקידתם. צללו במים אדירים והעלו חרס בידם. אין למדין מדברים זרים. היוצאים ממנהגו של עולם השוה:

ועד כמה ראוי להשתמש במדה זו. עיין בעליית הבטחון. ויתבאר עוד בעז"ה גם בענין רדיפת הכבוד. בעלית הגדולה:

וז"ל גורן נכון. החריצות גם מדה זו נובעת ממקור הירוקה (עיין חלון צורי) היא טובה כשתהיה בכח הנפש. ולא תראה בפועל מהרה. כי אז תקרא מהירות. והמד' הזאת תרא' יותר כשהנפש פנויה מן המדו' המגונו'. ואין מבלבל אותה שום דאגה. ויותר מה שתהיה בנפשות הזכות החשובות וראוי לאדם להתנהג בה בכל מעשהו. ובכל מה שמתעסק בו ממלאכת החכמ' והמחשב'. הלא תראה מ"ש בה והון אדם יקר חרוץ. ר"ל היקר שבהון האדם. החריצות שהוא הזריזות. והוא שיהיה חרוץ בהשגת תועלות שני העולמות בעולם ההוייה וההפסד. שישתדל בבקשת החכמ' עם העבודה והאמונה. וישתדל להגיע אל עולם השכל. ומי שהוא מן האנשים החשובים ויתנהג בעניניו בחריצות ובזריזות יצליח בהם (כמש"ל) [אלטונא תקח: כמש"כ] נוצר תאנה יאכל פריה. ועובד אדמתו ישבע לחם והחריצות בקיום התורה והמצו' אין טוב' למעל' הימנ'. והראיה הגדול' על הצלחת האדם. חריצותו במה שהוא מתעסק במעשיו ע"כ:

ונפש עמל עמלה לו המשתדל על עסק. יוסיף כח. עיין עוד בעליית חשבון הנפש. בפנים האחד ועשרים. מטוב ושבח החריצות בכל דבר חכמה:

אמנם רעתה וגנותה של מדה זו. החרוץ על הדברים העולמיים. ומניח הנצחיים. עליו נאמר מחשבות חרוץ אך למותר. וכל המפרשים פירשו שיש לו יתרון בהם. ואינו נ"ל כי אך חלק. ולמעוט הוא בא שכל יתר כנטול וכל סרח העודף אין בו תועלת כמו החסרון

שהן שתי קצוות. ונקודת המועיל הוא במצוע. וכך נ"ל פירוש הכתוב. מחשבות חרוץ וחריף במחשבה מבלי מעשה. כי הוא עצל ורפה ידים ולא מהיר במלאכתו מלאכת מחשבה אשר אצרה תורת חכמתו והולידה מחשבתו ולא טרח להוציאה לאויר העולם בפועל. אותן מחשבות אע"פ שהן תולדות השכל מחושבות היטב. מחוטבות תבנית היכל הדעת והבינה ומצויירות בציור ובכיור החכמה. עם כל זה אין בהם ממש כשלא יצאו לפועל אך למותר המה. דבר נוסף לאין צורך. הבל ורעיון רוח. אך כל אץ הוא הדוחק את השעה. אך למחסור זה קשה מן הראשון כי יפסיד מה שבידו ע"ד גמלא בעי קרני. ועד"ז אמר ג"כ אץ להעשיר לא ינקה ואל תיגע להעשיר מבינתך חדל וכן החרוץ לכעוס ולקנא ולחמוד וזריז במדות הרעות. מוסיף רעה על רעה. אמנם מדרך המוסר שלא יראה אדם חריצות בתאוותיו ולא קל בכעסו וכן החריצות הנמהרות ועוברות גבול ישוב הדעת. תשוב רעה ואם היא לתכלית טוב. ויתבאר ענין המהירות עוד בעליתו בס"ד:

ואמר החכם מי מבני אדם דאגתו ארוכה. מי שאין לבו בטוח בטרפו. ואמר הדואג אשר לא יתום יגונו. והיגע אשר לא תהיה לו מנוחה המגביר זולת החריצות על יקר ההסתפקות. והמבקש יותר מכדי ספוקו והחומד מבני אדם במה שחננם הבורא:

ואמר החכם אחד עבר על אדם אחד. אמר לו האיך חריצותך לעולם. אמר אני רודף אחריו אמר לו השגת ממנו דבר אמר לו לא כי אם מעט מזער. א"ל אם לא השגת מהעולם הזה שאתה רודף אחריו. כי אם מעט מזער מה תשיג מהעולם האחר שאינך רודף אחריו וזהו מה שראינו לבארו מענין החריצות:

כז

עליית חשבון הנפש כה אמר בח"ה ראיתי לבאר עניני החשבון עם הנפש. בעבור מה שיש בו מעניני ההערה לתשובה. למה שיש בה תקנתה בשני העולמים כמו שאמר דוד המלך ע"ה. חשבתי דרכי ואשיבה רגלי אל עדותיך. וראוי לנו לבאר מדבר החשבון עם הנפש ששה ענינים. **הראשון**. מה החשבון עם הנפש. **והשני** אם חשבון כל בני אדם שוה אם לא. **והשלישי**. על כמה פנים יהיה חשבון האדם עם נפשו. **והרביעי**. מה תועלת החשבון הזה. **והחמישי**. אם האדם חייב לחשב עם נפשו תמיד. אם לא. **והששי** במה שחייב האדם לסמוך לחשבון מן המעשים:

פרק א

אבל החשבון עם הנפש. הוא השתדלות האדם בעניני תורתו ועולמו. בינו ובין שכלו. כדי שידע בזה מה שיש לו. ומה שיש עליו מן החובות. וכבר הזהירנו על זה הנביא ע"ה.

באמרו וידעת היום והשבות אל לבבך. כי ה' הוא האלהים וגו'. ואמר דוד ע"ה טעמו וראו כי טוב ה' ואמר דע את אלהי אביך ועבדהו. ואמר. אל תהיו כסוס כפרד אין הבין. ואמר. במי שלא הסתכל בענינים. ולא חשב עם נפשו עליהם. ולא ישיב אל לבו. לא דעת ולא תבונה. ואמר לא זכרו את ידו. ואמר. זכור ימות עולם. ואמר זכרתי ימים מקדם. ואמר אשא דעי למרחוק. (ואומר כי ריב לה' עם עמו. ועם ישראל יתוכח וגו'. עמי זכר נא גו' למען דעת צדקות ה'):

פרק ב

אבל אם חשבון כל בני אדם שוה. אם לא. נאמר כי התשובה בזה. שהשתדלות בני אדם בעניני תורתם ועולמם. יתחלף כפי התחלפות הכרתם ושכלם. וזכות הבנתם. וכל אחד ואחד מהם. מצוה לחשב עם נפשו. במה שהוא חייב [אלטונא תקח: בו]. מעבודת הבורא יתעלה. כפי הכרתו בטובות הבורא. הכוללות. והמיוחדות. כמו שאמר הכתוב. וידעתם היום. כי לא את בניכם. אשר לא ידעו ואשר לא ראו וגו'. כי עיניכם הרואות וגו'. רוצה לומר. כי טענת הבורא עליכם. יותר חזקה ונראית ממה שהיא על בניכם. אשר לא ראו את מופתי הבורא. כראותכם. מפני שאתם ראיתם אותם בעיניכם. ואתם המיוחדים בטובות הגדולות. מבלעדיהם. והנצלים ממכות מצרים. וקרח. ולא הם. ועל כן חייבין אתם בעבודה עליהם. וכן נאמר בשאר בני אדם. כי מה שחייבים בו. יתחלף כפי התחלפות הכרתם. והתחלפות הטובות עליהם. ועל המאמין לחשב עם נפשו. במה שהוא חייב לאלהים יתעלה. וידקדק בדבר בתכלית יכלתו. וכפי השגתו. ומה שיגיע אליו במעשה. ישתדל ויטרח ומה שלא יוכל להשיגו במעשה. ישיגהו בידיעה. ויתאוהו כמו שאמר דוד ע"ה. אחלי יכונו דרכי לשמור חוקיך. ואמר הנחמדים מזהב ומפז רב וגו' והבורא ידינהו בו לזכות. והוא חייב לצפות לעתות אשר תשיג ידו. ויוכל בהם לשלם מה שיתכן לו מחובות הבורא יתברך. ואל ירחיב על עצמו (האמתלהות) [אלטונא תקח: האמתלאות] בו. ויזלזל בו ויניחהו ויתעלם ממנו. פן יהיה נעכר ביום החשבון הגדול. כמו שכתוב. בז לדבר. יחבל לו:

פרק ג

אבל על כמה פנים יהיה חשבון האדם עם נפשו. לאלהים יתעלה. אומר כי אופני החשבון. רבים בענין הזה. אך אבאר מהם. שלשים פנים (עם היות כבר נזכרו כולן בעלית הזכירה שלא רצינו לעבור על המצוה. על כן הובאו שם בדרך קצרה. בלשונו של בסא"צ. שקצר את הארוך שבסח"ה. ויעט בו כי היה נמהר לשלול שלל עט. ולא מפני זה נעזוב את המקור הראשון ולא נבעט. ולא נמאס את מימי השלוח ההולכים לאט.

לרגל המלאכה הנסוכה חכמת המוסר ההולכת לכבוש את היצר ולגרשו מעט מעט. גם מתוכו ילמדו לסקר בעין יפה המושכים בשבט סופר להמשיכו ולהרחיבו ולפשטו כאגרת אוגרת דברי חכמה לכל חפץ לנהל העט) יתבאר מהם מה שאדם חייב בו לאלהים בשנותן אותם אל לבו. ומקבל על נפשו לחשוב בהם ולזכור אותם תמיד:

הראשון כשישתכל האדם בענין עצמו ויחשוב בתחלת הויתו ויציאתו מלא מציאה אל מציאה. והעתקתו מאין ליש ללא יתרון שקדם לו. אך חסד אלהים וטובו ונדבתו. ויראה בשכלו. כי הוא חשוב בענינו ונשא במדרגתו. ומעולה במתכונתו. מן הבהמה. והצמח. והמוצק. יתחייב להודות לבוראו יתברך. וימשל בזה משל קרוב. יעלה במחשבתו. אילו בעת ינקותו השליכתו אמו במסילה. ועבר אדם אחד וראה אותו וחמל עליו. ואסף אותו אל ביתו. ונטפל בגדולו. עד אשר גדל והשכיל. היאך היה חייב לרוץ לרצונו. וכל אשר יצוהו בו ויזהירהו ממנו. וכמה הוא חייב לו מן החובות. וכפי הגנת הבורא עליו. והספקתו בכל ענייניו. צריך שיהיה המשכו אחר עבודתו. וקבלו מצותו. וכבר הוכיח הנביא האומה. בענין הזה. באמרו הלה' תגמלו זאת. עם נבל ולא חכם וגו'. ובאר יחזקאל. בפרשת ואעבור עליך ואראך מתבוססת בדמיך. ושאר הענין:

והשני חשבון האדם עם נפשו. בגודל טובות האלהים עליו. בחבור גופו. והשלמת צורתו ומהותו. ותבנית איבריו והוצאתו מבטן אמו. ביכלתו יתברך. והכנת טרפו קודם לזה. ואחריו. כפי הראוי לו וכשעור צרכו. חסד מאלהיו עליו. ויחשוב בנפשו אילו היה חסר בתחלת בריאתו עינים. או ידים. או רגלים. ויהיה ביכולת אדם לעשותם לו. עד שיהיה גופו שלם בהם. היאך תהיה הודאתו לו. ושבחו והמשכו למצותו. והדבקו בעבודתו. וכפי זה צריך שימשוך אחר בוראו יתברך. אשר תקן גופו. והשלים איבריו כלם. בתכלית התקון [אלטונא תקח: ו]התכון. כמו שאמר. זכר נא כי כחומר עשיתני וגו' ושאר הענין ואמר כי אתה קנית כליותי. ואמר כי אתה גוחי מבטן:

והשלישי חשבון האדם עם נפשו. והשתכלו בגודל טובות האלהים עליו. במה שהועילו מן השכל. וההכרה. עם הרבה מדות טובות וחמודות ונכבדות. יש לו בהם יתרון. על החיים שאינם מדברים. כמו שכתוב מלפנו מבהמות הארץ. ומעוף השמים יחכמנו ויחשוב אילו היה עירום מן השכל וההכרה. והועילו בהם אדם כמוהו. והכיר יתרון מה שהוא בו. על מה שהיה בו. ההיה מספיק לו כל ימי חייו ומדת ימיו להיות מתמיד בהודאתו. ושבחו על זה תחת גמולו. כל שכן הבורא יתברך אשר אין קץ לטובותיו עלינו. ולא תכלית לחסדיו עמנו. כמו שכתוב רבות עשית אתה ה' אלהי וגו':

והרביעי חשבונו עם נפשו. בגודל טובות האלהים עליו. בהערתו אל מה שיש בו חיותו. בשני העולמים בתורה נכבדת נאמנה להסיר עורונו. ולבער סכלותו. ולהאיר עיניו ולהקריבו אל רצון אלהיו. ותודיענו אמת' בוראו. ומה שהוא חייב לו אשר בו תשלם הצלחתו בשני העולמים. כמו שכתוב תורת ה' תמימה משיבת נפש וגו'. פקודי ה' ישרים משמחי לב וגו'. ויחשב בנפשו. אילו היתה נעדרת ממנו. אחר שהכיר מעלתה. ואחר כך נזדמן לו אדם שהועילו בה [אלטונא תקח: ה]היה רואה השתדלותו ויכלתו מספיקות. להשלים הודאתו ושבחו על זה. כל שכן הבורא. המעיר בה. והמפיק להבנתה. והעוזר לו עליה והמעט ממה שאנו חייבים לו מן ההודאה עליה. שנרוץ להדבק בתורתו. ונמהר לקבל מצותיו והזהרתו. כמו שכתוב חשתי ולא התמהמהתי וגו'. ואמר מה אהבתי תורתך. ואמר מה נמלצו לחכי אמרתיך:

והחמישי שיחשב עם נפשו. בהתאחרו מהבין ספר תורת אלהים. ומנוחת נפשו מבלתי עמוד על ענייניו. ואיננו עושה כן בספר שיגיעהו ממלך. אם הוא מסופק בהבנתו. מפני הדמות הכתיבה. או המלות. או לעומק ענייניו ודקותם והתערבותם. וצחות דבריו. אבל היה נותן כל לבו ושכלו בו. לעמוד על ענייניו. והיה מצטער צער גדול עד שיבין כוונתו בו. וכשהוא עושה זה לעמוד על ספר אדם נקלה וחלש ונבזה כמוהו. כמה הוא חייב לעשות מכפלי זה עד שיבין ספר אלהיו אשר הוא חייו והצלתו. כמו שכתוב. כי הוא חייך ואורך ימיך וגו'. איך התרת לעצמך אחי להתעלם ממנו. ולהסתפק לך ממנו. מה שהוא קרוב מענינו. ונגלה מפשוטו. ותקל בזולתו. הלא תראה חסרונך ופחיתותך בדבר הזה. הלא זה דומה למעשה מי שנאמר בו ולאלהי כספא ודהבא נחשא פרזלא וגו'. ולאלהא די נשמתך בידיה וכל ארחתך ליה לא הדרת:

והששי שיחשב בנפשו כשהוא מרגיש במדותיו שהן נוטות להמרות הבורא ולהפר בריתו. יחשב בנפשו ויעביר על לבו כל מה שהשיג בחושיו. ומשרשי העולם. וענפיו. ופשוטו. ומורכבו. ועליונו ותחתונו. שכולו עומד בדבר ה'. ושומר ברית ה'. האם ראה ממנו דבר יוצא מקשר עבודת האל יתעלה. או שממרה דברו ומפר בריתו. ואילו היינו מעלים במחשבתנו שדבר מהם עבר ברית הבורא ונשתנה טבעו. או שהארץ סרה מן האמצע. ויצאו מי הים ועברו גבולם וכסו פני הארץ. ההיה אדם נשאר על פני האדמה. ויותר נפלא מזה. באיברי האדם. אילו היו עוברים ברית הבורא באדם. וינוחו אבריו הטבועים על התנועה. או ינועו הנחים מהם. או אם לא היו מגיעים אליו החושים. מה שנצטוו להגיעו אליו היה חבורו נפסד. והרכבתו נתקת ובטלה הנהגתו. והיאך לא יתבייש האדם. לעבור ברית אלהיו בעולם שלא עבר ברית אלהיו בו. ובעוזרים שחייבים

בעבודתו וסבל כל ענינו. והם איבריו. והדמיון הקרוב בזה. למלך שצוה כת אחת מעבדיו. להעביר אחד משריו נהר גדול. בתכלית השמירה. אל מקום ידוע. וזמן קצוב. ואח"כ צוה המלך. לשר לעשות להם בענין ההוא ובזמן ההוא דברים ידועים. וקיימו העבדים בשר. מצות המלך. והתעלם השר. ממה שצוהו בו המלך להם. ואמר לו אחד מן העבדים השר המתעלם ממצות המלך. הלא תירא שיעשה אחד ממנו בך כמעשיך ויעבור מצות המלך בשמירתך. כמו שעברת בנו. ותפול בנהר הגדול הזה. ותמות מיתה רעה חזור מטעותך בתשובה. ובקשת המחילה. כי המלך צוה אותנו שנתעלם משמירתך. אם תתעלם ממצותו עלינו. והקיץ מהתעלמותו. וחזר מטעותו. ואתה אחי. חשוב אם עבר אחד מאבריך. על מצות הבורא בך בהשתמשך בו. הלא אתה יודע. כי הבורא יתברך התנה בתורתו הנאמנה שיהיה ברשותך ובחפצך כל מה שבעולם אם תעבדהו. ושיעבור על רצונך. כשתעבור על דברו כמו שהוא מבואר בפרשת אם בחוקותי תלכו וזולתה:

והשביעי חשבון האדם עם נפשו לאלהיו בתנאי העבדות ושיקבל על עצמו חובות האדנות לבוראו שנזכרו רובם בעליית עבודת האלהים ידרשם המבקש שמה ויחשב עם נפשו עליהן בעת שיכיר התמדת טובות הבורא יתברך עליו בהזמינו תועלותיו. וחמלתו עליו. והספיקו כל הצריך לו מן המזון תדיר. ולא הניחו לנפשו. ולחלישות הכרתו. בהנהגות ענייניו והועילו בחכמה ובשכל ובבינה. ינהיג בהם ענייניו. וידע חובות אלהיו עליו. כמו שאמר דוד ע"ה עבדך אני הביננ׳י וכשיכיר העבד מאדוניו סימני טובותיו העודפות בנפשו וגופו וכל תנועותיו ושהוא משקיף עליו תמיד ויודע נגלותיו ונסתרותיו ושומר עליו כל תנועותיו וקושר אותם באסוריו ומושל בהם וצורת נסיונו ובחינתו במה שהתיר לו מהשתמש באיבריו והרשהו מהעברת מחשבותיו ביצריו הטובים והרעים ויחשב במסורת התורה והערתה על מה שיש בו רצון אלהיו ומה שיקציפנו עליו משתמש בכל פנות גופו. וכחות נפשו אליו במה שימצא בו חן בעיני אדוניו ויקריבהו. ויסיר מסך הסכלות בו מעליו וילבש כסות המורא והבשת ממנו. והאהבה בו. והחפץ במה שהוא רוצה ואז יבואוהו הטובות הגדולות והאורים הגדולים מהאלהים כמו שכתוב ה׳ באור פניך יהלכון ואמר יאר ה׳ פניו אליך ויחנך ועיקר הכל בהשלמתו תנאי העבדות וביחדו אלהיו באדנות בלב שלם ונאמן ובזה תהיה אהבתו באלהיו שלמה ואהבת אלהיו בו כמו שאמר הכתוב את ה׳ האמרת היום וה׳ האמירך היום ואמר ולתתך עליון ואמר וראו כל עמי הארץ כי שם ה׳ נקרא עליך ויראו ממך והטעם בזה כי ידוע שגדולת העבד ויקר מעלתו אצל בני אדם הם כפי גדולת אדוניו בין האדונים וכפי בחירת האדון בו והקרבתו אותו ולפי ששם הבורא יתעלה גדול ועליון על כל עליונים אצל

כל (העמים) [אלטונא תקח: הגוים] כמו שכתוב כי ממזרח שמש ועד מבואו גדול שמי בעמים והיה הקרוב אליו מכל העמים והמיוחד בעבודתו מהם עם בני ישראל. היה בדין שתהיה מעלתנו ותפארתנו על שאר העמים. כפי זה. וטעם כי שם ה' נקרא עליך הוא שקראנו עם ה' ועם אלהים וכהני ה' ומשרתי ה' ועבדי ה' ובני ה' והדומה לזה ממלות הסגולה והבחירה אבל ויראו ממך הוא לכבוד הבורא ומוראו כמו שכתוב מי לא ייראך מלך הגוים וכמו שאמר הכתוב במה שאנו עתידים להגיע אליו מהתקרב אל הבורא והתיחדנו בעבודתו זה יאמר להי אני וגו' והתחלפות ערכם אצל הבורא כפי התחלפות מעלתם בקרבתם אליו ועבדם אותו. על כן חשוב עם נפשך על הענין הזה אחי ואל תטה בו אחר יצרך ולא תסכים עם תאותך בהשתמשך במחשבתך ובינתך ושכלך בו ותן אל לבך השקפת הבורא יתברך על חשבונך במצפונך ותהיה כוונתך בו לשמוע ותדקדק בו לכבודו יתעלה מבשתך מהשקפתו עליך בו כמ"ש ה' יודע מחשבות אדם כי המה הבל: **והשמיני** חשבון האדם עם נפשו במה שהוא חייב בו. מיחוד לבו לאלהים יתברך ויחוד הלב על שני פנים. אחד מהם. יחוד הלב ביחוד האל. כאשר בארנו בתחלת הספר. והשני יחוד הלב. בעת שיעשה מאומה. ממעשי העולם הבא חובה או רשות. לאלהים לבדו. כאשר בארנו בשער יחוד המעשה. ומתנאי יחוד האלהים שלא יהיה לו אלהים זולתו. ולא ייחס אליו צורה ולא תמונה. ולא תנועה ולא העתקה. ולא תאר מתארי הגופים ולא ענין מעניני העצם והמקרה וידע שהוא א'. ואין אחד כאחדותו ולא בורא זולתו. ולא יוצר בלעדיו. ושאר שמותיו הטובים. ומדותיו העליונות. ומתנאי יחוד הלב במעשה לאלהים. שלא יכוין במעשהו אלא לשמו הגדול. לא מאהבה לשבח בני אדם ולא מתקוה להם. ולא מיראה אותם ולא למשוך תועלת. ולדחות נזק בעולמו ובאחריתו. כמו שאמרו רז"ל אל תהיו כעבדים המשמשים את הרב. ע"מ לקבל פרס. אלא הוו כעבדים המשמשין את הרב על מנת שלא לקבל פרס ובחון זה אחי במה שנוהגים בו בני אדם באהבתם. כי האוהב כשהוא מרגיש מאוהבו שאין לבו שלם עמו. כל שכן האדון מן העבד. יקצוף עליו. ולא ירצה במעשהו אפילו אם ישתדל בו. ויהיה שלם וגמור בנראהו. אעפ"י שהאדם מצטרך לחבירו וצריך לעזרתו. ק"ו הבורא יתעלה שצורך הברואים כולם אליו. ואין לו צורך אליהם ולא תועלת בהם המשקיף על לבותם. וצפון סודותם איך נרצה לו מנפשותנו. במה שלא נרצה מהם לחברינו. ורעינו. עם סכלותם במצפון לבותינו עם התרמית והאון. ומעוט שלמות לבנו עמהם וכשמשתכל המבין ממנו בענין הזה. יכלם מבשתו מהבורא יתעלה. ויתקן מצפונו וייחד לבו לאלהים ביחודו. ובעשותו מצוה ממצותיו ותורה מתורותיו בהשתדלות וחריצות. כמו שאמר דוד ע"ה. דרך מצותיך ארוץ וגו':

והתשיעי חשבון האדם עם נפשו. במיני מעשה העבודה והשתדלותו בהם למחלקותיהם. בהשתדלותו במעשי מלכו כשהוא מטיל עליו מעשה מן המעשי' שיהיו בתנועות גופו ולא יניח מהשתדלותו [אלטונא תקח: ו]יכלתו מאומה שלא ישימהו בו. ואם יהיה ממעשי העיון והמחשבה והעצה. יזמן כל לבו ובינתו ושכלו והכרתו להשתדל בו. ולהרגיש אליו. ואם בא לשבחו ולהודות לו על טוב שגמלו. או חסד שעשה עמו. בחרוז או במפורד או בכתב או בעל פה. לא יניח מצחותו ומליצתו. ודרך העברה (הפלגה והשאלה) ומשל ואמת ושקר ממה שיתכן לו לספר עליו. שלא יזמנהו ויראהו ואילו היה יכול להראותו. בכל איבריו. ונסתרהו. ונראהו. היה עושה ואילו היה יכול להטריח השמים והארץ וכל אשר בהם. בהודאתו ושבחו מחפצו שיגיענו טוב מצפונו לו היה עושה זה עם חולשת האדם וזעירותו ומהירות כלות ימיו. וכפי זה ראוי למשכיל שיהיה במעשי עבודת האלהים יתעלה כשהוא עושה מהם מאומה. והוא שכל מעשה שהוא לאלהים. איננו נמלט מאחד משלשה חלקים. אחד מהם חובות הלבבות בלבד. והם שכיוננו לבארם בספר הזה. והחלק השני חובות הגופות והלבבות יחדיו. כמו התפלה. ולמוד התורה והשבח והתהלה לאלהים. ולמוד החכמה. וצוות בטוב והזהיר מן הרע. והדומה לזה. והחלק השלישי. חובות האיברים בלבד אין ללב בהם שום הכנסה אלא הכוונה לאלהים. בתחלת המעשה. כסוכה. והלולב. והציצית. והמזוזה. ושמירת השבתות. והמועדים. והצדקה. והדומה לזה ממה שלא יזיק העושה אותם. טרוד לבו בזולת מעשהו. אך בחובות הלבבות. חייב לפנות לבו. מכל מחשבות העולם וטרדותיו. וליחד לבו ומצפונו לאלהים לבדו. בעת ההוא כמו שאמרו על אחד מן הפרושים שהיה אומר בתפלתו לאלהים. אלהי יגוני בעבורך. בטל ממני היגונות ודאגתי ממך. הרחיקה מנפשי הדאגות. ובזה יקבל אלהים מעשהו וירצהו ובכמותם יתכן מה שאמרו רז"ל. מצות צריכות כונה. ואם יתעסק במעשה מחובות הלבבות והאיברים יחדיו. כתפלה וכשבח לאלהים יתברך. יפנה גופו מכל מעשי העולם הזה. והעולם הבא. ויפנה לבו מכל המחשבות המטרידות אותו מענין התפלה. אחר שינקה עצמו. וירחץ מכל הטנופין והלכלוכין וירחק מכל ריח רע והדומה לזה. ואחר כך יעלה על לבו. אל מי מכוין בתפלתו ומה מבקש בה ובמה מדבר לפני בוראו. ממלות התפלה ועניניה. ודע כי המלות תהיינה בלשון כקליפה. והעיון במלות. כלב. והתפלה כגוף. והעיון כרוח וכשיתפלל המתפלל בלשונו. ולבו טרוד. בזולת ענין התפלה תהיה תפלתו גוף בלי רוח .וקליפה בלי לב. מפני שגופו נמצא. ולבו בל עמו עת תפלתו ובכמוהו אמר הכתוב. יען כי נגש העם הזה בפיו ובשפתיו כבדוני. ולבו רחק ממני. ומשלו זה עוד. לעבד שבא אדוניו לביתו. וצוה

אשתו ובני ביתו לכבדו. ולעשות כל אודותיו. והלך לו הוא והתעסק בשמחה ובשחוק. ונמנע מעבוד אותו בעצמו. ומהשתדל בכבודו ולעשות מה שהיה ראוי לו. וקצף עליו אדוניו. ולא קבל כבודו ועבודתו והשיב הכל בפניו. וכן המתפלל כשיהיה לבו ומצפונו ריק מענין התפלה לא יקבל האל ממנו תפלת איבריו. ותנועת לשונו. הלא תראה מה שאנו אומרים בסוף תפלתנו. יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניך וגו' וכשיהיה האדם חושב בשום דבר מדברי העולם. במותר או באסור. ואחר כך יחתום תפלתו ויאמר והגיון לבי לפניך. הלא זה גנאי גדול. שיטעון שדבר עם אלהיו בלבו ובמצפונו ולבו בל עמו. ושאל ממנו אחר כך לקבל אותה ולרצות בה ממנו. ודומה הוא למי שנאמר בו. כגוי אשר צדקה עשה. ואחז"ל ימוד אדם עצמו אם יכול לכוין את לבו. יתפלל ואם לאו אל יתפלל. ואמר ר' אליעזר בשעת פטירתו. בכלל מה שצוה בו לתלמידיו. וכשאתם מתפללין דעו לפני מי אתם מתפללים. ואמר הכתוב הכון לקראת אלהיך ישראל וארז"ל אל תעש תפלתך קבע. אלא רחמים ותחנונים לפני המקום. ואמר בהתעטף עלי נפשי. ואמר נשא לבבנו אל כפים אל אל בשמים. וראוי לך אחי שתדע כי כונתנו בתפלה. אינה כי אם כלות הנפש אל האלהים וכניעתה לפניו עם רוממותה לבוראה. ושבחה והודאתה לשמו. והשלכת כל יהביה עליו. ולפי שהיה על הנפש לזכור כל זה. בלי חבור וסדר. כתבו רבותינו ז"ל הענינים שצריכים להם רוב כתות בני אדם. הנראה חסרונם בהם אל האלהים וכניעתם בעבורם. והם עניני התפלה על סדר ותקון שתקבל בה הנפש פני בוראה. ולא תבוש (בהתפללה) [אלטונא תקח: בהתנפלה] ויראה ממנה בסדרה מעניני התפלה בלבה. הכניעה והשפלות לאלהים. ולפי שהיתה מחשבת הלב מתהפכת הרבה. ואין לה קימה למהירות עבור ההרהורים על הנפש. היה קשה עליה לסדר עניני התפלה מעצמה. תקנו אותם רז"ל במלים מתוקנים יסדרם האדם בלשונו. מפני שמחשבת הנפש הולכת אחר המאמר ונמשכת אל הדבור. והיתה התפלה מלות וענינים. והמלות צריכות אל ענין והענין אינו צריך אל הדבור. כשאפשר לסדרו בלב אשר היא עקר כונתינו. ועליו משען מגמתנו. הלא תראה מה שאמרו רז"ל בעת הדחק בעל קרי מהרהר בלבו. ואינו מברך לא לפניה ולא לאחריה. והתירו לקצר בעניני התפלה בתפלה קצרה. על כן תקן אחי. ענין תפלתך בלבך והשוהו עם דבורך וכוון בהם כוונה אחת לאלהים. ופנה גופך מכל תנועותיך וקשור חושיך ורעיוניך. מהתעסק בדבר מדברי העולם עם התפלה הקשה במה שאתה עושה למלכך כשאתה מתעסק בהודאתו ושבחו וספור טובותיו עם סכלותו במצפונך כל שכן הבורא יתעלה המשקיף על גלוייך ומצפונך ונסתרך ונראך. ומן התימה שהתפלה אצלך אמונת הבורא ופקדונו. כי מסר בידך ענינה ונתנה ברשותך. לא ישקיף

עליה זולתו. ואילו תתפלל אותה כמו שצוה הבורא יתברך. יצאת ידי חובת האמונה. ויקבלנה ממך הבורא ואם לא תהיה נאמן בה בלבבך ובלשונך תהיה בחזקת הקובעים אותו באמונתו ואמר הכתוב בהם כי דור תהפוכות המה. בנים לא אמון בם. ואמר באנשי האמונות הנוהגים בהם כמשפטם וכדיניהם עיני בנאמני ארץ וגו'. ואם יעשה מחובות הגופות מאומה. כסוכה וכלולב ושאר מה שזכרנו בחלק הזה חייב להקדים כונת הלב לאלהים קודם שיעשנה כדי שיהיה שורש מעשהו לשמוע למצות הבורא לגדלו ולרוממו ולהודות לו ולשבחו על גודל טובותיו ורוב חסדיו עליו ויגיע בה אל קץ גבוליה בתחלת המעשה ובאמצעיתו ובסופו יראה מהאל וחפץ במה שיגיע לרצונו וירחיק מקצפו כמ"ש דוד ע"ה לעשות רצונך אלהי חפצתי וישא נפשו בזה על ההקשה. אשר קדמתי בתחלת הפנים האלה מדבר המלך ויהיה על לבו תמיד ואז ימצא חריצות מאבריו למעשה העבודה בע"ה כמו שהקדמנו מדברי דוד ע"ה חשבתי דרכי ואשיבה רגלי אל עדותיך חשתי ולא התמהמהתי וגו':

והעשירי חשבון האדם עם נפשו בהשקפת הבורא על נגלהו ונסתרו ושהוא רואה אותו. וזוכר כל מעשיו ומה שעובר על לבו מן המחשבות הטובות והרעות ויהיה מפחד תמיד ממנו ומשתדל לתקן נגלהו ונסתרו לאלהים יתברך וימשל בזה אילו היה משקיף עליו אדם ושומר תנועותיו תמיד הנכון היה לו לעשות דבר שהוא מואס האדם ההוא כ"ש שיהיה בוראו המשקיף עליו כמה הוא חייב להכלם ולהתבושש לפניו ולהזהר מהמרותו ולמהר לעבודתו לסבות רצונו ואהבתו. ועוד כי מן הידוע אצלנו. שאנו מתקשטים במבחר מה שנוכל עליו. מן המלבושים בצאתנו לקראת מלכינו ושרינו. וגדולי דורנו. מפני שהם משקיפים על גלויינו. כמו שאמר. כי אין לבוא אל שער המלך בלבוש שק. ואמר וישלח פרעה ויקרא אל יוסף ויריצוהו מן הבור. ויגלח ויחלף שמלותיו. וכפי זה אנו חייבים להתקשט בעבודת האלהים. בנראנו ובנסתרנו לאלהים. מפני השקפתו עלינו בשוה תדיר. ואילו היינו מעלים בלבנו. כי השקפת המלכים על הנסתר ממצפונינו. כהשקפתם על הנראה מגופינו. לא היינו מתעכבים לקשט מצפונינו. כרצונם ממנו. הלא תראה כי רוב בני אדם. אין עלת השתדלותם ללמוד החכמות וללמדם. אלא להתגדל בהם אצל המלכים בלבד. וכן בהרבה מעניני התורות. כי עם הארץ מצווים על דת מלכם והאל יתברך יותר ראוי לו. ויותר חובה עלינו. להתקשט בעבודתו. במצפונים ובלבבות. ובאיברים. להשקפתו עליהם. וראותו אותם תמיד. לא יטרידנו דבר. מדבר. כמו שאמר הכתוב. אני ה' חוקר לב ובוחן כליות. ואמר בכל מקום עיני ה' המה משוטטים בכל הארץ. ואמר הכתוב בענין היראה. מהשקפת הבורא אל תבהל על פיך. ולבך אל ימהר

להוציא דבר וגו'. ואמר ה' משמים השקיף על בני אדם. וכאשר יהיה הענין הזה שב אל רעיון המאמין תמיד. ויחשוב המאמין תדיר עם נפשו עליו. יהיה הבורא יתברך נמצא עמו במצפונו ונראהו. בעין שכלו. ויהיה ירא אותו תמיד ומרוממו. ובוחן במעשיו וחוקר פעליו. בהנהגת בריאותיו המעידות על גדולתו. ורוממותו וחכמתו. ויכלתו. וכאשר יתמיד על זה. יניח הבורא לו מעצבו. וירגיע לבו מפחדו. ויפתח לו שערי ידיעתו. ויגלה לו סודות חכמתו. וישים עיניו על הדרכתו והנהגתו. ולא יניחהו לעצמו וליכלתו. כמו שאמר במזמור ה' רועי לא אחסר עד סופו ויהיה במדרגה העליונה ממדרגות החסידים. ובמעלה הרמה ממעלות הצדיקים. ויראה מאין עין וישמע מבלי אזן. וידבר בלי לשון. וירגיש בענינים. מבלתי חושים. וישער בהם. מבלעדי הקשה. אינו קץ במאומה מענינו. ולא בוחר ענין. יותר מענין. ממה שבחר הבורא. תולה רצונו. ברצון הבורא ואהבתו באהבתו. והנאהב אצלו. מה שאהב לו. והנמאס אליו מה שמאס לו. ובכמוהו אמר החכם. אשרי אדם שומע לי. לשקוד על דלתותי יום יום ואמר כי מוצאי מצא חיים. ויפק רצון מה':

הי"א חשבון האדם עם נפשו. על מה שעבר מימיו. אם התעסק בהם בעבודת אלהיו. או בעבודת יצרו. וימשל בזה. כאילו המלך נתן לו ממון להוציאו בפנים מאפני הוצאותיו. והזהירו שלא יוציא ממנו מאומה בזולתם. והודיעו כי יחשב אותו עליו בכלות שנתו. ולא ימחול לו ממנו מאומה. האין מן הזריזות לו שיחשב עם נפשו בסוף כל חדש וחדש מחדשי השנה לדעת מה שהלך מן הממון ובמה הוציאו. ויהיה נזהר בשאר הממון. ובשאר הזמן. קודם שיפגעהו החשבון פתאום. והוא אינו יודע מה שיש לו. ומה שיש עליו. ועל הדמיון הזה אחי. צריך שתפקוד את נפשך אם תוכל בכל יום מימיך. ותחשב עמה על עבודת האלהים. שהיא חובה עליך בו. ואם התעלמת מזה במה שעבר מימיך. לא תפחות מחשוב עם נפשך. במה שנשאר מהם. ואל תדלק אחר ההעלמה בהעלמה ותרדוף ההנחה בהנחה. כי אין לפני אלהיך העלמה ולא הנחה. ולא שכחה. וכבר נאמר כי הימים מגלות. כתבו בהם. מה שתחפצו שיזכר לכם. ואמר אל תהיו כסוס כפרד אין הבין. ונאמר (במה) [אלטונא תקח: במי] שארך זמן התעלמותו גם שיבה זרקה בו והוא לא ידע:

הי"ב חשבון האדם עם נפשו. בעת המיית לבו וחריצותו על העולם. בכל השתדלותו. ותכלית תחבולותיו וסוף יכלתו. וישקול עמה בזותו בעניני אחריתו ונטותו מעבודת אלהיו. ואז ימצא מחשבתו בעניני עולמו. הרמה שבמחשבות. ותוחלתו בו הרמה שבתוחלות. כי לא יספיק לו ממיני קניניו מאומה. אך היא כאש. כל אשר תוסיף עצים

היא מוסיפה להבה. וכל לבו וכונתו נמשכים אליו יומם ולילה. איננו חושב לאוהב. אלא מי שיעזרהו עליו. ולא ריע נאמן. אלא (המושכהו) [אלטונא תקח: המישרהו] אליו ויצפה לעתות אצור המסחרים. ועתי מכירתם וצופה עניני השער. וחוקר על יוקר הסחורו'. וזולותם ועלותם וירידתם. בכל קצוי הארץ. ולא יעכבהו מלכת בדרכים הרחוקים. חום ולא קור. ולא סער הים. ולא אורך הדרך במדברו'. אך כל זה. לתקותו שיגיע אל תכלית. ואין תכלית לו. ואפשר שתהיה יגיעתו לריק. ולא יעלה בידו כי אם הצער הארוך והטורח והעמל. ואם הגיע אל קצת מה שקוה שמא לא יהיה לו ממנו. כי אם שמירתו והנהגתו והצנעתו מן הפגעים עד שיהיה למי שנגזר לו בו. אם בחייו. כמו שנאמר בחצי ימיו יעזבנו. או לאחר מותו כמו שכתוב ועזבו לאחרים חילם. וכבר הזהירנו החכם מן החריצות והשתדלו' להרבו' בממון. כמו שכתוב אל תיגע להעשיר מבינתך חדל וספר מדוה הנמצא בו. באמרו התעיף עיניך בו ואיננו וגו'. והורנו החכם (האחד) [אלטונא תקח: האחר]. ואישר אותנו על השתדלותנו. בענין המזון והספק בלבד באמרו יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך. וכן שאל החסיד מאלהיו לתת לו מן המזון. די ספקו. ולהרחיק ממנו העושר. המביא אל המותרים. והריש המביא אל אבדת המוסר והתורה. באמרו שתים שאלתי מאתך ריש ועושר אל תתן לי. הטריפני לחם חוקי. ושאר הענין. וכמוהו מצאנו. יעקב אבינו ע"ה. שאל מאלהיו ספוקו. באמרו ונתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש. הלא תקיץ אחי. ותראה חסרון מה שחרצת עליו ומהרת אליו. להעמיד גופך על ענינו. אשר לא תתמיד לך חברתו. כי אם זמן מועט. לא יפרד ממנו צער ולא ימלט מפגע. בעוד התחברותך עמו. אם ישבע יחלה. ואם ירעב יחלש. ואם תלבישנו יותר מצרכו יקוץ. ואם תניחנו עירם. מצטער. ועוד שהנאתו בבריאותו וחליו ומותו. איננה ברצונך ולא ברשותך. כי הכל להנהגת בוראך יתעלה. ואיה יתרון נפשך על גופך ומעלת עולמה. על עולמו. ועולתה מירידתו. ורוחניותה. מגשמותו. ועמידתה. מחליפתו. וקיומה. מהפסדו. ופשיטותה. מהרכבתו. ודקות עצמה. מעביו. והבנתה מבהמיותו. וקבולה המדות הטובות. מקבולו המגונות. ואם אתה נוהג בחריצות הזאת וההשתדלות הזאת. בתקנת גופך. עם פחיתותו וגנותו. ועם חלישותך מהזיקו והועילו. כמה אתה חייב שתתנהג בו. מן החריצות וההשתדלות. בתקנת נפשך החשובה. הנשארת לך. אשר צווית להנהיג ענינה. ולעיין בתקוניה. בקנות החכמו' והבינות. כמ"ש אמת קנה ואל תמכור. קנה חכמ' קנה בינה ואמר קנה חכמה מה טוב מחרוץ ואמר כן דעה חכמה לנפשך. ואמר אם חכמת חכמת לך. כלומר שהקנינים הרוחניים. הם שלך. לא ישלול אותם ממך זולתך. כאשר יקרה בקנינים הגופיים. ראה אחי מה בין שני הדברים. ומה בין שני הענינים.

ונטה ממותרות עולמך. והשתדל במה שאתה צריך לו לאחריתך. ואל תאמר ימצאני. מה שימצא הכסיל. כי אתה נתבע כפי הכרתך. וענשך יותר חזק והחשבון על התעלמותך יותר מדוקדק. ואל תסמוך על דבר שאין לך בו זכות. ותנוח דעתך על טענה שהיא עליך ולא לך. והמאמר בהשלמת הענין הזה יארך. ודי לך ממני שהעירותיך אליו. והוריתיך עליו. וכפי תבונתך. השתכל דברי. והבן רמיזותי. וחקור עליהם בספר תורת האלהים ודברי רז"ל. יראה לך בירורם מן הכתוב. ומן המושכל. ומן המקובל בעזרת האל:

הי"ג חשבון האדם עם נפשו על מעשהו. ותוספת הכרתו על השתדלותו בעבודת הבורא והגעת יכלתו. על מה שהוא משלם מחובות הבורא. על טובותיו עליו. וימשל בזה. אל עבד שנתן לו אדוניו. אדמה לזרוע. ונתן הזרע כפי צרכו. וזרע קצתה. וזרע שאר הזרע בצרכיו. וכאשר פקד אדוניו את האדמה. מצאה בלתי זרועה. וכששאלו על זה הודה בקצורו בענינה. וחשב עמו על מה שאמר. כי זרע מן הזרע באדמה ופקד הנזרע ממנה. וחשב על מה שעלה בו עד תכלית. ותבעו בשאר הזרע וחייבו לפרעו כל מה שהיתה האדמה עושה. וגדל מדוהו. ונכפלה רעתו. וכן אחי. ראוי לך לחשב עם נפשך. על מה שחננך האלהים. מהבנתך אותו ואת תורתו. ומה שנתן לך מן הכח והיכולת. לפרוע מה שאתה חייב לו. ועשה בזה. מה שיצא אל גבול המעשה ממך. ויראה לך כי אתה נתבע בכל זה. ובא עליו לידי חשבון. כל שכן עת המשך הטובו' אליך מאת הבורא. וראוי לך להשתדל בכל כחך. ותטרח בכל יכלתך לפרעו. ולהשוות מעשיך לחכמתך. והכרתך עם השתדלותך והותר כל טרחך לעשות כפי חכמתך. ואל תתנהג במותרי עולמך. פן תלאה לשלם חובות תורתך שהאל יתעלה נתן לאדם מן הכח כפי צרכו לתורתו ולעולמו ומי שהוציא ממנו מאומה במותרים אשר יתכן לעמוד זולתם יפקדנו בעת הצורך אליו בדברים הצריכים ואל תתלה עצמך בלו ואולי ותאמר לו הגעתי למעלת כך וכך מן הממון והחכמה הייתי משלם כל מה שאני חייב מן העבודה לבורא יתעלה והדומה לזה מן הדברים כי הם דברי כזבים יתעה מי שיתלה עצמו בהם ויפול מי שנשען עליהם וזאת היא הגדולה שבתעות בעלי המשכון אשר זכרתי לך בשער הבטחון השמר לך פן תקחנה לטענה לך ולאמתלא כי אתה בזה ככל חוטא שיטעון בה וכבר ידעת שאינה מצלת אותו מן העונש כמו שאמר שלמה ע"ה על הגנב לא יבוזו לגנב כי יגנוב למלא נפשו כי ירעב ונמצא ישלם שבעתים אעפ"י שדחקו נראה וצרכו הביאו לקחת ממון אחרים לא נצל בזה מן העונש ותשלומי כפל. כל שכן שאר החטאים על כן שים לך האריכות הזאת לשלל בעוד שתוכל לפרוע מה שאתה חייב בו לבורא יום יום ואל תאחר מעשה יומך למחרתך. ותהיה מנושיו. וקשה מזה אם יבא קצך ותצר עליך האמתלא ותפסק טענתך

כי העולם כשוק שיתקבץ ואחר יפרד ומי שסחר והרויח שמח ומי שהפסיד התחרט ועל כן אמר החכם וזכור את בוראך בימי בחורתיך וגו':

הי"ד חשבון האדם עם נפשו בעת אהבתו ונטות נפשו וכלות רוחו אל כל מי ששוער ממנו שהוא אוהבו כמו כן כמו שכתוב כמים הפנים לפנים כן לב האדם לאדם וכל שכן אם יהיה האיש ההוא (אלטונא תקח: או) שר או נגיד ויותר מזה כשיראה ממנו אות על זה מהקרבתו והבטחתו ושהוא מיטיב אליו ועושה עמו חסד לבלי צורך אליו שלא יטרידנו דבר מאהבתו ולא יניח מיכלתו לנפשו מאומה אבל יוציאנה כלה במצותו ועבודתו ויתנדב בנפשו ובממונו ובניו בגמולו וכיון שנעשה זה לנברא חלש כמונו כמה אנו חייבין מכפלי זה לבוראנו יתברך אשר הודיענו הנביא כי הוא אוהב אותנו כמו שאמר לא מרובכם מכל העמים וגומר כי מאהבת ה' אתכם וגו' ועם מה שהודיענו בזה ראינו אותות אהבתו אותנו ועזרתו לנו. חדשים גם ישנים. עם הקרבתו והבטחתו לנו בכל דור ודור כמו שכתוב ואף גם זאת בהיותם בארץ וגו' ואמר כי עבדים אנחנו ובעבדותנו לא עזבנו אלהינו:

ומהשלמת הענין הזה כי מן הידוע אצלנו שמי שהיה ריע אבותינו ואבות אבותינו חייבים אנחנו לזכור לו את האהבה בכבודו ואהבתו כמו שאמר החכם וריע אביך אל תעזוב והבורא יתברך מזכיר לנו ברית אבותינו והשגחתו עלינו בעבורם ולהקים בריתו עמהם כמו שכתוב ומשמרו את השבועה והרבה כזה ואנו לא תבטח נפשנו עליו ותסמוך על חסדו ותנוע לאהבתו ולהדבק בעבודתו לפני האלהים לשפוך שיחנו כמה טבענו עבה וערפנו קשה ואמונתנו מעוטה וכמה אנו קשים להמשך אחר האמת לא אהבת אבותינו ואבות אבותינו. נזכור. ולא לאהבת הבורא והשגחתו עלינו. נגמול. ולא בעבור הבטחתו והקרבתו לנו נעשה ולא לגודל טובותיו אתנו ורוב חסדו עמנו נשמע ולא בעבור בריאתו אותנו והנהגתו הטובה לנו נבוש. הקץ אחי מן השינה הזאת וגול מעל לבך את מסך יצרך אשר נסך עליך עד שהבדיל ביניך ובין אור שכלך כעכביש אשר יארוג על מאור הבית וכאשר יתמיד יעבה ויסתום עד שימנע הגעת אור השמש אל הבית ובתחלת אריגתו הוא חלוש ודק עד מאד וכל אשר יתמיד הדבר יחזק ויעבה וימנע אור השמש מעבור בו [אלטונא תקח: ו]מהגיע אל הבית וכן מעשה היצר בלבך יהיה בתחלת ענינו חלוש מאד לא ימנעך מראות האמתיות ואם תרגיש בו בעת ההיא ותגלהו מעל לבך יקל עליך הדבר ואם תקל בו ותתעלם ממנו יחזק מעשהו וימנע אור שכלך ממך ויקשה לגלותו מעל הכרתך על כן מהר להציל את נפשך והעזר באלהים לדחותו מעליך וטרח והשתדל תאור באור החכמה ותראה אמתת הדברים בעין לבך וכבר משלו קדמונינו ע"ה מעשה

היצר באדם במשלים נלקחו מן הכתוב באמרו ויבא הלך לאיש העשיר ואח"כ קראו אורח ואח"כ קראו איש ואמר אשרי האיש אשר לא הלך וגו' ואח"כ עמד ואח"כ ישב והדומ' לזה הרב'. חשב עם נפשך אחי. על זה והדומה לו והכריח אותה על מה שיש בו הצלתה. כי כבר אמר החכם במתעלמים מהשתכל. אנשי רע לא יבינו משפט וגו':

הט"ו חשבון האדם עם נפשו בהזמנתו מזונותיו קודם הצורך אליהם. ואיננו יודע אם יעמוד ויחיה. עד עת שיהנה מהם. וכן כשהוא צריך ללכת בדרך רחוקה. מזמין עניני הליכתו קודם לכן בימים. ויעיין במה שהוא עובר. במקום שהוא הולך אליו מן המסחרים ואח"כ במה שירכב. ובמה שיגיעהו מן הצידה. ובחברה. ובמחנות אשר יחנה בהם בדרכו. והדומה לזה. ואיננו יודע במה שגזר לו הבורא מזה ולא באריכו' ימיו. ועל הדרך הזה אחי. אנחנו חייבים להיות נכונים למועד. ולהזדמן לדרך הרחוקה אל העולם האחר אשר אין לנו מברח ממנו. ולא מנוס מפניו ולחשב בצידה. ובמה שנפגע בו בוראנו יום החשבון הגדול. שאמר עליו הכתוב כי הנה היום בא בוער כתנור. ואיך נתעלם והנסיעה מתמדת. וההעתקה תדירה. והדרך ארוך. והמרגוע רחוק. ומדוע לא שמנו אל לבנו לזכור אחריתנו. ולא חשבנו על הצידה לבית מועדנו. התעסקנו בעולם הכלה והנחנו הקיים. ובמדוי גופנו ושכחנו מדוי שכלנו. ובעבודת רוע יצרנו. ועזבנו עבודת יוצרנו. ונעבוד את תאוותינו ולא עבדנו את אלהינו הה למבוכה הזאת. כמה היא כוללת. ולשכרות הזאת כמה היא חזקה. כמו שאמר הכתוב. כי טח מראות עיניהם מהשכיל לבותם ואמר שכרו ולא יין וגו':

הט"ז חשבון האדם עם נפשו על (אורח) [אלטונא תקח: אורך] זמן עמדו בעולם. ויעלה על לבו קרבת קצו. ובא המות אליו בעת שהוא רואה מיתת שאר החיים פתאום ממדבר וזולתו מבלי הקדמה ידועה בדבר. ולא רמז ולא מועד ידוע. שיהיה בטוח מהיותו בו. איננו מתעכב מבא בכל חדש מחדשי השנה. ולא ביום מימות החדש. ולא בשעה משעות היום. ואיננו בא בימי הזקנה. מבלעדי הישישות והבחרו'. והנערו' והילדו' והינקו'. אך הוא קורה את החיים בכל זמן בכל עת ובכל מקום. וימשל בזה. כאילו המלך הפקיד אצלו פקדון. ולא קצב לו זמן להשבתו. וצוהו שיהיה מצפה לו בכל עת. כדי שלא ילך למקום אחר. ושיהיה נמצא עת שיבקשהו המלך היתכן לו לסור ממקום המלך בעוד שהפקדון בידו. ויש שממשל במי שיש עליו חוב בלי זמן קצוב והוא מצפה עליו בכל עת. לא תנוח נפשו עד שיפרענו וכאשר יחשב האדם עם נפשו על אורך עמידתו בעולם ויזכור כי קהל מחבריו. נסעו אל העולם האחר קודם ממנו. בעת שהיתה תקותם חזקה לחברת העולם. ולא ראה לנפשו יתרון שיחייב לו התאחרו מהם יקצר תוחלתו בעולם.

ויוחיל לאחריתו. ויחשב בצידתו לעת נסיעתו ויחשוב עם נפשו. קודם יום החשבון. ואמר אחד מן החכמים מי שקדם המות לפניו. תקן את עצמו (יתכן לומר עליו שאינו מת עוד. שכבר קדמו. וכדומה לזה אמרו הרוצה שיחיה ימית עצמו. ולכן ג"כ הצדיקים במיתתן קרוים חיים) ואמר החכם לב חכמים בבית אבל. ואמר טוב ללכת אל בית אבל מלכת אל בית משתה. באשר הוא סוף כל האדם. והחי יתן אל לבו. רוצה לומר בחי מי שלבו חי. כלומר המבין המכיר (ואני אומר והחי הוא העשיר החי חיים טובים ונעימים שחייו חיים. משא"כ העני (שחייב) [אלטונא תקח: שחייו] אינן חיים וחשוב כמת. וכה"א מה לעני יודע להלוך נגד החיים את זה לא היה צריך להזכיר בכך. כי הוא בוחר מות מחיים. רק האיש העשיר החושב להרבות כחול ימים אותו הוצרך להזכירו כי לא ימלט ממצודה הפרוסה על החיים) ואמר אדם להבל דמה:

הי"ז השתכלותו בעת שתטה נפשו לחברת בני אדם ולהשתעשע בהם. במעלות הבדידות והפרידה מבני אדם. וברוע חברת כסיליהם. מבלי דוחק שיביאנו לכך. ומרעת חברתם מותרי הדברים. ואמר ונאמר. ובלבול ארוך אין צורך אליו. ואמר החכם ברוב דברים לא יחדל פשע וגו'. ואמר אחד מן החכמים אצור מותר דבריך. וחסום מותר לשונך ומדבר בבני אדם. והזכיר רעותיהם וספר בגנותם. ואמר הכתוב בענין הזה תשב באחיך תדבר וגו'. והכזב ודברי השקר. ובזה אמר הוות בקרבה. ואמר הקשבתי ואשמע לא כן ידברו. ושבועת השקר והשוא. שאמר הבורא עליהם. כי לא ינקה ה'. ואמר אחד מן החסידים לתלמידיו התורה התירה לנו להשבע בשם הבורא באמת ואני איעצכם שלא תשבעו בו. לא באמת ולא בשקר אמרו הן. או לאו. והגאוה והליצנות. ובזות קצת היושבים והשחוק עמהם וכבר יחדתי בהרחקת הענין הזה. שער בספר הזה. והוא שער הכניעה. והעדר יראת האלהים מלבו בעת התערבו עם בני אדם. ושיחתו עמהם עם מעוט ההצלה מהזקתם בממונו. ודברם בו. והחנף ואהבת קנות השם להתנאות להם ולהתגדל אצלם במה שהוא יודע. ובמה שאינו יודע ממיני החכמות והמעשים ומהם חיוב הצווי בטוב וההזהרה מן הרע אשר צונו הבורא עליו. באמרו הוכח תוכיח את עמתך. ואנחנו חייבים להזהיר מן הרע בשלשה דברים. אחד מהם בפגיעת היד. כמו שעשה פנחס בדבר זמרי וכזבי. והשני למחות בדברים כמו שעשה משה. באמרו לרשע למה תכה רעך. והשלישי בלב כמו שאמר דוד ע"ה שנאתי קהל מרעים וגו' ואם יוכל למחות הרשעים עכ"פ ימחה שאין עמי הארץ נמלטים מן הקצור וכאשר תתבודד בטלה מעליך חובת הצווי בטוב. וההזהרה מן הרע בלי ספק והוא דבר קשה לקיים מצותו ולהשלים חובתו. כמו שאמרו חז"ל העבודה אם יש בדור הזה מי שיודע להוכיח:

ומהם הפסד העצה וחסרון חברת השכל בחברתם וריעותם והתלמד רוע מדותם כמו שאמר החכם ורועה כסילים ירוע. וע"כ אמרו חז"ל שיחת הילדים וישיבת בתי כנסיות של עמי הארץ מוציאים את האדם מן העולם. וכללו של דבר. כי רוב העבירות לא יגמרו אלא בשנים כמו הזנות. ורוע משא ומתן ושבועת שקר ועדות שקר. וכל העבירות שיהיו בלשון לא יגמרו אלא בחברה ובהתערב עם בני אדם. אבל הבדידות והפרידה מבני אדם סבת ההצלה מכל מה שזכרנו מן העבירות והוא מהחזק שבדברים המביאים אל המדות הטובות. וכבר נאמר כי עמוד בר הלבב אהבת הבדידות ובחירת היחידות ע"כ השמר אחי פן ישיאך היצר. וייפה בעיניך החברה והתערובת עם בני אדם ויסיתך לכסוף בעת היחידות והבדידות להם:

ואח"כ השמר פן יטעה אותך רעיון לבך. כי בחברת החכמים היודעים את האלהים ואת תורתו. והתערב עם גדולי בני אדם. העדר ענין הבדידות. והנחת מעלת היחידות. אך היא הבדידות הגמורה והיחידות השלמה ובחברת אנשי החסד והתורה מעלות רבות יתרות. על מעלות היחידות יארך ספורם. ואמר החכם הולך את חכמים יחכם וגו'. ואמר הט אזנך ושמע דברי חכמים ואמר במי שלא התחבר עם אנשי החסד. לא יאהב לץ הוכח לו וגו'. ואחז"ל קבוץ לרשעים רע להם ורע לעולם. ולצדיקים טוב להם וטוב לעולם. פזור לרשעים. הנאה להם והנאה לעולם ולצדיקים רע להם ורע לעולם. ואמרו יהי ביתך בית ועד לחכמים. והוי מתאבק בעפר רגליהם. והוי שותה בצמא את דבריהם. ואמר אז נדברו יראי ה' איש אל רעהו ויקשב ה' וישמע:

הי"ח חשבון האדם עם נפשו בעת גבהותה והתגדלה. ורוחק משאליה (ס"א מאוייה) בעולם הזה. והוא שיתבונן ערכו בין העליונים והתחתונים ויתבאר לו קטנותו וזעירותו בין יצירות הבורא יתב' כמו שבארתי בענין הזה בשער הכניעה. וישתכל אח"כ. במה שחלק הבורא מן הגדולה לאדם בהשליטו במיני החיים. והצמחים והמוצאים כמו שכתוב תמשילהו במעשה ידיך וגו'. ושהודיעו חקי תורתו. והעמידו על כל מה שיש בו תקנתו מסודות עליון העולם הזה. ותחתונו. והרים מעלתו. בשבחו ובהודותו לבוראו ובקראו אליו בצרות ובענותו בעת המצוקות ובחרו בו ושלחו אל ברואיו ומסרו אליו סודות גבורתו והראות המופתים על ידו עם מה שיארך ספורו. מן הטובות הנסתרות והנראות הגופניות והרוחניות הכוללות והמיוחדות. חסד וטובה עלינו:

והשתכל אחי. כמה ערכך נקלה. ועניך נבזה. וכמה גדלך בוראך. עם מה שאינו צריך לך. וגודל צרכך אל השגחתו והנהגתו. וחוס על העטרה הגדול' הזאת אשר עטרך בה.

והמעל' הרמ' שהרימך אליה בעולם הזה. והגמול הגדול שצפונו לך בעוה"ב והדבקך בעבודתו ובהודאתו:

ואל יביאך מה שנשאך הבורא בו. במה שזכרתי לך מחסדיו וטוביו. להתגאות בענינך ולהתגדל בנפשך. ולהתרומם בחסד הבורא עליך. ותחשוב כי מן הדין הוא לך. ושאת' ראוי לו. ויאות לך כמוהו. אבל הדבק בכניעה ובענו' ובשפלות שאת' ראוי לה. כשתוד' באמת על ערכך בבריאת הבורא יתעל'. כמה שחייב בו העבד החלש הנבז' הנקלה כשינשא אדוניו מעלתו וישימהו עם אנשי סגלתו. חסד ממנו עליו. מבזות נפשו. והיותה בעיניו כערכה הראשון. קודם שיגביה אדוניו חסדו עליו ואל יתגדל לפניו ואל יגבה לבו במה שהגיע אליו מן הגדול' והיקר. ואל יבקש ממנו משאליו דרך רגילות. אך יעזוב ענינו אליו. ויבטח עליו ועל טובו:

ואמרו על אחד מן הצדיקים. שהיה אומר אחר תפלתו אלהי לא נשאני לעמוד לפניך סכלי בפחיתות ערכי ומעוט ידיעתי בגדולתך ורוממותך כי אתה רם ונשא. ואני נקלה ונבזה. וקטן משאול ממך. ומקרוא אליך שבח והלל. וקדש שמך המקודש בקולות המלאכים העליונים הקדושים. אבל הרשני על זה מה שרוממתני. בצותך אותי לקרוא אליך. והרשיתני לשבח את שמך העליון. כפי הכרתי אותך וידיעתי בכבודך. עם הראותי עבודתי לך ושפלותי לפניך ואתה יודע תקנותי ואופני הנהגתי ולא הודעתיך בצרכי. להעיר אותך עליהם אלא שארגיש בגודל חסרוני אליך (בטחונו) [אלטונא תקח: ובטחוני] בך ואם אשאל ממך בסכלותי מה שאינו טוב לי ואבקש ממך מה שאין בו תקנתי בחירתך העליונה. טובה מבחירתי. וכבר הנחתי כל עניני. אל גזרתך הקיימת. והנהגתך העליונה. כמו שאמר דוד ע"ה. ה' לא גבה לבי ולא רמו עיני. ולא הלכתי בגדולות ובנפלאות ממני. אם לא שויתי ודוממתי נפשי כגמול עלי אמו. כגמול עלי נפשי: **הי"ט** חשבונו עם נפשו בהצלת הבורא אותו מפגעי העולם. וצרותיו. ומיני חלאי בני אדם בו ואופני המאורעים והמצוקים. ממאסר. ורעב. וצמא. וקור. וחום. וסמי המות. והחיות הרעות. והצרעת. וטרוף הדעת. ומיני בטול ההרגשות. ומה שדומה לזה עם ידיעתו שהוא ראוי להם. ומחוייב בהם על מה שקדמו לו מן העונות והחטאים לפני הבורא. וגודל מה שעבר. מהמרותו את אלהיו. ובזותו בדבריו. ועזבו הודאתו. ושבחו. וסורו מעבודתו. והנחת התשובה וההודאה לפני האלהים. מאורך זמן מריו. עם התמדת טובותיו לו. ותדירות חסדו עליו. כשישתכל המשכיל בזה. ויחשב במה שספרנו. מן הפגעים בעולם הזה. ובהצלתו מהם. והמלטו (מה מהם) [אלטונא תקח: מהמהם]. עם מה שהוא ראוי להם. יגדל שבחו על טובת האלהים עליו. וימהר אל התשובה. ובקשת

המחילה. על מה שקדם לו מן העונות והחטאים. אשר הסתירם הבורא עליו זמן ארוך. וירוץ להדבק בעבודת הבורא. ליראה מהם. ולדחות אותם. כמו שכתוב והיה אם שמוע תשמע בקול ה' אלהיך. ואמר והסיר ה' ממך כל חלי וכל מדוי מצרים וגו'. ואמר אחד מחסידינו הקדמונים. ז"ל ראו שאין ערוד ממית. אלא חטא ממית. ואמר דוד ע"ה. על שחל ופתן תדרוך תרמוס כפיר ותנין כי בי חשק ואפלטהו וגו':

והעשרים חשבונו עם נפשו אם יהיה לו ממון. בפנים שקנהו מהם ובאופני הוצאתו והוצאת כמו שהוא חייב בו ממנו. ואל יחשבנו מעמד עליו בלבד. ויידע כי הוא אצלו כמו הפקדון. ישאר כל עוד שירצה הבורא בידו. ואח"כ יפקידנו אצל אחר בעת שירצה. וכאשר יחשוב בעל הממון בנפשו זה. לא יפחד מפגעי הזמן עליו. ואם ישאר הממון בידו. יודה הבורא וישבחהו. ואם יאבד ממנו יסבול דינו. וירצה בגזרתו. ויקל בעיניו להשתמש בו ולהוציאו בעבודת האל יתב' ולעשות הטוב ממנו. ולהחזיר האמנות ולהשיב הגזלות ולא יחמוד אדם בממונו ולא יבזה עני לעניו. ויהיה מן החזקות שבסבות המדות הטובות. ודחיות המגונות. כמו שאמר כבד את ה' מהונך וגו'. ואמר מלוה ה' חונן דל וגו':

הכ"א חשבונו עם נפשו. על מה שיש ביכלתו. ממעשה העבודה ולהרגיל בה. ולהתמיד עליה. וירוץ ויחרץ לעשותה. עד שתשוב לו למנהג. ואח"כ ישתדל להוסיף על מה שיש ביכלתו ויכסוף לו בלבו. ויעלה אליו במחשבתו. וישאל מהאל לעזרו ולאמצו על יותר ממה שיש ביכלתו. מן הידיעה והמעשה. בלב. ומצפון נאמן וכשיתמיד על זה ימציא לו הבורא בקשותיו. ויפתח לו שערי ידיעתו. ויחזק שכלו ואיבריו לעמוד במצותיו. אשר למעלה מיכלתו. מדרגה אחר מדרגה. כמו שאמר. אני ה' אלהיך מלמדך להועיל מדריכך בדרך תלך. והדמיון בזה במלאכות והלמוד. כי הלומד מלאכה בתחלתה. יעשה מחלקיה כפי בינתו ופחות ממה שביכלתו. וכאשר תתחזק בינתו ויתמיד עליה יורהו הבורא שרשי המלאכה וכלליה. ומילד מהם תולדות שלא למדם מזולתו מבני אדם וכן בלמוד. כי בעל חכמת השיעור לא יוכל ללמד תלמידו השיעור המחשבי בתחלת ענינו. אבל מלמד אותו השיעור המורגש. המצוייר בצדו. בצורות הרשומות כאשר סדר אותם אוקלידס בספרו שחבר בשיעור. וכשיבין אותו תלמיד היטב. ויחפוץ לעמוד על תולדותיו. בהשתדלות וחריצות. יורהו הבורא השיעור המחשבי. ויתכן כלל מדעו. ויוכל להוציא ממנו צורות מופלאות. ומלאכה דקה כמעט שתדמה לנבואה הבאה מאת האלהים. וכן בשאר החכמות. כי התלמיד ימצא בלבו. כשהוא משתדל בחכמה. כח עליוני רוחני. אין בכח אדם להועילו בו ולזה אמרו רבותינו ז"ל חכם עדיף מנביא. ואמר אליהוא. אכן רוח היא באנוש. ועל ההקשה הזאת ראוי לך אחי שתבין. כי רוב הענין

המכוון במצות. שהם בגופים ובאיברים הוא להעיר על המצות. אשר תהיינה בלבבות ובמצפונים. מפני שעליהם משען העבודה. והם שרש התורה. כמו שאמר הכתוב את ה' אלהיך תירא וגו'. ואמר כי קרוב אליך הדבר מאד. בפיך ובלבבך לעשותו ואמר מה ה' אלהיך שואל מעמך וגו'. ומפני שהיה זה למעלה מכח האדם. ולא יתכן לו עד שיפרד מרוב תאוותיו הבהמיות. ויכריח טבעיו ויקשור תנועותיו. העביד אותו הבורא בגופו ובאיבריו. במה שיש ביכלתו עד שיקל עליו לעמוד בהם. וכאשר ישתדל בהם המאמין. בלבו ובמצפונו. ויגיע מהם כפי יכלתו יפתח לו האלהים שער המעלות הרוחניות. ויגיע מהם אל מה שלמעלה מיכלתו. ויעבוד הבורא יתב'. בגופו ובנפשו. בנראהו ובנסתרו. כמו שאמר דוד ע"ה. לבי ובשרי ירננו אל אל חי. וכבר משלו זה. לאדם שנטע אילנות ונכש שרשיהם. ונקה האדמה מן הקוצים. ומן העשבים. והשקה אותם בעת הצורך. ודמן אותם. ואח"כ הוא מיחל הפירות. מאת האלהים יתב' ואם יתעלם מעבודתם ומעיין עליהם. לא יהיה ראוי שיתן לו הבורא יתב' מהם פרי. וכן בעל מעשה העבודה. אם ישתדל וימהר ויחרץ. לעשות מה שיש ביכלתו. יעזרהו האלהים לעשות מה שהוא למעלה מיכלתו אשר הוא הפרי העליון. והטובה הנכבדת. מאת האלהים על סגולתו ואנשי אהבתו בעולם הזה. כמו שארז"ל. כל המקיים את התורה מעוני. סופו לקיימה מעושר. ואמר החכם. כי לאדם שטוב לפניו וגו' ואמרו חז"ל. תורה מביאה לידי מעשה. מעשה (מביאה) [אלטונא תקח: מביא] לידי זהירות. זהירות מביאה לידי זריזות. זריזות מביאה לידי פרישות. פרישות מביאה לידי נקיות. נקיות מביאה לידי טהרה טהרה מביאה לידי חסידות. וחסידות גדולה מכלם. שנא' אז דברת בחזון לחסידיך וגו'. ואם יתעלם ממה שיש ביכלתו. ויקל במה שיש בכחו. תרחק עזרת האלהים ואמצתו ממנו. כמו שכתוב. רחוק מרשעים ה'. ואמר עונתיכם היו מבדילים וגו':

הכ"ב חשבונו עם נפשו. על התערבו עם בני אדם בתקנות העולם. מחרישה וקציר'. ומקח וממכר והענינים שנעזרים בהם קצת בני אדם. בקצתם על ישוב העולם. שיאהב להם. מה שיאהב לנפשו מהם. וישנא להם מה שישנא לו מהם. וימחול עליהם. וידחה מהם כפי יכלתו מה שיזיק. כמו שנאמר ואהבת לרעך כמוך. וימשל בזה. כאילו אנשים הלכו אל ארץ רחוקה בדרך עקוב. ויש להם ללון במחנים רבים ויש להם בהמות רבות טעונות במשאות גדולות. והאנשים במתי מעט. ולכל אחד מהם בהמות רבות שהוא צריך לטעון ולפרוק אותם. פעמים. ואם יעזרו איש את אחיו. לטעון ולפרוק. ויהיה חפצם בשלום הכל. ולהקל מעליהם. ושיהיו שוים בעזר ובסיוע ביניהם. יגיעו אל הטוב שבענינים ואם יחלק לבם. ולא יסכימו לעצה אחת. וישתדל כל אחד מהם לעזר לעצמו.

ילאה רובם. ומן הפנים האלה אחי. כבד העולם על יושביו. ונכפלה עליהם עבודתו וטרחו. מפני שרצו להתיחד כל אחד מהם. בחלקו בו. וביותר מחוקו ממנו. ומפני שרצו ממנו יותר מחוקם. ובקשו בו אשר לא להם. מנעם העולם חוקם ממנו. ולא המציא להם חלקם בו על כן אינם מרוצים ממנו. ואין אחד בהם. שאינו מתרעם בו. ובוכה עליו. כי בקשו בו מותרי המחיה ומנעם הוא די הספק אלא לאחר הטורח הגדול והיגיעה הרבה. ואילו היה מספיק להם די ספקם. ותהיה השתדלותם שוה לתועלת כלם. ויהיו שוים בעניניהם. היו מנצחים עולמם. ומגיעים אל יותר מחפצם בו. ולא די להם שאינם עוזרים זה לזה על עולמם. אלא מחלישים קצתם את קצתם. ועכב כל אחד מהם על חברו. ומרפה כחו. עד שלא יגיע אחד מהם אל בקשתו ולא ישיג תאוותו. על כן השתדל אחי לקנות ריעים נאמנים ואוהבים זכים יהיו לך לעזר על תורתך. ועל עולמך. בהיות לבך שלם עמהם. ומצפונך זך להם. ושיהיו חביבין עליך כנפשך. כשתמצא ידך מי שהוא ראוי לזה [אלטונא תקח: מהם] ואל תפקיד סודך אלא אצל סגולת הסגולה מהם. בלבד. כמו שאמר בן סירא רבים יהיו דורשי שלומך. גלה סודך לאחד מאלף. ואמר החכם שמן וקטרת ישמח לב. ומתק רעהו מעצת נפש:

הכ"ג הבחינה בכל מה שיש בעולם. מקטני הבריאות וגדוליהם. ומעלות המדברים בו. ומדרגות הברואים בתחתונו ועליונו. ותכונת הגלגלים. ותנועות השמש. והירח. והכוכבים. העומדים. וההולכים. וירידת הגשמי' ונשיבת הרוחות ויציאת הולד מן הרחם. ומה שהוא יותר נפלא מזה. ויותר דק. ויותר נראה ויותר נסתר מפלאי הבורא ית'. המורים על תמימות חכמתו. יכלתו. והנהגתו הטובה וחנינתו הכוללת. ורחמיו ורוב השגחתו על הברואים:

ואל ישיאך רוב ראותך אותם. ואורך רגילותך בהם על עזיבת התימה מהם והבחינ' בהם. ותהי' קדימתך ידיעתך אותם מחייבת שתקל בהם. בעבור שהיית רגיל בם. ואם ימצא על דרך הזה ענין הנערים. במה שהם רואים. ומעידים. כן ימצא רוב עמי הארץ והרבה מחשובי בני אדם על הענין הזה. והוא שהם תמהים מדבר שהם רואים אותו. ולא הרגילו לראותו כקדרות השמש והירח והברקים והרעמים. והזועות (ס"א והזיקות) והסערה. והדומה להם ואינם תמהים מתנועות הגלגלים. וסבובם בשמש וירח וככבים. וצאת השמש ובואה וירידת הגשמים. ונשיבת הרוחות. והדומה לזה ממה שהוא נמצא עמם. ורואים אותו תדיר. וכן יתמהו כשרואים הים וגליו. וסעריו. ורוב החיות אשר בו ולא יתמהו מהלוך הנהרות והגרת המים מן המעינות לילה ויומם לא ינוחו ולא יעמדו. והרבה כזה. על כן ראוי לך אחי לבחון בכל מה שברא הבורא יתברך. מה שהיית רגיל בו.

ומה שלא היית רגיל בו. ובמה שראית ובמה שלא ראית ואל תשיאך סכלותך מהשתכל בעניינים בנערותך בתחלת ראותך אותם. שתעזוב להתבוננם ולבחון בהם בעת חזקת הכרתך ובר לבך והגעת בינתך כשאתה גדול אך הבט להם והשתכל בהם כאילו לא ראית כמותם ודמה בנפשך כאילו היית סתום עינים קודם הכרתך אותם ואח"כ פקחת עיניך וראית אותם והכרתם הלא תראה אחי כי הכסיל כעור וכאשר ישכיל יהיה כענין מי שנפקחו עיניו וראה כמו שאמר הכתוב על אדם וחוה ותפקחנה עיני שניהם וכבר ידענו כי עיניהם היו פקוחות קודם לכן ואל תתעלם מנפשך שתפקוד אותה ותחפש על סכלותה ואז תראה מאמתות הענינים ותכיר מפלאי הבורא יתעלה מה שארכה סכלותך בו ועורונך ממנו כמו שאמר אחד מן החכמים לבות החכמים יש להם עינים רואות מה שאינם רואים הפתאים כמ"ש הכתוב הלא תדעו הלוא תשמעו:

הכ"ד שתחשוב עם נפשך ותתבענה על כל ענין שנתישב אצלה מעניני ידיעת האלהים ותורתו [אלטונא תקח: ו]דברי הראשונים וחידות החכמים ועניני התפלות אשר ידעת מעת נערותך וברוב ימי גדולך ולמודך תחלה כי צורות הענינים הדקים אצל מי שהכרתו חלושה אינם כצורתם אצל מי שהכרתו חזקה וכל אשר תוסיף הכרת האדם יוסיף בירור בענינים על כן אל תנוח דעתך על מה שנצטייר בלבך בתחלת למודך מן הענינים המסופקים והסברות העמוקות אבל ראוי לך להתחיל בעת חוזק שכלתך והכרתך לעיין בספר תורת האלהים וספרי נביאיו כמי שלא למד מהם ספר ותרגיל עצמך לפרשם ולבארם ולהתבונן במלותם ובלשונם ומה שסובלת מן הענינים. ומה שיש מהם כפשוטו. ומה שאינו כפשוטו. ומה שיש מהם נראה. ומה שהוא מהם נסתר. ומה שהסברא נמצאת בו ומה שאין הסברא נמצאת בו. וכן תעשה בתפלות ובתשבחות. מהשתכל במלותם. ומגמת עניניהם. כדי שתהיה בעת שתדבר בהם לפני אלהיך. יודע מה שמוציא לשונך. מן המלות ומה שמבקש לבך בענין. ואל תנהג בכל זה כמנהג ימי הנערות. שתאמר מן המלות בלשונך. מה שיזדמן לך ועל איזה דרך שיזדמן. ואינך יודע הענין. וכבר קדם לנו. בענין הזה. מה שיש בו די. וכן תעשה בדברי החכמים והקבלה. שתתבונן בהם. ותדינם לזכות. ואל תנוח דעתך. על מה שנתברר אצלך בתחלת למודך. אבל תבע עליו את נפשך. כמי שמתחיל בו. ומה שיתברר אצלך. תזכרנו. ותתישב בו. ומה שתסתפק בבירורו. תחקור עליו מחכמי דורך. שלא בדרך החקירה הראשונה. אז יראה לך מסודות התורה וסודות החכמים. מה שאי אפשר להשיגו מצד למוד המלמדים אותך מתחלת ענינך. ואל תשיאך הגאוה. שתחשוב שהכרתך לא הוסיפה. על מה שהיתה עליו מנעוריך ושמה שעבר בדעתך בעת הנעורים לא יתכן להשתנות אצלך. ולהיות נכרי אצל דעתך.

כי זה מפתוי היצר לך. שירשל אותך. מעיין ומחקור על אמתת הענינים. וידמה בעיניך שאתה חכם גמור. ולא תחסר מאומה. ממה שאתה צריך לו. כמו שאמר החכם. חכם עצל בעיניו. משבעה משיבי טעם. ואמר ראית איש חכם בעיניו תקוה לכסיל ממנו. ואמר החכם עיניו בראשו. רוצה לומר שהוא משתכל בתחלת ענינו. ומה שהוא בו מעניני תורתו ועולמו. ופוקד אותם. ומבין הטוב והרע מנפשו. במה שעבר לו. ויוסיף להחזיק בטוב. וישוב מן הרע. והכסיל מתעלם מכל זה. כמי שהולך באפלת הלילה. בדרך ארוכה. לא יביט אל מה שעבר. ואם יחזיר פניו. לא יתבאר אליו. אך כל דעתו על מה שיש לפניו. ועל זה אמר והכסיל בחושך הולך. ואמר וראיתי אני שיש יתרון לחכמה מן הסכלות כיתרון האור מן החשך וגו':

הכ"ה שיחשב עם נפשו על מה ששקע בה מאהבת העולם הזה והגברת תאוותיה על אהבת העולם הבא. וישתדל להוציא אהבת העולם הזה מלבו. ולהגביר אהבת העולם הבא עליה. בהשתכלו באחרית שני העולמים. ומה שיהיה סוף ענינו. בשני המעונים. וישתדל להרחיק אהבת העולם הזה מלבו. ולקיים בו אהבת העולם הבא תמיד. וכבר אמר אחד מן החכמים. כאשר לא יתחברו בכלי אחד. המים והאש. כן לא תתחבר בלב המאמין אהבת העולם הזה. ואהבת העולם הבא. ואמרו העולם הזה והעולם הבא. כשתי צרות. כאשר תרצה אחת מהן. תקצוף השנית. וכן אחי נפשך וגופך. צריכות הנהגה ומחשבה. וחזוק הנפש ותקונה. יהיה בהרגילה במוסרים ובחכמות. ולהנהיגה בדברי חכמה. וללמדה המדות הטובות. ולמנוע אותה מתאוותיה הבהמיות. אבל חזוק גופך ותקונו. שתפקדנו במיני המאכלים הטובים הערבים. והמשקים הראויים למזגו. והרחיצה במים השוים. ולהרגיש עליו תדיר בתועלותיו וצרכיו. ואם תהיה מחשבתך על תקון גופך. ותשים כל השגחתך עליו. תתעלם מתקנת נפשך. וכן אם תטה מחשבתך להחיות את נפשך. בהשגחתך עליה. תתעלם מהרבה מעניני גופך. ומן הזריזות. שתגביר את נפשך הקיימת לך. על גופך הכלה. ושתפקדנה ותרגיש עליה. ואל תקצר בענינים הצריכים מאד לגופך. ותכביד עליו ותחלישהו. ותהיה זאת סבה לחלישות שניהם. אבל תן לגופך המזון. אשר יעמידנו על ענינו. ותן לנפשך מן החכמות והמוסרים יותר מיכלתה. ובזה אמר החכם. אל תהי צדיק הרבה. ואל תתחכם יותר וגו'. ואמר טוב אשר תאחוז בזה. וגם מזה אל תנח את ידך רוצה לומר אל תפליג בדרכי הצדיקים. הפורשים מן העולם. ותעבור את נתיבתם. פן תשומם. וכן אל תפליג בדרכי הרשעים המגבירים את העולם. ותלמד תאות יותר מן השיעור הראוי לתורתך ועולמך. פן תמות בלא עתך. רוצה לומר מות הנפש. בתגבורת התאוה עליה. בטבעה בים התענוגים הגופיים. אך אחוז

הדרך השוה. והחזיק באחריתך. ואל תנח עולמך כי ממנו תקח לך צידה לעולם הקיים. ומקום המנוחה. כמו שאמרו חכמינו ז"ל. העולם הזה דומה לפרוזדור לפני העה"ב. התקן עצמך בפרוזדור. כדי שתכנס לטרקלין. וזו היא דרך החסידים הראשונים. היראים את האלהים. ומה שאמר ואל תתחכם יותר ולא אמר ואל תהי סכל יותר. מפני שיש לחכמה אצלנו גבול ידוע. לא יתכן לעבור אותו. והוא שכל מין ממיני החכמה. שימשכנו לעבודת האלהים. ולשמור מצותיו. ולהראות חכמתו ויכלתו. מותר לנו. וחייבין אנחנו לחקור עליו. כמו שאמר. הן יראת ה' היא חכמה. ואמר תחלת חכמה יראת ה' ודעת קדושים בינה. ר"ל ודעת האלהים. ואמר ראשית חכמה יראת ה'. ואמר הנה בדבר ה' מאסו וחכמת מה להם. וכל מה שהוא מן החכמה על זולת הדרך אשר זכרנו. אסור לעיין בה ולחקור עליה. ועל כן אמר ואל תתחכם יותר. אך הסכלות וההוללות. הזהיר (ממעוטים) [אלטונא תקח: ממעוטם]. ועל כן אמר ואל תהי סכל. ולא אמר יותר. מפני שמעט מפסיד הרבה מעלות טובות. כמו שכתוב זבובי מות יבאיש יביע שמן רוקח יקר מחכמה ומכבוד סכלות מעט:

הכ"ו חשבונו עם נפשו. כשהוא עומד במצות המלך. ויירא מעונשו. אם יעבור על מצותו. ולא ירגיש למצות אלהיו. ולא יירא מענשו בעברו על מצותיו ואיך לא יתבונן בשכלו. מה בין שתי המצות. ויכיר מה בין שני הענינים ויבין חולשת המלך לקיים גזרותיו. והתאחרו מהפיל העונש בו. ורחקו מהשקיף עליו. וטרדתו בנפשו ממנו. וכבר אמר החכם. ירא את ה' בני ומלך. ואמר נהם ככפיר אימת מלך. ואיך לא יתבייש המשכיל מאלהיו. שגזרתו קיימת. המשקיף עליו תמיד. ולא תטרידהו ממנו טרדה ולא ימנעהו ממנו מונע. ולא ייראו ולא יפחד מענשו. וימרהו והוא יודע שהוא משקיף עליו. ורואה נגלהו ונסתרו. ולא יחזור אליו בתשובה. על מה שקדם לו. ויאמר כמה ארך המרותי את דברו והתמיד סתרו עלי. אבקש מחילתו קדם שיעכרני בעולם הזה. או יעננני בעולם הבא. והוא מה שאמר דוד. רשע כגובה אפו בל ידרוש. אין אלהים כל מזמותיו:

הכ"ז חשבון האדם עם נפשו. כשתבוא עליו רעה בגופו. או בממונו. או בענין מעניניו. ויקבל הכל מאלהיו בשמחה. ויסבול סבל רוצה בדין האלהים. ולא מתקצף על גזרתו. כמו שכתוב. וחכיתי לה' המסתיר פניו מבית יעקב וקויתי לו. ואל יהיה כמו שנאמר עליו. והיה כי ירעב והתקצף וקלל במלכו ובאלהיו. ופנה למעלה. ודע אחי כי העשר נסיונות שנסה המקום את אברהם אבינו. לא היינו משבחים לו עמדו בהם. לולי שהיה מקבל הכל מאלהיו. ברצון ובטוב לבב. כמו שנאמר. ומצאת את לבבו נאמן לפניך. ויצאי מצרים לא נתחייבו. להאשימם להוכיחם במדבר. אלא על התקצפם. ושלא היה לבם

טוב. עם אלהים ועם נביאו. כמו שאמר ויפתוהו בפיהם. ובלשונם יכזבו לו. ולבם לא נכון עמו. ופעמים רבות היו מראים מרדם. ומריים באלהים והפרת בריתו. כאשר תמצאם בכל ענין מתאוים לשוב מצרים. והדומה לזה. והסבל הטוב מדה טובה והסבל שבעליו מוכרח בו. אין לבעליו שכר עליו ולא מחילה בו. השתכל אחי. מה בין שני הסבלים. והתבונן ההפרש שיש בין הענינים. וחלוק ענין הסבל בנפשך לשלשה חלקים. הסבל על עבודת האלהים. והסבל על המרותו. והסבל על פגעי העולם. וזה החלק השלישי. נחלק לשני חלקים. והוא הסבל על מה שחסר. או על העדר דבר אהוב. ואיזה מהם שיהיה. יכול שתתחייב בו על דרך העונש. ומוחלין בו על עונך. או שיהיה התחלה מן האלהים לך על דרך הנסיון והמבחן. וירבה בזה הבורא שכרך. ויגדיל גמולך עליו. ועל איזה מהם שיהיה מאלה השני פנים ראוי לך שתקבל מה שיבואך מאת האלהים ברצון ובקבול טוב כמו שאמר דוד המלך ע"ה. כל ארחות ה' חסד ואמת. לנוצרי בריתו ועדותיו. כי הרעה הבאה עליך. אם למחול עונך. היא אמת. ואם היא התחלה מאת האלהים. לתת תמורתה הגמול הטוב. על סבלך הנסיון היא חסד. ואיננה יוצאה מחסד ואמת. ואם תיטיב להשתכל בענינים האלה בלבך יהיה אחרית סבלך טוב. והגמול עליו. מובטח. על כן אחי אל תתעלם לפקוד (אלטונא תקח: על) מחשבתך תמיד. בענין הזה ואז יחזק סבלך לאלהים. ויקל מעליך. בהעלות על לבך. צער הרעה. ומרירות הסבל ויורה על רצונך הטוב בגזרת האלהים. והתנחמך בו. ובטחונך עליו. כמו שנאמר חזקו ויאמץ לבבכם כל המיחלים לה':

הכ"ח חשבון האדם עם נפשו. אחר בטחונו על האלהי'. ומסרו אליו את נפשו. ואת ממונו. ובניו. וכל ענייניו. כשישתנה ענינו. ויגזור הבורא במה שאינו מפיק רצונו. שיחשוב בנפשו. שאדם נתן לחברו במתנה בית או שדה. ואחר כך עלה בלב מקבל המתנה. להרוס אותו. ולבנותו על ענין אחר. או לשנות מענינו הראשון. היש מן הדין לנותן אותו לו. שיאבל על מעשהו בו. וידאג על שנותו אותו מענינו הראשון. אחר שמסר לו הבית או השדה. וכן אתה אחי. אם התנדבת בנפשך ובממונך לאלהים. אל תאבל על מעשהו בך. ברצונו. והנהגתו אותך בחפצו. ואם איננו טוב לך בנראה ממנו. אבל ראוי לך שתנוח דעתך עליו. ותסמוך על הנהגתו המעולה. וגזר' דינו. אל תחזור במה שנתת לו משלך כמו שאתה סבור. ואל תראה הצער. בעת גזר דינו עליך. כל שכן שאתה אחד מיצוריו. והוא יוצרך. ומטריפך בטוב לך. בגלויך ובנסתרך. ואם נעלם ממך הדבר. כמו שאמר ואנכי תרגלתי לאפרים קחם על זרועותיו ולא ידעו כי רפאתים:

הכ"ט שיתבונן יתרון נפשו על גופו. ויכיר יתרון קצת בני אדם. על קצתם. עד שאדם שקול כנגד אלף בני אדם. וידע כי יתרונו אינה מכחות גופו אך מצד מעלות נפשו. כמו שנאמר לדוד. כי עתה כמונו עשרה אלפים אף כי הנשים שיש להם יתרון ביפיין. כאשר תחסרנ' מעלות הנפשות אין יפיין נאה. ונויין מתגנה. כמו שאמר החכם. נזם זהב באף חזיר אשה יפה וסרת טעם. ואמר שקר החן והבל היופי. וכפי הכרתך ביתרון נפשך על גופך. ראוי לך להשתדל בתקוניה. ובהצלתה. אצל אדוניה המשקיף על זכותה וקדרותה. ושבחה וגנותה. ובחירתה בטוב (וברעך) [אלטונא תקח: וברע] ונטותה עם שכלה ועם תאותה. על כן פקוד ענייניה תמיד. יותר מפקדך ענין גופך. ודע כי גופך יותר קרוב להרפא. מן הקשה שבחלאים. כשיפול בו. מרפואת נפשך. ממדוה היצר. כשהוא גובר עליה. כמו שאמר החכם. רוח איש יכלכל מחלהו. ורוח נכאה מי ישאנה. ואמר מכל משמר נצור לבך. (המשלים):

[המשלים] **השלשים** חשבון האדם עם נפשו. בתנאי הגרות בעולם הזה. ויחשוב מעלתו בו. כמעלת אדם נכרי הגיע אל ארץ נכריה. ולא הכיר אחד מאנשי המדינה. שהגיע אליה. ולא היה אחד מהם יודע בו. אלא שאדוני המדינה חמל עליו לגרותו. והורהו מה שיתקן ענינו בה. ונתן לו מזונו יום יום. וצוהו שלא ימרה את פיהו. ולא יעבור על מצותו. ויחלו והפחידו בגמול ובעונש כפי הראוי לזמן ולמקום. והזהירהו על הנסיעה. ולא הודיעו העת. מן התנאים שהוא חייב בהם. הכניעה והשפלות. ולעזב הגאוה ולהתרחק מן הגאון והגובה כמו שאמר בענין הזה. האחד בא לגור וישפוט שפוט. ומהם שיהיה מזומן לנסיעה ולהעתקה. ולא ירגע. ולא תנוח נפשו. כמו שכתוב. והארץ לא תמכר לצמיתות וגו':

ומהם שיחקור על דתי המדינה וחקיה. ועל מה שחייבין בו למלך. כמו שאמר דוד ע"ה גר אנכי בארץ וגו':

ומהם שיאהב את הגר כמוהו שיסייעהו ויעזרהו כמו שכתוב ואהבתם את הגר וגו'. ואמר כאזרח מכם יהיה לכם:

ומהם שימהר ויחיש להדבק בעבודת אדוני המדינה. מפני שאין לו חומל שיפגע בו בעדו. אם יקצר בעבודתו. כי ענינו הפך תשובת השונמית. עת ששאל אותה הנביא. היש לדבר לך אל המלך. או אל שר הצבא. שאמרה בתוך עמי אנכי יושבת. כלומר שעמי ומשפחתי ידברו אליו בעבורי. בעת הצורך. ואינו כן ענין הגר. אך כמו שאמר. הבט ימין וראה ואין לי מכיר וגו':

ומהם שיסתפק מה שמזדמן לו מן המזון. ובמה שימצא לו. מדירה ומלבוש ולנהוג בכל ענינו. כדי הספק מבלי טורח:

ומהם שיזדמן לנסיעה. ולחשוב בצידה לדרך:

ומהם שירבה בעיניו המעט מן הטובה. ויאריך לשונו בהודאות מי שהיטיב לו בה:

ומהם שיסבול הרעה אם תבא אליו והנזק אם יגיע אליו. משבר רוחו ושפלות נפשו. וחלשותו מדחותם מעליו. על כן קבל על עצמך אחי תנאי הגרות בעולם הזה. מפני שאתה בו גר באמת. והראיה על גרותך ויחידותך בו. כי בעת צאתך אל גדר ההויה. והרכבתך בבטן אמך. אילו היו משתדלים כל בני העולם להקדימך קודם לכן ברגע אחד. או לאחרך רגע אחד. או לקשור אבר מאבריך בחברו. או להתירו. או לצייר צורה מצורות אבריך הנסתרים והנראים. או להתיר תנועה. לאבר מאבריך הנחים. או להניח. הנע מהם. או להחרידך. לצאת מבטן אמך. קודם עתך הנגזרת לך. או לאחריך אחריה. בהרף עין. או להקל עליך הענין. או להקשותו. לא היו יכולים לך על זה. וכן אחר יציאתך אל העולם הזה. לא היה אדם יכול להגיע מזונך אליך. מבלי עזרת האל לך. ולא להוסיף בגופך. ולא להסיר ממנו. ואילו היית מעלה על לבך. כי העולם כלו לך לבדך נשאר מאין יושב. לא היה זה מוסיף בטרפך. המגיע אותך אל אחריתך. כשיעור חרדל. וכן אילו היו נוספים אנשי העולם כפלים. לא היה חסר לך מטרפך הנגזר לך כחרדל. ולא פחות ממנו ולא יותר. וכן לא יוכל א' מן הברואים. להועיל לך. ולא להזיקך. ולא לאחד מהם יכולת. להוסיף בימי חייך. ולא לפחות מהם. וכן לכל מדותיך וטבעך ומעלליך הטובים והרעים. אם כן אי זה יחס בינך ובין הברואים או באי זו קורבה אתה קרוב אליהם. או הם קרובים אליך. האתה בעולם הזה כי אם גר שלא יועילוך רוב אנשיו ולא יזיקוך מעוטם. והאתה בו אלא כיחיד הבודד אשר אין לו צוות. כי אם אדוניו. ולא חומל עליו. כ"א בוראו. ע"כ התיחד אחי בעבודתו כאשר התייחד בבריאתך. והנהגתך. וטרפך. וחייך ומותך. ושים תורתו וספרו נוכח עיניך ויחל אל גמולו. ופחד מעונשו. וקבל תנאי הגר אשר העירותיך עליהם. על נפשך. כל ימי חייך בעה"ז. תגיע אל נעימות העולם הבא. כמו שאמר החכם. כן דעה חכמה לנפשך:

ואלה אחי שלשים פנים מאופני חשבון האדם עם נפשו לאלהים יתעלה. כשתחשב עם נפשך עליהם. ותתן הדין מעצמך בהם יבקע לך אורם ויקיף אותך זהרם. וחשוב בהם תמיד. והעלם על לבך כל ימי חייך. ואל יספיק לך מעוט דברי בהם וזכרי אותם בדרך קצרה. כי כל ענין מהם. נושא (כשיתבאר ויתפרש) כפלים רבים ממה שזכרנו. אך העירותי עליהם הערה. והזכרתי הדורש אותם. הזכרה בדרך קצרה ולא הרביתי

בדברים. שלא יארך הספר. ויצא מדרך כוונתי בו. אשר הוא להעיר ולהורות. ושימם נגד עיניך. ונכח רואותיך. והשיבם על לבך מחשבתך אז יראה לך מהם. בעת שתשנה אותם. מה שלא נראה לך בראשונה. מסודות נעלמים. ומוסרים רוחניים. ואל תחשוב כשתעיין בהם. ותעמוד על הנראה ממלותם. כי כבר עמדת על כל צפוני ענייהם כי לא תגיע לזה מהם אלא אחר שתתן מחשבתך עליהם בחריצות ובהשתדלות זמן ארוך. ופעמים רבות. והיה מתישר בהם ומיישר אליהם. תגיע אל הגמול הגדול מאת האלהים. כמו שכתוב והמשכילים יזהירו כזוהר הרקיע וגו'. ואמר החכם ולמוכיחים ינעם:

פרק ד

אך תועלת החשבון הנזכר היא התולד' שמילדת הנפש בעמדה על ברור מה שקדם לנו. בשלשים אופני החשבון הנזכרים והבנת ענייהם. וצורת מציאתם. ואמתת חיובם. והמשך הנפש לקבלם עליה. כפי הכרתה בהם. והשבתם ברעיוניה. ואז אחי תתילד בנפשך תולדה מעלה ורמה. תלמד ממנה כל המדות הטובות ותגיע בה אל כל החמודות. והיא זכות עצם הנפש מקדרות הסכלות. המסירה חשכת הספק אשר בלבך: **וכבר** ידעת כי כפי ברור ההקדמות ורוב מספרם ויושר סדורם. תהיה התולדה המיולדת מהם בבירורה וחשיבו' מעלתה. וכן הרכבת המרקחת. במלאכת הרפואו'. כי תועלת המרקחת. וכח מעשיה יהיה כפי כח הסממנים אשר הורכב' מהם המרקחת. וכן בחכמת השיעורים הנקראת בערבי אלהנדס"א. כפי רוב ההקדמו'. המוקדמו' בענין הנדרש. תהיה חשיבותו ותועל' ידיעתו וכמו כן בהרבה מן המעשים. כי הפלס לא נתכן למחברו עד שידע קודם חכמת השעור וטבעי המנינים. והשקלים וכן חוג החוזים. הנקרא אצט"רלב בערבי. לא יתכן למחברו. אלא אחר עמדו על חכמת השעור. ועל המובדוטאות (צורו' ידועו' בחכמת השעורים) ותנועות הגלגלים. ופשיטו' הכדור. וכן הענין הזה הנדרש מן הנפש לא יתכן לך אחי. אלא אחר שתסבול קבלת מה שהעירותיך עליו. מן החשבון עם נפשך. במה שזכרתי לך בשער הזה. ובזולתו מן השערים והתמדת המעשה בהם. כי כאשר תעשה זה בלב נאמן. ובנפש ברה יאור שכלך. ותראה הדרך אל כל המעלו' הרמות. ולא יהיה ליצר דרך להגיע אליך. ולהשיאך. ותהיה בתכונת סגולת האלהים. ויתחדש לך כח עליוני נכרי. לא ידעתו בכל אשר הרגלת בו מכחותיך. כמו שאמר החכם. חכמת אדם תאיר פניו וגומר. ואז תכיר הענינים הגדולים ותראה הסודו' העמוקו' בזוך נפשך ובור לבך. וחוזק אמונתך. ולא תפרד משמחה מתמדת. בעולמך ואחריתך. לעוצם מה שהשקפת עליו וגודל הסוד אשר נגלה לך. עם העזר המגיע אליך מן האלהים יתברך:

וראיתי למשול לך משל קרוב. יתבאר לך ממנו. דמיון קצת מה שזכרתי לך. והוא שתחשוב כאילו אתה במקום. וממעל למקום ההוא צורה. כנגד הצד שהוא נכחך. ואין דרך לך לראותה בעיניך ולהשקיף עליה בחוש ראותך. והגיד לך מגיד כי כאשר תעשה טס מברזל עשו' ותלטשהו עד שתסור קדרותו. ותמשחהו זמן ארוך במשיחו' רבו'. ואחר כך תעמידנו נכח פניך. אז יראה לך מן הצורה העליונה. מה שנעלם ממך ותוכל לראותה. ולהשתעשע בנעימותה. וזוהר יופיה. והצורה העליונה החשובה אשר אין לך דרך לראותה בעיניך. היא חכמת הבורא יתעלה ויכלתו. ויופי עולם העליון. אשר נעלם ממנו צורתו ותכונתו. והטס העשות. היא הנפש האנושית. והלטישה היא הנהגה בחכמות ובמוסרים השכליים. והתוריים. והמשיחות הם אופני החשבון. השלשים אשר זכרתי לך. וכאשר תעלם על לבך. ותשיבם על רעיונך. תזך נפשך ויאור שכלך ויצטייר לך כל ענין נעלם בנפשך. ותראה צורו' האמתי' בעינים פקוחו'. ויפתח לך שער המעלו' ויגל המסך המבדיל בינך ובין חכמת הבורא. מעל עיניך וילמדך האל יתעלה חכמה רמה ומעשה מועיל. ויתן לך כח אלהי. כמו שכתוב ונחה עליו רוח ה' רוח חכמה ובינה וגו'. ואומר אכן רוח היא באנוש. ואמר אם תבקשנה ככסף וכמטמונים תחפשנה. ואמר אז תבין יראת ה' וגו':

פרק ה

אך אם החשבון הזה. חובה על האדם תמיד. או בקצת הזמן מבלי (קצת) [אלטונא תקח: קצתו] אומר בתשובת השאלה הזאת. כי החשבון חייב בו האדם. כפי כח שכלו ומעלת הכרתו. תמיד עם כל הרף עין. ואם יוכל עם כל נשימותיו כדי שלא יפרד ממנו המורא והפחד והבשת מאלהים יתברך המשקיף עליו תמיד. וילמד ממה שצוה בו האל את המלך. באמרו וכתב לו את משנה התורה הזאת על ספר וגומר. והיתה עמו. וקרא בו כל ימי חייו וגומר ואמר לא ימוש ספר התורה הזה מפיך וגו'. ואמר והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום וגו'. ואמר וקשרתם לאות על ידך. וכתבתם על מזוזות ביתך. וחזק הענין בציצית. באמרו והיה לכם לציצי'. ואמר למען תזכרו. ומה נשאר מעניני הזרוז על החשבון. אשר הוא זכרון הבורא. שלא זרזנו בו. וכפי זה אחי. ראוי לך להתנהג בהרגיל החשבון עם נפשך בכל שעה ובכל רגע. לאל יתברך. ואל תמעט בעיניך שום טובה שתעשנה לשמו אפי' במלה. או בראיה. כי המעט ממך. רב אצלו. וכן בענין העבירות. והקרוב שבדמיונו' בזה. העתקת השמש בארץ שעור אמה. תעתק בגלגל מילין הרבה. וכן העתקת האצטר"לוב ואל ירבו בעיניך מעשיך ואם יהיו לשמו. כי במעט שבטובו' שיש לו עליך. כפל מעשי כל יושבי העולם עם דקדוק החשבון. על כן אל תתעלם מעשו'

חשבונך בינך ובין בוראך על גודל טובו עליך. ורוב חסדיו עמך יום יום. ואם לא יפנה לבך בזה ביום. יהיה בלילה. ואם חלף לך יום אחד. השג בשני כמ"ש רז"ל. שוב יום אחד לפני מיתתך. ואמר בכל עת יהיו בגדיך לבנים:

פרק ו

אבל מה שצריך לסמוך לחשבון עם הנפש מן המעשים. אומר כי זה יהיה מן האדם. כפי זכות עצם נפשו וקבולה לאורי האמת המגיעים אליה מאת האלהים יתברך. כי כאשר יהיה שכל המחשב עם נפשו החשבון הזה. זך. ויבין הכונה והחפץ בו. וייחד (לבבו) [אלטונא תקח: לבו בו] לאלהים יתברך. יפיק רצון הבורא יתברך. ויעזרהו לעשו' מצותיו ויורה אותו באור החכמה. ויזהיר בזוהר השכל. ויזך נגלהו ונסתרו לאלהים. דומה למה שאמר איוב. צדק לבשתי וילבשני וגו'. ואז תשקוט ותנוח מחשבתו מדאגות העולם ושכיותיו. וישמח בעבודת הבורא יתברך. ויגיל במה שהשקיף עליו מסודו' החכמה ומאוריה ויאשר נפשו על מה שהגיע אליו מידיעת אמתות העולם התחתון. והעולם העליון. ומחשבת האלהים הטובה. והנהגתו. וקיום גזרתו בבריאותיו. כמו שאמר דוד ע"ה. ישמח צדיק בה'. וחסה בו. ואמר ישמח לב מבקשי ה'. ואמר אל יתהלל חכם בחכמתו וגו'. ואמר כי אם בזאת יתהלל המתהלל השכל (ויודע) [אלטונא תקח: וידוע] אותי. וזאת היא המדרגה העליונה שבידיעת האל יתברך כי מי שידעהו באמת. ידבק בעבודתו וביראת' כפי ידיעתו בלבו. ובמצפונו. ויתקיימו לו חובו' הלבבו' והאיברים בלי טורח. ובלי עמל. אך בחריצו' והשתדלו' וזריזו'. כמ"ש דוד חשתי ולא התמהמהתי וגו'. ובו אמר החכם. אשרי אדם מצא חכמה. ואמר אשרי שומרי משפט וגו'. והאלהים יתברך ישימנו מהם ויכניסנו בכתותיהם ברחמיו אמן:

כח

עליית הטבע גדר אותו הפלוסוף. כי הוא ההתחלה והסבה אשר בה ינוח וינוע הדבר אשר הוא בו בעצם. ולא במקרה. והסבה ההוא הוא הטבע. כמ"ש הכוזרי (סע"ג ממ"א):
ואמר החבר זהו מה שרצה לומר עם דייקות רב ודקדוק. והפרש בין מה שיפעל במקרה ובין מה שיפעל בטבע. והדברים מבהילים השומעם. אבל העולה מידיעתם זה הוא:
ואמר הכוזרי א"כ אני רואה שהתעונו בשמו' האלה ושמונו משתפים עם הבורא. באמרם הטבע חכם פועל. ואפשר שנבוא לומר בורא על טעם דבריהם:
אמר החבר כן הוא. אבל יש ליסודו' ולשמש ולירח ולכוכבים. פעלים על דרך החמום והקרור וההרטבה והיובש והתלוים בהם. (איכיות שניות כרכות וקושי קלות וכבדו'

וזולתם) מבלי שנייחס להם חכמה. רק עבודה. אבל הציור והשעור וההזרעה. וכל אשר יש בו חכמה נכונה. לא יתייחס כי אם לחכם יכול משער. ומי שקורא אלה שמתקנים החומר בחמום ובקרור. טבע. לא יזיק. כשמרחיק מהם החכמה. כאשר ירחיק מהאיש והאשה יצירת הולד בהתחברם. אך הם עוזרים לחומר. המקבל צורת האדם. והצורה מאת המצייר החכם ע"כ עד סע"ח:

ותכלית כוונתו שאין הטבע אלא ככלי ביד האומן וכגרזן ביד החוצב בו. ואין בו חכמה וכונה לפעול דבר מעצמו בלי השגחת בוראו יתברך ורשות רבו. וככה ביאר עוד בנ"ג משלישי. ובכ"ה מרביעי. ובחמישי (ס"י) אמר ז"ל הוא כח משתדל בשמירת המין כו' הוא אשר ינהיגהו הטבע על דברי הפלוסופים. ועל האמת שהבורא יתברך ינהיגם בתכונה מהתכונו'. קרא אתה התכונה ההוא אם תחפוץ טבע או נפש או כח ע"כ. ועיין תשו' אמ"ה ז"ל סי"ח על אודו' חכם שדרש הטבע הוא האלהים. ויפה כיון אותו חכם שהסכים לדעת אחת עם הכזורי. ואמנם נבא ולא ידע מה נבא. כי כן הטב"ע גי' אלהים. שהוא ודאי כח אלהי. על כן לא יעות דרכו. ולא יסוג אחור מהלכו. לא יפן כה וכה. כי אלהים הוא לא שיח ולא שיג לו לעשות צרכו. אם לא לעשו' רצון צדיק בשעתו. הכופה ומכריח את המהלך הטבעי לקיים מאמרו בבקשתו ותפלתו למען רבו' כבוד קונו ולהגדיל תורה ולהאדירה לעיני המון העם להודיעם כי הקרובים אל ה' שומרי בריתו. נוצרי פקודיו. החרדים על דברו לעשותו המה יצוו על הטבע לשבו' ממלאכתו. ולהפר גזרת דין סדרו בפקידות הנהגתו. לפי שעה הצריכה לכך. ה' חפץ למען צדקו. להעביר חוקו. על דרך שאחז"ל הקב"ה גוזר גזירה וצדיק מבטלה. כי הצדיקים המה מלאכיו גבורי כח עושי דברו וחפצו. משיבי חמתו ומנפצי כלי מפצו. לזאת קראתי הטבע עבד ומלך. עבד מכודן. אל כל אשר יחפוץ יוצרו יטנו בכבל. רצונו יביאנו. אולם שר גדול הוא בערך המונהגים מאתו על פי החוקים אשר נסדרו לו מאת ה' אשר השליטו. כל עוד שלא יצוהו לעבור חוקיו בעת וזמן אשר ירצהו. לכן יראוהו אנשים כמוכרח במעשהו ושאי אפשר לשנות סדרו ומנהגו. כאשר אינו נכנע להם לקבל צווי השנוי. כפי חפצם דעתם ועצתם. אכן הותנה עמו. כשקבל ממשלתו שלא ישנה את תפקידו אם לא אל על יקראוהו. כי אז יכנע מהר לסור אל משמעתו. של מצוה אחד קדוש מדבר גוזר אומר. בגזרת עליון גבוה מעל גבוה שומר. לפיכך המקרים הזרים. יקראו נמנעים בבחינת הטבע הכולל ובלתי אפשרים עם היותם אפשרים לפרקים. בחפץ מושל עולם בגבורתו. להראו' כחו הנשגב ולכבד אנשי סגולתו. זה העולה ממ"ש באגרת הידועה (ע"ש ד' כ' ע"ב):

ואולם לענין הספקו' שעוררו המתפלספים מבני עמנו על ענין מאמר (ז"ל) [אלטונא תקח: רז"ל] תנאי התנה הקב"ה עם מ"ב כו'. כתבתי בהגהו' פירושי התנ"ך על מ"ש הרלב"ג (בעשרים וארבעה מתועלותיו סכ"ב מספר מלכים א') אצל אומרו ובזה התבאר שלא הוגבל בעת בריאת העולם שיתחדשו אלה המופתים בעת שנתחדשו. כמו שיחשבו אנשים ממה שארז"ל תנאי התנה הקב"ה כו'. וזה שאם הונח הענין כן. יתחייבו ענינים מגונים. אם תחלה יתחייב שתהיה תפלת הנביא עליהם לבטלה כו'. ואם הנחנו שיחויב אז כן שיהיה נביא משתדל. הנה בטלנו טבע (מאפשר) [אלטונא תקח: האפשר]. ע"כ דברי המניאים את לב הקוראים לתומם. להטיל ארס דופי בדרז"ל הנאמנים תחת יופי. ואמרתי שם בלשון הזה. יראה לי שענין התנאי הלז. הוא שנתן השי"ת הכנה במעשי בראשית שאם ימצא באלה הזמנים שנעשו בהם המופתים נביאים או חסידים מיוחדים מוכנים משתדלים מתפללים על כך. שיהיו הדברים הטבעים נשמעים להם ומזומנים לעשות רצונם. לומר שאין שם חדוש רצון. ואין הענין גזרה מוחלטת. אדרבה זהו המכוון בלשון תנאי. לקיים טבע האפשר שכך הותנה אם יצטרך הדבר באופן כך. יתחדשו המופתים כך וכך. שלא ימנעם מנהגם הפשוט. שלכך ניתן בהם הכנה וטבע אפשרי ההשתנו'. בעתים אשר ימצא בה ההזדמנו' הראוי האפשרי. והכלל שלא יהא להם טבע מוכרח. נקשר במנהג שוה שלא יקבל השינוי לעולם. אבל יהא הטבע אפשרי מוכן להשתנו' לעת הראוי כפי בחירת האדם האפשרית. זהו שהותנה עם מעשי בראשית והושם בהם בכח. ובזה שב המגונה נאה. וחזר הזר הנע נח נראה:

ובלחם שמים מ"ו פ"ה דאבות נגעתי ג"כ בצנור הדרוש הלז וקיימתיו ואשרתיו כראוי והשבתי לטענת בתי"ט שם. כי אחרי הביאו מ"ש במ"נ על מדרש רז"ל הנ"ל תנאי התנה. שביאר דעתם ואמר בכונתם. שאות הנביא הוא שיודיעהו האל בעת אשר יאמר בו ומה שיאמר. ויפעל הדבר כמו ששם בשרשו בשורש מה שהוטבע. והוקשה מאד לתי"ט מאמר מרע"ה למתי אעתיר וזולת מאמרי נביאים שיראה מהם קיום אפשרו' העשות המופתים והמנעם. לא שכבר נגזר כך מתחלה בהחלט ובחיוב. כמו שהבין הר"מ במורה שלו ובפירושו לאבות. ומ"ש בשם המאירי אינו מאיר יע"ש אמנם המורה דבריו נבוכים הם בהבנת דחז"ל על האמת והמחוור הוא אשר בארנוהו. שכל מגמת כוונת חז"ל היתה לקיים טבע האפשר. כי כן הונח והושם בתחלת הבריאה תנאי במעשי בראשית. שלא יהו נקשרים בטבע קיום בלתי משתנה. אבל הושם בהם הכנה כחניית. שאם יזדמן אדם ושעה הצריכה לכך להפסיק דרכם. ולהשבית מנהגם הפשוט לפי שעה. שלא יעצרם הגשם המוטבע בטבעו הכללי ולא ימנעם מהלכו מלסור למשמעתו. של נביא או חסיד

לשעתו ולחזור אח"כ אל מנהגם הראשון. כל זה הותנה על הטבע בראשית מציאותו לומר שאין שם שנוי רצון ולא הריסה בטבע הכולל ואין חדש תחת השמש. כי גם כח זה קבל הטבע מתחלתו. ועל תנאי כך נברא העולם והוסד בו מציאות טבע כללי וטבע פרטי מיוחד. לפי הזדמנו' הענין ובחירת איש מעותד. גם הוצרך התנאי עוד לומר שלא יתמיד השינוי בשום אופן. ולא תמשך הפסקת מהלך הטבע הכללי. אפילו על ידי נביא וחסיד. כי לא אדם להנחם על מעשי ידיו לבטלם ע"י אדם אחר שגזרה חכמתו יתברך [אלטונא תקח: על] הנהגת העולם על סדר טבעו הכללי. שהטביע בו מאז יצרו והבטיחו לעמוד כל ימי עולם. עד שיחדש עולמו. רק לפי שעה הצריכם לכך. לכונה אלהית בלבד. יסבול השתנו' מה. וישוב לקדמותו לקיום בריתו. לא זולת כי בסור הסבה ישוב הטבע לנהוג מנהגו. לא ימושו חוקיו ולא ימוט לעולם. שלא תחשוב הואיל והותר מקצתו הותר כולו אצל אדם גדול ונשוא פנים למעלה. למשול על הטבע כחפצו להפסיקו ולהשביתו ולהפר בריתו כטוב וכישר בעיניו מאחר שנצטווה הטבע בכך להכנע לרצון צדיק מושל יראת אלהים. על כן הותנה עליו כמו כן שיחזור למנהגו הכולל הקודם. והעד על זה. שזו היתה כונת חז"ל בלי ספק. הוא הדרש שזכרו רז"ל בענין. וישב הים לאיתנו לתנאו הראשון הרי בבאור שגם התמדת הטבע הכללי. תנאי היה עמו שיעמוד על ענינו ולא ישמע לקול מבטל שיהיה שלא ברצון בוראו עם היות לבחירה טבע קיים והרשו' נתונה בכל אשר נעשה תחת השמש. לבחור האדם בטוב וברע כרצונו. אך לשנות סדרי בראשית. אע"פ שנמסרו ג"כ ביד הטוב והישר לפני האלהים ולקלוסו. אמנם על מנת שלא יעבור הגבול. להשתמש בכתרו של מלך. לכבוד עצמו. ואם תעיין היטיב במה שאמרתי ובארתי בכאן. תמצא שאין זר אתנו במאמר זה לרז"ל. עם היות כמו זר נחשב לבמ"נ (בפ' כ"ט מח"ב) ועם כל זה חזר ושבחו. אלא שלא ירד לסוף דעת המאמר ולא בחן כחו. ע"כ לשוני שם בלח"ש:

ועדיין צריכין אנו להשיב לדברי ב"ס העקרים (בפרק ב' ממ"ב) ז"ל. וראיתי מי שכתב שהאל יתברך פועל בבחירה ורצון. אבל אין הבחירה ורצון מחודשים בו. כמו שהם בנו. אבל הם בו קדומים כו'. ונמצא לרז"ל מאמרים יורו שדעתם קרוב לזה הדעת. אמרו תנאי התנה הקב"ה עם מ"ב על הים שיקרע כו' שיראה מן המאמר הזה שאמנם אמרו כן. כדי שלא לייחס לאל רצון מחודש בעת התחדש הנס. ולזה יאמרו [אלטונא תקח: כי] נתחדש בעת התחדשו ברצון קדום גזר להיות הנס בעת שנמצא. וזה הדעת רחוק מאד משיושכל. לפי שמלת רצון קדום כשיובן ענינה היא מזויפת ותורה על החיוב לא על הרצון וזה כי השאלה תשוב כמו שהיתה. ונאמר האם בעת שנברא העולם או התחדש

הנס. היה בידו אז לאחרו מאותו העת. או לא היה בידו לאחרו. ואם היה בידו אז לאחרו. נתבטל הרצון הקדום. כי מה שלא אחרו. לא היה מפני הרצון הקדום. אלא לפי שלא רצה בעת ההיא לאחרו. ואם רצה היה מאחרו. וא"ת שלא היה בידו אז לאחרו מאותו העת. אחר שכן גזר הרצון הקודם. א"כ נתבטל שם הרצון. ושב הדבר אל פועל בחיוב. לא ברצון. אחר שאילו רצה לאחרו מאותו העת. לא היה יכול. וכן יתחייב לומר בכל הנסים. ובכל פעל שימשך ממנו בכל עת. שהוא נמשך על צד החיוב ע"כ ועם שאינה קושיא מעיקרה. אחר שכבר ידענו שאין רצונו ובחירתו יתברך כבחירתנו. כמו שמיישב הר"מ ענין הידיעה והבחירה. שאינם מתנגדים אצלו יתברך. ומלבד את אשר כבר אמרנו למעלה. שגם הר"מ גם הרלב"ג לא הבינו עצת רז"ל. שגם המה לא נתכוונו לבטל טבע האפשר כלל. אדרבה להיותם נשמרים מזה. באו לומר כך לפיכך גם בסה"ע ההולך בשטת הבנת פלוסופים הנ"ל. לא עשה פה מאומה כי דבריו לא יתכנו אלא על פי שהבין כמוהם. שרצו רז"ל בתנאי הקדום להגביל הנס והמופת [אלטונא תקח: בעת] ובזמן ידוע בחיוב. ואין הדבר כן אלא הניחו אפשרו' המופת. בכל עת שתהיה מוכנת וראויה לכך. מצד המקבלים והפועלי' האפשריים בבחירתם. והנה הענין בזה. כמו בבחירה בשאר מעשים ופעלים המונחים חפשיים לרצון האדם בלי שיבטלו ידיעת השי"ת לגמרי. כן הדבר הזה שוה בשוה. לכן אפילו אם נאמר שיש ביד השי"ת לאחר מועד המופת. לא יבטל רצונו הקדום. אשר התנה שיקרע הים בבחירת אדם הראוי. כמרע"ה וזולתו מאנשי מעשה (בשעה הראויה. ובמקום הראוי מבלי הגביל האיש והעת ולא המקום) כמו שלא תבטל יכלתו יתברך למנוע אדם ממעשהו. אם שהניחו חפשי לעשות מעשהו זר מעשהו. להכעיסו על פניו. אחר שהסכימה החכמה הרבונית לקיים טבע הבחירה חפשית באין מונע. אכן אף לפי דרכו של בה"ע בהבנת דרז"ל. אין הכרח למ"ש. בחלוקה. וא"ת שלא היה בידו או לאחרו כו'. אם כן נתבטל שם הרצון. ושב הדבר אל היותו פועל בחיוב ע"כ. ואין תולדה זו מחויבת. כי נאמר שרצונו הקדום הוא הישר ודאי. ולכן לא יצויר שיוכל לחזור ממנו. כמו שהוא דבר בלתי אפשרי שיעשה עול. חלילה לאל מרשע ושדי מעול. עם היותו יכול על זה בכחו ובגבורתו. נמנע הדבר מצד ישרו וכמו שאפילו באדם צדיק וחסיד הישר הולך. נחליט עליו שלא יוכל לעשות עול אם היותו בעל בחירה. עאכ"ו בבורא יתברך. שעם היות לא יפלא ולא יבצר ממנו דבר. אם לכח אמיץ הנה. לא יתואר ביכול על העול והחמס ולנמנע יחשב. כמו שלא יוכל להעדיר עצמו כן הדבר בחפצו הקדום. שכבר ראה מתחלה כל העתיד. מגיד מראשית אחרית ולא נתחדשה לו סבה. שבגללה ישתנה חפצו. ההוא אמר ולא יעשה ודבר ויתנחם. מפני העלם ידיעה מתחלה

לפיכך הוא אומר כל חפצי אעשה ועצתי תקום. ועל פי הדברים האלה בין הטבע הכולל רוב הזמנים. ובין הפרטי הנוהג לפרקים לעתים שונים. כך נגזר עליהם בחפץ פשוט ורצון קדום שיתנהגו ככה וכל אחד יעמוד על משמרתו. המסודרת לו במועדו ועתו. באין מכלים דבר. ולא מכריח מוחלט. באופן שהרצון והטבע. איש אל מקומו יבוא בשלום בעת ובזמן אשר הוקבע. והדברים נכוחים למבין מדעתו מעמל נפשו יראה ישבע:

והכלל העולה מדרוש זה בדעו'. הוא זה שהטבע הפועל האיכויות כלחו' ויובש וקרור וחמום. כובד וקלות רכו' וקושי ושאר משיגי המזג ממאמר האיכו'. הוא כח עור ופועל בהכרח. בלי כונה ומחשבה. כענין כח המגדל הזן והמעכל. שבצומח ובחי. וכיתר הכחות המורגשות שבדצ"חם. אכן נותן הכח הטבעי הממציא העליון יתעלה. אשר טבע כל יצוריו בחותמו. הוא הסודר את הטבע וערך את ערכו בזמנו ומקומו. הוא פועל בו בחפץ. וינהיגהו לפי רצונו הקדום כי הוא יוסד הטבע. הכללי והפרטי אליו ישמעון ואל שלוחו כאשר (יטבע) [אלטונא תקח: יתבע]. ואתה קרא אה הטבע הכולל. כח אלהי או אם תרצה מלאך וכי תגישון אותו אל כח עור הנז"ל אין רע. כי יש לכל דבר ודבר מלאך מיוחד ממונה עליו אין נגרע להשגיח על הווייתו. ושמירת מציאותו. כמ"ש רז"ל אין לך עשב למטה שאין לו מלאך למעלה. מכה בו ואומר לו גדל. ואמרו מלאך הממונה על ההריון לילה שמו שנאמר ולילה אמר הורה גבר. וגבריאל שר ממונה על האש ויורקמו שר הברד (ובס"ה שמות כל עשבא אית ליה ממנא רברבא תקיפא כו') ודומיהם רבים שנזכרו באגדו'. מלאכים ממונים פקידים על סדרי בראשית ומנהגי הטבע. ורק שלשה מפתחו' לא נמסרו ביד שליח. מכלל שכל שאר הנהגות העולם. נעשים ע"י שליח שר העולם. ששמו כשם רבו. אלהים נקרא כנ"ל. ומושבע ועומד לעשות רצון קונו. כפי הסדרים אשר הותנו עמו בראשית קבלת ממשלתו. לעשות כל דבר בעתו. ולפי הראוי והנרצה בעיני אדוניו. ינהיג הסרים למשמעתו. במסלתו ילכון לא יעבטון (אלטונא תקח: ו)אורחותם לא יטו עקלקלותם לא ישנו את תפקידם בל יפקד מצבם ומעמדם. אלא לפי שעה העומדת לאדם:

והתועלת היוצא לנו מזה הדרוש במדו'. לפי כונת הבנין שלנו הלזה. הוא שאין לאדם לבקש הריסת הטבע. אפילו אם היה בכחו לפעול בו כחפצו בהיותו נכבד ואהוב למעלה ורצוי. ויודע ומכיר כחות השמו' והממונים לכל דבר לא ילך בגדולו' ונפלאו' לצורך עצמו. והנה מצאנו ישעיה הנביא דאמר שם ואבלע בארזא. נמסר ביד אויבו מבקש נפשו. ואתיוה ונסרוה לארזא. והכי אשכחן נמי ברבא. דהוה נזיף מה"ט. דאטרח קמי שמיא ואשכח פוריה דמרשם בסכיני וכיוצא בזו הרבה. מצינו שמקפיד השי"ת

שלא לפרוץ גבול הטבע בחנם. ואפילו לכבודו יתברך ראינו שצוה להשתמש בדרכים טבעיים. להפיק רצונו ולהציל הצדיקים מהסכנה המצויה. כענין שאמר לשמואל עגלת בקר תקח בידך. ולא הבטיחו לעשו' לו נס. שלא יוכל שאול להזיק לו מאומה וכן כשאמר לדוד הסב אחריהם ובאת להם ממול הבכאים. וכדומה לזו רבים מאד במקרא. שהתנהגו הנביאים בדברים הנוגעים לכבודו של מקום. בדרכים טבעיים. ולא חפשו אחר דרכים בלתי טבעיים. להוציא לאור מבוקשם עם היות הכל נתון בידם כאות נפשם. לכן אל תתחכם יותר לרדוף אחר השגת הדברים העולמיים. כקנין העשירו' החכמה הבריאו'. וזולתם מהשלמיו' הנכספו' ע"י השבעות וקמיעו'. או בזולתם מן התחבולו' הרקו' והרעו' כי סכנה ואחריו' עצום כרוך בעקבם וכאבם נעכר. קרובים להפסד ורחוקים משכר (ואצ"ל שלא להשתמש במה שאסרה תורה ככישופים וניחושים ועוננים אובות וידעונים) ועיין ש"ע יי"ד ((ס"ק ע"ט) [אלטונא תקח: סקע"ט]) כי רוב העוסקים בשמות. אינן נפטרין בשלום (עמ"ש באוצר הטוב. תא ששי) וכ"כ בס"ח. ובסה"ג כתב עונש חמור על המשתמש בשמות:

אמנם כמו שפתי מאמין לכל דבר. כן הוא סכל גמור המכחיש את הידוע ומכזיב המפורסמות. כפעולו' הנעשות בכח השמות שנתקיימה ע"פ עדות פלוסופים עצמן כנרבוני אשר העיד בשמו רש"ט מפרש המורה (פס"ב מח"א) שעיניו ראו ולא זר איש מזכיר שם קדוש. ונועץ מרצע בירכו ולא היה מזיקו כלל ולא היה דם יוצא ממנו וכאשר רצה להגישו אליו. לא היה בו כח והרגיש בפרוק חבור. ואעפ"כ חזו מהתלו' העיזו פניהם החצופים הללו. אשר לא ידעו ולא יבינו אל פעולו' ה'. יהרסם ולא יבנם. ישועו ואין מושיע יצעקו אליו ולא יענם. כי הקדיחו תבשילם ברבים. ופקרו בדברי הנבואה והקבלה הנאמנה. כל דבר אשר לא השיגה דעתם המזוהמת. כפרו ואמרו שאינו אמת. ואין מהצורך להביא ראיה. מדברי רז"ל. כי רבו מספר. וכן ספרי המחברים מלאים מפה לפה. לקיים אמתו' כחו' מופלאות שבקריאת השמות. עיין תשו' הרשב"א (סר"ך קס"ז תי"ג) וכוזרי במ"ד (סכ"ה) ובעל אור ה'. ותלמידו בעל העיקרים. עם היותם פלוסופים גדולים. גם הם הודו בזה. ועיין בפירושי ס' יצירה לר' סעדיה וה"ר שבתי. הביאם המוסקאטו. מלבד כמה מחברים נאמנים. שאשרו וקיימו פעולו' הנעשות בכח השמו'. לא יספרו ולא ימנו מרוב. ומקרוב יצא לאור הדפוס בא"ח גם הוא הכה על קדקדם של הפלוסופים המשוגעים. ההולכים בשרירות לבם תועים. ומכחישים מה שעיניהם רואים ואזניהם שומעים. ומי לא ידע בכתבי יקר שבח מעלת האר"י ז"ל ונזכרו גם בס' עמק המלך ובספר הגלגולים מגדולת פרשת מעשה תקפו וגבורתו. הנודעת ונשמעת

בכל העולם אשר פעל ועשה הוא ותלמידו הרח"ו ז"ל בכח יחוד השמו'. ועיין מצרף לחכמה ונשמת חיים. עדות נאמנה מגדולי ישראל. החכמים שבא"י לפני זמן האר"י ז"ל. מהשבעו' שנעשו ברוח רעה שנכנס באשה בצפת גם בזמנינו נעשו פעולו' גדולו' לעיני המון רב בכח ההשבעה בשמו'. כמפורסם מהמעשה שאירע בק"ק נ"ש בפומבי גדול. ואני הכרתי האיש העלול ההוא אחר שנרפא ונושע בה'. והיה הולך לאט בריא ככל האדם. וכן ידוע ומפורסם בעולם המקרה רע. שאירע בבית (בה"ע) [אלטונא תקח: רה"ע] צורף בק"ק פוזנא בימי ח"ז הגמהר"ן כ"ץ זצ"ל. וא"ח הרב זצ"ל היה עד ראיה סח לי מהדברים המשונים. שעשו החצונים. באותו בית קודם שנתגרשו משם. ונודע בכל ארץ פולין. מהמעשי' הגדולים שפעל ר"י ב"ש הזקן בכח השמות. ועיין תשו' אמ"ה זצ"ל (סצ"ג) שספר על זקנו הגר"א ב"ש דברא גברא. ע"י צרוף שמו' שבספר יצירה. כדאיתא בגמרא. ואני הכותב מעידני מה שראיתי בעיני זה שנתים שנה שהיתה פה נערה עלולה מר"ר ר"ל. ונתתי הטבעת שבא לידי מח"ז הנ"ל עשוי בתכונה עצומה וחקוקים בו שמות והניחוהו באצבע הנערה. מיד רחפו כל עצמותיה מלאו חלחלה מתניה נתכרכמו פניה. וסגרה עיניה. רעדו חרדו כל איבריה. עד שהסירוהו מידה:

והיטיב לדבר הכוזרי בס"ע משלישי על אודו' הנביא אשר ידבר בשם ה' ונעשה לו הפלא באמרו כי המעשים התוריים שהם דומים לטבעים אינך יודע תנועותם. ותחשבם תוהו עד שתראה התולדה. ותרומם מנהיגם ומניעם. ותיחד לו היכולת. כאשר אם לא היית שומע מעולם משגל. ולא ידעתו. ולא ידעת התולדה ממנו. ותראה עצמך נזקק אל הכעור שבאיברי האשה. ואתה יודע מה שיש בקרבתה מהפחיתו'. ומה שיש בכניעות אל האשה גריעו'. היית נפלא ואומר. אין התנועו' האלה אלא תהו ושגעון. עד שתראה דמיונך נולד מן האשה. וראך הדבר. ותחשוב כי אתה עזרת היצירה ההיא. ושהיוצר כיון בך ישוב העולם. וכן הם המעשים התוריים המשוערים מאת האלהים תשחט הכבש על הדמיון. ותתלכלך בדמו והפשטתו וברחיצת מעיו והדחתו ונתוחו וזריקת דמו ועריכת עציו ויקידת אשו. ואלו לא היה במצות האלהים היית לועג למעשים האלה. והיית חושב כי הם מרחקים מן האלהים. לא מקרבים. עד שכאשר ישלם כראוי. ותראה האש. אז תמצא בעצמך רוח אחרת. לא היית רגיל בה. או חלומות אמתיות וגדולו'. תדע כי הם תולדו' מה שהקדמת. והדבר הגדול אשר בו דבקת. אליו הגעת:

כדומה לזה הם דברי המורה (בי"ז משני) בבואו לדבר על חדוש העולם. לסתור דברי הפלוסוף מניח הקדמו'. אמר ז"ל. שאין לעשות ראיה בכל הפנים מטבע הדבר אחר הוייתו והשלמו והיותו מיושב על השלם שבעניניו. על ענין הדבר ההוא בעת תנועתו

להויה. ואין מביאין מענינו בעת תנועתו. על ענינו קודם שיתחיל בתנועה. וכאשר תטעה בזה. ותמשוך עשות הראיה מטבע הדבר ההוה בפעל. על טבעו והוא בכח. יתחדשו לך ספקו' גדולו' והיו מן השקר אצלך ענינים יתחייב היותם. ויתחייבו אצלך ענינים שקריים ונניח במה שהמשלנו בו (הוא המשל בזרעי הזכר והנקבה. שהתחיל בו אותו פרק) שאיש שלם במדע המוטבע באדם. נולד ומתה אמו אחר שהניקתהו חדשיו. ואביו לבדו השלים גדול הנולד ההוא. באי נגזר. עד שגדל והשכיל וידע. והוא לא ראה כלל אשה. ולא נקבה מנקבות שאר ב"ח. ושאל ואמר לאיש אחד מאשר אתו. איך נמצינו. ועל איזה ענין נהוינו. וענה הנשאל כי כל איש ממנו אמנם נתהוה בבטן איש ממיננו כמותנו. היא נקבה בצורו' כך. ושכל איש ממנו היה קטן הגוף בתוך הבטן. יתנועע ויזון ויצמח מעט מעט והוא חי. עד שיגיע אל גבול כך מן הגודל. יפתח לו שער בגוף למטה שיצא ממנו. ולא יסור היותו צומח אחר כן. עד שישוב כמו שתראנו. והנולד ההוא היתום. ישאל בהכרח ויאמר. וזה האחד ממנו כשהיה קטן בבטן. והוא חי מתנועע צומח. אם היה אוכל ושותה ומתנשם בפיו ונחיריו ויוצא ואמר לו לא. והוא בלא ספק יתחיל להכחיש זה. ויעמיד המופת על כל הענינים האלה האמתיים שהם נמנעים. בעשותו ראיב בנמצא השלם הנח. ויאמר כל איש ממנו כשתכלא ממנו הנשימה קצת שעה. ימות ויבטלו ממנו תנועותיו ואיך יצויר שיהיה איש ממנו בתוך כיס סתום מקיף בו בתוך גוף מדת חדשים והוא חי מתנועע ואילו בלע אחד ממנו צפור חי הצפור ההוא מת לשעתו. בהגיע באצטומכא וכל שכן בבטן התחתון. וכל איש ממנו כשיזון. ולא יוציא בימים מועטים ימות בכאב גדול. ואיך יעמוד זה חדשים בלא יציאה. ואילו נקב בטן אחד ממנו. ימות אחר ימים. ואיך יחשב שזה העובר היה טבורו פתוח. ואיך לא יפתח עיניו. ולא יפרוש כפיו. ולא יפשוט רגליו. וכל איבריו שלמים. אין חלי בהם. וכן ימשך לו ההקש כולו. שהאדם אי אפשר בשום פנים שיתהוה על זאת הצורה. והתבונן זה המשל ובחנהו אתה המעיין. תמצא זה ענינינו עם הפוקר שוה בשוה. שאנחנו עדת הרודפים אחר מרע"ה ואאע"ה נאמין שהעולם נתהוה על צורת כך וכך. והיה כך (וכך) [אלטונא תקח: מכך]. ונברא כך אחר כך ויבוא ארסטו שר"י לסתור דברינו. ויביא עלינו ראיות מטבע המציאו' הנח השנה ההווה בפעל. אשר לא ידמה ממה שהיה עליו בעת (ההוה) [אלטונא תקח: ההויה]. שהוא נמצא אחר ההעדר הגמור ע"כ:

אבל יש להפליא עליו אחר אשר קרב אל מרכז האמת. מדוע חזר הרחיק דרכו מעליו ברוב הספר ההוא הכזיב הדברים המופלאי' הנעשים בעולם. מפני שלא השיגם בהקש שכלי הנוקש סלה. כאשר כה עשה בפסא"ב מראשון ששתה לעג כמים. על אודוי

הכחישו הידוע מפעולות הנעשו' בכח השמו' והקמיעו' שהרבה להתל בהם. מרבה להכיל וכן עשה בהרבה נסים הנזכרים בתורה שחתר להנהיגם על הדרך הטבעי. מי יגלה עפר מעיניו לראות מה שפעל ועשה בכח הזכרת השמו' וחרמות. נכדו של הרב המורה. כמ"ש הסופר הנאמן בספר יוחסין. שהעיד על רבינו דוד הנגיד נכדו של הרמב"ם. שהתפלל במערת הלל ושמאי ויצאו מים והחרים למלשינים. ובו ביום מתו ת"ק מלשינים בארץ מצרים. ואחר שני חדשים נעקרו נשיהם ובניהם מן העולם. גם הזכיר ה"ר יוסף גקטיליא בעל הנסים. אף הוא העיד שר"י דיליאון היה בדורו מלומד בנסים. ואם מאי דלא הוי. הוי. ר"ל חדוש הבריאה הכללית. מאי דהוי ר"ל חדוש פרטי ההווה לשעה. לא כל שכן. האם כל מה שלא ראה וידע. יאמר שאינו תחת יד האפשר ויכזיב מציאותו לגמרי. ולא ישגיח לעדים כנים. רבים וגדולים כחז"ל הנאמנים. הרי שכח כל המשל שלו הארוך ויש לדמותו בלשון קצר לתנוק שנולד במערה חשוכה. ונתגדל שם. לא ראה מאורות מימיו. ויספרו לו כל מעשה ה' הגדול אשר עשה בעולם שמש וירח וכוכבים. המאירים ותדירים סובבים. יחשוב הכל לדברי שקר ותהלה. להיות אור חשך באהלו. כך קרה למאור שכלו. שמש וירח אספו נגהם מלהשפיע עליו באלהות. להיותו גדל בנקרת צרים פלוסופי העמים כל חשך טמון לצפוניהם. כל מאורי אור בשמים קדרו עליהם. ובאו במערות נטו אהליהם במדברות ושאיות. ע"כ לא זכו להביט באור הנשגב עברו משכיות. ולא האמינו מה שלא ראו. עם כל תוקף הגדת המגידים והמעידים. באמת אין סכלות גדול מזה. וכי מי שלא ראה ירושלם בשלותה ורומי הנמצאת עתה. יכחיש מציאותם. ויש מהפלוסופים הסכלים הנבערים שהגיעו למדרגה מן השגעון הנפלא והעצום כי טח מראות עיניהם הכבידו משמוע אזניהם. לא יבטחו בחושיהם להאמין מה שלא ידעו סבותיהם. הלמענם תעזב ארץ ויעתק צור ממקומו. האם ידעו והבינו כל סתרי הטבע. הנראים בכל עת ורגע. והנה הרופא גאלינו שר"י מעיד בספרו. הששי מרפואו'. שראה בעיניו איש נכפה שהיו משימים עליו עשב פיאוניאה ונתרפא. והסירוהו מעליו וחזר לחליו. ונסה הדבר הזה פעמים רבו'. והביאו גם המורה (בפל"ז משלישי) עם שאר סגולו' מנוסו'. ואם סבתן מהחוקרים מכוסות. כיוצא בה העידו סופרי או"ה כותבי טבעי הצמחים הנפלאים שיש במחוז האקוואנג שבארץ סינא. עשב נקרא פופו. המתקיים אלף שנים. וזקנים האוכלים ממנו. חוזרים לנערותם וכדומה לזה דברים רבים מפליאות הטבע נזכרים בספרים. והמה ידועים ומפורסמים. כמשוך המגניטט את הברזל (ויש אבן מושכת אפר. כאשר ראיתי בעיני. ויש מושכת תבן) האם עמדו החוקרים בסוד אבן השואבת. המהפכת עוקץ מחט הברזל לצד קוטב הצפוני וקצהו האחר לדרומי

שבו ישתמשו המלחים. ועל פיה ינהיגו ספינותיה'. לתת בים דרך במים עזים נתיבה. ובמדבר בערבה הנגלה להם סבתו. ולא עוד אלא כשיגע האבן בברזל. יקנה הברזל סגולתו ואיכותו. הן לשאוב ברזל אחר. הן להתהפך לצפון צדו א' וצדו אחר לדרום. אבל לענין להתהפך לקוטב. יקנה סגולה נגדיית. והפך האבן הנותנת לו סגולתה. כי אם נגע הברזל (בקטוב) [אלטונא תקח: בקוטב] דרומי של האבן יקנה סגולה להתהפך לצפון. ואם יגע בקוטב צפוני. יהפך לדרום. גדולה מזו שכשנקח מחט או ברזל שכבר הגיעו אותו באבן השואבת וראשו אחד הופך לצפון. ונסמוך קוטב הצפוני של אבן השואבת אל המחט. ירוץ אליו צד הצפוני של המחט. ויברח ממנו צד הדרומי. וכאשר נגע אותו בקוטב הצפוני של האבן בברזל. ונסמוך אותו הברזל אל המחט של המלחים. ירוץ אליו צד הדרומי. ויברח ממנו צד הצפוני. והוא פלא ונראה נמנע. שהרי אין הדבר נותן מה שאין בו. ומאחר שהחוש יורה על זה. אין לפקפק באמתתו. וכן דבר ידוע הוא כי מי הים שש שעות מתרבים. ושש שעות מתמעטים. ואין לספק בדבר מחמת שנלאו החוקרי' להשיג סבתו ויותר מזה נמצא אצל האי ניגרופונט הים המסוכן הנקרא איאוריפוס. העולה ומגביה עצמו בחוזק גדול. ויורד במהירות עצום שבע פעמים בכל יום. וככה עושה שבע פעמים בלילה. באופן שמונע הליכת הספינו'. הגדולו' ההולכו' על כנפי רוח התורנו'. וספרו כותבי חדושי המדינו'. כי בים זה השליך עצמו אריסטו (מפני שלא ידע סבת עלייתו וירידתו) במצולו' בעמקי תהום רבה. לחשוף מים קרים זרים לחקור הסבה. כן יאבדו כל אויביך ה'. הרי תכלית כל חכמתו של זה האיש המרעיש הארץ בהתחכמותו וחקירתו. לכן השמר והזהר ברוחך אל תהי סכל כמותו. למה תמות בלא עתך ואל תתחכם יותר למה תשומם בחקירתך. כי יש לשכל האדם מעמד וגבול לבל יעבור ואיזהו חכם עשיר בדעת השמח בחלקו. וכבר אמר החכם מכל אדם בספר קהלת החכמה (ס"ג) את הכל עשה יפה בעתו וגו' מבלי אשר לא ימצא האדם את המעשה אשר עשה האלהים מראש ועד סוף. ואמר עוד (סס"ח) וראיתי את כל מעשה האלהים כי לא יוכל האדם למצוא את המעשה אשר נעשה תחת השמש בכל אשר יעמול האדם לבקש ולא ימצא וגם אם יאמר החכם לדעת לא יוכל למצוא. עוד אמר (סי"א) כאשר אינך יודע מה דרך הרוח. כעצמים בבטן המלאה. ככה לא תדע את מעשה האלהים אשר יעשה את הכל. וכמו שלא יוכל אדם לדעת מדוע רשעים עתקו גם גברו חיל. יש רשע מאריך ברעתו. עושה רע מאת ומאריך לו. מתערה כאזרח רענן. וחורש מצל. ויש רשע לא יאריך ימים כצל. יש צדיק אובד בצדקו. לא אכל בטובה לחם חוקו. ויש צדיקים שמגיע אליהם כמעשה הרשעים לאכול לשבעה ולשמוח בעמלם. לא יטה לארץ

מנלם. ויש צדיק קורא לאלוה ויענהו. כרחב"ד וחבריו. ויש אפילו צועק כל היום וחובט ראשו בקרקע. אין משגיחין בו. כריב"ז וזולתו מהצדיקים הגמורים. שלא זכו לכך. כי בכל הענינים סודות צפונים. ידועים לממציאם העליון אלהי האלהים ואדוני האדונים. המנהיג עולמו בחכמה לא ידעה זולתו. ולא חקרה בלתו. ולא אאריך עוד כאן בענין זה. כי מי יעצור כח למשוך בשבט סופר כל מעשה ה' כי נורא הוא בהנהגת הטבע. שכולו מלא פלא. מי שלח עיר פרא אדם יולד חפשי מבית כלא. בגוחו מרחם יצא. ואיך יצויר כי מטפה הזרעית יתהווה אדם בעל חיים ושכל. דמות עולם קטן ברמ"ח איברים ושס"ה גידים. נמצא היכלו כל המון הפלוסופים להגיד סבת טבע הארץ התלויה על בלימה. ועל מה אדניה הטבעו. האם ידעו לתת סבה לקשת הנראתה בענן גם כי יגעו. אף אם דמו בנפשם כי מצאו חזון עלתו לנקודת האמת הגיעו. שגו ביין הסכלות תעו בשכר הוללות טבעו. כאשר הודה ולא בוש אבן סינא. שהכל הבל ורעו' רוח לתוהו כחם כלו ונפשם הוגיעו. וכבר הוכיח ה' את איוב במענהו מן הסערה. להודיע קצור חקירת האדם ותבונתו. מלהשיג סודות הטבע אחד מני אלף (שממנו יקח ראיה ולבבו יבין שלא להרהר אחר משפטי ה' אמת צדקו יחדיו. נורא עלילה על בני אדם. כי אל דעות ה' לו נתכנו עלילו' מצעדי גבר. כוננו. אף אם לא יגיע האדם אל תכונתם. לדעת כונתם ולהגיע לתכליתם להשיג סבתם. מי תכן את רוח ה' ואיש עצתו יודיענו על כן דברי לעו. להרחיב הדבור עוד בנפלאות הטבע כי יצטרכו לספר גדול בפני עצמו ויעוין גם באגרת הבקורת שלנו (דכ"א כ"ב) מחדושים הרבה הנראים זרים לטבע. והמה (אלטונא תקח: זרים) מאושרים מקוימי'. מפי ספרים וסופרים חכמים מחוכמים. רק הואיל ובא לידינו זכרון פליאת מעשה הנהרות: **על כן** אמרתי להעיר אוזן השומע מה שכתוב כאן מפלאי הטבע. למען לא יסתפק ג"כ במציאות נהר סמבטיון המוזכר בדברי חז"ל כדבר ידוע גם יצאה טבעו בעולם לקדמונים ובשכבר הכל נשכח אין זכרון לראשונים. להיותו נעלם באלה הזמנים ואודיעך שהעיד עליו הסופר הנאמן יוסיפון (לרומיים) בספרו השביעי ממלחמות ב"י והודיע מקומו ביחוד. בארץ הלבנון (לצפונה של א"י) אצל [אלטונא תקח: עיר] ערקא (היא העיר ערקת לבנה. הנזכרת בפרק מעשר בהמה. ונקראת ע"ש הערקי אחד מעשרה עממין שנתנו לאאע"ה בברית בין הבתרים ועדיין לא נתקיימה. ובהכרח תתקיים לעתיד. שיזכו ישראל לירש הארץ בגבולים הרחבים. כי לא יפול מדבר ה' ארצה. וכל דבר שיצא מפי הקב"ה לטובה. לא חזר בו. ובודאי יקוים באחרית הימים לתת לנו את הארץ אשר נשבע לאבותינו לארכה ולרחבה. ואז יהיה גם נהר סמבטיון תוך גבולי א"י ונראהו בעינינו מה שנעלם ממנו עתה בסבת שבוש הדרכי' מאין עובר ושב. גם

סופר קדמון רומי כתב בד"ה שלו שהנהר ההוא בארץ יהודה. ויפה כיון ודק. לא כאשר חשדו בעל מ"י שלא דק בלשונו. מחמת שלא ידע איה מקום ערקא. אבל הסופר הנ"ל הגיד האמת בודאי. אלא שאינו בתוך גבולי א"י ויהודה שכבשו ישראל. אבל הוא נמצא בחלק הארץ שלשת עממין שלא נכבשו לפניהם כנזכר. והילך לשון ס"י הנ"ל (ואציגנו כמ"ש בסמ"י) כשנסע טיטוס במקומו' ערקא ורופנא ראה נהר נפלא שעם היות מימיו כבירים שוטפים בחוזק. הוא נח מזעפו אחר כל ששת ימים. עד שביום השביעי רואין בו תהום יבש בלי מים כלל. ואחר יום השביעי הולך וסוער בלי שינוי כלל. ועל כן כנו את הנהר ההוא בשם שאבתי"קא. על ששובת ביום השבת קדש עכ"ל. ואין זה דבר זר וחדוש. אם עתה סך דרכו בסירים ונתיבותיו לא תמצא. כי הרבה מקומות היו ידועים ומפורסמים בשנים הקדמונים. ועתה הם סתומים וחתומים נעלמים. (ושמעתי אומרים שיש עוד אות ליום מימים. מן היונה שאינה אוכלת מהנתלש מן המחובר בשבת דכ"י ליונה אמתילא):

גם המתפלסף קרשקש מפרש המורה מקיים מציאותו כדבר ידוע ומפורסם שא"א להכחישו וז"ל בראש ח"ב בפי' הקדמה סי"ב בדברו על תנועת הגלגל שיש לטוען טענות וערעורים לומר שתנועתו טבעית. לא שיהיה בעל נפש ושכל. אבל כן התחייב לפי דעתם. ולא שתורה תנועתו שיהיה בעל חשק ורצון. שאנחנו נראה כמה כחות ונפלאות מפוזרו' בצמחים ובדוממים. הם טבע להם. ולא נוכל לתת בהם סבת הקשית. אם לא ראינו בעינינו או לא שמעו אזנינו שמועות הכוחות לא יאמינו רעיונינו. שלא נתן להאמין שדומם אחד יניע דומם אחר מעתיקו ממקומו. אם לא שכך ראינו או שמענו. כמו האבן שמושכת את הברזל. או כאבן שהיא כגריס של פול אם תחברה אל העין תכנס. ולא תושג כמותה בעין ולא תתן לו צער. אבל תענוג. וגרגיר החרדל תצערנו והאבנים טובות אשר להם טבעים נעלמים וא"ל סבה הקשית וכן הם רבי המספר בצמחים. לא יגיע אליהם עיון הפלוסופים לתת בהם סבה וכן בשור הימי עמדו עליו דייגים פעמים רבות והעידו עדויות לא יתכן בהם (משקרות) [אלטונא תקח: השקרות]. מצד רוב (מהעידים) [אלטונא תקח: המעידים] זה שלא בפני זה. שזה הדג בערב שבת כבוא השמש הוא מתקרב ליבשה. ואינו זז ממקומו. ואף אם יפצעוהו בחרבות וברמחים. הוא בלתי נעתק מאותו המקום. וכן הם מעידים על נהר סמבטיון שהאבנים מתנועעות כל השבוע. ונחות כל השבת. והוא ענין מופלא מורה על מייחד זה הטבע וכן הפלא הגדול שנמצא בכח הנבראיס מטפת המים שבאותה טפה כח לצייר האיברים והקשרם קצתם בקצתם עם הגידים והעורקים והכחות המתחלפות עד שהשכלים האנושיים ילאו דעותם לתת

סבות. לקצת דברי הבריאות המתהוות מטפת המים. אבל יאמרו שזה הוא פועל הטבע. ואין הטבע בעל שכל לפי דעתנו. כן נאמר שזה הגלגל תנועתו טבעית לא שיהיה בעל נפש ושכל. אבל אנחנו המאמינים בתורת מרע"ה והוא שהשם ברא העולם וחדשו לעת שרצה. נאמר שהוא ממשיך התנועה לגלגל תמיד. או הוא אשר הטביע בו כח ההנעה בעת הבריאה. כמו שהטביע באדם הכח המנהיג לעשות כל מה שירצה ע"כ:

עוד אביא הנה מפלאי הטבע בדוממי' זכרו הנרבוני הובא בפי' ש"ט (פס"ו (אלטונא תקח: ו)מח"א) אמר דע כי הר סיני העידו עליו כי האבנים הנמצאים בו יצויר עליהם הסנה. ולכן נקרא ההר ההוא סיני על שם הסנה. כמו שנגלה ה' למשה מתוך הסנה (לשונו זה סרוח. העודף בדברי רוח. וספון בארס של נחש זקן הלז. השוקע בו. וידוע למשכיל רמיזות הטפשים העקשים הללו מכחישים הנבואה. ואמרתי להזהיר הקורא בצדק בל יכשל באבן הטועים הללו ולא יטעה בדברי תרמית לבם של שוטים שקלקלו לא ישעה) ואחד מנכבדי ברצונה מבני [אלטונא תקח: בן] חסדאי הביא עמו מן האבנים ההם. וריאותי בו הסנה מצויר בתכלית הציור. והציור ציור אלהי. ושברתי האבן לחצאים. ונגלה הסנה בכל חלק וחלק וחלקתי אותו חלק לחצאים. ונמצא הסנה מצויר בשטח כל חלק בפנימיותו. וכן פעמים רבות. עד שהיו החלקים כדמות בטנים. עדין הסנה בהם. ונפלאתי על זה ע"כ. וכ"כ האפודי ז"ל וראיתי אחד מאבני ההר הזה שהיה מצויר בו הסנה בתכלית ציור אלהי. בגוון מתחלף לגוון האבן. וחלקתי האבן ההיא לחלקים רבים. ונראה בכל אחד ואחד צורת הסנה. הנה הצגתי לפניך עדות האנשים הללו המתחכמים לעמוד על סתרי מעשי בראשית. כי מצאו הרבה דברים מתנכרים לטבע. המה ראו כן תמהו. לא יכלו לחקור מקור טבע המציאות כי לא ידעו מה הוא. ועל מה זה מאסו בדבר ה'. להפוך דברי אלהים חיים בפשוטי הנסים הנזכרים ונעשים. במקרא ובגמרא היה להם לזרא הפכו על פיה הקערה. עשו מהם התול ושחוק. עברו תורות חלפו חוק. נסעו ממתקה ויחנו במרה. חז"ל אמרו תנאי התנה הקב"ה עם מ"ב. ופתאים כפראים. התנו עם השי"ת שלא ישנה הטבע נגד דעתם והסכמתם. כאשר כה עשו בכל הנסים הנפלאים הכתובים בתורה וכן בעשרה דברים שנבראו בה"ש הערימו סוד שוד ושבר שעשאו' משלים. ואפי' בעקדה שלחו ידם להכניסה בחלומות והבלים לא תוכל הארץ להכיל כל דברי הנאצות הגדולות אשר פערו פיהם הנבלים הסכלים. אחזו לנו שועלים קטנים מחבלים כרם ה' צבאות למען למוג לב והרבה המכשולים. בכשיל וכילפות יהלומון הלכוף כאגמון פשטי המקראות. אשר היו לאות ולמופת בישראל הרבו להפציר להשיבם אל הטבע. והיתה הפצירה פיס. להמון המתרפים. לשומם לגדופים.

עלה עשן באפי אש יוקדת בעצמותי עצורה כזפת בוערה. לא יחשך כאבי אם אדברה. ואחדלה אמרתי לא אזכרנה ואסלדה בחילה. כי היה דבר ה' לי לחרפה ולקלס כל היום לא אוכל כלכל און ועצרה:

ומה נעים דבר בעל חזות קשה בראש שער ששי. ז"ל הנה הפלוסופים בגובה נפשם מלאם לבם לעשות להם אלהים כאשר ראו בעיניהם כמו השרים ויועצי ארץ הממליכים עליהם מלך מדעתם ורצונם. ומטילים בו התנאי' כולם אשר ירצו. לא יסירו מהם. וכן על זה השיעור עצמו או יתר עליו. מלין לצד עילאה יחברו. ועל אל אלים ידברו. והם אשר ישערו בו אם יודע דבר זולתו. או לא. ואם ידעו. איך ידעו. ולפי דעת קצתם האל יתברך הוא באופן מיוחד. ולדעת זולתם הוא על אופן אחר. ויעלה בעיונם שאם הם יסכימו בחקירתם שאין אלהים מצוי בעולם. שלא יהיה. ואחר שנמנע וגמרו שהוא נמצא. שהוא ימצא. אבל בכל התנאים והחוקים שיניחום עליו ולא יעבור. ומכלל התנאים אשר הסכימו בם. שהוא ית' אינו יודע אלה הדברים האפשריים ואין דעתם יכולה לסבול שישיג אותם בשום פנים וכו'. אמנם מה שראוי לומר אותו בכאן בבטול כולל כל טענותיהם כי מה שאמרו אנחנו משיגים אלו הנמצאים המורגשים באופן גרוע ובכלים גשמיים והוא יתברך אין לו אלה החושים והאופנים הגרועים. א"כ אינו משיג אותם. הוא מאמר מבואר הבטול מעצמו שוה לחלוש הראות. הבלתי רואה כי אם במראה הזכוכית וסובר כי מי שאין לו זה הזכוכית שא"א לו לראות. או הקטע ברגליו ההולך על משענת הקנה. וחושב שמי שא"ל אותו קנה. לא ימיש ממקומו. שזה וזה סכלות נפלאה. כי ודאי אלו ההשגות שאנחנו מרגישים בהרגשותינו. הם שלמות אלינו נמשך ומושפע משלמות השלם בהחלט. כמו שהראות במראה זכוכית אל חלוש הראות. הוא קצת שלמות מהראות השלם. וגם ההליכה על משענת. הוא חלק מהליכה השלמה אבל הוא מבואר שאין הראות מושפע בעצם מן החוש החמרי. אבל הוא כלי יועיל לקבל הנמצא ההיולאני זה הכח. כמו שהזכוכית אינו פועל הראות אבל יועיל שיראה בו חלוש הראות. ובזה הוא מבואר כי המצא בנו אלו הכחות החסרות. יעידו עדות ברורה שימצאו בעצם וראשונה על השלמות בפועל המשפיע אותם. אלא שבו ימצאו בזולת אלו הכלים ושאר החסרונות ואתנו לחסרוננו. א"א להמצא אלא בהם. כמו שבאיש הבריא ימצאו הראות וההליכה זולת כלים חצונים. ובחסרי הכח. לא ימצאו אלא בהם. וכן כל כיוצא בזה. והיא מבואר האמת. שאם לא תאמר כן. הנה זה הנמצא החמרי. יהיה יותר שלם מהפועל הראשון כי הוא ישיג אלה הנמצאים החומריים וירגישם. והוא לא יחוש ולא ישיג אותם. ויפול בזה הבטול והלעג שזכר הפלוסוף האלהי. בהפלת הפלוסופים בלעגו

על אלו הגורעים חוק האל בידיעתו. מחוק האדם והבהמה. ונראה שהסכים עמו רוח הקודש במה שזכר המשורר הנוטע אוזן הלא ישמע עכ"ל הנאות לענייננו. להתלוצץ באותה כת של לצים היורים כלפי מעלה חצים. ואבני בלסטראות להחליש כח המופת והאות האלהי שודד הטבע. אשר כרתו עמו ברית ושעבדו לו שכלם השוקע וטבע. ובכמוהם אמר הכתוב הוי רב את יוצרו וגו'. היאמר חומר ליוצרו מה תעשה. ואמר עוד היתפאר הגרזן על החוצב בו. ואומר המעמך ישלמנה כי אתה תבחר. הוי חרס את חרסי ארמה חסף די פחר. התוכל להתהלל ביום מחר. אם תשוב עד שדי תבכה אל אל תשחר. תעתיר אליו וישמעך ונדריך (תשלים) [אלטונא תקח: תשלם] לא תאחר כי אז על שדי תתענג ואת הארץ תסחר. זהו שעור מה שראינו לבארו הנה בענין הטבע המתמיד והפוסק המוקדם והמאוחר. כולם נתנו מרועה אחד ויכוננו ברחם אחד מאז מקדם מרחם משחר:

ולעניין השבעות וקמיעות. לחשים וסגולות שדים ורוחות שיחת ילדים סמוך ללידה. וע"ה אשר לא ידעו ספר. פתע פתאום נעשו חכמים גדולים. ומגידי בעלטה. מודיעים חדושים ועתידות מה למעלה מה למטה. והתגלות נפשות המתים אל החיים ומעניני כשופים והמסתעפים אם תבקשם הלא תמצא' בס' שה"ק ומצרף לחכמה ואלים והמאסף להנה ס' נשמת חיים כי קבצם כעמיר גורנה:

וחקרנו דעות בני אדם בטבע. ומצאנו כתות שבע

א

החכמים. ונבונים וידועים. הולכים לתומם. מתנהלים לאטם בדרכי הטבע בכל ענייניהם. לא ילכו בגדולות להכריח הסדר הטבעי לשנות דרכו לעלות ראש הגבע. עם (המאמינים) [אלטונא תקח: האמינם] בלב ישר טבע האפשר. וכי הטבע בעבותות נקשר. פעם יקום פעם יכרע וירבע:

ב

החסידים והפרושים הנגשים אל ה' הנקראים אוהבים וריעים. המה יעלו בהר לפרסם כבוד ה' ולהודיע עוזו וכחו בעולם. בעת ובמקום אשר יבחר ה'. יצוו לטבע ויעמיד ממרוצתו לשעה ידועה. באקראי לא בקבע:

ג

הארורים הרשעים. הפלוסופים היוונים [אלטונא תקח: ו]ההולכים בעקבותם כאלבלג סרסה וחבריהם הלצים המתפרצים שר"י. האומרים מה שדי כי נעבדנו המליכו עליהם הטבע. ככל הולך על ארבע:

ד

חכמים בעיניהם והמה סכלים גרועים. עשו עצמם פשרנים בין הי"ת ובין הטבע במעשה תעתועים. כפלוני ופלוני הנראים לוחמים מלחמות ה' אוהבי אשישי ענבים ענבי ראש שכרו יין חמת תנינים. התגאלו בפתבג המתחכמים. האשפים והחרטומים. לא נראו בריאים. וטובי מראה דל כבודם ומשמן בשרם ירזה ולא יוודע השבע:

ה

הם המתפקרים הצבועים. כמפרשי המורה העניים האומללים. אשר לעשות הרע הממכרו. בלחם אונים נשכרו. ובאו להשתחות לאגורת כסף רבע. (במ"א חשפתי מעשיהם גליתי מסתוריהם. נבעו מצפוניהם. אין לבם שוה עם אותו ספר דרכיו סורר ומורה הנבוכים. עד סירים סבוכים חלילה מלייחס אותו חבור עצבים למחבר המהיר בעל היד החזקה בל יתיצב עם חשוכים מה לתבן את הבר. ויש להוכיח זה בראיות גמורות שדברי שני אלו החבורים סותרים זא"ז מן הקצה אל הקצה. לא יתחברו לעולם ולא (יתקבלו) [אלטונא תקח: יתקבצו] בנושא אחד שני הפכים. (עמ"ש שם (בסוד) [אלטונא תקח: בס"ד] בבירור) אף אם להנאתם הזמנית ולתועלת' למצוא חן בעיני אנשי דורם. טפלו עליו שקר זדים את מקורו הערו עונם ישאו. וכן המדפיסים וכל המסייעים להרבות התקלה. מחטיאים הרבים. והשיאו אותם עון אשמה. כאשר יקום אל וכי יפקוד עלבון תורתו יתבע:

ו

הנבלים המשוגעים. כמו [אלטונא תקח: המומרים] שבתי צבי ברחיא קרדוזו חיון וסיעתם ימ"ש חרשי משחית חברי ירבעם. אשר הסיתו את ישראל בכשופיהם הרבים(. והקדיחו)[אלטונא תקח: והדיחו.] תבשילם ברבים הקדיחו אשכלות מרורות הבשילו. חטאו והחטיאו כשלו והכשילו (עליהם ועל כיוצא בהם נתנבא דניאל. ומבני פריצי עמך ינשאו להעמיד חזון ונכשלו מתוך שבקשו לדחוק את השעה. סוף יצאו לתרבות רעה. גיהנם כלה והם אינם כלים על רוב עונותם רבה משטמה. המה היו במורדי אור תרבות אנשים חטאים רבי אשמה להוסיף חרון אף ה' על ישראל ולהעלות חמה ואע"פ שכבר נעקרו מן העולם. והיו דיראון לכל בשר היו לשמה. עדיין נשארו שרשים רעים. כאשר בזמנינו איזה פעמים חדשים מקרוב נראה במקום פלוני ופלוני שורש פורה ראש ולענה אשר הניח ה' לנסות בם את בני ישראל לדעת הישנם אוהבים את ה' בכל לבבם ובכל נפשם לסבול עול גלות באהבת אביהם שבשמים. ולא לפרוק מעליהם עול תורה ומצות. לבלתי לכת אחרי התוהו להכביד עליהם עבטיט. לטבוע ביון מצולה. ופקוד

עליהם עונותיהם כחטאתיהם שבע. כי כל סאון סואן ברעש ושמלה מגוללה בדמים רקמתי צבעי:

ז

טפשים מתעתעי. כבר כוזיבא כדוד אלמוסר רש"ם וראי"ל וזולתם המשתמשים בהשבעות וקבלה מעשית. פתאום עברו ונענשו. אע"פ שהיתה כונתם לטובה. ולא עברו תורות. לא נתקו מוסרות. מ"מ עברו על השבועה שהשביע הקב"ה את ישראל שלא ידחקו את הקץ. הן המה היו לצור מכשול ולאבן נגף לבני ישראל. לעורר עליהם קנאת ושנאת האומות ולהרחיק מהם השגחת השי"ת הנפלאה אשר לא סרה להראות כחה בגלות החל הזה. להקים על סלע רגלינו. נגד כל הקמים עלינו בכל דור ודור לכלותינו. והקב"ה מצילנו. ואיך יתכן. לחבוש להתיר עצמו לכבוש המלכות ע"פ עצת נפתלים נמהרה. יועצי עצה נבערה. על אלה הכתות והדומים נאמר ומן המשכילים יכשלו לצרוף בהם וגו'. כי עוד למועד. ואשרי המאמינים בני מאמינים בני אי"ו ולא יחישו. לא יהרסו לעלות כחומה. את שלום העיר אשר הגלו שמה ידרשו ויחלו את פני ה' להשיב שבותם לא יתנו דמי לו יתחננו ויבקשו. ונעתר להם ורפאם לקבץ נדחיהם אחד באחד יגשו להביאם אל הארץ אשר נשבע. אשרי המחכה ויגיע. כן נזכה בב"א מעמל נפשנו נראה נשבע:

כט

עליית הטהרה ז"ל הריס"ל הטומאה הצריכה טהרה. מצינו בשלשה ענינים. טומאה רוחניות. וטומאה גשמית. ואמצעית שהיא רוחנית וגשמית. טומאה רוחנית. היא רוח הטומאה השורה על הידים. ואינה סרה אלא בנטילה. והובא בב"י טא"ח (ס"ד) וז"ל (י"ד) [אלטונא תקח: א"ד] צריכין נטילה במים (דוקא) הקם מהמטה (אחר שישן אפי' ביום) והיוצא מבית הכסא (אפי' לא עשה צרכיו. ויטול מיד) ומבית המרחץ (במקים שעומדים ערומים דינו כבה"כ) הנוטל צפרניו (בין דיד בין דרגל.) והחולץ מנעליו (בישנים לאפוקי חדשים שעדיין לא הלך בהם. וה"ה לנוגע עמו"ק) והנוגע ברגליו. והחופף ראשו ויש אומרים אף ההולך בין המתים (שמתמצע ביניהם. או בבה"ק אפילו לא נכנס בין הקברים) ומי שנגע במת (נהגו אפי' בנכנס לאוהל המת או המלוין תוך ד"א) ומי שמפלא כליו (אפילו לא נגע בכנה) והמשמש מטתו. והנוגע בכנה. והנוגע בגופו בידו. ומי שעשה אחת מכל אלו ולא נטל ידיו. אם ת"ח הוא. תלמודו משתכח. ואם אינו ת"ח. יוצא מדעתו. המקיז דם מהכתפים. ולא נטל ידיו. מפחד שבעה ימים. המגלח.

ולא נטל ידיו. מפחד שלשה ימים. הנוטל צפרניו ולא נט"י. מפחד יום אחד ואינו יודע ממה מפחד ע"כ. וצריך ליזהר לטלם יפה בערוי ג' פעמים. אבל לא יברך ברכת נט"י. כי אם בשחרית:

עוד יש טומאה ממשית. והיא טומאה היוצאה מגופו. כגון זיבה וקרי וצרעת:

ויש טומאת ממוצעת. כגון מגע נבלות והסטן ומגע שרצים. וטומאת מת שנעשה טמא מאחר שנגע בממשית. אבל לא נדבק בו ממשות. על זאת אמרתי שהיא ממוצעת:

וראוי לאדם להיות טהור ולהרחיק עצמו מלטמא כל מה דאפשר. אף שבעו"ה אין עתה בית המקדש. שלא יש החשש מפני יראת המקדש. אולי ישגה וילך לשם. מ"מ למה ימשוך הטומאה עליו. אם לא במקום המצוה להתעסק במת. אבל זולת זה יפרוש מכל טומאה אע"פ שאנחנו עתה כלנו טמאים. למה יוסיף וימשיך על עצמו טומאה (תדע שהרי גם הכהן הטמא. מוזהר שלא ליטמא) אשרי אדם שמרגיל את עצמו תמיד בטבילת מקוה. שאז נטהר מכמה טומאות. ואף שאינו מועיל בטומאת מת (עמ"ש בלח"ש שילהי יומא) ולענין טבילת ב"ק יבואר במקומו בס"ד:

נוסף על שלשת מיני טומאה הנ"ל. יש רגל רביעי במרכבת הטמאה. שראוי האדם ליטהר ממנו. והוא דבר שאינו מטמא רק הוא מלוכלך ומטונף והתורה אמרה והיה מחנך קדוש. ואסור מדינא לקרוא ק"ש ולהתפלל. וללמוד תורה. במקום טנופת. והדינים יתבארו במקומן בעז"ה. ולא אזכיר כאן רק שני דברים. שראוי להיות כמזכיר וכמתעורר. האחד שיראה אדם תמיד שיהא פי הטבעת נקי. שיקנח עצמו היטב. שלא ישאר שם אפילו משהו צואה. השני דין ש"ז כדין צואה. לענין טנוף.

נוסף על זה ששי"ז מטמא ג"כ:

על כן הזהר בכל עת יהיו בגדיך לבנים. שלא יהיו מלוכלכים מכתמי צואה ומן טפי מימי רגלים. ושי"ז. ואצ"ל שתשמור רגליך ונקביך. כאשר תלך אל בית האלהים כמ"ש במקומו. וישגיח במכנסים שלו. שלא יהא רושם צואה וטנופת דבוקה בהם (ולא בתפלה ובת"ת בלבד הדברים אמורים. אלא לעולם ובכ"מ יש ליזהר מלכלוך וטנופת. שלא ליתן מקום חניה לחצוני' במחנה האדם כי יוכלו להזיקו. לפי שר"ר שורה על מקומות המטונפים והמלוכלכים. ואיסרא דעניותא נבל שמיה. ולכן אסרו חז"ל ליהנות ממים של נטילת שחרית ולא ישפכם בבית ובמקום שעוברים שם ב"א:

ואסרו רז"ל לת"ח לילך במבואות המטונפות (א"ל בשעת הדחק. ואז יהא זהיר שלא להרהר בד"ת) לפי שא"א לו לעמוד בלי הרהור תורה. אבל לעבור על הטנופת ממש.

יש סכנה ומוזהר כל בני אדם מישראל ושנינו שילהי סוטה נקיות מביאה לידי טהרה. וטהרה לידי פרישות):

ועקר הטהרה. הוא טוהר הלב. כמש"ה לב טהור ברא לי אלהים וגו' וכתיב מחטאתי טהרני. תכבסני באזוב ואטהר. מי יאמר זכיתי לבי טהרתי מחטאתי:

וכתב הר"י עוד יש טומאה רוחנית. שהוא האב של אבי אבות הטומאה. והוא טומאת העברות. כמ"ש בעריות ובמאכלות אסורות לשון טומאה. וה"ה בכל עבירה שאדם עושה. טמא טמא יקרא. וכשמטהר עצמו מכל עון ואשמה נקרא טהור. כמ"ש וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם מכל טומאותיכם. ומכל גלוליכם אטהר אתכם. ודמע"ה אמר ומחטאתי טהרני. והנה מצינו טהרה במים. ככתוב ורחץ בשרו במים וטהר. ומצינו טהרה באש. כדכתיב כל דבר אשר יבוא באש תעבירו באש וטהר. ככה היא טהרת עונות. ומים ואש. הם חסד וגבורה. וענין טהרת האש. היא גבורת התשובה. תהיה כאש בוערת ויהא סובל סגופים גדולים. כפי ערך העונשים לחטאים אשר חטא ואף כנגד ד"מ ב"ד. שהשרפה מן החמורות. ונגד מימי החסד העליון הוא סוד המקוה (וע"י שני סגופים אש. המתגבר בתענית. וטבילה במי מקוה. נצול משני דינים. כמ"ש באנו באש ובמים ותוציאנו לרויה):

מה גדול מאד ענין טהרת המקוה. הן לטומאת הגוף. והן לטומאת הנפש מן העבירות. לא סגי בלא"ה. יעוין ר"ח בשער האהבה. במ"א אבאר אי"ה סוד המקוה והטבילה. ועתה לא באתי להודיע אלא גודל מעלת המקוה. אשרי מי שמרגיל עצמו בטהרה זו תמיד. ויועיל לכל הטומאות וגם לטומאת העברות. ויבוא לידי טהרה. דהיינו טהרת הלב. לב טהור ברא לי אלהים. ר"ת טבל. ומטהרת הרהור הלב. נמשך טוהר המחשבה שהיא במוח. ושוריינא דעינא בלבא תליא. ויהיה טהר עינים מראות ברע. ואח"כ נמשכה טהרת כל הגוף. רמ"ח איברים ושס"ה גידין. שהם כנגד תרי"ג מצות:

וכתב בר"ח כי הפורש מהטומאה נקרא טהור לבד שנאמר ורחץ וגו' וטהר. והפורש מטומאת עברות. נקרא טהור וקדוש. טהור. דכתיב וטהרתם מכל טומאותיכם. קדוש. כדכתיב בפ' עריות. אל תטמאו בכל אלה. וכן כתוב במאכלות אסורות. ולא תטמאו בהם. ואח"כ כתוב בעריות. והתקדשתם והייתם קדושים. ובשרצים כתוב ג"כ והתקדשתם והייתם קדושים ע"כ:

עוד נמצא רמוז טהרה בבגדים. שסמוך הכתוב המלבושים לטהרה. כמ"ש והטהרו והחליפו (שלמותיכם) [אלטונא תקח: שמלותיכם]. שחייב אדם לראות שיהיו בגדיו טהורים מטינוף וטומאה. ושלא יהו מלוכלכים בשמן ורבב. כמ"ש חז"ל. ת"ח שנמצא

רבב על בגדו. חייב [אלטונא תקח: מיתה]. כלל הענין. המלבושים לבוש הגוף. והגוף לבוש הנפש. ובטהרת המלבושים. יעורר טהרת הגוף. וטהרת הגוף יעורר טהרת הנפש. (כמ"ש סוף סוטה כנ"ל) וכן כל כלי תשמיש האדם ביחוד כלי אכילה ושתיה. כגון כוסות קערות כפות וסכינים יראה שיהו נקיים בלי שום לכלוך רק טהור ונקי. וביותר צריכה האשה להשגיח על כלי הבשול שיהיו נקיים מאד (ודבר זה הוא באזהרה מן התורה. בבל תשקצו כמ"ש במקומו בס"ד) וכל ענינים אלו מביאין לידי טהרת הנפש כי זה גורם לזה. ויוסיף טהרה יתירה:

עוד יש טהרה באכילה. וכמו שהיו נוהגין הקדמונים. שהיו אוכלין חוליהן בטהרה. עמ"ש בס"ד במו"ק (סתר"ג) ובעו"ה נתקיים בנו המקרא שכתוב. ויאמר ה' ככה יאכלו בני ישראל את לחמם טמא (בעמים) [אלטונא תקח: בגוים] אשר אדיחם שם. וגם בשבי הגולה על אדמת הקודש נאמר. כן העם הזה וגו'. וכן כל מעשי ידיהם וגו' טמא הוא מקוה ישראל ה' יקיים בימינו. ביום ההוא יהיה מקור נפתח לבית דוד וליושבי ירושלם לחטאת ולנדה וגו'. ואת רוח הטומאה אעביר מן הארץ. אשריכם ישראל. מי מטהר אתכם אביכם שבשמים. שנא' וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם מכל טומאותיכם ומכל גלוליכם אטהר אתכם. והושעתי אחכם מכל טומאותיכם. כן יהי רצון במהרה בימינו אמן:

ל

עליית יחוד המעשה בבאור אופני חיוב. היות כל מעשינו מיוחדים לשמו. וליזהר מן החונף וזה פתח השער:

אמר בח"ה מפני שקדם מאמרנו בבטחון על האלהים יתברך. ראינו להמשיך באור אופני חיוב היות כל מעשה העבודה מיוחדים לאלהים לבדו. בעבור מה שיש בדבר זה. מזכות המצפונים. ובר הלבבות מן הערבוב המפסיד אותם. וההצלה ממיני היפוי. המביא אל החונף. ולהתרצות בחלקות לברואים. כמו שאמר אליהוא. אל נא אשא פני איש. ואל אדם לא אכנה. וראוי עתה שנבאר. מעניני יחוד המעשים לאלהים ששה ענינים. אחד מהם. מה הוא יחוד המעשה לאלהים. השני. במה יהיה. השלישי. באיזה מעשה חייבין בו. והרביעי כמה מיני מפסידיו. והחמישי איך אופני הרחקתם מן הנפש. עד שיתכן לב"א ליחד כל מעשה שיעשו לשם האל. והששי. שיהיה נזהר במחשבה. ונשמר ממנה. ומושל בה:

פרק א

אבל מה הוא יחוד המעשה לאלהים. הוא הכונה בנראה ובנסתר. במעשה עבודת האלהים. לשמו להגיע אל רצונו בלבד. מבלתי רצון הברואים:

פרק ב

אבל במה יהיה יחוד המעשה לאלהים לבדו. בעשרה ענינים. כאשר יתקיימו בלב האדם ויתברר אצלו כי הם אדני עבודתו. ושרשי מעשהו ישלם יחודו בהם לשם האל. ולא יפנה אל זולתו. ולא יקוה בלעדיו. ולא יכוין בהם זולתי רצונו הראשון. יחוד האלהים בלב שלם כאשר קדם בתחלת ספרי זה והשני. הבחינה בטובות האלהים והתמדתן עליו. כאשר בארנו בו. והשלישי. שיקבל עליו העבודה לאלהים כאשר זכרתי בו. והרביעי שיודה בבטחון עליו. מבלתי הברואים. והחמישי שיאמין כי התועלת והנזק אינם ביד נברא. ולא ביכלתו מבלתי רשות הבורא. והששי שיהיה שוה אצלו. אם ישבחוהו בני אדם. או יגנוהו. והשביעי שיעזוב היפוי לבני אדם. והשמיני. לפנות לבו מעסקי העולם. בעת שהוא עושה לעולם הבא. והתשיעי שיירא מאלהים ויבוש ממנו. והעשירי שיועץ עם השכל. בכל הרהורי היצר בלבו. ולקבל עצתו. מבלתי עצת יצרו:

פרק ג

אבל המעשים אשר ישלמו ביחדם לאל בעת עשותם. הם מעשי העבודה שמקוים בהם רצון האלהים. והם כל המצות הנראות על האיברים. שאפשר שתהיה הכונה בהם לזולת האל. ותהיה כונת עושיהם להזדיין בהם אצל בני אדם. ולקוות כבודם ושבחם על עשותם. אבל חובות הלבבות. לא יתכן בהם חונף. ולא כבוד ולא שבח. למי שקיים מהם דבר. מפני שאין בני אדם יודעים את לבבו. אך הוא מכון בהם לשם המשקיף. והוא הבורא יתברך בלבד. כמו שאמר אני ה' חוקר לב בוחן כליות. ואמר הנסתרות להי אלהינו וגו':

פרק ד

אבל מפסידי יחוד המעשים לאלהים. הם שלשה דברים. אחד מהם שלא יבין את האלהים ואת טובתו. והשני שלא יבין מצות האלהים ואת תורותיו. והשלישי הרהור היצר ורמיותו לאדם. במה שיחבב אליו העולם הזה. וירחיקהו מדרך הע"ה. אבל אופני הפסד הסכלות מדעת האלהים. למעשה העבודה. הוא מפני שכל מי שאינו יודע את אדוניו. לא יעבדהו בלבו. אבל יעבוד מי שיודע ענינו. ויתכן ממנו התועלת והנזק. ואם יעשה מי שאינו יודע את האלהים מעשה ממעשה העבודה. כונתו בהם. כונת מי שיירא ויקוה מבני אדם בלבד. ועובד בני אדם. ולא הבורא אותם. מפני שאיננו יודע

אותו. ולא מכיר ענינו. וכן נאמר בעובד עכו"ם. כי מביאו לזה סכלותו באלהים יתב'. ויש יתרון לעובד עכו"ם. על החנף בארבעה דברים. אחד מהם. כי עובד עכו"ם. בזמן שאין חזון. איננו מוזהר על ידי נביא שיברר אצלו הפסד מחשבתו. באותות ובמופתים. אבל המחניף בתורת האלהים. יש עליו טענה במה שקבל מן המצות בעבודת האלהים. וההזהרה מעבודת זולתו. והשני כי עובד עכו"ם עובד מי שאינו ממרה את האלהים. אבל המחניף בתורת האלהים. עובד מי שממרה את האלהים. ומי שאינו ממרה אותו. והשלישי כי עובד עכו"ם הוא עובד דבר אחד בלבד. והחנף אין תכלית לנעבדיו. והרביעי כי עובד הצלמים. אין ענינו נסתר מבני אדם. והם נשמרים ממנו. מפני פרסום כפרנותו באלהים. אבל החנף. אין כפרנותו נראה. ובני אדם בוטחים בו. ויתכן לו להזיקם. מה שלא יתכן לזולתו. והוא הגדול שבמדוי העולם. ונקרא בלשוננו חנף ויהיר ומפתה. אך מי שאינו מבין מצות האלהים ותורותיו. אין מעשהו מיוחד לשם האל בעבודתו. שכיון שאינו מבין אופני העבודה שהם התורות. כל שכן שלא יבין אופני השלמתם. ביחד לבבו בהם לאלהים. וכל מה שהוא עושה ממעשי העבודה. כונתו בו לזולת האלהים מפני שהוא כמסתפק באמתת חובו בהם ואינו יודע מה שיפסיד יחוד לבבו. בעשותו לאלהים. ואם הוא יודע האלהים וטובתו. אבל הרהור היצר. מתחלק לשני חלקים. אחד מהם. מחשבות מספקות עליו האמתות. ומשבשות עליו אמונתו עד שלא ישלם לו מעשה לאלהיו. והחלק השני. שהוא בא עמו מדרך הטענה והראיה. כי מה שהוא רץ אליו ומשתדל בו. מן המעשה לאלהים. אינו חובה. ולא מדרך הזריזות אבל מורה אותו לעשות לעולם הזה וליושביו:

פרק ה

וראיתי לבאר לך מן הענין הזה דמיונים. יורו על מה שלא זכרתי מהם. כדי שיזהרו מהם בני אדם. ויהיה לבבם שלם לאלהים. כמו שאמר החכם ישמע חכם ויוסף לקח וגו'. והוא שאומר בן אדם ראוי לך לדעת כי השונא הגדול שיש לך בעולם. הוא יצרך (המנסך) [אלטונא תקח: הנמסך] בכחות נפשך. והמעורב במזג רוחך. והמשתתף עמך בהנהגת חושיך הגופיים והרוחניים. המושל בסודות (ס"א במדות) נפשך וצפון חובך. בעל עצתך בכל תנועותיך הנראות והנסתרו' שתהיינה ברצונך. האורב לפתות פסיעותיך. ואתה ישן לו. והוא ער לך ואתה מתעלם ממנו. והוא אינו מתעלם ממך. לבש לך בגדי הידידות. ועדה עדי האהבה לך. ונכנס בכלל נאמניך. ואנשי עצתך. וסגולת אוהבך. רץ אל רצונך בנראה מרמיזותיו וקריצותיו. והוא מורה אותך בחציו הממיתים לשרשך מארץ חיים כמו שאמר הכתוב במי שענינו כך. כמתלהלה היורה זקים חצים ומות. כן איש רמה את

רעהו. ואמר הלא משחק אני. ומן החזק שבשלוחיו אשר יורה אותך. וילחם אותך בהם. במצפון ענינך. שישתדל לספק עליך אמתותך. ולשבש מה שנתברר לך. ולערבב את נפשך במחשבות כזבים וטענו' שקרים. יטריד אותך בהם מתועלותיך. ויספיק עליך מה שנתברר לך מאמונתך ודתך. ואם תהיה נזהר ממנו. ותזמין לו שלוחי שכלך להלחם אותו בהם. ותסלק חציו מעליך. תנצל ותמלט ממנו בע"ה יתברך. ואם תשליך ענינך אליו. ותמשך אחר רצונו. לא ירף ממך עד שיאבדך בשני העולמים. וישרשך משני המעונים. כמו שאמר בסעיף מסעיפי'. ואיש אחד מחייליו (התאוה בזונה היא חלק אחד מחיל צבא היצר) כי רבים חללים הפילה ועצומים כל הרוגיה דרכי שאול ביתה וגו'. על כן אל תטרידך מלחמת זולתו ממלחמתו. וקרב בלתי קרבו. והחרב עם מי שהוא רחוק ממך. מן החרב עם מי שלא יפרד ממך. ודחות מי שלא יגיע אליך כי [אלטונא תקח: אם] ברשו'. מדחות מי שאינו שואל רשות. בהמצאו עמך. ואמרו על חסיד שפגע אנשים שבים ממלחמת אויבים. ושללו שלל אחר מלחמה חזקה. אמר להם שבתם מן המלחמה הקטנה שוללים שלל. התעתדו למלחמה הגדולה. אמרו לו. ומה היא המלחמה הגדולה. אמר להם מלחמת היצר וחייליו. ומן התימה אחי כי כל אויב שיש לך. כשתנצח אותו פעם ושתים. ירף ממך. ולא יעלה על לבו להלחם בך. לדעתו יתרון כחך על כחו. והוא מתיאש מנצוח אותך ומגבור עליך. אבל היצר אין מספיק לו ממך נצוח פעם ומאה פעמים. בין שנצח אותך. בין שנצחתו. כי אם ינצח אותך ימיתך. ואם תנצחהו פעם אחת יארוב לך כל ימיך. לנצח אותך. כמו שארז"ל אל תאמן בעצמך עד יום מותך. (ואמרו יצרו של אדם מתחדש עליו בכל יום שנא' רק רע כל היום עוד אמרו יצרו של אדם מתגבר עליו בכל יום ומבקש להמיתו. שנאמר צופה רשע לצדיק ומבקש להמיתו ואלמלא הקב"ה עזרו. אינו יכול לו. שנאמר ה' לא יעזבנו בידו) ואיננו מקל בקטנה שבקטנות ענינך. לנצח אותך [אלטונא תקח: בה. כדי שתהיה לו מדרגה לנצח אותך] במה שלמעלה ממנה. ועל כן ראוי לך שתהיה נזהר ממנו. ואל תמלא משאלותיו בך מאומה. רק יגדל בעיניך המעט שבמעט מנצוחו והמצער מהתגברותו. כדי שיהיה לך מדרגה אל מה שלמעלה ממנו. כי במהרה תהיה תשוקתו אליך. ולא יעמוד לפניך בעמדך כנגדו. כמו שכתוב ואליך תשוקתו ואתה תמשול בו. על כן אל יבהילך דברו. ואם עצמו חייליו. ואל יפחידך ענינו. ואם רבו עוזריו. כי עקר כונתו לאמת השקר. ומגמת חפצו להעמיד הכזב. וכמה היא קרובה מפלתו ואבודו מהר אם תרגיש לחולשתו. כמו שספר עליו החכם. באומרו ומצא בה איש מסכן וחכם. סיפר על האדם בעיר קטנה. מפני שהוא העולם הקטן. וספר על כלי גופו ומדו' נפשו. באנשים מעט. ומעטו אצלו כנגד גודל לב האדם. וארך

מאוייו בעולם הזה. וחסרון כחו והשגתו אותם. וספר על (יוצר) [אלטונא תקח: היצר] במלך הגדול. לרוב חיילותיו ואנשיו וצבאותיו. ואמר וסבב אותה מפני שהוא מקיף כל ענייני האדם. בנראהו ונסתרו. ואמר ובנה עליה מצודים גדולים. לרב הרהוריו הרעים. ומחשבותיו הרעות. ומקריו המגונים. שמשתדל להמית האדם בהם. כמו שאנו עתידין לבאר בע"ה בשער הזה. ומה שאמר ומצא בה איש מסכן וחכם (אלטונא תקח" ו)ר"ל על השכל. ומה שספר עליו(. ו)[אלטונא תקח: ב]מסכן מפני שאנשיו ועוזריו מעטים כמו שאמר עליו ואדם לא זכר. ואמר וחכמת המסכן בזויה ועם חולשתו כבר ספר מהירות תשוקת היצר אליו. בהלחמו בו. ושהזקתו מסתלקת מעל האדם בנקלה. כי המעט מן האמת. ינצח הרבה מן השקר. כאשר המעט מן האור. דוחה הרבה מן החשך. ויש בזה הערה על מלחמות התאוות. ולעמוד כנגד היצר בהשתדלות וחריצות. כי כבר נתבררה חלשתו מעמוד לפני השכל. ומהירות הנגפו לפניו. כמו שאמר הכתוב שחו רעים לפני טובים. ותחלת מה שיספק אותך בו היצר. וישתדל לברר אותו אצלך. הוא שנפשך אין לה קיימא מבלי הגוף ושהיא נפסדת בהפסד גופך. ושאין לה מציאות אחר המות. בדמיונות שאינם מתקיימות. כשיתבונן בהם האדם. כדי שתהיה סבה לבקשות ההנאות הכלות. והתאוות האובדו'. ושתאמר כמו שאמר הכתוב על אנשי הדעת הזאת. אכול ושתה כי מחר נמות. ואם תתיעץ עם שכלך בזה. ירחיק ממך הדעת הזאת. בראיות אשר זכרו אותן הקדמונים ובדברי הנביא ע"ה:

וכאשר יתיאש מספק אותך בזה. ישתדל לספק אותך בבורא יתברך. ויאמר לך כי העולם הזה אינו חדש ולא נברא. ולא סר כאשר הוא עתה. ולא יסור כן. ואין דבר ממנו יותר ראוי להיות בורא מנברא. ואין דבר ממנו. חייב בעבודת זולתו. שהכל ישן קדמון. וכאשר יקרך כזה. שוב לשכלך. ויראה אותך הפסד הדעת הזה. ממאמר אחדות מן הספר הזה. במה שימציאך לעוה"ז בורא בראו. מלא דבר:

וכאשר יתיאש מספק הענין הזה עליך. יפילך במיני השתוף. כמו דעת (מניסי) [אלטונא תקח: מניחי] הרבוי. ודעת אנשי התולדות (הבוטחים בטבע הנטוע בנמצא בתולדה) ודעת הפתאים מחוזי הכוכבים. כפי התחלקות דעותם וכאשר יתברר לך כי הבורא יתברך אחד קדמון. במה שקדם לנו מן הדברים בתחלת הספר הזה. יסורו כל אלו הספקות:

וכאשר יתיאש ממך בפנים האלה. ישתדל לפתותך מצד חיוב עבודת הבורא. ויאמר לך כי העבודה מן העובד לנעבד. תהיה בעת צרכו אליו. והבורא יתברך איננו צריך לבריותיו. ולא חסר לשום עבודה. ועבודתך לו אין לה טעם ולא פנים. וכאשר תשקיף

בשכלך על מה שקדם לנו בעלית הבחינה. לטובת האלהים עלינו. ובשער חיוב קבלת העבודה לאלהים בעבורה. יסור הספק הזה. ותחייב את נפשך בעבודת האלהים:

וכאשר יתיאש מפתותך בפנים האלה. ישתדל לספק עליך בענין הנבואה. והנביאים. ובתורה. ובאפני אמותה וחיובה. ואם תעמוד כנגדו בשכלך. ותלחם בו בטענות הזכורות בספר הזה. בעלית עבודת האלקים. יסורו כל הספקות האלה מלבך. ויתאמת אצלך ענין הנבואה. וצורך חיוב התורה. ושליחות הנביא בה. ואופני ההערה עליה:

וכאשר יתיאש ממך בענין הזה. יספק אותך בקבלה. ויאמר לך כי המושכל והכתוב שניהם אמת. אך מה שאמרו רז"ל. אינו עקר. ולא קבולו חובה. וכאשר תשתכל בשכלך תראה כי המושכל והכתוב צריכין אל הקבלה צורך גדול. כי אין אחד מהם יכול להגמר מבלתי הקבלה. כי המושכל אם לא תגדור לנו הקבלה. כמותו. ואיכותו. וזמנו. ומקומו. ושאר ענייניו. לא יתכן לנו מצד שכלנו בלבד. וכן הכתוב. אם לא יפורש לנו אלא מן הספר בלבד. כמו שאמרו בו רז"ל בשלש עשרה מדות התורה נדרשת. ואמרו מסורת סייג לתורה. ועוד כי התורה השיבה אותנו בכל תולדותיה אל הקבלה. כמ"ש כי יפלא ממך דבר למשפט וגו' ואמר ושאלת והגידו לך את דבר המשפט. ואמר והאיש אשר יעשה בזדון וגו'. וכאשר תעמוד על כל זה יסור הספק. ותתברר לך הידיעה המושכלת. והכתובה. והמקובלת:

וכאשר יתיאש לפתותך מן הפנים האלה. ישתדל בזה מצד הגמול והעונש. ויאמר כי אינם הולכים בעולם על דרך הצדק. ואילו היו הולכין ע"ד הצדק. לא היו מטיבין לרשע. ומריעין לצדיק. כמו שאמר מי שהקדמנו לזכרו בעלית הבטחון מן הספר הזה. וכאשר יגלה לך השכל אופני הצדק. בשני הענינים. אשר קדם זכרנו אותם בעלית הבטחון יסור הספק הזה וינוח לבנו משבושו:

וכאשר יתיאש היצר מגבור עלינו מן הפנים האלה יספוק עלינו גמול העולם הבא וענשו. וישתדל לערבב ולשבש עלינו מצד מעוט מציאותו מבואר בספר תורתנו. ומעוט הראות ענינו בו (אמנם מבואר בו היטב למי שאין עיניו טרוטות. ולא נחלשו מקדרות רוח שטות. כי הלא אפילו על הגוף המת נצטערו האבות מאד. לחצוב לו קבר בא"י. כדי שישכב בכבוד ושינוחו העצמו' היבשות (מכאן ראיה ג"כ לת"ה מן התורה) על כרחך לומר כי לא פסק סברם ולא אבד סכוים. ובהכרח תחיה על ידו הנפש הנשארת. וממה שיעדה התורה אבדן הנפש והכרת לעוברים. מכלל שנפשות הצדיקים חיות וקימות. ועל מה זה רמזו הכתובים ויאסף אל עמיו וכי קלה היא מש"ה אשר נשבע ה' לתת לאבותיכם. גם ונתתם ממנו תרומת ה' לאהרן הכהן. והאם יחד הקב"ה שמו על המתים באמרו

אנכי אלהי אביך ואלהי אבותיכם. ומה טעם במאמר הכתוב בנים אתם להי' גו' ל"ת ול"ת קרחה בין עיניכם למת. אם לא מחמת שיחדם מבין העמים (בהשראת) [אלטונא תקח: בהשארות] נצחי. כי על כן לא יתכן להם לבכות על מת יותר מדאי). וכאשר נסתכל במה שיש בספרי שאר הנביאים. מן הענין הזה. כמו (והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים את ה' אלהיך וגו' וזולת פסוקים רבים מפוזרים מורים באצבע אלהים. אמתת פנת יקרת הנפש הנשארת. ואמר כי טוב חסדך מחיים גו'. ואמר ואברכה שמך לעולם ועד. ואמר עוד יהללוך סלה) והרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה. ונתתי לך מהלכים בין העומדים האלה. מה רב טובך אשר צפנת ליראיך. עין לא ראתה אלהים זולתך. והלך לפניך צדקך וגו'. והרבה כאלה. עם מה שיורו עליו דברי רז"ל. ומי שיושג ממנו בדרך השכל. תנוח נפשנו. ותבטח בבירור חיוב הגמול והעונש בעה"ב:

וכאשר יתיאש היצר מספק אותנו בכל מה שקדם זכרו ישתדל לעצל אותנו במעשי העבודה ויטרידנו בעניני עולמנו. ממאכל ומשתה. ומלבוש (ומורכב) [אלטונא תקח: ומרכב]. וליהנות במיני ההנאות הגופיות. וכאשר נשמע אליו במזון. אשר לא יתכן לעמוד בלתו. וייפה לנו המותרים שהם טפלה למזונו' ויחבב לנו השמחה והתענוג. ולקנא (בשרים) [אלטונא תקח: במלכים] ובאנשי עבודתם. להדמות אליהם ולנהוג מנהגם. ללכת בחקיהם בבקשת התענוגים. וכאשר יראה חפצנו ורצוננו בזה. יאמר שנס מתניך חשוף זרועך האיש הנפתה. והשתדל בכחך הגבר המוסת. ועבוד העולם ועבוד אנשיו. אולי תגיע לקצת מחפצך בו. ואל תתעסק במעשה ממעשי העולם. אלא מה שיהיה לך בו עזר על העולם הזה. ותהיה מרוצה בו לאנשיו. ומנהיגיו. מן המלכים אל שאר העם. ואל תטריד לבך בדבר מן החכמות. אלא מה שתתכבד בו אצל אנשי דורך. ותתרצה בו אל גדולי בני זמנך. משר ושוטר וקצין ובעל מעל' בחכמת הלשון. ותוכן המשקל. ושרשי הדקדוק והשיר. והחידות החמודו' והמשלים המופלאים והמליצות הנכריות והתמיד לשבת עם אנשי הצחוק. ולמד לדבר עם כל כת מכתו' בני אדם ואל תשתוק. שלא תחשב אויל וכסיל. והנח שאר החכמו'. כי יגיעתם רבה. ותועלתם מעוטה. ואם לא נפתח פתח לתאוות בתחלה. למלא משאלותם. להתנהג במותרים. ולרדוף אחריהם ונשיבהו כי המותרי' אין צורך אליהם. ובמה שאנו מעיינים בו מעניני מזונותינו. מטרדת נפשותינו בהם. די. ואם יתן לנו האלהים המותרים מבלי טרדת לבנו בהם. ויגיעת מחשבותינו אליהם. נוציאם במה שראוי להוציא. ובמה שהדין נותן. ואם לא. נסתפק במזון. ולא נצטרך אל זולתו. אז ישבר וינגף. ואם נשמע אליו בהם. נצא ממדרגה אל מה שאחריה עד שיביאנו לאבדון בעולם הזה ובעולם הבא. וזה הדמיון

בחלק הראשון אשר יספק בו היצר את האדם. כשיהיה חלש בחכמה. ובדעת האלהים ותורתו:

אבל אם יהיה האדם חכם בדעת האלהים ותורתו. ישתדל היצר להכניס ההפסד עליו. והשבוש בחכמתו ובמעשהו. מדרך הטענה והראיה מאיזה צד שיוכל. מן המושכל והכתוב והמקובל. ויביא מופת על מה שיורה עליו. מן המופתים המבהילים. אשר אין הקדמותם אמתיות. ולא תולדותיהם מחויבות ואם יהיה שכלך זך. וחכמתך חזקה בדרך המופת ואופני ההזהרה בו. בעת הדברים והמחלוק'. תראה אופני טעו' יצרך. בראיתו ומופתו. ויתברר לך האמת. ותראה לך הנכונה. ותמלט חכמתך מן הספק. ומעשיך מן הערבוב. ואם תקצר דעתך מזה. יהיה פתוי לך יותר חזק. וגברו עליך יותר מזדמן משלו בך והקיפו אתך בנראך ובנסתרך יותר נחוץ. מפני שהוא בא עמך מצד החכמה. ומנהיג אותך בדרך המופת אשר תנוח דעתך עליו. וכאשר יפתה שכלך. יטה מעליך. ויעזור בו עליך. מפני שאתה סומך עליו. במה שמסתפק לך. ובוטח בו במה שלא תבין ענינו:

וכאשר יגבר עליך וימשול בך. בעזר השכל לו. וסיועו אותו במה שמטעהו בו. ומדמהו בעיניו מן השקר בצורת המופת. יעתיק אותך מן המדרגה ההיא. שהיתה קרובה אל האמת. ונסתרים בה פני השקר. אל מה שאחריה. עד שיביאך אל מדרגה שנסתרים בה פני האמת. והוא השקר גמור. וישרש אותך. ויפילך ממדרגו' הגמול בעולם הבא. ותהיה חכמתך לרעה לך. ושכלך סבה לאבדך. כמו שאמר הכתוב הוי חכמים בעיניהם ונגד פניהם נבונים ואמר הנה בדבר ה' מאסו. וחכמת מה להם. ואמר כי ישרים דרכי ה'. ונאמר כי החכמה כשמנהיגים אותה על דרכה. תהיה רפואה לכל מדוה. וכשנוטים בה מנתיבתה. תהיה מדוה כולל. שאין לו רפואה ולא ארוכה. ועל כן נמשלה התורה כאש. כמ"ש הלא כה דברי כאש וגו'. מפני שמאירה העינים באורה. כמו שאמר מצות ה' ברה מאירת עינים. ואמר נר לרגלי דבריך וגו'. ושורפת ביקודה. מי שנוטה מנתיבה כמו שנאמר כי באש ה' נשפט. ואמר ימטר על רשעים פחים. ואמר ואמרתי לא אזכרנו ולא אדבר עוד בשמו. והיה בלבי כאש בוערת וגו'. על כן הזהר שלא תטה אשורך מדרך האבות. ונתיב הראשונים אל הבריאו'. ותסמוך על שכלך. ותתיחד בעצתך. ותתבודד בסברתך ואל תחשוד אבותיך במה שמסרו לך מאופני טובתך. ואל תסתור עצתם. במה שהורו אותך וכי אין עצה שתעלה בדעתך. שלא קדמוך לדעתה. ועמדו על כל מה שמביאה אליו מטוב ורע. ואפשר שקדם לדעתך אופן יושר המחשבה ההיא בתחלתה. ונעלם ממך אופן ההפסד אשר יהיה ממנה באחריתה. ואתה (במועט) [אלטונא תקח: במעוט] ישובך. תראה ישרה. ולא תראה טעותה ואופני הפסדה. ואמר החכם אל תסיג

גבול עולם. ואמר שמע בני מוסר אביך. ואמר במי (שמאשיר) [אלטונא תקח: שמאשים] אבותיו. דור טהור בעיניו ומצואתו לא רוחץ. דור אביו יקלל. ואמר עין תלעג לאב:

אך אם תראה לקבל על עצמך מתוספ' הרשו' במצות. מה שתוכל עליו אחר שתמלא חובותיך מן המצות לאהבת חסד. אחר שיהיה מסכים עם שכלך. ורחוק מתאותיך. יהיה טוב. ואתה מקבל עליו שכר. ואינך יוצא בו מדעת הראשונים. כי כבר אמרו ועשו סייג לתורה. ואמרו מפני מה חרבה ירושלם. מפני שהעמידו דבריהם על דין תורה. ולא עשו לפנים משורת הדין. ואמרו אמר רב הונא כל העוסק בתורה בלבד דומה למי שאין לו אלוה. שנאמר וימים רבים לישראל ללא אלהי אמת. אלא בתורה ובגמילות חסדים. ואמר אחד מן החסידים. מי שאין לו תוספ'. אין לו חובה. ואין התוספ' מתקבלת. עד שתפרע החובה:

וכבר התירו לנו. וחייבו אותנו להתנדב בתוספ' המצו'. כמו שאמרו מוסיפין מחול על הקדש. והתוספ' בצום. בתפלה. ובצדקה. ועזוב הרבוי ממותרי המזון המותרים לנו. והזהירו על השבועה בשם אפילו על האמת. ומהרבות הדברים. אפלו אם יהיו נמלטים מן הכזב. ומזכרון עניני בני אדם. אפילו אם הם נמלטים מן הגנות. ומהפלי"ג בשבח אדם. ואם הוא ראוי לכך. ושלא יספר בגנות המקצרים וימאסם ואם הם ראוים לכך. והרבה מן הדומה לזה:

וראוי שנבאר עתה מן החלק השני הזה דמיונים. שילמדו מהם שאר העניינים. ויזהר האדם מהם בע"ה כשידע אותם. כי אין ענין מעניני הטובה. אלא אם יש לו פגע שיפסיד אותו. ומי שעמד על אופני הפגעים המפסידים את המעשים. יוכל לדעת להזהר [אלטונא תקח: מהם]. ומי שלא ידע כי אם הטוב לבדו לא ימלט לו ממנו דבר. לרוב הפגעים המשיגים אותו והיה אחד מן החסידים מצוה לתלמידיו למדו הרע תחלה להבדל ממנו. ואחר כך למדו הטוב ועשוהו (וזפ"ה וראיתי שיש יתרון לחכמה מן הסכלו' וגו') כמו שאמר הכתוב נירו לכם ניר ואל תזרעו אל קוצים (כי הזורע ולא נכש ועדר תחלה השרשים הרעים. לסוף יעלו כולו קמשונים. ויפסד הזרע הטוב וכמ"ש זרעו חטים וקוצים קצרו ובושו מתבואותיכם) ואמר רבן יוחנן בן זכאי בענין הונאת המדו' והמשקלים. אוי לי אם אומר. אוי לי אם לא אומר. אם אומר שמא ילמדו הרמאים. אם לא אומר שמא יאמרו הרמאים אין תלמידי חכמים בקיאים במעשי ידינו. ואמרו אחר כך אמרן. או לא אמרן. ואמרו אמרן ומהאי קרא אמרן. כי ישרים דרכי ה' וצדיקים ילכו בם. ופושעים יכשלו בם:

ואומר כי כל מה שהקדמנו זכרו בשער הזה ממה שמספק אותו היצר על האדם. אם לא יוכל לספק אותו בהם. ידבר עמו עליהם בדרך הטענה והמופת לבטל עליו אמתותיו. וכשתעמוד על בטולו וחלישו' ראיותיו. ולא יוכל לעמוד כנגדך. ולא לבטל מה שידעת אמתתו וברורו. ממה שקדם לנו בשער הזה. ישוב לפתותך ולהטעותך בנפשך ויאמר לך כמה אני שמח בעניניך על אמונתך הטובה. ולבך השלם לאלהים וכבר הגעת ממעלו' החסד. מה שלא הגיע אליו זולתך בדורך. ויש בו יותר מדאי מהודאתך לבורא על טובתו וחסדו. וראוי לך להנהיג עצמך גם כן. לפרוע קצת חובו' בני אדם. כי כבר ידעת כי הם סבות תועלתך והזקתך. וכבר נתברר לנו כי ברצותם אותך. תהיה תפארתך ובהתקצפם עליך יהיה חסרונך. על כן השתדל במה שיפיק רצונם. ותמצא חן בעיניהם כמו שאמרו רז"ל. כל שרוח הבריות נוחה הימנו. רוח המקום נוחה הימנו:

השב עליו. ומה יועיל לי בהתרצות אל חלש כמוני. אשר אין ביכלתו להועיל לי. ולא להזיק. ואמר הכתוב. חדלו לכם מן האדם וגו'. ואפילו אם היה חובה. איך אוכל לרצות כל בני דורי. ואין ביכלתי לרצות בני ביתי כל שכן זולתם. ומה שזכרת מדברי רבותינו ז"ל בענין הזה. אינו מחייב להשתדל במשיכת רצון כל הבריו' כמ"ש ברצות ה' דרכי איש. גם אויביו ישלים אתו. וכן מי שכל הבריות מקטנם ועד גדולם. מודים ומשבחים אותו ורוצים את מעשיו. ראיה היא כי האל יתברך זרע לו אהבה בלבו' ב"א. ושם לו ש"ט על לשונם וזה אין הבורא עושה אותו לשונאיו והוא לראיה ברורה וגדולה על רצות הבורא אותו. (עמ"ש בס"ד בלח"ש פ"ג דאבו' מ"י שכיוונתי לדעתו בס"ד. ונתיישבו לי בזה דחז"ל שלא יהו סותרים זא"ז) אבל שיהיה האדם החסיד משתדל וטורח. במה שישבחוהו ב"א על עבודתו לאלהים אין זה ממנהגי החסידים על כן הזהר מזה והדומה לו מפתויי היצר לך. כי הוא משתדל להדריכך בזה עד שיפילך במצודת החונף. והשב עליו בשבחו אותך ומהו שתאשר אותי עליו. מדעתי חובו' האלהים עלי וכי הוא כי אם לטענה עלי לאלהים. מפני שאיני סובל לעשו' כפי דעתי. ואפילו אם הייתי עושה כפי דעתי. היספיק הכל להודאת הבורא ית' על הקטנה שבטובותיו עלי. ומה היא מדת ימי. במדת ימי העולם. וכלם לא יספיקו לספר טובו' הבורא עלי ואיך אוכל לשלם מה שאני חייב עליהם לאלהים וכבר אמר הכתוב כל הבשר חציר וכל חסדו כציץ השדה. ואמרו חכמינו ז"ל. אם אין אני לי מי לי. וכשאני לעצמי. מה אני. ואם לא עכשיו אימתי:

וכאשר יתיאש היצר מפתותך בפנים האלה. ישתדל לפתותך מצד אהבת השבח והשם טוב בעולם הזה. ויאמר לך שמח אני על עבודתך לאלהים. עם בטחונך הטוב עליו. והשבתך כל עניניך אליו. ושפנית לבך מתועלת הברואים מבלעדי הבורא. ואתה הוא

הבוטח באלהים באמת ובלב שלם ואין ראוי שתסתיר מבני אדם מה שאתה עליו מן החסידו'. אבל הנכון לך כיון שמשלת בעצמך וגברת על תאותך. שתראה מעשיך לבני אדם ותגלה להם לבך ויהיה לך בזה בעולם הזה כבוד מהם וזכר טוב ושם טוב בתוכם כמו שאמר הכתוב. ונתתי להם בביתי ובחומותי יד ושם טוב מבנים ומבנו'. ואמר ועשיתי לך שם גדול. כשם הגדולים אשר בארץ. ועוד שילמדו ממעשיך ותהיה נשכר עליהם ע"כ אל תסתיר ממעשיך. אלא מה שאי אפשר לגלותו ולהראותו לבני אדם ויהיה לך בזה כבוד ושם טוב בעולם הזה. והגמול הטוב לעוה"ב:

השב עליו. ומה יועילני שבח בני אדם והשם הטוב שיהיה לי בתוכם עם ידיעתי בקצורי במה שאני חייב לבורא יתעלה ומה הנאתי בכבודם והדורם ואין להם יכולת להועילני. ולא לדחות הנזק מעלי. והלא הם בזה. כמו הצמח ובעלי חיים שאינם מדברים. ואולי כשאתכוון לזה במעשי. לא יתכן לי מהם הרצון המכוון אליו. ויעלה בדעתם כי אני חנף במעשי ולא אהיה ראוי אצלם. אלא למאוס ולגנות. ואז אהיה מפסיד מעשי בכונתי בהם בלתי האלהים. ולא יעלה בידי מה שקויתי מבני אדם בעוה"ז:

ונאמר למלך אחד. והאיך לא ערבה לך קריאת פלוני והיה קולו ערב. ובקי בטעמים של קריא'. אמר להם. ואיך תערב לי קריאתו. והוא אינו קורא אותה אלא כדי שתערב לי. וימצא חן בעיני בעבורה אבל אם היתה כונתו בה לרצון הבורא בלבד. היתה ערבה לי. וכן נאמר בכל מי שמכוין בתפלתו. מהמתפללים בצבור. ובעלי החזון (חזנות של ש"צ מפיוטים חברום ונגינו' לא שערום אבותינו) בפיוטים חדשים למצוא חן בעיני בני אדם. מבלעדי האל יתברך. שאינה מקובלת אצל הבורא. ותאמר לו עוד. שמא אם יהיה לי הכבוד בעולם הזה. על מעשי. לא ישאר לי לעוה"ב. מן הגמול עליו כלום מפני שקבלתיו מהרה בעולם הזה. ואמרו על אחד מן החסידים. שנכנס לשוק לקנות חפץ. ובא לחנות אחד מן הסוחרים לקנותו ממנו ואמר לו שכנו. וותר לו ועשה כרצונו כי הוא מאנשי היראה והתורה. אמר לו החסיד איני צריך לויתורך כי לא באתי לקנות כ"א בממוני לא בתורתי. ומאן לקנות ממנו החפץ. ובקשו אצל זולתו. שלא היה יודע ענינו. ומה שזכרת מענין ועשיתי לך שם הוא בשאר מאויי בני אדם בעולם הזה. מעושר וכבוד (אין זו דעת חז"ל אבל הוא שם גדול וטוב אמיתי. לא ידמה אליו דבר מטובו' עולם הזה החולפו' והוא במה שיחד שמו עליו כמו על האבו'. שחותמין בו מגן דוד. שהוא רגל רביעי במרכבה. והוא הטוב הצפון) אשר הבורא מטיב בהם לעבדיו. כשחכמתו מחייבת להם זה. כמו שכתוב וגם אשר לא שאלת נתתי לך גם עושר גם כבוד. וכתיב אורך ימים בימינה בשמאלה עושר וכבוד. אבל החסידים אין כונתם במעשיהם. לדבר

מהם אלא לשם הבורא יתעלה שהוא מיטיב בהם. למי שירצה מאנשי עבודתו וזולתם. מאמינים וכופרים כפי שמחייבת חכמתו יתברך. כמו שנאמר והעושר והכבוד מלפניך. ומה הוא העולם הזה אפילו אם יפשט זכרי בכלו. ומה מדת ימי ואם יצא בו שמי. כ"ש (שזכרו) [אלטונא תקח: שזכרי] לא יעבור בו חלק קטן מחלקי הישוב. כשיגדל ויפשט ולא יתמיד כי אם זמן מועט. וישכח כאילו לא הי'. ואמר הכ' אך הבל בני אדם כזב בני איש וגו'. ואמר תצא רוחו ישוב לאדמתו. ואמר אין זכרון לראשונים א"כ טרוד נפשי בו וכונתי אליו פחיתות נראה. וטעות מגונה ממני. וכבר אמרו על אחד מן החסידים. שאמר לחבירו הנשתוית אמר לו באיזה ענין אמר לו נשתוו בעיניך השבח והגנות. אמר לו. לא. אמר לו א"כ עדיין לא הגעת. השתדל. אולי תגיע אל המדרגה הזאת כי היא העליונה שבמדרגות החסידים. ותכלית החמודו' (דבר זה צריך באור והרחבה כי אם אמנם מצאנו כמה כתובים מסייעים. כמו ואני כחרש לא אשמע וכאלם לא יפתח פיו. וזולת זה (כיוצא אחז"ל הנעלבין ואינן עולבין שומעין חרפתן ואינן משיבין כו') כנגד זה נמצאים פסוקים רבים למשורר מלאים תלונה ותרעומ' על קלונו והתבזותו בין ב"א כמ"ש עד מה כבודי לכלימה זולת זה הרבה. וכן בדחז"ל יש פנים לכאן ולכאן (מ)[אלטונא תקח: ו]משנה שלמה שנו כתר ש"ט עע"ג ואיך אם כן יתקיים זה וזה בידינו ר"ל מד' הנשתוים עם כתר שם טוב. ועמ"ש בס"ד בלח"ש מ"ו פ"ב דאבות. ויבואר בעזרת השם בעליית שם טוב):

וכאשר יתיאש היצר מפתותך בפנים האלה. ישתדל לחבל את מעשיך בטרוד לבך בעולם הזה. ובאנשיו. ובאורך מאווייך. ושכחת קצך. וכאשר יראה כי אתה רוצה לפנות את לבך. לעולמך הבא. בתפלת חובה. או רשות. או בעת שאתה קורא בתורה. או לומד שום חכמה. מחכמת האמונה והמוסר. מבלבל אותך. ומטריד לבך בדברי העולם בסחורו' ומקח וממכר וריוח והפסד. ויאמר לך אחר כך. יש לך לקבל עת הפנאי הזה (אחר שכבר הטרידך בעניני העולם במה שיש בו די. ועתה אתה רוצה לפנות לדברי חכמה ולעבודה) בשמחה ושעת הבטלה הזאת אשר לא תוכל עליה בעת אחרת. מפני רבות העסקים עליך. וחשוב עתה עם שותפיך. וברור מה שיש לך. ומה שעליך. ומה שקבלת מחובותיך ומה שנשאר לך. ומה שראוי לך להתעסק בו מסיבת הטרפים. ומה שאינו ראוי לך. ומה שקדם ממעשיך ששמחת. או שנתחרטת עליו. ואם יש לך דין עם אדם. העבר על לבך כל טענותיו. וטענותיך וכל מה שתוכל להתחכם לו בו. בעת דינך עמו. ותנצחהו. וכן אם יהיה לך ממון. או צאן ובקר. או אדמה לזרוע. או עבודת מלכים. או עם הארץ. או חשבון עם המלך. או עם עם הארץ. או אם יש עליך חובות ואינך יכול לפרעם. או אם יש לך חברים שאתה צריך להרגיש על ענינם ולחשב עם נפשך עליהם. יעביר על לבך.

בעת שתפנה לעבודת שמים איזה מין שיהיה מן המינים האלה. להטרידך בו. ולהפסיד בו מעשיך מפני שאתה בעת עשותו. מזומן בגופך. ואינך מזומן בלבך ומצפונך:

ואם לא יטרידך במה שזכרנו. יעביר על לבך חידות ודברים ארוכים. ואם יהיה האדם מן המשחקים בקוביא או בפספסים והדומה להם מראה לו כאילו הוא לפניו. וחושב במה שצריך לו. להקדים ולאחר בו. ואופני התחבולה לנצח. ואם ימלט מכל מה שזכרנו. ויהיה מאנשי החכמה והבינה. יעביר על לבו (בעת עבודת הלב) ענין קשה מעניני החכמה. ויטריד אותו בשאלה ותשובה. ובקושיא ובפירוק. ומה שנתעלם ממנו בעיון מה שהיה צריך לעיין בו. ומה נשאר לו ללמוד מן החכמה. ויחשוב עם נפשו לעסוק בו. ויטרידהו בזה בכל מעשי העבודה. ויפסיד עליו כפלי מה שמתקן עליו. ואפשר שיכנס במעשה העבודה. ויצא ממנו. ויהיה תמיד בטרדת לבו. בזולתו מעניני העולם ואפשר שיבקש כפרת המקום בלשונו. והוא רץ במחשבתו ובמצפונו להמרותו. ומתחנן אליו באיבריו. ופונה מעליו בלבו ובחובו. דומה למה שאמר הכתוב. בפיו ובשפתיו כבדוני ולבם רחק ממני. ואמר ויפתוהו בפיהם ובלשונם יכזבו לו ולבם לא נכון עמו. ואם ייקץ בעת ההיא. ויחשוב עם נפשו. ויאמר לה איך אתנהג עם הבורא. במה שאינו נכון לי להתנהג בו עם הברואים. בעת שאני צריך עליהם. או בעת שהם צריכים לי. כי מי שאלך אליו לבקש ממנו חפץ ואשאל אותו ממנו בלשוני. ולבי פונה ממנו. אילו היה מכיר זה ממני. היה מואס וגועל אותי כל שכן שימנע ממני חפצי. קל וחומר אם היה יודע בי. שאני מטריד לבי. במה שאינו מפיק רצונו. אך במה שמקציפו עלי שתהיה שנאתו אותי יותר גדולה. ומניעתו ממני יותר ראויה. וכן מבלי ספק הייתי עושה. למי שהיה שואל ממני שום חפץ. והייתי יודע מלבו מה שידע בוראי מלבי. ואיך לא אבוש מבוראי. שארצה לו מנפשי. במה שלא הייתי רוצה לה. מחלש כמוני ולא היה רוצה בו ממנה. נברא. וכמו שאמר הכתוב גם בוש לא יבושו והכלם לא ידעו. אז ינגף היצר:

וכאשר יתיאש היצר לפתותך מן הפנים האלה. ישתדל לפתותך בהנחת החונף. ויאמר לך לא יתכן שתהיה עבודתך לאל בלב שלם גמורה. עד שתרחיק החונף ממך מעוטו ורובו. והרחקת החונף לבני אדם מעליך. לא יתכן אלא בכסות כל מעשיך מהם ובהראות הפך מה שיש בלבך להם. וכאשר תתפלל. קצר. ואל יראה ממך בה רצון ולא השתדלה. וכשתרצה ללמוד שום חכמה. התיחד לבדך. ואל ידע בזה זולתי הבורא. ואל תראה בך שום מדה טובה. והראה העצלה והכבדות במעשי העבודה. כדי שלא יצא לך בה שם. ותפסיד שכרך ולא תצוה על הטוב. ותזהיר מן הרע ואל תודיע חכמתך. ואל תלמדה לזולתך. ואל יראה עליך סימן יראת שמים ולא אות מאותות העבודה שלא יכבדוך בני

אדם בעבורה. ומהשלמת אופני זריזותך (וזהירותך) שתתרע לכל כתות בני אדם ותנהג במנהגיהם. ותלך בדרכיהם ובנתיבותיהם בענין דברי האמת והשחוק ואל תשמר כל כך מן הכזב והשבוע' והתחבר עמהם במאכל ובמשתה. ובחידות ובמותרי הדברים ורוב השחוק. ולדבר בהם. ולזכור גנותם וכל אשר ירחיק ממך שם הפרישות בעולם הזה אצל אנשיו. ואם תשמע לו בזה ישלול ממך אמונתך ולא תרגיש:

ואם תשיב עליו ותאמר לו. כבר עזרת לאויבי בהלחמך בי והתחכמך לי. להרוס כחי ולמהר מפלתי. ואיך אברח מן האש הקטנה אל האש הגדולה. ואני לא ברחתי מאהבת השם והכבוד אלא שלא להזדיין לבני אדם. ואתה מצוה אותי להזדיין להם. בהנחת עבודת האלהים. אך מה שראוי להסתירו ממעשי. הוא כל מה שישלם. ויגמר מבלי דעת בני אדם בו. אבל להתפלל בצבור. ולצוות בטוב. ולהזהיר מן הרע ולמוד החכמות. ועשות חסד והדומה לזה. אין מן הזריזות והזהירות להניח אותו ולעזבו. בעבור עלת החונף. אך אני חייב לעשותו לשם שמים. ואם ישבחוני בני אדם עליו. או יכבדוני בעבורו. לא יזיק לי בשכרי מאומה. מפני שלא היתה כוונתי לו בעת המעשה. וכבר נאמר כשתעשה מעשה שיודעים בו בני אדם. ותרצה לעמוד על ברור כוונתך. בחן נפשך בו בשני פנים. אחד מהם שתדע מה אתה מקוה במעשה ההוא. מן הגמול. וממי אתה מקוה אותו אם מן האלהים. הוא שלם. ואם מזולתו. איננו שלם. והשני שתדע מנפשך שאם היית מתיחד. ההיית עושה המעשה ההוא על הענין ההוא. ואם יתברר לך זה. מעשך שלם לאלהים. הרבה ממנו. ואם יהיה פחו' מזה. הניחהו עד שיזדכך לבך לשמים. אז ינגף היצר:

ואם לא ימצא היצר דרך לפתותך מהפנים האלה. יתחכם לך במה שהוא יותר דק מזה והוא דרך הגמול ועונש בעולם הזה והעולם הבא. ויאמר לך הנה אתה מחסידי הבורא ומסגולתו וכמוך הוא ראוי לגמול העולם הזה והבא. וצריך שתשתדל כפי יכולתך (ר"ל שלא יפותה לשום כל השתדלות בזה לרדוף ולהשיג הנאות העולם וחמודותיו. באמתלא שמתוך כך יהא לבו שמח מכל עמלו. ואז יעבוד בוראו בשמחת לבב. כי זוהי הדרך לרוץ לבאר שחת. ולא ימצא לעולם נחת. כי עי"ז יתבטל מתורה ועבודה וישים כל מגמתו רדיפת התאות ובקשת היתרונו'. ויאבד שני העולמים אכן לא כיון המחבר למנוע האדם משמוח וליהנות בעולמו מכל וכל ולהחרים כל ההנאות העולמיות. כי כבר אמר החכם ושבחתי אני את השמחה אשר אין טוב לאדם כי אם לאכול ולשמוח וגו'. וכפל ושנה ושלש בדבר. ואין מקרא יוצא מידי פשוטו. וכתוב הלא אביך אכל ושתה דן דין עני וגו'. אז טוב וגו'. והנאות המותרות אשר לא יעברו גבול המותרו'. לתקנת האדם

ולשמחתו נבראו. לתועלתו ולצרכו נמצאו. ואילו זכינו היינו מוצאים אותם בלי יגיעה. כמש"ה תחת אשר לא עבדת את ה' אלהיך בשמחה ובטוב לבב מרוב כל. בהיותם רודפי היתרונו'. כי אז לא יספיקו כל ההנאות הטובו' והמעולו'. כי עיני האדם לא תשבענה. ויחקור תמיד להרבו' מילוי תאותו מחדש בהנאות אחרות מדומו' אשר אין להם קץ. ואיש אשר אלה לו לא ימצא מנוח. ויהיה תמיד בדאגה ויגון. כשלא ימצא מה שיתאוהו. אבל [אלטונא תקח: ל]ישרי לב שמחה מתמדת במדת ההסתפקו'. כי היא חלקם בחיים האלה לבלות ימיהם בנעימים. ולא ייגעו נפשם בבקשת היתר. אפילו בדרך היתר) אולי תגיע לזה במעשיך. ובהמשכך אחרי עבודת האלהים בלב טוב ובשמחה רבה. כמו שאמר דוד אור זרוע לצדיק ולישרי לב שמחה:

ואם תשמע אליו. ותסמוך על דבריו. יפילך במין ממיני השתוף הנסתר. והוא ששמת לעבדך לנפשך. ממה שאתה משתדל במה שתמשך בו הנאת עצמך ושמחתה. ותדחה בו מעליה הדאגו' והיגונו'. ולולא תקותך לזה. היית כופר בטובו' האלהים המתמידו' עליך. ולא היית מחייב את עצמך עבודה עליהם. עם שאינך רואה. שהעבודה תאות לו לגדולתו. ועוצם יכולתו. ואותות חכמתו. ובזה אמרו רבותינו ז"ל אל תהיו כעבדים המשמשין את הרב על מנת לקבל פרס אלא הוו כעבדים המשמשים את הרב על מנת שלא לקבל פרס:

וכאשר יתיאש ממך מן הפנים האלה. אשר זכרנו ישליכך בים הספקות. מעניני ההכרח והצדק (פרוש מבואר בלשון המחבר שר"ל פעם יאמר היצר שאתה מוכרח במעשיך. ואין עליך אשם כשתחטא. וכשיראה אותך נכשל בפגעים. יצדיק הדין עליך. באמור מידך היתה זאת היא לא נפלאת ממך. בהיות לאל ידך להתחכם יותר בעניני העולם. אז היית נשמר מן החרב אשר בידו. ואם הדעת מאסת ללכת בדרכי אנשי העולם בהיותך שוקד תמיד על עניני עוה"ב הרחוק. ומתעצל לעיין בדבר הקרוב אליך מאד בפיך ובלבבך לעשותו. ולא לכפור באהבתו. גם הוא מאס בך. ויעזבך לילך בדרכי לבך. על כן בדין הדפך הזמן ממצבך. יסובו עליך רביו אם רבו פצעיך וגדל כאבך. כן משפטך אתה חרצת בדרך שאדם רוצה לילך מוליכין אותו ומצא הזמן ב"ח לגבות ממך חובך) וכאשר יראה אותך מתעלם במעשה העבודה. ונוטה אל דרך העבירות. ישתדל לברר אצלך ענין ההכרח. בטענות חזקות. מן הכתוב ומן הקבלה. כדי להרחיב האמתלאות עליך. ויאמר לך. אילו היה רוצה הבורא שתעבדהו היה מכריחך מזה. ומזרז אותך עליו ולא היה אלא מה שהוא גוזר. וכי תוכל לעמוד כנגד גזרותיו. ולנצח דיניו. אין לך לעשות

אלא מה שנגזר לך לעשותו כי ממשלת כל הדברים ביד הבורא יתעלה. כמו שכתוב אנכי ה' עושה כל:

ואם יראה אותך מתעסק במעשי מעניני העולם הזה ועסקיו. יאמר לך הזהר מן העצלה והרפיון. ואל תסמוך על זולתך. כי הטוב והרע ביכלתך והמעשה וההנח' בכחך. השתדל בכחך. וטרח בכל יכולתך תגיע אל מה שתתאוה מתענוגי העולם הזה. והזהר מסבות הפגעים בכל כחך. תמלט מהם כמו שאמר החכם. צנים פחים בדרך עקש. שומר נפשו ירחק מהם. ואמר אולת אדם תסלף דרכו וגו'. ואמר מידכם היתה זאת לכם. והוא מהפך הטענות פעם בהכרח ובגזרה. ופעם בצדק ובבחיר' כפי מה שיאות לו לפתותך ולרפות ידיך:

ואם תיקץ. ותתן אל לבך מה שאמרו ז"ל. הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים. תשתדל בעניני התורה השתדלות מי שנתברר לו. כי במעשיו יהיה לו גמול ועונש. כמו שכתוב כי פעל אדם ישלם לו. וכאורח איש (ימצאינו) [אלטונא תקח: ימציאנו]. ותתנהג בענייני העולם מנהג מי שנתברר לו. כי קשר כל תנועותיו והתהפכות ענייניו. בגזרת הבורא יתעלה. והוא בוטח עליו בכלם:

וכאשר יתיאש היצר מפתותך מהפנים האלה. אשר זכרנו משתדל בזה מצד הגאות והגאון ומעוט הענוה ויאמר כבר הגעת אל המעלות הגדולות שהגיע אליהן החסידים והצדיקים. באמונת לבבך. ובמעשיך השלמים בעבודת האלהים. ואתה יחיד בדורך. ואחד באנשי זמנך. וראוי לך להראות יתרונך עליהם במאוס אותם. ובהפחיתם. ותזכור רעותיהם ותפרסם רוע לבבם. ותכלימם ותוכיחם על זה. עד שיכלמו וישובו אל האלהים ויתחרטו על מה שקדם להם. ותתנהג בזה מנהג הנביאים. כמו שכתוב ואתה בן אדם תגד לבני ישראל את הבית. ויכלמו מעונותיהם. ואם תשיב עליו בזה. ותאמר לו איך אמאס ואכלים מי שאיננו יודע ענינו את לבבו ומצפונו לאלהים. ואם הוא בנראה ממנו. נמאס. אפשר שאין מצפונו. כנראהו. ואם הנביאים הכלימו והוכיחו בני דורם. עשו ברשות הבורא. שהיה משקיף על לבבם ורוע מצפונם. אבל אין בכח חכמתי ודעתי לדעת מה שיש בלבבות ובמצפונים. ושמא מצפון הנמאס בעיני. טוב מגלוי והרבה. ואינני יודע בו. ואולי מצפונו טוב. משלי. אצל הבורא. ואם הוא בנראהו רע. אפשר שגרם לו זה סכלותו. במה שהוא חייב לבורא. ויש לו טענה יותר ממני. מפני יתרון חכמתי. על חכמתו עליו. כי הבורא איננו תובע האדם. אלא כפי חכמתו. ואני יותר ראוי שאהיה נמאס ממנו מפני יתרון קצורי. במה שאני חייב בו מעבודת הבורא. עם דעתי אותו על קצורו עם סכלותו בו. והוא ממרה את האלהים בסכלות ובשגגה. ואני ממרה אותו בדעת ובזדון

ואפשר שרעתו נראה ונגלה. וטובתו צפונה נסתרת ואני בהפך זה והוא ראוי לרחמי האל וכפרתו. יותר ממני וזכות אחת ממנו. שוקלת זכיות רבות משלי מפני שאין משקיף עליה זולתי הבורא. ואין משבחים אותו עליה. ולא יכובד בעבורה ואני בהפך זה. מפני שהנרא' שלי הוא טוב מהנרא' שלו. וכן בשאר העבירות. כי העביר' האחת ממני שוקלת עבירות רבות משלו. מפני שעבירתי מכוסה וצפונה. ועבירתו נראית ומפורסמת. ובגנות בני אדם אותו עליה. מנכין לו מעונותיו ויחסר שכר מעשי בעולם הזה. מפני פרסומם. וישאר לו שכר מעשיו בעולם הבא. ויחסר עונשו על העבירות בעולם הזה. מפני שמגנין אותו בני אדם עליהם וישאר עלי עונש עבירותי לעולם הבא. ועוד כשאטריד לבי. לפקד מומי בני אדם. ולעיין במדותם הרעות. ימנעני זה מעיין בחסרוני. ומעמוד על מומי עצמי. שהוא יותר צריך לי. ואני חייב בו יותר. כמו החולה אשר יטרידהו מדוהו. מפקוד מדוה בני אדם ורפואת עצמו. מרפואת זולתו. אז ישבר היצר וינגף לפניך:

ואם לא יגיעוך חציו במה שזכרנו. יארוב אותך בעתות הצלחתך. ובצר לך. וכאשר יהיו ענינך הולכים כרצונך. יאמר לך זה פרי השתדלך ותחבולותיך וחכמתך. על כן השתדל בעניני עולמך. וטרח בהם. יתמיד לך הענין הזה. ותעל' למעלה ממנו. וקבל הימים האלה בשמחה. והתנעם בהם. כי עוד מעט מזער. ויקרא בשמך. ותענה (ר"ל כשיקראוך לרדת במחשכים כמתי עולם תענה הנני. לא תוכל להתמהמה. ואם אמנם מצינו שאמר רב לרה"מ. בני אם יש לך היטב לך. כי אין בשאול תענוג ואין למות התמהמה כו'. ואמר עלמא דאזלינן מניה כהילולא דמי. לא אמר לטרוח בשביל כך. ולא שיהא זה כל פרי השתדלותו וחכמהו חלילה) אל מחשכי הקבר. מקום שאין חכמה ולא תנועה. ולא הנאה. ולא צער. וישים ראיתו על זה. מה שאמר החכם. כל אשר תמצא ידך לעשות בכחך עשה. כי אין מעשה וחשבון ודעת וחכמה. בשאול אשר אתה הולך שמה:

ובצר לך יעביר על לבך טובות הרשעים. והצלחת הכופרי'. כמו שכתוב. ישליו אהלים לשודדים ובטוחות למרגיזי אל. ויאמר לך. לא נכנס עליך ההפסד הזה. אלא מפני שדבקת בעבודת האלהים ובמצותיו. ואין ביכולת לעמוד בזה מפני כובד משאו. ודוחק תכליתו. ואילו היית מסיר הענין הזה מלבך ותנוח לו ממנו. היית שמח בעניניך. כמו שאתה רואה עליו הרשעים. הלא תראה מה שאמר הכתוב. בקרובי אקדש. ואמר רק אתכם ידעתי מכל משפחות האדמה על כן אפקוד עליכם וגו' והדומה לזה:

וכשהוא רואה שאתה מסכים לעשות מאומה. ממעשה העבודה. יגדיל עליך ענינו. ויפחידך ממנו:

ואם יהיה מענין הצום. יאמר הזהר. כי יחליש אותך ויחליאך. וימנעך מעניני עולמך. ואחריתך:

ואם יהיה מענין תוספת תפלה בלילה. יעלה על לבך. כי השינה טובה לך מן המזון. ושומרת בריאותך. ומחזקת גופך יותר מן המאכל והמשתה:

ואם יהיה מעניני הצדקות. ידמה בעיניך אבידת ממונך. וישים הריש לנגד עיניך. ויזכירך דלות המסכנות והחסרון:

וכן בכל מין ממיני המצות והחסדים. ישתדל להפחידך ולהגדיל הענין בלבך. כדי שתרפה ממנו. וכאשר תחשוב לעשות עבירה. יחבב לך הנאתה וישכיחך ענשה. ויזרז אותך לעשותה ולנטות אליה. ואם תרגיש לזה ולדומה לו ממנו. השב עליו. כי כל צער שעבר עליך. במה שקדם מימיך. לא נשאר ממנו בך אות. אך חלף מהרה ועבר. ושכרו עומד לך לעולם. לא יתום ולא יכלה. והמתענה כשיצום ביום ויאכל בלילה. כאילו לא התענה וישוב אליו כחו. וישאר לו שכרו שמור. וכן הנעור בקצת הלילה. כאשר יישן ישוב לקלות גופו. וכאלו לא נעור. (וישאל) [אלטונא תקח: וישאר] לו גמול עמדו ושכר תפלתו לעולם. אבל ענין הצדקה כבר בארתיו בעלית הבטחון באר היטב:

אך ענין העבירות. צריך שתשיב אל לבך ותעבור על מחשבתך. חליפות הנאותך מחר. המותר והאסור שבהם ותשאר חרפת המגונה מהם עליך. ועשה בעולם הזה ובעולם הבא. אז יהיה היצר נגף לפניך. ותחרץ למעשה הטוב. ותרפה מכל מעשה מגונה:

וכאשר יאבד סברו ממך בפנים האלה ועשית מה שהסכמת עליו ממעשי העבודה. ישתדל להכניס הדאגות בלבך. ולהתמיד עליך היגונים. כדי שתתחרט על מה שקדם לך מן המעשה הטוב. וימנעך מן הגמול עליו. ושיקבלהו הבורא ממך. ואם תעשה דבר עברה משתדל להכניס השמחה בלבך. והששון במה שקדם לך. כדי שתתחזק בדבר ותחרץ עליו. ואם תרגיש לתרמיותיו ותשים לבך למיני מצודותיו תהיה נזהר מהם. ותעזר באלהים להנצל מהם. ואם לא תרגיש להם יפילך פתאום. ויריק חציו בך בפתע. כמו שאמר. עד יפלח חץ כבדו:

ואם תעמוד כנגדו בכל זה. ולא יוכל לפתותך במה שזכרנו. ישתדל לך מצד חכמתך. ואם יראה ממך חריצות ללמוד החכמה. יאמר לך הלא יספיק לך. מה שמספיק לגדולי דורך וזקניך לדעת תורתך הנאמנה. הלא ידעת. כי החכמה אין לה קץ. ולא תכלית. שים מגמתך אל עיקר האמונה. ושרש התורה. ואח"כ למוד מה שתזדיין בו אצל בני אדם מענין השיר. והמקצב (משקלו וחרוזיו) וצפוני הדקדוק והחידות הנכריות. והמשלים הנוהגים והנח לך דברי הדינים. ומחלוקת החכמים בהם. ואל תכניס עצמך בחכמת

שרשי המופת. ואיכות הדבור ומיני ההקשות ואופני הראיות ואיכות הילוך העלה עם המעולל והתחברות החכמה הנראית עם החכמה הנסתרת (ר"ל להשיג מן החכמה הנגלות העוסק' בעולם השפל הלז. דרך השכל בחכמה הנעלמת העוסקת בעולם העליון. באלהות (הנפש) [אלטונא תקח: ובנפש] והמלאכים כי מן המוחש יוקח ראיה ומשל לבלתי מוחש. והנראה ילמוד על הנסתר למבין דבר מתוך דבר לכל תכלית הוא חוקר ותר) מפני עמקם ודקו' ענינם וסמוך על אנשי הקבלה. במה שתוכל לעמוד על בירורו. כאשר תסמוך עליהם במה שהוא נמנע ממך:

ואם לא תשמע לו. ותשתדל ותתחזק. יורה אותך בחצי הקנאה בחבריך. ואם יגיעו לחכמה מבלעדיך תטור אותם. ותשתדל לתלות בהם מומים. ולהפחיתם ולדבר בגנותם כאילו הם שללוך בינתך. וגזלוך חכמתך. ואם תחכם מבלעדיהם יפחתו בעיניך ליתרון בינתך ותשנאם לסכלותם. ותראה זה לעמי הארץ. ותתגאה לנפשך ותתהלל בחכמתך. עד שתטעון שאתה יודע מה שאינך יודעו. ויגבה רוחך מלמוד וירום לבבך עת שתלמוד. ותקוץ עת שיקשו עליך. ותרבה להחזיק עצמך בחכם. ותתכבד בסכל חבריך ותזדיין בהכלים בני גילך. ותהיה שולל ממוסרי החכמים (ותכפור) באלהים ובתורתו:

ואם לא ישלם לו. מה שכיון לפתותך בו בשער דעת האלהים ותורתו. ישתדל לפתותך בשער מעשי העבודה וכשתעשה לאלהים מעשה. יגדילהו וינשאהו בעיניך. וישימך להתגאות בו. ויקלה אנשי דורך אצלך. ויקל עליך למאסם ולהכלימם ולביישם. ואפשר שהם טובים ממך לפני האלהים:

ואם יהיה בחבריך מי שיש לו יתרון עליך. בעבודת האל. ומעשהו טוב ממעשיך. והוא משתדל להתקרב אליו יותר ממך. יסיתך היצר בו. ויאמר לך כל אשר יראה מהשתדלות זולתך בעבודה. הוא חסרון נראה ממך. ולולי הוא. היית נראה בעיני בני אדם צדיק מכל בני דורך. השיא עליו וקנא בו. ושטום אותו וחקור על מומיו וגנותו. וארוב למכשוליו ואם תוכל להוציא עליו דבת שקר כדי להפחית שמו אצל בני אדם. עשה:

אז תשיב עליו. ואיך אמאס מי שאהבו האלהים. ואגנה מי ששבחו הבורא. ולא די לי עצלתי לקיים עבודתו כמוהו. עד שאשטום מי שיעבדהו. ואין זה גמול מה שאני חייב לבורא יתב'. אבל חייב אני לאהוב את אוהביו. לאהבתו. ולכבד מכבדיו לכבודו. כמו שאמר. ואת יראי ה' יכבד. וכבר ידעת מה שאירע את מרים. בענין ותדבר מרים ואהרן במשה. ומה שהיה מענין קרח ועדתו. בקנאם במשה ואהרן. בקרבתם אל ה':

פרק ו

אבל הזהירות במחשבה ושמירתה. ראוי לך שלא תתעלם לפקוד מחשבתך ורעיוניך ושרעפי לבך. כי רוב ההפסד והתקון במעשים. לא יהיה כי אם מחמתם. כפי תקונם. והפסדם. כמו שאמר הכתוב. מכל משמר (יותר מכל דבר השמור. או ירצה מכל משמרת למשמרת וסייג לתורה) נצור לבך. כי ממנו תוצאות חיים. ואמרה תורה. כי יצר לב האדם רע מנעוריו. ואמר כי ידעתי את יצרו. ואמר כי כל לבבות דורש ה'. וכל יצר מחשבות מבין. ואמר כי קרוב אליך הדבר מאד בפיך ובלבבך לעשותו ואמר מה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה. והיראה אינה אלא בלב והרעיון והמחשבה. ועל כן יש לך אחי להשתדל. להיות כל מעשיך מיוחדים לבורא יתב'. ואל יהיה עמלך לריק. וטרחך לשקר. כמו שאמר למה תשקלו כסף בלא לחם וגו' (ואמר נירו לכם ניר ואל תזרעו אל קוצים) ואל תתעלם ממה שהעירותיך עליו. כי כבר קבצתי לך בשער הזה כל שרשי מפסידי המעשים המיוחדים לאלהים. ותחת כל שורש מהם ענפים כמעט שאין להם קץ. על כן אתה צריך להשמר מהם בכל יכולתך. אולי יהיה מעשיך שלם לאלהים. ומיוחד לשמו. ויהיה רצוי ומקובל אצל הבורא קבול טוב. ונהוג בו מנהגך בעניני עולמך. כי אתה חושב על הטוב שתמצא במיניהם ואשר יהיו רחוק מן הפגעים בהם. ומנוקה מן הזיוף. וזך מן הבלבול. וכיון שאתה עושה זה בעניני עולמך הכלה כל שכן שתעשה כפלים בעניני אחריתך הקיימת. ובמה שתתקרב בה אל האלהים:

והשתדל בכחך לזכך מעשיך. ואם ימעט. יותר ממה שתשתדל שיהיה רב בלתי זך. כי המעט הזך. הוא רב. והרב בלתי זך הוא מעט. ואין בו תועלת. וכל שכן שיהיו מעשיך עם מעוטו וזעירותו בלתי זך לאלהים. והזהר שלא יהיה ענינך במעשיך לאלהים כענין העוף שאמר עליה הכתוב. שהיא יולדת הביצה ומחממת אותה. על פני הארץ ממעוט שמירתה אותה. עד שיפסידוה שאר בעלי חיים. ולא תעשה אפרוח. כמו שאמר הכתוב. כנף רננים נעלסה. כי תעזוב לארץ ביציה. ועל עפר תחמם. ותשכח כי רגל תזורה. ושאר הענין. וכבר שבח החכם. מי שהוא בהפך הענין הזה. בזריזותו והשתדלותו הטובה בעולמו. וצונו לבחון בו וללמוד ממעשהו. ואם הוא חלש שברמשים באמרו לך אל נמלה עצל וגו'. תכין בקיץ לחמה וגו':

והנה זכרנו לך מעט מהרבה. ואל ירבה בעיניך. ואל תקוץ בו. כי כפי מעלות חשיבות המלאכות. יהיו הפגעים הקורים אותם (לכן היה מהצורך והכרח להאריך במבוכות ופגעים הנקרים במחקר החשוב הלז כדי לידע הדרך להנצל מרעתם ולהמלט

משחיתותם) ומחקרינו בספר הזה אין מעלתו וחשיבותו נעלמת ממי שמבין. האלהים ישימנו מן השלמים עמו. והעושים לשמו הגדול ברחמיו אמן:

אמנם בחינת **הרע** בעליה זו היא בשני דרכים. אם במיחד מעשיו באמת אם בשקר. ואולם רצוני באמת. הוא העובד ה'. אלא שרוח שטות הטעתו. ורוח ה' רעה מבעתו. והוא מה שכבר זכרו בח"ה. בכלל מיני מפסידי יחוד המעשה מתחבולות וערמת היצר לרמות ולהכשיל התם. ולקרוא לעוברי דרך המישרים אורחותם. אם לפרסם צדקתם. או להסתיר ולכסות כל מעשיהם הטובים. ולהראות הפך מה שבלבם מטוב יושר מחשבתם ולהורות נתן בלבם כי בזה האופן יתקיים יחוד המעשה בידיהם בשלם שבפנים. על זה נאמר אל תהי צדיק הרבה. וישיגוהו מקרי הרע הנזכרים בסוף עלית הדן לזכות. כי כל הנשמע לעצת היצר המזדכה ומצטדק בכל מעשיו שם אור לחושך. הולך אחריו פתאום כשור אל טבח נמשך. והוא כנחש ישך:

ואשר נפתה לבו בשקר. להפוך יום ללילה (אלטונא תקח: ו)צלמות ולא סדרים אור בוקר. הוא אשר יצדיק נפשו מאלהים הבוחן לב כליות חוקר. כי יבחר לו אלהים חדשים מקרוב באו ככת החושבים עולם הפקר. המליכו עליהם הממון השירו הכבוד התמכרו לעשות הרע ויאמרו אך טוב הוא נמכרו לעקר ובנו לו במות בעל כחשו לאל ממעל ויעבדו את אלהיהם אשר עשו להם בבחירתם הבלתי רואה וסוקר וכמעשה הכת הארורה הצודדות נפשות נקיים להאמין בצב"י מודח פגר מובס שבתא"י הצ"ר פר"א אדם זורו רשעים מרחם משכל הנוחר והמעקר. אשר כשף הסית והדיח את ישראל לפרוק מעל צוארם עול תורה ומצות בוטה כחרב דוקר. ולטפל בנבלה מוסרחת אשר היה לחרפות לדראון עולם ירד לבאר שחת והניח אחריו קללה שורש פורה ראש צרעת פורחת בפרוח רשעים כמו עשב להשמדם וכבני שת לקרקר. יסדו לו תפלות ותחנות ויחדו אליו כל מעשיהם (כאשר עתה מקרוב ראיתי בעיני חברו לו ספר מיוחד לשמו נקרא **חמדת הימים** מלא תועבות ונאצות העמידו צלם הטמא בהיכל קודש והלבישו הבקשות ושמות הקודש בשם התועב הלזה שם רשעים ירקב. אוי לנו מה עלתה בימינו. כי אין איש שם על לב לעקור ע"ז זו ולשרש אחריה. הש"י יקנא לשמו. ויחמול על עמו ההולך בתומו. וישרש החטאים האלה מארץ חיים סלה. ואת רוח הטומאה יעביר מן הארץ) ועליו מוסרים נפשותם אף עיניהם לנקר. אלה הם החולים המסוכנים רובן גוססים. על חיי עצמן אינם חסים. הרחמן יצילנו מכתותם וייחד לבבינו ומעשינו אליו באמת בלב שלם ונזכה לחזות בנועם ה' בהיכלו לבקר. כן יהי רצון אמן:

לא

עליית יצר טוב ז"ל ספר מעלות המדות. בני בואו ואלמדכם מעלת יצ"ט. דעו בני כי מעלת יצ"ט מן המעלות העליונות. מפני שיצר טוב נברא מן העליונים. ממקור טהרה וקדושה וממקור דעה והשכל. והולך אחר טבע הנשמה שנבראת מן העליונים כענין שנאמר. ויפח באפיו נשמת רוח חיים. משא"כ בשאר הבריות. ששאר הבריות גופן ונשמתן נבראו ממקום אחד. כענין שנא' מי יודע רוח בני האדם העולה היא למעלה. ורוח הבהמה היורדת היא למטה לארץ. שחוזרת כל אחת ואחת למקומה. לפיכך בבהמה חיה ועוף. שאין בהם אלא יצירה אחת הגוף והנפש ביחד ממקום אחד. לכך כתוב ויצר ה' אלהים מן האדמה את כל חית השדה. ויצר ביו"ד אחד. ובאדם כתב וייצר ה' אלהים את האדם וגו' וייצר בשני יודי"ן. לפי שיש בו שתי יצירות. גופו מן התחתונים. ונשמה מן העליונים. וכיון שיצ"ט נברא עם הנשמה מן העליונים. צריך לו לאדם להמליך עליו יצ"ט ולהתבונן בו. ולהתחכם בין טוב לרע. ולירא מיוצרו. ולעשות רצון קונו. ולנהוג בעצמו טהרה וקדושה. כדרך שהמלאכים עושין וכל זמן שמתגבר על האדם יצרו הטוב. נותן עיניו למטה להסתכל במקום שהגוף נברא ממנו. והוא עתיד לחזור שם בסופו. כענין שנאמר כי עפר אתה ואל עפר תשוב. ונותן לבו למעלה מקום שנברא רוחו ממנו להכיר מעלת הבורא שבראו מאין. ומבין ויודע שהקב"ה רואה מעשיו וגלוי לפניו כל סתום לבו ומחשבותיו. וכל מעשיו נכתבין בספר ועתיד ליתן דין וחשבון לפניו. ואפילו על שיחה קלה. שיוצאה מפיו. ורואה לבוראו נגדו תמיד. ומתייראמ ממנו וחרד מאימתו. כענין שנא' שויתי ה' לנגדי תמיד. ומונע עצמו מכל העבירות. ומתגבר בעצמו והולך עד שמחזיר נשמתו טהורה לבעליה. כמו שנתנה בגוף. ומתוך כך הוא מביאו לחיי העוה"ב:

אשריהם הצדיקים שמתגברים על יצרם. ומגביהים עצמן על פשעיהם כענין שנאמר אשרי נשוי פשע כסוי חטאה ואחז"ל אשרי לאדם שהוא גבוה על פשעיו. ואין פשעו גבוה עליו. בני הגבירו עליכם יצר טוב. ותשליטוהו עליכם. ותשאלו תמיד מאת האל שיפתח לכם עיני לבבכם ושכלכם לבחור דרך הטובה. ויפתח לכם דלתי דרכיו. וילמד אתכם דרך ידיעתו ועבודתו כענין שנאמר אני ה' מלמדך להועיל וגו'. וממעלות יצ"ט למאוס האדם בחיי ההבל העוה"ז. ולמעט בהנאות גופניות. ומגביר על טבעו דברים המביאין אותו לחיי העוה"ב. ומדבק בהן. מפני שא"א לשני מלכים שישתמשו בכתר אחד. כי אם האדם אדוק בהנאות הגופניות והבלי העוה"ז. א"א לו להדבק באהבת עוה"ב. כמו שאמר אחד מן החסידים. כאשר לא יתחברו בכלי אחד המים והאש. כן לא יתחברו בלב המאמין אהבת העוה"ז ואהבת העוה"ב. ואמר אחד העוה"ז והעה"ב שהם צרות.

כשתרצה אחת מהן תקציף השנית. לכן בני תפקחו את נפשכם בעודכם בעולמכם. ואל תבחרו במעדנים יתרים והנאות יתירות. כ"א לקבל מהם די ספקם במאכל ומשתה וכסות. כדי שתוכלו לחיות בהן. כדי שתקיימו עצמכם רק שתוכלו לעבוד לבוראכם בחיי ההבל הזה. ומזריזות יצר טוב כשאדם פוקד כל מעשיו ועניניו כולם. לתקן המעוות ולמלאות החסרון וליישר מפעלותיו בדרכי האל. כדי שילווהו בעולמו אשר הוא הולך באחריתו ומתוך כך יזכה לחזות בנועם בוראו. וכך אמרו חכמים ז"ל העולם הזה דומה לפרוזדור כו' כדי שתכנס לטרקלין:

בני הגבירו עליכם יצר טוב שאם אתם עושים כן. הקב"ה יסייע אתכם במעשה עבודתו. שכך אמרו חכמים ז"ל בא ליטהר מסייעין אותו. ועוד אמרו לעולם ירגיז אדם יצר טוב על יצר רע. שנא' רגזו ואל תחטאו. אם נצחו מוטב. ואם לאו. יעסוק בתורה ובקריאת שמע ובתפלה. אמרו בלבבכם בתורה. ובק"ש. דכתיב והיו הדברים האלה וגו'. ובתפלה כתיב. בכל לבבכם ואמרו חז"ל. איזה היא עבודה שהיא בלב. הוי אומר זו תפלה. אם נצחו מוטב. ואם לאו. יזכור לו יום המיתה. על משכבכם ודומו סלה. כלו' שיהא דומם ומחשב על המיתה:

ואחז"ל באגדה. מאי דכתיב על כן יאמרו המושלים בואו חשבון. המושלים אלו ב"א המושלין על יצרן. בואו חשבון. בואו ונחשב חשבונו של עולם הפסד מצוה כנגד שכרה. ושכר עבירה כנגד הפסדה. תבנה [אלטונא תקח: ו]תכונן. אם אתה עושה כן. תבנה בעולם הזה. ותכונן לעולם הבא. עיר סיחון אבל אם משים אדם עצמו ללכת אחר יצרו כעיר הזה שהולך אחר סיחה נאה. מה כתיב בתריה. כי אש יצאה מחשבון. תצא אש מן המחשבין ותאכל את שאינן מחשבין. להבה מקרית סיחון. להבה מקרית הצדיקים ותאכל את הרשעים שנקראו סיחון. אכלה (עיר) [אלטונא תקח: ער] מואב. זה המהלך אחר יצרו כעיר הזה המהלך אחר סיחה נאה. בעלי במות ארנון. אלו גסי הרוח. ונירם. אמר הרשע אין רם. אבד חשבון. אבד חשבונו של עולם. עד דיבון. המתן עד שיבא יום דין. ונשים עד נופח. עד שתבוא אשה של גיהנם. שאינה צריכה ניפוח. כמו שנאמר תאכלהו אש לא נופח. אשר עד מידבא. עד שתדאיב נשמתו. ואמרי לה עד דעביד מאי דבעי:

בני אם תרצו להגביר עליכם יצר טוב. תחשבו תמיד מה אתם. מאין תבואו. וקרבתכם ליום המות. ומעמד הדין והחשבון. שכך אחז"ל הסתכל בג' דברים ואין אתה בא לידי עבירה. דע מאין באת. ולאן אתה הולך וגו'. מאין באת. מטפה סרוחה. ולאן אתה הולך. למקום עפר רמה וגו'. ושלשתם הוציאו חחכמים ממלת בוראך. שנאמר וזכור את בוראך

בימי בחורותיך. ואמרו בארך. בורך. בוראך. דע מאין באת בארך. כלומר מן הבאר שנבעת. והוא השכבת זרע שממנו נוצרת. ולאן אתה הולך. בורך. והוא הקבר שהוא (הבאר) [אלטונא תקח: הבור] שלך. ולפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון. בוראך. כלומר לפני בוראך אתה עתיד ליתן וכו'. לכן בני תמליכו יצרכם הטוב עליכם ותגבירו אותו על כל טבעיכם הרעים. ואז תצליחו בכל דרכיכם. ותנחלו חיי העולם הזה ותזכו ותירשו שני ימות המשיח. ולחיי העולם הבא. ואלהינו ימליך עלינו יצר טוב ברחמיו הרבים אמן:

וז"ל אחד קדוש מדבר הריס"ל החכמים חלקו תשוקת האדם בשהיא נמצאת מג' ענינים טוב. ומועיל וערב. ענין ערב. הוא גוף המתאוה לדברים ערבים ומתוקים. כגון חשק האכילות והבעילות. וכל התאות. אף שבריבוים מזיקים לגוף מ"מ חמדת וחשקת הגוף העכור אליהם. מועיל נקרא. מי שמתחכם יותר. ומניח הערב. מאחר שהוא רע לו לבריאות. ואוחז המועיל מה שמועיל לגופו. וזה הוא יותר במעלה. מ"מ אינו דבר נצחי. כי לבסוף כבוא זמן חליפתו. איננו כי לקח אותו אלהים. הדרך הג'. הוא תשוקת וחשקת הצדיקים הגמורים דהיינו לידבק בתורה ומצות כל ימי חייו. ולעשות הטוב בעיני ה'. זה נקרא טוב. נמצא יצר הרע הוא הקצה האחרון. אשר נמשל כבהמה. והולך אחר הערב. והרע מכלה את עצמו. ויצר טוב הוא הקצה העליון. המתדבק בטוב. וחלק המועיל הוא בינוני. אם אדם הולך אחר המועיל. כדי שיהיה בריא. ויחיה חיי הבל זמן ארוך. זה נוטה ליצה"ר. ואם הוליך אחר המועיל כדי שיהיה בריא. ויוכל לעבוד עבודת הקודש. זה נוטה ליצ"ט. ובזה יבחר האדם. עוד אני אומר. כי זה השם של יצר טוב. יתפרש בג' ענייינים ובכל ענין יתגלה אשרי האיש אשר ילך ויעמוד וישב בצלו. הנה הקב"ה נתן התורה והמצות היום לעשותם בעה"ז. ולמחר לקבל שכרם בעוה"ב הרי ג' דברים. הא' המצווה הקב"ה. ואח"כ המצווים. יש בהם ב' דברים דהיינו העשיה. היום לעשותם. וקבל שכרם. דהיינו למחר לקבל שכרם. הנצחי. ומצד שלשתן נקרא יצר טוב מצד היום לעשותם. נקרא יצר טוב. ואז טוב פרושו מלשון הארה. ע"ד בהיטיבו את הנרות וכתיב וירא אלהים את האור כי טוב. וכתיב במרע"ה. ותרא אותו כי טוב ופי' רז"ל שנתמלא הבית אורה. ויהיה ע"ד הפסוק החכם עיניו בראשו והכסיל בחושך הולך. כי בוודאי המורד בצווי השי"י. הולך חשכים. והוא כסיל ובער. ואין שגעון גדול מזה למרוד במלך מ"ה הקב"ה רבון כל העולמות. דאיהו רב ושליט. כי מי שהוא משכיל. שש ושמח לעשות רצון קונו. אף שאינו מקבל שכר. כמו שפרש"י פ' נצבים העדותי בכם את השמים וגו'. הסתכלו בשמים אם שנו מדתם כו' ומה אלו שאין מקבלים שכר כו' אבל החכם עיניו בראשו. ורואה ומסתכל. וירא את האור כי טוב. זה החכם עיניו בראשו.

והכסיל בחשך הולך. כי כסיל לא יבין. וכמו שארז"ל כי תשטה. אין אדם חוטא. אלא אם כן נכנס בו רוח שטות. ואני נותן סימן. כל חוטא שוטה. על כן יעורר אדם שכלו. ויהלך את חכמים ויחכם:

נקרא גם כן יצר טוב. בבחינת השכר. למחר לקבל שכרם. והוא עולם שכולו טוב. ועל זה הטוב. היה ראשית המחשבה על סוף המעשה. ר"ל בראשית הבריאה. תמצא תמיד. וירא אלהים והנה טוב. כי הכונה על התכלית. סוף המעשה. דהיינו עולם שלאחר המעשה. שהוא עולם הבא. עולם שכולו טוב. ומאחר שזה הוא התכלית. וראשית המחשבה היה על זה. והקדמת עוה"ז. אינו אלא כטבע הקדמת הקליפה לפרי. ומשם נתגדל הפרי. כן במעשים טובים של עוה"ז נתגדל פרי צדיק עץ חיים נצחיים. בעולם שכולו טוב. מי הוא זה המשוגע שלא יאחז בהתכלית האמיתי. ושהוא היה ראשית המחשבה:

ודע כי ענין יצר טוב ויצר הרע. הוא כדמות יעקב ועשו. שלפי [אלטונא תקח: הנגלה. עשו הוא הבכור. מאחר שיצא ראשון. אבל באמת יעקב הוא הבכור. הטפה ראשונה. כמו שפ"רשי פ' תולדות. ועשו שיצא ראשונה הוא הקליפה הקודם לפרי. שהוא יעקב] כן באמת הנשמה קדמה לגוף כי הנשמות נבראו כבר בבריאת עולם. וגם קודם שנולד משביעין אותו שילך בדרך הטוב. כמ"ש רז"ל על פסוק תשבע כל לשון. וגם תינוק בזמן שהוא במעי אמו. שנר דולק על ראשו. וצופה ומביט מסוף העולם ועד סופו. כדאיתא בפי המפלת הנר משל אור הבהיר שהנפש מתלבשת בו ונכללת ממנו. אשר מתוכו צופה ומביט והיא ההשגה והידיעה ביחוד האל. שהוא מסוף העולם ועד סופו. ראשית המחשבה וסופה. ומזה עומד על סתרי תורה. וטעמים המופלאים. וכמ"ש שם ומלמדין אותו כל התורה כלה. שנאמר ויורני ויאמר לי וגו'. ואומר בסוד אלוה עלי אהלי. ובגיחו מרחם. משכחין ממנו כל מה שראה וידע והשיג. והוא אמרם שם. וכיון שיצא לאויר העולם בא מלאך וסטרו על פיו. ומשכח ממנו כל התורה. וטעם הדבר כדי שלא יהיה מוכרח במעשיו ויהיה לו הבחירה. ויבחר בטוב. ואז בצאתו להגילוי מקדים יצה"ר ליצ"ט כדרך הקליפה הקודמת לפרי. ואדם עיר פרא יולד. ויצר לב האדם רע מנעוריו עד אחר זמן. בהגיעו לגדלות. פועל בו היצר טוב. והנה לפי מראית עין. נראה כי היצה"ר יותר זקן מיצ"ט ולו משפט הבכורה. אבל באמת הוא להפך. ובזה יובן הפסוק. עיר קטנה ואנשים בה מעט. ובא אליה מלך גדול וגו'. ומצא בה איש מסכן וגו'. ופירשו רז"ל זה על היצה"ר וכמו שהביא רש"י שם בקהלת ט' בפירושו עיר קטנה זה הגוף. מלך גדול הוא היצה"ר. שהרבה שומעים אליו. ואיש מסכן. הוא חכמת המסכן היצ"ט כי

בני עליה המה מועטים בו. ויש להקשות ע"ז לפי סברת העולם. שהיצה"ר קודם באדם מהיצ"ט. איך אמר שהמלך גדול שהוא היצה"ר. מצא בעיר זה המסכן שהוא היצ"ט. אדרבה איפכא הוא. היצ"ט הוא האחרון. והוא מוצא בעיר את המלך הגדול. והנה צריך לדחוק ולפרש. ומצא בה איש מסכן שמצא קאי על האיש המסכן. שהאיש המסכן מצא בעיר המלך הגדול ודוחק. אבל לפי מ"ש ניחא שבמציאות האמיתי. מציאות היצ"ט קודם. ולו משפט הבכורה. כי הוא ראשית המחשבה. לסוף המעשה. וזה שסיים הפסוק ואדם לא זכר את האיש המסכן ההוא. הרצון כי שהמע"ה בעצמו מתרץ מה שקשה על דבריו. שאמר ומצא בה איש מסכן. הלא עינינו רואות שהמלך גדול קדם. ע"ז השיב. באמת המסכן קדם. והא ראיה. כשהיה בבטן אמו. נר דולק כו'. רק שבא מלאך וסטר על פיו ומשכח ממנו כו' זהו ולא זכר את האיש המסכן וק"ל. ע"כ בעצם. הבכורה להיצ"ט הוא נוטל פי שנים. עה"ז ועה"ב. להדבק בו. והיצה"ר החושב עצמו לבכור הוא רשע ערום. שמקדים טענתו. וכדאיתא בזוהר פ' וישב. ז"ל ת"ח על דא אקדים עם בר נש ביומא דאיתיליד. בגין דיהימן ליה. דהא כד אתי יצה"ט. לא יכיל בר נש למהימנא ליה ודמי עליה כמטולא. כגוונא דא תנינן. מאן הוא רשע ערום. דא הוא דאקדים לאטענא מילוי לקמי דיינא. עד דאתי חבריה מאריה דדינא. כמד"א צדיק הראשון בריבו וכו'. כגוונא דא. רשע ערום. כמד"א והנחש היה ערום. והוא אקדים ושארי עמיה דבר נש. עד דלא ייתי חבריה. דאיהו יצ"ט אבאיש ליה לבר נש בהדיה לא יכיל לזקפא רישיה. כאילו אטעין על כתפיה כל מטולין דעלמא בגין דהוא רשע ערום דאקדים עמי' כו'. ע"ש ובאמת היצ"ט הוא ראשית. ולו משפט הבכורה. אליו תשמעון:

עוד בו שלישיה למה נקרא יצ"ט. על שם טוב ה' לכל. הש"י ב"ה הוא עצם הטוב. והנשמה חלק אלוה ממעל. והיצ"ט הוא אפטרופוס הנשמה. על כן נקרא טוב. על שם הטוב האמיתי ברוך הוא. ומצד זה נקרא הקב"ה לישראל (אוהב וריע) [אלטונא תקח: אוהביו ריע]. כמ"ש רעך וריע אביך אל תעזוב. וכתיב הוקר רגלך מבית רעך. ועיין בזוהר פ' בשלח. מה שפי' על הפסוק. בכל עת אוהב הרע וגו' ועל הפסוק של הוקר רגליך כתבו ז"ל. רעך וריע אביך אל תעזוב. למפלח ליה ולאתדבקא ביה. ולמעבד פקודוי. אל תעזוב ודאי. והא דאתמר הוקר רגלך מבית רעך. כלומר הוקר יצרך. דלא ירתח לקבלך ולא ישלוט בך. ולא תעביד הרהורא אחרא. מבית רעך. מאן בית רעך. דא נשמתא קדישא דאעיל בך רעך. ויהבה בגווך כו'. הנה הזוהר פי' הוקר לשון קרירות. שיקרר רתיחת היצה"ר. שלא יחמס בית רעך. הבית הוא הגוף. כמ"ש ביום שיזועו שומרי הבית. ומה שקוראו לפעמים בית. ולפעמים עיר. כמו הפסוק דלעיל. עיר קטנה וגו'. כבר ארז"ל

אדם מקדש עצמו למטה מעט. מקדשין אותו מלמעלה הרבה וכן מטמא עצמו למטה מעט מטמאין אותו מלמעלה הרבה. נמצא מה שלמטה בית. הוא למעלה עיר. וק"ל:

וז"ל ר"ח ספ"ד משער היראה. בחטא אדם הראשון. ובחטא העגל. נתגשמה התורה. ובעשות אדם עתה המצוה. הגשמית. ונראה בעיניו דבר מועט. בעיני הש"י הוא הרבה מאד כי בעשות המצוה הגשמית מעורר שרשה הרוחני למעלה והנה הרוחניות למעלה. אין לו שיעור וקץ. ולכך אמר מקדש את עצמו למטה מעט. מקדשין אותו מלמעלה הרבה בלי שיעור. וכיוצא בזה פי' בח"ה ז"ל. ואל ימעט בעיניך שום טובה שתעשנה לשמו. אפי' במלה או ראיה. כי המעט ממך. רב אצלו. וכן ענין העבירות הדמיון העתקת השמש בארץ שיעור אמה. תעתק בגלגל מילין הרבה כו'. וכן פירש בתיקונים בענין הנקודות למטה. נראים קטנים. ולמעלה מאירים לאין תכלית. ובזה נבין למה יצטרך הש"י לתת שכר לאדם. שיהיו ממונים על כל מצוה. כמה אלף אלפים מלאכים. כמבואר בהיכלות הקדושה. הטעם הוא. כי יתנוצץ אור העליון מרוחניות אותה המצוה. ע"י כל אותם הכלים הקטנים. וא"ת די שיהיה מלאך אחד. נשיב כי א"א לאור העליון שיתנוצץ במלאך אחד. שנמצא המלאך גדול ברוחניות כמו המצוה במקומה. והיא היא המצוה. ואין זו הכונה אלא שיתנוצץ האור בכלים שתהנה בהם הנשמה. ומ"מ יש מלאך א' שבו עיקר אור המצוה. ותחתיו כמה מלאכים אלפים שמקבלים נצוצות האור. ומזה נבוא להבין ענין טומאה כו'. למטה הוא כזית חלב למשל. ולמעלה טומאה בלי שיעור כו'. ע"ש. והנה הגוף הוא בית רעך. בית של הקב"ה ע"י הנשמה וזהו ראשית המחשבה וסוף המעשה. וזהו ענין כי ה' אלהיך מתהלך בקרב מחניך וגו'. והיה מחניך קדוש:

ובזוהר אחרי מות ר"ש פתח. כי ה' אלהיך מתהלך בקרב מחנך להצילך וגו'. כי ה' אלהיך דא שכינתא דאשתכח בהו בישראל וכו'. עד ותאנא מאתן ותמניא וארבעין שייפין בגופא. וכולהו אסתאבן. כד איהו אסתאב כלומר דבעי לאסתאבא וע"ד והיה מחניך קדוש מאן מחניך אילן שייפי גופא כו'. ולא יראה בך ערות דבר. ושב מאחריך כו'. ע"ש אמר ולא יראה בך וגו'. לא יתראה בגופך הפגם והערוה שפגמת בדבר. אלא והיה מחניך קדוש שיהיו כל רמ"ח איברים. קדוש. פירש בראשית חכמה. כולם מיוחדים כאחד. עד שנוכל לומר בהם שכולם אבר אחד קדוש. והענין כי בהיות האדם פוגם אפילו באבר אחד. נחשב כאלו פגם בכל הקומה כולה. כי כל האיברים מתייחדים באחד ולכך אפילו שלא חטא אלא באבר אחד מטמאין אותו כל רמ"ח אבריו. וזה"ש הרשב"י ע"ה. רמ"ח שייפין בגופא וכולהו אסתאבן. ובזה נבין אדם מטמא עצמו מעט. מטמאין אותו הרבה. כי אעפ"י שלא חטא אלא באבר אחד. מטמאין אותו הרבה. כל רמ"ח אבריו. וכן לענין

קדושה. והיה מחניך קדוש. מקדש עצמו מעט מקדשין אותו הרבה. כי אפי' שלא קדש אלא אבר אחד. כל רמ"ח אברים שהם מחניך. לשון רבים. מתקדשים בקדושה עליונה קדוש בלשון יחיד כדפירש. וכמו שארז"ל. העושה מצוה כמאמרה. זוכה לחיי עה"ב עכ"ל. הכוונה ע"ד הבא לטהר מסייעין לו. ומצוה גוררת מצוה. ואז יתקדש כל שיעור קומה. וההפך בהפך בר מינן. כמ"ש וכי תשגו ולא תעשו כל המצות. הרי בעשות עבירה אחת. כעובר על כל מצות והובא זה הענין למעלה מהזוהר. עוד יש בזה הענין סוד כבר נתבאר בהקדמה **תולדות אדם** כי שורש רמ"ח מ"ע ורוחניותם. הוא סוד אדם העליון וברמ"ח מ"ע נכללים שס"ה גידים. העשיים כוללים לא תעשים. והנה מצד שרשם. שבאדם העליון שיעור קומה. לא שייך ח"ו מספר ומנין רק דרך עלה ועלול. כמבואר בארוכה בסוד מספר עשרה באצילות שהם אחדות במוחלט. והמספר אינו אלא בדרך השתלשלות בעלה ועלול. אבל הכל אחדות אחד וזה כלול מזה וזה כלול מזה. וזהו הענין שבכל מצוה. כלולות כל המצות. וכן הוא ברעיא מהימנא:

וז"ל מאן דקיים פקודא חד כדקא יאות. כאילו מקיים רמ"ח פקודין דעשה. דלית פקודא דלאו איהי כלילא מכל רמ"ח. נמצא שבכל מצוה כלולין כלן ובכל אבר ואבר כלולים כלם. ומה שיש בזה. יש בזה. ומה שבזה. יש בזה. ומפני כן העושה מצוה אחת כתקונה. עשה מלאך אחד. שלם בכל רמ"ח איבריו הרוחניים. שממליץ בעדו. כי כל מצוה כלולה מרמ"ח וזהו דתנן העושה מצוה אחת קונה לו פרקליט אחד. וארז"ל בפרק קמא דסוטה אר"ש בר נחמני אמר ר' יונתן. כל העושה מצוה אחת בעוה"ז מקדמתו והולכת לפניו לעה"ב. שנאמר והלך לפניך צדקך. הכונה הוא המלאך הנעשה מזו המצוה. והוא פרקליי ולכאורה קשה. דהא בכל מלאך רמ"ח איברים רוחניים. המתנוצצים מדוגמת רוחניות רמ"ח איברים שבאדם עליון. ואיך נעשה מלאך מרמ"ח אברים ממצוה א' אלא הוא כדפי' שכל מצוה כלולה מכל רמ"ח וק"ל (אמרו בזוהר כי מצוה היא יד"וד. דהיינו מ"ץ בא"ת ב"ש י"ה. וכמו ששם ידו"ד כולל תרי"ג בסוד שמי עם י"ה שס"ה. ו"ה עם זכרי רמ"ח והכל מיוחד וכלול (אלטונא תקח: מיוחד וכלול) זה מזה. כן כל מצוה. כוללת כל המצות. ואל יטעה הטועה. א"כ די בקיום מצוה אחת. ולמה מחויב לקיים כולם. דע כי הענין הוא כלל ופרט ובעשות מצוה אחת אף שכולם נכללים בה. מ"מ אינו אלא בכלל. אבל לא בפרט. רק מועיל לו אם נאנס. או איזה סבה שלא יוכל לקיים האחרות והוא חישב לקיימם. (או) [אז] מתנוצץ זה הכלל ומתפשט) נחזור לענין. זהו והיה מחניך קדוש. ורמ"ח אבריו של אדם. ושס"ה גידיו. שהם לבוש אל נפש רוח ונשמה שלו. שבם תרי"ג אורות רוחניות העשויים בצלם ודמות תרי"ג רוחניים. בסוד שיעור קומה דאדם

העליון. כמבואר בארוכה בהקדמת תולדות אד"ם. נמצא מחניך הוא בית רעך. ואמר הוקר משם רתיחת היצה"ר. שלא יטמא המחנ' שהוא בית ה' ומרומז היצה"ר ברגליך כי רגליו יורדות מות. וגם יש רמז ליצה"ר ורתיחתו. ע"ד השכל ברגלים. כהא דתנן בפ"ק דיומא. בקש להתנמנם כו'. אומרים לו אישי כ"ג עמוד והפג אחת על הרצפה. כי חמימות הרגלים מעוררים השינה. וקרירות מבטלה. וכן הוא בכל התאות. וע"ז אומרים דרך הלצה שעל כן רות גלתה מרגלותיו של בועז. שיתקררו. כדי שלא ישמע לקול היצה"ר. שהיה מפתהו לבוא עליה. אתה בחור והיא פנויה כו'. וזהו הוקר רגלך מבית רעך. לבטל החמדה והתאוה. ודרך רמז לא תחמוד בית רעך:

הרי שמצד היצ"ט. הוא ריע להקב"ה. וע"כ נקרא יצר טוב. על שם הקב"ה. שהוא טוב האמיתי. ואין רע יורד מלמעלה. ובזה הדבר יהיה מרומז רמז גדול. ותדע מה כוונתי בהזכירי יצ"ט. ושהוא נקרא על שם הקב"ה. ומהקב"ה אין רע יורד רק טוב. והרע שהוא רע לכאורה. הוא לתכלית הטוב. והענין כאשר האריך הזוהר בפ' תרומה. והובא בפרדס פ"ג משער היכלי (התרומות) [אלטונא תקח: התמורות] ששואל הלא כל מה שברא הקב"ה בעולמו. לא בראו אלא לכבודו. איך ברא היצה"ר שהוא עבד מורד באדונו. והאריך מאד. וכלל העולה מדבריו אדרבה הכונה ביצה"ר היא לטובה כפולה. דהיינו שיסית את האדם כדי שיתאוה תאוה. והאדם לא יציית לו. ויאמר דברי הרב ודברי התלמיד דברי מי שומעין. ואז יהיה שכרו כפול ומכופל. כי לפום צערא אגרא. וזהו שארז"ל. והנה טוב זה יצ"ט. מאד זה יצה"ר. הרי כל יצר לב האדם. הוא לטוב. ואף היצר שהוא לרע. זה הרע הוא לתכלית הטוב וטובה מאד (עיין בחצר הבית הקדוש שכוונתי לזה מדעתי בעז"ה יע"ש באורך) וזהו הענין שהשני יצרים הם בלב כדאיתא בתקונים. שיש בלב ב' בתים א' משכן להיצ"ט והב' משכן ליצה"ר. והאריך שם. ואמר לב חכם לימינו. ושם יצה"ט. ולב כסיל לשמאלו ושם יצה"ר וזהו דתנן בכל לבבך בשני יצריך. והנה האדם השומע ליצה"ר לפי כוונתו הנגלה. אז הוא לשמאל הולך בסטרא דשמאלא. ונתקיים למשמאלים סמא דמותא. אמנם כשהולך אחר הנסתר של יצה"ר. שהוא טוב מאד. דהיינו כדי שיתאוה ויהיה גבור ויתגבר. ואז שכרו מרובה. אז מקיים שויתי ה' לנגדי תמיד. כי מה' לא יצא רק טוב. ואז השמאל נגד ימינו של הקב"ה והוא טוב מאד. ונמצא הכל יצר טוב. ואדרבה תוכיות הרע. הוא טוב ביותר. על כן ישים אדם אל לבו. אם יבא לו איזה תאוה לעבירה או למדה רעה. או לבטול מצוה יאמר איך אהיה ציית לזה לעשות כן. הלא עצמיות תוכיות כוונתו היא להפך. וזהו פירוש הוידוי. סרנו ממצותיך וממשפטיך הטובים. ולא שוה לנו. ואתה צדיק על כל הבא עלינו כי

אמת עשית ואנחנו הרשענו. אמר סרנו ממצותיך וממשפטיך הטובים הוא ע"ד שארז"ל. צדיקים יצ"ט שופטן. ורשעים יצה"ר שופטן. וע"ז אנו מתודים סרנו ממצותיך בתורה. וגם לא שמענו לקול השופט הטוב שהוא יצ"ט השופט של צדיקים. שהיה מעורר אותנו. רק הלכנו אחר שופט הרע שהוא יצה"ר. השופט לרשעים. ואמר ולא שוה לנו. כלומר לא זו שלא שמענו בתדירה. ושמנו עלינו השופט הטוב. אלא אף שלא שוה לנו כלומר שלא אחזנו אפילו שוה בשוה. לילך אמר היצ"ט כמו אחר היצה"ר. וכהא דאיתא בפתיחתא דאיכה רבתי. על ולא תהא כהנת כפונדקית כו' ע"ש (ובגמרא פא"צ עה"פ ויעזבו את ה' ולא עבדוהו) אמר אח"כ מאחר שיצ"הר רע כל כך. נמצא כביכול הקב"ה גרם להמציא מזיק חוטא ומחטיא. ע"ז אנו מתודים. ואתה צדיק על כל הבא עלינו. כי כוונת הקב"ה בכל היצרים הבאים עלינו לטובה. וכדפרישית. ואמר על כל הבא ע"ד לשון רז"ל. הבא לטהר מסייעין לו. הבא לטמא כו'. אמר בכל הבא עלינו. אתה צדיק כי אמת עשית. ענין אמת פיי נצחיות. כי הנצחיות הוא דבר אמתי. כלומר כוונת שניהם. בעבור שיזכה האדם להנצחיות. גם אמת רומז על האחדות. כמ"ש הפייטן. אמת חותמו. להודיע כי הוא אחד. הפירוש אם תשאל על אי זה דבר מה הוא. למשל תשאל כלי זה מה הוא. אם תרצה לומר אמת. אזי אינו אלא דבר אחד שתאמר כלי זה הוא קנקן. או כוס. או קערה. אבל אם תרצה לומר שקר. אז תוכל לומר עליו שקרים רבבי רבבות. נמצא האמת והאחדות הוא ענין אחד. ע"כ חותמו של הקב"ה אמת. כי הוא האמיתי יתב' אחד יחיד ומיוחד. וזה"ש כי אמת עשית. כלומר טעם בריאת שני יצרים הכל לטעם אחד. כי טעם הנסתר של יצה"ר. הוא ג"כ לתכלית טוב האמיתי רק אנחנו הרשענו. מצדנו מרוע בחירתנו. שהלכנו אחר היצ"ר לפי הנגלה שלו. דבר זה ישים אדם אל לבו. ויחשוב הלא יצה"ט גם הנגלה שלו מודיע חבתו. וכן הוא האמת של טעם היצ"ר. ואדרבה טוב מאד. א"כ ח"ו אם אני חוטא. כמאן ס"ל. לא כמר ולא כמר. ומרה תהיה לו באחרונה ראש ולענה. ונראה לפרש שזהו פירוש הוידוי על חטא שחטאנו לפניך ביצה"ר. וקשה וכי כל העבירות שחשב. אינם באים מצד היצה"ר. אלא ה"פ קאי על כלל עבירות שאנחנו חוטאים ביצה"ר כלומר במה שאנו מתנצלים ששאור שבעיסה מעכב. הוא היצה"ר ע"ז אנו מתודים. שאין בהתנצלותנו כלום שבפנימיות טעם היצר הרע. הוא אדרבה להפך: **גם** באמרי יצר טוב יש בזה התעוררות שיהיי יצר של אדם טוב תמיד. אף שלא בשעת מעשה. דבשעת מעשה. פשיטא כשתבוא עבירה לידו. שידחנה חיש מהר. וכשתבא מצוה לידו. תכף יעשנה בזריזות. אלא אף בעת שהוא בטל מזה. יחשוב בלבו ויתאוה לדבר טוב. וימאוס ברע. רצוני לומר שיהרהר אחר רדיפת מצוה. ואל יהרהר בעבירה.

ותמיד יהיה יצרו כלומר תאוותו לטוב ואף בדבר שאין ביכלתו לעשות. יחשוב בלבו. אם היה ביכלתי לעשות. הייתי עושה כך והקב"ה מצרף מחשבה זו למעשה כי הוא בוחן לבות. ואם גלוי וידוע לפניו יתברך. שאם היה ביכלתו היה עושה כן אף עכשיו שאין עושה. מכח שאין ביכלתו. והוא מצטער ע"ז. מעלה עליו כאלו עשאו ועל ענין זה פירש בכלי חמדה הפסוק מאת כל איש אשר ידבנו לבו תקחו את תרומתי. הנה הצורך שהיה להמשכן. היה רב מאד בפרט הזהב טהור. ולא היה מספיק כל מה שהתנדבו. כי לא היה נמצא בידם כל כך זהב טהור. רק שהקב"ה שלח ברכתו. ומהמעט נעשה הרבה ומאיזה התעוררות באה זו הברכה. אמר מאת כל איש אשר ידבנו לבו כלומ' לפעמים היה איש נותן מעט. מפני שלא היה ביכלתו ביותר. והיה מצד נדבת לבו נותן ביותר. אם היה לו. והקב"ה בוחן לבות. נתן ברכתו בנדבת האיש הזה שמהמעט נעשה רב וזהו מאת כל איש אשר ידבנו לבו תקחו את תרומתי. וקשה תרומתו הוה ליה למימר. אלא באמת הוא תרומת ה' כי מברכתו יתברך באה הברכה. אבל ההתעוררות היתה מנדבת האיש הזה. זהו **יצר טוב**:

אבל ברשעים להפך חושבי רע. אילו היה ביכלתי להנקם מזה הייתי עושה כך וכך. או אילו היה לי ממון. הייתי הולך אחר תאוה זו וזו ואפשר שזהו פרושו של על חטא שחטאנו לפניך ביצר הרע. והקשתי פשיטא כל העבירות הם מצד היצר הרע. די"ל דכל העבירות הם בשעת מעשה. כשבא עבירה לידו. אבל זה מיירי בתכונת רעה שחושב מחשבות און. בדבר שאין ביכלתו לבוא לידי עבירה זו רק חושב אילו היה כך הייתי עושה כך כמו שאמר אבשלום מי יתנני שופט בארץ וגו' והצדקתיו וגו'. ופשוטו של על חטא שח"ל ביצה"ר. פירוש שלא יביא את עצמו לידי יצר הרע. וכהא דארז"ל המקשה עצמו לדעת יהא בנידוי ופריך ולימא אסור. ומשני דמשום דמגרי ביה יצה"ר. וזהו על חטא שחטאנו לפניך ביצר הרע. שהבאנו את עצמנו לגירוי יצה"ר (אף בהאי מילתא ת"ל בר מזלא אנא. ואמינא לה מדעתאי. כמ"ש בס"ד בפיי התפלה בשער העליון יע"ש באר היטב. בטוב טעם) ובענין זה רומז הפסוק אל תתן את פיך לחטיא וגו' ופי' האלהי הקורדויראי אפיי דבור מותר שיגרום לבוא ממנו גירוי היצה"ר. אסור. דאילו דבור אסור. מה זה לחטיא. הלא זה בעצמו הוא החטא. אלא ר"ל דבור המביא לידי חטא:

עוד יש לפרש על חטא שחטאנו לפניך ביצה"ר. ע"ד הא דתנן בכל לבבך בשני יצריך. שיעבוד את השי"ת ביצ"ט וביצה"ר. ומה ענין האהבה עם יצה"ר ע"ז יש הרבה פירושים ולכל הפירושים ניחא. שמתודה עליהם שחטאנו שלא אהבנו את ה' גם ביצה"ר. וכל

הדברים שזכרתי. שומר נפשו ירחק מיצה"ר ותולדותיו ויבא טוב ויקבל טוב מהטוב הוא היצר טוב המוליכו בדרך טוב. ואז יזכה לעולם שכולו טוב:

אולם בחינת הרע שביצר טוב. הוא העושה טוב להנאת עצמו בלבד. ולאהבת המועיל. לא כדי להשלים רצון בוראו. המצוה על עשיית הטוב. כי על זו אמרו העושה שלא לשמה. מוטב לו שלא נברא. ואמרו גדולה עבירה לשמה ממצוה שלא לשמה:

עוד יש בחינה רעה ביצ"ט. כמש"ה אל תהי צדיק הרבה כענין שאול שחמל על אגג ועל מיטב הצאן ויצאה בת קול וא"ל כו'. וכיוצא בו מ"ש יש חסיד שוטה כו'. כלל הדברים כל הענינים מעורבים רע בטוב. וטוב ברע. וכמ"ש בס"י וזה כל האדם לברר הטוב הגמור ולהפרישו מתוך הפסולת המתערב עמו. ואין הפרש רק

בין רב למעט. כי לפעמים פסולת מרובה על האוכל. ופעמים אוכל מרובה. ולזה צריך להיות ערום ביראה ולהתחכם בעשות הטוב על אמתתו. נקי ומזוקק מכל סיג. ומלובן מכל כתם. וטהור מכל שמץ דופי. האל הטוב ילמדנו להועיל להיטיב. להטות לבבנו אליו. לבחור בטוב המוחלט. כי"ר אמן:

לב

עליית היראה ז"ל ספר מעלו' המדות. **בני** בואו ואלמדכם מעלת יראת שמים. דעו בני כי יראת שמים מעלה גבוהה ומעלה האדם אל כל שאר מעלות המדו' החשובו' ומפני חשיבותה נתנה הקב"ה ברשות האדם והשליטו עליה. שכך אחז"ל הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים. שנאמר ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה את ה' אלהיך חביבה היא יראת שמים לפני המקום שהיא שקולה כנגד כל מצות התורה. שכל העוסק בתורה ובמצות לשם שמים. מביאין אותו לחיי העולם הבא. כענין שנאמר יראת ה' מקור חיים לסור ממוקשי מות. ואומר סוף דבר הכל נשמע את האלהים ירא ואת מצותיו שמור כי זה כל האדם. כלומר שמור ועשה את המצות ביראת שמים ואם יעשה אדם כל המצות כולן שלא לשמן ושלא ביראת שמים. לא די שאינן עולין למצוה. אלא שעולין לו לחובה. כענין שנאמר ולרשע אמר אלהים מה לך לספר חוקי ותשא בריתי עלי פיך ואתה שנאת מוסר ותשלך דברי אחריך. ואחז"ל כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו חכמתו מתקיימת ואיזו חכמה שתחלתה (יראת) [אלטונא תקח: לשם] שמים. כגון חכמתו של ר"ע. דאמר ר' עקיבא זו היתה תחלת תשמישי לפני חכמים. מצאתי הרוג אחד. ונטפלתי בו בשלשה תחומי שבת. עד שהבאתיו למקום קבורה. וכשבאתי והרציתי הדברים לפני חכמים. אמרו לי על כל פסיעה ופסיעה שפסעת. מעלין עליך

כאילו שפכת דמים. דנתי על עצמי ק"ו. ומה אם בשעת שנתכוונתי לזכות. חטאתי. לרבות מיעטתי. אילו נתכוונתי למעט על אחת כמה וכמה. וכיון שהיתה תחלת תורתו לשם שמים לפיכך זכה ועלתה לידו. הרי כבר למדנו כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו חכמתו מתקיימת. כגון ר' עקיבא שהיתה תחלת תורתו ביראת שמים. וכל שאין יראת חטאו קודמ' לחכמתו. אין חכמתו מתקיימ'. שאם אין תחלת תלמודו ביראת שמים אין תלמודו מתקיים בידו. כגון תלמודו של אלישע בן אבויה. שלא היתה תחלת תלמודו לשם שמים. אלא על שראה אביו מעלת התורה למד לבנו תורה:

אמרו עליו על אבויה. שהיה מחשובי ירושלם ובשעה שנולד לו אלישע. זימן אבויה אביו. את כל זקני ישראל שיסעדו אצלו וזימן ביניהן ר' אליעזר ור' יהושע. כיון שאכלו ושתו. מהן מרקדין ומהן מזמרין. אמר ר' אליעזר לר' יהושע. כל אלו עוסקין במלאכתן. אף אנו נעסוק במלאכתנו. ישבו ונתעסקו בתורה. וירדה האש והקיפה אותם. אמר להם אבויה באתם לשרוף את ביתי. אמרו לו לאו. אלא בדברי תורה אנו עוסקין. ועיקר נתינתה לא באש נתנה. שנא' וההר בער באש. אמר הואיל וכך היא כבודה של תורה. אף אני איני מלמד לתינוק זה אלא תורה. ועל ידי שלא היתה לשם שמים. לא עלתה בידו. ונטרד מן העולם (דבר זה צריך באור כי הלא יפלא מאדם להאמין כי מחשבת האב תפעל בנער אחר שיצא לאויר העולם. להטות לבבו אל הרע. ודאי כמו זר נחשב. אבל עומק הענין הוא. כי באמת לא פעל אבויה בבנו מאומה משקנה הויתו לעצמו בדבריו הללו. אף כי לטובה היו. ואם היתה כוונתו שלא לשם שמים. לא יאומן שתגרע ממחשבת האדם בעצמו. שכבר אמרו לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצות אפילו שלא לשמה. שמתוך שלא לשמה בא לשמה. וכ"ש שלא תזיק כונת אביו בכך. אלא הוא הדבר אשר נתבאר אצלנו במטת כסף. ובחלון צורי שעיקר תכונת הנוצר ונטית טבעו. בא לו מכוונת אבותיו בעת החבור. והכל הולך אחר המחשבה אז. הטובה היא אם רעה. לפיה תהיה תשוקת הילד הבא מטפה ההיא לטוב. או להפכו. והנה נודעה כונת אבויה ומחשבתו בעת שנזקק לאשתו. כשנתעברה מאלישע. שלא היתה טובה נקיה וזכה. כי לא עלה על לבו בעת ההיא להוליד בנים לתורה לעבודת בוראו כי לא ידע ממעלת התורה עד עתה. כי על כן לא בא בדעתו להפרישו לתורה עד עכשיו מכלל שמתחלה לא היתה כונתו רק להעמיד תולדו' לצרכו ולהנאתו לשמשו ולהשיג על ידן תועלת בעולם העובר בלבד. והיא שגרמה לאלישע שהרשע הרבה ולא הועילה לו תורתו. ומחשבת האב הגרועה בעת יצירתו נתגלתה עתה מתוך דבריו אלה. לא זולת. וזה ברור ונכון) וכן הוא אומר ראשית חכמה יראת ה'. שכל חכמה שאין יראת שמים קודמת לפניה.

אינה חכמה. ואמרו כל אדם שיש בו תורה ואין בו יראת שמים. דומה לגזבר שמסרו לו מפתחו' הפנימיו'. והחיצונו' לא מסרו לו. שאין לו דרך ליכנס בפנים:

שאלו את רבן יוחנן בן זכאי חכם וירא חטא מהו. אמר להן זה אומן וכלי אומנותו בידו. חכם ואין ירא חטא. אמר להן. הרי זה אומן. ואין כלי אומנתו בידו ואחז"ל גדולה היא היראה. ששני ספרים כתב שלמה. ולא חתם בהם אלא ביראה. שכן חתם בקהלת. סוף דבר הכל נשמע. את האלהים ירא. וחתם במשלי. שקר החן והבל היופי. אשה יראת ה' היא תתהלל. וכל מי שיש בו תורה ויראת שמים. הקב"ה והבריות מתהללין בו. כענין שנאמר ראשית חכמה יראת ה'. שכל טוב לכל עושיהם. תהלתו עומדת לעד. ולא עוד. אלא שהבריות מתהללין בו. ומכבדין אותו. כענין שנא'. קרנו תרום בכבוד:

בני בואו וראו. כמה גדולה מעלת יראת שמים. שהרי כל העולם כולו לא נברא אלא בשביל יראת שמים כענין שנא'. ידעתי כי אשר עשה האלהים. הוא יהיה לעולם. עליו אין להוסיף. וממנו אין לגרוע. והאלהים עשה שיראו מלפניו. ואחז"ל גדולה היא היראה. שהעליונים ותחתונים לא נבראו. אלא בשביל היראה. שנאמר והאלהים עשה שיראו מלפניו. ואחז"ל אין לו להקב"ה בבית גנזיו אלא אוצר יראת שמים בלבד. שנאמר ויאמר לאדם הן יראת ה' היא חכמה וסור מרע בינה. שכן בלשון יוני קורין לאחת אינא. ולא נברא האדם. אלא כדי לעבוד לבוראו ולירא מפניו. כענין שנא'. סוף דבר וגו' ואת מצותיו שמור כי זה כל האדם. ואחז"ל כל מי שיש בו יראת שמים. שקול כנגד כל העולם כולו. שנאמר כי זה כל האדם. כלומר כי זה האיש שקול כנגד כל בני אדם:

חביבה היא היראה. שהיא מביאה את האדם לעבודת המקום. ולידי קיום המצות. כענין שנאמר אחרי ה' אלהיכם תלכו. ואותו תיראו. ואת מצותיו תשמורו ובקולו תשמעו. ואותו תעבודו ובו תדבקון. ולא עוד שכל מי שהוא ירא שמים. הקב"ה משביעו לעולם הבא. מטוב הצפון בבית גנזיו. כענין שנאמר מה רב טובך אשר צפנת ליראיך. ולא עוד אלא שהבריות מתיראין ממנו כענין שנאמר. וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך. ויראו ממך. שכשם שהוא ירא מן המקום. כך הקב"ה מטיל אימתו על הבריות. ויראין מפניו. גדולה היא יראת שמים. שהיא עומדת לו לאדם בעולם הזה ולעולם הבא. כענין שנאמר. יראת ה' טהורה עומדת לעד. **בני** בואו וראו חבתו של יראת שמים כענין שנאמר. אשרי איש ירא את ה' במצותיו חפץ מאד. שכל מי שכתוב בו אשרי מובטח לו שהוא בן העולם הבא שנאמר יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך. אשריך בעולם הזה וטוב לך לעולם הבא ולפיכך חתם משה רבינו ע"ה ברכותיהם של ישראל. באשריך. כענין שנאמר אשריך ישראל מי כמוך. נתקבצו כל ישראל אצל מרע"ה אמרו משה רבינו אמור

לנו מה עתיד הקב"ה ליתן לנו לעתיד לבא. אמר להן איני יודע. מה אומר לכם אשריכם ישראל מה מתוקן לכם. משלו חכמים באגדה למה הדבר דומה. למלך ב"ו. שמסר בנו לפדגוג והיה מחזירו ומראה אותו. ואומר לו. כל האילנות הללו שלך הן. כל המדינו' שלך הן כל הארצו' הללו שלך הן. משיגע הרבה. אומר איני יודע מה אומר לך. אשריך מה מתוקן לך. כך מה רב טובך אשר צפנת ליראיך:

גדולה יראת שמים. שלא די שהוא בעצמו עומד לבטח כאילו עומד במגדל עוז. ואינו ירא מכל בריה אלא שהוא מחסה אפילו לבניו כענין שנאמר ביראת ה' מבטח עוז. ולבניו יהיה מחסה. ולא עוד אלא שהוא זוכה. ויוצאין ממנו בנים מהוגנים. גבורים בתורה ובמצות. כענין שנאמר אשרי איש ירא ה' במצותיו חפץ מאד. וכתיב בתריה גבור בארץ יהיה זרעו. ואחז"ל. עד שלא יחטא אדם. אין נותנין לו אימה ויראה. משחטא. נותנין עליו אימה ויראה. עד שלא חטא אדם הראשון היה שומע קול הדבור ועומד על רגליו. ויכול לעמוד בו. ומשחטא. היה שומע את הקול ומתחבא. שנאמר ויתחבא האדם ואשתו. עד שלא חטאו ישראל. ומראה כבוד ה' כאש אוכלת. ואחז"ל שבע מחיצות של אש היו בוססות זו בזו. והיו ישראל רואין. ולא היו יראין ולא מתפחדין. וכיון שחטאו. אפי' פני הסרסור לא היו יכולין להסתכל. שנאמר ויראו מגשת אליו. עד שלא חטא שלמה. היה רודה בשדים ובשדות. דכתיב עשיתי לי שרים ושרות ותענוגו' בני אדם. שדה ושדו'. עשיתי לי שרים ושרו' משוררים זכרים ומשוררו' נקבו' ותענוגו' בני אדם פדובטא שדה ושדות. שידא ושידתין. וכיון שחטא. הביא ששים גבורים שהיו משמרין את מטתו. שנאמר הנה מטתו שלשלמה. ששים גבורים סביב לה. שהיה מתפחד מן הרוחו'. לכן נאמר ביראת ה' מבטח עוז. שכל מי שיש בו יראת שמים. אין עליו יראה אחרת. אלא יש לו יראה מוטלת על הבריו'. ואפילו על המזיקין. כענין שנאמר ומוראכם וחתכם יהיה על כל חית הארץ לרבו' את המזיקין ואחז"ל אין בית רובע בחללו של עולם. שאין בו תשעה קבין של מזיקין. והאדם הולך ופושט אצבעו לתוך עינו של מזיק. והאלהים משמרו. ובשעה שהאדם יוצא לילך בשוק. קהל של מלאכים. ושל מזיקין לפניו. והן מכריזין ואומרים תנו מקום לאיקונין של אלהים. כמין פורמא יש בפני המזיקין. כגון החמרין הללו של טוחנין. וכשעונותיו של אדם גורמין הכיסוי שבפניהם הוא מתגלה ומביט באדם ופניו משתנו' שנאמר משנה פניו ותשלחהו. והוא נשטם. לפיכך נמסרו לו המלאכים לשמרו. כלום יש מגדל עוז גדול מזה. וכל התולה בטחונו בהקב"ה מתוך יראה. הקב"ה מגין עליו לעולם הזה ולעולם הבא. כענין שנאמר יראי ה'. בטחו בה'. עזרם ומגינם הוא. עזרם בעולם הזה. ומגינם בעולם הבא. שהוא מגין עליהם מפני מדת הדין

ולא עוד אלא שמוסיף ימים. כענין שנאמר. יראת ה' תוסיף ימים. תדע שכל מקום שיש יראת שמים. שם חיים מצוים [אלטונא תקח: כענין] שנאמר יראת ה' לחיים. ומה היא היראה. שיהיה האדם רואה את המקום כנגדו תמיד בכל שעה ובכל רגע. ויהיה נכנע לפניו. בכל מדו' הכנעה והעבדו'. כעבד העומד לפני רבו. וירא וחרד מפניו שמא ישגה בעבודתו. או שמא לא יתרצה רבו אליו. ומתוך כך נותן אל לבו. להתרצו' לפניו במעשיו ובכל ענייניו וכל מה שהוא עושה. בחרדת הלב. כדי שלא ימצא אחריו משגה. או דבר מכוער. כך צריך לו לאדם. ליתן יראתו של הקב"ה על פניו תמיד. וכשהוא עוסק בתורה ובמצות. יעשה אותם מן הלב. ויהיה חרד בעשיתן. שמא יולד לו בהן דבר ממפסידי המצוה. כגון הגאוה והגסו'. (והתפארת) [אלטונא תקח: והתפארות] מבני אדם. והסח הדעת ודומיהן. לפי שאינו ירא מן המצות. אלא ממי שצוה עליהן. ומאותו' היראה. שיהיה האדם נבון ומשכיל. כענין שנאמר חכם ירא וסר מרע ואחז"ל. אם אין חכמה. אין יראה. אם אין יראה אין חכמה. ושיהיה עניו ושפל ברך. כענין שנאמר עקב ענוה. יראת ה'. כלומר בשביל הענוה שיש בו. מביאתו ליראת ה'. ושיהיה חנו נטוי על הבריו'. שכך אחז"ל. כל אדם שיש לו חן. בידוע שירא שמים הוא שנאמר וחסד ה' מעולם ועד עולם על יראיו. ושיהיו דבריו נשמעים. כענין שנאמר סוף דבר הכל נשמע את האלהים ירא. ואת מצותיו שמור. ושישנא את הרע. ואינו מתגאה בעצמו ופיו ולבו שוין. כענין שנאמר יראת ה' שנאת רע. גאה וגאון דרך רע. ופי תהפוכו' שנאתי. הלא (תראה) [אלטונא תקח: תראו] בני כמה פעמים הזהיר הקב"ה על היראה מתוך חשיבותה ומעלתה. כענין שנאמר את ה' אלהיך תירא. ויראת מאלהיך. ליראה את ה' הנכבד והנורא הזה. וראוי לכל י"ש. שלא ייירא מן האנשים להוכיחם. אם יראה אותם נוהגים שלא כשורה. כי דבר זה נגד יראת שמים. כמו שאמר חכם אחד. ראוי למחזיק בחכמה ובצדק. שלא ייירא מבני אדם. ואמר חכם אחד. הצדיקים אינם יראים. כי אם האלהים לבדו. אך ליראה מפני חכמים ותלמידיהם. מפני מעלת התורה. דבר זה ראוי והגון. וחייב אדם לכבדם. ולירא מפניהם. שכך אחז"ל. את ה' אלהיך תירא לרבו' תלמידי חכמים. אשריהן [אלטונא תקח: יראי שמים ההולכים בדרכי האל. ונהנין מיגיעתם. אשריהן] בעולם הזה. וטוב להן לעולם הבא כענין שנא' אשרי כל ירא ה' ההולך בדרכיו. יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך. לכן בני הוו זהירין במעלת המדה הזאת. כדי שתזכו לעושר ולכבוד ולחיים בעולם הזה ולעולם הבא. כענין שנא'. עקב ענוה יראת ה' עושר וכבוד וחיים. ואלהינו ברחמיו יתן יראתו על פנינו לבלתי נחטא:

גנזך ב

ז"ל או"צ אמר רבא בשעה שמכניסין אדם לדין אומרים [אלטונא תקח: לו] נשאת ונתת באמונה. קבעת עתים לתורה. עסקת בפריה ורביה. צפית לישועה. פלפלת בחכמה. הבנת דבר מתוך דבר. אפילו הכי אי איכא יראת שמים אין. ואי לא לא. משל לאדם שאמר לחבירו צא והעלה לי חטים לעליה. והעלה לו. אמר ליה ערבת לי בהן קב (חיטין) [אלטונא תקח: חומטון] אמר לו לא. א"ל מוטב שלא העלית. ואמר רבה בר חנינא. כל אדם שיש בו תורה. ואין בו יראת שמים. דומה לגזבר שיש לו מפתחות הפנימיו' והחיצוניו' אין לו. אם כן בהי עייל. מכריז ר' ינאי חבל על דלית ליה דרתא. ותרעא לדרתא עביד פירוש דרתא חצר. תרעא שער. ובא ר' ינאי לומר מי שאין לו חצר. מה מועיל שיעשה לו שער בחנם. כך התורה אינה אלא שער ליכנס ליראת שמי'. ואמר להו רבא לרבנן. במטו מנייכו לא תרתו תרתי גיהנם להיות יגעים ועמלים בתורה בעה"ז ולא תקיימוה. ותירתו (אלטונא תקח: תרתי) גיהנם במותכם. דאם כן בחייכם לא נהניתם מזה העולם מחמת טורח הלמוד. ובמותכם תאבדו מעלמא דאתי. ומאחר שאנו רואין שהכל תולה ביראת שמים. וכל התורה אינה מועלת לאדם אלא ביראת שמים. והוא יתד שהכל תלוי בה. והיא לבדה עומדת לעולמי עולמים. וכן דוד ז"ל העיד. יראת ה' טהורה עומדת לעד וכן שלמה המלך ע"ה העיד ואמר והאלהים עשה שיראו מלפניו. וכתיב טוב מעט ביראת ה' מאוצר רב ומהומה בו:

לכן יש לידע. שיש שלשה מיני יראה. והאח' היא יראה גרועה מאד. כגון אדם שאינו ירא מלפני האלהים. אך כשיעשה שום מעשה טוב. הוא מפני בני אדם. שאם לא יעשה מעש' הטוב. הן בלמוד הן בצדקה. הן בתפלה הן בכל דבר. אז לא יאמינו בו. ויבזוהו. א"כ מה שיעשה. אינו אלא למצוא חן בעיניהם. ואם איש זה מכוין כך כל ימיו. אז אחריתו עדי אובד. כיון שאין מחשבתו בהקב"ה:

השני הוא ירא מלפני האלהים. אך הוא ירא מלפניו מחמת עונש גיהנם או שלא יבא לגן עדן. ומתוך כך יתחזק במעשה טוב וזה האיש אפילו מקיים כל התורה בכוונה זו. טוב הוא שירא מלפני הקב"ה. שיביאהו למשפט. אך לא הגיע לעיקר הטובה כי כל כוונתו ועבודתו אינו אלא לטובת עצמו. ולא לכבוד הקב"ה:

אבל השלישי. המרגלית הטוב. זהו שירא מפני הקב"ה לא מפני שום דבר בעולם. רק שהוא נרעד מלפניו. וכל איבריו מזדעזעים בזכרו גדולתו וגבורתו. ובעבור שזה הדבר עמוק מאד מאד לפני בני אדם להבין. כי דרך בני אדם שלא יעשו מעשיהם. אם לא יקוו שיהיה להם ריוח. או להרחיק הנזק מעליו. ואם אין אחד מאלו. אז המעשה הבל וריק.

ובעבור שזאת השלישית היא קשה להשיג. כתבה תורה לעשו' המעשה ליראת עונש ולקוות הגמול:

על כן תמצא ברכות וקללו'. להפחיד לב הקורא. כדי שיעורר לבו. כמו שעושין לנער בעבור שהוא קטן בחכמה. לעורר לבו. ליתן לו אגוזים ופירו'. נמצא שהנער אינו לומד לכבוד התורה. כי אינו יודע ערכה. ואינו יודע בלמודו טובה. אלא חושב טובה בעמל של הלמוד שלומד. כדי להשיג הפירו'. כמו העושה מלאכה שאינה חשובה בעיניו. אלא בשביל הריוח שבה:

אבל אם היו נודרים לנער קטן. ויאמר לו תלמוד. ואתן לך אשה יפה. או בית או תהיה מלך. אז לא ילמוד בעבור זה. ויותר יעורר לב הנער בעבור פרי אחד. ממה שיעורר בעבור כל אלה. כי אין לבו מכיר טובות האשה או המלך. וכן ענין התורה היא להמשיך לבו לעשות הטוב. וכל זאת צריך לעשו' לאדם. בעבור שחכמתו קטנה וחלושה. ואין לו הבחנה להבחין סוד הענין. וזה נקרא שלא לשמה:

לכן אל תהא דומה לנער אך תבקש האמת לכבוד האמת. וזה הענין צריך בינה והבחנה גדולה. לכן יש להודיעך ענין הנשמה כחה וגבורתה. ואז תשים שכלך אל יסוד העליון:

ודומה זה הענין. לבן מלך נער בן שנה או שנתים שנגנב. והוליכוהו למרחק אלף פרסאות או יותר. ונתגדל בבית כפרי ונתלמד מעשה כפריות ולא חשב ולא זכר אחר מלכותו. כי לא הכיר ולא ידע ואחר שעמד על דעתו בא לו אחד ומבשרו. ואמר לו אתה בן מלך. אבל לא הגיד לו איזה מלך. אז גבה לבו קצת. אך לא חשש כל כך. כיון שלא ידע מי הוא אביו. ואחר כך בא לו מבשר אחר. והגיד לו איזה מלך הוא אביו. והגיד לו מדינתו. וארצו. אז גבה לבו יותר. ויתאוה לילך שם. מכל מקום הושפל לבו. בזכרו אפילו אם אלך שם. לא יחושו בי. כי לא מכירים אותי. אחר כך שמע המלך היכן בנו. ושלח אחריו מבני ביתו שהכירו סימנין בגופו. ושלח עמהן שרים ובגדי מלכות. להביא בנו אצלו וכשבאו אלו אליו. וראוהו. והכירוהו והראו לו הבגדים של מלכות. אז גבה לבו מאד. ואחר שהלבישוהו והרכיבוהו על הסוס. אשר רכב בו המלך. אז ידע תקפו וגבורתו. והיה לו לב מלך גבה מאוד מאוד:

כך הענין הנשמה היא בת מלך נפוחה באדם מכסא הכבוד. והובאה בגוף המלוכלך. אשר חשקו רב מאוד לעולם הזה. ויש לו כמה מיני תאות. עד שנקבעה הנשמה שהיא בת המלך ביניהם. ונמשכת אחר תאות הגוף. ושוכחת אביה העליון. ובעת שמראים לה שמים וכוכבים וחמה ולבנה היאך מתנהגים במנהג שוה. ואומרים לה שהיא נבראת מאותו שברא אותם. אז היא מתעלה יותר ויותר. ובעת שמלמדין אותה סוד יחוד הקב"ה

וסוד חכמת הנשמה. אז היא לובשת בגדי מלכות. ונכנסת בסוד היראה. וגם אפילו אדם שאינו יודע כל זה כשחושב למעלה. מעומק הלב. ומבחין גבורות האל ב"ה. אז ילבש מורא בלבבו. דכתיב שאו מרום עיניכם וראו מי ברא אלה. המוציא במספר צבאם לכלם בשם יקרא מרוב אונים ואמיץ כח איש לא נעדר.

[אלטונא תקח: **וגם** לא נתן הקב"ה רשות לשום אומה בעול' לספר תהלתו. אלא ישראל. שנא' עם זו יצרתי לי תהלתי יספרו.] וכתיב כי עם קדוש אתה לה' אלהיך. וכתיב וה' האמירך היום להיות לו לעם סגלה. וכתיב ולתתך עליון על כל (העמים) [אלטונא תקח: הגוים]:

וגם לא לשום בריאה. נתן הקב"ה לב לדעת אלא לישראל. דכתיב אתה הראת לדעת כי ה' הוא האלהים. וכתיב ומי גוי גדול אשר לו חקים ומשפטים צדיקים ככל התורה הזאת. וכתיב את ה' אלהיך תירא אותו תעבוד. ומאלו הפסוקים אנו למדים שחייבין ישראל לירא את השם יתברך. להתעסק בהגיון תורתו ולקיים מצותיו. שמתוך יראת השם יתעלה יעסקו בתורה ויקיימו מצותיו. ומתוך הגיון התורה. יבינו פירוש טעמים וחדושים. ומתחכמים לדעת השם יתברך. וכחו וגבורתו וגדולתו ומעשיו הגדולים. והנוראים והנפלאים. כדכתיב אמרו לאלהים מה נורא מעשיך. וכתיב לכו בנים שמעו לי יראת ה' אלמדכם:

אין דבר בעולם שקול נגד היראה. לא כסף ולא זהב ומרגליות. וכל מטמונים כולם. הם כאין נגד יראת הקב"ה. כי יראת ה' היא אוצרו. לכן ימהר לאצור בגנזי לבבו. דבר שהוא אוצרו של הקב"ה. וילמוד אדם בעולם הזה. כי כל אדם משתדל לאצור הטוב שיכול ומי שיכול לאצור כמו המלכים. ודאי הוא עושה. א"כ מי הוא לא יאצור מה שאצר מלך מלכי המלכים הקב"ה:

ועתה אודיעך חכמת הנפש ורוח ונשמה כדי ליראה את הקדוש ברוך הוא:

הנפש היא הכבד. כי הדם הוא הנפש והוא מתאוה לאכול ולשתות. וחשק ממשלה ותאותה. לפי שהכבד מלא דם ומתאוה לעידונים ולשעשועים. וזהו נפש שבעה תבוז נופת:

רוח הוא הלב. ומבקש שררה גדולה ומלכות בלב בני אדם לרדוף אחר הכבוד על כן גאות הלב נקרא גסות הרוח. והוא המגביה דעת בני אדם. להשתרר ולהתגדל:

הנשמה היא החכמה. והיא יושבת במוח כמלך בגדוד. ודומה לכבוד בוראה. ומואסת בתענוגי בני האדם. והבלי שעשועים. ומחכמת ומשכלת דעת. וכל מחשבותיה לעבוד

להקב"ה ביראה. ומחשבת מה יהיה בסוף. בעת שימות הגוף ויכלה. ואיך תשוב בטהרה. למי שבראה והכניסה בגוף:

האדם יש לו שני אדונים. ובמותו נעשה חפשי מהם. שנאמר קטן וגדול שם הוא. ועבד חפשי מאדוניו. השני אדונים הם רוח ונפש. שהם חושבי' בתענוגים ולהרבו' ממון. ולאכול ולשתות ולשמוח. ולעשו' כל מחשבו' הלב. ולמראה עיניו. ולדבר דברי הבלים. ולהנאת הגוף. והנשמה הופכת מחשבותיהם ואומרת מה שוה לאדם. ומה יתרון לו בכל עמלו שיעמול וברגע אחת עבר ואיננו. והגוף כלה. ואז איה חכמתו ויפיו. א"כ אין טוב אלא לעבוד את הקב"ה ולדבקה בו. זה אמר בכה זה אמר אם הנפש והרוח מתגברי' אז תחלש הנשמה. ואין לה כח לעמוד בפניהם. ע"כ המתעסק באכילה ושתיה. לא יחכם לעולם. וכשהנשמה מתגברה על הרוח והנפש. אז תפקחנה עיני הנשמה להבין חכמת העליונים לכן צריכה הנשמה להחליש הרוח. אשר ממנו יוצא הכעס והגאוה. והנפש בעלת התאוה וכשמתגברת הנשמה החכמה. אז תביאהו לידי ענוה. לבהמה יש נפש ורוח. כי הבהמה מתאוה וכועסת. כמו אדם. אבל אדם יש לו נשמה יתרה המדברת. והמכרת בין אמת לשקר. וכשימות הגוף. אז תמות נפש התאוה ונפש הרוח. ונשאר צורת הנשמה העליונה החכמה שאינה מתה במיתות הגוף. שנאמר והרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה. היא רוח החכמה. וכשאדם חוטא. מת נשמת נפשו. ונשמת רוחו. דכתיב והנפש החוטאת היא תמות. ואמר הכתוב והאבדתי את הנפש ההיא מעמיה. שמע מניה קורא נפש. אותה שהיא מתה. ולאחר מות הרשע הנשמה החכמה יקלענה בכף הקלע. מפני ששמעה לרוח ונפש. ונפש צדיק אשר נשמה העליונה התחזק על רוח ונפש. היא צרורה תחת כסא הכבוד. והכסיל ששמע לרוח ונפש הכרת תכרת. והחכם ששמע לנשמה העליונה. שנופחה לו מכסא הכבוד. נשמתו תזכה לרב טוב הצפון:

ועתה הטה אזניך ותבין ותדע שהנשמה היא שכונה בלב. והוא מושב היראה. כי משם תוצאות המחשבה. והמחשבה מתרוממת ומתגדלת בחדרי הלב. כאשר יתרוממו גלי הים. הנשמה דורשת וחוקרת. ומתבוננת בכל המעשים. והלב משוטט בחכמתו למרחוק. וצופה בראיתו ענינים רבים. ברגע קטן מחשב הנה והנה. ורץ ושב מענין לענין. האדם החכים והשכיל אותו צור עולמים. ולמד אותו חכמה ודעת. ובזאת החכמה זוכר האדם כל העוברות. ורואה כל הנולדו'. ובזאת החכמה עושה גלגלים וריחים לטחון בלי עמל. ובזאת החכמה עושה צבאות. ומעמיד חיילים. ומזרזם ומצליח במלכותו. ומנהיג בממשלתו ותופש עמים. ובזאת החכמה פורש רשתות לעמקי מצולו' ימים ונהרות לצוד צדים ודגים בעמקי תהומות. ובזאת החכמה יצוד חיות מדבריות. ובו ילכוד עופות.

המעופפים בגבהי שמים. ובה יודע ומבין תחלואי הגוף ורפואתו. לבקש הרפואו'. ומבחין תועלת הסמים ונזקם. ומכיר שרשים ועשבים. ומיני פירו'. קרים וחמים. לחים ויבשים. ובה יודע להשקות הגוף במרקחי הרפואות להעמידו על חזקתו. והנה עינים רואות גדולת האדם וכבודו אשר גדלו ונשאו הקב"ה על כל היצורים. והשליטו על כל בריות תחתונים. ואין כח בפה לספר רוב פעולו' אשר יפעל האדם בעולם התחתון. ואף בעולם העליון שולח האדם תאותו. ויעוף ויטוש על כנפי החכמה. אע"פ שגופו הולך בארץ. כמו בהמות ושרצים. נשמתו הולכת בעולם העליון מרוב חכמה. והיא תתבונן ויודעת חכמת מדע שבעליונים וחכמת מדע שברקיעים. והלוך הכוכבים ושעור קומתם אע"פ שגוף אדם קטן מאד. נשמתה גדולה ורחבה יותר מן השמים והארץ. כי יודעת רום גבהם ודרכי חמה ומזלות וכל חילופיהם הכל נכנס בנשמה וכיון שהכל כלול בה. אם כן היא גדולה מכולם. שאם לא כן. לא היתה יכולה להחזיק את הכל. כי אי אפשר להכניס מי הים בנוד קטן. ועתה בראותינו שהאדם שולט בחכמתו בשני עולמים. בעולם התחתון ובעולם העליון אם כן ראוי לכל אדם לחשוב ולהתבונן למה הודיעו הקב"ה כל זאת. אין זה כי אם להשכיל לעבדו בלבב שלם. כי כשמבין ומכיר נפלאות הגדולים והנוראים. אז ראוי להכניע עצמו ולשעבד הגוף לנשמה. כי כל החכמו' הגדולים האלו. הם מן הנשמה ולא מן הגוף כי הנשמה מנהגת את הגוף. כמו אדם רוכב על סוס ומנהיג אותו ומהפכו לכל צד שירצה. א"כ הסוס טפל לאדם. ואין האדם טפל לסוס:

לכן אוי והוי ואבוי להם המשעבדים הנשמה לגוף. ומכניעים העיקר תחת יד הטפל. וזה יוכל לדעת. אחר אשר עולם העליון משמש לעולם התחתון כגון השמש והירח והכוכבים. בודאי ובברור אין זה להנאת הגוף. שיהנה בהנאות עולם הזה. כי אין בו ממש. והוא עפר רמה ותולעה ומזומן לפגעים ומוכן למות. והשמש והירח וכוכבים הם זכים וצלולים. ואיך יתכן זה. שאותו ענין הגדול. ישמש לגוף הכלה המדולדל אך הנשמה שהיא צלולה וזכה ומנושאה עד לשחקים ומעלה מהם. וגדולה יותר מן שמים וארץ. כי בה נכנס ידיעת שמים וארץ והיא (מקפחת) [אלטונא תקח: מקפת] אותם. באמת זה סברא וראיה גדולה ששמים וארץ נבראו לצרכה. של נשמה ולשמש לה והיא תתבונן ותבחין מי אני [אלטונא תקח: אשר] שמים וארץ נבראו לצרכי אין זה כי אם להשתעבד להקב"ה להבין נפלאותיו ולהללו ולשבחו ולולי התורה כדי לצרף וללבן נשמת האדם מה צורך יש לו בעולם וכי זה סברא שהעולם נברא להנאת הגוף האפל והשפל:

ועתה בראותינו שהאדם נבחר מכל היצורים. מרוב חכמתו ורוב פעולותיו. כי כל היצורים משועבדים לאדם. ויש בו כח ללמוד חכמה. ולהבין סודו' העמוקים. רזי עולם

התחתון והעליון. זהו סימן מובהק לאדם. שתהא נפשו צרורה בצרור החיים. אם הוא מקיים את התורה. משל למה הדבר דומה למלך שהכניס עבדיו בחדרי חדרים והראה להם אוצרותיו. ומרגליות וכל גנזיו והמשילן והשליטן על כל זה וגלה להם סודיו והזהירם שיהיו עמו באמונה ואז יתן להם טובה גדולה. וינשא אותם כפלים יותר ממה שהיו עמו עד עכשיו וזה יהיה להם לאות שגלה להם סודותיו ואוצרותיו והמשילם על ארצו. באמת בזה [אלטונא תקח: י]בחינו שהמלך אומר אמת. כך הקב"ה הראה לאדם גדלו ותפארתו וגלה לו סודיו מעליונים ותחתונים והמשילו על כל. בודאי בזה בוחן רוב גדולתו לעתיד. אם יזהר בעבודת הקב"ה:

גם יש ראיה גדולה שהנשמה באה מלמעלה. כי אנו רואים שכל אדם אין לו די במה שיש לו. אלא לעולם מבקש מעלה יתרה ממעלתו. אם יש לו אלף חומד אלפים. אם הוא שר במדינה זו מבקש להיות מושל במדינה אחרת. ואין לך מלך או שר. שאינו מבקש מעלה יתרה ממעלתו. וזה בא מחמת שאין הנשמה מתדבקת לאלו הטובו'. אבל היא מתאוה לעולם למעלות כי היא עליונה על כל הברואים וע"כ האדם הולך בקומה זקופה בעבור הנשמה. ושאר הבריות הולכים על גחונם וכפופים. ובעבור שהנשמה באה מלמעלה מכסא הכבוד. על כן הגוף שהיא שרויה בו יש בו דמיון של כל העולם. ועל כן נקרא האדם עולם הקטן הנשמה היא דומה לבוראה. והגוף דומה לעולם התחתון והעליון:

ועתה שמע חכמה מופלאה. כמו שהאלהים עליון ומושל על האדם ועל כל העולם למעלה ולמטה כן האדם כל עת שיעשה רצון בוראו. כי למשה ע"ה אמר הקב"ה במעשה עגל הרף ממני ואשמידם וגו' (חסר) ובמעשה קרח בלעה הארץ אותם ואת כל אשר להם. על פיו. ואליהו ז"ל נשבע שלא יהיה טל ומטר כי אם לפי דברו והוריד האש והרג נביאי הבעל. והחיה המת וגזר על אלישע להיות פי שנים ברוחו. וכן כל הקדושים שהיו בארץ היו מושלים למעלה ולמטה ברצון הקב"ה כשעושין רצונו. לכן הזהר שתקיים תורותיו חקותיו ומצותיו כדי שתזכה לרב טוב הצפון. וכמו שהאלהים יודע ומבין אחור וקדם כן האדם שנתן לו האלהים חכמה. וכמו שמספיק האלהים ונותן לחם לכל בשר. כן האדם מכלכל בני ביתו ומשרתיו ובהמתו. וכמו שהאלהים משלם גמול טוב ורע כן האדם. וכמו שהאלהים עושה בנין העולם ומוסדות הארץ ונטיית הרקיע ומקוה ימים. כן גם האדם עשוי לבנות ולייסד ולקרו' ולהקות ולהזריע ולהצמיח ולנטוע ולעשות כל דבר אך ביגיעה ותלאה והכל ברצון הבורא:

וכמו שאין כל בריה יכולה לראות את האלהים. כך אין יכולת לשום בריה לראות הנשמה:

וכמו שהאלהים יודע עתידות. כן גם האדם בעת אשר ינוח רוחו וגופו מלעסוק בעמל צרכיו. וינוח וישקוט רוח החיים מלהתעסק בצרכי הגוף. אז יראה בחלומותיו עתידות. ויראה רוחות המתים ומקומו' שלא ראה ואדם שלא ראה ודברים רבים ותמהונים גדולים. מה שהוא אינו יכול לראות כשהוא ער:

וכמו שאין בריה בעולם שיודעת סתרי האלהים. כן אין בריה בבני אדם שיודעת סתרי מחשבות לב האדם כי אם האלהים לבדו. ככתוב ה' יודע מחשבות אדם וברוב דברים ידמה האדם כמעט מזער לאלהים לפי מעט הכח וקוצר החיים שנתן לו האלהים. והוסיף הקב"ה יצר הרע לטובתו כדי לבחנו ולנסותו בין טוב ובין רע. וכדי להתנאו' לבנו' ולנטוע. ולהרוס ולעקור נטוע ולהרוג ולייסר. לצבור הון ולהלחם למשול ולשלול ולקצוף עד מאד. ואם לא היה היצר הרע בשביל אימת המות לא היה עוסק בפריה ורביה. ולא היה בונה בנין ולא היה מתאוה לקנות מקנה וקנין ולא היה נוטע ולא היה זורע. כי היה אומר בלבבו אחר שנגזרה גזירת המות מה לי לעמול לאחר. והיה כל העולם נאבד ונהרס. והקב"ה לא ברא העולם מימי בראשית כי אם להבנות ולהתנהג ברחמיו הרבים על ידי בני אדם ואם יתגבר ביצרו הטוב לכבוש את יצר הרע שלא יחטא לפני יוצרו. כי ישתמש ביצרו הרע לעשו' הכל ביראת השם ב"ה בלא עון ופשע. זו היא טובתו אשריו ואשרי יולדתו:

וכמו שהאדם דומה מעט מזעיר לאלהים. כן בנין גופו דומה לכל העולם. עשה לו גולגולת הראש כמו רקיע השמים. עשה לו תקרה העליונה של פה ונטע בה שנים והמלתעו' כדמות הרקיע הזה שעלינו:

וכמו שמבדיל הרקיע הזה שעלינו בין מים העליונים למים התחתונים. גם כן תקרה העליונה של פה מבדיל בין הליחה של פה ובין הליחה שבראש ובין הליחה שבקרב העליון:

וכמו שהאלהים שכן שכינתו הקדושה בשמים העליונים שקירה על המים. כדכתיב המקרה במים עליותיו וכן שכן את רוח נשמת חיים והדעת והבינה בקרום המוח של ראש. הנקרם על המוח על הליחה:

וראה והבן האמת. כי אם יקרע קרום המוח או ינקב. מיד ימות האדם על אשר בו שוכן רוח חיים:

וכמו ששיכן האל יתברך שכינתו הקדושה במערב כן שכן את המוח אחורי הראש על האזנים. ושכן את רוח חיים על המוח:

וכמו שמתקיים כל העולם ומתנהג בכח אל אחד. כך מתנהג כל הגוף בכח רוח חיים אחד שנתן לו האל יתברך. ומתקיים בו להיות בריא וקיים עד בא קצו ואם יתערב בגופו מאומה רוח רע אחרת לא יתקיים להיות כבתחלה:

וכמו שנתן ברקיע השמים שני מאורות וחמשה כוכבים כן ברא בראש האדם. שבעה שמשים. שתי עינים. ושני אזנים ושני נחירים. והפה. העין הימנית דומה לחמה. והשמאלית דומה למאדים. האף הימנית דומה לכוכב והשמאלית דומה לנוגה. הפה (ללבנה) והלשון (לשבתאי) והשפתים דומה לצדק:

וכמו שנעשה אויר בין רקיע ובין הארץ. כן נעשה בגוף האדם החזה והגויה:

וכמו שמשיב הרוח באויר חלל של עולם. כן תצא נשמת רוח חיים מן הריאה שבחזה. ובגויה הוא חללו של גוף:

וכמו שרקע הארץ על המים. כן קרם ומתח קרום הבשר שעל הכבד ועל הבטן ועל המעיים ועל הטחול. הוא הבשר שבין הריאה ובין הכבד והטחול והמעיים והבטן:

וכמו שעשה האל יתברך עופות ודגים וחיות ובהמות. תמימים ורחמנים מלעשוק זה לזה. ויש שהם אכזרים וטורפים ובולעים זה לזה. כן עשה גם בני אדם. הטובים נדמו לעופות ולבהמו' הטובים. שנאמר יונתי תמתי ונאמר ואתם צאני צאן מרעיתי. ובני אדם הרעים נדמו לחיות רעות לאריה דכתיב דמיונו כאריה יכסוף לטרוף. יש דומים לדובים וזאבים. שנאמר כזאבי ערב:

בעולם יש אילנות ועשבים ופירו'. טובים ורעים. יש שיש להם ריח טוב ופירו' טובים לתחיה ולרפואה ויש עשבים ושרשים ופירות להמית כעשבי סמי המות. וכקוץ ודרדר. טובים נדמו לטובים. כדכתיב כתפוח בעצי היער וכשושנה בין החוחים. והרעים נדמו לרעים כדכתיב ובליעל כקוץ מונד כולהם:

וכמו שעשה מתחת לארץ תהומות וטיט ורפש. כן עשה באדם הקרב העליון והמעיים שמקבלין המאכל והמשתה:

וכמו ששורצים מן הרפש ומן הטיט שרצים ורמשים למיניהם. כן נשרצים במעי האדם מרפש השמרים של מאכל ומשתה שרצים ורמשים תולעים. ארוכים וקצרים גדולי' וקטנים:

וכמו שעשה מקוה ימים בעולם. כן עשה מקוה מי רגלים הוא הנבל היא השלפוחית:

וכמו שעשה אדני הארץ למטה ממנה. כן עשה יסוד כל בנין הגוף. את עצמות העצה מזה ומזה ושתי ירכים:

וכמו שעשה אבנים מפולמות המשקועים בתהום אשר מביניהם המים יוצאים. כן עשה שתי הכליות לצאת ולעבור מביניהם מתוך גידיהם את מי הרגלים הוא השתן. אל השלפוחית וגם לחלוח הזרע עובר ויוצא מביניהם אל ביצי הערוה:

וכמו שהתהום קורא אל התהום. כדכתיב תהום אל תהום קורא. כן קורא קרב העליון הוא איסטומכא אל המעיים. להקבילם שאר המאכל והמשתה. והמעיים קורא אל גידי הכליות. שהם כצינורים להקבילם המים. מי הרגלים הם המתמצים ונפרדים מן המאכל במעיים ללכת אל השלפוחית וצינורי הכליות קוראים אל גידי השלפוחית להקבילם המים ההם להוליכם להקוותם בתוך השלפוחית. שהוא דומה לתהום שהוא תחתון לכל התהומות. ועוד אותם מעים קוראין אל מעי האסטומכא לקבל את זוהמת הצואה והגלל:

וכמו שעשה האלהים נהרות להשקות העולם. כן עשה בגוף האדם ורידין הן גידי הדם. המושכים את הדם להשקות כל הגוף:

וכמו שיש בעולם מים צלולים ועכורים מתוקים ומלוחים ומרים. כך באדם מעיניו יוצאים מים מלוחים מנחיריו יוצאים מים קרים. ומגרונו מים חמין ומפיו מים מתוקים. ומאזניו מים מרים. ומי השתן הן מרים וסרוחים:

בעולם יש רוחות קרים וחמים. כן באדם כשפותח פיו ונופח. אז הרוח חם. וכשסוגר פיו ונופח. אז הרוח קר. רעמים בעולם. קול באדם:

ברקים בעולם. באדם פניו מאירים כברק:

מזלות בעולם. והחוזים בככבים יודעים מהם עתידות. כך יש אותות באדם. כשיש חיכוך לאדם בלא שחין ובלא כנה ובלא פרעוש. בזה יודעים הבקיאים בחכמה הזאת עתידות:

וכן בשרטוטי האדם ובתואר פניו יודעים עתידות. והחכמה הזאת היתה ביד חכמים הקדמונים. אבל מן האחרונים נשתכחה. כן יכולין החכמים לידע עתידות מן האילנות והעשבים וזהו מה שאמרו על ר' יוחנן בן זכאי שהיה יודע שיחת דקלים. פירוש היה בקי לראות בתנועות הדקלים ומזה היה יודע עתידות:

וכאשר יוצאין מצד דרום והוא צד ימין של העולם החום וטללי ברכה וגשמי ברכה. כן יצא בצד ימינו של אדם החום. מן המרירה התלויה בכבד. וכן יוצא לחלוח הדם מן הכבד שבצד ימינו של אדם:

וכמו שיצא רעה לעולם מצד צפון בעולם כן יצא הקור מצד השמאל של אדם. מן הטחול. ומן המרה השחורה השוכנת בטחול בתוכו. וכמו שיצאה הרעה לעולם מצפון. כן יצא כל חולי רע וקשה מן המרירה השחורה. השוכנת בטחול בצד שמאל. וכמו שבצד צפון של עולם. מדור כל המזיקין והזיקין והזועות והרוחות והברקים ורעמים מצוים. כך הוא

מקור מרירה השחורה בטחול בצד שמאל. שממנה תולדות כל חולי רע וקשה. כמו השחפת הרביעית וכל מיני שגעון והפחד והרעד של איברים:

וכמו שעולין הנשיאים שהם כעשן מן הארץ. ומעלין המים מן התהומות אל אויר הרקיע להמטיר על הארץ. כן עולה עשן קרב העליון. ומעלה לחלוח אל הפה ואל הראש ומן אותו הלחלוח העולה מן הקרב. יזלו הדמעות. וריר הנחירים ורוק הפה:

וכמו שברא בעולם הרים. כן ברא בגוף האדם שכמי הכתפים וקשרי הזרועות. והארכובות על ברכים. וקשרי הקרסולים ושאר הקשרים של כל האיברים:

וכמו שברא בעולם אבנים וצורים חזקים קשים. כך ברא באדם השינים והמלתעות. שהם קשים מברזל ומכל עצם. וכמו שברא בעולם אילנות קשים ורכים. כן ברא באדם עצמות קשים ורכים:

וכמו שברא בעולם ארץ עבה וקשה לחה ורכה כן ברא באדם בשר כנגד הארץ הרכה והעור כנגד הארץ הקשה:

וכמו שהאילנות והעשבים יש עושים פרי וזרע ויש שאינם עושים פרי וזרע כך יש בני אדם שמולידין. ויש שאינם מולידים:

וכמו שמצמיח עשבים מן הארץ. כך מצמיח האדם שער הראש והזקן:

וכמו ששורצים חיות ורמש ביער ובארץ. כך שורצים בראשו של אדם ובשערו:

וכמו שברא האלהים בעולם התלי ונטהו ברקיע ממזרח ועד מערב. מקצה אל קצה. והכוכבים והמזלות. וכל דבר שבעולם אדוקים בו. כך ברא בגוף האדם את כל המוח הלבן. אשר בתוך חליות השדרה. והוא נטוי מקצה מוח הראש. ועד עצם העצה. ושנים עשר הנתחים והצלעים וכל איברי הגוף אדוקים בו מפה ומפה:

כמו שיש בשנה שס"ה ימים כך יש באדם שס"ה גידים:

סוף דבר מעשה בראשית ומעשה מרכבה. הכל רמוז באדם מעט מזעיר. והיודע סוד הדבר. יבין נפלאות השם יתעלה. על כן נקרא האדם עולם קטן. בעבור אשר גוף האדם הוא מצוייר דוגמת עולם העליון. ועולם התחתון. לכן ניתן בו הנפש שהיא דומה לבוראה מעט מזער. ועל כן אמר דוד. מה הנפש ממלאה כל הגוף. ומבלה את הגוף. ואינה אוכלת. וסובלת את הגוף. והיא יחידה בגוף והיא טהורה. ורואה ואינה נראית. ואינה ישינה. כך הקב"ה ממלא עולמו. ומבלה את הכל. שנאמר המה יאבדו. ואתה תעמוד. והקב"ה אין לפניו שינה שנאמר הנה לא ינום ולא ישן. והוא יחיד וגבור וטהור והוא רואה כל. ואין ד"א רואהו. לכן תבא הנפש שיש בה כל המדות הללו ותשבח להקב"ה שיש בו כל המדות הללו. הנפש יושבת וחושבת מי בראה ואז היא לובשת ענוה. ויראת ה' יתב'.

לכך צריך האדם (לראות) [אלטונא תקח: לרדות] את עצמו. להבין ענינו. איך שרשו וגזעו. ואיך נוצר מטנוף זרע. ואח"כ חתיכת בשר. ונפוח בו רוח עליונים. מרוקם בעצמות וגידים דם ומוח. ולבש עור ובשר. ונוצר בקלסתר פנים. וקומת אפים. ואיך נקובים נחיריו לפנים. ולגרון. ולהנשים ולהריח. ואזניו לשמוע. וחורי עיניו לראות. ובתוך העין יש בו כמה צבעים. וריסי עיניו. פה וגרון. וחיך ולשון. ושפתים לפתוח ולסגור. והמלתעות. והלחיים. ואצילי ידים. ורגלים וחלל הגוף. ואצבעות וקשריהם וצפרניהם. ויבין איך כל אחד משונה מחברו ואיך היה אסור תשעה חדשים בבטן אמו. ויצא ערום עור חרש וחגר. כל אלה יחשוב בלבו. מי פתח פיך עיניך ואזניך. ומי עשה לך כל תיקוני גופך מי השחיר שערותיך בימי בחורותיך. ואפילו תרחץ אותם בכל נתר שבעולם לא היה מועיל ללבן ובימי זקנותך הוא מתלבן מאליו. כאלה וכאלה תחשוב ותהיה עניו ושפל רוח. ויראא שמים:

גנזך ג

עתה נקצר סר"ח. ולא נסתפק בסקר"ח הפשוט. כי הוא חסר דברים רבים הכרחיים. גם הוא מוטעה מאד על כן יגענו הרבה למלאות החסר. והשגיאות להסר. והחשוך להאיר לעיני השכל ולב בשר:

וז"ל כל אדם שיש בו תורה ואין בו י"ש דומה לגזבר שמסרו לו מפתחות הפנימיות. ומפתחות החצוניות לא מסרו לו. בהי עייל. כי עיקר ידיעת החכמה הוא. להשיג האדם לעשות רצון קונו ולהדבק בו. ואם בתחלת למודו לא ידע למי הוא עובד. ושידע שיש לו אדון ופטרון המושל עליו. אשר אליו תכון העבודה מה תועלת בחכמתו. כי היראה היא פתח ושער לקיים התורה. ולכך התחילה התורה במלת בראשית. וכתוב (אחד) [אלטונא תקח: אחר] אומר ראשית חכמה יראת ה'. וצריכין אנו לעבדו וליראה מפניו. ומי שאינו מאמין זה. מחריב העולם:

עסק התורה והמצות צריכין להיות ביראה ובאהבה. ואם לאו. אינם עולים למעלה. כי המצות תלויות בשם בן ד'. שמ"י עם י"ה שס"ה. זכר"י עם ו"ה. רמ"ח. וכמו שאותיות י"ה קודמות לו"ה כך צריך להקדים מצות ל"ת לעשה. והיראה כנגד מל"ת והאהבה כנגד מ"ע. נמצא בקיימו את המצות. הוא מייחד את יהו"ה צריך לירא מהקב"ה. לפי שהוא רב ושליט עקר ושורש כל העולמות. עלת כל העלות וסבת כל הסבות. וכולן חשובין לפניו כאין. כד"א וכל דיירי ארעא כלא חשיבין. והוא מנהיג כל העולמות ברצונו. ומבלעדי שפעו והחיותו אותם. אין להם קיום. כמ"ש ואתה מחיה את כולם. כי כולם צריכין לו

והוא אינו צריך להם. וזוהי המצוה הראשונה שנצטוינו עליה בתורה לידע שיש אלהים. שנא' אנכי ה' אלהיך:

היראה מיוחסת לעולם לשם הוי"ה כמ"ש את ה' אלהיך תירא. כי הוא השם הגדול. שעל ידו נבראו כל העולמות וכל שאר שמות הקודש הם כנוים אליו ואפילו שם אהיה. כי שם הוי"ה הוא האחדות וחיות כל העולמות. כי הוא מתפשט בתוכם. כענין הנשמה המתפשטת בגוף. שאין מקום פנוי ממנה. ומבלעדה לא יחיה האדם. כן שם הוי"ה המושל לפעול כל הפעולות. ע"י עלת כל העלות המייחד הכל הנקשר בו. כמ"ש בכל מקומות ממשלתו:

לפי שיראת ה' הוא כל כך דבר עיקרי וגדול. צריך לבאר מה היא היראה שתמשך לאדם מזה הענין. כי מצד היותו גדול רב ושליט כמ"ש. תמשך יראה. שיתבוששש האדם מחמת גדולתו. שאין לה תכלית (כמ"ש ולגדולתו אין חקר) אם בבחינת ההארה הגדולה. אם בבחינת היותו גדול העצה רב העליליה. ומצד היותו מושל בכל העולמות. ועל רמ"ח איבריו של אדם. החתומים בשמו. אם יחטא בהם. נמצא פוגם ביהו"ה עיקרא ושרשא דכל עלמין. כי כל הנבראים. הם כדמות ענפי אילן שאינו חי אלא משרשיו. כך כלם אינם חיים אלא ע"י עלת על כל העלות. שהוא השורש המקיים הכל. צריך לידע ולהאמין שאם יצויר העדר מציאות כל הנבראים. לא מפני זה יגיע לו חסרון במעלתו יתעלה כי הוא היה נקרא מלך קודם שברא העולם הלז כאמרו. ועד לא עשה ארץ וחוצות. ה' מלך (עמ"ש בס"ד בבית אל בפירוש אדון עולם אשר מלך כו'. אז לא יקשה לך. שאין מלך בלא עם) וכל מה שברא הקב"ה לא בראו אלא לכבודו ושיכירו גדלו ומשגיח עליהם להיטיבם כאמרו ורחמיו על כל מעשיו. וכשיחשוב בדברים האלה. יאמר האדם בלבו. מה גמול אשלם לבוראי יתברך. על כל טובותיו העודפות עלי. בכל יום. אם אעבור על רצונו. אלא ראוי שאעשה מצותיו (אלטונא תקח: ו)לעשות לו נחת רוח. צריך לירא שלא יגרום בעונותיו להפריד השכינה (שם אדני) משם הוי"ה שהוא הת"ת. ויאמר בלבו. איך אגרום בעונותי להפריד אהבת דודים ורעים. ונמצאתי נרגן מפריד אלוף. ונמצא בחינת יראה זו. היא יראה המביאה לידי אהבה כי לא די לו שלא יחטא. אלא ישתדל לעשות מצוה. כדי לייחד ולקרב את האהבה.

גנזך ד

מהדברים המעוררים היראה הפנימית. בבחון האדם בשכלו מעשיו של הקב"ה. כי מרוב גדלם נותנים יראה כמ"ש דוד המע"ה אמרו לאלהים מה נורא מעשיך. וכאשר יתבונן האדם במעשיו יתברך. ייירא ויכנע מגדולתו ויתבוששש ממנו. שלא יעבור על מצותו:

עוד בחינה שניה לעורר היראה. והיא בבחון האדם בדעתו באותות ומופתים המתחדשים בעולם. כמ"ש וירא ישראל את היד הגדולה וגו'. ויראו העם את ה':

עוד צריך לירא ממנו בראותו הטובות והחסדים שעושה עמו בכל עת כי הוא כמו אב רחמן המיטיב ומרחם על בנו. וצריך שלא יהיה הוא הגורם שיתאכזר אביו. וימנע הטוב ממנו:

עיקר מקום היראה היא בחכמה העליונה. שהוא יוד שבשם. והוא סוד המחשבה. השולחת חיים בכל העולמות. וזהו שכתוב יראת ה' מקור חיים. כנודע שהוא מקור החיים לכל העולמות.

גנזך ה

מי שרוצה לתקוע היראה בלבו צריך להסתכל את פעולות ה' שברא בעוה"ז. שאינם משנים את תפקידם. כמ"ש על האזינו השמים. הסתכלו בשמים שבראתי לשמשכם שמא שינו את מדתן כו'. אתם שאם זכיתם. אתם מקבלים שכר כו' עאכ"ו שלא תשנו מדותיכם כי איברי האדם נבראו כדי לירא מהבורא ולעבדו. והיראה היא בלב. שהוא ראשית האיברים. כמש"ה ואת יראתי אתן (בלבבכם) [אלטונא תקח: בלבבם]. כי צריך לדעת שרוח האדם וכל איבריו עשוים ומכוונים בעצת ב"ד העליון. וכמ"ש את אשר עשוהו. עשהו אין כתיב כאן אלא עשוהו. כביכול ממ"ה ובית דינו נמנו על כל אבר ואבר שלך להעמידך על מכונך. שנא' הוא עשך ויכוננך. וצריך ליזהר שלא לפגמם:

עוד בחינה אחרת ביראה. והיא כאשר ישפיע לו הקב"ה עושר ונכסים וכבוד וכיוצא בהם מטובות העוה"ז. יש לו לירא שמא יגרום החטא פירוש שלא יפגום במדה ההולכת עמנו בגלות ועל זה כתוב. אשרי אדם מפחד תמיד. והמקשה לבו ואינו ירא את ה'. יפול ברעה בההוא סטרא אחרא דאיקרי רעה:

עוד בחינה אחרת בענין היראה. שיהיה לו בושת פנים. כי מי שיש לו בושת שלא לעבור עבירה שבאה לידו. בשביל יראת ה'. כאילו בו נברא העולם. ועל זה אז"ל בוש פנים לג"ע. אבל עז פנים לגיהנם. והם אותם העושים עבירות. וא"ל בושה מהקב"ה. שנא' בו מלא כל הארץ כבודו. וכתיב חופש כל חדרי בטן. בוחן כליות ולב. נמצא שצריך לירא ולהתבושש מהשכינה שלפניו. ולא יעבור על שום מצוה ממצותיו יתב'. והחסיד בח"ה אמר אל תמרה את אדונך והוא משגיח בך. ועל יראה כזו א"ה למען תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו. והבושה היא שאדם המתבייש בדברי העולם מבני אדם והוא צנוע במעשיו. וכן כשמדברים עמו מתבושש. ואינו מסתכל בפני אדם. מודה אימת מלכותו של מלך העולם עליו וכן דבורו בנחת. זוהי ענין הבושה. ומזה ימשיך עליו יראת חטא:

ירא חטא ר"ל שהוא ירא מן החטא. כירא מן האויב ונרחק ממנו. ונ"ל ירא חטא הוא שירא לחטוא מפני גנות החטא בעצמו. כי איך יחטא לפני המלך שלפניו. ויביא לפניו פסולת ועכירות. שהקליפה גרעון הנגרע מן הקדושה (כענין והייתי אני ובני שלמה חטאים):

ומי שהוא י"ח זוכה לענוה. ויקנה היראה כשיבוש מלחטא בעבור השכינה. וימשך מזה היותו עניו שלא ישיב על חרפתו אפילו יחרפוהו. כי ירא ומתבושש להשיב לפני המלך שלפניו כמרע"ה. נמצא שכל מי שיש בו י"ח. ישנו בכולן. ומי שאין בו יראת שמים. אין בו לא חסידות ולא ענוה:

גנזך ו

יהיה בבאור כמה בחינות בענין י"ח. ראשונה צריך לירא שלא יבוא לידו שום חטא אפי' שוגג. והטעם מפני היות הנפש הויה דקה ורוחנית. אצולה ממקום גבוה. כל דבר שיפגום האדם אפילו שוגג. מחשיך הנפש. והוא כמשל השופך על בגדיו הלבנים והנקיים. קתון של שמן או של דיו. אפילו בשוגג. הכתם מחשיך הבגד ההוא. ועז"א שהמע"ה בכל עת יהיו בגדיך לבנים. ושמן על ראשך אל יחסר (נ"ל להמליץ גם סוף הפסוק מכוון לענין. כי ידוע השמן הוא בערך המצות. שהם חומר לנר מצוה. הדולק ומאיר לאדם. אמנם אם אין המצות נעשית בכוונה הגונה ומחשבה טובה לשמה. לקיים דברי המצוה יתב' לנחת רוח לפניו. שאמר ונעשה רצונו. אז לא לבד שאין הנר דולק ומאיר ממנו. אלא מטפטף על כתנות אור הנשמה ומטנפה ופוגמה והכוונה היא בראש. מקום המוח שבו משכן המחשבה. זהו שאמר אני מיעצך שיהיו בגדיך לבנים בכל עת. והאיך ישארו לבנים ונקיים תמיד. כששמן הכונה על ראשך אל יחסר אורו. משא"כ כשיחסר מעל ראשך ולא יגיה אורו שם. מחמת עכירותו שאינו נמשך אחר הפתילה. ושלהבת יה אינה עולה מאליה. אבל יורדת. ואז ישפך (משמן) [אלטונא תקח: השמן] על בגדיך הלבנים. ויעשה בהם כתמים ורשמים פגומים. נמצא השמן שהיה לו להאיר לפניך הדרך נעשה מחשיך ובא ומשחיר טליתך הלבנה. וזה גרם מחמת שהוא חסר על ראשך מצד הכוונה ונוהג בזה מנהג הטבע בגוף. שכאשר יעלו האידים הלחים אל המוח. ויסבלו קרירות ושינוי האויר. אזי ישפכו על הגרון והחזה. ויסבבו חולי השיעול והנזילות. ויעכירו הגוף תחת אשר הן עשוים להועיל ולהציל את הגוף מרעתו. כי הם כטל הנוזל וכשמן הטוב היורד על הראש להניח אל הגוף להחיותו (עיין חלון צורי) ומפני שקבלו מקרה מתנגד להם בראש נעשו אויבים לגוף ונהפכו לאכזרים. ככה הוא מקרה המצות הנעשות שלא בכונה טובה כי גם המה נוספו על שונאיו והיו בעוכריו. ומקדירים הבגדים הלבנים. והרי זה

יפה אף נעים בהלצת הכתוב בענין אחד. ויוצא ממנו מוסר ישר. שאפי' המצות שאינן עשוים כתקנן. פוגמים בגדי חופש. ובתי הנפש. וכארז"ל גדולה עבירה לשמה (ממצות) [אלטונא תקח: ממצוה] שלא לשמה) לכך הכתוב מתמיה ואומר נפש כי תחטא. מהו בשגגה מכל מצות. ללמדך שכל החוטא בשוגג. כאילו עבר על מצות ה'. והאדם שחוטא. נענש משני פנים. האחד מפני היות נפשו רוחנית בת מלך. והיה ראוי שיסתכל בכבוד המלך העליון. ואפי' אם חטא בשוגג. ששגגת תלמוד עולה זדון. והעובר על מצוה אחת. כאילו עובר על כל המצות. לפי שכולם כלולים זה מזה. והיינו וכי תשגו ולא תעשו את כל המצות:

ובגמרא פ"ד דנזיר. עה"פ אישה הפרם וגו'. באשה שהפר לה בעלה והיא לא ידעה. הכתוב מדבר. וכשהיה ר"ע מגיע לפסוק זה היה בוכה אמר ומה מי שנתכוין לעלות בידו בשר חזיר. ועלה בידו בשר טלה צריך כפרה וסליחה. המתכוין לעלות בידו בשר חזיר. ועלה בידו בשר חזיר עאכ"ו. איסי בן יהודה אומר ולא ידע ואשם ונשא עונו. על דבר זה ידוו כל הדוים (למדנו מכאן שני מיני שוגג. שוגג במעשה ומזיד במחשבה או שוגג במחשבה ומזיד במעשה. ונראה פשוט שהראשון גרוע. כי הכל הולן אחר כוונת הלב ורחמנא לבא בעי. ואפילו מצוה בכונה גרועה. חוזרת לרעה. כנז"ל ואעפ"כ שמענו עונש גם במעשה שלא בכונה. מכאן תשובה למתפלספים המתחכמים בטעמי המצות להחזיר הכל אל כוונת תכונה טובה. ולא יאמינו שיש שם מעשה רע בעצם. וזו ודאי סתירה לכל התורה. אבל זה אמת שישוב הרע טוב. בכונה טובה ורצויה. ע"פ תנאים וגדרים מוגבלים. כאשר נראה בבירור ממה שכתוב פעמים הרבה. וביחוד בחבור זה. על קוטב תכלית זה הוא סובב. להראות שיש בכח האדם להחזיר הטוב לרע והרע למוטב): **למה** נקראת יראת ה'. ולא יראת אלהים (הנה בתורה כתוב מפורש אין יראת אלהים במקום הזה הרי שנקראת גם יראת אלהים. וי"ל שהיא יראת העונש הגרועה. מצד מדה"ד והוכיח אברהם את אבימלך שאפי' יראת אלהים אין במקומו. על כן ראוי היה לירוא שיהרגוהו על דבר אשתו. ואצ"ל יראת הרוממות הנקראת יראת ה' שאין לה מקום באו"ה. אמנם עדיין יקשה שמצינו גם באברהם כי ירא אלהים אתה. וי"ל לפי שאין אומרים לאדם בפניו אלא מקצת שבחו. ומ"ש יוסף את אלהים אני ירא (אף אם בה"א הידיעה היא מעלה גדולה מאד כנודע) י"ל דלא בעי לאחזוקי טיבותא לנפשיה. אבל אשת עובדיהו שלא בפניו אמרה כל שבחו. ואיוב היינו נמי דתנן שלא עבד אלא מיראה ונחמיה נמי משום דמשתבח בנפשיה לא עשיתי כן מפני יראת אלהים. ודוק ליישב בכ"מ שנזכר יראת אלהים) הכונה לפי שהיא יונקת מעומק טוב יעומק רע שהם החסד

והדין. וביד האדם הבחירה: אם זוכה במעשיו. מתדבק בטוב שהוא שם הוי"ה עץ החיים. שהוא צד החסד והרחמים. דהיינו טוב ה' לכל ורחמיו וגו'. וכן עולה הוי"ה טוב במ"ק. ואם אינו זוכה. מתדבק ברע שהוא המות. והקליפות החצוניות. וכפי מעשיו בעוה"ז. כן יתדבק נפשו אחר מיתתו. כי האדם מורכב מטוב ורע. הם יצ"ט ויצה"ר ואם האדם זוכה להכניע יצ"ר שבו. גורם הכנעת הדינין והקליפות. וגורם המשכת הטוב עליו כי צריך להגביר יצ"ט על יצ"ר. ואם ח"ו עושה בהפך. פוגם בשרשים העליונים. ומונע הברכות והשפע לירד בעוה"ז. ולכן צריך לירא לעולם שלא יפגום עצמו. דהיינו בנשמתו העדר האור העליון ממנה. הקליפה שהוא צד הרע. הוא כמו קליפת האגוז. והטוב הצפון. הוא מוח האגוז. ולכן צריך כדי ליראה את ה'. שהוא הטוב הצפון. לשבר ולכתת הערלה. שהוא הרע והקליפה. ושיתרחק ממנו כל כך עד שיהא שנאוי ומאוס בעיניו להתקרב אצלו. כמו שצריך לשבר האגוז כדי לאכול התוך הטוב. וכמו שיש לאגוז שלש קליפות. כן צריך להתרחק משלש קליפות. שהם א) הגאוה. כי הוא שורש לכל המדות הרעות. ב) כנגד קליפות האגוז הקשה. הוא היות לאדם קושי עורף. ג') הרתחת האדם בכעס. ולדבר קשות. להבעיר אש היצה"ר בעצמו. לעשות עבירה. וכשאדם פורש עצמו מתענוגי העולם שכולם נמשכים מקליפת ערלת הנחש ויצ"ר. מכניע הצד ההוא. וכן הוא נזהר שלא לעבור על ל"ת שבתורה. שכל הפורץ גדר מל"ת. גורם לנחש רע. שיכנס פנימה בהיכלי קודש:

גנזך ז

כמה צריך האדם להתרחק מפתוי יצ"ר מצד הפגם שמגיע למעלה בשכינה. ובס"ה תאנא על תלת מילין מתעכבי ישראל בגלותא. על דעבדין קלנא בשכינתא בגלותא ומהדרי אנפייהו מן שכינתא ועל דמסאבי גרמייהו קמי שכינתא. ובענין הפגם יש ארבע בחינות: **האחת** {אלטונא תקח: כשישראל חוטאים. מחלישים כח השכינה לפני השבעים שרים. ועל זה מתרעמת השכינה. שמוני נוטרה את הכרמים וגו'. ובהיות האדם פוגם. אינה מצלת. אלא אדרבה ח"ו נאמר בה צור ילדך תשי.

בחינה} **שניה ושלישית** בענין הפגם ההוא. והיה מחניך קדוש ולא יראה בך ערות דבר. והענין כי בהיות האדם פוגם למעלה. הוא מחשיך האור ההוא. בבחינת אותו אבר שבו פגם. והרחמים מסתלקין משם. והדין הווה. לכן צריך להשפיע הפגם ההוא למטה. אם בהשפיע לו יסורין בגופו או בממונו. או יהי החושך והדין ההוא שמור להשפיע בנשמתו ע"י שתכנס באור גיהנם. ושם תתלבן. ותקבל כל הדין ההוא. בשיעור מה שפגם. וזהו כאשר יתן מום באדם העליון. כן ינתן בו:

והנה כדי לעורר לאדם שישוב בתשובה. מטמאין אותו. ונותנין בו פגם מצד הערוה והפגם שפגם בדבר שהיא השכינה וז"ש ולא יראה בך. פרוש לא יתראה בגופך הפגם והערוה שפגמת בדבר. אלא והיה מחניך קדוש. שיהיו כל רמ"ח איבריך קדושים. פירוש כולם מיוחדים כאחד. עד שנוכל לומר בהם. שכולם אבר אחד קדוש:

והענין כי בהיות האדם פגום אפילו באבר אחד. נחשב כאילו פגם בכל הקומה כולה. כי כל רמ"ח איברים מתייחדים כאחד. ולכן אפילו לא חטא אלא באבר אחד. מטמאין אותו כל רמ"ח אבריו. וכן לענין והיה מחניך קדוש. מקדש עצמו מעט. מקדשין אותו הרבה. כי אפילו שלא קדש אלא אבר אחד. כל הרמ"ח איברים שהם מחניך לשון רבים. מתקדשין בקדושה עליונה:

הפגם הרביעי הוא ושב מאחריך. כי דרך השכינה ללכת לפני האדם לשמרו ודרך האדם ללכת אחרי השכינה כמ"ש אחרי ה' אלהיכם תלכו ובהיות האדם פוגם. הוא מסתלק מלפניו. ושב לאחריו. כי השכינה מסתלקת ממנו שאינה שורה במקום פגום:

מ"ש למעלה שעל שלשה דברים מתעכבי ישראל בגלותא. פירוש מתעכבי לפי שלא נגזר גלות שכינה אלא אלף שנה. שנאמר נתנני שוממה כל היום דוה (יומו של הקב"ה אלף שנה. והוא אלף החמישי. שהוא כנגד הוד) האחד על דעבדי קלנא בשכינתא בגלותא פירוש שהם מחללים השם. כמ"ש באמור עם ה' אלה ומארצו יצאו. וכשישראל עושין דבר שיש בו ח"ה אין לך קלות גדול מזה לשכינה. והוא משל לאב שיש לו בן. והבן עושה לבריות דברים שאינם כראוי. אומרים הבריות ארור שזה ילד שזה גדל. הרי זה דבר כולל בכל האומה ובפרט לכל אחד מישראל העובר על שצוהו הקב"ה. גורם למעלה קלון שכינה. שהרי הכתוב אומר בפשעכם שולחה אמכם. ובהיות האדם מוסיף פשע. מוסיף גלות וגירושין. שאומרים למעלה ראו האם מה בנים גדלה. ראויה היא ח"ו שתהיה מגורשת חוץ להיכל הואיל ולא יסרה את בנה שיהא הגון. ועוד קלנא דשכניתא הוא שאינם נוהגים בה הכבוד הראוי לה במ"ע. ועוברים על ל"ת:

והנה בכל הדברים שאדם חייב בכבוד אב ואם התחתונים. חייב בכבוד אב ואם העליונים וכמו שהוזהר שלא להקל בכבוד או"א התחתונים וקאי בארור מקלה א"ו כך צריך ליזהר שלא יקל בכבוד או"א העליונים וליזהר מכל הנוגע לכבודם. ומסוג זה נראה שצרך ליזהר במ"ש פי תרומה (ד' קלא) שהמדבר בבה"כ אנהיג קלנא בתיקונא עלאה דלעילא השני ומהדרי אפייהו מן שכינתא. יש בו כולל ופרטי. הכולל הוא כאילו הרשעים הם חוזרים והופכים פניהם מן השכינה אומרים בפיהם שאינם רוצים להיות להם חלק באלהי ישראל. ופרטי הוא הפוסק ד"ת על דברים בטלים. מפני שהעוסק

בתורה פניו כנגד השכינה כמ"ש רז"ל בפסוק שפכי כמים לבך נוכח פני ה'. והוא פוסק. נמצא הופך פניו מן השכינה. כיוצא בזה המתפלל ובאמצע פוסק. אפי' הוא בזמירות. בפרט אם הוא בתפלת י"ח בחשאי ובאמצע תפלתו מחזיר פניו להסתכל כאן וכאן בצרכי עצמו. ודאי נוגע בכבוד השכינה:

השלישי ועל דמסאבי גרמייהו קמי שכינתא. צריך ליזהר על זה מכל דבר שנזכר בתורה טומאה בפירוש. כטומאת המאכלים. טומאת העריות. טומאת נגעים. טומאת ע"א. ובכללו מי שכועס:

גם צריך ליזהר מטומאת הוצאת זרע לבטלה שעון זה פוגם בשכינה:

עוד יש טומאה אחרת אע"פ שלא נזכרה בה טומאה בתורה. והוא המשמש באשתו שלא כדרכה. והחמירו בזוהר פקודי ((דרצ"ט) [אלטונא תקח: דרנ"ט]) מאן דשמש ערסיה מאחורא אכחיש תקונא דאסתכלותא אנפין באנפין כו' עיקר היראה היא שלא יעבור על ל"ת. ויתן מקום לחיצונים לפגום ולפרוץ גדר להכנס פנימה:

גנזך ח

צריך האדם שלא יתעלם מפתויי יצרו. ושיתגבר עליו כדי שיהא נקרא גבור הכובש את יצרו. וזוהי בחינה מבחינות היראה שמצינו יראה בגבורה. וכן בבינה. ופירש בתקונים. שיראת ה' היא מלכות מצד הגבורה. ואהבה מצד החסד. ועל זה אמרו חז"ל אם אין יראה אין חכמה. והענין כי צריך לירא לעולם שלא לעורר היצר והדין כי היצר נמשך משורש הדין העליון. צריך לעולם להזהר מהקלות. כי יצה"ר לא יכשיל האדם בתחלה אלא בקלות. עד שמהקלות יבוא אל החמורות. כמ"ש ז"ל יצ"ר מתחלה דומה לחוט. ולבסוף כעבות העגלה. צריך ליזהר בדקדוק מעשיו. מעונות שאדם דש בעקביו. כמשז"ל עונות שאדם דש בעקביו בעולם הזה. מסבבין אותו ליום הדין. ועיין בזוהר מקץ (דקנ"ח):

עוד צריך לירא וליזהר במעשיו כי שמא היה הוא והעולם חציו זכאי וחציו חייב. והכריע את עצמו ואת כל העולם לכף חובה וגרם שבסבתו יבוא דבר או חרב או רעב לעולם. כל אותם הצדיקים שמתו. הוא סבה שמתו. וכל העניים שיצעקו וימותו ברעב. הוא סבה להם. ולכן אוי לו שהכריע כו'. ולכן צריך לעולם שלא יהא בטל מתורה או מצוה. לפי שבהיות רוגז בעולם ח"ו. קונסין על ביטול מצוה ועסק התורה . וענשי אעשה. דבעידן ריתחא מדת צדק שולטת בדיניה. וצריך ליזהר דלא יתוקד עלמא בדינוי. בכל עת חייב האדם לתת שמן תורה ומצות לנר שעל ראשו. כי ה' אלהיך אש אוכלה:

גנזך ט

צריך לירא מהחטא. כי בכמה פנים מכעיס החוטא לבורא יתברך. בעשותו עונות בסתר. ואומר מי רואני. ועוד מכעיסין להקב"ה באופן אחר. שמדתו יתב' להיטיב ולרחם. והם מהפכין אותו ממדת רחמים למדת הדין. עוד הקב"ה כועס על הרשע שנתן לו דרך טובה ודרך רעה. ועזב את הטובה וגרם רעה לו ולנפשו בסבת חטאו. כמו שאז"ל על פסוק תחטאני באזוב. מכאן שכל העובר עבירה. כאילו מיטמא בטמא נפש ואין מזין עליו אלא באזוב. שנא' תחטאני באזוב ואטהר. וכי נטמא דוד. אלא העון שהוא חלל הנפש. וכן הוא אומר ולבי חלל בקרבי:

ולהבין ענין זה על מתכונתו. כיצד יפגום האדם בנפשו. שנוכל לומר שהרג אותה ועשאה חלל. הוא בשנדע מה שמוסכם בזוהר ובתקונים היות אדם נפש רוח נשמה. ויש (ר"נ) [אלטונא תקח: נר"נ] מאופן חיה וכסא. כדפרשו בתקונים (די"ח) וצריך לדעת כי כמו שבאדם הגשמי יש בו רמ"ח איברים גשמים. כן הנשמה המתלבשת ברמ"ח איברים אלו. יש בה רמ"ח איברים רוחניים. והנשמה היא נקראת אדם באמתות. ומצד היות הנשמה כלולה מרמ"ח איברים רוחניים. תפעול ותתלבש בטפה ההיא להוציא כלי למעשהו. ונמצא הגוף דפוס הנשמה. ומפני זה ישתנו דיוקנאות האנשים לאלפים ולרבבות. כפי מחצב נשמתם. כדפרשו בתקונים (דקכ"ח):

והעד היות הנשמה כלולה מרמ"ח איברים. הוא שפירשו פ' תרומה ובכמה מקומות. שהרוח יצטייר בג"ע תחתון בלבוש המצות המעשיות ויצטייר בדמות שהיה בעוה"ז. ואמרו שבגן עדן התחתון מכירין הצדיקים זה לזה. ומאחר שידענו בחלק הרוח שהוא כלול שעור קומה שלמה מרמ"ח איברים. כן חלק הנפש שהיא בחצר מות. וכן חלק הנשמה העולה בג"ע העליון. כל אחת כלולה מרמ"ח איברים רוחניים. ובהקדמה זו. נבין ענין החטא שראוי שיקרא חלל בנפש. שכמו שהאויב המכה בחרב גוף האדם. יקרא חלל. כן חרב סמאל הנכנסת ברמ"ח איברי הנפש עושה אותה חלל ומטמא. והטעם כי כמו שטמא מת הוא טמא. מפני שנסתלק אור הנשמה הקדושה. ושורה רוח הטומאה שם. מטמא טומאה חמורה אבי אבות הטומאה שהוא המת. כן החוטא מסתלק ממנו הנשמה הקדושה ושורה במקומו סמאל ולכך מטמא כמת. ולטעם זה רשעים בחייהם קרויים מתים. ולהבין למה קראה חלל. ולא מת בנפש. הענין הוא כי האדם החי הנהרג יקרא חלל. מפני שנסתלק ממנו חיות הדם. כי הדם הוא הנפש נשאר הגוף חלל בלי חיות. ופירשו בענין הפוגם בנקודה הפנימית שנשאר אותו מקום חלל. וכן הענין העון הפוגם בעיקר הנפש שהיא בלב. שם אותה חלל. והכלל כי מהגשמי נבין הרוחני כל מכה

שכשיוכה בה האדם. ימות מאותה המכה. ועושה אותו חלל. כן העון לפי גדלו באותו אבר שפגם בנשמתו. יקרא חלל בנפש. ויקרא חלל. לפי שהנשמה היא קדושה. והעון הוא עכירות רוח הטומאה. וכפי כניסת רוח הטומאה בנשמה. כן מסתלק רוחניותה. וישאר אותו מקום חלל בלי רוחניות. וזהו ענין הפגם. שמלת פגם ר"ל חסרון. והוא שתחסר האור במקום ההוא ושולט שם חושך מסמאל. ולכן הפוגם בעיניו. מחשיך עיני נשמתו. ואם יצטרך לבוא בגלגול מפני גודל הפגם. וצריך שיהיה (אור) [אלטונא תקח: עור]. וישלטו [אלטונא תקח: על] עיניו חושך ועיני סמאל. כדפרשו בתקונים (דמע"ד) ע"ש ותראה מבוא' כי סמאל ונחש הם חשוכין המחשיכים העינים וזה בסבת העון. כאמור. כי עונותיכם היו מבדילים וגו'. ואגב מבואר במאמר כי סבת חשיכת העינים ג"כ הוא בגין דלא משתדלין באורייתא ומצות בדחילו וברחימו. הרי מבואר כי כל פגם שיפגום האדם. הוא פגם בנשמה ומחשיך אורה. ולסבה זו יקרא העון חלל בנפש מהטעם שפירשתי. ועתה לפי זה נאמר כי כל עון ועון שיפגום האדם הוא פגם. והכונה או מיתה מועטת. או מיתה מרובה (כמ"ש מה לי קטלה כולה. מה לי קטלה פלגא) הכל נקרא מיתה. כענין עני חשוב כמת. שסבת הסתלקות שפעו ואורו יקרא לו מיתה. וכן ענין בחלל בנפש. וכל הסתלקות שמסתלק אור הנשמה בסבת העון. ונשאר המקום חלל. שיכנס שם סמאל. יקרא חלל בנפש (ועפד"ז יפורש הכתוב ולבי חלל בקרבי לשבח. כמ"ש בו רז"ל דוד עמד עליו והרגו קיים בו הבא להרגך כו'. וידוע ששני חללים הם בלב. לפיכך נקרא לבב כמ"ש בכל לבבך בשני יצריך. בחלל שמאלי שוכן יצ"ר כמ"ש לב כסיל לשמאלו נמצא דוד שהרג ליצ"ר. לבו חלל מכל מקום כי החדר השמאלי נשאר פנוי וריקן. ולא הי"ל עוד כ"א לב אחד לאביו שבשמים. היינו ולבי אחד חלל) וכאשר תהיה הנשמה זכה ובהירה. תוכל להסתכל באור כדמיון העומד באור שלא יזיקהו אור השמש. אמנם העומד בחושך ויכה אור השמש בעיניו לא יוכל לסבול וירתע לאחוריו ויסתום עיניו:

גגזך יא

צריך לירא שלא תהיה נפשו (נדחה) [אלטונא תקח: נדחת] לחוץ בעלותה למעלה בפטירתה מן העוה"ז כדפרשו בזוהר פנחס דרי"ג על פסוק שמרה נפשי כי חסיד אני. שדוד המע"ה היה מתפלל על נפשו שתלך בטח. ותזכה לעלות ליהנות מאור העליון. ואם דהמע"ה היה צריך להתפלל שלא תדחה נפשו לחוץ. המלא עונות לאין מספר. כמה צריך לירא מעונותיו ולמהר התשובה והתפלה. עד שלא תועיל החרטה:

עוד אז"ל ארי"ש ב"ן ארי"י כל העושה מצוה אחת בעוה"ז מקדמתו והולכת לפניו לעה"ב. שנאמר והלך לפניך צדקך. וכל העושה עבירה אחת בעוה"ז. מלפפתו והולכת לפניו ליום הדין. שנאמר ילפתו ארחות דרכם יעלו בתוהו ויאבדו. רא"א קשורה בו ככלב כו'. ענין מלפפתו כו'. מפני כי העובר עבירה אחת קונה לו קטיגור אחד. וכל קטיגור וקטיגור. יש לו שעור קומה שלמה. כענין המצוה. כן ענין עבירה. הרי רמ"ח מ"ע הם שעור קומת אדם העליון וכל מצוה יש בה רמז שם הוי"ה. כי מצוה באתב"ש יק"וק כי י"ה הם אותיות מ"צ. והרי יקו"ק. כללות כל הקומה. אלא שבכל אבר ואבר יש כללות הכל. ולכך המקיים מצוה אחת כתקנה. כאילו קיים כולם ויעשה ממנו מלאך אחד שלם ברמ"ח איברים. שהוא סניגורו. וכענין זה אדם הראשון. שאז"ל כל הנשמות כלולות בו יש מהם תלויות בשערות ראשו. יש מהם בזרועו. יש מהם בגופו. יש מהם ברגליו כו'. והרי כל נשמה כלולה מרמ"ח איברים. ומ"מ היא חלק אבר פלוני. כן כל קטיגור כיון שנעשה מכח האדם הזה. בכח כל רמ"ח איבריו. יש לו רמ"ח איברים והוא חלק אבר פלוני משיעור קומת סמאל. וזהו אל תאמר אשלמה רע ופירשו בזוהר מקץ (ד"ר א') לא תאמר אשלים הרע שהוא סמאל בחטאי לעשות שעור קומה שלמה. ואמר דהא לא אשתלים מנוולא דא. אלא בחטאין דבני נשא כו' ע"ש נמצאת שעור כל הקומה תשתלם ע"י מעשים רעים הרבה. אמנם כל חטא וחטא חלק אבר ממנו. כלול מרמ"ח כדפירשנו. בהקדמה זו נבין מלפפתו כו' ופירושו שיתלפף בכולו ותעשה לו לבוש לנשמתו להכניסה לגיהנם. עד יעכל העכור והחושך ההוא שבנשמה:

והוא ענין בגדים צואים שבפ' פנחס (דרי"ד) שמלבישים את הנשמה להכניסה לגיהנם. ע"ש ותראה מבואר. כי מעשיו של אדם הם שיעשו לו לבושים צואים כפי מנין עונותיו. כך מנין הלבושים כי כל עון ועון יעשה לו לבוש. והיינו מלפפתו האמור. והעד לזה. ראה העברתי מעליך עונך והלבש אותך מחלצות. ופירשו ז"ל שעון שהי"ל הוא שנשאו בניו נשים נכריות. רא"א קשורה בו ככלב. שלא לבד תעשה לו לבוש. אלא שתדבק בנפש עצמה להיות אדוק בה. ודרך הכלב. הנושך שנמצא בתוך שניו חלק האדם. ודרך מי שנשוך מהכלב שידמה כלבים לפניו. אפי' בתוך השתן. נמצא חלק מהעבירה בתוך הנפש עצמה. והוא ענין הפגם שפרשנו שהוא חלל בנפש. ועוד חלק מהנפש בתוך העבירה. שהיא כח לילית והיינו ענין קשורה שהוא קשר כפול זה בזה וזה בזה. וחלק העבירה שמקנה בנפשו. הוא ההולך עמו בעה"ז. וזהו לשכב עמה בעה"ז. וחלק נפשו שנשאר בה. הוא להיות עמה בעה"ב שלילית תופסת בו. מחמת החלק ההוא שנשאר בה להורידו לגיהנם:

ונמצא פרט הפגם הזה לשוכב עם (נכריות) [אלטונא תקח: הכותית]:
והטעם כי ע"י שכיבתו שדי רוחא בגווה. שהוא חלק נפשו. ולכן מוכרח הוא להיות עמה לעה"ב והיינו קשורה בו ככלב:
אמנם נוכל לומר כי בכל עבירה ועבירה שיטמא האדם ע"י אותה התאוה הרעה. שוכב עם לילית. שכל [אלטונא תקח: תאות] העולם הם מכח לילית. כי סמאל מרוב דקותו הרבה. אין לו יחס להתפס באדם. שהוא גשמי. ולכן שולח נקבתו שהיא גשמית יותר. והיא המפתה. ואדה"ר מפני שנמשך אחר פתויי הנחש. שהם כחות לילית גרם מיתה לו ולבאים אחריו כדפרשו בפ' פקודי. בריש היכלות הטומאה ובפ' ויצא דקמ"ח בתוספתא. ע"ש באורך. ומפני שרוב העונות הם באים מצד פתויי לילית כדפרשנו והיא נקראת כלב. לכן אז"ל החוטא ושונה הוא ככלב שב על קיאו. ולכן צריך האדם להשמר מכתות הרשעה הזאת ומפתויוה. כי כל כונתה להכשיל את האדם וללכדו במצודתה ולהשפיל אותו בבור שאון טיט היון כמ"ש בפ' פקודי:

גנזך יב

נבאר כמה הם מיני הפגם כדי שיירא האדם מלחטו' בראותו כמה רעה גורם לנפשו ולכל העולמות:
הראשון הוא פגם בגופו העשוי בחותם תבנית העולמות העליונים. ובהיות איבר מאיבריו פגום הוא בעל מום. ואין השכינה שורה בו. וזה נתבאר בתקונים (ד"ק צ"ט) ע"ש. לפי שכל האיברים חתומים בשמו יתברך. נמצא פוגם בשם. ואם מקיים מצות באותו אבר. אשריו שממליך הוי"ה עליו. ועוד מענין הפגם הנזכר הוא מ"ש בפ' אחרי (דע"ג) ע"ש ובסופו אמר הכי נמי מאן דעבר על פתגמי אורייתא. משרן עליה רוחא דמסאבא ואתרשים ליה באנפוי ומניה ערקין עלאין ותתאין עכ"ל. ולמעלה מזה מבואר שאם חטא שיבכה ויעביר הדמעות על פניו עד שיעבור הרושם:
ואני שמעתי שטוב ג"כ להעביר הדמעות על מצחו. כי במצח נכתבין העונות. כענין והתוית תו על מצחות האנשים וגו'. ומסוג זה הם העונות הנכתבים ביד. ככתוב וביד כל אדם יחתום:
פגם שני הוא פגם בנשמה שכפי החטא. כן תרד עד שישפיל' לרגליו. וכ"פ בתיקונים (דקל"א):
פגם שלישי הוא כפי הפגם שיפגום האדם בנשמתו. כן יפגום בשכינה. עד שתרד במדרגה התחתונ' ותגל מרגלותיו. וכ"פ בר"מ משפטים (דקי"ד) דמסטרא דרשע וטוב לו. שכינתא ותגל מרגלותיו ותשכב. האי איהו ושפחה כי תירש גברתה. שפחה יצה"ר

נוקבא. ובאר אח"כ ענין הפגם ואמר. כי שכינתא דאילנא דחיי עלה אתמר לא יגורך רע. ואם תשלוט השפחה הוא בכסא וממנה ולמטה ע"ש ובר"פ כי תצא (דרע"ז) כי הפגם הוא בבי"ע:

עוד יתבאר פגם האדם בשכינה ובשאר מדרגות שלמטה. כמ"ש בתיקונים (דס"ג) אמר שם שבשכינה גליפין נשמתין ומלאכין וחיון קדישין. ובה גליפין מה דאתמר בהן ודמות פניהם פני אדם כו' ע"ש ותראה כי (בלבושת) [אלטונא תקח: בלבושי] השכינה מצוירים כל הנמצאות. והם השרשים שבתוכה ממציאות כל העולמות התחתונים. ובהיות השרשים שבתוכ' מאירים ע"י המצות שישראל מתקנין למטה. יש רחמים וטוב בעולם. וכשישראל אינם מתקנין מעשיהם. כל הלבושים שלה יונקים מצד הדין והחושך. ואז אומרי' אל תראוני שאני שחרחורת וגו' ובזה יובן מ"ש בס"ה בראשית (דכ"ב) כל מאן דחב לגבי שכינתא. כאילו אפשיט שכינתא מלבושים שלה. הכונה שבעון תפשוט המלבושים היפים המאירים ותלבוש בגדי שחרות (סוד הפגם) ולכן מצד שורש הנשמה המושרש בה. האדם מזיק או פוגם. לפי שבה גליפן נשמתין. לכן פגמו למטה. מחשיך שורש נשמתו המושרש בשכינה. ואז בעונו מונע הטוב ממנו. כי אין לה פנים לשאול שפע בעבורו. ופרש מורי ע"ה. כי ע"י שורש הנפש המצויר שם הוא מה שאדם מעורר מיין נוקבין בתוך השכינה. באמרו אליך ה' נפשי אשא כמ"ש בס"ה. ואם תהיה נפשו פגומה בלי ספק שלא תכלל ביחוד. ולא תעורר דבר. כי מאחר שהענף פגום. גם השורש פגום ועד"ז פרשו תרומה (דקכ"ט) שיהודיעם ממונה על דיוקנאו' הצדיקים ואמר שם על מי (שמחזיק) [אלטונא תקח: שמחזיר] את הרשעים בתשובה. שהוא מעורר נפשו למעלה ביחוד באמרו אליך ה' נפשי אשא. ויהודיעם מוליך דיוקנו למעלה. ומברכין אותה בכמה ברכות אחר שידענו שכל דיוקנות הצדיקים הם שם בלי ספק. שאם יהיה הדיוקן למטה פגום. לא יתראה הדיוקן למעלה לפני כל פמליא של מעלה. כי כל אשר בו מום לא יקרב:

וכאשר יסתכל האדם בדבר הזה יבוש ויכלם מעונותיו שכל עון ועון הוא נגע מום בנפשו. ודיוקנו למעלה מתרחק ממחנה ישראל. ואם האדם ישוב בתשובה לטהר מומיו בקבלת היסורין עליו. הרי הוא מיטהר מצרעתו. ואם לאו הרי הצרעת ההיא קבועה בנפשו בעוה"ז. ובעה"ב הוא (נחרק) [אלטונא תקח: נרחק] מכל פמליא. שלמעלה. עד שיטהר:

נשאר עלינו לבאר ענין הפגם בשכינה שהתחלנו בו. אמרו בתקונים (דע"א) ז"ל. ד"א ועשה לי מטעמים כאשר אהבתי מפקודין דעש'. ולא כאשר שנאתי מפקודין דל"ת.

פקודין דל"ת תליין מדחילו דיראה. ואינון לרחקא השטן מנייהו דלא יתקריב לגבי כורסיא דאיהו לבא. לתבעא דינין על איברין קדישין דאינון ישראל.
ולבא שכינתא בינייהו עכ"ל:
והכונה שמל"ת הם כלם גדרים שלא יכנס סמאל בתוך הקדושה לעורר דינים. ומ"ע הם מאכלין דקב"ה. מפני כי כל מצוה עושה יחוד. וגורם למשוך שפע רוחני וקדוש מצד החסד. ומי שיעבור על ל"ת. פורץ גדר וגרם לסמאל שיכנס למעלה לעורר דין מצד הגבורה. שיושפע לו חלקו. וכיון ששופע הדין ע"י השכינה. היא טועמת ממנו. שהעונות גורמין לעורר הדין מצד השמאל. ואז פניה חשוכים. כי בן כסיל תוגת אמו:
עוד בענין הפגם המגיע לשכינה. הוא מ"ש פרשה בראשית (דכ"ג) שענין בן כסיל תוגת אמו. הוא שעל ידה היתה בריאת האדם מתחלתו היותו מורכב מטוב ורע ולכן היא הסובלת הבושה מבנה:
כללו של דבר טעם לפגם השכינה הוא כמש"ל. שהשכינה כלולה מכל הספירות העליונות מכל ההויות ומכל השמות. ומכל הנשמות ומהכסא והמלאכים וכל העולמות הכל מצויר בה כמשז"ל. נמצא כי בהיטיב האדם מעשיו עמה. הוא גומל חסד עם כל העולמות הכלולות בה. שכלם מאירים. וענפי הספירות הנטועים בה. מעוררים שרשיהם העליונים שבזכר באופן שיעורר האהבה להמשיך הרחמים והשפע מלמעלה. מעלת העלות סבת הכל ית' ולכן אין ערך לשכרו. וכשפוגם ח"ו הפגם מגיע בכל המציאות שבה שכלם נהפכים לדין וגורם כבוי האור לכל העולמות. ושישלוט חושך שפחה במקום גברתה. ולכן אין ערך לענשו. והאל ברחמיו יזכנו להיות מהגומלים חסד עמה אמן:

גנזך יג

יש עוד בחינות הפגם. גם בת"ת וזה נתבאר בפי יתרו דפ"ה והיוצא מכללות דבריו בחינה ביראה. שצריך ליראי שלא יחטא. כי המלך. אע"פ שמראה לו בעת פנים צהובות ואינו מראה הכעס מיד. וכך דרך המלך להעלים הדין בקרבו. ואח"כ פורע לו הכל. כמ"ש פי בשלח (דנא"ב) בטעם למה פסוק ויט שהוא כנגד הת"ת כולו ישר ותרצו כי דרך המלך להעלים הדין. השוטה רואה פני המלך צהובים. חוטא ואינו נשמר מדינו. אמנם הפקח אומר אע"פ שהמלך פניו צהובות. שומר הדין בקרבו. והיינו יגלו שמים עונו. כי יגלהו לעתיד מה שהיה נעלם. וארץ מתקוממה לו כי היא הנוקמת נקם ברית והם שתי קימות. האחד כנגד מה שפגם בה. והשנית כנגד מה שפגם בו. כענין ונרגן מפריד אלוף כו':
עוד יש פגם בכסא ובמלאכים המעידים הנקראים עיני ה' המה משוטטים בכל הארץ וגו'. ובמלאכים המלוין את האדם לשמרו כמ"ש בסבא עה"פ ואשלם נחומים

לו ולאבליו:
עוד יש פגם בימים. כאז"ל שכל יום משס"ה ימים צווח לא תעבור בי עברה משס"ה ל"ת שלא תכריע אותי ואת כל העולם לכף חובה:
ומענין הפגם הנוגע בימים עוד. הוא מ"ש המפרשים שבי"ב שעות היום וכן בי"ב שעות הלילה. מתגלגלי' יב"צ הויות. בכל שעה צרוף אחד. ואם ח"ו פוגם. פוגם באותה הוי"ה המתגלגלת באותה שעה:
ועוד פירשו כי יש תת"רף חלקים בשעה. וכנגדם שם בן ד' המתגלגל בצירוף נקודו בא"ב. תתר"ף צרופין ואמרו שתתר"ף חלקים בשעה. הם תתר"ף נשימות שאדם מנשים. ועל כל נשימה יש אות משם בן ד' הנותן בו חיות (הנשמה) [אלטונא תקח: הנשימה] ההיא. וז"פ פ' על כל מוצא פי ה' יחיה האדם. וכיון שהש"י הוא הנותן הנשימה והחיים. ראוי שיהיו כל נשימותיו לעבודתו יתברך:
ולזה כיוונו רז"ל שאמרו על כל נשימה ונשימה צריך לקלס הקב"ה. שנאמר כל הנשמה תהלל יה:
וכשיסתכל האדם בדבר זה יירא מלחטוא. וינהג בעצמו ענוה ושפלות. כי איך יחטא ויקל ראשו. בחיים שהשי"ת משפיע בו והוכיח דניאל לבלשצר ולאלהא די נשמתך בידיה וכל עובדך ליה לא הדרת. שבשביל זה נעקר ונשמד הוא וזרעו מן העולם:
והיה אומר מורי ז"ל כי על זה קראו בספר היכלות לשי"ת מלך עלוב. כי אין לך עלבון גדול מזה שבחיים שהוא יתב' משפיע באדם ובאיברים שהכין לו לעבדו יחטא לו. וימשול בזה למלך שנתן לעבדו מעות לקנות לחם. להתפרנס בו. בא העבד וקנה בעד המעות מקל להכות לאדונו. היש לך עבד רע גדול מזה. ועכ"ז השי"ת סובל ועובר על פשע ומאריך אפו. כ"ש לנוצר מטפה סרוחה. שיעבור על מדותיו כמ"ש במקומו בס"ד:
וכללו בזוהר כל הפגמין במלות קצרות כל מאן דעבר על פקודי אורייתא. כביכול פגים לעילא פגים לתתא. פגם לגרמיה פגים לכל עלמין כו':

גנזך יד

עוד כמה פרטים ביראה מחמת הדין. צריך לירא מכמה עדים המעידים עליו בכל יום. וכמ"ש מי מעיד בו. אבני ביתו וקורותיו שנא' כי אבן מקיר תזעק. וכפיס מעץ יעננה. ושני מלאכי השרת ההולכין עמו. ונשמתו של אדם מעידה בו שנא' משוכבת חיקך שמור פתחי פיך. והתורה מעידה עליו שנא' והיה שם בך לעד:
עוד צריך לירא מדין המתוח עליו בכל יום. כמ"ש ריי"א אדם נדון בכל יום שנא' ותפקדנו לבקרים רני"א בכל רגע. שנא' לרגעים תבחננו:

גנזך טו

בבאור יראה ואימת המות ושאר דברים המתלוים אליו. רז"ל אמרו שהרשעים אינם חרדים מיום המיתה. כמ"ש כי אין חרצובות למותם. נראה שצריך לירא מיום המיתה. כדי שיכין צידה לבית עולמו. כמ"ש לב חכמים בבית אבל. ובס"ה קראו יום המות יום הדין הגדול. שבו אדם נדון. על כל מעשיו ע"פ ויחי (דרכ"ז) עוד נתבארו פרטי הפטירה בפ' נשא (דקכ"ו):

עוד בעניני הפטירה והחשבון. מכ"י מרגניתא דר"מ. וז"ל אמר הקב"ה לא יועילו בכם לא היסורין ולא התוכחות ולא התראה ולא הבטחה ולא טלטול. לא אריכות ימים ולא אריכות רוח ולא שליח. ולא צווי ולא קללות ולא חרמות. ולא נחמות. ולא בושה ולא פחד. ולא אימת עוה"ב. ולא אימת חשבון. ולא אימת דין

גיהנם. [אלטונא תקח: ולא שמי המתחלל בגוים על ידכם] ומי שיש בו כל המעשים האלה. מאבד את זכותו ומונע ממנו טובות הרבה. ושנותיו מתקצרות. וקונה שם רע. ונזכרים לו עוונותיו ועונות אבותיו. ותפלתו נמאסת בעה"ז ובעה"ב. וכל מעשיו מפורסמין ונותן עליהם דין וחשבון. וכל שמחה ששמח ביצרו. נעשית לו אבל. והם נתבעין ממנו בדינים משונים ובושה מרובה ע"י מלאכים אכזרים בעולם ארוך וכה"א ומה תעשו ליום פקודה וגו' ואנה תעזבו כבודכם:

ועוד אדם חוטא בעיניו. עיניו כהות. חוטא באזניו. שומע חרפתו. חוטא בפיו אין דבריו נשמעים. חוטא בעצה. פרנסתו מתמעטת. חוטא במחשבה זיו פניו משתנה. חוטא בלשונו יסורין באין עליו. חוטא בידו. יורד מכבודו. חוטא בלבו. מת בדאגה. חוטא ברגליו. שנותיו מתקצרות. חוטא ביצרו. יצרו מקטרגו. חוטא ומחטיא. קובר אשתו ובניו ובני ביתו חוטא בליצנות. גזר דינו נחתם. וכי מה הנאה לאדם סופו לפרוש מחיים למות. מאורה לחשכה משנה מתוקה. לשינה דחוקה ומרה. מאור מתוק לרמה ותולעה. ממטעמים מתוקים. לטעם עפר. מחבוק נאה לחבוק עפר. כמה עשירים יצאו מן העולם בפחי נפש. כמה חכמים היתה חכמתם להם לתקלה. כמה גבורים היתה גבורתם עליהם לתקלה כמה מגדלי בנים. לא שמחו בבניהם. כמם נאים. היה נויים עליהם לתקלה. כמה זקנים. לא ראו כבודם. כמה בחורים נקצצו בחופתן:

וכי מה הנאה לאדם ממאכל. שהוא מביאו לדינים מרובים. משמחה שמביאה את האדם לדאגות הרבה. ממלבוש שגורם לפגיעות מרובות. מהרהור שגורם למכאובים מרובים. משינה מתוקה שגורמת למיתה משונה מחטא שמאבד זכיות הרבה. מתרעומת שמקפחת פרנסות הרבה:

איזהו בן עולם הבא. המתרחק מן העבירות ומהרהור ומלצנות ומלשון הרע ומהכיעור והדומה. והמקיים המצות. ויש בידו מצוה על אמתתה. ומתרחק מן החטא ומעיון תפלה. ומתודה על עונותיו לפני הקב"ה. ועושה תשובה:

המתחבר לרשע טורד עצמו מן העוה"ז והעוה"ב והמסביר פנים לרשע הרי זה ממרגיזי אל. והמרמה בדרכיו. מתאבל בסופו. והמטה את חברו מדרך טובה לדרך רעה. מת בחצי ימיו. והמלעיג על המצות. אין מרחמין עליו מן השמים. והמלעיג על עניותן של עניים. סוף הוא יגע ואחרים אוכלים יגיעו. כל המרגיל (ובזה יי"ל מ"ש התו' בהזהב ונדחק וק"ל) להאדים פני חברו (עמ"ש בס"ד בלח"ש פ"ד דאבות) פנקסו פתוחה בו ביום. ואין לך קשה. אלא מי שעוסק בדברי הבאי. אוי למי שהעולם מטעה בו. אוי למי שהשעה משחקת לו. אוי לפי שנעשה סניגורו. קטיגורו. (מלאכו השומרו ונשמתו המעידין עליו כדלעיל). אוי למי שיצרו מנצחו. אוי למי שנהפך עליו הגלגל (שתחלתו שלוה וסופו יסורין. כמדת הרשעים). אוי למי שמאבד את עמלו. יש פורענות מיד. ויש פורענות לאחר זמן. ויש אחת אחר אחת ויש כולן כאחת. ויש מהן באות על האדם והוא ער. ויש באות והוא ישן ויש מהן כבדות. ויש מהן כמרוצת נפש. ויש בדעתו. ויש שלא בדעתו (כמ"ש והגבאין מחזירין תדיר כו') ויש בזקנותו. ויש בנערותו. ויש בסתר ויש בגלוי. ויש בבית ויש באכסניא:

וכל צרה וצוקה וקנאה ופרצה ותקלה. ממעטין את החטא. ויש שעובד מתוך יראה כדי שלא תתקפח פרנסתו. ויש מתוך אהבה. ויש מתוך בושה. ויש מתוך תמימות. ויש מתוך להראות (לבני אדם כצדיק). ויש בשמחה ששמח שתהיה המצוה נעשית על ידו. ויש מתוך היסורין. שנא' בצר להם ישחרוננני. וכל אחד לפי מעשיו:

בשעה שנפטר האדם. המלאך הממונה על הדין עומד כנגדו ואומר לו. אוי על זה הגוף שיצא מן העולם ריקם מזכיות. ומלא עונות. מביט ברגליו. ואומר אוי להם לרגלים שלא הלכו ביושר אוי לידים שנתעסקו בעסקי שקר. אוי למעיים שנהנו מן הגזל. אוי לעינים שלא הלכו באמונה אוי לאזנים שלא קבלו תוכחת. אוי לפה שלא עסק בתורה. אוי לו לבשר שלא נתייגע ביראה. אוי ליצר שלא נכנע מפני בוראו. אוי לו ללב שלא עבד את בוראו. שעתיד לעמוד בנזיפה:

ואומר לו עמוד בדין והכר מעשיך ודע מהיכן באת. ולפני מי אתה עתיד ליתן את הדין ואם אין אתה יכול להשיב. מי יוכל להשיב ומי יוכל לסבול עונותיו שהן כאש לבגד. וכחרב לצואר. וכחץ ללב. וככבלים לרגלים. כחושך לעינים. כמרה לפה. כשוחה לרגל.

כחרישה לאזנים. כמכשלה לכח. כימים רעים לזקנה. כיסורין לגוף. כגדיעה לקרן. כמרה למיתה. כעבירה ליום הדין:

יש שהוא מת בחצי ימיו. ויש שהוא יוצא מן העולם בתמימות:

אשרי מי שיראתו על פניו. אשרי הנשמר מעוניו. אשרי מי שהוא עניו. אשרי המשבחים אותו המוניו. אשרי מי שהוא שפל בעיניו אשרי מי שמטה אזניו לד"ת.

אשרי השומע ד"ת בכל יום:

תורת ה' תמימה עומדת לפני האדם. בשעה שהוא עוסק במשנתו. ואומרת ה' עמך גבור החיל. הנה באתי ללמדך. על כן יצאתי לשחר פניך ואמצאך. אשריך אם תזכרני. אשריך אם בלבבך תצפנני. אשריך אם תקיימני. אשריך אם תשמעני. ובכל יום בי יהיו זממיך כי בי ירבו ימיך:

התרחק מן העבירה. והדבק בתורה. וברח מן השררה. ותהיה בחכמה תמיד וקרא אל ה' אלהיך תמיד. כי הוא ירגיעך וישביעך ויניח לך:

וזכור שאתה טפה סרוחה. מזומן לעפר ושוחה. לכן התרחק מן המנוחה. ועבוד אלהיך בשמחה. ויהיה לך לחמלה. כי הדרך פתוחה. ויהיה לך למשאת וארוחה. ואם את הדבר הזה תעשה יאיר לך כנוגהים וצוך אלהים. כי אם תעבוד אלהיך באהבה וחבה. אשריך בעוה"ז וטוב לך לעוה"ב ע"כ:

עוד דברים דומים לאלה. כרת"ם בס' הישר שיאמר האדם אל לבו. לבי לבי הלא ידעת. כי לא נברא' כי אם לשוב לעפר מיום היותך ומדוע לא זכרת אחריתך. הלא תדע כי כל הימים אשר אתה חי על פני האדמה כצל עובר וכמוץ יסוער מגורן וכעשן מארובה ימיך חרוצים. וחייך קצוצים. וכל אשר יעבור עליך יום או לילה. תחסר חלק מחלקי חייך. ובכל יום תקרב אל הקבר. ותעוף בלי אבר. ומדוע לא זכרת. כי עפר אתה. ולא ידעת כי מן האדמה נוצרת. ועל מי בטחת. כי מרדת. ומדוע אתה נמהר. ולא תעבור אל לבך יום המר. יום אשר תאבד עצתך. ונסרחה חכמתך. יום ידבק לשונך אל חכך. יום ישאוך על כתף יסבלוך. ואל ארץ תחתית ישליכוך ועל כל מעשה יחשבוך. וכאבך ירבה. ואשך לא תכבה. יום תראה החשבון ערוך והספר פתוח ומאזני משפט וכוס תרעלה ביד ה' שם תמצה שמריה ותהמה נפשך בציריה. ומה תשיב על זדונותיך הלא אז תראה פרי מעלליך. ותמצא גמוליך. ואולי תמות כמות הבהמה. ולא תהיה עתיד ליתן דין וחשבון היה לך לשמוח במותך אך תלך למקום מר ממות. ולמקום אופל ארץ חושך וצלמות. שם תפול עליך אימה. ותכסך כלימה. ולבושך גוש עפר ורמה. ויזורה על גופך גפרית. לבלתי הותיר לך שארית. הלא היום ההוא נורא ואיום. יום אשר אין לו פדיום. יום

תמרר בבכיה. תאניה ואניה. יום חרדה וצעקה. יום שועה ונאקה. יום מספד מר. בו תערוך אבל משמר מול משמר. יום יחרה אף האל וקנאתו. ונתכה כאש חמתו. יום ירבו המעצבים והמכאובים. יום יהיה כל איש ידיו על חלציו. יום יאבדו כל חפציו. יום תצא הנשמה ונשאר הגוף ככלי מלא כלימה. מושלך כאבן דומה. ואתה בן אדם אל מי תנוס לעזרה. או מי יהי עליך סתרה. הלא אז תאמר אוי לי מה עשיתי. מדוע דבר ה' בזיתי. אחרי שרירות לבי פניתי. ובמה אתכסה כי עירום אנכי. התקוששו והתבוששו. והכלם מחטאותיך ותן תודה לאלהיך בעוד נפשך בגופך. ובטרם יחשכו כוכבי נשפך. שוב יום אחד לפני מיתתך. החזק במוסר אל תרף כי היא חייך עכ"ל:

ומצינו שאפי' ריב"ז היה חרד וירא מדיני עוה"ב. כמ"ש פ"ג דברכות (הובא בבית במעמד יום ד' ע"ש מ"ש בס"ד) וכתב הרא"ש ז"ל מטתך בדמעה תשחה ויבהלוך רעיונך מדי זכרך חרדת ריב"ז בשעת פטירתו. וכבר ידעת מעלת ריב"ז מ"ש פרק הישן. ובמ"ס אמר עוד אם יהיו כל השמים יריעות וכל האלנות קולמסים וכל הימים דיו. אין כדי לכתוב את חכמתי שלמדתי כו' (ואינו מהתימה שהרי אפילו יעקב אבינו ע"ה ירא מן החטא ואצ"ל מדוד המלך ע"ה):

גנזך טז

וראיתי להעתיק הנה פרקי חבוט הקבר שמצאתי לרז"ל:

פרק א

כיצד אדם מת. באין עליו מלאכים. אחד ממלאכי השרת. ואחד ממלאכי המות. ואחד סופר. ואחד שממונה עמו ואומר לו קום הגיע קצך. אומר להם עדיין לא הגיע קצי. מיד פותח את עיניו ורואה מלאך ארכו מסוף העולם ועד סופו. מכף רגלו ועד קדקדו מלא עינים לבושו אש. כסותו אש. כלו אש. וסכין בידו וטפה של מרה תלויה בו. ממנה מת ממנה מסריח. ממנה פניו מוריקות. ואינו מת עד שרואה הקב"ה בעצמו שנאמר כי לא יראני האדם וחי. בחייהם אינם רואים אבל רואים במיתתן. שנא' לפניו יכרעו כל יורדי עפר וגו'. מיד מעיד על עצמו כל מה שעשה בעוה"ז. והוא מעיד והקב"ה חותם. אם צדיק הוא מוסר נפשו לבעליו. אם רשע גמור הוא. מקשה ערפו ומגביר יצרו. מכאן ארז"ל אפי' בשעת פטירתו של אדם רשע. יצרו מתגבר עליו. ראב"י אומר כשם שמקשה ערפו בעוה"ז. כך מקשה לבו בשעת פטירתו שעומד בדין. שנא' רשע יראה וכעס וגו'. בשעת פטירתו של צדיק מהו אומר הצדיק אבד וגו'. ובשעת פטירתו של רשע מהו אומר. ובליעל כקוץ מונד וגו':

פרק ב

שאלו את ר"א כיצד דין הקבר. א"ל בזמן שנפטר אדם מן העולם. בא מלאך המות ויושב על קברו. ומכה אותו בידו. ואומר לו קום הגידה לי שמך (כדי להראותו קושי ערפו. כמ"ש רז"ל רשעים על פתחו של גיהנם אינם חוזרים בתשובה) א"ל גלוי וידוע לפני מ"ש והיה העולם. שאיני יודע שמי (שאינו רוצה להודות ולהעיד על שמו שחתום בפנקס החשבונות על דף שלו ועל שטר חובותיו. כסבור ששאלו אותו על שמו מפני שאין עדים מצויים לקיימו. שא"א לגבות בהן א"ל יהיו מקוימים על פי עצמו) מיד מכניס רוח ונשמה בגופו (ותחלה דבר עם נפשו העומדת עליו גם בקבר. היא נפש הבהמית (עמ"ש בס"ד בפ"ד דאבות ובאג"ב דכע"ב) ואמנם העונש צריכין לקבל גם ר"נ כמ"ש ז"ל בחלק בבעל הפרדס מרכיב חגר על סומא) ומעמידו ומחייבו בדין אריב"ל חצי אש ושלשלאוח ברזל בידו. פעם ראשונה איבריו מתפרקין שניה עצמותיו מתפרקין. ובאין מה"ש ומלקטין אותן ומעמידין אותו ומכה אותו פעם שלישית. ומבקשין ממנו דין. ודנין אותו בכל מדה ומדה יום ראשון ויום שני כך דנין אותו. יום שלישי דנין אותו במכות. מכהו משתי עיניו. מפני שלא ראה ואמר. ומאזניו מפני שלא שמע ואמר. ומשפתיו מפני שמוציא משפתיו דברי תפלות. ומלשונו מפני שהעידה שקר. ומרגליו מפני שהקדים רגליו לדבר עבירה. מכאן אז"ל כל המקדים רגליו לדבר עבירה. מקדימין לו מ"ה וכל המלשין על חברו לה"ר. מיתתו באסכרה:

פרק ג

אמר ר"מ משום ר"א קשה יום הדין שהקב"ה דן את האדם בקבר יותר מדין של גיהנם. דין גיהנם מעשרים שנה ולמעלה אבל דין הקבר אפי' צדיקים (שרובן זכיות) נדונים בו אפילו גמולי חלב אפילו יונקי שדים (מחמת חטאים בגלגול ראשון שעליו הוצרכו לסבול מותא תנינא) נדונים בו. אבל אמ"זל הדר בא"י והמת בע"ש אינו רואה דין הקבר. ומה יעשה אדם וינצל מדין הקבר. יהיה אוהב צדקות ואוהב תוכחת ואוהב גר ומכניס אורחים לתוך ביתו. ויתפלל תפלתו בכונה. אפי' מת בח"ל. אינו רואה. שנא' ויאמר קראת מצרה לי וגו' בן עזאי אומר שלשה דינין הן. שלשתן קשין זה מזה. ושלשתם לפני הקב"ה הם. רע"א וכי שלשתם לפני הקב"ה. והלא דין הקבר דנין אותו. ודין גיהנם לבדו. ודין שמים לפני הקב"ה הוא. אם אין עליו דין. פוטרין אותו מיד. ואם לאו. דנין אותו דין ארוך:

פרק ד

א"ר יוסי בוא וראה כמה בין בהמה לאדם. בהמה כמה יסורין סובלת בעולם. שוחטין אותה ומפשיטין אותה ואין עליה דין. אבל אדם כמה יסורין סובל בעוה"ז ולאחר

מיתתו. אם צדיק גמור הוא פוטרין אותו מן הדין. ואם רשע גמור הוא דנין אותו בדינין חמורים. אמרו בשעה שאדם נפטר מן העולם. לא די שהוא נבהל ממלאך המות. שכולו מלא עינים. וחרבו שלופה בידו אלא שואלו כלום עסקת בתורה ובג"ח. והמלכת לקונך שחרית וערבית והמלכת את חברך בנחת רוח. אם יש בו דברים הללו. זורק אותה טפה לתוך פיו. ויוצאה נשמתו בלא צער כמשוך נימא מחלב. ואם אין בו דברים הללו. יוצאה נשמתו מגופו כגרירת קוצים מן הצמר. וכשבא מלאך המות אומר צדיק קונך שלחני אליך מיד מתחנן לו. א"ל שעה זו א"א לעברה אלא ששמעתי מאחורי הפרגוד. שהקב"ה מתקן לן מדור בג"ע:

פרק ה

בשעת הדין אומר לו הקב"ה לאדם. טורח גדול היה לי עליך משיצרתיך במעי אמך. ולא היית נפל. וכשיצאת לאויר העולם. תקנתי לך מזונות. והצלתיך מן היסורין כלום עסקת בתורה ועשית ג"ח לפני אם יש בו דברים הללו פוטרין אותו מיד מן הדין. ואם לאו מוסרין אותו לחמשה מלאכי חבלה. כנגד חמשה חומשי תורה (שלא שמר). אחד מכה ואחד מונה. כדרך שמכין ומונין בב"ד. ושלישי מוציא אור מגופו. ככבשן שהאור יוצא ממנו. הרביעי מביא עשבים מרים וחמוצים מן ההרים. שאם גזל מחברו. אומר דקדק בשניך. לפי שאכלת גזל בשניך. החמישי מכה את אביו ואת אמו. ואומר מפני מה לא הדרכתם את בניכם ללמוד תורה ומע"ט. כדי שיעשה מצות ומע"ט. ויפרוש ממעשים הרעים. מיד נותנין לו רשות להכות את אביו ואת אמו ואם קרא ולא קיים. מלקין אותו בפניהם. ע"כ:

ואע"פ שדחז"ל אינן צריכין חזוק. והם מאומתים מאליהם. כי דבריהם ברוח הקודש ודברי אלהים חיים מ"מ ראיתי לכתוב שורות אלה לעורר הישנים:

אני הכותב שנת הש"ל בחודש אלול. בא אלי בחלום הלילה. נפש מאותו עולם אחר פטירתו כמו שלשה חדשים. והייתי מכיר בו שהיה מת. והייתי שואל לו על עניני אותו העולם. והיה אומר לי עניני חבוט הקבר בארוכה ואח"כ היה אומר לי שדנים באותו עולם ומענישים על דקדוק הדברים ביותר ממה שאדם יחשוב בדעתו. והנשארים ישמעו וייראו:

ובענין חבוט הקבר. פרשו בזוהר תרומה שכל זמן שהגוף קיים בקבר. הנפש נדונת בגיהנם. ואחר שנאכל הגוף. הנפש יש לה מנוחה. ואמרו על דא כמה טב בין לצדיקי בין לחייבי. למהוי גופא דלהון דביק בארעא ולאתעכלא גו עפרא לזמן קריב. ולא למהוי לון קיומא כל ההוא זמנא סגי. בגין לאתדנא גופא ורוחא תדיר בכל יומא. דהא לית לך

כל צדיק וצדיק בעלמא. דלית ליה דינא דקברא בגין דההוא מלאכא דממנא על קברא. קאים על גופא. ודן ליה בכל יומא ויומא. אם לצדיקי כך. לחייבי עאכ"ו. בגין כך כל זמנא דגופא אתעכל ואתבלי בעפרא. הא דינא אשתכיך מכולא. בר מאינון חסידי קיימין דעלמא. דאינון אתחזון לסלקא למאריהון בנשמתהון לההוא אתר עלאה דאתחזי לון. וזעירין אינון בעלמא (כי צדיקים גמורים. אין גופן כלה בקבר. וטוב להם בודאי. כמ"ש רז"ל על האבות שלא שלטו בהן. רמה ותולעה גם דהמע"ה אמר אף בשרי ישכון לבטח. וכן קרי רשב"א אנפשיה. וארז"ל כל מי שאין בו קנאה. אין עצמותיו מרקיבין. ור"א בר יאשיה הוכיח).

ובפ' שלח פרשו שעל זה נאמר ויהושע היה לבוש בגדים צואים. שהוא גוף הבשר. שהוא מצד סמאל. שעליו נא'. הכסיל חובק את ידו ואוכל את בשרו. ובעוד הגוף שהוא מצד זה קיים. אינם מלבישים לנשמה הלבוש הראוי לה בג"ע ואחר שנאכל הבשר אז מלבישין לה לבושה. וזהו הסירו הבגדים הצואים וגו'. וילבישוהו בגדים. ומלאך ה' עומד. כי מהשכינה הנקרא מלאך ה'. משם נתן לנשמה הלבוש. ולכן צריך האדם למעט בבשר שהוא מהקליפה. ולהרבות בתקוני לבוש נפשו. שהיא העומדת קיימת לעולם שכולו ארוך:

גנזך יז

בבאור פרטי העונות שמענישים עליהם בגיהנם. מה שנמצא כתוב בזוהר. ובמדרשים. וענין גיהנם.

מהו אשה של גיהנם. פירשו רז"ל (חגיגה פ"ב) ז"ל הנה סערת ה' חמה יוצאה זה נהר דינור. מהיכן נפק ריבא"א מזיעתן של חיות. ולהיכן שפיך אדחב"ט על ראש רשעים בגיהנם. שנא' על ראש רשעים יחול. עוד ענין גיהנם גלה לנו ישעיה הנביא באמרו כי ערוך מאתמול תפתה גם היא למלך הוכן. העמיק והרחיב מדורתה אש ועצים הרבה וגו'. ועוד סמוך לזה אמר נאם ה' אשר אור לו בציון ותנור לו בירושלים. ופז"ל באגדת שמואל. העמיק הרחיב. אר"פ ור' חוניא לפי שהרשעים אומרים. כמה רבואות גיהנם מחזקת. מאתים רבוא שלש מאות רבוא. כמה רשעים בכל דור ודור. אמר הקב"ה כל מה שאתם רבים בעולם אף היא מתפתה (לשון הרחבה בארמית. תרגום רוחב פותיא ומלת תפתה קדריש) בכל יום. ומרחבת ומעמק'. שנא' כי ערוך מאתמול תפתה ע"כ ובזוהר תרומה פרשו ענין זה ואמרו שאש של גיהנם אינו דולק אלא ע"י שהרשעים מתחממים באש יצרם. ז"ל אר"י דינא דעונשי דגיהנם הא אוליפנ' דאיהו למידן תמן לחייביא על מה אתדנו בנורא. אלא גיהנם איהו נור דליק יממי ולילי כגוונא דחייבי

מתחממן בנורא דיה"ר למעבר על פתגמי אורייתא בכל חמומא וחמומא דמתחממין ביצה"ר הכי אתוקדון בנורא דגיהנם. זימנא חדא לא אשתכח יצה"ר בעלמא. דאעילו ליה גו גושפנקא דפרזלא בנוקבא דתהומא רבא. וכל ההוא זימנא כבה נורא דגיהנם ולא אתוקד כלל. אהדר יצה"ר לאתריה. שרו חייבי עלמא לאתחממא ביה. שארי (נהורא) [אלטונא תקח: נורא] דגיהנם לאתוקדא. דהא גיהנם לא אתוקד אלא בחמימו דתוקפא דיצה"ר דחייביא ובההוא חמימו אתוקד יומי ולילי ולא שכיך. שבעה פתחין אית לגיהנם. ושבעה מדורין אינון שבעה זייני חייבי אינון. רע בליעל. חוטא. רשע משחית לץ. יהיר. וכולהו לקבלייהו. אית מדורין לגיהנם. כל חדא וחדא כדקחזי ליה. וכפום ההוא דרגא דחטא ביה ההוא חייבא. הכי יהבין ליה מדורא בגיהנם ובכל מדורא ומדורא. (אתי) [אלטונא תקח: אית] מלאך ממנא על ההוא אחת תחות ידא דדומה. וכמה אלף ורבוא עמיה דדיינין לון לחייביא. כל חד וחד כמה דאתחזי ליה בההוא מדורא דאיהו תמן אשא דגיהנם לתתא. מגו אשא דגיהנם דלעילא ומטי לההוא גיהנם דלתתא. ואתוקד בההוא אתערו דחמימו דחייבי דקמחממי גרמייהו גו יצ"ר. וכל אינון מדורין דליקין תמן ע"כ:

וארז"ל פ"ג דערובין ארי"י אר"א שלשה פתחים יש לגיהנם אחד במדבר ואחד בים (דבר מפורסם הוא בעולם ונזכר בס' רושמי הכדור כי באי איסלנד העומד בים הגדול הצפוני. יש הר אחד מקיא אש תמיד כנחל גפרית נקרא איקלא וסמיך לו נשמע קול יללה נבהלה והמולה גדולה. וכן יש כמוהו באי ציציליא שבים הגדול האמצעי הר נקרא איתנא. בוער באש תדיר. וכן במחוז נאפוליס העומד על שרטון שבים (שנקרא בדרז"ל איטליא של יון) יש ג"כ הר דולק וזורק אש בתמידות פזופי"א.

ואולי שלשה אלו הפרטים נכנסים תחת סוג אחד שנמצאים בים. ושמא יש כנגדן ביבשה ונכללים בסוג שבמדבר. מלבד של ירושלים הפרטי. כי באמת נמצאים עוד שנים אחד בהודו מזרחית ואחד בהודו מערבית. ובכן מתישבין דברי הגמ' דלא סתרי למ"ש הזוהר דיש לגיהנם שבעה פתחין) ואחד במדבר כו':

והרשע שיכחיש ענין גיהנם נאמר לו שילך למדבר. ששם בלועי דקורח. כדאי' פ' הספינה:

עוד נתאמת' ענין גיהנם בכמה מעשיו' שארעו בדורנו. גם אבותינו ספרו לנו. ולא נאריך בזה. שלא לצאת מהמכוון. אריב"ל שבעה שמות לגיהנם. שאול ואבדון. באר שחת. בור שאון. טיט היון. צלמות. וארץ תחתית כו':

גנזך יח

וראיתי להעתיק הנה **מסכת גיהנם** אשר מצאתי בדרז"ל (בכ"מ) [אלטונא תקח: בכ"י]. **כתוב** לפני זעמו מי יעמוד ומי יקום מחרון אפו. ר"ז פתח לעלוקה שתי בנות הב הב. אר"א שתי כתות של מלאכים עומדים על פתחו של גיהנם ואומרת הב הב אייתי אייתי. ולמה נקרא שמו גיהנם (עמ"ש בלו"א פ"ה דאבות) שקול נהמתו הולך מסוף העולם עד סופו. ולמה שמו תפתה. שהכל נכנסין שם בפתוי של יצה"ר:

פרק א

ר' יוחנן פתח עוברי בעמק הבכא מעין ישיתוהו. גם ברכות יעטה מורה. מלמד שהרשע מתודה. כשם שהמצורע מתודה (אע"פ שעל פתחו של גיהנם אינם חוזרים בתשובה היינו בשעת פטירתן. וכן כשמכניסין אותן בקבר. שהוא פתח שער לגיהנם ודאי כנז"ל. אבל בגיהנם עצמו חוזרין. וכן ארז"ל שמורידין דמעות כמעין ואומרין יפה דנת כו'. וכן בלועי קורח יוכיחו. דכי מהדרא להו גיהנם אמרי משה ותורתו אמת) ואומר אני פלוני בן פלוני עברתי עברה פלונית במקום פלוני ביום פלוני בפני פלוני במעמד פלוני. שלשה פתחים יש בגיהנם אחד בים. ואחד במדבר. ואחד בישוב. זו שבים מנין שנאמר מבטן שאול שועתי וגו'. זו שבמדבר מנין שנא' וירדו הם וכל אשר להם חיים שאולה. זו שבישוב שנא' נאם ה' אשר אור לו בציון ותנור וגו':

חמשה מיני אש יש בגיהנם. אש אוכלת ושותה. שותה ואינה אוכלת. אוכלת ואינה שותה. לא אוכלת ולא שותה. ויש אש אוכלת אש. (עספ"ק דיומא כיוצא בה. שאז"ל שש אשות הן אבל לכאורה אין להם שייכות בגיהנם. גם לא אוכלת ולא שותה. קשיא טובא. מאי קעבדה. ואש אוכלת אש. למאי צריכא. ומאי (שייכה) [אלטונא תקח: שיאטה] התם. ונ"ל לפרש חמשה אשות הללו דגיהנם בטוב טעם בס"ד {אלטונא תקח: כי הנה אם נעיין. נמצא חמש כתות לגיהנם. ודתיהם שונות.

אחת בינונים אליבא דב"ש. שיורדין לגיהנם ומבצבצין ועולין אי נמי רשעים דעלמא אליבא דכ"ע. דנחתי שעתא חדא לגיהנם. ואתי אברהם ומסיק להו. בר מהבא על הכותית. דלא מבשקר ליה. הרי כת **שניה** היינו בא על ארמית.

שלישית הם שלשה שיורדין. ואינן עולין אלא לאחר שנים עשר חודש.

רביעית פושעים בגופן. דלאחר יב"ח גופן כלה ונשמתן נשרפת.

חמישית המינין והאפיקורסין כו'. וכל המחטיאין את הרבים. שנדונים לדורי דורות. שנא' ואשם לא תכבה הרי אלו חמש כתות.

והנה צריך להבין בא על הכותית. מה נעשה ממנו. אברהם לא מסיק ליה. וא"א לומר שאינו עולה כלל. שהרי לא מצינו אלא שלשה שיורדין ואין עולין אלא לאחר יב"ח.

כמ"ש תוס' ומוכרח הוא. א"כ אטו לית ליה תקנתא כלל. טפי מהבא על א"א ודכותיה' והתוס' נדחקו בזה מאד. ונ"ל שכך הוא הענין ודאי משפט רשעי ישראל בגיהנ' אינו אלא יב"ח כמ"ש ספ"ב דעדויות וגמרא פ"ק דר"ה. גם הרשעים הגדולים כמ"ש פושעין בגופן לאחר יב"ח גופן כלה ונשמתן נשרפת ונעשית אפר. ואין עוד דין גיהנם. אמנם המינין והמוסרים הם נדונין לדורי דורות. אש יוצאה מנשמתן תמיד. אף לאחר שכבה אש דגיהנם כמ"ש ואשם לא תכבה גיהנם כלה והם אינן כלין. וא"ה בא על הנכרית במאי מוקמינן ליה. וצ"ל בודאי אינו נדון בגיהנם יותר משני עשר חודש אבל מ"מ אינו יכול לצאת משם אף לאחר יב"ח. מחמת שאין בריתו של א"א נכרת בו. על כן הרשעים תופסין בו ואין מניחין אותו לצאת כמ"ש מלפפתו בעוה"ב לפי שקשורה בו ככלב. ומאי עבדי ביה אחר שקבל ענשו בתריסר ירחי שתי ונ"ל מקו' נתבצר להם בגיהנ' שעומדין עליו. ואין אשו של גיהנם שולטת בהם לכלותם. והיינו כאש דגבריאל דוחה אש. שצינן את הכבשן מבפנים והקדיר מבחוץ.

והנה אחז"ל לע"ל באין או"ה לקטרג כנגד השי"ת שנושא פנים לישראל. שיש בהן מג"ע כאו"ה. מ"מ לא ירדו לגיהנם כמותם. אז אומרים ב"ד שלמעלה א"כ תרד כל אומה ואלהיה. וע"ז נאמר כי באש ה' נשפט. כביכול יורד ג"כ לשם. וע"ז דרשו ג"כ הכתוב גם היא למלך הוכן. והוא מאמר קשה ומר להבינו כמשמעו בהשקפה ראשונה. ח"ו נראה כעין חר"ו ר"ל אבל בשום שכל ובטוב מחקר. יובן היטב בלי זרות כל עיקר. גם הלום צריך לתת לב. מה ענין קטרוג זה. הלא באמת כל הרשעים שבישראל נדונין ג"כ בגיהנם. אם עונש קל. אם עונש חמור. אם ארוך כפי ערך העון. ומה מקום לתלונה לע"ל. אלא הוא הדבר אשר דברנו. כי על אותן שקבלו עונשן ועלו. אין טענה עוד (אטו תרי דיני מתדנו) רק על אותן שנשארו שם בלי עונש יש קפידא ותרעומת כ"ש אחר שהשי"ת חפץ חסד ורוצה להעלותן אך שרי או"ה מעכבין. וטוענין שגם אלו משלהן. שהרי אינן חתומים בברית קודש. לכן יפה פוסקין ב"ד של מעלה. תרד כל אומה ואלהיה. כדי לראות משל מי הם. אותן הנשארים שם עד אותו יום דין הגדול והנורא. כי כל מין הולך אצל מינו. ביחוד כשרואין אלהיהם. כל אחד רץ אל אלהיו. ולכן שורת הדין נותנת שירד הקב"ה בכבודו לשם. כדי להציל אלו העשוקים. ויוצאה מזה טובה גדולה כפולה לעולם. מלבד שאותן התפוסים מיד מכירין אלהיהם. ורצין אחריו אומרים זה אלהינו אבל גם ע"י כך גיהנם כלה ודאי. כמ"ש אש אוכלת אש. דשכינה. דאמר מר הושיט אצבעו ביניהן ושרפן. ממילא כשיורד הקב"ה לשם נכבה אש גיהנם. והללו נצולים. מבצבצים ועולים.

וכמ"ש ז"ל אין גיהנם לע"ל. אך הרשעים דבגופן אע"פ שגיהנם כלה. הם אינו כלין. כי אשם לא תכבה כנ"ל לפי זה אין שום ריח קושי' ותמהון במאמר הלז.}

מעתה נבוא להבנת מאמרנו בחמשה אשות דגיהנם באר היטב. יש אוכלת ושותה. הוא כנגד פושעי בגופן שנדונין יב"ח אח"כ גופן כלה ונשמתן נשרפת ונעשין אפר תחת כפות רגלי הצדיקים. נגד אלו היא אש דגיהנם אוכלת ושותה מנפש ועד בשר יכלה. שותה ואינה אוכלת דחולין. אותן שלא עשו אלא לתאבון הנאה קלה המשולה לשתיה דחולין. שאין בכחן ליהנות מאכילה. כך אלו מחמת חולי נטית טבעם הרע כמעט אנוסים הם. וכמש"ה למען ספות הרוה את הצמאה כי אלה מפני (מזגת) [אלטונא תקח: מזגם] החולה. נקראת נפשם צמאה. ועד"ז פירשנו בזמרת הארץ בשיר הגיהנם הפסוק כי השביע נפש שוקקה יע"ש. וכנגדן היא אש שותה ואינה אוכלת צער מועט. נמשל לשתיה כנגד הנאת העבירה המועט' של הנפש המתאוה. הנדמת בשתיה דחולין. אוכלת ואינה שותה היא עונש יותר נגד עון החמור דא"א ודומיו. הנקרא אכילה כמ"ש אכלה ומחתה פיה. לא אוכלת ולא שותה היינו לאותן שנכשלו בנשג"ז. וכבר קבלו עונשן ביב"ח ואעפ"כ אין מניחין אותן לעלות עדיין. מפני מה"ד המחזקת בהן. כנגד זה יש אש. לא אוכלת ולא שותה אלא מקררת סביבותיהן כאש דגבריאל. עד יום ה' הגדול והנורא. כי אז ודאי יש בגיהנם. אש אוכלת אש. שהיא אש דשכינה כנ"ל שיורד לשם אש אוכלה אש. ומכבה אש דגיהנם לגמרי. ומעלה גם אלה הנותרים שם עד אותו יום. הרי חמש אשות הללו מובנות. כאש מצרף אמרות טהורות מזקקות בחינות. ולמדנו תוכחת מוסר לאלה החטאים בנפשותם. ביחוד אותם החוטאים בנשג"ז שעכ"פ תהא עונותם על עצמותם. עד יום הדין (אלטונא תקח: ו)הנורא:

ואמנם גם אז לא יוכלו נקיון כי אם הנכשלים פעם בדרך מקרה. אבל המטמאים ברית קודש בשאט בנפש בהתמדה. לא תהיה להם שארית ותקוה כלל (אם לא עשו תשובה גמורה):

ובזה מדויק הכתוב כי באש ה' נשפט ובחרבו את כל בשר. דקשה אחר שנשפט באש. חרב ובשר מאי בעו הכא (ואטו בתרי קטלי קטלי) הנה לאש נתן לאכלה תוכו נחר. הלנצח תאכל חרב חסף די פחר. כ"ש שהרי כבר אמרנו שהמשפט באש לתועל' החוטאים הוא. ואיך א"כ יפורש סוף הפסוק אלא הענין הוא כמ"ש. שאינו מועיל אלא למי שבא מכשול לידו. אבל אלו המזידים בה. הם כופרים בבריתו של אברהם אבינו בזדון נפשם. שמושכים הערלה על ברית קודש. אין להם תקנה ומנוס ליום הדין הכולל. זהו שאמר עוד ובחרבו. היא חרב נוקמת נקם ברית הנקרא בשר. כמ"ש ובשר קודש

יעברו מעליך. לפיכך אמר אע"פ שבאש [אלטונא תקח: ה'] נשפט. מ"מ ובחרבו את כל בשר. בשביל שטמאו בשר קודש מכל וכל. יפלו חללי חרב ולא יקומו. [אלטונא תקח: ופירש עוד הדבר במקרא שלאחריו באמרו שהן המתקדשי' והמטהרי' אל הגנות אחר אחת וגו'] שהזמינו עצמן לעברה. לכן הקדישם ליום הרגה ותוגה בלי הפוגה לא יזכו כעושה בשגגה) יש בה גחלים כהרים ויש בה גחלים כגבעות. ויש בה גחלים כים המלח. יש בה גחלים (מאבנים) [אלטונא תקח: כאבנים] גדולות יש בה נהרות של זפת ושל גפרית מושכין ורותחין רתמים רתמים גזר דינו של רשע. מלאכי חבלה דוחפין אותו על פניו ואחרים מקבלים אותו מהם. ודוחפים אותו לפני אור של גיהנם ופוערת פיה (ובלעתו) [אלטונא תקח: ובולעתו] שנאמר לכן הרחיבה שאול נפשה ופערה פיה לבלי חוק וירד הדרה והמונה ושאונה ועלז בה למי שאין בידו מצוה אחת (יתירה) שמכריעו לכף זכות אבל מי שיש בידו תורה ומע"ט ויסורין רבים באין עליו ינצל מדינה של גיהנם שנאמר גם כי אלך בגיא צלמות לא אירא רע כי אתה עמדי שבטך ומשענתך המה ינחמוני שבטך אלו היסורין ומשענתך זו התורה (משען לחם ומשען מים):

פרק ב

ר' יוחנן פתח ועיני רשעים תכלינה ומנוס אבד מנה' ותקות' מפח נפש גוף שאינו כלה. ונשמתו יוצאה באש שאינו נכבה ועליה' הכתוב אומר כי תולעתם לא תמות. ואשם לא תכבה. אריב"ל פעם אחת הייתי מהלך בדרך ומצאני אליהו זכור לטוב. אמר לי רצונך שאעמידך על שער גיהנם. אמרתי לו הן. הראני בני אדם שתלוין בחוטמיהן. וב"א שתלוין בידיהן וב"א שתלוין בלשונותם. וב"א שתלוין ברגליהם. והראני נשים תלויו' בדדיהן. והראני ב"א שתלוין בעיניהם והראני ב"א שמאכילין אותן בשרם. וב"א שמאכילים אותם גחלי רתמים. וב"א יושבים חיים ותולעים אוכלים אותם. אמר לי אלו שכתוב עליהם כי תולעתם לא תמות. והראני ב"א שמאכילין אותם חול דק. והיו מאכילין אותם על כרחם. ושיניהם נשברות. והקב"ה אומר להם רשעים כשאכלתם הגזל. היה מתוק בפיכם. ועתה אין בכם כח לאכול. לקיים מ"ש שני רשעים שברת והראני ב"א שמשליכין אותם מן האש לשלג. ומן השלג לאש. כרועה זה שרועה את צאנו מהר להר. ועליהם הכתוב אומר כצאן לשאול שתו מות ירעם וירדו בם ישרים לבוקר וצורם לבלות שאול מזבול לו.אמר ר"י כל מלאך ומלאך ממונה להפרע עונש עברה אחת. זה בא ודן אותו והולך לו. וכן השני. וכן השלישי. וכן כולן עד שמשלימין לכל העבירות שיש בידו. מלה"ד לב"ח שהיו לו ב"ח הרבה. והוליכוהו אצל המלך. א"ל המלך מה אעשה לכם. לכו וחלקוהו ביניכם באותה שעה נפשו נמסרת בגיהנם למלאכים אכזרים ומחלקים אותו ביניהם:

פרק ג

תניא שלשה יורדין לגיהנם ואינם עולים. הבא על א"א. והמלבין פני חברו ברבים. והנשבע בשם ה' לשקר. וי"א אף המתכבד בקלון חברו. והמסכסך בין איש לאשתו להביא מריבה ביניהם. בכל ע"ש מוליכין אותן לשני הרים של שלג. ומניחין אותן שם. ובמ"ש מחזירין אותן למקומן. ומלאך יוצא ודוחף אותן ומחזירן למקומן לגיהנם ומהם נוטלין שלג ונותנין תחת בית שחיהם. כדי לצנן אותם בששת ימי החול [אלטונא תקח: והקב"ה אומר להם רשעים אוי לכם שאף בגיהנם אתם גוזלים. שנא' ציה גם חום יגזלו מימי שלג שאול חטאו. כלומר אף בשאול חטאו]:

פרק ד

כל יב"ח נעשים אפר (צ"ל [אלטונא תקח: ש]אין נעשין אפר בפ"א אלא מעט מעט עד תום יב"ח) והרוח מפזרתן תחת רגלי הצדיקים שנאמר ועסותם רשעים כי יהיו אפר תחת כפות רגליכם. ואח"כ נשמתן חוזרת בהן. והן יוצאין מגיהנם ופניהם שחורות כשולי קדרה ומצדיקין עליהם את הדין ואומרים יפה גזרת עלינו יפה דנתנו. לך ה' הצדקה ולנו בושת הפנים כיום הזה:

[אלטונא תקח: **אבל** או"ה עע"א דנין אותן בשבע מדורו' של אש. ובכל מדור ומדור יב"ח. ונהר דינור יוצא מתחת כסא כבוד ויורד עליהם והולך מסוף העולם עד סופו. ושבע מדורות יש בגיהנם ובכל מדור ומדור יש בו ששת אלפים בתים. ובכל בית ובית יש בו ששת אלפים חלונות. ובכל חלון וחלון יש בו ששת אלפים כדי מרה. וכולם מזומנים לסופרי' ולדייני'. ולאותה שעה אמר שלמה ונהמת באחריתך ואחד מהם אינו נמלט. אלא א"כ יש בו תורת ומע"ט.]

אחרי כל זאת הקב"ה מרחם על בריותיו. שנאמר כי לא לעולם אריב ולא לנצח אקצוף כי רוח מלפני יעטוף. ונשמות אני עשיתי:

סליק מסכת גיהנם

עוד האריך בסר"ח במדורות שנזכרו במדרש רות. ובהיכלות לפי פקודי הרוצה יעמוד עליהם והחפץ לידע עוד מעניני גיהנם יעיין בס' חס"ל עין גדי ובמדרש כונן. ובגמרא פמש"ט כל העולם ככיסוי קדרה לגיהנם. ובפמ"ש מבריאת גיהנם מתי היתה:

גנזך יט

עוד צריך לירא מעונש הגלגול ((שהורנו) [אלטונא תקח: שהורונו] רז"ל. והיא ג"כ דעת פיתאגור' שקבלה מנביאי האמת ועמו רבים מחכמי קדם. אע"פ שרס"ג שלא זכה לראות אור חכמת האמת. התל בו בלעג וקלס מרבה להכיל. אבל החכם המקובל הנאמן

הרמב"ן אשר זכה להציץ באור הגנוז הטוב להשכיל הזכירו בפרושיו יעוין בשו"ת הרלנ"ח (ס"ח)

ואמנם מקרא מלא הוא בידינו (דה"א י) עמ"ש שם בס"ד. כי לא יוכלו כל רודפי הפשט להשיגו בין מצרי הבנתם כמשמעו. א"ל בדרך זו הכבושה וסלולה וידועה ליחידי סגול' ברוך הפוקח עורי' ומאיר עיני יושבים באפלה. ועמש"ע בס"ד בלח"ש אבות פ"ב מ"ו) כי מר הוא מאד לנשמה. יותר מדינה של גיהנם:

וכתב מורי ע"ה שהוא משל אל האדם שהלך בסחורה מהלך בג' שנים למקום פ'. כסבור שירויח באותה הסחורה שם. בהגיעו שם אמרו לו כל יגיעך לריק היה ולבטלה. כי הסחורה הזאת שבידך אינה שוה כלום במקום הזה וחזר העני ההוא בפחי נפש לאחור. כמה צער יגיע לאדם זה על מעוט חכמתו ותבונתו שלא חקר ודרש מה היא ואיזו היא הסחורה הנאותה למקום ההוא. שבה ירויח. והנמשל מובן מאליו. ובפרט כאשר ידע האדם כי רוב הנשמות שבדורנו מגולגלות. ובא לתקן עתה מה שלא תקן בתחלה שאם יסתלק מן העולם בלי שיתקן על מה שבא. נמצא כל טרחו ויגיעו בעוה"ז בהבל. וצריך לחזור שלישית ורביעית (עסה"ג) עד שיתוקן וכתב בס"ה אר"ש האי בר נש דנטיל גלגולא דנשמתא. ולא זכי דיתקן ביה. כאלו משקר במוניטא דמלכא ואנא קרינא עליה האי קרא. או מצא אבדה וכחש בה ונשבע על שקר וכחש בה. טב ליה דלא אברי ע"כ:

ובפרט אם נשמתו המגולגלת היתה נשמת איזה רשע שנמצא בונה על יסוד רעוע. ובתחלה צריך לתקון היסוד ואח"כ לבנות עליו כמש"ל. והתקון הוא בתשובה ובקבלת היסורין:

ובענין למה יצטרך גלגול לנשמה אחר שהיא נטהרת בגיהנם. תירץ מורי ע"ה כי הגלגול הוא לשתי סבות. האחת לחסרון מצוה שלא השלים. וצריך לחזור ולהשלים כראוי. ולזה מוכרח להתגלגל. כי אין גיהנם אלא טהרה לבד אבל לא להשלים חסרון. ועוד כי אפשר שיבוא לתקן ולטהר. מה שא"א לגיהנם לטהר. והוא כי יש עונות שהגיהנם מטהר. ויש שאינו מטהר. והמשל בזה אל אדם המנוגע בגופו ובאיבריו. והם נגעים שיוכל הרופא לרפאות' בלי חתיכת אבר שלם. אלא יחתוך מעט מן הבשר המעופש ההוא עד שיבריא. ולפעמים יקרה שצריך לחתוך כל האבר. כדי שלא ימות ויגיע הנגע אל הלב אז חותך האבר כולו. ונמצא האדם הוא בעל מום מאבר אחד. זרוע או שוק וכיוצא. ועד"ז אין חפץ הקב"ה שאדם שפגם אבר אחד כל כך עד שאם יכנס בגיהנם יתבטל כל האבר ההוא מכל וכל וישאר בעל מום בג"ע. אלא יחזור לעולם לתקן (ואמנם הד"א נאה הימנו. כי גיהנם אינו אלא מלבין כתמי העונות. כי הוא כאש מצרף וכבורית מכבסים הלכלוכים

והטנופת. אבל אין בגיהנם למלא מה שחסר באיברי הנשמה מפני בטול מ"ע.ולזה הוצרך הגלגול ודאי אף לצדיקים שלא יכלו לקיים כל המ"ע להשלים רמ"ח איבריהם הרוחנים שלא יראו בעלי מומין בגן עדן וזה עיקר):

עוד האריך להביא דברי הסבא דמשפטים בסוד הגלגול שהוא לבל ידח ממנו נדח (ובאמת אין דבר שיוכל ליישב לבות ב"א בענין יסורי הצדיקים אלא אמונת הגלגול. שמעלה ארוכה למבוכה ובזה המליצו הקודמין מ"ש איוב תם אני כלומר יודע אני ומכיר עצמי היותי תם בודאי. ולא הייתי ראוי לידון ביסורין אכן לא אדע נפשי אם אולי חטאה בגוף הקודם וע"כ נתיסרתי לכן אמאס חיי שאשלם בחיי שאינם חיים. חוב שאינו שלי. והוא פשט יפה וכמה מקומות במקרא ובמדרשי רז"ל מורים באצבע על אמתת אמונה זו ועיין בדרוש **תפלת ישרים**) עוד האריך לבאר שתי בחינות של טהרה לנשמה יע"ש:

עוד צריך לירא מיום הדין העתיד שאפילו שמואל הנביא נתייירא ממנו. כמ"ש רז"ל על הפסוק למה הרגזתני להעלות אותי. ר"א כי מטי להאי קרא בכי ומה שמואל היה מתייירי מיום הדין. אנו עאכ"ו. מאי היא דכתיב ותאמר האשה אל שאול אלהים ראיתי עולים מן הארץ. תרי משמע. חד שמואל ואידך דאזל שמואל ואייתי למשה בהדיה. אמר דילמ' ח"ו לדינ' מתבעינא. קום בהדאי אי איכא מילא דכתיבא באורייתא ולא קיימתיה:

עוד במדרש רבה ארשב"א אוי לנו מיום הדין אוי לנו מיום התוכחה. בלעם חכם של אומות העולם לא היה יכול לעמוד בתוכחת אתונו כו'. יוסף קטנן של שבטים. ולא יכלו אחיו לענות אותו וגו' לכשיבוא הקב"ה ויוכיח עם כל אחד ואחד לפי מעשיו. עאכ"ו שנאמר אוכיחך ואערכה לעיניך:

גנזך כ

אחר שנתבאר בפרקים הקודמים שיש יראה מחמת הדין ומחמת המות ראינו לתרץ קושיא שתפול בזה מדברי הזוהר והתקונים בכ"מ שיראת המות ויראה מגיהנם היא יראה חצונית ולמה א"כ כתבו כל העונשים שנזכרו בהיכלות הטומאה ובשאר מקומות וכבר אפשר לומר שהוא כדי שהבורים וחסרי הדעת ישמעו העונשים ויחזרו בהם מפני העונש ומתוך שלא לשמה באים לשמה:

ולמה שהקשינו שיראת המות נראה שגם היא יראה מצד רצועה בישא נוכל לתרץ כי היראה הרעה המגונה הוא שירא לעבור על ל"ת שבתורה שלא ילקוהו ואם ירא לעבור מפני הרצועה הוא בור והרי זה מגונה אבל העיקר שירא לעבור מפני יראת חטא ולכן אמרו אין בור ירא חטא כמדקדק שהעיקר שירא שלא לעבור מפני החטא:

ומה שמצינו יראה מפני המות הוא יראה לקיים מ״ע כי ירא מהתרשל לעשות המצות ולתקן נפשו שמא יקדמהו המות ונמצא הולך לבית עולמו ריקן ממע"ט ועל זה א"ח התקן עצמך בפרוזדור כו' וכן שוב יום אחד לפני מיתתך וכיצא בו הרבה וגם אם יזדרז לקיום המצוה שירא שאם יתבטל ממנה יענש וכן מי שבטל ק"ש ותפלה ערבית ושחרית שעליו נאמר מעות לא יוכל לתקון וכיוצא הרבה וירא לבטל מפני העונש לא בשביל זה יקרא בור כי עיקר הבור הוא ששם מגמת פניו על ל״ת ועשה הכל מפני העונש אבל החכם ירא מפני החטא:

וצריך לדקדק שהרי בס"ה הזכיר בכלל היראה יראת העונשים כמ״ש דאי בר נש לא ידע אורייתא ואגרא דפקודיא דילה ועונשין דילה למאן דעבר על פקודיא איך דחיל מניה ואם אינם צריכין אל היראה למה צריכין אנו לדעת אותן ולמה נכחבו בהרבה מקומות (והיא קושיא לאלהינו שכל התורה מלאה מעונשים קשים וגזומים איומים מכלל שיוצא מהן טובה גדולה לעולם ומעז יצא מתוק בודאי):

ואפשר לתרץ בשלשה פנים האחד כי אחר שיראה החוטא כמה עונש יש על מי שעבר כפי חומרת העונש יבקש תשובתו כענין תשובת המשקל שפיי הרוקח:

השני נוכל לומר כי אע״פ שהחכם יראה עונשי הדברים לא מפני זה נכריח שתהיה יראתו מהעונש אלא מהחטא והוא שיירא מהפגם שיגיע להחשיך נפשו שיצטרך ללבון גיהנם וכענין לבושים צואים שילבישו לנשמה כדלעיל ויאמר בלבו אין ראוי שנשמתי שהיא חלק אלוה ממעל אמסרנה ביד העבד הרע שימשול בה שנמצאתי פוגם בכבוד קוני. (בדרך זו דרכנו ג״כ בסולם הבית האלהי. וטובה היא בלי ספק. וכאן נוסיף לקח בלשון אחר. כי אף אם אין בה בחינה ברעה שימצא האדם לנפשו מחמת החטא כלל וכלל. אעפ״כ טובה מאד ידיעת הרע שבחטא. כי ממנה יכיר כובד החטא וגדלו שיש בו כדי להקניט הבורא ולהכעיסו על פניו. ששמו יתעלה מנואץ תמיד מפני החטאים כפי כבדם וחומרתם. כי על כן חרה אפו באיש ההוא מאוד. ליסד לו עונש חמור. מקביל לחומר החטא. המעלה אף וחמה. ומתמלא עברה וזעם וצרה. ובשום אדם זאת אל לבו ודאי לא יעיז פניו למרות פני עליון לגרום ח״ו צער כביכול. לאדון שבראו והיטיב לו כל כך ממ"ה הקב״ה המושל בכל. והלא יוקח מוסר מעבדו של ב״ו שקבל טובה מאדונו או אפי׳ הוא חבירו ואפי׳ פחות ממנו אינו דבר טבעי שיוכל לעשות דבר המקניטו ומסבב לו כעס אפילו בדבר קטן גם שלא בפניו כ״ש אם קבל ממנו טובות הרבה וק״ו אם הוא אדם גדול וק״ו בן ק״ו אם הוא מלך רב ושליט וק״ו בן בנו של ק"ו (אלטונא תקח: ו)אם אותו מלך יש בו כל המעלות הגדולות וכל המדות הטובות החמודות והחשובות ואהובות

לכל הנמצאים מקצה וכולם נהנים ושמחים מטובותיו העודפות איש לא נעדר אשר לא יתן לו שבח הוד והדר איך אפשר שיצויר המצא בריה שפלה קלה דלה עלולה אמולה ערכה כנמלה תקום ותתעורר למרוד במלך זה על פניו ולעשות הרע בעיניו ולהתכוון לצערו ולבזותו ולהתנגד אליו בכל ענייניו אמנם כל היודע זרות הענין הלז ומכיר עד היכן הדברים מגיעים להיות מורת רוח לאדוניו ממעשיו הוא ימלט בלי ספק מלפול בפח יקוש כזה וירתע לאחריו ויתרחק מכל דבר המכעיס מלכו ואלהיו מפני כבודו המחויב ומוראו הטבעי והבושת המוטל על כל מקבל טובה לא מחמת אימת העונש אך במה יוודע איפוא כי דבר זה גורם כל כך הכעסה והקנטה רוגז וקטטה אם לא מחמת שרואה פני המלך מאדימים יהלוך עליו אימים. ויצו לעשות שפטים בעושי הרע המטים עקלקלותם חוטאים ויאמר ליסרם בשוטים אז יכירו הכל כי המעשים ההם רעים ואין חפץ למלך בכסילים ושוטים רצון מלך בעבד משכיל ועברתו תהיה מביש ואז יחרץ המשכיל ויבין את זאת להתחכם תמיד לעשות דברים רצוים למלך למצוא חן בעיניו ולעשות נחת רוח לפניו להשמר מכל דבר המכעיס ומקציף אדוניו ע"כ בהכרח היה לגלות ולהראות הרצועה לעושי רשעה למען יכירו וידעו ולא יתנצלו לומר שלא ידעו שכל כך הוא העבירה בעיני המלך רעה וישובו מדרכם התועה):

השלישי נוכל לומר כי העונשים נכתבו שכפי מדרגת החטא כן צריך לטהר פגם הנפש. והעד מ"ש בהיכלות ובמדורין שעון פלוני נפקד בהיכל פלוני ובמדור פלוני בזה יבוא להתרחק מהחטא מפני שהוא מטמא הנפש שעור טומאה כל כך ולעולם היראה היא מחמת החטא:

גנזך כא

צריכין ישראל לתקן את השכינה ומה היא תקונה שיעבירו יצ"ר מלבם כי בהעביר האדם יצ"ר מלבו כן תתעבר מלב העליון ומפני שתקון המדה הזאת ביראה. אמר משה לישראל במכילתא פ' שמיני תהיו כולכם ביראה אחת שכשם שהוא יחידי בעולם שהוא עלת כל העלות יחיד הנעלם מופלא ומכוסה שאליו עקר היראה כך תהיה עבודתכם שהיא השכינה מיוחדת בלי לערב בה קליפה כלל שנא' יראת ה' טהורה שהיא השכינה הנקראת יראת ה' טהורה מכל הסיגים והקליפות ומכל המחשבות הזרות בעת היחוד והעבודה והטעם שכל מציאות היחוד שאנו מיחדים הוא ליחד המאציל והמדות האצולות שיהיו כולם אחדות אחד והמדה השוכנת עמנו להעלות אותה שתתייחד למעלה ע"י תפלתינו ועתירתנו ואם תהיה בתפלה ההיא או במצוה ובעבודה חלק ליצ"ר נמצא החצוני תופס בה ואינה יכולה לעלות ואינה טהורה. ולכן פירשו בתקונים ובההוא

זימנא דצריך ב"נ ליחדא קב"ה בשכינתיה צריך להפשיט מניה כל מחשבתין דאינון קלפין דאתמר בהון רבות מחשבות בלב איש ולסלקא שכינתיה לגביה במחשבתא חדא הה"ד ועצת ה' היא תקום ע"כ:

וצריך האדם שלא ייירא ולא יבוש בדבר שהוא עבודת ה'. כמ"ש הוי עז כנמר לעשות רצון אביך שבשמים. וז"ל ספר הרוקח:

שורש היראה הזהירנו בתורה בשלשה עשר מקומות. ליראה אותו:

ירושלמי דברכות עשה מיראה. שאם באת לבעט. דע שאתה ירא. ואין ירא מבעט:

בפ"ב דתרומות את ה' אלהיך תירא. מכאן אזהרה למוציא ש"ש לבטלה:

בפ"ק דנדרים השומע הזכרת השם מפי חברו (לבטלה) צריך לנדותו. שכל מקום שהזכרה השם מצויה עניות מצויה:

במ"ס כתיב ליראה את השם הנכבד והנורא. ומה כבודו. הכותב השם אפי' המלך שואל בשלומו. אינו עונה לו:

בפ' חלק המזכיר ש"ש על הרקיקה. אין לו חלק לעוה"ב:

בספרי אזהרה למוחק את השם. ואבדתם את שמם. לא תעשון כן לה' אלהיכם:

בירושלמי המזכיר את השם בכל עת צריך נדוי:

בפ"ש הדיינין כל העולם נזדעזע בשעה שאמר לא תשא את שם ה':

בשלהי יומא חמורות לא תשא:

בברייתא דר"פ יש עובדים להקב"ה ביראה ובאימה גדולה ופחד מרובה ומתפללין להנצל מן הקללות הכתובות על המועלין במצותיו והעוברים פקודיו של הקב"ה. בין בעוה"ז בין בעוה"ב. בעוה"ז מן החליים והמכות והמכאובות. ושלא יצטרכו לבריות ושלא ישלטו בם זרים. ולא יראו מיתה או דבר רע בזרעם. כדי שימלאו ימיהם בטוב ובברכה. ובעוה"ב להנצל מן הפורענות ומן השחיתות ומן יקידות אש של גיהנם. העתידה ללהט ולבער את הרשעים ליום הדין הגדול ועליה חטאת קרינא:

שורש היראה שקשה לו לעשות רצון ה'. ועוזב תאותו ויצרו. בעבור יראת ה'. וירא פן לא יהיה תמים לפני ה' כמו אברהם. שכתוב בו כי ירא אלהים אתה. כי זה היה גדול שבנסיונות וכן ועובדיה היה ירא את ה'. וקשה לו מפני איזבל:

יראו את ה' קדושיו. בדברים הקשים ללב. דברים המסורים ללב. נאמר בהן ויראת מאלהיך:

את ה' אלהיך תירא לרבות ת"ח. ומורא רבך כמורא שמים ע"כ:

וכן צריך לירא ממקום שיש בו קדושה. כגון בית הכנסת. ובית המדרש. כמ"ש יעקב אע"ה מה נורא המקום הזה וגו'. וכיוצא בזה אמר דוד אשתחוה אל היכל קדשך ביראתך. והיינו ממקדשי תיראו:

גנזך (כא) [אלטונא תקח: כב]

ועדיין צריכין אנו לדברי ב"ס העקרים (פל"ד משלישי) ז"ל לפי שענין יראת השם יתברך. היא עיקר העבודה. שיעבוד האדם את השם יתברך. בעשיית המצוה. כמו שאמרנו וביארנו שעיקר העבודה ראוי שתהיה בשמחה. וציור היראה עם השמחה. דבר קשה מאד. ראוי שנרחיב הדיבור בו. כדי שיובן הענין הבנה טובה על העובד. איך אפשר שיהיה הירא שש ושמח. עם היות היראה והרעד ישברו הלב ויעציבוהו. ונאמר שאין ספק. כי כל האדם ישפוט בשכלו. שראוי לו לסבול עמל וטורח גדול זמן מה כדי שישיג מעלה מה או כבוד גדול. ואע"פ שבהיותו סובל הטורח. או העמל ההוא. יצטער ויתעצב בלי ספק. אבל כשישער בנפשו הכבוד הגדול. או המעלה ההיא המקווה להשיג ע"י הטורח ההיא ישים כל הטורח ההוא ועמל כאין. לעומת הטוב ההוא המקווה. וכן הוא הענין בעצמו ביראת השם יתב' שאמרנו כי בהיות האדם משער גודל המדרגה המושגת ע"י היראה. שהיא כשתשער נפשו גודל רוממות השם יתב' ומעלתו עד שייירא ויחרד ממנו. לא יחיש לכל הטורח והעצבון והחרדה המגיעים אליו. ע"י היראה. ונמצא שלמה ממשל לזה משל נכבד מאד. ומסכים למה שאמרנו. אמר אם תבקשנה ככסף. וכמטמונים תחפשנה. אז תבין יראת ה' וגו'. וביארו כי למה שיש בהוצאת הכסף ממחצבו. טורח גדול עד מאד לפי שיוצא מעורב עם המים. וכן אדם שנאמר לו שיש בביתו מטמון גדול. הנה הוא חופר אותו בשמחה גדולה עד מאד והוא מחפש אחריו בזריזות. אע"פ שבחפרו המטמון או מוצא הכסף. הוא סובל טורח גדול ועמל רב. ופעמים הוא נוקף באצבעו או ברגליו או בשוקיו ומצטער עד מאד. ואין ספק כי אף על פי שהוא מצטער עד מאד בניקוף ההוא ומתעצב הנה כשהוא משער התכלית המושג. שהוא המטמון או הכסף. הוא שמח בלבו וסובל כל הצער. וטורח בסבר פנים יפות ובשמחה גדולה. כן על דרך זה. ראוי שיובן העמל והיראה והחרדה והרעדה. שאדם משיג ביראת השם יתברך. שראוי שישמח בה. שמחה גדולה. בהיותו משער גודל מעלת התכלית המושג שהוא ההכנעה אל השם יתב' והעבודה אליו. שזו היא תכלית היראה וזהו שאמר אם תבקשנה ככסף וכמטמונים תחפשנה. אז תבין יראת ה'. כלומר כשתסבול כל הטורח בסבר פנים יפות. כחופר המטמון וכמוצא הכסף אז תבין יראת ה'. שעל אותו דרך בעצמו ראוי שתהיה שש ושמח בטורח והעמל והצער.

שיגיעך בעבודת השם יתב'. ולפי שאין כל אדם יכול להשיג המדרגה הזאת. המגיע אליה יקרא עובד מאהבה. ולא ירא אלהים בלבד שהרי אברהם נאמר לו בסוף נסיונותיו. עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה. וקראו הכתוב אוהבו. ואמר על ישראל זרע אברהם אוהבי. ואמרו רבותינו ז"ל עושין מאהבה. שמחין ביסורין. עליהם הכתוב אומר ואוהביו כצאת השמש בגבורתו. כי מי שהוא אוהב השם יתברך. לא יחוש לכל הטורח והעמל והיסורין. שיגיעוהו מעבודתו יתברך וכן תמצא כי כשנתגלה השם יתב' על אברהם ראשונה אמר לו לך [אלטונא תקח: לך] מארצך וממולדתך וגו' לנחותו ולהרגילו לסבול בעדו הטורח והעמל הגדול שיש בטלטול. ולפי שעמד בנסיונותיו בשמחה ובטוב לבב. קראו הכתוב אוהבו. וכל זה ממה שיורה. כי סובל הטורח והעמל בעבודת השם יתברך בשמחה. נותן שלמות אל העבודה והיראה. וזה כי אין יראת השם. כיראת בשר ודם. כי מי שהוא ירא משום אדם [אלטונא תקח: או מלך או שר]. עומד תמיד בפחד ורעדה. וזו סבת קצור ימיו. אבל הירא מהשם לא די שהחרדה לא תקצור ימיו. אבל תוסיף ימים. אמר שלמה יראת ה' תוסיף ימים. והרשעים שאין להם יראת השם. לא די שלא יאריכו ימים. אבל שנות רשעים תקצורנה. וכן אע"פ שמדרך הירא ורך הלבב. להוליד בנים רכי לבב כמוהו. ושלא יעשר ולא יקום חילו. כי בהיותו מפחד תמיד לא יעשה חפצו כראוי. אמר דוד . אשרי איש ירא ה' במצותיו חפץ מאד. גבור בארץ יהיה זרעו וגו'. כלומר אשרי הירא השם. כי לא תקנה תכונת היראה ההיא. רכות הלבב. אלא גבורה. עד שגבור בארץ יהיה זרעו וגו'. וגם מי שהוא חפץ במצותיו. אע"פ שיוציא הוצאות בקיום המצות לא יחסר הונו. כי הון ועושר בביתו וצדקתו עומדת לעד. וזה להורות כי יראת השם. אינה מקצרת. ואינה ממעטת הממון. ולא הימים. אינה מסבבת המקרים הרעים. כיראת בשר ודם. אמר שלמה. יראת ה' לחיים. ושבע ילין בל יפקד רע. רצה לומר יראת השם יתברך לא תסבב המות אבל היא לחיים. וכן אין הירא. חסר כל טוב. כי שבע ילין. וכן לא ייירא מהמקרים כי לא יפקד רע. ע"כ:

ראה דבריו טובים ונכוחים למבין:

ואולם מ"ש כי היראה והרעדה ישברו הלב ויעציבוהו. בחינה זו יש לה מקום ביראת העונש. מה שאין כן ביראת הרוממות אין לה מקום. כי תתחבר אליה השמחה והמנוחה. והחיים בנעימים וברוחה. הא למה זה דומה. לבן הירא את אביו. כי לא נשבר לבו מחמתה. אדרבה אין לו מנוחה על לבו. עד שימצא עם אביו. ויתענג בשמחת לבב בראותו את פניו עם מוראו עליו. וכן העבד האהוב לאדוניו ומלכו הנאמן הנאהב לרוממותו וטובותיו. ונורא לגדולתו ויכלתו וחסדו. הנה העבד ההוא עם גודל המורא

שיש לו מאדוניו. לא ינוח ולא ישקוט מהמיית לבבו. עד יעמוד לפניו לשרתו לברך בשמו ולעשות הטוב בעיניו. ולחדות בשמחה את פניו. אז ינוח לו מעצבו ורגזו. ישמח יגיל וישיש. כעל כל הון וכשותה יין הרקח ועסיס. וטוב לו עמה. כי ביראה זו יסורו כל יראות וחרדות שבעולם. בה לבו בטוח בה' שקט שאנן מפחד רעה. ומורא ב"ו לא יעלה על ראשו. צדיקים ככפיר יבטח אשר לא יקוה לאיש ולא ייחל לבני אדם ולא נמצא טובה זו בזולתה בשום אופן. אף אם יחכם כבני מחול. וכסף יצבור כחול. כל שכן תכפל דאגתו ותרבה מהומתו. ויראתו מהפסדו ואבודו. גם לא לחכמים לחם אף חכמתו לא עמדה לו ביום רעה. בבוא אליו צרה וצוקה בבוא כשואה פחדו. היעמוד לבו התחזקנה ידיו. ואמיץ לבו בגבורים ערום ינוס. בבוא עליו צרה. לא יוכל כפרה. לא כן הירא את ה'. כי הוא לעולם בשמחה. בהשקט ובבטחה שאינו דואג וירא מדבר. גם בהיותו נמצא לבדו במדבר. כמש"ה גם כי אלך בגיא צלמות לא אירע רע כי אתה עמדי. ואמר ה' לי לא אירא. ולכן יראת ה' מביאה אף גילת ורנן בלב הישרים. כמ"ש ולישרי לב שמחה. ואמר עבדו את ה' ביראה וגילו ברעדה:

אבל כל זמן שלא הגיע האדם למעלה זו הגבוהה של יראת הרוממות והכבוד. בודאי יהיה לבו חרד זוחל ורועד בפחד תמיד מגור מסביב ולא יגה שביב אשו וזוהר נפשו ידעך (כמש"ה פחדו בציון חטאים אחזה רעדה חנפים מי יגור לנו אש אוכלה מי יגור לנו מוקדי עולם) כי חרדת אדם יתן מוקש לנפשו יתר ממקומו בחומו (נזעך) [נדעך]. וזוהי היראה הרעה הגרועה. שאינו ירא מלפני האלהים אלא מן הרצועה. ובלבבו חושב מי יתנני אדון ומושל והיה בידי שבט מוסר. לשפוט את שופטי ולרדות באף את הדיין והשר. לכן לא יזכה ביראתו זאת המוכרחת. לפני בעל המשפט. המכיר את אשר בלבבו. ומוסיף להכותו על אלה. מכה רבה בלי חמלה. אך האיש אשר מרה את פי ה' מלכו ואלהיו ומרד בו. בודאי צריך לירא מעונש הקשה. כמש"ה למה אירא בימי רע עון עקבי יסובני. ושנינו איזהו הירא ורך הלבב. זהו המתירא מן העבירות שבידו. אדם כזה מה יעשה. בהכרח יצטרך לקבל עליו עול דין שמים ומוסרו באהבה. ויצדיק משפטו הישר. אולי יחנן ה' צבאות מי יודע ישוב האלהים ונחם כרוב חסדיו ורחם. יסור מעליו שבטו ואימתו לא תבעתהו. ויזכה בסוף ליראה הטובה והמשובחת אשר אין למעלה הימנה. ויקוים בו הלוך ילך ובכה (אלטונא תקח: אשר בו) [בוא] יבוא ברנה. וכן כתוב בבכי יבואו ובתחנונים אובילם וגו'. וכשיזכה אל המעלה הגדולה היא יראת הרוממות. ישבע שמחות נעימות. וימלא עמה חשק ואהבה רבה. שכן יראה ואהבה. אחוזות זו בזו ומשלימות זו לזו אשה אל אחותה משולבות:

יר אה
אה בה

גנזך (כב) [אלטונא תקח: כג]

וממעלות היראה. שהירא את ה' אינו ירא מפגעי העולם. שנא' ומוראכם וחתכם יהיה על כל חית הארץ וגו' לרבות המזיקין. ונאמר וה' אתנו אל תיראום. ונאמר ה' לי לא אירא מה יעשה בשר לי. ונאמר מי את ותיראי מאנוש ימות ומב"א חציר ינתן. וכאלה רבות:

עוד ממעלות היראה במדרש. ז"ל ד"א שקר החן. אין מתקבל לפני הקב"ה לא יופי ולא עושר. ומהו מבקש. יראת חטא. שנאמר אשה יראת ה' היא תתהלל. כמה עשה אאע"ה. ולא נתהלל. ובמה נתהלל שהיה ירא חטא. שנאמר עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה:

וממעלות היראה. שמארכת ימים. שנא' יראת ה' תוסיף ימים וגו'. יראת ה' מקור חיים. יראת ה' לחיים. ארז"ל אמר דוד תודיעני אורח חיים. א"ל הקב"ה דוד חיים את בעי. צפה ליראה. ואמר המשורר לכו בנים שמעו לי יראת ה' אלמדכם מי האיש החפץ חיים:

וממעלותיה שהוא מושגח בעינא פקיחא דלא נאים. שנא' הנה עין ה' אל יראיו:

וממעלותיה שזוכה לו ולבניו. כמ"ש במזמור אשרי ירא את ה'. (ומהו ירא ה'. פרוש לך שהוא אשר במצותיו חפץ מאד) גבור בארץ יהיה זרעו וגו' כגבוה שמים על הארץ גבר חסדו על יראיו כרחם אב וגו' ואומר ביראת ה' מבטח עוז ולבניו יהיה מחסה:

ומתועלותיה יראת ה' ראשית דעת. תחלת חכמה יראת ה'. יראת ה' מוסר חכמה. עקב ענוה יראת ה':

והירא את ה' באמת. הוא חכם גבור ועשיר. ראוי להשראת שכינה אם יזכה דורו לכך:

חכם כמ"ש חכם ירא וסר מרע. (ולא כמחשבת ההמון ההפוכה כאילו א"א לחכמה ויראה להתחבר יחד. כי אם אמת הדבר בבחינת יראתם מצוה אנשים מלומדה. שאין עמה אלא פחד חרדה ורעדה (כמ"ש פחדו בציון גו') על כן תברח החכמה ותסתיר הדרה והודה אמנם אשר זכה ליראה האהובה החמודה. הוא החכם האמתי בלי ספק. באשר סרו ממנו כל המונעים והמעיקים לחכמה. ופנה ענן הסכלות מעל שמש שכלו (וכמ"ש בחלון צורי באורך) ולא דבר רק אמר החכם מכל אדם יראת ה' ראשית חכמה והדומה לזה הרבה ואמר איוב הן יראת ה' היא חכמה ואחז"ל אם אין יראה אין חכמה. והוא **הגבור** הגמור. אשר לא ייירא בימי רע לא ייירא משוד כי יבוא לשוד ולכפן ישחק ומחית הארץ אל ייירא. משמועה רעה לא ייירא וגו'. סמוך לבו בל ייירא:

ולא עוד אלא מובטח שגם זרעו כמוהו יאושר בארץ. כמו שכתוב במזמור אשרי איש ירא את ה' וגו' גבור בארץ יהיה זרעו. כלומר שלא ידאג שיהיו לו בנים רכי לבב כפי טבע מולידו הירא. כי אדרבה גבור יהיה:

ועשיר כמ"ש הון ועושר בביתו וגו':

והרי הוא עולה במעלות שלש אלה על חכמת חכם שבחכמים וגבור שבגבורים ועשיר שבעשירים כי שלשתם נמסרו ביד אשה. בריה חלושה:

ומלך המשיח שיגלה ב"ב לא נשתבח אלא ביראה. כמ"ש והריחו ביראת ה'. ועל ידה יזכה למעלות הגדולות. כמ"ש. ונחה עליו רוח ה' רוח דעת ויראת ה':

גנזך (כג) [אלטונא תקח: כד]

כבר זכרנו בחינה הרעה שביראה:

עוד מבחינת הרע ביראה. משי"ה ותהי יראתם אותי מצות אנשים מלומדה. כי צריך האדם לחקור ולידע באמתות את מי הוא עובד ואת מי הוא ירא. כענין שצוה דוד המע"ה את שלמה בנו. דע את אלהי אביך ועבדהו. כי העובד מתוך ידיעה והכרת הלב. הוא לא ינוצח. וכל הרוחות שבעולם אינן מזיזות אותו ממקומו. משא"כ העובד מתוך שראה אחרים עושין כך. והרגיל עצמו לעשות כמותם. רוח קימעא עוכרתו. עוקרתו והופכתו על פניו. אמנם הידיעה והחקירה הפלוסופית. אשר חשבו חכמים בעיניהם להיות להם מגן צנה וסוחרה. לא זו עד שיצאה מאפם והיה להם לזרא. ואם ראשיתה מתוקה אחריתה מרה. ואם מעוטה יפה לבעלי חכמה נאמנה שמלאו כרסם בתורה. רבויה קשה ואסורה . כמו שכתוב למעלה (באוצר הטוב) בעזרת השם יתעלה:

אבל היא הידיעה הנאמנה ממקור ישראל נוקרה. המקובלת ביד חכמי התורה אשר להם נמסרה. וקבלוה איש מפי איש עד משה מסיני. וכמש"ה אב לבנים יודיע אל אמתך. ולהתבונן תמיד בנפלאות תמים דעים ובחסדיו הגדולים אשר גברו עלינו בהתמדה. אורך הזמן הנפלא. ומדי דברו בה ועיונו ומחקרו באלה תוסיף הכרה זו תת כחה. ותעלהו מעלה מעלה. עד אשר ישבע שובע שמחות נעימות בימינו נצח. ימלא פיו תהלות ה' ירנן בפצח:

עוד מבחינת (הרע) ביראה אפילו היא טובה ומעולה. נפסלת אם מתערב בתוכה יראה אחרת זולתה. ואין כונתי להרחיק השמירה מן הסכנה המצויה. ולהסתכן בנפשו בחינם להראות יראת שמים. שעליו נאמר הלא יראתך כסלתך. כי הוא הסכל המת בלא עתו (עמש"ל בעלית האהבה פ"ו) והתחייב בנפשו שכך כתוב ונשמרתם מאד לנפשותיכם. וכתוב אך את דמכם לנפשותיכם אדרוש (אף אם מיד כל חיה אדרשנו (כי אפי' כלב

וזאב עתידין ליתן את הדין עפ"ש. מ"מ גם אתם הנקה לא תנקו. כשהכנסתם עצמכם בסכנה שלא לצורך) וכתיב צנים פחים בדרך עקש שומר נפשו ירחק מהם. וכתוב אשרי אדם מפחד תמיד וגו':

אך כוונתי במקום שיש כבוד ה' וקדוש שמו וקיום תורתו. אז השמר והזהר מלהכניס בלבך שום יראה ואימה. כמלא נימא אלא צריך שתשחק ותלעוג לכל סכנה. ותהיה עז כנמר וגבור כארי לעשות רצון אביך שבשמים. בלי שום מורא ופחד ורכות לבב. החלש יאמר גבור אני מזרע גבורי כח אמיצי לבב. כמלאכי מרום. שכן נקראו ישראל עזין. ולא נתנה להם אש דת אלא בשביל שהם קשים. שנא' מדעתי כי קשה אתה וגו'. ולא זכה שבט יהודה למלוכה. אלא מפני שקפץ תחלה לים. כמ"ש רז"ל עה"פ שרי יהודה רגמתם וכתיב היתה יהודה לקדשו (ואצ"ל מא"א ע"ה שנתנסה בע"נ ועמד בכולן כגבור עריץ. וזכה להקרא אוהב וירא אלהים) ופנחס זכה לברית שלום וכהונת עולם. תחת אשר קנא לאלהיו והערה למות נפשו. ואליהו ז"ל שקנא לה'. ומסר עצמו למיתה על קדוש שמו. לעמוד לבדו. נגד אחאב וחילו ועבדיו ושריו נצבים על ידו. ושמונה מאות וחמשים נביאי הבעל והאשרה עומדים לנגדו. זכה שלא טעם טעם מיתה. בריתו היתה אתו החיים והשלום לפיכך צריך אדם האוהב נפשו. לקנות לו לב אמיץ כארי יקום. וכלביא יתנשא לכל דבר המלך ה' צבאות. ויבז בעיניו כל צער וכאב גופני. ולא ירך לבבו בשום אופן:

זאת היתה חטאת צדיקים גדולים שנכשלו לפעמים ממורך לבב. כענין צדקיהו המלך. שארז"ל עליו שבו נסתכל הקב"ה. ולא החזיר העולם לתוהו ובוהו מפני חטאי אנשי דורו. ורכות לבבו הכשילו לסרב מלקבל מאמר ירמיהו מפי ה'. להמסר ביד נ"נ. מפני שהיה ירא לנפשו מבושת וכלימה וצער גדול. כמ"ש לו דואג אני את היהודים וגו' פן יתנו אותי בידם והתעללו בי:

וזה היה עון יוחנן בן קרח ושאר שרי החיילים. המאנים לשמוע אל ירמיהו להשאר בא"י ולא יראו את הכשדים. אחר שבאמת היו יראים את ה'. כנראה מיושר לבבם ואמונתם בה' מתחלה. שיסכימו לבקש דבר ה' להורותם הדרך ילכו בה. רק מחמת אימת מות שנפלה עליהם מפני הכשדים. לא בטחו בדברי ירמיהו. והשיאם רכות לבבם לחשוב ירמיהו במשקר. ולחשוד ברוך ב"נ תלמידו בשונא ומסית לאבדם ולהשמידם. כל כך גבר עליהם הפחד להעבירם על דעתם ועל דעת קונם. אע"פ שהיו אנשים צדיקים. ונפלו במה שברחו ממנו. כמ"ש והיתה החרב אשר אתם יראים ממנה. שם תשיג אתכם:

וכן אל יפול לב אדם עליו בראותו דברים זרים לטבע נפלאות ודוגמת נסים. נעשים לפעמים ע"י מסיתים ומדיחים ואפיקורסים. כמש"ה כי יקום בקרבך נביא וגו' ונתן אליך אות ומופת. ובא האות והמופת. אל תפנה אל המעשים המתמיהים ההם. ואל יחלש לבך באמונתך מחמתם ח"ו. ככתוב אחרי ה' אלהיכם תלכו אותו תיראו וגו' ולא יכנס בלבבך מורא זולתו. ואינך צריך לחקור ולחפש איך ומה נעשו אותן הדברים המבהילים. אם בכשוף ובלהט או בתחבולות אחיזת עינים והדומה אלא אפי' אם ברור לך הדבר שנעשה בדמות נס נקי מכל חשד ערמה. מכל מקום אל יפוג לבך ולא יסוג אחור. ואל תשגיח בכל האותות והמופתים. שיעשו מסיתים ומפתים. להניא לבבך מדרך תורתך ואמונתך המאומתים (במופתים חותכים אשר נרשמו על לוח לבך אתה הראת לדעת במוסד חמישי ופנה ששית מאוצר הטוב) אשר באת עמהם בברית ואסרוך בעבותים. קשרוך בחבלים בל ינתקו באש ובמים ובצוק העתים. אפי' יצאו כוכבים ממסילותם. ומזרות בלי עתם. לא יוכלו להתיר קשרי עבותות האהבה שבינך ובין אלהיך. כמ"ש חז"ל אפי' אם מעמיד נביא חמה באמצע הרקיע כי"בן. אל תשמע לו לעבוד ע"ז (ולא עוד אלא אפי' אם הרבית לפשוע וכשלת וכשל גם נביא עמך ויאמר לך מפי הגבורה לך עבוד ע"ז. כמ"ש ירמיהו לנשים המקטרות. הקים תקימנה את נדריכם כמ"ש יחזקאל איש גלוליו לכו עבודו אל תשמע ואל תאבה. ואפי' שמעת ב"ק כמ"ש לאחר שובו בנים שובבים חוץ מאחר. לשוב אל תאחר. ולא תחוש. היה עז פנים כברזל ועשה לך לב נחוש. ושוב אל אלהיך מהר חוש. ועל זה המליצו הקדמונים. כל מה שיאמר לך בעה"ב עשה. חון מצא. בזה האופן תמצא מקום לעבור על ציוויו של נביא אמת מפי ה') או אפילו לבטל אות אחת מן התורה. שכן כתוב כי מנסה ה' אלהיכם אתכם וגו' לפיכך ודאי מסייעים לפעמים מן השמים להצליח מעשה שטן. לנסות בו לבות הישרים והתמימים. לידע ולהודיע צדקתם ותמימותם בעולם. ולא זו בלבד בע"ז ונביא שקר. אלא אפי' בנסים גמורים הנעשים ע"י חכם וחסיד מחכמי התורה הקדושים. העוסקים בבנינו של עולם וכל מעשיהם לקיום וחזוק הדת. לא השגיחו רז"ל. לבטל בשביל כך אפילו דבר קל מהסכמת הרבים. בבאור חלק קטן ממצוה בעלמא. שאין לה מבוא בעניני האמונה ושרשי הדת. ואינו רק סעיף דק וקלוש מאד ודקדוק בדיני טומאה וטהרה (אע"פ שיהא לחומרא. כענין מחלוקתו של עקביא ב"מ עש"י סקל"א) עם כל זה לא הועילו כל האותות הגדולים שהראה ר"א הגדול (שהכריע כל תלמידי ריב"ז) מאומה להכריח הרבים החולקים לחזור בהם מדעתם:

מכאן אתה דן ק"ו לדברים הנוגעים בעיקרי האמונה ויסודי התורה התחזק אל תרף. ולבבך לא יחרף. לא יירך מבעל הנס ולא מבעל השם. ולא מבעל החלום. ולא אפילו ממלאך [אלטונא תקח: או ממלך]. לא תירא ולא תחת (בדבר הנוגע לכבוד שמים. אבל במה שאינו מתנגד לרצון שמים. אתה מוזהר לירוא גם ממנו כמורא שמים שכן הוקש בכתוב. ירא את ה' בני ומלך [אלטונא תקח: אבל אם מצוך לעבור על ד"ת במקום שאינך רשאי. עיין אבן בוחן של אוצר הטוב (סי' יז) חלילה לחשוב מוראו כלום. כמש"ל במקומו ו]כדרך שענו חמי"ו לנ"נ) ועל זה נאמר בתורה בנביא שקר לא תגור ממנו. ונצטוה יהושע אל תירא ואל תחת. וכן בכל העוסקים במלחמת מצוה. נאמר אל ירך לבבכם אל תיראו. ואומר אל תירא כי אתך אני אל תשתע כי אני אלהיך וגו' ואמר אל תיראי תולעת יעקב וגו' ואמר מי את ותיראי מאנוש ימות וגו' ותשכח ה' וגו' ותפחד תמיד מפני חמת המציק גו'. ואיה חמת המציק וגו' שאין גורם מורא הרעים אלא החטא. ואמר רחקי מעושק כי לא תיראי וגו'. ואמר הן גור יגור אפס מאותי. כי מוראו של הש"ת באמת מבריח כל מורא זולתו:

וכן הדיין מוזהר לקיים ולא תגורו מפני איש כי המשפט לאלהים הוא. ויהא לו לב אריה להציל עשוק כמ"ש איוב. ואשברה מתלעות עול. כל שכן שלא יירא מקפוח פרנסה. ויכבוש פניו בקרקע להדר פני גדול. ואצ"ל שלא ידאג ממניעת (הסבה) [אלטונא תקח: הטבה] או העדר כבוד. וכיוצא בו המוכיח צריך להיות איש גבור חיל המס ימס הלבבות הקשים. ולא ישוב מפני כל. ממקומו לא ימיש. כמ"ש שמתי פניו כחלמיש. וכמ"ש ואתה תאזור מתניך וקמת ודברת אליהם אל תחת מפניהם פן אחתך לפניהם כמ"ש וישם פי כחרב חדה בצל ידו תחביאני והדומה לזה. ע"כ המוכיח בשער. לא יחוש [אלטונא תקח: ל]כלימה וצער. ישחק לפחד ולא יחת מרוח עריצים. לא יענה מהמון פריצים. לא יבריחנו בן קשה עורף לקש נהפכו לו אבני קלע וחצים. כי זרועות רשעים תשברנה חרבם תבוא בלבם נושקי רומי קשת הפכו ראשיהם מוחצים:

וכן לא יחלוק אדם כבוד לגדול ותקיף. במקום שיש ח"ה אין החנוני מקיף. ולאפרושי מאיסורא אין חולקין כבוד לרב ולא תירא מחכמה ועושר וזקנה (אחר שידעת גבולי התוכחה וגדרה. כאשר יתבארו במקומם בעז"ה) וכל שכן שלא תתייירא ולא תתבייש מפני המלגלגים כי זה דרכם כסל (הבוטחים על חילם. ושמים זהב כסלם) מן אז לא חדלו מלעיגים. ומלעיבים גם במלאכי אלהים. עד אשר הומק לשונם בפיהם זכרם נעקר. סוף סוף שפת אמת תעמוד לעד ועד ארגיעה לשון שקר. וק"ו שאין לירא ולשתוק ולהשים יד לפה. במקום שיש ח"ה גדול וחשש להבת אש דת ירפה שארית חמות תחגור חרבך על

ירך גבור הפץ עברות האף תספה. לא תחמול ולא תכסה ביום נקם ועל כותבי פלסתר לא תהא פסכתר כופה. ואע"פ שיראו בעצמן סימני טהרה כסף סיגים על חרס מצופה. כמעשה אותן הכתיבות ספר. מירם וחבורי עצבים מכתבי עמל של הכת הארורה המתיחסת לש"ץ הסמל. הרודפים את ישראל בכתיבותם וחבוריהם המטמאים גוף ונפש. עם שתראה בתוכם דבש המוסר ונופת שפת חלקות. בלב ולב ידברו בהתעוררות גדול בתוכחה. ביראה חרדה ואנחה. כמעשה תעתועים של הספר החדש שזכרנו בסוף עליה הקודמת. אל תאמן בם. כי שבע תועבות בלבם. ורוח עועים מסך בקרבה. וכך דרכן של מספרי לה"ר לערב בתוכו אמת וכך ענשו של בדאי שאפילו כשאומר אמת אין שומעין לו וכדרך שאמרו בקלה ממנו. ובחכם כשר שבכשרים. התחיל הוא אוסר והן מתירים. כי היכי דלא נגררו בתריה עאכ"ו שכך צריך לנהוג עם אלו המסיתים ומדיחים המפתים את השוטים. מעוטי מדע חסרי שכל רקי מוח רכי לבב. בדברי מוסרים ובעניני תוכחה ויראה וברמזי קבלה. שלא להטות אוזן אליהם מטוב רע. ונענש ר"א נתפש למינות על ששמע ד"א של תורה ממין וההנהו וכל ספריהם וכתביהם צריך לשרפן עם אזכרותיהם. כמש ר"ע שאפיי אדם רודף אחריו להרגו ונחש רץ אחריו להכישו. נכנס לבית ע"א. ואין נכנס לבתיהם של אלו וכ"ש שלא לקרות לעיין בדבריהם. כי רעות במגורם בקרבם ישימו ארבה מתחת למדם הסתירו חרבם תבוא בלבם. פרשו רשת ליד מעגל לירות במו אופל האנשים ההולכים לתומם. לצודם בחרמם לאבדם ולהומם. מן ההתר יבואו אל האסור לפרוק עול תורה להניחו על קרן הצב"י שבור. ולכתוב על קרן השור ועג"ל חדש. אין להם חלק באלהי ישראל.

ודואג אני כי קרבו הימים אשר אין בהם חפץ שיעד דניאל. ובני פריצי עמך ינשאו להעמיד חזון ונכשלו. ואם כבר פתאים עברו ונענשו כשלו ונפלו. היו לשמה לשמצה בקמיהם כרובם כלו בעשן כלו. אך לא ספו תמו. מקצתם נשארו שרשים רעים שלא נגממו. והיה במחשך מעשיהם יומם חתמו. על עם ה' סוד יערימו. להפך המלכות למינות ובית ועד לזנות התחכמו. ויש לחוש פן ח"ו עם הארץ עיניהם יעלימו. ביחוד אחר שבעו"ה כל ח"י קללות שקלל ישעיה הנביא ועל כולם המכה אשר לא כתובה זו ההפלאה יחד נתקיימו. וכן נבואת הושע רבו מבלי הדעת עמי נדמו:

וחתם דניאל עוד. יתבררו ויתלבנו ויצרפו רבים והרשיעו רשעים. ולא יבינו כל רשעים. והמשכילים יבינו. לכן העידותי בך היום שתהיה מן משכילי עם אשר יבינו לרבים שיעמדו על עמדם. ולא ירפו ידם. בל ימירו את כבודם. כי קרובה ישועת ה' לבוא וצדקתו להגלות לעיני כל אדם. ובמקום שאין אנשים השתדל להיות איש גבור חיל חזק ואמץ

אל תירא ואל תחת ולא תהא נרדם. חפץ ה' בידך יצלח. ותשבר כעץ עולה. שמדא עבידא דבטלה ועשויין בעלי זרוע לפול. ואם אין איש מתחזק עמך כ"ש ששכרך כפול. וקורא לך גודר פרץ משובב נתיבות. להשיב לב בנים על אבות. אכן צריך לזה ולכיוצא בו חכמה. ועז"א הוי ערום ביראה (עמ"ש בס"ד במעמד ליום הו') ובתחבולות תעשה לך מלחמה: **עוד** בחינה רעה ביראת חטא שלא להיות צדיק הרבה. ולירא מעבירה לבטל מצוה כענין שאול שנתיירא מעון רציחה והריגה. ואמר אם אנשים חטאו. טף ונשים מה חטאו. ואם אדם חטא בהמה מה חטאה ואע"פ שהיה זה יראת חטא. אבד מלכותו ע"י כך:

גנזך (כד) [אלטונא תקח: כה]

ז"ל ס"ח (קנ"ח) יראת ה' שנאת רע וגו' תחלת חכמה יראת ה' וגו' יראת ה' תוסיף ימים גו' הולך בתומו ירא ה'. ביראת ה' מבטח עוז וגו'. יראת ה' מקור חיים טוב מעט ביראת ה'. יראת ה' מוסר חכמה. וביראת ה' סור מרע. יראת ה' לחיים. עקב ענוה יראת ה' עושר וכבוד וחיים. אל יקנא לבך בחטאים. כי אם ביראת ה' כל היום. אל תהי חכם בעיניך ירא ה' וסור מרע. ירא את ה' בני ומלך. אשה יראת ה' היא תתהלל. הרי י"ח יראות. כנגד י"ח מיני טריפות. לומר אפי' נוטלים חייו של אדם. אל ימרוד במי שממית ומחיה. שאם תאבד חייך בעבורו הוא יחיה אותך. ואם תחיה אותך. במקום שאתה מחויב לעזוב חייך להתקדש בשמו. הוא יטול חייך. ומי יצילך מידו. ולפי שהחיים תלוים בשמונה עשרה מקומות בגוף. נקרא ח"י חיות אדם. שכל זמן שאין חבול בהם. יכול לחיות. וי"ח יראה כנגד י"ח מקומות שהחיות תלויה בהם. שאם תירא מהקב"ה. הוא ישמור חייך. וז"ש יראת ה' מקור חיים לסור ממוקשי מות ע"כ:

והנה שערתי אני. חשבון כל שאר פסוקי היראה שבתנ"ך (שנזכרו לשבח מלבד האחרים כי רבים המה) יעלו למנין קי"ז ועם חי"פ הנ"ל שבס' משלי. עולים למספר קל"ה. לומר כי קלה היא היראה להשיגה. כמש"ה ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה וגו'. גם ק"ל הוא ה' הויות. שב"הא האחרונה הידועה בשם יראת ה' ונגד ה"א דאלהים:

גנזך (כה) [אלטונא תקח: כו]

גם בין אמרי מוסרי פלוסופים תלקט איזה שבלים מיראת ה' ולא תכלימם. כי צריך לקבוע בעטרה זו העשויה לישב בראשו של מלך מכל אבני יקר גדולים וקטנים ואין לבזות מנחת עני:

אמר אצוך ביראת האל. כי היא חלקך. הוא חוקך ואל תסיר מפיך זכרון שמו. כי יתרון זכרון שמו על כל מה שתדבר בו . כיתרון הבורא על ברואיו:

בני היישיר תפלתך. אשר היא חובה עליך. כי התפלה המחויבת. היא כמו הספינה בים. אם תהיה שלמה. תמלט כל מה שיש בה. ואם יארע בה דבר מכשול יאבד כל מה שיש בה:

בני היישיר מצותך אשר צווית בה. כי היא מנחת האדם לפני אלהיו:

בני שב עם המזכירים את ה'. כי אם תהיה חכם. תועילך חכמתך. ואם תהיה סכל ילמדוך. ואם תבוא עליהם טובה מאת הבורא. תשתתף עמהם (טוב לצדיק טוב לשכנו):

בני אל תשב עם בני אדם אשר לא יזכירו שם האל. כי אם תהיה סכל. יזיקוך. ואם תהיה חכם. לא תועילך חכמתך. ואם ירד עליהם קצף. תשתתף עמהם:

בני דע כי כל נוה אשר לא יעבור בו עליך רגע לא יום ולא לילה שתהיה בוטח בו. ושלא תפחד מפחדו. בקש לך נוה טוב ממנו. והצטייד לדרכך:

ואמר כשיוסיף המלך להדרך. תוסיף להדרו:

אמר היראה עדי החכמה. **גם** (מדברים מ"נ) [אלטונא תקח: מדברי סמ"נ] פנ"א (מקצתו אכן כלו לא תראה. כמ"ש עליו במקומו) ופנ"ב מח"ג. מעז יצא מתוק מדבש היראה ונופת המוסר. והוא מבחר פריו של הספר ההוא והציל על כולו שלא יצא לבית השרפה כי הכל הולך אחר החתום (וכמ"ש בגדול ממנו שבקשו לגנוז ספרו. ומ"מ לא גנזוהו מפני שתחלתו וסופו יראת שמים) כי כל השאר מ"ש ממעשי בראשית ומרכבה מעשה תוהו מיוסד על אבני בוהו. וטעמי מצות שלו הבל וריק יעזורו. שחוק וקלות ראש יעורו. האב הרחמן יצילנו מדמיונות משובשים ורעיון רוח:

גנזך (כו) [אלטונא תקח: כז]

בגדר היראה ובחתימת העליה היקרה הזאת. אמרו רז"ל גדולה היא היראה ששמים וארץ לא נבראו אלא בזכות היראה. שנאמר (ואלהים) [אלטונא תקח: והאלהים] עשה שייראו מלפניו:

גדולה היא היראה ששני ספרים שכתב שלמה לא חתמן אלא ביראה כמש"ל. **סוף דבר הכל נשמע את האלהים ירא ואת מצותיו שמור. כי זה כל האדם** מכאן ששמירת המצות. הם פרי היראה. וכן מפורש בתורה. **למען תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו** כאן כלולה כל עיקר היראה בדבור א':

ובאר שלמה שמורא שמים מבלי מעשה המצות. אינו נחשב כלום וכן מעשה הטוב לתקות שכר ותועלת גופני מבני אדם. בלתי מורא שמים. אין בו ממש:

והוא שסיים עוד. כי את כל מעשה האלהים יביא במשפט על כל נעלם אם טוב ואם רע לומר לך שהאדם נתבע בדין גם על מעשה הטוב. אם אינו לכוונה הראויה כדי לקיים

מצות בוראו. כמו על הרע. שהכל הולך אחר כוונת הלב. וכמ"ש רז"ל מאי אם טוב. זה הנותן צדקה לעני בפרהסיא. גם גדרו חז"ל היראה במאמר קצר שלם.

ויהי מורא שמים עליכם ונ"ל שהוסיפו וחדשו בו בחינה מיוחדת ביראת ה' לת"ח בפרט שהוא תש כח מחמת למוד התורה. כמ"ש ר"פ הנודר מה"מ. מאן חולין רבנן. ואמרינן ששכינה למעלה מראשותיו של חולה. והת"ח שנדמה לחולה מחמת כחו החלוש. היא ג"כ מראשותיו. לכן יפה אמר גם ר"ה בדר"י שכינה למעלה מראשי (וכן כנס"י בכללה קרויה חולת אלבה בגלות) ורמז ביחוד שצופה בשכינה תמיד מעל ראשו. שהוא מקום הכונה והמחשבה. ועל דרך שבארנו למעלה (בגנזך ו) הכתוב ושמן על ראשך אל יחסר יע"ש. כן הוא הזכרה ואזהרה פרטית לת"ח בן פלטין. שיסתכל תדיר במחשבתו. שמלכו של עולם עומד עליו ורואה במעשיו. אם נעשים לשמו בלבד אז ישכיל ויצליח במורא שמים המוחלט האמיתי. והוא שיזכור תמיד שעומד לפני המלך המשקיף עליו בפנימיותו וחצוניותו. ומשגיח על כל עניניו וסופר כל צעדיו. לכן מבלעדיו לא ירים רגליו ולא ישא ידיו. ולא יפתח פיו להרים קול אלא במורא ובושת ומוסר בכל מעבדיו כראוי ומחויב למשרתי המלך בהיכלו ובמועדיו. העומדים לפניו שריו ועבדיו. ונאמן הוא לשלם שכר טוב לכבד מכבדיו:

ותכלית פרי הדר היראה. ארז"ל פ' וזאת הברכה. אמר הקב"ה לישראל חייכם כל החכמה והתורה דבר קל הוא. מי שמתייירא ממני ועושה ד"ת. כל התורה וכל החכמה בלבו. שנא' יראת ה' ר"ח שכל טוב לכל עושיהם. תהלתו עומדת לעד. הי"ת יטע בלבבנו יראתו ויצילנו מיראת זולתו מפחד ורעד. למען לא תטה אשורנו מני הדרך ורגלנו לא תמעד. ליישר לכת. ולהיטיב צעד. ודברו יהא לנו למסעד. נצח סלה ועד:

ברוך ה' אשר עזרנו לסיים עליית היראה. הנאוה ומעונגה ונאה. לו יאתה תהלה שבח והודאה ושירה וזמרה לשמו הנורא כי גאה גאה. ובזה נשלמה פאה. מבית מדות הבית הגדול למראה. כן יזכנו להשלים כל חלקי הבנין המפואר הלז לתועלת הרבים ולהנאה. בחסדו הגדול וידו הנוראה. ויכתב ספר זכרון לפניו ליראי ה' ויעשה למעלה פרי תבואה. ועצת קדש ישראל תקרב ותבואה. לקיים בימינו ושנת גאולי באה. אמן כן יהי רצון:

תכונת הכרך הנורא הלז יפרד לארבע ראשים

א

יפנה לבאר משפט הבן והבת בני ברית משנולדו עד שיהיו בני י"ג ונכלל בזה החלק:

(א)
תעלת ברכה עליונה. במה שנוהג מיום הולדם עד יום השמיני לזכר:

(ב)
בריכה עליונה. למצות מילה. ונמשכים ממנה י"ג נחלים:

(ג)
ב' שקתות אחת לזכר שנית לנקבה עד שיהיו בני ל' יום:

(ד)
ברכות הורי למצות פדיון נמשכת לשמונה פלגים:

(ה)
מתמלאים שבע **גולות** גולת עלית לזכר. תחתית לנקבה. עד שיהיו בני ש"ש:

(ו)
בריכת גבעון לבני שש גמורות נמשכים ממנה. ד' תעלות. ומשקות לגולות. ומהגולות שותים ערוגות. בבאור משפט. הזכר והנקבה עד שיהיו בני שמנה:

(ז)
פתח שש אוצרות בשני בצרות:

א **לבני שמונה**. (ב) **לבני תשעה**. (ג) **לבני עשרה**. (ד) **לבני אחד עשר**. (ה) **לבן שתים עשרה**. (ו) **לבת שתים עשרה**. (אלטונא תקח: (ז)) כולל שלש מגורות לסימני ודיני נקיבה לכל הלכותם.

(ח)
אלון מורה לבן עד שיהא ב"מ:

ב

אוצר הטוב הל' יסודי התורה להר"מ. מוגהים ומבוארים היטב עם תוספת מרובה על העיקר בכמה גופי תורה והלכות מרובות. ונחלקים.

א לחמשה מוסדות. (ב) שש פנות:

ג

נוה חכם להל' דעות מהר"מ.

(א)
יסוד הבנין נקרא **אוטם** בו שבע תאים.

(ב)
חלונות אטומות ב"פ מח"פ להר"מ.

(ג)
חלון צורי צוהר לטובה. לנוב בשיבה לחיי עוה"ז והבא:

ד

בית מדות גדול מחובר מכל ספרי מוסר הקדמונים לא לגרוע כי [אלטונא תקח: אם] להוסיף ברכה ואורה ברוח נדיבה כיד ה' הטובה על המחבר:

אלה שמות העליות הנמצאים בזה החלק. **אמונה. אמת. אהבה. אכילה. בושת. בחינה. בטחון. בדידות. בקור. בנים. בנין. גבורה. ג"ח. גירות. דבור. דקדוק. ד"א. דן לכף זכות. הודאה. ותרנות. זריזות. זכירה. חברה. חכמה. חיים. חריצות. חשבון הנפש. הטבע. הטהרה. יחוד המעשה. יצ"ט. יראה.** שלשים ושתים במספר נתיבות החכמה. וכסא כבו"ד זבד טוב כזבד זבוד:

לג

עליית הכבוד תמן תנינן ארשב"מ כו' הנוי [אלטונא תקח: כו'] **והכבוד** כו' נאה לצדיקים ונאה לעולם. שנאמר וחפרה הלבנה ובושה החמה כי מלך ה' צבאות בהר ציון ובירושלים. ונגד זקניו כבוד (עיין בחלק הקשורים) וארשב"מ אלו שבע מדות שמנו חכמים לצדיקים כולם נתקיימו ברבי ובבניו. עיין בלח"ש שם בעץ אבות:

בהשותפין א"ר אבהו שאלו את שלמה בן דוד איזהו בן העוה"ב. א"ל כל שכנגד זקניו כבוד (פרש"י אותם שחולקים להם כבוד בעוה"ז מחמת חכמת זקנתם. ומהרשא"פ שלא יתבייש מבני בניו כי בני בנים הרי הן כבנים) כי הא דרב יוסף בריה דריב"ל חליש ואתנגיד (פרחה נשמתו וחזרה) א"ל אבוה מאי חזית. א"ל עולם הפוך ראיתי. עליונים למטה (אותם שהם עליונים כאן) ותחתוני' למעלה. א"ל עולם ברור ראית (כי שם העיקר) א"ל אנן היכי איתינן. א"ל כי היכי דאיתינן הכא (חשובים ונכבדים) איתינן התם. ושמעתי שהיו אומרים. אשרי מי שבא לכאן ותלמודו בידו. ושמעתי שהיו אומרים הרוגי מלכות אין כל בריה יכולה לעמוד במחיצתן. מאן נינהו אילימא ר"ע וחבריו. משום הרוגי מלכות ותו לא כו'. אלא הרוגי לוד (פפוס ולוליינוס אחיו שהרגן טוריינס הרשע בלודקיא ע"י שגזר להשמיד ישראל. לפי שנמצאת בת מלך הרוגה. וחשדו את היהודים עליה. ועמדו האחים הללו ואמרו מה לכם על ישראל. אנחנו הרגנוה (עיין אבן בוחן דאוצר הטוב) כדאיתא ספ"ר דתענית (המאמר הלז מבואר יפה בהשמטות):

הרי שכל הכבוד הוא בתורה בלבד. וכן אחז"ל ואין כבוד אלא תורה. שנאמר כבוד חכמים ינחלו. עלח"ש במקומו:

הזהירו חז"ל יהי כבוד חברך חביב עליך כשלך. וכל הלמד מחברו אות אחת. צריך לנהוג בו כבוד:

ומצינו שהחמיר הקב"ה בכבודו של צדיק. יותר מכבודו. כמו שכתוב מנביא שבא אל ירבעם בדבר ה' וזולתו. ה"ט נמי דנתקיימה קללת יהושע בירחו יותר מקללת משה בתוכחה על בטול התורה וע"ז. כמ"ש אחאב לאליהו. וכן אז"ל צ"מ קב"ה תבע ביקרי'. אע"פ שהת"ח מוחל לכל המצער אותו:

שנינו כל המכבד את התורה. גופו מכובד על הבריות. כהרי"י שושן כו' הטעם שיכיר בדעתו מעלתה. ואת יקר תפארת גדולתה כו'. כי נקראת עוזו של הקב"ה. שנאמר אתה וארון עזך. ויזהר אזהרה יתרה בכבוד עצמה. ובכבוד חכמיה. ובכבוד ספריה. כבוד עצמה כיצד לעסוק בה תמיד בנפש שוקקה ושיהא נקי. וידיו ובגדיו נקיים. והמקום שלא יהא שם טנופת כו'. כבוד חכמים כיצד שינהיג בהם כבוד גדול ומורא כמורא שמים כו' ושיירא אותם כראות פני אלהים כו'. כבוד ספריה כיצד צריך לנאות ספריו. ויניחם ויצניעם במקום הנבחר שבביתו ויכסה אותם בטלית חשובה. וכמו שעושין תחבולות ותולין נסרים באויר. להניח עליהן אוכלין. לשמור אותן מן העכברים והחתולים יעשה גם כן לשמור כבוד שמים וכשהוא מטלטלם לא יטלטלם כשאר כלים. כי אם דרך כבוד. כמטלטל כלי מלך בפני המלך. ולא יגע בהם כי אם בידים נקיות. ולא יהרהר בד"ת במקום הטנופת. וכשהוא בבה"כ יחשוב הוצאותיו. ויתבארו עוד כבוד תורה ולומדיה במקומם בעז"ה וכן כבוד האבות במקום הראוי:

כר"ח בפט"ו משער היראה ז"ל. בחינה בענין הכבוד. הוא מ"ש בבני עלי. למה תבעטו בזבחי ובמנחתי וגו'. ותכבד את בניך ממני להבריאכם מראשית כל מנחת ישראל לעמי. נראה שצריך ליזהר שלא לכבד שום אדם. קודם שיכבד להקב"ה. וכמוהו מה שאז"ל. אסור להקדים שלום לחברו קודם שיתפלל במשכים לפתחו ולכן צותה תורה לתת ראשית הכל לכהן. שהוא חלק ה':

עוד בחינה אחרת. אמרו ותכבד את בניך יותר ממני. צריך ליזהר שלא לכבד שום אדם. שיהיה כבודו יותר מכבוד המקום. כמ"ש ז"ל על תלמיד היושב לפני רבו. אר"א אין ת"ח רשאי לעמוד מפני רבו אלא שחרית וערבית. כדי שלא יהא כבודו מרובה מכבוד שמים. ויבואר עוד במקומו בעז"ה (עש"י ס"קעא שיש איסור להשתמש. בשבחי המקום. לכבוד רבו) כמו שאסור להשתמש בכלים של קדושה. לצורך הדיוט:

עוד בחינה כוללת לכל המצות. והיא לכבד את המקום. כמו שמכבד בני אדם. אותם שהוא חייב בכבודם. כענין המלכים והנכבדים. וז"ש ותכבד בניך ממני ר"ל הלואי שהיינו שוים. אלא שכבדת אותם יותר ממני. ע"ד יהי מורא שמים עליכם כמורא ב"ו. וזוהי מדה בינונית. אבל הראוי לכבד המקום יותר מב"א. ע"ד כבד את ה' מהונך. שפר"י

ע"ה. יותר מהונך. כי מן הידוע שמלך ב"ו אילו היה מצוה לו איזה מצוה איך היה זהיר לעשותה מלב ונפש בעבור כבוד המלך. כעין זה יכבד ליוצרו. וכבר ארך הענין בעלית חשבון הנפש ע"ש. ואז"ל במדרש שמואל. על ענין הארון שהיה בשדה פלשתים ז"ח. שנתרעם הקב"ה על ישראל. א"ל אילו תרנגולתו של אחד מהם אבדה. לא היה מחזר אחריה כמה מבואות עד שהיה מביאה. וארוני מחזר בשדה פלשתים. ואין אתם מקפידים עליו. אף הוא הושיעה לו ימינו וזרוע קדשו ע"כ:

עוד ענף יוצא ליזהר בכבוד נשמתו ומצינו שהנשמה נקראת כבוד (למען יזמרך כבוד ויגל כבודי) כי כיון שהנשמה חלק אלוה ממעל. המכבדה על ידי התורה וקיום המצות ומע"ט מכבד להקב"ה והגוף הנברא מטפה סרוחה הוא חלק העוה"ז וחלק או"א שסופו כלה. כמו שכל טובות עוה"ז. ובו הפסד וכליון. מפני שנמשכו מעור הנחש וקליפתו. נמצא המכבד גופו יותר מנשמתו כמכבד לב"א יותר מהקב"ה. לכך יזהר בכבוד נשמתו. ובתחלה יתקן כבוד נשמתו. אח"כ גופו. כמו שאז"ל אסור לאכול קודם שיתפלל. ובס"ה שצריך שיעסוק בתורה קודם שיאכל. שנאמר צדיק אוכל לשובע נפשו. אחר ששבעה מתורה ותפלה. וכיוצא בה שלא יקדים חפציו לחפצי שמים המשל אם בעל מלאכה הוא יחלק היום חציו למלאכה וחציו לעסוק בתורה: ויקדים עסק התורה לתת הראשית לנשמתו באופן שתהא התורה עיקר. והמלאכה טפל. ובזכות זה יצליח במלאכתו כמ"ש ז"ל שהעוסק בתורה נכסיו מצליחין. ובתנאי שיקדים התורה למלאכה וכמו שמוכיחין הכתובים. כי אם בתורת ה' חפצו. אח"כ כל אשר יעשה יצליח. וכ"מ שאר פסוקים. אבל אם מקדים חפציו לחפצי שמים. יבוא להתבטל מן התורה. וכמ"ש אם בטלת מן התורה. יש לך בטלים הרבה כנגדך. ודבר זה מנוסה אצל רבים. וכן בכל עניני העולם שאדם מכבד את עצמו. יקח הוכחה לכבד נשמתו. והוא מ"ש עה"פ אם תבקשנה ככסף. מגיד הכתוב שכשם שאדם זהיר בסלעו שלא יאבד. כך צריך שיזהר בתלמודו שלא יאבד כו'. נמצא כמו שאדם מכבד גופו לרדוף אחר הכסף והזהב. ואילו יאמרו לו תלך למקום פלוני. ושם תרויח כך וכך מעות לא יניח מלהשתדל בחריצותו. כן ישתדל בחריצות ובזריזות אחר כבוד התורה. שהוא כבוד נשמתו. שאין כבוד בעוה"ב אלא התורה. שנאמר כבוד חכמים ינחלו. וכן כמו שהוא מכבד גופו בלבושים נאים. יתקן נפשו במצות נאות. טלית נאה תפלין נאים. כמ"ש ז"ל זה אלי ואנוהו. התנאה לפניו במצות. עשה סוכה נאה לולב נאה שופר נאה כתוב ס"ת לשמו בדיו נאה בקולמוס נאה בלבלר אומן. וכורכו בשיראין נאין:

עוד יש בחינה אחרת קרובה לזו. והוא מ"ש רז"ל. ר"י קרי למאני' מכבדותי. והוא משל ענין הנשמה שאין מכבדים אותה בעוה"ב. אלא בעבור לבושה. שהם איברי הגוף. בהיותם נאים ע"י תקון המצות ובלא כתמי העונות. ע"י כך ימשך כבוד לנשמה:

בחינה אחרת שלא יחשוב עצמו במקום שיש כבוד ה'. והעד ע"ז ענין דוד כשמוכיחה אותו מיכל ב"ש שא"ל מה נכבד היום מ"י אשר נגלה היום לעיני אמהות עבדיו כהגלות נגלות אחד הריקים. והוא השיבה ונקלותי עוד מזאת והייתי שפל בעיני. ואז"ל בספרי אמרה לו של בית אבא היה נאה ממך חלילה להם שנראה מימיהם פסת יד ופסת רגל ועקב מגולין. אלא כולן היו מכובדים ממך. ובמ"ר פ' במדבר אומר היו צנועים וקדושים. ומה אמר דוד לפני ה' אשר בחר בי. של בית אביך היו מבקשים כבוד עצמן. ומניחין כבוד שמים ואני איני עושה כן אלא מניח כבוד עצמי. ומבקש כבוד שמים. ע"כ:

והנה מיכל הוכיחה כראוי לפי השכל. והוא שאין ראוי שיהא כבוד ה' בהקל עצמו לפזז ולכרכר. שבהכרח יגלה עצמו. וכבוד ה' הוא שיהא האדם בכובד ראש לפניו. ודוד השיבה כיון שא"א כבוד ה' פחות מזה. מניח אני כבוד עצמי. ומבקש אני כבוד שמים שיראה לכל. ואם היה הולך בכובד ראש. לא היה נראה לכל כבוד שמים:

ונמצינו למדין בחינה אחרת בענין כבוד ה'. שלפעמים צריך ליזהר בכבוד ה'. שיהיה בכובד ראש. כגון בעמדו בתפלה שזהו כבודו ומוראו. ז"פ כבוד. מלשון כבדות והעד והנקלה בנכבד. ובעת שמחה של מצוה. כבוד ה' (הזה) [אלטונא תקח: הוא] להקלות עצמו לפזז ולכרכר. וארז"ל עה"פ ופקודת אלעזר בן אהרן הכהן. הה"ד אל תתהדר לפני מלך וגו'. אם לפני מלך ב"ו צריך אדם לנהוג (אלטונא תקח: בו) שפלות בעצמו. ק"ו לפני המקום כו'. ללמדך שאין גאוה לפני המקום. אליהו אומר כל המרבה כבוד שמים. וממעט כבוד עצמו. כבוד שמים מתרבה וכבודו מתרבה וכל הממעט כבוד שמים ומרבה כבוד עצמו. כבוד שמים. במקומו עומד. וכבודו מתמעט (וכן אמרו בפ"ג דיומא. ושנו לענין תפלה שלא יעמוד אדם במקום גבוה (ומתפלל) [אלטונא תקח: ויתפלל]. שאין גבהות לפני המקום) ואמרו במדרש שכל המתגאה לפני המקום. מתבזה. וכה"א ובוזי יקלו. וכן אתה מוצא בדוד מלך ישראל שלא נהג עצמו בגאוה לפני המקום אלא בוזה עצמו לפניו כהדיוט. להרבות כבודו של מקום. אימתי בשעה שהעלה הארון מבית אבינדב בגבעה. להביאו לירושלים. הה"ד ויוסף עוד דוד את כל בחור בישראל שלשים אלף. אמר דוד איני מעלה את הארון בחשאי. מיד נתיעץ עם שרי האלפים והמאות

(ששלחו) [אלטונא תקח: שישלחו] בכל ישראל שיתקבצו אליהם וילכו להעלותו. שנאמר ויועץ דוד עם שרי האלפים וגו':

ואמרו עוד ואחיו הולך לפני הארון. כיון שהעלו אותו. היו תשעים אלף זקנים מהלכים לפניו והכהנים טוענים בו. והלוים מנגנים וכל ישראל משחקים. מי שיש בידו לולב. מי שיש בידו תוף וכלי שיר. הדא הוא דכתיב ודוד וכל ישראל משחקים לפני ה' זו לולב שאדם מנענע בו. ע"ש ודוד מכרכר בכל עוז לפני ה'. בוא וראה כמה בזה דוד עצמו לכבודו של הקב"ה. היה לו לדוד להיות (אלטונא תקח: לו) מהלך לפניו סתם כמלך לבוש כלי מלכותו. לאו. אלא לבוש כלים נאים לכבוד הארון. ומשחק לפניו מה שאפשר שנאמר ודוד מכורבל במעיל בוץ כו'. דכתיב ודוד מכרכר בכל עוז לפני ה'. מהו בכל עוז. בכל כחו. מהו מכרכר שהיה מקיש ידיו זו על זו וטופח ואומר כירירם (נוטריקון של מכרכר. ונראה שהוא הרמת קול לשמחה. כענין הידד האח והדומה. ואולי צ"ל בקוף מלשון סך קירי שפירושו אדוני. ור"ל קירירם. אדוני רם ונשא) והיו ישראל מריעים ותוקעים בחצוצרות (ובכלי) [אלטונא תקח: ובכל כלי] שיר כו'. כיון שבאו ישראל לירושלים. היו כל הנשים מציצות על דוד מן הגגות ומן החלונות. וראו אותו מרקד ומשחק ולא היה איכפת לו. הה"ד והיה ארון ה' בא עיר דוד וגו'. הרי לך שאשתו נשקפה עליו. ומנין שכל נשי ירושלים כן. כי היא אומרת לו מה נכבד היום מלך ישראל אשר נגלה היום לעיני אמהות עבדיו. ותרא את המלך דוד מפזז ומכרכר וגו'. כיון שראתה אותו משים עצמו כהדיוט נתבזה בעיניה:

עוד האריכו שם בענין. שא"ל כהגלות נגלות אחד הריקים. ופירשו שם שהוא הריק שבריקים שאין ריק ממנו בכל המצות והוא השיב ונקלותי עוד מזאת. ואמרו שם. ואל תאמרי שהייתי בעיני אחרים. ולא בעיני עצמי. ת"ל והייתי שפל בעיני ועם האמהות אשר אמרת עמם אכבדה. א"ל אותן בנות ישראל אותן אמהות. אינן אלא אימהות. לואי יהא לי חלק עמהן לעתיד לבוא. לואי עמם אכבדה. ולפי שאמרה מיכל כן. נענשה כו':

אין לך אדם מישראל שביזה עצמו על המצות יותר מדוד. שהרי הוא אומר לפני ה' אלהים לא גבה לבי. בשעה שמשחני שמואל למלך. ולא רמו עיני בשעה שהרגתי את גלית. ולא הלכתי בגדולות. בשעה שהחזירוני למלכות. ובנפלאות ממני. בשעה שהעליתי את הארון. אם לא שויתי ודוממתי נפשי כגמול עלי אמו כשם שתנוק אינו מתבייש להגלות לפני אמו. כך שויתי נפשי לפניך שלא נתביישתי להתבזות לפניך לכבודך. כגמול עלי נפשי. כהדין ינקא דנפיק ממעי אמיה ואין בו רוח גסה לינק משדי אמו. כן הות נפשי עלי. שאיני מתבייש ללמוד תורה אפי' מקטני ישראל א"ר אדא בר חננאל א"ל הקב"ה

אתה השווית עצמך לגמול חייך כשם שאין לתנוק זה עונות. כך אין לך עונות כו'. מכאן אתה למד שאין אדם רשאי לנהוג גאוה לפני המקום. אלא צריך אדם להתבזות על כבודו. ארי"ה הלוי בר שלום אין מעשיו של הקב"ה כמעשה ב"ו למה עבד מגריון (מבשל והרבה במדרש כמוהו) של ב"ו יש לו כלים נאים בשעה שיוצא לשוק לובשם אבל בשעה שהוא עומד לבשל פושט את היפים ולובש מקורעים וזוסטא (בגד עב להציל מן הטנוף ולכלוך) ועוד בשעה שהוא גורף את הכיריים ואת התנור. (אלטונא תקח: מה) הוא לובש רעים מהם. אבל לפני הקב"ה בשעה שהכהן גורף את המזבח מדשנו היה לובש כלים מעולים. שנאמר ולבש הכהן מדו בד ((איתא) [אלטונא תקח: אתיא] כפירש"י הראשון (יומא דיב"ב) ולבש לרבות את השחקים ודלא כר"מ פ"ב מהל' תמ"ו) בשביל והרים את הדשן. להודיע שאין גאוה לפני המקום. וכן אתה מוצא באלעזר שהיה נוהג בשפלות לפני המקום. אריב"ל אלעזר היה דוכוס על דוכסין. ונשיא על הנשיאים. שנאמר ונשיא נשיאי הלוי אלעזר בן אהרן הכהן וגו'. ראה שררה שהיתה בידו. ואת סבור מפני שהוא אדם גדול. היה נותן לאחרים שיטענו את הכלים שהיה עשוי לטעון אותן. אלא הוא עצמו היה טוען אותן. שנאמר ופקודת אלעזר וגו' והיכן היה טוען כל אלו. אמרו רבותינו כך היה טוען. שמן המאור בימינו. וקטרת הסמים בשמאלו. ומנחת התמיד תלויה בזרועו. ושמן המשחה היכן היה א"ר ארשב"י כמין עדשה היתה הצלוחית והיה נותן אותה בתוך פונדתו. מפני שהיה חגור במתניו בזיינו כעבד לפני קונו להודיע שאין גבהות לפני אלהים. פקודת המשכן וכל אשר בו בקודש ובכליו. שעל ידו היה נותן להם הארון והשולחן והמנורה והמזבחות וכל כליהם. כמ"ש ומשמרתם הארון וגו'. ונשיא נשיאי הלוי אלעזר ובירושלמי אמרו שמן אחד בימין. ושמן אחד בשמאל. והקטרת בחיקו והחבתין בכתף. הרי לפי מעלתו היתה שפלותו לכבד את המקום. לישא כל המשא הזה בפעם אחת:

ואמרו על ישששכר איש כפר ברקאי שהיה עושה העבודה בשיראין על ידיו. והיה ענשו שחתכו ידיו על פי המלכות:

ומסוג הכבוד הזה לכבד בית הכנסת ובית המדרש. מקום שהשכינה הנקראת כבוד שורה שם. כמ"ש דוד ה' אהבתי מעון ביתך ומקום משכן כבודך. ואמר ישעיה הנביא לפאר מקום מקדשי ומקום כפות רגלי אכבד. ונודע שבה"כ נקרא מקדש מעט. לכן צריך לכבד ולרבץ ולהסיר ממנו כל עפר ולכלוך. כדרך שמכבדין בתי המלכים. ובס"ח שר' יעקב בר יקר היה מכבד את מקום הארון שבו ס"ת בזקנו ועיין עוד בענין כבוד בהכ"נ ובה"מ בבית אל. ויתבאר עוד בעזרת השם יתברך:

עוד בחינה לענין הכבוד האלהי בענין הצדקה. אמר שלמה המלך ע"ה ומכבדו חונן אביון. והטעם כי העניים והאביונים. הם מאנין תבירין של השכינה הדרה בהם כמ"ש מרום וקדוש אשכון ואת דכא ושפל רוח. ולכן המכבד לעניים מכבד לשכינה. ויבוא עוד ענין הצדקה בהרחבה במקומו המיוחד אי"ה:

צריך ליזהר מאוד בכבוד הזקנים. ארז"ל בספרי לא במקום אחד ולא בשני מקומות אתה מוצא שהקב"ה חולק כבוד לזקנים אלא בכל מקום. בסנהדרין אספה לי שבעים איש מזקני ישראל כיוצא בו לך ואספת את זקני ישראל. ואל משה אמר עלה אל ה' וגו'ושבעים מזקני ישראל. ויהי ביום השמיני קרא לאהרן ולבניו ולזקני ישראל. רשבי"א מנין שאף לעתיד לבא חולק כבוד לזקנים. שנאמר ונגד זקניו כבוד. נגד מלאכיו ונגד נביאיו לא נאמר אלא ונגד זקניו. וכן אתה מוצא שהקב"ה מצטער על זקן אחד כנגד כל ישראל. שנאמר קצפתי על עמי חללתי את נחלתי. יכול מחוללין על הכל ת"ל על זקן הכבדת עולך והלא דברים ק"ו אם מי שאמר והיה העולם עתיד לחלוק כבוד לזקניו. על אחת כמה וכמה בשר ודם צריך לחלוק כבוד לזקנים. עד כאן:

ובמדרש אמרו ע"פ ברוכה את לה' בתי. ר' יוחנן אמר לעולם אל ימנע אדם מלילך אחר זקן שיברכהו. בועז בן שמונים היה ולא נפקד. כיון שהתפללה עליו אותה צדקת נפקד. רות בת ארבעים היתה ולא נפקדה. כיון שברכה אותו צדיק נפקדה.

ולא זקנים בלבד מצוה לכבד. וא"צ לומר זקני תורה שקנו חכמה. שכל הכבוד שלהם. (אלטונא תקח: זה) כבוד חכמים ינחלו. וחקר כבודם כבוד (ר"ל מי שחקרוהו הם שראוי לכבד הוא יכובד) וכמו שהצבנו בכניסת העליה אלא אפילו כל אדם מישראל צריך לנהוג בו כבוד שכן ארז"ל גדול כבודן של בריות. שדוחה ל"ת שבתורה ואל יהא כבוד צבור קל בעיניך. שהרי כהנים הופכין פניהם כלפי צבור ואחוריהן להיכל. בשעה שמברכין את העם:

וכבוד חברך צריך להיות חביב עליך כשלך. עמ"ש בס"ד בלח"ש מ"י פ"ב דעץ אבות. ומ"ד דפרק קנין תורה אותה ששנו ואל תחמוד כבוד יותר מלמודך אבל בכבוד שאתה רגיל בו. הוי זהיר שלא לאבדו. שכן צוו חבמים ז"ל: **לעולם** אל ישנה אדם מן הרבנות שלו. אפי' בשעת הסכנה. שנאמר באדין גובריא אלך כפתו בסרבליהון פטשיהון וכרלתהון ולבושיהון שכן האדם נברא בדמות דיוקנו של קונו. וחייב לכבד איקונין של מלך ביחוד ת"ח יע"ש יותר:

הנפש קרויה כבוד למען יזמרך כבוד:

השכינה קרויה כבוד כבוד ה' ככבוד אשר ראיתי:

צוו חכמים לעשות הדור אפי' לזקני ארמאי וא"ר איזהו מכובד המכבד את הבריות: **וכמו** שאנו מצווים לכבד התורה ולומדיה. ואפיי לזקני ע"ה. כך מוזהרים אנו שלא לכבד את הרשעים שנאמר והנה מנעך ה' מכבוד. ובודאי לא נכתבו דברי בלק בתורה על חנם. ועוד שנזכר בהם שם הוי"ה. והטעם כי מה שאנו מצווים לכבד לומדי תורה וזקנים מפני אור כבוד ה' השופע עליהם. והמכבדם מכבד את ה'. אך הרשע מסולק מן הקדושה אין לכבדו. אלא אדרבה מצוה לשנאותו ולבזותו כדי להכניע הקליפה כמשה"כ הלא משנאיך ה' אשנא וגו' ועוד שהוא עצמו אינו חס על כבודו שהוא נפשו לפיכך אין חוששים לכבודו:

בחינות רעות שבכבוד מלבד אלה הנזכרות כך שנו חכמים הקנאה והתאוה והכבוד מוציאין את האדם מן העולם ומדברים שהתורה נקנית בהן אינו רודף אחר הכבוד ומתרחק מן הכבוד:

ואמרו חכמים הרודף אחר הכבוד הכבוד בורח ממנו והבורח מן הכבוד הכבוד רודף אחריו. אמרו חכמים אל תאמר אקרא ואשנה כדי שאקרא רב כו'. אלא עשה מאהבה וסוף הכבוד לבוא. כענין שכתוב כי מכבדי אכבד. וכן נמנע מכסילים כבוד כמשה"כ כשלג בקציר וכמטר בקיץ. כן לא (נאה) [אלטונא תקח: נאוה] לכסיל כבוד. כצרור אבן במרגמה כן נותן לכסיל כבוד. ומכאן למדו שכל הלומד עם תלמיד שאינו הגון כאילו זורק אבן למרקוליס. שאין כבוד אלא תורה:

התורה נותנת כבוד שנאמר תכבדך כי תחבקנה. וכתוב עושר וכבוד אתי. וכתוב בשמאלה עושר וכבוד. וכל המכבד את התורה . גופו מכובד:

הצדקה מביאה כבוד. שנאמר רודף צדקה וחסד. ימצא חיים צדקה וכבוד:

החכמה מנחלת כבוד. שנאמר כבוד חכמים ינחלו:

העובד אדוניו באמונה זוכה לכבוד. שנאמר ושומר אדוניו יכובד:

בעלי ענוה ושפלות רוח נוחלים כבוד. שנאמר ולפני כבוד ענוה. ואמר ושפל רוח יתמוך כבוד:

שומע תוכחה יורש כבוד. שנאמר ושומר תוכחת יכובד:

הפורש ממחלוקת ראוי לכבוד. כבוד לאיש שבת מריב:

אשה טובה מקיימת הכבוד. שנאמר אשת חן תתמוך כבוד:

הכבוד והעושר רוכבים צמודים והיו לאחדים. כי בו יכבדו אלהים ואנשים. כמ"ש כבד את ה' מהונך וגו'. מתן אדם ירחיב לו ולפני גדולים ינחנו. לפיכך היו רבי ור"ע מכבדים עשירים. ואין עשיר אלא בדעת. אבל אשר יצבור כעפר כסף וכחומר יכין מלבוש. ולא

ישליטנו האלהים לשאת חלקו ולשמוח בעמלו. יכין וצדיק ילבש יצבור ולא ידע מי אוספם. כסף נמאס קראו להם לנדה יהיה זהבם וכספם. עד אשר יצא מאפם. התעיף עיניך בו ואיננו כי עשה יעשה לו כנפים עודנו בכפם. בעליו [אלטונא תקח: הוא] העני שאין גרוע ממנו. אין לכבוד חלק בו. היקר בורח מגבולו. הבוז שוכן בהיכלו. הכלימה מנת חבלו. וקיקלון על כבודו ישכן סלה. ישבע קלון מכבוד ישתה לעג כמים ייגע לריק ילד לבהלה:

טוב נקלה ועבד לו ממתכבד וחסר לחם:

אל תתהדר לפני מלך (עלח"ש במשנה הוי קל לראש):

כבוד אלהים הסתר דבר. כבוד מלכים חקור דבר. התהלה למלך הכבוד החולק מכבודו ליראיו. יהי כבוד ה' לעולם וברוך שברא הכל לכבודו:

לד

עליית הכניעה אמר בעל חובת הלבבות מפני שקדם מאמרנו לייחד המעשים לאלהים לבדו. והיתה הגאוה במעשים המיוחדים לאלהים משגת את בעליהם יותר מהרה. מכל הפגעים המשיגים אותם. והיה הפסדה למעשים הרבה מאד. ראיתי כי הנחוץ שבדברים שאני צריך להם. הוא לסמוך לו מה שירחקנה מן האדם. והיא הכניעה. ומפני שנתברר לנו עוד שהיא שורש העבדות ובה יתכן להבדל העבד ממדות האדנות. וההודאה לאלהים בהתיחדו בהם לבדו (אלטונא תקח: ו)מבלעדי הברואים. כמ"ש דוד ע"ה לך ה' הגדולה והגבור' והתפארת והנצח וההוד וגו' ואמר כי מי בשחק יערוך לה' ידמה לה' וגו' ומטיבה עוד. כי היא מרחקת מן האדם הגדולה והגאון והגובה והתפארת והשררה ורדות בכל (ס"א ושלוט (בכל) [אלטונא תקח: בדל]) וחמוד מה שהוא גדול ממנו. והדומה לזה מסעיפי הגאוה וראוי עתה שנבאר מדבר הכניעה עשרה דברים. האחד מה היא הכניעה. והשני לכמה חלקים תחלק. והשלישי במה תהיה הכניעה. והרביעי באיזה ענין צריך להתנהג בה. והחמישי איך אופני קנותה. והששי בתוכן המנהג שצריך להתנהג בו הנכנע. והשביעי מתי תתכן הכניעה. ומתי לא תתכן. והשמיני שנבאר אם הכניעה סמוכה למדות הטובות או המדות הטובות סמוכות לה (ס"א אם הכניעה תלויה במדות או המדות תלויות בה). והתשיעי אם יתכן להתקבץ בלב האדם הגאוה והכניעה אם לא. והעשירי באור תועלת הכניעה בעניני העוה"ז והעוה"ב:

פרק א

אבל הכניעה היא שפלות הנפש ושחותה. ומעוט ערכה אצלה. והיא מדה ממדות הנפש. וכאשר תתישב בה יראו אותותי' על האיברים. מהם הלשון הרכה והקול הנמוך. והענוה בעת כעס ומעוט הנקמה אחר היכולת (עליהם) [אלטונא תקח: עליה] כאשר נאמר על א' המלכים שאמר למי שנתחייב אצלו. לאחר שהביאו השוטר. חי ה' לולי חזקת כעסי עליך. הייתי נוקם ממך נקמה גדולה. ומחל לו. ואמרו עליו שהיה אומר. איני יודע עון שהוא שוקל יותר מעונותי:

פרק ב

אבל באור חלקי הכניעה הוא שהכניעה תחלק לשלשה חלקים אחד מהם כולל את האדם ורבים ממיני בעלי חיים שאינם מדברים והוא דלות הנפש וסבלה ההיזק אשר היתה יכולה לדחותו מפני סכלותה באופני דחייתו וזה יהיה מן הכסילים שבבני אדם ועמי הארץ מפני מעוט ידיעתם וחלישות הכרתם את נפשותם וערכיהם וזה נקרא כניעה מדרך ההסכמה (בקריאת השם) אבל על דרך האמת הוא דלות הנפש ועורונה בסכלות הגובר עליה מראות מה שיש בו תקנתה כמו שאמר כי לבם צפנת משכל על כן לא תרומם (הנפש) אבל הכניעה הוא אשר תהיה אחר רוממות הנפש והתנשאה מהשתתף עם הבהמות (במדותיה) [אלטונא תקח: במדותם] המגונות וגבהותה מהדמות במדות פחותי בני אדם ביתרון חכמה ויקרת נפש וידיעה ברורה במדות [אלטונא תקח: ה]טובות והמגונות וכאשר יהיה סמוך לזה כניעת הנפש ושפלותה אז תהיה מדה משובחת אבל זולת זה איננו נכנס במדות המשובחות ומעלות הנפש אך במגונות שבהן כי ענינה בזה כענין הבהמות והחלק השני הכניעה לבני אדם אם מפני משלם בו כמו האסור ביד אויבו והעבד ביד אדוניו או לחסרונו לחם (שהוא חסר לחם) וגודל צרכו למה שיש אצלם כשכיר לשוכרו והרש להענקת העשיר והתלמיד לרבו או לחוב ראוי שאין האדם יכול לפרעו והוא חייב להכנע ולהשפל לפניו לבעליו [אלטונא תקח: כמו] שכתוב ועבד לוה לאיש מלוה או לדעתו שהוא מקצר בעניני מוסרי העולם הזה והעוה"ב וסכלתו בדרך הישרה וכאשר תמצא ידו נביא דורו או מורו צדק או קורא אל הדרך הטובה יכנע לו וישפיל לפניו כמו שאמרו רז"ל גדולה שמושה יותר מלמודה שנאמר אלישע בן שפט אשר יצק מים ע"י אליהו אשר למד לא נאמר. אלא אשר יצק מלמד שגדולה שמושה יותר מלמודה. ואמר ומשרתו יהושע בן נון נער וגו'. ואמר החכם על כלל עם הארץ. ועבד לוה לאיש מלוה. והחלק הזה מחלקי הכניעה. ואם הוא ראוי. איננו תדיר מפני שאינו כולל את כל המדברים. ולא ראוי בכל זמן ובכל מקום. כי האסיר כשיצא ממאסרו והעבד

כשיפדה את עצמו. והלוה כשפורע את חובו. והתלמיד כשאיננו עם רבו. והרש כשאינו עם עשיר. אינם חייבין להכנע להם. ולהשפל ולשוח לפניהם. וחלק השלישי הכניעה לבורא יתברך. וחובתו כוללת כל המדברים והם חייבין אליו בכל זמן ובכל מקום. ואליו היתה כונתנו בשער הזה. והנכנע הוא הנקרא בספרי הקדש עניו ונבזה בעיניו. וצנוע ודכא. ושפל רוח. ורוח נשברה ונדכה. ורך לבב (יען רך לבבך ותכנע) ונכה רוח ולב נשבר. ונפש שחה. ומה שנדבר בכניעה סתם אין כונתנו אלא החלק השלישי הזה. אשר הוא המדרגה העליונה שבכניעה. ומי שעלתה בידו. אין רחוק ממנו דרך קרבת אלהים ולעמוד לפניו. ויהיה מקובל ורצוי אצל הבורא. כמו שכתוב זבחי אלהים רוח נשברה. לב נשבר ונדכה אלהים לא תבזה:

פרק ג

אבל הסבות אשר תהיה הכניעה והשפלות בעבורה מן האדם אחר גאותו עשר. האחת כשיחלש כחו מתנועתו הטבעית. מפני חלאים. או מזג רע. או חלשת הרכבתו. ויכנע בעבור זה. ויתחנן אל האלהים ולבני אדם כמו שאמר ויכנע בעמל לבם וגו'. והשני כשימצאוהו פגע או ריש. ויצטרך לבני אדם. אחר שלא היה צריך להם. ויכנע להם ותשבר רוחו מהתגאות בעניני. כמו שאמר והיה כל הנותר בביתך יבוא להשתחות לו וגו'. והשלישית כשתהיה עליו לזולתו טובה עודפת. ויראה חסדו עליו. ויכנע לו. כמו שאמר רבים יחלו פני נדיב וגו'. והרביעית שנתחייב לחבירו דבר. ואינו יכול לפרעו. ויכנע [אלטונא תקח: לו]. כמו שכתוב. אם אין לך לשלם וגו'. והחמישית. מי שהוא במאסר אויבו. ויכנע לו ותשח נפשו. כמו שכתוב. ענו בכבל רגלו וגו'. ואמר ואם אסורים בזיקים. והששית העבד שאינו יכול לפדות עצמו מיד אדוניו. ויכנע לו. כמ"ש הנה כעיני עבדים וגו'. והשביעית. כשתמצאנה את האדם צרות ופגעים מעציבים תשבר רוחו ויכנע לבבו. ככתוב או אז יכנע לבבם הערל. והשמינית כשיחשוב עם נפשו בהמרותו האלהים בטובתו. ובעטו בה במקום השבח עליה. ויכנע ויבוש ויכלם מן האלהים. כמו שאמר אלהי בושתי ונכלמתי. והתשיעית. כאשר יוכיחנו הבורא ויכלימנו על המרותו אותו. יכנע ויפחד כמו שאמר על אחאב הראית כי נכנע אחאב מפני. והעשירית. כשירגיש בקרבת המות ובוא יומו ויחשוב באימות המות. ומעמד הדין והחשבון. ויכנע וישח ותקל נפשו בעיניו ויתחרט על חליפת ימיו. וכלות חייו. מבלי צידה ממעשים טובים. יקדמם לפניו לעת נסעו. כמ"ש פחדו בציון חטאים:

פרק ד

אבל באיזה ענין חייב האדם להתנהג בכניעה ובשפלות. אומר כי הכניעה חייב אדם להתנהג בה בשבעה ענינים. אחד מהם במשאו ומתנו עם אנשי דורו. ובמנהג הטוב עם בני מינו. כאשר אבאר במה שאני עתיד לדבר בו. ובו אמר הכתוב נבזה בעיניו נמאס. והשני כשיפגע חכמים בדעת אלהים ובתורתו. והחסידים הקרובים אל האלהים. כמו שנאמר יהלמני צדיק חסד ויוכיחני. ואמר שחו רעים לפני טובים. והשלישי כשישבחוהו במדותיו הטובות. חייב להכנע. ויעביר על לבו מה שקדמו לו מן העונות והחטאים. אשר הבורא יודעם וכסה אותם עליו. והאריך לו כדי שישוב מהם. ואל ישמח בטעות בני אדם בו. אך יאבל. בעבור שהבורא יתעלה יודע באמת רוע מעלליו. והתעלמותו מפרוע חובות האלהים. וגמול טובתו. ויכנע בלבו. כמו שאמר כי עוני אניד אדאג. והרביעי כשמספרים בגנותו. יכנע לבורא. ויודה לו על אשר גלה לו מעט מהרבה. ליסרו ולהוכיחו. כדי שישוב אליו. כמו שאמר ויגל אזנם למוסר. והחמישי כשמיטיב לו הבורא בעולם הזה במיני הטובות יכנע לאל מפני כובד משא חובות ההודאה עליהם. וישפל לפניו. שלא תהיינה לנקמה ממנו. כי רוב הממון בעולם. יהיה לאחד משלשה דברים. לטובה מאת הבורא יתברך. או לנסיון ומבחן. או לנקמה ומכשול. וסימן הטובה שיהיה בעליה טרוד בקיום טובות הבורא. מהתעסק בה. ותהיה סבה להוסיף במעשה לאלהים. ולא ישים לבו לטובה ההיא. ולא יבטח עליה. ויוציאה בחובות הבורא. דומה למה שמספר איוב ממנהגו בממונו. והאיך היה מוציאו בחובות הבורא. ואמר במעוט בטחונו בו. אבל שמתי זהב כסלי ולכתם אמרתי מבטחי. וסימן הנסיון והמבחן. שיהיה בעל הממון טרוד בהרגשתו על שמירת ממונו ולהוסיף עליו [אלטונא תקח: ולפחד עליו] מן הפגעים מקיום מה שהוא חייב מהודאת הבורא עליו. ובעליו מנוסה בו אין לו ממנו אלא אורך הדאגה בעבורו ושמירתו ושיהיה בא עליו לידי חשבון. ובכמוהו אמר הכתוב כי כל ימיו מכאובים וגו'. וסימן הנקמה שיהיה בעל הממון טרוד בתענוג בו ובהנאה. מפרוע חובות הבורא. וחובות בני אדם. שהוא חייב ממנו. ושבח בעל הטובה. ולא ירגיש במה שהוא חייב עליה מהעבודה כמו שאמר הכתוב והנה ששון ושמחה הרוג בקר ושחוט צאן וגו'. ואמר והיה כנור ונבל תוף וחליל ויין משתיהם וגו'. וזאת היא הנקמה בדמות הטובה והמשכיל כשתבוא לו טובה. והעולם מקבל כחפצו בכל עניניו. יכנע. מיראתו שלא תהא נקמה מאת הבורא. כמו שנאמר עושר שמור לבעליו לרעתו. והששי כשהוא קורא בתורה ובספרי הנביאים ורואה הגמול והעונש. ויודע בנפשו כי קצר בחובות האלהים התחייב להכנע ולהשפל לפני הבורא יתב'. מיראתו את עונשו. כמו שאמר ביאשיהו

ויהי כשמוע המלך את דברי סה"ת. ויקרע את בגדיו ואמר לו הבורא יען רך לבבך ותכנע מפני ה'. והשביעי כשהוא מתעסק במעשה ממעשי העבודה בצדקה ותפלה או מצוה או רשות או תוכחה. שלא יתעסק בו ובלבבו שום גאה וגובה. אבל יכנע וישפל לפני הבורא בנגלהו ובנסתרו. ואל יחשבהו בנפשו למאומה. אצל גודל מה שהוא חייב בו לאלהים. מכפלי המעשה ההוא. כמו שאמר במה אקדם ה' אכף לאלהי מרום. הירצה ה' באלפי אילים וגו'. הגיד לך אדם מה טוב וגו':

פרק ה

אבל אופני קנות הכניעה. והדרך שמקל אותה על האדם. הוא שתהא מחשבתו (ורעיונותיו) [אלטונא תקח: ורעיונו] תמיד בשבעה דרכים. אחד מהם. שורש הויתו והתחלתו מן הבלונית (לשון בלוי כבגד יבלה ור"ל הלחיות הנפסדות. ומהם מתהוה הטפה הזרעית. דלכי גבילי מסרח היינו דתנן מאין באת מטפה סרוחה) והדם אחר התעפשם ובאוש ריחם ואח"כ הוא נזון מדם הטומאה כל ימי עמדו בבטן אמו. ואח"כ יצא והוא חלוש ודל בגופו ואיבריו. ואח"כ [אלטונא תקח: י]עלה מן המדרגה הזאת אל הסמוכה לה עד שיגיע לרוב שנותיו. אח"כ יחלו ימי הזקנה. עד שימלאו ימיו. ואמר אחד מן החכמים. אני תמיה ממי שעבר במעבר השתן והדם פעמים. היאך יתגאה ויגבה לבו. כי המחשבה בזה וכדומה לו מענין האדם מחייבת הכניעה. כמו שאמר דוד ע"ה. ה' מה אדם ותדעהו ואמר אדם ילוד אשה ואמר ואנכי תולעת ולא איש. ואמר אף כי אנוש רמה ובן אדם תולעה. והשני כשהוא חושב בעוצם מה שיגיע אליו בעולם ממיני הנסיון וברעב ובצמא. ובקור ובחום ובחלאים ובפגעים ובדאגות אשר אין לו מנוחה מהם כי אם במות. וכאשר יתן האיש הנלבב אל לבו כל זה. ויבין חולשתו. ומעוט השגתו. וקצרת ידו מדחות מעל נפשו כל זה יכיר מצורת מעמדו. כי הוא אינו כמו אסיר בעולם הזה. אבל הוא אסיר באמת. ויכנע כניעת האסיר המושם בבור. אשר אין לו תחבולה ולא יכולת להתיר את עצמו מבלתי אדוניו. כמו שכתוב תבא לפניך אנקת אסיר ואמר הוציאה ממסגר נפשי. והשלישי כאשר יחשוב בחליפתו ובוא אליו המות מהרה. והפסק מאוייו ותקותו בעת ההיא ועזבו כל קניניו. והתיאשו מקחת מהם מאומה לצידה ומהועיל בהם בעמדו בקבר. וכבר חלף אור פניו. ושחר מראהו. וירם תולעים ועפוש ומוגלא. ויחלפו סימני יופי גופו. ויחזק באוש ריחו כאילו לא רוחץ ולא מורק ולא הפיח ריחו הטוב. כי כאשר יעבור על לב האדם זה וכיוצא בו. יכנע בנפשו וישח ולא יתגאה ולא יגבה לבו. ולא יתנשא ולא יתגדל כמו שכתוב חדלו לכם מן האדם אשר נשמה באפו כי במה נחשב הוא ואמר אך הבל בני אדם כזב בני איש וגו'. והרביעי כאשר יעביר על לבו מה שהוא חייב בו מעבודת האלהים

על רוב חסדו עליו וגודל טובו אליו. והתעלמותו מן המצות השכליות והשמעיות. וקצורו בהם. והפסק טענותיו ואמתלאותיו יום החשבון. וחרטתו במעמד הגמול. יכניע ותשבר רוחו. כמו שאמר כי הנה היום בא בוער כתנור וגו'. ומי מכלכל את יום בואו. והחמישי כאשר יחשוב בגדולת הבורא יתב'. ועוז גבורתו המשקיף על נראהו ונסתרו. ויתן אל לבו הענין הגדול שזכרו רבותינו ז"ל על הרבה חסידים שהיו בדורות העוברים (שהוא אינו נחשבה מאומה בערכם) מן המורא והגדולה. והוא מה שאמר. נתן עיניו בו ונעשה גל של עצמות. ואמרו על יונתן בן עוזיאל כשהיה דורש בתורה כל עוף שהיה פורח עליו מיד נשרף. ואין ספק שמעלת הנביאים למעלה ממעלתם ותמצא הנביאים כי היה כחם נמס וכורעים ומשתחוים בפגיעת המלאכים. כמו שאמר בדניאל ויהושע והרבה כמוהם ותמצא בספרי הנביאים. כי המלאכים כורעים ומשתחוים לבורא יתברך כמו שאמר וצבא השמים לך משתחוים. ונאמר הן בעבדיו לא יאמין כו'. ובהיכלו כולו אומר כבוד. [אלטונא תקח: ואמר] וקרא זה אל זה ואמר קדוש וגו'. ובמה שהוא נראה לדעתנו מצד ברואיו. כמו השמש והירח (ו)[אלטונא תקח: וה]כוכבים והגלגל והארץ וכל אשר עליה. ממוצק וצמח וחי. די למי שיבין וישכיל. כמו שאמר מה גדלו מעשיך ה' מאד עמקו מחשבותיך. איש בער לא ידע וגו'. ואמר כל הגוים כאין נגדו. ונאמר כל דארי ארעא כלא חשיבין. וכאשר יחשוב הנלבב המבין בערך המדברים. וערך המדברים אל כדור הארץ וכדור הארץ אל גלגל הירח. וגלגל הירח אל הגלגל העליון. והכל אצל גדולת הבורא יתב' כאין. יכנע בנפשו וישפל לפני בוראו כמ"ש מה אנוש כי תזכרנו וגו' (והוא) [אלטונא תקח: והששי] כשקורא בספרי הנביאים ורואה חוזק עונש הגאות והגבהות כמ"ש בגאוה והגבהות עיני גבהות [אלטונא תקח: אדם] שפל ושח רום אנשים ונשגב וגו'. ואמר כי יום לה' צבאות על כל גאה ורם. ועל כל נשא ושפל. ואמר בשתי הכתות. מעודד ענוים ה' משפיל רשעים עדי ארץ וגו'. ואמר כי רם ה' ושפל יראה וגו'. ואמר בשפלים. וענוים יירשו ארץ. ואמר יען משח ה' אותי לבשר ענוים ואמר לפני שבר גאון. ואמר לפני שבר (אלטונא תקח: לב) יגבה [אלטונא תקח: לב] איש. והשביעי כשיראה תהפוכות עניני הברואים בעולם. ומהירות התחלפות הממלכות והממשלות בו. והעתקות אנשיו מענין אל ענין. והשחתת עם לתקנת עם אחר. וסוף הכל אל המות. כמו שכתוב. כצאן לשאול שתו מות ירעם וגו'. יכנע ולא יתגאה במאומה מהון העולם. ולא יבטח לבו על דבר ממנו. כמ"ש אשרי הגבר אשר שם ה' מבטחו ולא פנה אל רהבים וגו'. וכשלא יהיה לב האדם ריק מאחד מאלה השבעה הענינים אשר זכרנו יהיה תמיד נכנע ושפל. עד אשר תהיה לו הכניעה טבע דבק. לא יפרד ממנו. וכאשר ידבק בכניעה. תרחיק ממנו כל פגעי הגאות

והגובה והגדולה כאשר הקדמנו. וינצל בה מן החטא והמכשול. כמ"ש ובעבור תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו. ואמרו חכמינו ז"ל הסתכל בשלשה דברים. ואין אתה בא לידי עבירה. דע מאין באת ולאן אתה הולך ולפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון. מאין באת. מטפה סרוחה ולאן אתה הולך למקום עפר רמה ותולעה. ולפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון. לפני מלך מלכי המלכים הקדוש ב"ה:

פרק ו

אבל המנהגים שראוי לנהוג בהם בעל הכניעה. הם עשרה. הראשון דעת האלהים ומדותיו הטובות. והיתרון אשר נתן לאדם על שאר בעלי חיים. כמו שכתוב תמשילהו במעשי ידיך וכאשר יכיר גודל עצמת הבורא ורוממות גבורתו וחכמתו העליונה. יכנע לו וישפל לפניו. וילמד ממה שצוה החכם אל תתהדר לפני מלך. כל שכן לפני מלך מלכי המלכים ואדוני האדונים. יתעלה מדמות ומהמשל. כמו שאמרה חנה אין קדוש כה' כי אין בלתך. והשני לדעת חיובי התורה והשכל ולקרוא בספר תורת האלהים ולעמוד על החכמה המושכלת והמקובלת. ללמוד ממנה תנאי הכניעה ומקומות (הנהגת ה') [אלטונא תקח: הנהגתה]. והשלישי רוחב הלב וסבלות מה שישנא מן הדברים ומן המעשים. מן הבורא יתברך. כמו שאמר אם גמלתי שולמי רע וגו'. ואמר אל תאמר כאשר עשה לי. כן אעשה לו וגו'. ואמרו רז"ל הנעלבין ואינם עולבין שומעים חרפתם ואינם משיבין. עושים מאהבה ושמחים ביסורין. עליהם הכתוב אומר ואוהביו כצאת השמש בגבורתו והוא הנקרא אצלם מעביר על מדותיו. והרביעי עשות הטוב לבני אדם. ודבר טוב להם. ולדונם לזכות. ושלא יספר בגנותם. ושימחול להם מה שידברו בו ויספרו בגנותו. [אלטונא תקח: ואם אינם ראוים לכך] כמו שאמר גם במדעך מלך אל תקלל. ואמר פיך שלחת ברעה. תשב באחיך תדבר בבן אמך תתן דופי. וממחילת הדבור הרע והגנוי. מה שאמר הכתוב ותדבר מרים ואהרן במשה. ואמר והאיש משה עניו מאד מפני שמחל להם. ומזה מה שאמר החכם. גם לכל הדברים אשר ידברו אל תתן לבך. ואמר כי גם פעמים רבות ידע לבך וגו'. ואמרו חכמינו ז"ל מעשה ברבי אליעזר שירד לפני התיבה. ואמר עשרים וארבע רננות ולא נענה. ירד ר' עקיבא ואמר אבינו מלכנו. ונענה. יצתה בת קול ואמרה לא שזה גדול מזה. אלא שזה מעביר על מדותיו. וזה אינו מעביר על מדותיו. ונאמר על אחד מן החסידים. שעבר על נבלת כלב מסרחת מאד. ואמרו לו תלמידיו כמה מסרחת נבלה זאת. אמר להם כמה לבנים שניה. ונתחרטו על שספרו בגנותה. וכיון שהוא גנאי לספר בגנות כלב מת. כל שכן באדם חי. וכיון שהוא טוב לשבח נבלת כלב בלובן שניה. כל שכן שהוא חובה לפי זה לשבח אדם משכיל ומבין. והיתה כונתו

להוכיחם שלא ילמדו לשונם לדבר רע. וישוב להם טבע. וכן כשילמדו לשונם דבר טוב. ישוב להם טבע קבוע. כמ"ש לא רגל על לשונו. ואמר בהפך זה הוות תחשוב לשונך. אהבת כל דברי בלע. ואמר מה יתן לך ומה יסיף לך לשון רמיה. והחמישי הכניעה בעניני עולמו כלם הנראה מהם והנסתר. (בדברו) [אלטונא תקח: בדבורו] ובמעשהו. ובתנועת איבריו ונוחם. לא יהיה תוכו בכל זה הפך ברו. ולא מצפונו כנגד נראהו. ותנועותיו שקולות ונכונות ושוות ומתדמות. הולכות על דרך הכניעה והשפלות לאלהים יתב' ולבני אדם. כפי התחלקות מעלותם. וכפי הטוב לו מהם לתורתו ולעולמו. כמו שנאמר טוב איש חונן ומלוה יכלכל דבריו במשפט ואמרו רז"ל הוי שפל רוח בפני כל אדם. ואמרו הוי קל לראש ונוח לתשחורת. והששי שיהיה יקר רוח וגבה נפש (הוא הפך הכניעה והיא הגאוה המשובחת אשר עלה זכרונה לטובה במעלת הסולם לבית אל אולם לא תושג כי אם ע"י הכניעה לאנשי החכמה כמש"ל בפ"י) בעניני העולם הבא שלא יספיק לו מהם מה שיזדמן. ולא יאמר די במה שתמצא ידו מהם. אבל ימעט בעיניו מעשהו ויכלתו והשתדלותו. ותגבה נפשו אל מה שלמעלה מזה תמיד. כמו שאמר הכתוב ביהושפט ויגבה לבו בדרכי ה'. **והשביעי** שיקטן בעיניו מעשהו ויתרעם על נפשו על קצורו בעניני תורתו לפני האלהים ולפני בני אדם. ויבקש מהאלהים עזר ואומץ. ויניח הגבהות לכבוד הבורא. ויעזוב הגדולה והיקר בעת שהוא עושה לאלהים יתברך. בין לבדו. בין בתוך מקהלות בני אדם. כמו שאמר הכתוב על אהרן על גדולת מעלתו והרים את הדשן וגו' וחייבו הבורא להוציא את הדשן בכל יום תמיד להשפל ולהסיר הגבהות מלבו. וכמו זה אמר בדוד. ותרא את דוד מפזז ומכרכר לפני ה' ושאר הענין. ואמר ואדברה בעדותיך נגד מלכים ולא אבוש. **והשמיני** שיספיק לו מסבות המזון. מה שיזדמן. ומה שימצא. מאשר תהיה נפשו נמבזה ונקלה בעיניו ולחנך אותה לעמוד מתאותיה הגופניות ולהפנות לפרוע חובות הבורא. על גודל טובותיו. ורוב חסדו עליו. כמ"ש דוד. דרך מצותיך ארוץ וגו'. **והתשיעי** שינקום מן הרשעים לכבוד הבורא. ואל תשיאהו מחילתו לבני אדם בצד עצמו. למחול בדברי האלהים. או למי שידבר בנביאיו וחסידיו וסגולתו ואל ינהג בעשוק בני אדם איש את רעהו. כמנהגו במחילתו להם בעשקם אותו. אך יציל העשוק. ויעזור להוציא מיד העושק כמ"ש דינו לבקר משפט והצילו גזול מיד עושק. ואמר איוב. ואשברה מתלעות עול. ויורה בני אדם עבודת האלהים. ויוכיחם ויכלימם. ויצווים על הטוב. ויזהירם מן הרע בידו ובלשונו. כפי יכולתו. וימהר לקחת דיני האלהים ממי שחייב בהם. ולא יכנע ולא ישפל בזה. כמ"ש בפנחס. ויעמוד פנחס ויפלל ותעצר המגפה ותחשב לו לצדקה לדור ודור עד עולם.

והעשירי שיהיה מעט דברים. וקולו נמוך. [אלטונא תקח: ומעוט שחוק] ומעוט שבועות בשם על האמת. לא יעבור על לשונו כזב. ולא ישב בסוד משחקים ולא ישמח במה ששמחים עמי הארץ מתענוגי העולם. וזה מכניעה ושפלות. לא מצד גדולה והתנשא. כמו שאמר הנביא לא ישבתי בסוד משחקים ואעלוז מפני ידך בדד ישבתי כי זעם מלאתני (כלומר לא מחמת גאות והתנשאות עליהם. נבדלתי מהם. אלא מפני ידך החזקה עלי):

פרק ז

אבל הסימנים שבהם תתברר הכניעה מן הנכנע כשיראו בו. הם חמשה. אחד מהם בעת חוזק כעסו על מי שמבזה אותו בין במאמר בין במעשה. שאם ימשול ברוחו. וימחול אחר היכולת להנקם. מענוה ושפלות. יורה על ברור כניעתו. והשני כשיפגעהו פגע בממונו או יקרהו מקרה בקרוביו. אם יגביר הסבל על החרדה. וירצה בגזרת הבורא. ויצדיק את דינו. יורה על כניעתו הטובה. ושפלותו לאלהים. כמש"ה על אהרן במה שארעו במות נדב ואביהוא וידום אהרן. ואמר דוד דום להי והתחולל לו. ונאמר לכן המשכיל בעת ההיא ידום. והשלישי כשיתפרסם ענינו אצל בני אדם. בטובה או ברעה. שאם ישבחוהו על טובה שעשה. יבז למשבחו עליה. ותהיה נקלה בנפשו וקטנה בעיניו מהיותה מקובלת ורצויה אצל הבורא. לקטנותה נגד מה שהוא חייב בו מכפלי הטובה ההיא. ויאמר למשבחו רב לך אחי. כי אינה נגד עונותי אלא כניצוץ מן האש בים. ואפי' אם תהיה נחשבת למאומה. איך אדע אם היא נצלת מפגעי ההפסד המשיגים אותה. עד שיקבלנה הבורא ממני ולא ישיבנה (אלי) [אלטונא תקח: עלי]. וישליכנה בפני. כמו שכתוב. כי תבואו לראות פני מי בקש זאת וגו'. ואמר לא תוסיפו הביא מנחת שוא וגו'. כל שכן אם ישבחנו בשקר שצריך להרחיק הדבר ההוא מעצמו. ויאמר למספר. די לי אחי בקצורי במה שאני חייב בו לבורא. אל תקבץ עלי עון קצורי ועון השבח. במה שלא עשיתי. כי אני יודע עונותי ופשעי. יותר ממך (ואע"פ שאמרו חציף מאן דמפרסם חטאו כשאינו ידוע. י"ל דוקא בדרך פרוט החטא. אבל דרך כלל יתכן. עם שאין מן הכתוב שהביא בח"ה ראיה כי היא ודוי לנוכח ה' בלבד) כמו שאמר דוד ע"ה כי פשעי אני אדע. ואם יזכור ברעה שעשה. יודה על נפשו בקצורו. ואל יחזר אחר אמתלאות להנקות ממנה. ולזכות עצמו. כמו שאמר יהודה צדקה ממני. ואל ישתדל להכחיש המספר. ואל יאשימנו על אשר גלה אותו אבל יאמר לו אחי. ומה שיעור מה שהשקפת עלי מרוע מעשי. אצל מה שלא ידעת ממני. אשר האריך לי הבורא סתרו בהם. ואילו היה נגלה לך רוע מעשי ועונותי. היית בורח ממני. ומפחד מעונש הבורא עליהם כמו שאמר אחד מן המשוררים. חטאי לו יריחון בם שכני. אזי ברחו ורחקו מגבולי. ואמר איוב אם כסיתי

כאדם פשעי. ואם מה שספרו עליו שקר. יאמר למספר. אחי אין מן התימה מה שהצילני הבורא מעשות מה שתלית בי. אצל רוב הטובות אשר גמלני. אך התימה סתרו עלי במה שהוא יותר מגונה וגדול מאד ממה שספרת עלי. הרף אחי וחמול על זכיותיך. שלא תאבדנה ממך ולא תרגיש. כי כבר נאמר על אחד מן החסידים שזכרו אותו לרעה. וכיון שהגיעו הדבר. שלח למדבר (בכלי) [אלטונא תקח: בו כלי] מלא מזמרת ארצו. וכתב אליו הגיעני ששלחת לי מנחה מזכיותך וגמלתיך בזה. ואמר אחד מן החסידים. הרבה בני אדם יבאו יום החשבון. וכשמראים להם מעשיהם. ימצאו בספר זכיותם. זכיות שלא עשו אותם. ויאמרו לא עשינו. ויאמר להם עשה אותם אשר דבר בכם וספר בגנותכם. וכן כשיחסרו מספר זכיות המספרים בגנותם. יבקשו אותו בעת ההיא. ויאמר להם אבדו מכם בעת שדברתם בפלוני ופלוני וכן יש מהם גם כן שימצאו בספר חובותם חובות שלא עשו וכשאומרים לא עשינום. יאמר להם נוספו עליכם בעבור פלוני ופלוני שדברתם בם. כמו שנאמר והשב לשכנינו שבעתים אל חיקם. חרפתם אשר חרפוך ה'. ועל זה הזהירנו הכתוב באמרו זכור את אשר עשה ה' אלהיך למרים בדרך. והרביעי כשייטיב לו האל בטובה גדולה ובחכמה יתירה ותבונה רבה. או עושר גדול. או כבוד אצל המלכות. והדומה לזה ממה שנהגו בני אדם להתפאר בהם. ולהתגאות בעבורם. ונשאר על ענין שפלותו קודם לכן. ולא הוסיף אלא ענוה ושפלות לפני האלהים וכבוד וטובה לבני אדם. כמו שאמר אברהם עת ששבחו הבורא. ואמר המכסה אני מאברהם וגו' ואנכי עפר ואפר. ואמר משה ונחנו מה. ואמר דוד ע"ה. ואנכי תולעת ולא איש. אז יתברר מצפונו. ותאמן כניעתו. ואמר החכם בענין הזה. אם רוח המושל תעלה עליך וגו'. והחמישי כשהוא מוכיח את נפשו ונותן דין הבורא מעצמו. אע"פ שאין יכולת לדין על זה תתברר כניעתו לאלהים ושפלותו ושחותו. כמו שנאמר אנחנו מעלנו באלהינו וגו'. ונאמר ויתנו ידם להוציא נשיהם. ועם המאורעים האלה והדומים להם. יתקיימו סימני הכניעה לאל יתעלה. והשפלות מן הנכנעים. ותראה אמונת לבבם בהם:

פרק ח

אבל אם הכניעה סמוכה למדות הטובות. או המדות הטובות סמוכות לה. אומר בתשובה. זה מן הידוע אצלנו כי תחלת מה שתתקיים בו העבודה לאלהים מן האדם. הוא שיתנצל (מלשון ויתנצלו בני ישראל את עדים) ממדות האדנות. כי משער המצטרף אשר תתחייב מציאת כל אחד במציאת האחר. שהאדם איננו ראוי לשם עבד. עד שיהיה לו אדון. והאדון לא יהיה ראוי לשם הזה. עד שיהיה לו עבד. וכל אחד מהם כענין הקונה (והחנוני) [אלטונא תקח: והקנוי]. איננו קודם את חברו בשם ובערך. ולא תתקיים

העבודה מן האדם לאלהים אלא עד שיקבל על עצמו כל מדות העבדות. והן הכניעה והשפלות לפניו ושיתנצל לו מכל מדות האדנות. שהן הגדולה והיקר והגובה והתפארת והגאון והדומה לזה. ואמר אחד מן החכמים הגדולה מעטה הבורא. ומי שרוצה להכנס עליו במעטהו. יהדפנו. ואמר דוד ה' מלך גאות לבש. ואין מדה טובה למאמין. עד שיפרע החובה. כמ"ש הכתוב. הנה (שומע) [אלטונא תקח: שמוע] מזבח טוב. ולא תתקיים לו הטובה. עד שיקבל עליו עבודת הבורא. ויודה לו בכל מדות העבדות. ולא תתכן ממנו העבדות. אלא באופן כניעתו לאלהים. ושפלותו ושחותו לפניו כאשר הקדמנו. וזה מחייב שתהיינה כל המדות הטובות והחובות סמוכות לכניעות. והיא ראש ותחלה להן. והדין נותן בעבור זה. שלא תתכן מדה טובה למי שלבו ריק מהכניעה לאלהים ויש בלבבו מאומה מן הגאות והגדולה. וכן ראש התשובה. השפלות והשחות והכניעה. כמו שאמר הכתוב ויכנעו עמי אשר נקרא שמי עליהם ויתפללו ויבקשו פני וגו'. ואמר נכנעו לא אשחיתם:

פרק ט

אבל אם יתכן להתקבץ בלב המאמין הכניעה והגאוה. אם לא. אומר בתשובת זה. כי הגאוה מתחלקת לשני חלקים. אחד מהם. גאות האדם בגופו ובעניני גופו. ותקוניו הגופיים. והחלק השני. גאותו במעלותיו הרוחניות. כחכמה והמעשה הטוב בעבור עבודת הבורא. וכל גאוה שתהיה מחמת הגופיים. היא מרחקת הכניעה מן הלב. מן הנמנע הקבצם בלב אחד. בעבור הרחקת כל אחד מהם את חברו. כי כאשר יתגאה האדם בדבר מדברי העולם אין מביאו לזה. אלא בזות את בעל הטובה ומעוטה אצלו ומעוט ידיעתו במהירות הסרתה ממנו. ונסיעתה מאצלו. ויחשוב כי הוא המטיב בה לעצמו. והקונה אותה בכחו ובחכמתו. כמו שאמר סנחריב בכח ידי עשיתי ואמר נבוכדנצר. הלא דא היא בבל רבתא. ואמר פרעה. לי יאורי וגו'. וכבר ידעת מה שהיה תיכף למאמרם מהריסת מלכותם והשחתת ממשלתם. אך הגאוה שבמעלות הרוחניות. מתחלקת לשני חלקים. אחד מהם מגונה. והשני משובח. המגונה. שיתגאה האדם בחכמתו. והצדיק במעשהו (ומ"ש בר"ח ור"ח כי מינצו בהדדי מר אמר בהדי דידי מינצית. דכי משתכחא תורה מהדרנא לה מפלפולי. ומ"א דעבידנא לתורה דלא תשתכח. זהו ע"ד קנאת סופרים תרבה חכמה) וגורם זה שירבה בעיניו. ויספיק אצלו מה שקדם לו מהם. ולחשוב שדי לו במה שיצא לו מן השם טוב. והשבח אצל בני אדם. ולבזות בני אדם ולגעול אותם. ולספר בגנותם ולהיות חכמי דורו וגדוליהם פחותים בעיניו. ולהתפאר בקצור חבריו וסכלותם. וזה הוא הנקרא אצל רז"ל מתכבד בקלון חברו. ובזה לא יהיה נכנע ולא עניו. והמשובח

כשמתגאה החכם בחכמתו והצדיק במעשהו. הוראה לגודל טובת הבורא עליו בהם. ושמחה בעבורם וגורם לו להוסיף ולהשתדל בהם ולהכנע לקרוביו ולשמוח בחבריו. ולחוס על כבודם. ולכסות סכלותם. ולדבר בשבחם ולאהוב אותם. ולהליץ בעדם ולהזהר בכבודם. וימעטו בעיניו כל מעשיו הטובים. תמיד טורח להרבות מהם. נכנע בעבור חלישותו מהשיג מאוייו בהם. משפיל עצמו למי שמקוה תוספת על ידיו. מודה לאלהים. על מה שחננו מן המעלות. ומשבח אותו על אשר הפיקו לקנות החמודות. וזאת הגאוה אינה מזקת לכניעה ולא מרחקת אותה ובכמוה אמר הכתוב ויגבה לבו בדרכי ה' (היא מחויבת כנ"ל. עיין סולם בית אל. ובעלית הגאוה בעה"י) אך היא מסיימה אותה ומוסיפה בה. כמו שכתוב עקב ענוה יראת ה':

פרק י

אבל תועלת הכניעה בעניני העולם הזה והעולם הבא הם ששה דברים. שלשה מהם בעניני העוה"ז ושלשה מהם בעניני העולם הבא. ואשר בעניני העולם הזה. אחד מהם שישמח בחלקו. כי מי שנכנסה בו הגאוה והגדולה. אין העולם וכל אשר בו מספיק לו לכלכלותו לגובה לבו ובזותו מה שהגיע לחלקו ממנו וכאשר יהיה נכנע. אין לנפשו אצלו שום מעלה. ומה שמזדמן לו מן העולם הוא מסתפק בו למזונותיו ולספקו. וזה יביאהו למנוחת נפשו ומעוט פחדו. יאכל מה שיזדמן לו. וילבש מה שימצא. ויישן באשר ימצא. והמעט מן העולם. מספיק לו עם כניעתו. והכת האחרת הפך זה. ואם יגיעו למה שיגיעו. אין מספיק להם והנאת העולם כלו לא ימלא מחסורו. עם גובה לבו וגאותו. כמו שאמר החכם. צדיק אוכל לשובע נפשו. ובטן רשעים תחסר. והשני. כי הנכנע סובל בעת ביאת הפגעים אליו והתהפכות הענינים עליו. בעבור שפלותו ונמיכות רוחו. והגאה פחדו גדול. וסבלו מעט בעת ביאת הפגעים עליו מפני גובה נפשו ורום לבבו. ומעוט רצונו בעניניו. כמו שנאמר במי שהיה על הדרך הזה. איך נפלת משמים הילל בן שחר וגו'. והשלישי. כי הנכנע יהיה מוצא חן יותר בעיני בני אדם. ואהוב להם וקרוב לדעתם ולהתנהג במנהגם. וכבר נאמר על אחד המלכים שהיה ממהר בהליכתו כשהיה הולך ושאלו אותו על עילת הדבר. ואמר לפי שהוא יותר רחוק מדרך הגאוה. ויתר ממהר להשלמת החפץ. ושאלו אחד מן החכמים במה היית אדון לכל בני דורך. אמר מפני שלא פגעתי אחד מהם שלא ראיתי לו מעלה יתרה עלי כי אם יהיה יותר חכם ממני הייתי אומר הוא ירא אלהים יותר ממני. ליתרון חכמתו על חכמתי. ואם קטן ממני בחכמה. אומר כי חשבונו יהיה קל מחשבוני ביום הדין. מפני שאני עובר במזיד. והוא עובר בשוגג. ואם יהיה גדול ממני בימים אומר כי זכיותיו רבים מזכיותי. מפני

שקדמני לעולם. ואם יהיה קטן ממני. אומר כי עונותיו מעטים מעונותי. אם יהיה כמוני בימים ובחכמה. אומר אולי לבו לאלהים טוב מלבי. לפי שאני יודע במה שקדם לי מן העונות. ואינני יודע מה שהיה ממנו. ואם יהיה יותר עשיר ממני. אומר כי מצאה ידו בעשרו לעבוד הבורא. ולעשות צדקות ולהעניק לעניים יותר ממני. ואם יהיה דל יותר ממני. אומר כי הוא דכא ושפל רוח יותר ממני. בעבור דלותו. והוא טוב ממני. ולא זזתי לכבדם כלם ולהכנע להם. וכן אמרו רז"ל והוי דן את כל אדם לכף זכות. והוי מקבל את כל האדם בסבר פנים יפות. ואמרו מאד מאד הוי שפל רוח. ואמרו יהי אדם רך כקנה. ואל יהי קשה כארז לפיכך זכה קנה לחתוך ממנו קולמוס לכתוב בו ספר תורה תפילין ומזוזות. והרביעי שהוא בעניני העולם הבא. כי הנכנע קרוב להשיג החכמה בהמשכו אחרי החכמים והכנעו להם והליכתו אליהם. כמו שאמר הולך את חכמים יחכם. ואמרו רז"ל. יהי ביתך בית ועד לחכמים. והוי מתאבק בעפר רגליהם והוי שותה בצמא את דבריהם. והאלהים יעזור לו על החכמה כמו שנאמר. ידרך ענוים במשפט וילמד ענוים דרכו. ומי שהוא גבה לב. לא תתקיים בידו חכמה על אמתה. ולא יגיע אל תכלית ידיעה ברורה. מפני שמתנשא מלכת אל אנשי החכמה והתורה כמו שנאמר. רשע כגובה אפו בל ידרוש וגו'. והחמישי. כי הנכנע ממהר למעשה העבודה בחריצות ובזריזות. איננו מתגאה בהם ולא בוזה שום דבר מהם. כמו שאמרו רז"ל הוי זהיר במצוה קלה כבחמורה והמתגאה בעצמו מתאחר מעשות העבודה. לרום לבבו ולגסות רוחו ואיננו מרגיש. עד אשר יפול וישפל. כמו שאמר אמור למלך ולגבירה השפילו שבו. ואמר שש הנה שנא ה'. ואמר עינים רמות וגו'. והששי כי מעשה הנכנע מקובל אצל האלהים. כמו שנאמר זבחי אלהים רוח נשברה. ועונו נמחל מהרה כשהוא שב ממנו. כמו שאמר ומודה ועוזב ירוחם. ואמר כי השפילו ותאמר גוה. ושח עינים יושיע. ואלה עשרה שרשי הכניעה. יתבאר לך מהם אחי. שאר מעלות המדה החשובה הזאת העליונה הרמה אשר לא זכרתים בשער הזה. וזכור מה שהעירותיך עליו מהם ושימנו נגד עיניך. וחשוב בו תמיד. והשתדל לקנותו ופקדהו עם נפשך ומדותיך תדיר. והעזר באלהים עליו. ושאל אותו ממנו להתקרב אליו ולהגיע לרצונו. אולי יישירך (ויתכן) [אלטונא תקח: לו ויכין] לך הדרך אליו כמו שמתפללים החסידים אחר תפלתם. אלהי נצור לשוני מרע ושפתותי מדבר מרמה ולמקללי נפשי תדום. ונפשי כעפר לכל תהיה. והזהר מהרהור לבך ופתוי היצר לך במה שיביאך אליו מהגובה והגאוה והגאון. ובקשת השררה והגדולה והממשלה. וכבר הזהיר אופני הדרך השוה לאדם בעולם. באמרו שתים שאלתי מאתך וגו'. שוא ודבר כזב הרחק ממני. ואמר פן אשבע וכחשתי וגו'. ופן אורש וגנבתי. הקיצה אחי ואל

תתעלם לרפא מדוה הגאוה מנפשך וממדותיך. ברפואות אשר הוריתיך. ואל ימנעך מזה מה שתראה עליו המון בני אדם מהתעלם לרפא נפשותם מן המדוה ותאמר ימצאני מה שימצאם. כי העור כשיזדמנו הכחלים המועילים שיוכל להרפא בהם כשהוא מתעסק בם. אין מן הזריזות שיתאחר מזה. ויאמר ימצאני מה שימצא חברי העורים. ואילו היה א' מהם שומע אותו אומר המאמר הזה היה לועג למאמרו ומסכל עצתו. וכפי זה עיין לנפשך והשתדל לה בכל כחך ואל תתעלם ממה שיועילך בעולם הזה ובעולם הבא. פן תמות מבלי השגת מאוייך מן המעלות החמודות אשר ביכלתך להשיגם. כמו שאמר החכם תאות עצל תמיתנו. ואמר על שדה איש עצל עברתי ועל כרם אדם חסר לב. ושאר הענין. והאלהים יורנו ואותך. דרך עבודתו. ברחמיו ובחסדו אמן:

אבל בחינת (הרע) שבכניעה. נתבאר למעלה בפ"א והוא זילות ודלות הנפש לסכלותה ועורונה בדחות הנזק. ומעוט הכרה במעלת הנפש. כמעשה דלת העם המשעבדים נפשותיהם לכל מני תאות מגונות. ונכנעים לעבודת היצר. כמ"ש בסולם באורך. היא הכניעה הגרועה. כענין כניעת הבהמות תחת שבט בן אדם הרודה בהם מחלישות ידיעתם והכרתם לכן מה טוב ומה נעים נסמכה עליה זו. אחר עליית הכבוד. כי מעלת הכניעה נבחרת לאנשי הכבוד והמעלה. כמש"ה ולפני כבוד ענוה שהם שתי מדות נקשרות זו בזו. שאין הכבוד נאות אלא לבעלי ענוה. ואחר שהשיג אדם כבוד וגדולה אז ראוי לו להכנע ביותר. שהיא מדרגה יתרה על הענוה. ואמרו הנכבד כשימאס בעולם. יכנע. והשפל כשימאס בעולם. יתגאה. ולכן אז"ל במלך שצריך להראות יותר הכנעה כמ"ש כיון שכורע. שוב אינו זוקף. עד שיגמור תפלתו. וכביכול מ"ה גאות לבש. במקום גדולתו אתה מוצא ענותנותו:

לה

עליית הכתיבה עומדת על ארבעה עמודי כתב

(עמוד א)

בשבחי הכתב דרך כלל גרסינן פ"ק דחולין (דו"א) אר"י א"ר ת"ח צריך שילמוד שלשה דברים. כתב כו' (על"חש ספ"ו דגטין שמכאן תמיהא קיימת ע"ש הר"מ שם. שאין תנאי ב"ד שיהיו סופרים) ואמרו במי שאין לו כתב ולשון. שנקרא בזוי בכתוב:

ודע שמעלה זו דבוקה למעלת החכמה. והיא בסומכי נפשה ולא עוד אלא שכל בית החכמה עליה בנוי ונשען. כאוהל בל יצען. וכמה מעלות טובות לכתב יתר על הלשון. (א) שהלשון ודבור הפה. אין תועלתו נמצאת אלא לנמצא עמו במעמד אחד. נוכח פני

המדבר. והכתב תועלתו אינה נעלמת מקרובים ומרחוקים. (ב) ואין יתרון בדבור אלא לבעל הלשון בעוד כחו בפיו. אך בהעדרו. יפסק. אצ"ל במותו. כי עמו תמות חכמה והכתב רשומו קיים כל ימי עולם. ולא תפסק תועלתו גם מדורות הבאים. (ג) בהרבה דברים תקצר יד הלשון לבארם במבטא ולא יבצר מהכתב באורו ביתר שאת ויתר עז. ועוד כי בספור דברים לא יתכן בה לתאר שני דברים יחדיו. ואילו יהיה אפשרי. לא יתכן לשומע לכלול אותם יחד (כדבר הכוזרי) מקוצר רוח. ולא יכבד זה על השומע והמשמיע מתוך הכתב כענין מלת בראשית הנדרשת שבעים פנים כי מתוך הכתב יתבונן ע"י מורגש שיסמוך עליו. וז"ל הכוזרי (ס"ה מ"ד) ואל תאמין למתחכם שיאמר כי מחשבתו מתחברת על סדר כו' מבלתי שיסמוך אל מורגש בראות דמיון ממלות או מכתב כו' כי על כן יכלול מעט מהכתב. דברים רבים. מה שלא יובן בדבור קצר. ויראה שבשביל זה היו ישראל במעמד ה"ס. רואים את הקולות. כדי שיתנו לבם בשום שכל במקרא הרמוזים הדקים שבעשרת הדברות שכוללים כל תרי"ג מצות כנודע. (ד) פעמים רבות ילאה כח המדבר. ויוכרח להפסיק דבורו על כרחו. מאין אונים ומעוט עצמה. ולא יקשה על העט לכתוב באר היטב. כל היום לא ישבות ולא יחלש. (ה) לא יוכל אדם לקשט הדבור בכמה מיני נוי ותכשיטי המליצה כל כך יפה. וצחות הלשון ונעימותו והמצאותיו ותחבולותיו הרבים לא ימצאו במוצא השפה. מה שימצא בכתיבה עשר ידות מהפאר והיופי במליצה והלצה וחוזק ועוצם הענין בנחיצה. ומטוב ויושר הסדר והוד והדר ואמרי נועם. ולענות בסתר רעם. ולהראות פנים של זעם. וטוב טעם. יקח טעם זקנים ויסיר שפה לנאמנים להיטב נר ההבנה בקשור והפסק מחובר ונפרד. נרדף. ומושאל ומשותף. חרוז ומשקל. את הכל ישא העט על שכמו ויעוף לשמי המליצה בקל. ולא יחסר לו הדיוק בשלימות רב ויתרון הכשר חכמה בבאור רחב ידים בשפע גדול לתושיה כפלים משמח לב ומאיר עינים. ומרחיב הנפש יותר מיין הרקח ועסיס רמונים. ומחדד השכל עשרת מונים. (ו) הדבור אחר שיצא מן הפה. אין בו ממשות. הוא הבל נכנס באוזן אחד. ויצא באוזן אחר. ולא יוכל אדם להתבונן בו כל צרכו כחפצו. ביחוד אם הוא ענין ארוך. אבל הכתב צורתו עומדת לעד ולא יגעל אדם באריכותו. אם אינו יוצא מגדר הכתב הנבחר בתנאים מוגבלים. אשר יבוא זכרם בעליית הלשון והמליצה והספר בעז"הי. ויחקרהו היטב ויהפכו כדרכו. ויסתכל בו לרחבו ולארכו. ואם ימשמש בו כל פעם. ימצא טעם. וכבר היתה שומה בפי קודמין אותיות מחכימות. (ז) הדבור במשך הזמן אינו נמלט משכחה. הכתב נצול משכחה כל זמן שלא נמחק. (ח) הדבור יוכל להכזיבו. הכתב אינו סובל ההכחשה . (ט) המבטא אין הנאה ממנו אלא לחוש

השמע והכתב נהנה ממנו חוש הראות הנכבד שבחושים כידוע. גם לא נעדרה תועלתו מן השמע. לשומע מתוך הכתב. ויתפעל בתענוג כפול עצום מאד מן השמיעה לבדה. (י) אין תועלת הדבור נשלמת ביחיד. ואם הוא עלג. לא יועיל לזולתו כלל. כל שכן האלם שתועלתו נמנעת. והכתב אין תועלתו נעדרת לעצמו ולזולתו. גם בהמצאו יחידי. על כן היתה למשל. וקנה לך חבר וכן בהיותו נלעג לשון כבד פה ועמוק שפה. גם האלם ירון שיכול לחקות מורשי לבבו לזולתו. והחרשים ישמעו ילמדו כתב ויבינוהו. (יא) הדבור אם אינו מתוך הכתב. קרוב אדם לטעות בו. ואינו בטוח ממכשול ושכחה וענין נעדר ובלבול סדר אע"פ שערך הדברים בלבו תחלה. ושגרם בפיו פעמים רבות. מחמת טרדת המחשבה כי רבה היא. בשוטטה בים הדמיונות תמיד. באין עוזר לה. הוא דבר הכוזר (ס"ה מ"ד) שהמחשבה מתבלבלת במה שיפגענה מן הטעות והדמיון. ומדברים שקדמו. ולא יזדכך לה דבר שלם. אמר הכתב לאדם מערכי לב ומה' מענה לשון והמכתב נשמר מכל זה. (יב) הכתב יוכל אדם לבחון בו מקום המשגה או חסרון שלמות. בראית העין ובינת הלב. בטרם יוציאנו מתחת ידו וירגיש יותר במקום הצריך תקון. ויחפש בחורין וסדקים. לכל אשר ימצא שם בדקים ויחזקם ויצחצחם וישיבם חלקים. משא"כ בדברים שבלב שאין חוש הראיה שולט בו לא יעמוד כל כך על מקום השגיאה והמכשול. כדי שיתקננו היטב כל צרכו. ואחר שיצא מן הפה הוא מעות לא יוכל לתקון עוד. לכן הקפידו חז"ל בדברים שבכתב. אי אתה רשאי לאמרם בע"פ. (יג) תועיל הכתיבה לאדם עצמו לעמוד נגד השכחה המצויה. ביחוד באדם טרוד. בפרט בימי הזקנה ובצוק העתים. (יד) הבקי במלאכת המכתב יוכל להעלים ולהסתיר עומק כוונתו. תחת כנפי מליצתו. באופנים שונים קולע אל שערת המכוון לא יחטא מה שלא ימצא לדבור ומבטא. (טו) גדול כח הכתב. שעל ידו חוברה התורה האלהית ובו נתן ה' תשועה לידיעה. הטובה אם רעה. והיתה שארית ופליטה לכל יתר החכמות בכלל והתקבצו הדברים המפורדים ומפוזרים כמו שכתב בעליית הספר בעז"הי:

עמוד ב

ואולם נוסף על כל אלה מעלות רבות. בריאות וטובות. למכתב התורני. ואפי' אינו בכתב המאושר שבו ניתנה תורה. (א) הכותב ספרים ומשאילם לאחרים. הרי זה עושה צדקה בכל עת (ב) ואם כותב חדושי תורה ומוסר לרבים. אין קץ לשכרו. צדקתו עומדת לעד. בודאי אין הרבצת תורה גדולה מזו. זכות הרבים תלוי בו. כי יעמיד תלמידים הרבה. ישוטטו רבים ותרבה הדעת את ה'. (ג) ביחוד אם הוא דר במקום שאין התורה חביבה. ובשעת המכנסין שאין הדבור פועל מאומה. פזר דבריך בארבע רוחות העולם. ולא ימלט

שימצאו מקומות שד"ת חביבין עליהם. ויעשו פרי תבואה. כמ"ש בבית תלמוד. ויתקיים על ידך כי לא תשכח מפי זרעו. (ד) עוד תדע שכל דבר חכמת בינה עם שקנה מציאות חלוש במחשבת הלב וציור שכלי. והבל הדבור ודאי עושה רושם גדול גם בעליונים. בוקע רקיעים. כמ"ש בס"ד בסולם הבית האלהי. מ"מ עדיין לא יצא לאור עולם להשיג מציאות עצמי חזק מאד. עד שנכתב בספר. כי ע"י נבראים עולמות חדשים כמ"ש בס"ה ומן הוא והלאה קנה קדושה ונשפע על המכתב ההוא אור עליון. כמ"ש בבית תלמוד בס"ד. (ה) ביחוד במכתב המאושר מכתב אלהים הוא מעשה אלהים חיים. בו יסד ארץ כונן שמים. כדגרסינן בריש ב"ר עה"פ ואהיה אצלו אמון. התורה אומרת אני הייתי כלי אומנותו של הקב"ה בנוהג שבעולם מב"ו בונה פלטין. אינו בונה מדעת עצמו. אלא דיפתראות ופנקסאות יש לו. לדעת היאך עושה חדרים. היאך עושה פשפשין כו'. ובו התחיל בס"י ברא עולמו בספר כו'. (ומ"ש פ"ה דאבות הכתב והמכתב נבראו בע"ש בה"ש היינו אותו כתב גשמי שבלוחות עלו"א) כי תמונות אותיות העבריות חיות הנה. כל צרורותיהם מסודרות בחכמה עליונה. מצוירות בחרט אלהים חיים ומתוארות במחוגה אלהית. כענין שאמרו בס"ה על א עלה אתמר ויהי מבליל בין מים למים. והאי איהו מחלוקת שהוא לשם שמים כו'. בגין דמים תתאין בוכים ואמרין אנן בעינן למהוי קדם מלכא כו'. רקיע אפריש ביניהו עד דעלת העלות שוי לון שוין י' מסטרא דא וי' מסטרא דא ו' באמצעיתא כגונא דא (יו"ד איהי) [אלטונא תקח: יוי דאיהי] א ואלין כולהו קרבין לעלת העלות הנה ראית כמה סודות נשגבים לאין חקר בתמונת האלף וכן בכל האותות ב' ראשית נקודה בהיכליה ם בקדמיתא היא סתימא. וכד אתפשט קו דאיהו ו' מן המדה איהי אתפתחת. וכד איהי סתימא. איהי מם רבתא מלמרבה המשרה. ואתעבידת עזקא כו' ועלה אתמר קוטרא בגולמא נעיץ בעזקתא ובגמרא פ' הבונה מ"ט פשיטא כרעיה דגימל כו'. מ"ט תליא כרעיה דקוף. מם סתום פתוח וכן תמצא רזי עליונים (בסוה"ת) [אלטונא תקח: בס"הות] והמקובלים בציורי האותיות כולן. ועל כן גדול כח הכתב על הדבור (כיתרון מעלת תורה שבכתב. על שבע"פ) בפעולות נפלאות הנמצאות בכח שמות הקודש ע"י הכתב. שכן דוד המע"ה לא יכול להשביח שאון ימים בשוא גלי התהום. כשכרה שתין וקפא תהומא ובעי למשטפי' עלמא וליכא דידע מאי למעבד. עד דכתב שם אחספא ושדי בתהומא ונייח. וכן שלמה בנו לא יכול ללכוד אשמדאי ולכופו בדבור ואמירה והזכרת שם בע"פ. אלא דוקא ע"י עזקתא ושושילחא דחקוק עלייהו שמא וכן רובי הקמיעות הנזכרות בתלמוד. אינן אלא בכתיבה:

השמר אל תפן אל און הפלוסופים המשוגעים. מכחישי דברי רז"ל. הטבעו בבוז בטיט היון החוקר הפוקר עטרת גאות שכורי הפלוסופים אשר על ראש הלומי יין ענושים שתו ולעו. בשכר הזדון תעו. נצו גם נעו. אל יקנא לבך בחטאים האלה בנפשותם. פתאים עברו ונענשו ותהי עונותם חקוקה על עצמותם. כי אם ביראת ה' היא אוצרו של הקב"ה. אשר גנז בהיכלי החכמים האמיתיים עבדיו הנאמנים שחלק להם מחכמתו וכבודו. ואת ישרים סודו. וע"ס הכוזר נזר הפלוסופים הישראלים (מ"ד סכ"ה) ז"ל ועל זה נאמר במכתבי כי צורות אותיותיו אינן בלי כוונה ובמקרה אלא לענין נאות עם המכוון מכל אות ואות ואל יהי רחוק בעיניך רושם השמות והדומה להם מדרך הדבור והכתב כו':

ועם היות אין זה המקום בעצם לדבר בהם. רק שלא לעמוד על דם רע ולבער הרע למעט התקלה ולהסיר המכשלה. לא אוכל כלכל לאחוז בפלס השתיקה בכל מקום שבא לידינו זכרון שם הרשעים ירקב מחטיאי אדם מכשילי הרבים עד שפך דם. לפרסם קלונם. ולהודיע זדונם. למחות זכרונם מדכרין ומקללים המה להם לזכור עון אבותם. וחטאת אמם חסרה יולדתם. (ח) אף אם רבות בנות השיר והמליצה עשו חיל בכל הלשונות. אחת היא לה"ק לאומה. ברה כחמה. תשלח חציה. וברקי ניצוציה קרנים מידה. להשפיע אור חדש על המכתב המחובר בה. לה עשר ידות בחמודות המליצה וחן ההלצה. ועושר רב בכל מיני אופני תחבולות והמצאות וערמומיות ונעימיות וציצי צחיות המתראות על פני ערוגות מטעיה. (כארץ) [אלטונא תקח: כארש] תוציא צמחה וכגנה זרועיה. לא ידמו אליה שאר הלשונות כולן במכתבם ושרטוטם. אלא כצפצוף העופות ופטפוטם לפניה תכרע ותפול כל פרח המליצה. תשבע כל לשון כי אין נצוצה. וכמש"ע בעלית הלשון בעז"ה. וכל אלה הקשוטים המרוטים אשר לה. יתאצלו ביחוד אל עבר פני המכתב שלה. בו יתעדנו הנפשות מהתענג ומרוך. התוכל יד המבטא לעצור כח להתדמות אליו ולערוך:

עמוד ג

ואמנם (בחינת הרע) המתערב במלאכת המכתב. הוא מעין הטוב את זה לעומת זה. ועמד על כנו נבזה ויפצר מאד ללטוש את עטו. והיתה הפצירה פים. למחרשות ולעטים הפצר און ותרפים. מי יתן החריש יחריש ותהי לו לחכמה. ולא ישבע בוז וכלימה. כי מי שאינו בקי באומנות זו יתרחק ממנה וימשוך ידו. פן תשוב לו לחרפה וקיקלון על כבודו. וכל התועליות הנזכרות ישובו מזיקים לו ולזולתו. (א) יזיק לעצמו במה שיודיע ויפרסם סכלותו. כמ"ש אחד שירא ופחד להעלות על גליונו. מה שיגלה חסרונו. (ב) יגרום נזק לזולתו. רבים שתו וישתו מים הרעים שכרו ולא מיין. וימהרו כצפור אל פח. תאכלם

אש לא נופח. (ג) גם דורות הבאים יקחו ממנו דוגמא יכשלו ויפלו בפחת וגומא. (ד) ויש אשר ישכן ענן הספק בהבנת המכתב. הן מצד הלשון (כמש"ל בעליתו) השפל ואפל. או מצד צורות האותיות השבורות כההוא דכתיב למעלה ספל ולמטה קפל. (ה) ופעמים יובן ממנו דבר אחר זולת הנרצה או הפך מה שכוון בו הסופר כמ"ש בעלית הלשון. (ו) טעות הקולמוס אינה עוברת. כלימת עולם היא אין לה שכחה. וחרפתו לא תמחה גם בשכבו לא ימצא מנוחה. ולא עוד אלא כי יפקד רע בעון אשר לא ידע בו הכותב מעולם. אלא חטא הקוראים הוא שלא הבינו ולא ירדו לסוף דעתו. אם שלא באר דבריו היטב או נשתמש בלישנא דמשתמע לתרי אפי. שחושדים אותו בדבר שלא עלה על לבו. (ז) וכל שכן אם נגעה חרב השגיאה בדברי התורה הקדושה ובמושכלות אלהיות. כי לפי ערך מעלת הנושא וקדושתו. כן יגדל חומר חטא המשגה בדברים שבכתב ואצ"ל בכתב של ס"ת עצמו וכמ"ש ר"י לר"מ בני הזהר במלאכתך שמלאכת שמים היא. שאם תחסיר או תותיר אות אחת. לא נמצאת מחריב עולמות. ובאמת גם בשאר ד"ת יארע כזה כמה פעמים. עש"י (סקנ"ב) שע"י אות יו"ד יתרה יקרה חר"ו ח"ו לשם והכותב לא ידע ואשם. (ט) ואם בעל הכתיבה. כבד לשון סרוח בעודף. או לקה בחסר וחלוף ומעוות בלעגי שפה ודברי רוח עד שריחו נודף. כל רואיו ידודו ינוסו ויברחו כמפני רודף. ואין להאריך עוד בגנות הכתב המאוס ונגעל. אפילו הוא נאה בצורתו שורותיו יצהירו יקראוהו אל על. הנה הוא שנוי כאשה יפה וסרת טעם ושוא עשתה לבעל. ומעלה בו מעל. ככה הוא נוי צורת האותיות על נייר חדש ועור מצה ובדיו מובחר מי טריא ועפצא. בלי נשמת רוח חיים בגוף הלשון הנרצה. ובאין חזון המכוון באר היטיב מן הקצה אל הקצה. ונר ההבנה המאיר פנימה וחוצה. הלא הוא כתב סיגים מצופה על חרש הנפש היפה בו קצה. נדמה לעושים מכתבם בתבונם עצבים ושואלים בהם עצה. הוי אומר לעט הקיצה. הנה הוא תפוס שוא וכזב וכל רוח אין בקרבו ולא ריח הלצה. והדבר ידוע מעצמו שכפי טובו ויפיו של המכתב הנחמד והישר. טוב תואר הלשון ויפה מראה המליצה משוח בששר. ויתרון חכמה הכשר. כך יתהפך כחומר חותם צר ומצוק ימצא את העט צבוע כתב נמאס קראו להם כתבם לנדה יהיה צא תאמר לו הלאה זרה. או ירה יירה:

עוד רע נמצא בכתיבה. כענין שכתוב ומכתבים עמל כתבו והוא מה שקורין ההמון **כתבות** לכתבי עמל ואון של הולכי רכיל. בעלי שחוק וליצנות לעג מרבה להכיל. העוסקים בנתינת דופי ופגם. בכשרים יתקלסו בם זו לעגם מושכים בשבט סופר ידיהם את לוצצים. ומטילים בעיני הנכבדים קוצים. והיה במחשך מעשיהם ובסתר. בל יודע הממציא אותם כתבי כזבי פלסתר (עיין ס' תשבי) שכן הוא מנהג ברומה משנים

קדמוניות. ונקראין פאסק"וויל בלע"ז על שם הצורה הנעשית לתכלית זה. בה מדביקין בלילה מה שנכתב ביום ונחתם. על איש ואיש זד יהיר או ישר ותם. גלו ערות הארש וחשופי שת. לא לעזר ולא להועיל כי אם לחרפה גם לבושת. מעשה רשת ארשת. כמתלהלי היורה חצים ומות בקשת. ואמר הלא משחק אני חטאת עלי אל תשת. לכן העידותי בך תסיר ממך מוטה שלח אצבע אלהים וקנה שזכה לכתוב בו ס"ת מטה האלהים הוא. לא תהפכנו לנחש עקלתון. ולא תעשנה חמור שובר עצם אדם ועוקץ כמחט של מיתון. אף אם נברא בשעה אחת עם פי האתון. והתנהל (לעתך) [אלטונא תקח: לעטך] לאט ובמתון:

עמוד ד

ואלה דברי חכמי העולם בעט. אמר אחד בעט. תנועות העט רסן על תנועת יתרי הכנור. ואמר לולי העט. לא היה העולם מתקיים. ולא תיישר המלוכה כי כל דבר תחת הדעת והלשון (מות וחיים ביד לשון) כי הם השופטים על כל דבר. והמודיעים כל דבר. והעט ימציאם. ויראך אותם. ואמר ג"כ העט שליח הדעה. על כן הקימו מכשוליו. והתבוננו תוצאותיו. כי השליח אם מעדה רגלו. ואם יכזב. יבזה בעליו. ועל כן יאמר משל הקדמוני. כשיכזב השליח תשחת העצה (ואמר חכם הקשה מכל דבר. תקן המעוות) אמר העט. רופא (הדבר) [אלטונא תקח: הדבור]:

דבר אומירו בכתיבה. הכתיבה דבר גלהו השכל על ידי מליץ הוא הקולמוס וכאשר פגשתהו הנפש. חשקתהו בטבעה (על כן אוהב כתב לא ישבע כתב) ואמר סולון העט קטן בכמותו. גדול על כל גדול באיכותו. הוא אשר לא באה אלינו חכמה. כי אם בעבורו. ואמר הכתיבה בכח האדם. אך לא יצא לידי מעשה אלא בעט אנשי החכמה. ואמר ענייני שני עולמות תחת שני דברים והם החרב והעט. והחרב תחת העט (מאמר חז"ל הסייף והספר ירדו כרוכין כו' ואי סייפא לא ספרא כו') ואמר כליאניס העט הוא הכשוף החזק. אומר אוקלידס. הכתיבה אורך בלי רוחב. ואמר הכתיבה היא גילוי מצפון הלב. ומיטב הצבעים. צבע הכתיבה כי הוא חלי (כתם) הדעות. והיה מחוקק הצורה ההיולית והכדורית והיה אומר מה שיחוקקו העטים לא יכלוהו הימים. והנך רואה הכתיבה כי היא כחושת הגוף. ועניינה נכבד. והיה אומר ממעלות העט ויתרונו כי לא יכתבו תורת האל כי אם בו. ואמר הכתיבה ראשית מה שהראתה הנפש אחרי הארטיפיטיקא (חכמת הדבור והלשון) והיא תכונה רוחנית תראה ע"י מליץ הגוף. ואמר האגרת כשלא יכתבו בה חכמה כמו ארץ אשר עפרה שחור. וכשיקדרוה בכתיבה. תגלה ציצים ופרחים ותצמח צמח החכמות. אמרו עניני הדברים מצוים בארבעה מקומות או בדברים בעלי

העניינים. או בזכרון הנפשות או במאמר או במחשבה ומי שהוא בדברים בעלי העניינים ובחכמה. לא ישתנו כי אם טבעם. ובמאמר ובכתיבה ישתנו מפני שהם מחוברים. ומה שיש בכתיבה יורה על מה שיש במאמר. ומה שיש במאמר. יורה על מה שיש במחשבה ובעניינים:

הלא כתבתי לך שלשים ורבעים במועצות ודעת. הט אזנך ושמע דברי חכמים להרחיב גבול הכתיבה ולגדור פרצותיה עת לבנות ועת לטעת. ויותר מהמה בני הזהר וכתוב יותר דברי אמת תקנה לך עטרת ופאר מגבעת לא יסור ממך שבט סופר ומחוקק נושא הטבעת. אמרו החוזי׳ כוכב מירקורא ממונה על הסופרי׳ וכותבי׳ וקראוהו: **כתב** גם חז"ל אמרו שהוא ספרא דחמה אשר ממנו כל חכמה נובעת. חכמה (נוטריקון חמה כוכב):

תוספת כתיבה (חומשא מלבר) באחריות שטר כתובה דכלת משה מאורסה לישראל שיצאה בנעימה (כתיבה) וראשה פרוע (כי פרעה אהרן. עלובה כלה מזנה מתוך חופתה לפיכך נקרעה שטר כתובה ראשונה ועמדה על מתנתה. מחתן דנן כי משה נהג בה עין יפה ונתנה לישראל) כתובתה מאתים לנוטרים את פריו ולפי שקבלוה בקטטה ובכפית הר כגיגית נטה. ליכא כתובה דלא רמו בה תיגרא. סבי דאזלי אתיגרא. התגרו מלחמה באיזה כתב ניתנה תורה לישראל כדאיתא פ"ב דסנהדרין. ראינו להרים מכשול מדרך עמנו. ולהזכיר מה שזכרו כבר המפורשים המחוכמים המפורסמים דכ"ע לא פליגי בכתב הלוחות וס"ת שכתב משה ושם בארון שהוא היה בכתב המאושר ודאי ולא נשתנה כל עיקר כי מכתב אלהים הוא וכל קוץ ותג שבו רומזים לסודות עליונים ולא קבלוהו ישראל מעם אשור חלילה (אפי׳ למ״ד שעלה עמהם מאשור) אלא בארץ אשור חזרו ויסדוהו אחר ששכחוהו וזה מפני שלפי אותו הדעת לא נמסר הכתב ההוא לישראל לכתוב בו כלל. גם לא ס״ת שלהם שמצוה על כל אחד מישראל לכתוב לעצמו ואפי׳ של בתי כנסיות שקורין בו בעשרה לא ניתן לכותבו בו מפני רוב קדושתו הסתירוהו והעלימוהו מעין כל אדם בתחלה כשנתנה תורה לישראל לצורך למודם אלא היו מעתיקים התורה לרבים בכתב עבר הנהר שהוא הכתב ההמוני לעברים ולא נכתבה התורה אשורית רק בס״ת שנצטוה מרע״ה לשומו בצד [אלטונא תקח: ארון] ברית ה' וכן היו הלוחות כתובים באותו כתב המאושר (הזה) [אלטונא תקח: האלהי] למען לא ילמדוהו להשתמש בו לדברי חול עד שבא עזרא ושינה הכתב לענין כתיבת ס״ת מעתה והתקין להכתב כל ס״ת בכתב הקודש מן אז והלאה שעלו מאשור ונתעלו בפרישות זוהי דעת ר׳ יוסי. ונחלקו עליו גם בזו וזה הפירוש לא לבד מוכרח אבל כמו מושכל ראשון. למי שיש לו מעט בקיאות בתלמוד ומדרשים וכן פירשו כל הגדולים יעוין פ"ק דמגלה

בחי' הרשב"א ובמ"ש הריב"ח שהאריך ולכאורה היה נראה לקיים גם דברי הסוברים (כמו בעל העקרים) הדברים (אליבא דר"י) כמשמען בהשקפה ראשונה ר"ל שגם הלוחות היו כתובים בכתב עבר הנהר והיינו דווקא לוחות שניות שאחר שחטאו נהפך להם לרועץ. אמנם חזרתי ואמרתי שגם זה הבל כי גם השניות באצבע אלהים נכתבו חלילה להעלות על הדעת שיהיו בכתב של הדיוטות ואין לנו אלא כהסכמת החכמים השלימים וכך הם דברי הר"מ ז"ל בתשובות הביאם הר"מ אלשקר שמחמת חשיבות וקדושת כתב אשורי נמנעו מלכתוב בו דברי חול והוא שגרם שלא לכתוב בו אפי' ס"ת של המון ישראל קודם עזרא (לדעת ר"י) וכאמור ובזה נתיישב לי ג"כ הענין המתמיה שנזכר במלכים ובד"ה כשמצא חלקיהו הכה"ג בימי יאשיהו סה"ת והיה חדוש גדול אצלם עד שהודיע לשפן הסופר וקראהו לפני המלך כנזכר שם והנראה מפשטו שהיה נפלא בעיניהם מפני כתבו המשונה שלא היו רגילים בו ואין הכל בקיאים בו מלבד משרז"ל שהיה נגלל לפרשת תוכחות כי מדוע לא קראהו המלך בעצמו והלא הוא היה צריך להיות בקי בקריאות ברכות וקללות שבמשנה תורה שהוא פרשת המלך בהקהל ועל מה זה הוצרך שפן הסופר לקראו לפניו אם לא מחמת שלא היה מכיר הכתב ולא יודע לקרותו מתוך הכתב ההוא שלא נמסר אלא ליחידי סגולה כסופר שלו וזה נראה דבר ברור ואמיתי ולפי זה נראין דר"י ועכ"ז לא הודו לו חבריו ואמרו שלא נשתנה הכתב מעולם זה דרך זך וישר. לא כן דרך איש וזר במ"ע הפכפך שאחר ששבח דעת המפרשים הנ"ל ((בפ"ו) [אלטונא תקח: בפי"ו]) בפה מלא חזר וריקן הפך (בפכ"ח) ושפך בוז על נדיבים והטיל ארס פגם בסברתי' ועינו הפך:

ואמנם מ"ש בשם הירי"ו למ"ד בדעת נתנה תורה עי"ן מעשה נסים (ואנכי לא ראיתיו במקומו רק על פי מה שהעתיק הנ"ל אני אומר) אין זה כדאי לקרות ערער על הפירוש הברור הנ"ל כי האומר כך לא נתכוון לכתב שבלוחות אלא לומר (לפי דר"י) כשאמרו או הראו לישראל (והודיעם) [אלטונא תקח: והודיעום] הנס שבלוחות שהיו בהן אותיות עומדות בנס לא יכלו לומר להם סמך בנס עמדה מאחר שלא נודע להם צורת אות הסמ"ך באשורית שלא ידעו מה היא כנזכר שהיתה נעלמת מהם צורת הכתיבה האשורי' אלא הוצרכו לומר לפי דעת זה עי"ן שבלוחות (הנודעת וניכרת להם סתומה) בנס היתה עומדת והיינו הך כי עי"ן שבדעת הוא סמ"ך באשורית כמו שאתה רואה כאן מוצג לפניך אלפא ביתא של כתב לבונאה להנאתך. ולמען תדע ותכיר ג"כ מטבע השקל המפותח בכתב ההוא:

הנה תראה לרמב"ן ז"ל בס"פ התורה לשון זה ברכני ה' עד כה שבאתי לעכו ומצאתי שם ביד זקני הארץ. מטבע כסף מפותח פתוחי חותם מצדו אחד כעין מקל שקד. ומצדו השני כעין צלוחית. ובשני הצדדין סביב כתב מפותח באר היטב. והראו הכתב לכותיים. וקראוהו מיד כי הוא כתב עברי אשר נשאר לכותיים כמ"ש במס"נ. וקראו מן הצד האחד **שקל ישראל** (כצ"ל) ומן הצד האחד ירושלים הקדושה. ואומרים כי הצורות הם מקלו של אהרן שקדיה ופרחיה. והצורה השנית צנצנת המן. ושקלנו אותו בשולחנות משקלו עשרה הכסף. והם חצי אונקיא שזכר רש"י (עיין **ברכת הורי** פ"ו) וכן ראיתי מן המטבע ההיא בצורה ובכתיבה. חצי השקל ע"כ:

וזאת היא צורת מטבע השקל. לפי מ"ש במ"ע. שבסביבותיה כתוב באתיות העבריות הנ"ל: **שקל ישראל** ובאמצעו צנצנת עם **שד** עליה (אשר לדעתי הוא ר"ת שקל דרכון. והוא ששקלוהו בתחלה כשעלו מן הגולה. כמו ששנינו פ"ב דשקלים בתחלה היו שוקלים דרכונות) ומצד אחר **ירושלים הקדושה** ובאמצעו מטה בעל שלשה פרחים. כפי אלו הצורות משני עבריה:

אחר שדברנו מן המכתב האלהי. ראוי להזכיר פה גם מענין הנקוד העברי ובכללו הטעמים אשר עם היות מהמושכלו' הראשונו' שתולדותו ומוצאותיו מימי קדם עם האותיות בזמן אחד. שהם ממין המצטרף. אשר אין מציאות לאחד בלתי חברו. כי האותיות בלתי נקודות כגופות בלי נשמות. וע"י הטעמים התיבות חיות וקימות. ועם שנשתמש במכתב בלתי מנוקד. בהכרח יצטרך לבקי היודע ומכיר שמוש הניקוד שיבין לקרותו בשום שכל. אך המכיר האותיות ולא ידע הנקודות יהיה בעיניו כדברי הספר החתום ולכן מוסכם אצל המחברים תלמודיים ומקובלי' והדורשים וחוקרים שפה אחת להם. שהניקוד ניתן בסיני. כמו שתראה בהקדמת המקרא גדול:

ואני איני אומר כן אלא מיום ברוא אלהים אדם ברא את הכתב ונקודו הצריך לו ודאי אבל אפשר לא היה בשלמות. עד שניתן למשה מסיני מושלם (אלטונא תקח: לו) כל צרכו:

אך ר"א בחור המדקדק האשכנזי בחר לו דרך לעצמו אחר שהטיל איזה ספקות במשמעות לשונות הספרים המדברים מזה. אכן ספקותיו וקושיותיו כלין מאליהן. ונשיב עליהם בקצרה. תחלה העיר על מ"ש בגמרא דנדרים. על הפסוק ויקרא בתורת האלהים מפורש ושום שכל אלה הפסוקים. ויבינו במקרא. זה פיסוק טעמים שכולן הל"מ ואמר שר"ל שהיו מפסיקין בין פסוק לפסוק כמו שהיתה קבלה בידם ממרע"ה ומ"ש ויבינו במקרא זה פסוק טעמים. ר"ל כשהיו קוראין עשו הפסקות באמצע הפסוק. לפי כוונת הענין כמו שהיה קורא מרע"ה. לא שהיה להם הטעמים אשר בידינו היום

והאריך בזה. וכל אלה דברים של מה בכך שהרי בעל כרחו הודה שהיי להם נקוד וטעמים מפי מרע"ה. א"כ מי הוא שיאמר שנתנו אח"כ ויונח שלא היו לנקודות וטעמים השמות שנתנו להם בגולה וכך אני סובר. מ"מ דבר אחד הוא ואין השם מעלה ומוריד בענין זה. מלבד שעליו הראיה. וכן הרבה דברים בטלים בענין הקרי וכתיב (אלטונא תקח: ו) [ש]בפירוש אמרו חכמינו ז"ל שכולן הל"מ. והשיב תשובות חבילות שאין בהם ממש. רק החזקה שבהם היא מ"ש. איך יאמר הל"מ על קריין וכתבן שבדברי הנביאים שעדיין לא היו ולא נבראו בימי משה. לכאורה שפיר קאמר בהא אבל גם זה אינו כלום. כי לא ידע מ"ש רז"ל (ברכות דה"א) על הפסוק ואתנה לך את לוחות האבן אשר כתבתי. אלו נביאים וכתובים הרי שגם דברי הנביאים הל"מ הם ודאי שכולם נתנו למשה. ואמרו עוד פ"ב דמגלה (דף י"ט ב) מ"ד ועליהם ככל הדברים וגו'. מלמד שהראה הקב"ה למשה דקדוקי תורה ודקדוקי סופרים. וכל מה שתלמיד ותיק עתיד לחדש. א"כ כ"ש שכל דברי הנביאים פה אחד בכלל זה. לכן בין הנקוד שבתנ"ך כולו. ובין הקריין וכתבן. הכל נמסר למשה מסיני בודאי וכמו שברור מללו שפתי ר"י בפרק אין בין המודר:

ומ"ש ר"א שאפיי לפי מדרש זה לא זכרו הניקוד. אני אומר. שהניקוד לא הוצרכו לזכרו. מאחר שאי אפשר לקריאה בלעדו כאמור. וזה מושכל ראשון רק הטעמים והמסורת שאינן מוכרחים כמוהו הוצרכו לזכרם. מפני חידושן:

ומש"ע ראיה ברורה להוכיח דעתו ממה שלא נמצא בכל דברי רז"ל זכר נקודה או טעם. אני אומר ותסברא. ואיך יתיישב זה לדעתו היעלה על הדעת שהיו קוראין בלי נקודות. הלא זה דבר שאין לו שחר ומהנמנע. וכבר הוא עצמו הודה ואמר שהיו בקיאין לקרות בלי ניקוד כמו שקבלו ממרע"ה ומהנביאים. א"כ לא ימנע שהיה להם שמות מיוחדים לנקודות עכ"פ. להבדיל מן הברה לזולתה. ואם יהיו נקראין בשמות אחרים (וגם אפיי בסימנים אחרים . או בלי סימנים לגמרי). מ"מ אין המלט מהיות גם להם ידיעה מבדלת בין ההברות. וזכרון לכולם בשם יקרא. וא"כ עדיין תפול הקושיא מדוע לא בא זכרונם של ההברות בדברי רז"ל איך שהיה נהוג אצלם. אלא ודאי לא הוצרכו לכך. וכשאומרים אל תקרי כך אלא כך. כבר מובן הדבר לשומעו. כי לא דיברו עם ע"ה ואם היו אומרים א"ת כך בפתח. אלא כך בקמץ והדומה. היו צריכין להאריך ביותר. מה שאינו ממנהגם. כי לעולם ישנה אדם לתלמידו דרך קצרה. ודבריהם הם עם ת"ח המבינים מיד עם הערה קצרה:

ומש"ע מן אל תקרי כו' שהוא לו לישועה שלא הי"ל הניקוד כו' כי אם היה הנקוד מסיני והיתה המלה נקודה כך. חלילה להם לומר אל תקרי כך והמ"י עכ"ד. אמנם הוא לא

השכיל ולא הבין. כי בודאי לא כיוונו רז"ל לשנות הקריאה המקובלת בהחלט. רק כפי המסורת אמרו כן לפי שניתן להם רשות לדרוש המלה גם לפי כתיבתה המופשטת (כי על כן אין נקודות בתורה להורות שיש אם למסורת) נגד זה אמרו א"ת כך כו' במקום שראו לסמוך דרשתם על המסורת ההוא. ואדרבה הלשון מורה על זה. ממה שאומרים א"ת כך. מכלל שכך היא הקריאה הפשוטה בודאי:

ומש"ע ועוד ראיה אחרת וגדולה היא אליו. מ"ש רז"ל פ"ב דבתרא שיואב הרג את רבו על שעשה מלאכת ה' רמיה והקרא לו תמחה את זכר עמלק. היש להאמין שאם הי"ל הנקודות והיה נקוד זכר בששה נקודות. שהיה קורא זכר בשני קמצין. אין זאת חי אני עכ"ד. והרי זו שבועת שוא ודברי ריק. ותמה על עצמך. הכי יש להאמין שטעותו בא מפני שהיו הספרים בלתי מנוקדים. והיה הרב עצמו חסר ידיעה בקריאה. שגם הוא קבל כך מרבו שלימדו. א"כ לא במרד ולא במעל עשה זאת. ואיך ישפוך יואב דם נקי חנם למ"ד קטליה. הא אין לך לומר אלא שבודאי ידע רבו דיואב הנקוד האמיתי. אלא שעשה מלאכת ה' רמיה בלמודו שלא בדיוק הראוי ומיעוט השגחה על תלמידיו שלא יטעו. עד"ז נתחייב בנפשו. וכ"פ הרשב"א וכ"מ דכי שייליה יואב לרבו היכי אקריתן אהדר ליה זכר בסנ"ול. אשתכח דמלמדו לא פשע בקריאתו. אלא בהשגחתו. דאל"כ מאי הוי"ל למעבד. לפיכך גם ראיה זאת כנגדו:

עוד הביא ראיה. מפ"ק דחגיגה (דו"ב) נ"מ לפיסוק טעמים גם משם ראיה שלא היו טעמים ע"כ. ולו ידע מ"ש בנדרים (דלז"ב) היה מסתייע יותר דאיכא מ"ד סתם פיסוק טעמים לאו דאורייתא ולכן מותר לקבל עליה שכר. ואף לפי זה נקוט מיהא חדא דנקוד לכ"ע דאורייתא. ול"פ אלא בטעמים. והרי זה בהפך ממה שחשב לעיל שהניקוד גרוע בזה מטעמים כמש"ל. אמנם למסקנא דגמרא שם גם פסוק טעמים דאורייתא. ועלה מייתי ההיא דויקראו בתורת האלקים כו' זה פסוק טעמים א"כ מ"ז דאמר התם בחגיגה נ"מ לפיסוק טעמים. אליבא דר"י אמרה למלתיה. וראב"ד פליג עליה ואמר נ"מ לעולה שהקריבו ישראל במדבר. סבר כרב ואליבא דהילכתא ותו אפילו ממ"ז ליכא ראיה. ומי ליכא פלוגתא בטעמים האידנא נמי בין מדינחאי למערבאי. ואיך שיהיה הרי בימי עזרא ודאי הי"ל פיסוק טעמים כמ"ש שם:

ומש"ע כי השמות מן הנקודות והטעמים רובן אינן לשון עברי. רק לשון ארמי ובבלי כו'. מה ענין לשון ארמי אצל הר סיני והלא כל המצות נאמרו בסיני בל' עברי ע"כ. גם אלה הבל וריק יעזורו לסברתו. ולא ידע מקרא מלא בתורה מלשון ארמי יגר שהדותא. ואמרו אל יהי לשון סורסי קל בעיניך שהרי מצינו שחלק לו הכתוב כבוד בתנ"ך והוא

ל' אבותינו קודם מתן תורה כי בעבר הנהר ישבו אבותינו מעולם והוא קרוב ללשון תורה כי ע"כ אמרו שגלו לבבל מטעם זה שלא תשתכח תורה מהם. א"כ אין זר לומר שכן היו שמות הנקודות והטעמים גם בסיני ואולי גם לפני סיני. אלא שבסיני נשלמו בכל אופן היותר מועיל ומתוקן בכל האפשרות. ובגלות בבל נשתכחו מן ההמון. וחזר עזרא ויסדם. ושמא גם שמות הנקודות והטעמים נתחדשו בבבל. כענין שאמרו שמות המלאכים והחדשים עלו עמהם מבבל. כי בלשון תורה אין שמות מיוחדים לחדשים. רק בדרך המספר ראשון שני וכן כולן. ככה הוא בענין הנקודות והטעמים. אע"פ שהיו כן מימי עולם ולפחות מסיני מחלקותם ותבניתם כהוייתם לפנינו. אבל היו להם שמות אחרים. וכמו שאנו רואים גם למדקדקים ראשונים. חלופי שמות בנקודות וטעמים. וכן דתיהן שונות לפי המדינות קראו בשמותם עלי אדמות ומשתנים לפי חלוף המקומות. כן אפשר שהיו מתחלה נקראין בלשון עברי. אח"כ מבבל העלו להן שמות ארמיות (עם שאינו מוכרח היותן מחודשות. כמש"ל שאין מונע היות לשון ארמי נוהג בהן מימות עולם והרי אמרו אדה"ר בלשון ארמי סיפר ועם שבא"י בבית ראשון לא היו מכירים ארמית זולתי יחידים. כמו שנראה ממ"ש אליקים לרבשקה. אף על פי כן אינו מהנמנע שנשארו בידיהם שמות הניקוד והטעמים הארמיות. כמו שנשארו בעברית כמה תיבות שמוצאן מן הארמית כמו ואתה ויסגוד יקר ודומיהם ועיין בעליית הלשון בעז"ה) לפיכך מ"ש הבחור בסיום דבריו. שהניקוד לא היה ולא נברא בימי חכמי התלמוד הוא דבר בטל מעצמו כאשר הראית לדעת. שכל ראיותיו והכרחיותיו לחובתו הן:

אמנם ודאי לא היו הכל בקיאין בניקוד אצ"ל בטעם ואפי' בחכמי המשנה מצינו מי ומי שלא היו בקיאין במקרא כענין ששנינו ששאל ר"י את ר"ש ישמעאל אחי היאך אתה קורא כי טובים דודיך או דודיך א"ל דודיך א"ל אין הדבר כן. שהרי חברו מלמד עליו. גם מצינו בתלמוד חמשה מקראות שא"ל הכרע:

ואין להוכיח מזה ומכל כיוצא בו שעל כרחך לא היה להם הניקוד כלל. שאל"כ נייתי ספר ונחזי (וכן יקשה בגמרא דחגיגה הנ"ל) כי גם בספריהם היו נמצאים נוסחאות שונות וכמ"ש במ"ס מן ג' ספרים שנמצאו בהם חלופים. וכמה מחלוקת מצינו גם בין בעלי המסורת. ואטו מי לא שכיחי טעיות בספרים מעשי ידי אדם בכל הזמנים. א"ל אותן שכתבו נביאים או חכמים שהיו קרובים לרה"ק כמו ר"מ שכל התורה מיושרת אצלו. ועם זה הזהירו ריש בני הזהר במלאכתך ונמצאו מחכמי התלמוד מי שאפי' בגוף הכתוב לא ידע על בוריו. כמ"ש רחב"א עד שאתה שואלני מ"מ לא נאמר בהם טוב שאלני אם נאמר בהם טוב. ומשתבח ר"א על ר"ס דאדם גדול הוא בשמעתא ולא בקראי. וכן יש

להוכיח הרבה. שרבים מן בעלי התלמוד שהיו נעדרים מידיעת המקרא בשלמות (אולי ליוקר הספרים הנכתבים וגם לפי שאין רשאין לאמרם בע"פ. משא"כ תורה שבע"פ שהיו גורסין אותה בלי ספר. על כן נשארה בזכרונם יותר):

ואמנם הבקי במקרא היה לו שם מיוחד. נקרא אצלם קרא. כמ"ש ר"ח קרא. ה"א מקודשת לי ע"מ שאני קרא:

אכן בימי גלות בבל נשתכח הניקוד מהמון ישראל. וחזר עזרא ויסדו. ובזה תבין היטב לשונות ראב"ע ורד"ק מענין מניח הדקדוק. ולא חלה בהם הסתירה. שהעיר עליהם הבחור ודעת לנבון נקל:

אולם אין הוכחה ממ"ש בס"ה והתיקונין סודות על נקודות וטעמים. כי נראה בעליל שאותו ספר נתחבר זמן רב אחר חתימת התלמוד. ומביא גם מארי דקדוק (ובעזה"י נדבר מזה עוד בעלית הקבלה) אבל ממ"ר יש ראיה שהי"ל הטעמים כמו שהם בידינו היום. שכן מביא פסק שבין אברהם אברהם כו'. והוא אגדה ירושלמית שחוברה קודם תלמוד בבלי. לפיכך זו הוכחה גמורה. ועיין בסא"ב (פנ"ח נ"ט) מענין קדמות המכתב העברי והנקודות. ודי בזה במה שכוונוהו מזה הדרוש:

לו

עלית לב טוב שנינו פ"ב דאבות א"ל צאו וראו איזוהי דרך ישרה שידבק בה האדם כו' ר"א אומר לב טוב. א"ל רואה אני את דברי ראב"ע מדבריכם. שבכלל דבריו דבריכם:

הרי שכל מדות טובות כלולות במדה זו וז"ל רע"ב לפי שהלב מניע לכל שאר הכחות. והוא המקור שממנו נובעים כל הפעולות. ואעפ"י שיש לפעולות איברים מיוחדים. מ"מ הכח המעורר לכל התנועות הוא בלב ע"כ:

במדרש קהלת עה"פ דברתי אני עם לבי. (א) הלב רואה שנאמר ולבי ראה. (ב) הלב שומע. שנאמר ונתת לעבדך לב שומע. (ג) הלב מדבר שנאמר דברתי אני עם לבי. (ד) הלב הולך. שנאמר לא לבי הלך (ה) הלב נופל. שנאמר אל יפול לב אדם עליו. (ו) הלב עומד. שנאמר היעמוד לבך. (ז) הלב שמח. שנאמר לכן שמח לבי. (ח) הלב צועק. שנאמר צעק לבם. (ט) הלב מתנחם. שנא' דברו על לב ירושלים. (י) הלב מצטער שנאמר ולא ירע לבבך. (יא) הלב מתתזק. שנאמר ויחזק ה' את לב פרעה. (יב) הלב מתרכך שנאמר אל ירך לבבכם. (יג) הלב מתעצב שנאמר ויתעצב אל לבו. (יד) הלב מחפחד שנאמר מפחד לבבך. (טו) הלב משתבר. שנאמר לב נשבר. (טז) הלב מתגאה. שנאמר ורם לבבך. (יז)

הלב מסרב. שנאמר ולעם הזה היה לב סורר. (יח) הלב מתבדה. שנא' אשר בדא מלבו. (יט) הלב מהרהר. שנאמר בשרירות לבי אלך. (כ) הלב מרחש. שנאמר רחש לבי דבר טוב. (כא) הלב מחשב. שנאמר רבות מחשבות בלב איש. (כב) הלב מתאוה. שנא' תאות לבו נתת לו. (כג) הלב סוטה. שנאמר אל ישט אל דרכיה לבך. (כד) הלב זונה. שנאמר ולא תתורו אחרי לבבכם. (כה) הלב נסעד. שנאמר וסעדו לבכם. (כו) הלב נגנב. שנאמר ויגנוב יעקב את לב לבן. (כז) הלב נכנע. שנאמר או אז יכנע לבבו. (כח) הלב משתדל. שנאמר וידבר על לב הנערה. (כט) הלב תועה. שנאמר תעה לבבי. (ל) הלב חרד. שנאמר כי היה לבו חרד. (לא) הלב נעור. שנאמר ולבי ער. (לב) הלב אוהב. שנאמר ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך. (לג) הלב שונא. שנאמר לא תשנא את אחיך בלבבך. (לד) הלב מקנא. שנאמר אל יקנא לבך בחטאים. (לה) הלב נחקר. שנאמר אני ה' חוקר לב. (לו) הלב נקרע. שנאמר וקרעו לבבכם. (לז) הלב הוגה. שנאמר והגות לבי תבונות. (לח) הלב כאש. שנאמר והיה בלבי כאש בוערת. (לט) הלב כאבן. שנאמר והסירותי את לב האבן. (מ) הלב שב בתשובה. שנאמר כי תשוב אל ה' אלהיך בכל לבבך. (מא) הלב חם. שנאמר כי יחם לבבו (מב) הלב מת שנאמר וימת לבו (מג) הלב נמס. שנאמר וימס לבב העם. (מד) הלב מקבל דברים. שנאמר והיו הדברים האלה על לבבך. (מה) הלב מקבל יראה. שנאמר ואת יראתי אתן בלבבם. (מו) הלב מודה. שנאמר אודה ה' בכל לבב. (מז) הלב חומד. שנאמר אל תחמוד יפיה בלבבך. (מח) הלב מתקשה. שנאמר ומקשה לבו. (מט) הלב מיטיב. שנאמר ויהי כי טוב לבם. (נ) הלב מתוכו מדבר שנאמר וחנה היא מדברת על לבה. (נא) הלב עושה מרמה. שנאמר מרמה בלב חורשי רע. (נב) הלב אוהב שוחד. שנאמר כי אין עיניך ולבך כי אם על בצעך. (נג) הלב כותב דברים שנאמר כתבם על לוח לבך. (נד) הלב חורש. שנאמר תהפוכות בלבו חורש רע (נה) הלב מקבל מצות. שנאמר חכם לב יקח מצות. (נו) הלב עושה זדון. שנאמר זדון לבך השיאך. (נז) הלב עושה סדרים. שנאמר לאדם מערכי לב (נח) הלב מתגדל. שנאמר ונשאך לבך ע"כ:

ועליהם יש להוסיף כהנה. (א) הלב תם. שנאמר בתם לבבי. (ב) הלב פג. שנאמר ויפג לבו. (ג) הלב יוצא. שנאמר ויצא לבם. (ד) הלב כבד. שנאמר כבד לב פרעה. (ה) הלב מתנדב. שנאמר אשר ידבנו לבו. (ו) הלב מתחכם שנאמר כל חכם לב. (ז) הלב מתנשא. שנאמר אשר נשאו לבו. (ח) הלב ערל שנאמר או אז יכנע לבבם הערל. (ט) הלב נמול. שנאמר ומלתם את ערלת לבבכם. (י) הלב מתיישר. שנאמר וביושר לבבך. (יא) הלב נפתה. שנאמר פן יפתה לבבכם. (יב) הלב סר. שנאמר ולא יסור לבבו. (יג) הלב מתרגז. שנאמר ונתן ה' לך שם לב רגז. (יד) הלב פונה. שנאמר ואם יפנה לבבך. (טו) הלב מושם.

שנאמר ושימו לבבכם. (טז) הלב נוטה שנאמר והטו לבבכם אל ה'. (יז) הלב מוכן. שנאמר והכינו לבבכם אל ה' (יח) הלב נהפך שנאמר ויהפך לו אלהים לב אחר. (יט) הלב מוגע. שנאמר אשר נגע אלהים בלבם. (כ) הלב נכשל. שנאמר ולמכשול לב. (כא) הלב בז שנאמר ותבז לו בלבה. (כב) הלב מוצא. שנאמר מצא עבדך את לבו. (כג) הלב מוכה. שנאמר ויך לב דוד אותו. (כד) הלב מתרחב. שנאמר ורוחב לב כחול. (כה) הלב מתנגע. שנאמר אשר ידעון איש נגע לבבו. (כו) הלב שלם. שנאמר והיה לבבכם שלם. (כז) הלב סובב אחור. שנאמר ואתה הסבות את לבם אחורנית. (כח) הלב מסתער. שנאמר ויסער לב מלך ארם. (כט) הלב נבחן. שנאמר כי אתה בוחן לבב. (ל) הלב מתיעץ. שנאמר וימלך לבי עלי. (לא) הלב שואל שנאמר משאלות לבך. (לב) הלב נוהם. שנאמר מנהמת לבו. (לג) הלב מקבל תורה. שנאמר תורת אלהיו בלבו. (לד) הלב מאמין שנאמר בתוך לבי אמונתך. (לה) הלב עוזב שנאמר ולבי עזבני. (לו) הלב מקבץ שנאמר לבו יקבץ און. (לז) הלב הולך סחרחר שנאמר לבי סחרחר. (לח) הלב נסוג אחור שנאמר לא נסוג אחור לבנו. (לט) הלב נכון. שנאמר נכון לבי אלהים. (מ) הלב מתעטף. שנאמר בעטוף לבי. (מא) הלב משתפך. שנאמר שפכו לפניו לבבכם. (מב) הלב עמוק שנאמר ולב עמוק. (מג) הלב מתברר. שנאמר לברי לבב. (מד) הלב מזדכה. שנאמר זכיתי (לבי) [אלטונא תקח: לבבי]. (מה) הלב מנסה שנאמר וינסו אל בלבבם. (מו) הלב מרנן שנאמר לבי ובשרי ירננו. (מז) הלב מתעקש. שנאמר לבב עקש יסור ממני. (מח) הלב בוטח. שנאמר נכון לבו בטוח. (מט) הלב מתטפש. שנאמר טפש כחלב לבם. (נ) הלב משתומם שנאמר בתוכי ישתומם לבי. (נא) הלב שומר שנא' ומצותי יצור לבך. (נב) הלב מיטהר שנאמר אוהב טהר לב. (נג) הלב נתן. שנאמר תנה בני לבך. (נד) הלב מתיאש שנא' וסבותי אני ליאש את לבי. (נה) הלב שוכב שנאמר גם בלילה לא שכב לבו. (נו) הלב ממהר שנאמר ולבך אל ימהר. (נז) הלב כועס. שנאמר ותהר כעס מלבך. (נח) הלב נחתם שנאמר שימני כחותם על לבך. (נט) הלב מתרחק שנאמר ולבם רחק ממני. (ס) הלב משתטה שנאמר לב הותל הטהו. (סא) הלב מקשיח שנאמר תקשיח לבנו. (סב) הלב מתכבס שנאמר כבס מרעה לבך. (סג) הלב הומה שנאמר הומה לי לבי. (סד) הלב מנבא. שנאמר חזון לבם ידברו. (סה) הלב נחלק. שנאמר חלק לבם:

והא לך לשון הריס"ל לב טהור ברא לי אלהים. ורוח נכון חדש בקרבי:

דע כי הלב הוא מקור החיים. נתן באמצע הגוף. והוא נגד בית קדש הקדשים שהיא נקודה אמצעית לעולם. וכדאיתא בזוהר פ' שלח ז"ל. ת"ח כד ברא קב"ה בר נש בעלמא. אתקין ליה כגוונא עילאה יקירא. ויהיב ליה חיליה ותוקפיה באמציעותא דגופא. דתמן

שריא לבא דהוא תוקפא ומזונא דכל גופא. ומתמן אתזן כל גופא. וכל אינון שייפין דגופא מתמן אתזנו. (והוא) [אלטונא תקח: והא] לבא (אחד) [אלטונא תקח: אחיד] ואתקף באתר עילאה דלעיל' דאיהו מוחא דרישא. דשארי לעילא ואחיד ביה. ודא אתקשר בדא כו' ענין דבריו כך הוא כד ברא קב"ה עלמא. סדר לימא דאוקינוס דאסחר כל ישובא דעלמא וישוב דכל ע' אומין כולא אסחר לירושלים. וירושלים באמצע דכל ישובא שריא. והוא אסחר להר הבית. והר הבית אסחר לעזרות ישראל. ואינון עזרות סחרן ללשכת הגזית. דתמן סנהדרי גדולה יתבין ותנינן אין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד לחודייהו ולשכת הגזית אסחר לבית האולם. והאולם להמזבח. והמזבח אסחר להיכל. וההיכל לבית קודש הקדשים. דתמן שכינה שריא. וכפורת וארון. והכא הוא לבא דכל ארעא ועלמא (עיין כוזרי ח"ב סכ"ו וחצר בית אל דיע"א) ומהכא אתזנו כל אינון אתרי דישובא. דאינון שייפי גופא. ולבא אתזן ממוחא דרישא. ואתאחיד דא בדא. הה"ד מכון לשבתך פעלת כגוונא דא לעילא לעילא כו'. היוצא מדבריו כמו שהשכינה שורה בקדש קדשים ששם ארון ולוחות וכרובים. וקודש קדשים הוא מרכז האמצעית שממנו נזונים כל שייפי דהיינו כל ישובא וקודש קדשים של מטה מכוון נגד הראש דהיינו שלמעלה. כן הלב באמצע גוף האדם. שולח חיים ומזון לכל אבריו. ואתקשר בראש. ובתיקונים אמרו שעל כנפי ריאה נאמר. והיו הכרובים פורשי כנפים למעלה סוככים בכנפיהם על הכפורת. על הכפורת דא כפורת דלבא. קודש קודשא דא לבא ע"כ. ובמקום אחר אמרו בתקונים. ארונא דס"ת דא כיסא דלבא. ואיהו נור דליק. ואי לאו כנפי ריאה דאינון נשבין עליה. היה לבא אוקיד כל גופא. וההוא נורא דאיהו דם דערקין דלבא. רוחא נשיב בערקין דדמא. וכולהו מתנהגין אבתרי' ודא הוא דכתיב. אל אשר יהיה שם הרוח ללכת ילכו וגו' עכ"ל:

ובארו במקום אחר כי משכן הנשמה במוח. רוח בכנפי ריאה. ונפש בלב. וכבר נודע כי נשמה בבינה. רוח בתפארת. נפש במלכות. וכן כנפי ריאה חמשה אוני. ועם הוורדא הם ששה נגד ו' שבשם. והלב הוא מלכות כמבואר בכל מקומות. ע"כ צריך הלב להיות תמיד קודש קדשים שתשרה בו השכינה. כמ"ש ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם. לא אמר בתוכו. אלא בתוכם. כי כפי התעוררות הלב. בא התפשטות לכל המדות והנהגות. וזהו אל אשר יהיה שמה הרוח ללכת ילכו. ונחה עליו רוח ה'. ע"י התורה והמצות והמדות ואם לאו. ח"ו הרוח הקודש הזה מסתלק. ורוח סערה נכנס בו בר מינן:

וז"**ל** ר"ח עוד אמרו בגמרא נדרים וילקוט. בפי' הפסוק ולא תתורו אחרי לבבכם. מכאן א"ר נתן אל ישתה אדם בכוס זה ויתן עיניו בכוס אחר. אמר רבא לא נצרכה אלא אפי' ב'

נשיו. ד"א ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם. מגיד שהעינים הולכות אחר הלב. או הלב אחר העינים אמרת. והלא יש סומא שעושה את כל התועבות שבעולם. הא מה ת"ל ולא תתורו. מגיד שהעינים הולכות אחר הלב. ואמר עוד לקמיה לבא ועינא תרי סרסורי דחטאין. לא תתורו וגו'. תנה בני לבך לי ועיניך דרכי תצרנה. אמר הקב"ה הן יהבת לי לבך ועיניך. אנא ידענא דאת לי עכ"ל. הרי מבואר היות הלב מקור לכל המדות. אם לטוב אם להפכו ולכן הפסוק מקדים הלב לעינים לא תתורו אחרי לבבכם. ואח"כ עינים. וכן תנה בני לבך לי ועיניך כו'. ולדעת רז"ל שאמרו הן יהבת לי לבך ועיניך צ"ל שפשט הכתוב הוא תנה בני לבך לי ועיניך. וכאן פסיק טעמא ובזה דרכי תצרנה. והטעם שלא אמר הכתוב תנה בני לבך ועיניך לי מפני שהלב היא עיקר. כמבואר במאמר. שאמר שהעינים הולכות אחר הלב עכ"ל ר"ח:

והא דארז"ל במקום אחר. העין רואה ולב חומד כו'. דמשמע דהלב הולך אחר העינים. זו הראיה גופא שעינים משוטטו' בכל בא מן הלב. וכמו שרמוז במקום אחר. שורייני דעינא בלבא תליא. תמצא שני אישון בשני עיניו. צורות אדם להנה. הם ממש כשני הכרובים שהיו כצורות תינוקות. וכן נקראים אישון. מלשון איש. רק על קטנותה אומר אישון. המורה על הקטנות:

הרי לך שהלב הוא שורש ומקור מן הכל. וע"כ הסכים ריב"ז. ואמר רואה אני את דברי ר"א בן ערך מדבריכם שבכלל דבריו דבריכם. שאמר לב טוב כו'. כי הנה כל המדות קנאה ותאוה וכבוד. הם בלב. ויש בו דעות רבות מהמדות. טובות ורעות הגאוה והענוה הזכרון והשכחה. היגון והשמחה הבושת והעזות. האהבה והשנאה הרחמנות והאכזריות. הנדיבות והציקנות. הכעס והרצון. והחרטה. וכאלה רבות. וכן הרבה דברים מסורים ללב. שעליהם נאמר ויראת מאלהיך. ע"כ התפלל דוד לב טהור ברא לי אלקים. ומחויב לראות תמיד שיהיה הקודש קדשים נשאר בקדושתו שיהיה מדור לשכינה. לקיים מ"ש ושכנתי בתוכם. ואם ח"ו מטמא את הלב. שיהיה לב חורש און אז הוא מכניס צלם בהיכל לפני ולפנים. וארז"ל הלשון קולמוס הלב. ודובר שקרים לא יכון נגד השכינה. כן בלב כתיב. ודובר אמת בלבבו. ומי שחולק הפה מן הלב. שהוא אחד בפה ואחד בלב. אפילו בדבר קטן. אז עונשו מרובה. וח"ו עושה פירוד בתוך השכינה. כנודע לבאים בסוד ה'. כי השכינה היא בחינות פה ולב שלמעלה. והפה והלב שוין:

גם בכלל פה ולב שוין. אם הוא מוכיח לרבים. שיהיה נאה דורש ונאה מקיים. יקשוט עצמו. ואח"כ יקשוט אחרים. וכ"כ בספר הישר. שער י"ג. וז"ל וכאשר ילמוד לזולתו או ייסר לתלמידו. אל ישכח לייסר נפשו עמו. כי לא יכון לאדם לייסר לזולתו. במה שאינו

עושה וללמד מה שאינו מאמין בו. כי כל דבר שיצא מן הלב יכנס בלב. וכל אשר לא יצא כ"א מן הפה. לא יעבור האוזן. והיה החכם אומר כשיסרני אדם. וארצה להכיר אם המוסר ההוא בא מן הלב אראה אם נכנס מוסרו בלבי. והתעורר נפשי לדבריו. אכיר כי בכל לבו ובכל מאודו הוא מדבר. ואם נפשי לא תשים לב לדבריו ולא התעורר להחזיק בה. אדע כי מוסרו אינו כי אם דבר שפתים עכ"ל:

ומי שהוא בר לבב. בזאת יבא אל הקודש פנימה. בהיות לו לב טהור תמיד. וכתב בספר אורחות צדיקים. הכסילים יציירו בלבם ציורי הבל ושקר. ויכתבו עליו חקקי הבל ואון. וימלאו לבם מחשבות הבל וריק. והמשכילים יכתבו על לבם מכתב אלהים. שהוא יסוד התורה והמצות. וחכמת המדות. עד אשר יזהירו נפשותם כזוהר הרקיע. ולזה אמר שלמה המלך עליו השלום כתבם על לוח לבך עכ"ל:

ומאחר שנתבאר שהלב הוא נגד קודש קדשים. וינוחו בו התורה והמצות נגד הלוחות. גם יראה שיקרע לבבו. כמ"ש קרעו לבבכם וגו' ויהיה לב נשבר ונדכה אלהים לא תבזה והוא כמו שברי לוחות. שהיו מונחות בארון. ותמיד יהיה לבו נשבר על איזה מעשה או מדה בלתי נכונה שעשה. או ביטול ת"ת וכיוצא בזה. ויצטער מאד ויתחרט בחרטה גמורה ויעשה הסכמה חזקה בלבו שלא ישוב בדרך הזה לעולם. ובפ"ק דברכות. אמר ר' יוחנן משום ר' יוסי. טובה מרדות אחת בלבו של אדם. יותר מכמה מלקיות. שנאמר ורדפה את מאהביה וגו' ואמרה אלכה ואשובה אל אישי הראשון כי טוב לי אז מעתה. וריש לקיש אמר יותר ממאה מלקיות שנאמר תחת געָרה במבין. מהכות כסיל מאה ע"כ. פרש"י מרדות אחת לשון רידוי והכנעה שאדם שם על לבו מאליו. ורדפה את מאהביה וגו'. וכשתראה שאין עוזר. תשים על לבה לאמר אשובה אל אישי הראשון. תחת הגערה במבין. תחת באדם מבין. טובה מהכות כסיל מאה. תחת הטעם למעלה תחת התי"ו. ולא כמו לא תירא ולא תחת. שטעמו בחי"ת. אלא למעלה תחת התי"ו ראשון. לומר שהוא שם דבר [ברדיצוב: שאי אפשר לפותרו לשון תפעל לומר תכניע את האדם. אלא תכנע היא בעצמה. ולכך שנה את נקודתה לומר שהוא שם דבר] עכ"ל. על כן מה טוב ומה נעים שתמיד יזכור אדם במעשיו והנהגתו העבר. וישבר לבו ויאנח ויתחרט. ויהיה מודה ועוזב ויטהר את לבו מעתה והלאה. ואז אלהים לא יבזה אותו. וזהו לב נשבר ונדכא. נדכא כפשוטו. וגם התרגום של טהור. דכי. וכאילו אמר הלב יהא נשבר על העבר. ויהיה נדכא. כלומר טהור מעתה ועד עולם ע"כ:

וכמו שצריך להיות לאדם לב טהור לאביו שבשמים המשקיף על מצפוני לבבו. כי כל לבבות דורש. וכתוב אני ה' חוקר לב בוחן כליות. כן צריך להיות טוב לבב עם כל אדם.

כל שצורתו האנושית קיימת. שיש תקוה שיקנה לב. לצרף וללבן דמות צורתו. בצלם אלהים ברא אותו. ככתוב קונה לב אוהב נפשו:

ונאמר אוהב טהר לב חן שפתיו רעהו מלן ר"ל ראוי הוא להיות ריע למלך. מפני חן שפתיו. שנמשך לו מטהרת לבבו. כי רצון מלך שפתי צדק:

ויש שכר גדול על טוב הלב. אפילו לא יצא ממנו שום מעשה בפועל. כמ"ש חז"ל בשכר וראך ושמח בלבו. זכה לחושן המשפט על לבו. הלב ששמח בגדולת אחיו. ילבש או"ת שכתוב בהן והיו על לב אהרן:

ואמר חכם טוב הלב ממדות הגדולה. ואין נעימות כלב טוב. אמנם בחינת הרע שבמדה זו. המראה לב טוב לפני' ותוכו אינו כברו. כמ"ש כסף סיגים מצופה על חרש וגו'. וכתוב גם בשחוק יכאב לב. וכתוב לב יודע מרת נפשו ובשמחתו לא יתערב זר. ר"ל ובשמחת הלב צריך שלא יתערב מחשבה זרה. אלא שמחה שלמה אמתית כולה ברה ביראת ה' טהורה. ויתבאר בעז"ה עוד בעלית לב רע. עוד בחינה רעה לב טוב של רשעים. כמ"ש ויהי כטוב לבו כטוב לב המלך ביין ואפילו טובתן של רשעים. רעה היא אצל הצדיקים. וכן אסור לעשות טובה לרשעים. אבל גם זה צריך להיות מקורו מלב טוב. החושק טוב לבריותיו של הקב"ה. לפיכך מונע מהרשע טובתו. שלא לעזור לו ברשעו להכשילו יותר. על כן מניעת הטובה ממנו. היא טובתו. כמו שצריך למנוע המאכלים הבריאים מן החולים לטובתן. וכדרך שהאם שומטת דד מפי בנה אם מתירא' שלא יחלה בריבוי שפע החלב. וזאת היא תקנתו ותועלתו והנאתו. ונעשית מיתרון טוב לבב בודאי. הי"ת יזכנו לעבוד אותו בטוב לבב. אך טוב לישראל אלקים לברי לבב:

לז

עליית הלימוד וההרגל. מצינו הרבה אזהרות בתורה על הלמוד. ולמדתם אותם למען ילמדו. ולמדתם אותם את בניכם והרבה כיוצא ואין לימוד אלא הרגל וחנוך עד שיקבע בנפש. ויעשה קנין. ואין המכוון אצלנו כאן. לבאר הנהגת ת"ת. כי לזה נייחד עלית תלמוד תורה בעז"ה. אמנם הוצג כאן לזכור מה שנוגע לקנין המדות והנהגה טובה. בין בעניני התורה. ובין בעניני העולם. למוד אומנות והצריך לאדם בחיים:

אמר החכם חנוך לנער ע"פ דרכו גם כי יזקין לא יסור ממנה. כי הענף בעוד שהוא רך. נוח לכופפו ולפשט עקמימותו. מה שלא יתכן אחר שהוקשה ונתעבה:

ואמר הנביא טוב לגבר כי ישא עול בנעוריו:

ואמרו ההרגל שליט על כל דבר. וכל דבר יוכל אדם להעתיק בלתי הטבע. וההרגל טבע שני. וישלוט על הראשון. ונקרא ההרגל אכזרי. עמ"ש בס"ד בחלון צורי:

סדר למוד החכמות לפ"ד הפלוסופים. הוא תחלת מה שילמוד החכ' לתלמידים הכתיבה. אח"כ בשנה שניה יעתיק אל השיר והדקדוק. בשלישית לחכמת הדת והמדות (ר"ל מדות הנפשיות לבחור בטובות מן הרעות) ברביעית לחכמת החשבון והתשבורות. בחמישית לתכונה והנדסה. בששית לחכמת חזיון הכוכבים. בשביעית לחכמת הרפואה. בשמינית למוסיקא. בתשיעית להגיון. בעשירית לחכמות האותות העליונות. הטבע ושאחריו:

אמנם אנחנו הישראלים. אין אנו צריכין לכל אלה. אך הנבחרים מהם הראוים לכל אדם במה שהוא אדם. הם הכתיבה. והדקדוק. וחכמת הדת. והמדות. וחשבון ורפואה. אולם סדר הלמודים התורניים על סדר שנות הבנים. נתבארו רובן במגדל. ויתבארו עוד אי"ה במקומם הראוי. והלומד ילד דומה לכותב על נייר חדש: בחינת הרע בלימוד הרע. כי הוא קשה הסר' כמש"ה פרא למד מדבר. ואפרים עגלה מלמדה אוהבת לדוש היהפוך כושי עורו גם אתם תוכלו להיטיב למודי הרע:

אמרו חז"ל כיון שעבר אדם עברה ושנה בה. הותרה לו. נעשית לו כהיתר. וכתוב ככלב שב על קיאו כסיל שונה באולתו. ואמרו ירדה תורה לסוף דעתו של בן ס"ומ. מבקש למודו ואינו מוצא כו':

ובתר דאביקו בע"ז נקטו בשפולי כליי"מא ורהטי אבתר' אע"ג דמעיקרא היו יודעין שאין בו ממש. ולכן נקרא יצה"ר מתחלה הלך כו'. וצריך לגרשו מיד בטרם יקרא איש. להוציא בעל הבית מביתו:

וכן לענין למוד תורה שבשתא כיון דעל. על לפיכך צריך ליזהר ללמוד מתחלה מרב דדייק. ומתוך ספר מוגה ויזכר אי"ה בהנהגת המלמדים והתלמידים. ועס"אב פ"א מענין לימוד השומר מינו. והמשתנה:

לח

עליית הלשון בו שלשה פרקים:

פרק א

מענין [אלטונא תקח: הלשון] דרך כלל. הלשון באדם היא צורתו המבדלת בינו ובין שאר ב"ח. ויהי האדם לנפש חיה. ת"א לרוח ממללא. ויפה כחו מן המכתב שהוא אינו אלא דבור מת והלשון הוא דבור חי. המרגיש המעורר ישנים. ומקיץ רדומים. המרעיש

הלבבות. ומרגיז המחשבות. ועוד פעמים רבות תכרע הקולמוס. ותרבץ תחת משאה. לא תוכל לתת ציור שלם. לחקות שרשי מורשי הלב והמחשב. מה שיקל על הכח הדברי לציירו ולחקקו להחזיקו בסדר המקשב. בהיותו נעזר מכחות נפשיות רוח ה' בו נשב. וז"ל הכוזרי (ש"ב סע"ב) (בנדברו) [אלטונא תקח: בדברו] בפחיתות השירים השקולים כי המכוון מן הלשון (הנכנס) [אלטונא תקח: הכנס] מה שיש בנפש המדבר בנפש השומע. וזאת הכוונה לא תגמר על תומה אלא פנים אל פנים. מפני שלדברים הנאמרים. מעלה על הדברים שבכתב וכמו שאמרו מפי סופרים ולא מפי ספרים (נ"ל שר"ל מפיהם ולא מפי כתבם) מפני שהדברים ע"פ. ובעמידה במקום ההפסקה. ובהתמדה במקום הסמוך ובחוזק הדבור ורפיונו. וברמיזות ובקריצות. מתמיהא ושאלה. והגדה ויחול והפחד. ותחנה. ותנועות. שמקצרת בהם המליצה הפשוטה. ואפשר שיעזר המדבר בתנועות עיניו וגבותיו. ובכל ראשו. ובידיו. להבין הכעס. והרצון. והתחנה. והגאוה. על השיעור שהוא רוצה. ובשארית הזאת אשר נשארה מלשוננו הברואה (לה"ק ה' בראה הוא כוננה ואינה הסכמיית כשאר הלשונות) ימצאו ענינים דקים ועמוקים נטבעו להבין הענינים. ולהיותם במקום המעשים ההם שהם פנים בפנים. והם הטעמים ע"כ:

והביא המפרש שם דברי מ"ש שהרבה תחבולות אפשר למלמד החכם לעשותם. כדי שיבינו התלמידים כונתו אע"פ שלא יבאר. מה שאי אפשר לעשות בכתיבה. כמו שיאמר אדם לחבירו. בטוב עשית כשעשית כך. ויבין הנאמר אליו כי רע היה בעיניו מה שעשה. וזה לא יבינהו מגופו של דבור. כי הדבור ההוא הפך מה שכיון אליו אומרו. אך יבין אותו ממשיגי הדבור ההוא וממקרים שילוו אליו אם ממראה פני האומר. שיאדמו פניו או יוריקו כפני אדם כועס. או מתוכן קולו. כלומר שלא יאמר הדבר בנחת ועל הדרך שאדם אומרו כשאומרו על פשוטו. אך אומר בתכונת מי שאומר דבר שהוא רע בעיניו. או מדברים אחרים שיסמוך לדבר ההוא. או שיסמוך הדבר ההוא אליהם ע"כ:

וכבר קדמוהו חז"ל וגדרוהו במאמר קצר שלם. באמרם. יש הן שהוא כלאו ויש לאו שהוא כהן עספ"ח דקמא:

הנה נתבאר גדר הדבור החי. אמנם צריך הוא לשלשה תנאים. (א) שיהא בחתוך הלשון והבנה ברורה. (ב) שיהא לשון מדויק ברור צח ונקי במינו. ולא יתערב בו לשון אחר. א"ל לצורך ביאור נוסף. (ג) שמירת הסדר. שהוא נשמת רוח חיים של הדבור ובהצמד שלשת תנאים הללו. אז נקרא דבור שלם. ולשון ערומים תיטיב דעת מתוק כנופת צוף:

אך בהעדרם לא יקרא לשון. כי אם בשתוף השם. בחייו קרוי מת. ההוא יקרא נלעג לשון אין בינה. ואינו נחשב באמת אלא צפצוף. וזוהי בחינת הרע שבו רצוף:

אמנם אין רע שלא יצא ממנו טוב לפעמים וזכורני באחד דורש בלעגי שפה שלא היו השומעים מבינים דבריו כלל. ואמרו היודעים ומכירים לשונו. זוהי טובתו ושבחו. כי אם היו הכל מבינים. היו אומרים שתיקתו יפה מדבורו. ולפי שלא היו יודעים מאומה מדבריו. רק קול דברים שמעו. ותמונת ההבנה לא ראו ולא מצאו חזון. חשבו שדרש סתרי תורה. וטוב לו ודאי:

פרק ב

משבח להי"ק מעלתו וקדמותו כבר נודע את אשר אמרו רז"ל בב"ר. על הכתוב כי מאיש לוקחה זאת מכאן שנברא העולם בלשון הקודש. שמעת מימיך גיני גיניא אנטרופי אנטרופיא גבר גברתא. אלא איש ואשה. למה שהלשון נופל על הלשון הזה:

ורש"י מפרש עה"פ שפה אחת. לשון הקדש. לפי שהיא היתה אחת בעולם. אין זולתה עד הפלגה. ובעלי גימטריא מצאו לו סמך. שפה אחת גי' לשון הקודש. והוא יתר אחד. להורות על אחדותו ואחדות מניחו לא כן יתר הלשונות ההסכמיות. שהיו מניחיהם רבים:

כה דבר האיש האלהי החבר (במ"ב ס"סו) והמעלה לעברית בעצם הלשון ומה שנכלל בה מהענינים:

אמר הכוזרי היש לעברית מעלה על לשון הערב היא יותר שלמה ורחבה ממנה. ואנחנו רואים את זה בעינינו (כי היא עשירה במלות ושמות על יתר הלשונות כולם) אמר החבר. מצא אותה. מה שמצא נושאיה. נתדלדלה בדלותם וצרה במעוטם. והיא בעצמה החשובה שבלשונות. מקבלה ומסברא:

הקבלה. שהיא הלשון אשר דבר בה ה' יתברך עם אדם וחוה. ובה דיברו שניהם. כאשר יורה על זה הגזר אדם מאדמה. ואשה מאיש וחוה מחיה. קין מקניתי. שת משת נח מינחמנו עם עדות התורה וקבלת דור אחר דור. עד עבר עד נח עד אדם ושהיא היתה לשון עבר. ובעבורו נקראת עברית. מפני שנשאר עליה עת הפלגה ובלבול הלשונות. וכבר היה אברהם מדבר בארמית באור כשדים. שהארמית היא לשון כשדים והיתה לו העברית לשון הקודש והארמית לשון חול. וכן נשא אותה ישמעאל אל הערב. והיו אלה שלש לשונות משותפות מתדמות. הארמית והערבית והעברית. בשמותיהם ובהליכותיהם ובשמושיהם. והיתה לשון העברית לבדה המעולה שבהם:

ומעלתה מדרך הסברא. לפי העם המשתמשים בה. ומה שהיה צריך אליו מהמליצה. כל שכן עם הנבואה הפושטת ביניהם. והוצרך אל האזהרה. ואל הניגונים והזמירות. ומלכיהם משה ויהושע ודוד ושלמה היתכן שיחסר להם מליצה. בעת שהיו צריכים

אליה לדבר. כאשר תחסר לנו היום בעבור שאבד הלשון ממנו. הראית ספור התורה המשכן והאפוד והחושן וזולתם. כשהוצרכו אל שמות נכריות. היאך מצאו אותם עד תומם. וכמה נאה סדר הספור ההוא. וכן שמות העמים ומיני העופות והאבנים. וזמירות דוד. והתרעם איוב והתוכחו עם רעיו. ותוכחות ישעיה ונחמותיו וזולתם:

עוד הוסיף טוב טעם (מ"ד ס"כה) וז"ל אך הלשונות והמכתבים יש לקצתם יתרון על קצתם מהם מה ששמותם נאותים הרבה בקרואים. ומהם רחוקים מהנאות להם. והלשון האלהית הברואה אשר למדה האלהים לאדם ושמה על לשונו ובלבבו. היא מבלי ספק השלמה מכל הלשונות והנאות לקרואיה יותר מכלם. כמ"ש וכל אשר יקרא לו האדם נפש חיה הוא שמו. ר"ל שהוא ראוי לשם ההוא ונאות לו ומלמד על טבעו. והתחייב מזה לשום מעלה ויתרון ללה"ק. ושהמלאכים יותר חוששים לה ומרגישים מזולתה מהלשונות ע"כ. וזה דבר הרמב"ן ז"ל בפי' התורה פ' כי תשא. כי בלשון ההוא ברא ה' עולמו. וקרא שמות שמים וארץ וכל אשר בהם ומלאכיו וכל צבאיו לכלם בשם יקרא מיכאל וגבריאל ע"כ:

וכן הדעת נותן שהשלם ישפיע לשלם שפע מדע היותר שלם. כי אדה"ר הוא יציר כפיו של הקב"ה. ודאי הוא היותר שלם שבמין האדם שהוא ראש להן. א"כ ודאי נתן לו הי"ת השלם האמיתי לשון היותר שלם שבלשונות:

ואמרו שאם יגדל הילד ולא ישמע לשונות אחרים. אז יתחיל לדבר לשון הקודש מעצמו בלי לימוד. שהוא לשונו המוטבע בו. וז"ל הבחיי עה"פ וכל אשר יקרא לו האדם נפש חיה. אמרו במדרש העביר הקב"ה לפניו כל הבהמות והחיות וקרא להן שמות. ואמר לזה נאה לקרותו אריה. ולזה נאה לקרותו חמור ולזה סוס. וכן כל דבר ודבר. והנה בזה נתפרסמה חכמתו הגדולה. כמו שהיה בצלם אלהים ומעשי ידי הש"י. ונ"ל באור המדרש הזה. כי האדם הבין בחכמתו ושכלו. טבע כל בהמה וחיה וקרא לכל אחת ואחת שם מעין הטבע והמדה שהכיר בה והאותיות שצרף בשמותיהן. הכל לפי טבעיהן ומדותיהן. והנה היו שמות מושכלות. כדאמר הכיר בחכמתו טבע האריה. שהוא גבור גדול ומלך שבחיות. עד שהנביאי' המשילו בו את ה' יתברך. והעלה שמו אריה (עמש"ל בס"ד) מפני שהאותיות אריה רוחניות. כי האל"ף והה"א והיו"ד. הן אותיות השם ית'. והרי"ש פירושו רוח. ואם כן עצם השם של אריה. מבאר ענינו. וכן נשר הכיר בחכמתו שהנשר מלך בעופות ועפיפתו גבוהה מכל עוף. וכמו שידוע מעניניו. כשישלמו לו עשר שנים יגביה עפיפתו עד מאד. שמתקרב לגלגל האש. (נ"ל על שם כך יקרא נשר מלשון חז"ל פרס עליה סדין מפני הנשר. אילן המשיר פירותיו. ולפי שהנשר נושר כנפי נוצתו)

ולרוב החמימות מחבט ומפיל עצמו לים והנה הוא נמרט. ואח"כ יתחדש ויעלה אבר כבתחלה. (זש"ה תתחדש כנשר נעוריכי) וכן מנהגו כל עשר ועשר שנים. עד מאה שנה. ובשנת המאה מתקרב ביותר לגלגל האש ומגביה העפיפה כמנהגו ונופל בים ומת. וכ"כ רס"ג ז"ל. ידע האדם הענין הזה בחכמתו. וקרא שמו נשר. כי השי"ן אש. והרי"ש רוח והנו"ן לשון נפילה. והנה שמו מבאר מנהגו וטבעו ומה אחריתו. וז"ש לזה נאה לקרותו נשר: ומ"ש לכל אחד ואחד נאה. כאילו אמר נאות וראוי. וכן בשם החמור הכיר (בחכמו) [אלטונא תקח: בחכמתו] שהוא פתי וסכל וכבד מכל הבהמות. ונמשך אחר התאות. על כן קרא שמו חמור. מלשון חומר. ועוד שדרך החמור לטעון משא התבואות כמה מדות. מלשון חומר השעורים (נ"ל שהוא לשון כבדות. כענין לשון חז"ל חומרא וקולא. קל וחומר. שהם שני הפכים. ועל שם כובד המשא שנושא נקרא חמור. גם נוטריקון חם ורץ. כמ"ש חז"ל חמור אפי' בתקופת תמוז קרירא ליה. לפיכך צריך לשים עליו אוכף ומרדעת שיתחמם. וכל שטוען יותר מתחמם. ויוכל לרוץ בטוב) וכן בשם הסוס הכיר בחכמתו שהסוס קל התנועה. ושמח לקראת מלחמה. והעלה שמו סוס. מלשון שישה. וכן כתוב בדי שופר יאמר האח (לשון שמחה וגילה כמו האח נפשנו) וכן קרא שמות לכל דבר ודבר (לפי הנאות לענינו ולטבעו) ומסיים המדרש. לאחר שקרא לכולן שמות. א"ל ואני מה שמי א"ל אדני א"ל למה. שאתה אדון כל הבריות. הוא שכתוב אני ה' הוא שמי. שקרא לי אדה"ר:

ואם תשאל היכן קרא שמו יו"ד ה"א (כי בכתוב שם נזכר שם הויה. והוא שם העצם. ומה טעם בזה. והיכן נרמז בתורה) אם תסלק החי"ת תמצא (ר"ל תסיר חי"ת מן חיה ואחריו כתוב הוא. תצרף הו ליה. הרי שם הוי"ה. ואל"ף וחי"ת הנותרים. נ"ל רומזים לא"ח שבתב' אחד דק"ש. המ"י. ועיין מ"ש בבית אל במקומו בס"ד):

ועיין סא"ב (פנ"ז) וכסאות לבית דוד (שער מ"ז) הביאו גם לשונית מחכמי נוצרים שהפליאו לדבר ממעלת תהלת גדולת לה"ק על (כן) [אלטונא תקח: כל] זולתו משבעים הלשונות:

(**ואשרי**) [**אלטונא תקח: ואשר**] הוציאו דבה עליה קצת ממליצי זולתנו. באמרם שהיא קצרת יד להתהלך בה לאורך ולרוחב בשדה המליצה די צרכה. לפשטה כאגרת אוגרת לשון הזהב והאדרת. בדרכי הצחות והנעימות לרוות צמאון החושקים לשתות מים גנובים. להתעלס באהבים. על כן מאסו בה עוגבים. להשתמש בה ולשאוב מימי הבריכה עליונה הצחים ונוחים כטל וכרביבים. בזדון דברו עליה כזבים. אר"ש צבי בזמן שיושביה עליה רווחה מתפשטת ליודעה עשירת הצחו' היא מכל זולתה. רבת אוצרות

להשביע בצחצחות נפשך. אם תבקשנה ככתוב נבחר. תוסיף תת כחה לך כל מבקשיה לא יעפו בחדושה ימצאונה יפת תואר טובת מראה. נדיבת ההשפעה. נמתחת והולכת עד שיבלו שפתותיך מלומר די. ועוד נדבר מזה בעלית המליצה בעזר שדי:

אבל סגולותיה של הלשון הקדושה (המיוחדת) [אלטונא תקח: המיוחדות] לה. מה עצמו ראשיהם אין לזר אתה. ולא תשתתף עמה אחת הלשונות. ביחוד בחכמת הצירוף והגימטריא כענין שם אריה. גי' גבורה. להורות על גבורתו. סוס יורה לדעתי על שנתו. שהיא שתין נשמי. ושינה אחת מששים במיתה. לזה רומזים שני סמכי"ן (והיו) [אלטונא תקח: והויו] על ששה דברים שנאמרו בסוס. כדאיתא פע"פ. יד נקרא על שם י"ד פרקים שבה. שנ"ה מספר השם. כמספר ימי שנת פשוטה. עם הוראות לשון שינוי וחזרה שנית. ככה הריו"ן. עולה ימי עיבור פשוט. וכן רבים מאד (אלטונא תקח: ונשתבחו):

ונשתבחו אבותינו ז"ל. שלא שינו לשונם בגלות מצרים והיא שעמדה להם להחיש גאולתם. אי לזאת מלאתי מלין על אחינו בני הגולה הלזו. שהשליכו אחרי גווים. וימאסו אר"ש חמדה. וכבר הארכתי למעניתי בחלון המצרי. יעוין משם הנוגע לזה:

ויש לעיין במ"ש הכוזרי הנ"ל שהיה לא"א העברית ללה"ק והארמית ללשון חול. מניין לו זה. כי בפירוש אמרו רז"ל להלכה. דברים של חול. מותר לאומרן בלשון הקודש בבית המרחץ ובבית הכסי (עמ"ש בס"ד בשי"ע ס"י) א"כ יראה שאין קדושה עצמית בלשון. רק לפי הנושא שידובר בו:

ומה שנקראת העברי' לשון הקודש יותר מזולתה. כבר ראית למעל'. מחמת שבה ברא הקב"ה עולמו. בספר וספור וסופר. ובה ניתנה התורה הקדושה. ומ"נ נתן טעם לפי שלא נמצאו בו שמות לאברי המשגל. וי"א שהקדושה היא הוראה על נצחיות הלשון. כי הוא ראשון. ויעמוד באחרונה לבדו. וכענין שאמרו רז"ל בצדיקים שיחיו לע"ל. מה קדוש לעולם קיים כו'. וכולהו איתנהו. מ"מ הדרה קושיא לדוכתה. מה צורך ללשון חול. (אחת) [אלטונא תקח: אחר] שהותרה לה"ק גם בבה"מ ובה"כ לדברים של חול:

וי"ל אע"פ שהותר לדבר בו במקומות המטונפו' דחויה היא. ולא הותרה אלא מדוחק היינו לבקש דבר הצריך לאדם שם בעת ההיא. שאי אפשר מבלעדם. ובמי שאינו מכיר לשון אחר. הדברים אמורים. אבל היודע ושומע לשון אחרת. ודאי חייב לנהוג בה סלסול. שלא להשתמש בלה"ק אפילו בעניני חול בעלמא ובמקום נקי (כל שאינן דברים הכרחיים. שהרי דברים בטלים נאסרו לעולם בכל מקום ובכל לשון) כל שכן במקום מטונף וגם שלא מדוחק. צריך להזהר בו. שלא לזלזל בקדושתו כי הוא נבדל להקדישו קודש קדשים הוא לה' בתפילה ובקשה. ולהתנאות בו בדברי שיר ושבח לרצון לפניו

י"ת. וכן בלמוד תורה. גדלה סגולתו עד למעלה. כי ההבל הקדוש בוקע רקיעים. פועל בעליונים ובתחתונים ובורא עולמות חדשים. כנודע מדברי המקובלים וחכמי האמת:

והנה אמרו שמלאכי השרת אין נזקקין לתפלת היחיד כשאומרה אפילו בלשון ארמית הקרובה ללשון הקודש מאד. מכלל שחשובה היא לה"ק בעיני המקום ומלאכיו עד למאד:

עוד אמרו רז"ל הדר בא"י ואוכל חוליו בטהרה ומדבר בלה"ק מובטח לו שהוא בן עוה"ב הרי על כרחנו לו' שיש בה קדושה עצמית ודאי (אלא שהכל לפי כוונת הלב הטהור ומחשבתו הנקיה שמהרהר על ידיה בדברי קדושה. אז יש בכחו לפעול דברים נוראים. ודבורו חביב לפני הקב"ה. וששים ושמחים בו כל צבא מעלה ומתקבצים ובאים לשמוע הלה"ק כב"א שמתקבצים לשמוע ולראות במזמוטי חתן וכלה. ולפי יתרון המחשבה הזכה. והכונה הישרה במלותיה. וההסתכלות ברמזיה וסתריה. על פיה תהיה מקנת ההשגה האלהית ביתר שאת ויתר עז. עד שמגעת ומביאה לידי רוח הקודש בלי ספק):

אם כן כלי של קדושה יתירה כזה. פשיטא לא ניתן להשתמש בו לדברים ריקנים של הדיוטות. או לעניני שחוק וחשק והתו' ושטות. לחלל קדושתו חלילה חולין הוא. לחכמים הישרים הכשרים:

ואוי להם לאותן שחברו [אלטונא תקח: בה] ספרי עגבות ונבול פה. ובאו בה פריצים וחללוה. אוי לנפשם ולמזלם. שעשו ממנה כנור עגבים. לאילת אהבים. ואין צריך לומר מאותן נבלים שעושים אותה מפץ להכות בסתר. ע"י כתבי פלסתר חסוד וקלון את החיים (ממש לא ע"ד העברה ושתוף השם בלבד) ואת המתים (לפי המדומה והמה חיים בג"ע ע"ד האמת) אטו ברשיעי כה"ג עסקינן. גנאי לאיש יהודי שעמדו אבותיו על הר סיני לספר מרשעים כאלו. שאינן רק ישראלים צבועים בגוון ההכשר. סרוחי טבולים ומשוחים בששר. להראות נאים לעיני בשר:

אך לספר בגנותם ולהתלוצץ בהם הותר ודאי. כמ"ש כל ליצנותא אסירא. בר מליצנותא דע"ז. ור"מ מתלוצץ בעוברי עברה. וכאשר יתבאר בעז"ה בעליית ליצנות:

נחזור לענין שהמדקדקים במעשיהם ושמים דרכיהם. נזהרים בלה"ק בטהרה ובקדושה. אפילו בדברי חול של רשות. ולא ניתן לדבר בו במקום הטנופת. אם לא לצורך גמור כאמור. ועם זה צריך להשמר מלהכניס בתוכו לשונות של מקרא ומשנה ותלמוד. אע"פ שאין בנגליהם ענין קדושה. כדי שלא יבוא ע"י כך להרהר בד"ת. במקום שאינו רשאי. וכמו שכתוב בס"ד בשי"ע. וכל אלה דברים ברורים בעז"ה:

והרוצה להיות שלם בידיעת להי"ק על בוריו. צריך ללמוד תנ"ך היטב ע"פ ראשי המפרשים. וגם להיות בקי בחכמת הדקדוק בכל חלקיו ביחוד לקלוט הסולת מן הקמחי. ולשמש חכמים במשנה ותלמוד גדול ומדרשי אגדה אז יפתחו לו שערי אורה חדשים בהליכותיה ושמושיה העמוקים והרחבים:

ואם ירבה לקרות ספרי הקדמונים יתרחב לו הדרך להשתמש בה לכל חפצו. או ישכיל סגולתה היקרה. כי המועט אשר בידינו היום ממנה מחזיק את המרובה (וכמו שנראה ונרגש מעלתה בפרטים שתיבה אחת בה עומדת במקום תיבות רבות בלשונות אחרות. ככה יורגש התועלת בכללותה הלז. כי הוא מתהפך לכמה גוונים וכלים מכלים שונים. ורחבה ונסבה למעלה. וירויח בה שבח דאתי ממילא רווחא. ויתגלה עוצם כחה. ובעליית המליצה בעז"ה יתבארו עוד כלי תשמישה הרבים והעצומים. וכל זה בדרך הנגלה שהוא בערך הגוף:

ולכשיזכה ויעלה בסתר המדרגה להביט באספקלריא המאירה חכמת האמת האלהית. השופעת על לשונינו הקדושה. שהיא בחינת נשמה לו. אז יבקע כשחר אורו אור חדש. ויפלא על המראה:

וראשי כלי חכמת האמת. הם שלשה סימנם גנ"ת אגוז. ולענפיהן אין חקר. וזה באורן **גימטריא** ר"ל מספר העולה מאותיות התיבה. ולמדנו מן התורה מהכתוב וירק את חניכיו **שלש מאות ושמונה עשר** שגימטריא **אליעזר** בן משק ביתו **נוטריקון** נלמד ג"כ מן התורה. והיה שמך אברהם. כי אב המון גוים נתתיך. **תמורה**. מתבאר מדברי ירמיה **לבקמי** היא **כשדים** באתב"ש. וכן **ששך** היא **בבל** בתמורה זו. וכן רבים בדחז"ל אין [אלטונא תקח: מספר.] אידך פירושא זיל גמור בספרנו (אלטונא תקח: מספר) הקדושים. אז תבין יראת ה'. ותחכם באחריתך על ידי עצמת חכמת הלשון כי רבה היא. אין קצה לתכונה. ואין חקר לתבונה. ותראה כי היא עמוקה ורחבה מאד גם בדרך הנגלה. מה שאין הפה יכול לספר. וכי היא נמצאת לדורשיה לכל חפציהם. נוחה להכבש לפניהם עם היות שלמים וכן רבים בקשו בה חשבונות רבים ודתיהם שונות. ודרכיהם ושמושיהם מתחלפים בה הרבה מאד. לא הניחה אותם ליל בפחי נפש איש לפי שכלו לקטו אומ"ר לגולגולת וקדקוד שיש בו מוח לא אמר אדם מעולם צר לי המקום. ליישר על ידיה הבנות העקום. כי הנה דרך לשון המקרא אחת. ולשון חכמים אחרת כמ"ש לשון תורה לחוד ולשון חכמים לחוד. ובלשון מקרא עצמו. הבדל גדול בין לשון תורה ולשון נביאים. או כתובים. ובין נביא לנביא. ובין כתובים לכתובים חלוק רשום. ככה בד"ח בין [אלטונא תקח: של] תלמוד ירושלמי לבבלי הפרש רב כממזרח למערב. ובבבלי עצמו בין לשון

מסכת נזיר וכריתות. לשאר מסכתות הבדל מסוים. ובדברי הגדה בין מדרש למדרש חלוק עצום. ולשון ארמית שבהן חלוקה ג"כ הרבה. כמש"ל בעז"ה. וכן ישתנו התרגומים זה מזה בלשונם ומפרשי התורה דרך אחרת להם. וכמעט כל מפרש יש לו סגולה בפ"ע. אם בצחות הלשון. אם בהרחבה. ואם בקוצר מלין. ודרך מפרשי התלמוד אחרת היא. וגם בהם דרך מיוחד לכל אחד מחשוביהם נפרד מחבריו. ביחוד בהתחלף מקומותם למושבותם. והוא מקרה שקרה בכל מיני הידיעו' למשפחותם. מחמת התחלף המחברים היושבים נפרדים בארצות אחוזתם. וכל עם מדינה ומדינה יש לה טבע ומנהג אחר בדרכי הלשון. ואם הוא משותף לכולן ישתנו דרכיו ומהלכיו בשינוי האקלמים כאשר תרגיש ותכיר מיד מנהג לשון מחברים אשכנזים. או צרפתים. המשונה מלשון ספרדים או מערבים או מזרחים. לכל אחד יש דרך בפני עצמו. במנהג הלשון ושמושו רחוקים מן הקצה אל הקצה הן בספרי הדקדוק והפשט והפסק. והמליצות ובעלי השיר והתחנות והמוסרים והמחקרים. ושאר חכמות. כל אחד מהידיעות והחכמות לשונה נבדל לעצמה בטבעה וצרכה. כ"ש בהצטרף אל זה חלוף המחברים בדעותיהם ומנהגיהם והן בספרי מקובלים. כולם נבדלים זה מזה בלשונם. וכמעט אין פרצוף לשון מחבר אחד דומה לחברו כמו שאין דעתן שוה. ואם הם ממדינה אחת ועוסקים במין למוד אחד. נפרדו איש מעל אחיו בדיוק. ובצחות בתקון וקשוט באורך וברוחב בעומק ובחוזק. ובשובע ורזון. או בטורח וכובד. או קלות ועריבות וכהנה רבות. וכולם שאבו מים חיים בששון מן הבאר הזאת ישקו ההדורים. לא שבו כליהם ריקם. וכולם מצאו מענה לשון די ספקם. ואכלו לחם חוקם ונתברך בידיהם ובמעיהם של צדיקים ישבעו בנים ויתעדנו ממתקו ודבשו. והשאירו ברכה אחריהם. ויתרם לעוללים. לעולל ולפאר אחריהם. הניחו מקום להתגדר בהם:

באופן כי עין בעין נראה גדולת תהלת לה"ק על כל זולתו. בהיותו במעט ממנו רחב ידים שבע רצון ומלא ברכת ה' לעשות כרצון איש ואיש. הן לא קצרה ידה מהושיע לכל מתי תבונות שונות נפש נענה תשביע. אולם במתיקות הצחיות אין כמוה בכל הארש להניק מזיז כבודה תאיר ותופיע. עאכ"ו בנסתרות לה' שפע ברכת ה' תשפיע. אין לזולתה בזה חלק ונחלה לפניה תכרע כל לשון ולקרסוליה לא תגיע. שאון זרים תכניע. גאון זדים תגדיע. תהלות ה' תביע. ועזוז ונפלאותיו תודיע:

לפיכך צריך להזהר עוד בקדושת הלשון להשגיח עליה לשמרה כאישון שלא יעלה בכרמה חרול וקמשון ע"י לעגי שפה וכבד פה. כענין שכתוב בבני אפרים וכמ"ש רז"ל אין מורידין לפני התיבה אנשי בית שאן וחיפה וא"ל רבי לר"ש בריה שיאמר לר"ח

כשמגיע לוחכיתי לה'. לא נמצא מחר"ו. (עמ"ש בכליא אורב דתי"אא) ועמ"ש בחלון המצרי משיבושי חזנים. ויספיק זה בעת הזאת לדרוש הלז. ובעלית המליצה בעז"ה נרחיב נקבי משכיות לבב הלשון החביב הנרצה:

פרק ג

בענין שלש לשונות בחרדל שפתי. המדברות שפת כנען. הלא המה **הארמית היונית הערבית**

אלה הם בנות אם אחת העברית אשר ילדה אותם בתחלה. ומהנה נפרדו כל יתר שבעים לשונות הגוים (לאמותם) [אלטונא תקח: לאומותם]. שבכולם נשאר עכ"פ רושם מה ממנה כידוע. ואם נתרחקו (סינמיה) [אלטונא תקח: סימניה] ונתמעטו. בהתרחק בעליהם ממנה. לא כן אלה השלשה השכנות אליה:

הלא הארמית יש לה קדימת מעלה וקדימה זמנית. סמוכה לעברית מיד. בבטן עושיה עשאה. כאמרם ז"ל אדה"ר בלשון ארמי ספר. ואמרו לא יהא לשון סורסי קל בעיניך. שהרי חלק לו המקום כבוד בתנ"ך. ולא נעשה יקר וגדולה כזאת לשום אחת מיתר הלשונות והיא קרובה ללשון תורה. וכמעט שפה אחת ודברים אחדים רק במעט מזער הם נפרדים. ותטול חלקה גם בכל הסגולות. והמעלות המיוחדות ללה"ק כמוה כמותה. ממנה היא בתבניתה. ולכן נשתמשו בה רז"ל הרבה במשנה ביחוד בנוסחי שטרות. ומגילת תענית הקדומה למשנה נתחברה בארמית. ובה תרגמו התנ"ך:

והנה אמרו חז"ל במדרש רבה דאסתר ארבעה לשונות נאה לעולם שישתמש בהם. לעז לזמר. רומי לקרב (לפיוט) פרסי לאיליא (לקונן) עברי לדבור ולעז ר"ל יונית. כענין שאמרו פ"ק דמגילה לעז יוני לכל כשר. והוא החביב אצל רז"ל ביותר. אמרו יפיותו של יפת יהי באהלי שם. והתירו לכתוב בה התורה. גם נמצא במשנה בשקלים. שהיו משתמשים ממנה במקדש בבית שני:

אמנם צריך לידע שהיונית לפנים היתה חלוקה לשתים. אחת היתה מיוחדת לכתוב בה ספרי חכמה. והשנית לדבור ההמון. והראשונה כבר מתה במות חכמיה ואבדה מן העולם:

ונראה שעליה אמרו וגזרו ארור האיש אשר ילמד בנו יונית. ואמרינן עלה חכמת יונית לחוד. היינו הלשון שבה נחברה חכמת יונית (היא הפלוסופיא היונית) היא שאסרוה. מחמת הנזק הנמשך ממנה. בפרטות שבכנפיה נמצאו דמי האפיקורסים הארורה מקדמות העולם והמסתעף המסירה בני אדם מעבודת ה'. ומניאה לבם מיראת אלהים שהיא ודאי החריבה מקדשנו וארצנו (בהיות בני עמנו נוטים אחריה ומלכלכים עצמם

בטנופה. ובטלה התמיד ע״י שהעלו להם חזיר. הפושט טלפיו ואומר ראו כשר אני. בעל אמונה ומדות טובות. כן מעשה הפלוסוף אשר לא ידע את ה׳ וגונב לבבות. בפיו ובשפתיו יכבדהו. ולבו רחק. ועל מעשה העבודה משחק עד אשר למדו ממנו לעבור תורות חלפו חק. וכבר הארכנו בזו פעמים שלש וארבע דלתות יקראה בבית ובעיר ובמגדל ובעליה. לכן נקצר מזה. שלא לצאת מכוונת הדרוש:

אולם לשון יוני שידובר בו בין איש לרעהו. חבבו רז״ל. כמ״ש רבי. בארץ ישראל לשון סורסי למה אלא או לה״ק או יונית:

וצריך שתדע כי כל אלה הלשונות הנבחרות אחר לה״ק מוצאותם מימי קדם מהעברית. ממנה נמשכו ונשתלשלו ונשתבשו זה מזה ונשתנו. עד שנעשו כל אחד לשון בפני עצמו:

ולכן מ״ש האדומי בסא"ב (פנ"ז) על מלות דייתיקי ואפותיקי וחבריהם שעם היותן יונית בהחלט. הציבו להם ציונים על דרך הארמי. כמ״ש מאי דייתיקי דא תהא למיקם. אפותיקי. אפה תהא קאי. שהוא דרך צחות להם. אלו דבריו. מחסרון ידיעה בתולדת הלשונות ומציאותם. כי לא ידע המפטפט הלז. איש לשון בל יכון בארש שמוצא היונית מן הכנענית והסורסית והן בנות העברית הנה כידוע לחכמי הלשונות המבינים שכל טוב. וכאשר הכירו גם חכמי האומות ונתברר בבירור גמור. וכשתחקור תמצא הרבה דוגמתן בלה״ק. שיצאו תיבות מורכבות מחוברות משתי מלות אחת שלמה ואחת מקוצרת ומחציתה ארמית. כי הנה פלגש מלה מורכבת חציה ארמית. ואות אחת נוטריקון. ר״ל פלג אשה כי יצאה מכלל זונה. ולכלל אשה לא באה. ועל דרך זו נקרא בלשון משנה כבש בן י״ג חודש פלגס. כלומר פלג גס שלא נשלם גדולו יצא מכלל כבש ולכלל איל לא בא. ולפעמים נעשית מלה עברית מכלל הרכבת שתי ארמיות כענין מלת אשתקד המצויה בתלמוד. מחוברת מן שתא קדמיתא וכן הרבה. כמ״ש במקומן בס״ד. וכן נמצאת תיבה עברית מהרכבת שתי יוניות. כי מלת אנדרוגינוס מחוברות מן אנדרו. שהוא זכר ביוני. ומן גיני שהיא הנקבה בלע״ז יוני. כמאמרם ז״ל שמעת מימיך אנדרו אנדרופי. גיני גיניא. ומזה נקראת שם עיר במחוז יון לפנים קרטגיני. הוא שם מורכב מארמי ויוני. ר״ל קרתא (עיר בארמית) גינה (היא האשה ביונית) פירוש עיר של אשה לפי שנבנית ע״י אשה שיסדה אותה. וכן אנדרוגינוס. ר"ל בריה שי״ל זכרות ונקבות. וסמ"ך שבסוף התיבה הוא סימן התואר ביונית רגיל מאד:

אך עוד דבר נפלא במלה זו. שכן עולה גם מספרה בגימטריא כבאורה:

ולמדת שהרכבה זו מצויה היא בלה״ק ולשון משנה. שהכל אחד. ושלשה הלשונות הללו לוין זה מזה. ומספקין זה לזה די צרכם. לאשר ממקור אחד יצאו כאמור:

אמנם הרומיית גנובה היא ג"כ מן היונית ממנה נוסדה ונבנית (כאשר גזע האומה ג"כ מיון יצאה. שהכתים מבני יון. אלא שאחי"כ נתערבו בה אדומים רבים. לפיכך נקראת בפי חז"ל אדום) הוא שאמרו רז"ל שאין להם כתב ולשון גם לפרסית יש יקר וגדולה אצל רז"ל כמי"ש בשלהי מרובה. ונראה שהיא אחות היונית. כי יון אח לתירס. שהוא פרס. כדרז"ל פ"ק דיומא. עוד נזכר בגמרא לשון טורסי (פי"ק דמגלה) ונראה שהוא כמו כן מולדת היונית כי טורסי נקרא ע"ש תרשיש. שהוא בן יון:

וסנהדרין היו צריכין לידע שבעים לשון. לאדם מערכי לב ומה' מענה לשון:

לט

עליית מדע ונכלל בה גם מה שנשמט מעליית החכמה:

אמר חכם. לולא כי באמרי לא אדע אקיים כי אדע. הייתי אומר כי לא אדע:

ואמר כאשר האש לא תחסר בעוד שיקחו ממנה (ומתלמידי יותר מכולם) לא תכלה כי אם באפס עצים. כן המדע לא יכלה ברוב הלמוד. אבל חסרון למוד יודעיו הוא סבות אבדו. לכן אל תהא כילי במה שידעת:

אמר כשיברח החכם מבני אדם. רדוף אחריו. וכשיתחבר עם בני אדם תברח ממנו:

אמרו לו. במה יוודע החכם. אם הוא חכם. אמר כשלא יתגאה במה שימצא מן העצה. ולא יעשה דבר בהכרח ולא יחסרהו בעת הדאגה והכעס (היא דחז"ל אדם ניכר בכעסו) ולא תבואהו רגל גאוה כשישבחוהו:

והיה מנהג החכם לשתוק במעמד הקהלות. ויבקשו ממנו לדבר ולא רצה. כי היה אומר עד שיבואו בני אדם (כי ע"ה דומין לבהמה. כיוצא מצינו שאמר ר"ג המתן עד שיכנסו בעלי תריסין לבה"מ):

אמר כי החכם ידע הכסיל. מפני שהיה בנערותו כסיל. והכסיל לא ידע את החכם. מפני שלא היה חכם:

אמר לא אבקש החכמה. כדי שאשיג לתכליתה ולא להגיע אל תכונתה. אבל אבקש מה שאינו נמנע לגמרי. ולא יתכן למשכיל לעבור מעליו:

אמר החכמה. סולם המשכיל. מי שיחסרנה יחסר קרבת הבורא. ומי שלא יהיה חכם. לא יחסר לו חולי:

אמר לא תועיל החכמה. ללב נקשר בבקשת המחיה וקנין העושר. (לא כל מרבה בסחורה מחכים):

ואמר מי שמדבר למי שאין לו דעה. דומה למי שישקה אילן יבש (באזני כסיל אל תדבר גו') והסעת אבנים מראש ההר. יותר נקל מדבר למי שאין לו דעה:

ונכנס אדם לפני אלכסנדר. ושמלותיו בלות ודבר לפניו. והיטיב לדבר. ושאלו אותו. וענה להם כהוגן וכדת:

ויאמר אלכסנדר אליו. לו היתה כסותך כתקון אמריך. אז היית נותן לגופך חוק מן הקשוט. אשר נתנה לנפשך חוקה מן הדעת: **ואמר** אדוני המלך המאמר יכולתי עליו. אבל הכסות. אתה תוכל עליה. אז צוה המלך להלבישו מחלצות והיטיב לו: **אמר** לא תדבר לפני איש עד אשר תשמע דבריו ותעריך מה שיש בנפשך יותר ממנו ממדות טובות. החרש ואסוף בלבך הדברים אשר תוסיף עליו (שומע ומוסיף) ממה שהתבוננת ממנו. ואם יהיה בנפשו יתרון. אז ראוי לך שתפזר להוסיף הדבר הנוסף על מה שיש לך:

ואמר המשכיל. מי שיעצור לשונו. אלא מזכרון שם האל: **ואמר** החכמה לא תבא בלב חנף. אלא דרך עראי: **ואמר** לא מת מי שהחיתה אותו החכמה. ולא התרושש. מי שקנה דעת (דא קנית מה חסרת). **ואמר** החכמים גרים ותושבים. לרוב הכסילים אשר ביניהם.

ואמר החכמה אילן ופריה בלשון:

ואמר כשתחכם. אל תחשוב במי שהוא למטה ממך מן הכסילים. אבל זכור מי שהוא למעלה ממך. מן החכמים. **ואמר** ראוי למשכיל שיתבייש מאלהיו. כשירצו מחשבותיו לזולת עבודתו. **ואמר** לא התקבצו (חכמים וימים. כי רוב שנים יודיעו חכמה) על דבר נסתר שלא יגלוהו. **ואמר** מי שיעלים חכמתו. איננו בוטח במה שידע ממנה. **ואמר** כי הלב תחייהו מלה טובה מן החכמה. כאשר יחיה המטר זרע הארץ (ויבא כגשם גו'):

חולש המאמר. יורה על חולש השכל. **אמר** שאלת החכם. חצי חכמה. **אמרו** החכם גדול ואם יהיה נער. והסכל קטן ואם יהיה זקן. **מעוטה** תועלת הדעת עם תגבורת התאוה. **אמר** קנה (כצ"ל) מה שלא ידעת במה שידעת. **ואמר** מיטב החיים. במדע והעושר. כי בשניהם תשיג כבוד על היחידים ועל ההמון. כי היחידים

יכבדוך למה שתדע. וההמון למה שיש בידך:

שאלו לחכם על ענינו. אמר אין לי חשק בסכלות. ולא אמאס החכמה ולא אתבייש מללמוד. **אמרו** לו איזה חכמה ראויה ללמול הנערים. **אמר** החכמות אשר כשיזקינו לא טוב להם שלא ידעו אותם. **ואמר** אחד לתלמידיו אין ראוי לכם לערוך עניני החכמה לפני העצל.

והילך דברי מוסרי הפלוסופים. **הזכירו** לפני שלמה בן דוד המלך ע"ה. כי יש במקום באיי הים שדין מחוכמים. ורצה לשמוע דבריהם. וצוה על הרוח (ונשאתהם) [אלטונא תקח: ונשאתהו] בכנפיה. ותורידהו במקום ההוא. ויתקבצו אליו כל השדים. וישאל

בהם לזכור כל אחד מה שידע מן החכמה. והיה מספר המתקבצים אליו מאה ועשר. ויען האחד ויאמר חידושי הימים יראוך מה שלא עבר על לבך:

אמר השני מי שישכחוהו קרוביו. יזמין לו הבורא הרחוקים. **אמר** ג' לכל אדם בנפשו עסק (אולי) [אלטונא תקח: אילו] ישכיל. **אמר** ד' לא תבוקש החכמה. כי אם לידע אשר לא יסכל האדם (לא עליך המלאכה לגמור). **אמר** ה'. כשידבר לך אחיך. הזמין אליו (לא ישוב דך נכלם): **אמר** ו'. המגור לא ידחה עד שנגזר. **אמר** ז' כשתבקש שאלה בקש אותה במוסר. כי אין לך כי אם חלקך (און ותרפים הפצר). **אמר** ח'. כי עוזב שאילת החכמה. יטבע בים הסכלות (אם נבלת בהתנשא וגו'). **אמר** ט'. דע כי מה שיש בידך אינו שלך. וכבר היה לזולתך. ובא לידך. **אמר** י'. מי שישים דאגתו אחת (עוה"ב) יסורו שאר דאגותיו. **אמר** י"א. אי אפשר לנוסע. שלא יגיע למחוז חפצו. **אמר** י"ב. אין אחר ההליכה. אלא החזירה (כי הולך האדם לבית עלמו). **אמר** י"ג. בתכלית המרוצה. יודע הסוס המגיע אל התכונה. **אמר** י"ד. מבחר (הצעידה) [אלטונא תקח: הצידה]. אשר (תצעיד) [אלטונא תקח: תצטיד] בה ליום מועדך. **אמר** ט"ו. לא יצליח במעמד הדין. אלא מי שהשיג החפש (מעבדות היצר). **אמר** ט"ז. למות תוצאות. **אמר** י"ז. הגמל יציל נפשו ונקיבתו. **אמר** י"ח. המעט מן הרע. מהרה יגדל. **אמר** י"ט. מה מאד מסוכן מושב החלוש בנוה האריה הרעב. **אמר** ך'. אחרונות התלאות משובחות. **אמר** כ"א. לא נשיג (התבוננות) [אלטונא תקח: התבונות] בתאוה. **אמר** כ"ב. האורח ישבח. או יחרף על כן שמרהו. (אכסנאי או פוגם ונפגם. או מכרך ונשמע פתגם). **אמר** כ"ג. מחרף העני. אשם (לועג לרש גו'). **אמר** כ"ד. כשתכלה הדרת פניך. לא נמצא מי יחזירנו לך. **אמר** כ"ה. מי שירבה לחשוב. יתבונן (עצה במחשבה תכון). **אמר** כ"ו. אינו ממך. מי שיונה אותך. **אמר** כ"ז. אוהביך מי שיעזור אותך. **אמר** כ"ח. בעת הצורך תכיר חברך. (אח לצרה יולד). **אמר** כ"ט. עדים לך ואינם מדברים (כי אבן מקיר תזעק וכפיס מעץ יעננה). **אמר** ל' אין המשכיל מתרשל (כי אם) בעונו. **אמר** ל"א. מי שהפקיד אצל סכל סודו. אבדו. **אמר** ל"ב. אין רפואה לשוטה. כי אם לרחוק ממנו. **אמר** ל"ג אין לך מה שקדמת (מי הקדימני ואשלם). **אמר** ל"ד. אל תחשב הממון. כי אם פקדון בידיך. **אמר** ל"ה. אין המתעצל אשם (כי יתנצל בטענות כמו שחל בדרך והדומה). **אמר** ל"ו. העצה למי שיש בידו עשותה. לא למי שיראנה. **אמר** ל"ז. החסד אם תוסיף בו. יגדל. **אמר** ל"ח. הלב יראה. מה שלא יראה העין. **אמר** ל"ט. העושר צנה וסוחרה. (הון עשיר קרית עוזו). **אמר** מ'. העושר יסתיר כל מום (כסף מטהר). **אמר** מ"א. העושר יגלה הטובה (בברכת ישרים תרום קרת. בטוב צדיקים תעלוץ קריה).

אמר מ"ב. מי שילוה החסד בכמוהו. לא יאבד (שלח לחמך וגו'). **אמר** מ"ג. מי שיבטח בזולת נאמן. לא יאשים כ"א (אלטונא תקח: ב)נפשו. **אמר** מ"ד. שתוק. או דבר בחכמה. **אמר** מ"ה. קח מה שניתן לך מן השלוה בתודה. **אמר** מ"ו. ולא תכניס עצמך בזולתי ערכך (חכם מכיר מקומו וערכו). **אמר** מ"ז. איבת המשכיל. טוב מאהבת הכסיל. **אמר** מ"ח. היזק איבת המשכיל. פחות מהיזקת אהבת הכסיל. **אמר** מ"ט. כל המתקרב לרוע. לא ימלס ממנו. **אמר** נ'. תחלת החכמה שתיקה. והשנית האזנה. והשלישית השמירה. והרביעית העשיה.

אמר נ"א מניעתך השאילה לשואל. טוב משתבטיחו תוחלת ממושכה. **אמר** נ"ב. אין חכם מי שיודע הטוב מן הרע אלא מי שיבחר הטוב. משני דברים רעים.

אמר נ"ג. יועץ המדע. הענוה. **אמר** נ"ד. יועץ המדע המתינות. **אמר** נ"ה. דברי השחוק. יחליאו הלב. ויעוררו האיבה. **אמר** נ"ו. השמר מעשות. מה שתתנצל ממנו. **אמר** נ"ז. הענוה תודע בשעת הכעס:

אמר נ"ח. המיאוס בעולם. נוח הלב. **אמר** נ"ט. אהבתך הדבר יעוור עיניך. ויסתום אזניך.

אמר ס'. אל תבקש עזר מבזבז. כי יקרב לך הרחוק:

אמר ס"א. אל ישים מליץ לאדם. אלא מי שיש לו צורך אליו. כי בקשתו תהיה לנפשו.

אמר ס"ב. אל תבקש עצה לשוטה. כי ייגע את נפשך. ואל ישיג רצונך.

אמר ס"ג רוב הבנים (בני זנונים. אבל אם הם כשרים הגונים. אשרי הגבר מלא אשפתו מהם לא יחסר לחמו הנה כי כן יבורך גבר נחלת ה' בנים) רקב הממון.

אמר ס"ד. תכלית הרעב. רוב הבנים. וחסרון הממון.

אמר ס"ה. יקר המשכיל. שלא יצטרך לבני אדם.

אמר ס"ו. המסתפק ישבע. והבוצע יכשל.

אמר ס"ז. מבקש דבר בלי דעת. לא ישיגנו:

אמר ס"ח. מי שיוקיר פניו מן השאילה ישמור לחותו.

אמר ס"ט. כמעט שתהיה השאלה עניות. **אמר** הע' השאילה המות הגדול. **אמר** ע"א איבוד השאילה. טוב מלבקשנה ממי שאינו ראוי. **אמר** ע"ב. מחובת קרבת הקרוב. להציע לו טובותיך. ולהעביר ממנו רעתך.

אמר ע"ד. אין טוב בצדה כשלא תספיק. **אמר** ע"ה. ההיזק מופקד על הדבור (פושק שפתיו מחתה לו).

אמר ע"ו. הבורח מן הדבר (לרוע בטחונו. כענין שכתיב והיתה החרב אשר אתם יראים ממנה וגו') בו יפול. **אמר** ע"ז. המרבה בדבר יוודע בו.

אמר ע"ח. כל המדבר בבני אדם. בני אדם ידברו בו.

אמר ע"ט. המחרף בני אדם. במה שיש בם. יחרפוהו במה שאין בו. **אמר** פ'. ההתהפכות בבני אדם טבעית (בני אדם דומין לעשבי השדה כו').
אמר פ"א. מי שיחיה כעסו. יוגיע נפשו. **אמר** פ"ב. הזהר מן הנאמן. ואל תאמין בבעל הונאה.
אמר פ"ג. אל תבטח במי שישחק בפניך. **אמר** פ"ד. המתעסק כסדר בעשרו ורישו. ישמח באחריתו.
אמר פ"ה. מי שלא ישיג חפצו מן הקרוב יבקש לרחוק.
אמר פ"ו בעת הערכות. יוודע בעל המרוצה.
אמר פ"ז. המצליח מהר. מי שיגיע לתבונה.
אמר פ"ט. נגלה השחר לבעל העינים (הכסיל בחושך הולך). **אמר** צ'. כל קנאת גבר. הוא סבה אל הטוב. (קנאת סופרים תרבה חכמה). **אמר** צ"א אין רצונו להחיותך. מי שהקריבך אל האריה. **אמר** צ"ב. אין מחילה. אלא למי שיש לו יכולת. **אמר** צ"ג. יש מקבל שבח בלי יגיעה (יש קונה עולמו בשעה אחת).
אמר צ"ד טעות הנכבד גדולה. כפי מעלתו **אמר** צ"ה. הזריזות. לבעלי המחשבה (ועצת נפתלים נמהרה).
אמר צ"ז. לא ידאג מן הגדוף. מי שתקל בעיניו נפשו.
אמר צ"ח. בני אדם ברשותך. בעוד שיקווך.
אמר צ"ט. המשכיל מי שיסתכל בחברו. כמו כנפשו.
אמר ק'. מעשיך גורמים לך שבח. או גדופה (מעשיך יקרבוך. או ירחקוך). **אמר** ק"א. אין לך מהונך. אלא מה שתוציא בחייך. **אמר** ק"ב. הצידה היא המינקת. והמדינה היא היולדת. **אמר** ק"ג. אין חסר אלא המכיר (אין שוטה נפגע). **אמר** ק"ד. הזאב לא יהיה נאמן.
אמר ק"ה. ייקר בעיניך. מי שלא יצטרך לך.
אמר ק"ו. במה ייחס. אשר מכשילו העניות.
אמר ק"ז. העושר יחס. למי שאין לו יחס:
אמר ק"ח. ידך ממך (מידכם היתה זאת לכם וגו') ואם היא גזורה. **אמר** ק"ט. מומך נסתר. במה שיעזרך מזלך. **אמר** ק"י. לא ידאג הנאמן. מן המכזב. וכאשר השלימו דבריהם. כתב שלמה בן דוד ע"ה חכמתם. ושב למקומו:

מ

עליית המדות והחמודות. ז"ל מבחר הפנינים אמר החכם המדות החמודות. עושר (מעשירות בעליהן דא קנית כו'. זהו שאמר הכתוב עטרת חכמים עשרם. לא אמר העושר. עטרת חכמים. כי גם לא לחכמים לחם. אלא עשרם המיוחד להם. ר"ל עשירות הדעת היא תפארתם) דבר אמת. ואהבת בני אדם. ותת לשואל. והגמול הטוב (למי שעשה עמו חסד) והנאמנות והכניעה לשכן. ולחבר וכבוד האורח. וראש כלם הבושת. **ואמר** החכם אחוז המדות הטובות בעוה"ז ויועילוך לעולם הבא. מחול לעושה עמך רעה. וצוה לעשות הטוב.

ואמר המדות החמודות שלש עשרה היראה (מהשם) והכבוד (לבריות) וההסתפקות (שמח בחלקו) והסבל (קבלת גזרת הבורא מאהבה) וההודאה (על האמת) והבושת. והנדיבות והגבורה (על יצרו) והקנאה (קנאת סופרים) והצניעות. ודבר אמת והנאמנות. והסברת פנים (הוי מקבל את כל אדם בסבר פ"י):

ואמר עוד המדות החמודות שבע. כבוד הקרובים. והענוה. ושיתן הדין מעצמו (יכיר חטאיו ויתודה עליהם) ושיודה באמת על עצמו (במה שטעה לא יתרץ דבריו בשקר) בעת הרצון והכעס. ויתבייש מעצמו מעשות דבר מגונה. (אע"פ שאין אדם רואה) ושימחול ברוחו (לכבוש כעסו ולשבור תאותו) ושימחול:

ואמר החכם. מי שמדותיו אלה. חייו בנעימים בעולם הזה ובעולם הבא:

ואמר השלמת הצניעות שבע מדות. לשון רכה. וגמילות חסדים. והתרחק מהזק (חברו). וירוא מהמומין (שלא ימצא בו דופי) וסור מלשון הרע. והאמונה. וכסות הסוד:

ואמר מי שהתנדב. יהי אדון. ומי שהוא כילי. יהי נבזה:

ואמר שנדיב אחד נכנס אל אחד מהמלכים. אמר המלך הגידה לי קצת מנדיבותיך:

אמר הנדיב טוב שתשמע ההגדה מזולתי. ממה שתשמענה ממני:

אמר לו המלך גוזר אני עליך שתאמר:

אמר לו. מעולם לא ישב עמי אדם. ופשטתי רגלי לפניו:

אמר לו ולמה. אמר לו כדי שלא יראה שיש לי עליו מעלה ויתרון וחסד. ולא הרע לי אדם מעולם וגמלתיו רע: **אמר** לו ולמה. **אמר** לו מפני שאם היה אדם חשוב. ראוי לו והדין עלי למחול לאדם חשוב. ואם נבל. לא אחלל עצמי שידברו בי הנבלים. ולא שאל ממני אדם דבר. שלא מלאתי שאלתו וראיתי שחלול פניו. תמורת מה שנתתי לו (וקנאו ביוקר) אפילו אם הייתי יוצא מכל קנייני:

אמר לו המלך יאות לך שתהיה אדון בעמך ובזולתך:

ואמר אין הנדיב. מי שהתנדב על שהתנדב עליו כי אין זה אלא גמול. אבל זה נדיב. שמתנדב על מי שלא התנדב עליו. ומקרב מי שמרחיקו:

ואמר מי שחננו הבורא ארבע מדות הללו. לא יזיק לו מה שנמנע לו מן העולם (לא יקשה לו מה שחסר לו מקניני העולם). דעת נוחה (מרוצה במה שנגזר לו מן השמים) והסדר במזון (לקנותו בעתו ולהסתפק במועט) ודבר אמת. והאמונה (שמירת אמנה):

ואמר שני דברים לא יקבצו לעולם הכזב והצניעות:

ואמר הנפש הטובה. והשכן הטוב (פ"ב דאבות). והדירה הטובה. והבגדים הנקיים. מאריכין ימיו של אדם בטובה (כיוצא בה אמרו רז"ל פחות ממאכלך ומשתך והוסיף על דירתך. ואמרו ג' דברים מרחיבין דעתו של אדם כו'):

ואמר מי שחננו הבורא נפש טובה (שהוא בשמחה תמיד) הוא מבני עולם הבא (מובטח הוא שמעשיו מתוקנים שעל ידם יזכה לעוה"ב):

ואמר מהו היחס הגדול אמר גמילות החסד לבני אדם (שמדרך הטוב להיטיב לזולתו. ומעיד על גזעו הטוב. כי מאריא בישא גוריא טבא לא נפק):

ואמר לדעת הנוחה תחלה ותכלית. תחלתה החכמה. ואחריתה השלום. ומי שדעתו נוחה בחייו. שמחתו מתמדת. ולא יצערו אותו הפגעים:

ואמרו לנדיב במה היית אדון לעמך:

אמר בהרבות האכסנאות ועזיבת החונף. ועזרת הדלים:

ואמר אני תמה ממה שיקנה העבדים בממונו ואינו קונה בני חורין בהטבתו:

ואמר מי שהתמיד חמשה. יגיעוהו (תכליתם) ויבטיחוהו (ההצלחה) התרחק מהזק (לבני אדם). והדעת הנוחה. והתרחק מן החונף. והמוסר הטוב. והמעשה הטוב:

ואמר הגדול שבבני אדם מי שדעתו נוחה מכולם:

ועיין פ"ב דאבות איזה דרך ישרה שיבור לו האדם:

ושורש המדות החמודות ומקורם מתגלה במסי אבות. יעוין עץ אבות בעז"ה. וענפיהם מתפשטים לאין חקר מפוזרים בים התלמוד. בעז"ה נחלץ חושים עד אם הביאונום אל מקומם. איש איש לעלייתו. וקצורם נכלל במרגלאות דפרק היה קורא שהובאו בחדרי בית אל בסדר המעמדות דבר יום ביומו. ופה נציג המאמרים דפרק בני העיר ששאלו חכמים לרבותיהם. ללמדם מדות טובות. שיזכו בהם לשנים רבות. יבלו ימיהם בטוב ושנותיהם בנעימים:

שאלו תלמידיו את ר' זכאי במה הארכת ימים. א"ל מימי לא השתנתי בד"א של תפלה. ולא כניתי שם לחברי. ולא בטלתי קדוש היום כו':

שאלו תלמידיו את ר"א בן שמוע במה הארכת ימים. א"ל מימי לא קדמני אדם לבית המדרש כו':

שאלו תלמידיו את ר' נחוניא בן הקנה. אמר להם מימי לא נתכבדתי בקלון חברי ולא עלתה על מטתי קללת חברי ותרן בממוני הייתי. לא נתכבדתי בקלון חברי. כי הא דרב הונא דרי מרא אכתפיה. אתא רב חנא בר חנילאי וקא שקלה מניה. א"ל אי רגילת דדרית באתרך. דרי. ואי לא אתייקורי אנא בזילותא דידך. לא ניחא לי. ולא עלתה על מטתי קללת חברי. כי הא דמר זוטרא. כי הוה סליק לפורייה אמר שרא לכל מאן די צערן:

שאל ר"ע את ר' נחוניא הגדול במה הארכת ימים כו'. א"ל מימי לא קבלתי מתנות כו' (עיין בעליית המתן בס"ד) ולא עמדתי על מדותי כו'. (עיין מ"ש בעז"ה במאמר זה בבית אל בסדר מעמדות ליום הרביעי. עוד תמצא דברים נחמדים וחידושים במוסרים ישרים. שקבענום בחבור המעמדות. וקנו שם מקומם. וראוי לעמוד עליהם):

שאל רבי את ריב"ק במה הארכת ימים. א"ל קצת בחיי. א"ל רבי תורה היא וללמוד אני צריך. א"ל מימי לא נסתכלתי בדמות אדם רשע כו'. א"ל ברכני. א"ל יהר"צ שתגיע לחצי ימי. א"ל ולכולהו לא א"ל הבאים אחריך בהמות ירעו (עיין בחלק הקשורים):

שאלו תלמידיו את ר"ז ואמרי לה ר"א בר אהבה במה הארכת ימים. א"ל מימי לא הקפדתי בתוך ביתי. ולא צעדתי בפני שגדול ממני. ולא הרהרתי במבואות המטונפות. ולא הלכתי ד"א בלא תורה ובלא תפלין ולא ישנתי בבית המדרש לא שנת קבע ולא שנת עראי. ולא ששתי בתקלת חברי. ולא קראתי לחברי בחניכתו. ואמרי לה בחכינתו:

מא

עליית המחילה ואריכות אפים ובו שני פרקים:

א

אמר החכם שכל אדם האריך אפו. ותפארתו עבור על פשע. הם שני ענינים הראשונה שמאריך אף וגבי דיליה. והוא מצד השכל שרואה השעה צריכה לכך כענין שהאריך דוד לשמעי וליואב. והשניה שמעביר על מדותיו ועובר על פשע ומוחל לגמרי זוהי תפארת ומדה יתרה:

והכל לפי האדם. והענין. והשעה:

כך אמרו חכמים עברות שבין אדם לחברו. אין יו"כ מכפר עד שירצה את חברו ואפילו לא הקניטו אלא בדברים צריך לפייסו. והמבקש (מחילה) [אלטונא תקח: מטו] אל יבקש יותר משלשה פעמים בכל פעם יקח עמו שלשה אנשים. אם לא נתפייס אומר בפני

עשרה שבקש ממנו מחילה ואם רצה להחמיר על עצמו רשאי לילך אליו כמה פעמים עד שיתפייס. ואם היה רבו. חייב לילך כמה פעמים עד שיתרצה:

ושנינו שלא יהא המוחל אכזרי. ועליה אמרו הנעלבין ואינן עולבין כו' עליהם הכתוב אמר ואוהביו כצאת השמש בגבורתו. ואוקימנא לה דמפייסו ליה. ומיפייס:

ושנו בפרק קנין תורה. העוסק בתורה לשמה זוכה לדברים הרבה כו' ומוחל על עלבונו:

אבל בלי בקשת המחילה. אמרו כל ת"ח שאינו נוקם ונוטר כנחש אינו ת"ח. ומסקינן דנקיט ליה בלביה. אע"פ שאינו תובע עלבונו. ואינו נוקם ונוטר בפועל. מ"מ שומר הדבר בלבבו:

ואיכא למידק ההיא דמשתבח ר"א לא עלתה על מטתי קללת חברי וכדמ"ז. דכי סליק לפוריה אמר שרי לכל מאן די צערן. במאי מוקמינן לה. אי בדמפייסי ליה. חיובא הוא למחול. ומאי רבותיה דר"א ומ"ז. ואי דלא פייסי ליה. א"ה גריעותא היא. דלאו ת"ח הוא. ונענש שאול על שמחל על כבודו. וי"ל אע"ג דלא מפייסי ליה. מדת חסידות היא למחול. כדי שלא יענש חברו בסבתו. כי גם ענוש לצדיק לא טוב. ורחמיו על כל מעשיו כתיב (אבל אותה שאמרו כל שחברו נענש על ידו. אין מכניסין אותו במחיצתו של הקב"ה. דבר אחר הוא. התם בגורם לחברו שיחטא איירי שנתן מכשול לפניו וק"ל ועיין בעלית דן לכף זכות) ומ"מ נקיט בלביה. שאם יבוא אחר ויקח נקמתו ממנו. ישתוק (ובמלך שאין כבודו מחול אינו רשאי לשתוק):

גם לא יראה לו אהבה וסבר פנים יפות. כדי שיהא סבור שלא מחל לו כלל. ויבוא לבקש ממנו מחילה כאותה ששנינו אע"פ שנותן לו (מה שהפסידו). אינו נמחל לו. עד שיבקש ממנו. וכשיראה זה שהנעלב אינו מראה לו פנים צהובות. ישים אל לבו. וידאג מן היסורין. שאע"פ שהת"ח מוחל על עלבונו. קב"ה תבע ביקריה. הילכך דטבא ליה עבדינן. למנקט בלבא מיהת עד דאתי ומפייס כדינא ולפיכך אפי' חסיד גדול כמ"ז דשרי לכל דצעריה ואפי' דלא פייסיה. מ"מ ודאי צריך להיות נקיט בלביה כה"ג. דלא סגי בלא"ה כדאמרן:

גם מדרגות יש בעונות ופשעים שבין אדם לחברו. כי אם פשע להחזיק במחלוקת. אין טוב למחול. כי מי לנו גדול בענוה ממרע"ה. ולא מחל לקורח דתן ואבירם:

וכן אמרו בזקן ממרא שאם רצו ב"ד למחול לו אינן רשאין. כדי שלא ירבו מחלוקות בישראל:

וכן העומדים על האדם לכלותו ולהכריתו. אף שלא ינקם מהם. אין המחילה ראויה:

ומצינו בירמיה שבקש מהקב"ה על אנשי ענתות שיראה נקמתו מהם. אף שהיו קרוביו:

ופעמים טובה המחילה לפי שעה. כמ"ש בשמעי ויואב ואדוניהו:
ומי שקוראין אותו ממזר או עבד. אינו רשאי לשתוק להחזיק הפגם ולפסול בניו ועל כרחו צריך שיבקש דין בב"ד:
ואם השיאוהו שם רע בשכניו. לחשדו בדברים שלא עשה. אינו צריך למחול אפי' עם הפיוס. דאיכא דשמע בשם רע ולא שמע בפיוסא. ולא נפק ההוא גברא מחשדא:
מיהו כה"ג מדת חסידות הוא למחול. (אמרו) [אלטונא תקח: אמר"י] אשרי מי שחושדין אותו ואין בו:
ויש שמותר ויפה להראות שאינו מוחל. לטובת המבקש מחילה כההיא דרב ור"ח. כי היכי דליחות רב ולגמור אורייתא בבבל:
וז"ל מבחר הפנינים תמחול לנבל. כפי שהגין לנדיב (ר"ל לא ישגיח בפחיתות הנבל. אלא במעלת נדיבותו. שהגון וראוי למחול):
ואמר מחול על שהרע לך. ותן למי שמנע ממך. ואמר ההודאה בעון. הטענה בבקשת המחילה (ומודה ועוזב ירוחם):
ואמר הודה בעונך. ובקש מחילה. כי כפירת העון. שתי עונות ואמר מחל חטא אוהבך. ואל תגלה לשונאך (כלומר המחילה טובה לך. שלא יודע לשונאך מן הפירוד שבינך לחברך וישמח לאיד להחזיק המחלוקת בינך ובין חברך. ונוסף גם הוא על שונאיך. וירבו רודפיך):
ואמר אם תקום. תדאג. ואם תמחול תעלוץ. **ואמר** מלך צוה להרוג עדת אסירים אמר אחד מהם אדוני המלך אם אנחנו הרענו לחטוא. הלא אתה תיטיב כשתאמר הרפו לאלה הנבלים. **אמר** החכם החכמה מורה השכל. והשכל מנהיג המחילה. **אמר** מחול למי שחטא לך. כדי שלא תהא עזיבת הנקמה. מחסרון יכולת. **אמרו** לא נמחל עונו. מי שיחרפוהו בו (ע"כ אחר המחילה. לא יזכר לו עון). אמר ראוי להודות מי שרחב לבו. ויבריח רצונו. אפו. **ואמר** חכם בעבור על פשע. ישלמו העניינים. בארך אפים. ירבו העוזרים:
בהתאפקות ישתעבדו הלבבות:
אמרו השכל מנהיג המחילה. **ואמר** כל המוחל. הוא אדון.
אמרו ברוחב נפש. ינעמו החיים. ותשלם השמחה.
אמר חכם כשילך חברך עמך בצדק ובאמונה. מחל לעונו.
ואמר החבר הרע מבקש תואנה. ואינו מבקש אמתלא:

ב

שער קבול ההתנצלות

אמר חכם כשתראה אמתלת ההתנצלות. יסור הרחוק.

ואמר אין טוב לתפוס על מי שמבקש ממך המחילה. ואין לחשוב עון על מי שהתנצל.

ואמר מי שאינו נושא עון ומקבל התנצלות. אל תבקש חבורתו. **ואמר** כשיתנצל לך אוהבך מקצורו באמתלא (כלומר שקצר יד לשונו לתת טעם באמתלאתו) או בהודאה (מודה ועוזב) אל תתפוס עליו ומחול לו. כי המחילה ממדות הנדיבות. **ואמר** כי אדם אחד התנצל לאוהבו ואמר לו אוהבו. כבר לא הצריכך הבורא אל ההתנצלות. כי דננו אותך לזכות. ולא הוצרכנו לחשוב עליך רע באהבתנו אותך. **ואמר** איש אחד לאוהבו. אל יתעכב עמי עונך. אלא עדי ההתנצלות אע"פ שהאחד ברור לי. והשני ספק. כדי שתהיה לי אצלך טענה ותקום טענתי עליך (שהייתי מאמת שאתה אוהבי):

ואמר מי העצל שבבני אדם. מי שמתעצל מקנות האוהבים. ויותר עצל. מי שבאו לידו ואבדם:

ואמר קבל התנצלות. מי שיבוא להתנצל לפניך. אם אמת. אם שקר. כי מי שמרצה אותך בגלוי. מוקירך. ומי שממרה אותך בסתר (מוכיחך או מכלימך בינו לבין עצמך בלי שידעו בו בני אדם) מכבדך:

אכן גנותה אמר החכם באורך אפים יפותה קצין ולשון רכה תשבר גרם. ואמר כי יחנן קולו אל תאמן בו וגו'. וכבר אמרנו. שהכל לפי האדם. ולפי גודל החטא והפרסום בחירוף. והוצאת לעז. כי אז לא טובה המחילה. רק לפי שעה. כדרך שעשה דוד לשמעי וליואב ושלמה לאדוניהו וכן רבים. כ"ש אם כופר ומכחיש הידוע. שלא ינצל בשקר. כי כפירת העון. שתי עונות. והכל לפי חומר הענין ולפי מה שיש בו צורך לתקון העולם. ולמגדר מילתא. ומשכיל על דבר ימצא פשר. יכלכל דבריו במשפט ישר:

מב

עליית המכיר עצמו. אמר החכם כל המכיר נפשו לא יאבד ערכו:

ואמר מיטב האדם שיכיר מעלתו. ותכלית מדעו בשכלו:

אמר אין דבר קשה לאדם כמו להכיר מום עצמו (אמרו חכמים ז"ל אין אדם רואה חובה לעצמו):

ושאלו לחכם מה יתרון דעתך. על דעת זולתך:

ואמר שאדע דעתי מעוטה:

ואחד מהחכמים צבע שערו הלבן. כדי שלא ישאלו ממנו טעם זקנים:

ואחד ממ"ח דברים שהתורה נקנית בהם. המכיר מקומו עמ"ש שם בס"ד. ובכלל זה שלא יבקש (כבוד ו) [אלטונא תקח: לו] גדולות יותר מהראוי וכן אמר המלך החסיד לא הלכתי בגדולות ובנפלאות ממני. הוא שאמרו אל תבקש כבוד יותר מלמודך. עמ"ש שם בס"ד:

וכן שלא ישפיל עצמו ביותר מערכו. כמ"ש אל ישנה אדם מן הרבנות שלו אפי' בשעת סכנה וא"ל רבי לבר בונס שלא יבוא לפניו בכלי' הללו:

אמנם גנותה ורעת' אם הוא צדיק ובאו עליו יסורין. לא יבעט בהן ויאמר הלא צדיק אני ומדוע קראוני אלה. ואתיסר על חנם. אלא יעשה עצמו כבלתי מכיר עצמו ויאמר כדרך שאמר איוב תם אני לא אדע נפשי. כלומר אני תם בלתי חריף לעמוד על האמת. לדעת נפשי אם צדקה ממני באמת. כי אל דעות ה'. ולו נתכנו עלילות מצעדי גבר. פלס ומאזני משפט לה' (ועיין בעליית היראה גנגך י"ש מ"ש על הפסוק הלז) וכן אם היה רשע כל ימיו ובא לחזור בתשובה אל ישמע לעצת יצרו. אשר יאמר אליו. איך יעלה על דעתך לתקן מעוותך בתשובה. הלא ידעת אין קץ לעונותיך והנך מכיר עצמך שאתה רשע גמור רפואת תעלה אין לך. ומוטב ליהנות בעולם הזה. או ירחיק לך התשובה מחמת טבעך לפיכך צריך אתה להתחכם כנגדו. ולעשות עצמך כבלי מכיר לעצמך. וכאילו אתה צדיק וגבור לכבוש יצרך. אז טוב לך ודאי:

וכן שנינו ואל תהי רשע בפני עצמך. עיין עץ אבות מה שכתבתי בס"ד ותנוח דעתך. עוד אמרו אדם קרוב אצל עצמו. ואינו משים עצמו רשע:

מג

עליית מלאכה יש בכללה מו"מ סחורה אומנות קרקע' ועבודתו שותפות שליחות שומרים פועלים אריסות עיסקא הלואה מטבע אונאה ט"ו פרקים וזה פרטן:

א **תני** רב יוסף והודעת להם. זו בית חייהם במציעא פירש"י ללמוד להן אומנות להתפרנס בה:

מימי תמהתי על זאת. וכי מרע"ה קניגי או בליסטרי היה. או שמא גרדי חנוני שולחני ודומיהם. שילמד לכל אחד אומנתו שייפה לו הקב"ה כמא' חז"ל אף אם בודאי ידע ג"כ מלאכת פסילת אבנים טובות כמ"ש ז"ל מפסולתן של לוחות. העשיר. וכן מצינו גדולי החכמים שעסקו במלאכה. כמ"ש ר"י אבא שלחה הוה. וכן רבים מהתנאים הי"ל מלאכה להתפרנס ממנה. מ"מ אי אפשר לעולם בלא בשם ובלא בורסקי וכולן צריכין

למוד. ודבר בטל הוא שיעסוק בכך ללמד להם כל האומניות הצריכות לישוב העולם. כי תורתו מתי נעשית:

אמנם בקמא פירש"י בית חייהם. תלמוד תורה. ואין נראה שיסתור רש"י דבריו. לפיכך נ"ל למצוא פשר דבר. דכולה חדא מילתא היא. וכיונו חז"ל ללמוד בני אדם דעת איך יתנהגו במלאכתן ואומנותן (שירשו עקרה מאביהם בודאי. וכמ"ש ז"ל לעולם אל ישנה אדם מאומנות אבותיו) ביתרון הכשר בחכמה והשכל על פי התורה היא עץ חיים ותומכיה מאושר. דרכיה דרכי נועם. תשכילם לעשות כל עסקיהם בתבונה ודעת וביושר. למען תהא הברכה מצויה במעשה ידיהם וזה הטוב ודאי ביד החכמים הוא כמ"ש לשון חכמים ברכה עושר:

ובזה נבין ג"כ מ"ש רז"ל עה"פ ויבוא יעקב שלם. בגופו כו' אמר הואיל ואתרחיש ניסא. אתקן מילתא. ויחן את פני העיר. אמר רב מטבע תקן להם. שמואל אמר שווקים תקן להם כו' (עמ"ש בס"ד שם במקומו) גם הלום יפלא דבר. מנין לו ליעקב שהיה איש תם יושב אוהלים. משמש בב"מ של שם ועבר. להיות בקי בדברים הללו. וגם איך יניח תלמודו חיי עולם. ויעסוק בחיי שעה. הרי ר"י ואילפא דדחיקא להו שעתא. וכי בעו למעבד עסקא. בעו מלאכי השרת למקטלינהו מהאי טעמא (שאע"פ שיפה תורה עם דרך ארץ. וכל תורה שאין עמה מלאכה כו'. דקי"ל כרי ישמעאל וכמ"ש במקום אחר באורך בס"ד. היינו במי שלמד אומנות מתחלה. וכגון ריב"ז שעסק תחלה בפרקמטיא. אך מי שלא למדוהו אבותיו רק תורה. דהוה ס"ל כר"נ שאמר מניח אני כל אומנות שבעולם ואיני מלמד את בני אלא תורה. לאדם כזה אין ראוי שיסיר בטחונו מהי"ת ויפרוש ממנה. אף כי לאדם עשיר כיעקב אע"ה. והאבות בכלל שהטעימן הקב"ה מעין עוה"ב. הלא ברכת ה' היא תעשיר ומה לו למטבע ושוקים. ואיך ידע והכיר בדברים בטלים הללו. אלא הוא הדבר אשר דברנו. כי מתוך שקידת למודו השיג וידע לתקן המעוות שבדברים הללו שנכשלים בהם בני אדם. הלהוטים אחר ריוח איך שהוא. האומרים בוזו כסף בוזו זהב. כנען בידו מאזני מרמה לעשוק אהב. ויגעים לריק בא זה ואבד את זה. התעיף עיניך בו ואיננו כקורא דגר ולא ילד וגו'. לפיכך ראה יעקב כי טוב לחון את פני העיר ללמדם דרך חיים באמת וביושר. שיהא מטבע שלהם מתוקן כראוי לו. וכן שיהא משאם ומתנם בשווקים באמונה. כדי שיתברכו ויצליחו נכסיהם. ולא ירדו לטמיון. כי איש אמונות רב ברכות ולכן אפי' שהיו אנשי מקומו כנענים. קבלו ממנו הטוב להם. ולא היו כפויי טובה שאין טובה למעלה הימנה. לתועלת הגוף והנפש גם יחד לשמוח בעמלם כל ימי חיי הבלם:

ודבר זה מוטל על חכמי התורה בפרטות שיהיו רועים הצאן דעה והשכל. איך להמציא פרנסתן בהתר. וכדגרסינן ריש ברכות. כיון שעלה עמוד השחר. נכנסו חכמי ישראל אצלו. א"ל אדונינו המלך עמך ישראל צריכין פרנסה. א"ל לכו והתפרנסו זה מזה. א"ל אין הקומץ משביע את הארי כו'. מיד יועצים באחיתופל. ונמלכין בסנהדרין כו' הרי שאפי' בהיות ישראל יושבין על אדמתן לבטח על גפי מרומי ההצלחה היו החכמים צריכין להשגיח על כך למצוא להם הרוחה. ומה א"כ מוטל עלינו לעשות בגלות החל. לבקש מרעה ומנוח לצאן הנדחה. שיראו שכר טוב בעסקיהם ויהנו מיגיע כפם בהשקט ובבטחה. ובעו"ה אין איש שם על לב כולם לדרכו פנו איש לבצעו מקצהו מעט מזער מי שדואג על קיום נכסיו באמת. שיהו מנוקים ומשופים בכדי שתחול הברכה בהם ותהי לו לשלל. אבל לתקנת חברו אין חושש כלל וכלל. ואני הגבר ראה עני עמי. מאהבתי וחבתי היתרה לבני עמי אף אם נחרו בי לסכלותם לא ידעו הבין דעת דרכי וטוב לבבי. לא אוכל מלט משא חיוב אהבת הריע. ולא אמנע טוב מבעליו בהיות לאל ידי להורותם על פי דרכי התורה למען ייטב להם ולבניהם לעולם אב לבנים יודיע. וכבר התחלנו במצוה זו להראות הדרכים הישרים שבעליה זו המעולה **בבית נתיבות** לפלטין עמודי שמים.

וכאן נציג מה שנשמט שם. מן הבא בידינו לעת הזאת: ונזכיר כאן בקצרה גם מה שכבר הובא בבית נתיבות שלנו. כדי לסדר הדברים כראוי. וגם נשנו מפני כמה דברים שנתחדשו. ונוסף עליהם דברים רבים כהמה. גם נציג הלום. כמה דינין והלכות שהם לתועלת והנאה הנושא ונותן. הלוקח והמוכר. המלוה והלוה. השולח. והשליח. הסרסור. האומן ובכלל כל העניינים הנוגעים לעליה זו בדברים שבין אדם לחברו. שימצא כל אחד מה שיצטרך לו. ויועילהו ויהנהו. וישמרהו מהפסד קניני ורוחני ויראו כמה חדושים יפים. אמנם עיקרי הדינים. יעוינו בטור ובש"ע מי שחשקה נפשו בתורה החפץ ימלא ידו מהם:

א

מקח וממכר (מתחיל בח"מ סי' קפ"ט)

א **מי** שרוצה שיתקיים מקחו צריך ליזהר שיהא המקח בכל דבר לפי דרך קנינו שאמרו חכמים. (ב) דברים אין בהם משום מחוסרי אמנה. אבל החוזר בו מקבל מי שפרע. מתבאר בסימן ר"ד. (ג) הלוקח דבר ופסקו הדמים. ונתן משכון על הדמים. לא קנה אם לא אמר קנה בגוף המשכון כשיעור מעותיך. (ד) וכתבתי בחי' דהיכא דנהוג למקני ביה. לא גרע מסיתומתא דקניא קנין גמור. רק צריך לחקור ולידע אם נהגו כך התגרים מנהג קבוע. (ה) כל דבר שנהגו בו הסוחרים לקנות קנין ממש. קנה. ואין אחד יכול לחזור.

כגון ע"י עשיית רושם וסימן או על ידי נתינת פרוטה. או בתקיעת כף זה לזה (ולא מתורת יד. ושבועה. כי אז ישנו בהתרה. ואע"פ שלא הותר. ואין ב"ד רשאי להזדקק להתיר נדר שהוא לטובת חברו. מ"מ אם התירו מותר וגם איכא מ"ד שאין יכולין לכופו לקיימו רק מזכירין לו נדרו ואף למ"ד שכופין אותו מ"מ נ"ל אין יורדין לנכסיו. אלא ממנהג הסוחרים שנהגו בהכאת ידים או הזרועות לדון אותו כקנין גמור) או מסירת מפתח. ע"ס ר"א. (ו) קרקע נקנה באחד מד"ד (סק"ץ) בכסף כיצד מכר לו בית או שדה ונתן לו כסף שוה פרוטה. קנה. ואין אחד יכול לחזור בו. ופירשתי שם דהיינו כי לא קנה אלא בפרוטה אע"פ שמכר לו הרבה בעדה. קנה הכל. משום דאין אונאה לקרקעות. (ז) אבל המוכר שדה באלף זוז. ונתן לו מקצת הדמים. והיה יוצא ונכנס ותובע שאר הדמים. אפי' לא נשאר לו אלא זוז אחד לא קנה הלוקח כולו. אע"פ שכתב לו שטר או החזיק. ויד מוכר על העליונה. ומתבאר שם (ס"י). (ח) לא היה יוצא ונכנס על שאר הדמים קנה הלוקח כולו. ושאר הדמים עליו חוב. ועיין בהגה. (ט) מכר שדהו מפני רעתה. אע"פ שיוצא ונכנס ותובע שאר הדמים. קנה הכל ואינו יכול לחזור בו. (י) וכן הדין במטלטלין. אע"פ שמשך הלוקח והכניס לרשותו. והמוכר נכנס ויוצא על שאר המעות. לא קנה. ויד החוזר על התתתונה. אא"כ מכר מפני רעות ממכרו. (יא) המוכר נכסיו מפני שרוצה לילך לדור בעיר אחרת. כמוכר שדהו מפני רעתה דמי (והיכא דלא אתדר ליה. מוכר מצי מיהדר ביה ויתבאר עוד בעז"ה) עי"ש עוד חלוקי דינים. (יב) ראובן שהיה חייב לשמעון מנה. והגיע זמן הפרעון. ואמר שמעון לראובן אמכור לך קרקע במנה ונתרצה ראובן. ונתן לו מנה. אם יוכל שמעון לומר זו אני גובה בחובי. עיין בהגה סי' זה. ועי' סי' פ"ה וסר"ד. (יג) במקום שנהגו שלא לקנות בכסף עד שיכתבו השטר. אע"פ שאינו קנין גמור בלי שטר נ"ל דבעו לקבולי מי שפרע. ודוק. (יד) ואם נפסד ונפחת קצת קודם שכתב לו השטר או עד שלא החזיק כראוי. ע"ס רכ"ו ור"ד ורל"ב. (טו) העובדי עכו"ם אינו קונה אלא בשטר עם הכסף (סקצ"ד) וישראל הקונה מעכו"ם הרי הוא כמוהו שאינו קונה אלא בשטר עם הכסף. (טז) לפיכך ישראל שלקח שדה מעכו"ם ונתן דמים וקודם שהחזיק בה. בא ישראל אחר והחזיק בה. זכה אחרון (אם אין משפט המלך באופן אחר) ונותן לראשון מעותיו. עיין שם. (יז) לפי זה נ"ל כ"ש אם קנה שני מעכו"ם. שקנה שני כשקדם והחזיק. אלא מיהא רשע מיקרי בתרווייהו. (יח) מ"ש בהגה כאן. עכו"ם שהי"ל משכון או פקדון ביד ראובן. ונתנו לשמעון בשטר. זכה ראובן במה שבידו. נ"ל דלדעת הטור ליתא. כמ"ש שם בס"ד. וע"ס ע"ב וס"מ:

ב

דין קנין חליפין (**קצה**)

א **כיצד** יתן הקונה למקנה כלי כל שהו. ויאמר לו קנה זה חלוף זה הקרקע או המטלטל שמכרת או נתת לי. (ב) נ"ל אפילו במחט קונין. כמ"ש בס"ד בלח"ש פ"ק דקדושין. (ג) ראובן היה לו בהמות לשחוט ומכר העורות לשמעון בחליפין. ובעוד שהוליכן לשחיטה. ברחו הבהמות וטבעו בנהר. פסק הרא"ש שהפסד העורות על שמעון. נ"ל משום דכל שבידו לאו כמחוסר מעשה דמי. וטביעה אינה בידו וכ"ש אם מתו מעצמן. וכששמר כראוי. (ד) מיהו אם פשע בהן המוכר. ודאי חייב דלא גרע מש"ח. כך נ"ל פשוט. (ה) והב"ח מחלק. שאם הזכיר לו בפירוש השחיטה כגון עורות בהמות אלו אתן לך אחר השחיטה. דווקא שחוטות מכר לו. ומתו למוכר. ודבריו תמוהין. כמ"ש בס"ד בחי'. (ו) אע"פ שנגמר הדבר בקנין סודר. כל אחד יוכל לחזור כל זמן שעוסקים באותו ענין. ואם הפסיק הענין. אינם יכולים לחזור. (ז) בשאר דרכי הקניה אין אחד יכול לחזור. אחר כדי דבור. (ח) בדרכים שהקרקע נקנה בהם. שכירות ושאלת קרקע נקנה בהם. ויש שאומרים שאינם נקנים בק"ס (ט) אפי' במקום שכסף אינו קונה בלא שטר. שכירות סגי ליה בכסף לחוד. (י) המכר ושכירות ומשכון. אין נקנין במלוה אפי' בתורת כסף. ר"ל לקבולי מי שפרע נמי לא. הנ"ל:

ג

קרקע (**ועבודתם**) [**אלטונא תקח**: **ועבודתה**]

א לעולם ישליש אדם מעותיו שליש בקרקע. (ב) קפוץ זבין ארעא. זבנת. קנית. (ג) ואי מצית אתני. אי בעי בכספא תקני. דלא מצו הדרי. ואי בעית בשטר דמצית הדרת ביה. (ד) ארעא קמייתא לא תזבין. (ה) לא תזבין ארעא דסמיכא למתא כו'. (ו) לא תקנה שדה שיצאו עליה עסיקין כו'. (ז) לא תיכול נכסי דאכרזתא. (ח) אין אדם רוצה שיתן מעותיו בשדה אחד. ויראה כשנים ושלשה מקומות. (ט) יזהר אדם בנטיעה. שהקב"ה לא התחיל לעשות דבר בעולמו אלא בנטיעה. שנאמר ויטע ה' אלהים מ"ר. ואמר אותו זקן לאנדרינוס עלמא בחרובא אשכחתיה כו'. (י) זרע ולא תזבין כו'. (יא) טום ולא תשפץ כו'. שכל העוסק בבנין מתמסכן. (יב) בנה חורבות העשויות להבנות. ולא תטע. (יג) בתי ודקלי. בתי. בד"א בעיר אבל בשדה הראוי ליטע. נטיעה חשובה (עש"י סע"ו). (יד) ולא תטע דבר שאין גזעו מחליף. (טו) לענין חשיבות האילנות זה על יה. עח"מ סרט"ז ובהמוכר הבית דסה"ב והתם משמע דגופני עדיפי מדיקלי. לפי ר"מ ורבי:

טז **איברא** לפירש"י. לאו בחשיבותא תליא התם. ועתו' פ' הספינה (ד' פב"ב) ובהחובל (ד' צב) דרמו אהדדי הא דאיתא בהחובל גופני קני דיקלי דיקלי לא קנו גופני. אשמעתא דנ"מ. דמוכחא דגופני גריעי אפילו משאר אילני. דגריעי מדיקלי. ומשני דעל ידי הוצאה ודאי גופני משביחין. ומדלא זכרו כלל ההיא דפרק המוכר הבית צ"ל דפשיטא להו. כפירוש רשב"ם. דלא מיירי התם מחשיבותא. לפ"ז שמעינן עצה טובה לקונה שדה העשויה ליטע דעדיף ליטע בה גפנים מדיקלי אע"ג דעדיפי משאר אילני. ואצ"ל שגפנים חשובים מכל שאר אילנות. (יז) ובזקנים נ"ל דכל אילנות עדיפי מדקלים. משום דאין גזען מחליף. (יח) וכן באילני סרק אע"פ שארז הוא חשוב שבכולן. אם הזקין גרוע הוא. לפי שאין גזעו מחליף. (יט) עשרה מיני ארזים הם. (כ) בדקלים יש זכרים ונקבות כמ"ש על אילן התמרים שצופה מיריחו. (כא) הרכבת דקלים והברכתן. עיין שילהי פמש"נ. (כב) הדקל משעה שמתחיל להוציא פרח עד גמר פריו י"ב חודש. כעבורה של בהמה גסה טמאה. (כג) לוז לכ"א יום תאנה לחמשים יום. תות לנ"ב יום. תפוח לששים יום. גפן לחמשה חדשים. זית לתשעה חדשים. בנות שוח לשלש שנים. חרוב משעת נטיעתו עד גמר פירותיו שבעים שנה וימי עבורו שלש שנים. (כד) דקלים נקראין אחרית ותקוה ולא גלו ישראל לבבל. אלא כדי שיאכלו תמרים ויעסקו בתורה. (כה) תמרי משחנן משבען משלשלן מאשרן ולא מפנקי כו'. (כו) חמרא וריחני פקחין. יין זכה משמחו לא זכה משממו. (כז) תאנה. מי שאחזו בולמוס. יפנה למזרחה. אריו"ח פ"א אחזני בולמוס. ורצתי למזרחה של תאנה. וקיימתי בעצמי החכמה תחיה בעליה. תני ר"י הרוצה לטעום טעם תאנה. יפנה למזרחה. שנא' וממגד תבואות שמש. (כח) עץ שאכל ממנו אדה"ר. יש אומרים גפן היה. וי"א תאנה. (כט) כריח שדה אשר ברכו ה'. א"ר כשדה של תפוחים. כ' תוס' אתרוגים. ונראה שכל תפוחים המריחים בכלל. והם שנקראין אראנשי ולימוניס. (ל) אתרוג קשי ליה ידא ובשביעית איידי דממשמשי ביה כולי עלמא. לא טענא עד תלת שני. (לא) אתרוג ופלפלין ותלתן טעם עצן ופריין שוה (לב) צלף עז שבאילנות. (לג) יש אילנות עושין שתי ברכות. ויש שאין עושין אלא לשתי שנים. כגון הפרסאות ובנות שוח לשלש שנים וי"א מוכססין לשבע שנים. (לד) עיין כמה מיני מלאכות ועבודת קרקע ואילנות במסכת שביעית. ופ"ק דמ"ק.

לה **עתה** נבאר דברים האסורים וסכנות שבאילנות. אסור לקוץ אילן מאכל והקוצץ דרך השחתה. אפי' כשצרין על ערי עכו"ם לוקה. (לו) אבל קוצצין אותו אם היה מזיק לאילנות אחרים הטובים ממנו. או מפני שמזיק בשדות אחרים. (לז) דיקלא דלא טעין קבא שרי למקציה. (לח) וכן אם היה מעולה בדמים מותר. או לתועלת אחר כגון שמאפיל

על הבית. (לט) ועיין מ״ש בשי״ע (סע״ו) שצידדתי דאפ"ה איכא למיחש לסכנתא בכל גוונא. הילכך למעשה צ״ע שם. (מ) מי שהיה אילן חבירו נוטה לתוך שדהו. קוצץ מלא המרדע ע״ג המחרישה כו׳. עח"מ (סקנ"ה מסכ"ו עד ס״ל). (מא) הנוטע אילן מאכל. נוהג בו ערלה ורבעי. באי״י מן התורה ובח״ל הל״מ. עי״ד (סרצ״ד) י״א שאין רבעי נוהג בה. (מב) הרכבת אילן באילן שאינו מינו (עי״ד סרצ"ה) ואפי' עץ סרק על עץ מאכל או עץ מאכל על עץ סרק. אסור מן התורה בכל מקום וכן המרכיב ירק באילן אילן בירק בכל מקום. לוקה. (מג) אסור לישרא' להניח לעכו"ם שיניח לו להרכיב אילנו כלאים. (מד) אסור לקיים המורכב כלאים. צ״ע שאין נזהרין עכשיו בזה שכפי מה ששמעתי כמעט כל עצי מאכל במדינה זו מורכבים. (מה) והמקיימו כי עביד מעשה בסייג וגדר. לוקה כמדת ר"ע. (מו) בכלאי גפנים יש איסור נוסף כמש״ל בס״ד: (מז) כל אילן סרק מותר לקוץ. (מח) הקוצץ קורת שקמה. אינה חוזרת לעשות קורות עד שבע שנים. (מט) מט״ו באב ואילך פסקו מלכרות עצים למערכה. לפי שתשש כחה של חמה. (נ) הרוצה שלא יתליע עצו. יכרתנו במילוי הלבנה. לא בחסרונה. (נא) הרוצה לידע גבהו של דקל. ימדוד קומתו וצלו וצל קומתו. (נב) הנפנה בין דקל לכותל. והעובר בין שני דקלים דמו בראשו. עיין פע״פ. (נג) ושם מבואר סכנת הישן בצל דקל יחידי ומאן דמפני אגירדא דדקלא ומאן דפסע אדיקלא. מיית. (נד) עוד שם צללים של אילנות הרעים. כללא דמילתא כל דנפיש ענפיה. קשי טוליה. וכל דקשי סילויה. קשי טוליה בר מכורמשא. (נה) כל אדם שאין לו קרקע אינו אדם. (לו) ויתרון ארץ בכל היא. מלך לשדה נעבד. אפי' מלך מסוף העולם עד סופו. לשדה נעבד. עבדת ארעא עבדת. לא עבדת. לא עבד כלום. אוהב כסף לא ישבע כסף. אוהב ממון לא ישבע. שכל מי שהומה ומהמה אחר ממון. וקרקע אין לו. מה הנאה יש לו. והיו חייך תלואים לך מנגד. אמרי במערבא זה שמזונותיו תלויים בכספו. (נז) על שדה איש עצל עברתי. והנה עלה כולו קמשונים וגו' ואחזה אנכי אשית לבי. מעט שנות מעט תנומות מעט חבוק ידים לשכב. ובא כמהלך רישך ומחסורך כאיש מגן. יד חרוצים תעשיר. שומר רוח לא יזרע וגו׳. (נח) טוב מלא כף נחת. טוב מי שיש לו גנה ומזבלה ומעדרה ומתפרנס ממנה. ממי שנוטל משל אחרים במחצה. (נט) יש צדיקים שמגיע אליהם כמעשה הרשעים. ר״פ ור״ה בדר"י אתו לקמיה דרבא. א"ל אוקימתון מסכתא פלן ומסכתא פלן. א"ל אין. א״ל (אעתירתו) [אלטונא תקח: אעתריתו] פורתא. א"ל אין דזבנן קטינא דארעא. קרא עלייהו אשריהם לצדיקים שמגיע אליהם כמעשה הרשעים שבעוה"ז. בעוה"ז. (ס) (הקב"ה מתאוה לתפלתן של צדיקים עיין במעמד יום שלישי עובדא דר״נ דהוה ליה גינתא. ועובדא דרדב"ק דאמר הא מישרא בעא מיטרא פ"ק

דתענית). (סא) עני המהפך בחררה ובא אחר ונטלה. נקרא רשע. עיין עובדא דר"ג ור"א. (סב) הרוצה לידע עומקו של גיא. מביא שפופרת ומביט בו. עפרש"י. (סג) הראשונים היו יודעין להבחין טוב הארץ ע"י טעימה. כמ"ש מ"ד אלה בני שעיר החורי. אטו כ"ע יושבי רקיע. אלא שהיו בקיאין בישובה (אל) [אלטונא תקח: של] ארץ. שהיו אומרים מלא קנה זה לזתים. מלא קנה זו לגפנים כו'. החורי שמריחים את הארץ. (סד) וחוי שטועמין את הארץ כחויא (דכוותה אשכחן בטייעא דרבב"ח ובסבי דבי אתונא וכן זכרו סופרי או"ה. כמה מעשיות דוגמתם. ואחז"ל על שלמה המע"ה שעמד על משתיתה של ארץ כו' ואין א"י חסרה כלום). (סה) ארעא חימטון (ארץ מלחה) דמשתרגא בה כרעא עד כבלא. לא עבדא פירא. (סו) זמני זריעה ורביעה. עיין עיר האלהים. (סז) השדות של העומר ושתי הלחם היו זורעים ה' שבט. כיצד עושה נרה שנה ראשונה כו' והיא עושה סולת מרובה. (סח) רחב"ט נר חצי שדהו וזרע חציה. ועבדה על חד תרין. ר"ר רפיק בה פורתא טפי. ועביד על חד תרין. (סט) נירו לכם ניר ואל תזרעו אל קוצים. עדור קוצי שדך שרוף או גדור בהם שדך. (ע) ובאבני שדך רצוף חצרך ובנה ביתך. ולא תסקל מרשות שאינה שלך לרשות שלך. (פא) ויתרון ארץ בכל היא דברים שאתה רואה יתרון לעולם. אף הן בכלל הנייתו של עולם. סיבא (דדקלא) למעבד חבלא:

ד

אריסות (היא קבולת וקבלנות למחצה לשליש ולרביע מתבואת השדה) וחכירות (חוכר בפירות בין עשתה השדה בין לא עשתה כמו השוכר במעות) עח"מ מס' ש"ך עד סי' ש"ל.

א **ארעא** לאריסותא קיימא. (ב) ומתקיימת בכסף שטר וחזקה. (ג) החוכר שדה מחבירו לזרעה שעורים לא יזרענה חטים. מפני שמכחישות את הקרקע יותר. (ד) חכרה לזרעה קטניות. לא יזרענה תבואה. וי"א בהפך. ובבבל הוי איפכא מבא"י. (ה) המקבל שדה מחבירו לפחות משבע שנים. לא יזרענה פשתן. שמכחיש הארץ ומפסיד כמה עד ששה שנים. ודינא היא עלוי אריסא למטרח אגולפי שבעין יומי מקמי מעצרתא. (ו) אריסא למרא ארעא משתעבד לאתויי ליה רעיא. (ז) טוב מלא כף נחת. טוב מי ששוכר גנה ואוכל פירותיה. ממי ששוכר גנות הרבה ומביירן. מתלא אמר. דאגיר גנה אכיל צפרין. דאגיר גנייאן. צפרין אכלין ליה. ורעות (רוחי) [אלטונא תקח: רוח]. רעותיה מתקרי מרי אוסייאס. (ח) אית אריס חכים למשאל. חמי גרמיה דשקע באריסותיה והוא עביד לב טב. סריק שעריה מחוור מניה אפיה טבין. יהיב חוטרא בידיה. ועזקתא באצבעיה. ואזיל לגבי מרי עבידתיה. והוא א"ל אתי בשלום אריס טב. מה את עביד. א"ל טב. ומה ארעא

עבידא. תזכי ותשבע מן פריא. מה תורי עבדין. תזכי ותשבע מן שמניהון. מה עזיא עבדין. תזכי ותיכול מן גדייהון. א"ל מה בעית. א"ל אית לך עשרה דינרין תתנון לי. א"ל אם את בעי עשרין סב לך. דלא חכים למשאל כו'.

(ה)

עבדים ובו ד' פרקים

א

עבד כנעני (א) הרי הוא כקרקע נקנה בכסף ובשוה כסף בשטר ובחזקה. ובק"ס. והוא כבהמה שנקנה במשיכה. (ב) בכסף נ"ל ששוה לכסף דקרקע לכל דבר שנתבאר בסי' ק"ן. שאר דיניו ע"ס קצ"ו וי"ד סרס"ז.

ב

מ"ע על הרב (א) למול עבדיו אחד עבד שנולד בבית ישראל. ואחד שקנאו מהעובד כוכבים ומזלות. (ב) ואינם נמולים אלא ביום. (ג) ויליד בית נמול לשמונה. ומקנת כסף ביום שנלקח. אפי' נולד בו ביום. (ד) ויש מקנת כסף נמול לשמונה ויליד בית שנמול באותו יום עי"ד סרס"ז. (ה) לקח שפחה לעובריה. או שלקחה על מנת שלא להטבילה. אע"פ שנולד ברשותו. ואפי' נתעברה בביתו נמול ביום שנולד. ואם טבלה אמו אחר שילדה. הרי זה נמול לשמונה. (ו) אם טבלה אמו אחר שנמול. נ"ל צריך להטיף ממנו דם ברית ביום שמיני ללידתו. (ז) המל את העבדים מברך (עי"ד סרס"ז סי"ב) וצריך לכסות ערותו בשעת הברכה. (ח) לקח עבד גדול או שפחה מעובדי כוכבים ומזלות. ולא רצה למול (ושפחה שלא רצתה לטבול) מגלגל עמהם כל יב"ח. יתר על כן. אסור לקיימן. אלא חוזר ומוכרן לעובדי כוכבים ומזלות ועיין בהגה דש"ע. (ט) הלוקח עבד או שפחה מן העובדי כוכבים ומזלות אין הגוף קנוי לו עד שיטבילנו לשם עבדות. הילכך אם קדם וטבל לשם בן חורין הרי זה הוא בן חורין. וצריך לשלם לרבו הדמים שנתן בעדו. (י) ואם אחר הטבילו לשם ב"ח. צריך לשלם דמיו. אם ידע שהוא עבדו (ושפחתו) של זה. (יא) לפיכך צריך להטיל עליו שום עבודה בעודו במים. (יב) אבל העובדי כוכבים ומזלות שמוכר עצמו לישראל. קונה גופו מיד. (יג) ואם קנאו בדינא דמלכותא. לעולם גופו נקנה. ואם קדם וטבל לשם ב"ח לא קנה עצמו ב"ח. (יד) מ"ש בש"ע ס"ו. עבד קטן או שוטה מטבילין אותו ע"ד ב"ד. צע"ג ואוקימנא לה בישראל הקונה עבד קטן. ואכתי לא ניחא לי עמ"ש בחי' בס"ד. (טו) מי שי"ל שפחה ועדין לא טבלה לשם עבדות אסור לאחר להטבילה לשם עבדות. דעדיפא ליה שהיא עובדת כוכבים ומזלות שיכולה לעשות מלאכתו בשבת. גם יכול למכרה לעובדי כוכבים ומזלות. ואם עבר והטבילה.

צריך לשלם לאדון מה שהזיקו. (טז) אחר שטבלו עבד או שפחה. הרי הן חייבין במצות שהאשה חייבת בהן. (יז) בעבד ושפחה הכנענים מותר לעבוד בפרך ואע"פ שהדין כך. מדת חסידות היא ומדרכי החכמה. שיהא אדם רחמן. ולא יכביד עולו על עבדו. ולא יצר לו. ויאכילהו וישקהו מכל מאכל ומשקה. ולא יבזהו לא ביד ולא בדברים. ולא ירבה עליו צעקה וכעס. אלא ידבר עמו בנחת וישמע טענותיו. אבל זרע ישראל ביישנים רחמנים ג"ח והולכין בדרכיו של הקב"ה. שכתוב בו ורחמיו על כל מעשיו. וכל המרחם על הבריות. מרחמין עליו מן השמים. שנא' ונתן לך רחמים ורחמך והרבך. (יח) האשה קונה שפחות אבל לא עבדים. (יט) יכול הרב לומר לעבדו עשה עמי ואיני זנך. נ"ל שאין הדברים אמורים אלא ברבו עני. אבל עשיר לאו כל כמיניה או שיתן לו שעה פנויה להרויח בה מזונותיו. (כ) כל מה שקנה עבד קנה רבו. (כא) הקוטע יד עבד כנעני של חברו. נותן חמשה דברם לאדון (כיצד משערין ה"ד עח"מ סת"ך) והעבד נזון מן הצדקה ע"ל והרפוי נותן לרפואתו. (כב) ואם אמדוהו להתרפאות בחמשה ימים ועשו לו סמים חזקים שמיהר להרפא בשלשה ימים האדון לוקח היתרון אע"פ שהעבד מצטער בסמים חזקים. (כג) וכל שכן אם חבל בו האדון שפטור מחמשה דברים. כשלא המיתו. (כד) ואם מת תחת ידו דינו מפורש בתורה. (כה) אבל החובל בעבד כנעני שלו [אלטונא תקח: אפי'] מכה שאין בה שוה פרוטה. ודאי פטור מכלום (אלא שצריך לפייסו כדבעינן למימר קמן) ושגה מאד הב"י בתמיהתו על הר"מ והטור והשמיט שלא כדין מלת שלא. בח"מ סת"ך ס"ב. כשגגה שיוצא מלפני השליט הוא המשביר. (כו) ואחר שחבל בו מכה שאין בה ש"פ. לוקה. (כז) ונראה שחייב לפייסו ג"כ על צערו ובשתו. ואינו מתכפר לו עד שיתרצה. שהרי הוא חייב במצות. וקיי"ל יש לעבדים בושת. (כח) שמואל בדיק באמתיה ויהיב לה ארבעה זוזי דמי בשתה. דכתיב לעולם בהם תעבודו. לעבודה נתתיו. ולא לבושת. כי' תוס' להנצל מעונש. היה נותן לה. (כט) ואסור להקניט אפילו בדברים בחנם כמ"ש ואמר איוב אם אמאס משפט עבדי ואמתי וגו' הלא בבטן עושני עשהו (ל) אבל אין להרגילו בתענוגים. שנאמר מפנק מנוער עבדו. ואחריתו יהיה מנון. אדון מלשון ינון שמו או בן בית. כמו נין ונכד. (לא) אבל בדברים לא יוסר עבד. כי אם בשבט לגו כסילים. ר"א שפיך מוניני ארישא דאמתיה. (לב) ולא ילמדנו דרכי הבטלה שמביאה לידי שעמום. לפיכך אמרו חכמים התוקף בעבדו של חברו. ועשה בו מלאכה פטור. ניחא ליה לאינש דלא נסתרו עבדיה. (לג) שור (וה"ה כל בהמה חיה ועוף) שנגח עבד או אמה. בעל השור יתן שלשים שקלים לאדוניו בין שהוא יפה מאה מנה בין שאינו שוה אלא דינר אחד. (לד) העבד והשפחה פניעתן רעה. הם שחבלו באחרים פטורין. אבל

משלמין כשישתחררו. (לה) אין סמפון גלוי בעבדים. (לו) מרבה עבדים מרבה גזל. מרבה שפחות מרבה זימה. חמשה דברים צוה כנען את בניו אהבו זה את זה. ואהבו את הגזל. ואהבו הזמה. ושנאו את אדוניכם. אל תדברו אמת. (לז) אל תאמן בעבד עד ט"ו דורות. (לח) ת"ר עבדים ושפחות אין עומדין עליהם בשורה. ואין אומרים עליהם ברכת אבלים ותנחומי אבלים ואין מספידין אותן אלא מה אומרים עליהם כשם שאומרים לאדם על שורו ועל חמורו שמתו. כך אומרים לו על עבדו ושפחתו שמתו המקום ימלא לך חסרונך כי הם עם הדומה לחמור. (לט) אע"פ שהרבה בנים הי"ל לכנען שראוים ליסמך כטבי עבדו של ר"ג אסור לשחררו. המשחרר עבדו עובר בעשה אם לא לדבר מצוה אפי' דרבנן. (מ) אסור ללמד את העבד תורה. וטבי אפשר שנתחכם מעצמו ע"י שמושו לר"ג. (מא) המוכר עבדו (או שפחתו) לעובדי כוכבים ומזלות קונסין אותו לפדותו עד עשרה בדמיו. ולעשותו בן חורין. (מב) עבד שהפיל עצמו ליד עובדי כוכבים ומזלות. ואין רבו יכול להוציאו. או שנשבה. ואינם רוצים ליתנו לפדיון. מותר ליטול מהם דמיו. ויכול לכתוב להם שטר מכירה עליו. (מג) המוכר עבדו לח"ל. יצא ב"ח. (מד) עבד שאמר לעלות לא"י כופין את רבו לעלות עמו או ימכרנו למי שיעלה עמו. (מה) רצה האדון לצאת לח"ל. אינו יכול להוציאו עד שירצה. (מו) עבד שברח מח"ל לארץ. אין מחזירין אותו לעבדות. עליו נאמר לא תסגיר עבד אל אדוניו וגו' וכופין את רבו ועושה אותו ב"ח וכותב לו שט"ח על דמיו עד שתשיג ידו (מז) העבד מצווה על פריה ורביה מדברי קבלה לא לתוהו בראה. (מח) לפיכך אם היה חציו עבד וחציו ב"ח הואיל ואסור בשפחה כופין את רבו ועושה אותו ב"ח. (מט) אבל חציה שפחה וחציה ב"ח תשאר כמו שהיא אם לא שנכשלים בה בני אדם כמעשה שהיה שנהגו בה מנהג הפקר וכפו חכמים את רבה ועשאה בת חורין. (נ) העבד (והשפחה) קונה את עצמו בכסף או בראשי איברים או בשטר ע"י ד' סי' הנ"ל מסכ"ו ואילך. (נא) עבד הבא על בת ישראל בין פנויה בין א"א הולד כשר ומזוהם לכהונה ע' בריכה עליונה נ"י. (נב) וישראל הבא על השפחה אינו בנו לשום דבר והרי הוא עבד לכל דבר נמכר ונקנה וכן לשאר דיני העבד. (נג) העבד אע"פ שנכנס לברית גרוע בקצת דבריו מעכו"ם שעכו"ם יש לו חייס ועבד לית ליה חייס. (נד) העבד מותר לישא אמו כשהוא עבד ואצ"ל בתו ואחותו וכיוצא בהן שכבר יצא מכלל עובדי כוכבים ומזלות ואין העריות האסורות לעובדי כוכבים ומזלות אסורות עליו ולכלל ישראל לא בא כדי שיאסרו עליו העריות האסורות על הגרים. (נה) מעתה תמצא פעמים אדם מותר באמו ואסור באחותו ובבתו בעבד בן שפחה וגויה אחי ואבי משוחררת או גיורת. (נו) ופעמים אסור באמו ומותר באחותו ובבתו כגון שהוא בן משוחררת וגיורת שנולד שלא

בקדושה ואחותו ובתו שפחות או (גיורות) [ברדיצוב: גויות]. (נז) ותמצא בן שנולד ראשון אפי' הוא פטר רחם איננו בכור לשום דבר ושילדה אמו אחריו מאב אחד הוא בכור לנחלה כגון שבא על שפחתו וילדה בן אח"כ שחררה ונשאה וילדה לו בן הרי הוא בכור לירש אביו מוכר את אחיו הבכור ונוטל בו פי שנים ואם אין שם אלא הוא הרי הבכור כולו שלו כא' משאר נכסיו ובגמ' שלהי פ"נ רמ"א איש ואשה פעמים שמולידים חמש אומות כו' כיוצא בו אמרו יש שמוכר אביו להגבות לאמה כתובתה כיצד ישראל לקח עבד ושפחה מן השוק ולהם בן ושחרר את השפחה ונשאה ועמד וכ' כל נכסיו לבנה צ"ע למה פרש"י שלא קנה את הבן גם בגמרא דמאי איריא שלהם בן אטו כי אולידו בן ברשותו לאו דינא הכי. (נח) מוסר אדם שפחה אחת לשני עבדים לפי שהן כבהמות שפחה מיוחדת לעבד או שאינה מיוחדת אחת היא שאין אישות לעבדים:

נוסח שטר מכירת עבדים כנענים או מצרים

בכך וכך כו' אמר לנא פ'. הוו עלי סהדי בקנין וכתובו וחתומו בכל לישנא דזכותא. והבו ליה לפלוני דצבית ברעות נפשאי. וקבילית מיד פ'. כך וכך ממטבע פ'. וזבנית ליה עבדי דילי דשפיה פ'. זבין עלמא די לא להשנאה ודלא למהדר בי מיומא דנן ולעלם וכדו השתא ליזיל ולזכי ולחזיק בעבדא דנן ולמעבד ביה כל רעותיה ואינש לא ימחא בידיה מן יומא דנן. ועבדא דנן מוצדק לעבדו ופטיר ועטיר מן ערורי ועלולי מלכא ומלכתא. ורשום דאינש לא אית עלוהי ומנוקה מכל מום ומן שחין דנפיק עד טצהר (שתי שנים) **חדת ועתיק** (מאי אסותיה אמר אביי גינברא ומרתכא (מרקסיט) וכבריתא וחלא דחמרא ומשח דזיתא ונפטק חוורא. ושייפי ליה בגדפא דאווזא) **ולא שיירית בזביני אלין קדמי כלום ואחריות וחומר שטר זבינא דנן קבילית עלי ועל ירתי בתראי להתפרע מכל שפר ארג נכסין וקנינין דאית לי תחות שמיא כולהון יהון אחראין וערבאין לפצאה לשפאה ולשזבא עבדא דנן מכל ערעור ולאוקמיה בידיה דפלוני דנן בבטול כל מודעי כחומר כל שטרות דנהיגי בישראל דלא כאסמכתא ודלא כטופסי דשטרי והכל שריר וקים:**

נוסח שטר שחרור עבד

בכך וכך כו'. אנא פ'. וכל שום וחניכא דאית לי. צביתי ברעות נפשי בדלא אניסנא ושחררית ושבקת יתך אנת פ'. דהוית עבדי מן קדמת דנא. וכדו אקנית לך נפשך די תהוי בר חורין ותשתרי למיעל בקהלה דישראל את וזרעך למסב ברתהון ולמילף את וזרעך באורייתא ואנש לא ימחא בידך מן יומא דנן ולעלם ודן דיהוי לך מנאי אגרת חרורין וגט שחרורין כדת משה וישראל. הכל שריר וקים:

נוסח גט שחרור שפחה

בשני בשבת לירח אדר שנת כך וכך לבריאת עולם למנין שאנו (מונין) [אלטונא תקח: מנין] **כאן מתא אלטונא דיתבא על נהר עלב וממימי מעינות ובארות מסתפקא אנא פ'. וכל שום וחניכא דאית לי ולאבהתי ולאתרי צביתי ברעות נפשי בדלא אניסנא ופטרית ושחררית וחררית יתיכי ליכי אנת פ' בת אברהם אבינו וכל שום וחניכא דאית ליכי דיהוית שפחה דילי מקדמת דנא וכדו שחררית וחררית וחפשית ושבקית יתיכי דיתיהוויין אנת לנפשיכי אנת לגרמיכי ואנת בת חורין. ורשאית את למיעל בקהלה דישראל להתנסבא לבר ישראל ולהתערבא בישראל ורשאין בנייכי למילף אולפן אורייתא. והרי את לנפשיכי אנת לעצמיכי אנת לגרמיכי והרי את בת חורין ואנש לא ימחא בידיך מן יומא דנן ולעלם ודן יהוי לך מנאי ספר שחרורין ואגרת חפושין וגט חרורין כדת משה וישראל. הכל שריר וקים:**

נט דיני שחרור עבד ואמה. עי"ד סרס"ז (אלטונא תקח: ס"ך). (ס) דין קניית עבדים וקרקעות כאחד או עבדים ומטלטלין כאחד. עח"מ סר"ב.

פרק ג

א **עבד** עברי. האמור בתורה זה ישראל. שמכרוהו ב"ד על כרחו או המוכר עצמו לרצונו. כיצד גנב ואין לו לשלם את הקרן. ב"ד מוכרין אותו. ואין לך אדם בישראל שמוכרין אותו אלא הגנב. (ב) מוכר עצמו כיצד זה ישראל שהעני ביותר. נתנה לו תורה רשות למכור עצמו. שנאמר כי ימוך אחיך עמך ונמכר לך ואינו רשאי למכור עצמו ולהצניע דמיו. או לקנות בהן סחורה או כלים או לתנם לבעל חובו. אלא לצורך אכילה בלבד. (ג) אין אדם רשאי למכור עצמו. אלא עד שלא ישאר לו כלום ואפי' כסות לא תשאר לו. אח"כ ימכור עצמו. (ד) האשה אינה נמכרת בגניבתה ואינה מוכרת עצמה. ואינה קונה לא עבד עברי. ולא כנעני. מפני החשד. (ה) אין הגר נמכר בעבד עברי. (ו) עבד עברי אינו נמכר אלא לישראל או לגר צדק. ולא לעכו"מז ולגר תושב. (ז) ואם עבר ומכר עצמו. אפי' לע"ז עצמה. הרי זה מכור. (ח) בא ואמר הריני מוכר עצמי לעכו"מז אין אתה זקוק לו עד שימכר (עש"י ס"ג). (ט) אבל אחר שנמכר לעכו"מז אע"פ שעבר ועשה שלא כהוגן מצוה לפדותו. ולא יטמע בהם. שנאמר אחרי נמכר גאולה תהיה לו ((ע"ש) [אלטונא תקח: ע"שי] ס"ג באורך). (י) וכל הקונה ע"ע קונה אדון לעצמו. (יא) אין ע"ע ואמה העבריה נוהגין. אלא בזמן שהיובל נוהג לפיכך קצרתי בו. והרוצה לעמוד על פרטי הלכותיו. יעיין בהל' עבדים להרי"מ ז"ל. (יב) (ישאראל) [אלטונא תקח: ישראל] שלא נמכר. מותר להשתמש בו כעבד לרצונו. (יג) אנשים שאינן נוהגין כשורה מותר לרדותן בחזקה ולהשתעבד בהן. (יד) מלך שגזר מי שלא יתן המס הקצוב ישתעבד לזה

שנתן המס על ידו הרי זה מותר להשתעבד בו יותר מדאי. אבל לא כעבד. ואם אינו נוהג כשורה מותר להשתעבד בו כעבד:

פרק ד

א אמה העבריה. היא הקטנה שמכרה אביה. ומשתעשה נערה (עיין במגדל אוצר ששי) אינו יכול למכרה. אע"פ שיש לו רשות בה לקדשה למי שירצה. (ב) אין האב רשאי למכור בתו. (אלטונא תקח: אלא) אא"כ העני ולא נשאר לו קרקע ולא מטלטלין ולא כסות שעליו. (ג) ואעפ"כ כופין האב לפדותה אחר שמכרה. משום פגם משפחה עיין באורן וברוחב בשלש תשובות ראשונות בספר שאילת יעבץ. (ד) ושם בארנו בס"ד אם מכר אב עשיר את בתו. אם מכורה. ותמצא שם הרבה חדושים יפים בדיני עבד ואמה. בגמרא ותו' והלכות הר"מ:

[אלטונא תקח: ו]

(אלטונא תקח: (א)) **בהמות** חיות ועופות ודגים. בו עשר פרקים

א

אמר המלך החכם. ורב תבואות בכח שור. אר"י מימי לא קריתי. לשורי שורי. אלא לשורי שדי. נ"ל דקמשמע לן שלא יגדל בהמה גסה. אלא לצורך עבודת הקרקע. שלא יהא טפולו מרובה משכרו. (ב) אבל בדקה אמרו. הרוצה שיעשיר. יעסוק בבהמה דקה. ונקראין עשתרות שמעשירות את בעליהן. והיינו במקום שמותר לגדל בהמה דקה. כגון בחורשין במקום שאין לחוש להזיק לאחרים על ידיהן (ג) כי במקום ישוב מלבד שאסור לגדלן. אינו רואה בו סימן ברכה כמש"ל בפרק מו"מ בס"ד. (ד) זכרים שמני מנקבות ומסגו בריש עדרא. (ה) דכרי הו"ל לר"ה. ביממא בעו טולא. ובליליא אוירא. (ו) וצריך להשגיח מאד על ניקוי דיר הבהמות והאבוס. (ז) עבורן של בהמות חיות ועופות. ת"ר תרנגולת לכ"א יום (כנגדו לוז באילן) כלב לחמשים יום (כנגדו תאנה) חתול לנ"ב יום (כנגדו תות) חזיר לס' יום (כנגדו תפוח) שועל וכל מיני שרצים לששה חדשים (כנגדן תבואה) בהמה דקה טהורה לחמשה חדשים (כנגדו גפן) בהמה גסה טהורה לט' חדשים (כנגדה זית) בהמה גסה טמאה ליב"ח (כנגדה דקל) הארי הזאב הדוב הנמר הברדלס הפיל הקוף והקפוף לשלש שנים (כנגדן בנות שוח) אפעה לשבעים שנה (כנגדו חרוב) נחש לשבע שנים (ולאותו רשע לא מצינו לו חבר. וי"א מוכססין וב"ש). (ח) בניסן זמן בהמה וחיה ועוף שמזדווגין זה אצל זה. ואיכא חרפייתא אתיין מאדר. (ט) ת"ר דג טמא משריץ. דג טהור. מטיל בצים. (י) כל המוליד. מיניק. מטיל בצים. מלקט. חוץ מעטלף. שאע"פ שמטיל בצים. מיניק. (יא) הדולענין (בני ימא) פרין ורבין כבני אדם. (יב)

(ואדני השדה מטמאות באוהל לדברי ר"י). (יג) וכל (שזכורו) [אלטונא תקח: שזכרותו] מבחוץ. מוליד. מבפנים מטיל בצים. (יד) כל שתשמישו ביום (תרנגול) מוליד ביום. כל שתשמישו בלילה (עטלף) מוליד בלילה. כל שתשמישו בין ביום בין בלילה (אדם) מוליד בין ביום בין בלילה. (טו) כל שתשמישן ועבורן שוה. יולדין ומגדלין זה מזה. אין תשמישן ועבורן שוה. אין יולדין ומגדלין זה מזה. (טז) הכל משמשין פנים כנגד עורף. חוץ מאדם דג ונחש. הואיל ודברה שכינה עמהם (יח) גמל אחור כנגד אחור. הוא צנוע בתשמישו. לפיכך מסוכן הוא בעת תשמישו. כדאמרינן גמל האוחר בין הגמלים. (יט) שלשה שמשו בתיבה. וכולן לקו. ואלו הן חם. ולקה בעורו. כלב נקשר. עורב רק (זורע בפיו) נקרא כסיל ויונה נקרא ציר נאמן לשולחיו עופות טהורין דירתן אצל הצדיקים. (כ) חזירים דמו מעייהו לדאדם. לפיכך אם נפל בהו מותנא. גוזרין תענית (כא) כלבים ותרנגולים שונאים זה את זה. (כב) תרנגול שטוף בזימה ולמדנו ד"א מתרנגול שמפייס ואח"כ בועל. עורבים אוהבים זא"ז. (כג) ששה דברים נאמרו בסוס אוהב את הזנות. ואת המלחמה. ורוחו גסה. ומואס את השינה. ואוכל הרבה. ומוציא קימעא. וי"א אף מבקש להרוג בעליו במלחמה. (כד) תולין זנב שועל בין עיניו שלא תשלוט בו עין רע. כפירש"י. (כה) אלמלא לא נתנה תורה למדנו צניעות מחתול. גזל מנמלה. ועריות מיונה. גמל כבר נז"ל:

ב

צער ב"ח כולל ג' ענינים

[אלטונא תקח: א]

א **ק"ל** צב"ח דאורייתא נוהג בטהורה וטמאה. (ב) (נסתפקתי אם שייך איסור זה גם ברמשים קטנים שאינן מזיקין. עש"י סק"י. (ג) אמנם כל המזיקין נהרגין אפי' בשבת). (ד) לפיכך אסור לטעון על הבהמה יותר ממשאה ששיערו חז"ל כמש"ל בס"ד. (ה) חמור אפי' בתקופת תמוז קרירא ליה. (ו) לא יניח אדם בהמתו טעונה יום שלם. נלמוד מחמורו של ר"ג שלא רצה לפרק ומתה. (ז) ניגרי דחמרא שערי. (ח) איכא דאכלה כורא ואטעינה כורא. פירש"י למזונות הדרך לבד שאר משאות. (משום אטו בשופטני עסקינן) והוא דחוק אבל נ"ל כפשוט' דידוע משא גמל כור. כמ"ש בהאומנין והטעינ' כור מדברים יקרים מכסף וזהב א"ט ומשי. (ט) אסור לאדם שיטעום כלום. קודם שיאכיל לבהמתו (כל ב"ח במשמ'). (י) נסתפקתי בכלב וחתול ונטיתי קצת להחמיר. עש"י סי"ז (יא) דרש ר"י מ"ד יודע צדיק דין דלים. יודע הקב"ה בכלב שמזונותיו מועטין לפיכך משהה אכילתו במעיו ג"י. כדתנן בכלב שלשה ימים. בעופות ובדגים כדי שתפול לאור ותשרף אר"ה ש"מ אורח ארעא למשדי אומצא לכלבא וכמה א"ר מרי משח אודניה וחוטרי

אבתריה. ה"מ בדברא. אבל במתא לא. דאתי למסרך. אר"פ לית דעני מכלבא. ולית דעתיר מחזירא. (יב) א"ל שם רבה לאליעזר צער גדול היה לנו בתיבה בריה שדרכה להאכילה ביום. האכלנוה ביום. בלילה. האכלנוה בלילה. האי זקיתא (י"מ בריה הנזונת מן הרוח מלשון זיקא. באיסלקאן בלעז) לא הוה ידע אבא מאי אכלה. יומא חד הוה יתיב (ופיל) [אלטונא תקח: ופלי] רומנא נפלא תולעתא מינה ואכלתיה מכאן ואילך הוה גביל לה חיזרא כי מתלע ואכלה. אריא אישתא זנתיה דא"ד האי אריה לא פחות משיתא ולא טפי מתריסר זייניה אישתא. אורשינא אשכחיה לאבא דהוה גני בספנא דתיבותא א"ל מ"ט לא בעית מזוני. א"ל חזיתך דטרידת. אמינא לא אצטרך. א"ל יהא רעוא דלא (תימת) [אלטונא תקח: תימות] (עיין בח"י שם). (יג) חצב מאכל צביים. חרדל מאכל ליונים שברי זכוכית לנעמיות. חבילי זמורות. לפילין. קוצים לגמלים השעורים לסוסים ולרכש. (יד) מן מאכל הראוי לאדם. אין מאכילין אותו לבהמה. (טו) מרחמין על בהמה טהורה אף בי"ט. מביא בול של מלח ומניח לה בתוך הרחם. כדי שתזכור ותרחם על ולדה. (טז) ומזלפין מי שליא ע"ג ולד. כדי שתריח ריחו ותרחם עליו. (יז) אבל בהמה טמאה. לא מרחקא ולדה. ואי מרחקא. לא מקרבא. (יח) חמורה שתבעה מרביעין עליה זכר. אפילו בחול המועד שלא תצטנן. (יט) עיין כמה ענייני בהמה ורפואתה בפב"ב. (כ) כל דבר הצריך לרפואה או לשאר תועלת. אין בו משום צב"ח. לכן מותר למרוט צמר או נוצות לפנות מקום לשחיטה: ((א))[אלטונא תקח: (כא) **אבל** למרוט מאווזות חיות. נמנעין העולם. דהוי אכזריות. אע"ג דמדינא שרי (הגה דש"ע א"ע ס"ה) וכן מותר לנחור לתועלת אחר. כמש"ל בס"ד. אבל לא להשתכר בבשר כמ"ש בס"ד.

(ב)
איסור חסימה ודיני אכילתה בשעת מלאכ'. עח"מ סשל"ח:

[אלטונא תקח: ג]
מצות פריקה וטעינה

א **מי** שפגע בבהמת חברו רובצת תחת משאה (אפי' אין הבעלים עמה) ה"ז מצוה לפרוק מעליה. היה צריך לטעון. טוען עמו [אלטונא תקח: שנא'] עזוב תעזוב הקם תקים. (ב) חייב לפרוק ולטעון אפילו מאה פעמים. ומדדה עמו עד פרסה אלא א"כ אומר בעל הבהמה שאינו צריך לכך. (ג) מאימתי חייב בו. משיראהו ראיה שהיא כפגיעת. שיערו חכמים רס"ו אמה (סי' סור. כמו סורה שבה פה. פי' התעכב) ושני שלישי אמה. היה רחוק יותר מזה. אינו זקוק לו. (ד) מצוה לפרוק בחנם. ולטעון בשכר. וכן כשמדדה עמו פרסה. נוטל שכרו. (ה) כתבתי בלח"ש דמשמע בגמרא אם נפלה הבהמה עם המשא שעליה. בכלל פריקה הוי. ולכ"ע חייב לטעון בחנם. (ו) היה המחמר אחר הבהמה זקן

או חולה. חייב זה לפרוק ולטעון לבדו. (ז) היה כהן או זקן (שקנה חכמה) ואינו לפי כבודו פטור זה הכלל כל שאילו היתה שלו היה פורק וטוען בשלו חייב בשל חבירו. (ח) ואם היה חסיד ועושה לפנים משורת הדין לדברי הר"מ. ה"ז משובח אפילו היה הנשיא שבישראל. ולדעת הרא"ש והטור אינו רשאי למחול על כבוד תורתו אלא ישלם מכיסו ההפסד או ישכור פועלים. אבל לא ינהוג קלות ראש בעצמו. (ט) ולי נראה להכריע שלא כדברי זה וזה. אלא כבוד חכם ודאי מחול ומצינו בר"ה דדרי מרא אכתפיה ואתא ר"ח ב"ח שקלה מניה. ואי לא משום מד"ח. הוה שרי אפילו לא רגיל דדרי. עכ"פ החכם רשאי לוותר על כבודו. משום כבוד שמים. (י) ברם היכא דנתמנה פרנס על הצבור. ודאי אסור לעשות כן בפני שלשה. מיהו ביני לבינו נראה דשפיר דמי. ומצי למעבד הכי ממד"ח. כדאשכחן טובא מרבנן דהוו דיינין. ועבדי עבידתא. (יא) משא"כ נשיא וכ"ש המלך שאין כבודם מחול. (יב) יש אומרים שחייב לפרוק אפי' בבהמת עכו"ם. ונוטל שכר (עמ"ש בהגהת הש"ע בס"ד). (יג) אבל לטעון עמו אינו חייב אפי' בשכר. אם לא משום איבה. ולהטעינה (יין) [אלטונא תקח: יי"ן] אסור. (יד) פגע בשנים אחד צריך לפריקה ואחד לטעינה. ממות פריקה קודמת למצות טעינה. (טו) אוהב לפרוק ושונא לטעון. מצוה בשונא כדי לכוף יצרו. (טז) האי שונא ישראל הוא. והיכי דמי. כגון שראהו לבדו שעבר עבירה והתרה בו ולא חזר. שמצה לשנאתו עד שיעשה תשובה אף על פי כן צוה הקב"ה לחוס עליו. שלא יבוא לידי סכנה. מתוך שאדם בהול על ממונו. וחסה תורה על נפשות ישראל. בין רשעים בין צדיקים. מאחר שהם נלוים אל ה' ומאמינים בעיקר הדת. ושטה זו נראה עיקר אף על פי שיש קצת דוחק. במ"ש כדי לכוף את יצרו. כבר יישבו תו' פע"פ לפי שמתוך כך באין לידי שנאה גמורה. ושייך כפיית יצר. ובודאי כך הוא. שהרי כבר הזכירה תורה לא תשנא א"א בלבבך וגו'. אם כן אף על פי שאמרו ברואה דבר ערוה יחידי בחבירו שמותר ומצוה לשנאתו לא נתכוונו על שנאה בלב. אלא שיהיו מעשיו שנואים בעיניו. ויראה לו פנים זועפות. ולא יעשו עמו בטובה כל זמן שלא שב. אבל מכל מקום הוזהר שלא לעמוד על דמו. אא"כ נסתלק מן האחוה. דהיינו שעובר בפרהסיא להכעיס (עמ"ש בס"ד בח"מ סתכ"ה): (יז) ואיכא מאן דאמר דבשונא בעלמא איירי הכא. אבל כי עביד איסורא דמצוה לשנאתו אין צריך לכוף יצרו. אלא כה"ג מצות פריקה קודמת. משום צער בעלי חיים. (יח) ונראה פשוט בכל גוונא מצי למשקל אגרא דטעינה. אפי' הכי חשיבא כפיית יצר. שאר דינים הנזכרים בסימן רע"ב שייכים לה"ל ומנהג הולכי דרכים. ונציגם שם בעז"ה:

ג

סירוס

א **אסור** להפסיד איברי הזרע בכל ב"ח. ופשיטא לי דדגים נמי בכלל האיסור (עש"י סקי"א) וכל המסרס אפי' כלב לוקה בכל מקום ובכל זמן. (ב) ואף המסרס אחר מסרס לוקה. ולענין סירוס בידי אדם אחר המסורס בידי שמים. עיין אגרת בקורת (ובה תמצא באור דינין סריסות אדם בשלמות בחקירה רבה). (ג) המסרס הנקבה פטור. (ד) המשקה כוס עיקרין. ה"ז אסור ואין לוקין עליו. וכן הגורם לסרס. (ה) אבל מותר לטול כרבלתו של תרנגול. אע"ג דמסתרס מאליו. (ו) אסור לומר לעכו"ם לסרס בהמה שלנו. ואם סרסה העכו"ם מעצמו. מותר. (ז) ואם הערים (אפי' לא צוהו אלא שהעכו"ם מכירו. ומכוין לטובתו) קונסין אותו למכרה. ולא ימכרנה לבנו קטן:

ד

כלאי בהמה. בהם שני מיני איסורין

אחד

המרביע מין בהמה חיה ועוף ובריות הים מין בשאין מינו:

א לוקה. (ב) הנולד מהם מותר לגדל ולקיים (עלח"ש). (ג) ויש מהם אסור בקיום משום ס"נ כמש"ל בס"ד. (ד) להושיב עוף על בצים שאינן ממינו. אין בו משום כלאים. אבל אסור משום צער ב"ח. שאר דיניו עי"ד סרצ"ז:

השני

אסור עשית מלאכה בשני מינין אפי' בעז ושיבוטא. (א) כגון לחרוש למשוך ולהנהיג. (ב) אחד החורש או הזורע. או המושך בהם עגלה או אבן כאחד או הנהיגם אפי' בקול לוקה. (ג) עכו"ם המנהיג בכלאים. מותר לישראל לדרוש שלומו או לדבר עמו בקול רם דהוי"ל דשא"מ ואינו פסיק רישיה. (ד) אבל אם ישראל הולך עם העכו"ם בדרך. ומשא של ישראל על העגלה של עכו"ם שמנהיגה כלאים לא ילך ישראל סמוך לעגלה שלפעמים העגלה נכבשת והוא זועק על הבהמות שילכו מהרה מחמת שהמשא שלו והוי"ל מתכוין ואסור. (ה) יש אוסרין לרוכב הסוס למשוך בחבל כלב אצל הסוס. (ו) עגלה שהיו מושכין אותה כלאים. אסור לישב בה אע"פ שלא הנהיגו. (ז) עגלה המושכת במין אחד. לא יקשור מין אחר בחבל לא לצדי הקרון ולא לאחר הקרון. (ח) מותר לרכוב על פרדה. (ט) והרוצה למשוך עגלה בשתי פרדות. בודק בסימני אזנים וזנב וקול. אם דומים זה לזה. בידוע שאמן מין אחד ומותרים. (י) אדם מותר עם כולן למשוך לחרוש ולהנהיג. (יא) הצדים בעוף. אין להם לקשור החבל שהעוף נקשר בו בתפוס מן האוכף שעל הסוס:

ה
גדולן וסחורתן

א אין מגדלין בהמה דקה באי״י. (ב) אבל מגדלין בסוריא ובמדברות שבא״י. (ג) אבל מגדלין בהמה גסה. (ד) ומשהה [אלטונא תקח: הוא] בהמה דקה קודם לרגל וקודם למשתה בנו שלשים יום. ולא ישהה האחרונה לאחר הרגל. (ה) והטבח לוקח ושוחט לוקח ושוהה (עד יום השוק שלשים יום למקחו) ולא ישהה העגונה ל' יום. (ו) לדברי ר״ג מותר לשהותה כשהיא קשורה בכרעי המטה. וחלוקין עליו חבריו. מעשה בחסיד שהיה גונח מלב. ושאלו לרופאים אמרו אין לו תקנה עד שיינק חלב רותח משחרית לשחרית. והביאו לו עז וקשרו לו בכרעי המטה והיה יונק משחרית לשחרית. לימים נכנסו חבריו לבקרו כיון שראו אותה העז קשורה בכרעי המטה חזרו לאחוריהן. אמרו לסטים מזוין בביתו של זה. ואנו נכנסין אצלו. ישבו ובדקו. ולא מצאו בו אלא אותו עון של העז. ואף הוא בשעת מיתתו אמר יודע אני שאין בי אלא עון של אותו עז שעברתי על דברי חברי (צ"ל שלא היתה רפואה בדוקה. ואף זה אינו מספיק. כי הלא גם ספק נפשות דוחה אפי׳ איסורי כריתות ומיתות ב"ד. אלא צ"ל שבודאי לא היתה רפואה כלל או שהיה אפשר לעשות רפואה אחרת ומיהו אשכחן בחסידים הראשונים שהיו מוסרים עצמן בסכנת נפש אפי׳ על דברי סופרים. כמ"ש בס"ד בלח״ש ספ״ק דברכות. ובפנת אבן בוחן) אריי״ש מב״ב שבגליל העליון היו בית אבא ומ״מ חרבו שהיו מרעין בחורשין כו׳ שדה קטנה היתה (ביניהם של אחרים) ומעבירין דרך עליה. (ז) אריי״ א״ר עשינו עצמנו בבבל כאי״י לבהמה דקה כו׳ מכי אתא רב לבבל שנעשה שם ישוב ישראל קבוע. ונ״מ לכל היכא דאיכא רוב ישראל ויש להחמיר בכל מקום ישוב. (ח) מי שבהמתו רגילה ליכנס לתוך שדה חברו ומזיקתו. יכול בעל השרה להתרות בבעל הבהמה. שישמור בהמתו. ואי לא בעי. משמתינן ליה עד דמסלק היזקיה ואם לא שמרה והזיקה. חייב לשלם היזקו אפי' לא התרה בו. ויכול בעל הבהמה לומר גדור שדך. (ט) מכריז ר"י ואיתימא רבה הני עזי דשוקא דמפסדי. מתרינן במרייהו תרי ותלת זמנין. אי ציית ציית. ואי לא אמרינ׳ ליה תיב אמסחתא וקבל זוזך. (י) כשם שאמרו אין מגדלין בהמה דקה. כך אין מגדלין חיה דקה (צבים ושועלים) ריש"א מגדלין כלבים כופרין (קטנים או של ציידים) וחתולין (בני תרבות ע״ל) וקופין וחולדת הסנאים (דקטיני שקא ורעיא ביני ורדיני סנה) מפני שעשוין לנקר את הבית (מן העכברים). (יא) דרש רב חתול מותר להורגו ואסור לקיימו (עח״י) ואין בו משום גזל. ואין בו משום השב אבדה לבעלים. לעורו. ומוקמינן לה בחיוורא או באוכמא בר חיוורא. והאידנא חתולים שלנו בני תרבות הן. עד שיוודע שהוא חתול רע.

אז אסור לקיימו. (יב) חתול ונמיה יי"ל דריס' (עי"ד סנ"ז חיות ועופות הדורסין) בגדיים וטלאים ועופות. ובשלנו אין חוששין לו. אא"כ ראינו שהכה אותם. (יג) אין מגדלין חזירים בכל מקום אפי' למשוח בהם עורות (עמ"ש שם בס"ד שאצ"ל לדחוק). (יד) לא יגדל אדם כלב (רע וי"ל בכל כלב) אא"כ היה קשור בשלשלת של ברזל. (טו) אבל מגדל הוא בעיר הסמוכה לספר (שצריכה שימור מאומה אחרת) וקושרו ביום. ומתירו בלילה. המגדל כלבים כמגדל חזירים. למיקם עליה בארור. (טז) וכלבים של תרבות מותר. מכל מקום העליתי בשי"ע (סי"ז) שאסור לגדל יותר מאחד לשמור הבית ע"ש ולגדל לשחוק בהן אית ביה איסור מוסיף אחד אנשים ואחד נשים ביחוד אותן המשתעשעים ומגעגעים בכלבים חלקים. מעשה עכו"ם הוא ר"ל. ע"ש. (יז) רועה לעצמו בין בהמה דקה בין גסה. פסול לעדות. (יח) ת"ר רועה שעשה תשובה אין מחייבין אותו למכור מיד. אלא מוכר על יד על יד. (יט) וכן גר שנפלו לו כלבים וחזירים בירושתו. (כ) ובחי' פקפקתי על לשון הטור והש"ע שהשמיטו מלת הגר וכיילו בכיילא רבה כאילו בישראל נמי שרי כה"ג. ולדידי משמע דלאו בחדא מחיתו. אלא דווקא גר דבהתירא אתו לידיה (ורבותא נקט ירושה. דבדידיה פשיטא) ורועה נמי. משום שלא ימנע מלעשות תשובה. אקילו גביה. משא"כ ביורש מישראל שעבר על ד"ח ולא חזר בו. דבאיסורא אתו לידיה. איכא למימר דקנסו בנו אחריו. וצריך למכרם בבת אחת. (כא) אין מגדלין תרנגולים בירושלים. (כב) אין פורסין נשבין ליונים. אא"כ היה רחוק מן הישוב שלשים ריס. (כג) ובישוב כרמים א"נ בישוב שובכין. אפילו הם שלו או של הפקר אפילו מאה מיל. לא יפרוס. (כד) מפריחי יונים. פסולים לעדות ולא יונים בלבד אלא כל העושה כזה בשאר עופות בהמה וחיה. הרי זה גזלן מדבריהם. (כד) עשרה תנאין התנה יהושע בשעה שחלק את הארץ.

א **שיהו** מרעין בהמה דקה בחורשין. שאילניהן גסין. אבל אין מרעין שם בהמה גסה. וביער שאילניו דקין. אין מרעין לא דקה ולא גסה אלא מדעת בעליו. (ב) שיהא כל אדם מותר ללקט משדה חבירו עצים פחותים וקרובים להיות קוצים כהזמי והיגי. והוא שיהו לחין ומחוברין. ובלבד שלא ישרש. אבל שאר עשבים אסור. (ג) שיהא כל אדם מותר ללקט עשבים העולים מאליהן בכל מקום. חוץ משדה תלתן שזרעה לבהמה (שעשויה ערוגות). (ד) שיהא אדם קוטם נטיעה בכל מקום. חוץ מגרופית של זית. ואינו קוטם מן האלנות אלא כזית כביצה ובקנים ובגפנים מן הפקק (קשר) ולמעלה. ובשאר כל האלנות מאובו (מפריו מענפיו הרכים. ל"א מחובו ממחבואו. מאמצע גבהו. שיש ענפים הרבה) ולא מחודו. מחדש שאינו עושה פירות. ולא מישן שעושה פירות. ממקום שאינו רואה את החמה. (ה) מעין היוצא בתחלה בני העיר שיוצא בגבול' מסתפקין ממנו. אע"פ שאין

עיקרו בחלקם. ואין לאחרים להסתפק ממנו עמהם. (ו) שיהא כל אדם צד דגים בימה של טבריא בחכה או ברשתות ובמכמרות. אבל לא יפרוס קלע ויעמיד ספינת ציידין. אלא בני אותו שבט שהגיע אותו ים בחלקם (וצ"ע מפני מה לא הוזכר הים הגדול. שמא מפני שלא כבש יהושע ארץ פלשתים. שהיא על שפת הים הגדול. אע"פ שהוא גבול חלק זבולון ואשר ושמא הים הגדול הפקר לגמרי). (ז) ונפנין אחורי הגדר אפילו בשדה מלאה כרכום. ונוטל משם צרור ומקנח. ואפילו בשבת. מ"ז חסידא שקיל ומהדר. וא"ל לשמעיה (בחול) זיל שרקיה. (ח) ומסתלקין לצדי הדרכים (בשדה שיש לה בעלים) מפני יתדות הדרכים (שנתרבה הטיט בדרכים). (ט) התועה בין הכרמים. מפסג ויורד מפסג ועולה ואין צריך לעבור אל המצרים. אע"פ שאינו יודע להיכן יעלה. ת"ר הרואה חברו תועה. מפסג ועולה מפסג ויורד עד שמעלהו לעיר או לדרך. (י) ומת מצוה קונה מקומו. והוא שלא יהא מוטל על המצר. או בתוך תחום העיר. שאם מוטל על המצר מתוך שניתן לפנותו. מפנהו לכל מקום שירצה. ואם הוא בתוך התחום מביאו לבית הקברות.

כד ומהלכין בשבילי הרשות (שבשדות פנויות) עד שתרד רביעה שניה. שלמה אמרה דתניא הרי שכלו פירותיו מן השדה ואינו מניח בני אדם ליכנס בתוך שדהו. מה הבריות אומרות עליו מה הנאה יש לפלוני ומה הבריות מזיקות לו. עליו הכתוב אומר מהיות טוב אל תקרא רע דכתיב כי האי גוונא אל תמנע טוב מבעליו בהיות לאל ידך לעשות. (כה) תקנות אלו נוהגות בכל מקום אפי' בח"ל. (כו) ובבבל משירד הטל. אסור להלך בשבילין שיש להם בעלים. (כז) בהמה טמאה העומדת למלאכה. כגון סוסים וחמורים וגמלים ופרדים מותר לגדל ולקיים ולסחור. (כח) במקום שנהגו למכור בהמה דקה לעובד כוכבים ומזלות. מוכרין. (כט) ובכל מקום אין מוכרין להם ולא לישראל החשוד למכור להם. בהמה גסה. אם לא ע"י סרסור או שיודע שקונה אותה לשחיטה. ועכשיו מקילין בה ביותר ולא ילפינן ממקלקלתא. ובעל נפש יחוש שלא להקל כי אם בסוס המיוחד לרכיבה (לאפוקי אי קבעי ליה העכומ"ז לחרישה) או בנתמנה לפי דרכו במתנה בירושה במציאה או שנמלך למכור את שלו. אבל לקנות על מנת לסחור עם עכו"ם ולהרויח בגסה העומדת למלאכה. לא הותר. (ל) ובשאלה ובשכירות לעולם אסור. (לא) מינין טמאין העומדין לאכילה. אסור לעשות בהם סחורה או להלות עליהם ואפילו לקנותן להאכילן לפועליו אסור. (לב) וציידי חיה ועוף ודגים שנזדמנה להם מינין טמאין מותרין למכרן (לג) ובלבד שלא יתכוונו לכך. (לד) ובנתמנה לו במציאה ואין אמנותו בכך. (על"ש פ"ז דשביעית). (לה) מותר לגבות דברים טמאין מן עובדי כוכבים ומזלות בחובו וכן אם הביא עובד כוכבים ומזלות לישראל דורון מהן. מותר לקבל (אע"ג דאי לא

הוה ליה הנאה מניה. לא הוה יהיב ליה. מ"מ איהו לאו אדעתיה דהכי אהני ליה. הדר הו"ל כמציל מידו). (לו) וכולן צריכין למכרן מיד. ולא ישהה אותן אצלו עד (שישומנו) [אלטונא תקח: שישמינו]. ולא עד יום השוק. אא"כ צריך להפסיד מן הקרן. ואדם חשוב יתרחק מן הכיעור. ולא ישהה כלל. (לז) השוכרים איראנדיס כפרים מן השרים. החמיר הב"ח שלא לגדל חזירים להאכילן לפועלים. ונראין דבריו. (לח) אמנם אם הישראל חוזר ומשכירם לעובדי כוכבים ומזלות. נ"ל דשרי. דשכירות ממכר הוא. וכה"ג אינו אפי' נקרא על שמו: (לט) גרסינן השוחט וצריך לדם חייב לכסותו. כיצד הוא עושה (ליפטר מן הכסוי) נוחרו או עוקרו. ומוקמינן לה בעוף דקבעי לדמיה ליניבא (להמית תולעת שנפל בפשתן) אי נמי בחיה דקבעי ליה ללכא (צבע אדום) שמעינן מהא דמותר לנחור לצורך מניעת הפסד. או להרויח ע"י כך. והכי איתא נמי בפכ"ה. ר"ח נפל ליה יאניבא בכתניה (ומי נפל כו' כי מהני זכותייהו אעלמא. אדידהו לא) אתא לקמי דרבי א"ל שקול עופא ושחוט על בוביתא דמיא. דמורח דמא ושביק ליה. ומסקינן צא ונחור א"ל. ש"מ בהדיא דמשום תועלת שרי. כנ"ל. (מ) ומה יעשה בבשר. בזה נחלקו האחרונים. המ"ב מצריך להשליך הבשר לכלבים. והט"ז מתיר למכרו. דהו"ל נזדמנו לידו בהיתר. ודבריו נראין ברורים (דלא כפר"ח דדחי ליה במילי דכדי. ולא כיפי תלי לה) מיהו דווקא כשעושה עיקר הנחירה משום העור שמשתכר בו יותר בנחירה מבשחיטה. כנדון הט"ז שכן הוא נאות יותר לבעלי מלאכת הרצענים. (מא) איברא כי עביד משום הנאת הריוח בעור ובשר. מחמת שא"א לו להשתכר בבשר שחוטה. כגון בימי אב עד תשעה בו. משו"ה לא שרי לעסוק בנבלות. וכמו שקבעתי בס"ד בשער סור לעיר האלהים:

1

קנייתן

א **בהמה** בין גסה בין דקה. אינה נקנית אלא במשיכה. וי"א דאף מסירה קונה אפי' בדקה. אם היא ברשות המוכר. היינו מיד ליד (וע"ל מדיני מסירה): (ב) בספיקא דדינא. מוקמינן לממונא בחזקת מריה קמא. (ג) אמר לו לקנות במשיכה ושינה בין לגרייעותא כגון במסירה או למעליותא. כגון בהגבהה. לא קנה אלא במשיכה. כמו שאמר. (ד) מסירה אינה קונה אלא בר"ה. ובחצר שאינה של שניהם (שהכניסה שם מוכר שלא מדעת בעלים. הא מדעת בעלים. לא קנה) ולא ברשות מוכר. (ה) משיכה אינה קונה אלא בסימטא (קרן זויות הסמוכה לר"ה) או בחצר של שניהם (לאפוקי מרשות מוכר. ופשוט דרשות לוקח עדיפא) אבל לא בר"ה ולא בחצר שאינה של שניהם. ומדעת בעלים הרי הוא כחצר של שניהם. או כרשות של מי שהרשה לו. (ו) הגבהה קונה בכל מקום. (ז)

כיצד קונין הבהמה במשיכה. אצ"ל אם משכה והלכה או שרכב עליה והלכה. שקנה. אלא אפילו קרא לה ובאה. או שהכישה במקל. או שהנהיגה בקול. ורצתה בפניו. כיון שעקרה יד ורגל. קנאה. והוא שימשוך בפני הבעלים. (ח) ואם משך שלא בפני הבעלים. צריך שיאמר לו קודם שימשוך לך משוך וקני. (ט) המוכר עדר לחברו. או נתנו לו במתנה כיון שמסר לו משכוכית (בהמה המהלכת בראש העדר. וכולן נמשכים אחריה) אצ"ל משוך וקנה ואם משך העדר אפילו שלא בפניו. קנה. (י) לא מסר לו המשכוכית. ומכר לו עשרה בהמות. אם קונה במשיכה לא קנה אלא אותה שמשך. (יא) ואם קנה במסירה. אם מסרן לו באפסר אחד. ונתן לו דמי כולן. קנה. לא נתן לו דמי כולן. לא קנה רק כנגד מעותיו. (יב) המוכר בהמה לחברו או נתנה לו במתנה. ואמר לו קנה כדרך שבני אדם קונים. אם משך או הגביה קנה. אבל אם רכב עליה אם בשדה או בסמטא קנה. (יג) ואם בעיר בר"ה לא קנה. לפי שאין דרך ב"א לרכוב. (יד) היה אדם חשוב שדרכו לרכוב בעיר. או אדם מזולזל ביותר שאינו מקפיד על רכיבתו בעיר. כגון המטפלים בגידול הבהמות או העבדים. או שהיתה אשה. או שהיה ר"ה שהרבים דוחקים שם הרי זה קונה ברכיבה. והוא שתהלך בו. (טו) ושטת הר"מ והיא (מדעת) [אלטונא תקח: מדת] הש"ע שכל בהמה גסה נקנית בין במשיכה בין בהנהגה. ל"ש גמל ול"ש חמור. (טז) ובהלי מציאה יתבאר בעז"ה ענין שנים הזוכים כ"א באופן אחר:

יז **ירושלמי** אשה שהיא רוכבת על החמור. וחבילה עליו. ושני בני אדם מהלכין לפניה היא אומרת אלו שניהם עבדיי והבהמה והחבילה שלי. וכל אחד משניהם אומר זו אשתי וזה עבדי וזו חבילתי. וזו בהמתי. צריכה גט מזה ומזה. ומשחררת לשניהם. ושניהם משחררים זה את זה וחולקין הבהמה והחבילה בין שלשתם בשוה. והוא כדברי ספר החתום ובדקתי הספרים ואין פותר:

והנה מ"ש שני ב"א מהלכין לפניה. פשוט שר"ל שהם אוחזין בבהמה. מושכין או מנהיגין אותה. או שאחד מושך ואחד מנהיג. וצ"ע היכי מיירי. עיין גמרא דידן פרק האומר דכוותה. ושם לא נזכר שחרור כלל. ומסקנא התם בדליכא סהדי. וצריכה שני גטין לגבות כתובתה מן החבילה ממ"נ דאל"ה תהא מונחת עד שיבוא אליהו. כפירש"י ואילו הכא פלגי בשוה. איברא דברי רש"י אינן מוכרחין (ואיהו אזיל לשיטתיה דר"פ ש"א. ואכמ"ל) ואיכא לאוקמה בשכתובתה גדולה משליש חבילה. והתם איהי בעיא כולה חבילה. או לפחות כתובה כדבריהם. אתיא משני צדדים משו"ה צריכה גט משניהם אם תרצה לטול יותר משליש. שאם יתנו לה גט מדעתן. נוטלת כתובה עכ"פ ודילמא כה"ג שקלא שתי כתובות. ומאי כתובתה דקאמר. כדי כתובה של כל אחד.

אחר שמגרשים אותה מרצונם. ואפשר דשקלא כולה חבילה בעלילה זו אם אין בחבילה יתר על שתי כתובות. א"נ כדי שתי כתובות לבר משליש דידה. דחזי לה מדין שנים רוכבין ע"ג בהמה. דקיי"ל יחלוקו. והכא מיירי בכתובה פחותה משליש חבילה. ואב"א בדאיכא סהדי להאי וסהדי להאי שקדשה כל אחד מהם. ושקנה כל אחד לחברו. ואיכא סהדי לדידה נמי שהיו אלו עבדיה ובדליכא סהדי על הבהמה והחבילה והשתא איכא למימר כולהי סהדי קושטא קאמרי שבאמת אלו היו עבדיה. אח"כ שחררה אותם. ונשאת לאחד מהם וגרשה. ונשאה השני. אלא דאינהו מכחשי אהדדי. והכא איהי לא בעיא כתובה דפחיתא משליש חבילה. אלא או כולה או שלישה לפחות משו"ה פלגא בהדייהו בשוה. מתורת ממון המוטל בספק. ולענין איסורא מיהא צריכה גט משניהן. דאל"ה אסורא לעלמא. דהוו להו תרי ותרי. אשה בחזקת א"א קיימא. ובכה"ג ודאי מתסרו נמי בקרובות דהדדי. ואלו השנים צריכין שחרור נמי מה"ט. מאחר שהוחזקו עבדים. לא סגי להו בלא שחרור מנה דידה ואינהו מהדדי. הכי הוא ברירו דמילתא בס"ד. (יח) המקנה בהמה וכלים שעל גבה כאחד. אע"פ שמשך הבהמה וקנה אותה. לא קנה כלים שעליה עד שיגביה או ימשוך הכלים עצמן. אם אין דרכם להגביה. שהבהמה כחצר המהלכת. (יט) לפיכך אם היתה הבהמה כפותה. קנה אף כלים שעליה. (כ) מעות אינן קונות אלא לענין קבלת מי שפרע. (כא) ובארבע פרקים (נתבאר בעיר האלקים כל אחד במקומו) העמידו חכמים דבריהם על דין תורה. ומשחיטין הטבח על כרחו. אפילו שור שוה אלף דינר ולא קבל אלא דינר. לפיכך אם מת מת למוכר. (כב) האומר פרה מעוברת אני מוכר לך. מכר גם את הולד. (כג) האומר מה שתלד פרתי מכור לך. או נתון בין במתנת בריא בין במש"מ לא אמר כלום. אפילו היתה בהמתו מעוברת (עלח"ש רפ"ה דתמורה בס"ד ובאעס"מ) ויכול לחזור בו אפי' אחר שתלד הפרה. (כד) ונ"ל פשוט שיורשיו כמותו. אע"פ שלא חזר המוכר או הנותן. באי כחו אחריו יכולין לחזור ואין בזה משום מצוה לקיים דברי המת. (כה) ואם קדם הלוקח או המקבל מתנה ותפס הבהמה קודם שחזר בו המקנה. אין מוציאין מידו. (כו) ואם מכר פרה לעוברה קנה מיד. ואין אחד מהם יכול לחזור בו. (כז) דבר שאינו ברשותו דינו כדבר שלא בא לעולם שאינו נקנה. ויש דרכים שנמכרים. ע"ל. (כח) אע"פ שאין אדם מקנה ולא מקדיש דבר שלא בא לעולם. אם אמר כל מה שתלד בהמתי. יהא הקדש לבדק הבית או יהא אסור עלי. או אתננו לצדקה. ה"ז חייב לקיים דברו. שנאמר ככל היוצא מפיו יעשה. וי"א שאם מת הנודר. אינו כלום. (כט) המוכר או משכיר רכיבת בהמתו. לא אמר כלום עד שיקנה גוף הבהמה לרכיבה או לשאר תשמיש. (ל) המוכר פירות שובך או פירות כורת לחברו קנה.

ואין זה מוכר דשב״ל. שהרי הוא מוכר שובך לפירותיו וכוורת לדבשה. (לא) הביצים והאפרוחים עצמן שיש בשובך. לא קנה אותן. כל זמן שלא פרחו דבר זה תקנת חכמים היא משום לא תקח האם על הבנים נגעו בה. לפיכך הרוצה להקנות אפרוחים ובצים אלו לחברו מטפח על השובך עד (שיברחו) [אלטונא תקח: שיפרחו] האמהות. ויגבהו מעל הארץ. אח"כ יקנה אותן לחברו באחד מדרכי הקנאות המטלטלין: (לב) דיני המוכר צמר מה מכור וכן שאר לשונות מסופקות בענין המכירה ומתי אומרים הדמים מודיעים. עיין סר״ך. ולפי שדברים הללו תלויים במנהגי המקומות. לא ראיתי להאריך בהם. (לג) המחליף פרה בחמור. ומשך בעל הפרה את החמור. ועדיין הפרה בביתו וילדה. וטען בעל הפרה שילדה קודם שמשך החמור. ובעל החמור אומר אחר משיכת החמור ילדה. אפי׳ לוקח טוען ברי. והמוכר טוען שמא. על הלוקח להביא ראיה אפי׳ אין הפרה ברשות מוכר. אלא עומדת באגם. ואם לא הביא ראיה. והמוכר טוען ברי. בעומדת באגם. ישבע המוכר על ולד הפרה בנק"ח. ואם המוכר מוחזק המע"ה. (לד) ואם הלוקח מוחזק. על המוכר להביא ראיה כך נ"ל פשוט לדעת הש״ע. (לה) זה אומר איני יודע וזה אומר איני יודע. ואינו ברשות אחד מהם. על הלוקח להביא ראיה. י"א אפי' הוא טוען ברי ומוכר שמא. ואי לא מייתי ראיה. מוקמינן לממונא בחזקת מריה קמא. וי״א יחלוקו. (לו) בחי׳ הקשיתי לדעת במאי עסקינן. דהא קיי"ל בסר״ך. המוכר פרה מעוברת. מכר בנה ואפילו בסתמא ס"ל לרא"ש אם היא מעוברת. בנה מכור. ופשיטא דליכא למימר הכא מיירי דלא ידעו שהיא מעוברת. שסמוך ללידה ודאי אי אפשר מבלי הכרת העובר. ואפי' בשליש ימיה ניכר. כמש"ל בס״ד. וצריך להעמידה. שטוען המוכר שלא מכרה עד שילדה. אי נמי אע״ג דפסקו דמי שווים ונתרצו להחליף עודה מעוברת. השתא מיהת קהדר ביה אחר שילדה (וקודם שמשך הלה. לפ"ד מוכר) דאפי' מ"ש לא בעי לקבולי. שדברים אין בהם משום מ"א. אבל א״ל בטוען על מנת כן מכר לו בפירוש. שנתרצה בעל החמור להחליף (הפרה) [אלטונא תקח: בפרה] ריקנית. והלה מכחישו דא״ה מאי איריא דקטעין שילדה קודם משיכה. (לז) זה אומר ברשותי ילדה. והאחד שותק. זכה הטוען בולד:

ז

אונאתן ומקח טעות

א **המחליף** פרה בחמור. משך בעל החמור את הפרה. ולא הספיק בעל הפרה למשוך החמור עד שמת החמור. על בעל החמור להביא ראיה שהיה חמורו קיים בשעת משיכה. וי"א על בעל הפרה להביא ראיה כמו לענין טבח דבסמוך. ואם אינו מביא ראיה. ישבע

המוכר שלא ידע ממומין אלו ופטור. (ב) ראובן החליף עם שמעון סוס ביין. וכאשר משך שמעון הסוס. בא כותי ולקחו ממנו. ואמר שהסוס נגנב ממנו. אם ראובן מודה שנגנב. הוי מקח טעות. ויכול שמעון להחזיק היין שבידו אבל אם אין ראובן מודה. אמרינן הכותי משקר. וצריך להחזיר היין לראובן. ואפי' אומר הכותי שראובן הוא הגנב. ויש לו עדי כותים על זה. אין המוכר חייב באחריותו אם לא שהיה ראובן יודע שהוא גנוב כמש"ע בס"ד. (ג) מחט שנמצא בעובי בית הכוסות. ונקבה אותו נקב מפולש. אם נמצא עליה קורט דם. בידוע שזו נטרפה קודם שחיטה לפיכך אם הוגלד פי המכה. בידוע שזו נטרפה שלשה ימים קודם שחיטה ואם קנה תוך שלשה ימים הרי זה מקח טעות. ואם קנאה לפני ג'י. או לא הוגלד פי המכה. הרי זה ספק ועל הטבח להביא ראיה. שקודם לקיחתו נטרפה. שברשותו נולד הספק ואם לא הביא ראיה. ישלם המעות למוכר. (ענין גבינות שנעשו מבהמה שנמצאת טרפה. עי"ד ספ"א). (ד) טרפות דסירכא פליגי בה. אי הוי מקח טעות. ונ"ל שאין מוציאין מיד המוחזק. (ה) המוכר בהמה לחברו. וכבר מכר אמה או בתה היום ולא הודיעו. הרי זה מקח טעות (עי"ד סי"ו). (ו) המחליף בהמה בבהמה. אפי' טלה בסוס. אין לו אונאה. אם לא הקפידו על השווי והחליפו בלי שומא (ע"ל בהל' אונאה בס"ד) (ז) נהגו סוחרי סוסים שאין מחזירין המקח אלא בארבע מומין. ואם נמצאו בו מומין אחרים. אם המנהג קבוע שאין מחזירין בהן. אין לך אלא מנהג המקום. שכל הנושא ונותן. על דעת המנהג הוא עושה. והו"ל תנאי בדבר שבממון וקים. אפילו לא התנה בפירוש. כמאן דאתני דמי. (ח) אם אין מנהג גמור בשאר מומין. קי"ל כל מום נסתר מבטל המקח. אפילו אם אין בו כדי אונאה. כמ"ש להלן בס"ד. (ט) שור שא"ל טוחנות. סי' הנ"ל סי"ח. (י) המוכר שור ונמצא נגחן עח"מ סרל"ב סכ"ג. ומ"ש בס"ד. (יא) ושור שעומד להריגה וקדם אחר והרגו חייב לשלם עשרה זהובים. וכן בקדם וכסה (עמ"ש בס"ד) בסי' שפ"ב:

ח
שמירתן

א **שור** תם צריך שמירה מעולה אי זוהי שמירה מעולה. דלת שיכולה לעמוד ברוח שאינה מצויי. (ב) והמועדין מתחילתן בשמירה פחותה סגי להו. היינו דלת שיכולה לעמוד ברוח מצויה ולא בשאינה מצויה. (ג) אבל [אלטונא תקח: אם] אינה יכולה לעמוד ברוח מצויה. כאילו לא שמרה כלל. וחייב בנזקיה. אפילו לא נפלה הדלת על ידי הרוח. אלא לסטים הוציאוה. או חתרה הדלת ויצאה והזיקה. דתחילתו בפשיעה וסופו באונס הבא מחמת הפשיעה חייב. (ד) הניחה בחמה. אפילו חתרה ויצאה והזיקה. חייב. ואפי'

קשרה בקשר חזק. (ה) מסרה לחש"ו אפי' שמרוהו שמירה מעולה ויצא והזיק. הבעלים חייבין (דיני השומרים יתבארו להלן בעז"ה). (ו) כל נפש חיה שהיא ברשותו של אדם שלא שמרה והזיקה. הבעלים חייבין לשלם. (ז) איך ומתי משלמין. עח"מ מן סי' שפ"ט עד סת"ח. (ח) איך ומה דנין עכשיו עח"מ ס"א. (ט) אדם שהזיק בהמת חברו משלם נזק שלה בכל מקום. (י) לענין תפיסת שור תם. עמ"ש שם ובסק"ה וסת"ז. (יא) בענין חמשה מועדין מתחלתן. עמ"ש בלח"ש פ"ק דקמא. וספ"ק דסנהדרין. (יב) שור של ישראל שנגח של הקדש או שור של עובדי כוכבים ומזלות. פטור (כר"מ הטעם. לפי שאין העובדי כוכבים ומזלות מחייבין את האדם על בהמתו שהזיק' והרי אנו דנין לכן כדיניהן). (יג) ושל עבודת כוכבים ומזלות שנגח של ישראל. בין תם בין מועד משלם נזק שלם. (יד) שור של הפקר שנגח וקודם שיתפסנו הניזק קדם אחר וזכה בו. פטור. (טו) חש"ו פגיעתן רעה. וכן שור שהלכו בעליו למד"ה. פטורים. (טז) שור (או שאר בהמה חיה ועוף) שהמית את האדם בכל מקום. בין גדול בין קטן בין עבד בין בן חורין. אחד תם ואחד מועד. הרי זה נסקל. (יז) מה בין תם למועד התם פטור מן הכופר. ומועד משלם את הכופר. (יח) זה שכתוב בתורה וגם בעליו יומת. מפי השמועה למדו שחיוב מיתה זו בידי שמים. ואם נתן כופר הנהרג. מתכפר לו. ואף על פי שהכופר כפרה. ממשכנין מי שנתחייב כופר על כרחו. (יט) כמה הוא הכופר. כמו שיראו הדיינין שהוא דמי הנהרג הכל לפי שויו. ושל עבד קצוב בתורה. כמש"ל. (כ) למי נותן הכופר. ליורשי הנהרג. (כא) המית אשה. אין הכופר לבעל אלא ליורשיה. (כב) נגח מי שחציו עבד. נותן חצי קנס לרבו. (כג) נגח שפחה ויצאו ילדיה. משלם דמי ולדות. היה תם. משלם חצי דמיהן מגופו:

ט

סכנתן ורעתן

א **כבר** נז"ל איסור גידול כלב רע משום ל"ת דמים בביתך ואפי' בכל כלב של תרבות. יש ליזהר לקשרו. מפני שאפילו בנביחתו יוכל להמית לחלושים ורכי הלב. ושאינם מבחינים בין כלב לכלב או יגרום לאשה מעוברת שתפיל כעובדא דההיא איתתא דעיילא למיפא כו'. וא"ל שקילא טיבותיך ושדיא אחיזרי כו'. אבל כשרואין אותו קשור בשלשלת של ברזל. אז אימתו לא תבעת אותו (ארמלתא לא תרבי כלבא. לא תדור בעיר דלא נבח בה כלבא) ואצ"ל שלא לקיים שאר חיות רעות המזיקות . ארי אפי' הוא בן תרבות צריך גורזקי. ונחש מועד לעולם. חתול נז"ל. (ב) רפב"י אתרמי דעל (לבית רבי) בההוא פתחא דהוו קיימן ביה כודנייתא חיוורתא אמר מ"ה בביתו של זה ואני אסעוד אצלו.

שמע ר' נפק לאפיה. א"ל מזביננא להו אמר ליה ולפני עור לא תתן מכשול. מפקרנא להו. מפשת היזיקא. עקרנא להו. איכא צב"ח. קטילנא להו. איכא בל תשחית. אריב"ל למה נקרא שמן ימים שאימתן מוטלת על הבריות. דאר"ח מימי לא שאלני אדם על מכת פרדה לבנה וחיית והא קחזינן דמתסי. בדחיוורן ריש כרעייהו. (ג) ת"ר ה"ד נאמרו בכלב שוטה. פיו פתוח. ורירו נוטף. ואזניו סרוחות (מלשון סרח העודף גדולות וכפולות למטה) וזנבו מונח לו בין ירכותיו ומהלך בצדי דרכים. ויש אומרים אף נובח ואין קולו נשמע. תניא כשהורגין אותו. אין הורגין אותו אלא בדבר הנזרק (מפני שרוח רעה שורה עליו) דחייך ביה מסתכן מאי תקנתיה נשלח מאניה ונרהוט. דנכית ליה מאית. מאי תקנתיה . אמר אביי ניתי משכא דאפא דיכרא. ולכתוב עליה אנא פלניא בר פלניתא אמשכא דאפא דיכרא כתיבנא עלך כנת כנתי קלירוס. ואמרי לה קנדי קנדי קלורוס יה ה' צבאות אמן אמן סלה. ונשלחינהו למאניה ולקברינהו בי קברי עד תריסר ירחי שתא. ונפקינהו ונקלינהו בתנורא. ונבדריה לקטמיהו אפרשת דרכים והנך תריסר ירחי שתא כי שתי מיא. לא לשתי אלא בגובתא דנחשא. דילמא חזי בבואה דשידא (שקפץ מן הכלב עליו) ומסתכן. אבא בר מרתא עבדא ליה אמיה גובתא דדהבא. (ד) אבל מחצר כבד שלו אין מאכילין אותו. מפני שאינה רפואה ולא קי"ל כר"מ בן חרש. (ה) שלשה כל זמן שמזקינין. גבורה מתוספת בהן. דג. נחש. חזיר. וארסו של בחור שוקע למאי הילכתא. דתניא חבית שנתגלה. אע"פ ששתו ממנה תשעה ולא מתו. לא ישתה ממנה עשירי. מעשה כו'. כל השרצים יי"ל ארס. של נחש ממית. ש"ש אינו ממית (וע"ע בעלית סכנות בס"ד). (ו) ת"ר שלשה אין מתקנאין בהן. [אלטונא תקח: נכרי קטן] נחש קטן ותלמיד קטן (כו') [אלטונא תקח: דמלכותייהו בתר אודנייהו קאי]. (ז) האי מאן דטרקיה חויא לייתי עוברא דחמרא חיורתא ולקרעיה ולתבה עלויה. והנ"מ דלא אשתכח טרפה כו' ומאן דטרקיה חויא דרבנן. ל"ל אסותא (וע' פ' אין מעמידין ד' כ"ז ע"ב). (ח) האי מאן דכרכיה חויא. לנחית למיא ולסחוף דיקולא ארישיה ולהדקיה מניה (יוריד (הטל) [הסל] מעט מעט לצד הנחש ויבדילנו בו מבשרו) וכי סליק עלויה לשדיה במיא ולסליק. (ט) האי מאן דמקני ביה חויא. אי איכא (חבורה) [אלטונא תקח: חבריה] בהדיה. לרכביה ארבע גרמידי. ואי לא לשוור נגרא (חריץ של מים ידלג) ואי לא לעבר נהרה. ובליליא לותביה לפורייה אארבע חביות ונגני בי כוכבי ולייתי ארבעה שונרי ולסרינהו בארבעה כרעי דפורייה. וליתי שחפי (קסמים כל דבר המקשקש) ונשדי התם דכי שמעי קליה אכלי ליה האי מאן דרהיט אבתריה לרהוט בי חלתא (בין החולות. שאין נחש יכול לרוץ שם). (י) האי איתתא דחזיא חויא ולא ידעה אי יהיב דעתה עילוה תשלח מאנהא

ותשדי קמיה. אי מכריך בהו. דעתה עילוהי. מ"ת. תשקול ממזיה ומטופרה. תשדי ביה ותימא דשתנאי אנא. (יא) האי אתתא דעייל בה חויא לפסעה (תפשק רגליה) ולותבוה אתרתי חביתי וליתי בשרא שמינא ולשדי אגומרי. וליתי אגנא דתחלי ותמרא ריחתנא ולותבו התם ולטרוקינהו בהדיה דדי ולנקוט צבתא בידיה. דכי מורח ריחא. נפק ואתי. ולשקליה ולקלייה בנורא. דאי לא הדר עילוה. (יב) חבל על שמש גדול שאבד מ"ה שאלמלא נתקלל נחש כל או"א מישראל היו מזדמנין לו שני נחשים טובים כו'. (יג) תנא הכל מתרפאין חוץ מן הנחש. (יד) ת"ר ג' אין ממצעין ולא מתמצעין. הכלב. והדקל. והאשה וי"א אף החזיר. וי"א אף הנחש. ואי ממצעין. מ"ת נפתח באל (אל מוציאם ממצרים גו'. עד מה פעל אל) ונפסק באל א"נ נפתח בלא ונסיים בלא (לא איש אל וגו' עד ודבר ולא יקימנה). (טו) הני בי תרי דמצע' להו אשה נדה. אם שלהי נדתה הוא. הורג' אחד מהם. אם סוף נדתה הוא מריבה עושה ביניהם מ"ת נפתח באל. ונסיים באל. (טז) תני ר"א מרחיקין משור תם. חמשים אמה. משור מועד. מלא עיניו. (יז) אל תעמוד בפני השור בשעה שעולה מן האגם. בשור שחור בימי ניסן. (יח) תנא משמיה דר"מ. ריש תורא בדיקולא . סק לאיגרא ושדי דרגא מתותך (נראה שאין הדברים אמורים. אלא בשוורים בלתי מסורסין). (יט) א"ר ניזהא דתורא הן הן ניזהא דאריה זה זה ניזהא דגמל דא דא. (כ) אר"פ ביתא דאית ביה שונרא. לא ליעול ביה אינש בלא מסאני. א"ד ביתא דלית ביה שונרא. לא ניעול ביה אינש בהיכרא (בחושך). (כא) אר"פ נקטינן אריה אבי תרי לא נפל. אין חיה שולטת באדם אא"כ נדמה לו כבהמה. (כב) תינוק. א"צ לשמרו מן העכברים כו'. (כג) אין ערוד ממית כו'. אוי לערוד שפגע בו רחב"ד. ואוי לדובים שפגעו בעזיו דמייתן דובי בקרניהו. (כד) בהמתן של צדיקים אין מביא הקב"ה תקלה על ידם כחמורו של רחב"ד וחמרא דר"י בן יוקרת. (כה) לא ברא הקב"ה דבר לבטלה שבלול לכתית זבוב לצירעה יתוש לנחש. נחש לחפפית. וסממית לעקרב ובב"ר נחש לחפושית. פשפש לעלוקה שבלול לחזזית. (עמ"ש בס"ד בזמרת הארץ ע"ד רמז ודרש. וענין אגדתא דבדיחותא הנ"ז שם. מ"ט עזי מסגו ברישא כו' עמ"ש בס"ד בחלק הקשורים דברים מתוקים מדבש). (כו) צואת רי"ח אווזא או תרנגול וכל דבר חי. הכופה קערה או כל דבר יש לשחטו מיד. וכן פרה אשר תלד שני עגלים. או תרנגולת שתי בצים ביום אחד. או תרנגולת שקראה כמו תרנגול (ובלבד שלא יאמר ששוחטה בשביל כך) וכן אילן העושה פירות שתי פעמים בשנה. יש לקצצו מיד (ואני אומר אסור לקוצו. אל תשחיתהו כי ברכה בו. אבל נראה שמעצמו יפסד ויתיבש אחר שהרבה להוציא זרעו. (כז) וכן כל דבר שינוי יסירנו מן הבית. (כח) לא יגדל עגלים הנולדים מבהמותיו. (כט)

לא יושיב תרנגול לגדל אפרוחים. (ל) לא יצוד צבי לחופה. כי צבי לחופה צרה יגיד. (לא) לא ירכב על סוס בספינה. (לב) לא ישחוט אוזא בשבט. ויש שמונעים בטבת. (לג) האר"י ז"ל הזהיר שלא לגדל תורים ובני יונה בבית ואמר הבית שיגדלו בו. ימותו בניו. ולא לו יהיה זרע. (לד) ואמר העורב כולו בשורות רעות. ובפרט על הדבר ב"מ. ובדרך מקרה אומר לפעמים ג"כ בשורות טובות (סה"ג. וש"מ ענין שיחת עופות) ונ"ל שהיא גמרא ערוכה. פרק השולח. גבי עיליש ברח. הנץ מבשר טוב. הצפור דרור מבשר טובות. ובפרט על עצירת המגפה ובאר שם שאין כל בריה בעולם שלא יודיע דבר. (לה) כתב רש"ל בפרק הגוזל בתרא. דמי שיש לו כלב בביתו שמזיקו ומפסיד המאכל בביתו. אפי' אינו נושך יכול ליתן לו סם המות. ואינו אסור משום צב"ח. (לו) מ"מ שמעתי למחות שלא ליתן לו לאכול מחט בתוך הלחם. דאיכא למיחש שמא ישתגע. ואיכא ס"נ טובא ע"כ. ואע"ג דאפילו בפרדות לבנות אשכחן דאמ"ר קטילנא להו וא"ל רפב"י איכא בל תשחית. נ"ל שאני פרדות דשויא דמים הרבה. משא"כ בכלב אפילו שאינו מפסיד רק המאכל. נהום כרסיה לא שוי חבוליה. (לז) ע"כ רש"ל נהג לאסור הכבשים שגדל בהם מין שחין של נגע שרגילין למות בו. ובימי חרפי ראיתי שעשו הקהל חרם ואסרו כל הכבשים. עד שפסקה המכה. ועמ"ש בס"ד אצל אומנות קצב. משמא דגמרא. (ח) כתב השל"ה יזהרו אב ואם שלא יעשו מורא לתינוק בדבר טמא כגון לומר חתול או כלב תקח זה הילד. כי ברית כרותה לשפתים. ולכן אפילו במינין טהורין יש להקפיד אלא שבדברים טמאין יש יותר חשש היזק לתנוק בגופו ופגם בנשמתו ח"ו. (לט) צריך ליזהר מאד מלהתייחד עם העובדי כוכבים ומזלות ולסטים. דכחיותא מתילי. ועי"ד סקנ"ב. (מ) אחורי ארי ולא אחורי אשה. (מא) ויותר צריך אזהרה בשעה שחוזרת מן המת. שלא להתראות עמה פנים אל פנים. (מב) צריך שמירה יתרה מן העבדים שחשודים על אבר מן החי. ועל הרציחה כמ"ש בעבדי דר"ג עם ר"ש רפמ"ש. (מג) מרבה עבדים מרבה גזל. מרבה שפחות מרבה זמה. (מד) מרבה נשים. מרבה כשפים. (מה) איזהו מנחש. האומר צבי הפסיקו בדרך. או שעבר נחש מימינו. או שועל משמאלו. וכשאירע לו אחד מאלו. עושה ממנו ניחוש. שלא לצאת לדרך. או שלא להתחיל במלאכה וכן המנחשין בחולדה ובעופות. בפגעו בם. לוקח מהם אות לעשות או שלא לעשות. (מו) אבל המכיר בשיחת העופות ועושה על פיהם. אין בו איסור. כדמוכח מר"ע כו'. (מז) בית תנוק ואשה אין בו נחוש. ויש סימן. (מח) אין מעמידין בהמה בפונדקאות של עובדי כוכבים ומזלות. ואין מוסרין בהמה לרועה שלהם מפני שחשודים על הרביעה. ובמקומות שלנו שאינם חשודים בה אדרבה מכים ועונשים עליה. מותר. (מט) ת"ר ההולך לאצטדינין ולכרקום

וראה שם את הנחשים ואת החברין בוקיון מוקיון מוליון לוליון בלורין סלגורין ה"ז מושב לציים כו' ור"נ מתיר מפני שני דברים שצוח ומציל ושמעיד עדות אשה להשיאה. (נ) דר"ש בפ' אשרי האיש אשר לא הלך לטרטיאו' ולקרקיסאות ש"נ ובדרך חטאים לא עמד. זה שלא עמד בקנגיון כו'. והנזהר זוכה ורואה בקניגיון של לויתן:

ו

מצות לא תעשה הנוהגות בבהמות

א **וכי** תמכרו ממכר וגו' לא תונו. (ב) ול"ת דמים בביתך. (ג) צער ב"ח פריקה וטעינה. (ד) חסימה. (ה) בל תשחית. (ו) סירוס. (ז) כלאים. (ח) איסור סחורה במינין טמאין שאינן למלאכה. (ט) איסורי אכילה שבבעלי חיים דחולין. כללן עשרים. וזה פרטן:

א

שלא לאכול

א **בהמה** וחיה טמאה. (ב) טהורה שילדה כמין טמאה ה"ז מותר באכילה ודינו כטהורה לכל דבר. (ג) וטמאה שילדה כמין טהורה אסורה באכילה ובכלאים. דינו כטמאה לכל דבר. (ד) השסועה בריה שי"ל שני גבין ושני שדראות אסורה באכילה. (ה) וכן בהמה שילדה דמות עוף, אע"פ שהוא מין עוף טהור. ה"ז אסור. (ו) אין לך בהמה וחיה שמותרין באכילה. חוץ מעשרה מינין המנוין בתורה. שלשה מיני בהמה. שור שה ועז. ושבעה מיני חיה. איל צבי. ויחמור. אקו. ודישון. ותאו. וזמר. הן ומיניהן. מעלי הגרה ומפריסי הפרסה. (ז) הנולד מן הטרפה. וכן הנמצא במעי נבלה חי. מותרין. (ח) היוצא מן הטמא טמא. חלבו וצירו ומי רגליו. אסורים כבשרו. (ט) יאלי דיחמורתא. שריין עפרש"י שהן זרע נקרש. וצ"ע בטעם ההתר. וכי זרע של בהמה מותר באכילה. ואפילו אינו נחשב בשר מן החי. משום בל תשקצו איכא ודאי. ונ"ל שבאמת אינן מותרין באכילה. אלא שאינן אוסרין תערובתן. (י) שליא שהחמור נוצר בה. מותר. דפירשא בעלמא הוא. גם בשליא קשיא לי מטעמא דאמרן ואפשר דשלית חמור נמי לא שריא. למיכלה בעינה וכ"מ קצת בגמרא ודוק ואע"ג דבפרק המקשה תנן בהדיא שליא נפש היפה תאכלנה. איברא התם בבהמה טהורה איירי. דלא מאיסא כולי האי. ובאמת לדעת הר"מ אסורה היא באכילה אע"פ שאינה אוסרת וזה ממש כדעתי אלא דלאו מטעמא דידי ס"ל הכי. ועפר"ח שהאריך לקיים דעת הר"מ. להחמיר בשלית שאר טמאין. ולא מקיל אלא בשל חמור דמאיס טובא. ולדידי משו"ה ליתסר טפי אע"ג דשריא מתורת בשר. וכן בטהורה אין בה משום אמ"ה. ואפ"ה לא שריא אלא לנפש היפה. ובשל חמור דאיכא מאיסות' טובא דילמא בטלה דעתו אפילו הוא נפש יפה. (יא) ושליא שיצאה אפי' בטהורה אסורה כמש"ל (יב) מי (רגלים) [אלטונא תקח: רגלי] בהמה וחיה הטהורים. וחלב ומי חלב

(המתמצים מקפאון הגבינה) שלהן מותרין וה"ה למימי חלב (מי בישול הנסיובי) שלהן אע"פ שיש מי שאוסר בזו. (יג) מ"ר של מהלכי שתים. מותר לרפואה. אבל שלא לרפואה אסור. משום בל תשקצו. (יד) חלב האשה מותר כשפירש. אבל גדול היונק משדי אשה. כיונק שקץ. (טו) ונ"ל שגם חלב הזכר אסור לינק מחד טעמא. דאתי לאחלופי בחלב דטמאים. (טז) בשרן וחלבן של מהלכי שתים אסור מן התורה בעשה. לדעת הר"מ וחלוקים עליו רבים וגדולים וסוברים שאין בו איסור אלא מדבריהם. וי"א שאפילו מצות פרוש אין בו. לכן נראה שאינן אוסרין תערובתן. כמו דמן. (יז) ודווקא בחתך מן החי. אבל המת אסור גם בהנאה. ל"ש ישראל. ל"ש עובדי כוכבים ומזלות. עיין שי"ע סמ"א באורך. מ"מ נראה עיקר שאין איסורו ד"ת. כמ"ש שם בס"ד. ובהיותו גם דבר מאוס. לפיכך נ"ל שאין חוששין לתערובתו. ובטל ברוב:

ב

שלא לאכול עוף טמא והם עשרים וארבעה מינין המפורשים בתורה

א **ואלו הן** (א) **נשר**. (ב) פרס. (ג) עזניה. (ד) דאה. והיא הראה (נקראת ראה שרואה ביותר. עומדת בבבל ורואה נבלה באי"י. ואינו גוזמא. כי אי"י ובבל קרובים זו לזו כדאיתא פ"ב דר"ה). (ה) איה והיא הדיה. (ו) ומין איה. מאה עופות טמאין יש וכולן מין איה. (ז) עורב. (ח) ומינו הוא הזרזיר. (ט) יענה. (י) תחמס. (יא) שחף. (יב) הנץ. (יג) ומינו. (יד) כוס. (טו) שלך. השולה דגים מן הים. (טז) ינשוף. (יז) תנשמת. (יח) קאת זה הקוק. (יט) רחמה. זה שרקרק כיון שבא רחם. באו רחמים לעולם. אר"ב והוא דיתיב אמידי ועביד שרקרק. וגמירי דאי יתיב אארעא ושריק אתי משיחא (כ) חסידה זו דיה לבנה שעושה חסידות עם חברותיה. (כא) האנפה. זי דיה רגזנית. (כב) ומינה. (כג) הדוכיפת. שהודו כפות. כרבלתו עבה. (כד) העטלף.

ב שאר כל עופות. טהורין. ואין להם מספר. לפיכך לא מנה אותן הכתוב ואין הולכין בספקן אחר הרוב. דב"ח חשיבי ולא בטלו. גם הוא רובא (דלית) [אלטונא תקח: דליתא] קמן. (ג) אר"א שמונה ספקות הן. חובא. חוגא. סוגא. והרנוגא. תושלמי. ומרדא. כוחילנא. ובר נפחא. ותרנגולא דאגמא. חד מהנך ספקות הוא והיינו מרדו. אר"פ תרנגולא דאגמא אסורא. (ד) תרנגולתא דאגמא שריא (הני תרנגולא ותרנגולתא שני מינין הן. והזכר והנקבה שוין בשניהן) ואמימר דרש דאסירא. משום דחזייה דדרסה ואכלה והיינו גירותא. עיין עוד בגמרא כמה שמות עופות האסורים והמותרים (משם נראה בקיאות הגדולה שהיה לחז"ל בכל מיני ב"ח) ואינן ניכרים אצלינו. לכן השמיטום הפוסקים. (ה) מי שבקי בהן ובשמותיהן אוכלן כמ"ש בעזי"ה. (ו) אפרוח שנולד מביצת

טרפה. מותר. עיין שי"ע (סקנ"א) שהוכחתי דמ"מ לכתחלה אסור להושיב תרנגולת על ביצת טרפה לגדל ממנה אפרוח. ובזה יישבתי ההגה (ספי"א). (ז) אמנם מה שכלל ההגה ביצת נבלה עם הטרפה ודאי שגה. לפי שאינה מגדלת אפרוח. אם לא שנדחוק לפרש כוונתו על נבלה דמחיים. כמ"ש בהגהותי שם בס"ד:

ג

שלא לאכול שרץ העוף

א **איזהו** שרץ העוף. כמו זבוב יתוש צירעה ודבורה וכיוצא בהן. (ב) דבש דבורים וצרעים. מותר. שאינו מגופן. (ג) בכלל שרץ העוף חגב טמא. (ד) מיני חגבים שהתירה תורה. שמונה. ואלו הן חגב. ומין חגב. חרגול. ומינו. ארבה. ומינו. סלעם. ומינו. הבקי בהן ובשמותיהן אוכלן ע"ל. (ה) אסור לאכלן חיין. אבל מותר לחתוך מהן אבר ולאכלו:

ד

שלא לאכול

א **דגים** טמאין. (ב) כבר נז"ל שהיוצא מן הטהור. טהור. ומן הטמא טמא. והוא כלל לכל המינין. (ג) דג טהור שבלע דג טמא. הרי הוא טמא. וטמא שבלע טהור ה"ה טהור:

ה

שלא לאכול שרץ המים

א **איזהו** שרץ המים אלו הבריות הקטנות. כמו התולעים והעלוקה שבמים. (ב) והבריות הגדולות ביותר. שהן חיות הים. כל שאינו בצורת הדגים. כגון כלב המים. והדלפון. והצפרדע. וכיוצא בהן (וכל שיש ביבשה. יש כנגדו בים. חוץ מן החולדה). (ג) חמרא דימא שרי. (ד) תורא דימא. אסור (עיין בגמרא עוד שמות מיני דגים ובריות הים. בלתי נודעים אצלינו) עמ"ש בס"ד בלח"ש פא"ט. (ה) כל מה שבים טהור. חוץ מכלב המים. (ו) וכל שנברא בחמישי אין בם טומאה. חוץ מכנף העוז וביצת נעמית המצופה. (ז) בריות נפלאות שבים. עיין בפרק הספינה. (ח) שרץ המים הנולד בבורות בשיחין ובמערות. וכן המים שבכלים שהשריצו מותר לשתותן עם המים. כל זמן שלא פירשו. (ט) פירשו ממקום ברייתן אע"פ שחזרו לתוך הכלי ולתוך הבור. הרי אלו אסורין:

ו

שרץ הארץ

א **איזהו** שרץ הארץ. נחשים ועקרבים וחפושית וכיוצא בהן. שיעור אכילתן למלקות כזית ואין בהם טומאה. (ב) ושמונה שרצים (יש להן עורות) שהם החולד. והעכבר. והצב. והאנקה. והכח. והלטאה. והחומט. והתנשמת. שיעורן כעדשה כטומאתן. (ג) ועי"ד סק"ד בהגה שאין לו ביטול. והצלתיו מהשגת הט"ז דלא דק בהאי כמ"ש בחי' בס"ד

יע"ש. (ד) ולא עוד אלא שי"ל אפילו בפחות מכזית נמי משכחת לה. משום דאיברין אין להם שיעור יע"ש אעפ"כ צ"ע מניין לנו חדוש כזה. שיהא לו דין בריה מחמת זה:

ז

המינין הנולדים באשפות ובגופי הנבלות שנתעפשו כגון רמה ותולעה וכיוצא בהן. שאינן נולדין מזכר ונקבה. אלא מן הגללים שהשריצו. וכיוצא בהן. הן הנקראין רומש על הארץ:

א האוכל מהן כזית לוקה משום השרץ הרומש על הארץ ואע"פ שאינן פרין ורבין. אבל השרץ השורץ הוא שפרה ורבה. (ב) אלו המינין הנולדים בפירות ובמאכלות. אם פרשו ויצאו על הארץ. אע"פ שחזרו לתוך האוכל. לוקין עליהן. (ג) לא פירשו. מותרין אם התליעו בתלוש. (ד) אבל התליעו במחובר. אסורין משום השורץ על הארץ אפילו לא פירשו. (ה) לפיכך כל פרי שדרכו (להתליעו) [אלטונא תקח: להתליע] כשהוא מחובר. לא יאכל עד שיבדקנו שמא יש בו תולעת. (ו) ואם שהה הפרי אחר שנעקר שנים עשר חודש. אוכלו בלי בדיקה:

ח

נבלה. האוכל כזית מבשר בהמה שמתה או חיה שמתה או עוף שמת

א לוקה משום לא תאכלו כל נבלה. (ב) אין אסור משום נבלה אלא מינין טהורין בלבד. (ג) אסור לאכול מן הבהמה עד ליל שמיני ללדתו. (ל) ואם נודע שכלו לו חדשיו. שהן תשעה לגסה וחמשה לדקה. ה"ז מותר ביום שנולד. (ה) השליא שיצאה עם הולד אסורה באכילה:

ט

טרפה. האוכל כזית מבשר בהמה או חיה או עוף טהורים. שנטרפו

א לוקה משום ובשר בשדה טרפה לא תאכלו. (ב) טרפה האמורה בתורה זו שטרפו אותו חית היער וכן עוף שטרף אותו עוף הדורס. ואין אתה יכול לומר שטרפה והמיתה אותה שא"כ הרי היא נבלה הא אינו מדבר אלא בנטרפה ולא מתה. אלא שנטתה למות אע"פ שקדם ושחטה. אסורה משום טרפה. (ג) זה הכלל כל שאין כמוה חיה טרפה. ואין לך אלא קבלת חז"ל ולא דברו אלא בהווה. אע"פ שנמצאים לפעמים ממיני טרפות שחיים י"ב חודש. עלח"ש פא"ט ובאג"ב. (ד) וכן החותך בשר מן החי מן הטהורים. הרי אותו הבשר טרפה. (ה) המסוכנת מחמת חולי אע"פ שמותרת בשחיטה אם פרכסה. ממד"ח היא להמנע מלאכלה. דיני טרפה. עי' י"ד מן סימן כ"ט עד ס"ס. (ו) מ"ש בסל"ג בפשיטות שאם נקב הושט הוי נבלה. עחי' דליתא לפ"ד תו' ועיקר. ונ"מ טובא לדינא. (ז) נטל הלב. עש"י ס"ק כ"א:

[אלטונא תקח: י]
שור הנסקל

א כיון שנגמר דינו לסקילה. נאסר ונעשה כבהמה טמאה. אם קדם ושחטו ה"ז אסור בהנאה. וכ"ש אחר שנסקל. (ב) פרשו מותר:

יא
אבר מן החי

א נוהג בבהמה חיה ועוף הטהורים. (ב) אחד אבר שיש בו עצם ואחד שאין בו עצם. (ג) אבר או בשר המדולדלין. אם אינן יכולין לחזור ולחיות. אף ע"פ שלא פירש אלא אחר שחיטה. אסור ואין לוקין עליו. (ד) מתה הבהמה. מיתה עושה נפול. ורואין אותו כאלו נפל מחיים ולוקין עליו. (ה) עצם שנשבר ויצא לחוץ. אם עור ובשר חופין את רובו מותר. (ו) ואם לאו אסור. (ז) הושיט ידו למעי בהמה וחתך מן הטחול ומן הכליות וכיוצא בהן והניח החתיכות בתוך מעיה. אח"כ שחטה. אותן החתיכות אסורות משום אבר מן החי. (ח) חתך מן העובר שבמעיה ולא הוציאו. אח"כ שחטה. הרי חתיכת העובר מותר באכילה. (ט) עובר שהוציא ידו או רגלו. נאסר אותו אבר לעולם. אפי' החזירו. אינו ניתר לא בשחיטת אמו ולא בשחיטת עצמו. אם נמצא במעי אמו. (י) ואם נמצא והיא נקבה. החלב שלה אסור. (יא) ואם נולד כדרכו מותר. (יב) השוחט בהמה מעוברת. ומצא בו שליל. בין חי בין מת. מותר באכילה וכן השליא מותרת. (יג) ושליא שיצתה מקצתה. ושחט הבהמה. אם היתה קשורה בולד. מה שיצא ממנו אסור. והשאר מותר. ואם לא היתה קשורה בו כולה אסורה. (יד) מצא בה עובר חי. אע"פ שהוא בן תשעה חדשים. אינו צריך שחיטה. אלא שחיטת אמו מטהרתו. (טו) ואם הפריס ע"ג קרקע צריך שחיטה מעליותא. אבל שאר טרפות אינו פוסל בו (טז) ואם פרסותיו קלוטות או שאר דבר (כמוה) [אלטונא תקח: תמוה] א"צ שחיטה. (יז) קרע הבהמה או שחט טרפה ומצא בן ט' חי. צריך שחיטה. (יח) ואם לא גמרו חדשיו אע"פ שהוא חי במעי הטרפה. ה"ז אסור. מפני שהוא כאבר מאמו. (יט) עובר שהוציא את ראשו והחזירו. אח"כ שחט אמו. אין שחיטתה מועלת לו. הרי הוא כילוד. וצריך שחיטה. (כ) בן תשעה חי שנמצא במעי שחוטה. וגדל ובא על בהמה דעלמא והוליד. אותו ולד אין לו תקנה בשחיטה. (כא) ואם בא על בת פקועה כיוצא בו. הרי בנו ובן בנו עד סוף כל דורותיו כמוהו. וכולן צריכין שחיטה מדבריהם ואין טרפות פוסל בהם. (כב) ואם נמצא במעי אמו לעולם ניתר בשחיטתה. אפי' ב"פ ואמו בהמה דעלמא אם לא הפריס. (כג) וה"ה בהמה שבאה על ב"פ ונשחטה הפקועה. ונמצא בה ולד. שניתר בשחיטת אמו כל זמן שלא הפריס. עחי' שהשבתי לתמיהת הש"ך בדברים ברורים. (כד) השוחט הבהמה ומצא בה דמות

עוף אע"פ שהוא טהור. ה"ז אסור באכילה לא הותר הנמצא בבהמה. אלא מה שיש לו פרסה. (כה) י"א אפי' פרסותיו קלוטות רק שיהא דומה לבהמה שבמינה יש לו פרסה. (כו) מצא בה בריה שיש לה שני גבין ושני שדראות אסורה. והיינו השסועה דאגמריה רחמנא למשה:

יב

גיד הנשה

א נוהג בבהמה וחיה. ואפילו בנבלות וטרפות שלהן. בירך של ימין ובירך של שמאל. (ב) ובעוף אינו נוהג. אלא א"כ נמצא לו כף עגול. (ג) נוהג בכוי. (ד) אינו נוהג בשליל. (ה) וי"א שנוהג בו. אם שלמו לו חדשיו ונמצא חי. (ו) שני גידין הן בירך. אחד פנימי סמוך לעצם. והוא מן התורה. והשני חיצון סמוך לבשר והוא מדבריהם. ושניהם צריך לחטט אחריהם. (ז) (אמנם) [אלטונא תקח: שומנם] ישראל קדושים הם. ונהגו בו איסור. (ח) ראשי קנוקנות נכנסים בראשי העצמות. לפיכך המנקר צריך לשבור ראשי העצמות. כדי להסיר הקנוקנות מעיקרן. (ט) גופו של גיד אע"פ שאין בו טעם. עץ הוא והתורה אסרתו. (י) אבל אינו אוסר תערובתו בפליטתו. (יא) גיד הנשה יש לו דין בריה שאפילו באלף גידין אינו בטל. ועיקרו אינו אלא על הכף בלבד. והוא ברוחב ארבע אצבעות בשור. ושתי אצבעות בכבש. אם זה שלם נקרא בריה. (יב) לפיכך ירך שנתבשלה עם גידה. אם מכירו זורקו. והשאר מותר. אם יש ששים כנגד שומנה. (יג) ואם אינו מכירו כל החתיכות אסורות. (יד) ואם יש בקדרה ששים כנגד השומן. מותר כל מה שבקדרה. ומקום השומן גוררו. ולדידן דמחמרינן באיסור דבוק. צריך ששים בחתיכה כנגד השומן. ואם לאו. צריך ששים בקדרה. כנגד החתיכה. ואם יש ששים נ"ל שגם הירך מותרת אף לדידן. (טו) נימוח הגיד. צריך ששים כנגדו ובשעת הדחק יש להתיר ע"י ביטול ברוב וכ"ש אם אין לעמוד על שיעורו כגון שנשפך. דשרי. (טז) גיד הנשה מותר בהנאה. ויש אוסרין. ואף לפ"ז מותר למכור בשר בלתי מנוקר. לעובדי כוכבים ומזלות. משום שאינו מוכרו ביוקר מחמת הגיד. (יז) גיד הנשה דאדם אסור מ"ה ואינו מוכרח מן הטעם שנתן בו הרשב"א (בתשובת שס"ד) ובפורש מן המת. לא נ"מ מידי. דהא קי"ל שאסור בהנאה אלא מיהא אם פירש מן החי. איכא נפקותא. כי לפי מש"ל אפי' מצות פרוש אין בבשרו. איברא בעצמו של גיד אפי' בבהמה נמי ליכא חששה אלא כשהוא שלם ונתערב ואינו ניכר. והוא מילתא דלא שכיחא. ולתערובת שמנו דג"ה דאדם. פשיטא לי דלא חיישינן:

יג

חלב

א האוכל כזית חלב במזיד. חייב כרת. בשוגג. מביא חטאת קבועה. (ב) בפירוש אמרה תורה שאינו חייב אלא על שלשה מיני בהמה טהורה. שנאמר כל חלב שור וכשב ועז לא תאכלו. בין שאכל מחלב שחוטה. בין שאכל מחלב נבלה וטרפה שלהן. (ג) אבל שאר בהמה וחיה בין טמאה. בין טהורה. חלבה כבשרה. (ד) וכן נפל של שלשה מיני בהמה טהורה. חלבו כבשרו. והאוכל כזית מחלבו. לוקה משום נבלה. (ה) האוכל מחלב נבלה וטרפה. לוקה שתים (ו) שליל חלבו מותר. אפי' נמצא חי. (ז) ואם כלו לו חדשיו אע"פ שלא הפריס עג"ק. חלבו אסור וחייבין עליו כרת. ומוציאין ממנו כל החוטין והקרומות האסורין. כשאר הבהמות. (ח) הושיט ידו למעי בהמה וחתך מחלב העובר. שכלו לו חדשיו. והוציאו. ה"ז חייב עליו. (ט) שלשה חלבים חייבים עליהם כרת והם. חלב שעל הקרב. ושעל שתי הכליות ושעל הכסלים. (י) אבל האליה מותרת באכילה. ובלבד שינקר מה של צד פנים גם צריך להסיר חוטיה (יא) חלב שעל המסס ושעל בית הכוסות. הוא החלב שעל בית הקרב. וחלב שבעיקרי הירכות מבפנים חייבין עליו כרת והוא החלב שעל הכסלים. (יב) ויש חלב על הקיבה עקום כקשת. והוא האסור וחוט משוך כמו יתר. והוא מותר. (יג) חלב שהבשר חופה אותו. מותר. שעל הכסלים אמר הכתוב. לא שבתוך הכסלים. וכן חלב שעל הכליות נאסר. לא שבתוך הכליות. (יד) ואעפ"כ נוטל אדם לובן שבתוך הכוליא. וא"צ לחטט אחריו. (טו) יש כמו שתי פתילות של חלב בעיקרי המתנים. סמוך לראש הירך. כשהבמה חיה. חלב זה נראה במעים. וכשתמות ידבק בשר בבשר ויתכסה חלב זה ואינו נראה עד שיתפרק הבשר מן הבשר. אעפ"כ חלב זה אסור שאין זה חלב שהבשר חופה אותו. (טז) וכל מקום שתמצא החלב תחת הבשר. שמקיף אותו מסביב. ולא יראה עד שיקרע הבשר. ה"ז מותר. (יז) חלב הלב. וחלב המעים והן הדקין המלופפין. כולן מותרין. (יח) חוץ מראש המעיים שסמוך לקיבה שצריך לגרוד החלב שעליו באורך אמה. וי"א שראש המעי שצריך לגרדו. הוא המעי שיצא בו הרעי. שהוא סוף המעים וי"ש יצא ידי שניהם. ונהגו להסיר הקרום שעל כל הדקין מהדרא דכנתא דעגל. (יט) הלב הדבוק לכרס תחת הפריסה. (נעץ בל"א) אסור כשאר חלב דאורייתא. ובני רינוס נוהגין בו היתר. ואם נתארחו אצלם הנוהגים בו איסור אינן צריכין למנוע מכליהם רק ממה שנתבשל עם אותו חלב. ודאי צריכין להזהר. (כ) חמשה חוטין יש בכסלים. שלשה מן הימין. ושנים מן השמאל. השלשה שמימין מתפצל כל אחד מהם לשנים שנים. והשנים שמשמאל. לשלשה שלשה וכולן אסורין משום חלב. (כא) וחוטי הטחול וחוטי הכליות אסורין משום חלב. וכן קרום שעל הטחול וקרום שעל הכסלים. אסורין משום חלב. (כב) קרום שעל יד הטחול (הוא

הצד הגס הדבוק לכרס) חייבין עליו כרת. ושאר הקרום אסור ואין חייבין עליו. (כג) ושני קרומות יש לכוליא. העליון חייבין עליו כרת. והתחתון אסור. ואין בו כרת. כשאר קרומות וחוטין. (כד) כל חוט או קרום שאסור משום חלב. צריך ליטלו מן הבהמה. בין לבשול בין לצלי. (כה) יראה להר"מ שכל אלו הקרומות והחוטין האסורים משום חלב (וכן אותן של דם) אסורין מד"ס. ואם נפשך לומר שאסורין מד"ת. אין לוקין עליהם אלא מכת מרדות. (כו) אין מולחין חלבים עם הבשר ולא מדיחין חלבין עם בשר. וסכין שחתך בה חלבים. לא יחתך בה בשר. כלי שהדיח בו חלבים. לא ידיח בו בשר. לפיכך צריך הטבח לשלש סכינין אחת ששוחט בה. ואחת שמחתך בה בשר. ואחת שחותך בה חלב. (כז) וכל שכן שצריך להיות לו (כלי) [אלטונא תקח: עלי] מיוחד. לקצב עליו בשר כשר. ושני לבשר שאינו מנוקר ולטרפה. (כח) אסור לטבח לפרוס חלב הכסלים על השור כדי לנאותו. (כט) ואין מולחין את הבשר קודם שיסיר ממנו הקרומים והחוטין האסורין. (ל) ואם מלח. מסירם אחר שנמלחו. (לא) וטבח שנמצא אחריו חוט או קרום מזהירין אותו שלא יזלזל באיסורין. (לב) אבל אם נמצא אחריו חלב כשעורה. מעבירין אותו. ואם נמצא אחריו כזית אפילו במקומות הרבה. מכין אותו מכת מרדות. ומעבירין אותו:

סדר הניקור בקיצור. ועיקר טעמו יתבאר לך ממה שכתבתי עד הנה בדיני חלב. ואשר עוד יתבאר בעז"ה בדיני הדם שיבואו אחר זה:

הנוקר את הבשר. מתחיל בראש ומחתכו ומוציא המוח ומעביר הקרום שעליו. ואחר כך מעביר הקרום שתחת המוח הדבק בעצם. ונוטל הלחיים בידו ומחתך בסכין מצד הלשון ומוציא גיד אחד. ומחתך מצד השני ומוציא גיד אחד. ומחתך בסכין תחת שורש הלשון ומוציא ממנו חוט של דם ויורד משם לגרגרת למקום שחיטה. ומוציא משם שני גידין אחד מצד זה סמוך לבשר. ושני מצד זה סמוך לבשר. והם חוטין אחרים שאינם נחתכים בשעת שחיטה. והא דצריך להוציאם ה"מ כשלא הפריד הראש מן הגוף. אבל אם הפריד הראש מן הגוף כבר כל החוטין הללו נחתכו ונפתחו. ואין צריך שוב להוציאם. כי דמם יזוב לחוץ בעת המליחה. וכל זה יעשה ג"כ בעוף שנמצא הכל בו כמו בבהמה. ואח"כ חותך את החזות לשני צדדים. מאותו בשר אדום הסמוך לחזה מוציא חוט של דם. שאוחז מקצה החזה עד קצהו וכן מן החזה השני. ונוטל הסכין ומחלק בין הכתף לגוף. ונוטל את הזרוע ואת הכתף. ומתחיל מראש הכתף באמצעיתו ומחתך ומוציא גיד עב ולבן ומוליך הסכין ומחתך הזרוע עד קצותיו. עד שימשוך ויוציא כל הגיד. שאוחז משפת הכתף הסמוך לשדרה. עד קצות היד. וצריך לשקוע הסכין יפה עד שיעקור אותו הגיד. והחוטין הנמשכין ממנו מעיקרו. ובשעה שהוא מחלק בין הכתף לגוף. צריך לשקע

הסכין בשפת הכתף סמוך לשדרה. ויעקר שורש גיד הזה שהזכרנו למעלה. שהם השורש שלו. ומוציא מצד הכתף מלמעלה חוט א'. וכן לכתף הב'. נוטל היד ומחתך בו. ומוציא ממנו גיד אדום. ואינו נמשך למעלה. כי מדתו כמדת היד. ומחתך מצד היד ומוציא משם גיד אחר. שהוא סמוך לעצם היד ואח"כ מתחיל במקום סיום הגיד. שמוציא מן החזה. ומקלף בידו אותו קרום שעל הכסלים. שאסור משום חלב. וגם החלב שתחתיו צריך לקלף. שיש אוסרים אותו. וכשמקלף (נראה)אלטונא תקח: נראין} ראשי החוטין שהן בכסל. שאסורין ג"כ משם חלב. והן שלשה מימין. ושנים משמאל. ג' שמימין. מתחלקים לשנים שנים. ושנים משמאל. לשלשה שלשה. נוטל ראש הגיד בידו. ומושך. ובהיותו חם. הם נמשכים מאליהן. אבל אם הוא צונן. צריך לפשפש אחריהן. וקולף הקרום של חצר הכבד במקום שהחלב הגדול שוכב שם. וגורד אותו חלב שתחת בשר המתנים. ומקלפו יפה יפה (מכל) [אלטונא תקח: משני] צדי הבהמה. ואח"כ מעביר בשר המתנים שקורין בלע"ז לונביל. ובל"א לעדוויץ. וגורדו יפה משני צדדים. ונוהגין שלא לאכלו אלא צלי ולא משום שיש בו איסור לאוכלו מבושל. אלא שאין בו טעם כשהוא מבושל שעיקר טעמו הוא בצלי. הילכך אין לאסור לא אותו ולא תערובתו כשבשלו אותו. וצריך לגרוד ג"כ אותו השומן הנקלף בסכין כמו חלב. שהוא בגמר הצלעות. בראש הכסלים. והוא בין אותו הבשר. ובין פני הבשר הסמוכים לעור ואח"כ מחתך העצם המתווך בנתים מפני ששורש החלב תחת המתנים קשור שם. ומסיר כל הגבהות. עד שישתוה עם הבשר. כדי שלא ישתייר בו משרשי החוטין ובשר המתנים כלום. כי שם שרשי חוטי החלב מעורבין ומסובכין זה בזה. ואי אפשר לנקרן. ולכך יחתוך כל בשר המתנים שם. שלא ישאר שום חלב דבוק שם. וחוזר לבני מעים. ומושך אותן ממקום שהן קבועין בו. ומוציא ראשיהם של בני מעים באותה חלחולת המטונפת ומחתך אותה חלחולת עם אמה מבני מעים ומשליכן האמה. משום חלב. והחלחולת משום שאינה ראויה לאכילה. ומנקרין את הכנתא מכל החוטין שבה. משום דם. ונוטל הדרא דכנתא ומקלף מעליה קרום של חלב. וכל חלב שעל הקיבה. ושעל הכרס. ובית הכוסות. והמסס. וקרום שעמו. גם החלב שדבוק תחת הפריסה הכל מעבירין משום חלב. ונוטל הטחול ומקלף מעליו קרום עם החלב שעליו. ונוטל ראש הגיד שבתוך הטחול ומושך אותו ונמשכין עמו שלשה חוטין שבתוכו. וכולן אסורים משום חלב. ונוטל הלב ומחתך האזנים ומשליכן. משום שיש בהן חוטין הרבה מלאין דם. ואי אפשר לנקרן. ואח"כ קורעו שתי וערב ומוציא את דמו. ונוטל את הכליות ומעביר החלב שעליהם ומנקרן יפה יפה. ונוטל הסכין ומחתך ומעביר קרום שיש על כל אחת ואחת. ומחתך בתוך הכוליא. ונוקר אותו שורש של גיד מתוך

הכוליא. כמו שהוא עם קצותיו הנראין מבחוץ. וכן לכוליא השנית. ונוטל את הביצים. ומעביר קרום שעליהם משום דם וממשיך את החלחולת. השנית. שבראש הכרכשתא וקולף קרום של חלב שעליה. עם אותו חוט של דם מקצה אל קצה ונוטל הסכין ועוקר כל אותו חלב הסמוך לחלחולת מכל צדדין. מעיקר האליה עד מקום שעקר ממנו בשר המתנים שקורין לונבי"ל שהזכרנו למעלה עם כל אותם החוטין המעורבין עם אותה חלב עד שמתנקר יפה יפה מקום שהחלחולת קבוע בו. מחלב וחוטין וכל דבר. ונוטל הסכין וחותך באליה. ומוציא ממנו חוט שמתחלק לשנים וממשיך החוט מעיקר האליה עד קצותה. מאותן פנים המקישין על ירכי הבהמה מפני שאותן החוטים יונקים מחלב הכליות. ואח"כ נוטל הסכין וגורד מאותן הפנים גופן אותן החומרים. והם מקומות גבוהים קצת. וגורד אותם עד שישתוה מקום גבהות החומרים עד מקומות השפלים שביניהם. ולא ישתייר לכל פני האליה לא בשר ולא שמנונית. אלא גורדן יפה. ופוסק הירך האחד ומפרק בסכין במקום שיש הזכרות בעצם שבו גיד הנשה וחותך הזכרות והנקבות. ומשליכו. מפני שיש בהם משרשי החלב. וגם הבשר שבצדדין מנקרו יפה יפה מכל מיני חוטין וחלב שבו. ומין הגיד הנשה שבו. וכל החוטין והחלב הניכרים שם למראות העין. ואח"כ נוטל העצם האמצעי שפסק הזכרות מקצתו ונוקר החלב ומיני החוטין ממנו וחותך בסכין גדול הקצה השני שהוא סמוך לעצם של שוק. מפני ששרשי הגיד נקשרים שם. ונמצא העצם האמצעי מחותך משני צדדיו. ואף אותו עצם שהוא סמוך לו חותך בסכין גדול אותו המקום הסמוך. לעצם זה שהזכרנו ומפשפש אחר חוטין קטנים. שהם קנוקנותיו של גיד הנשה ומסיר גם כן חתיכות קטנות של חלב שיש שם. ומעביר אותו גיד אחד הנמשך מקצה עצם האמצעי עד קצות השוק. והוא הנראה לעינים. וכן לירך השני. וכל גידין שבירך אסורים בין צלויין בין מבושלין. קצתם משום חלב. וקצתם משום גיד הנשה. הלכך צריך לנקר אותם יפה. ולהוציא כל החוטין וכל החלב שבירך. ואי אפשר לפרש ולהבינם כולם בכתב. אלא במראית העין. ממנקר בקי ומומחה ומוחזק בכשרות. ואחר הניקור אוכל את הירך בין צלוי בין מבושל. עד כאן סדר הניקור מבעל העיטור:

יד

דם

בו ג"פ

א

א האוכל כזית דם במזיד. חייב כרת. בשוגג. מביא חטאת קבועה. (ב) ודבר מפורש בתורה שאינו חייב אלא על דם בהמה חיה ועוף בלבד. בין טמאין. בין טהורין שנא' וכל

דם לא תאכלו בכל מושבותיכם לעוף ולבהמה. וחיה בכלל בהמה שנאמר זאת הבהמה אשר תאכלו וגו' ונוהג בשליל. (ג) אבל דם דגים וחגבים ושקצים ורמשים [אלטונא תקח: ודם אדם]. אין חייבין עליו. (ד) לפיכך דם דגים וחגבים טהורים מותר לאכלו אפילו כנסו בכלי. (ה) ודם דגים וחגבים טמאים. אסור מפני שהוא תמצית גופן. (ו) ודם שקצים כבשרן. (ז) דם מהלכי שתים אסור מד"ס. אם פירש. ומכין עליו מכת מרדות. (ח) אבל דם השינים. מוצצו ובולעו ואינו חושש. ושעל הככר גורדו ואח"כ אוכל. (ט) אין חייבין כרת אלא על דם היוצא בשעת שחיטה ונחירה. או התזת הראש. כל זמן שיש בו אדמימות ועל דם המתכנס בתוך הלב בשעת שחיטה (כה"נ העיקרית) ועל דם הקזה. כל זמן שמקלח. (י) אבל דם השותת בתחלת הקזה ובסופה. ודם התמצית. ודם האיברים כגון דם הטחול ודם הכליות. ודם ביצים ודם הכנוס בלב. ודם הנמצא בכבד. אין בו כרת. אבל האוכל ממנו כזית לוקה שנא' וכל דם לא תאכלו. ובחיוב כרת הוא אומר. כי נפש הבשר בדם הוא אינו חייב אלא על הדם שהנפש יוצאה בו. (יא) דם ביצים אם ידוע שמרוקם האפרוח חייבין עליו. אבל אם אינו ידוע. אסור מד"ס. (יב) נמצא עליה קורט דם זורק הדם עד כדי קליפה סביבו. ואוכל את השאר. והוא שנמצא בחלבון. שלא במקום הקשר. (יג) אבל אם נמצא בקשר החלבון (שהיא ראש החד של הביצה. שמשם יצירת האפרוח. לפיכך הוא חזק יותר. ובחלמון מקומו ניכר כדמות כתם כרוחב עדשה גדולה) או בחלמון כל הביצה אסורה ואנו בני אשכנזים מנהגנו לאסור כל ביצה שיש בה דם. (טו) ובהפסד מרובה יש להקל בנמצא חוץ לקשר. (טז) ביצים הטרופות בקערה אע"פ שלא נטרפו יפה ונמצא דם על אחת מהן אע"פ שזרק החלמון שעליו הדם. כולן אסורות שהכל מתערב. (יז) אבל ביצים שבורות יחד. ולא טרופות. ונמצא דם בחלמון אחד מהם. יקח החלמונים הכשרים. כל אחד בפני עצמו. והם מותרין וישאיר אותה שבה הדם בקערה. עם שאר החלבונים ויזרקם. (יח) וכל זה בדידעינן שהיה הדם במקום האוסרו. אבל אם היה ספק. יש להתיר התערובת. אבל הביצה שנמצא עליה הדם. אסורה. וכן אם נתבשלה ונצלה ביצה שנמצא עליה דם ונתערבה. ואין ידוע אם היה במקום האסור. בטלה. ואין חוששין לתערובתה. ואם היא נכרת. היא לבדה אסורה. ומה שנתבשל עמה מותר. (יט) דם דגים אע"פ שהוא מותר. אפי' קבצו בכלי. כמש"ל. מ"מ אסרוהו מפני מראית העין. לפיכך אם יש בו קשקשים מותר. (כ) דם האיברים אינו אסור אלא אם פירש ויצא לחוץ או שנצרר בחתיכה או שפירש ממקומו ונתעורר לצאת ונבלע במקום אחר. אבל לא פירש ולא נצרר. מותר. (כא) לפיכך מותר לאכול בשר חי בהדחה בלא מליחה. ובלבד שלא יהיו בו החוטין שהדם כנוס בהן. (כב)

יש חוטין אסורין משום דם. כגון חוטין שביד ושבכתף ושבלחי התחתון שבצד הלשון מכאן ומכאן. ובלשון. ובצואר. וחוטי הלב וחוטי העוקץ. וחוטי הדקין. שהם בתוך שומן הדקין. כמו בית עכביש מסובכין זה בזה (נוהגין להסיר שלשה חוטין אצל החזה. וכן חוטין שאחורי האזנים ואינו אלא חומרא) וקרום שעל המוח שבקדקוד. וקרום שעל הבצים. (כג) ומליחה לא מהני בהו אלא שיחתכם ואח"כ ימלחם. וה"מ לבשלם. (כד) אבל לצלי א"צ חתיכה ולא מליחה. י"א דווקא כשפני החוטין על האש. (כה) ואם בשלם בלא חתיכה. צריך ששים כנגד כל החוטין. (כו) גף העוף כיד הבהמה. וצריך לחתוך עצם האגפיי' קודם מליחה. וכן עצם הלחיים בעוף. ונוהגין לחתוך בירכי העופות. (כז) ביצי זכר כ"ז שלא היו לו לי' יום (מותרין) [אסורין] לקדר' בלא קליפ'. אבל לצלי מותרין. ונהגו לנקרם אפי' הם פחותים משלשים יום ולהסיר מהם גיד הגדול. ולחתוך בהם הרבה חתיכות. (כח) נהגו להסיר מן הכתף הבשר שקורין דריז. ואין בו איסור אלא משום מיאוס וכן נהגו לחתוך בין הפרסות של רגלי בהמה להסיר משם בשר לבן ודק משום מיאוס. (כט) השובר מפרקתה של בהמה קודם שתצא נפשה. אסור לאכול מבשרה חי. אא"כ מדיחו יפה. וע"י מליחה מותר אפי' לקדרה. ולצלי מותר בלא מליחה. מ"ש בהגה (סס"ז ס"ג) שיש ליזהר שלא לשבור מפרקתה של בהמה. סותר ד"ע בסכ"ג ס"ה (ועשי"ע ססמ"א). (ל) נצרר הדם מחמת מכה. אסור לבשלו עד שיחתוך מקום הנצרר וימלחנו יפה. אבל מותר לצלותו בלא חיתוך ומליחה. י"א דמשום זה יש לקלוף בית השחיטה או לחתוך באותו בשר קודם מליחה לקדרה. הואיל ונצרר שם בשעת שחיטה. (לא) הטומן הראש לצלותו. צריך שיהא בית השחיטה למטה בשעת השחיטה כדי שיזוב הדם. (לב) ואם הניחו על הצדדין. המוח והקרום אסורים. אא"כ נקב עצם המוח והיה הנקב למטה. ונהגו שלא לצלות ראש שלם. שמא יתהפך על צדדיו. (לג) נוהגין לחרוך הראש להסיר השער. וכן עופות משיורי נוצות. הואיל ואינו מונח במקום אחד. אלא מעביר הנה והנה. ליכא קפידא: ונוהגין לחרוך ע"ג קש ותבן. שאין להם חמימות כל כך לבשל. ומ"מ יזהר להעביר על האש במהירות ולא ישהא במקום אחד. (לד) אם בשל הראש שלם. הכל אסור. אא"כ יש ששים כנגד המוח וקרומו. (לה) ואם צלאו כך שלם. ולא אותביה אבית השחיטה או אנחיריו ודץ ביה מידי (בנקב החוטם שלא יסתם) הקרום והמוח אסורין והשאר מותר. ולכתחלה נוהגין לטול המוח קודם המליחה מתוך הגולגולת ולחתוך הגולגולת ש"ו. ויש מסירים הקרום. ובדיעבד אם חתכו שתי או ערב סגי. אפילו לא הסיר המוח קודם מליחה. ואפי' בשלו כך. (לו) הבא למלוג ראש. צריך לחתוך חוטין שבלחי קודם מליגה וכן צריך להדיח בית השחיטה. וכן כשמולגין עוף. (לז) כשמולגין ראש

או רגלים. א"צ למלחם תחלה. ואם מלחם תחלה סגי. וא"צ למלחם אח"כ כשמשימין רגלי הבהמה על האש להסיר הטלפים ולחרוך שער בלא מליחה. חותכין ראשי טלפים מעט. ומניחין החתוך למטה כדי שיזוב הדם. (לח) פרסות הרגל שנמלחו בקליפתן. ולא חתך ראשן. לא נאסרו ויש אוסרין מה שבתוך הקליפה. דהיינו הטלפים. והשאר מותר. (לט) אין מולגין גדיים טלאים ועופות בכלי ראשון אא"כ ניקר החלב ומלחם. וכן לא יערה עליהם מכלי ראשון. ואם עירה. די בקליפת העור. וכבר נהגו במדינות אלו שלא למלוג אפילו בכלי שני. שום דבר קודם מליחה. (מ) מיהו לכבוד שבת או אורחים. מותר להניח בכ"ש לכתחלה. חתיכה מלאה קרח. למהר מליחתו. (מא) תרנגולים שנמלגו יחד בכ"ש ונמצא אחת טריפה. לא נאסרו האחרות. (מב) אם נמלגה תרנגולת בכ"ש במחבת חולבת. אפילו היא בת יומא. הכלי והתרנגולת מותרין. (מג) תרנגולת שאכלה חלב. יש ליזהר מלמלגה קודם פתיחה ומליחה. אפי' בכלי שני נראה דאסור לכ"ע:

פרק ב
דיני מליחה

א צריך להדיח הבשר קודם מליחה במים. (ב) ואם אי אפשר לו במים. י"א שמותר להדיח במי פירות. (ג) ואם אחר שהדיח. חתך כל נתח לשנים או לשלשה. או שהסיר טלפי הרגלים לאחר ההדחה. צריך לחזור להדיחם ולמלחם. (ד) לכתחלה צריך לשרותו כחצי שעה מהשוות. ולהדיחו היטב במי השריה. ואם לא שראו רק הדיחו היטב. סגי ליה. אפי' לא נמלח עדיין. אם הוא נחוץ לעשותו. (ה) וימתין מעט כדי שיטפטפו המים קודם שימלחנו. שלא ימס המלח ולא יוציא דם. (ו) נהגו שלא להשתמש לדברים אחרים בכלי ששורין בו בשר. (ז) אם נשתהא הבשר בשרייתו מע"ל. הבשר גם הכלי אסורין. אם אין במים ששים כנגדו. (ח) ואם יש ששים במים. הבשר מותר אפילו לקדרה. (ט) פחות מע"ל. אין להקפיד. (י) מי הדחה ששהו בכלי מע"ל. אינן אוסרין אותו. (יא) כשנאסר הכלי. מותר לחזור ולשרות בו שריה מועטת. (יב) אבל אסור לשרות בתוכו מע"ל בשר שנמלח והודח כהוגן ובדיעבד מותר. (יג) בשר מלא קרח איך יש לנהוג בשרייתו נז"ל. ובימי הקור צריך ליזהר למלוח הבשר בבית החורף. ואם נקרש המלח על הבשר. אין המליחה עולה לו. עד שיפשר המלח שעליו. (יד) מלח ולא הדיח תחלה. נוהגין לאסרו. אפי' לא נמלח אלא מעט וגם לא שהה במלחו. מיהו במקום הפסד מרובה או בערב שוי"ט. וא"א להכין בשר אחר. יש להתיר אפי' בשהה. להדיחו ולמלחו שנית. (טו) ואם הודח אפי' מעט. מותר בדיעבד. או אפי' לא הודח כלל. והיה ששים בחתיכה נגד דם שעליה. ואע"ג דבסתמא אין בחתיכה ששים כנגד דמה. מיהא כי ידעינן דאיכא ס'

ודאי. כגון שהיא עבה. מהני בדיעבד. (טז) נתבשלה אותה חתיכה האסורה. צריך ששים כנגדה. והיא אסורה לעולם. ובשעת הדחק יש להקל. (יז) חתיכה שלא הודחה שנמלחה עם שאר חתיכות שהודחו. הן מותרות. והיא אסורה. (יח) לא ימלח במלח דקה כקמח. ולא במלח גסה ביותר. שנופלת מעל הבשר. ובדיעבד בכל מלח מהני. ומולחין בו בשעת הדחק באיזה מלח שיהא. (יט) המדקדקים נזהרין לייחד כלי לבשר שמביאין מבית הטבח שלא להניח בו פירות וירקות. וכלי מיוחד למלח. (כ) יפזר עליו מלח שלא ישאר מקום פנוי מבלי מלח. ושלא יהא ראוי לאכלו עם אותו מלח וא"צ להרבות עליו מלח יותר מזה. (כא) ומולחו משני צדדיו ועופות צריך למלחם גם בפנים. (כב) אם לא מלחם אלא בפנים. וכן חתיכה שלא נמלחה אלא מצד אחד מותר. ויש אוסרין אפי' בדיעבד אם לא לצורך. ודווקא אם כבר נתבשל כך. (כג) ואם לא נתבשל עדיין לא יבשלנו כך. אלא אם הוא תוך שנים עשרה שעות שנמלח. אפי' כבר הודח. יחזור וימלח צד השני שלא נמלח עדיין. אח"כ יבשלנו אם ירצה. (כד) ואם הוא אחר יב"ש. אז יצלנו. ולא יבשלנו. (כה) צריך להזהר שלא לנפח עור העוף קודם מליחה. וכן הנופחים בשר עגל. עון כפול הוא בידם. שיש בו משום אונאה וגנבת דעת גם נותנים מכשול בהכשר הבשר. שאן המליחה מועלת במקום המנופח. אפילו כבר יצא ממנו הרוח. כי אחר שנפרדה העור מן הבשר. אע"פ שחזר ונדבק. אין כח במלח להוציא הדם מן הבשר. שנתפרדה חבילה. והוא איסור גמור. (כו) עוף שלא נפתח ונמלח כשהוא שלם עם קרביו ובני מעיו בתוכו יש לצלות העוף ההוא. הלב יקרענו וימלחנו. והכבד יצלנו כל אחד כדינו ושאר עופות שנמלחו עמו. מותרים גם לקדרה. (כז) אחר שנמלחה החתיכה. אם חתך ממנה. אינו צריך לחזור ולמלוח מקום החתך. (כח) שעור שהיה במלח. אינו פחות מכדי שליש שעה בקירוב. ויש לסמוך על זה אפילו לכתחלה. כשהשעה דחוקה. כגון לכבוד אורחים או לכבוד שבת. אבל בזמן שיש פנאי המנהג להשהות במליחה שעור שעה מהשוות ואם הודח הבשר קודם ששהה במלחו כדי צרכו. יכול לחזור ולמלחו. (כט) קודם שיתן הבשר בכלי שמדיחו בו. ינפץ מעליו המלח. או ישטפנו במים. ואח"כ יתן הבשר בכלי שמדיחין בו. וידיחנו שתי פעמים במים מתחלפים וישטוף הכלי בין רחיצה לרחיצה. הרי אלו שלש הדחות. והנזהרים יותר מכינים שני כלים של מים. ושוטפים אותו תחלה מן המלח. אח"כ משפשפים שתי פעמים בשני הכלים. ובדיעבד אפי' לא הודח רק פ"א ונתבשל כך מותר. (ל) אם לא נפץ המלח שעליו ולא שטפו והניחו בכלי. אין לאסור כי המים שבכלי מבטלים כח המלח ואפילו לא היו מים כלל בכלי והניח בו הבשר. אין לחוש בשעה מועטת כזו שעוסק בהדחת הבשר. (לא) אין חילוק בין אם מדיחו בכלי

כשר או טריפה או חולבת אם היה מעט מים בכלי. שמבטל כח הציר ואינו חשוב עוד כרותח. (לב) הדחה שאחר מליחה. לדברי הכל יכול לעשותה במי פירות. (לג) בשר שהודח ונמלח ונתבשל בלא הדחה אחרונה. צריך שיהא בו ששים כדי המלח המלוכלך בדם שעליו. וכל הקדרה מצטרף לששים. (לד) ואם יש בקדרה כל כך כמו החתיכה הכל מותר. כי בודאי יש ס' כנגד המלח שהחתיכה עצמה עכ"פ היא שלשים נגד המלח שעליה. (לה) ואם אין ס' נגד המלח אפי' לא הושם אלא בכלי שני. שהיד סולדת בו. הכל אסור. שמלח וציר אפילו בכלי שני מבשל. והמקל לאיזה צורך לא הפסיד. (לו) בשר יבש שלא הודח אחר מליחתו יש להתיר אפילו בכלי ראשון. דודאי איכא ס' נגד המלח שעליו אחר שכבר נתייבש. אבל לכתחלה יזהר שלא לבשלו או להדיחו במים שהיס"ב. בלא הדחה אחרונה. ואם הודח רק פ"א ונתבשל כך. מותר דבדיעבד סגי בהדחה אחת באחרונה. (לז) בשר שנתבשל בלא מליחה צריך שיהא בתבשיל ששים כנגד אותו בשר. ואז הכל מותר. ואם לאו. הכל אסור. (לח) ויש אוסרין אותה חתיכה אפי' בדאיכא ס' ולצורך כבוד שוי"ט או לכבוד אורחים. יש לסמוך על דברי המקילין. (לט) אפי' לא נתבשל ממש אלא שמוהו בקדרה על האש. או שהוסרה מעל האור. ועדיין היא רותחת והיס"ב. נאסר הבשר והקדרה מיד. (מ) ובבשר שור יש להקל. עד שירתיח על האש. (מא) ואם נפל לתבשיל שיש בו דבר חריף. כחומץ. או מלח הרבה או מתובל הרבה. אפילו כלי שני מבשל. (מב) ספק אם נמלח. יש להתיר. כדעת רש"ל. והיינו בנתבשל הבשר ושכח אם מלחו. (מג) אבל אם נתערב בשר שלא נמלח עם בשר הנמלח ואינו ניכר. אפי' ברוב. צריך לחזור למלוח כל החתיכות כל אחת בפני עצמה. ודלא כרש"ל. ואצ"ל בנתערב חד בחד. (מד) מיהו אם נמלחו יחד נראה דאינה אוסרת חברתה. אפילו נתערבו חד בחד. אלא דבחד בתרי מותר אח"כ לבשלן יחד. ובחד בחד. מבשלן אחד אחד בפ"ע. (מז) ואם יכול להוסיף עליה ולבטלה בס'. מרבה עליה ומבטלה. ורשאי לבשלן לכתחלה בלי מליחה. (מח) נתבשלה חתיכה בלי מליחה. ונתערבה באחרות בטלה ברוב. ובזה א"צ להיות ס' כנגד החתיכה מתחלה כשנתבשלה. אלא בכל אופן בטלה ודאי. זה ברור. דלא כפר"ח. דלא דק בהא. גם דש"ך אינו מחוורין [אלטונא תקח: בכאן] במה שנדחק בדברי הג"ה. עח"י בס"ד. (מט) מ"ש בצ"צ מאשה שהביאה בשר ושומן וחלב. ובקשה מחברתה להכשיר הבשר והשומן בהדחה ומליחה. ועשתה שליחותה. אח"כ נסתפקה אם מלחה גם החלב עמהם. נ"ל שיש מקום מרווח להקל בכל גוונא דלא כצ"צ. וכ"ש דלא כפר"ח דמחמיר בה טפי. ולענ"ד לא דק לגמרי בהאי. עח"י. (נ) בשר ששהה ג' ימים בלי מליחה אין לאכלו מבושל אלא צלי וא"צ מליחה ולבשול לא מהני ליה מליחה.

כתבתי בחי' ני"ל טעם הדבר משום דאמרינן אפשר לחתיכה של בשר ג' ימים ואינה מסרחת מכאן אתה למד שאם שוהה הבשר ג"י בלי מליחה. הוא נפסד ומתחיל להתרקב ומתערב הדם עם עצם הבשר ונבלע בו (כעל ידי בשול וכבישה) ומתמזגים הלחיות זה בזה. ואינם נפרדים עוד ע"י מליחה וכן אמרו אין מדיחין אלא עד ג' ימים מטעם זה ובנפל למים מדיחין. ה"ט נמי דמהניא שריה בתוך ג"י. אע"ג דהתם אמרינן דמיא מרזו מכה. ובאמת אני חוכך להתיר בשריית מים הכא נמי ודוק. אלא שכבר נהגו ואיך שיהא חידוש הוא שחדשו הגאונים. אין לנו אלא חדושו. (נא) בשלו. צריך ששים כנגדו להתיר מה שנתבשל עמו. והחתיכה אסורה. (נב) אחר שצלאו לא יבשלנו. עבר ובשלו מותר. (נג) ואם הודח ונמלח כהוגן קודם שצלוהו מותר לבשלו אחר צליה. (נד) אין להשהות בשר ג' ימים בלי מליחה. ואם שרו אותו במים תוך ג' ימים פחות מעט. מותר להשהותו עוד ג' ימים. (נה) ספק אם שהה ג' ימים. מותר. (נו) נתערב בשר ששהה עם בשר אחר. בטל ברוב. אפי' היא חתיכה הראויה להתכבד. ומותר לבשל כולן כ"ה בש"ע ומוציאו מת"ה. והלשון היולי ומשתמע לתרי אפי. דלכאורה בנתערב בבשר מלוח כדינו מירי וקשה מאי איריא בשר ששהה. אפילו לא שהה ולא נמלח. בטל כה"ג. וי"ל בדוחק. דבשאר בשר צריך לחזור ולמלוח הכל. כמש"ל דלא ס"ל כרש"ל. ובבשר ששהה דקיל טפי. ס"ל דלא בעי מליחה כלל. כיון דבלא"ה אינה אלא חומרא לחזור ולמלחן. אחר שנתבטל. ודם שמלחו אינו עובר עליו ג"כ אלא משום דכל כמה דאפשר לתקוני מתקנינן. אע"ג דאינו אסור אלא מדרבנן. מיהו בשהה שאינו יוצא מידי דמו במליחה ולא מהניא ביה מידי. א"כ מה לי מולחו או לא. הא קיי"ל אע"ג דנמלח. כלא נמלח דמי וכיון שנתבטל כדין א"צ שום תיקון עוד. כך נ"ל ד"א. ומ"מ דחוק הוא בעיני. ודרך שני י"ל דמיירי בנתערב בבשר שלא שהה ולא נמלח. לכן ימלח כל התערובות יחד. וקמ"ל דאינו נאסר מן הבשר האחר. וגם אינו אוסרו בקדרה. לפיכך מותר לבשל כולן כאחת. ואין חוששין לבליעתו ולפליטתו. מאחר שנתערב ובטל וגם נמלחו וזה עיקר בעיני ומעתה א"צ לדחקם של האחרונים הנ"ל שנתחבטו בדברי הגה הללו ולא יצאו י"ח ביאור כלל. (נז) בשר שחל יום שלישי שלו בשבת עמו"ק א"ח סשכ"א שכתבתי שיוכל להערים לטול ידיו עליו בשפיכת מים הרבה והיינו כשנוטל ידיו לנקיות בעלמא. אבל לא בנטילת שחרית שרוח רעה שורה עליהן. (נח) אין מולחין אלא בכלי מנוקב. או ע"ג קשין וקסמין או במקום מדרון. (נט) ואם מלח בכלי שאינו מנוקב. אסור להשתמש באותו כלי (אפי' הודח) בדבר רותח. (ס) ואם נשתמש בו. בעי קליפה אם הוא דבר יבש. ואם הוא דבר לח. בעינן ס' נגד הקליפה (סא) ואפי' בצונן לא ישתמש בו בלי הדחה. ואם נשתמש. ידיח מה שנשתמש

בו. (סב) אבל מותר לחזור ולמלוח בו בשר. לאחר שנקבוהו. או בלי נקיבה אם הבשר שהה כבר במליחתו והודח. (סג) אבל אם הכלי מנוקב. לכתחלה אסור לאכול בתוכו רותח ובדיעבד מותר וצונן מותר להשתמש בו אחר קנוח. (סד) בשר שנמלח בכלי שאינו מנוקב. ושהה בו כשיעור שיתנו מים על האש ויתחילו להרתיח. כל מה שממנו בציר. אסור לאכלו אפי' צלי. וחלק החתיכה שחוץ לציר. נאסר כדי קליפה בלבד אפילו יש בה שומן. ויש אוסרין כל החתיכה. אפי' לא שהה שיעור מליחתו. אלא שנראה ציר בכלי. ולא מהני ליה הדחה ומליחה. ואף לדעה זו אינה אוסרת שאר חתיכות שעליה שנמלחו עמה. ואינן נוגעות בציר וכן אם נתערבה חתיכה שנגעה בציר. באחרות. בטלה ברוב. (סה) בשר שנמלח ושהה כדי מליחה. (שליש שעה) ונתנוהו אח"כ בכלי בלא הדחה. ונתמלא מציר. מותר. וי"א כדי קליפה מה שמונח בתוך הציר. והשאר מותר. והכלי אסור. ואם היה כלי של חלב מלוכלך. או שהוא בן יומו. נאסר הבשר. אבל במקום הפסד מרובה או סעודת מצוה. יש להקל. ולפי סברא זו אע"פ ששהה הבשר שיעור מליחה. אסור לאכול ממנו עד שידיחנו יפה. ואסור לחתוך ממנו בסכין קודם שהודח. ובדיעבד מותר והסכין צריך הדחה. ואם נתייבש עליו הציר. צריך נעיצה בקרקע קשה. (סו) וכשרוצים לעשות בשר מלוח להתקיים לאחר ששהה במלחו בכלי מנוקב כשיעור. מדיחין אותו יפה יפה. אח"כ חוזרין ומולחין אותו כדי להתקיים. אפי' בכשא"מ. (סז) ואף לפ"ד זו אם רוצה למלוח ולאכול צלי בלא הדחה עושה ואינו חושש. והני מילי במולחו ומעלהו לצלי. אבל אם שהה במולחו. צריך להדיחו יפה תחלה וצולה ואוכל. (סח) במקום שא"ל מלח. יצלו הבשר עד שיזוב כל דמו. אח"כ יבשלוהו. (סט) בשר שחוטה שמלחו עם בשר טרפה. או שהטרפה מלוחה והכשרה טפלה. והם נוגעים זה בזה. אסור כדי קליפה. אבל אם הכשרה מלוחה. והטרפה טפלה. מותר בהדחה. בין כשרה למעלה או למטה. (ע) הא דאמרינן דאינו אוסר אלא כדי קליפה. היינו כששתיהן כחושות. אבל אם אחת מהן שמנה. אפילו אם היא חתיכה הכשרה מפעפע האיסור בכולה. אם היתה הטרפה המלוחה למטה. (עא) י"א שאסור להשהות בשר שנמלח במלחו י"ב שעות. ויש מתירין להשהותו אפי' כמה ימים. ולכתחלה יש לחוש לדברי האוסרים. ובדיעבד מותר. (עב) ואם אירע כזה בשבת שנשכח מלהדיח הבשר שנמלח. פשיטא דאין היתר להדיחו. אלא אפי' בי"ט שמותר למלוח יותר מצרכו. משום פסידא. נ"ל שאסור להדיח מה שאינו רוצה לבשל בו ביום. כיון דליכא פסידא לגמרי. (עג) אם נפל בשר שכבר פלט כל דמו וצירו. וכן אם שהה שיעור מליחה והודח. אצל בשר שלא שהה עדיין שיעור מליחה. נוהגין לאסרו מיד אפי' לצלי. ולא מהני ליה הדחה ומליחה.

(עד) י״א שכל מע״ל לאחר שנמלח פולט ציר אם נגע תוך זמן זה בבשר שנמלח ולא שהה עדיין שיעור מליחה אינו נאסר. וכך נהגו. אך במקום שאין הפ״מ. יש לאוסרו לאחר י״ב שעות וקודם זה אין להחמיר. (עה) וכ״ש אם לא נמלח כלל. דאפילו אם נפל לציר ממש. אין לאסרו. דאמרינן ע״י שיפלוט דם דידיה יפלוט ג״כ מה שבלע ממקום אחר. ואפי' נמלח הבשר. ולא שהה עדיין שעור מליחה. ונפל לציר. יש להתיר. אם לא נכבש בתוכו יום שלם (כ״ה לשון הגה והט״ז משבש אותו. ולענ״ד א״צ כלל. ושאני כבישה דבכלי מנוקב. אע״פ שמתקבץ בו קצת ציר. אינו קרוי כבוש המונח בתוכו אלא ע״ד הדמיון בלבד. ודיו לתת לו דין כבישה שאינה בדבר חריף. זה ברור בעיני דהאי כבוש חומרא בעלמא הוא אף כי בציר שוב ראיתי לש״ך שכתב קרוב לזה). (עו) אך אם שהה שיעור מליחה. יש אוסרין אותו אע״פ שלא כלה פליטת צירו עדיין. ומ״מ לצורך הפסד גדול יש להתיר גם בזה תוך י״ב שעות ע״י שיחזור וידיחנו וימלחנו. (עז) וכן אם נפל לציר קודם ששהה שיעור מליחה. ידיחנו ויחזור וימלחנו (ובכלי שא״מ דלעיל ((עד) [אלטונא תקח: סד]) דלית ליה תקנתא. שאני דדחיק ליה דוכתא. והכא מירי בכלי מנוקב שיש לציר מקום לזוב). (עח) והא דאסרינן כשנפל לציר היינו מה שבתוך הציר אבל מה שלמעלה מן הציר אינו אסור אלא כדי קליפה. והשאר מותר. מיהו מה שבתוך הציר. נאסר מיד. ואין שיעור לדבר. מ״מ המקל לעני. (עט) או בהפ״מ או לצורך שיו״ט ואורחים. עד שישהא שיעור כדי שיתננו על האש וירתיח. לא הפסיד לדעתי. (פ) בשר שנפל על הציר שעל הקרקע. דינו כאילו היה הציר בכלי. (פא) בשר שנמלח ע״ג חתיכה שנמלחה בכלי שא״מ. כבר נתבאר למעלה שאינו נאסר. ואם בשר תפל נגע בחתיכה שנמלחה בכשא״מ. דינו כנוגע בציר. וידיחנו וימלחנו. (פב) ספק ציר. ספק מים מותר דציר דרבנן. דהוי דם שמלחו. (פג) ציר מעורב עם מים אפי' מועטים לא חשיב רותח. ואינו אוסר. (פד) הראש חותכו לשנים (ע״ד המובחר ונקיבת העצם לחוד נמי מהני) ומולחו יפה לצד פנים. וחוזר ומולח על השער. שאין השער מעכב ע״י המלח להפליט דם. (פה) הקרום שעל המוח יש בו חוטין. והמוח עצמו יש בו דם. ואינו יוצא מידי דמו במליחת הראש. לפי שעצם הראש מקיפו ועומד לפניו. ואין מקום לדם לזוב. לפיכך הבא למלחו קורעו ומוציא המוח וקורע הקרום ומולחו. ואם רצה למלוח הראש והמוח בתוכו. ינקוב העצם כנגד הקרום. וינקוב גם הקרום וימלח. ויניח הנקב למטה. מותר אפי׳ לקדרה. (פו) ואם נמלח הראש שלם בלי נקיבת העצם הקרום והמוח אסורין (גם בעוף הדין כן) ושאר הראש מותר. כ״ש שאר בשר שעמו. (פז) הקולית ושאר עצמות שיש בהן מוח צריכין מליחה. ומליחת העצם מועיל למוח שבקרבו. וא״צ לנקוב העצם. מיהו לכתחלה

לא ימלחנו עם שאר בשר. ובדיעבד שרי. (פח) ואם נתבשלה בלא מליחה. המוח שבהן אסור. וכן כל שנתבשל עמהן אסור. אם אין ס' נגד המוח. ואם יש ס' בקדרה נגד מוח שבעצמות. אף המוח עצמו מותר. (פט) הטלפים מחתך אותן מעט למטה. ומולח ויניח מקום החתך למטה. וימלח גם על השער וכבר נז"ל דין אם מלחן בלא חתוך (צ) הלב בין לצלי בין לקדרה. קורעו ומוציא את דמו. אח"כ מולחו (צא) לא קרעו ואכלו. אינו חייב עליו כרת. בד"א בלב העוף. (צב) אבל אם היה לב בהמה. חייב כרת. שהרי יש בו כזית דם. (צג) מלחו ולא קרעו. קורעו אחר מליחתו ומותר. וה"ה אם צלאו ולא קרעו שקורעו אחר צליתו. (צד) אבל אם בשלו בלי קריעה אסור כל מה שנתבשל עמו. עד שיהא ששים כנגד הלב. ולב עצמו אסור. וצריך לקלוף מעט סביב הלב. ויש מחמירין אפי' במליחה. ונכון לקלוף קצת במקום שהיה הלב דבוק. (צה) אין עוף שלא יהא בו ס' כנגד לבו ומותר אם נתבשל עמו אפי' הוא דבוק בו. לעולם יש בעוף ס' כנגד הלב אם הוא שלם כדרך שנוהגין לבשלו כולו כאחת בלי ראש ורגלים התחתונים. ויש מקילין אפי' בלא כנפים ורגלים. ויש לסמוך עליהם ביחוד היכא דאיכא צד להקל בלא"ה והכל לפי אומד דעת (התורה) [אלטונא תקח: המורה]. אם משער שיש בו ס'. אפי' נחסר ממנו חלק גדול. (צו) ואם אין העוף שלם ונתבשל עם לבו שעדיין דבוק בו. ואין בעוף ס' לפי האומד. י"א חנ"נ וצריך ס' בקדרה נגד העוף. ואפי' יש ס'. העוף אסור. ובהפסד מרובה. יש להקל בדאיכא ס' בין כל מה שבקדרה. בפרט המקל לעני לצרף כל שבקדרה. לא הפסיד. (צז) ואם אין הלב דבוק כל הקדרה (עם הלב) מצטרפת לס'. והכל מותר. חוץ מן הלב. (צח) בבהמה הכל לפי ראות עיני המורה. (צט) הריאה א"צ חתוך. אבל נהגו לקרעה לפתוח הקנוקנות הגדולות שבה. ובדיעבד אינו מעכב. (ק) הכבד יש בו ריבוי דם לפיכך לכתחלה אין לו תקנה לבשלו ע"י מליחה. אלא קורעו ש"ו ומניח חתוכה למטה. וצולה אותה עד שיהא ראוי לאכילה. אח"כ יכול לבשלה ואם נקבה הרבה. דיו. וכן אם נטל ממנו המרה וחתך מן הכבד שאפשר לדם לזוב. מ"מ אם לא עשה כן. נוטל הסמפונות לאחר צליה ומבשלה. (קא) וכשבא לבשלה אחר הצליה. ידיחנה תחלה ומיהו אם לא הדיחה ובשלה כך מותר. (קב) אם נתבשלה בלא צליה אפי' נמלחה נוהגין לאסור הכל. היא והקדרה. (קג) ואם נתבשלו דברים אחרים עמה. אם יש בקדרה ס' כנגדה (והיא עצמה מצטרפת לבטל) אז הכל מותר. חוץ מן הכבד. כדלעיל גבי לב. (קד) ואם היא שלמה ודבוקה בעוף אמרינן חנ"נ כדלעיל. ואין בשום עוף ס' נגד כבד שלמה. ובעינן ס' בקדרה כנגד העוף. או נגד החתיכה מן העוף שדבוקה בו. והחתיכה שדבוקה בו. לעולם אסורה. (קה) לצלי א"צ חתוך. (קו) אם צלאה עם בשר בתנורים של חכמי התלמוד. יהא

הכבד למטה. (קו) ובשפודים שאצל האש אסור לצלותה עם הבשר לכתחלה. אלא א"כ נמלחה תחלה. (קח) נמצא כבד בעוף צלוי מותר. ויש לקלוף מעט סביב הכבד. (קט) עוף שמלאוהו בצים וצלאוהו ונמצא בו לב או כבד דבוק. דינו כמבושל וצריך ס' מן העוף בלא המלוי ואז גם המלוי מותר וא"ל הכל אסור. (קי) ואם מלאוהו בבשר ואין שם ביצים הנקרשים. דינו כצלי. (קיא) טחול דינו כשאר בשר. וכן הכליות וביצי זכר. וכבר נז"ל דין נקורים. (קיב) טחול שנצלה בלי ניקור. מותר. שיש בו ס' נגד איסור שבו. רש"ל וש"א. מיהו קליפה בעי. (קיג) אין מחזיקין דם בבני מעים. כגון בכרס ובקיבה ובדקין (הסובבים הכנתא) ובחלחולת (הכרכשתא) בלי שומן שעליהם. לפיכך אם בשלן בקדרה בלא מליחה מותרין. מיהו לכתחלה צריך מליחה בכלי מנוקב והדחה תחלה וסוף כשאר בשר. וכ"ש אם נמלחו בכש"מ דשרי. (קיד) ואי אסמיק. אסורין אם בשלן בלא מליחה. (קטו) אבל שומן שעליהם דינו כשאר בשר לפיכך כשמולחין חלחולת ושאר מעים. אין מולחין אותן מצד פנימי מעבר המאכל. אלא בצד חיצון ששם שומן דבוק. (קטז) אם מלח החלחולת מצד פנים בלבד. הוי כלא נמלחה. ואם נתבשלה כך אסורה. אם יש עליה שומן מבחוץ. ואם יש ס' נגד הגידין. הכל מותר. (קיז) ואם לא נתבשלה עדיין. יחזור וימלחנה מבחוץ ומותרת. ואין קפידא אפי' בהדחה. ואפילו לאחר כ"ד שעות ימלחנה. (קיח) יש חולקין בכרס וסוברים דמחזיקין בו דם. ובית הכוסות כשאר בשר. (קיט) וכן קורקבן מוחזק בדם. (קכ) כנתא גופה מוחזקת בדם. (קכא) שומן הכנתא שעל הדקין מלאה חוטין דקין מלאין דם. לפיכך יש אוסרין אותה לקדרה אפי' ע"י חתיכה ומליחה. ועכשיו נוהגין היתר. ואותן חוטין של דם. כשאדם בקי בהן מותחן ונפשלין היטב. עד שלא ישאר אחד מהם. וכבר נז"ל ניקורם. (קכב) בני מעים בלא שומן שעליהן. אע"פ שאין מחזיקין בהם דם. מותר למלחן עם בשר. ויש אוסרין. לכן נזהרין לכתחלה. ובדיעבד מותר. (קכג) ביצים הנמצאים בעופות אחר שחיטה. אם לא נגמר חלבון שלהם רק חלמון לבד צריכין מליחה כשאר בשר. ומותר למלחן עם בשר. (קכד) ואם נגמר גם החלבון. אפי' היא קשה הקליפה עליו. נוהגין למלחן אך יזהר שלא למלחן עם בשר. לדעת רש"ל הביצה שנמלחה עם בשר אסורה אף בדיעבד בין הקליפה קשה או רכה. ואוסרת הנתבשל עמה עד ס' והסכימו האחרונים שדבריו נכונים. רק בדין החלמון לבד נראה להקל:

פרק ג
דין בשר לצלי

א **הצלי** א"צ מליחה (ולכתחלה צריך הדחה תחלה. ובדיעבד יש לסמוך על המתירין) לפי שהאש שואב הדם שבו ואפי' לא נצלה יפה מותר. (ב) אבל אם דם אחר נטף על הצלי. אפי' אותו דם צונן. אוסרו כדי נטילה שהוא כעובי אצבע. והאחרונים מצריכין ס' והיינו בשמן. ויש להקל בסתם. (ג) רצה למלוח צלי בלא הדחה אחר המליחה. עושה ואין לחוש לדם שעל המלח. יש מי שאומר ה"מ כשמולחו וצולהו מיד אבל אם שהה במלחו. נאסר המלח. לפיכך מדיחו יפה קודם צליה. (ד) והמנהג להדיחו תחלה. גם למלחו קצת כאשר נתחב בשפוד. וצולהו מיד קודם שיתמלא המלח דם. מיהו אם לא הדיחו ולא מלחו כלל. או מלחו בלא הדחה תחלה מותר. בלבד שלא שהה כך במליחתו שיעור מליחה. שאם שהה כך. ולא הדיחו וצלהו. נאסר. וי"א שאם שהה במלחו אפי' מעט נאסר. אם לא הודח תחלה. ותו לא מהני ליה הדחה גרידא. אלא צריך ג"כ מליחה שנית כמו לקדירה כדלעיל ויש ליזהר בכל זה לכתחלה. כמש"ל בס"ד. (ה) ואם הודח תחלה ונמלח. אע"פ ששהה ולא הודח בסוף. מדיחו אפילו אחר צליה. ומותר לכ"ע. (ו) ואין חילוק בכל זה בין חתיכות בשר. או עופות חלולים. בלבד שלא יהו מלואים. כי אז צריך מליחה תחלה. ואם לא עשה כן. במילוי דביצים אסור אפי' בדיעבד. ובמילוי בשר. אינו אסור אלא לכתחלה. (ז) ונהגו כשצולין בלי מליחה (או לא שהה שיעור מליחה) שלא להפוך תמיד כדי שיזוב הדם. ובדיעבד אין לחוש. (ח) ואין חילוק בכל זה. בין אם רוצה לאכלו כך צלי. או רוצה לבשלו אח"כ רק שיצלנו תחלה עד שיהא ראוי לאכילה דהיינו חצי צלייתו. (ט) י"א כל צלי צריך הדחה אחר צליה. משום דם הדבוק בו. ואין נוהגין כן בבשר שהודח ונמלח והודח כראוי. אלא בצלי שלא נמלח או נמלח. ולא די צרכו. או נמלח בלי הדחה. או נמלח ולא הודח אח"כ או שלא שהה במלחו שיעור מליחה. בכל אלו נזהרין לכתחלה להדיחם (י"א כה"ג צריכין ג"פ הדחה אחר הצלי) ובדיעבד אין כאן בית מיחוש בכל גוונא. אפי' אם בשלו (לא חיישינן שיפלוט דם יותר) בלא הדחה אחר צלי אע"פ שנמלח ולא הודח תחלה וסוף. ואע"פ ששהה במליחה. ובלבד שיהא צלוי די צרכו כנ"ל. (י) וי"א שהוא כשליש בשולו. ויש לסמך על זה להקל בנמלח באיזה אופן שהוא. אבל בנצלה בלי מליחה צריך להחמיר עד חצי צליתו דווקא. והיינו לאכלו כך. איברא אחר שבישלו. קיל טובא. דהוי"ל דיעבד. ודם שבשלו נמי אינו עובר עליו. הילכך מסתברא לקולא. דסגי בשליש בישולו. (יא) יש מי שאוסר לחתוך בסכין צלי שאצל האש. שלא נמלח כל זמן שלא נצלה כל צרכו. ויש מי שאוסר השפוד שצלו בו בשר בלי מליחה: ויש מי שאוסר להשהות הצלי על השפוד לאחר שהוסר מן האש. ואנו נזהרין לכתחלה ומתירין בדיעבד. (יב) צלי שלא נמלח. מוהל היוצא ממנו

אע"פ שיש בו מראה אודם. מותר. אם נצלה עד שיהא ראוי לאכילה לרוב ב"א כנז"ל. (יג) בשר שצולין בלי מליחה. אין נותנין כלי תחתיו לקבל שמנונית הנוטף ממנו עד שיצלה שיעור צליה הנ"ל. (יד) עופות או גדים שממלאין אותן בשר שלא נמלח. לצלי מותר אפי' אם נמלח החיצון כ"ש אם נמלח הפנימי ולא החיצון. דנורא מישב שאיב בכל גוונא. וכל זה בדיעבד. אבל לכתחלה אין לעשות שום מולייתא רק אם נמלחו שניהם. (טו) ולקדרה אסור עד שימלח חיצון לבדו ופנימי לבדו. וידיחם. (טז) ואם יש במילוי חלבון ביצים הנקרש. דינו כאילו נתבשל בקדרה. ואפי' בדיעבד יש לאסור אם לא נמלחו שניהם כהוגן. ואם יש ס' במולייתא כנגד האיסור. הכל מותר. (יז) פשטידא אפי' צלו אותה בשפוד יש לה כל דין בישול בקדרה בין לקולא בין לחומרא. שאם נמצא בה לב או כבד. הכל מותר. חוץ אותה חתיכה שהאיסור דבוק בה. כמו בבשול. ואי ליכא ס' הכל אסור. ולא די בקליפה או בנטילת מקום כצלי. (יח) בשר שלא הודח ולא נמלח. שנצלה אפי' עם בשר שנמלח ולא הודח מות' בדיעבד. אבל לכתחלה אסור לצלות בשר שנמלח עם בשר שלא נמלח אפילו הודח. (יט) שלשה כללים יש באיסורי חלב ודם שבפרקים הללו שעברו. (א) דם בין נוגע בין דבוק. במליחה וצליה ובאפיה הכל מותר. מיהו קליפה בעי. (ב) חלב בין דבוק. ובין נוגע. אוסר עד ס' אף הנוגע לנוגע. בשניהם רותחים או מלוחים. ואם יש ששים. מותר אך קליפה בעי בצליה. ובמליחה ובאפיה ונדבק בו. אין ס' בחתיכה נעשית נבלה אף במליחה. וצריך ס' נגד כולה. וחתיכה אסורה. אם לא בהפסד מרובה. (ג) בישול. בדבוק בו. ויש ששים באותה חתיכה נגד החלב וקליפה שנאסרה כבר במליחה. קולפו ומותר. אין בה ששים אף בדם נעשית נבלה. וצריך ששים כנגדה. ובתלוש מבטלה בששים. ולא שייך קליפה:

טו
בשר בחלב
בו ח"פ

פרק א
באיזה בשר ובאיזה חלב נוהג

א **כתוב** בתורה לא תבשל גדי בחלב אמו ג"פ. אחד לאיסור בשול. ואחד לאיסור אכילה. ואחד לאיסור הנאה. והוציא אכילה בלשון בשול לומר שאין אסור מן התורה אלא דרך בשול (צלי בכלל בישול. ככתוב ויבשלו את הפסח) אבל מדבריהם אסור בכל ענין. (ב) כל בשר בחלב שאינו אסור מן התורה. מותר בהנאה. (ג) גדי לאו דוקא. דהוא הדין שור שה ועז במשמע. (ד) ל"ש בחלב אם. ל"ש בחלב אחרת. אלא שדבר הכתוב בהווה. (ה) אינו נוהג אלא בבשר בהמה טהורה בחלב בהמה טהורה. אבל בשר טהורה בחלב

טמאה. או בשר טמאה בחלב טהורה. או בשר טמאה בחלב טמאה. מותרים בבישול ובהנאה. (ו) וכן בשר חיה ועוף. אפי' בחלב טהורה. מותר בבשול והנאה. ואף באכילה אינו אסור אלא מדרבנן. (ז) אבל דגים וחגבים בחלב. אין בהם איסור אפי' מדרבנן. (ח) ונהגו לעשות חלב משקדים. ומניחים בו בשר עוף. הואיל ואינו רק מדבריהם. אבל בבשר בהמה יש להניח אצל החלב שקדים מפני מראית העין. (ט) אסור לבשל בחלב אשה. מפני מראית העין. ואם נפל לתוך התבשיל. בטל. וא"צ שיעור. (י) וכ"ש דאסור לבשל בשר בחלב חיה או טמאה. או בשר חיה וטמאה בחלב טהורה (ולצורך רפואה. שרי) אבל בעוף אין לחוש. (יא) ביצים הנמצאים בעופות. אם הם גמורות בחלבון וחלמון אף ע"פ שעדיין מעורין בגידין מותר לאכלן בחלב (ויש להחמיר אם עדיין אין קליפתה קשה). (יב) והיינו כשנמצאת במעי שחוטה. אבל אם הטילתה בחייה. אפי' קליפתה רכה. הוי גמורה לכל דבר. כמ"ש בס"ד בשי"ע (סק"ב). (יג) ואם אין להן אלא חלמון. אסור לבשלם בחלב. אבל אם אכלן בפני עצמן. מותר לאכול אחריהם גבינה או חלב. (יד) המעושן והמבושל בחמי טבריא. אין לוקין עליו. וכל המבשל בשר במי חלב. או בחלב מתה. או בחלב זכר. או שבשל דם בחלב. פטור. ואין לוקין על אכילתו משום בשר בחלב. (טו) אבל חלב בחלב. לוקין על בשולו לד"ה וכ"כ הר"מ בפירוש ולשמואל אסור נמי באכילה משום בב"ח. (טז) ונראה פשוט דכבד. יש לו דין בשר לענין בב"ח. אע"ג דאמרינן אסר לן דמא שרי לן כבדא. השתא מיהת בשרא הוי. אע"ג דלענין מעילה לא מיקרי מין בשר. (יז) מיהא בכבד של עוף ודאי יש מקום לצרף להקל. כשיש לבטל ברוב. וכ"מ בת"ה של ר"י"ש. (יח) וכן הכבוש ומלוח. אינו אסור בב"ח אלא באכילה. (יט) ונ"ל שבשר חיה ועוף שנתבשל בכל אלה שאינן אסורין מד"ת. כגון מעושן כבוש מלוח ושארא דאמרן. דהו"ל תרי דרבנן מותר באכילה וא"צ אפי' ביטול ברוב. וע"י ביטול ודאי לית דחש לה. (כ) חלב זכר בהמה לא מיקרי חלב ואינו אוסר כחלב אשה אבל חלב מתה ומי חלב אוסרין המאכל. כחלב גמור. דאנן משערין בכל איסורי דרבנן בששים. (כא) י"א דנסיובי חלבא. אינן בכלל מי חלב ואסור מן התורה אלא מי חלב היינו אחר שעושים הגבינה. מבשלים הנסיובי. ואוכל צף למעלה. ולא נשאר בו אלא מים בעלמא. ואין סברא זו עיקר. (כב) המבשל שליל בחלב חייב וכן האוכל. (כג) אבל שליא או עור גידים ועצמות ועיקרי קרנים וטלפים הרכים פטור אחד המבשל ואחד האוכל. (כד) המבשל חצי זית בשר. עם חצי זית חלב. לוקה. באיזה בישול אמרו. כל שאחרים אוכלים אותו מחמת בשולו. ואם לא נתבשל כמאכל בן דרוסאי שהוא שליש בשולו. לא מיקרי בישול בכ"מ ואינו אסור מדין תורה לפיכך ג"כ אינו אסור אלא באכילה. ונ"ל דווקא

בכה"ג משום דכל כמה דלא נתבשלו. ליתיה לשיעורא. מיהו בטפה שנפלה על החתיכה בדרך שאסרתה. כגון שלא ניער וכיסה מתחלה אלא בסוף. אע"פ שלא נתבשלה עדיין עם החלב כמאכל בן דרוסאי. פשיטא שנאסרה גם בהנאה. כיון שיש בה כדי ליתן טעם בחתיכה. לפי שטעם כעיקר דאורייתא (ואיתא לשיעורא בתערובת הטעמים שנתבשלו די צרכן וסופה ליתן טעם בכל החתיכה) הילכך הרי היא כולה כמבושלת בחלב. אפי' לא הגיעה עדיין למאכל ב"ד. ואוסרת גם הקדרה בהנאה. אם אין בה ששים. (כה) נסתפקתי אם יש בשול אחר בשול בבב"ח. נ"מ לעבור בשני לאוין. ונ"ל דאסור כמו במחמץ אחר מחמץ. ול"ד לשבת דמלאכת מחשבת אסרה תורה ואינו חייב אלא על מלאכה שצריכה לגופה מש"כ כאן אבישול קפיד רחמנא אע"ג דלא צריך (ביה) [אלטונא תקח: ליה]. ואיכא תו נפקותא לענין חלב שנאסר מחמת בשול בחלב כנ"ל. ועשה ממנו נרות א"א אין בישול אחר בישול שרי לאדלוקי ביה. דאין לו הנאה מן החלב הנבלע בו. שאינו דולק ומאיר אלא מכבה משא"כ משום בישול אסור. אפי"ה מסתבר דשרי. (כו) חלב הנמצא בקיבה. העיקר כדעת רש"י שהוא חלב גמור בין צלול בין קרוש. והמבשל בו בשר לוקה. וכן האוכלו. לכתחלה לא יניחנו בקרבה עד שיצטנן. ובדיעבד אין לחוש ומותר להעמיד בו ג"כ. (כז) וקיבת נבלה וטרפה מותרת. שאינו מגופה. אלא כנוס במעיה. ואין חוששין שמא ינקה מן הטומאה או מן הטרפה. (כח) ואם נודע שינקה מהן. קיבתה אסורה. ואם העמיד בה גבינות. נראה שאוסרת. עד ששים ל"ש בצלול ול"ש בקרוש. לדידן דקי"ל אפי' באיסורי דרבנן נמי בששים וכדלקמן. וטפי לא צריך. אע"ג דהוי דבר המעמיד יש לצרף לזה דעת המקילין בה לגמרי. ופר"ח בספ"א לא חש לקמחיה. שהגיה על י"א דבבב"י כתוב שלא נהגו כן. דלא חיישׁ כלל לחומרא. ואפילו בצלול. וסותר למ"ש בספ"ז. (כט) חלב הקיבה שנמלח בקיבתה עד שאינו נאכל מחמת מלחו. וגם שהה במלחו כשיעור שזכרנו בדין מליחה. או שעמד בה יום שלם. נאסרה הקיבה וחלבה. ואסור להעמיד בו. ואם העמיד בצלול שבו. אוסר כל הגבינות. עד שיהא ששים בחלב שהעמיד. נגד חלב הקיבה האסור. ואע"ג דמלוח וכבוש בבב"ח. אינו אלא מדרבנן. וחלב שחוטה. בלא"ה דרבנן בעלמא היא. אפ"ה יהבינן ליה הכא נמי דין מבושל. ולא דמי לכחל (ע"פ הסמוך) דשאני חלב קיבה דלאו מגופה הוא. אלא מה שינקה מהחיה ופירשה בחיי הבהמה. משו"ה לאו חלב מתה הוא. אלא חשוב ככנוס בקערה לכל דבר. וכמש"ל (מעתה תבין שא"א לקיים דברי הש"ע בכאן. אלא בשטת רש"י ואפסדה לקמייתא לגמרי. דאל"ה נראה כמזכי שטרא לבי תרי. דמעיקרא משמע דפסיקא ליה אפי' בבישול שרי. אפי' הצלול והשתא פשיטא ליה דאסור אפי' במליח. ולא מפליג אפי' בין צלול לקרוש. דאם

איתא דפירשא בעלמא הוי הא ודאי גרע מנ"ט בר נ"ט דהיתרא דעלמא. וכ"ש ע"י מליחה דלא הוי"ל לאסור כלל בבב"ח כהי"ג כ"ש דלא ליבעי ששים. אלא ודאי בסוף קהדר ביה ופסיק כי"א דווקא ולא משום ספיקא לחומרא. והתימא מאחרונים שמחלו על ככה וקושית הש"ך דלא לבטיל כלל משום דהו"ל דבר המעמיד ודאי לאו מילתא היא. דל"ד לשאר איסורי דרבנן. דהכא אפי' באסורה מחמת עצמה מקילין כהי"ג. כמש"ל. משום דמצרפינן סברת האומרים שאינה אלא פירשא ממש. כ"ש שאין כח בפרש (הזה דאינהו אכלי ליה) לילך ולאסור מחמת הטעם שקבל בהתר. אף במליחה דקילא בבב"ח. ועוד שטעם הבשר אינו מעמיד. רק החלב הוא המעמיד ודוק). (ל) ואם היה קרוש. אינו אוסר כלום ובצלול ונקרש. יש להחמיר. (לא) עור הקיבה שנמלח ונתייבש ונעשה כעץ ומלאוהו חלב. מותר. (לב) העמיד גבינה בעור קיבת כשרה. יש בה טעם בשר אסורה. ואם לאו מותרת. (לג) אבל המעמיד בעור קיבת נבלה וטרפה ובהמה טמאה. אוסר בכל שהו. דדבר האסור בעצמו אפילו באלף לא בטיל. ודווקא שלא היה שם מעמיד אחר. (לד) אבל אם היה שם גם מעמיד של היתר ולא היה באיסור לבדו כדי לחמץ. הו"ל זה וזה גורם. ומותר בששים כנגד האיסור. (לה) עור הקיבה אחר שהוסר חלבו והודח. יש לו דין שאר בשר ומותר למלחו עמו. וכן לבשלו:

פרק ב
דיני כחל

[אלטונא תקח: (א)] **הכחל** אסור מדברי סופרים לבשלו אפי' בקדרה לבדו בלא בשר. וכ"ש עם הבשר. בין שהוא של מניקה שיש בו חלב הרבה. בין אינו של מניקה. אלא קורעו שתי וערב וטחו בכותל להוציא כל חלב שבו. ואז מבשלו בקדרה לבדו. מה שנהגו לחותכו כמה פעמים ש"ו על פני כולו עדיף מטיחה בכותל. ואם נתנו תחת המכבש. מהני כטיחה וקרעו ש"ו. (ב) עבר ובשלו עם בשר. אחר שקרעו ש"ו וט"ב. יש להתיר בדיעבד במקום הפ"מ. (ג) עבר ובשלו בלי קריעה עם בשר אחר. משערים בששים. וכחל מן המנין. וכחל עצמו לעולם אסור. שנעשה חתיכה דאיסורא. (ד) בשלו לבדו בלי קריעה. י"א שצריך ג"כ ששים במים ובמה שבקדרה עם הכחל. נגד הכחל. ואז גם כחל עצמו מותר באכילה. ורוב פוסקים מתירין אף בלא ששים. ולכתחלה נוהגין שלא לבשלו כלל. אפילו על ידי קריעה ש"ו וט"ב משום הרחקה. (ו) ולצלי נוהגין לכתחלה לקרעו ש"ו וט"ב. מיהו אם עבר וצלאו בלא קריעה. מותר אם נצלה לבדו. (ז) ואם נצלה עם בשר אחר אם נקרע ש"ו וט"ב. שניהם מותרים. (ח) ואם לא. העליון מותר ותחתון אסור. ולכתחלה אין לצלותו עם בשר כלל. (ט) נתייבש הכחל ועבר ובשלו אפילו עם

בשר. מותר בלי קריעה. (י) ולעשות פשטידא מן כחל בלא בשר אחר נהגו היתר. אם אין אופין הפשטידא במחבת. אבל במחבת דינו כבישול בקדרה. ויש פרושים מחמירין בכל ענין אם לא נתייבש הכחל תחלה. (יא) מותר לחתוך כחל רותח בסכין שחתכו בו בשר וכן כחל חי אע"פ שהוא מלא חלב. וכן מותר לחתוך בשר בסכין שחתכו בו כחל. וכן הדין לאכול זה בכלי שאכלו בו זה. וה"ה לצלות זה בשפוד שצלו בו זה. וכן מותר להניחו בקערה עם בשר צלי. אפי' שניהן חמין. שלאחר צלית הכחל די צרכו. דינו כשאר בשר לכל דבר. אם נצלה כדינו. היינו בקריעת ש"ו וטי"ב. ואז אפי' מצא בו גומות מלאות חלב. אין לחוש. (יב) אבל אם עבר וצלאו בלי קריעה מועטת. כל הדברים הללו אסורים לכתחלה. ובדיעבד הכל מותר. (יג) וכן אם הניח הכחל חי כמו שהוא עם חלבו יום שלם. מותר. ולא אמרינן כבוש כמבושל. (יד) ומיהו אם היה בשר אחר שרוי בצונן יום שלם בחלב שחוטה. או אפי' כחל עצמו אחר שפירש החלב ממנו. אסור. (טו) אין למלוח כחל עם הבשר. אבל בדיעבד בכל ענין מותר:

פרק ג

דיני חלב וגבינה בהעלאה עם הבשר. ואכילה

א **אפי'** בשר חיה ועוף. אסור להעלות על שולחן שאוכל עליו גבינה וכן להפך שלא יבוא לאכלם יחד. אבל בשולחן שסודר עליו את התבשיל. נותן זה בצד זה ואינו חושש. (ב) הא דאסור להעלותו על השולחן. דווקא בשני בני אדם המכירים זה את זה. אפילו הם מקפידין זה על זה. אבל שני אכסנאים שאין מכירין זה את זה. מותר. (ג) ואף המכירים. אם עשו שום היכר. כגון שכל אחד אוכל על מפה שלו בפני עצמו. ונותנים ביניהם פת להיכר מותר (ואפי' שיש להם הוצאה אחת וכיס אחד לכולם) ודווקא כשאין אוכלין ממנו. (ד) אבל אם נתנו ביניהם כלי ששותין ממנו. שאין דרכו להיות על השולחן. הוי היכר. אע"פ שרגילים לשתות מן הכלי. וכ"ש אם נותנין שם מנורה ביום או שאר דברים הניכרים שאין דרכן להיות שם. (ה) ויהיו זהירין שלא לשתות מכלי אחד. משום מאכל הנדבק. וכ"ש שלא יאכלו מפת אחד וכן נוהגין ליחד כלי של מלח כל אחד בפ"ע. (ו) אבל צורר אדם בשר וגבינה במטפחת. אפי' אחד לח (וע"ל רפ"ה) ואינו חושש שמא יגעו. (ז) אכל בשר אפי' של חיה ועוף. לא יאכל גבינה (הא דנקטי גבינה משום דבאכילה עסקינן. ושתיה בכלל אכילה) אחריו עד שישהא שש שעות וזה משני טעמים. אחד מפני שהבשר מושך טעם זמן ארוך אחר אכילה לפיכך אפי' אין בשר בין השנים. צריך להמתין. והלועס א"צ להמתין. ושני משום בשר שבין השנים. דעד ש"ש מיקרי בשר. אח"כ חשוב כמעוכל לפי"ז גם הלועס ופולט. חייב להמתין. וי"א שאם יש בשר בין השנים גם לאחר

ש"ש. אינו חשוב מעוכל לשתי הסברות. (ח) הילכך אזלינן בכולהו לחומרא. שאפי' שהה כשיעור. אם יש בשר בין השנים. צריך להסירו. והלועס לתינוק או להניח על מכתו. צריך להמתין. (ט) מצא אחר ש"ש בשר בין השנים והסירו. צריך להדיח פיו קודם שיאכל גבינה וא"צ המתנה. (י) כבר נתפשט המנהג להמתין אחר אכילת בשר שש שעות שוות. אפי' בימות החורף. (יא) ואפילו המתין כשיעור אינו רשאי לאכול גבינה. כל זמן שלא סלק ידיו מסעודה שאכל בה בשר. שאם המשיך סעודתו כל היום אע"פ שלא עסק אלא בפירות ובפרפראות אחר הבשר הרבה יותר מש"ש. אינו מותר לאכול גבינה אלא אחר סילוק שולחן ראשון וברכת המזון. אכל בשר בלא לחם. צריך לברך ברכה אחרונה. (יב) אבל אין חילוק בין אם המתין קודם בה"מ. או אחריו. הכל עולה לו. והנוהג פרישות. ביום שאוכל בשר אינו אוכל גבינה עד למחר. כאבוה דמ"ע. (יג) אכל גבינה. מותר לאכול אחרי' בשר מיד ובלבד שיעיין בידיו שלא יהא שום דבר מהגבינה נדבק בהם. ונכון לרחצם תחלה לעולם. וכן נוהגין. וצריך לקנח פיו ולהדיח הקנוח הוא שילעוס פת ויקנח בו פיו יפה. וכן בכל דבר מאכל שירצה. חוץ מקימחא ותמרי וירקא. שהם נדבקים בחניכים. ואינן מקנחין יפה אח"כ ידיח את פיו בכל משקה שיהא. ואם רוצה להקדים הדחה לפני קנוח. אין קפידא כולי האי. (יד) בד"א בבשר בהמה. אבל אם בא לאכול בשר עוף אחר גבינה. אין צריך לקנוח ולא נטילה. אבל בבשר חיה יש להחמיר. דדמי לשאר בשר. (טו) יש אנשי מעשה מחמירין גם אחר גבינה. להמתין עכ"פ שעה אחת וסילוק שולחן. ומנהג פשוט להצריך המתנת שעה. אחר אכילת גבינה קשה וישנה שעברו עליה ששה חדשים. או שהיא מתולעת. אבל בבשר עוף. אין מקום לחומרא. (טז) אכל תבשיל של בשר. מותר לאכול אחריו תבשיל של גבינה. והנטילה ביניהם אינה אלא רשות. וי"א חובה. (יז) אבל אם בא לאכול גבינה עצמה אחר תבשיל בשר. או בשר אחר תבשיל של גבינה ד"ה חובה ליטול ידיו תחלה. (יח) שומן של בשר דינו כבשר. מרק אם הוא עב. הרי הוא כבשר. ואם הוא צלול. דינו כתבשיל ועכשיו מחמירין שלא לאכול גבינה מיד אחר תבשיל של בשר. וממתינין ביניהם שעה אחת. מיהו אם אין בשר בתבשיל. רק שנתבשל בקדרה של בשר. מותר לאכול אחריו גבינה מיד. ואין בו מנהג להחמיר. וכן נוהגין לאכול בשר אחר תבשיל של גבינה. אלא שיש ליטול ידיו ביניהם. (יט) מי שאכל גבינה. ורוצה לאכול בשר. צריך לבער מעל השולחן שיורי פת שאכלו עם הגבינה. ואסור לאכול גבינה על מפה שאכלו בה בשר וכן להפך. כ"ש שאסור לחתוך גבינה אפי' צוננת. בסכין שרגילין לחתוך בשר. ולא עוד אלא אפי' הפת שאוכלין עם הגבינה. אסור לחתוך בסכין שחותכין בו בשר וכן להפך. (כ) אך על

ידי נעיצה בקרקע קשה מותר בעת הצורך. אבל כבר נהגו כל ישראל להיות להם שני סכינים. לרשום אחד מהם שיהא לו היכר. ונהגו לרשום של חלב. והמדקדקין יש להם שלישי לחתוך בו הפת. והמהדרין מן המהדרין אותו פת שאוכלין עם הבשר. אין לוקחין ממנו לחלב. וכן להפך. אלא יש להם ככר מיוחד לבשר. ואחר לחלב:

פרק ד

א **שלא** ללוש בחלב. ואם לש. כל הפת אסורה. אפי' לאכלה לבדה. (ב) ואם הי' דבר מועט כדי אכילה בבת אחת. או ששינה צורת הפת שתהא נכרת. שלא יאכל בה בשר מותר (עש"י סס"ב). (ג) כיוצא בו אין טשין התנור באליה לאפות בו פת. ואם אפה בו. הפת אסורה כפת שנלושה בחלב. (ד) ונוהגין ללוש בשומן לכבוד שבת. וכן בחלב לחג השבועות. ומשנין צורתן משאר פת כ"ש פשטידא או פלאדין דמותרין. (ה) אין לאפות פת עם פשטידא בתנור. שאם יזוב מן השומן או החלב תחתיו. דינו כאילו נלוש עמו. (ו) תנור שטחו אותו באליה. אין אופין בו הפת עד שיסיקוהו מבפנים עד שיתלבן. (ז) פת שאפאה עם הצלי ודגים שצלאן בתנור עם הבשר. אסור לאכלן בחלב והי"מ בתנור קטן אבל בגדול המחזיק שני עשר עשרונים (עשרון הוא שיעור חלה) ופיו פתוח מותר. ואם הצלי מכוסה. אף בתנור קטן מותר אם אין לו פת אחר בריוח:

פרק ה

א **דין** בשר וחלב שנתערב. בשר וגבינה צוננין שנגעו זה בזה מותרים. אלא שצריך להדיח מקום נגיעתן. אם אחד מהן לח. ואם שניהם יבשים. אינן צריכים. וכבר נז"ל פ"ג שמותר לצור אותן במטפחת. ול"ח שמא יגעו. הא נגעי אסור. אע"ג דצונן בצונן הוא משום דהדחה מיהו בעי וליחש דלמא משתלי קמ"ל צ"ל דמיירי בחד מנייהו לח. וטעמא דל"ח משום דמזהיר זהיר. איידי דלח הוא וממאיס. כך נ"ל. א"נ התם אפי' ביבשים איירי וה"ט דכי נגעי אסור בלא הדחה. משום דצורר אותן. ואגב דוחקא בלעי מידי מהדדי כה"ג אפי' ביבש בעי הדחה. או גרידה משו"ה ס"ד למיחש. וכיון דחששא בעלמא היא ובמידי דרבנן. ל"ח לה. ותו דכי נמי נגעי. אורחיהו בהדחה. ודאתן עלה מיהא נגיעה גרידא דיבש היכא דליכא דוחקא פשיטא דלא צריך מידי. מ"מ בבשר ליכא לאשכוחי יבש גמור. אם לא בבשר שנתייבש. אבל בשר חי שלוק מבושל וצלי. אפילו נעשו יבשים. לא אפשר להו בלא קצת לחלוחית של מוהל או שומן ומגען צריך הדחה לעולם. (ב) כל מידי דבעי הדחה. כגון להניח בשר התר צונן בקערה של איסור צונן. אסור לכתחלה. דילמא אכיל בלא הדחה. ודוקא מבושל דלאו אורחיה בהדחה. אבל מידי דאורחיה בהדחה. כגון בשר חי וכיוצא בו שרי לכתחלה. (ג) צריך ליזהר שלא יגע בשר בלחם. שאם יגע בו אסור לאכלו עם גבינה. וכן יזהר שלא יגע בגבינה לחה. שאם

יגע אסור לאכלו עם בשר. (ד) בשר וחלב רותחין שנתערבו יחד. אפי' בשר צונן לתוך חלב רותח (בכלי שהוסר מעל האש עתה והיס"ב) או חלב צונן לבשר רותח. הכל אסור אם אין ששים. דתתאה גבר. (ה) אבל חלב רותח שנפל על בשר צונן. או בשר רותח שנפל לתוך חלב צונן. קולף הבשר. ושאר הבשר והחלב כולו מותר. ואם לא קלפוהו ובשלו כך מותר בדיעבד. ואם מכירו קולפו. ויש מצריכין ס' גם בדיעבד נגד הקליפה. (ו) ואם נפלו זה לתוך זה צוננין. מדיח הבשר ומותר. (ז) מליח שאינו יכול להאכל מחמת מלחו. דהיינו כעין שמולחין לקדרה. ושהה כדי מליחה לקדרה. כל זמן שלא הדיחו. ומליח דבעי לאורחא אפי' לאחר שהדיחו כל זמן שלא שראו במים. דינו כרותח לאסור כדי קליפה (בהג"ה מקל במליח לקדרה אחר ששהה שעור מליחה במקום הפסד מרובה. ולצורך גדול דסעודת מצוה) ואין חילוק בין מליח עליון. ותפל תחתון. למליח תחתון. ותפל עליון לעולם המליח מבליע בתפל. ואינו בולע ממנו. הלכך בשר וגבינה המלוחים והם לחים. שנגעו זה בזה. צריך לקלוף שניהם מקום מגען. ואם אחד מהם מלוח. והשני תפל. המלוח מותר בהדחה. והתפל צריך קליפה. ואם הם יבשים. אפי' הם מלוחים או לחים ולא מחמת מליחה. סגי בהדחה. וי"א דבכל מליחה משערין בס' (ויתבאר אי"ה עוד). (ה) והא דטהור מלוח וטמא תפל שרי. היינו שהטמא יבש. אבל אם הוא דבר צלול. נאסר הטהור מאחר שאינו נאכל מחמת מלחו. בולע מאיסור שאצלו. ושניהם אסורים. ודווקא שהטהור לח קצת. אבל אם הוא יבש לגמרי. אינו בולע מדבר לח שאצלו. (ט) ואם הם יבשים אפי' מלוחים. או לחים. ולא מחמת מליחה. סגי בהדחה. (י) כל ציר מבשר שנמלח. אפי' לא נמלח רק לצלי. חשוב רותח. ולכן אם נפל ציר על גבינה או על כלי. אוסר אפילו במקום שאין הבשר אוסר. דלא מחשב רותח. מכל מקום הציר חשוב אינו נאכל מחמת מלחו. (יא) וציר של בשר שאוסר. שנפל על הכלי. צריך הגעלה. ואם הוא כ"ח. צריך שבירה. ואם נפל רק על מקום אחד בכלי עץ. קולף מקומו ודיו. (יב) היכא דאמרינן דאינו אוסר אלא כדי קליפה. בשאין אחת מהחתיכות שמנה שאם היא שמנה. כולה אסורה. וכן חברתה אסורה כולה מפני שהשומן מפעפע ויתבאר עוד אי"ה. (יג) הא דמפליגינן בין נאכל מחמת מלחו. ואינו נאכל מחמת מלחו. ה"מ בבשר חי אבל צלי רותח שנפל למלוח אפילו נאכל מחמת מלחו בעי קליפה. (יד) ואם יש בו בקעי או שהוא מתובל בתבלין. והוא צלי רותח. כולו אסור. (טו) והוא הדין אפוי ומבושל. (טז) וחלב תפל שעמד בכלי בשר בן יומו. או בשר תפל ששרה בכלי חלב בן יומו מעת לעת. נאסר הכל גם הכלי (האחרונים הרבו להשיב על הוראה זו. ולענ"ד אין מקום לתמיהתם ודברי או"ה נכונים. כי מ"ש עליו כיון שאינו נעשה כבוש אלא לאחר מע"ל ואז נטל"פ.

איך יוכל לאסור אח"כ לק"מ שהרי כך אמרו כבוש כמבושל שהוא יותר מרותח (שאוסר רק כ"ק) א"כ קודם שנעשה מבושל הרי הוא כרותח (שהמבושל קודם שמתבשל. מרתיח הוא) גם בתוך מע"ל. לפי שמיד בסיום מע"ל. הרי הוא כמבושל שנגמר בשולו והוי דומיא דחממו מים בקדרה שנתבשל בה בב"ח. תוך מע"ל דבישול ראשון. דמונין לה מע"ל מבשול שני דחמום המים. דמשוי לקדרה בת יומא. ה"נ הכבישה קודם שכלה לה מע"ל. עושה לכלי רותח. לתת לו דין בן יומו ומשוי ליה לשבח. ע"ע בחי' בס"ד. ובזה א"צ למ"ש במג"א סי' תמ"ז דהבליעה והפגימה באין כאחד. ולאו מילתא הוא. הילכך מ"ש שם ליתא עמו"ק בס"ד וזה ברור. (יז) ספק כבוש מע"ל בבב"ח מותר. (יח) גבינות שנעשו בדפוסי עכו"ם אע"פ שנמלחו בתוכן מותרים. (יט) מלח או תבלין שהם בקערה של בשר נקיה וקרה. מותר ליתנם בחלב. [אלטונא תקח: (כ)] כבר נז"ל שאין בשר עוף בחלב נאסר במליחה וכבישה. אלא באכילה בלבד:

פרק ו

דיני חלב שנפל לקדרה של בשר או איפכא.

א **בשר** שנפל לתוך קדרה של חלב רותח. אם יש בקדרה טעם בשר. אפי' יש בה יותר מס'. הרי זו אסורה. ואם לאו מותרת. אפי' פחות מס'. והאידנא לא סמכינן אטעימת קפילא ומשערין בס'. אם יש בקדרה ס' כנגד הבשר הכל מותר. (ג) נפל חלב על חתיכה של בשר (לרש"י במקצתה חוץ לרוטב. ולר"י בכולה חוץ לרוטב. ומונח ע"ג חתיכה אחרת שקצתה חוץ לרוטב) צריך ששים בחתיכה. ואם לאו. כולה אסורה. (ג) ומשערין בכולה. אם יש בכל מה שבקדרה מהחתיכות והירק ומרק ותבלין כדי שתהא חתיכה זו אחת מששים בכל. חתיכה אסורה והשאר מותר. (ד) בד"א בשלא ניער הקדרה בתחלה כשנפל החלב. אלא לבסוף. ולא כיסה. אבל אם ניער בתחלה מיד שנפל על האיסור או שכיסה משעת נפילה. הכל מצטרף לבטל טעם החלב. (ה) ואם לא ניער כלל. לא בתחלה ולא בסוף ולא כיסה כלל. אם יש ס' בקדרה נגד טפת החלב שנפל. אין אסור רק החתיכה בלבד. ושאר הקדרה מותר. (ו) וכן אם נפל לתוך המרק. או לחתיכות ואין ידוע לאיזה חתיכה נפל. נוער את הקדרה כולה. עד שיתערב הכל יפה. אם יש בקדרה ששים הכל מותר והוא שינער מיד שנפל האיסור כנזכר. (ז) כשנאסרה חתיכה מחמת חלב. נעשית כל החתיכה איסור. ואם חזר ובשלה עם אחרות. צריך ששים לבטל כולה. ואם מכירה משליכה. והאחרות מותרות. אם אינו מכירה. הרוטב מותר. וכל החתיכות אסורות. אם חתיכת האיסור ראויה להתכבד. (ח) בבשר בחלב אמרינן חתיכה נעשה נבלה אפי' לח בלח. אבל נתערב יבש ביבש לא אמרינן חנ"נ. ואפי' היא חתיכה הראויה

להתכבד בטלה. (ט) בב"י הביא הג"א וא"ז (מבלי חולק) דבשר חיה ועוף ברובא בעלמא בטל. ולכאורה הוא דבר תמוה. דהא ודאי לא פלוג רבנן במידי דיהיב טעמא. ושיערו לעולם בנ"ט גם במידי דרבנן (כבסי' צ"ט) משום דטעם כעיקר דאורייתא ונראה שמפני כך השמיטו בש"ע. אבל נ"ל לפרש דעתו. בחתיכה שנעשית נבלה וצריך לשער בכולה. אהא קאי. דבעוף סגי ברובא לבטולי לחתיכה דבלא"ה לא נעשית נבלה אלא מדרבנן ודאי. ובשר עוף דרבנן פשיטא דלא משערינן בכולה. אם נפלה החתיכה למקום אחר. דהאיכא תרי רוב ותרי דרבנן. והמחמיר יחמיר לפי חשבון בלבד. ואצ"ל בנתערבה חתיכה ואינה ניכרת. שבטלה בכל גוונא אף בבישול אע"ג דיהבא טעמא בשאר חתיכות זה ברור. (י) חלב שנפל לקדרה שיש בה בשר עוף והיה בו כדי ליתן טעם בקדרה. מרבה עליו בשר עוף אחר ומבטלו. (יא) כלי הנאסר מבליעת בב"ח. לא אמרינן חתיכה נעשה נבלה ולא בעינן ששים רק נגד איסור הבלוע. בקדרה חדשה. וכמ"ש להלן בס"ד. (יב) טפת חלב שנפלה על הקדרה שאצל האש מבחוץ. אם נפלה כנגד התבשיל. א"צ אלא ס' כנגד הטפה שמפעפעת לפנים. והוי כאילו נפלה בתבשיל ויערה התבשיל מיד מצד אחר. (יג) י"א הקדרה אסורה להשתמש בה לכתחלה אפי' בשר. ובעיני הוא חומרא יתרה בלי טעם. וכ"ש אם הוא כלי שמשתמשין בו בשופע שאין מקום לחומרא זו. ((טו) [אלטונא תקח: יד]) ואם נפלה הטפה במקום הריקן שהיא מפעפעת בדופן הקדרה. עד סמוך לרוטב כל כך שאין ס' נגד הטפה. הרי נאסר אותו מקום הקדרה. ולא יערה התבשיל דרך מקום הקדרה שנאסר (אפי' יש בה ס' נגד המקום שנאסר. שאין מבטלין איסור לכתחלה. ואם עירה דרך שם ויש ס' נגד ס"א טפות פחות מעט שנאסרו. התבשיל מותר) אלא יניחנו כך עד שתצטנן הקדרה אם היא ישנה ובת יומא. שאם אינה ב"י. אין הבלוע בה נאסר. וא"צ ס' אלא נגד טפה שנפלה. (טו) אבל אם היא חדשה. בכל ענין א"צ ס' אלא נגד הטפה. (טז) כפר"ח דבקדרה מכוסה בכל גוונא לא צריך אלא ס' נגד הטפה. (יז) ובישנה שנאסר מה שבדופנה עד ששים. אסור להשתמש בו עוד. אם לא כשאין משתמשין בה דבר מועט בשום פעם באופן שא"א לבוא לידי נ"ט. (יח) נהגו העולם לאסור כשנפלה על הדופן שלא כנגד הרוטב בצד שאינו כנגד האש (בקדרה ישנה. אבל בחדשה ויש בתבשיל ס' נגד הטפה. וכן קדרה ישנה. ואינה ב"י. או אפי' ב"י. ויש בתבשיל ששים נגד ס"א בקרוב. בכל זה מותר לכ"ע. ומ"מ ימתין עד שיצטנן) אבל אם נפל כנגד האש מותר שהאש שורפו ומייבשו. ואז גם הקדרה מותרת. ודווקא בדבר מועט כטיפה. אבל אם נפל הרבה. אין להתיר אפי' נפל כנגד האש. אא"כ כנגד הרוטב. וע"י ששים. ואז הקדרה אסורה (אם יש לחוש שנשתמש בה דבר מועט) אפילו

יש ששים בתבשיל נגד טפה שנפלה ויערה מיד התבשיל בצד האחר (ולא יניחנו עד שיצטנן דאדמיקר ליה. בלע). (יט) יש מי שמתיר בשעת הדחק כגון בע"ש ושאר צורך גדול לפי ראות עיני המור'. (ואז יאמר הטעם למה מיקל עכשיו) אפי' שלא כנגד הרוטב אפי' שלא כנגד האש. ע"י ששים והכי נהוג. (כ) אם נשפך חלב (או שאר איסור) רותח על גבי קרקע. והעמידו עליו קדירה חמה. אם מה שנשפך אינו אצל האש. לא הוי רק כלי שני. ומותר התבשיל. (כא) וקלוח מן הקדרה הרותחת שהלך אל קדרה צוננת. אם נפסק הקלוח קודם שהגיע אל הצונן הוי נמי ככלי שני ואינו אוסר. {אלטונא תקח: (כב) ואם לא נפסק הקלוח. הוי כעירוי. שאינו אוסר אלא כדי קליפה. אם אין ס'. ונאסרה הקדרה לכתחלה כנ"ל והתבשיל שרי. (כג) אבל אם הקדרה חמה (היינו כלי ראשון שהוסר עכשיו מן האש. וכ"ש העומד אצל האש) אפי' הקלוח צונן הכל אסור אם אין ס'. דתתאה גבר. (כד) טפה הנופלת ע"ג כסוי קדרה דינה כנפלה ע"ג קדרה נגד הרוטב. והוא שהתחיל הקדרה להרתיח. כי אז הזיעה עולה תמיד ומגיע אל הקדרה ויורד משם אל הרוטב. (כה) מחבת של חלב שנתנו בכירה תחת קדרה של בשר. הזיעה עולה ונבלע בקדרה. ואוסרתה. (כו) ואם היה חלב במחבת. בעינן ששים בתבשיל שבקדרה. נגד חלב שבמחבת. (כז) וכל זה מיירי שהמחבת מגולה והזיעה עולה מן המאכל עצמו לקדרה שעליה ומיירי נמי שהוא בקרוב כל כך שהיד סולדת בזיעה. במקום שנוגע בקדרה. אבל אם אין היס"ב (הכלי) [אלטונא תקח: הכל] שרי (לכן תולין בשר לייבש על קדרות של חלב. ול"ח לזיעה שעולה) וכן אם המחבת מכוסה. הכל מותר מידי דהוי אשתי קדרות נוגעות זו בזו. דאין אוסרין זו את זו בנגיעה. כל שכן בזיעה. מיהו לכתחלה יש ליזהר בכל זה. (כח) אם אפו פלאדין חלב בתנור. אח"כ הושיבו גם באותו מקום רותח קדרה עם בשר. הורה הט"ז להתיר. (כט) עשי"ע ((סכי"ב) [אלטונא תקח: סקי"ב]) שהורתי. כיוצא בה מק"ו. להקל בתנורים כפולים יע"ש:

פרק ז

(אלטונא תקח: (א)) קדרה שבשלו בה בשר או איפכא ותחיבת כף:

[אלטונא תקח: (א)] קדרה שבשל בה בשר. לא יבשל בה חלב. ואם בשל בה תוך מע"ל. אסור בנותן טעם. היינו ששים כנ"ל. ומשערין נגד כל הקדרה בישנה דלא ידעינן כמה בלעה (ומשכחת לה בקדרה דקה. שמחזקת בתוכה ששים כנגד גופה) הלכך כי לית בה ס' הקדרה והתבשיל אסורין. (ב) אבל בחדשה דידעינן כמה בלעה. א"צ לשער אלא כנגד הבלוע בה כדלעיל. וכן אפי' היא ישנה. וידוע כמה בשלו בה תוך מע"ע מבשול חלב זה. א"צ ס' אלא נגד בליעת בישול בשר שני. (ג) אבל אם שהה מע"ל קודם

שבשל בה. הו"ל נ"ט לפגם. ומותר התבשיל. אבל הקדרה אסור לבשל בה לא בשר ולא חלב. אבל שאר דברים מותר. (ד) עבר ובשל בה בשר תוך מע"ל לבישול חלב ראשון. נאסר התבשיל. בישל בה חלב. מותר בדיעבד. (ה) בשל בשר עוף אח"כ בשל באותה קדרה חלב אחר מע"ל. נ"ל שלא נאסרה הקדרה. ומותר לבשל בה בשר עוף אחר מע"ל מבישול החלב. (ו) דין כיסוי קדרה. כדין קדרה עצמה (ואם יש בו ממשות של מאכל שלא נתקנח. דינו ג"כ כקדרה בלתי רחוצה) ואם לקחו (כלי) [כסוי] רותח מקדרה של בשר ונתנו אותו על קדרה של חלב רותחת. שניהם אסורים. הכסוי עם הקדרה. אם יש מאכל בקדרה של בשר וחלב. ואין ששים כנגד הכסוי. ואם הכסוי צונן והקדרה רותחת. ג"כ שניהם אסורים. אם התחיל להזיע תחת הכסוי ואם הכסוי. חם. והקדרה צוננת. הכל מותר. רק המאכל צריך קליפה. אם אפשר לקלפו ואם לאו הכל שרי. (ז) מי שהורה בכ"ח שנאסר מבליעה ויש בו הפ"מ. להשהותו (מלהשתמש) [אלטונא תקח: ולהשתמש] בו. דחשביה כדיעבד. לא טב הורה לדעתי. דתקנתא דשהיה ודאי לא מהניא ביה ולא כדיעבד חשיבא. כמ"ש בס"ד בהשמטה לס' שי"ע סקנ"ו. וש"מ דנטל"פ אסור גם מדאורייתא לכתחלה. והבאתי ראיות לדבר. והשכותי מעלי תלונת הבלתי יודעים. (ח) התוחב כף חולבת בקדרה של בשר. או איפכא משערין בכל מה שנתחב ממנו בקדרה. אם הכף בן יומו ששמשו בו בכלי ראשון תוך מע"ל (אבל אלו הכפות קטנות שאין משתמשין בהן רק על השולחן כלי שני הם. ואין אוסרין אם הן נקיים. ואם יש עליהן ממשות מדבר האוסר. צריך ס' כנגדו. ואם הוא דבר עב וגוש בקערה והי"סב אפי' בכ"ש. כל זמן שהיס"ב. צריך לטול מקום מגעו. כמש"ל עוד בס"ד) ואפי' נתחב ב"פ. סגי בששים פ"א נגד מה שנתחב ממנו. ואז הקדרה והתבשיל מותרין. שבלעו טעם פגום. והכף אסור בין עם בשר. בין עם חלב. לפי שהוא בלוע מבשר וחלב. ובלע טעם משובח. ואפילו בדיעבד אוסר אם חזרו ותחבוהו בין בבשר בין בחלב. כל זמן שהוא בן יומו. (ט) ואם אין ס'. הכל אסור בהנאה. המאכל צריך קבורה. וי"א משליכו לבית הכסא ודיו. אבל אינו משליכו לכלב אפי' אינו שלו אך מותר לתת בקדרה פירות וירקות ושאר צונן שאינו נהנה מגוף האיסור או חמין לחוף הראש וכל דבר שאין בו הנאת מאכל. ואם הוא בשר חיה ועוף. אפילו המאכל מותר בהנאה אצ"ל הקדרה שמותר גם לבשל בה כמש"ל. (י) אם אין הכף בן יומו. הקדרה והתבשיל מותרים. והכף אסור לכתחלה בין עם בשר בין עם חלב. מ"מ בדיעבד אינו אוסר אם תחבו במין שתחבו בפעם ראשון. (יא) אם בשלו מים בקדרה חדשה. ותחבו בה כף חולבת. אח"כ חזרו ובשלו בה מים. ותחבו בה כף של בשר. ושני הכפות היו בני יומן. ובשום פעם לא היו במים ס'. מותר לבשל

בה בשר. כתחיבת כף האחרון. ואסור להשתמש בקדרה חלב לכתחלה. ובדיעבד אינה אוסרת. (יב) קדרה חולבת בת יומה שבשלו בה מים עם ירקות. ותחבו בה כף של בשר בן יומה או להפך. וכן קדרה של בשר בת יומה שבשלו בה ירקות. והכף אינו ב"י. או איפכא. או שיש במאכל ששים נגד הנתחב בה מהכף. הכל מותר. (יג) ואם אין ששים. נוהגין לאכול המאכל בכלי שהוא כמין הכלי שהוא בן יומו. אם בשר. אם חלב (אבל אין לאכלו לא עם בשר ולא עם חלב) ולאסור הכלי שאינו בן יומו. ואינו אלא חומרא בעלמא. כיסוי דינו ככף בכל זה. (יד) בצלים או ירקות שבלועים מבשר ממש. או שחתכם בסכין של בשר ב"י מתשמיש רותח. אם הוא נקי כסתם סכינין שלנו ובשלם בקדרה חולבת. אם ידוע כמה בלוע בבצלים ובירקות. א"צ ס' אלא כנגד הבשר שבלעו. וא"צ להפרידן מן הקדרה. אלא משערין מגע הבשר או הסכין כעובי קש. והיינו כדי קליפה שאמור בכל מקום. ואם חתכן דק דק. צריך ס' נגד כולן אם הן קטנים מן הסכין ואם הן גדולים בכמות מן הסכין. א"צ רק ס' נגד הסכין וע"על. (טו) וכ"ש לקדרה של חלב שבשלו בה מים תוך מע"ל לבישול חלב. ואח"כ בשלו בה בשר. דלא צריך לשער ס' נגד המים. רק נגד החלב שבלעה קדרה. (טז) בשר רותח (בכלי ראשון על האש או הוסר עתה מן האש) שחתכו בסכין חולבת. כל החתיכה אסורה. אם אין בה ששים כנגד מקום הסכין. והסכין בן יומו מתשמיש רותח. אם הוא נקי (שאם חלב טוח על פניו לעולם צריך ס' כנגד החלב ואפי' אינו בו יומו) והמקל בנטילת מקום שהוא כעובי אצבע לא הפסיד. והסכין צריך הגעלה. (יז) אבל אם אינו בן יומו. או אפי' ספק. אם הבשר בכלי שני (אע"פ שעדיין רותח. לא חילקו. כן עיקר) הבשר צריך קליפה (קליפה מיהא בעי אפילו בתרתי לקולא. ר"ל שהבשר בכ"ש. והסכין אינו ב"י. ודווקא כל זמן שהוא חם אבל אם כבר הוקר. א"צ רק גרידה בעלמא אם אינו מתובל הרבה) והסכין צריך נעוצה בקרקע קשה י' פעמים (חתך בסכין של בשר. גבינה קשה צונן. דיה בהשחזה על העץ. או בהדחה.) (יח) נפלה גבינה קשה על מאכל בשר רותח או בקערה רותחת. אפי' היא בת יומא. אינה אוסרת אלא כדי קליפה בבשר ובגבינה. ואם היא לחה ורטובה. אוסרת כדי נטילת מקום. ואז הקערה אסורה:

פרק ח

(אלטונא תקח: (א)) **דיני** נ"ט בר נ"ט.

{אלטונא תקח: (א) דגים שנתבשלו או נצלו בקדרה של בשר ב"י רחוצה יפה. שאין שום שומן דבוק בה (וסתם קדרות שפותות מודחות) מותר לאכלה בכותח רותח משום דהוי נ"ט בר נ"ט דהיתירא. (ב) ואם לא היתה רחוצה יפה. אם יש בממש שעל פני הקדירה

יותר מאחד בששים בדגים. אסור לאכלן בחלב. (ג) ביצה אפילו קלופה שנתבשלה במים בקדרה חולבת. מותר לתת אותה בתוך התרנגולת לכתחלה (ד) אבל אם נתבשלה בקדרה עם בשר אפי' בקליפתה. אסור לאכלה בחלב. (ה) והמנהג ליזהר לכתחלה מנ"ט בנ"ט בצליה ובשול. ובדיעבד אם נתנן בחלב. מותרין באכילה. (ו) ולתת הדגים חמים בכלי של חלב. מתירין אף לכתחלה. (ז) וכן נהגו היתר אם לא נתבשלו או נצלו בקדרה של בשר. רק עלו בקערה על השולחן. לאכלן אפי' עם חלב עצמו. וכן להפך. (ח) וכן אם הכלי שנתבשלו או נצלו בו. לא היה בן יומו. נוהגין היתר לאכלן עם המין השני. (ט) וכל זה כשהמאכל אינו דבר חריף. אבל דבר חריף. כגון אם נתבשלו דברים חריפים בכלי בשר אפילו אינו בני יומן. או דכו תבלין במדוך של בשר. אם נתנו בחלב רותח אוסר עד ששים נגד הבשר הבלוע בהם. (י) ולא מיקרי דבר חריף משום מעט תבלין שבו. רק ברובו לפחות. (יא) ואם יש בו דבש. מבטל טעם החריפות. (יב) קערות של בשר שהודחו ביורה חולבת. בחמין שהי"סב אפי' שניהם בני יומן מותרין. והוא שיאמר ברי (דסתם קערות כשמדיחים אינן נקיות משומן) שלא היה שומן דבוק בהם. (יג) שאם היה שומן אפי' באחת (ר"ל כשדבוק ממשות בין מבשר בין מחלב באחת מהקדרות) צריך שיהא במים ששים. (יד) אם שניהם בני יומן ואין ששים. הכל אסור. (טו) ואם בשניהן דבוק ממשות. אפי' אינן בני יומן אסורין עד שיהא ששים במים כנגד ממשות של אחד מהם. (טז) היה שומן באחד מהן ושניהם אינן בני יומן ואין ס'. הכלי שיש בו שומן. מותר. והכלי האחר אסור. (יז) ואם אחד בן יומו. והשני אינו בן יומו. ושומן באיזה מהן. אם השומן הוא באותו שאינו ב"י. הכל אסור. אבל אם השומן דבוק באותו שהוא בן יומו. בן יומו מותר. ושאינו ב"י אסור. (יח) ויש אוסרים אפי' אין שומן [אלטונא תקח: דבוק] בהן. אא"כ אחד מן הכלים אינו ב"י מבליעת כ"ר. אז כל הכלים מותרים. (יט) יש מהאחרונים שכתבו שאין חילוק בהדחה בין קדרות וקערות לדולבקאות וכפות. אא"כ ידוע שלא נשתמש בהן בכ"ר תוך מע"ל. ונראה לי שבקערות ודולבקאות ראוי להחמיר בספקן משום שרגילים בתשמיש חמין שהיס"ב. וגוש בקערה מצוי. משא"כ בכפות שמשתמשין בהן על השולחן בלבד שאינן אלא כלי שלישי ולא שייך בהם תשמיש גוש. אם לא שתוחב אותן לתוך תבשיל עב. דלא שכיח. ואע"פ שלעתים רחוקות תוחב גם לקדרה על האש. א"צ לחוש לספקן. דחששה רחוקה היא. ובלא"ה העיקר שהולכין בכלי אחר רוב תשמישו. עאכ"ו בנ"ט בר נ"ט. כך נ"ל ופשוט וברור שמחזיקין כפות קטנים הנ"ל לכלי שני וכמש"ל. (כ) המים נוהגים בהם איסור לכתחלה. אבל אם שניהם ב"י והדיחם ביחד בכ"ר. לא מבעיא אם הדיח קערות של בשר ביורה חולבת

שהכל אסור. אלא אפי' הדיח כלי בשר וחלב ביחד בכלי אחד. הכל אסור. (כא) ודוקא שהודח בבת אחת ובכ"ר. אבל אם הודחו זה אחר זה אפילו בכ"ר. או בכ"ש אפילו הודחו כאחת. ואפי' ממשות דבוק בשניהם הכל מותר. (כב) ואם עירה מכ"ר של בשר על כלי חלב. או להפך. דינו ככ"ר ואוסר אם היו שניהם ב"י. ובמקום צורך יש להתיר. (כג) אבל עירה מים רותחין מכלי שאינו של בשר ולא של חלב. על כלים [אלטונא תקח: של] בשר וחלב ביחד. אפי' ממשות דבוק בהן שרי. כ"פ בהגי' ואין דבריו נראין לאחרונים וכן ראוי להחמיר ביש ממשות דבוק. אבל בנקיים. כדאי לסמוך עליו. (כד) אם נמצאת קערה חולבת בין קערות של בשר. אין לחוש שמא הודחו יחד בדרך שנאסרו. (כה) כב"י נראה לי שאם נתנו אפר במים חמין שביורה קודם שהניחו הקדרות בתוכה אע"פ ששומן דבוק בהן מותר. שהאפר הוא נטל"פ. ונ"ל פשוט שהוציא הרב דין זה מהכשר כלי יי"ן בס"י קל"ח כמ"ש (בסי') [אלטונא תקח: בס'] שי"ע סקנ"ו. וע"ש שאין ממש במ"ש עליו האחרונים והקיפוהו תשובות חבילות שאין בהן ממש. גם אמ"ה ז"ל מחי להו עוכלא באוכלא. אכן צריך לידע שלא התיר הרב אלא בדיעבד. כמו שיורה לשונו בבירור. אבל לכתחלה ודאי לא אמר. וכל האחרונים אגב שטפייהו לא דקו בהא. והרובים יקבלו תשובתן. כמ"ש אצלי בהשמטות בס"ד דברים ברורים שאין בהם גמגום. (כו) אין מניחין כלי שיש בו כותח. אצל כלי שיש בו מלח. שאם יפול מהכותח על המלח איתיה לאיסורא בעיניה. שהוא דבר עב. ושמא ימלח בו בשר. אבל מותר להניחו אצל חומץ. דכי נמי נפיל ביה מידי מן הכותח. בטיל. ומיירי במגולים. ואפ"ה בדיעבד. גם במלח לא חיישינן. (כז) מותר ליתן בתיבה כד של בשר אצל כד של חלב. דבהא מזהיר זהירי שלא יפול מזה לזה. ויש מחמירין לכתחלה במגולים. (כח) מלח הנתון בקערה של בשר נקיה. צוננת נגובה. מותר ליתנו בחלב והמחמיר תבוא עליו ברכה:

פרק ט

(אלטונא תקח: (א)) **דין** מאכל חריף.

[אלטונא תקח: (א)] צנון או סילקא שחתכ' בסכין של בשר נקי בן יומו (ונראה דסתם סכין של בשר כשאכלו בו בשר תוך מע"ל. הו"ל ב"י מתשמיש רותח. שחותכין בו גוש בקערה. וצריך שיהא ברי שלא נשתמש בו רותח שהיס"ב תוך מעת לעת) או אינו ב"י שאינו מקונח אסור לאכלן בחלב עד שיטול מקום החתך. שהוא כעובי אצבע (ואם לא ידע אם היה מקונח. בקליפה סגי ליה) או שיטעמנו ולא יהא בו טעם בשר (ולכתחלה אין סומכין על הטעימה) אז מותר בהדחה וי"א שהוא הדין אינו ב"י ומקונח (דחורפא (מחלי)) [אלטונא תקח: מחליא] ליה. ומשוי ליה לשבח. ולדעה קמייתא בבלוע ל"א

הכי). ובסתם צריך לשער נגד כל עובי הלהב אם הוא פחות מכדי נטילה. ואז א"צ להסירן כנז"ל. ואם הוא יותר. א"צ לשער רק נגד כדי נטילה. ואם חתכן דק דק. צריך לשער בכל הצנון או בצל אם הוא פחות מעובי להב הסכין. אבל בכנגד הסכין. סגי בכל גוונא. (ב) אם לא נטל מקומו. גם לא טעמו. ובשלם בחלב. צריך ששים כנגד מה שנגע מהסכין בהם. (ג) תמכא שקורין קרי"ן. שנמלל במורג חרוץ חדש תוך קערה חולבת נקיה קרה. מותר לאכלו עם בשר. אבל אם כבר נשתמש במורג. למלול בו גבינה קשה. אגב דוחקא בלע ומפליט. גם א"א לנקותו לכן אם מללו בו קרין. ודאי אסור לאכול עמו בשר. (ד) חתך בסכין שומים ובצלים וכרישין ותמכא וכיוצא בהן מדברים החריפים ופירות חמוצים (כלימונים. אבל תפוחים חמוצים לא חשיב דבר חריף) ודגים מלוחים דינם שוה לחתוך בו צנון. ומ"מ מותר לאכול מרקחת חריפה של עובדי כוכבים ומזלות כגון זנגבילא רטיבא והימלתא דאתי מבי הינדואה. לפי שיש להם כלים מיוחדים לכך. (ה) תבלין שנדוכו במדוכה של בשר בן יומה בלתי מקונחת וסתמא הכי הוא. אסור לאכלן בחלב. וי"א אפילו אינו ב"י. (ו) חתך קשואים בסכין של בשר. מותר לאכלן בחלב. אחר גרידת מקום החתך (והוא פחות מקליפה שצריך שתוכל לינטל כאחת. ובדין דבהדחה תסגי להו כמו בלפת. אלא שמתוך לחות הקשואים. אינן מקבלין הדחה) ואם חתך בו לפת. אפילו גרידה אינו צריך אלא הדחה בעלמא. ולא עוד אלא אפילו צנון שחתך אחר הלפת. שרי בהדחה כמו הלפת. לפי שטעם הלפת משונה ומבטל טעם הנפלט מהסכין. ובכלל לפת מה שקורן בל"א רובין מערין ווייש קרויט. וכל דבר מתוק. שמבטל טעם החריפות. ואם חתך הצנון פעמים רבות בסכין של חלב. צריך שיחתוך כל פעם לפת בין כל חתיכת צנון. סליקו להו הל' בשר בחלב. שנתבארו כאן בדרך אגב שלא לעבור על המצוה הבאה לידינו. בהיותנו עוסקים לבאר כל המצות התלויות בבהמות ושאר ב"ח. והלכות הנמשכות עמהן. כדי שידע כל אדם למצוא דברי חפץ על מקומן בלי חפוש. אמנם הל' תערובות דשאר איסורין. אין כאן מקומן ואם יהיה ה' עמנו יבואו גם הם במקומן הראוי:

טז

קדשים בחוץ

א **אסורין** באכילה ואזהרתן מלא תאכל כל תועבה. כל שתעבתי לך. (ב) המקריב קרבן חוץ לעזרה. בטל מ"ע. ועבר על לא תעשה. שנאמר השמר לך פן תעלה עולותיך בכל מקום אשר תראה. (ג) ואם הקריב במזיד חייב כרת. שנאמר אשר יעלה עולה או זבח ואל פתח אוהל מועד לא הביאו ונכרת מעמיו. (ד) בשוגג מביא חטאת קבועה. (ה) וכן

השוחט קדשים חוץ לעזרה. אע"פ שלא העלה אם היה מזיד חייב כרת שנאמר אשר ישחט שור או עז דם יחשב וגומר ונכרת. ואם שחט בשוגג. מביא חטאת קבועה. (ו) והבשר אסור בהנאה כדין קדשים שנפסלו. (ז) ונראה שטעון קבורה כקדשים שמתו. (ח) ואם שחטן בזמן הזה בירושלים במקום המקדש. לפי מה שאכתוב בסמוך יראה שטעון שרפה. כי כל בקודש באש ישרף. ולא מצאתי בכל זה דבר מבואר. (ט) מי ששחט קדשים בזמן הזה או העלה בחוץ. חייב מפני שהוא ראוי ליקרב בפנים. שהרי מותר להקריב אע"פ שאין בית. מפני שקדושה ראשונה. קדשה לשעתה וקדשה לע"ל. כ"פ הר"מ וכר"י לגבי ר"ל ואזיל לשטתיה בפ"ו דהלי בית הבחירה. ובקונטרס בנין ב"ה שלי בעז"ה. הצלתיו מהשגת הר"א שם בדבר ברור. יע"ש (ועמ"ש בס"ד בשי"ע ספ"ט). (י) אמנם הר"א דפליג התם. ודאי פליג נמי בהא. אע"ג דשתיק ליה הכא משום דסמיך אמאי דכתב בה' ב"ה. וכמה שמועות מסייעות אותו ודאי. ופשיטא לי דכל היכא דלא חייב. לא נאסר הבשר בהנאה נ"מ בשוחט האידנא לשם דבר הנידר ונידב. או לשם חטאתו אפילו היה מחויב בקרבן חטאת ואשם וכל דכותייהו. לא נאסר הבשר בהנאה (אלא מספק ולחומרא. נ"מ טובא) שלא כדברי האחרונים. וסוגיא דשחיטת חולין מוכחא דלא הויא אלא שחיטה פסולה בלבד. וכמש"ע [אלטונא תקח: בס"ד] בהל' שחיטה. (יא) בדבר זה יתרין או"ה על ישראל. שיכולין להקריב עולה להי' בכל מקום ובכל זמן. שאין הנכרים מצווין על שחוטי חוץ. לפיכך כל אחד בונה לו במה לעצמו. ומקריב עליה כל מה שירצה (נדרים ונדבות). א"ר יעקב ב"א אר"א אסור לסייען ולעשוח שליחותן. (יב) אמר רבה ולאורינהו שרי כי הא דאיפרא הורמיז. אמיה דשבור מלכא שדרה קורבנא לרבא. שלחה ליה אסקוה ניהלי לשם שמים. א"ל לר"ס ולר"א בר הונא זילו ודברו תרי עולמי גולאי (בני גיל אחד שכן נוי לדבר) וחזו היכא דמסקא ימא שרטון (דבעינן שלא נשתמש הדיוט במזבח) ושקלו ציבי חדתי. ואפיקו נורא ממרא חדתא (מברזל חדש ע"י הקשה על האבן) ואסקוה ניהלה לשם שמים:

יז

חולין בעזרה

א **השוחט** חולין בעזרה. הבשר אסור בהנאה וטעון קבורה אפילו שחט לרפואה או לאכילת עובדי כוכבים ומזלות. או לכלבים. (ב) אבל הנוחר והמעקר. והשוחט בהמה וחיה ועוף הטמאים בעזרה. הרי אלו מותרים בהנאה. (ג) איסור זה נוהג גם עתה. לפי דעה דלעיל בענין קדשים בחוץ וכפסק הר"מ:

יח

זבחי מתים

א **תקרובת** עובדי כוכבים ומזלות אסור בהנאה. (ב) אבל המוקצה והנעבד מותרין גם באכילה. שאין ב"ח נאסרין. (ג) מ"מ לגבוה אסורין. (ד) שחיטת עובדי כוכבים ומזלות ומומר. יתבאר בהל' שחיטה בעז"ה. (ה) עובד כוכבים ומזלות שעשה משתה לחופת בנו או בתו. אסור לישראל לאכול שם אפילו אוכל משלו. ושמש שלו עומד עליו ומשמש. (ו) מאימתי אסור משיתחיל להכין צרכי הסעודה ולאחר ימי המשתה שלשים יום. (ז) ואם אומר שמזמינו בשביל החופה. אסור עד י"ב חודש ואדם חשוב אסור אפילו לאחר יב"ח. (ח) אם שלח העובד כוכבים ומזלות לבית ישראל בהמות עופות ודגים חיים מותרין וה"ה אם שלח לו בשר שחוט כדינו שמותר. (ס) ודע וזכור מאד שאלו הפיקורסין החדשים מקרוב באו המאמינים בש"ץ שר"י הם עובדי כו"מז גרועים יותר מכל עובדי כוכבים ומזלות שבעולם וצריך ליזהר ביותר לפרוש מהם בכל הדברים האסורים משום עובדי כוכבים ומזלות פתם פת כותי יינם יין נסך. השמר פן תשכח ולא תשמר מן החרם לפי שמתערבין בישראל ומתנכרים:

יט

צפרי מצורע

א **אסורין** באכילה ובהנאה (משעת שחיטת האחת. נאסרה חברתה ג"כ עד שישלחנה. כך הוכחתי בלח"ש בס"ד). (ב) ולאחר שילוח הותרה המשולחת. שלא אמרה תורה שלח לתקלה. נמצא זהו גם כן פסול החוזר להכשרו. (ג) מצות טהרת המצורע. יש לה מקום גם בזמן הזה. עיין שי"ע (סקל"ו):

כ

עגלה ערופה

א **ירידתה** לנחל איתן אוסרתה בהנאה אפי' נשחטה אח"כ הרי זו תקבר. (ב) אין עגלה הערופה נוהגת אלא בא"י ובב"ד הגדול שבירושלים. (ג) לענין פירוש נחל איתן עשי"ע (סכ"ד)

הרי אלו עשרים איסורי אכילה שכללנום (באחת) [באות] עשירית במספר ל"ת. ונחזור למנין שאר מל"ת שבב"ח **יא** איסור מלאכה בהם בשבת (וי"ט) כך הוכחתי בל"חש פא"צ שאדם מוזהר על שביתי בהמתו גם בי"ט ויתבאר בהל' שוי"ט בס"ד. **יב** שלא להקריב ושלא להקדיש בעלי מומין למזבח **יג** תמורה. ונוהג איסורא גם בזה"ז **יד** בל תאחר ונוהג בזה"ז (אלטונא תקח: י)עיין במגדל גולה ששי' **טו** שלא לזבוח לע"ז **טז** שלא ליקח אם על בנים ואם עבר לוקה. ויתבארו דיניו במ"ע (של"א) [אלטונא תקח: שלו] בעז"ה **יז** מעשר בהמה לא ימכר ולא יגאל **יח** שלא לעבוד בבכור שור ושלא לגוז בכור צאן וה"ה לכל הקדשי' **יט** שלא להטיל מום בקדשים **ך** שלא יאכל זר בתרומת הקדשים **כא** שלא

יאכלו כהנים פסולי המוקדשין שנפסלו בזביחה **כב** ל"ת אתנן זונה **כג** ומחיר כלב בית ה' **כד** מלך ישראל לא ירבה לו סוסים:

עתה נבאר מ"ע התלויות בבעלי חיים בכלל

א

הבדלת טהורין מן הטמאין ע"י בדיקת סימניהן בו ח"פ:

פרק א

א **מ"ע** לידע הסימנין המבדילין בין בהמה חיה ועוף ודגים וחגבים שמותר לאכלן ובין שאסור לאכלן. שנא' והבדלתם בין הבהמה הטהורה לטמאה. ובין העוף הטמא לטהור. ונאמר להבדיל בין הטמא ובין הטהור. ובין החיה הנאכלת. ובין החיה אשר לא תאכל. (ב) סימני בהמה וחיה נתפרשו בתורה. והם שני סימנין מפרסת פרסה ומעלת גרה. עד שיהיו שניהם. (ג) וכל בהמה וחיה שאין לה שנים בלחי העליון. ולא ניבים. שהם תלתלי בשר כעין שנים בולטים בחניכים. וי"א ניבים הם ב' שנים למעלה אחד מכאן ואחד מכאן בקצוות הלסתות בידוע שהיא טהורה. לפי שאין בטהורים שיהיה לו שנים למעלה. ואין בטמאין שלא יהא לו שנים למעלה. והוא שיכיר בן גמל שאין לו ניבים עד שיגדיל. (ד) וכל שמעלת גרה. היא מפרסת פרסה. חוץ מגמל וארנבת ושפן שהם מעלי גרה. ואינן מפריסי פרסה. ולהם אין לחוש שאין להם שנים למעלה או ניבים. (ה) לפיכך המוצא במדבר בהמה. ואינו מכירה. ופרסותיה חתוכות. שהרי אינו יכול לבדוק בהם. יבדוק אם אין לה שנים או ניבים למעלה. בידוע שהיא טהורה. והוא שיכיר בן גמל. יש לו קרנים יצא מספק גמל וטהור. (ו) וכל שמפרסת פרסה. מעלת גרה. חוץ מחזיר. לפיכך מצא בהמה שפיה חתוך. שהרי אינו יכול לבדוק בו. יבדוק ברגליה. אם פרסותיה סדוקות. בידוע שהיא טהורה. והוא שיכיר חזיר. (ז) יש לה קרנים (אפי' קרן אחת במשמע. כמש"ל) יצאה מספק חזיר. וטהורה. (ח) ואין בהמה טמאה שבשרה שתחת העוקץ שלה. הולך שתי וערב לאיזה צד שיחתכו אותה. אלא הערוד. לפיכך המוצא בהמה שפיה ופרסותיה חתוכים. שהרי אינו יכול לבדוק בהם. יבדוק בבשר שתחת כנפי העוקץ אחר שישחטנה. אם הולך שתי וערב טהורה והוא שיכיר ערוד. (ט) עשרה מינין טהורין המנויין למעלה אצל מצוה ראשונה שבאסורי אכילה. הן ומיניהן כגון שור הבר והמריא והכוי מי שמכירן. א"צ לבדוק בפה ולא ברגלים. (י) בשר אדם אסור לאכלו מן התורה לדעת הר"מ. וז"ל. אע"פ שכתוב ויהי האדם לנפש חיה. אינו מכלל מיני חיה בעלת פרסה (בגמרא דהמפלת משמע שאינו מוצא מכלל פרסה. ועמש"ל) לפיכך אינו בל"ת. {אלטונא תקח: והאוכל מבשר אדם או מחלבו בין מן החי בין מן המת. אינו לוקה. אבל אסור הוא בעשה. שהרי מנה הכתוב שבעת מיני

חיה. ואמר בהן זאת החיה אשר תאכלו. הא כל שהוא חוץ מהן. לא תאכלו. ול"ת הבא מכלל עשה. עשה. וכבר זכרנו למעלה אצל מל"ת. שהעיקר שאינו אסור אלא מד"ס. יע"ש. (יא) ונראה שגם אדם הנוצר ע"י ס"י בשרו אסור. אם מ"ה. או מד"ס. ודינו לשאר דברים עתשו' אמ"ה ז"ל סצ"ג. (ובשי"ע כ"י) שם זכרתי שאין עברה בהריגתו שאין חייו אלא כחיי הבהמה (יב) בהמה הנבראת ע"י העוסק בס"י. ודאי מותרת. (יג) וכן בשר היורד מן השמים מותר. שאין דבר טמא יורד מן השמים כמ"ש גמרא ערוכה. (יד) אדם הנמצא במעי בהמה. נ"ל אסור באכילה. שלא הותר בבהמה אלא כל שיש לו פרסה. איברא בגמרא מספקא לן משום דפרסה איכא (ודלא כרמב"ם כנ"ל) מיהא אסור מספק. ולא ידעתי למה השמיטוהו הפוסקים. ואי משום דלא מבעי אלא לדר"מ. הא קבעי למפשטה מדאסור דמות יונה אליבא דר"ה. ודחי דלא דמי לדיונה. א"ה אכתי ספקא הוי (וע"ש בתו') אליבא דכ"ע. ולא נלמד אסורו מההיא דמצא בה דמות יונה. וצריכא ודאי. (טו) ובהמה במעי אדם. היוצא מן הטהור. טהור נ"ל פשוט. ואינו אלא בעשה למר או מדבריהם למר. (טז) ומטעם זה כבר נז"ל שטהורה שילדה כמין בהמה טמאה. מותרת אע"פ שיש לה כל סימני טומאה. בד"א שילדתו בפנינו אבל אם הניחה מעוברת. ואח"כ מצא מין טמא כרוך אחריה ויונק אותה. אסור. שמא מן הטמאה נולד ונכרך אחריה. (יז) וכן להפך טמאה שהניחוה מעוברת. ולא ראינו שילדה. ואנו רואין מין טהור כרוך אחריה. חוששין ג"כ להחמיר שמא זהו שנולד ממנה ואסור אפי' טהור בעדרו. ופשוט דהיינו דווקא כשהניחה מלאה ומצאה ריקנית. אבל אם עדיין היא מעוברת נ"ל שאין לחוש לספק רחוק שמא ילדה ותחזור ותלד. אם לא היכא דשכיח דילדן שנים בכרס אחד. (יח) ולד טרפה (שנתעברה קודם שנטרפה. שטרפה אינה יולדת) ונבלה מותרין אפי' לגבוה. (יט) בהמה שנתפטמה כל ימיה בדברים האסורים. יש אוסריו אפי' להדיוט כיון שעיקר גדילתה באיסור. לפי זה צ"ע גם בדין הקודם שאין להתיר ולד טרפה בהחלט. אלא דוקא בנתעברה איזה זמן קודם שנטרפה גם לא ינקה מאמה עדיין. אבל אם מיד אחר שנטרפה נתעברה (אע"ג דכה"ג נמי פשיטא לי דהוי"ל זו"זג. כשלא נתפטמה אמה רק בדברים האסורים. ושריא בודאי מיד אחר הלידה. או כשפרש מאמו וינק מכשרה. ודאי מותר לעולם לד"ה. שהרי אינה נזונה אלא ממה שאמה נזונת) וינקתו ג"כ היא לבדה. נמצא שעיקר גדילתה באסור ונתפטמה בו כל ימיה ודאי שלדעת האוסר. כל שלא נזונת מד"א. אסורה. אע"פ שכשרה שינקה מן הטרפה באקראי. כשרה אפילו למזבח. אבל אם לא נתפטמה אלא בחלב טרפה. הרי נתפטמה רק בדבר האיסור כל ימיה ואסורה ודאי לדברי האוסר. ואפי' נתעברה ממנה הרבה קודם שנטרפה. כ"ש אם

היה גם כל ימי עבורה במעיה. אבל מ"מ נראין דברי המתירין גם בנתפטמה כל ימיה בדברים אסורים:

פרק ב

להבדיל בין בהמה טהורה. לחיה טהורה

א **אף** ע"פ שכולן מותרין באכילה. שהחיה חלבה מותר. ודמה טעון כיסוי. והבהמה הטהורה חלבה בכרת. ואין דמה טעון כיסוי. (ב) וסימני חיה מפי השמועה הוא. כל מין שהוא מפריס פרסה ויש לו קרנים מפוצלות (שהרבה פצולין יוצאין מהם כענפים היוצאין מן הבד. וי"א שראשי הקרנות כפופין כאגמון. ויש להחמיר כשני הפירושים) כגון האיל הרי זה חיה טהורה בודאי. (ג) וכל שאין קרניו מפוצלות. אם היו כרוכות כקרני שור (י"מ שעושים גלדים גלדים כגלדי הבצלים. וגורסין עוד והדוקות ומפרשים שהם מהודקים הרבה שלא כגלדי השור. שהגלדים רפוים עד שמתקלפים זה מעל זה) וחרוקות כקרני העז. ויהיה החרק מובלע בהן (ולשון רש"י מלאות פגימות וחריצים תכופים ומובלעים זה בזה) והדורות כקרני צבי (שהם עגולות ולא כקרני העז שהן רחבות) הרי זו חיה טהורה ובלבד שיהיה בקרנים שלשה סימנין אלו כרוכות חרוקות והדורות. (ד) בד"א שאינו מכירו. אבל שבעת מיני חיה האמורים בתורה אם היה מכיר אותן אפילו לא מצא לו קרנים. ה"ז אוכל חלבו. וחייב לכסות דמו. (ה) שור הבר מין בהמה הוא. והקרש אע"פ שאין לו אלא קרן אחת הרי הוא חיה. (ו) והוי יודע דלכ"ע איכא מין טמאים שיש להם קרנים. לרבנן דר"ד פרק א"ט. אפי' מין שיש לו קרני חיה (דהיינו מפוצלות וכרוכות כו' כנ"ל) צריך לבדוק ג"כ בטלפיה אם הם סדוקות. כדי להוציאנו מספק טמאה. ולר"ד דסבר כל שיש לו קרנים (ר"ל ג"כ קרני כנ"ל) א"צ לחזור על טלפים. היינו משום דס"ל דאין לטמאה קרנים כחיה טהורה. אלא כשל בהמה בלבד. הילכך ודאי משכחת מין טמא שפרסותיו קלוטות. ויש לו קרנים לד"ה. למר אף קרני חיה ממש. ולמר קרני בהמה מיהא איכא לטמאה נמי (ובזה נסתלקה קושית הר"מ (רברש) [אלטונא תקח: רבקש] באי"ח ס' תקפ"ו עמ"ש בס"ד) והפר"ח. לא חש לקמחי' בכאן. ושלח יד לשונו בגמרא ערוכה. לומר שהיא תמוהה מחמת שמצא בס' חצונים ספור הבלים ואפי' שהאמין לכל דבר הספורים ההם. בשביל זה לא היה צריך לעקור משנה וגמרא. כי מי הגיד לו שאותן הבריות הטמאות בעלי הקרנים. היו קרניהם קרני חיה. וכבר ברור היא שגם ר"ד מודה דאיכא מין טמא עם קרנים. רק שאינו כקרני חיה. כ"ש לרבנן. כמש"ל לפיכך יטול מה שחדש גם מה שהכריח. מכח זה לדחות סתמא דמתני דפ' בא סימן. מהא לא אריא שרא ליה מריה. (ז) יש עוד סימן טהרה ביוצא מן

הב"ח. ואינו שייך אלא בנקבה. כמו שיתבאר בפרק הסמוך בעז"ה). (ח) וכל שיסתפק לך אם הוא מין חיה או מין בהמה. חלבו אסור ואין לוקין עליו ומכסין את דמו. (ט) כלאים הבא מבהמה טהורה. עם חיה טהורה. הוא הנקרא כוי. חלבו אסור ומכסין דמו. ואין מין טמא מתעבר ממין טהור ולא מין טהור מתעבר ממין טמא. כמש"ל בפרק ראשון מטבע ב"ח בכלל:

פרק ג
בסימני חלב וגבינה

א **כבר** נתבאר שהיוצא מן הטמא. טמא. והיוצא מן הטהור. טהור. ויש שני סימנין בחלב טמאה אחד שהוא ירוק. והטהור לבן (סימנך הפך לבן טהור הוא) והשני שהטהור נקפה. והטמא אינו נקפה. כדגרסינן בהדיא גבי חלב שחלבו עובדי כוכבים ומזלות ואין ישראל רואהו. דהוינן בה למאי ניחוש לה. אי משום אחלופי טהור חיור כו'. אי משום איערובי ניקום. דאמר מר טהור עומד כו' ומשנינן אי דקבעי ליה לגבינה ה"נ כו'. ונשקול מיניה קלי כו' כיון דבחלב טהור נמי איכא נסיובי דלא קיימי. ליכא למיקם עלה דמילתא ואב"א אפי' תימא דבעי לגבינה. איכא דקאי ביני אטפי (בין הגומות). שמא נשאר חלב טמא. (ב) שמעינן מהא דהני סימנין מובהקים נינהו וסמכינן עלייהו באיסור דאורייתא. אי לאו משום דחיישינן לתערובת. א"כ היכא דליכא למיחש. כגון שהוא לבן או עומד לית דין ולית דיין דחלב טהור הוא כ"ש בהמצא גם שניהם. (ג) ונראה פשוט לפי זה שמעיד גם על אמו וניתרת על ידו באכילה גם היא. ואינן כסימני ביצים דאמרינן לאו דאורייתא. לפיכך המוצא בהמה במדבר ואינו מכירה. ואינו בקי בסימנין או שחתוכין. יבדוק בחלבה. וא"ת א"ה לא הוה משתמיט תלמודא לאשמועינן להו. וכדדייקינן גבי סימני עופות. הא לאו מילתא. בשלמא התם איכא שמונה ספקות דלית להו תקנתא. ואי איתא דסימני עופות דאורייתא. לא סגי דלא לשמעינן שריותא. משא"כ בבהמות דליכא ספקי בגופייהו. אי טהורין אי טמאין. אית להו סימנייהו בכמה גווני דכיילי זכרים ונקבות ולא מספקינן בהו כלל. למאי צריך למנקט גבייהו סימני חלב. דלא שייך אלא בנקבות לחוד. וכיון דלא פסיקא ליה. וגם נטילת כל סימניה. לא שכיח לגמרי משום הכי שיירא הכא. אטו כי רוכלא ליחשוב וליזול מ"מ ממילא משמע מדלא דחי תלמודא נמי ולימא סימני חלב לאו דאורייתא. אלא ודאי דאורייתא. ואם החלב מותר גם הבהמה מותרת. (ד) אמנם עדיין דבר זה צריך ביאור רחב קצת יותר. וכך נ"ל עיקרן של דברים שאם נמצאו ג' סימני בהמה טהורה. אין חוששין לסימני חלב כלל. לית דינא ולית דיינא שאין אחר הסימנין המפורשים כלום. ואם ימצא שינוי בחלבה על כרחנו צריך לתלות

בשינוי טבע החלב בלבד או שמא איזה מקרה קרה בחלב והיא וחלבה מותרין. אבל סימני התורה מוחלטים. אינן סובלים שינוי טבע. וכן להפך אם נראו בבהמה סימני טומאה פשיטא לא יועילו סימני חלבה להתיר. אלא היא וחלבה אסורין ותלינן שינו החלב במקרה. אך בהעדר ידיעה ונטילת סימני גופה. מסתברא דסמכינן אסימני חלב. ביחוד אם הוא עומד ג"כ. שהוא סימן מוחלט ודאי. משא"כ בסימן חיור לחוד. לבי נוקפי לסמוך עליו בלבד. כיון דבחזותא תליא מילתא. דילמא לא בקיאינן שפיר. כך נראין הדברים עם שהניחום הראשונים ולא בארום. מצינו דוגמתה הרבה שהניחו פרט ועוללות לעוללים כמונו היום. (ה) אם נתערב חלב טמאה בחלב של טהורה. אין ירקותו נכרת. ובטל הסימן האחד. וכשתעמיד אותו יעמוד החלב הטהור ויצא החלב הטמא עם הקום של גבינה (כדלעיל בגמרא). (ו) ומפני זה הדין נותן שכל חלב הנמצא ביד עכמ"ז אסור. שמא ערב בו חלב טמא. לפיכך צריך שיהא ישראל רואה החליבה. אפי' אין דבר טמא בעדרו. (ז) אבל שפחות החולבות בבית ישראל או בדירו ואין [אלטונא תקח: בית] עובדי כוכבים ומזלות מפסיק. ואין לחוש לדבר טמא. מותר אפילו לכתחילה להניחן לחלוב. אע"פ שאין שם ישראל כלל. (ח) חלב של עכו"ם אוסרת כלים שנתבשלה בהם כשאר איסור. וכן גבינותיהם. (ט) חלב של עכו"ם אינו מועיל אם יעשה הישראל גבינות או חמאה ממנו אלא נשאר באיסורו וכל מה שנעשה ממנו אסור. (י) גבינת העובדי כו"מ אסרוה מפני שמעמידים אותה בעור קיבת נבלה. ואחר שנאסרה במנין. לא חיללו חז"ל בגזרתם אפי' העמידוה בעשבים. אסורה. (יא) אם ישראל רואה החליבה. ועשיית הגבינה מותר. ואם ראה עשית הגבינות. ולא החליבה. יש להתיר בדיעבד. שאין לחוש שמא עירב בו דבר טמא. כי דבר טמא אינו עומד ובודאי לא עירב בו העכו"ם. מאחר שבדעתו לעשות גבינות ועל דעת כן חלבו מתחלה. ודאסרינן לעיל אפילו עשה ממנו גבינות. מיירי דלא אסיק אדעתיה מעיקרא לעשות גבינות. דאיכא למיחש לתערובת. ותו לא מהני עשיית הגבינות. משום שאי אפשר לה בלא צחצוחי חלב האסור שנשאר בגומות. (יב) החמאה של עכו"ם במקום שנהגו בה היתר. אוכלין אותה ובמקום שנהגו שלא לאכלה. אסור לפרוץ גדר. (יג) כשרה שינקה מן הטרפה. כבר זכרנו בפרק א' דדיני בב"ח. שחלב הנמצא בקיבתה כמכונס בכלי ואסור. (יד) גבינות שנעשו מחלב בהמה. ונמצאת טרפה. אם הוא טרפות שאפשר לא אירע לה אלא עתה. כגון ניקב קרום של מוח וכיוצא בו מותרת. דאמרינן השתא הוא דנטרפה. (טו) אבל אם ידוע שקודם שחלבה נטרפה. כגון יתרת אבר הטורף. כל הגבינות מחלבה אסורות (לפ"ז גם ולד טרפה כזו. הוי טרפה. וכ"ד בה"י) או הוגלד פי המכה במקום שטורפה. שידוע ששלשה

ימים קודם שחיטה היה כל הגבינות שנעשה מחלבה תוך שלשה. אסורות. (טז) וי"א בטרפה שהוחזקה מחיים ולא ידענו מתי נולד בם הטרפות. כל מה שנעשה מחלבה אסור למפרע. מיהו דוקא עד יב"ח בלבד חוששין. אבל הגבינות שנעשו קודם י"ב חודש. אין חוששין בטרפות שלא בא עמה לעולם וזה נ"ל עיקר. (יז) היתה בעדר עם בהמות אחרות. ונתערב חלבה עם חלב האחרות הולכים בו אחר שיעור ששים ואם יש ששים בהמות בעדר (המוחזקות בכשרות אע"פ שלא נבדקו עדיין) ולא ידענו בודאי שחלב של הטרפה הוא יותר מחלב אחת מהאחרות. אמרינן מסתמא איכא ששים. ומותר. (יח) אבל אם נודע שהטרפה נותנת יותר מאחת האחרות. אע"פ שעדין אפשר שיהא ששים בכולן. נגד הטרפה. אנו מחזיקין מן הסתם כולן שוין. ואף אם יתנו יותר מזאת הכשרה. לא יתנו יותר מהטרפה. לפיכך הכל אסור. (יט) והסכימו האחרונים ז"ל דהכא מסתמא אמרינן הבהמות שבעדר שוות. ולא בעינן ששים ואחת כמו בביצים הילכך אפי' בודאי חלב טרפה שנתערב בס' דכשרות סגי (כ) וכט"ז דה"ה אם אין ששים בהמות. ויש בהן משובחות שנותנין חלב הרבה יותר מזו. עד שאפשר שיש ס' בתערובת. אזלינן לקולא. (כא) וכל זה דוקא שנתערב החלב (ונתבטל קודם שעשה ממנו הגבינות. או אפי' ספק תערובת חלב או תערובת גבינות. יש להתיר דה"ל ספיקא דרבנן לקולא) אבל נתערבו הגבינות אחר שנעשו מהטרפה בפני עצמה אינן בטלות. דהו"ל דבר חשוב אפי' באלף לא בטיל. (כב) נטרפה ע"י סירכא. אין אוסרין הגבינות שנעשו מחלבה קודם שלשה ימים לשחיטתה. דהו"ל ס"ס. אבל בתוך ג"י. אסור. לפי שאין סירכא פחותה מג"י. ואין כאן אלא ספק אחד. (כג) והני מילי בסירכא שאוסרין אותה מספק לחומרא. אבל בסירכא הטורפת בודאי תליא באשלי רברבי דלעיל דפליגי גם בטרפות ודאי. דמר סבר אף על גב דהוחזקה טרפה מחיים. אמרינן השתא הוא דאתרע ואתייליד הך טרפות. ולא מחזיקינן איסורא למפרע בבהמה שנשחטה ובחזקי כשרות עומדת. א"כ הוא הדין בסירכא ודאית. ולמר דסבר היכא דאתרעאי בהמה מחיים. אין אומרים העמידנה על חזקתה. אלא אומרים כיון שהיא טרפה בפנינו ואין אנו יודעין מאימת. הרי היא טרפה למפרע. בסירכא נמי לא שנא. שהרי אפשר שכבר נולדה בה מזמן רב. אבל מ"מ יותר מיב"ח אין חוששין למפרע אם לא בטרפה מן הבטן. וכמו שנזכר (כד) לענין שתית חלב האתון לחולי השדפון. עמ"ש בלח"ש פ"ה דבתרא. והרופאים הפקחים שבימינו. שוחקים ומהתלים על המשתמשין בו לרפואה זו. (כה) מ"ר דבהמה טמאה. כבר נ"ל בל"ת דאסירי. ויש שמקל במקום חולי שאין בו סכנה. והוא שיאמר הרופא מומחה שהיא רפואה גמורה ודאית. (כו) דבש צרעין וגזין. יש מי שאוסר. ואינו מצוי אצלנו:

פרק ד

(אלטונא תקח: (א)) **בסימני** עוף טהור. ולא נתפרשו בתורה. אלא מנה הכתוב טמאין בלבד. ושאר מיני העוף מותרין. וכבר מנינו המפורשים בתורה. ע"ל בל"ת ב' דאיסורי אכילה.

א מי שהוא בקי בכ"ד מינין הנזכרים ובשמותיהן. הרי זה אוכל כל עוף שאינו מהם. וא"צ בדיקה. (ב) ועוף טהור נאכל במסור'. והוא שיהיה דבר פשוט באותו מקום שזה עוף טהור. (ג) ונאמן הצייד לומר עוף זה התיר לי רבי הצייד. והוא שיוחזק אותו צייד שבקי במינין אלו ובשמותיהן. (ד) מי שאינו מכירן ואינו יודע שמותיהן. בודק בסימנין הללו שנתנו חכמים. כל עוף שדורס ואוכל (שנועץ צפרניו בב"ח ודורסן. וי"א שאוכלן חיין בדריסה. וי"מ שנותן רגלו על הב"ח כשאוכלו ומחזיקו ברגלו שלא ינוד) בידוע שהוא מאלו המינין וטמא. (ה) ושאינו דורס ואוכל. אם יש בו אחד משלשה סימנין. הרי זה טהור. ואלו הן. אצבע יתרה (י"א אותה שעומדת לבדה גבוהה אחורי האצבעות. י"א אצבע רביעית שכנגד השלשה וי"א אצבע אמצעית שהיא גדולה מחברותיה). או זפק (אם הוא זפק קטן דומיא דזרזיר יש להחמיר) והיא המוראה. או שהיה קורקבנו נקלף. (ו) לפי שאין בכל המינין האסורין מין שאינו דורס. ויש בו אחד משלשה סימנין אלו. חוץ מפרס ועזניה. ובישוב אינן מצוין פרס ועזניה אלא במדברות הרחוקות מאד. (ז) היה הקורקבן נקלף בסכין. ואינו נקלף ביד. ואין בו סימן אחר. אע"פ שאינו דורס. ה"ז ספק. (ח) היה חזק ודבק והניחו בשמש ונתרפה ונקלף ביד. ה"ז מותר. (ט) אמרו הגאונים (שמוסרת) [אלטונא תקח: שמסורת] היא בידם. שאין מורין להתיר. עוף הבא בסימן אחד. אלא אם היה אותו סימן שיקלף קורקבנו ביד. אבל אם אינו נקלף ביד אע"פ שיש לו זפק או אצבע יתרה. מעולם לא התירוהו. (י) כל עוף החולק את רגליו כשמותחין לו חוט. שתי אצבעותיו לכאן ושתים לכאן או שקולט מן האויר ואוכל באויר בידוע שהוא דורס. (יא) וכל השוכן עם הטמאים ונדמה להם. ה"ז טמא. (יב) אם אין ידוע אם דורס. אע"פ שיש בו שלשה סימנין אסור לאכלו. שמא הוא דורס. ואפי' אנו רואין שאוכל בלי דריסה ולא ראינו שדרס. אין זה מוציאנו מידי ספק. חוששין לו שמא ידרס לאחר זמן ואינו נאכל אלא במסורת. (יג) ובמסורת נאכל אפי' אין בו אחד משלשה סימנין. המסורת מוציאנו מספק דורס. אם לא ראינוהו דורס כך העלו האחרונים. (יד) י"א שכל עוף שחרטומו רחב וגם כף רגלו רחבו כשל אוז. בידוע שאינו דורס ומותר אם יש לו ג"ס בגופו (ומצריך ג"ס נמי. משום דחרטומו רחב. וכף רחב סימן מחודש הוא שלא נזכר בתלמוד. לא סמכינן עליה. להוציא מידי ספק דורס. אלא בצירוף ג"ס).

וי"א שאין לסמוך אפי' על זה. ואין לאכול שום עוף אלא במסורת שקבלו מאבותיהם שהוא טהור. (טו) מי שהוא ממקום שנוהגין איסור בעוף אחד. מפני שאין להם מסורת. והלך למקום שיש להם מסורת. יכול לאכלו במקום שהלך לשם. ואפי' דעתו לחזור. (טז) ואם יצא ממקום שיש להם מסורת. והלך למקום שאין להם מסורת. מותר לאכלו. כ"פ בש"ע. ויש לפקפק בזה לפמ"ש בסמוך. (יז) אם שאר מקומות שאין להם מסורת. יכולין לאכלו על סמך בני המקום שיש להם מסורת. יש מי שאוסר. הוא הרשב"א. ותמהתי שעשה ספק כלל אם סומכין בני מקום אחד שאין להם מסורת. על בני מקום אחר שי"ל מסורת. לא כן תנינן תמן בבחירתא העיד יב"י על איל קמצא דכן וכן כיוצא בו רבים שהעידו יחידים באיסורין וסמכו עליהם. ונראה דתרי גווני נינהו בהך מילתא חדא אם לא נהגו איסורא אלא מפני חסרון ידיעה בלבד. ובא אחד והודיע להם טעותם. הותרו גם הם. ואידך כי נהגו משום גדר וסיג להחמיר ולקדש עצמן במותר. שאי אתה רשאי להתירן להם ונעשה להם כחתיכה דאיסורא והיינו דאמימר דלקני ובטני שרין לגמרי בכל דוכתא דליכא בטמאים דדמו להו. משו"ה כי נהגו בהו איסורא. מנהג בטעות הוא ולא חיישינן ליה. אבל שקנאי ובטנאי מקום שנהגו לאכול. אוכלין. מקום שנהגו שלא לאכול. אין אוכלין. היינו במקום דשכיחי פרס ועזניה דדמו להו ומיחלפי בהו. כה"ג דידעו דשרו מן התורה ואסרינהו עלייהו משום גדר והרחקה. מטמאין הדומין. פשיטא דאין להן היתר במקום ההוא לעולם. ואפי' בא לשם אחד מן המקום שנהגו בהם היתר. על כרחו נאסר עמהם. מחמת חומרי המקום שהלך לשם. זה ברור מאד. לפיכך דברי הש"ע אינן מדוקדקים בכאן. ורשב"א ורא"ש אפשר דל"פ לגמרי וק"ל. (יח) כרש"ל מין עוף גדול הנקרא אוירהאן. (ואומרים שהוא הדוכיפת) בין זכר בין נקבה אסורין. אע"פ שצבע הנקבה כתרנגולת שלנו. והמין הקטן הנקרא בירקהאן מן הדין זכר ונקבה מותרין. אלא שנהגו להחמיר ולאסור הזכר. לפי שמראהו ממש כעורב. ועוף שקורין טרפפא. אוכלין באוסטרייך ואנפיה. ובאלו הגלילות אוסרין. (יט) עורב לבן ודדמי רישיה לדיונה. טמאים. (כ) עוף לבן ארוך הצואר המקנן בבתים הגבוהים. בל"א שטארך. אומרים שהוא החסידה ואסור וכן נראה מן הכתוב גם חסידה בשמים ידעה מועדיה. (כא) מיני עופות הגדלים באילן. ותלוין באילן בחרטומיהן. אסורין משום השרץ השורץ על הארץ. וי"א שמותרין בשחיטה. מכלל דודאי אינן דורסין ואינן דומין לטמאין. אלא (מן) [אלטונא תקח: מין] טהורין הן. (כב) כיוצא בהן יש מיני בר אווזות הגדלים בבריה שבים. כעין אם המרגלית (ונקראין מושלין) שבהם נולדים וכשגדלין נפתחים אותו קלפות של מושלין ופורחים להם העופות. והם דומין לבר אווזות ממש.

ושוכנים עמהן. ואין ביניהם הפרש. ונראה שאם יבדקו וימצאו להם שלשה סימנין שהם מותרין הא שכן ונדמה ננהו והחוקרים מקרוב אמרו שברור להם הדבר שיש עופות רבים שאין במינם נקבה. רק כולן זכרים ויש להם זרע רב ומטילים אותו בים. וצף ע"פ המים ובשוא גליו עם הרוח יוליכו הזרע וישליכוהו אל קצה הים מקום מציאות המושלין. אשר בהתחלת הקיץ הם נפתחים בהחם האויר. אז קולטים אותו הזרע תוך קליפותיהם. ונסגרים ומחזיקים אותו כאם. שם מצטיירים עופות הללו כמו בבטן הנקבה (ועוזר להם הרבה התמדת חום השמש ששוהה שם על האופק יומם ולילה כל השנה באותו המחוז שתחת קוטב הצפוני ששם נמצאים עופות ההם) ותלוין בחרטומיהן תוך הקליפה נגד השמש. עד שישיגו הקליפות תכלית גדולן. ומתבקעין ופורחים והולכים להם לשכון עם בני האוזות. (כג) בצ"צ נסתפק בבר אוזא שאינו בן תרבות שקורין בל"א ווילדי ענטין. שהן גדלים בין בצעי המים וצורתן שוה לשלנו בני תרבות. רק שאין מקבלין מרות. גם צוארן ורגליהן נראין ארוכים יותר משל בני תרבות. וכתב בשם ח"א להתירן מדאמר שמואל אוז ואוז הבר כלאים כו' א"כ מוכח דאוז הבר נמי טהור. דאי טמא אמאי קמספקא. והוכחה זו אף אם נודה שהטמא והטהור אע"פ שדומים זה לזה. שני מינין הם גם בהרבעה. ותספיק להעיד על אוז הבר מ"מ אינו עולה יפה להתיר ספק דהני בר אוזות. שאינן בני תרבות. שאין זה אוז הבר. אלא בר אוז הבר. ולא יוכיח אוז הבר על בר אוזא הבר. הלא במין תרנגול הבר אמרו תרנגולא דאגמא אסירא. ותרנגולתא דאגמא שריא. אע"פ שהם מין אחד יש בו מין טהור וטמא יחדיו. כ"מ לאוזא ובר אוזא. שהרי הן מינין חלוקין לגמרי גם הראיה עצמה יש לדחותה. כי לעולם אימא לך היינו טעמא דשמואל דחשיב להו כלאים. משום שהאחד טהור והשני טמא. ודפריך מ"ט אי משום דהאי אריך קועיה כו' ומסיק משום שזה ביציו מבפנים היינו נמי טעמא דאוז הבר טמא דאל"ה מנין לומר שהוא טמא. מאחר שהוא דומה לאוז של תרבות לכל דבר. ובודאי לא הוחזק לדורס. שא"כ ודאי לא היה צריך להשמיענו שהוא כלאים. מאחר שהוא טמא בודאי אלא משום שיש לנו ספק אם דורס. הוצרך שמואל להודיענו זאת שהוא עכ"פ מין אחר לפי שיש בו שינוי מאותו של תרבות. ואינו דומה לו ממש. אע"פ שדומה בצורתו ובסימניו לפיכך חוששין לו גם כן שמא ידרוס כדחזינן בתרנגולתא דאגמא. ובצ"צ נטה ג"כ להחמיר מחמת ביציו ויבואר עוד בס"ד שיש ג"כ להכיר עוף טהור בסימני ביצים. אבל אינן מובהקין. (כד) טוס הוא עוף טהור כנראה בתלמוד בכ"מ ופותרין אותו פאון. והוא בעל כנף רננים נעלסה שש בגוונים שלו בעלי העינים:

פרק ה
בסימני ביצים

א **אם** שני ראשיה כדים או חדים או שהיה חלמון מבחוץ וחלבון מבפנים בידוע שהיא ביצת עוף טמא. אפי' יאמר המוכר (ישראל המוחזק בכשרות) שהם מעוף טהור. אין סומכין עליו. (ב) ונראה פשוט שאפי' הטיל העוף הביצה לפנינו. ואין בגופו סימני טומאה הנזכרים בפרק הקודם. אינו מועיל לו כלום. ואסורה האם גם היא. על פי עדות בניה. ע"ל דאיכא למיחש דילמא דרסה או תדרוס. (ג) ואם ראש האחד כד ועגול וראשה אחד חד ועגול. וחלבון מבחוץ וחלמון מבפנים אפשר שהיא ביצת עוף טמא ואפשר שהיא ביצת עוף טהור. לפיכך שואל לצייד ישראל. וי"א אפילו עובדי כוכבים ומזלות המוכר. אם אמר של עוף פלוני היא. ואנו מכירים שאותו עוף טהור הוא. סומך עליו. ואם אמר של עוף טהור. ולא אמר שמו. אינו סומך עליו (ואע"ג דרוב עופות טהורין. לא אזלינן בתר רובא דליתיה קמן). כך נ"ל. והיינו היכא דשכיחי נמי ביצי עוף טמא. לאפוקי היכא דלא שכיחי. כמ"ש בסמוך. (ד) לפיכך אין לוקחין ביצים מן העובדי כוכבים ומזלות. אלא א"כ היה מכירם. ויש לו בהן טביעת עין. שהם ביצי עוף פלוני טהור. (ה) ואין חוששין להם שמא הם ביצי טרפה או נבלה. (ו) עכשיו נוהגין ליקח ביצים מכל אדם. לפי שאין ביצי עוף טמא מצויין בינינו כלל. מ"מ דוקא ביצי תרנגולת ואווזות וכיוצא בהם דשכיחי. אבל אין לוקחין מן הכל. ביצים מעופות שאינן שכיחין עד שיראה בסימנין של עופות שנתבארו. (ז) חלבון וחלמון מעורבין. בידוע שהיא ביצת השרץ. (ח) וביצה שנמצאה כולה חלבון בלי חלמון. רי"קש הטריפה. ולא ידענו מנין לו זה. להוסיף על דברי חכמים. והעיד בש"ה שהתרנגולת כשתעמוד מלהטיל בציים הביצה האחרונה תהיה קטנה עד מאד. ולא ימצא לה כי אם חלבון לבד ופעמים נמצאת ביצה קטנה בתוך הגדולה. (ט) וכן העיד שיש תרנגולת מטילות ביצה בשני חלמונים והם משני זרעים. ומאותם הביצים יצאו אפרוחים תאומים. בשני ראשים וארבעה רגלים. אך לא תשלם להם בריאות' ולא יצאו חיים. וזהו אם יש קרום מפסיק ביניהם. בין שני החלמונים. אך אם אין קרום ביניהם. תלד אפרוח אחד בראש אחד ובארבעה רגלים. וי"א שאם יש קרום ביניהם. יולדו תאומים נפרדים. (י) ביצת נבלה וטרפה. אפילו נגמרה. שכיוצא בה נמכרת בשוק. אסורה מדרבנן. ואם לא נגמרה. אסורה דאורייתא. דירך אמה היא. ואם לא היתה גמורה כשנטרפה. ואח"כ נגמרה. נמי אסורה דאורייתא מפני שגדלה באיסור. (יא) אפילו נתערבה באלף. כולן אסורות. (יב) אבל ספק אם הוא ביצת נבלה. או ביצת שחוטה (בין מחמת ספק שאירע בשחיטת אמה. בין מחמת תערובת

ובביצה גמורה איירי אבל כשאינה גמורה בחלבון. אפילו ספקה אסור) מותרת אפי' בלא תערובת. (יג) ספק ביצת טרפה. או ביצת שחוטה אסורה (אפי' בביצה גמורה. משום דאיכא ביצת טרפה דאסורה דאורייתא. גזרו בספקה. משא"כ בביצת נבלה. דלא משכחת לה גמורה דאסירא דאורייתא. לא גזרו בספקה). (יד) אם נשחטה התרנגולי' ונמצאת טרפה. דין ביצה כדין חלב שנחלב מבהמה. שנתבאר בפ"ג. (טו) הכה תרנגולת על זנבה. והפילה ביצתה קודם שנגמרה. מותרת. ואין כאן משום אבר מן החי. והוא שאינה מעורה בגידין שאם היא מעורה אסורה כבשר הפורש מן החי. וכפי הנראה מן הפוסקים בקליפה רכה סגי. ויש מצריכין קליפה קשה (ובהטילה כדרכה ביצה בקליפה רכה. עמש"ל פ"א דבשר בחלב) (מ"ש פר"ח שראה בר"ן דבר תמוה כאילו לא ידע מן הסוגיא דפג"ה. דמוקמינן למתניתא דביצים טהורות ששלקן עם טמאות. בביצת אפרוח דקרי לה טמאה. וכתב זה כמבואר בסוגיא. ולא נחית למסקנא דסוגיא. לא עיין בה אלא כדניים ושכיב. ודברי הר"ן מכוונים). (טז) ביצת עוף טמא שנתבשלה עם אחרות אם היא בקליפתה אינה אוסרת. ואם היא קלופה. אוסרת. ונקובה שיש בה חסרון. דינה כקלופה. וי"א אפי' אינה קלופה. אם האחרות קלופות. אסורות. עד שיהיו כולן בקליפתן. (יז) וביצת אפרוח. בין של עוף טמא. או טהור. או שיש בה דם (במקום שאוסר ודאי) אוסרת את המתבשל עמה. אפילו אינה קלופה. (יח) וכשאוסרת ביצים שנתבשלו עמה. אוסרתן עד שיהיו ששים ואחת ביצים של היתר כנגדה. בין אם היא שלמה בין השלמות (עיין באורו בסמוך) או טרופה בין הטרופות. (יט) ומה שהצריכו כאן ששים ואחת יותר משאר איסורין. כ' רמב"ן לפי שיש בביצים גדולים וקטנים. והבא לבטל ביצה. אינו משגיח עליה לראות אם זו וכולן שוות. לפיכך הוסיפו אחת ודעת הרמב"ם שלא הצריכו ס"א אלא בביצת אפרוח. משום שהיא בריה בפ"ע עשו היכר והוסיפו בשעורה לבטל פליטתה (דבריה אינה בטלה) ושטתו דחוקה וי"א ביצה עצמה חשובה בריה. ונ"מ בין הני תרי טעמי לדינא. דלטעם הראשון אין חילוק בין ביצת עוף טמא לביצת אפרוח. אם נתבשלה עם ביצים אחרות לעולם צריך ס"א ביצים לבטלה. ואם נתבשלה שלמה בתבשיל של היתר אין צריך אלא ששים מן התבשיל כנגדה. ולטעם השני. אין צריך ס"א אלא בביצת אפרוח. וגם בתבשיל צריך ס"א לבטלה ולדבריו אם שלק ביצת עוף טמא עם ביצים טהורים. לא אסרה אותן. ואם טרף אותן זה עם זה. או אם נתערבה ביצת עוף טמא בטהורות או ביצת טרפה בכשרות. בטלה בששים (וס"ל דצריך ששים מדרבנן גם לדבר יבש שנתערב. אע"ג דמדאורייתא חד בתרי בטל) ולטעם הראשון. בבשול לעולם צריך ס"א אפילו לבטל פליטתה. לא סגי בבציר מהכי. בכל ביצה האסורה שנתערבה עם

אחרות. מיהו בלי בישול למ"ד יבש ביבש חד בתרי סגי אפי' מדרבנן. א"כ כה"ג בביצים שנתערבו אסורות בכשרות אפילו טרופות בקערה. בטלות חד בתרי ומותר אח"כ לבשלן יחד. ולסברא שלישית אף בתבשיל צריך ס"א. כנגד כל ביצה אסורה שתהיה. מ"מ נראה דמודה נמי היכא דכבר נתבטלו ביבש. והדעת מכרעת כסברא קמייתא. (כ) וקליפות האסור מצטרפות עם ההתר. כ"ש קליפות ההתר. לפיכך אע"פ שאנו משערין בס"א. א"צ ס"א ביצים ממש כנגד האסורה. לפי שאין צריך לבטל רק האוכל שבביצה. וקליפתה מצטרפת עם קליפות שאר הביצים. הילכך אפי' אין כאן אלא חמשים וחמשה ביצים כשרות דרך משל. רואין אם נשער כל הקליפות ויעלו לחשבון ששה ביצים לפי שיעור האוכל שבביצה. נמצא יש כאן ס"א ביצים בצרוף הקליפות. אז הכל מותר. וכן על דרך זה אפי' בפחות מחמשים. אם הוא בקי בשיעורין. (כא) ביצת נבלה וטרפה. דינה כדין ביצת עוף טמא. וכל שאינה קלופה. ונתבשלה עם אחרות. אינה אוסרת. דמיא דביעי בעלמא היא. ויש מחמירין בכל ביצה אפילו אינה קלופה. ובהפ"מ. יש לסמוך על המקילין. (כב) המבשל ביצים הרבה בקליפתן. לא יוציאם מן המים שנתבשלו בהן עד שיצטננו. או יתן עליהם מים צוננין. אחר כך יוציאם. משום דחיישינן שמא ימצא באחת מהן אפרוח. ואם היה מוציא מהם קודם שיצטננו. שמא נשארה אותה שיש בה אפרוח עם האחרונות ואסרתן. לפי שלא נשאר שם ששים (וכן בדגים קטנים שנמצא דג טמא בקערה. ולא עירה כולן בפעם אחת אל תוך הקערה). (כג) ואם לא עשה כן. אלא עירה אותן לקערה ונמצאת אחת טרפה. יש אוסרים הכל. ויש מתירין בכל ענין. וכן עיקר לדעת הגה. ואפילו לדעת האוסרים. אין לאסור הכלי שנתבשלו בו. שמעמידין אותו על חזקתו. (כד) ביצים מוזרות (שנעשו כמין מטוה) נפש היפה תאכלם. אפילו ישבה עליהן התרנגולת ימים רבים. ומיירי בספנא מארעא. לפי שאין אותן ביצים נקלטות להיות נוצר מהן אפרוח משו"ה אפי' מוצא בהן דם בכל מקום שהוא. זורק הדם. ואוכל השאר. וכן אם הן ביצים הבאין מן זכר. אם אין בהם דם. או שאינו במקום האוסר. זורק הדם. והשאר מותר אם נהגו. (כה) ומנא ידעינן דספנא מארעא. אם סגורה התרנגולת בלי זכר עמה. או אפי' מתגדלת בחצר וליכא זכר עד ששים בתים. או איכא נהרא דמפסיק. וליכא מברא או מיצרא וצריך שתהא סגורה מבלי זכר כ"א יום אחר שהטילה כל ביציה (או שעדיין לא הטילה) מה שמטלת אח"כ. הוא ודאי דספנא מארעא. והוא דליכא זכר בהדה. דאי לאו הכי. אע"ג דספנא מארעא מעיקרא אי איתיה לזכר בהדה השתא נמי ראויה לגדל אפרוח כמו שהעידו המנסים משו"ה כה"ג אסורה אם נמצא דם על הקשר. אפי' אינה אלא מוזרת. ולא נתרקם אפרוח. ואצ"ל בדם ריקום דבעינן למימר קמן. (כו)

י"א ביצים מוזרות שישבה עליהם התרנגולת ג"י אסורות באכילה ואע"פ שיש סמך לדבר זה בגמרא דפמ"ש מ"מ אינו מוכרח כל כך וק"ל. ואפילו אם היתה ראיה גמורה. א"צ לעשות דברי רש"י כדסתרן אהדדי (כמו שחשב פר"ח) אלא איתא להא ולהא. דביצים מוזרות דספנא מארעא. אפי' ישבה עליהן ימים רבים. שריין לנפש היפה. משא"כ ביעי דדכרא (כדאיירי ודאי בפמ"ש) אחר ג"י פסדי לגמרי ולא חזו לאכילה לכל אדם. ואב"א לרובא דעלמא לא חזו. והוה כאילו פסדן לגמרי. (כז) ביצת עוף טמא משהתחיל העוף להתרקם בה. לוקין עליה משום שרץ העוף. כמו אחר שנגמר (מאפרוח) [אלטונא תקח: האפרוח]. (כח) וביצת עוף טהור שהתחיל העוף להתרקם (ואין בה דם) ואכלה. מכין אותו מכת מרדות. (כט) ואם נגמר האפרוח. לוקה עליו משום נבילה. אפי' שיבר הביצה והוציא האפרוח ושחטו. אין שחיטה מועלת בו. הרי הוא כשוחט נפל. (ל) ומיד שיצא האפרוח מן הביצה ניתר בשחיטה. אפי' לא נפתחו עיניו. (לא) אבל אם עדיין לא גדלה עליו הנוצה הגדולה שיש בה קנים יש אוסרים אותו משום שקץ העוף. עד שיגדלו לו הנוצות. (לב) אפרוח שנולד מביצת טריפה מותר. ומ"ש בהג"ה ולכתחלה יזהר עמש"ל. (לג) טריפה אינה יולדת. לפיכך עוף שהוא ספק טריפה. והטיל ביצים. משהין אותו עד שיטיל כל ביצים שטען כבר. אם יטעון (יש אומרים בעינן לידה דווקא) פעם אחרת כשרה. ונדע זה. כששהתה בין סוף לידה לתחלת לידה. כ"א יום שלמים. כי כן ימי עבורה כנז"ל והוא הדין לתרנגולת שלא ילדה מעולם. שנולד בה ספק טריפות אם ילדה אחר כ"א יום. מזמן שנולד בה ספק טרפות היא והבצים מותרין. (לד) לודאי טריפה. אינו מועיל זה. כמ"ש בהל' טרפות בס"ד. (לה) אין מוכרין ביצת נבלה וטריפה. לעובד כוכבים ומזלות. שמא יחזור וימכרנה לישראל (נראה אפי' ישראל אחד בלבד דר עם עובד עכו"ם במקום אחד. איתא להך מילתא. היכא דאיכא למיחש דאתי ישראל אחרינא להתם באקראי. אם לא היכא דלא שכיחי ישראל לגמרי. ואפ"ה י"ל (שעובדי עכו"ם) [אלטונא תקח: שעכ"ז] לא נסתלקה החששה מאותו ישראל עצמו שמכרה לו. פן יחזור העכו"ם וימכרנה לו בין הביצים (הניכרים שהם מעופות טהורים. ולא יתן לב לביצת טריפה) או לעכו"ם אחר. ותחזור לישראל שיקנה ממנו) כיצד יעשה. יטרפנה בקערה לעכו"ם. שאז ודאי לא יקנה ישראל ממנו. (לו) בד"א שאסור לקנותה ממנו כשרואין אותה טרופה בידו. שיש לחוש שמא ישראל מכרה לו מפני שהיא טריפה. אבל מותר לקנות ממנו פת שנילוש בביצים. במקום שנהגו לאכול פת של עכו"ם. וי"א דעכשיו שאין נזהרין מפת של עכו"ם. אין למכור לעכו"ם ביצה אסורה אפילו טרופה במקום

שנהגו לעשות הפת עם ביצים. (לז) ופת שנמשח בביצים הטחים על פניו. עיין בהלי בשולי גוי בעז"ה:

פרק ו
סימני דגים

א **סימני** דגים מפורשים בתורה. כל שיש לו סנפיר וקשקשת טהור. סנפיר הוא ששט בו. וקשקשים הן הקליפות הקבועות בו שאינן זזין מאליהן. (ב) והוא שנקלפין ביד או בכלי. אבל אם אי אפשר לקלפן מעור הדג. לא מקרי קשקשת. (ג) אפילו אין לו אלא סנפיר אחד. וקשקשת אחד דיו. ויש אומרים שאין להתיר בקשקש' אחת. אלא כשעומדת תחת (לחוי) [אלטונא תקח: לחיו] או זנבו או סנפירו. וכן ראוי להחמיר. ואם אינה אדוקה יפה עד שיש לחוש שנדבקה בו מדג אחר. הו"ל ספיקא דאורייתא ואסור. (ד) ואפילו אין לו עתה. ועתיד לגדלן לאחר זמן. או שהיו לו במים והשירן מיד בעלותו ליבשה. מותר. (ה) יש מיני דגים שקשקשיהם דקים מאד. ואינם ניכרים. ואם כרכוהו בבגד או נתנו אותו בכלי מלא מים. נמצאו בו קשקשים. מותר. וכה"ג אין חוששין להן שמא נדבקו בו מאחרים. אע"פ שלא היו מחוברים יפה. מאחר שרבים המה. ודאי לא מעלמא אתו (ו) וכן אם העמיד הדג נגד השמש וראה בו קשקשים קטנים. מותר. (ז) כל שיש לו קשקשת יש לו סנפיר. מצא לו סנפיר. לא יאכלו עד שידע שיש לו קשקשת. (ח) ודע דאע"ג דכללא הוא. דכל שי"ל קשקשת כו'. וסנפיר דכתב רחמנא. משום יגדיל תורה. איכא למידק דלא מצינו בכל התורה כיוצא בזו. ותו כ"ש דקשיא ארבי דנסיב לה כדי במשנה רפא"ט. ושם בלח"ש מתריצנא לה שפיר. משום דאיכא בים מינין רבים שאינן בכלל דגים. כמש"זל כל מה שיש ביבשה יש בים כו'. וכדכתיב בקרא זה הים גדול שם רמש וגו' חיות קטנות עם גדולות. וקבעי רבי לאשמועינן בפא"ט דהך כללא דכל שי"ל קשקשת אינו אלא בדגים בלבד שהן המינין הנמוכים שאין להם רגלים. בהם אמרו אם נמצא להם קשקשת. בידוע שיש לה סנפיר. ואע"פ שאין אנו רואין. צ"ל שהשירן או עתיד לגדלן או באמת אינו נמצא זה בלא זה. ולא נתנו חכמים כלל זה אלא לחתיכות דג שלא נראה סנפיר. משא"כ בבריות הים בעלי הקומה והרגלים. שאינן מכלל דגים. אלא חיות הים שמן. אע"פ שאנו מוצאין להם קשקשת. צריך לבדוק גם אחר סנפיר. שאז הוא בכלל דגים. והיינו דדייק תנא ובדגים כל שי"ל סנפיר. דאתי שפיר לפי"ז. ובודאי יש מהן בשני סימני דג טהור. ויש באחד מהן איזה שהוא. והיינו דאמרינן (בפא"ט) [אלטונא תקח: בפא"מ] חמרא דימא שרי. ותורא דימא אסיר. וסימנך טמא טהור טהור טמא. משום חמרא דימא אית ליה תרוייהו סנפיר וקשקשת ותורא לית ליה אלא חד (ושבוטא שהוא עז הים. כמ"ש

המנהיג בעזא ושבוטא והוא טהור בסימנין) אבל אינן ניתרין בקשקשת לבד. שכולן יש להן קשקשים בודאי. וכן הסריני שהוא בצורת בן אדם שבים. יש לו קשקשת בזנבו. ובפירוש שנו בת"כ שהוא אסור. ודלא כפר"ח דמשמע דלא שאני ליה. וקסבר דסגי להו נמי סימן קשקשת לחוד. (ט) ולפ"ז אותו דג ארסיי שכתב מ"מ שהועד עליו שיש לו קשקשת בלי שום סנפיר ויש לו ארבע רגלים כרגלי בהמה גם לו שדרה וראשו רחב. ששאלו רופא איך מסרה התורה כלל. שעל ידו נבוא לאכול סם המות. ודרכיה דרכי נועם וקשיא בתרתי דסותר נמי הכלל כל שי"ל קשקשת כו'. ונדחק בו מאד ולדברינו לק"מ שזה בהמה הוא ולא בכלל דגים יחשב. ולכן אסור הוא ודאי. שוב ראיתי שבעל מע"מ עצמו תירץ כן בסוף והוא האמת הברור. ואין להשגיח בשפת יתר של פר"ח שכתב עליו. וטעות הוא בידו. לפי שכבר כתב הוא שלא יש הפרש בין דגים לחיות הים. ושגה בדמיונו המוטעה באמרו שכל דג שנמצא לו קשקשת יש להתירו אפילו בחיות שבים. וגם זה הדג טהור חדא שי"ל קשקשת. ועוד שי"ל שדרה ובגמרא מוכח שלא יש שום דג טמא שי"ל שדרה ע"כ. וכל דבריו אין בהם ממש. והסומך עליו עתיד ליתן את הדין. שמאכיל דברים טמאין לישראל. לפי שדבר מוחש ומפורסם הוא בכל בריות הים. אין אחד בלי קשקשת. אבל סנפיר. יש שיש להן. ויש שאין להן. והוא המבדיל בין דגים לשאר בריות הים. ואין ספק שלא מסרו רז"ל כלל שכל שי"ל קשקשת כו'. רק בדגים בלבד. והם שיש להם סנפיר ג"כ. ואע"פ שאין לו עכשיו. אבל צריך להיות טבעו ידוע שדרכו שמשירן או שעתיד לגדלן. ובסתמא נמי תלינן בהכי. כשיש לו צורת דג וחזינן קשקשת. משא"כ בבריות שאין להם צורת דג. ואנו יודעין בבירור ע"פ הציידים הבקיאים. שאין לו שום סנפיר לעבר ולעתיד. בזה לא נתנו כלל הנ"ל. לפי שאז אינו מכלל הדגים. וכן הכלל של ראש ושדרה. (ולא) [אלטונא תקח: לא] נזכר אלא אצל מין הדג. לברר אם הוא טמא או טהור. ולא עדיף מסימנים (דכתיב) [אלטונא תקח: דכתיבי] בהדיא. וכי תעלה על דעתך שהסירני שהוא בן אדם ימיי. אין לו שדרה וראש רחב. וכן תורא דימא פשיטא יי"ל ראש ושדרה ניכר. ואפ"ה אסור. משום שאינו ממין דגים לגמרי (מלבד שאין סימן ראש ושדרה מספיק כלל כדבעינן למימר בס"ד. וגם בזו טעה הפר"ח בודאי) שאין נקרא דג אלא בשני סימני התורה. וחמרא דימא שרי. בודאי יי"ל גם סנפיר. והרי הוא א"כ דג ממש דלא בתר שמא אזלינן ונקוט כללא בידך שסנפיר דווקא הוא סימן דג בלבד. אבל קשקשת אינו מעיד שהוא דג שכל בריות הים יש להם קשקשים וכן ביניתא דבי כרבא. פרשו בו שיש לו קשקשים. ומלקינן עליה. משום שרץ השורץ על הארץ. גם כל העופות יש להם קשקשין ברגליהם. שכן גם הם נבראו מן הרקק. לכן אין זו עדות דג. אבל אחר

שיתברר שיש לו סנפיר אז תעיד הקשקשת לבדה על טהרתו. לפי שדגים טמאים יש להם ג"כ סנפיר. לכן אפילו אין לו עכשיו סנפיר. אין בכך כלום. אחר שנודע שנמצא לו בשום פעם. שהרי הוא דג בודאי. אז תספיק הקשקשת להתירו. אלה דברים ברורים חיים וקימים. ותשובה מספקת לשואלים הנ"ל שטעו בדברי חכמים ולא ירדו לסוף דעתם. אבל ח"ו להכחיש הידוע ולומר שהי"ל סנפיר והשירו. או שעתיד לגדלו. במקום שיש עדים היודעים שאין הדבר כן. ולהתיר איסור דאורייתא ע"פ דבר בדוי. חלילה לומר כן. ליתן מקום למינין לרדות. לא תהא כזאת בישראל. (י) מצא חתיכות דגים (והיינו כשצורת הדג ניכרת בחתיכות. שידוע שהן מבעל סנפיר בודאי שניכרין מיד בטביעות עין. אלא שבזו החתיכה אין בה סנפיר ואנו מסופקים אם הן ממין דג טמא. או טהור. שמא נחתכו למעלה או למטה מסנפירו אם ידוע לנו שאין חתיכות אלו מבריות משונות גדולות שבים וכמש"ל) ויש באחת מהן קשקשת אם החתיכות מתאימות. כולן מותרות. חזקה מדג אחד באו. ואם אינן מתאימות. את שנמצאו בהן קשקשים. מותרות אפילו נמלחות ביחד. והשאר אסורות. (יא) ואם נמצא שם דג שיש לו ראש רחב ושדרה. מותר לאכלו. דודאי היו לו קשקשים. כך הם דברי הג"ה. בשטת רש"י ותו'. ודע שדבר זה מפוקפק מאד. ויש עליו כמה קושיות. וכמה דרכים נאמרו בו. ולפי' הר"מ אינו סימן טהרה. אלא שע"י ראש ושדרה יש היכר וטביעות עין לידע שהחתיכות ממין דג טהור ידוע כך נראה עיקר. גם הרמב"ן ורשב"א ור"ן אע"פ שנטו לפי' רש"י. לא סמכו על זה למעשה. להתיר בסימן ראש ושדרה. ומה שסבר פר"ח דסימן שדרה עכ"פ הוא סימן מוחלט לטהרה מדדייק תלמודא בפשיטות אצחנתא דבב נהרא דשריא מ"ט אי לימא משום דרדיפי מיא. והאי דג כיון דלית ליה חוט השדרה לא מצי קאי. אין מזה הוכחה של כלום. דהא מסיק. והא חזינן דקאי. השתא דאתית להכי דילמא באמת נסתר הא דסליק אדעתא מעיקרא דדג טמא לית ליה חוט השדרה. דקושטא לאו הכי הוא. והיכי ניקו ונסמוך אדיוק באיסורא דאורייתא. אין זו מן המדה לעשות עיקר מן ס"ד בעלמא. דלא קאי במסקנא. ועכ"פ אף לדברי המתירים. תרתי מיהא בעינן. ר"ל ראש ושדרה. ובחדא לחוד ודאי לא סגי. ולא התירו אלא בחתיכות. אבל בדג שלא נמצאו לו קשקשת. אין מי שיסמוך על ראש ושדרה בלבד ולתלות בדבר רחוק וזר שהי"ל והשירן או שעתיד לגדלן. אם לא דאמרי סהדי דאית ליה. (יב) עוד נמצא כתוב בשם הר"י חסיד סימן על הדגים הטהורים. זנב סדוק לשנים. ופשיטא שאין לסמוך על זה אלא להחמיר לומר שאם נמצא דג שאין אנו מכירין אם השיר סימניו. או עתיד להביאן. וזנבו אינו סדוק. מחזיקין אותו לטמא ודאי. אבל אם אין לו סימנין המפורשים ונמצאת זנבו סדוקה אין

סומכין עליו להתיר. ומ"מ נ"מ בהא סימנא לאכחושי סהדא. דבגוונא קמא אפילו אתא צייד ואמר דבקי בגויה דאית ליה סימני טהרה דאורייתא. לא משגחינן ביה. ואמרינן דשקרא הוא ודאי. מיהו כי אתו בי תרי. מספקא לי (ולא דמי למאי דאמרינן בעלמא. כ"מ שהאמינה תורה ע"א הרי הוא כשנים) אבל כי חזינן ביה תרי סימנין דאורייתא. פשיטא לית דינא ודיינא שהסימן מוכחש ומתירין אותו אלא שעדיין לא אירע כך. וכל כמה דלא אתרע ליה כודאי אסור גמור מחזיקינן ליה. דאית ביה נפקותא טובא לדינא. ובאידך גוונא. ספיקא גרידא הוא דהוי. וכי אתי חד בקי. או אפילו אינש דעלמא מהימן באיסורין ואמר ברי דאית ליה סימנין. סמכינן עליה ושרינן ליה. והוא דלא ברי לן דלית ליה סימנין המפורשים. מיהו אי ברירא מילתא דלית ליה סנפיר וקשקשת בשום זמן. ודאי אתכחיש ליה האי סימנא. ולא סמכינן עליה. וכן אפי' יש לו קשקשת. ואין לו סנפיר כלל ודאי ליכא למסמך עליה. כן נ"ל עיקר בזה. (יג) יש עוד סימן שאינו מובהק. ויתבאר בפרק הסמוך בס"ד. (יד) שבע מאות מיני דגים טמאין יש. נ"מ שהבקי בהן ומכירם. אוכל כל דג שאינו מהן. כפי' התו'. (טו) ודע שיש עוד סימן מובהק לדג טהור שכבר זכרנו בפ"א מטבע ב"ח שמטיל ביציו מבחוץ והוא מוסכם בגמרא בכ"מ מבלי חולק. והתימה שלא זכרוהו הפוסקים אצל דגים. רק אצל ביציהם. (טז) ברבוטא פליגי ביה וספק דאורייתא לחומרא ולכ"ע מותר להסתחר בו. (יז) דג טהור שנמצא במעי דג טמא בין שנמצא דרך בית הרעי. בין דרך בית הבליעה מותר. (יח) וטמא שנמצא במעי טהור. אסור באכילה. (יט) לויתן דג טהור: (כ) במבול לא נגזרה גזרה על דגים שבים. אף על גב דפריצי. עיין זמרת הארץ. (כא) ובגלות הארץ נגזרה גזרה אפילו על דגים שבים (וכולן חזרו חוץ מקוליס האספנין דלא שריר שדריה) וכן אתה מוצא במי שאינו יודע בטיב גטין וקדושין שקשין לעולם יותר מדור המבול. (כב) ציר דגים טמאין אסור מדבריהם. ומתבטל בששים כשאר איסורין. ועמ"ש בס"ד בלח"ש פ"י דתרומות. (כג) אבל שומן דגים טמאין. אסור מן התורה:

פרק ז

בסימני קרבי דגים ועוברם. הם הביצים

א **קרבי** דגים אינן נקחין אלא מן המומחה (ציידים וי"א ישראל מוחזק בכשרות. הילכך בצייד לחוד לא סגי אבל בכשר סגי) או שיאמר הישראל (והוא שאינו חשוד להאכיל איסור לישראל שאז הוא כעובד כו"ם) המוכרם אני מלחתים והוצאתים מדג טהור. אבל אמר לו טהורים הם. אינו נאמן. אלא א"כ היה אדם מוחזק בכשרות. (ב) סימני ביצי דגים כסימני ביצי עופות. אם היו שני ראשיהם כדים או חדים. טמאים ודאי (י"א

ה"ה בקרבים). (ג) אחד כד ואחד חד. שואל לישראל המוכר. אם אמר לו אני הוצאתים מדג טהור ומלחתים. אוכל על פיו. ואם א"ל טהורים הן. אינו נאמן אא"כ היה מוחזק בכשרות. (ד) האידנא לא סמכינן אסימני קרבי דגים ועוברן. דלא בקיאין בהו. מיהו אי חזינן דג דמטיל ביציו בחוץ. כענין שנמצא בשו"ת פני משה. בודאי שהקרבים מותרים. וגם הדג טהור כמש"ל ומוכח בהדיא פ"ק דבכורות. דאפילו לקולא סמכינן אהך סימנא.

{**אלטונא תקח: פרק ח**
בסימני חגבים

א כל שיש לו ארבע רגלים. וארבע כנפים. וכנפיו חופין את רוב אורך גופו ורוב היקפו (רובא דמינכר) ויש לו שני כרעים לנתר בהן (לקפץ ממקום למקום) הוא טהור ואין חילוק בין ראש ארוך}

אמר החכם. אשרי אדם מצא חכמה. ואמר אשרי שומרי משפט וגו'. והאלהים יתברך ישימנו מהם ויכניסנו בכתותיהם ברחמיו כן יהי רצון אמן ואמן:

תם ונשלם הספר בעזרת האל יתברך